

શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિ

(સર્વોચ્ચ ગુરુરાનુવાદસાહિત)

ભાગ-૯

રચયિતા

શ્રીમદ્ ભદ્રજાહુરવાર્મા

ટીકાકાર

શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિ

ભાષાંતર કર્તા

મુનિશ્રી આર્યરક્ષિતવિજય

॥ श्री शंभेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॥
॥ श्रीमद् विजयप्रेम-सुवनलानु-जयघोष-यन्द्रशेખर-जितरक्षितगुरुभ्यो नमः ॥

श्रीमद् ભદ્રબાહુસ્વામી પ્રણીત
શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિરચિતશિષ્યહિતાવૃત્તિયુક્ત

શ્રી આવશ્યકનિર્યુક્તિ

(સટીક ગુર્જરાનુવાદ સહિત)

ભાગ-૭

(નિ. ૧૪૧૯ થી ૧૬૨૫)

ભાષાંતર કર્તા :

યુગપ્રધાનઆચાર્યસમ પૂજ્યપાદ પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ. સાહેબના

શિષ્યરત્ન જ્ઞાનપ્રેમી પૂ. પં. શ્રી જિતરક્ષિતવિજયજી મ. સાહેબના

શિષ્યરત્ન

મુનિ આર્યરક્ષિતવિજય

સંશોધક

રાજપ્રભાવક પૂ. આ. શ્રી રત્નસુંદરસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના શિષ્યરત્ન

પૂ. મુનિશ્રી ભવ્યસુંદરવિજયજી મ. સાહેબ

પ્રકાશક

શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા

અમદાવાદ - તપોવન

❖ દિવ્યકૃપા ❖

સિદ્ધાન્તમહોદધિ શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબ
વર્ધમાન તપોનિધિ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબ
યુગપ્રધાનઆચાર્યસમ પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિજયજી મ. સાહેબ

❖ શુભાશિષ ❖

સિદ્ધાન્તદિવાકર શ્રીમદ્વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબ

ઋષ્ટતાનુમોદના

પૂ. પં. શ્રી ચન્દ્રશેખરવિ. મ. સાહેબના ઉપકારોની સ્મૃત્યર્થે
પ. પૂ. આ. ભ. યશોરત્નસૂરીશ્વરજી મ. સાહેબની પ્રેરણાથી

ઉમરા શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈનસંઘ

ઉમરા-સુરત

આપશ્રીએ જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી ભાષાંતરસહિત આ ગ્રંથના સાતમા ભાગના
પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ લાભ લીધેલ છે. આપની આ શ્રુતભક્તિની
અમે હાર્દિક અનુમોદના કરીએ છીએ.

પ્રથમ પ્રકાશન : વિ. સં. ૨૦૬૯ તા. ૦૧-૦૮-૨૦૧૩

નકલ : ૭૦૦

મૂલ્ય : રૂ. ૨૦૦/-

પ્રાપ્તિસ્થાન

શ્રીમદ્વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા

તપોવન સંસ્કારપીઠ, મુ. અમિયાપુર,

પો. સુઘડ, તા. જિ. ગાંધીનગર - ૩૮૨૪૨૪.

ફોન : (૦૭૯) ૨૯૨૮૯૭૩૮, ૩૨૫૧૨૬૪૮

દીક્ષિત આર. શાહ

સીમંધર મેડિકલ સ્ટોર

૨, વ્રજલાજી કોમ્પ્લેક્સ,

ઉત્સવ રેસ્ટોરન્ટની સામે, પાલડી-ભટ્ટા,

અમદાવાદ. ફોન : ૦૭૯-૨૬૬૨૦૬૧

ભાગ્યવંતભાઈ સંઘવી

C/O. વર્ધમાન સંસ્કાર ધામ,

૧-૨, વીતરાગટાવર, ૬૦ ફૂટ રોડ,

બાવન જિનાલયની સામે, ભાયંદર (વેસ્ટ) થાણા,

ફોન : ૦૨૨-૨૮૦૪૧૮૬૬, ૯૮૧૯૧૬૯૭૧૯

સમર્પણ

પૂ. પિતાશ્રી

પૂ. માતૃશ્રી

સ્વ. શ્રી સેવંતીલાલ હરગોવંદદાસ રોલિયા સ્વ. શ્રીમતી શારદાબેન સેવંતીલાલ રોલિયા

જન્મ આપ્યા બાદ દ્રવ્ય આરોગ્યની ચિંતા તો દરેક મા-બાપ કરે છે. પરંતુ દ્રવ્ય આરોગ્ય સાથે-સાથે ભાવ આરોગ્યની પણ જેઓએ સતત ચિંતા કરી, શુભ સંસ્કારોનું જેમણે સતત સિંચન કર્યું, ધાર્મિક વાતાવરણમાં રાખીને પશ્ચિમના પવનોથી જેઓએ સુપુત્રને દૂર રાખવાદ્વારા અનહદ ઉપકાર કર્યો તેવા મુ. આર્યરક્ષિતવિજયજી મ. સાહેબના માતા-પિતાને ઉપકારોની સ્મૃતિ-અર્થે આ સાતમો ભાગ મુનિરાજશ્રીની પ્રેરણાથી સમર્પિત કરતા અમે આનંદ અનુભવીએ છીએ.

પ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા

પ્રાસ્તાવિક

કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયનની સમાપ્તિ સાથે આ સાતમા ભાગની પૂર્ણાહુતિ થાય છે. એ સાથે ૧ થી ૭ ભાગમાં ટીકા સહિતના ગુર્જરાનુવાદની પણ પૂર્ણાહુતિ થાય છે. લગભગ અક્ષરશઃ અનુવાદ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પરંતુ તે દરમિયાન અનુભવ કંઈક જુદો થયો છે. અક્ષરશઃ અનુવાદ એટલે સંસ્કૃત-પ્રાકૃતભાષામાં ટીકાકાર વિગેરેએ જે રીતે અન્વય કર્યો છે તે અનુસારે તેનો અનુવાદ કરવો. પરંતુ તેમ કરતાં ગુજરાતી ભાષાનો અન્વય, તેની વાક્યરચના ઘણી ખરી બદલાય જાય છે. વાંચનારને ગુજરાતી વાક્યરચનાઓ ક્લિષ્ટ લાગે છે. જેથી પદાર્થની સુબોધતા દુર્બોધતામાં પરિણમે છે. આ સંપૂર્ણ અનુવાદના અંતે મને પોતાને એવો અનુભવ થયો કે અક્ષરશઃ અનુવાદ કરવાને બદલે ટીકા વિગેરેને અનુસારે ભાવાનુવાદ કરવો જોઈએ.

તેમાં જે ક્લિષ્ટ શબ્દો કે પંક્તિ હોય તેનો કોંસમાં અક્ષરશઃ અનુવાદ કરવો જોઈએ. જેથી શબ્દ કે પંક્તિનો ભાવાર્થ અને શબ્દાર્થ બંનેનો બોધ થઈ શકે. આ વાત થઈ અનુવાદ અંગે, બાકી પદાર્થોના બોધ અંગે ‘આવશ્યક નિર્યુક્તિ’ વાંચનારે સ્વયં અનુભવ કરવા જેવો છે કે આ ગ્રંથ કેટલા વિશિષ્ટ પદાર્થોથી ભરપૂર છે અસ્તુ.

ગીતાર્થ ગુરુભગવંતના કથનાનુસારે એક ખાસ નોંધ ધ્યાનમાં લેવી કે ભાગ-૨ પૃષ્ઠ ૪૧ મૂળ ગા. ૨૨૨માં પૂર્વમુદ્રિતપ્રતના આધારે ‘ઈત્થિઆભિસેઆ’ શબ્દ છપાયો છે. છપાયા બાદ હસ્તલિખિતપ્રતિ જોતા ધ્યાનમાં આવ્યું કે ‘ઈત્થિઆભિસેઆ’ શબ્દ અશુદ્ધ છે, તેની બદલે ‘ઈચ્છિઆભિસેઆ’ શબ્દ યોગ્ય છે, જેનો અર્થ છે કે વીર વિ. પાંચ તીર્થકરોનો ઈચ્છિત અભિષેક = રાજ્યાભિષેક થયો નથી, અર્થાત્ તેઓએ રાજા બન્યા પહેલાં જ પ્રજા લીધી. આટલો ખુલાસો ધ્યાનમાં લેવા વિનંતી.

પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્વિજય કુલચન્દ્રસૂરિજીના પ્રશિષ્યરત્ન પૂ. મુ. શ્રી હેમપ્રભવિજયજીએ તથા પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્વિજયહેમરત્નસૂરિજીના શિષ્યરત્ન પૂ. મુ. શ્રી યશોજયરત્નવિજયજીએ આ સાતમા ભાગના સંસ્કૃતપ્રક્રનું રીડિંગ કરી આપ્યું તે બદલ તેઓને ખૂબ-ખૂબ ધન્યવાદ.

આ સંપૂર્ણ ગ્રંથનો અનુવાદ નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થયો તેમાં દેવ-ગુરુની કૃપાનો પ્રભાવ છે. અંતમાં આ સંપૂર્ણ અનુવાદમાં પરમપવિત્ર જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ જે કંઈ લખાયું, છપાયું હોય તે બદલ ત્રિવિધ-ત્રિવિધે મિચ્છા મિ દુક્કડં સાથે વિરમું છું.

ગુરુપાદપદ્મરેણુ

મુ. આચરક્ષિતવિજયજી

વિ. સં. ૨૦૬૯ જેઠ વદ એકમ

તા. ૨૪-૬-૨૦૧૩ અમદાવાદ, તપોવન.

નોંધ :- ગુજરાતી ભાષાંતરમાં અમુક-અમુક સ્થાને ‘(H)’ નિશાની છે તે એમ સૂચવે છે કે તે પદાર્થ પાછળ પરિશિષ્ટમાં આપેલ ટિપ્પણીમાં છે.

વિષયાનુક્રમણિકા

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
◆	૩૪ વિગેરેથી લઈ અનંતી આશાતનાઓ	૧	૧૪૬૫-૮૦	ધ્યાનનું સ્વરૂપ, ધ્યાનના પ્રકારો તથા મન વિગેરે ત્રણે યોગમાં ધ્યાનની સિદ્ધિ	૩૮
◆	નૈર્ઘ્રીય પ્રવચનના ગુણો (ઇળમેવ નિર્ગંથં પાવયાણં સૂત્રનો અર્થ)	૨	૧૪૮૧-૮૮	ઉત્સૂત વિગેરે ભેદોનું સ્વરૂપ	૪૬
◆	તં ધમ્મં સદ્દહામિ... સૂત્રનો અર્થ	૫	◆	ઇચ્છામિ ઠાડેં કાઠસ્સગ્ગં સૂત્રનો અર્થ	૫૨
◆	જં સંધરામિ... સૂત્રનો અર્થ	૭	◆	તસ્સુત્તરીકરણેણં સૂત્ર	૫૪
◆	'અઢ્ઢાજ્જેસુ' સૂત્રનો અર્થ	૮	◆	'અત્તથ' સૂત્ર	૫૫
◆	૧૮૦૦૦ શીલાંગો	૯	૧૪૮૯	દિવસ વિગેરેના અતિચારોના જ્ઞાન માટે કાયો	૫૭
◆	આમેમિ સવ્વ જીવે... સૂત્રનો અર્થ	૧૦	૧૫૦૦	સયણાસણણપાણે ગાથાનો અર્થ	૫૮
○ કાયોત્સર્ગ અધ્યયન ○					
૧૪૧૯	આલોચના વિગેરે દશ પ્રાયો નું સ્વરૂપ	૧૨	૧૫૦૧-૦૨	કાયો○ માં શું વિચારવું ?	૬૦
૧૪૨૦-૨૮	દ્રવ્ય-ભાવગ્રણો	૧૪	૧૫૦૩-૦૬	સામાયિક કરીને કાયો○ કરવો	૬૧
૧૪૨૯	કાયો○ ને આગ્રયીને દ્વારગાથા	૧૮	૧૫૦૭-૦૮	'મિચ્છા મિ દુક્કડં' પદનો અર્થ	૬૨
૧૪૩૦-૪૮	કાયશબ્દના નિલેપા અને એકાર્થિકનામો	૧૯	૧૫૦૯-૧૧	તસ્સુત્તરીકરણેણં વિગેરે પદોનો અર્થ	૬૩
૧૪૪૯-૫૩	ઉત્સર્ગશબ્દના નિલેપા અને એકાર્થિકનામો	૩૨	૧૫૧૨-૧૮	'અત્તથ ઝસસિણં' વિગેરે પદોનો અર્થ	૬૫
૧૪૫૪	કાયોત્સર્ગના બે પ્રકાર	૩૪	૧૫૧૯-૨૬	સાંજના પ્રતિક્રમણ પૂર્વેની વિધિ, પ્રતિક્રમણની વિધિ અને તેના હેતુઓ	૬૯
૧૪૫૫-૫૯	કાયો○ માં ઉપસર્ગને સહન કરવા સંબંધી ગુરુ-શિષ્યની ચર્ચા	૩૪	◆	અરિહંત્ત્વેદયાણં સૂત્રનો અર્થ	૭૪
૧૪૬૦	અભિભવ-ચેષ્ટા કાયો○નું કાળમાન	૩૫	◆	પુલ્લખરવરવીવહે સૂત્રનો અર્થ	૭૮
૧૪૬૧-૬૩	કાયોત્સર્ગના ઉત્સૂત વિગેરે ભેદોના નામો	૩૭	◆	સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્રનો અર્થ	૮૩
૧૪૬૪	કાયો○ ના કાયદા	૩૮	૧૫૨૭	વાંદજ્ઞા બે વાર શા માટે ?	૮૬
			૧૫૨૮	સવારે પ્રથમ કાયો○ માં રાત્રિક- અતિચારોનું ચિંતન શા માટે નહિ ?	૮૭

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧૫૨૯-૩૧	સવારના પ્રથમ ત્રણ કાચોં શા માટે ? તથા તપચિતવણીની વિધિ	૮૮	◆	૩૬૩ પાખંડીઓનું સ્વરૂપ	૧૫૭
◆	અભ્યુદ્ધિઓ સૂત્રનો અર્થ (પક્ષિપ્રતિ૦ ની વિધિ)	૯૦	◆	પ્રથમ અણુવ્રતનો આલાવો અને તેના અતિચારો	૧૬૪
◆	ચાર પામણાસૂત્રનો અર્થ (પક્ષિપ્રતિ૦ ની વિધિ)	૯૨	◆	બીજા અણુવ્રતનો આલાવો અને તેના અતિચારો	૧૭૦
ભા. ૨૩૪	ચોમાસી અને સંવત્સરીએ આલોચના વિગેરે અવશ્ય કરવા	૯૮	◆	ત્રીજા અણુવ્રતનો આલાવો અને તેના અતિચારો	૧૭૫
૧૫૩૨-૩૫	નિયતકાચોં ક્યારે ? અને કેટલો ?	૯૮	◆	ચોથા અણુવ્રતનો આલાવો અને તેના અતિચારો	૧૭૮
૧૫૩૬-૪૧	અનિયતકાચોં ક્યારે ? કેટલો ? (ઈરિયાવહી ક્યાં ક્યાં કરવી ?)	૯૯	◆	પાંચમા અણુવ્રતનો આલાવો અને તેના અતિચારો	૧૮૫
૧૫૪૨	ઉચ્છવાસનું પ્રમાણ	૧૦૪	◆	છઠ્ઠા અણુવ્રતનો આલાવો અને તેના અતિચારો	૧૮૮
૧૫૪૩-૪૬	માયાથી કાચોં નહીં કરનારને દોષો	૧૦૪	◆	સાતમા અણુવ્રતનો આલાવો અને તેના અતિચારો	૧૯૧
૧૫૪૭-૪૮	કાચોં કેવી રીતે કરવો ?	૧૦૭	◆	પંદર કર્મદાનોનું સ્વરૂપ	૧૯૪
૧૫૪૯-૫૦	કાચોં ના ૧૯ દોષો	૧૦૮	◆	આઠમા ગુણવ્રતનો આલાવો અને તેના અતિચારો	૧૯૬
૧૫૫૧-૫૩	કાચોં નો અધિકારી અને તેનું ફળ	૧૧૦	◆	નવમા સામાયિકવ્રતનું સ્વરૂપ	૨૦૦
૧૫૫૪-૫૭	કાચોં માં કર્મક્ષય અને માટે કાચોં ની કરણીયતા	૧૧૫	◆	સાધુ અને શ્રાવક વચ્ચે તફાવત	૨૦૪
◆	○ પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયન ○		◆	દસમા શિક્ષાવ્રતનું સ્વરૂપ અને તેના અતિચારો	૨૦૯
૧૫૫૮	પ્રત્યાખ્યાનના દ્વારો	૧૧૯	◆	અગિયારમા પૌષ્ઠોપવાસવ્રતનું સ્વરૂપ અને તેના અતિચારો	૨૧૧
૧૫૫૯-૬૪	શ્રાવકધર્મની વિધિ અને શ્રાવકોના પ્રકારો	૧૨૫	◆	બારમા અતિથિસં. વ્રતનું સ્વરૂપ અને તેના અતિચારો	૨૧૬
◆	શ્રાવકવ્રતપ્રકરણના ૧૬૮૦૮ પ્રકારો	૧૩૨	◆	મારણાતિક્રી સંલેખના અને તેનું સ્વરૂપ	૨૨૦
◆	સમ્યક્ત્વનો આલાવો અને તેના અતિચારો	૧૪૧	૧૫૬૫-૬૭	અનાગત વિગેરે દશ પ્રત્યા૦ ના ભેદો	૨૨૪

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧૫૬૮-૮૭	અનાગત વિગેરેનું વિસ્તારથી વર્ણન	૨૨૭	૧૬૦૮-૦૮	વિગઈઓના પ્રકારો	૨૬૮
૧૫૮૮	પ્રત્યાઠની છ પ્રકારની શુદ્ધિ	૨૪૨	૧૬૧૦-૧૧	કેટલા અંગુલપ્રમાણ નીવ્યાતુ ગણાય ?	૨૬૯
◆	નવકારશી પ્રત્યાઠનો આલાવો	૨૪૮	૧૬૧૨	પારિષાપનિકા કોને ખપે ?	૨૭૧
૧૫૮૯-૯૦	આહારના ચાર ભેદો તથા અશન વિગેરે શબ્દોનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ	૨૪૯	૧૬૧૩-૧૪	વિધિગૃહીત-વિધિભુક્ત	૨૭૩
૧૫૯૧-૯૩	અશન વિગેરે ચાર ભેદો શા માટે ?	૨૫૦	૧૬૧૫-૧૮	પ્રત્યાઠ ક્યારે શુદ્ધ ગણાય ?	૨૭૫
૧૫૯૪	પ્રત્યાઠમાં મનોગત ભાવો જ પ્રમાણ છે	૨૫૨	૧૬૧૯	પ્રત્યાખ્યાતવ્ય	૨૭૮
૧૫૯૫-૯૮	પ્રત્યાઠની વિધિ અને ફળ	૨૫૩	૧૬૨૦	અનુયોગયોગ્ય પર્યદા	૨૮૦
૧૫૯૯-	અદ્વાપ્રત્યાઠના પ્રકારો અને		◆	દેશના કેવી રીતે આપવી ?	૨૮૧
૧૬૦૪	તેના આગારો	૨૫૪	૧૬૨૧	કથનવિધિ	૨૮૧
◆	પોરિસીપ્રત્યાઠનો આલાવો	૨૫૫	૧૬૨૨-૨૩	પ્રત્યાઠના ફળો	૨૮૨
◆	એકાસણ પ્રત્યાઠનો આલાવો	૨૫૭	૧૬૨૪	જ્ઞાન-ક્રિયાનય	૨૮૭
◆	પાણસ... વિગેરે આગારોનો અર્થ	૨૫૯	૧૬૨૫	પ્રમાણનય	૨૮૭
◆	નીવિપ્રત્યાઠ નો આલાવો	૨૬૧	◆	પરિશિષ્ટ-૧ (હેમચન્દ્રસૂરિ- કૃત ટીપ્પણક)	૨૯૩
૧૬૦૫-૦૭	આયંબિલસંબંધી નિરૂપણ	૨૬૨	◆	પરિશિષ્ટ-૨ અકારાદિકમ	૩૦૨
			◆	પરિશિષ્ટ-૩ (ભાગ-૧ થી ૬ની વિષયાનુક્રમશિકા)	૩૨૩
			◆	પરિશિષ્ટ-૪ (ભાગ-૧ થી ૬ની દષ્ટાન્તાનુક્રમશિકા)	૩૩૮

❖ અધ્યયનોનું વર્ગીકરણ ❖

ભાગ-૧	સામાયિક અધ્યયન
ભાગ-૨	સામાયિક અધ્યયન
ભાગ-૩	સામાયિક અધ્યયન
ભાગ-૪	સામાયિક અધ્યયન
ભાગ-૫	ચતુર્વિંશતિસ્તવ, વંદન અને પ્રતિક્રમણ અધ્યયન (ચર્જહિં જ્ઞાણેહિં સુધી)
ભાગ-૬	પ્રતિક્રમણ અધ્યયન
ભાગ-૭	કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયન

❖ નિર્યુક્તિગાથાઓનું વર્ગીકરણ ❖

ભાગ-૧	૧-૧૮૫
ભાગ-૨	૧૮૬-૬૪૧
ભાગ-૩	૬૪૨-૮૭૯
ભાગ-૪	૮૮૦-૧૦૫૫
ભાગ-૫	૧૦૫૬-૧૨૭૨ (ધ્યાનશતક)
ભાગ-૬	૧૨૭૩-૧૪૧૮
ભાગ-૭	૧૪૧૯-૧૬૨૫

દષ્ટાન્તાનુક્રમણિકા

ક્રમ	દેષાંત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ક્રમ	દેષાંત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧.	કાયોના આલોકકથા ઉપર સુભદ્રા તથા સુદર્શન- ની કથા	૧૧૧	૧૨.	પ્રાણાતિપાતત્યાગની કથાઓ	૧૬૬
૨.	રાજાભિયોગ-કાર્તિકશેઠની કથા	૧૪૪	૧૩.	મૃષાવાદત્યાગ-કોંકણગ- શ્રાવક	૧૭૨
૩.	દેવતાભિયોગ-શ્રાવકની કથા	૧૪૬	૧૪.	સ્વદારમંત્રભેદ-વેપારી	૧૭૩
૪.	ગુરુનિગ્રહ-ભિક્ષુઉપાસકપુત્ર	૧૪૬	૧૫.	મૃષા-ઉપદેશ-પરિવ્રાજક	૧૭૪
૫.	વૃત્તિકાંતાર-સૌરાષ્ટ્રશ્રાવક	૧૪૮	૧૬.	અદત્તાદાન-યુવાન ટોળકી	૧૭૬
૬.	શંકા-રાબ પીનારો	૧૫૧	૧૭.	મૈથુન સેવન-ત્રણ સખીઓ, વેપારી, યુવાન ટોળકી, ૧૨ સંબંધોનું દષ્ટાન્ત	૧૭૮
૭.	કાંક્ષા-રાજા	૧૫૨	૧૮.	પરિગ્રહત્યાગ-શ્રાવક	૧૮૬
૮.	વિચિકિત્સા-શ્રાવક	૧૫૩	૧૯.	તુચ્છૌષધિભક્ષણ-મગફળી ખાનાર	૧૮૩
૯.	જુગુપ્સા-શ્રાવક દીકરી	૧૫૫	૨૦.	પ્રત્યાખ્યાનના આલોકકથા ઉપર ધમ્મિલની કથા	૨૮૨
૧૦.	પરપાખંડપ્રશંસાત્યાજ્ય- ચાણક્ય	૧૬૩	૨૧.	પ્રત્યાના પરલોકકથા ઉપર દામત્રકની કથા	૨૮૩
૧૧.	પ્રાણાતિપાત-કોંકણગ	૧૬૫			

श्रीआवश्यकनिर्युक्तिः

हरिभद्रीयवृत्ति

भाग-७

‘તથા સજ્ઞાણ ન સજ્ઞાઇયં તસ્મ મિચ્છા મિ દુક્કડં’

તથા સ્વાધ્યાયિકે—અસ્વાધ્યાયિકવિપર્યયલક્ષણે ન સ્વાધ્યાયિતં । ઇત્યમાશાતનયા યોડતિચારઃ
કૃતસ્તસ્ય મિથ્યા દુષ્કૃતમિતિ પૂર્વવત્ ।

૧૧૥ એવં સુત્તનિબદ્ધં અત્થેણડ્ડણંપિ હોતિ વિણ્ણેયં । તં પુણ અવ્વામોહત્થમોહઓ સંપવક્સામિ
૧૧૭ ૥ તેત્તીસાણે ઉવરિં ચોત્તીસં બુદ્ધવયણાતિસેસા । પળતીસ વયણાતિસય છત્તીસં ઉત્તરજ્ઞયણા
૧૧૮ ૥ એવં જહ સમવાણે જા સયધિસરિક્ખ હોડ સત્તારં । તથા ચોત્તં—સયધિસયા નક્કલ્લે
સણ્ણતારે તહેવ પળ્ણતે ૥ ઇય સંખઅસંખેહિં તહય અણંતેહિં ઠાણેહિં ૥૧૩ ૥ સંજમમસંજમસસ ય
પડિસિદ્ધાદિકરણાદિયારસસ । હોતિ પડિક્કમણં તિ તેત્તીસેહિં તુ તાણિ પુણ ૥૧૪ ૥ અવરાહપદે
સુત્તઅંતગ્ગય હોતિ ણિયમ સવ્વેવિ । સવ્વો વડિયારગણો દુગસંજોગાદિ જો એસ ૥૧૫ ૥

(શંકા: પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે ૧ થી લઈને ૩૩ આશાતનાઓ સુધીના સ્થાનો ૪ પ્રતિક્રમણને યોગ્ય 10
છે કે બીજા પણ પ્રતિક્રમણ કરવા યોગ્ય સ્થાનો છે ?)

સમાધાન : આ ૩૩ આશાતનાઓ સુધીના સ્થાનો સાક્ષાત્ સૂત્રમાં ગૂંથ્યા છે. અર્થથી બીજા
સ્થાનો પણ જાણવાના છે. (આશય એ છે કે ૩૩ સુધીના સ્થાનો તો દિશાસૂચન છે તેના ઉપલક્ષણથી
૩૪ થી લઈ અનંત સુધીના બીજા સ્થાનો અર્થથી જાણી લેવાના છે.) તે અન્ય સ્થાનોને પણ હું
વ્યાખ્યાન = મૂંઝવણ ન થાય તે માટે ઓધથી = સંક્ષેપથી કહીશ ૥૧૧ ૥ ૩૩મા સ્થાન પછી ૩૪મા 15
સ્થાન તરીકે ૩૪ પ્રકારના બુદ્ધ = તીર્થંકરના વચન વિગેરે ૩૪ અતિશયો જાણવા. (બુદ્ધાનાં—જિનાનાં
વચન—વચનપ્રમુખાઃ સર્વસ્વભાષાનુગતં વચનં ધર્માવબોધકરમિત્યાદિનોક્તસ્વરૂપા યેડતિશેષા—અતિશયા
ઈતિ ઔપપાતિકસૂત્ર. ૧૦)

પાંત્રીસ સત્યવચનના અતિશયો. (તે અતિશયો ઔપપાતિકસૂત્ર ૧૦માંથી જાણી લેવા.) છત્રીસ
ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના અધ્યયનો જાણવા. ૧૧૨ ૥ આ પ્રમાણે જે રીતે સમવાયાંગસૂત્રમાં છેલ્લે ૧૦૦ મા 20
સ્થાન તરીકે શતભિષક નક્ષત્ર ૧૦૦ તારાવાળું કહ્યું છે. એ જ પ્રમાણે આગળ વધતા—વધતા
સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા તેમ જ અનંતા સ્થાનો (અનંતસ્થાન તરીકે અનંત પરમાણુઓ, અનંત સ્કંધો,
અનંત જીવો વિગેરે લેવા. આવા અનંતસ્થાનો) વડે ૧૧૩ ૥ સંયમ કે અસંયમસંબંધી પ્રતિષિદ્ધનું
આચરણ વિગેરે અતિચારનું પ્રતિક્રમણ સૂત્રાન્તર્ગત ૩૩ અપરાધપદોથી જ નિયમા થઈ જાય છે.
૧૧૪ ૥ ‘પડિક્કમણિ દોહિં બંધણેહિં’ વિગેરે પદોવડે ગ્રહણ કરાયેલ દ્વિકસંયોગ વિગેરેરૂપ જે બધા જ 25
અતિચારોનો સમૂહ છે તે ‘પડિક્કમણિ એગવિહે અસંજમે’ પદ દ્વારા ગ્રહણ કરાયેલ એકવિધ અસંયમનો

૧. એતત્સૂત્રનિબદ્ધમર્થેનાન્યદપિ ભવતિ વિજેયમ્ । તત્પુનરવ્યામોહાર્થમોઘતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ ૥૧૧ ૥ ત્રયચ્છિન્નશતેરુપરી
ચતુચ્છિન્નશદ્ધવચનાતિશેષાઃ । પદ્મચ્છિન્નશદ્ધવચનાતિશયાઃ ષટ્ત્રિંશદુત્તરાધ્યયનાનિ ૥ એવં યથા સમવાયે
યાવત્પ્રાત્તભિષકનક્ષત્રં ભવતિ શતતારકમ્ । શતભિષકનક્ષત્રે શતતારકાણિ તથૈવ પ્રજ્ઞસાનિ । ઇતિ
સંખ્યાસંખ્યૈસ્તથા ચાનન્તૈઃ સ્થાનૈઃ ૥૧૩ ૥ સંયમાસંયમયોશ્ચ પ્રતિષિદ્ધાદિકરણાતિચારસ્ય । ભવતિ 30
પ્રતિક્રમણમિતિ ત્રયચ્છિન્નશદ્ધિસ્તુ તાનિ પુનઃ ૥૧૪ ૥ અપરાધપદાનિ સૂત્રાન્તર્ગતાનિ ભવન્તિ નિયમાત્સર્વાણ્યપિ ।
સર્વો વાડતિચારગણો દ્વિકસંયોગાદિર્ય એષ ૥૧૫ ૥

ऐगविहस्सासंजमस्स हवतीह पज्जवसमूहो । एवंऽतियारविसोहिं काउं कुणती णमोक्कारं ॥६॥
णमो चउवीसाए इत्यादि, अथवा प्राक्तनाशुभसेवनायाः प्रतिक्रान्तः अपुनःकरणाय प्रतिक्रामन्
नमस्कारपूर्वकं प्रतिक्रमन्नाह —

नमो चउवीसाए तित्थगराणं उस्सभादिमहावीरपज्जवसाणाणं (सूत्रं)

- 5 नमश्चतुर्विंशतितीर्थकरेभ्य ऋषभदिमहावीरपर्यवसानेभ्यः, प्राकृते षष्ठी चतुर्थ्यर्थ एव भवति, तथा चोक्तं — “बहुवयणेण दुवयणं छद्विविभत्तीर्णं भन्नइ चउत्थी । जह हत्था तह पाया नमोऽत्थु देवाहिदेवाणं ॥१॥”

इत्थं नमस्कृत्य प्रस्तुतस्य गुणव्यावर्णनायाह —

इणामेव निगंशं पावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलियं पडिपुण्णं नेआउयं संसुद्धं

- 10 सल्लगत्तणं सिद्धिमग्गं मुत्तिमग्गं निज्जाणमग्गं निव्वाणमग्गं अवितहमविसंधिं
सव्वदुक्खप्पहीणमग्गं, इत्थं ठिया जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति परिनिव्वायंति
सव्वदुक्खाणमंतं करेति (सूत्रं)

પર્યાયસમૂહ = ભેદસમૂહ જ છે અર્થાત્ તે બધા અતિયારો આ એકવિધ અસંયમનો જ વિસ્તાર છે. આ પ્રમાણે અતિયારોની વિશુદ્ધિને કરીને તે જીવ હવે આગળ ઋષભાદિ તીર્થંકરોને જામો ચઢવીસાણ.....

- 15 વિગેરે દ્વારા નમસ્કાર કરે છે. ॥૪-૬॥

અવતરણિકા : અથવા પૂર્વની અશુભ સેવનાથી (= પાપાચરણથી) પાછો ફરેલો અપુનઃકરણ માટે પ્રતિક્રમણ કરતો સાધુ નમસ્કારપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરતા કહે છે (આશય એ છે કે એકવાર પ્રતિ. થઈ ગયું. હવે અસંજમ પડિક્કમામિ વિ. શા માટે ? તો અપુનઃકરણ માટે. અને તે માટે પ્રથમ નમસ્કાર કરે છે ⇨

- 20 સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : ઋષભ વિગેરેથી લઈને મહાવીર સુધીના ચોવીસ તીર્થંકરોને નમસ્કાર થાઓ. પ્રાકૃતમાં ચતુર્થીવિભક્તિના અર્થમાં પછીવિભક્તિ થાય છે. કહ્યું છે – “બહુવચનવડે દ્વિવચનનો અને પછીવિભક્તિવડે ચતુર્થીનો નિર્દેશ થાય છે. જેમકે જહ હત્થા તહ પાયા (અહીં હાથ અને પગ બે હોવા છતાં નિર્દેશ બહુવચનમાં થયો છે.) નમોત્યુ દેવાહિદેવાણં (અહીં નમસ્ ના યોગમાં ચતુર્થી થવાને બદલે પછી થઈ છે. અર્થ ચતુર્થીમાં જાણવો.)”

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે નમસ્કાર કરીને પ્રસ્તુત (નૈર્ઞથ્ય પ્રવચનની આરાધના કરવા માટે જ ઉપસ્થિત થયેલો હોવાથી પ્રસ્તુત) એવા નૈર્ઞથ્ય પ્રવચનના ગુણોનું વર્ણન કરવા માટે કહે છે ⇨

સુત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

२. एकविधस्यासंयमस्य भवतीह पर्यवसमूहः । एवमतिचारविशोर्धि कृत्वा करोति नमस्कारम् ॥६॥

- 30 बहुवचनेन द्विवचनं षष्ठीविभक्त्या भण्यते चतुर्थी । यथा हस्तौ तथा पादौ नमोऽस्तु देवाधिदेवेभ्यः ॥१॥

‘ઇદમેવે’તિ સામાયિકાદિ પ્રત્યાખ્યાનપર્યન્તં દ્વાદશાઙ્ગં વા ગણિપિટકં, નિર્ગ્રન્થાઃ—બાહ્યાભ્યન્તર-
ગ્રન્થનિર્ગતાઃ સાધવઃ નિર્ગ્રન્થાનામિદં નૈર્ગ્રન્થ્યં ‘પ્રાવચન’મિતિ પ્રકર્ષેણાભિવિધિનોચ્યન્તે જીવાદયો
યસ્મિન્ તત્પ્રાવચનમ્, ઇદમેવ નૈર્ગ્રન્થ્યં પ્રાવચનં કિમત આહ—સતાં હિતં સત્યં, સન્તો—મુનયો ગુણાઃ
પદાર્થા વા સદ્ભૂતં વા સત્યમિતિ, નયદર્શનમપિ સ્વવિષયે સત્યં ભવત્યત આહ—‘અણુત્તરં’તિ
નાસ્યોત્તરં વિદ્યત ઇત્યનુત્તરં, યથાવસ્થિતસમસ્તવસ્તુપ્રતિપાદકત્વાત્ ઉત્તમમિત્યર્થઃ, યદિ નામેદમીત્ય- 5
મ્ભૂતમન્યદષ્ટ્યેવમ્ભૂતં ભવિષ્યતીત્યત આહ—‘કેવલિયં’ કેવલમદ્વિતીયં નાપરમિત્યમ્ભૂતમિત્યર્થઃ યદિ
નામેદમિત્યમ્ભૂતં તથાપ્યન્યસ્યાષ્યસંભવાદપવર્ગપ્રાપકૈર્ગુણૈઃ પ્રતિપૂર્ણં ન ભવિષ્યતીત્યત આહ—‘પઢિપુત્રં’તિ
પ્રતિપૂર્ણમપવર્ગપ્રાપકૈર્ગુણૈર્ભૂતમિત્યર્થઃ, ભૂતમપિ કદાચિદાત્મંભરિતયા ન તત્રચનશીલં ભવિષ્યતીત્યત

ટીકાર્થ : આ સામાયિકાધ્યયનથી લઈને પ્રત્યાખ્યાન સુધીનું (ષડાવશ્યકરૂપ) પ્રવચન અથવા
બાર અંગરૂપ ગણિપિટક (અહીં ગણિ = આચાર્ય, પેટી જેમ સર્વ રત્નોનો આધાર હોય તેમ સર્વ 10
અર્થોરૂપ રત્નોનો આધાર દ્વાદશાંગી હોવાથી દ્વાદશાંગીને પેટીની ઉપમા આપી છે. તેથી આચાર્યની
પેટી તે ગણિપિટક એટલે કે દ્વાદશાંગી. આ પ્રવચન અથવા ગણિપિટક સર્વ દુઃખોનો અંત કરનાર
છે એમ, સૂત્રના અંતે રહેલ શબ્દો સાથે અન્ય જોડવો. આ પ્રવચન કેવું છે ? તે કહે છે —)

નિર્ગ્રંથ એટલે બાહ્ય—અભ્યંતર પરિગ્રહથી રહિત સાધુઓ. આ પ્રવચન નિર્ગ્રંથોનું છે માટે તે
નૈર્ગ્રંથ કહેવાય છે. પ્રાવચન — પ્રકર્ષથી અભિવિધિવડે જેમાં જીવાદિ પદાર્થો કહેવાય છે તે પ્રાવચન. 15
આ જ નૈર્ગ્રંથ પ્રાવચન શું છે ? તે કહે છે — આ પ્રાવચન સત્ય = હિતકર છે. સત્ને જે હિતકર
છે તે સત્ય. સત્ તરીકે મુનિઓ, ગુણો અથવા પદાર્થો જાણવા. (દ્વાદશાંગી મુનિઓ માટે હિતકર છે
એ તો સ્પષ્ટ છે જ. એ જ રીતે ગુણો અથવા પદાર્થોનું યથાવસ્થિત નિરૂપણ કરેલ હોવાથી તે પ્રવચન
ગુણ—પદાર્થો માટે હિતકર છે.) અથવા સદ્ભૂત હોવાથી આ પ્રાવચન સત્ય છે. જો કે જુદા જુદા
નયરૂપ દર્શનો = મતો પણ પોત—પોતાના વિષયમાં સત્ય છે (અને અન્ય—અન્યના વિષયમાં અસત્ય 20
છે. તેથી સત્ય તરીકે આવા નયમતોનો સમાવેશ કોઈ ન કરે તે) માટે કહે છે — ‘અનુત્તર’ — જેના
પછી કોઈ નથી તે અનુત્તર, અર્થાત્ આ પ્રવચન સમસ્ત વસ્તુઓનું યથાવસ્થિત પ્રતિપાદન કરતું
હોવાથી ઉત્તમ છે. શંકા : જો આ દર્શન આવું હોય તો બીજા દર્શનો પણ યથાવસ્થિત વસ્તુના
પ્રતિપાદક હશે જ ને ? આવી શંકાનો નિરાસ કરવા કહે છે — ‘કેવલિય’ — આ પ્રવચન કેવલ
છે = અદ્વિતીય છે. તેના જેવું બીજું કોઈ નથી. 25

શંકા : ભલે આ પ્રવચન ઉત્તમ છે અને ઉત્તમ એવા અન્યનો અસંભવ છે. છતાં પણ આ
પ્રવચન મોક્ષપ્રાપક એવા ગુણોથી પરિપૂર્ણ ન હોય તો ? આવી શંકાને દૂર કરવા કહે છે —
‘પ્રતિપૂર્ણ’ — મોક્ષપ્રાપક એવા ગુણોથી આ પ્રવચન ભરેલું છે. (અર્થાત્ આ પ્રવચનને પામીને જીવ
પોતાનામાં મોક્ષપ્રાપક ગુણોનું પ્રગટીકરણ કરતો હોવાથી તે ગુણોનું કારણ પ્રવચન છે. તેથી આવા
ગુણોથી પ્રવચન ભરેલું છે એમ કહ્યું છે.) શંકા : ગુણોથી પૂર્ણ હોવા છતાં પણ આત્મભરી હોય તો 30
મોક્ષમાં લઈ જઈ શકે નહીં. (અર્થાત્ પ્રવચનને ધારણ કરનાર જીવ પોતે તે ગુણોથી મોક્ષ પામે,
બીજાને ન પમાડે.) આવી શંકાને દૂર કરવા કહે છે —

- આહ—‘નૈયાયક’તિ નયનશીલં નૈયાયિકં, મોક્ષગમકમિત્યર્થઃ, નૈયાયિકમપ્યસંશુદ્ધં—સંકીર્ણ નાક્ષેપેણ નૈયાયિકં ભવિષ્યતિ इत्यत આહ—‘સંસુદ્ધ’તિ સામસ્થ્યેન શુદ્ધં સંશુદ્ધં, એકાન્તાકલઙ્કમિત્યર્થઃ, એવંભૂતમપિ કથञ्चित્તાસ્વાભાવ્યાન્નાલં ભવનિબન્ધનનિકૃન્તનાય ભવિષ્યતીત્યત આહ—‘સલ્લગ્તણ’તિ કૃન્તતીતિ કર્ત્તનં શલ્યાનિ—માયાશલ્યાદીનિ તેષાં કર્ત્તનં, ભવનિબન્ધનમાયાદિ-
- 5 શલ્યચ્છેદકમિત્યર્થઃ, પરમતનિષેધાર્થ ત્વાહ—‘સિદ્ધિમગ્ગં મુક્તિમગ્ગં’ સેધનં સિદ્ધિઃ—હિતાર્થપ્રાપ્તિઃ સિદ્ધિર્માર્ગઃ સિદ્ધિમાર્ગઃ, મોચનં મુક્તિઃ—અહિતાર્થકર્મવિચ્યુતિસ્તસ્યા માર્ગો મુક્તિમાર્ગ इति, મુક્તિમાર્ગ—કેવલજ્ઞાનાદિહિતાર્થપ્રાપ્તિદ્વારેણાહિતકર્મવિચ્યુતિદ્વારેણ ચ મોક્ષસાધકમિતિ ભાવના, અનેન ચ કેવલજ્ઞાનાદિવિકલાઃ સકર્મકાશ્ચ મુક્તા इति દુર્નયનિરાસમાહ, વિપ્રતિપત્તિનિરાસાર્થમાહ—‘નિજ્ઞાણમગ્ગં નિઘ્વાણમગ્ગં’ યાન્તિ તદિતિ યાનં ‘કૃત્યલ્યુટો બહુલં’ (પા૦ ૩-૩-૧૧૩) इति
- 10 વચનાત્ કર્મણિ લ્યુટ, નિરુપમં યાનં નિર્યાનં, ઈષત્પ્રાગ્ભારાશ્ચં મોક્ષપદમિત્યર્થઃ, તસ્ય માર્ગો નિર્યાણમાર્ગ इति, નિર્યાણમાર્ગઃ—વિશિષ્ટનિર્વાણપ્રાપ્તિકારણમિત્યર્થઃ, અનેનાનિયતસિદ્ધિક્ષેત્રપ્રતિપાદન-પરદુર્નયનિરાસમાહ, નિર્વૃત્તિર્નિર્વાણં—સકલકર્મક્ષયજમાત્યન્તિકં સુખમિત્યર્થઃ, નિર્વાણસ્ય માર્ગો

- ‘નૈયાયિક’ — મોક્ષમાં લઈ જનારું આ પ્રવચન છે. શંકા : મોક્ષમાં લઈ જનારું હોવા છતાં પણ અસંશુદ્ધ હોય = સંકીર્ણ હોય = કલંકિત હોય તો ઝડપથી લઈ જનારું બનતું નથી. આવી શંકાનું
- 15 સમાધાન આપે છે — આ પ્રવચન સંશુદ્ધ છે એટલે કે એકાન્તે કલંક વિનાનું છે. શંકા : આવા પ્રકારનું હોવા છતાં કોઈક રીતે તથા સ્વભાવથી જ સંસારના કારણોને તોડવામાં સમર્થ નહીં હોય. તેથી કહે છે — ‘સલ્લગ્તણ’ — જે કાપે તે કર્તન. શલ્યો તરીકે માયાશલ્યાદિ જાણવા. આ પ્રવચન તે સંસારના કારણભૂત એવા માયા વિગેરે શલ્યોને કાપનારું છે.

- બીજાના મતોનો નિષેધ કરવા કહે છે — ‘સિદ્ધિમગ્ગં મુક્તિમગ્ગં’ સિદ્ધિ એટલે હિતકર પદાર્થોની
- 20 પ્રાપ્તિ. તે સિદ્ધિનો જે માર્ગ તે સિદ્ધિમાર્ગ. મુક્તિ એટલે અહિતકર પદાર્થો અને તેના કારણભૂત એવા કર્મોથી છૂટકારો. તેનો જે માર્ગ તે મુક્તિમાર્ગ. આ પ્રવચન એ મુક્તિનો માર્ગ છે એટલે કે કેવલજ્ઞાન વિગેરે હિતકર એવા પદાર્થોની પ્રાપ્તિ કરાવવાદ્વારા અને અહિતકર એવા કર્મોનો ક્ષય કરાવવાદ્વારા મોક્ષને સાધી આપનારું છે. આ બંને વિશેષણોદ્વારા જે દુર્નય એવું માને છે કે ‘મુક્ત જીવો કેવલજ્ઞાનાદિ વિનાના અને કર્મસહિતના છે’ તે દુર્નયનો નિરાસ કરાયેલો જાણવો, અર્થાત્ તેવા દુર્નયનું ખંડન થયેલું
- 25 સમજવું.

- આવા પ્રકારની બીજી પણ ખોટી માન્યતાઓનું ખંડન કરવા માટે કહે છે — ‘નિજ્ઞાણમગ્ગં’ જ્યાં જીવો જાય તે યાન. અહીં કૃત્ય... સૂત્રથી ‘યા’ ધાતુને કર્મ અર્થમાં લ્યુટ પ્રત્યય લાગતા ‘યાન શબ્દ બન્યો છે. નિરુપમ એવું યાન તે નિર્યાન અર્થાત્ ઈષત્પ્રાગ્ભાર નામનું મોક્ષસ્થાન. તેનો માર્ગ તે નિર્યાનમાર્ગ, અર્થાત્ વિશિષ્ટ એવા નિર્વાણની પ્રાપ્તિનું કારણ. (અહીં અન્યદર્શનીઓએ માનેલા
- 30 મોક્ષસ્થાન કરતા આ મોક્ષસ્થાન વિશિષ્ટ હોવાથી નિર્વાણ માટે ‘વિશિષ્ટ’ વિશેષણ મૂકેલ છે.) આ વિશેષણદ્વારા જેઓ સિદ્ધિક્ષેત્રને અનિયત માને છે એટલે કે અમુક ચોક્કસ સ્થાને સિદ્ધિક્ષેત્ર છે એવું જેઓ માનતા નથી, તેવા દુર્નયનું ખંડન કરાયેલું જાણવું.

નિર્વાણમાર્ગં ઇતિ, નિર્વાણમાર્ગઃ પરમનિર્વૃત્તિકારણમિતિ હૃદયં, અનેન ચ નિઃસુખદુઃખા મુક્તાત્માનં
 ઇતિ પ્રતિપાદનપરદુર્ણયનિરાસમાહ, નિગમયત્રાહ—ઇદં ચ “અવિતહમવિસંધિં સવ્વદુઃખપ્પહીણમગ્ગં”
 અવિતથં—સત્યં અવિસન્ધિ—અવ્યવચ્છિન્નં, સર્વદા અવરવિદેહાદિષુ ભાવાત્, સર્વદુઃખપ્રહીણમાર્ગ—
 સર્વદુઃખપ્રહીણો—મોક્ષસ્તત્કારણમિત્યર્થઃ, સામ્પ્રતં પરાર્થકરણદ્વારેણાસ્ય ચિન્તામણિત્વમુપદર્શયત્રાહ—
 ‘एत्थं द्विधा जीवा सिज्झंति’તિ ‘अत्र’ नैर्ऋत्ये प्रवचने स्थिता जीवाः सिध्यन्तीत्यणिमादिसंयमफलं 5
 प्राप्नुवन्ति ‘बुज्झंती’તિ बुध्यन्ते केवलिनो भवन्ति ‘मुच्चंति’તિ मुच्यन्ते भवोपग्राहिकर्मणा
 ‘परिनिव्वायंति’તિ પરિ—સમન્તાત્ નિર્વાન્તિ, કિમુક્તં ભવતિ ?—‘સવ્વદુઃખપ્રાણમંતં કરંતિ’તિ
 સર્વદુઃખાનાં શારીરમાનસભેદાનાં અન્તં—વિનાશં કુર્વન્તિ—નિર્વર્તયન્તિ ।

इत्थमभिधायाधुनाऽत्र चिन्तामणिकल्पे कर्ममलप्रक्षालनसमर्थसलिलौघं श्रद्धानमावि-
 ष्कुर्वन्नाह — 10

તં ધમ્મં સદ્દહામિ પત્તિયામિ રોણમિ ફાસેમિ અણુપાલેમિ, તં ધમ્મં સદ્દહંતો પત્તિઅંતો
 રોયંતો ફાસંતો અણુપાલંતો તસ્સ ધમ્મસ્સ અબ્બુદ્ધિઓમિ આરાહણા઼ વિરઓમિ વિરાહણા઼
 અસંજમં પરિઆણામિ સંજમં ઉવસંપજ્જામિ અબંભં પરિઆણામિ બંભં ઉવસંપજ્જામિ
 અકપ્પં પરિઆણામિ કપ્પં ઉવસંપજ્જામિ અણ્ણાણં પરિઆણામિ નાણં ઉવસંપજ્જામિ
 અકિરિયં પરિઆણામિ કિરિયં ઉવસંપજ્જામિ મિચ્છતં પરિઆણામિ સમ્મત્તં ઉવસંપજ્જામિ 15
 અબોહિં પરિઆણામિ બોહિં ઉવસંપજ્જામિ અમગ્ગં પરિઆણામિ મગ્ગં ઉવસંપજ્જામિ (સૂત્રં)

‘નિવ્વાણમગ્ગ’ — નિર્વાણ એટલે નિર્વૃત્તિ અર્થાત્ સકલ કર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થનાર આત્મચિન્તક
 સુખ. તેનો માર્ગ = ઉપાય તે નિર્વાણમાર્ગ, અર્થાત્ પરમનિર્વૃત્તિનું કારણ. આ વિશેષણદ્વારા ‘મુક્તાત્મા
 સુખ—દુઃખ વિનાના છે’ એવા પ્રતિપાદનમાં તત્પર દુર્નયનું ખંડન જણાવું. ઉપસંહાર કરતા કહે છે
 — આ પ્રવચન અવિતથ એટલે કે સત્ય છે, આ પ્રવચન પશ્ચિમ મહાવિદેહ વિગેરે ક્ષેત્રમાં હંમેશા 20
 રહેનારું હોવાથી અવિસન્ધિ = નાશ ન પામનારું છે. આ પ્રવચન સર્વ દુઃખોથી રહિત એવા મોક્ષનું
 કારણ છે.

હવે પરાર્થ કરનારું હોવાથી આ પ્રવચન ચિંતામણિસ્વરૂપ છે એવું જણાવતાં કહે છે — આ
 નૈર્ઋત્ય પ્રવચનમાં રહેલા જીવો સિદ્ધ થાય છે એટલે કે અણિમાદિ અષ્ટ સિદ્ધિ વિગેરે સંયમફળને
 પ્રાપ્ત કરે છે. આ પ્રવચનમાં રહેલાં જીવો બોધ પામે છે એટલે કે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે છે, 25
 અઘાતિકર્મોથી મુક્ત થાય છે, સર્વ પ્રકારે નિર્વાણને પામે છે એટલે કે શારીરિક અને માનસિક એવા સર્વ
 દુઃખોના વિનાશને કરે છે.

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે પ્રવચનના માહત્ત્યને કહીને હવે આ જ ચિંતામણિસમાન
 પ્રવચનમાં કર્મમલને ધોઈ નાંખવામાં સમર્થ એવી પાણીના સમૂહરૂપ શ્રદ્ધાને પ્રગટ કરતા કહે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

य एष नैर्ग्रन्थ्यप्रावचनलक्षणो धर्म उक्तः तं धर्मं श्रद्धधमे सामान्येनैवमयमिति 'पत्तियामि' 'त्ति' प्रतिपद्यामहे प्रीतिकरणद्वारेण 'रोएमि' 'त्ति' रोचयामि, अभिलाषातिरेकेणासेवनाभिमुखतया, तथा प्रीती रुचिश्च भिन्ने एव, यतः क्वचिद्द्वयादौ प्रीतिसद्भावेऽपि न सर्वदा रुचिः, 'फासेमि' 'त्ति' स्पृशामि आसेवनाद्वारेणेति 'अणुपालेमि' अनुपालयामि पौनःपुन्यकरणेन 'तं धम्मं सहहंतो'

- 5 इत्यादि, तं धर्मं श्रद्धाधनः प्रतिपद्यमानः रोचयन् स्पृशन् अनुपालयन् 'तस्स धम्मस्स अब्भुद्धिओमि आराधनाए'ति तस्य धर्मस्य प्रागुक्तस्य अभ्युत्थितोऽस्मि आराधनायाम्—आराधनविषये 'विरतोमि विराधनाए'ति विरतोऽस्मि—निवृत्तोऽस्मि विराधनायां—विराधनाविषये, एतदेव भेदेनाह—'असंजमं परियाणामि, संजमं उवसंपज्जामि' असंयमं—प्राणातिपातादिरूपं प्रतिजानामीति ज्ञपरिज्ञया विज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याख्यामीत्यर्थः, तथा संयमं—प्रागुक्तस्वरूपं उपसंपद्यामहे, प्रतिपद्यामहे
10 इत्यर्थः, तथा 'अबंभं परियाणामि बंभं उवसंपज्जामि' अब्रह्म—बस्त्यनियमलक्षणं विपरीतं ब्रह्म, शेषं पूर्ववत्, प्रधानासंयमाद्भ्रत्वाच्चाब्रह्मणो निदानपरिहारार्थमनन्तरमिदमाह, असंयमाद्भ्रत्वादेवाह—'अकप्पं परियाणामि कप्पं उवसंपज्जामि' अकल्पोऽकृत्यमाख्यायते कल्पस्तु कृत्यं इति, इदानीं द्वितीयं बन्धकारणमाश्रित्याह, यत उक्तं—“अस्संजमो य एक्को अण्णाणं अविरई य दुविहं” तु

ટીકાર્થ : જે આ નૈર્ગ્રંથ્ય પ્રાવચનસ્વરૂપ ધર્મ કહ્યો, તે ધર્મની હું શ્રદ્ધા કરું છું એટલે કે સામાન્યથી.

- 15 'આ ધર્મ આ પ્રમાણેના જ (=પૂર્વે કહ્યો તેવો જ) છે' એ પ્રમાણની શ્રદ્ધા કરું છું. તે ધર્મ ઉપર પ્રીતિને ધારણ કરવાદ્વારા ધર્મનો સ્વીકાર કરું છું, તીવ્ર ઇચ્છાથી તે ધર્મના પાલનને અભિમુખ થવાવડે તે ધર્મ ઉપર રુચિ ધારણ કરું છું. અહીં પ્રીતિ અને રુચિ બંને તત્ત્વ જુદા જ છે, કારણ કે અહીં વિગેરે કોઈ વસ્તુમાં પ્રીતિ હોવા છતાં પણ હંમેશા રુચિ હોય જ એવું હોતું નથી. (અર્થાત્ પ્રીતિ હોવા છતાં ક્યારેક રુચિ ન પણ હોય. આમ રુચિ અને પ્રીતિ તદ્દન જુદા છે.) તેનું (= તે પ્રવચનમાં કહેલા અનુષ્ઠાનોનું) 20 પાલન કરવાદ્વારા તે ધર્મને હું સ્પર્શું છું. વારંવાર કરવાદ્વારા તે ધર્મનું અનુપાલન કરું છું.

તં ધમ્મં સહહંતો... વિગેરેનો અર્થ — તે ધર્મની શ્રદ્ધા કરતો, સ્વીકારતો, રૂચિ કરતો, સ્પર્શના કરતો, અનુપાલન કરતો એવો હું તે પ્રાવચનરૂપ ધર્મની આરાધના કરવા માટે ઊભો થયો છું એટલે તૈયાર થયો છું. (તે ધર્મ આરાધવા માટે જ) વિરાધનાઓથી પાછો ફર્યો છું. (તે આરાધનામાં કેવી રીતે તૈયાર થયો છે ? અને વિરાધનાથી કેવી રીતે પાછો ફર્યો છે?) તે જ વાત ભેદથી = વિસ્તારથી જણાવે છે — પ્રાણાતિપાત વિગેરેરૂપ અસંયમને હું જાણું છું અર્થાત્ શપરિજ્ઞાવડે = જ્ઞાનથી અસંયમને જાણીને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાવડે તે અસંયમનું પ્રત્યાખ્યાન કરું છું. તથા પ્રાણાતિપાત વિગેરેથી નિવૃત્તિરૂપ સંયમને સ્વીકારું છું.

- તથા મૈથુનસેવન તે અબ્રહ્મ. અને તેનાથી વિપરીત બ્રહ્મ જાણવું. શેષ શબ્દોનો અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો. અબ્રહ્મ એ અસંયમનું પ્રધાન કારણ હોવાથી અબ્રહ્મના કારણનો નિષેધ કરવા અસંયમ પછી 30 અબ્રહ્મ ગ્રહણ કર્યું છે. એ જ પ્રમાણે અસંયમનું અંગ હોવાથી જ કહે છે — અકલ્પ્યનું પ્રત્યાખ્યાન કરું છું, કલ્પ્યનો સ્વીકાર કરું છું. અકલ્પ્ય એટલે અકૃત્ય = અકર્તવ્ય. અને કલ્પ્ય એટલે કૃત્ય. હવે બીજા કારણને આશ્રયીને જણાવે છે, કારણ કે કહ્યું છે — અસંયમ એ પ્રથમ પ્રકારનું કારણ છે. અજ્ઞાન

ઇત્યાદિ । 'અણ્ણાણં પરિયાણામિ નાણં ઉવસંપજ્જામિ' અજ્ઞાનં સમ્યગ્જ્ઞાનાદન્યત્ જ્ઞાનં તુ ભગવદ્વચનજં, 'અજ્ઞાનભેદપરિહરણાયૈવાહ—' અકિરિયં પરિયાણામિ કિરિયં ઉવસંપજ્જામિ' અક્રિયા—નાસ્તિકવાદઃ ક્રિયા—સમ્યગ્વાદઃ । તૃતીયં બન્ધકારણમાશ્રિત્યાહ—'મિચ્છત્તં પરિયાણામિ સમ્પત્તં ઉવસંપજ્જામિ' મિથ્યાત્વં—પૂર્વોક્તં સમ્યક્ત્વમપિ, એતદ્ગત્વાદેવાહ—'અબોહિં પરિયાણામિ બોહિં ઉવસંપજ્જામિ' અબોધિઃ—મિથ્યાત્વકાર્યં બોધિસ્તુ સમ્યક્ત્વસ્યેતિ, ઇદાનીં સામાન્યેનાહ—'અમગ્ગં પરિયાણામિ મગ્ગં 5 ઉવસંપજ્જામિ' અમાર્ગો—મિથ્યાત્વાદિઃ માર્ગસ્તુ સમ્યગ્દર્શનાદિરિતિ ।

ઇદાનીં છદ્મસ્થત્વાદશેષદોષશુદ્ધ્યર્થમાહ —

જં સંભરામિ જં ચ ન સંભરામિ જં પડિક્કમામિ જં ચ ન પડિક્કમામિ તસ્સ સવ્વસ્સ દેવસિયસ્સ અદિયારસ્સ પડિક્કમામિ સમણોઽહં સંજયવિરયપડિહયપચ્ચક્ખાયપાવકમ્મો અનિયાણો દિટ્ઠિસંપણ્ણો માયામોસવિવજ્જિઓ । (સૂત્રં) 10

યત્ કિચ્છિત્ સ્મરામિ યચ્ચ છદ્મસ્થાનાભોગાન્નેતિ, તથા 'જં પડિક્કમામિ જં ચ ન પડિક્કમામિ' યત્ પ્રતિક્રામામિ આભોગાદિવિદિતં યચ્ચ ન પ્રતિક્રામામિ સૂક્ષ્મમવિદિતં, અનેન પ્રકારેણ યઃ કશ્ચિદતિચારઃ કૃતઃ 'તસ્સ સવ્વસ્સ દેવસિયસ્સ અતિયારસ્સ પડિક્કમામિ'ત્તિ કણ્ઠ્યં, ઇત્યં પ્રતિક્રમ્ય પુનરકુશલપ્રવૃત્તિપરિહારાયાત્માનામાલોચયન્નાહ—'સમણોઽહં સંજયવિરયપડિહયપચ્ચ—

અને અવિરતિ એ બે પ્રકારનાં કારણો છે... વિગેરે. અજ્ઞાનનું પ્રત્યાખ્યાન કરું છું અને જ્ઞાનને 15 સ્વીકારું છું. સમ્યગ્જ્ઞાનથી જે વિપરીત છે તે અજ્ઞાન છે અને જ્ઞાન ભગવાનના વચનોથી પ્રગટ થતું જાણવું. અજ્ઞાનના ભેદોનો ત્યાગ કરવા માટે જ કહે છે — અક્રિયાનું પ્રત્યાખ્યાન અને ક્રિયાનો સ્વીકાર કરું છું. અક્રિયા એટલે નાસ્તિકવાદ અને ક્રિયા એટલે સમ્યગ્વાદ. હવે ત્રીજા બંધના કારણને આશ્રયીને કહે છે — મિથ્યાત્વનું પ્રત્યાખ્યાન અને સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કરું છું. મિથ્યાત્વનો અર્થ પૂર્વે કહેવાઈ ગયો છે. એ જ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વનો પણ અર્થ પૂર્વે કહેવાઈ ગયો છે. મિથ્યાત્વ અને 20 સમ્યક્ત્વ (અબોધિ—બોધિનું) કારણ હોવાથી કહે છે — અબોધિનું પ્રત્યાખ્યાન અને બોધિનો સ્વીકાર કરું છું. અબોધિ મિથ્યાત્વથી ઉત્પન્ન થનારું જાણવું. અને બોધિ સમ્યક્ત્વનું કાર્ય જાણવું. હવે સામાન્યથી જણાવે છે — અમાર્ગનું પ્રત્યાખ્યાન અને માર્ગનો સ્વીકાર કરું છું. મિથ્યાત્વ વિગેરે અમાર્ગ અને સમ્યગ્દર્શન વિગેરે માર્ગ જાણવો.

અવતરણિકા : હવે પ્રતિક્રમણ કરનાર છદ્મસ્થ હોવાથી સંપૂર્ણ દોષોની શુદ્ધિ માટે કહે છે ⇨ 25

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : જે કંઈક મને યાદ છે અને છદ્મસ્થ અવસ્થામાં થનારા અનાભોગને કારણે જે કંઈક મને યાદ આવતું નથી. તથા આભોગ વિગેરેથી જણાયેલ જેનું હું પ્રતિક્રમણ કરું છું અને નહિ જણાયેલ એવા સૂક્ષ્મ અપરાધોનું જે મેં પ્રતિક્રમણ કર્યું નથી. આ રીતે જે કોઈ અતિયાર સેવાયો છે 'તે સર્વ દૈવસિક અતિયારોનું હું પ્રતિક્રમણ કરું છું' આ વાક્યનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. આ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ 30 કરીને અકુશલ એવી પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવા માટે પોતાના આત્માની આલોચના કરતા કહે છે — હું

વચ્ચાયપાવકમ્મો અણિયાણો દિટ્ઠિસંપન્નો માયામોસવિવજ્જિઓ 'તિ શ્રમણોઽહં તત્રાપિ ન ચરકાદિઃ, કિં તર્હિ ?, સંયતઃ સામસ્યેન યતઃ ઇદાનીં, વિરતો—નિવૃત્તઃ અતીતસ્યૈષ્યસ્ય ચ નિન્દાસંવરણદ્વારેણ અતઃ એવાહ—પ્રતિહતપ્રત્યાહ્યાતપાપકર્મા, પ્રતિહતમ્—ઇદાનીમકરણતયા પ્રત્યાહ્યાતમતીતં નિન્દયા એષ્યમકરણતયેતિ, પ્રધાનોઽયં દોષ ઇતિકૃત્વા તત્શૂન્યતામાત્મનો ભેદેન પ્રતિપાદયન્નાહ—'અનિદાનો'

5 નિદાનરહિતઃ સકલગુણમૂલભૂતગુણયુક્તાં દર્શયન્નાહ—'દૃષ્ટિસંપન્નઃ' સમ્યગ્દર્શનયુક્ત ઇત્યર્થઃ ।

વશ્યમાણદ્રવ્યવન્દનપરિહારાયાહ—માયામૃષાવિવર્જકઃ—માયાગર્ભમૃષાવાદપરિહારીત્યુક્તં ભવતિ ।

એવંભૂતઃ સન્ કિં ? —

અઙ્ગાઙ્ગેસુ દીવસમુદેસુ પનરસસુ કમ્મભૂમીસુ જાવંતિ કેઙ્ સાહૂ રયહરણગુચ્છ-
પઙ્કિગ્ગહધારા પંચમહવ્વયધારા । અઙ્ગરસહસ્સસીલંગધારા અક્કુચ્ચાચારચરિત્તા તે સવ્વે

10 સિરસા મણસા મત્થેણ વંદામિ । (સૂત્ર)

અર્ધતૃતીયેષુ દ્વીપસમુદ્રેષુ—જમ્બૂદ્વીપધાતકોઽખંડપુષ્કરાર્દ્ધેષુ પચ્ચદશસુ કર્મભૂમિષુ—પચ્ચભરત-
પચ્ચૌરાવતપચ્ચવિદેહાભિધાનાસુ યાવન્તઃ કેચન સાધવઃ રજોહરણગુચ્છપ્રતિગ્રહધારિણઃ, નિહ્વાદિવ્ય-
વચ્છેદાયાહ—પચ્ચમહાવ્રતધારિણઃ, પચ્ચ મહાવ્રતાનિ—પ્રતીતાનિ, તદેકાઙ્ગવિકલપ્રત્યેકબુદ્ધાદિ-

શ્રમણ છું. તેમાં પણ ચરક વિગેરે નથી પરંતુ સંયત છું અર્થાત્ હવે સર્વ પ્રકારે (શુભ પ્રવૃત્તિમાં)

15 યત્નવાળો છું. તથા વિરત = અટકેલો છું, અર્થાત્ ભૂતકાળના પાપોની નિંદા અને ભવિષ્યના પાપોનું સંવરણ કરવાદ્વારા પાપોથી પાછો ફરેલો છું.

આ રીતે સંયત—વિરત છે માટે જ કહે છે — 'પ્રતિહત—પ્રત્યાહ્યાત પાપકર્મવાળો છું', અર્થાત્ વર્તમાનમાં પાપોને નહીં કરતો હોવાથી પ્રતિહત અને ભૂતકાળના અપરાધોને નિંદાવડે તથા ભવિષ્યના પાપોની અકરણતાને કારણે પ્રત્યાહ્યાત પાપકર્મવાળો છું. નિયાણું એ સૌથી મોટો દોષ છે માટે જ
20 આત્માની તે દોષથી શૂન્યતાને સ્વતંત્ર રીતે જણાવતાં કહે છે (અર્થાત્ આ દોષથી સંપૂર્ણ રીતે આત્મા શૂન્ય છે તેવું જણાવવા ફરીથી જુદું વિશેષણ કહે છે —) 'હું નિયાણાથી રહિત છું.' સકલગુણોમાં જે મુખ્ય ગુણ છે તે ગુણથી આત્મા યુક્ત છે તે જણાવવા કહે છે — 'હું સમ્યગ્દર્શનથી યુક્ત છું.'

આગળ કહેવાતા દ્રવ્યવંદનનો ત્યાગ કરવા માટે (એટલે કે હવે જે વંદન કરવાનું છે તે માત્ર શબ્દોથી નથી તે જણાવતા) કહે છે — 'માયાથી યુક્ત એવા મૃષાવાદનો ત્યાગ કરનારો છું.' આવા

25 પ્રકારનો થયેલો તે સાધુ શું કરે છે ? તે કહે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : જંબૂદ્વીપ, ધાતકીખંડ અને અર્ધપુષ્કરદ્વીપરૂપ અઢીદ્વીપમાં રહેલ પાંચ ભરત, પાંચ ઔરાવત અને પાંચ મહાવિદેહનામની પંદર કર્મભૂમિમાં જે કોઈ પણ સાધુઓ રજોહરણ, ગુચ્છ, પાત્રને (ઉપલક્ષણથી સર્વ ઔદિક ઉપકરણોને) ધારણ કરનારા છે. (તેઓને સિરસા મણસા... પદ
30 સાથે અન્વય જોડવો.) અહીં નિહ્વ વિગેરેની બાદબાકી કરવા કહે છે — જેઓ પાંચ મહાવ્રતોને ધારણ કરનારા છે, પાંચ મહાવ્રતો પ્રસિદ્ધ જ છે. (પૂર્વે 'રજોહરણાદિધારણ કરનારા' વિશેષણ કહ્યું

સદ્ગ્રહાર્યાંહ-અષ્ટાદશશીલાઙ્ગસહસ્ત્રધારિણઃ, તથાહિ-કેચિદ્ ભગવન્તો રજોહરણાદિધારિણો ન ભવન્ત્યપિ, તાનિ ચાષ્ટાદશશીલાઙ્ગસહસ્ત્રાણિ દર્શયન્તે, તત્રેયં કરણગાથા-જોએ કરણે સન્ના ઇંદિય ભોમાઙ્ગ સમણધમ્મે ય । સીલંગસહસ્ત્રાણં અઙ્કારસગસ્સ નિપ્પક્તી ॥૧॥

સ્થાપના ત્વિયં —

યોગ	મ૦	વ૦	કા૦							
કરણ	ણ ક૦	ણ કા૦	ણ અ૦							
સન્ના	આ૦	ભ૦	મૈ૦	પ૦						
ઈંદિય	સો૦	ચ૦	ઘા૦	ર૦	ફા૦					
ભોમાઙ્ગ	પુ૦	આ૦	તે૦	વા૦	વ૦	બે૦	તે૦	ચ૦	પ૦	અ૦
સંધ૦	ખ૦	મ૦	અ૦	મુ૦	ત૦	સ૦	સ૦	સો૦	આ૦	બ૦

5

10

ઇયં ભાવના-મણેણ ણ કરેઙ્ગ આહારસણ્ણાવિપ્પજઢો સોત્તિંદિયસંવુડો ઘંતિસંપત્તો પુઢવીકાયસંરક્ખઓ ૧, મણેણ ણ કરેઙ્ગ આહારસણ્ણાવિપ્પજઢો સોત્તિંદિયસંવુડો ઘંતિસંપત્તો આઝ્ઙકાયસંરક્ખઓ ૨ એવં તેઝ ૩ વાઝ ૪ વણસ્સતિ ૫ વિં ૬ તિં ૭ ચં ૮ પં ૯ અઙ્ગીવેસુ દસ ભેદા, એતે ઘંતિપયં અમુયંતેણ લઢ્ઢા : એવં મદ્વાદિસુ એક્કેકેદસ ૨ લબ્ભતિ, એવં સતં, ૧૦૦ એવં સોત્તિંદિયમમુયંતેણ લઢ્ઢા, એવં ચર્ચિંદિયાદિયેસુવિ એક્કેકે સયં ૨ જાતા સતા ૫૦૦, 15

પરંતુ) કેટલાક પ્રત્યેકબુદ્ધ વિગેરે રજોહરણાદિ એક અંગ (બાહ્ય ઉપધિ એ એક અંગ અને આત્મ્યંતર સંયમના પરિણામો એ બીજું અંગ જાણવું.) ને ધારણ કરનારા નથી પણ હોતા તેથી તેઓનો સંગ્રહ કરવા માટે કહે છે — અઢારહજારશીલાંગોને ધારણ કરનારા. પ્રત્યેકબુદ્ધ વિગેરે પાસે પણ અઢારહજારશીલાંગો છે જ. તે અઢારહજારશીલાંગોને મેળવવાની કરણગાથા આ પ્રમાણે છે — 3 યોગ x 3 કરણ x ૪ સંજ્ઞા x ૫ ઇન્દ્રિય x ૧૦ પૃથ્વી વિગેરે x ૧૦ શ્રમણધર્મ. આ પ્રમાણે ૧૮૦૦૦ 20 શીલાંગો થાય છે.

તે ભાંગાઓ આ પ્રમાણે છે — (૧) આહારસંજ્ઞા વિનાનો, શ્રોતેન્દ્રિયથી સંવૃત થયેલો, ક્ષમાથી યુક્ત હું મનથી પૃથ્વીકાયનો આરંભ કરીશ નહીં, (૨) આહારસંજ્ઞા વિનાનો, શ્રોતેન્દ્રિયથી સંવૃત, ક્ષમાયુક્ત હું મનથી અધ્યાયનો આરંભ કરીશ નહીં, (૩) આ પ્રમાણે તેજસ્કાયના, (૪) વાયુકાયના, (૫) વનસ્પતિના, (૬) બેઈન્દ્રિયના, (૭) તેઈન્દ્રિયના, (૮) ચઉરેન્દ્રિયના, (૯) પંચેન્દ્રિયના 25 આરંભને અને (૧૦) અજીવઅસંયમને (= મુલ્યવાન વસ્ત્ર, પાત્ર, સુવર્ણ વિગેરેના સેવનને) કરીશ નહીં. આ પ્રમાણે ‘ક્ષમા’ પદ છોડ્યા વિના પૃથ્વી વિગેરેથી લઈ અજીવ સુધીના દસ ભેદ પ્રાપ્ત થયા. આ પ્રમાણે ‘ક્ષમા’ પદને બદલે માર્દવ વિગેરે પદો મૂકતા દરેક પદના ૧૦-૧૦ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય. બધા મળી ૧૦૦ ભાંગા થાય. આ ૧૦૦ ભાંગા ‘શ્રોતેન્દ્રિય’ પદને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે ચક્ષુ-ઈન્દ્રિય વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિયોને આશ્રયીને દરેકના ૧૦૦-૧૦૦ ભાંગા ગણતા પાંચ 30 ઇન્દ્રિયના ૫૦૦ ભાંગા થાય.

એતેવિ આહારસંખ્યાપરિચ્છાદયગેણ લઘ્વા, ધ્યાદિસંખ્યાદિસુવિ પત્તેયં ૨ પંચ સયા, જાતા દો સહસ્સા, એત ન કરેતિત્તિ એતેણ લઘ્વા ન કારવેતિ એતેણવિ દો કરંતે ણાણુજાણતિ એતેણવિ દો સહસ્સા ૨૦૦૦, જાતા ૬ સહસ્સા, એતે મણેણ લઘ્વા ૬૦૦૦, વાયાએવિ ૬૦૦૦, કાએણવિ છત્તિ ૬૦૦૦, જાતા અદ્ધારસત્તિ ૧૮૦૦૦ । ‘અક્ષતાચારચારિત્રિણઃ’ અક્ષતાચાર એવ ચારિત્રં, ‘તાન્

- 5 સર્વાન્’ ગચ્છગતનિર્ગતભેદાન્ ‘શિરસા’ ઉત્તમાદ્દેન મનસા—અન્તઃકરણેન મસ્તકેન વન્દામીતિ વાચેતિ, ઇત્યમભિવન્દ્ય સાધૂન્ પુનરોદયતઃ સકલસત્ત્વક્ષામણમૈત્રીપ્રદર્શનાયાહ —

સ્વામેમિ સવ્વ જીવે, સવ્વે જીવા યમંતુ મે ।

મેત્તી મે સવ્વભૂએસુ, વેરં મજ્ઞં ન કેણઙ્ ॥૧॥

એવમહં આલોઙ્ગ્ય નિન્દિય ગરહિય દુગુંછિયં સમ્મં ।

- 10 તિવિહેણ પઢિક્કંતો વંદામિ જિણે ચઙ્ગીસં ॥૨॥ (સૂત્રં)

નિગદસિદ્ધા એવેયં, સવ્વે જીવા યમંતુ મેત્તિ, મા તેષામપ્યક્ષાન્તિપ્રત્યયઃ કર્મબન્ધો ભવત્તિત્તિ

આ ૫૦૦ ભાંગા ‘આહારસંજ્ઞા’ પદને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. એ જ રીતે ભય વિગેરે સંજ્ઞા લઈને ભાંગા કરતા દરેકના ૫૦૦—૫૦૦ ભેગા કરતા બે હજાર ભાંગા થાય. આ બે હજાર ભાંગા ‘કરવું નહીં’ પદને આશ્રયીને મળ્યા. એ જ રીતે ‘કરાવવું નહીં’ પદના બે હજાર અને ‘અનુમોદવું

- 15 નહીં’ પદના બે હજાર. બધા મળી છ હજાર ભાંગા થયા. આ છ હજાર ભાંગા ‘મનથી’ પદને આશ્રયીને મળ્યા. એ જ રીતે વચન અને કાયાના છ—છ હજાર ગણતાં બધા મળી અઠારહજાર થાય છે.

અક્ષત આચાર એ જ અહીં ચારિત્ર જાણવું. તે અક્ષતાચારરૂપચારિત્રવાળા, (આમ રજોહરણગુચ્છપ્રતિગ્રહધારી વિગેરેથી લઈ અક્ષતાચારચારિત્રવાળા) બધા જ એટલે કે ગચ્છમાં રહેલા (સાપેક્ષ યતિધર્મી) કે ગચ્છમાંથી નીકળેલા (નિરપેક્ષ યતિધર્મી) બધા સાધુઓને મસ્તકથી = કાયાથી,

- 20 મનથી અને ‘મત્યએણ વંદામિ’ એ પ્રમાણે વચનથી વંદન કરે છે.

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે સાધુઓને વંદન કરીને ફરીથી સર્વ જીવો સાથે ક્ષમાયાચનાપૂર્વકના મૈત્રીભાવને દેખાડવા માટે કહે છે ☞

સૂત્રાર્થ : સર્વ જીવોને હું ક્ષમા આપું છું, સર્વ જીવો મને ક્ષમા આપો. સર્વજીવો સાથે મારે મૈત્રી છે, કોઈ સાથે મારે વૈરભાવ નથી.

- 25 સૂત્રાર્થ : આ પ્રમાણે પોતાના અપરાધોની સમ્યગ્ રીતે ગુરુને કથનકરવારૂપ આલોચના કરી, મનથી સ્વસાક્ષીએ નિંદા કરી, વચનથી અન્યસાક્ષીએ ગર્હા કરી, તથા આલોચના—નિંદા—ગર્હારૂપ દુર્ગંધા કરી. આ મન—વચન—કાયારૂપ ત્રણ પ્રકારથી પાછો ફરેલો હું ચોવીસ જીનેશ્વરોને વંદન કરું છું.

ટીકાર્થ : પ્રથમ ગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. તેમાં બીજા બધા જીવોને પણ અક્ષમા નિમિત્તે કર્મબંધ

- 30 ન થાય તે માટે કરુણાથી ‘સવ્વે જીવા યમંતુ મે’ શબ્દોનું ઉચ્ચારણ જીવ કરે છે. હવે આ અધ્યયનના

કરુણાચરિત્રમાહ । સમાપ્તૌ સ્વરૂપપ્રદર્શનપુરઃસરં મઙ્ગલમાહ—*એવેત્યાદિ નિગદસિદ્ધા, એવં દૈવસિકં પ્રતિક્રમણમુક્તં, રાત્રિકમપ્યેવમ્ભૂતમેવ, નવરં યત્રૈવ દૈવસિકાતિચારોઽભિહિતસ્તત્ર રાત્રિકાતિચારો વક્તવ્યઃ । આહ—યદ્યેવં 'ઇચ્છામિ પટિક્રમિતં ગોચરચરિયા' ઇત્યાદિ સૂત્રમનર્થકં, રાત્રાવસ્ય અસંભવાદિતિ, ઉચ્યતે, સ્વપ્નાદૌ સંભવાદિત્યદોષઃ । ઇત્યુક્તોઽનુગમઃ, નયાઃ પ્રાગ્વત્ ॥

ઇત્યાચાર્યશ્રીમદ્ધરિભદ્રસૂરિશક્રવિહિતાયાં આવશ્યકવૃત્તૌ શિષ્યહિતાયાં પ્રતિક્રમણાધ્યયનં 5
સમાપ્તં ॥ ❀ ❀ ❀

○ અથ કાયોત્સર્ગાધ્યયનં ○

વ્યાખ્યાતં પ્રતિક્રમણાધ્યયનમધુના કાયોત્સર્ગાધ્યયનમારમ્ભ્યતે, અસ્ય ચાયમભિસમ્બન્ધઃ—
અનન્તરાધ્યયને વન્દનાદ્યકરણાદિના સ્ખલિતસ્ય નિન્દા પ્રતિપાદિતા, ઇહ તુ સ્ખલિતવિશેષતોઽપરાધ-
વ્રણવિશેષસંભવાદેતાવતાઽશુદ્ધસ્ય સતઃ પ્રાયશ્ચિત્તભેષજેનાપરાધવ્રણપચિકિત્સા પ્રતિપાદ્યતે, યદ્વા 10
પ્રતિક્રમણાધ્યયનં મિથ્યાત્વાદિપ્રતિક્રમણદ્વારેણ કર્મનિદાનપ્રતિષેધઃ પ્રતિપાદિતઃ, યથોક્ત—
અંતમાં (જીવ કેવી રીતે પાપોથી પાછો કર્યો છે ? તેનું) સ્વરૂપ દેખાડવાપૂર્વક મંગલને કહે છે —
'એવમહં...' ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. આ પ્રમાણે દૈવસિક પ્રતિક્રમણ કહ્યું. રાત્રિક પ્રતિક્રમણ પણ આ જ
પ્રમાણે જાણી લેવું. માત્ર જ્યાં દૈવસિક અતિચાર કહ્યાં, ત્યાં રાત્રિક અતિચાર જાણવા.

શંકા : જો દૈવસિક પ્રમાણે જ રાત્રિપ્રતિક્રમણ જાણવાનું હોય તો 'ઇચ્છામિ પટિક્રમિતં 15
ગોચરચરિયા...' વિગેરે સૂત્ર નિરર્થક બની જશે કારણ કે રાત્રિમાં ગોચરી જવાનું ન હોવાથી
ગોચરીસંબંધી અતિચારો પણ થવાના નથી.

સમાધાન : સ્વપ્નમાં ગોચરચર્યા વિગેરે સંભવતા હોવાથી રાત્રિએ પણ તેનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું
હોવાથી કોઈ દોષ નથી. આ પ્રમાણે અનુગમનામક ત્રીજું અનુયોગદ્વાર કહ્યું. નયો પૂર્વની જેમ
જાણવા. આ રીતે આચાર્યોમાં ઈન્દ્ર સમાન એવા આચાર્યશ્રી હરિભદ્રસૂરિરચિત શિષ્યહિતાનામક 20
આવશ્યકટીકાને વિશે પ્રતિક્રમણાધ્યયન સમાપ્ત થયું.

❀ કાયોત્સર્ગ—અધ્યયન ❀

પ્રતિક્રમણ—અધ્યયન કહ્યું. હવે કાયોત્સર્ગ—અધ્યયનની શરૂઆત કરાય છે. અને તેનો સંબંધ
આ પ્રમાણે છે — પૂર્વના અધ્યયનમાં વંદન વિગેરેને નહીં કરવા વિગેરેને કારણે સ્ખલિત થયેલાની
નિદાનું પ્રતિપાદન કર્યું. (અર્થાત્ વંદન ન કરવું, વિગેરેને કારણે જે સ્ખલના થઈ તેની નિદા કરવાનું 25
પૂર્વના અધ્યયનમાં કહ્યું.) અહીં આ અધ્યયનમાં સ્ખલના થવાથી અપરાધરૂપ ધાનો સંભવ હોવાથી
માત્ર નિદાથી શુદ્ધિ નહીં પામનારને પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ ઔષધરૂપ ધાની ચિકિત્સાનું પ્રતિપાદન કરાય છે.
(અર્થાત્ સ્ખલના થવાથી જે અપરાધો થાય છે તેની કાયોત્સર્ગરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવાદ્વારા ચિકિત્સા

★ ચૂળ્નો—એવમિતિ અનેન પ્રકારેણ 'આલોક્યં' પયાસિતૂણં ગુરુણં કહિતં, 'ર્ણિદિયં' મણેણ પચ્છતાવો,
'ગરહિતં' વડ્જોગેણ, એવં આલોક્યર્ણિદિયગરહિયમેવ દુર્ગુહિતં, એવં તિવિહેણ જોગેણ પટિક્રંતો વંદામિ જિણે 30
ચઝ્ઝીસંતિ ।

‘મિચ્છત્તપડિક્કમણ’મિત્યાદિ, ઇહ તુ કાયોત્સર્ગકરણતઃ પ્રાગુપાત્તકર્મક્ષયઃ પ્રતિપાદ્યતે, વક્ષ્યતે ચ—“જેહ કરગઓ નિકંતઠ્ઠ દારું જંતો પુણોઽવિ વચ્ચંતો । ઇય કિંતંતિ સુવિહિયા કાઠસ્સમ્મેણ કમ્માઈ ॥૧॥ કાઠસ્સમ્મે જેહ સુદ્ધિયસ્સ ભજ્જંતિ અંગમંગાઈ । ઇય ભિંદંતિ સુવિહિયા અદ્ધવિહં કમ્મસંઘાયં ॥૨॥” ઇત્યાદિ, અથવા સામાયિકે ચારિત્રમુપવર્ણિતં, ચતુર્વિંશતિસ્તવે ત્વર્હતાં ગુણસ્તુતિઃ, સા ચ જ્ઞાનદર્શનરૂપા, એવમિદં ત્રિતયમુક્તં, અસ્ય ચ વિતથાસેવનમૈહિકામુષ્મિકાપાયપરિજિહીર્ષુણા ગુરોર્નિવેદનીયં, તચ્ચ વન્દનપૂર્વકમિત્યતસ્તન્નિરૂપિતં, નિવેદ્ય ચ ભૂયઃ શુભેષ્વેવ સ્થાનેષુ પ્રતીપં ક્રમણમાસેવનીયમિત્યનન્તરાધ્યયને તન્નિરૂપિતં, ઇહ તુ તથાપ્યશુદ્ધસ્યાપરાધવ્રણાચિકિત્સા પ્રાયશ્ચિત્તભેષજાત્ પ્રતિપાદ્યતે, તત્ર પ્રાયશ્ચિત્તભૈષજમેવ તાવદ્વિચિત્રં પ્રતિપાદ્યન્નાહ —

આલોચણ પડિક્કમણે મીસ વિવેગે તહા વિઠ્ઠમ્મગે ।

10 તવ છેય મૂલ અણવદ્ધયા ય પારંચિએ ચેવ ॥૧૪૧૧॥

‘આલોચણ’તિ આલોચના પ્રયોજનતો હસ્તશતાદ્ બહિર્ગમિનાગમનાદૌ ગુરોર્વિકટના, કરવાનું આ અધ્યયનમાં કહેવાય છે.) અથવા પ્રતિક્રમણ—અધ્યયનમાં ‘મિથ્યાત્વપ્રતિક્રમણ....’ (નિ. ૧૨૫૧) વિગેરે દ્વારા મિથ્યાત્વ વિગેરેનું પ્રતિક્રમણ કરવાદ્વારા કર્મના કારણોનો નિષેધ કર્યો. આ અધ્યયનમાં કાયોત્સર્ગના કરણથી પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા કર્મોનો ક્ષય પ્રતિપાદન કરાય છે. તે માટે આગળ કહેશે — જેમ કરવત આવતા—જતા લાકડાંને કાપે છે (અર્થાત્ લાકડાંને કાપવા કરવત ફેરવતાં તે કરતવ જેમ લાકડાંને કાપે છે.) તેમ સુવિહિત સાધુઓ કાયોત્સર્ગવડે કર્મોને કાપે છે. (ભા. ૨૩૯) જેમ કાયોત્સર્ગ કરનારના અંગોપાંગ તૂટે છે તે જ પ્રમાણે સાધુઓ (કાયોત્સર્ગમાં) અષ્ટપ્રકારના કર્મસમૂહને તોડે છે. (૧૫૫૩) વિગેરે.

અથવા સામાયિક—અધ્યયનમાં ચારિત્રનું વર્ણન કર્યું. ચતુર્વિંશતિસ્તવઅધ્યયનમાં અરિહંતોના ગુણોની સ્તવના કરી. અને તે સ્તવના જ્ઞાન—દર્શનરૂપ હોવાથી પ્રથમ બે અધ્યયનમાં જ્ઞાનાદિ ત્રિક કલા. આ જ્ઞાનાદિત્રિકસંબંધી કંઈક ખોટું થયું તેનું આલોક—પરલોકમાં થતાં નુકસાનોને નહીં ઈચ્છનાર સાધુએ ગુરુને કથન કરવું જોઈએ. અને તે કથન વંદનપૂર્વક કરવાનું હોવાથી તેના પછી વંદન અધ્યયનમાં વંદનનું નિરૂપણ કર્યું. કથન કર્યા પછી ફરીથી શુભ સ્થાનોમાં પાછા ફરવાનું હોય છે તેથી પૂર્વના અધ્યયનમાં પ્રતિક્રમણનું નિરૂપણ કર્યું. આ અધ્યયનમાં પ્રતિક્રમણ કરવા છતાં અશુદ્ધ જીવની (એટલે કે પ્રતિક્રમણ કરવા છતાં સંપૂર્ણ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત ન કરેલ જીવની) અપરાધોરૂપ ધાની ચિકિત્સા પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ ઔષધવડે પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં જુદા જુદા પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ ઔષધોનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : (૧) આલોચના — કારણવશાત્ સોહાયથી બહાર જવા—આવવામાં ગુરુ પાસે કથન

30 ૩. યથા ક્રકચો નિકન્તંતિ દારુ યાન્ પુનરપિ વ્રજન્ । એવં કૃન્તન્તિ સુવિહિતાઃ કાયોત્સર્ગેણ કર્મણિ ॥૧॥ કાયોત્સર્ગે યથા સુસ્થિતસ્ય ભજ્યન્તે અઙ્ગોપાઙ્ગાનિ । એવં ભિન્દન્તિ સુવિહિતા અષ્ટવિધં કર્મસંઘાતમ્ ॥૨॥

‘પડિક્રમણે’તિ પ્રતીપં ક્રમણં પ્રતિક્રમણં, સહસાઽસમિતાદૌ મિથ્યાદુષ્કૃતકરણમિત્યર્થઃ, ‘મીસ’તિ મિશ્રં શબ્દાદિષુ રાગાદિકરણે વિકટના મિથ્યાદુષ્કૃતં ચેત્યર્થઃ, ‘વિવેગે’તિ વિવેકઃ અનેષણીયસ્ય ભક્તાદેઃ કથञ્ચિત્ ગૃહીતસ્ય પરિત્યાગ इत्यર્થઃ, તથા ‘વિઝ્ઞસર્ગે’તિ તથા વ્યુત્સર્ગઃ કુસ્વપ્નાદૌ કાયોત્સર્ગં इति ભાવના, ‘તવે’તિ કર્મ તાપયતીતિ તપઃ—પૃથિવ્યાદિસંઘટ્ટનાદૌ નિર્વિકૃતિકાદિ, ‘છેદે’તિ તપસા દુર્દમસ્ય શ્રમણપર્યાયચ્છેદનમિતિ હૃદયં, ‘મૂલે’તિ પ્રાણાતિપાતાદૌ પુનર્વ્રતારોપણ- 5 મિત્યર્થઃ, ‘અણવદ્વયા ય’તિ હસ્તતાલાદિપ્રદાનદોષાત્ દુષ્ટતરપરિણામત્વાદ્ વ્રતેષુ નાવસ્થાપ્યતે इत्यનવસ્થાપ્યઃ તદ્ભાવોઽનવસ્થાપ્યતા, ચ ‘પારંચિણ ચેવ’તિ પુરુષવિશેષસ્ય સ્વલિङ્ગરાજપત્યાદ્યા- સેવનાયાં પારञ્ચિકં ભવતિ, પારં—પ્રાયશ્ચિત્તાન્તમञ્ચતિ—ગચ્છતીતિ પારञ્ચિકં, ન તત ઋદ્ધ્વં પ્રાયશ્ચિત્તમસ્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૧૧॥

કરવું તે આલોચના. (અર્થાત્ ગુરુને પૂછીને, ગુરુવડે અનુજાત સાધુ આહારાદિના ગ્રહણ વિગેરે 10 અવશ્યકર્તવ્ય વ્યાપારો માટે સોહાયથી બહાર જઈને પાછો આવ્યા બાદ પોતાના વ્યાપારનું ગુરુ પાસે જે કથન કરે તે આલોચનાપ્રાયશ્ચિત્ત કહેવાય છે. આ આલોચના પ્રાયશ્ચિત્ત નિરતિયાર અપ્રમત્ત સાધુને જાણવું. સાતિયાર સાધુને આલોચના કરતાં પણ વધારે પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે.) (૨) **પ્રતિક્રમણ** — પાછું કરવું તે પ્રતિક્રમણ અર્થાત્ સહસાત્કારે=ઉપયોગ રાખવા છતાં ઈર્ષ્યા વિગેરેમાં અસમિતિ થવી વિગેરેમાં મિથ્યા મિ દુક્કડં પ્રાયશ્ચિત્ત જાણવું. (૩) **મિશ્ર** — શબ્દ, રૂપ વિગેરે વિષયોમાં રાગ વિગેરે થાય ત્યારે 15 તેનું ગુરુને કથન કરવું અને મિથ્યા મિ દુક્કડં આપવું તે મિશ્રપ્રાયશ્ચિત્ત. (૪) **વિવેક** — કોઈક રીતે અકલ્પ્ય એવા ભક્ત—પાત્ર ગ્રહણ થયા પછી તેનો ત્યાગ કરવો તે વિવેકનામનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે. (૫) **વ્યુત્સર્ગ** — ખરાબ સ્વપ્ન વિગેરેમાં કરવામાં આવતો કાયોત્સર્ગ તે વ્યુત્સર્ગપ્રાયશ્ચિત્ત જાણવું.

(૬) **તપ** — જે કર્મને તપાવે = નાશ કરે તે તપ અર્થાત્ પૃથ્વી વિગેરે જીવોનો સંઘટ્ટો વિગેરે થાય ત્યારે કરવામાં આવતા નીવિ વિગેરે તપો એ તપપ્રાય. જાણવું. (૭) **છેદ** — તપદ્વારા દુર્દમ 20 (એટલે કે તપપ્રાય. થી જે ડરતો ન હોવાથી પાપથી અટકે તેવો ન હોય તેવા સાધુના) દીક્ષાપર્યાયનો છેદ કરવો તે છેદ. (૮) **મૂલ** — પ્રાણાતિપાત વિગેરે દોષો સેવ્યા હોય ત્યારે જે ફરીથી પાંચ મહાવ્રતોનું ઉચ્ચારણ તે મૂલપ્રાયશ્ચિત્ત. (૯) **અનવસ્થાપ્યતા** — હસ્તતાલ = સામેવાળાને લાફા મારવા. આ હસ્તતાલવિગેરે દોષો સેવનાર સાધુ દુષ્ટતર પરિણામવાળો હોવાથી વ્રતોમાં સ્થાપિત કરાતો નથી એટલે કે તેને વ્રતોમાં રહેવા દેવામાં આવતો નથી. એટલે તે સાધુ અનવસ્થાપ્ય બની 25 જાય છે. અને તે અનવસ્થાપ્યનો જે ભાવ તે અનવસ્થાપ્યતા. (ટૂંકમાં અનવસ્થાપ્યપ્રાયશ્ચિત્ત લિંગ, ક્ષેત્ર, કાલ અને તપથી એમ ચારપ્રકારે હોય છે. તેનું વિસ્તૃત વર્ણન અન્યગ્રંથોમાંથી જાણી લેવું.) (૧૦) **પારંચિક** — પારને = પ્રાયશ્ચિત્તના અંતને જે પામેલ છે એટલે કે આના પછીનું કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત ન હોવાથી આ પ્રાયશ્ચિત્ત બીજા બધા પ્રાયશ્ચિત્તોના અંતને પામેલું હોવાથી પારંચિક કહેવાય છે. આ પ્રાયશ્ચિત્ત સાધ્વી, રાજપત્ની વિગેરે સાથે અકાર્ય કરનાર સાધુવિશેષને = આચાર્યને 30 આવે છે. ॥૧૪૧૯॥

एवं प्रायश्चित्तभैषजमुक्तं, साम्प्रतं व्रणः प्रतिपाद्यते, स च द्विभेदः—द्रव्यव्रणो भावव्रणश्च, द्रव्यव्रणः शरीरक्षतलक्षणः, असावपि द्विविध एव, तथा चाह —

दुविहो कायंमि वणो तदुભવાગંતુઓ અ ણાયવ્વો ।

આગંતુયસ્સ કારઇ સલ્લુદ્ધરણં ન ઇયરસ્સ ॥૧૪૨૦॥

તણુઓ અતિવ્વતુંડો અસોણિઓ કેવલં તણ લગ્ગો ।

અવઝ્ઝાત્તિ સલ્લો સલ્લો ન મલિજ્જઇ વણો ડ ॥૧૪૨૧॥

લગ્ગુદ્ધિયંમિ વીણ મલિજ્જઇ પરં અદૂરગે સલ્લે ।

ઝદ્ધરણમલણપૂરણ દૂરયરગણ તદ્ધયગંમિ ॥૧૪૨૨॥

મા વેઅણા ડ તો ઝદ્ધરિત્તુ ગાલંતિ સોણિય ચઝથ્થે ।

રુજ્ઝઇ લહંતિ ચિદ્ધા વારિજ્જઇ પંચમે વણિણો ॥૧૪૨૩॥

રોહેઇ વણં છદ્ધે હિયમિયમોઈ અમુંજમાણો વા ।

તિત્તિઅમિત્તં છિજ્જઇ સત્તમાણ પૂઠ્ઠમંસાઈ ॥૧૪૨૪॥

તહવિ ય અઠાયમાણો ગોણસઘ્ઘઇયાઇ રુપ્પણ વાવિ ।

કીરઇ તયંગછેઓ સઅટ્ઠિઓ સેસરવ્વઘ્ઘા ॥૧૪૨૫॥

15 દ્વિવિધો—દ્વિપ્રકારઃ 'કાયંમિ વણો'ત્તિ ચીયત્ત ઇતિ કાયઃ—શરીરમિત્યર્થઃ તસ્મિન્ વ્રણઃ—ક્ષતલક્ષણઃ, દ્વિવિધ્યં દર્શયતિ—તસ્માદુદ્ધવોઽસ્યેતિ તદુદ્ધવો—ગણડાદિઃ આગન્તુકશ્ચ જ્ઞાતવ્યઃ, આગન્તુકઃ કણ્ઠકાદિપ્રભવઃ, તત્રાગન્તુકસ્ય ક્રિયતે શલ્યોદ્ધરણં નેતરસ્ય—તદુદ્ધવસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૨૦॥ યદ્યસ્ય યથોદ્ધિયતે ઉત્તરપરિકર્મ ચ ક્રિયતે દ્રવ્યવ્રણ એવ તદેતદભિધિત્સુરાહ—'તણુઓ ગાહા—તનુરેવ તનુકં કૃશમિત્યર્થઃ, ન તીક્ષ્ણતુણ્ડમતીક્ષ્ણતુણ્ડમતીક્ષ્ણમુખમિતિ ભાવના, નાસ્મિન્

20 અવતરણિકા : આ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ ઔષધ કહ્યું. હવે અપરાધરૂપ વ્રણનું પ્રતિપાદન કરાય છે. અને તે વ્રણ બે પ્રકારે છે — દ્રવ્યવ્રણ અને ભાવવ્રણ. તેમાં શરીર ઉપર ઘા પડવો તે દ્રવ્યવ્રણ છે. આ વ્રણ બે પ્રકારે છે. તે જ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : પાંચે ગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ટીકાર્થ : જે પુષ્ટ કરાય છે તે કાયા એટલે કે શરીર. તેને વિશે જે વ્રણ થાય છે તે બે પ્રકારના

25 હોય છે. તે બે પ્રકારને જ બતાવે છે — (૧) તેમાંથી = શરીરમાંથી ઉત્પત્તિ છે જે વ્રણની તે વ્રણ તદુદ્ધભવ કહેવાય છે. એટલે કે શરીરમાં જ ઉત્પન્ન થતાં ગુમડાં વિગેરે. (૨) આગંતુક એટલે કે કાંટા વિગેરેથી ઉત્પન્ન થતું વ્રણ. તેમાં જે આગંતુક વ્રણ હોય તેનું શલ્યોદ્ધરણ કરાય છે પણ તદુદ્ધભવનું શલ્યોદ્ધરણ કરાતું નથી. ॥૧૪૨૦॥ દ્રવ્યવ્રણમાં જ એટલે કે શરીરમાં કોઈ કાંટો વિગેરે શલ્ય લાગ્યું હોય ત્યારે જે જીવનું જે શલ્ય જે રીતે ઉદ્ધાર કરાય અર્થાત્ જે શલ્યનો જે રીતે ઉદ્ધાર કરાય અને

30 જે શલ્યનું જે રીતે ઉત્તરપરિકર્મ કરાય તે કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે — (૧) જે શલ્ય = કાંટો પાતળો છે પણ, તીક્ષ્ણમુખવાળો = તીક્ષ્ણ નથી, જે કાંટો લાગતાં લોહી નીકળ્યું નથી, તથા

શોણિતં વિદ્યતે ઇત્યશોણિતં કેવલં નવરં ત્વગ્લગ્નં-બાહ્યત્વગ્લગ્નં ઋદ્યત્ય 'અવઝ્ઙ્ઙત્તિ સલ્લો'તિ પરિત્યજ્યતે શલ્યં પ્રાકૃતશૈલ્યા તુ પુલ્લિઙ્ગનિર્દેશઃ, જસોઽવ્, 'સલ્લો ન મલિજ્જઙ્ગ વળો ય' ન ચ મૃદ્યતે વ્રણઃ, અલ્પત્વાત્ શલ્યસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૨૧॥ પ્રથમશલ્યજે અયં વિધિઃ, દ્વિતીયાદિશલ્યજે પુનરયં-'લગ્નુદ્વિયમિ' લગ્નમુદ્ધતં લગ્નોદ્ધતં તસ્મિન્ દ્વિતીયે કસ્મિન્ ?-અદૂરગતે શલ્ય ઇતિ યોગઃ; મનાગ્ દૃઢલગ્ન ઇતિ ભાવના, અત્ર 'મલિજ્જઙ્ગ પરં'તિ મૃદ્યતે યદિ પરં વ્રણ ઇતિ, ઋદ્ધરણં 5 શલ્યસ્ય, મર્દનં વ્રણસ્ય, પૂરણં કર્ણમલાદિના તસ્યૈવૈતાનિ ક્રિયન્તે દૂરગતે તૃતીયે શલ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૨૨॥ 'મા વેયણા ઉ તો ઋદ્ધરેત્તુ ગાલંતિ સોણિય ચઁથે । રુઙ્ગઁહ લહંતિ ચિદ્ધા વારિજ્જઙ્ગ' ઇતિ મા વેદના ભવિષ્યતીતિ તત્ ઋદ્ધત્ય શલ્યં ગાલયન્તિ શોણિતં ચતુર્થે શલ્ય ઇતિ, તથા રુદ્ધતાં શીઘ્રમિતિ ચેષ્ટા-પરિસ્પન્દનાદિલક્ષણા વાર્યતે-નિષિધ્યતે, પચ્ચમે શલ્યે ઋદ્ધતે વ્રણોઽસ્યાસ્તીતિ-વ્રણી તસ્ય વ્રણિનઃ રૌદ્રતરત્વાચ્છલ્યસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૨૩॥ 'રોહેઙ્ગ વણં છદ્ધે' 10 ઇતિ રોહયતિ વ્રણં ષષ્ઠે-શલ્યે ઋદ્ધતે સતિ હિતમિતભોજી હિતં-પથ્યં મિતં-સ્તોકં, અભુઙ્ગાનો વેતિ, યાવચ્છલ્યેન દૂષિતં 'તત્તિયમિતં'તિ તાવન્માત્રં છિદ્ધતે, સપ્તમે શલ્યે ઋદ્ધતે કિં ?-પૂતિમાંસાદીતિ

આવા પ્રકારનો હોવા સાથે જે કાંટો માત્ર ચામડીને જ લાગ્યો છે એટલે કે અંદર સુધી ગયો નથી પરંતુ બહાર ચામડીને જ લાગ્યો છે. આવા પ્રકારના તે કાંટાને ખેંચી લઈ દૂર નંખાય છે. ગાથામાં 'સલ્લો' એ પ્રમાણે જે પુલ્લિંગ કર્યું છે તે પ્રાકૃત હોવાથી જાણવું. જેમ કે, 'જસો' (અર્થાત્ 'યશ' શબ્દ 15 સંસ્કૃતમાં નપુંસકલિંગવાળો હોવા છતાં પ્રાકૃતમાં 'જસો' લખાય છે.) આ રીતે તે કાંટાને બહાર કાઢી નાંખવામાં આવે છે અને ધાનું મર્દન (= દબાવવું વિ.) કરવાની જરૂર પણ નથી હોતી કારણ કે શલ્ય અલ્પ છે. (અર્થાત્ કાંટો બહુ-વિશેષ લાગ્યો નથી.) ॥૧૪૨૧॥

પ્રથમપ્રકારના શલ્યથી ઉત્પન્ન થયેલ ધામાં આ વિધિ કહી. હવે બીજા વિગેરે પ્રકારના શલ્યથી ઉત્પન્ન થયેલ ધામાં વિધિ જણાવે છે - (૨) જો શલ્ય = કાંટો કંઈક દૃઢ રીતે લાગે, તો લાગેલા તે 20 કાંટાનો પ્રથમ ઉદ્ધાર કરાય, પછી જે ધા છે તેને ઘસવું, દબાવવું વિગેરેરૂપ મર્દન કરાય છે. (આ બીજો પ્રકાર કહ્યો.) (૩) હવે જો ત્રીજા પ્રકારનો કાંટો અંદર સુધી ગયો હોય તો શલ્યનો ઉદ્ધાર, ધાનું મર્દન અને ધાના સ્થાને કાનનો મેલ વિગેરે પૂરવો વિગેરે ઉત્તર પરિકર્મ કરાય છે. ॥૧૪૨૨॥

(૪) વધુ અંદર ગયેલા એવા ચોથા પ્રકારનું શલ્ય હોય તો તે શલ્યને બહાર કાઢીને લોહી નીકાળે જેથી વેદના થાય નહીં. (૫) તથા પાંચમા પ્રકારનું શલ્ય હોય તો તે વધુ રૌદ્ર હોવાથી તેના 25 નીકાળ્યા પછી જલ્દી રંજાઈ જાય તે માટે વ્રણવાળાજીવને હાલવા-ચાલવા વિગેરેરૂપ શરીરની ક્રિયા બંધ કરાવવામાં આવે છે. ॥૧૪૨૩॥ (૬) છઠ્ઠા પ્રકારનું શલ્ય લાગ્યું હોય તો હિત = પથ્ય, મિત = પ્રમાણસર ખાનારો અથવા નહીં ખાનારો પુરુષ ધાને રંજાવે છે (અર્થાત્ પથ્ય અને પ્રમાણસર ખાનારનો કે બિલકુલ નહીં ખાનારનો તે ધા જલ્દીથી રંજાય જાય છે.) (૭) સાતમા પ્રકારનું શલ્ય લાગ્યું હોય તો તે શલ્યવડે જેટલો ભાગ દૂષિત થયો હોય તેટલો ભાગ કપાય છે, એટલે કે તેટલા 30

ગાથાર્થ : ॥૧૪૨૪॥ 'તહવિ ચ અઠાયે'તિ તથાપિ ચ 'અદ્વાયમાણે'તિ અતિષ્ઠિતિ સતિ વિસર્પતીત્યર્થઃ, ગોનસમ્ભક્ષિતાદૌ રપ્પકે વાપિ ક્રિયતે તદ્ગ્રહેદઃ સહાસ્થિકઃ, શેષરક્ષાર્થમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૨૫॥

एवं तावद् द्रव्यव्रणस्तच्चिकित्सा च प्रतिपादिता, अधुना भावव्रणः प्रतिपाद्यते

मूलुत्तरगुणरूपवस्स ताइणो परमचरणपुरिसस्स ।

5 અવરાહસલ્લપભવો ભાવવ્રણો હોઈ નાયવ્વો ॥૧॥ (પ્ર૦)

इयमन्यकर्तृकी सोपयोगा चेति व्याख्यायते, मूलगुणाः—प्राणातिपातादिविरमणलक्षणाः पिण्डविशुद्ध्यादयस्तु उत्तरगुणाः, एते एव रूपं यस्य स मूलगुणोत्तरगुणरूपस्तस्य, तायिनः, परमश्चासौ चरणपुरुषश्चेति समासः तस्य अपराधाः—गोचरादिगोचराः त एव शल्यानि तेभ्यः प्रभवः—सम्भवो यस्य स तथाविधः भावव्रणो भवति ज्ञातव्य इति गાથાર્થઃ ॥

10 સામ્પ્રતમસ્યાનેકભેદભિન્નસ્ય ભાવવ્રણસ્ય વિચિત્રપ્રાયશ્ચિત્તભૈષજેન ચિકિત્સા પ્રતિપાદ્યતે, ત્વ 'ભિક્ષ્વાયરિયાઈ' ગાથા —

ભિક્ષ્વાયરિયાઈ સુજ્ઞાઈ અઈઆરો કોઈ વિયડણાઈ ડ ।

બીઓ અસમિઓમિત્તિ કીસ સહસા અગુત્તો વા ? ॥૧૪૨૬॥

સદ્દાઈએસુ રાગં દોસં ચ મણા ગઓ તડયગંમિ ।

15 નાડં અણેસણિજ્ઞં ભત્તાઈવિર્ગિચણ ચડથ્થે ॥૧૪૨૭॥

ઉસસગ્ગેણવિ સુજ્ઞાઈ અઈઆરો કોઈ કોઈ ડ તવેણં ।

તેણવિ અસુજ્ઞમાણં છેયવિસેસા વિસોહિંતિ ॥૧૪૨૮॥

ભાગમાં સડેલું માંસ વિગેરે બહાર કાઢી નંખાય છે. ॥૧૪૨૪॥ સાપનો ડંખ વિગેરે હોય ત્યારે કે રપ્પકે = રોગવિશેષ હોય ત્યારે માંસનો છેદ કરવા છતાં જો ઘા ફેલાતો જતો હોય તો શેષ શરીરનું

20 રક્ષણ કરવા માટે ઘાવાળો ભાગ હાડકાં સાથે કાપી નાંખવો પડે છે. ॥૧૪૨૫॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે દ્રવ્યવ્રણ અને તેની ચિકિત્સાનું પ્રતિપાદન કર્યું. હવે ભાવવ્રણ કહેવાય છે ⇨

ગાથાર્થ : (પ્રક્ષિપ્ત ગાથા) ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : આ ગાથાના કર્તા અન્ય છે છતાં આ ગાથા ઉપયોગી હોવાથી તેનું વ્યાખ્યાન કરાય છે. પ્રાણાતિપાત વિગેરેથી અટકવું એ મૂલગુણ છે તથા પિંડવિશુદ્ધિ વિગેરે ઉત્તરગુણો જાણવા. આ મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણ એ છે સ્વરૂપ જેનું તેવા તથા રક્ષણ કરનાર ચારિત્રરૂપ પુરુષના ગોચરી વિગેરે સંબંધી જે અપરાધો છે તે શલ્ય તરીકે જાણવા. (ટૂંકમાં ચારિત્ર એ પુરુષ છે અને અપરાધો એ શલ્ય છે.) ભાવવ્રણો આ અપરાધોરૂપ શલ્યમાંથી ઉત્પન્ન થનારા છે એમ જાણવું. ॥ પ્રક્ષિપ્તગાથા ॥

અવતરણિકા : હવે જુદા જુદા પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ ઔષધવડે અનેક પ્રકારના ભાવવ્રણોની ચિકિત્સા પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં ⇨

ગાથાર્થ : ત્રણે ગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

વ્યાख्या—ભિક્ષાચર્યાદિઃ શુદ્ધ્યત્યતિચારઃ કશ્ચિદ્વિકટનયૈવ—આલોચનયૈવેત્યર્થઃ, આદિશબ્દાદ્ વિચારભૂમ્યાદિગમનજો ગૃહ્યતે, ઇહ ચાતિચાર એવ વ્રણઃ ૨, એવં સર્વત્ર યોજ્યં, ‘વિતિ’ત્તિ દ્વિતીયો વ્રણઃ અપ્રત્યુપેક્ષિતે ખેલવિવેકાદૌ હા અસમિતોઽસ્મીતિ સહસા અગુપ્તો વા મિથ્યાદુષ્કૃતમિતિ વિચિકિત્સેત્યયં ગાથાર્થઃ ॥ સદાઈંસુ ગાઠા—‘શબ્દાદિષુ ઇષ્ટાનિષ્ટેષુ રાગં દ્વેષં વા મનસા ગતઃ । અત્ર ‘તદ્ગો’ તૃતીયો વ્રણઃ મિશ્રભૌષજ્યચિકિત્સ્યઃ, આલોચનાપ્રતિક્રમણશોઘ્ય ઇત્યર્થઃ, જ્ઞાત્વા અનેષણીયં 5
ભક્તાદિ વિગિજ્ઞના ચતુર્થ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ‘ઉસ્સાગેણવિ સુજ્ઞઈ’ કાયોત્સર્ગેણાપિ શુદ્ધ્યતિ અતિચારઃ કશ્ચિત્ કુસ્વપ્નાદિ, કશ્ચિન્તુ તપસા પૃથિવ્યાદિસંઘટ્ટનાદિજન્યો નિર્વિગતિકાદિના ષળ્માસાન્તેન, તેનાપ્યશુદ્ધ્યમાનસ્તથાભૂતં ગુરુતરં છેદવિશેષા વિશોધયન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૨૬— ૧૪૨૮॥

એવં સસપ્રકારભાવવ્રણચિકિત્સાપિ પ્રદર્શિતા, મૂલાદીનિ તુ વિષયનિરૂપણદ્વારેણ સ્વસ્થાનાદવ- 10

ટીકાર્થ : (૧) ભિક્ષાચર્યા વિગેરે સંબંધી કોઈક અતિચાર આલોચનાવડે જ = ગુરુને કહેવામાત્રથી જ શુદ્ધ થઈ જાય છે. ‘ભિક્ષાચર્યાઈ’ — અહીં આદિશબ્દથી વિચારભૂમિ = સ્થંડિલભૂમિ વિગેરેમાં જવાથી ઉત્પન્ન થનાર અતિચાર ગ્રહણ કરવા. અતિચાર એ જ વ્રણ તે અતિચારવ્રણ એ પ્રમાણે આગળ પણ બધે સમજી લેવું. (આ પ્રમાણે આ પ્રથમ ભાવવ્રણ જાણવું.) (૨) બીજું ભાવવ્રણ આ પ્રમાણે — અપ્રત્યુપેક્ષિત ભૂમિભાગમાં ગળામાંથી નીકળતા ગલફાનો ત્યાગ કર્યો વિગેરે અપરાધ થતાં 15
‘હા ! હું અસમિત થયો, અર્થાત્ મેં પારિષ્કાપનિકાસમિતિનું પાલન ન કર્યું.’ કેવી રીતે ? સહસાત્કારે (અર્થાત્ ઉપયોગ હોવા છતાં એકાએક અપ્રત્યુપેક્ષિતસ્થાને ગળફો નંખાઈ ગયો.) અથવા હું સહસાત્કારે અગુપ્ત થયો, (અર્થાત્ સહસાત્કારે મનથી ચિંતન થઈ ગયું કે વચનથી અશુભ બોલાઈ ગયું કે કાયાથી અશુભ ચેષ્ટા થઈ ગઈ. આ રીતે સહસાત્કારે અસમિતિ કે અગુપ્ત થતાં) મિથ્યા મિ દુક્કડં કરતો સાધુ શુદ્ધ થાય છે. આ પ્રતિક્રમણરૂપ ઔષધથી વિચિકિત્સા કહી. ॥૧૪૨૬॥ 20

(૩) ઈષ્ટ કે અનિષ્ટ એવા શબ્દ વિગેરે વિષયોમાં જીવ મનથી રાગ કે દ્વેષ પામ્યો. અહીં આ ત્રીજો ઘા સમજવો. તેની ચિકિત્સા મિશ્રઔષધથી = આલોચના અને પ્રતિક્રમણરૂપ ઔષધથી થાય છે. (૪) લાવેલા એવા ભોજન—પાણી અકલ્પ્ય છે એવું ખબર પડે કે તરત તેને પરઠવવું તે વિવેકરૂપ ઔષધથી સાધ્ય એવું ચોથા પ્રકારનું ભાવવ્રણ જાણવું. ॥૧૪૨૭॥

(૫) કોઈક કુસ્વપ્ન વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલ અતિચાર કાયોત્સર્ગથી શુદ્ધ થાય છે. (૬) કોઈક 25 વળી પૃથ્વીકાય વિગેરે જીવોના સંઘટ્ટન વિગેરેથી ઉત્પન્ન થયેલ અતિચાર નીવિધી લઈને છ માસ સુધીના તપરૂપ ચિકિત્સાથી શુદ્ધ થાય છે. (૭) તે તપથી પણ શુદ્ધ ન થતાં તેવા પ્રકારના મોટા અતિચારને છેદવિશેષો શુદ્ધ કરે છે. ॥૧૪૨૮॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે સાત પ્રકારના ભાવવ્રણોની ચિકિત્સા પણ (અર્થાત્ ભાવવ્રણો તો કહ્યા, સાથે ચિકિત્સા પણ) દેખાડી. મૂલ વિગેરે છેલ્લી ત્રણ ચિકિત્સા પોત-પોતાના વિષયોને 30 જણાવવાદ્વારા સ્વસ્થાનમાંથી (= જે ગ્રંથમાં આ ત્રણનું નિરૂપણ છે તે સ્વસ્થાન છે, તેમાંથી) જાણવી.

સેયાનિ, નેહ વિતન્યન્તે, इत्युक्तमानुषङ्गिकं, प्रस्तुतं प्रस्तुमः—एवमनेनानेकरूपेण—सम्बन्धेनायातस्य कायोत्सर्गाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि संप्रपञ्चानि वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे कायोत्सर्गाध्ययनमिति कायोत्सर्गः अध्ययनं च, तत्र कायोत्सर्गमधिकृत्य द्वारगाथामाह निर्युक्तिकारः—

निकखेवेगद्वं विहाणमग्गणां कालं भेयपरिमाणे ।

5 असदं सढे विहिं दोसां कस्सत्तिं फलं च दाराइं ॥૧૪૨૯॥

‘નિકખેવેગદ્વિહાણ’ નિકખેવેતિ કાયોત્સર્ગસ્ય નામાદિલક્ષણો નિક્ષેપઃ કાર્યઃ ‘एगद्वं’તિ एकार्थिकानि वक्तव्यानि ‘विहाणमग्गणा’ ति विधानं भेदोऽभिधीयते भेदमार्गणा कार्या ‘कालभेदपरिणामे’તિ કાલપરિમાણમભિભવકાયોત્સર્ગાદીનાં વક્તવ્યં, ભેદપરિમાણમુત્સૃતાદિ-કાયોત્સર્ગભેદાનાં વક્તવ્યં યાવન્તસ્ત ઇતિ, ‘असदं सढे’તિ અશઠઃ શઠશ્ચ કાયોત્સર્ગકર્તા વક્તવ્યઃ

10 ‘विहिं’તિ કાયોત્સર્ગકરણવિધિર્વાચ્યઃ ‘दोसं’તિ કાયોત્સર્ગદોષા વક્તવ્યાઃ ‘कस्सत्तिं’ કસ્ય કાયોત્સર્ગ ઇતિ વક્તવ્યં ‘फलं च’તિ ऐहिकामुष्मिकभेदं फलं वक्तव्यं ‘दाराइं’તિ एतावन्ति द्वाराणीति गाथासमासार्थः, व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं भाष्यकृदेवाभिधास्यति ॥૧૪૨૯॥

અહીં તેનું નિરૂપણ કરતા નથી. આ પ્રમાણે પ્રાસંગિક વાત કરી. પ્રસ્તુતને = મૂળ વાતને કહીએ — તેમાં પૂર્વે કહ્યાં તે પ્રમાણેના અનેક પ્રકારના સંબંધોથી આવેલ કાયોત્સર્ગ અધ્યયનના ઉપક્રમ વિગેરે 15 ચાર અનુયોગદ્વારો વિસ્તારથી કહેવા યોગ્ય છે. તેમાં નામનિષ્પન્નનિક્ષેપમાં ‘કાયોત્સર્ગ—અધ્યયન’ એ પ્રમાણેનું નામ હોવાથી કાયોત્સર્ગ અને અધ્યયન એમ બે શબ્દો છે. તેમાં કાયોત્સર્ગને આશ્રયીને દ્વારગાથાને નિર્યુક્તિકાર કહે છે ✓

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : (૧) કાયોત્સર્ગનો નામ વિગેરે રૂપ નિક્ષેપ કરવો. (૨) કાયોત્સર્ગના એકાર્થિકનામો 20 કહેવા. (૩) કાયોત્સર્ગના ભેદોની વિચારણા કરવી. (૪) અભિભવકાયોત્સર્ગ વિગેરેનું કાલપરિમાણ કહેવું. (દેવાદિવડે જ્યારે ઉપસર્ગ કરાતો હોય ત્યારે મહામુનિ જે કાયોત્સર્ગ કરે તે અભિભવકાયોત્સર્ગ કહેવાય. આદિશબ્દથી બીજા ભેદો પણ છે તે આગળ જણાવશે.) (૫) કાયોત્સર્ગના ઉત્સૃત (= ઊઠેલો, આગળ ગા. ૧૪૬૧ વિગેરેમાં નિરૂપણ આવશે.) વિગેરે ભેદનું પરિમાણ કહેવું અર્થાત્ કાયોત્સર્ગના ઉત્સૃત વિગેરે કેટલા પ્રકારો છે ? તે કહેવું.

25 (૬—૭) કાયોત્સર્ગ કરનારામાં કોણ અશઠ = નિર્માયાવી છે ? અને કોણ શઠ = માયાવી છે ? તે કહેવું. (૮) કાયોત્સર્ગ કરવાની વિધિ કહેવી. (૯) કાયોત્સર્ગના દોષો કહેવા. (૧૦) કાયોત્સર્ગ કોનો છે ? (અર્થાત્ કાયોત્સર્ગનો અધિકારી કોણ છે ?) (૧૧) કાયોત્સર્ગનું આલોક અને પરલોકસંબંધી ફલ કહેવું. આ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગના આ દ્વારો છે. અહીં દ્વારો સંક્ષેપથી કહ્યા. દરેક દ્વારનો વિસ્તારથી અર્થ ભાષ્યકાર પોતે જ આગળ કહેશે. ॥૧૪૨૯॥

તત્ર કાયસ્યોત્સર્ગઃ કાયોત્સર્ગ ઇતિ દ્વિપદં નામેતિકૃત્વા કાયસ્ય ઉત્સર્ગસ્ય ચ નિક્ષેપઃ કાર્યં
ઇતિ । તથા ચાહ ભાષ્યકારઃ —

કાએ ઉસ્સર્ગમિ ય નિક્ષેવે હુંતિ દુન્નિ ડ વિગણ્ણા ।

એએસિં દુણ્હંપી પત્તેય પરૂવણં વુચ્છં ॥૨૩૧॥ (ભા૦)

‘કાએ ઉસ્સર્ગમિ ય’ કાયે કાયવિષયઃ ઉત્સર્ગે ચ—ઉત્સર્ગવિષયશ્ચ એવં નિક્ષેપે—નિક્ષેપવિષયૌ 5
ભવતઃ દ્વૌ એવ વિકલ્પૌ—દ્વાવેવ ભેદૌ, અનયોર્દ્વયોરપિ કાયોત્સર્ગવિકલ્પયોઃ પ્રત્યેકં પ્રરૂપણં
વક્ષ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૩૧॥ તત્ર —

કાયસ્સ ડ નિક્ષેવો બારસઓ છક્કઓ અ ઉસ્સર્ગો ।

એએસિં તુ પયાણં પત્તેયં પરૂવણં વુચ્છં ॥૧૪૩૦॥

નામં ઠવણસરીરે ગઈં નિકાયથિયાય દવિએ ય ।

10

માડય સંગહં પજ્જંવ ભારે તહ ભાવકાએ ય ॥૧૪૩૧॥

કાઓ કસ્સઇ નામં કીરઇ દેહોવિ વુચ્ચઈ કાઓ ।

કાયમણિઓવિ વુચ્ચઇ બદ્ધમવિ નિકાયમાહંસુ ॥૧૪૩૨॥

અક્ષે વરાડાએ વા કટ્ટે પુથે ય ચિત્તકમ્મે ય ।

સબ્ભાવમસબ્ભાવં ઠવણાકાયં વિયાણાહિ ॥૧૪૩૩॥

15

લિપ્પગહથીં હથિત્તિ એસ સબ્ભાવિયા ભવે ઠવણા ।

હોઇ અસબ્ભાવે પુણ હથિત્તિ નિરાગિઈ અક્ષો ॥૧૪૩૪॥

ઓરાલિયવેડવ્વિયઆહારગતેયકમ્મએ ચેવ ।

એસો પંચવિહો ચ્હલુ સરીરકાઓ મુણેયવ્વો ॥૧૪૩૫॥

ચડસુવિ ગઈસુ દેહો નેરડયાઈણ જો સ ગડકાઓ ।

20

એસો સરીરકાઓ વિસેસણા હોઇ ગડકાઓ ॥૧॥ (પ્ર૦)

જેણુવગહિઓ વચ્ચઇ ભવંતરં જચ્ચિરેણ કાલેણ ।

એસો ચ્હલુ ગડકાઓ સતેયગં કમ્મગસરીરં ॥૧૪૩૬॥

અવતરશિક્ષા : તેમાં કાયનો = શરીરનો જ ઉત્સર્ગ = ત્યાગ તે કાયોત્સર્ગ. આ પ્રમાણે
‘કાયોત્સર્ગ’ શબ્દમાં ‘કાય’ અને ‘ઉત્સર્ગ’ એમ બે પદો આવતા હોવાથી ‘કાય’ અને ‘ઉત્સર્ગ’ 25
શબ્દનો નિક્ષેપ કરવા યોગ્ય છે. આ જ વાતને ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણવો.

ટીકાર્થ : કાયને વિશે = કાયવિષયક અને ઉત્સર્ગમાં = ઉત્સર્ગવિષયક. આ પ્રમાણે નિક્ષેપમાં
બે વિકલ્પો = ભેદો છે. કાયોત્સર્ગના આ બંને ભેદોની દરેકની પ્રરૂપણને હું કહીશ. ॥ભા. —
૨૩૧॥ તેમાં ⇨

30

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણવો.

- નિયયમહિઓ વ કાઓ જીવનિકાઓ નિકાયકાઓ ય ।
 અત્થિત્તિ બહુપેસા તેણં પંચત્થિકાયા ડ ॥૧૪૩૭॥
 જં તુ પુરંક્ષ્વડભાવં દવિયં પચ્છકકડં વ ભાવાઓ ।
 તં હોઇ દવ્વદવિયં જહ ભવિઓ દવ્વદેવાઈ ॥૧૪૩૮॥
 5 જહ અત્થિકાયભાવો ઇયેસો હુજ્જ અત્થિકાયાણં ।
 પચ્છકકડુવ્વ તો તે હવિજ્જ દવ્વત્થિકાયા વ ॥૨૩૨॥ (ભા૦)
 તીયમણાગયભાવં જમત્થિકાયાણ નત્થિ અત્થિત્તં ।
 તેન ર કેવલેસું નત્થી દવ્વત્થિકાયત્તં ॥૧૪૩૯॥
 કામં ભવિયસુરાઇસુ ભાવો સો ચેવ જત્થ વટ્ઠંતિ ।
 10 એસસો ન તાવ જાયઇ તેન ર તે દવ્વદેવુત્તિ ॥૧૪૪૦॥
 દુહઓડ્ઠાંતરરહિયા જહ એવં તો ભવા અણંતગુણા ।
 એગસસ એગકાલે ભવા ન જુજ્જંતિ ડ અણેગા ॥૧૪૪૧॥
 દુહઓડ્ઠાંતરભવિયં જહ ચિટ્ઠઇ આડઅં તુ જં બદ્ધં ।
 હુજ્જિયરેસુવિ જહ તં દવ્વભવા હુજ્જ તો તેડવિ ॥૧૪૪૨॥
 15 સંઝાસુ દોસુ સૂરો અદિસ્સમાણોડવિ પપ્પ સમઈયં ।
 જહ ઓભાસઇ ચિત્તં તહેવ એયંપિ નાયવ્વં ॥૧૪૪૩॥
 માડયપયંતિ નેયં નવરં અન્નોવિ જો પયસમૂહો ।
 સો પયકાઓ ભન્નઇ જે એગપે બહૂ અત્થા ॥૨૩૩॥ (ભા૦)
 સંગહકાઓડ્ઠેગાવિ જત્થ એગવયણેણ ધિપ્પંતિ ।
 20 જહ સાલિગામસેણા જાઓ વસહી(તિ) નિવિટ્ઠત્તિ ॥૧૪૪૪॥
 પજ્જવકાઓ ધુણ હુંતિ પજ્જવા જત્થ પિંડિયા બહેવે ।
 પરમાણુંમિ વિક્કંમિવિ જહ વન્નાઈ અણંતગુણા ॥૧૪૪૫॥
 એગો કાઓ દુહા જાઓ એગો ચિટ્ઠઇ એગો મારિઓ ।
 25 જીવંતો અ મણેણ મારિઓ તં લવમાણવ ! કેણ હેડુણા ? ॥૧૪૪૬॥
 દુગ તિગ ચડરો પંચ વ ભાવા બહુઆ વ જત્થ વટ્ઠંતિ ।
 સો હોઇ ભાવકાઓ જીવમજીવે વિભાસા ડ ॥૧૪૪૭॥
 કાએ સરીર દેહે બુંદી ય ચય ડવચે ય સંઘાએ ।
 ડસસય સમુસસે વા કલેવરે ભત્થ તણ પાણૂ ॥૧૪૪૮॥

તત્ર 'કાયસસ ડ નિક્કેવો' કાયસસ તુ નિક્ષેપઃ કાર્યં ઇતિ 'બારસડ'ત્તિ દ્વાદશપ્રકારઃ ।

30 ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : તેમાં કાયનો બારપ્રકારનો નિક્ષેપ કરવો અને ઉત્સર્ગવિષયક છ પ્રકારનો નિક્ષેપ

‘છક્કઓ યે ઉસ્સગે’ ષટ્કશ્વોત્સર્ગવિષયઃ ષટ્પ્રકાર इत्यर्थः, पश्चाद्धं निगदसिद्धं ॥૧૪૩૦॥ ત્ર કાયનિક્ષેપપ્રતિપાદનાયાહ-‘નામં ઠવળા’ નામકાયઃ સ્થાપનાકાયઃ શરીરકાયઃ ગતિકાયઃ નિકાયકાયઃ અસ્તિકાયઃ દ્રવ્યકાયશ્ચ માતૃકાયઃ સંગ્રહકાયઃ પર્યાયકાયઃ ભારકાયઃ તથા ભાવકાયશ્ચેતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૧૪૩૧॥ વ્યાસાર્થં તુ પ્રતિદ્વારમેવ વ્યાખ્યાસ્યામઃ, ત્ર નામકાયપ્રતિપાદનાયાહ-‘કાઓ કસ્સવિ’ત્તિ કાયઃ કસ્યચિત્ પદાર્થસ્ય સચેતનસ્યાચેતનસ્ય વા નામ ક્રિયતે સ નામકાયઃ, નામાશ્રિત્ય કાયો નામકાયઃ, તથા દેહો’પિ-શરીરસમુચ્છયો’પિ 5 ઉચ્યતે કાયઃ, તથા કાચમણિરપિ કાયો ભણ્યતે, પ્રાકૃતે તુ કાયઃ । તથા બદ્ધમપિ કિન્નિલ્લેખાદિ ‘નિકાયમાહંસુ’ત્તિ નિકાચિતમાખ્યાતવન્તઃ, પ્રાકૃતશૈલ્યા નિકાયેતિ ગાથાર્થઃ, ગતં નામદ્વારં ॥૧૪૩૨॥ અધુના સ્થાપનાદ્વારં વ્યાખ્યાયતે-‘અક્ષે વરાડા’ અક્ષે-ચન્દનકે વરાટકે વા-કપર્દકે વા કાઠે-કુટ્ટિમે પુસ્તે વા-વસ્ત્રકૃતે ચિત્રકર્મણિ વા પ્રતીતે, કિમિત્યાહ-સતો ભાવઃ સદ્ભાવઃ તથ્ય 10 इत्यर्थः तमाश्रित्य, तथा असतोभावः असद्भावः अतथ्य इत्यर्थः, तं चाश्रित्य, किं ?-स्थापनाकायं विजानाहीति गाथार्थं ॥૧૪૩૩॥ सामान्येन सद्भावसद्भावस्थापनोदाहरणमाह-‘लेप्पगहत्थी’ यदिह

જાણવો. આ બંને પદોની દરેકની પ્રરૂપણાને હું કહીશ. ॥૧૪૩૦॥ તેમાં કાયના નિક્ષેપાનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે - નામકાય, સ્થાપનાકાય, શરીરકાય, ગતિકાય, નિકાયકાય, અસ્તિકાય, દ્રવ્યકાય, માતૃકાય, સંગ્રહકાય, પર્યાયકાય, ભારકાય તથા ભાવકાય. આ સંક્ષેપથી કહ્યા. ॥૧૪૩૧॥ વિસ્તારથી 15 દરેક દ્વારને અમે કહીએ છીએ.

તેમાં નામકાયનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે - કોઈ સચિત કે અચિત પદાર્થનું જે ‘કાય’ એ પ્રમાણે નામ કરાય છે તે નામ એ નામકાય કહેવાય. કારણ કે નામને આશ્રયી જે કાય તે નામકાય એ પ્રમાણેની વ્યુત્પત્તિ છે. તથા શરીરની ઊંચાઈ એટલે કે શરીર પણ ‘કાય’ શબ્દથી કહેવાય છે. તથા પ્રાકૃતભાષામાં કાયમણિ = સ્ફટિક માટે પણ ‘કાય’ શબ્દ વપરાય છે. બંધાયેલા એવા પણ 20 કોઈ લેખ વિગેરેને લોકો ‘નિકાયિત’ કહે છે. તે નિકાયિત માટે પ્રાકૃતમાં ‘નિકાય’ શબ્દ વપરાય છે. (ટૂંકમાં શરીર, કાયમણિ કે બંધાયેલ લેખ વિગેરે કાય, નિકાય, શબ્દથી કહેવાતા હોવાથી આ બધા નામકાય છે.) નામદ્વાર પૂર્ણ થયું. ॥૧૪૩૨॥

હવે સ્થાપનાદ્વારને કહે છે - અક્ષ એટલે કે ચંદનક (= સ્થાપનાચાર્ય તરીકે જે સ્થપાય છે તે.) તેને વિશે, અથવા કોડીને વિશે અથવા લાકડાને વિશે અથવા વસ્ત્રના બનાવેલા પુસ્તકને વિશે અથવા 25 ચિત્રકર્મને વિશે સદ્ભાવસ્થાપના અને અસદ્ભાવસ્થાપનાને આશ્રયીને સ્થાપનાકાય તું જાણ. તેમાં સત્ત્વનો જે ભાવ તે સદ્ભાવ, અર્થાત્ વાસ્તવિકસ્થાપના (એટલે કે જેમાં સ્થાપ્યવસ્તુનો આકાર હોય તેમાં તેની સ્થાપના કરવી, જેમ કે પુસ્તક કે ચિત્રકર્મ જેમાં શરીરનો = કાયનો આકાર હોય, તે પુસ્તક કે ચિત્રકર્મને કાય તરીકે સ્થાપવું તે સદ્ભાવસ્થાપનાકાય.) તથા સત્ત્વનો ભાવ ન હોવો તે અસદ્ભાવ અર્થાત્ અવાસ્તવિકસ્થાપના. (જેમ કે, અક્ષ, કોડી વિગેરેમાં કાયનો = શરીરનો આકાર નથી છતાં 30 તે અક્ષ વિગેરેને કાય તરીકે જે સ્થાપવું તે અસદ્ભાવસ્થાપનાકાય.) ॥૧૪૩૩॥

- લેપ્યકહસ્તી હસ્તીતિ સ્થાપનાયાં નિવેશ્યતે 'એસ સંભાવિયા ભવે ઠવળ'તિ એષા સદ્ભાવસ્થાપના
 ભવતીતિ, ભવત્યસદ્ભાવે પુનર્હસ્તીતિ નિરાકૃતિઃ—હસ્ત્યાકૃતિશૂન્ય એવ (અક્ષઃ) ચતુરઙ્ગાદાવિતિ ।
 તદેવં સ્થાપનાકાયોઽપિ ભાવનીય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૩૪॥ શરીરકાયપ્રતિપાદનાયાહ—
 'ઓરાલિયવેઝવિય' ઉદારૈઃ પુદ્ગલૈર્નિર્વૃત્તમૌદારિકં વિવિધા ક્રિયા વિક્રિયા તસ્યાં ભવં વૈક્રિયં
 5 પ્રયોજનાર્થિના આહ્રિયત ઇત્યાહારકં તેજોમયં તૈજસં કર્મણા નિર્વૃત્તં કાર્મ્મણં, ઔદારિકં વૈક્રિયં
 આહારકં તૈજસં કાર્મ્મણં ચૈવ એષ પદ્મવિધઃ ખલુ શીર્યન્ત ઇતિ શરીરાણિ શરીરાણ્યેવ પુદ્ગલસદ્ભાવ-
 રૂપત્વાત્ કાયઃ શરીરકાયઃ વિજ્ઞાતવ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૩૫॥ ગતિકાયપ્રતિપાદનાયાહ—
 'ચત્સુવિ ગઙ' ઇયમપ્યન્યકર્તૃકી ગાથા સોપયોગેતિ ચ વ્યાખ્યાયતે—ચત્સુષ્વપિ ગતિષુ—
 નારકતિર્યગ્નરામરલક્ષણાસુ 'દેહો'તિ શરીરસમુચ્ચયો નારકાદીનાં ચઃ સ ગતૌ કાય ઇતિકૃત્વા
 10 ગતિકાયો ભણ્યતે, અત્રાન્તરે આહ ચોદકઃ—'એસો સરીરકાઠ'તિ નન્વેષ શરીરકાય ઉક્તઃ, તથાહિ—
 નૌદારિકાદિવ્યતિરિક્તા નારકતિર્યગાદિદેહા ઇતિ, આચાર્ય આહ—'વિસેસણા હોતિ ગતિકાઓ'
 વિશેષણાદ્—વિશેષણસામર્થ્યાદ્ ભવતિ ગતિકાયઃ, વિશેષણં ચાત્ર ગતૌ કાયો ગતિકાયઃ, યથા

- સામાન્યથી સદ્ભાવ અને અસદ્ભાવ સ્થાપનાના ઉદાહરણ કહે છે — માટી વિગેરેથી બનાવેલ
 હાથીમાં હાથી તરીકેની જે સ્થાપના તે સદ્ભાવસ્થાપના અને ચતુરંગ વિગેરેમાં (= શતરંજ વિગેરે
 15 રમત રમતી વખતે) હાથીના આકારથી શૂન્ય એવું અક્ષ (= પાસો) હાથી તરીકે જે સ્થપાય તે
 અસદ્ભાવસ્થાપના જાણવી. આ જ પ્રમાણે સ્થાપનાકાય પણ વિચારવો. (જે ઉપર કહેવાઈ ગયો
 છે.) ॥૧૪૩૪॥

- શરીરકાયનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે — ઉદાર = (વૈક્રિય વિ. ની અપેક્ષાએ) બાહર એવા
 પુદ્ગલોથી જે બનેલું છે તે ઔદારિક. જુદી જુદી ક્રિયા તે વિક્રિયા. તેને વિશે જે થયેલું હોય તે વૈક્રિય.
 20 પ્રયોજન આવી પડે ત્યારે જે ગ્રહણ કરાય તે આહારકશરીર. તેજમય (= પ્રકાશમય) જે હોય તે
 તૈજસશરીર. અને કર્મથી = કાર્મણવર્ગજ્ઞાથી બનેલું કાર્મણશરીર જાણવું. આ પાંચ પ્રકારના શરીરો
 છે. જે નાશ પામે છે તે શરીર કહેવાય છે. (કાયશબ્દનો અર્થ સમૂહ થતો હોવાથી કહે છે કે) આ
 પાંચ પ્રકારના શરીરો જ પુદ્ગલના સમૂહરૂપ હોવાથી 'કાય' તરીકે છે. તેથી સમાસ આ પ્રમાણે
 જાણવો કે શરીર એ જ કાય તે શરીરકાય. ॥૧૪૩૫॥

- 25 ગતિકાયનું પ્રતિપાદન કરે છે — જો કે આ ગાથાના કર્તા અન્ય છે છતાં ઉપયોગી હોવાથી તેની
 વ્યાખ્યા કરાય છે — નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવરૂપ ચારે ગતિમાં નારક વિગેરે જીવોને જે દેહ
 પ્રાપ્ત થાય છે તે દેહ ગતિકાય તરીકે જાણવો, કારણ કે ગતિને વિશે જે કાયા = શરીર તે ગતિકાય
 કહેવાય છે.

- શંકા : આ તો શરીરકાય જ કહેવાય ને ? કારણ કે નારક, તિર્યચ વિગેરેના દેહો ઔદારિક
 30 વિગેરે પાંચ પ્રકારના જે શરીરકાય બતાવ્યા તેનાથી જુદા હોતા નથી.

સમાધાન : 'ગતિકાય'એ પ્રમાણેના વિશેષણના સામર્થ્યથી તે દેહ ગતિકાય કહેવાય છે. ગતિમાં

દ્વિવિધા: સંસારિણ:—ત્રસા: સ્થાવરાશ્ચ, પુનસ્ત એવ સ્ત્રીપુરુષનપુંસકવિશેષેણ ભિદ્યન્ત ઇત્યેવમત્રાપીતિ
 ગાથાર્થ: ॥ અથવા સર્વસત્ત્વાનામપાન્તરાલગતૌ ય: કાય: સ ગતિકાયો ભળ્યતે, તથા ચાહ—
 ‘જેણુવગહિઓ’ યેનોપગૃહીત—ઉપકૃતો વ્રજતિ—ગચ્છતિ, કિં ?—ભવાદન્યો ભવ: ભવાન્તરં તત્,
 એતદુક્તં ભવતિ—મનુષ્યાદિર્મનુષ્યભવાત્ ચ્યુત: યેનાશ્રયેણાપાન્તરાલે દેવાદિભવં ગચ્છતિ સ ગતિકાયો
 ભળ્યતે, તં કાલમાનતો દર્શયતિ—યચ્ચિરેણ ‘કાલેણ’તિ સ ચ યાવતા કાલેન સમયાદિના વ્રજતિ 5
 તાવન્તમેવ કાલમસૌ ગતિકાયો ભળ્યતે, એષ ખલુ ગતિકાય: સ્વરૂપેણૈવ દર્શયન્નાહ—‘સતેયગં
 કમ્મગસરીરં’ કાર્મણસ્ય પ્રાધાન્યાત્ સહ તૈજસેન વર્તત ઇતિ સતૈજસં કાર્મણશરીરં ગતિકાયસ્તદા—
 શ્રયેણાપાન્તરાલગતૌ જીવગતેરિતિ ભાવનીયં ગાથાર્થ:, દ્વારં ॥૧૪૩૬॥ નિકાયકાય: પ્રતિપાદ્યતે
 તત્ર—‘નિયય’તિ ગાથાર્દ્ધ વ્યાખ્યાયતે ‘નિયયમહિઓ વ કાઓ જીવનિકાય’તિ નિયતો—નિત્ય:
 કાયો નિકાય:, નિત્યતા ચાસ્ય ત્રિષ્વપિ કાલેષુ ભાવાત્ અધિકો વા કાયો નિકાય:, યથા અધિકો 10
 દાહો નિદાહ ઇતિ, આધિક્યં ચાસ્ય ધર્માધર્માસ્તિકાયાપેક્ષયા સ્વભેદાપેક્ષયા વા, તથાહિ—એકાદયો

જે કાય તે ગતિકાય એ પ્રમાણે અહીં વિશેષણ જાણવાનું છે. જેમ કે, સંસારીજીવો ત્રસ અને સ્થાવર
 એમ બે પ્રકારે છે. છતાં તે જ સંસારીજીવો સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસકરૂપ વિશેષણોથી ત્રણ પ્રકારે પણ
 થાય છે. એ જ પ્રમાણે અહીં પણ જાણવું. (અર્થાત્ શરીર એ જ કાય તે શરીરકાય, એ પ્રમાણેના
 વિશેષણથી ઔદારિકાદિ શરીરો શરીરકાય કહેવાય છે. અને તે જ શરીરો ‘ગતિમાં જે કાય’ આવા 15
 વિશેષણથી ગતિકાય કહેવાય છે.) ॥ પ્રક્ષિપ્તગાથા ॥

અથવા (ગતિકાય બીજી રીતે ઘટાડતા કહે છે.) બધા જ જીવોને અપાન્તરાલગતિમાં જે શરીર
 છે તે ગતિકાય જાણવું. તે જ વાતને કહે છે — જેના મદદથી જીવ પામે છે. શું પામે છે ? એક ભવથી
 બીજો ભવ તે ભવાન્તર. તે ભવાન્તરને પામે છે, એટલે કે મનુષ્ય વિગેરે જીવ મનુષ્યભવમાંથી
 અવધીને જેના સહારે અપાન્તરાલ ગતિમાં થઈને દેવાદિભવમાં જાય છે તે ગતિકાય કહેવાય છે. તે 20
 ગતિકાય કેટલાં કાલ સુધી હોય ? તે જણાવે છે — એકસમય, બેસમય વિગેરે જેટલા સમય શરીરને
 એકભવમાંથી બીજા ભવમાં જતાં થાય છે તેટલા સમય સુધી તે શરીર ગતિકાય કહેવાય છે. આ
 ગતિકાયનું સ્વરૂપ જણાવે છે — તૈજસ સાથેનું કાર્મણશરીર ગતિકાય તરીકે જાણવું. (આમ તો બંને
 શરીરો અપાન્તરાલગતિમાં હોવાથી બંને શરીરો ગતિકાય કહેવા જોઈએ છતાં) કાર્મણ શરીરની
 પ્રધાનતા હોવાથી ‘તૈજસસહિતનું કાર્મણશરીર’ એમ જણાવ્યું છે. ‘તૈજસ સાથે જે રહેલું છે તે 25
 સતૈજસ’ એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. આ તૈજસસહિતના કાર્મણશરીરથી જ અપાન્તરાલગતિમાં
 જીવની ગતિ થતી હોવાથી તેને ગતિકાય કહ્યું છે એમ જાણવું. ॥૧૪૩૬॥

હવે નિકાયનું પ્રતિપાદન કરે છે — નિયત એટલે કે નિત્ય. નિત્ય એવો જે કાય તે નિકાય.
 (અહીં નિકાય તરીકે જીવ લેવાનો છે. તેથી) જીવ ત્રણે કાળમાં વિદ્યમાન હોવાથી નિકાયની નિત્યતા
 છે. અથવા અધિક એવો જે કાય તે નિકાય. જેમકે, અધિક દાહ તે નિદાહ. ધર્માસ્તિકાય અને 30
 અધર્માસ્તિકાયની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય અધિક છે (કારણ કે ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એક
 છે, જીવો અનેક છે.) અથવા સ્વભેદની અપેક્ષાએ અધિક હોવાથી નિકાયની અધિકતા સમજવી.

- યાવદસદ્ગુણેયોઃ પૃથિવીકાયિકાસ્તાવત્ કાયસ્ત એવ સ્વજાતીયાન્યપ્રક્ષેપાપેક્ષયા નિકાય ઇતિ, એવમન્યેષ્વપિ વિભાષેત્યેવં જીવનિકાયઃ સામાન્યેન નિકાયકાયો ભળ્યતે, અથવા જીવનિકાયઃ પૃથિવ્યાદિભેદભિન્નઃ ષડ્વિધોઽપિ નિકાયો ભળ્યતે તત્સમુદાયઃ, એવં ચ નિકાયકાય ઇતિ, ગતં નિકાયકાયદ્વારં । અધુનાઽસ્તિકાયઃ પ્રતિપાદ્યતે, તત્રેદં ગાથાશક્તલં 'અત્થિત્તીત્યાદિ' અસ્તીત્યયં
- 5 ત્રિકાલવચનો નિપાતઃ, અભૂવન્ ભવન્તિ ભવિષ્યન્તિ ચેતિ ભાવના, બહુપ્રદેશાશ્ચ યતસ્તેન પદ્મૈવાસ્તિકાયાઃ તુશબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાન્ન ન્યૂના નાપ્યધિકા ઇતિ, અનેન ચ ધર્માધર્માકાશાનામેક-
દ્રવ્યત્વાદસ્તિકાયત્વાનુપપત્તિરદ્વાસમયસ્ય ચ એકત્વાદસ્તિકાયત્વાપત્તિરિત્યેતત્ પરિહતમવગન્તવ્યં,
- સ્વભેદની અપેક્ષાએ અધિકતા આ પ્રમાણે જાણવી — એક⁽¹⁾ બે વિગેરેથી લઈને અસંખ્યેય પૃથ્વીકાયિક જીવો એ કાય તરીકે જાણવા. આ કાયમાં જ સ્વજાતીય એવા અન્ય જીવોનો = અસંખ્યેય સુધીના
- 10 જે જીવો લીધા તે સિવાયના શેષ પૃથ્વીકાયિક જીવોનો ઉમેરો કરતા તે કાય જ નિકાય કહેવાય છે. આ જ પ્રમાણે અધિકાવિગેરેમાં પણ જાણવું. (જેમ⁽²⁾ કે એક, બે, વિગેરેથી લઈને અસંખ્યેય સુધીના અધિકાવિગેરેની કાય તરીકે વિવક્ષા કરવી. ત્યાર પછીના શેષ જીવો આ જ કાયમાં ઉમેરતા તે કાય જ નિકાય કહેવાય. આ પ્રમાણે પૃથ્વીકાય, અધિકાવિગેરેમાં નિકાયતા પ્રાપ્ત થાય છે. છતાં અહીં) સામાન્યથી સર્વ જીવસમૂહ નિકાયકાય તરીકે જાણવો. (કારણ કે હવે પછી તરત જે 'અથવા' કરીને
- 15 બીજો વિકલ્પ આપશે તે વિશેષથી ભેદ પાડીને આપવાના છે તેથી આ પહેલો વિકલ્પ સામાન્યથી લેવાનો છે અને માટે જ અહીં 'નિકાય એ જ કાય' એ પ્રમાણે કર્મધારણસમાસ કરવો. જ્યારે આગળ બતાવાતા વિકલ્પમાં દરેક પૃથ્વીકાય વિગેરેની નિકાય તરીકે વિવક્ષા કરીને 'નિકાયોનો કાય તે નિકાયકાય' એ પ્રમાણે ષષ્ઠીતત્પુરુષમાસ કરવો. (ઈતિ ટિપ્પણકે) અથવા પૃથ્વીકાય વિગેરે છ પ્રકારનો જીવનિકાય નિકાય તરીકે જાણવો. આ પ્રમાણે નિકાયકાય કહ્યો.
- 20 હવે અસ્તિકાયનું પ્રતિપાદન કરે છે — 'અસ્તિ' એ ત્રણકાળને જણાવનાર નિપાત શબ્દ જાણવો. તેથી (કાળ વિના ધર્મ-અધર્મસ્તિકાય વિગેરેમાં) જે કારણથી ઘણા બધા પ્રદેશો હતા, છે અને હશે, તે કારણથી અસ્તિકાયો પાંચ જ જાણવા. મૂળમાં 'તુ' શબ્દનો એવકાર અર્થ હોવાથી પાંચ જ છે પણ ઓછા-વત્તા નથી. અહીં 'બહુપ્રદેશવાળા અસ્તિકાય' આવું કહેવાથી આગળ બતાવાતા શંકાકારનું ખંડન થયેલું જાણવું.
- 25 **શંકા :** કાયશબ્દનો 'સમૂહ' અર્થ હોવાથી ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણે એક-એક દ્રવ્યરૂપ હોવાથી સમૂહ અર્થ ઘટતો નથી તેથી તે ધર્માદિનું અસ્તિકાયપણું ઘટતું નથી. માટે 'પાંચ અસ્તિકાયો' આ વચન અયુક્ત છે. હવે જો એકદ્રવ્યરૂપ હોવા છતાં ધર્માદિનું અસ્તિકાયત્વ માનવાનું હોય તો અદ્વાસમય(=કાળદ્રવ્ય) પણ એકદ્રવ્યરૂપ હોવાથી તેનું પણ અસ્તિકાયત્વ માનવું પડશે. અને એમ માનતા પાંચ ને બદલે છ અસ્તિકાય માનવાની આપત્તિ આવે છે.
- 30 **સમાધાન :** ગાથામાં 'બહુપ્રદેશ' અને એવકારઅર્થવાળા 'તુ' શબ્દથી આ આપત્તિ દૂર થયેલી જાણવી. તે આ પ્રમાણે — ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ આ ત્રણે બહુપ્રદેશવાળા છે એવું કહેવાથી તે ત્રણે પણ સમૂહરૂપ બનતા હોવાથી તેઓનું અસ્તિકાયત્વ માનવામાં કોઈ વિરોધ નથી. જ્યારે

તે ચામી પંજી, તદ્વથા—ધર્માસ્તિકાયોઽધર્માસ્તિકાયઃ આકાશાસ્તિકાયઃ જીવાસ્તિકાયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયશ્ચેત્યસ્તિકાયા ઇતિ હૃદયમયં ગાથાર્થઃ ॥૧૪૩૭॥ સામ્પ્રતં દ્રવ્યકાયાવસરસ્ત-
તસ્તત્પ્રતિપાદનાયાહ —

‘જં તુ પુરસ્કૃતં’તિ યદ્ દ્રવ્યમિતિ યોગઃ, તુશબ્દો વિશેષણાર્થઃ કિં વિશિનષ્ટિ?—જીવપુદ્ગલદ્રવ્યં, 5
ન ધર્માસ્તિકાયાદિ, તતશ્ચૈતદુક્તં ભવતિ—યદ્ દ્રવ્યં—યદ્ વસ્તુ પુરસ્કૃતભાવમિતિ—પુરઃ—અગ્રતઃ
કૃતો ભાવો યેનેતિ સમાસઃ, ભાવિનો ભાવસ્ય યોગ્યમભિમુખમિત્યર્થઃ । ‘પચ્છાકડં વ ભાવાઓ’તિ
વાશબ્દસ્ય વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, તતશ્ચૈવં પ્રયોગઃ—પશ્ચાત્કૃતભાવં, વાશબ્દો વિકલ્પવચનઃ પશ્ચાત્
કૃતઃ પ્રાપ્યોજ્ઞિતો ભાવઃ—પર્યાયવિશેષલક્ષણો યેન તત્ તથોચ્યતે, એતદુક્તં ભવતિ—યસ્મિન્ ભાવે
વર્તતે દ્રવ્યં તતો યઃ પૂર્વમાસીદ્ ભાવઃ તસ્માદપેતં પશ્ચાત્કૃતભાવમુચ્યતે, ‘તં હોતિ દવ્વદવિયં’
તદિત્યંભૂતં દ્વિપ્રકારમપિ ભાવિનો ભૂતસ્ય ચ ભાવસ્ય યોગ્યં ‘દવ્વં’તિ વસ્તુ વસ્તુવચનો હ્યેકો 10

અદ્વાસમય એ વર્તમાનએકસમય રૂપ હોવાથી સમૂહરૂપ બનતો ન હોવાથી અસ્તિકાયરૂપ નથી.
આમ અસ્તિકાયો પાંચ જ છે પણ ઓછા—વત્તા નથી. તે પાંચ અસ્તિકાયો આ પ્રમાણે છે — ધર્માસ્તિકાય,
અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાય. ॥૧૪૩૭॥

હવે દ્રવ્યકાયનો અવસર છે. તેથી તેનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે — ‘જં તુ પુરસ્કૃતં’ અહીં
‘જં’ શબ્દ સાથે ‘દ્રવ્યં’ શબ્દનો સંબંધ જોડવો. તેથી જે દ્રવ્ય, ‘તુ’ શબ્દ વિશેષ અર્થને જણાવનારો 15
છે. તે આ પ્રમાણે કે — અહીં દ્રવ્ય તરીકે જીવ અને પુદ્ગલદ્રવ્ય લેવા પણ, ધર્માસ્તિકાય વિગેરે લેવા
નહીં. તેથી અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો કે — જે જીવ-પુદ્ગલદ્રવ્ય પુરસ્કૃતભાવવાળું છે, અર્થાત્
ભવિષ્યમાં થનારા ભાવને = પર્યાયને યોગ્ય = અભિમુખ છે. ‘આગળ કરેલ છે ભાવ જેનાવડે તે’
એ પ્રમાણે ‘પુરસ્કૃતભાવ’ શબ્દનો સમાસ જાણવો.

‘પચ્છાકડં વ ભાવાઓ’ અહીં ‘વા’ શબ્દનો સંબંધ ‘ભાવાઓ’ શબ્દ પછી છોડવો. તેથી પ્રયોગ 20
આ પ્રમાણે કરવો કે — ‘પશ્ચાત્કૃતભાવં વા’ ‘વા’ શબ્દ વિકલ્પવચનવાળો જાણવો. તેથી અર્થ આ
પ્રમાણે કરવો કે જે દ્રવ્ય પુરસ્કૃતભાવવાળું છે અથવા જે દ્રવ્ય પશ્ચાત્કૃતભાવવાળું છે. પશ્ચાત્કૃત =
પામીને છોડી દેવાયો છે ભાવ = પર્યાય જેનાવડે તે એટલે કે વર્તમાનમાં દ્રવ્ય જે પર્યાયમાં વર્તી રહ્યું
છે તે પહેલાનો જે પર્યાય હતો તેનાથી રહિત દ્રવ્ય વર્તમાનમાં છે તેથી તે દ્રવ્ય પશ્ચાત્કૃતભાવવાળું
કહેવાય છે. 25

(ટૂંકમાં જે વસ્તુ ભવિષ્યત્ભાવને અભિમુખ છે કે ભૂતપર્યાયને છોડીને રહેલી છે.) આવા બંને
પ્રકારની એટલે કે ભાવિ અને ભૂત પર્યાયને યોગ્ય એવી વસ્તુ ‘દ્રવ્ય’ તરીકે કહેવાય છે. ‘દવ્વદવિયં’
અહીં પ્રથમ દ્રવ્યશબ્દ ‘વસ્તુ’અર્થમાં છે અને બીજો શબ્દ ‘દ્રવ્ય’ અર્થમાં છે. તેથી ભૂત—ભાવિ પર્યાયને
યોગ્ય જે વસ્તુ છે તે દ્રવ્ય કહેવાય છે. મૂળમાં રહેલ ‘ભવતિ’ શબ્દ ‘દવ્વદવિયં’ શબ્દમાં રહેલ પ્રથમ
દ્રવ્યશબ્દ પછી જોડવો. આ પ્રમાણે દ્રવ્યનું લક્ષણ કહીને હવે ઉદાહરણ કહે છે — ‘યથા’ શબ્દ 30

- દ્રવ્યશબ્દઃ, કિં ?-ભવતિ દ્રવ્યં, ભવતિશબ્દસ્ય વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, इत्थं દ્રવ્યલક્ષણમભિધાયા-
ધુનોદાહરણમાહ-'જહ ભવિઓ દવ્વદેવાદિ' યથેત્યુદાહરણોપન્યાસાર્થઃ ભવ્યો-યોગ્યઃ દ્રવ્યદેવાદિરિતિ,
इयमत्र भावना-યો હિ પુરુષાદિર્મૃત્વા દેવત્વં પ્રાપ્સ્યતિ बद्धायुष्कः અભિમુખનામગોત્રો વા સ
યોગ્યત્વાદ્ દ્રવ્યદેવોઽભિધીયતે, एवमनुभूतदेवभावोऽपि, આદિશબ્દાદ્ દ્રવ્યનારકાદિગ્રહઃ પરમાણુગ્રહશ્ચ,
5 तथाहि-असावपि द्व्यणुकादिकाययोग्यो भवत्येव, ततश्चेत्थंभूतं द्रव्यं द्रव्यकायो भण्यत इति
गाथार्थः ॥૧૪૩૮॥ આહ-કિમિતિ તુશબ્દવિશેષણાજ્જીવપુદ્ગલદ્રવ્યમઙ્ગીકૃત્ય ધર્માસ્તિકાયાદીનામિહ
વ્યવચ્છેદઃ કૃત ઇતિ ?, अत्रोच्यते, तेषां यथोक्तप्रकारद्रव्यलक्षणायोगात्, सर्वदैवास्तिकायत्व-
लक्षणभावोपेतत्वाद्, आह च भाष्यकारः-'जइ अत्थिकायभावो' यद्यस्तिकायभावः अस्तिकायत्व-
लक्षणः, 'इय एसो होज्ज अत्थिकायाणं' 'इय' एवं यथा जीवपुद्गलद्रव्ये विशिष्टपर्याय इति
10 एष्यन्-आगामी भवेत्, केषाम् ?-अस्तिकायानां-धर्मास्तिकायादीनामिति व्याख्यानाद्
विशेषप्रतिपत्तिः, तथा पश्चात्कृतो वा यदि भवेत् 'तो ते हविज्ज दव्वत्थिकाय' इति ततस्ते
भवेयुर्द्रव्यास्तिकाया इति गाथार्थः ॥भा० २३२॥ यतश्च-'तीयमणागय' अतीतम्-अतिक्रान्तमनागत-
भावं-भाविनं यद्-यस्मात् कारणादस्तिकायानां-धर्मास्तिकायादीनां नास्ति-न विद्यते अस्तित्वं-
ઉદાહરણને જણાવનાર છે. જે બદ્ધાયુષ્યવાળો (= જેણે આગામી દેવગતિના આયુષ્યનો વર્તમાનભવમાં
15 બંધ કરી દીધો છે તે બદ્ધાયુષ્ય.) કે અભિમુખનામગોત્રવાળો (= જેના વર્તમાનભવના છેલ્લા
અંતર્મુહૂર્તમાં દેવગતિમાં ઉદયમાં આવનારી નામકર્મની પ્રકૃતિઓ 'અને ગોત્રકર્મ ફલભિમુખ બન્યા
હોય તેવો જીવ અભિમુખનામગોત્ર દ્રવ્યદેવ કહેવાય છે.) પુરુષ વિગેરે મરીને દેવત્વને પામશે તે
પુરુષ વિગેરે દેવપણાને યોગ્ય હોવાથી દ્રવ્યદેવ કહેવાય છે. એ જ રીતે ભૂતકાળમાં (= પૂર્વજન્મમાં)
દેવત્વનો અનુભવ જેણે કર્યો છે એવો પુરુષ વિગેરે પણ દ્રવ્યદેવ કહેવાય છે.
- 20 આદિશબ્દથી દ્રવ્યનારક વિગેરે અને પરમાણુ લેવા. પરમાણુ દ્રવ્યકાય કેવી રીતે ? તે કહે છે
કે આ પરમાણુ પણ દ્વ્યણુક વિગેરે કાયને યોગ્ય હોવાથી દ્રવ્યકાય છે જ. તેથી આવા પ્રકારના દ્રવ્ય
દ્રવ્યકાય તરીકે જાણવા. ॥૧૪૩૮॥
- શંકા : અહીં 'તુ' શબ્દના વિશેષણથી માત્ર જીવ-પુદ્ગલદ્રવ્યને લઈ ધર્માસ્તિકાય વિગેરેની
બાદબાકી શા માટે કરી ?
- 25 સમાધાન : ધર્માસ્તિકાય વિગેરેમાં પૂર્વે કહેલા પ્રમાણેનું દ્રવ્યનું લક્ષણ ઘટતું નથી. કારણ કે તેઓ
હંમેશા અસ્તિકાયત્વરૂપ ભાવથી યુક્ત હોય છે. તેથી તેમની બાદબાકી કરી છે. આ જ વાત ભાષ્યકાર
કરે છે - જીવપુદ્ગલદ્રવ્યમાં જેમ વિશિષ્ટપર્યાય પ્રાપ્ત થાય છે તેમ જો ધર્માસ્તિકાય વિગેરે અસ્તિકાયોનો
અસ્તિકાયત્વભાવ ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત થવાનો હોત કે ભૂતકાળમાં અસ્તિકાયત્વભાવને પામીને અત્યારે
છોડી દીધો હોત તો તેઓ પણ દ્રવ્યાસ્તિકાય કહેવાત. ॥ભા० ૨૩૨॥ પરંતુ ધર્માસ્તિકાય વિગેરેનો
30 અસ્તિત્વ = વિદ્યમાનતારૂપ પર્યાય અતિક્રાન્ત નથી = ભૂતકાળમાં પામીને છોડી દીધો નથી કે
ભવિષ્યમાં થનારો નથી. (અર્થાત્ અસ્તિત્વપર્યાય નાશ પામ્યો કે ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત થશે એવું ધર્માદિ

વિદ્યમાનત્વં, કાયત્વાપેક્ષયા સદૈવ કાયત્વયોગાદિતિ હૃદયં, 'તેણ ર'ત્તિ તેન કિલ કેવલં-શુદ્ધં
'તેષુ' ધર્માસ્તિકાયાદિષુ નાસ્તિ-ન વિદ્યતે, કિં ?- 'દ્વ્યસ્તિકાયા'ત્તિ દ્રવ્યાસ્તિકાયત્વં, સદૈવ
તદ્વાવયોગાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૩૧॥ આહ-યદ્યેવં દ્રવ્યદેવાદ્યુદાહરણોક્તમપિ દ્રવ્યં ન પ્રાપ્નોતિ,
સદૈવ તદ્વાવયોગાત્, તથાહિ-સ એવ તસ્ય ભાવો યસ્મિન્ વર્તતે ઇતિ । અત્ર ગુરુરાહ-'કામં
ભવિયસુરાદિ' કામમિત્યનુમતં યથા 'ભવિયસુરાદિષુ' ભવ્યાશ્ચ તે સુરાદયશ્ચેતિ વિગ્રહઃ આદિશબ્દાત્ 5
દ્રવ્યનારકાદિગ્રહઃ તેષુ-તદ્વિષયે વિચારે ભાવઃ સ એવ યત્ર વર્તતે તદાનીં મનુષ્યાદિભાવ ઇતિ, કિંતુ
અણ્યો-ભાવી ન તાવજ્જાયતે તદા, 'તેણ ર તે દ્વ્યદેવ'ત્તિ તેન તે ક્રિલ દ્રવ્યદેવા ઇતિ, યોગ્યત્વાદ્,
યોગ્યસ્ય ચ દ્રવ્યત્વાત્, ન ચૈતદ્-ધર્માસ્તિકાયાદીનામસ્તિ, અણ્યકાલેઽપિ તદ્વાવયુક્તત્વાદેવેતિ
ગાથાર્થઃ ॥૧૪૪૦॥ યથોક્તં દ્રવ્યલક્ષણમવગમ્ય તદ્ભાવેઽતિપ્રસક્તં ચ મનસ્યાધાયાહ ચોદકઃ-

માટે થવાનું નથી.) કારણ કે કાયત્વની અપેક્ષાએ ધર્માદિનું કાયત્વ હંમેશા રહેલું જ છે. (એટલે કે 10
ધર્માદિ ભૂતકાળમાં પણ અસ્તિકાય તરીકે હતા, વર્તમાનમાં છે અને ભવિષ્યમાં રહેવાના જ છે.) તે
કારણથી ધર્માસ્તિકાય વિગેરેમાં શુદ્ધ (= ભાવરહિત) એવું દ્રવ્યાસ્તિકાયત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી. ॥૧૩૩૯॥

શંકા : જો ધર્માસ્તિકાય વિગેરેનો તદ્ભાવ = જે ભાવમાં તે વર્તે છે તે ભાવ એટલે કે
અસ્તિકાયત્વભાવ હંમેશા રહેતો હોવાથી તેઓનું દ્રવ્યાસ્તિકાયત્વ ઘટતું ન હોય તો, દ્રવ્યદેવ વિગેરે
ઉદાહરણમાં કહેવાયેલ દ્રવ્ય = દ્રવ્યનિક્ષેપો પણ ઘટશે નહીં, કારણ કે ત્યાં પણ તદ્ભાવ તો હંમેશા 15
છે જ. તે આ પ્રમાણે - તદ્ભાવ એટલે જે ભાવમાં તે અત્યારે વર્તી રહ્યો છે તે ભાવ. (ટૂંકમાં જે
વસ્તુ જે ભાવમાં વર્તે છે તે ભાવ તે વસ્તુનો તદ્ભાવ કહેવાય છે. અને વસ્તુનો તદ્ભાવ તો હંમેશા
રહેવાનો જ છે કારણ કે વસ્તુ હંમેશા કોઈકને કોઈક ભાવમાં = પર્યાયમાં વર્તવાની તો છે જ. એટલે
જો તદ્ભાવને આશ્રયીને ધર્માદિનું દ્રવ્યાસ્તિકાયત્વ = દ્રવ્યનિક્ષેપો ઘટે નહીં, તો દ્રવ્યદેવ વિગેરે પણ
ઘટશે નહીં કારણ કે તે સમયે પણ તદ્ભાવ = મનુષ્યાદિભાવ તો છે જ.) 20

સમાધાન : હે શિષ્ય ! તારી વાત સાચી છે કે ભવ્યદેવ = દ્રવ્યદેવ વિગેરેમાં, આદિશબ્દથી
દ્રવ્યનારક વિગેરે લેવા. ભવ્યદેવ વિગેરે વિષયક વિચાર કરીએ ત્યારે તે જ ભાવ કે જેમાં તેઓ વર્તી
રહ્યા છે એટલે કે મનુષ્યાદિભાવ = મનુષ્યત્વ વિગેરે પર્યાય ત્યારે વિદ્યમાન છે. પરંતુ તે સમયે ભાવી
પર્યાય = દેવત્વ વિ. હજુ ઉત્પન્ન થયો નથી. તે કારણથી અત્યારે તેઓ યોગ્ય હોવાથી = ભવિષ્યમાં
તેઓમાં દેવ બનવાની યોગ્યતા હોવાથી અને યોગ્ય જ દ્રવ્ય કહેવાતું હોવાથી તે મનુષ્ય વિગેરે 25
દ્રવ્યદેવ તરીકે કહેવાય છે. જ્યારે આવું ધર્માસ્તિકાય વિગેરેમાં ઘટતું નથી. (અર્થાત્ અત્યારે
અસ્તિકાયત્વ નથી પરંતુ ભવિષ્યમાં અસ્તિકાયત્વ તેઓનું ઉત્પન્ન થશે એવું બનતું નથી.) કારણ કે
જેમ અત્યારે તેઓનું અસ્તિકાયત્વ છે તેમ ભવિષ્યકાળમાં પણ અસ્તિકાયત્વથી તેઓ યુક્ત જ હોવાના
છે. તેથી દ્રવ્યાસ્તિકાયત્વરૂપ દ્રવ્યનિક્ષેપો ઘટતો નથી. ॥૧૪૪૦॥

કહેવાયેલ એવા દ્રવ્યના લક્ષણને જાણીને અને આવા લક્ષણમાં અતિપ્રસંગ = અતિવ્યાપ્તિને 30
મનમાં રાખીને શિષ્ય પ્રશ્ન પૂછે છે કે - શંકા : વર્તમાનભવમાં રહેલાં જીવના ભવિષ્યકાળના અને

- ‘દુહઓડાંતરરહિયા’ ‘દુહડ’ત્તિ વર્તમાનભાવસ્થિતસ્ય ઉભયત ઇષ્યકાલેડતીતકાલે ચ ‘અણંતરરહિય’-
ત્તિ અનન્તરૌ ઇષ્યાતીતૌ અનન્તરૌ ચ તૌ રહિતૌ ચ વર્તમાનભવભાવેનેતિ પ્રકરણાદ ગમ્યતે
અનન્તરરહિતૌ તાવપિ ‘જડ’ત્તિ યદિ તસ્યોચ્યતે ‘અં તો ભવા અણંતગુણ’ત્તિ અં સતિ તતો ભવા
અનન્તગુણાઃ, તદ્ભવદ્વયવ્યતિરિક્તા વર્તમાનભવભાવેન રહિતા ઇષ્યા અતિક્રાન્તાશ્ચ તેડપ્યુચ્યેરંસ્તતશ્ચ
5 તદપેક્ષયાપિ દ્રવ્યત્વકલ્પના સ્યાત્, અથોચ્યેત-ભવત્વેવમેવ કા નો હાનિરિતિ ?, ઉચ્યતે, એકસ્ય-
પુરુષાદેરેકકાલે-પુરુષાદિકાલે ભવા ન યુજ્યન્તે-ન ઘટન્તે અનેકે-બહવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૪૧॥
ઇત્થં ચોદકેનોક્તે ગુરુરાહ-‘દુહઓડાંતરરહિય’ ‘દુહડ’ત્તિ વર્તમાનભવે વર્તમાનસ્ય ઉભયતઃ ઇષ્યેડતીતે
ચાનન્તરરહિતૌ, પુરસ્કૃતપશ્ચાત્કૃતભવસમ્બન્ધીત્યુક્તં ભવતિ, યથા તિષ્ઠતિ આયુષ્કમેવ તુશબ્દસ્યાવ-
ધારણાર્થત્વાત્, ન શેષં કર્મ વિવક્ષિતં યદ્ બદ્ધમયં ભાવાર્થઃ-પુરસ્કૃતભવસમ્બન્ધિ ત્રિભાગાવશેષા-
10 યુષ્કઃ સામાન્યેન તસ્મિન્નેવ ભવે વર્તમાનો બદ્ધનાતિ, પશ્ચાત્કૃતસમ્બન્ધિ પુનસ્તસ્મિન્નેવ ભવે
વેદયતિ । અતિપ્રસન્નનિવૃત્ત્યર્થમાહ-‘હોજ્જિયરેસુવિ જડ તં દ્વભવા હોજ્જ તા તેડવિ’ ભવેત્
ઇતરેષ્વપિ-પ્રભૂતેષ્વતીતેષુ યદ્ બદ્ધમનાગતેષુ ચ યદ્ ભોક્ષ્યતે યદિ તસ્મિન્નેવ ભવે વર્તમાનસ્ય

- ભૂતકાળના અનંતર ભવો એટલે કે આવતો ભવ અને ગયો ભવ તે બંને ભવો વર્તમાનભવના
પર્યાયથી રહિત છે. હવે જો વર્તમાનભવના પર્યાયથી બંને ભવો રહિત હોવા છતાં તે બંને ભવો
15 વર્તમાનભવમાં રહેલા જીવના કહેવાય છે. તો આ રીતે તો વર્તમાનભવના પર્યાયથી રહિત એવા
ભૂત-ભવિષ્યના અનંતર એવા બે ભવો સિવાયના અનંતા ભવો પણ તેના જ કહેવા જોઈએ અર્થાત્
એ ભવોમાં પણ દ્રવ્યત્વની કલ્પના થવી જોઈએ. (તેની બદલે માત્ર બે ભવો જ કેમ દ્રવ્યદેવ વિગેરે
તરીકેની વિવક્ષા કરો છો. ભૂત-ભવિષ્યના અનંતા ભવો પણ દ્રવ્યદેવ વિગેરે તરીકેની વિવક્ષા કેમ
કરતાં નથી ?) આની સામે જો કોઈ કહેતું હોય કે - ભલે અનંતા ભવો દ્રવ્ય તરીકે માનીએ તેમાં
20 શું વાંધો છે ? તો તેનું શંકાકાર સમાધાન આપે છે કે - એક પુરુષ વિગેરેને એક જ કાળે ઘણા બધા
ભવો ઘટી શકતા નથી. (આશય એ છે કે જે પુરુષ ભવિષ્યમાં જુદા જુદા ભવોમાં ભ્રમવાનો છે તે
પુરુષને પુરુષના ભવમાં ‘આ દ્રવ્યદેવ છે, આ દ્રવ્યનારક છે, આ દ્રવ્યતિર્યંક છે વિગેરે એક સાથે
ઘણા ભવોનો વ્યપદેશ ઘટી શકતો નથી.) ॥૧૪૪૧॥

- આ રીતે શિષ્યના કદ્યા પછી ગુરુ કહે છે - વર્તમાનભવમાં વર્તતા જીવને ભવિષ્ય અને
25 ભૂતકાળસંબંધી અનંતરભવોનું એટલે કે પુરસ્કૃતભવનું = આગામીભવનું અને પશ્ચાત્કૃતભવનું =
ગયા ભવનું જે બંધાયેલું આયુષ્ય જ જે રીતે સંબંધ છે, પરંતુ શેષભવોનું આયુષ્યકર્મ સંબંધ નથી.
ભાવાર્થ એ છે કે - આ ભવમાં જ્યારે સામાન્યથી ત્રીજા ભાગ જેટલું આયુષ્ય બાકી હોય ત્યારે જીવ
આગામીભવનું આયુષ્ય બાંધે છે. અને ગયાભવમાં બાંધેલું આયુષ્ય તો આ ભવમાં તે ભોગવી રહ્યો
છે. (આમ, આગામી અને ગયાભવસંબંધી આ બે આયુષ્ય જ જીવ સાથે બંધાયેલા હોય છે.)
30 અતિપ્રસંગનું નિવારણ કરવા માટે કહે છે કે - જો આ રીતે = આગામી અને ગયાભવના બંધાયેલા
આયુષ્યની જેમ ભૂતકાળમાં જેટલા આયુષ્ય બંધાયેલા હતા તે અને ભવિષ્યમાં જે બાંધવાના છે તે જો

દ્રવ્યભવા ભવેરંસ્તતસ્તેઽપિ, તદાયુષ્કર્મસમ્બન્ધાદિતિ હૃદયં, ન ચૈતદસ્તિ, તસ્માદસચ્ચોદકવચનમિતિ
 ગાથાર્થઃ ॥૧૪૪૨॥ અસ્યૈવાર્થસ્ય પ્રસાધકં લોકપ્રતીતં નિર્દર્શનમભિધાતુકામ આહ-‘સંજ્ઞાસુ દોસુ
 સૂરો’ સન્ધ્યા ચ સન્ધ્યા ચ સન્ધ્યે તયોઃ સન્ધ્યયોર્દ્વયોઃ પ્રત્યૂષપ્રદોષપ્રતિબદ્ધયોઃ સૂર્ય-આદિત્યઃ
 અદૃશ્યમાનોઽપિ-અનુપલભ્યમાનોઽપિ પ્રાપ્તનીય-પ્રાપ્યં સમતિક્રાન્તં-સમતીતં ચ યથાઽવભાસતે-
 પ્રકાશયતિ ક્ષેત્રં, તદ્યથા-પ્રત્યુષસન્ધ્યાયાં પૂર્વવિદેહં ભરતં ચ, પ્રદોષસન્ધ્યાયાં તુ ભરતમપરવિદેહં 5
 ચ, તથૈવ-યથા સૂર્યઃ ઇદમપિ પ્રક્રાન્તં જ્ઞાતવ્યં-વિજ્ઞેયમેતદુક્તં ભવતિ-વર્તમાનભવે સ્થિતઃ
 પુરસ્કૃતભવં પશ્ચાત્કૃતભવં ચ આયુષ્કર્મ સદ્દ્રવ્યતયા સ્પૃશતિ, પ્રકાશેનાદિત્યવદિતિ ગાથાર્થઃ
 ॥૧૪૪૩॥ દ્વારમધુના માતૃકાકાયઃ પ્રતિપાદ્યતે, માતૃકેતિ માતૃકાપદાનિ ‘ઉષ્ણણેતિ વે’ત્યાદીનિ
 તત્સમૂહો માતૃકાકાયઃ, અન્યોઽપિ તથાવિધપદસમૂહો બહુર્થઃ ઇતિ, તથા ચાહ ભાષ્યકારઃ-
 ‘માડયપયં’તિ ગાહ્યા, વ્યાખ્યા-માતૃકાપદમિતિ જેમં ‘જેમં’તિ ચિહ્નં, નવરમન્યોઽપિ યઃ પદસમૂહઃ- 10
 પદસંજ્ઞાતઃ સ પદકાયો ભળ્યતે માતૃકાપદકાય ઇતિ ભાવના, નાવિશિષ્ટઃ પદસમૂહઃ, કિંતુ ‘જે
 એગપ્ બહૂ અત્યા’ યસ્મિન્નેકપદે બહવઃ અર્થાસ્તેષાં પદાનાં યઃ સમૂહ ઇતિ, પાઠાન્તરં વા ‘જમ્મેકપદે
 બધા આયુષ્ય આ ભવમાં હોત તો તે બધા ભવો પણ દ્રવ્યભવ તરીકે કહેવાત, કારણ કે તે બધા
 ભવોના આયુષ્યકર્મનો સંબંધ હોત. પરંતુ આવું હોતું નથી એટલે કે તે બધા ભવોનું આયુષ્યકર્મ આ
 ભવમાં હોતું નથી, માત્ર આગામી અને ગયાભવનું આયુષ્યકર્મ જ વિદ્યમાન હોય છે. તેથી તે બે 15
 ભવો જ દ્રવ્યભવ બને છે તે સવાયના બીજા ભવો નહીં. માટે શિષ્યનું વચન મિથ્યા જાણવું.
 ॥૧૪૪૨॥

આ જ અર્થને સાધી આપનાર લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવું દૃષ્ટાન્ત કહેવાની ઈચ્છાવાળા કહે છે -
 સવારની સન્ધ્યાના = પહો ફાટવાના સમયે ન દેખાતો હોવા છતાં પણ સૂર્ય પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય એવા
 ક્ષેત્રને = ભરતક્ષેત્રને અને ઓળંગી ગયેલા એવા ક્ષેત્રને = પૂર્વવિદેહને જેમ પ્રકાશિત કરે છે. તથા 20
 સાંજની સન્ધ્યાના સમયે પણ ન દેખાતો એવો સૂર્ય પ્રાપ્ય ક્ષેત્રને = પશ્ચિમવિદેહને અને અતિક્રાન્તક્ષેત્રને
 = ભરતક્ષેત્રને જેમ પ્રકાશિત કરે છે. તેની જેમ જ પ્રસ્તુત વાત પણ જાણવી. આશય એ છે કે -
 જેમ સૂર્ય પોતાના પ્રકાશવડે બંને ક્ષેત્રને સ્પર્શે છે તેમ વર્તમાનભવમાં રહેલો જીવ આગામી અને
 ગયાભવસંબંધી આયુષ્યકર્મને સત્તારૂપે સ્પર્શે છે. ॥૧૪૪૩॥

હવે માતૃકાકાયનું પ્રતિપાદન કરે છે - અહીં ‘માતૃકા’ એટલે ‘ઉષ્ણણે વા...’ વિગેરે માતૃકાપદો 25
 જાણવા. તેનો જે સમૂહ તે માતૃકાકાય જાણવો. અન્ય પણ તેવા પ્રકારના ઘણા અર્થોવાળા પદોનો
 સમૂહ માતૃકાકાય જાણવો. આ જ વાત ભાષ્યકાર કહે છે - માતૃકાપદ એ નેમ છે. નેમ એ ચિહ્ન
 છે, (અર્થાત્ માતૃકાપદો એ માતૃકાકાય છે એમ જે કહ્યું તે ઉપલક્ષણ છે.) તેનાથી બીજા પણ જે
 પદસમૂહો છે તે પદકાય = માતૃકાપદકાય કહેવાય છે. જો કે સામાન્ય પદસમૂહ એ માતૃકાપદકાય
 નથી પરંતુ, જે એક પદમાં ઘણા બધા અર્થો હોય તેવા પદોનો સમૂહ માતૃકાપદકાય તરીકે જાણવો. 30
 ‘જે એગપ્’ ના સ્થાને ‘જમ્મેગપદે’ પાઠાન્તર જાણવો. (અર્થ - જમ્મિ એગપદે નું પ્રાકૃત હોવાથી

બહુ અત્યંતિ ગાથાર્થઃ ॥ભા.૨૩૩॥ સંગ્રહકાયપ્રતિપાદનાયાહ—‘સંગ્રહકાઓ ણેગા’ સંગ્રહણં સંગ્રહઃ સ એવ કાયઃ સંગ્રહકાયઃ, સ કિંવિશિષ્ટઃ ? इत्याह—‘णेगावि जत्थ एगवयणेण घेप्पंति’ति प्रभूता अपि यत्रैकवचनेन गृह्यन्ते, यथा शालिग्रामः सेना जातो वसति निविडुत्ति, यथासङ्ख्यं, प्रभूतेष्वपि स्तम्बेषु सत्सु जातः शालिरिति व्यपदेशः, प्रभूतेष्वपि पुरुषविलयादिषु वसति ग्रामः, प्रभूतेष्वपि हस्त्यादिषु निविष्टा सेनेति, अयं शाल्यादिरर्थः सङ्ग्रहकાયो भण्यते इति गार्थाथः ॥१४४४॥ द्वारं, साम्प्रतं पर्यायकायं दर्शयति—‘पञ्जवकाओ गाहा, व्याख्या—पर्यायकायः पुनर्भवन्ति पर्याया—वस्तुधर्मा यत्र—परमाण्वादौ पिण्डिता बहवः, तथा च परमाणावपि कस्मिंश्चित् सांव्यवहारिके यथा वर्णादयो—वर्णागन्धरसस्पर्शा अनन्तगुणाः अन्यापेक्षया, तथा चोक्तम्—

“कारणमेव तदन्त्यं सूक्ष्मो नित्यश्च भवति परमाणुः । एकरसवर्णगन्धो द्विस्पर्शः कार्यलिङ्गश्च

10 ॥१॥” स चैकस्तिक्तादिरसस्तदन्यापेक्षया तिक्ततरतिक्ततमादिभेदानन्त्यं प्रतिपद्यते, एवं वर्णादिष्वपि

जम्मेगपदे થઈ શકે છે. તેથી અર્થ પૂર્વની જેમ જ જાણવો.) ॥ભા. ૨૩૩॥ સંગ્રહકાયનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે — સંગ્રહ કરવો તે સંગ્રહ તે રૂપ જે કાય તે સંગ્રહકાય. તે કેવા પ્રકારનો છે ? તે કહે છે — જ્યાં એકવચનથી ઘણા બધાનો સંગ્રહ કરાય છે. જેમ કે, શાલિઃ જાતઃ, ગ્રામઃ વસતિ, સેના નિવિષ્ટા, અહીં ઘણા બધા ડાંગરના ડોડા ઉત્પન્ન થયા હોય ત્યારે શાલિ (=ચોખા) ઉત્પન્ન થયો, એ પ્રમાણેનો પ્રયોગ થાય છે. (અર્થાત્ ‘શાલિ’ શબ્દથી ઘણા બધા ચોખાનો સંગ્રહ થાય છે.) એ જ રીતે ઘણા બધા પુરુષો, ઘર વિગેરે સ્થાનો વિગેરેનો વસવાટ થતાં ‘ગામ વસે છે’ એવો પ્રયોગ થાય છે. (અહીં ગામશબ્દથી લોકોનો, રહેઠાણો વિગેરેનો સંગ્રહ થાય છે.) ઘણા બધા હાથી વિગેરે બેઠા હોય ત્યારે ‘સેના બેઠી છે’ એવો પ્રયોગ થાય છે. આ શાલિ વિગેરે અર્થ એ સંગ્રહકાય કહેવાય છે.

॥૧૪૪૪॥

- 20 હવે પર્યાયકાય દેખાડે છે — પર્યાયકાય તે છે કે જે પરમાણુ વિગેરેમાં પર્યાયો = વસ્તુના ધર્મો ઘણા બધા ભેગા થયા હોય. જેમ કે, કોઈ એક એવા પણ સાંખ્યવહારિક (= અનંતા-સૂક્ષ્મ પરમાણુઓથી બનેલ એક પરમાણુ સાંખ્યવહારિક પરમાણુ કહેવાય છે.) પરમાણુમાં વર્ણ વિગેરે એટલે કે વર્ણ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ અન્ય પરમાણુની અપેક્ષાએ અનંતગુણ હોય છે. (પરમાણુમાં વર્ણાદિ છે એની સિદ્ધિ માટે પરમાણુનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે) કહ્યું છે — “પરમાણુ અંતિમ કારણ જ છે (‘જ’કારથી
- 25 — કાર્ય નથી એમ જાણવું.), સૂક્ષ્મ છે, નિત્ય છે, એક રસ, એક વર્ણ, એક ગંધ અને (પરસ્પર અવિરોધી) એવા બે સ્પર્શવાળો છે અને કાર્યલિંગ છે (અહીં કાર્ય એ છે લિંગ જેનું એમ સમાસવિગ્રહ કરવો. તેથી છત્રસ્થોને કાર્ય ઉપરથી પરમાણુની હાજરી જણાય છે.) ॥૧૧॥” તેમાં તે એક પરમાણુ કડવા વિગેરે રસવાળો હોય, તો તેનાથી અન્યની અપેક્ષાએ તે જ પરમાણુ વધુ કડવાશ, તેનાથી પણ વધારે કડવાશ વિગેરે ભેદોથી અનંતપણાને પામે છે. (આશય એ જ છે કે — કોઈ એક પરમાણુ એક
- 30 ગુણ કડવારસવાળો હોય, બીજો બે ગુણ, ત્રીજો ત્રણ ગુણ, એમ કરતા—કરતા કોઈ એક પરમાણુ એક ગુણવાળા પરમાણુ કરતા અસંખ્યગુણ વધુ કડવારસવાળો હોય. અન્ય કોઈ પરમાણુ તેની જ અપેક્ષાએ અનંતગુણ વધુ કડવારસવાળો હોય. આમ, એક ગુણ કડવારસવાળા પરમાણુ કરતા અન્ય

વિભાષેત્યયં ગાથાર્થઃ ॥૧૪૪૫॥ અધુના ભારકાયસ્તત્ર ગાથા—‘एको काओ दुहा जाओ’ एकः कांयः—क्षीरकायः द्विधा जातः, घटद्वये न्यासात्, तत्र एकस्तिष्ठति, एको मारितः, जीवन् मृतेन मारितस्तदेतल्लवन्ति—ब्रूहि हे मानव ! केन कारणेन ? कथानकं यथा प्रतिक्रमणाध्ययने परिहरणाया-मिति गाथार्थः, भारकायश्चात्र क्षीरभृतकुम्भद्वयोपेता कापोती भण्यते, भारश्चासौ कायश्च भारकायः, अण्णो भणन्ति—भारकायः कापोत्येवोच्यते इति द्वारं ॥१४४६॥ भावकायप्रतिपादनायाह — 5

‘दुगतिगचउरो’ द्वौ त्रयश्चत्वारः पञ्च वा भावा—औદયિકાદયઃ પ્રભૂતા વાડન્યેઽપિ ‘યત્ર’ સચેતનાચેતને વસ્તુનિ વિદ્યન્તે સ ભવતિ ભાવકાયઃ, ભાવાનાં કાયો ભાવકાય ઇતિ, ‘જીવમજીવે વિભાસા ડ’ જીવાજીવયોર્વિભાષા સ્વત્વાગમાનુસારેણ કાર્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૪૭॥ મૂલદ્વારગાથાયાં કાયમધિકૃત્ય ગતં નિષેધદ્વારમ્, અધુનૈકાર્થિકાન્યુચ્યન્તે, તત્ર ગાથા—કાયેત્યાદિ કાયઃ શરીરં દેહઃ બોન્દી ચય ઉપચયશ્ચ સજ્ઞાત ઉચ્છ્રયઃ સમુચ્છ્રયઃ કલેવરં ભસ્ત્રા તનુઃ પાણુરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૪૮॥ 10

પરમાણુમાં અનંતગુણ કડવો રસ હોવાથી અનંતગણને તે પામે છે.) આ જ પ્રમાણે વર્ણ વિગેરેમાં પણ વર્ણન જાણી લેવું. ॥૧૪૪૫॥

હવે ભારકાય જણાવે છે. તેમાં ગાથા — एको काओ... विगेरे. અહીં કાય તરીકે દૂધ લેવું. તે દૂધ બે ઘડામાં નાંખેલું હોવાથી બે વિભાગમાં વહેંચાઈ ગયું. (કાવડમાં દૂધ લઈ જતી વખતે વિષયમસ્થાનમાં ચાલતા—ચાલતા ઠોકર લાગી. આ ઠોકરે બંને બાજુના ઘડામાંથી) એક ઘડો ફોડી નાંખ્યો. બીજો ઘડો બચી ગયો. પરંતુ ફૂટેલા ઘડાએ બચી ગયેલા ઘડાને પણ ફોડી નાંખ્યો. તેથી હે માનવ ! તું કહે કે કયા કારણથી એકે બીજાને ફોડી નાંખ્યો ? (કારણ એ જ કે કાવડમાં એક બાજુનું વજન ઓછું થતાની સાથે બીજી બાજુનું વજન નીચે પડવાનું છે.) આ સંબંધી કથાનક પ્રતિક્રમણ અધ્યયનમાં (ભાગ—૫, ગા. ૧૨૪૩, પૃ. ૨૦૫) પરિહરણામાં કહ્યું છે. અહીં ભારરૂપ જે કાય તે ભારકાય એમ સમાસ જાણવો. અને ભારકાય તરીકે દૂધથી ભરેલ બે ઘડાથી યુક્ત કાવડ લેવું. કેટલાક આચાર્ય એમ કહે છે કે — દૂધથી ભરેલ ઘડાથી યુક્ત કાવડ લેવાની જરૂર નથી પરંતુ એકલું કાવડ જ ભારકાય કહેવાય છે. ॥૧૪૪૬॥ 15

હવે ભાવકાયનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે — औदयिक विगेरे ભાવોનો કાય = સમૂહ તે ભાવકાય. તેમાં બે, ત્રણ, ચાર અથવા પાંચ ઔદયિક વિગેરે ભાવો અથવા સચિત્ત કે અચિત્ત વસ્તુમાં બીજા પણ જે ભાવો છે તે ભાવકાય જાણવો. જીવ અને અજીવમાં ભાવકાયનું વર્ણન આગમાનુસારે કરવું. (જેમ કે, જીવમાં ઔદયિક વિગેરે પાંચે ભાવો છે અને અજીવમાં પારિણામિકભાવ જાણવો. એ જ રીતે અનિત્યત્વ વિગેરે બીજા પણ ભાવો જીવ—અજીવમાં જેમાં જે ઘટતા હોય તેમાં તે ઘટાડી દેવા.) ॥૧૪૪૭॥ મૂલદ્વારગાથામાં (૧૪૨૮) કાયાને આશ્રયીને નિષેધદ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે કાયાના જ એકાર્થિક નામો કહે છે. તેમાં ગાથા — काय... विगेरे. કાય, શરીર, દેહ, બોદિ, ચય, ઉપચય, સંઘાત, ઉચ્છ્રય, સમુચ્છ્રય, કલેવર, ભસ્ત્રા, તનુ અને પાણુ આ બધા કાયશબ્દના એકાર્થિકનામો જાણવા. ॥૧૪૪૮॥ 25 30

મૂલદ્વારગાથાયાં કાયમધિકૃત્યોક્તાન્યેકાર્થિકાનિ, અધુના ઉત્સર્ગમધિકૃત્ય નિક્ષેપઃ એકાર્થિકાનિ ચોચ્યન્તે, તત્ર નિક્ષેપમધિકૃત્યાહ -

નામંઠવળાદવિઁ ચિત્તે કાલે તહેવ ભાવે ય ।

એસો ઉત્સર્ગસ્સ ડ નિક્ષેવો છવ્વિહો હોઈ ॥૧૪૪૯॥

5 દવ્વુજ્ઞાણા ડ જં જેણ જત્થ અવકિરઙ્ગ દવ્વભૂઓ વા ।

જં જત્થ વાવિ ચિત્તે જં જચ્ચિર જંમિ વા કાલે ॥૧૪૫૦॥

ભાવે પસત્થમિયરં જેણ વ ભાવેણ અવકિરઙ્ગ જં તુ ।

અસ્સંજમં પસત્થે અપસત્થે સંજમં ચયઙ્ગ ॥૧૪૫૧॥

ચરફરુસાઙ્ગસચેયણમચેયણં દુરભિગંધવિરસાઙ્ગ ।

10 દવિયમવિ ચયઙ્ગ દોસેણ જેણ ભાવુજ્ઞાણા સા ડ ॥૧૪૫૨॥

ઉત્સર્ગ વિઉત્સર્ગણુજ્ઞાણા ય અવગિરણ છુટ્ટણ વિવેગો ।

વજ્જણ ચયણુમ્પુઅણા પરિસાઙ્ગ સાઙ્ગા ચેવ ॥૧૪૫૩॥

ઉત્સર્ગે નિક્ષેવો ચઙ્ગઓ છઙ્ગઓ અ કાયવ્વો ।

નિક્ષેવં કાઙ્ગણં પરૂવણા તસ્સ કાયવ્વા ॥૧॥

15 'નામંઠવળાદવિઁ' સમાસાર્થમધિકૃત્ય નિગદસિદ્ધા, વિશેષાર્થં તુ પ્રતિદ્વારં પ્રપન્નેન વક્ષ્યામઃ

તત્રાપિ નામસ્થાપને ગતાર્થે, દ્રવ્યોત્સર્ગાભિધિત્વસ્યા પુનરાહ- 'દવ્વુજ્ઞાણા ડ જં જેણ જત્થ અવકિરઙ્ગ

દવ્વભૂઓ વા'ત્તિ દ્રવ્યોજ્ઞાણા તુ-દ્રવ્યોત્સર્ગઃ ત્વયં 'જ'ન્તિ યદ્ દ્રવ્યમનેષણીયં 'અવકિરતિ'ત્તિ

યોગઃ-ઉત્સૃજતિ 'જેણે'તિ યેન કરણભૂતેન પાત્રાદિનોત્સૃજતિ, 'જત્થ'ત્તિ યત્ર દ્રવ્યે ઉત્સૃજતિ

દ્રવ્યભૂતો વા-અનુપયુક્તો વા ઉત્સૃજતિ ઇષ દ્રવ્યોત્સર્ગોઽભિધીયતે દ્વારં । ક્ષેત્રોત્સર્ગ ઉચ્યતે 'જં જત્થ

20 અવતરશિક્ષા : મૂલદ્વારગાથામાં કાયશબ્દને આશ્રયીને એકાર્થિકનામો કહ્યા. હવે ઉત્સર્ગશબ્દને આશ્રયીને નિક્ષેપ અને એકાર્થિકનામો કહેવાય છે. તેમાં નિક્ષેપને આશ્રયીને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : પાંચ ગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ગાથાર્થ : ઉત્સર્ગમાં ચાર પ્રકારે અને છ પ્રકારે નિક્ષેપ કરવો. નિક્ષેપ કરીને દરેકની પ્રરૂપણા કરવી.

25 ટીકાર્થ : નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ તથા ભાવ એમ ઉત્સર્ગનો છ પ્રકારે નિક્ષેપ થાય છે. ॥૧૪૪૯॥ ગાથા સંક્ષેપાર્થને આશ્રયીને સ્પષ્ટ જ છે. વિશેષ અર્થ દરેકદ્વારમાં વિસ્તારથી કહીશું.

તેમાં નામ-સ્થાપના સ્પષ્ટ જ છે. દ્રવ્યોત્સર્ગને કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે - દ્રવ્યોત્સર્ગ = દ્રવ્યત્યાગ

આ પ્રમાણે જાણવો - (૧) જે અનેષણીય દ્રવ્યનો ત્યાગ કરે તે (દ્રવ્ય) અથવા (૨) કરણભૂત એવા

જે પાત્રા વિગેરેદ્વારા દ્રવ્યનો ત્યાગ કરે (તે પાત્રું વિગેરે) અથવા (૩) જે દ્રવ્યમાં ત્યાગ કરે તે

30 (દ્રવ્ય) અથવા (૪) જે અનુપયુક્ત જીવ દ્રવ્યનો ત્યાગ કરે તે જીવ દ્રવ્યોત્સર્ગ કહેવાય છે. (અહીં

ક્રમશઃ દ્રવ્ય, પાત્રું, વિગેરે અધિકરણદ્રવ્ય અને અનુપયુક્ત જીવ એ દ્રવ્યોત્સર્ગ કહેવાય છે.)

★ ઇયં ગાથા પ્રામહસ્તાદર્શેષુ નાસ્તિ ટીકાયાં ચ તસ્યા વ્યાખ્યા અપિ નાસ્તિ ।

વાવિ છેત્તે 'તિ યત્ક્ષેત્રં દક્ષિણદેશાદ્યુત્સર્જતિ યત્ર વાઽપિ ક્ષેત્રે ઉત્સર્ગો વ્યાવર્ણ્યતે એષ ક્ષેત્રોત્સર્ગઃ, કાલોત્સર્ગ ઉચ્યતે—'જં જચ્ચિર જમ્મિ વા કાલે'તિ યં કાલમુત્સર્જતિ યથા ભોજનમધિકૃત્ય રજનીં સાધવઃ 'જચ્ચિરં'તિ યાવન્તં કાલમુત્સર્ગઃ, યસ્મિન્ વા કાલે ઉત્સર્ગો વ્યાવર્ણ્યતે એષ કાલોત્સર્ગ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫૦॥ ભાવોત્સર્ગપ્રતિપાદનાયાહ —

'ભાવે પસત્થમિયરં' 'ભાવે'તિ દ્વારપરામર્શઃ, ભાવોત્સર્ગો દ્વિધા—પ્રશસ્તં—શોભનં વસ્ત્વધિકૃત્ય 5
'ઇતરં'તિ અપ્રશસ્તં—અશોભનં ચ, તથા યેન ભાવેનોત્સર્જનીયવસ્તુગતેન ખરાદિના 'અવકિરતિ જંતુ' ઉત્સર્જતિ યત્ તત્ર ભાવેનોત્સર્ગ ઇતિ તૃતીયાસમાસઃ, તત્ર અસંયમં પ્રશસ્તે ભાવોત્સર્ગે ત્યજતિ, અપ્રશસ્યે તુ સંયમં ત્યજતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫૧॥ યદુક્તં યેન વા ભાવેનોત્સર્જતિ તત્પ્રકટયત્રાહ—
'ખરપરુસાદસચેયણ' ખરપરુષાદિસચેતનં ખરં—કઠિનં પરુષં—દુષ્કારણોપેતં અચેતનં દુરભિગમ્ય-
વિરસાદિ યદ્ દ્રવ્યમપિ ત્યજતિ દોષેણ યેન ખરાદિનૈવ 'ભાવુઙ્ગાણા સા ડ' ભાવેનોત્સર્ગ ઇતિ 10
ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫૨॥ ગતં મૂલદ્વારગાથાયામુત્સર્ગમધિકૃત્ય નિર્દેશદ્વારમ્, અધુનૈકાર્થિકાન્યુચ્યન્તે, તત્રેયં ગાથા—'ઉત્સર્ગ વિઠ્ઠસરણુ' ઉત્સર્ગઃ વ્યુત્સર્જના ઉઙ્ગના ચ અવકિરણં છર્દનં વિવેકઃ વર્જનં ત્યજનં ઉન્મોચના પરિશાતના શાતના ચૈવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫૩॥

હવે ક્ષેત્રોત્સર્ગ કહેવાય છે — જે દક્ષિણદેશ વિગેરેનો ત્યાગ કરાય છે તે દક્ષિણદેશ વિગેરે ક્ષેત્ર 15
ક્ષેત્રોત્સર્ગ જાણવો. અથવા જે ક્ષેત્રમાં ઉત્સર્ગનું વર્ણન કરાય છે તે ક્ષેત્ર ક્ષેત્રોત્સર્ગ જાણવો. કાલોત્સર્ગ —જે કાલનો ત્યાગ કરાય છે તે કાલ કાલોત્સર્ગ જાણવો. જેમ કે, સાધુઓ ભોજને આશ્રયીને રાત્રિનો ત્યાગ કરે છે. અથવા જેટલા કાલ સુધી અથવા જે કાલે ઉત્સર્ગનું વર્ણન કરાય તે કાલોત્સર્ગ જાણવો.
॥૧૪૫૦॥

હવે ભાવોત્સર્ગનું પ્રતિપાદન કરાય છે — મૂળમાં 'ભાવ' શબ્દ દ્વાર જણાવનારો છે. ભાવોત્સર્ગ 20
બે પ્રકારે છે — વસ્તુને આશ્રયીને શોભન અને ઇતર = અપ્રશસ્ત = અશોભન. (જેમ કે મિથ્યાત્વનો ત્યાગ એ ભાવોત્સર્ગ શોભન છે. સમ્યક્ત્વનો ત્યાગ અશોભન છે.) તથા ત્યાજ્ય વસ્તુમાં રહેલા કઠોરતા વિગેરે જે ભાવને = ધર્મને લઈને વસ્તુનો ત્યાગ થાય છે તે ભાવને કારણે ત્યાગ કરેલો જાણવો. ભાવેન ઉત્સર્ગઃ ભાવોત્સર્ગઃ એ પ્રમાણે તૃતીયા તત્પુરુષસમાસ જાણવો. તેમાં અસંયમનો ત્યાગ તે પ્રશસ્ત ભાવોત્સર્ગ અને સંયમનો ત્યાગ તે અપ્રશસ્ત ભાવોત્સર્ગ જાણવો. ॥૧૪૫૧॥

અથવા હમણાં જ કહી ગયા કે 'જે ભાવને કારણે વસ્તુનો ત્યાગ થાય છે' તે વિકલ્પને જ પ્રગટ 25
કરતા કહે છે — ખર = કઠિન, પરુષ = કર્કશ ભાષા યુક્ત, આવા પ્રકારના દોષોને કારણે સચિત્ત(શિષ્ય)નો અને દુર્ગંધ, વિરસ વિગેરે દોષોને કારણે અચિત્ત(ભોજનાદિ)નો જે ત્યાગ થાય છે તે ભાવને કારણે ત્યાગ કરેલો હોવાથી ભાવોત્સર્ગ છે. ॥૧૪૫૨॥ મૂલદ્વારગાથામાં ઉત્સર્ગને આશ્રયીને નિર્દેશદ્વાર કહ્યું હવે એકાર્થિકો કહેવાય છે. તેમાં — ઉત્સર્ગ, વ્યુત્સર્જન, ઉજ્જન, અવકિરણ, છેદન, વિવેક, વર્જન, ત્યજન, ઉન્મોચન, પરિશાટન અને શાટન આ બધા એકાર્થિકનામો જાણવા. 30
॥૧૪૫૩॥

મૂલદ્વારગાથાયામુક્તાન્યુત્સર્ગોર્કાર્થિકાનિ, તતશ્ચ કાયોત્સર્ગં ઇતિ સ્થિતં, કાયસ્યોત્સર્ગઃ કાયોત્સર્ગં ઇતિ । ઇદાનીં મૂલદ્વારગાથાગતવિધાનમાર્ગાદ્વારાવયવાર્થવ્યાચિચ્છાસયાઽઽહ —

સો ડસસગ્ગો દુવિહો ચિદ્દાએ અભિભવે ય નાયવ્વો ।

ભિક્ષવાયરિયાઇ પદમો ડવસગ્ગભિજુંજણે બિડ્ડો ॥૧૪૫૪॥

- 5 વ્યાખ્યા—‘સો ડસસગ્ગો દુવિહો’ સ કાયોત્સર્ગો દ્વિવિધઃ, ‘ચેદ્દાએ અભિભવે ય નાયવ્વો’ ચેષ્ટાયામભિભવે ચ જ્ઞાતવ્યઃ, તત્ર ‘ભિક્ષવાયરિયાદિ પદમો’ ભિક્ષાચર્યાદૌ વિષયે પ્રથમશેષા કાયોત્સર્ગઃ, તથાહિ—ચેષ્ટાવિષય એવાસૌ ભવતીતિ, ‘ડવસગ્ગઽભિજુંજણે બિડ્ડો’ત્તિ ડપસર્ગા—દિવ્યાદયસ્તૈરભિયોજનમુપસર્ગાભિયોજનં તસ્મિન્નુપસર્ગાભિયોજને દ્વિતીયઃ—અભિભવકાયોત્સર્ગં ઇત્યર્થઃ, દિવ્યાદ્યભિભૂત એવ મહામુનિસ્તદૈવાયં કરોતીતિ હૃદયમ્, અથવોપસર્ગાનામભિયોજનં—સોઢવ્યા
- 10 મયોપસર્ગાસ્તદ્ભયં ન કાર્યમિત્યેવંભૂતં તસ્મિન્ દ્વિતીય ઇતિગાથા ॥૧૪૫૪॥

ઇત્થં પ્રતિપાદિતે સત્યાહ ચોદકઃ—કાયોત્સર્ગોં હિ સાધુના નોપસર્ગાભિયોજનં કાર્ય —

ઇયરહવિ તા ન જુજ્જઇ અભિઓગો કિં પુણાઇ ડસસગ્ગો ? ।

નણુ ગવ્વેણ પરપુરં અભિરુજ્જઇ એવમેયંપિ ॥૧૪૫૫॥

મોહપયડીભયં અભિભવિત્તુ જો કુણાઇ કાડસસગ્ગં તુ ।

- 15 ભયકારણે ડ તિવિહે ણાભિભવો નેવ પડિસેહો ॥૧૪૫૬॥

અવતરણિકા : મૂલદ્વારગાથામાં કહેલ એકાર્થિકનામો જણાવ્યા. તેથી કાયાનો ડત્સર્ગ તે કાયોત્સર્ગ. આ પ્રમાણે ‘કાયોત્સર્ગ’ શબ્દ થયો. હવે મૂલદ્વારગાથામાં રહેલ ‘ભેદમાર્ગણા’ નામના દ્વારનો વિસ્તારાર્થ કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- 20 **ટીકાર્થ :** તે કાયોત્સર્ગ ‘ચેષ્ટા અને અભિભવને વિશે’ એમ બે પ્રકારે જાણવો. તેમાં ચેષ્ટાકાયોત્સર્ગ ભિક્ષાચર્યા વિગેરે વિષયક જાણવો. આ ચેષ્ટાકાયોત્સર્ગ ચેષ્ટા = ક્રિયાસંબંધી કરવાનો થાય છે તેથી ભિક્ષાચર્યા વિગેરે ક્રિયાવિષયક કહ્યો છે. દિવ્ય (= દેવસંબંધી) વિગેરે ડપસર્ગો સાથેનું જે સામી છાતીએ જોડાણ તે ડપસર્ગાભિયોજન. તે જોડાણ થાય ત્યારે બીજો = અભિભવકાયોત્સર્ગ કરવાનો હોય છે, અર્થાત્ જ્યારે કોઈ મહામુનિને દિવ્ય વિગેરે ડપસર્ગો આવી પડે છે ત્યારે જ તે
- 25 મહામુનિ આ કાયોત્સર્ગ કરે છે. અથવા ડપસર્ગોનું અભિયોજન એટલે મારે ડપસર્ગો સહન કરવાના છે પરંતુ તેનાથી ડરવાનું નથી એવા પ્રકારનું જે ડપસર્ગોનું અભિયોજન છે તેમાં આ બીજો કાયોત્સર્ગ કરવાનો થાય છે. (ટૂંકમાં ડપસર્ગોને સહન કરવા માટે અભિભવકાયોત્સર્ગ છે.) ॥૧૪૫૪॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે કહેવાયે છતે શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે — સાધુએ કાયોત્સર્ગમાં ડપસર્ગોનું અભિયોજન = હું ડપસર્ગોને સહીશ, ડરીશ નહીં. આ રીતે ડપસર્ગનો પરાભવ કરવો

- 30 જોઈએ નહીં. કારણ કે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

આગારેઊળ પરં રણિવ્વ જઇ સો કરિજ્જ ઉસ્સગં ।
 જુંજિજ્જ અભિભવો તો તદભાવે અભિભવો કસ્સ ? ॥૧૪૫૭॥
 અદ્ધુવિહંપિ ય કમ્મં અરિભૂયં તેણ તજ્જયદ્ધાણે ।
 અબ્બુદ્ધિયા ઉ તવસંજમમિ કુવ્વંતિ નિગ્ગંથા ॥૧૪૫૮॥
 તસ્સ કસાયા ચત્તારિ નાયગા કમ્મસત્તુસિન્નસ્સ ।
 કાઉસ્સગમભગં કરંતિ તો તજ્જયદ્ધાણે ॥૧૪૫૯॥
 સંવચ્છમુક્કોસં અંતમુહુત્તં ચ અભિભવુસ્સગે ।
 ચિદ્ધાઉસ્સગસ્સ ઉ કાલપમાણં ઉવરિ વુચ્છં ॥૧૪૬૦॥

5

‘ઇયરહવિ તા ણ’ ઇતરથાપિ—સામાન્યકાર્યેઽપિ તાવત્ ક્વચિદવસ્થાનાદૌ ન યુજ્યતેઽભિયોગઃ
 કસ્યચિત્ કર્તુ, ‘કિં પુણાં ઉસ્સગે’ કિં પુનઃ કાયોત્સર્ગે કર્મક્ષયાય ક્રિયમાણે ?, સ હિ સુતરાં 10
 ગર્વરહિતેન કાર્યઃ, અભિયોગશ્ચ ગર્વો વર્તતે, નન્વિત્યસૂયાયાં ગર્વેણ—અભિયોગેન પરપુરં—શત્રુનગર-
 મધિરુદ્ધયતે, યથા તદ્ગર્વકરણમસાધુ ‘એવમેયંપિ’તિ એવમેતદપિ કાયોત્સર્ગાભિયોજનમશોભનમેવેતિ
 ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫૫॥ ઇત્યં ચોદકેનોક્તે સત્યાહાચાર્યઃ—‘મોહપયડીભયં’ મોહપ્રકૃતૌ ભયં ૨ અથવા
 મોહપ્રકૃતિશ્ચાસૌ ભયં ચેતિ સમાસઃ, મોહનીયકર્મભેદ ઇત્યર્થઃ, તથાહિ—હાસ્યરત્યરતિભયશોક-
 જુગુપ્સાષટ્કં મોહનીયભેદતયાં પ્રતીતં, તત્ ‘અભિભવિત્તુ’ અભિભૂય યઃ કશ્ચિત્ કરોતિ કાયોત્સર્ગ 15
 તુશબ્દો વિશેષણાર્થઃ નાન્યં કચ્છન બાહ્યમભિભૂયેતિ, ‘ભયકારણે તુ તિવિહે’ બાહ્યે ભયકારણે
 ત્રિવિધે દિવ્યમનુષ્યતિરિશ્ચભેદભિન્ને સતિ તસ્ય ‘નાભિભવઃ’ નાભિયોગઃ અથેત્યંભૂતોઽપ્યભિયોગ

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ટીકાર્થ : જો ક્યાંક રહેવું વિગેરે સામાન્યકાર્યોમાં પણ કોઈનો પરાભવ કરવો યોગ્ય નથી તો,
 કાયોત્સર્ગ કે જે કર્મક્ષય માટે કરાય છે તે કાયોત્સર્ગમાં પરાભવ કરવો કેવી રીતે થટે ? તે કાયોત્સર્ગ 20
 તો સુતરાં ગર્વ વિના જ કરવો જોઈએ. (ઉપસર્ગનો પરાભવ એ એક જાતનો અહંકાર છે. તે જ કહે
 છે —) પરાભવ એ અહંકાર છે. મૂળમાં ‘નુ’ શબ્દ દ્વેષભાવ જણાવનારો છે. કોઈ રાજા અહંકારમાં
 આવી જઈને શત્રુનું નગર રુંધે છે ત્યારે જેમ તે રાજાનો આ અહંકાર સારો નથી, તેમ આ
 કાયોત્સર્ગઅભિયોજન પણ સારું નથી. ॥૧૪૫૫॥

આ પ્રમાણે શિષ્યના કથનનો ગુરુ જવાબ આપે છે — મોહપ્રકૃતિમાં જે ભય (= ભયમોહનીયકર્મ) 25
 છે તે મોહપ્રકૃતિભય અથવા મોહપ્રકૃતિરૂપ જે ભય તે મોહપ્રકૃતિભય, અર્થાત્ મોહનીયકર્મનો ભેદ.
 (શું ભય એ મોહનીયનો ભેદ છે ? હા,) તે આ પ્રમાણે — હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક અને
 જુગુપ્સા આ છ કર્મ મોહનીયકર્મના ભેદ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ ભયનો અભિભવ = પરાભવ કરીને
 જે સાધુ કાયોત્સર્ગને કરે છે, (તેનો તે અભિભવ = પરાભવ ગણાતો નથી.) ‘તુ’ શબ્દ વિશેષ અર્થને
 જણાવે છે કે જે સાધુ દિવ્ય, મનુષ્ય અને તિર્યંચ એમ ત્રણ પ્રકારના બાહ્ય ભયના કારણોનો નહીં પણ 30
 મોહનીયકર્મના ભેદરૂપ ભયનો પરાભવ કરીને કાયોત્સર્ગ કરે છે તે સાધુનો તે અભિભવ = પરાભવ
 કહેવાતો નથી. જો શિષ્ય એમ કહેતો હોય કે આવા પ્રકારનો અભિભવ પણ અભિયોગ જ =

- ઇત્યત્રોચ્યતે—‘નેવ પઢિસેહો’ ઇત્યંભૂતસ્યાભિયોગસ્ય નૈવ પ્રતિવેધ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫૬॥ કિન્તુ—
‘આગારેકુળ પરં’ ‘આગારેકુળ’તિ આકાર્ય રે રે ક્વ યાસ્યસિ ઇદાનીં એવં પરમ્—અન્યં કચ્છન
‘રણેભ્વ’ સંગ્રામે ઇવ યદિ સ કુર્યાત્ કાયોત્સર્ગં યુજ્યેત અભિભવઃ, તદભાવે—પરાભાવેઽભિભવઃ
કસ્ય ?, ન કસ્યચિદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫૭॥ તત્રૈતત્ સ્યાત્—ભયમપિ કર્માણો વર્તંતે, કર્મણોઽપિ
5 ચાભિભવઃ યત્કલ્પેકાન્તેન નૈવ કાર્યં ઇત્યેતદ્વાયુક્તમ્, યતઃ—‘અદ્વિહંપિ ય કમ્મં’ અષ્ટવિધં—
અષ્ટપ્રકારમપિ, ચણ્ડો વિશેષણાર્થઃ તસ્ય ચ વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, ‘અદ્વિહંપિ કમ્મં અરિભૂયં ય’,
તતશ્ચાયમર્થઃ—યસ્માત્ જ્ઞાનાવરણીયાદિ અરિભૂતં—શત્રુભૂતં વર્તંતે ભવનિબન્ધનત્વાચ્ચણ્ડાદિદેવતાનં
ચ તેન કારણેન તજ્જયાર્થ—કર્મજયનિમિત્તં ‘અભ્યુદિયા ઉ’તિ આભિમુખ્યેન ઉત્થિતા એવ
એકાન્તગર્વવિકલા અપિ તપો દ્વાદશપ્રકારં સંયમં ચ સત્તરપ્રકારં કુર્વંતિ નિર્ગન્થાઃ—સાધવ
10 ઇત્યતઃ કર્મજયાર્થમેવ તદભિભવનાય કાયોત્સર્ગઃ કાર્યં એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫૮॥

પરાભવ જ છે. તો ત્યાં ગુરુ કહે છે કે — આવા પ્રકારના અભિયોગનો = પરાભવનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ નથી. ॥૧૪૫૪॥

- પરંતુ જો કોઈ સૈનિક યુદ્ધમાં સામેવાળા શત્રુસૈનિકનો — “રે ! રે ! ડરપોક ! ક્યાં જાય છે ?
આવ લડવા આવ” આમ કહીને પરાભવ કરે છે તેની જેમ જે સાધુ દેવાદિ જેઓ ઉપસર્ગ કરતા હોય
15 છે તેઓને બોલાવીને એટલે કે રે ! રે ! દેવ ક્યાં જાય છે ? આવ કર ઉપસર્ગ મને તારો કોઈ ભય નથી” આ રીતે બીજાને બોલાવીને જો તે કાયોત્સર્ગ કરતો હોય તો આ તેનો (દેવાદિનો) પરાભવ કહેવાય છે. પરંતુ સાધુ ક્યારેય આ રીતે પરાભવ = તિરસ્કાર કરીને કાયોત્સર્ગ કરતો નથી. તેથી
પરનો અભાવ જ છે તો કોનો અભિભવ થાય ? અર્થાત્ કોઈનો અભિભવ થતો નથી. (ટૂંકમાં સાધુ
બીજાનો = દેવાદિનો તિરસ્કાર કરીને નહીં પણ મોહનીયકર્મના ફળરૂપ ભયનો તિરસ્કાર કરીને
20 કાયોત્સર્ગ કરે છે તેથી સાધુએ કાયોત્સર્ગમાં અભિયોજન = મોહનીયકર્માદિનો ક્ષય કરવા સામેથી ઉપસર્ગોને સહન કરવું ઘટે જ છે.) ॥૧૪૫૭॥

શંકા : ભય પણ એક પ્રકારના કર્મનો અંશ જ છે. અને કર્મનો પણ સાધુએ એકાન્તે તિરસ્કાર કરવો જોઈએ નહીં.

- સમાધાન : આ વાત યોગ્ય નથી, કારણ કે ‘અદ્વિહંપિ ય કમ્મં’ અહીં ‘ચ’ શબ્દ વિશેષ અર્થને
25 જણાવનારો છે અને તેનો અન્ય સ્થાને સંબંધ જોડવાનો છે. તે આ પ્રમાણે — ‘અદ્વિહંપિ કમ્મં અરિભૂયં ય’. માટે અર્થ આ પ્રમાણે જણવો કે જે કારણથી જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ પ્રકારના કર્મો સંસારનું કારણ હોવાથી શત્રુભૂત છે અને અચેતન = ચેતનસ્વરૂપ નથી તે કારણથી તે કર્મોનો જય કરવા માટે સામેથી ઉપસર્ગાદિને સહન કરવા ઉદ્યત થયેલા સાધુઓ એકાન્તે ગર્વથી રહિત હોવા છતાં પણ બારપ્રકારના તપ અને સત્તરપ્રકારના સંયમને કરે છે. આમ તે કર્મોનો જય કરવા તે કર્મોનો તિરસ્કાર કરવાનો
30 છે અને તે તિરસ્કાર કરવા કાયોત્સર્ગ કરવો જ જોઈએ. ॥૧૪૫૮॥

તથા 'ચાહ-તસ્સ કસાયા' ઇતિ 'તસ્ય' પ્રકાન્તશત્રુસૈન્યસ્ય કષાયાઃ પ્રાગ્નિરૂપિતશબ્દાર્થાશ્ચત્વારઃ ક્રોધાદયો નાયકાઃ-પ્રધાનાઃ, 'કાઉસ્સગમભગ્ગં કરેતિ તો તજ્જયદ્વા'ત્તિ કાઉસ્સગ્ગં-અભિભવ-કાયોત્સર્ગં અભગ્ગં-અપીડિતં કુર્વન્તિ સાધવસ્તતસ્તજ્જયાર્થ-કર્મજયનિમિત્તં તપઃસંયમવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૫૧॥ ગતં મૂલદ્વારગાથાયાં વિધાનમાર્ગણાદ્વારમ્, અધુના કાલપરિમાણદ્વારાવસરઃ, તત્રેયં ગાથા-સંવત્સર ઇત્યાદિ સંવત્સરમુત્કૃષ્ટં કાલપ્રમાણં, તથા ચ બાહુબલિના સંવત્સરં કાયોત્સર્ગઃ 5 કૃત ઇતિ, 'અન્તોમુહૂર્તં ચ અભિભવુસ્સગો' અંતર્મુહૂર્તં ચ જઘન્યં કાલપરિમાણં અભિભવકાયોત્સર્ગ ઇતિ છેષ્ઠાકાયોત્સર્ગસ્ય તુ કાલપરિમાણમનેકભેદભિન્નં 'ઊવરિ વોચ્છં'તિ ઉપરિષ્ટાદ્ વક્ષ્યામ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૬૦॥

ઉક્તં તાવદોઘતઃ કાલપરિમાણદ્વારં, અધુના ભેદપરિમાણદ્વારમધિકૃત્યાહ —

ઉસિઉસિઓ અ તહ ઉસિઓ અ ઉસિયનિસન્નઓ ચેવ ।

10

નિસનુસિઓ નિસન્નો નિસ્સન્નગનિસન્નઓ ચેવ ॥૧૪૬૧॥

નિવણુસિઓ નિવન્નો નિવન્નનિવન્નગો અ નાયવ્વો ।

एएस्सि तु पयाणं पत्तेय परूवणं वुच्छं ॥૧૪૬૨॥

ઉસિઅનિસન્નગનિવન્નગો ય ઇક્કિક્કગંમિ ઉ પયંમિ ।

द्वेण य भावेण य चउक्कभयणा उ कायव्वा ॥૧૪૬૩॥

15

'ઉસિઉસિઓ' ઉત્સુતોત્સુતઃ ઉત્સુતશ્ચ ઉત્સુતનિષ્ણણશ્ચૈવ નિષ્ણણોત્સુતઃ નિષ્ણણો નિષ્ણણ-નિષ્ણણશ્ચૈવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૬૧॥ 'નિવણુસિઓ નિવન્નો' નિવણ્ણોત્સુતઃ નિવણ્ણઃ નિવણ્ણ-

આ જ વાતને કહે છે કે — કોપાદિ ચાર કષાયો એ પ્રસ્તુત કર્મશત્રુના સૈન્યમાં મુખ્ય છે. તેથી તેનો જય કરવા માટે સાધુઓ તપ-સંયમની જેમ (આગારો સિવાય) અભગ્ગ = અપીડિત કાયોત્સર્ગને કરે છે. ॥૧૪૫૮॥

20

મૂલદ્વારગાથામાં આપેલ 'વિધાનમાર્ગણા' દ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે 'કાલપરિમાણ' દ્વારનો અવસર છે. તેમાં આ પ્રમાણેની ગાથા છે — એક વર્ષ એ અભિભવ કાયોત્સર્ગનું ઉત્કૃષ્ટ કાલપ્રમાણ છે. અને બાહુબલીજીએ એક વર્ષ સુધી તે કાયોત્સર્ગ કરેલો હતો. તથા અભિભવકાયોત્સર્ગનું જઘન્ય કાલપ્રમાણ અંતર્મુહૂર્ત જાણવું. ચેષ્ઠાકાયોત્સર્ગનું કાલ પરિમાણ અનેક પ્રકારનું છે જેને હું આગળ કહીશ. ॥૧૪૬૦॥

25

અવતરશિકા : કાલપરિમાણદ્વાર સામાન્યથી કહ્યું. હવે ભેદપરિમાણદ્વારને આશ્રયીને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : (૧) ઉત્સુતોત્સુત, (૨) ઉત્સુત, (૩) ઉત્સુતનિષ્ણ, (ઉત્સુત = ઊભો, નિષ્ણ = બેઠેલો) (૪) નિષ્ણોત્સુત, (૫) નિષ્ણ, (૬) નિષ્ણ-નિષ્ણ. ॥૧૪૬૧॥ (૭) નિવન્નોત્સુત (નિવન્ન = સૂતેલો), (૮) નિવન્ન, (૯) નિવન્ન-નિવન્ન. આ દરેક પદોની પ્રરૂપણા હું કરીશ. આ પ્રમાણે

30

નિવર્ણશ્ચ જ્ઞાતવ્યઃ, એતેષાં તુ પદાનાં પ્રત્યેકં પ્રરૂપણાં વક્ષ્ય્યમિતિ ગાથાસમાસાર્થઃ, અવયવાર્થ ઉપરિષ્ટાદ્વક્ષ્યામઃ ॥૧૪૬૨॥ તત્ર 'અસ્મિન્-ગાથા-ઉત્સૃતનિવર્ણનિવર્ણણેષુ એકૈકસ્મિન્નૈવ પદે । 'દ્રવ્યેણ ય ભાવેણ ય ચઙ્ક્રભયણા ઉ કાયવ્ય' દ્રવ્યત ઉત્સૃત ઋદ્ધ્વસ્થાનસ્થઃ ભાવત ઉત્સૃત ધર્મધ્યાનશુક્લધ્યાયી, અન્યસ્તુ દ્રવ્યત ઉત્સૃતઃ ઋદ્ધ્વસ્થાનસ્થઃ ન ભાવતઃ ઉત્સૃતઃ ધ્યાનચતુષ્ટયરહિતઃ

5 કૃષ્ણાદિલેશ્યાગતપરિણામમ્ ઇત્યર્થઃ, અન્યસ્તુ ન દ્રવ્યત ઉત્સૃતઃ નોદ્ધ્વસ્થાનસ્થઃ, ભાવત ઉત્સૃતઃ, ધર્મશુક્લધ્યાયી અન્યસ્તુ ન દ્રવ્યતો નાપિ ભાવત ઇત્યર્થ પ્રતીતાર્થ એવમન્યપદચતુર્ભંગિકા અપિ વક્તવ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૬૩॥ ઇત્થં સામાન્યેન ભેદપરિમાણે દર્શિતે સત્યાહ ચોદકઃ, નનુ કાર્યોત્સર્ગકરણે કઃ પુનર્ગુણ ઇત્યાહાચાર્યઃ -

દેહમજ્જડુસુદ્ધી સુહદુક્ષતિતિવ્યથા અણુપ્પેહા ।

10

ઝાચઙ્ક્ર ય સુહં ઝાણં એયગ્ગો કાઠસગ્ગમિ ॥૧૪૬૪॥

અંતોમુહુત્તકાલં ચિત્તસ્સેગ્ગયા હવઙ્ક્ર ઝાણં ।

તં પુણ અટ્ટં રુદ્ધં ધમ્મં સુક્કં ચ નાયવ્વં ॥૧૪૬૫॥

તત્થ ય દો આઇલ્લા ઝાણા સંસારવટ્ટુણા ભણિયા ।

દુન્નિ ય વિમુક્કહેઠુ તેસિઽહિગારો ન ઇયરેસિ ॥૧૪૬૬॥

15

સંવરિયાસવદારા અવ્વાબાહે અકંટએ દેસે ।

કારુણ થિરં ઠાણં ઠિઓ નિસત્તો નિવત્તો વા ॥૧૪૬૭॥

બંને ગાથાઓનો સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો. વિસ્તારાર્થ આગળ જણાવશે. ॥૧૪૬૨॥ અહીં ઉત્સૃત, નિષત્ર અને નિવત્ર આ દરેક પદમાં દ્રવ્ય અને ભાવથી ચતુર્ભંગી કરવા યોગ્ય છે. તેમાં (૧) દ્રવ્યથી ઉત્સૃત એટલે ઊભો રહેલો કાયોત્સર્ગ કરે, ભાવથી ઉત્સૃત ધર્મ-શુક્લધ્યાનને ધરનાર. (૨) બીજી વ્યક્તિ દ્રવ્યથી ઉત્સૃત = ઊભી છે, ભાવથી ઉત્સૃત નથી અર્થાત્ ધર્માદિ સારમાંથી એક પણ ધ્યાન કરતી નથી. પરંતુ આ વ્યક્તિ કૃષ્ણ વિગેરે લેશ્યાસંબંધી પરિણામવાળી જાણવી. (તે આ રીતે - કોઈ પુરુષે અન્ય પુરુષને મારી નાખવાનો સંકલ્પ કર્યો. એ સંકલ્પ તેના હૃદયમાં ચાલ્યા કરે છે. જ્યારે તે પુરુષ નિદ્રા વિગેરે અવસ્થામાં હોય ત્યારે તે સંકલ્પ પ્રગટરૂપે ન હોવાથી ચારમાંથી એક પણ ધ્યાન નથી, છતાં તે સંકલ્પ લેશ્યારૂપે તો ચાલુ જ છે.)

25

(૩) બીજી એક વ્યક્તિ દ્રવ્યથી ઉત્સૃત = ઊભેલી નથી, ભાવથી ઉત્સૃત છે = ધર્મ-શુક્લધ્યાનધ્યાયી છે. (૪) કોઈક દ્રવ્ય-ભાવથી ઉત્સૃત નથી. આનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. આ પ્રમાણે નિષત્ર અને નિવત્ર પદોની ચતુર્ભંગી પણ કહી દેવી. ॥૧૪૬૩॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગના સામાન્યથી ભેદ બતાવ્યા બાદ શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે કાયોત્સર્ગ કરવાથી કયો મોટો ફાયદો થાય છે ? તેનો જવાબ આચાર્ય આપે છે ⇨

30

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ચેયમચેયણં વા વત્થું અવલંબિતં ઘણં મણસા ।
 ઝાયઇ સુઅમત્થં વા દવિયં તપ્પજ્જાણં વાવિ ॥૧૪૬૮॥
 તત્થ ઉ ભણિજ્જ કોઈ ઝાણં જો માણસો પરીણામો ।
 તં ન હવઇ જિણદિટ્ઠં ઝાણં તિવિહેવિ જોગમિ ॥૧૪૬૯॥
 વાયાઈધાઠ્ઠણં જો જાહે હોઇ ઉક્કડો ધાઠ્ઠ । 5
 કુવિઓત્તિ સો પવુચ્ચઇ ન ય ઇઅરે તત્થ દો નત્થિ ॥૧૪૭૦॥
 એમેવ ય જોગાણં તિણ્હવિ જો જાહિ ઉક્કડો જોગો ।
 તસ્સ તર્હિ નિદેસો ઇઅરે તત્થિક્ક દો વ નવા ॥૧૪૭૧॥
 કાએવિય અજ્ઞાપ્પં વાયાઇ મણસ્સ ચેવ જહ હોઇ ।
 કાયવયમણોજુત્તં તિવિહં અજ્ઞાપ્પમાહંસુ ॥૧૪૭૨॥ 10
 જઇ એગમ્મં ચિત્તં ધારયઓ વા નિરુંભઓ વાવિ ।
 ઝાણં હોઇ નણુ તહા ઇઅરેસુવિ દોસુ એમેવ ॥૧૪૭૩॥
 દેસિયદંસિયમગ્ગો વચ્ચંતો નરવઈ લહઇ સદ્દં ।
 રાયત્તિ એસ વચ્ચઇ સેસા અણુગામિણો તસ્સ ॥૧૪૭૪॥
 પઢમિલ્લુઅસ્સ ઉદાએ કોહસ્સિઅરે વિ તિન્નિ તત્થત્થિ । 15
 ન ય તે ણ સંતિ તહિયં ન ય પાહન્નં તહેયંમિ ॥૧૪૭૫॥
 મા મે એજઠ કાઠત્તિ અચલઓ કાઇઅં હવઇ ઝાણં ।
 એમેવ ય માણસિયં નિરુદ્ધમણસો હવઇ ઝાણં ॥૧૪૭૬॥
 જહ કાયમણનિરોહે ઝાણં વાયાઇ જુજ્જઇ ન એવં ।
 તમ્હા વર્ફ ઉ ઝાણં ન હોઇ કો વા વિસેસોઽત્થ ? ॥૧૪૭૭॥ 20
 મા મે ચલઠત્તિ તણૂ જહ તં ઝાણં નિરેઇણો હોઇ ।
 અજયાભાસવિવજ્જસ્સ વાઇઅં ઝાણમેવં તુ ॥૧૪૭૮॥
 એવંવિહા ગિરા મે વત્તવ્વા એરિસા ન વત્તવ્વા ।
 ઇય વેયાલિયવક્કસ્સ ભાસઓ વાઇયં ઝાણં ॥૧૪૭૯॥
 મણસા વાવારંતો કાયં વાયં ચ તપ્પરીણામો । 25
 ભંગિઅસુઅં ગુણંતો વટ્ઠઇ તિવિહેવિ ઝાણંમિ ॥૧૪૮૦॥

‘દેહમતિજહ્સુદ્ધી’તિ દેહજાડ્યશુદ્ધિઃ—શ્લેષ્માદિપ્રહાણતઃ મતિજાડ્યશુદ્ધિઃ તથાવસ્થિતસ્યો-

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : કાયોત્સર્ગ કરવાથી (૧) શ્લેષ્મ વિગેરે ઓછા થવાથી દેહની જડતા દૂર થાય છે. (૨)
 કાયોત્સર્ગમાં ઊભા રહેલાને સ્થિર ઉપયોગવિશેષ હોવાથી બુદ્ધિની જડતા દૂર થાય છે. (૩) સુખ 30

પયોગવિશેષતઃ, 'સુહદુઃખતિતિક્ષય'ત્તિ સુખદુઃખતિતિક્ષા સુખદુઃખાતિસહનમિત્યર્થઃ, 'અણુપ્પેહા' અનિત્યત્વાદ્યનુપ્રેક્ષા ચ તથાઽવસ્થિતસ્ય ભવતિ, તથા 'ઝાયઙ્ઙ ય સુહં ઝાણં' ધ્યાયતિ ચ શુભં ધ્યાનં ધર્મશુક્લલક્ષણં, એકાગ્રઃ—એકચિત્તઃ શેષવ્યાપારાભાવાત્ કાયોત્સર્ગ ઇતિ, ઇહાનુપ્રેક્ષા ધ્યાનાદૌ ધ્યાનોપરમે ચ ભવતીતિકૃત્વા ભેદેનોપન્યસ્તેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૬૪॥

- ૫ તત્ર કિમિદં ધ્યાનમિત્યત આહ—'અંતોમુહુત્તકાલં' દ્વિષટિકો મુહૂર્તઃ ભિન્નો મુહૂર્તોઽન્તર્મુહૂર્ત ઇત્યુચ્યતે, અન્તર્મુહૂર્તકાલં ચિત્તસ્યૈકાગ્રતા ભવતિ ધ્યાનં 'એકાગ્રચિત્તાનિરોધો ધ્યાન' (તત્ત્વાર્થે અ૦ ૧ સૂત્ર ૨૭) મિતિકૃત્વા, તત્ પુનરાસ્તૈ રૌદ્રં ધર્મં શુક્લં ચ જ્ઞાતવ્યમિત્યેષાં ચ સ્વરૂપં યથા પ્રતિક્રમણાધ્યયને પ્રતિપાદિતં તથૈવ દ્રષ્ટવ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૬૫॥ 'તત્થ ડ દો આઙ્ગા' ગાથા નિગદસિદ્ધા ॥૧૪૬૬॥ સામ્પ્રતં યથાભૂતો યત્ર યથાવસ્થિતો યચ્ચ ધ્યાયતિ તદેતદભિધિત્સુરાહ—'સંવરિયા-
૧૦ સવદાર'ત્તિ સંવૃતાનિ—સ્થગિતાનિ આશ્રવદ્વારાણિ—પ્રાણાતિપાતાદીનિ યેન સ તથાવિધઃ, ક્વ ધ્યાયતિ? —'અવ્યાબાધે અકંટાદેસે'ત્તિ અવ્યાબાધે—ગન્ધર્વાદિલક્ષણભાવવ્યાબાધાવિકલે અકણ્ટકે—પાષાણકણ્ટકાદિદ્રવ્યકણ્ટકવિકલે 'દેશે' ભૂભાગે, કથં વ્યવસ્થિતો ધ્યાયતિ?—'કારુણ થિરં

- અને દુઃખને સહન કરવાનું થાય છે. (સુખને સહન કરવું એટલે લીન ન થવું અને દુઃખને સહન કરવું એટલે લીન ન બનવું. આ લીનતા અને લીનતા બંને કાયોત્સર્ગથી દૂર થાય છે.) (૪) કાયોત્સર્ગમાં
૧૫ રહેલો અનિત્યત્વ વિગેરેની અનુપ્રેક્ષા કરી શકે છે. (૫) ધર્મ—શુક્લરૂપ શુભ ધ્યાન ધરવાનું થાય છે. (૬) શેષ વ્યાપારોનો ત્યાગ થવાથી કાયોત્સર્ગમાં એકાગ્રતા વંધે છે. અહીં અનુપ્રેક્ષા ધ્યાન પહેલાં અને ધ્યાન પછી થાય છે એવું જણાવવા જુદી કહી છે. ॥૧૪૬૪॥

શંકા : કાયોત્સર્ગમાં શુભ ધ્યાન કરે છે એવું કહ્યું તેમાં ધ્યાન કોને કહેવાય ?

- સમાધાન : બે ધરી = એક મુહૂર્ત. ભિન્ન = કંઈક ન્યૂન એવું મુહૂર્ત તે અંતર્મુહૂર્ત કહેવાય
૨૦ છે. "(અગ્ર = આલંબન) એક આલંબનમાં ચિંતાનો નિરોધ = ચંચળ ચિત્તને બીજે જતાં અટકાવીને એક આલંબનમાં સ્થિર કરવું એ ધ્યાન છે" એવું તત્ત્વાર્થસૂત્રનું વચન હોવાથી અંતર્મુહૂર્તકાલ સુધી (શુભ કે અશુભ અર્થમાં) ચિત્તની જે એકાગ્રતા તે ધ્યાન કહ્યું છે. તે ધ્યાન આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુક્લ એમ ચાર પ્રકારનું છે. તે ચારે પ્રકારનું સ્વરૂપ જે રીતે પ્રતિક્રમણ અધ્યયનમાં (= ધ્યાનશતકમાં) કહ્યું છે તે રીતે જાણી લેવું. ॥૧૪૬૫॥ તેમાં આર્ત અને રૌદ્રધ્યાનો સંસારની વૃદ્ધિ કરનારા કહ્યા છે અને
૨૫ ધર્મ—શુક્લધ્યાન મોક્ષનું કારણ કહ્યા છે. અહીં ધર્મ—શુક્લનું પ્રયોજન છે પણ આર્ત—રૌદ્રધ્યાનનું પ્રયોજન નથી. ॥૧૪૬૬॥

- હવે ધ્યાનને કરનારો કેવો હોય ? કયા સ્થાને કરે ? કેવી રીતે કરે ? અને કોનું ધ્યાન ધરે ?
તે કહેવાની ઈચ્છાવાળા સૂત્રકાર કહે છે — પ્રાણાતિપાત વિગેરે આશ્રવદ્વારો જેણે બંધ કરી દીધા છે, તેવો જીવ ધ્યાનને કરનારો છે. ક્યાં રહીને ધ્યાન કરે ? — જ્યાં નૃત્યયુક્ત ગીત—ગાન વિગેરેરૂપ
૩૦ ભાવવિધન ન હોય તથા પથ્થર, કાંટા વિગેરે દ્રવ્યકાંટા ન હોય એવા સ્થાનમાં ધ્યાનને કરે. કેવી રીતે ધ્યાન કરે ? — (કાયાની) સ્થિતિને સ્થિર કરીને એટલે કે બિલકુલ હલનચલન-કર્યા વિના ઊભા—

ઠાણં ઠિતો નિસર્ણો નિવત્રો વા' કૃત્વા સ્થિરં-નિષ્પ્રકમ્પં સ્થાનં-અવસ્થિતિવિશેષલક્ષણં સ્થિતો નિષર્ણો નિવર્ણો વેતિ પ્રકટાર્થ, ચેતનં-પુરુષાદિ અચેતનં વા પ્રતિમાદિ વસ્તુ અવલમ્બ્ય-વિષયીકૃત્ય ઘનં-દૃઢં મનસા-અન્તઃકરણેન યત્ ધ્યાયતિ, કિં ? તદાહ-'જ્ઞાયતિ સુયમત્થં વા' ધ્યાયતીતિ સમ્બદ્ધ્યતે, સૂત્રં-ગણધરાદિભિર્બદ્ધં અર્થ વા-તદ્ગોચરં, કિંભૂતમર્થમત આહ-'દવિયં તપ્પજ્જવે વાવિ' દ્રવ્યં તત્પર્યાયાન્ વા, ઇહ ચ યદા સૂત્રં ધ્યાયતિ તદા તદેવ સ્વગતધર્મૈરાલોચયતિ, 5 ન ત્વર્થ, યદા ત્વર્થ ન તદા સૂત્રમિતિ ગાથાદ્વયાર્થઃ ॥૧૪૬૭-૧૪૬૮॥ અધુના પ્રાગુક્તચોદ્ય-પરિહારાયાહ-તત્ર ભણેત્-બ્રૂયાત્ કશ્ચિત્, કિં બ્રૂયાદિત્યાહ-'જ્ઞાણં જો માણસો પરીણામો' ધ્યાનં યો માનસઃ પરીણામઃ, 'ધ્યૈ ચિન્તાયા'મિત્યસ્ય ચિન્તાર્થત્વાત્, ઇત્યમાશંક્યોત્તરમાહ-'તં ન ભવતિ જિણદિદ્વં જ્ઞાણં તિવિહેવિ જોગંમિ' તદેતન્ન ભવતિ યત્ પરીણામ્યધાધિ, કુતઃ ?, યસ્માજ્જનૈર્દૃષ્ટં ધ્યાનં ત્રિવિધેઽપિ યોગે-મનોવાક્યાવ્યાપારલક્ષણં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૬૯॥ કિં તુ ?, કસ્યચિત્ 10 કદાચિત્ પ્રાધાન્યમાશ્રિત્ય ભેદેન વ્યપદેશઃ પ્રવર્તતે, તથા ચામુમેવ ન્યાયં પ્રદર્શયન્નાહ-'વાયાઈધારુણં' વાતાદિધાતુનાં આદિશંબ્દાત્ પિત્તશ્લેષ્મણોર્યો યદા ભવત્યુત્કટઃ-પ્રચુરો ધાતુઃ કુપિત ઇતિ સ પ્રોચ્યતે ઉત્કટત્વેન પ્રાધાન્યાત્, 'ન ય ઇતરે તત્થ દો નત્થિ'ત્તિ ન ચેતરૌ તત્ર દ્વૌ ન સ્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ

ઊભા, બેઠા-બેઠા કે સૂતા-સૂતા ધ્યાન કરે. (ધ્યાનનો વિષય કયો ? તે કહે છે -) પુરુષ વિગેરે સચિત્ત કે પ્રતિમા વિગેરે અચિત્તવસ્તુનું આલંબન લઈને મનથી દૃઢ રીતે (= મનથી દૃઢતાપૂર્વક) જેનું 15 ધ્યાન કરે તે કહે છે - ગણધરાદિએ બનાવેલ સૂત્રનું કે સૂત્રવિષયક અર્થોનું ધ્યાન કરે. તે કેવા પ્રકારના અર્થો છે ? તે કહે છે - દ્રવ્ય કે તેના પર્યાયોરૂપ અર્થનું ધ્યાન કરે. અહીં (એટલું જાણવું કે) જ્યારે સૂત્રનું ધ્યાન કરતો હોય ત્યારે તે સૂત્રને જ સૂત્રસંબંધી ધર્મોવડે (એટલે કે સૂત્રના અક્ષરો, પદો, લઘુમાત્રા, ગુરુમાત્રા, છંદ, અલંકાર વિગેરેને આશ્રયીને સૂત્રને) વિચારે, પણ અર્થને નહીં. જ્યારે અર્થનું ધ્યાન કરે ત્યારે સૂત્રનું ધ્યાન કરે નહીં. ॥૧૪૬૭-૬૮॥ 20

હવે શિષ્યની શંકાને દૂર કરવા કહે છે. તેમાં (પ્રથમ શંકા કરશે પછી તેનો ઉત્તર આપશે.) - અહીં કોઈ જો એમ કહે કે - 'ધ્યાન' શબ્દ 'ધ્યૈ' ધાતુથી બનેલ છે અને 'ધ્યૈ' ધાતુ ચિંતન અર્થમાં વપરાતો હોવાથી ધ્યાન એ મનનો પરિણામ છે. આ પ્રમાણે શંકા કરીને તેનો ઉત્તર આપે છે - શિષ્ય જે કહે છે કે ધ્યાન એ મનનો પરિણામ છે' એ વાત યોગ્ય નથી, કારણ કે જિનોએ મન-વચન- 25 અને કાયારૂપ ત્રણે યોગમાં ધ્યાન જોયું છે. (અર્થાત્ કાપિક વાચિક અને માનસિક ત્રણે પ્રકારનું ધ્યાન કહ્યું છે.) ॥૧૪૬૯॥

(જો કે ત્રણ પ્રકારના ધ્યાન છે) છતાં ક્યારેક (મન વિગેરેમાંથી) કોઈકની પ્રધાનતાને આશ્રયીને ભેદથી વ્યપદેશ કરાય છે. આ જ ન્યાયને = જ્યારે જેની પ્રધાનતા હોય ત્યારે તે કહેવાય એવા પ્રકારના ન્યાયને જણાવતા કહે છે ⇨

વાત-પિત્ત અને કફ આ ત્રણ ધાતુઓમાં જ્યારે જે ધાતુ પ્રચુર પ્રમાણમાં હોય ત્યારે તે ધાતુ 30 કુપિત થયો છે એમ કહેવાય છે, કારણ કે તે સમયે તે ધાતુ પ્રચુર પ્રમાણમાં હોવાથી તેની પ્રધાનતા હોય છે. પરંતુ તે સમયે બીજા બે ધાતુ ન હોય એવું હોતું નથી. (અર્થાત્ હોય જ છે છતાં બીજા બે

૥૧૪૭૦૥ 'એમેવ ય જોગાણં' એમેવ ચ યોગાનાં—મનોવાક્કાયાનાં ત્રયાણામપિ યો યદા ઉત્કટો યોગસ્તસ્ય યોગસ્ય તદા—તસ્મિન્ કાલે નિર્દેશઃ, 'ઇયરે તત્થેક્ક દો વ ણવા' ઇતરસ્તત્રૈકો ભવતિ દ્વૌ વા ભવતઃ, ન વા ભવત્યેવ, ઇયમત્ર ભાવના—કેવલિનઃ વાચિ ઉત્કટાયાં કાયોડપ્યસ્તિ અસ્મદાવીનાં તુ મનઃ કાયો, 'ન વે'તિ કેવલિન એવ શૈલેશ્યવસ્થાયાં કાયયોગનિરોધકાલે સ
 5 એવ કેવલ ઇતિ, અનેન ચ શુભયોગોત્કટત્વં તથા નિરોધશ્ચ દ્વયમપિ ધ્યાનમિત્યાવેદિતમિતિ ગાથાર્થઃ ૥૧૪૭૧૥ ઇત્થં ય ઉત્કટો યોગઃ તસ્યૈવેતરસદ્ભાવેડપિ પ્રાધાન્યાત્ સામાન્યેન ધ્યાનત્વ-મભિધાયાધુના વિશેષેણ ત્રિપ્રકારમપ્યુપદર્શયન્નાહ—'કાએવિ ય' કાયેડપિ ચ અધ્યાત્મં અધિ આત્મનિ વર્તત ઇતિ અધ્યાત્મં ધ્યાનમિત્યર્થઃ, એકાગ્રતયા એજનાદિનિરોધાત્, 'વાંયાએ'તિ તથા વાચિ અધ્યાત્મં એકાગ્રતયૈવાડયતભાષાનિરોધાત્, 'મણસ્સ ચેવ જહ હોઙ્'તિ મનસશ્ચૈવ યથા ભવત્યધ્યાત્મં
 10 એવં કાયેડપિ વાચિ ચેત્યર્થઃ, એવં ભેદેનાભિધાયાધુનૈકદૈવોપદર્શયન્નાહ—કાયવાડ્મનોયુક્તં ત્રિવિધં અધ્યાત્મમાઘ્યાતવન્તસ્તીર્થકરા ગણધરાશ્ચ, વક્ષ્યતે, ચ—'ભંગિઅસુતં ગુણંતો વડ્ઢિતિ તિવિહેવિ ઙ્ઙાણંમિ'તિ ગાથાર્થઃ ૥૧૪૭૨૥ પરાભ્યુપગતધ્યાનસામ્યપ્રદર્શનેનાનભ્યુપગતયોરપિ ધ્યાનતાં ધાતુઓ ઓછા પ્રમાણમાં હોવાથી તેઓની ગૌણતા હોય છે.) ૥૧૪૭૦૥

એ જ પ્રમાણે મન—વચન અને કાયા આ ત્રણ યોગોમાંથી જ્યારે જે યોગ પ્રધાન હોય ત્યારે તે
 15 યોગનો નિર્દેશ થાય છે. તે સમયે બીજા બેમાંથી એક હોય અથવા બે હોય અથવા બેમાંથી એક પણ ન હોય એવું બને. જેમ કે — કેવલિને વાચિકયોગ પ્રચુર હોય ત્યારે કાયા પણ હોય છે. જ્યારે આપણને વાચિકયોગ સમયે મન—કાયા બંને હોય છે. કેવલિને જ શૈલેશી—અવસ્થામાં કાયયોગના નિરોધ સમયે માત્ર કાયયોગ જ હોય છે, મન—વચન હોતા નથી. આના દ્વારા = જણાવેલા ત્યાયને અનુસારે શુભયોગોનું ઉત્કટપણું અને યોગનિરોધ આ બંને પણ એક પ્રકારના ધ્યાન જ છે એવું
 20 જણાવેલું છે એમ જાણવું. ૥૧૪૭૧૥

આ પ્રમાણે જે યોગ ઉત્કટ = પ્રચુર છે તે યોગની જ પ્રધાનતા હોવાથી તે યોગસંબંધી ધ્યાન છે એમ સામાન્યથી કહીને હવે વિશેષથી ત્રણે પ્રકારોને દેખાડતા કહે છે — આત્મામાં જે રહેલું છે તે અધ્યાત્મ અર્થાત્ ધ્યાન. કાયામાં પણ આ ધ્યાન રહેલું છે. જીવ એકાગ્ર બની હલન—ચલન વિગેરે ચેષ્ટાઓનો નિરોધ કરે ત્યારે તે કાયયોગ પણ ધ્યાન છે. વચનયોગમાં પણ ધ્યાન છે. જીવ જ્યારે
 25 એકાગ્ર બની યતના વિનાની ભાષાઓનો નિરોધ કરવા પૂર્વક બોલતો હોય ત્યારે તેનો તે વચનયોગ ધ્યાન કહેવાય છે. આ પ્રમાણે જેમ મનનું ધ્યાન હોય છે તેમ કાયા અને વચનનું પણ ધ્યાન હોય છે. આમ, ભેદથી = સ્વતંત્રરૂપે કહીને હવે એક સમયે જ ત્રણે ધ્યાન સાથે હોય તે જણાવતા કહે છે — તીર્થકરો અને ગણધરોએ કાય—વચન અને મનથી યુક્ત ત્રણ પ્રકારનું ધ્યાન કહ્યું છે. અને તે માટે આગળ કહેશે — ભંગિકસૂત્રોને ગુણતો જીવ ત્રણે પ્રકારના ધ્યાનમાં વર્તે છે. ૥૧૪૭૨૥

30 બીજાઓએ સ્વીકારેલ ધ્યાન સાથેનું સામ્ય જણાવવાદ્વારા નહીં સ્વીકારેલા એવા પણ વચન—કાયાની ધ્યાનતાને દેખાડતાં કહે છે — (અર્થાત્ જે યુક્તિથી સામેવાળો માનસ ધ્યાન સ્વીકારે છે તે

પ્રદર્શયન્નાહ—‘જડ એગગ’ ગાહા, હે આયુષ્મન્ ! યદ્યોકાગ્રં ચિત્તં ક્વચિદ્ વસ્તુનિ ધારયતો વા સ્થિરતયા દેહવ્યાપિવિષવત્ ડંકં ઇતિ ‘નિરુંખઓ વાવિ’ત્તિ નિરુન્ધાનસ્ય વા તદપિ યોગનિરોધ ઇવ કેવલિનઃ કિમિત્યાહ—ધ્યાનં ભવતિ માનસં યથા નનુ તથા ઇતરયોરપિ દ્વયોર્વાક્કાયયોઃ, એવમેવ—એકાગ્રધારણાદિનૈવ પ્રકારેણ તલ્લક્ષણયોગાદ્ ધ્યાનં ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૭૩॥ ઇત્થં ત્રિવિધે ધ્યાને સતિ યસ્ય યદોત્કટત્વં તસ્ય તદેતરસદ્ભાવેઽપિ પ્રાધાન્યાદ્ વ્યપદેશ ઇતિ, 5
લોકલોકોત્તરારાનુગતશ્ચાયં ન્યાયો વર્તતે, તથા ચાહ—‘દેસિય’ ગાહા, દેશયતીતિ દેશિકઃ—અગ્રયાયી દેશિકેન દર્શિતો માર્ગઃ—પન્થા યસ્ય સ તથોચ્યતે વ્રજન્—ગચ્છન્ નરપતી—રાજા લભતે શબ્દ—પ્રાપ્નોતિ શબ્દ, કિંભૂતમિત્યાહ—‘રાગ્રત્તિ એસ વચ્ચતિ’ત્તિ રાજા એષ વ્રજતીતિ, ન ચાસૌ કેવલઃ, પ્રભૂતલોકાનુગતત્વાત્, ન ચ તદન્યવ્યપદેશઃ, તેષામપ્રાધાન્યાત્, તથા ચાહ—‘સેસા અણુગામિણો તસ્મૈ’ત્તિ શેષાઃ—અમાત્યાદયઃ અણુગામિનઃ—અનુયાતાસ્તસ્ય—રાજા ઇત્યતઃ પ્રાધાન્યાદ્રાજેતિવ્યપદેશ 10
ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૭૪॥ અયં લોકાનુગતો ન્યાયઃ, અયં પુનર્લોકોત્તરારાનુગતઃ—‘પઢમિહુ’ પ્રથમ એવ

જ યુક્તિ દ્વારા વચન—કાયામાં ધ્યાનને સિદ્ધ કરતા કહે છે.) — જેમ દેહમાં વ્યાપેલ વિષને ડંખના સ્થાને લાવીને એકદું કરવામાં આવે છે, સ્થિર કરવામાં આવે છે તેની જેમ કોઈ એક વસ્તુમાં એકાગ્ર ચિત્તને સ્થિર કરવાદ્વારા ધારી રાખનારનું જો તે ચિત્ત માનસધ્યાન છે, અથવા કેવલિના યોગનિરોધની જેમ ચિત્તને નિરોધ કરનારનું જો તે ચિત્ત માનસધ્યાન છે. (ટૂંકમાં એક વસ્તુમાં એકાગ્રતા પૂર્વક 15
ચિત્તને સ્થિર કરવું અથવા તે ચિત્તનો નિરોધ કરવો એ જો માનસધ્યાન છે.) તો તેની જેમ જ વચન—કાયામાં પણ એકાગ્રધારણા, અને નિરોધ કરવાદ્વારા ધ્યાનનું લક્ષણ ઘટી જતું હોવાથી વાચિક — વાચિકયોગ પણ ધ્યાન જ છે. (અર્થાત્ બોલતી વખતે વચનને પણ પૂર્ણ યતનાપૂર્વક બોલવું તે અથવા વચનયોગનો નિરોધ બંને વાચિકધ્યાન જ છે. એ જ પ્રમાણે કાયામાં પણ સમજી લેવું.) ॥૧૪૭૩॥

આ પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારના ધ્યાન હોવાથી જ્યારે જે ધ્યાનની ઉત્કટતા = પ્રચુરતા હોય ત્યારે તે 20
ધ્યાનની પ્રધાનતા હોવાથી બીજા બે ધ્યાનો હોવા છતાં તે ધ્યાનનો વ્યપદેશ થાય છે. આ ન્યાય લોક અને લોકોત્તર બંનેમાં જોવા મળે છે. આ જ વાતને કહે છે — જે માર્ગને બતાવે છે તે દેશિક એટલે કે આગળ ચાલનારો. આ દેશિકવડે = ભોમિયાવડે બતાવેલ છે માર્ગ જેને તે તથા કહેવાય છે એટલે કે દેશિકદર્શિતમાર્ગ કહેવાય છે. દેશિકદર્શિતમાર્ગવાળો રાજા જતો હોય ત્યારે શબ્દને પામે છે. કેવા પ્રકારના શબ્દને પામે છે ? — ‘આ રાજા જઈ રહ્યો છે’ એવા શબ્દને પામે છે. (ભાવાર્થ — 25
ભોમિયાવડે બતાવેલા માર્ગ ઉપર પોતાના સૈન્ય સાથે રાજા જતો હોય ત્યારે સૈન્ય સાથે હોવા છતાં લોકો એમ જ કહે કે ‘આ રાજા જાય છે.’) જ્યારે લોકો આ શબ્દ બોલે છે ત્યારે રાજા એકલો નથી, કારણ કે મંત્રી વિગેરે ઘણા લોકો તેની સાથે છે. છતાં રાજાથી અન્ય એવા મંત્રી વિગેરેનો વ્યપદેશ = નામોલ્લેખ થતો નથી (અર્થાત્ ‘રાજા અને મંત્રી વિગેરે જાય છે’ એમ લોકો બોલતા નથી.) કારણ કે રાજા સિવાય અન્ય લોકોની પ્રધાનતા નથી. આ જ વાતને મૂળમાં કહી છે કે — શેષ મંત્રી વિગેરે 30
તો બધા રાજાના અણુગામી = અનુસરનારા જ છે. તેથી રાજાની પ્રધાનતા હોવાથી ‘રાજા જાય છે’ એ પ્રમાણેનો વ્યપદેશ થાય છે. ॥૧૪૭૪॥

- પ્રથમિલ્લુકઃ, પ્રાથમ્યં चास्य सम्यग्दर्शनाख्यप्रथमगुणघातित्वात् तस्य प्रथमिल्लुकस्य उदये, कस्य ?, क्रोधस्य अनन्तानुबन्धिन इत्यर्थः 'इतरेवि तिणिण तत्थत्थि' शेषा अपि त्रयः—अप्रत्याख्यान-प्रत्याख्यानानावरणसञ्ज्वलनाउदयतस्तत्र—जीवद्रव्ये सन्ति, न चातीताद्यपेक्षया तत्सद्भावः प्रतिपाद्यते, यत आह—'न य ते ण संति तहियं' न च ते—अप्रत्याख्यानप्रत्याख्यानानावरणादयो न सन्ति तदा
- 5 किंतु सन्त्येव, न च प्राधान्यं तेषामतो न व्यपदेशः, आद्यस्यैव व्यपदेशः, 'तहेयंपि' तथा एतदपि अधिकृतं वेदितव्यमिति गाथार्थः ॥१४७५॥ अधुना स्वरूपतः कायिकं मानसं च ध्यानमावेदयन्नाह—'मा मे एजउ काउत्ति एजतु—कम्पतां 'कायो' देह इति, एवं अचलत एकाग्रतया स्थितस्येति भावना, किं ?, कायेन निर्वृत्तं कायिकं भवति ध्यानं, एवमेव मानसं निरुद्धमनसो भवति ध्यानमिति गाथार्थः ॥१४७६॥ इत्थं प्रतिपादिते सत्याह चोदकः—'जह कायमणनिरोहे' ननु यथा
- 10 कायमनसोर्निरोधे ध्यानं प्रतिपादितं भवता 'वायाइ जुज्जइ न एवं'ति वाचि युज्यते नैवं, कदाचिदप्रवृत्त्यैव निरोधाभावात्, तथाहि—न कायमनसी यथा सदा प्रवृत्ते तथा वागिति 'तम्हा वती उ झाणं न होइ' तस्माद् वाग् ध्यानं न भवत्येव, तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् व्यवहितप्रयोगाच्च, 'को वा विसेसोऽत्थ'ति 'को वा विशेषोऽत्र ? येनेत्थमपि व्यवस्थिते सति वाग् ध्यानं भवतीति

- આ લોકમાં અનુસરનારો ન્યાય કહ્યો. આ વળી લોકોત્તરશાસનમાં વર્તતો ન્યાય જાણવો કે —
- 15 પ્રથમ = અનંતાનુબંધી, અહીં અનંતાનુબંધી પ્રથમ શા માટે છે ? તે કહે છે — સમ્યગ્દર્શનનામના પ્રથમ ગુણનો ઘાત કરનાર હોવાથી અનંતાનુબંધી પ્રથમ છે. આ પ્રથમ અનંતાનુબંધી એવા કોષના ઉદય વખતે શેષ એવા પણ ત્રણ = અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સંજવલનના ઉદયો પણ તે જીવદ્રવ્યમાં (= જીવમાં) છે. અહીં ભૂતકાળ વિગેરેની અપેક્ષાએ શેષ ત્રણની હાજરી સમજવાની નથી, કારણ કે મૂળમાં જ કહ્યું છે — અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન વિગેરે ત્યારે = ઉદય સમયે નથી
- 20 એવું નથી પરંતુ છે જ. છતાં શેષ ત્રણેનું પ્રાધાન્ય ન હોવાથી તેઓનો વ્યપદેશ થતો નથી પરંતુ પ્રથમનો જ વ્યપદેશ (= અનંતાનુબંધી કોષનો ઉદય છે એ પ્રમાણેનો ઉદ્દેશ) થાય છે. જેમ આ કાયામાં છે તે જ રીતે પ્રસ્તુત ધ્યાન માટે પણ જાણવું. ॥૧૪૭૫॥

- હવે સ્વરૂપથી કાયિક અને માનસિક ધ્યાન જણાવતા કહે છે — 'મારા દેહનું હલન—ચલન ન થાઓ' એ પ્રમાણે એકાગ્ર બનીને સ્થિર થયેલાનું કાયિક ધ્યાન થાય છે. કાયાવડે બનેલું હોય તે
- 25 કાયિક. એ જ પ્રમાણે મનનો નિરોધ કરનારનું માનસ ધ્યાન થાય છે. ॥૧૪૭૬॥ આ પ્રમાણે કહેતા શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે — જે પ્રમાણે તમે કાયા અને મનનો નિરોધ થવાથી કાયિક અને માનસ ધ્યાન કહ્યું છે તે જ પ્રમાણે વચનમાં ધ્યાન ઘટતું નથી, કારણ કે વચનની તો ક્યારેક અપ્રવૃત્તિ જ હોય છે. તે આ પ્રમાણે કે — જેમ કાયા અને મન હંમેશા પ્રવૃત્ત છે તેમ વાણી હંમેશા પ્રવૃત્ત નથી. (તેથી ક્યારેક અપ્રવૃત્તિથી જ વચનનો નિરોધ થઈ જાય છે. પરંતુ અપ્રવૃત્તિમાત્રથી થતાં નિરોધને નિરોધ કહેવાય
- 30 નહીં. આમ વાસ્તવિકપણે) નિરોધનો અભાવ હોવાથી વચન ધ્યાનરૂપ નથી. તેથી 'તમ્હાન્વતી ડ...' અહીં 'તુ' શબ્દ એવકાર અર્થવાળો જાણવો અને તેનો સંબંધ 'હોઈ' શબ્દ પછી જોડવો. તેથી વચન ધ્યાન નથી જ. અથવા અહીં શું વિશેષ છે કે જેથી આવું હોવા છતાં પણ એટલે કે વચન નિરંતર

ગાથાર્થઃ ॥૧૪૭૭॥ इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याह गुरुः—‘मा मे चलउ’ति मा मे चलतु—
 कम्पतामिति शब्दस्य व्यवहितः प्रयोगः तं च दर्शयिष्यामः, तनुः—शरीरमिति एवं चलनक्रियानिरोधेन
 यथा तद् ध्यानं कायिकं ‘निरेङ्गो’ निरेजिनो—निष्कम्पस्य भवति ‘अजताभासविवज्जिस्स वाइयं
 झाणमेवं तु’ अयताभाषाविवर्जिनो—दुष्टवाक्परिहर्तुरित्यर्थः, वाचिकं ध्यानमेव यथा कायिकं,
 तु शब्दोऽवधारणार्थ इति गार्थार्थः ॥१४७८॥ साम्प्रतं स्वरूपत एव वाचिकं ध्यानमुपदर्शयन्नाह— 5
 ‘एवंविहा गिरा’ एवंविधेति निरवद्या गीः—वागुच्यते ‘मे’ति मया वक्तव्या ‘एरिस्’ति ईदृशी
 सावद्या न वक्तव्या ‘इय विद्यालियवक्कस्स भासतो वाइयं झाणं’ एवमेकाग्रतया विचारितवाक्यस्य
 सतो भाषमाणस्य वाचिकं ध्यानमिति गार्थार्थः ॥१४७९॥ एवं तावद् व्यवहारतो भेदेन त्रिविधमपि
 ध्यानमावेदितं, अधुनैकदैव एकत्रैव च त्रिविधमपि दर्शयते—तत्र ‘मणसा वावारंतो’ मनसा—
 अन्तःकरणेनोपयुक्तः सन् व्यापारयन् कायं—देहं वाचं—भारतीं च ‘तत्परीणामो’ तत्परीणामो 10
 विवक्षित श्रुतपरिणामः, अथवा तत्परीणामो—योगत्रयपरिणामः स तथाविधः शान्तो योगत्रयपरिणामो
 यस्यासौ तत्परीणामः, भङ्गिकश्रुतं—दृष्टिवादान्तर्गतमन्यद् वा तथाविधं ‘गुणंतो’ति गुणयन् वर्तते
 त्रिविधेऽपि ध्याने मनोवाक्कायव्यापारलक्षणे इति गार्थार्थः ॥१४८०॥

अवसितमानुષ્ઠિકં, સામ્પ્રતં ભેદપરિમાણં પ્રતિપાદયતાઽથ ઉત્સૃતોત્સૃતાદિભેદો યો નવથા
 કાયોત્સર્ગ ઉપન્યસ્તઃ સ યથાગ્રોગં વ્યાખ્યાયત ઇતિ, તત્ર — 15

પ્રવૃત્ત ન હોવા છતાં તેનું ધ્યાન ઘટે છે? ॥૧૪૭૭॥

આ પ્રમાણે શિષ્યનો પ્રશ્ન સાંભળીને ગુરુ કહે છે — મારા શરીરનું હલન—ચલન ન થાઓ એ
 પ્રમાણે નિષ્ક્રંપ થયેલાનું જેમ ચલનક્રિયાના નિરોધવડે કાયિકધ્યાન ઘટે છે. મૂળમાં ‘ઈતિ’ શબ્દનો
 સંબંધ ‘તનુ’ શબ્દ પછી જોડવો. એ જ પ્રમાણે અયતા (= સાવધ) ભાષા છોડનારનું વાચિકધ્યાન
 જાણવું. ॥૧૪૭૮॥ હવે સ્વરૂપથી જ વાચિકધ્યાન જણાવતા કહે છે — આવા પ્રકારની નિરવધભાષા 20
 મારે બોલવી, આવા પ્રકારની સાવધભાષા મારે ન બોલવી. આ પ્રમાણે એકાગ્રતાપૂર્વક વિચારીને
 બોલનારને વાચિકધ્યાન કહ્યું છે. ॥૧૪૭૯॥ આ પ્રમાણે ભેદથી ત્રણ પ્રકારના ધ્યાનને કહ્યું.

હવે એક જ સમયે અને એક જ વસ્તુમાં ત્રણે પ્રકારના ધ્યાનને દેખાડે છે — મનથી ઉપયુક્ત
 થઈને કાયા અને વાણીનો પ્રયોગ કરતો, વિવક્ષિતશ્રુતના પરિણામવાળો અથવા તત્પરિણામ એટલે
 યોગત્રયનો પરિણામ. તે યોગત્રયનો પરિણામ જેને શાંત થયેલો છે તે તત્પરિણામવાળો કહેવાય છે. 25
 (અર્થાત્ વિવક્ષિત કાર્ય સિવાયના બીજા બધા કાર્યમાંથી ત્રણે યોગનો પરિણામ જેનો નિવૃત્ત થઈ ગયો
 છે તે જીવ) દૃષ્ટિવાદમાં રહેલ ભંગિકશ્રુતને કે તેવા પ્રકારના અન્ય કોઈ ભંગિકશ્રુતને ગુણતો હોય
 ત્યારે મન—વચન અને કાયાના વ્યાપારરૂપ ત્રણે ધ્યાનમાં વર્તે છે. ॥૧૪૮૦॥

અવતરણિકા : આનુષંગિક વાતો પૂર્ણ થઈ. હવે ભેદના પરિમાણનું પ્રતિપાદન કરતા
 ગ્રંથકારશ્રીએ પૂર્વે જે ઉત્સૃતોત્સૃત વિગેરે નવ પ્રકારે જે કાયોત્સર્ગ કહ્યો. તે કાયોત્સર્ગનું યથાયોગ 30
 (= તે નવ પ્રકારના કાયોત્સર્ગની પોત—પોતાની વ્યાખ્યા પ્રમાણે) વ્યાખ્યાન કરાય છે. તેમાં ⇨

- धम्मं सुक्कं दुवे झायइ झाणाइं जो ठिओ संतो ।
 एसो काउस्सग्गो उसिउसिओ होइ नायव्वो ॥१४८१॥
 धम्मं सुक्कं च दुवे नवि झायइ नवि य अट्ठरुद्दाइं ।
 एसो काउस्सग्गो दव्वुसिओ होइ नायव्वो ॥१४८२॥
 5 पयलायंत सुसुत्तो नेव सुहं झाइ झाणमसुहं वा ।
 अब्बावारियचित्तो जागरमाणोवि एमेव ॥१४८३॥
 अचिरोववन्नगाणं मुच्छियअव्वत्तमत्तसुत्ताणं ।
 ओहाडियमव्वत्तं च होइ पाएण चित्तंति ॥१४८४॥
 गाढालंबणलग्गं चित्तं वुत्तं निरेयणं झाणं ।
 10 सेसं न होइ झाणं मउअमवत्तं भमंतं वा ॥१४८५॥
 उम्हासेसोवि सिही होउं लद्धिधणो पुणो जलइ ।
 इय अवत्तं चित्तं होउं वत्तं पुणो होइ ॥१४८६॥
 पुव्वं च जं तदुत्तं चित्तस्सेगग्गया हवइ झाणं ।
 आवन्नमणेगग्गं चित्तं चिय तं न तं झाणं ॥१४८७॥
 15 मणसहिण उ काएण कुणइ वायाइ भासई जं च ।
 एयं च भावकरणं मणरहियं दव्वकरणं च ॥१४८८॥
 जइ ते चित्तं झाणं एवं झाणमवि चित्तमावन्नं ।
 तेन र चित्तं झाणं अह नेवं झाणमन्नं ते ॥१४८९॥
 नियमा चित्तं झाणं झाणं चित्तं न यावि भइयव्वं ।
 20 जह खइरो होइ दुमो दुमो य खइरो अखयरो वा ॥१४९०॥
 अट्ठं रुहं च दुवे झायइ झाणाइं जो ठिओ संतो ।
 एसो काउस्सग्गो दव्वुसिओ भावउ निसन्नो ॥१४९१॥
 धम्मं सुक्कं च दुवे झायइ झाणाइं जो निसन्नो अ ।
 एसो काउस्सग्गो निसनुसिओ होइ नायव्वो ॥१४९२॥
 25 धम्मं सुक्कं च दुवे नवि झायइ नवि य अट्ठरुद्दाइं ।
 एसो काउस्सग्गो निसण्णओ होइ नायव्वो ॥१४९३॥
 अट्ठं रुहं च दुवे झायइ झाणाइं जो निसन्नो य ।
 एसो काउस्सग्गो निसन्नगनिसन्नओ नामं ॥१४९४॥
 धम्मं सुक्कं च दुवे झायइ झाणाइं जो निवन्नो उ ।
 30 एसो काउस्सग्गो निवनुसिओ होइ नायव्वो ॥१४९५॥

ધમ્મં સુક્કં ચ દુવે નવિ ડ્યાયઇ નવિ ચ અટ્ટરુહાઇં ।
 एसो काउस्सगो निवण्णओ होइ नायव्वो ॥૧૪૯૬॥
 अट्टं रुदं च दुवे ड्यायइ ड्याणाइं जो निवन्नो उ ।
 एसो काउस्सगो निवन्नगनिवन्नओ नाम ॥૧૪૯૭॥
 अतरंतो उ निसन्नो करिज्ज तहवि असहू निवन्नो उ ।
 संबाहुवस्सए वा कारणियसहूवि य निसन्नो ॥૧૪૯૮॥

5

ધર્મં ચ શુક્લં ચ પ્રાક્પ્રતિપાદિસ્વરૂપં તે એવ દ્વે ધ્યાયતિ ધ્યાને યઃ કશ્ચિત્ સ્થિતઃ સન્
 एष कायोत्सर्ग उत्सृतोत्सृतो भवति ज्ञातव्यः, यस्मादिह शरीरमुत्सृतं भावोऽपि धर्मशुक्लध्यायित्वादुत्सृत
 एवेति गाथार्थः ॥ गतः खल्वेको भेदोऽधुना द्वितीयः प्रतिपाद्यते—‘धम्मं सुक्कं’ धर्मं शुक्लं च द्वे
 नापि ध्यायति नापि आर्त्तरौद्रे एष कायोत्सर्गो द्रव्योत्सृतो भवतीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः 10
 ॥१४८९-१४८२॥ आह—कस्यां पुनरवस्थायां न शुभं ध्यानं ध्यायति नाप्यशुभमिति ?, अत्रोच्यते—
 ‘पयलायंत’ प्रचलायमान ईषत् स्वपन्नित्यर्थः, ‘सुसुत्त’ति सुष्ठु सुप्तः सुसुप्त स खलु नैव शुभं
 ध्यायति ध्यानं—धर्मशुक्ललक्षणं अशुभं वा—आर्त्तरौद्रलक्षणं न व्यापारितं क्वचिद् वस्तुनि चित्तं
 येन सोऽव्यापारितचित्तः जाग्रदपि एवमेव—नैव शुभं ध्यायति ध्यानं नाप्यशुभमिति गाथार्थः
 ॥१४८३॥ किंच—‘अचिरोववन्नमाणं’ न चिरोपपन्नका अचिरोपपन्नकाः तेषामचिरोपपन्नकानाम— 15
 चिरजातानामित्यर्थः, मूर्च्छित्ताव्यक्तमत्तसुप्तानां—मूर्च्छितानामभिघातादिना अव्यक्तानाम्—अव्यक्तचेतसां
 मत्तानां मदिरादिना सुप्तानां निद्रया, इहाव्यक्तानामिति यदुक्तं तत्राव्यक्तचेतसः अव्यक्ताः, तत्

गाથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : (૧) જે જીવ પૂર્વે નિરૂપિતસ્વરૂપવાળા ધર્મ—શુક્લ ભે ધ્યાન ઊભા ઊભા કરે છે તેનો
 તે કાયોત્સર્ગ ઉત્સૃતોત્સૃત જાણવો, કારણ કે અહીં ઊભો હોવાથી શરીર પણ ઉત્સૃત છે અને ધર્મ— 20
 શુક્લનું ધ્યાન કરતો હોવાથી તેના ભાવો પણ ઉત્સૃત જ છે. આ પ્રમાણે પ્રથમ ભેદ કલો. હવે બીજો
 ભેદ જણાવે છે —(૨) ઊભો—ઊભો કાયોત્સર્ગ કરે છે પરંતુ તેમાં ધર્મ—શુક્લધ્યાન પણ કરતો નથી
 કે આર્ત—રૌદ્રધ્યાન પણ કરતો નથી. તેથી આ કાયોત્સર્ગ દ્રવ્યથી ઉત્સૃત જાણવો. ॥૧૪૮૧—
 ૧૪૮૨॥

શંકા : એવી કઈ અવસ્થા છે કે જેમાં જીવ શુભ કે અશુભ એકપણ ધ્યાન કરતો નથી ? તે 25
 કહે છે — કંઈક ઉઘતો હોય તે, તથા જે ગાઢ નિદ્રામાં સૂઈ ગયો હોય તે ધર્મ—શુક્લરૂપ શુભધ્યાન
 કે આર્તરૌદ્રરૂપ અશુભધ્યાન કરતો નથી. એ જ પ્રમાણે જાગ્રત અવસ્થામાં પણ જેણે કોઈ વસ્તુમાં
 પોતાનું ચિત્ત પરોવ્યું નથી તે પણ શુભ—અશુભ ધ્યાન કરતો નથી. ॥૧૪૮૩॥

વળી, (બીજા કોને શુભાશુભ ધ્યાન હોતું નથી તે કહે છે —) જેને ઉત્પન્ન થયાને લાંબો વખત
 ન થયો હોય એટલે કે અચિરોપપન્નક અર્થાત્ તાજા જન્મેલા જીવોને, પ્રહાર વિગેરેને કારણે મૂર્છિત 30
 થયેલાઓને, અવ્યક્તચિત્તવાળાઓને, દારૂ વિગેરેના નશામાં રહેલાઓને, નિદ્રાધીન થયેલાઓને
 (શુભાશુભ ધ્યાન હોતું નથી.) અહીં ‘અવ્યક્તોને’ એ પ્રમાણે જે કહ્યું છે તેમાં અવ્યક્તચિત્તવાળા જે

- પુનરવ્યક્ત કીદૃગિત્યાહ—‘ઓહાડિયમવ્વત્તં ચ હોઙ પાણ ચિત્તં તુ’ ‘ઓહાડિયં ન્તિ સ્થગિતં વિષાદિના તિરસ્કૃતસ્વભાવં અવ્યક્તં ચ—અવ્યક્તમેવ ચશબ્દોઽવધારણે ભવતિ પ્રાયશ્ચિત્તમપિ, પ્રાયોગ્રહણાદન્યથાઽપિ સમ્ભવમાહેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૮૪॥ સ્યાદેતત્—એવંભૂતસ્યાપિ ચેતસો ધ્યાનતાઽસ્તુ કો વિરોધ ઇતિ ?, અત્રોચ્યતે, નૈતદેવં, યસ્માત્ ‘ગાઢાલંબને’—આલંબને લગ્નં ૨ ગાઢમાલંબને લગ્નં ૨ ૨ એકાલંબને સ્થિરતયા વ્યવસ્થિતમિત્યર્થઃ, ચિત્તં—અન્તઃકરણં ઉક્તં—ભણિતં, નિરેજનં—નિષ્પ્રકમ્પં ધ્યાનં, યતશ્ચૈવમતઃ શેષં—યદસ્માદન્યત્ તન્ન ભવતિ ધ્યાનં, કિંભૂતં ?—‘મદુયમવત્તં ભમન્તં વા’ મૃદુ—ભાવનાયામકઠોરં અવ્યક્તં પૂર્વોક્તં ભ્રમન્વા—અનવસ્થિતં વેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૮૫॥ આહ—યદિ મૃદ્વાદિ ચિત્તં ધ્યાનં ન ભવતિ વસ્તુતઃ અવ્યક્તત્વાત્ તત્ કથમસ્ય પશ્ચાદપિ વ્યક્તતેતિ ?, અત્રોચ્યતે—‘ઊઘાસેસોવિ’ ઊઘાવશેષોઽપિ મનાગપિ ઝગ્ગમાત્ર ઇત્યર્થઃ, શિખી—અગ્નિર્ભૂત્વા લબ્ધેચ્ચનઃ—
- 10 પ્રાસકાષ્ટાદિઃ સન્ પુનર્જ્વલતિ, ‘ઇય’ એવં અવ્યક્તં ચિત્તં મદિરાદિસમ્પર્કાદિના ભૂત્વા, વ્યક્તં પુનર્ભવત્યગ્નિવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૮૬॥ ઇત્થં પ્રાસદ્ધિકં કિયદપ્યુક્તં, અધુના પ્રક્રાન્તવસ્તુશુદ્ધિઃ હોય તે અવ્યક્ત સમજવા. તે અવ્યક્ત ચિત્ત કેવા પ્રકારનું હોય તે કહે છે — વિષ વિગેરેને કારણે ચિત્તનો ધ્યાન ધરવાનો જે સ્વભાવ છે તે ઢંકાયેલો હોય છે અને અવ્યક્ત એટલે કે અસ્પષ્ટ જ હોય છે. ટૂંકમાં અચિરોપપન્નક વિગેરેઓનું ચિત્ત પ્રાયઃ કરીને અસ્પષ્ટ અને ધ્યાન કરવાના સ્વભાવ
- 15 વિનાનું હોય છે. (આવું ચિત્ત હોવાને કારણે તેઓને શુભાશુભ ધ્યાન હોતું નથી.) અહીં ‘પ્રાયઃ’ શબ્દ ગ્રહણ કરેલ હોવાથી એમ જાણવું કે ક્યારેક કોઈને આ રીતનું ચિત્ત ન પણ હોય એવો સંભવ છે. ॥૧૪૮૪॥

શંકા : આવા પ્રકારનું પણ ચિત્ત ધ્યાન છે એવું માનવામાં કયો વિરોધ આવે ?

- સમાધાન :** એવું માની ન શકાય, કારણ કે આલંબનમાં લીન થયેલું જે હોય તે આલંબનલગ્ન, અને ગાઢ રીતે આલંબનમાં લીન થયેલું ચિત્ત, ગાઢાલંબનલગ્ન — આપ્રમાણે સમાસ જાણવો. ગાઢાલંબનલગ્ન એટલે એક આલંબનમાં સ્થિરરૂપે રહેલું. જે નિષ્પ્રકંપ ચિત્ત આવા એક આલંબનમાં ગાઢ રીતે સ્થિર હોય છે તે ચિત્ત ધ્યાન તરીકે કહેવાયેલું છે. આથી જ આવા ચિત્ત સિવાયનું અન્ય ચિત્ત કે જે મૃદુ છે એટલે કે ભાવનામાં અકઠોર છે અર્થાત્ ભાવનાઓમાં જે એકાગ્ર નથી, અસ્પષ્ટ છે, અથવા કોઈ એક આલંબનમાં સ્થિર રહેવાને બદલે ભ્રમણસ્વભાવવાળું છે તેવું ચિત્ત ધ્યાન નથી.
- 25 ॥૧૪૮૫॥

શંકા : જે મૃદુ વિગેરેરૂપ ચિત્ત છે. તે ચિત્ત ખરેખર તો અવ્યક્ત હોવાથી અત્યારે ધ્યાનરૂપ નથી તો તેવું ચિત્ત પછીથી કેવી રીતે વ્યક્ત બની જશે ?

- સમાધાન :** અગ્નિ ઓલવાઈ જવાની તૈયારીમાં હોય અને તે જ વખતે જો તેને લાકડા વિગેરે ઈંધણ મળે તો જેમ તે ફરીથી વૃદ્ધિને પામે છે, એ જ પ્રમાણે મદિરા વિગેરેના સંપર્ક વિગેરેના કારણે ચિત્ત અવ્યક્ત થઈને પણ ફરી પાછું વ્યક્ત થઈ શકે છે. ॥૧૪૮૬॥ આ પ્રમાણે કેટલીક પ્રાસંગિક વાતો કરી. હવે પ્રસ્તુતવસ્તુની શુદ્ધિ કરાય છે. અને તે પ્રસ્તુત શું છે ? કાયિક વિગેરે ત્રિવિધ ધ્યાનની
- 30

ક્રિયતે, કિંચ પ્રક્રાન્તં ?, કાયિકાદિ ત્રિવિધં ધ્યાનં, યત ઉક્તં—‘ભંગિયસુયં ગુણતો વદ્વઃ
તિવિદેહિવિ જ્ઞાણમિ’ इत्यादि, एवं च व्यवस्थिते ‘अन्तोमुहुत्तकालं चित्तस्सेगगया भवति ज्ञाणं’
यदुक्तमस्माद् विनेयस्य विरोधशङ्कया सम्मोहः स्यादतस्तदपनोदाय शङ्कामाह—‘पुष्पं च जं तदुक्तं’
ननु त्रिविधे ध्याने सति पूर्वं च यदुक्तं चित्तस्यैकाग्रता भवति ध्यानं ‘अन्तोमुहुत्तकालं चित्तस्सेगगया
भवति ज्ञाणं’ इति वचनात् चशब्दाद्यच्च तदूद्धर्तुमुक्तं—‘भंगियसुयं गुणतो वद्वः तिविदेहिवि ज्ञाणमि’ 5
तदेतत् परस्परविरुद्धं कथयतस्त्रिविधे ध्याने सति आपन्नमनेकाग्रमनेकविषयं ध्यानमिति, तथाहि—
मनसा किञ्चिद्ध्यायति वाचाऽभिधत्ते कायेन क्रियां करोतीति अनेकाग्रता, आचार्य इदमनादृत्य
सामान्येनानेकाग्रं चित्तं हृदि कृत्वा काष्ठाऽऽह—‘चित्तं चिय तं न तं ज्ञाणं’ यदनेकाग्रं तच्चित्तमेव
न तद् ध्यानमिति गाथार्थः ॥१४८७॥ आह—उक्तन्यायादनेकाग्रं त्रिविधं ध्यानं तस्य तर्हि
ध्यानत्वानुपपत्तिः, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, तथाहि—‘मणसहिण्ण’ मनःसहितेनैव कायेन करोति, 10
यदिति सम्बध्यते, उपयुक्तो यत् करोतीत्यर्थः, वाचा भाषते यच्च मनःसहितया, तदेव भावकरणं
वर्तते, भावकरणं च ध्यानं, मनोरहितं तु द्रव्यकरणं भवति, ततश्चैतदुक्तं भवति—इहानेकाग्रतैव

અહીં વાત ચાલી રહી છે, કારણ કે ‘ભંગિકશ્ચુતને ગુણતો ત્રણે ધ્યાનમાં વર્તી રહ્યો છે’ એ આપણી
પ્રસ્તુતવાત ચાલી રહી છે. આનો અર્થ ધ્યાન કાયિકાદિ ત્રણ પ્રકારનું છે તો પૂર્વે ‘એક વસ્તુમાં
અંતર્મુહૂર્ત સુધી ચિત્તની એકાગ્રતા એ ધ્યાન છે’ એવું જે કહ્યું તેનાથી શિષ્યને વિરોધની શંકાદ્વારા 15
સંમોહ થાય. તેથી તેને દૂર કરવા માટે પ્રથમ શિષ્યની શંકા જણાવે છે ⇨

શંકા : જો ત્રણ પ્રકારના ધ્યાન હોય તો પૂર્વે તમે કહ્યું કે — ‘અંતર્મુહૂર્ત સુધી ચિત્તની એકાગ્રતા
એ ધ્યાન છે’ આ વચન ઉપરથી ધ્યાનનો એક જ પ્રકાર એટલે કે માનસિકધ્યાન જ સિદ્ધ થાય છે.
અને હવે તમે કહ્યો છો કે ‘ભંગિકશ્ચુતને ગુણતો ત્રિવિધ ધ્યાનમાં વર્તે છે.’ આ વચન ઉપરથી ધ્યાન
ત્રણ પ્રકારનું સિદ્ધ થાય છે. તો આ રીતે પરસ્પર વિરુદ્ધ વચનોને બોલનારા તમારા મતે ત્રિવિધ ધ્યાન 20
સિદ્ધ થતાં અર્થાપત્તિથી એ જણાય છે કે ધ્યાન અનેકાગ્ર = અનેકવિષયવાળું છે. તે આ રીતે કે —
મનથી કંઈક ધ્યાન કરે છે, વચનથી બોલે છે અને કાયાથી ક્રિયા કરે છે. આમ ધ્યાન અનેકાગ્ર બની
જાય છે.

સમાધાન : આચાર્ય આ વાતનો અનાદર કરીને સામાન્યથી ‘અનેકવિષયવાળું એ તો ચિત્ત જ
હોય’ એ વાતને મનમાં કરીને કટાક્ષદ્વારા કહે છે — જે અનેકાગ્ર છે = અનેકવિષયવાળું છે તે તો 25
ચિત્ત જ છે. તે ચિત્ત ધ્યાન નથી. ॥૧૪૮૭॥

શંકા : તો પછી પૂર્વે કહેવાયેલા ન્યાય પ્રમાણે = ભંગિકશ્ચુતને ગુણતો... પ્રમાણે ત્રિવિધ ધ્યાન
અનેકાગ્ર = અનેકવિષયવાળું બનતા તે ધ્યાન જ નહીં કહેવાય.

સમાધાન : તમને અભિપ્રાયનું જ્ઞાન ન હોવાથી તમારી વાત યોગ્ય નથી. તે આ પ્રમાણે —
મનસહિતની કાયાવડે જે કરે છે એટલે કે ઉપયોગપૂર્વક જે ક્રિયા કરે છે, અને મનસહિતની વાણીવડે 30
જે બોલે છે અર્થાત્ ઉપયોગપૂર્વક જે બોલે છે, તે જ ભાવકરણ છે (અર્થાત્ ઉપયોગપૂર્વકની ક્રિયા
જ ક્રિયારૂપ છે.) અને ભાવકરણ એ જ ધ્યાનરૂપ છે. મનરહિતનું કરણ એ દ્રવ્યકરણ છે. તેથી

नास्ति सर्वेषामेव मनःप्रभृतीनामेकविषयत्वात्, तथाहि—स यत् मनसा ध्यायति तदेव वाचाऽभिधत्ते तत्रैव च कायक्रियेति गाथार्थः ॥१४८८॥ इत्थं प्रतिपादिते सत्यपरस्त्वाह—‘जड़ ते चित्तं ज्ञाणं’ यदि ते—तव चित्तं ध्यानं ‘अन्तोर्मुहुत्तकालं चित्तस्मेगगया हवइ ज्ञाणं’ति वचनात्, एवं ध्यानमपि चित्तमापन्नं, ततश्च कायिकवाचिकध्यानासम्भव इत्यभिप्रायः, तेन किल चित्तमेव ध्यानं नान्यदिति

- 5 हृदयं, अथ नैवमिष्यते—मा भूत् कायिकवाचिके ध्याने न भविष्यत इति, इत्थं तर्हि ध्यानमन्यत्ते—
तव चित्तादिति गम्यते, यस्मान्नावश्यं ध्यानं चित्तमिति गाथार्थः ॥१४८९॥ अत्र आचार्य आह—
अभ्युपगमाददोषः, तथाहि—‘नियमा चित्तं ज्ञाणं’ नियमात्—नियमेन उक्तलक्षणं चित्तं ध्यानमेव,
‘ज्ञाणं चित्तं न यावि भइयव्वं’ ध्यानं तु चित्तं न चाप्येवं भक्तव्यं—विकल्पनीयं, अत्रैवार्थे
दृष्टान्तमाह—‘जइ खइरो होइ दुमो दुमो य खइरो अखइरो वा’ यथा खदिरो भवति द्रुम एव, द्रुमस्तु
10 खदिरः अखदिरो वा—ध्वादिर्वेत्ययं गाथार्थः ॥१४९०॥ अन्ये पुनरिदं गाथाद्वयमतिक्रान्तगाथावय-
वाक्षेपद्वारेणान्यथा व्याचक्षते, यदुक्तं ‘चित्तं चिय तं न तं ज्ञाणंती’ त्येतदसत्, कथं ?, ‘जदि
ते चित्तं ज्ञाणं एवं ज्ञाणमवि चित्तमावन्नं’ सामान्येन ‘तेन र चित्तं ज्ञाणं’ किमुच्यते ‘चित्तं चिय

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે - ત્રણ પ્રકારના ધ્યાનમાં અનેકાશ્રતા છે જ નહીં, કારણ કે મન વિગેરે ત્રણેનો વિષય એક જ છે. તે આ પ્રમાણે કે તે મનથી જેનું ધ્યાન કરે છે તેને જ વચનથી બોલે છે

- 15 અને તેમાં જ કાયાથી ક્રિયા કરે છે. ॥૧૪૮૮॥

આ પ્રમાણે કહેતા શિષ્ય કહે છે કે — અંતર્મુહૂર્ત સુધી ચિત્તની એકાગ્રતા એ ધ્યાન છે એવા વચનથી જો તમારા મતે એકાગ્ર ચિત્ત એ ધ્યાન છે તો ધ્યાન પણ ચિત્તરૂપે પ્રાપ્ત થયું અને તેથી કાયિક અને વાચિક ધ્યાન ઘટશે નહીં. તેથી ચિત્ત જ ધ્યાન છે પણ વચન—કાયા ધ્યાન નથી. હવે જો વાચિક અને કાયિક ધ્યાન નહીં ઘટે માટે જો તમે ચિત્તને ધ્યાનરૂપ નથી માનતા તો તમારા મતે ધ્યાન ચિત્તથી

- 20 અન્ય છે એવું માનવું પડે, કારણ કે તમારા મતે ધ્યાન એ અવશ્ય ચિત્તસ્વરૂપ નથી. ॥૧૪૮૯॥

સમાધાન : અમે આ વાત સ્વીકારેલી હોવાથી કોઈ દોષ નથી. તે આ પ્રમાણે કે એકાગ્રચિત્ત તો નિયમથી ધ્યાનરૂપ છે જ, પણ ધ્યાન એ ચિત્તરૂપ હોય અને ન પણ હોય. આ જ વિષયમાં દૃષ્ટાન્ત જણાવે છે — જેમ જે ખદિર છે તે વૃક્ષ છે જ, પરંતુ વૃક્ષ ખદિરના જ હોય એવું નથી, ખદિરના વૃક્ષો પણ હોય કે ખદિર સિવાયના = ધાવડી વિગેરેના પણ હોય. ॥૧૪૯૦॥

- 25 કેટલાક આચાર્યો છેલ્લી બંને ગાથાઓનો અર્થ પૂર્વે કહેવાયેલ ગાથા (૧૪૮૭) ના અવયવના આક્ષેપદ્વારા (એટલે કે એ અવયવને પ્રશ્નરૂપે કરીને) બીજી રીતે કરે છે — પૂર્વે (૧૪૮૭માં) પૂર્વપક્ષીએ જે કહ્યું કે — (ભંગિકસૂત્રના પરાવર્તનમાં ચિત્ત એકાગ્ર નથી તેથી) તે ચિત્ત જ છે, ધ્યાન નથી. તે વાત ખોટી છે. કેવી રીતે ? તે આ પ્રમાણે કે — ‘જો તું એકાગ્રચિત્તને જ ધ્યાન માનતો હોય તો ધ્યાન પણ ચિત્તરૂપ થઈ ગયું તો પછી તે (ભંગિકસૂત્રનું પરાવર્તન કરનાર) ચિત્ત પણ ધ્યાન થઈ જ જશે. તો તું શા માટે કહે છે કે — ‘તે ચિત્ત જ છે, ધ્યાન નથી.’ હવે જો તું આ નિયમ માનતો

તં ન તં જ્ઞાણં'તિ 'અહ નેવં જ્ઞાણમત્રં તે' ચિત્તાત્, અત્ર પાઠાન્તરેણોત્તરગાથા 'નિયમા જ્ઞાણં ચિત્તં ચિત્તં જ્ઞાણં ન યાવિ ભઙ્ગ્યઞ્ચ' યતોઽવ્યક્તાદિ ચિત્તં ન ધ્યાનમિતિ, 'જડ યદિરો' ઇત્યાદિ નિદર્શનં પૂર્વવદત્તં પ્રસન્નેન, પ્રકૃતં પ્રસ્તુતમ્, પ્રકૃતશ્ચ દ્વિતીયઃ ઊચ્છ્રિતાભિધાનઃ કાયોત્સર્ગભેદ ઇતિ, સ ચ વ્યાખ્યાત એવ, નવરં તત્ર ધ્યાનચતુષ્ટયાધ્યાયી લેશ્યાપરિગતો વેદિતવ્ય ઇતિ, અથેદાનીં તૃતીયઃ કાયોત્સર્ગભેદઃ પ્રતિપાદ્યતે-નિગદસિદ્ધૈવ, અધુના ચતુર્થઃ કાયોત્સર્ગભેદઃ પ્રદર્શ્યતે, તત્રેયં ગાથા- 5 નિગદસિદ્ધૈવ, નવરં કારણિક એવ ગ્લાનસ્થવિરાદિનિષ્વર્ણકારી વેદિતવ્યઃ, વક્ષ્યતે ચ-'અતરંતો ડ' ઇત્યાદિ, અધુના પચ્ચમઃ કાયોત્સર્ગભેદઃ પ્રદર્શ્યતે, તત્રેયં ગાથા-નિગદસિદ્ધા, નવરં પ્રકરણાત્રિષ્વર્ણનઃ સ ધર્માદીનિ ન ધ્યાયતીત્યવગન્તવ્યમ્, અધુના ષષ્ઠઃ કાયોત્સર્ગભેદઃ પ્રદર્શ્યતે, તત્રેયં ગાથા-નિગદસિદ્ધા, અધુના સપ્તમઃ કાયોત્સર્ગભેદઃ પ્રતિપાદ્યતે, ઇહ ચ 'ધમ્મં સુક્કં ચ' નિગદસિદ્ધા, નવરં કારણિક એવ ગ્લાનસ્થવિરાદિયોં નિષ્વર્ણનોઽપિ કર્તુમસમર્થઃ સ નિવર્ણકારી ગૃહ્યતે, સામ્પ્રતમષ્ટમઃ 10

ન હોય તો તારા મતે ધ્યાન એ ચિત્તથી અન્ય થઈ જશે. કારણ કે (હવે પછીની ગાથા પાઠાન્તરરૂપે જાણવી.) ધ્યાન તો ચિત્ત છે જ, ચિત્ત ધ્યાન હોય કે ન હોય. કારણ કે અવ્યક્તાદિ ચિત્ત ધ્યાનરૂપ નથી, દષ્ટાન્ત પૂર્વની જેમ જાણવું - (અહીં અન્યે તુ... નો ભાવાર્થ સ્પષ્ટ થતો ન હોવાથી બહુશ્રુતગમ્ય જાણવો.) વધુ પ્રસંગથી સર્વું.

મૂળ વાત ઉપર આવીએ. મૂળવાત તરીકે ઉત્સૂતનામનો બીજો કાયોત્સર્ગનો ભેદ છે. અને તેનું 15 વ્યાખ્યાન કરી દીધું છે. માત્ર એટલું જાણવું કે ધ્યાનચતુષ્ટયનો અધ્યાયી લેશ્યાયુક્ત હોય છે. (૩) હવે ત્રીજો કાયોત્સર્ગભેદ પ્રતિપાદન કરાય છે - જે ઊભા-ઊભા કાયોત્સર્ગ કરવા સાથે આર્ત-રૌદ્રધ્યાન કરે છે તે દ્રવ્યથી ઉત્સૂત છે ભાવથી નિષ્વર્ણ = બેઠેલો છે. (૪) હવે ચોથો કાયોત્સર્ગભેદ દેખાડાય છે - જે બેઠા-બેઠા કાયોત્સર્ગ કરવા સાથે ધર્મ-શુક્લધ્યાન કરે છે તે દ્રવ્યથી નિષ્વર્ણ અને ભાવથી ઉત્સૂત છે, અહીં ગ્લાન, વૃદ્ધ વિગેરે ગ્લાનત્વ, વૃદ્ધત્વ વિગેરેને કારણે બેઠા-બેઠા કાયોત્સર્ગ કરતા 20 હોવાથી આ ભેદ કારણિક જાણવો. તે માટે આગળ કહેશે - અસમર્થ હોય ત્યારે... (ગા. ૧૪૮૮)

(૫) હવે પાંચમો કાયોત્સર્ગભેદ દેખાડાય છે - જે બેઠા-બેઠા કાયોત્સર્ગ કરવા સાથે ધર્મ-શુક્લધ્યાન કે આર્ત-રૌદ્રધ્યાન ચારેમાંથી એક પણ ધ્યાન કરતો નથી. તે દ્રવ્યથી નિષ્વર્ણ જાણવો. અહીં મૂળમાં ઊભેલો કે બેઠેલો એવું કશું જણાવ્યું નથી છતાં પ્રકરણથી જણાય છે કે બેઠેલો તે ધર્માદિનું ધ્યાન કરતો નથી. (૬) હવે છઠ્ઠો કાયોત્સર્ગભેદ દેખાડાય છે - જે બેઠેલો છતો કાયોત્સર્ગમાં 25 આર્ત-રૌદ્રધ્યાન કરે છે તે દ્રવ્યથી અને ભાવથી નિષ્વર્ણ-નિષ્વર્ણ જાણવો. (૭) હવે સાતમો કાયોત્સર્ગભેદ જણાવે છે - જે સૂતા-સૂતા કાયોત્સર્ગ કરવા સાથે ધર્મ-શુક્લધ્યાનને કરે છે તે દ્રવ્યથી નિષ્વર્ણ અને ભાવથી ઉત્સૂત જાણવો. પરંતુ આ ભેદ કારણિક જાણવો. જે ગ્લાન-વૃદ્ધ વિગેરે બેઠા-બેઠા પણ કાયોત્સર્ગ કરવા સમર્થ નથી તે અહીં સૂતા-સૂતા કાયોત્સર્ગ કરનારો ગ્રહણ કરવો.

॥૧૪૮૧-૮૫॥

30

★ 'ચિત્તં જ્ઞાણં જ્ઞાણં ચિત્તં' - પૂર્વમુદ્રિતે

कायोत्सर्गभेदः निदर्श्यते, निगदसिद्धा, इहापि च प्रकरणात्रिवण्णः स धर्मादीनि न ध्यायतीत्यव-
गन्तव्यम्, अधुना नवमः कायोत्सर्गभेदो प्रतिपाद्यते, इह च-‘अद्वं रुद्वं च दुवे’ गाहा निगदसिद्धा ।
‘अतरंतो’ गाहा निगदसिद्धैव, नवरं ‘कारणियसहूवि य निसण्णो’ति यो हि गुरुवैयावृत्त्यादिना
व्यावृतः कारणिकः स समर्थोऽपि निषण्णः करोतीति ॥१४९१-१४९८॥ इत्थं तावत् कायोत्सर्ग

5 उक्तः, अत्रान्तरे अध्ययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चान्यत्र न्यक्षेण निरूपितत्वात्त्रेहाधिकृतः, गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः, स च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादिप्रपञ्चो वक्तव्यः यावत् तच्चेदं सूत्रं—‘करेमि भन्ते ! सामाज्यमित्यादि यावत् अप्पाणं वोसिरामि’, अस्य संहितादिलक्षणा व्याख्या यथा सामायिकाध्ययने तथाऽवगन्तव्या पुनरभिधाने च प्रयोजनं वक्ष्यामः, इदमपरं सूत्रं —

10 इच्छामि ठाउं काउंस्सगं जो मे देवसिओ अइआरो कओ काइओ वाइओ माणसिओ
उस्सुत्तो उम्मगो अकप्पो अकरणिज्जो दुज्झाओ दुव्विचिंतिओ अणायारो अणिच्छिअव्वो
असमणपाउगो नाणे दंसणे चरित्ते सुए सामाइए तिण्हं गुत्तीणं चउण्हं कसायाणं
पंचण्हं महव्वयाणं छण्हं जीवनिक्कायाणं सत्तण्हं पिंडेसणाणं अट्ठण्हं पवयणमाऊणं

(૮) હવે આઠમો કાયોત્સર્ગભેદ દેખાડાય છે — જે સૂતા-સૂતા કાયોત્સર્ગ કરવા સાથે ધર્મ-
 15 શુકલ કે આર્ત-રૌદ્ર ચારેમાંથી એક પણ ધ્યાન કરતો નથી. અહીં પણ મૂળમાં ‘નિવન’ ન હોવા છતાં પ્રકરણથી સૂતેલો ધર્માદિ-ધ્યાન કરતો નથી એમ સમજવું. (૯) હવે નવમો કાયોત્સર્ગભેદ પ્રતિપાદન કરાય છે — જે સૂતા-સૂતા કાયોત્સર્ગ કરવા સાથે આર્ત-રૌદ્રધ્યાન કરે છે તે ‘નિવન-નિવન જાણવો. ટૂંકમાં જે ઊભા-ઊભા કાયોત્સર્ગ કરવામાં અસમર્થ છે. તે બેઠા-બેઠા કરે. જે બેઠા-બેઠા કરવા માટે પણ અસમર્થ હોય તો સૂતા-સૂતા કાયોત્સર્ગ કરે. અથવા ઉપાશ્રયની ઊંચાઈ નાની હોય વિગેરે
 20 કારણે બેઠા-બેઠા કરે. તથા જે સાધુ ગુરુવૈયાવચ્ચ વિગેરે કાર્યોમાં રોકાયેલો છે તે ઊભા-ઊભા કાયોત્સર્ગ કરવામાં સમર્થ હોવા છતાં બેઠા-બેઠા કરે. (આનું કારણ એવું લાગે છે કે તે સમર્થ હોવાથી ઊભા-ઊભા કાયોત્સર્ગ કરે પરંતુ તેમાં પાછળથી શ્રમ લાગવાના કારણે ગુરુવૈયાવચ્ચ વિગેરે કાર્યો કરી ન શકે. તેથી તે કાર્યોમાં બિલકુલ ઉણપ આવે નહીં, કાર્યો સિદ્ધાય નહીં તે માટે તે બેઠા-બેઠા કાયોત્સર્ગ કરે.) ॥૧૪૯૬-૧૪૯૮॥

25 **અવતરણિકા :** આ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ કહેવાયો. હવે અધ્યયનશબ્દનો અર્થ નિરૂપણ કરવા યોગ્ય છે. તે અન્ય ગ્રંથોમાં વિસ્તારથી કહેલો હોવાથી અહીં તેનું વર્ણન અધિકૃત નથી. આ પ્રમાણે નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપ પૂર્ણ થયો. હવે સૂત્રાલાપકનિષ્પન્ન નિક્ષેપનો અવસર છે. અને તે સૂત્રની હાજરીમાં સંભવે છે. સૂત્ર સૂત્રાનુગમ હોય ત્યારે સંભવે છે વિગેરે વર્ણન ત્યાં સુધી સમજી લેવું કે છેલ્લે આ સૂત્ર આવીને ઊભું રહે — કરેમિ ગ્નંતે ! થી લઈ અષ્ટાણં વોસિરામિ" આ સૂત્રની સંહિતા વિગેરેરૂપ

30 વ્યાખ્યા જે રીતે સામાયિક—અધ્યયનમાં કહી છે તે રીતે અહીં જાણવી. અને આ સૂત્ર ફરીથી કહેવા પાછળનું પ્રયોજન અમે આગળ (ગા. ૧૫૦૫—૬માં) બતાવીશું. હવે આ બીજું સૂત્ર આવે છે ⇨

નવળં બંધચેરગુત્તીણં દસવિહે સમળધમ્મે સમળાણં જોગાણં જં ઝંડિઅં જં વિરાહિઅં તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં ॥ (સૂત્રમ્)

અસ્ય વ્યાખ્યા-તલ્લક્ષણં ચેદં-સંહિતા ચેત્યાદિ, તત્ર ઇચ્છામિ સ્થાતું કાયોત્સર્ગ યો મે દૈવસિકોઽતિચારઃ કૃત ઇત્યાદિ સંહિતા, પદાનિ તુ ઇચ્છામિ સ્થાતું કાયોત્સર્ગ યો મયા દૈવસિકોઽતિચારઃ કૃત ઇત્યાદીનિ, પદાર્થસ્તુ ‘ઇષુ ઇચ્છાયા’મિત્યસ્યોત્તમપુરુષૈકવચનાન્તસ્ય 5
‘ઇષુગમિયમાં છ’ ઇતિ (પા૦ ૭-૩-૭૭) છત્વે ઇચ્છામીતિ ભવતિ, ઇચ્છામિ-અભિલષામિ સ્થાતુમિતિ ‘છા ગતિનિવૃત્તૌ’ ઇત્યસ્ય તુમ્પ્રત્યયાન્તસ્ય સ્થાતુમિતિ ભવતિ, ‘કાયોત્સર્ગ’મિતિ ‘ચિજ્ ચયને’ અસ્ય ઘઞન્તસ્ય ‘નિવાસચિતિશરીરોપસમાધાનેષ્વાદેશ્ચ ક ઇતિ (પા૦ ૩-૩-૪૧) ચીયતે ઇતિ કાયઃ દેહ ઇત્યર્થઃ ‘સૂજ વિસર્ગે’ ઇત્યસ્ય ઉત્પૂર્વસ્ય ઘઞિ ઉત્સર્ગ ઇતિ ભવતિ, શેષપદાર્થો યથા પ્રતિક્રમણે તથૈવ, પદવિગ્રહસ્તુ યાનિ સમાસભાજિ પદાનિ તેષામેવ ભવતિ નાન્યેષામિતિ, તત્ર 10
ઇચ્છામિ સ્થાતું, કે ?-કાયોત્સર્ગ-કાયસ્યોત્સર્ગઃ કાયોત્સર્ગઃ તં, શેષપદવિગ્રહો યથા પ્રતિક્રમણે, એવં ચાલના પ્રત્યવસ્થાનં ચ યથાસમ્ભવમુપરિણ્ણદ વક્ષ્યામઃ । તથેદમન્યત્તુ સૂત્રં -

તસ્સુત્તરીકરણેણં પાયચ્છિત્તકરણેણં વિસોહીકરણેણં વિસણ્ણીકરણેણં પાવાણં કમ્માણં નિઘાયણદ્વાએ ઠામિ કાઝસગં । અત્રત્થ ઝસસિએણં નીસસિએણં ઘાસિએણં છીએણં જંભાઇએણં ઉડ્ડુએણં વાયનિસગ્ગેણં ભમલિએ પિત્તમુચ્છાએ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં 15
સુહુમેહિં ઝેલસંચાલેહિં સુહુમેહિં દિઢ્ઢિસંચાલેહિં એવમાઇએહિં આગારેહિં અભગ્ગો

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : વ્યાખ્યાનું લક્ષણ - સંહિતા, પદ, પદવિગ્રહ વગેરે પૂર્વની જેમ જાણવું. તેમાં સંહિતા - ઇચ્છામિ સ્થાતું કાયોત્સર્ગ.... વિગેરે સૂત્રનું સ્પષ્ટ રીતે ઉચ્ચારણ કરવું. પદો - ઇચ્છામિ સ્થાતું.... વિગેરે પદો જાણવા. પદાર્થ - ઇષ્ ધાતુ ઇચ્છામાં વર્તે છે. આ ઉત્તમ = પ્રથમ પુરુષ-એકવચનાન્ત 20
ધાતુને ‘ઇષ્, ગમ્, અને યમ્ ધાતુઓના અંતિમવ્યંજનનો છ થાય છે’ એ સૂત્રના આધારે ષ્ નો છ થતાં ઇષ્ નું ઇચ્છ થઈ ‘ઇચ્છામિ’ રૂપ થાય છે. ઇચ્છામિ એટલે ઇચ્છું છું. ‘સ્થાતું’ શબ્દમાં ‘સ્થા’ધાતુ ઊભા રહેવું અર્થમાં છે. આ ‘તુમ્’ પ્રત્યયાન્ત ધાતુનું ‘સ્થાતું’ રૂપ થાય છે. ‘કાયોત્સર્ગ’ શબ્દમાં ‘કાય’ શબ્દ છે. તે ‘ચિ’ એકઠા કરવું ધાતુ ઉપરથી બન્યો છે. ઘંજ્ લાગે ત્યારે આ ધાતુને ‘નિવાસ...’ સૂત્રથી ‘ચિ’ ધાતુના ‘ચ’ નો ‘ક’ થાય છે. પછી તેને અન્ય સૂત્રથી ‘ઘજ્’ પ્રત્યય લાગતા કાય શબ્દ 25
બને છે. ચીયતે = પુષ્ટ કરાય તે કાય એટલે કે દેહ.

‘સૂજ’ ધાતુ ત્યાગ અર્થમાં છે. ‘ઝ્’ ઉપસર્ગ પૂર્વના આ ધાતુને ઘજ્ પ્રત્યય લાગતા ‘ઝસર્ગ’ શબ્દ બને છે. શેષ પદના અર્થો જે રીતે પ્રતિક્રમણ-અધ્યયનમાં કહ્યાં તે રીતે જાણવા. પદવિગ્રહ જે સમાસવાળા પદો હોય તેઓનો જ થાય છે. તેમાં ‘કાયોત્સર્ગ’ શબ્દનો પદવિગ્રહ-કાયાનો ઉત્સર્ગ તે કાયોત્સર્ગ. શેષ પદવિગ્રહ પ્રતિક્રમણ-અધ્યયન પ્રમાણે જાણવો. અર્થ - કાયોત્સર્ગમાં રહેવા માટે 30
હું ઇચ્છું છું. આ સૂત્રસંબંધી પ્રશ્નોત્તરી યથાસંભવ આગળ કહીશું. તથા આ બીજું સૂત્ર ન.

અવિરાહિઓ હુજ્જ મે કાઝસ્સગો જાવ અરિહંતાણં ભગવંતાણં નમોક્કારેણં ન પારેમિ તાવ કાયં ઠાણેણં મોણેણં ઝાણેણં અપ્પાણં વોસિરામિ ॥ (સૂત્રમ્) ॥

- અસ્ય વ્યાખ્યા—‘તસ્યોત્તરીકરણેન’ ‘તસ્યે’તિ તસ્ય—અનન્તરપ્રસ્તુતસ્ય શ્રામણ્યયોગસંઘાતસ્ય કથચ્છિત્ પ્રમાદાત્ ખણિડતસ્ય વિરાધિતસ્ય ચોત્તરીકરણેન હેતુભૂતેન ‘ઠામિ કાઝસ્સગં’તિ યોગઃ, તત્રોત્તરકરણં પુનઃ સંસ્કારદ્વારેણોપરિકરણમુચ્યતે, ઉત્તરં ચ તત્ કરણં ચ ઇત્યુત્તરકરણં અનુત્તરમુત્તરં ક્રિયત ઇત્યુત્તરીકરણં, કૃતિઃ—કરણમિતિ, તત્ત્વ પ્રાયશ્ચિત્તકરણદ્વારેણ ભવતિ અત આહ—‘પાયચ્છિત્તકરણેણં’ પ્રાયશ્ચિત્તશબ્દાર્થ વક્ષ્યામઃ તસ્ય કરણં પ્રાયશ્ચિત્તકરણં તેન, અથવા સામાયિકાદીનિ પ્રતિક્રમણાવસાનાનિ વિશુદ્ધૌ કર્તવ્યાયાં મૂલકરણં, ઇદં પુનરુત્તરકરણમ-તસ્તેનોત્તરકરણેન—પ્રાયશ્ચિત્તકરણેનેતિ, ક્રિયા પૂર્વવત્, પ્રાયશ્ચિત્તકરણં ચ વિશુદ્ધિદ્વારેણ ભવત્યત આહ—‘વિસોહીકરણેણં’ વિશોધનં વિશુદ્ધિઃ અપરાધમલિનસ્યાત્મનઃ પ્રક્ષાલનમિત્યર્થઃ તસ્યાઃ કરણં તેન હેતુભૂતેનેતિ, વિશુદ્ધિકરણં ચ વિશલ્યકરણદ્વારેણ ભવત્યત આહ—‘વિસલ્લીકરણેણં’ વિગતાનિ શલ્યાનિ—માયાદીનિ યસ્યાસૌ વિશલ્યસ્તસ્ય કરણં વિશલ્યકરણં તેન હેતુભૂતેન, ‘પાવાણં કમ્માણં

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : ‘તસ્યોત્તરીકરણેન’ અહીં તસ્ય = કોઈક રીતે પ્રમાદથી ખંડિત થયેલા (= દેશથી ભાંગેલા) અને વિરાધિત થયેલા (= સર્વથી ભાંગેલા) એવા પૂર્વના સૂત્રમાં કહેવાયેલા શ્રામણ્યયોગના સમૂહના ઉત્તરીકરણદ્વારા કાયોત્સર્ગમાં રહું છું એ પ્રમાણે અન્વય જોડવો. (ટૂંકમાં પ્રમાદથી ખંડિત અને વિરાધિત એવા શ્રામણ્યયોગસમૂહના ઉત્તરીકરણ કરવાદ્વારા હું કાયોત્સર્ગમાં રહું છું.) ઉત્તરીકરણ એટલે સંસ્કારદ્વારા ઉપરીકરણ. (અર્થાત્ જે શ્રામણ્યયોગો ખંડના—વિરાધનાદ્વારા નીચા થયા છે = હીન થયા છે તેઓનો સંસ્કાર કરવાદ્વારા = આલોચના વિગેરેવડે સંસ્કાર કરવાદ્વારા ઉપર કરવા તે ઉત્તરીકરણ કહેવાય છે.) ‘ઉત્તરં ચ તત્... વિગેરે સમાસ જણાવ્યા છે. ઉત્તર એવું જે કરણ તે ઉત્તરકરણ. પૂર્વે જે અનુત્તર (= નીચું) હતું તે હવે ઉત્તર (= ઊંચું) કરાય છે તે ઉત્તરીકરણ, કરણ એટલે કરવું. તે ઉત્તરીકરણ પ્રાયશ્ચિત્તના કરણવડે થાય છે.

- તેથી કહે છે — ‘પ્રાયશ્ચિત્તકરણેણં’ — પ્રાયશ્ચિત્તશબ્દનો અર્થ આગળ (ગા. ૧૫૧૦માં) કહીશું. પ્રાયશ્ચિત્તનું કરવું તે પ્રાયશ્ચિત્તકરણ — તેનાદ્વારા, અથવા આત્માની વિશુદ્ધિ અહીં કર્તવ્ય છે તેથી સામાયિકથી લઈ પ્રતિકમણ સુધીના ચાર મુદ્દા એ મૂલકરણ જાણવું અને આ (કાયોત્સર્ગરૂપ) પ્રાયશ્ચિત્ત એ ઉત્તરકરણ છે. તેથી ઉત્તરકરણવડે = પ્રાયશ્ચિત્તકરણવડે ‘કાયોત્સર્ગ કરું છું’ (અર્થાત્ શ્રામણ્યયોગોની ખંડના—વિરાધના દ્વારા જે પાપકર્મો લાગ્યા છે તેનો નાશ કરવા કાયોત્સર્ગરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરું છું.) એ પ્રમાણે ક્રિયા પૂર્વની જેમ જોડી દેવી. પ્રાયશ્ચિત્તકરણ વિશુદ્ધિદ્વારા થતું હોવાથી કહે છે — ‘વિસોહીકરણેણં’ અપરાધથી મલિન થયેલા આત્માને શુદ્ધ કરવો તે વિશુદ્ધિ. તે વિશુદ્ધિના કરણદ્વારા (= આત્માને શુદ્ધ કરવાદ્વારા.)

વિશુદ્ધિકરણ વિશલ્યકરણદ્વારા થાય છે માટે કહે છે — ‘વિસલ્લીકરણેણં’ માયા વિગેરે શલ્યો જેના નીકળી ગયા છે તે વિશલ્ય. તેનું કરણ તે વિશલ્યકરણ તેનાદ્વારા (= આત્માને માયાદિશલ્યોથી

ણિઘાયણદ્વારં ઠામિ કાઁસ્સગં' પાપાનાં સંસારનિબંધનાનાં કર્મણાં—જ્ઞાનાવરણાદીનાં નિર્ધાતનાર્થ—
નિર્ધાતનનિમિત્તં વ્યાપત્તિનિમિત્તમિત્યર્થઃ, કિં ?—'તિષ્ઠામિ કાયોત્સર્ગં' કાયસ્યોત્સર્ગઃ—કાયપરિત્યાગ
इत्यर्थः तं, एतदुक्तं भवति—अनेकार्थत्वाद् धातूनां तिष्ठामीति—करोमि कायोत्सर्गं, व्यापारवतः
कायस्य परित्यागमिति भावना, किं सर्वथा ? नेत्याह—'अत्रत्यूससिएणं'ति अन्यत्रोच्छसितेन,
उच्छसितं मुक्त्वा योऽन्यो व्यापारस्तेन व्यापारवत इत्यर्थः, एवं सर्वत्र भावनीयं, तत्रोर्ध्वं प्रबलं 5
वा श्वसितमुच्छसितं तेन, 'नीससिएणं'ति अधःश्वसितं निःश्वसितं तेन निःश्वसितेन, 'खासिएणं'ति
कासितं प्रतीतं, 'छीएणं'ति क्षुतेन इदमपि प्रतीतमेव 'जंभाइएणं'ति जृम्भितेन, विवृतवदनस्य
प्रबलपवननिर्गमो जृम्भितमुच्यते, 'उड्डुएणं'ति उद्गारितं प्रतीतं, 'वायनिसग्गेणं'ति अपानेन
पवननिर्गमो वातनिसर्गो भण्यते तेन, 'भमलीए'ति भ्रमल्या, इयं चाकस्मिकी शरीरभ्रमिलक्षणा
प्रतीतैव 'पित्तमुच्छए' पित्तमूर्च्छयाऽपि, पित्तप्राबल्यात् मनाग् मूर्च्छं भवति, 'सुहुमेहिं अंगसंचालेहिं' 10
सूक्ष्मैरङ्गसञ्चारैर्लक्ष्यालक्ष्यैर्गात्रविचलनप्रकारै रोमोद्गमादिभिः, 'सुहुमेहिं खेलसंचालेहिं' सूक्ष्मैः
खेलसञ्चारैर्यस्मात् सयोगिवीर्यसद्द्रव्यतया ते खल्वन्तर्भवन्ति 'सुहुमेहिं दिट्ठिसंचालेहिं'
सूक्ष्मैर्दृष्टिसञ्चारैः—निमेषादिभिः, 'एवमाइएहिं आगारेहिं अभग्गे अविराहिओ होज्ज मे क्काउस्सग्गे'
एवमादिभिरित्यादिशब्दार्थं वक्ष्यामः, आक्रियन्त इत्याकारा आगृह्यन्त इति भावना, सर्वथा

દૂર કરવાદ્વારા) સંસારના કારણભૂત એવા જ્ઞાનાવરણાદિ પાપકર્મોના નાશ માટે હું કાયોત્સર્ગને 15
=કાયાના ત્યાગને કરું છું. ધાતુઓ અનેક અર્થોવાળા હોવાથી તિષ્ઠામિ એટલે કરોમિ અર્થ જાણવો,
અર્થાત્ વ્યાપારવાળી એવી કાયાનો ત્યાગ કરું છું. શું સર્વથા કાયાનો ત્યાગ કરું છું ? (અર્થાત્ સૂક્ષ્મ
કે બાદર કોઈપણ જાતના વ્યાપારો કરવા નથી ?) ના, ઉચ્ચવાસ સિવાયના વ્યાપારોવાળી કાયાનો
ત્યાગ કરું છું. આ પ્રમાણેનો અન્વય હવે બતાવાતા બધા પદો સાથે જોડવો.

તેમાં ઊંચો અથવા પ્રબળ એવો જે શ્વાસ તે ઉચ્ચવાસ — તેના સિવાય, નીચેનો જે શ્વાસ તે 20
નિઃશ્વાસ — તેના સિવાય, ઊંધરસ સિવાય, છીંક સિવાય, જૃમ્ભિત એટલે ઉઘાડેલા મોંમાંથી જોરથી
પવન નીકળવો તે, અર્થાત્ બગાસા ખાવા — (તે સિવાયના વ્યાપારવાળી કાયાનો ત્યાગ કરું છું.),
ઓડકાર, 'વાયનિસગ્ગેણ' = અપાનભાગમાંથી પવન નીકળવો તે, અર્થાત્ વાછૂટ થવી — તે
વાતનિસર્ગ કહેવાય છે — તેના સિવાય, ભ્રમિ એટલે આકસ્મિક થનારું શરીરનું ભ્રમણ, અર્થાત્
ચક્કર આવવા — તેના સિવાય, પિત્તમૂર્ચા એટલે પિત્ત વધી જવાના કારણે કંઈક બેભાન જેવું થવું 25
— તેના સિવાય, સૂક્ષ્મ અંગસંચાર એટલે કે રૂંવાટા ઊભા થવા વિગેરે જણાતાં કે નહીં જણાતાં એવા
શરીરના ચલન પ્રકારો સિવાય.

સૂક્ષ્મ ખેલસંચાર — જે કારણથી સયોગિજીવને યોગસહિત વીર્યનો સદ્ભાવ હોવાથી તે શ્લેષ્મનું
હલનચલન સૂક્ષ્મ રીતે શરીરની અંદર થયા કરે છે. તેથી તેના સિવાય. સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિસંચાર — આંખના
પલકારા વિગેરે સૂક્ષ્મદૃષ્ટિસંચાર સિવાય. એવમાઈએહિં વિગેરે શબ્દોના અર્થો અમે આગળ (ગા. 30
૧૫૧૮ માં) કહીશું. (કાયોત્સર્ગનો ભંગ ન થાય તે માટે) જે ગ્રહણ કરાય તે આગારો અર્થાત્

કાયોત્સર્ગાપવાદપ્રકારા इत्यर्थः, तैराकारैर्विद्यमानैरपि न भग्नोऽभग्नः, भग्नः सर्वथा नाशितः, न विराधितोऽविराधितो, विराधितो देशभग्नोऽभिधीयते, भवेत् मम कायोत्सर्गः, कियन्तं कालं यावदित्याह—‘जाव अरहंताणं भगवंताणं नमोक्कारेणं न पारेमि’ यावदहंतां भगवतां नमस्कारेण न पारयामि, यावदिति कालावधारणं, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेषामर्हतां

- 5 भगः—ऐश्वर्यादिलक्षणः स विद्यते येषां ते भगवन्तस्तेषां भगवतां सम्बन्धिना नमस्कारेण ‘नमो अरहंताणं’ इत्यनेन न पारयामि—न पारं गच्छामि, तावत् किमित्याह—‘ताव कायं ठाणेणं मोणेणं झाणेणं अप्पाणं वोसिरामि’ इति तावच्छब्देन कालनिर्देशमाह, कायं—देहं स्थानेन—ऊर्ध्वस्थानेन तथा मौनेन—वाग्निरोधलक्षणेन, तथा ध्यानेन शुभेन, ‘अप्पाणं’ इति प्राकृतशैल्या आत्मीयं, अन्ये न पठन्त्येवैनमालापकं, व्युत्सृजामि—परित्यजामि, इयमत्र भावना—कायं स्थानमौनध्यानक्रिया—
- 10 व्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासद्वारेण व्युत्सृजामि, नमस्कारपाठं यावत् प्रलम्बभुजो निरुद्धवाक्प्रसरः प्रशस्तध्यानानुगतस्तिष्ठामीति, तथा च कાયोत्सर्गपरिसमाप्तौ नमस्कारमपठतस्तद्भङ्ग एव द्रष्टव्य इत्येष तावत् समासार्थः, अवयवार्थं तु भाष्यकारो वक्ष्यत इति तत्रेच्छामि स्थातुं कાયोत्सर्गमित्याद्यं

કાયોત્સર્ગ માટેના બધી જ રીતના અપવાદના પ્રકારો. ભગ્ન એટલે સર્વથા કાયોત્સર્ગનો નાશ થવો. સર્વથા નાશ ન થવો તે અભગ્ન. વિરાધિત એટલે દેશથી ભગ્ન. તે ન થવો તે અવિરાધિત. અપવાદના

15 પ્રકારો = કારણો હોવા છતાં મારો કાયોત્સર્ગ અભગ્ન અને અવિરાધિત થાય. (અર્થાત્ અપવાદ સિવાય કાયોત્સર્ગ અભગ્ન, અવિરાધિત થાય.)

- કેટલા કાલ સુધી કાયોત્સર્ગ કરવાનો ? તે કહે છે — જ્યાં સુધી અરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર કરવાવડે હું કાયોત્સર્ગને પૂર્ણ ન કરું ત્યાં સુધી મારો કાયોત્સર્ગ થાઓ. આ પ્રમાણે કાલ નક્કી થયો. અશોકવૃક્ષ વિગેરે આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય વિગેરેરૂપ પૂજાને જે યોગ્ય છે તે અરિહંતો. ભગ એટલે
- 20 ઐશ્વર્ય વિગેરે. તે જેમને છે તે ભગવંત. આવા તે અરિહંત ભગવંત સંબંધી ‘નમો અરિહંતાણં’ એ પ્રમાણેના નમસ્કારદ્વારા જ્યાં સુધી હું કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ ન કરું ત્યાં સુધી શું ? તે કહે છે કે ત્યાં સુધી હું સ્થાનાદિવડે આત્માને વોસિરાવું છું.

- અહીં ‘તાવ’ શબ્દ કાલ જણાવે છે, અર્થાત્ ‘ત્યાં સુધી’ એ અર્થમાં છે. કાયાને = દેહને સ્થાનવડે = ઊભા રહેવાવડે, તથા મૌનવડે = વચનને અટકાવવાવડે, તથા શુભધ્યાનવડે (સંપૂર્ણ અર્થ — ત્યાં
- 25 સુધી સ્થિર ઊભા રહેવાદ્વારા, મૌન રાખીને શુભધ્યાન કરવાદ્વારા) ‘અપ્પાણં’ = પોતાની કાયાને વોસિરાવું છું. કેટલાક આચાર્ય ‘અપ્પાણં’ શબ્દ બોલતા નથી. સંપૂર્ણ ભાવાર્થ — સ્થાન-મૌન અને ધ્યાનના અભિગ્રહ સાથે ઉચ્છ્વાસાદિ ક્રિયા સિવાયની અન્ય ક્રિયાઓમાં કાયાને રાખવાને આશ્રયીને હું કાયાનો ત્યાગ કરું છું. (એટલે કે અન્યક્રિયાઓમાં કાયાને રાખીશ નહીં.) અર્થાત્ ‘નમો અરિહંતાણં’ બોલું નહીં ત્યાં સુધી નીચે ધૂંટણ તરફ લંબાવેલી ભૂજવાળો, બોલવાનું બંધ કરીને પ્રશસ્તધ્યાન કરતો
- 30 હું રહું છું. આવી પ્રતિજ્ઞા હોવાને કારણે કાયોત્સર્ગની પૂર્ણાહુતિ પછી ‘નમો અરિહંતાણં’ નહીં બોલનારને કાયોત્સર્ગનો ભંગ જ જણવો. આ પ્રમાણે આ સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો. વિસ્તારાર્થ ભાષ્યકાર કહેશે.

સૂત્રાવયવમધિકૃત્યાહ પર:-કાયોત્સર્ગસ્થાનં ન કાર્યં, પ્રયોજનરહિતત્વાત્, તથાવિધપર્યટનવદિતિ, અત્રોચ્યતે, પ્રયોજનરહિતત્વમસિદ્ધં, યત: —

કાઁસસગંમિ ઠિઓ નિરેયકાઓ નિરુદ્ધવડપસરો ।

જાણઇ સુહમેગમણો મુણિ દેવસિયાઇ અડયારં ॥૧॥ (પ્ર૦)

પરિજાણિઁણ ય જઓ સંમં ગુરુજણપગાસણેણં તુ ।

5

સોહેડ અપ્પગં સો જમ્હા ય જિણેહિં સો ભણિઓ ॥૨॥ (પ્ર૦)

કાઁસસગં મોક્ષપહદેસિયં જાણિઁણ તો ધીરા ।

દિવસાડયારજાણણઢુયાઇ ઠાયંતિ ઁસસગં ॥૧૪૯૯॥

વ્યાખ્યા-ઇહ ચ સમ્બંધગાથાદ્વયમન્યકર્તૃકં તથાપિ સોપયોગમિતિકૃત્વા વ્યાખ્યાયતે, કાયોત્સર્ગે ઉક્તસ્વરૂપે સ્થિત: સન્ નિરેજકાયો-નિષ્પ્રકમ્પદેહ ઇતિ ભાવના, નિરુદ્ધવાકપ્રસર:-મૌનવ્યવસ્થિત: 10 સન્ જાનીતે સુખમેકમના-एकाग्रचित्त: સન્, કોઁસૌ ?-મુનિ:-સાધુ:, કિં ?-દૈવસિકાદ્યતિચારં આદિશબ્દાદ્રાત્રિકગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ તત: કિમિત્યાહ-પરિજ્ઞાયાતિચારં યત:-યસ્માત્ કારણાત્ સમ્યગ્-અશઠભાવેન ગુરુજનપ્રકાશનેન-ગુરુજનનિવેદનેનેતિ હૃદયં, તુશબ્દાત્ તદાદિષ્ટપ્રાયશ્ચિત્તકરણેન ચ શોધયત્યાત્માનમસૌ, અતિચારમલિનં ક્ષાલયતીત્યર્થ:, તત્ત્વાતિચારપરિજ્ઞાનમવિકલં કાયોત્સર્ગ-વ્યવસ્થિતસ્ય ભવત્યત: કાયોત્સર્ગસ્થાનં કાર્યમિતિ, કિંચ-યસ્માજ્જિનૈર્ભગવદ્ભિરયં કાયોત્સર્ગો 15 ભણિત-ઉક્ત:, તસ્માત્ કાયોત્સર્ગસ્થાનં કાર્યમિતિ ગાથાર્થ: ॥૧-૨॥ યતશ્ચૈવમત: 'કાઁસસગં

શંકા : તેમાં 'ઇચ્છામિ સ્થાતું કાયોત્સર્ગ' આ પ્રમાણેના પ્રથમ સૂત્રાવયવને આશ્રયીને શિષ્ય કહે છે — કાયોત્સર્ગમાં રહેવાની એટલે કે કાયોત્સર્ગ કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે નિષ્કારણ પર્યટનની જેમ તેનું કોઈ પ્રયોજન નથી.

સમાધાન : કાયોત્સર્ગ પ્રયોજનરહિત છે એ વાત અસિદ્ધ છે કારણ કે ⇨

20

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : અહીં જણાવેલ પ્રથમ બે ગાથાઓ અન્યકર્તાની હોવા છતાં ઉપયોગી હોવાથી તેઓનું વ્યાખ્યાન કરાય છે. કહેવાયેલા સ્વરૂપવાળા કાયોત્સર્ગમાં રહેલો સાધુ દેહના હલનચલના વિનાનો છે, અને મૌન થયેલો છતો એકાગ્રમનથી સુખપૂર્વક જાણે છે. શું જાણે છે ? — દૈવસિક વિગેરે અતિચારોને, આદિશબ્દથી રાત્રિકાઅતિચારોને જાણે છે. અતિચારોને જાણીને શું કરવાનું ? તે કહે છે 25 — અતિચારોને જાણીને જે કારણથી તે સાધુ સમ્યગ્ રીતે = માયા વિના ગુરુજન પાસે નિવેદન કરવાદ્વારા અને 'તુ' શબ્દથી ગુરુએ બતાવેલ પ્રાયશ્ચિત્તને કરવાદ્વારા પોતાના આત્માને શુદ્ધ કરે છે, અર્થાત્ અતિચારોથી મલિન આત્માનું પ્રક્ષાલન કરે છે. આમ, જે કારણથી તે અતિચારોનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન કાયોત્સર્ગમાં રહેલાને થાય છે, તે કારણથી કાયોત્સર્ગમાં સાધુએ રહેવું જોઈએ. વળી, જે કારણથી આ કાયોત્સર્ગ જિનોએ ઉપદેશેલો છે, તે કારણથી કાયોત્સર્ગમાં રહેવું જોઈએ. ॥પ્રક્રિ. ૧-૨॥ 30

અને જે કારણથી આ કાયોત્સર્ગ જિનોપદિષ્ટ છે તે કારણથી 'મોક્ષપથદેશિત' અહીં તીર્થંકરો

મોક્ષપદ્ધતિસિદ્ધિ'તિ મોક્ષપદ્ધતિસ્તીર્થકર એવ બળ્યતે તત્પ્રદર્શકત્વાત્, કારણે કાર્યોપચારાત્, તેન મોક્ષપદ્ધતિ દેશિતઃ—ઉપદિષ્ટઃ મોક્ષપદ્ધતિદેશિતસ્તં, 'જાણિકૃતં'તિ દિવસાદ્યતિચાર-પરિજ્ઞાનોપાયતથા વિજ્ઞાય તતો ધીરાઃ—સાધવઃ, દિવસાતિચારજ્ઞાનાર્થમિત્યુપલક્ષણં રાત્ર્યતિચાર-જ્ઞાનાર્થમપિ, 'ઠાયંતિ ઝસ્સગં'તિ તિષ્ઠન્તિ કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ, કાયોત્સર્ગમિત્યર્થઃ, તતશ્ચ કાયોત્સર્ગસ્થાનં કાર્યમેવ,

5 સપ્રયોજનત્વાત્, તથાવિધવૈયાવૃત્યવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૧૧॥

સામ્પ્રતં યદુક્તં 'દિવસાતિચારજ્ઞાનાર્થ'મિતિ, તત્રૌઘતો વિષયદ્વારેણ તમતિચારમુપદર્શયન્નાહ — સયણાસણપણપાણે ચેદ્વય જડ સેજ્જ કાય ઉચ્ચારે ।

સમિતીભાવણગુત્તી વિત્તહાયરણમિ અદ્યારો ॥૧૫૦૦॥

વ્યાખ્યા—શયનીયવિત્તથાચરણે સત્યતિચારઃ, એતદુક્તં ભવતિ—સંસ્તારકાદેરવિધિના ગ્રહણાદૌ

10 અતિચાર ઇતિ, 'આસણ'તિ આસનવિત્તથાચરણે સત્યતિચારઃ પીઠકાદેરવિધિનાં ગ્રહણાદૌ અતિચાર ઇતિ ભાવના, 'અણપાણે'તિ અન્નપાનવિત્તથાચરણે સત્યતિચારઃ અન્નપાનસ્યાવિધિના ગ્રહણાદૌ અતિચાર ઇત્યર્થઃ, 'ચેતિય'તિ ચૈત્યવિત્તથાચરણે સત્યતિચારઃ, ચૈત્યવિષયં ચ વિત્તથાચરણમવિધિના વચ્ચનકરણે અકરણે ચેત્યાદિ, 'જડ'તિ યતિવિત્તથાચરણે સત્યતિચારઃ, યતિવિષયં ચ વિત્તથાચરણં યથાર્થં વિનયાદ્યકરણમિતિ, 'સેજ્જ'તિ શય્યાવિત્તથાચરણે સત્યતિચારઃ, શય્યા વસતિરુચ્યતે,

15 મોક્ષમાર્ગને દેખાડનારા હોવાથી કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરતા મોક્ષપદ્ધતિ તરીકે તીર્થકરો જ જાણવા. તેમનાવડે ઉપદિષ્ટ એવા આ કાયોત્સર્ગને દિવસના અતિચારોને જાણવા માટેના ઉપાય તરીકે જાણીને ધીર = સાધુઓ કાયોત્સર્ગને કરે છે. અહીં 'દિવસના અતિચારોનું જ્ઞાન' એ ઉપલક્ષણ હોવાથી 'રાત્રિના અતિચારોના પરિજ્ઞાન માટે' પણ જાણી લેવું. આમ તેવા પ્રકારના વૈયાવચ્ચની જેમ સપ્રયોજન હોવાથી કાયોત્સર્ગમાં સાધુઓએ રહેવું જોઈએ. ॥૧૪૮૯॥

20 અવતરણિકા : હવે જે કહ્યું કે 'દિવસના અતિચારોના પરિજ્ઞાન માટે' તેમાં સામાન્યથી વિષયદ્વારા તે અતિચારને જણાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સંચારો વિગેરે ખોટી રીતે ગ્રહણ કરવા વિગેરેમાં અતિચાર લાગે. (આશય એ છે કે સંચારો વિગેરે જ્યારે ગ્રહણ કરવાના હોય, આદિશબ્દથી કોઈક સ્થાને મૂકવાના હોય તો પ્રતિલેખન—

25 પ્રમાર્જન વિના ગ્રહણ—મુંચન કરવામાં અતિચાર લાગે. આ જ પ્રમાણે હવે પછીના પદોમાં અવિધિ એટલે યથાયોગ્ય પ્રતિલેખન—પ્રમાર્જન વિગેરે જાણવું.) આસન એટલે પીઠ—ફલક વિગેરે અવિધિથી ગ્રહણ કરવા વિગેરેમાં અતિચાર લાગે. અન્ન—પાન વિગેરેને અવિધિથી ગ્રહણ વિગેરે કરવામાં (અર્થાત્ અન્ન—પાન વહોરતી વખતે દોષ ન લાગે તેની કાળજી રાખ્યા વિના અથવા વાપરતી વખતે દૃષ્ટિ પડિલેહણ વિગેરે કર્યા વિના વાપરવામાં) અતિચાર લાગે.

30 ચૈત્યસંબંધી ખોટું આચરણ થતાં એટલે કે અવિધિથી ચૈત્યવંદન કરવામાં અને સર્વથા ચૈત્યવંદન ન કરે તો અતિચાર લાગે. સાધુસંબંધી ખોટું આચરણ થતાં એટલે કે સાધુઓમાં જેને જે યોગ્ય હોય તેને તે વિનય વિગેરે ન કરવાથી અતિચાર લાગે. શય્યા એટલે ઉપાશ્રય. તે સંબંધી ખોટું આચરણ

તદ્વિષયં વિતથાચરણમવિધિના પ્રમાર્જનાદૌ સ્થ્યાદિસંસક્તાયાં વા વસત ઇત્યાદિ, ‘કાય’ ઇતિ કાયિકાવિતથાચરણે સત્યતિચારઃ, વિતથાચરણં ચાસ્થણિડલે કાયિકાં વ્યુત્સૂજતઃ સ્થણિડલે વાઽપ્રત્યુપેક્ષિતાદાવિત્યાદિ, ‘ઉચ્ચારે’તિ ઉચ્ચારવિતથાચરણે સત્યતિચારઃ ઉચ્ચારઃ—પુરીષં ભળયતે વિતથાચરણં ચૈતદ્વિષયં યથા કાયિકાયાં, ‘સમિતિ’તિ સમિતિવિતથાચરણે સત્યતિચારઃ, સમિતયશ્ચેર્યાસમિતિપ્રમુખાઃ પઞ્ચ યથા પ્રતિક્રમણે, વિતથાચરણં ચાસામવિધિનાઽઽસેવનેઽનાસેવને 5 ચેત્યાદિ, ‘ભાવને’તિ ભાવનાવિતથાચરણે સત્યતિચારઃ, ભાવનાશ્ચાનિત્યત્વાદિગોચરા દ્વાદશ, તથા ચોક્તમ્—‘ભાવયિતવ્યમનિત્યત્વમશરણત્વં તથૈકતાન્યત્વે । અશુચિત્વં સંસારઃ કર્માશ્રવસંવરવિધિશ્ચ ॥૧॥ નિર્જરણલોકવિસ્તરધર્મસ્વાધ્યાતતત્ત્વચિન્તાશ્ચ । બોધેઃ સુદુર્લભત્વં ચ ભાવના દ્વાદશ વિશુદ્ધાઃ ॥૨॥’ અથવા પઞ્ચવિંશતિભાવના યથા પ્રતિક્રમણે, વિતથાચરણં ચાસામવિધિનાસેવનેત્યાદિ, ‘ગુપ્તિ’તિ ગુપ્તિવિતથાચરણે સત્યતિચારઃ, તત્ર મનોગુપ્તિપ્રમુખાસ્તિસ્ત્રો ગુપ્તયઃ તથા પ્રતિક્રમણે, 10 વિતથાચરણમપિ ગુપ્તિવિષયં યથા સમિતિષ્વિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૦૦॥

ઇત્થં સામાન્યેન વિષયદ્વારેણાતિચારમભિધાયાધુના કાયોત્સર્ગગતસ્ય મુનેઃ ક્રિયામભિધિત્સુરાહ—

થતાં એટલે કે ઉપાશ્રયનું અવિધિથી પ્રમાર્જન વિગેરે કરે અથવા સ્ત્રીસંસક્ત વસતિમાં રહે તો અતિચાર લાગે. કાયિકા = માત્રુ, તે સંબંધી વિતથ આચરણ થતાં એટલે કે સચિતભૂમિ ઉપર માત્રુ 15 પરઠવે અથવા અચિતભૂમિ ઉપર પણ પ્રત્યુપેક્ષણ વિગેરે કર્યા વિના પરઠવે તો અતિચાર લાગે.

ઉચ્ચાર = વડીનીતિ, તે સંબંધી ખોટું આચરણ માત્રાની જેમ જ સમજવું. તેમાં વિતથ આચરણ થતાં અતિચાર લાગે. સમિતિસંબંધી ખોટું આચરણ થતાં અતિચાર લાગે. સમિતિ એટલે ઈર્યાસમિતિ વિગેરે પાંચ કે જેનું નિરૂપણ પૂર્વે પ્રતિક્રમણ—અધ્યયનમાં (પઢિત્ક્રમમિ પંચર્હિ સમિર્હિ સૂત્રમાં) કરેલું છે. સમિતિઓનું વિતથ આચરણ અવિધિથી સમિતિઓનું પાલન કરવામાં કે સર્વથા અપાલનમાં 20 જાણવું. ભાવનાસંબંધી વિતથ આચરણ થતાં અતિચાર લાગે છે. અહીં અનિત્યત્વ વિગેરે બાર ભાવનાઓ જાણવી. કહ્યું છે — બાર પ્રકારની વિશુદ્ધ ભાવનાઓ ભાવવા યોગ્ય છે. તે આ પ્રમાણે — અનિત્યત્વ, અશરણત્વ, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિત્વ, સંસાર, કર્માશ્રવ, સંવરવિધિ, કર્મનિર્જરા, લોકનો વિસ્તાર (= લોકનું સ્વરૂપ), ધર્મ (અરિહંતાદિવડે) સારી રીતે કહેવાયેલો છે એ પ્રમાણેનું તાત્વિક ચિંતન અને બોધિની સુદુર્લભતા. ॥ પ્રશમરતિ-૧૪૯-૧૫૦ ॥

અથવા પ્રતિક્રમણ અધ્યયનમાં કહેલી પચ્ચીસ ભાવનાઓ લેવી. અને ભાવનાઓનું વિતથ— 25 આચરણ અવિધિથી સેવન કરવું અથવા સર્વથા ન ભાવવી વિગેરે પ્રકારે જાણવું. ગુપ્તિસંબંધી વિતથ—આચરણમાં અતિચાર લાગે છે. તેમાં મનોગુપ્તિ વિગેરે ત્રણ પ્રતિક્રમણ અધ્યયનમાં કહેલ પ્રમાણે જાણવી. ગુપ્તિવિષયક ખોટું આચરણ સમિતિની જેમ જાણવું. ॥૧૫૦૦॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે સામાન્યથી વિષયદ્વારા (= ક્યાં ક્યાં અતિચારો લાગે ? તે જણાવવા દ્વારા) અતિચારોને કહીને હવે કાયોત્સર્ગમાં રહેલ મુનિની ક્રિયાને કહેવાની ઈચ્છાવાળા 30 ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગોસમુહનંતગાર્ઁ આલોએ દેસિએ ય અઙારે ।

સવ્વે સમાણઙ્ગા હિયએ દોસે ઠવિજ્જાહિ ॥૧૫૦૧॥

કાઁ હિઅએ દોસે જહક્કમં જા ન તાવ પારેઙ્ગ ।

તાવ સુહમાણુપાણૂ ધમ્મં સુક્કં ચ ઙ્ગાઙ્ગા ॥૧૫૦૨॥

- 5 ગોષઃ પ્રત્યૂષો ભળ્યતે, 'મુહનંતગં' મુખવસ્ત્રિકા આદિશબ્દાચ્છેષોપકરણગ્રહઃ, તતશ્ચૈતદુક્તં
ભવતિ—ગોષાદારભ્ય મુખવસ્ત્રિકાદૌ વિષયે 'આલોએ દેસિએ ય અઙારે'તિ અવલોકયેત્—
નિરીક્ષેત દૈવસિકાનતિચારાન્—અવિધિપ્રત્યુપેક્ષિતાપ્રત્યુપેક્ષિતાદીનિતિ, તતઃ 'સવ્વે સમાણઙ્ગા'
સર્વાનતિચારાન્ મુખવસ્ત્રિકાપ્રત્યુપેક્ષણાદારભ્ય યાવત્ કાયોત્સર્ગાવસ્થાનમત્રાન્તરે ય ઇતિ 'સમાણઙ્ગા'
સમાપ્ય બુદ્ધ્યવલોકનેન સમાપ્તિં નીત્વા એતાવન્ત એત ઇતિ, તાતઃ પરમતિચારોઽસ્તિ તતો 'હૃદયે'
10 ચેતસિ દોષાન્—પ્રતિષિદ્ધકરણાદિલક્ષણાન્ આલોચનીયાનિત્યર્થઃ, સ્થાપયેદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૦૧॥
'કાઁ હિયએ' ગાથા વ્યાખ્યા—કૃત્વા હૃદયે દોષાન્ યથાક્રમમિતિ પ્રતિસેવનાનુલોમ્યેન આલોચના-
નુલોમ્યેન ચ, પ્રતિસેવનાનુલોમ્યં નામ યે યથાઽસેવિતા ઇતિ, આલોચનાનુલોમ્યં તુ પૂર્વં લઘવ

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : ગોષ એટલે સવાર. મુહનંતગ એટલે મુહપત્તિ, આદિશબ્દથી શેષ ઉપકરણ લેવા. તેથી

- 15 ભાવાર્થ આ પ્રમાણે કે સવારથી લઈને મુખવસ્ત્રિકા વિગેરે વિષયમાં અવિધિથી પ્રત્યુપેક્ષણ કરી,
પ્રત્યુપેક્ષણ ન કરી વિગેરે દિવસસંબંધી અતિયારોનું (કાયોત્સર્ગમાં રહેલો સાધુ) ચિંતન કરે. ત્યાર
પછી મુહપત્તિના પરિવેહણથી લઈને અત્યારે કાયોત્સર્ગમાં રહેલો છે ત્યાં સુધીમાં જે અતિયારો
લાગ્યા છે તે બધા અતિયારોનું સમાપણ કરીને એટલે કે પોતાની બુદ્ધિથી દિવસદરમિયાનના તે બધા
અતિયારોનું અવલોકન કરવાદ્વારા સમાપ્તિને પમાડીને (અર્થાત્ પોતાની બુદ્ધિમાં તે બધા અતિયારોને
20 લાવીને) આટલા અતિયારો આજે મને લાગ્યા છે આના સિવાયનો એક પણ વધારે અતિયાર હવે
વિચારવાનો રહ્યો નથી. (એ પ્રમાણે બધા અતિયારોનું સારી રીતે સમાપન કર્યા) પછી આલોચના
કરવા યોગ્ય એવા તે પ્રતિષિદ્ધનું કરણ વિગેરે દોષોને (અહીં દિવસે લાગેલા બધા અતિયારોનો આ
પ્રતિષિદ્ધકરણ વિગેરે ચારમાં સમાવેશ થયેલો જાણવો. તેથી પ્રતિષિદ્ધકરણ વિગેરે એટલે જ દિવસના
બધા અતિયારોને) હૃદયમાં સ્થાપિત કરે (એટલે કે તેની બરાબર ધારણા કરી લે.) ॥૧૫૦૧॥
25 તે દોષોને હૃદયમાં ક્રમશઃ સ્થાપિત કરે, અર્થાત્ પ્રતિસેવન અનુસારે અથવા આલોચનાનુસારે
સ્થાપિત કરે. તેમાં પ્રતિસેવનાનુસારે એટલે કે જે અતિયાર જે રીતે સેવાયા છે તે રીતે. તથા
આલોચનાનુસારે એટલે પહેલાં નાના અતિયારો અને પછી મોટા અતિયારોને ગોઠવે. (આશય એ
છે કે જે સાધુ છેદસૂત્રાદિનો અભ્યાસ કરીને ગીતાર્થ બન્યો છે અને કયા અતિયારનું કેટલું પ્રાયશ્ચિત્ત
આવે ? તે જેણે ખબર છે તે ગીતાર્થ સાધુ જેનું પ્રાયશ્ચિત્ત ઓછું આવતું હોય તેની પ્રથમ આલોચના
30 કરે અને જેનું પ્રાયશ્ચિત્ત વધારે આવતું હોય તેની પછી આલોચના કરે. આંને આલોચનાનુસાર

આલોચ્યન્તે પંશ્ચાદ્ ગુરવ્ ઇતિ, 'જા ન તાવ પારેતિ'ત્તિ યાવન્ન તાવત્ પારયતિ ગુરુનમસ્કારેણ, 'તાવ સુહમાણુપાણુ'ત્તિ તાવદિતિ કાલાવધારણં, સૂક્ષ્મપ્રાણાપાનઃ, સૂક્ષ્મોચ્છ્વાસનિશ્વાસ इत्यर्थः, 'કિં ?'—'ધમ્મં સુક્કં ચ ડ્ઞાએજ્જા' ધર્મધ્યાનં પ્રતિક્રમણાધ્યયનોક્તસ્વરૂપં 'શુક્લં ચ' શુક્લધ્યાનં ચ ધ્યાયેદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૦૨॥ એવં —

દેસિય રાઙ્ગય પક્કિચ્ચ ચાઝમ્માસે તહેવ વરિસે ય ।

5

ઙ્કિક્કે તિત્તિ ગમા નાયવ્વા પંચસેએસુ ॥૧૫૦૩॥

વ્યાખ્યા—'દેસિય'ત્તિ દૈવસિકે પ્રતિક્રમણે દિવસેન નિર્વૃત્તં દૈવસિકં, 'રાઙ્ગય'ત્તિ રાત્રિકે, 'પક્કિચ્ચ'ત્તિ પાક્ષિકે 'ચાઝમ્માસે'ત્તિ ચાતુર્માસિકે 'તહેવ વરિસે'ત્તિ તથૈવ વાર્ષિકે ચ, વર્ષેણ નિર્વૃત્તં વાર્ષિકં—સાંવત્સરિકમિતિ ભાવના, એકૈકસ્મિન્ પ્રતિક્રમણે દૈવસિકાદૌ ત્રયો ગમા જ્ઞાતવ્યાઃ, પચ્ચસ્વેતેષુ દૈવસિકાદિપુ, કથં ત્રયો ગમાઃ ?, સામાયિકં કૃત્વા કાયોત્સર્ગકરણં, સામાયિકમેવ 10 કૃત્વા પ્રતિક્રમણં, સામાયિકમેવ કૃત્વા પુનઃ કાયોત્સર્ગકરણમ્, ઇહ ચ યસ્માદ્ દિવસાદિ તીર્થં દિવસપ્રધાનં ચ તસ્માદ્ દૈવસિકમાદાવિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૦૩॥ અત્રાહ ચોદકઃ —

આઙ્ગમકાઝ્સગ્ગે પડિક્કમં તાવ કાઝ સામઙ્ગયં ।

તો કિં કરેહ બીયં તઙ્ગઅં ચ પુણોઽવિ ઝ્સગ્ગે ? ॥૧૫૦૪॥

સમભાવંમિ, ઠિયપ્પા ઝ્સગ્ગં કરિય તો પડિક્કમઙ્ગ ।

15

એમેવ ય સમભાવે ઠિયસ્સ તઙ્ગયં તુ ઝ્સગ્ગે ॥૧૫૦૫॥

કહેવાય છે.) આ રીતે અતિચારોને સ્થાપિત કર્યા બાદ જ્યાં સુધી ગુરુ નમસ્કારવડે પોતાનો કાયોત્સર્ગ પારે નહીં ત્યાં સુધી સૂક્ષ્મ શ્વાસોર્ષ્વાસવાળો સાધુ પ્રતિક્રમણાધ્યયનમાં કહેલ સ્વરૂપવાળું ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન કરે ॥૧૫૦૨॥ તે આ પ્રમાણે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20

ટીકાર્થ : દિવસવડે બનેલું દૈવસિક કહેવાય. દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં, એ જ પ્રમાણે રાત્રિક, પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને વાર્ષિક પ્રતિક્રમણમાં. અહીં વર્ષવડે બનેલું તે વાર્ષિક અર્થાત્ સાંવત્સરિક એમ જાણવું. આ દૈવસિક વિગેરે પાંચે પ્રતિક્રમણોમાં દરેક પ્રતિક્રમણમાં ત્રણ પ્રકારો જાણવા. કેવી રીતે ત્રણ પ્રકારો ? તે કહે છે — સામાયિકને કરીને કાયોત્સર્ગ કરવો (અર્થાત્ કરેમિ ભંતે ! સૂત્ર બોલીને 'સયણાસગ્ગ'નો જે કાયોત્સર્ગ કરાય છે તે પ્રથમ પ્રકાર.) સામાયિકને જ કરીને પ્રતિક્રમણ 25 (અર્થાત્ કરેમિ ભંતે ! સૂત્ર બોલીને પગામસિજ્જાએ સૂત્ર બોલવું તે બીજો પ્રકાર.) અને સામાયિકને જ કરીને ફરી કાયોત્સર્ગ કરવો (અર્થાત્ કરેમિ ભંતે ! બોલ્યા પછી સાંજના પ્રતિક્રમણમાં બે લોગસ્સ, એક લોગસ્સ અને એક લોગસ્સનો જે કાયોત્સર્ગ થાય છે તે ત્રીજો પ્રકાર) જાણવો. અહીં તીર્થની શરૂઆત દિવસથી થઈ (દિવસે તીર્થની સ્થાપના થઈ હોવાથી) અને દિવસ પ્રધાન હોવાથી (અર્થાત્ પાક્ષિક પણ દિવસે જ હોય છે, ચાતુર્માસિક પણ દિવસે અને સાંવત્સરિક પણ દિવસે જ હોય છે. 30 જ્યારે રાત્રિએ પાક્ષિક વિગેરે હોતા નથી માટે દિવસની પ્રધાનતા હોવાથી ઇતિ ચૂર્ણો) પાંચે પ્રતિક્રમણોમાં પ્રથમ દૈવસિક પ્રતિક્રમણ ગ્રહણ કર્યું છે. ॥૧૫૦૩॥ અહીં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે ⇨

સજ્ઞાચરણાણતવઓસહેસુ ઉવએસથુરૂપયાણેસુ ।

સંતગુણકિત્તણેસુ અ ન હંતિ પુણરુત્તદોસા ઉ ॥૧૫૦૬॥

- વ્યાખ્યા—‘આદિમકાઝસગ્ગે’ ઇતિ પ્રથમકાચોત્સર્ગે કૃત્વા સામાયિકમિતિ યોગઃ ‘પડિક્કમં તાવ બિતિયં કાઝં સામાઇયં’તિ યોગઃ, તા કિં કરેહ તઇયં ચ સામાઇયં પુણોઽવિ ઝસગ્ગે’ યઃ
5 પ્રતિક્રાન્તોપરીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૦૪॥ ચાલના ચેયમ્, અત્રોચ્યતે—‘સમભાવંમિ’ ગાહા વ્યાખ્યા—ઇહ સમભાવસ્થિતસ્ય ભાવપ્રતિક્રમણં ભવતિ નાન્યથા, તતશ્ચ સમભાવે—રાગદ્વેષમધ્યવર્તિતિ સ્થિત આત્મા યસ્યાસૌ સ્થિતાત્મા, ‘ઝસગ્ગં કરિય તો પડિક્કમતિ’ દિવસાતિચારપરિજ્ઞાનાય કાચોત્સર્ગ કૃત્વા ગુરોરતિચારજાલં નિવેદ્ય તત્પ્રદત્તપ્રાયશ્ચિત્તઃ સમભાવપૂર્વકમેવ તતઃ પ્રતિક્રામતિ, ‘એમેવ ય સમભાવે ઠિતસ્સ તતિયં તુ ઝસગ્ગે’ એવમેવ ચ સમભાવે વ્યવસ્થિતસ્ય સતશ્ચારિત્રશુદ્ધિરપિ
10 ભવતીતિકૃત્વા તૃતીયકં સામાયિકં કાચોત્સર્ગે પ્રતિક્રાન્તોત્તરકાલભાવિનિ ક્રિયત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૦૫॥ પ્રત્યવસ્થાનમિદમથવા—‘સજ્ઞાચરણાણ’ ગાહા, વ્યાખ્યા નિગદસિદ્ધા ॥૧૫૦૬॥

ઇદાનો ‘જો મે દેવસિઓ અઙ્યારો કઓ’ ઇત્યાદિ સૂત્રમધો વ્યાખ્યાતત્વાદનાદૃત્ય ‘તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં’તિ સૂત્રાવયવં વ્યાચિચ્છ્યાસુરાહ —

મિત્તિ મિઝમંદવત્તે છત્તિ અ દોસાણ છાયણે હોઇ ।

- 15 મિત્તિ ય મેરાઇ ઠિઓ દુત્તિ દુગુંછામિ અપ્પાણં ॥૧૫૦૭॥

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : સામાયિક કરીને પ્રથમ કાચોત્સર્ગ કર્યો. ત્યાર પછી બીજી વાર સામાયિક કરીને પ્રતિક્રમણ કર્યું. એ પ્રમાણે (મૂળમાં રહેલા શબ્દોને બદલી) અન્વય કરવો. હવે પ્રતિક્રાન્તોપરી = પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ જે કાચોત્સર્ગ કરવાનો છે તે કાચોત્સર્ગ કરતા પહેલા પણ ત્રીજી વારનું સામાયિક
20 શા માટે કરવાની જરૂર છે ? ॥૧૫૦૪॥ આ ચાલના = શિષ્યનો પ્રશ્ન છે.

- સમાધાન : જે સમભાવમાં રહેલો છે તેનું ભાવપ્રતિક્રમણ થાય છે. જે સમભાવમાં નથી તેનું ભાવપ્રતિક્રમણ થતું નથી. અને તેથી જે સાધુએ પોતાનો આત્મા રાગ-દ્વેષના મધ્યમાં રહેલા એવા સમભાવમાં સ્થાપિત કર્યો છે (= જે સાધુ મધ્યસ્થ બન્યો છે) તે સાધુ દિવસસંબંધી અતિયારોને જાણવા માટે કાચોત્સર્ગ કરીને, ગુરુને અતિયારસમૂહનું નિવેદન કરીને ગુરુવડે અપાયેલ પ્રાયશ્ચિત્તવાળો
25 ત્યાર પછી સમભાવપૂર્વક જ પ્રાયશ્ચિત્તને વહન કરતો અતિયારોથી પાછો ફરે છે. અને આ જ પ્રમાણે સમભાવમાં રહેલાને ચારિત્રશુદ્ધિ પણ થતી હોવાથી પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી થનારા કાચોત્સર્ગ પહેલાં ત્રીજું સામાયિક કરવાનું છે. ॥૧૫૦૫॥ આ પ્રત્યવસ્થાન = ઉત્તર જાણવો.

- અથવા સ્વાધ્યાય, ધ્યાન, તપ, ઔષધ, ઉપદેશ, સ્તુતિ, દાન અને સદ્ભૂત ગુણોનું કીર્તન આ બધું વારંવાર કરવા છતાં (જેમ) પુનરુક્ત દોષ લાગતો નથી. (તેમ સામાયિકનું પણ વારંવાર
30 ઉચ્ચાર કરવામાં પુનરુક્ત દોષ નથી.) ॥૧૫૦૬॥

અવતરશિક્ષા : ‘જો મે દેવસિઓ અઙ્યારો કઓ’ વિગેરે સૂત્ર પૂર્વે કહી દીધું હોવાથી તેને છોડીને હવે ‘તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં’ સૂત્રાવયવની વ્યાખ્યા કરવાની ઇચ્છવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ક્તિ કડં મે પાવં ડત્તિય ડેવેમિ તં ઉવસમેણં ।

एओ मिच्छाउक्कडपयक्खरत्थो समासेणं ॥૧૫૦૮॥

इदं गाथायुगलकं यथा सामायिकाध्ययने व्याख्यातं तथैव द्रष्टव्यमिति ॥૧૫૦૭-૮॥

સામ્પ્રતં ‘તસ્યોત્તરીકરણે’તિ સૂત્રાવયવં વિવૃણ્વન્નાહ -

खंडियविराहियाणं मूलगुणाणं सउत्तरगुणाणं ।

5

उत्तरकरणं कीरइ जह सगडरहंगगेहाणं ॥૧૫૦૯॥

पावं छिंदइ जम्हा पायच्छित्तं तु भन्नई तेणं ।

पाएण वावि चित्तं विसोहए तेण पच्छित्तं ॥૧૫૧૦॥

दव्वे भावे य दुहा सोही सल्लं च इक्कमिक्कं तु ।

सव्वं पावं कम्मं भामिज्जइ जेण संसारे ॥૧૫૧૧॥

10

વ્યાખ્યા-‘ખણિડતવિરાધિતાનાં’ ખણિડતા:-સર્વથા ભગ્ના વિરાધિતા:-દેશતો ભગ્ના મૂલગુણાનાં-પ્રાણાતિપાતાદિવિનિવૃત્તિરૂપાણાં સહ ઉત્તરગુણૈ:-પિણ્ડવિશુદ્ધ્યાદિભિર્વર્તત્ત્વં ઇતિ સોત્તરગુણાસ્તેષામુત્તરકરણં ક્રિયતે, આલોચનાદિના પુનઃ સંસ્કરણમિત્યર્થઃ, દૃષ્ટાન્તમાહ-યથા શકટરથાઙ્ગેહાનાં-વહિત્રચક્રગૃહાણામિત્યર્થઃ, તથા ચ શકટાદીનાં ખણિડતવિરાધિતાનાં અક્ષાવલિકાદિનોત્તરકરણં ક્રિયત્ત્વં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૦૯॥ અધુના ‘પ્રાયશ્ચિત્તકરણે’તિ સૂત્રાવયવં

15

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : આ બંને ગાથાઓનો અર્થ જે પ્રમાણે સામાયિક અધ્યયનમાં (ભા. ૩ ગા. ૬૮૬-૬૮૭માં) આપેલ છે તે પ્રમાણે અહીં જાણવો. ॥૧૫૦૭-૮॥

અવતરણિકા : હવે ‘તસ્યોત્તરીકરણે’ સૂત્રાવયવનું વિવરણ કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20

ટીકાર્થ : ખંડિત = સર્વથા ભંગાયેલા, વિરાધિત = દેશથી ભંગાયેલા, પ્રાણાતિપાતાદિથી વિનિવૃત્તિ એ મૂળગુણો જાણવા. પિંડવિશુદ્ધિ વિગેરે ઉત્તરગુણો જાણવા. આ પિંડવિશુદ્ધિ વિગેરે ઉત્તરગુણો સાથે જે રહેલા છે તે મૂળગુણો સોત્તરગુણ કહેવાય છે. સંપૂર્ણ અર્થ આ પ્રમાણે - ખંડિત અને વિરાધિત થયેલા ઉત્તરગુણ સહિતના મૂળગુણોનું ઉત્તરકરણ કરાય છે અર્થાત્ આલોચના વિગેરેદ્વારા તેઓનું સંસ્કરણ કરાય છે. આ વિષયમાં દૃષ્ટાન્ત કહે છે કે જેમ ગાડું, રથાંગ = ચક્ર અને ઘરોનું, અર્થાત્ જેમ ખંડિત - વિરાધિત એવા ગાડાં વિગેરેનું અક્ષ = પૈડું, આવલિકા (= પૈડામાં રહેલા આરા) વિગેરેદ્વારા ઉત્તરકરણ કરાય છે. (ટૂંકમાં જેમ ગાડું ભાંગ્યું હોય તો પૈડું વગેરે લગાડવાદ્વારા, રથાંગ = ગાડાનું પૈડું, તે તૂટ્યું હોય તો તેમાં આરા લગાડવાદ્વારા, અને ઘર તૂટ્યું હોય તો તેનું સમારકામ કરાવવાદ્વારા ઉત્તરકરણ કરાય છે. તેમ ખંડિત-વિરાધિત એવા મૂળ-ઉત્તરગુણોનું આલોચના વિગેરેદ્વારા ઉત્તરકરણ = સંસ્કરણ કરાય છે.) ॥૧૫૦૮॥

30

★ ‘ગન્ત્રી’ - પૂર્વમુદ્રિતે ।

વ્યાચિદ્ધ્યાસુરાહ—‘પાવં’ ગાહા, વ્યાહ્યા—પાપં—કર્મોચ્યતે તત્ પાપં છિનત્તિ યસ્માત્ કારણાત્ પ્રાકૃતશૈલ્યા ‘પાયચ્છિત્તં’તિ ભળ્યતે તેન કારણેન, સંસ્કૃતે તુ પાપં છિનત્તીતિ પાપચ્છિદુચ્યતે, પ્રાયસો વા ચિત્તં—જીવં શોધયતિ—કર્મમલિનં વિમલીકરોતિ તેન કારણેન પ્રાયશ્ચિત્તમુચ્યતે, પ્રાયો વા—બાહુલ્યેન ચિત્તં સ્વેન સ્વરૂપેણ અસ્મિન્ સતીતિ પ્રાયશ્ચિત્તં, પ્રાયોગ્રહણં સંવરાદેરપિ તથાવિધચિત્તં—

- 5 સદ્ભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૦॥ અધુના ‘વિશોધિકરણે’ત્યાદિસૂત્રાવયવવ્યાચિદ્ધ્યાસયાઽઽહ—
‘દલ્લે ભાવે ય દુહા સોહી’ ગાહા—દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ દ્વિવિધા શુદ્ધિઃ શલ્યં ચ, ‘એકમેકં તુ’ત્તિ
એકેકં શુદ્ધિરપિ દ્રવ્યભાવભેદેન દ્વિધા, શલ્યમપીત્યર્થઃ । તત્ર દ્રવ્યશુદ્ધિઃ ઋષાદિના વસ્ત્રાદેર્ભાવશુદ્ધિઃ
પ્રાયશ્ચિત્તાદિનાઽઽત્મન એવ, દ્રવ્યશલ્યં કણ્ઠકશિલીમુખફલાદિ, ભાવશલ્યં તુ માયાદિ, સર્વ
જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ પાપં વર્તતે, કિમિતિ ?—શ્રામ્યતે યેન કારણેન તેન કર્મણા જીવઃ સંસારે—
10 તિર્યગ્નરનારકામરભવાનુભવલક્ષણે, તથા ચ દગ્ધરજ્જુકલ્પેન ભવોપગ્રાહિણાઽત્પેનાપિ સતા
કેવલિનોઽપિ ન મુક્તિમાસાદયન્તીતિ દારુણં સંસારભ્રમણનિમિત્તં કર્મેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૧॥

સામ્પ્રતમ્ ‘અન્યત્રોચ્છાસિતેન’ત્યવયવં વિવૃણોતિ —

- હવે ‘પ્રાયશ્ચિત્તકરણેન’ સૂત્રાવયવની વ્યાખ્યા કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે — પાપ
એટલે કર્મ. જે કારણથી તે પાપને છેદે છે = નાશ કરે છે તે કારણથી પ્રાકૃતશૈલીથી ‘પાયચ્છિત્ત’
15 કહેવાય છે. સંસ્કૃતમાં આ પ્રમાણે જાણવું — પાપને છેદે છે માટે ‘પાયચ્છિત્ત’ કહેવાય છે. (પ્રાકૃતમાં
અને સંસ્કૃતમાં અર્થ એક જ છે માત્ર શબ્દ ફેરફાર જાણવો.) અથવા પ્રાયઃ કરીને ચિત્તને = જીવને
શુદ્ધ કરે છે અર્થાત્ કર્મથી મલિન થયેલા જીવને પ્રાયઃ કરીને નિર્મલ કરે છે તે કારણથી પ્રાયશ્ચિત્ત
કહેવાય છે. અથવા જેની હાજરીમાં ચિત્ત પ્રાયઃ સ્વસ્વરૂપમાં (સ્થિર થાય છે) તે પ્રાયશ્ચિત્ત. અહીં
પ્રાયશ્ચિત્તથી જ ચિત્ત સ્વસ્વરૂપવાળું થાય એવું નથી પણ સંવર વિગેરેદ્વારા પણ સ્વસ્વરૂપવાળા એવા
20 ચિત્તની પ્રાપ્તિ થતી હોવાથી ‘પ્રાયઃ’ શબ્દ જણાવેલ છે. (અર્થાત્ સંવર વિગેરેથી આવું ચિત્ત પ્રાપ્ત થાય
પરંતુ મોટા ભાગે પ્રાયશ્ચિત્તથી થાય છે. તેથી ‘પ્રાય’ શબ્દ જણાવેલ છે.) ॥૧૫૧૦॥

- હવે ‘વિશોધિકરણ’ વિગેરે સૂત્રના અવયવની વ્યાખ્યા કરવાની ઈચ્છાથી ગ્રંથકારશ્રી કહે છે —
દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે શુદ્ધિ અને શલ્ય જાણવું; એટલે કે શુદ્ધિ પણ દ્રવ્ય—ભાવ એમ
બે પ્રકારે અને શલ્ય પણ બે પ્રકારે છે. તેમાં વસ્ત્ર વિગેરેની ઉપ (= ખારવિશેષ). વિગેરેદ્વારા જે શુદ્ધિ
25 તે દ્રવ્યશુદ્ધિ. આત્માની જ પ્રાયશ્ચિત્ત વિગેરેદ્વારા જે શુદ્ધિ તે ભાવશુદ્ધિ જાણવી. દ્રવ્યશલ્ય તરીકે
કાંટો, બાણનો અગ્રભાગ (શિલીમુખ = બાણ, શિલીમુખફલ = બાણનો અગ્રભાગ.) અને માયા
વિગેરે ભાવશલ્ય તરીકે જાણવા. (હવે ‘પાવાણં કમ્માણં’ શબ્દની નિર્યુક્તિ જણાવે છે—)
જ્ઞાનાવરણીયાદિ બધા કર્મો પાપરૂપ છે. શા માટે ? તે કહે છે — જે કારણથી તે કર્મના કારણે જીવ
તિર્યચ, નર, નારક અને દેવભવના અનુભવરૂપ સંસારમાં ભમે છે. એટલું જ નહીં પણ બળી ગયેલા
30 દોરડા જેવા અઘાતિકર્મો કે જે ઘણા ઓછા હોવા છતાં પણ કેવલિ જેવા કેવલિને પણ મુક્તિપદ
પામવા દેતા નથી. તેથી કર્મ એ સંસારભ્રમણનું ભયંકર નિમિત્ત છે. ॥૧૫૧૧॥

અવતરણિકા : હવે ‘અન્યત્રોચ્છાસિતેન’ અવયવનું વિવરણ કરે છે ⇨

उस्सासं न निरुंभइ अभिग्गहिओवि किमुअ चिट्ठा उ ? ।

सज्जमरणं निरोहे सुहुमुस्सासं तु जयणाए ॥१५१२॥

कासखुअजंभिए मा हु सत्थमणिलोऽनिलस्स तिब्बुण्हो ।

असमाही य निरोहे मा मसगाई अ तो हत्थो ॥१५१३॥

वायनिसग्गुड्डोए जयणासद्दस्स नेव य निरोहो ।

5

उड्डोए वा हत्थो भमेलीमुच्छासु य निवेसो ॥१५१४॥

वीरियसज्जोगयाए संचारा सुहुमबायरा देहे ।

बाहिं रोमंचाई अंतो खेलाणिलाईया ॥१५१५॥

आलोअचलं चक्खू मणुव्व तं दुक्करं थिरं काउं ।

रूवेहिं तयं खिप्पइ सभावओ वा सयं चलइ ॥१५१६॥

10

न कुणइ निमेसजत्तं तत्थुवओगे ण झाण झाइज्जा ।

एगानिसिं तु पवन्नो झायइ साहू अणिमिसच्छोऽवि ॥१५१७॥

अगणीउच्छिदिज्ज व बोहियखोभाइ दीहडक्को वा ।

आगारेहिं અભગ્ગો ઉસ્સગ્ગો એવમાઈંહિ ॥૧૫૧૮॥

ऊर्ध्वः प्रबलो वा श्वास उच्छ्वासः तं 'न निरुंभइ'ति न निरुणद्धि 'आभिग्गहिओवि' 15
अभिगृह्यत इति अभिग्रहः अभिग्रहेण निर्वृत्त आभिग्रहिकः—कायोत्सर्गस्तदव्यतिरेकात् तत्कर्त्ताऽप्या-
भिग्रहिको भण्यते, असावप्यभिभवकायोत्सर्गकार्यपीत्यर्थः, 'किमुत चेद्वा उ'ति किं पुनश्चेष्टा-
कायोत्सर्गकारी, स तु सुतरां न निरुणद्धि इत्यर्थः, किमित्यत आह—'सज्जमरणं निरोहे'ति
सद्योमरणं निरोधे उच्छ्वासस्य, ततश्च 'सुहुमुस्सासं तु जयणाए'ति सूक्ष्मोच्छ्वासमेव यतनया
मुञ्चति, नोल्बणं, मा भूत् सत्त्वघात इति गाथार्थः ॥१५१२॥ अधुना 'कासिते'त्यादिसूत्रा- 20

गाથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : ઊંચો અથવા પ્રબળ એવો જે શ્વાસ તે ઉચ્ચ્વાસ. આ ઉચ્ચ્વાસને અટકાવતો નથી.
(કોણ ? તે કહે છે—) જે ગ્રહણ કરાય તે અભિગ્રહ. તે અભિગ્રહવડે બનેલ આભિગ્રહિક અર્થાત્
કાયોત્સર્ગ. તે કાયોત્સર્ગ સાથે તેના કર્તાનો અભેદ હોવાથી કર્તા પણ આભિગ્રહિક કહેવાય છે. તેથી
આ અભિભવકાયોત્સર્ગને કરનારો એવો પણ સાધુ ઉચ્ચ્વાસને અટકાવતો નથી તો, ચેષ્ટાકાયોત્સર્ગને 25
કરનારાની શું વાત કરવી ? અર્થાત્ તે તો સુતરાં અટકાવતો નથી. શા માટે અટકાવતો નથી ? —
જો ઉચ્ચ્વાસને અટકાવવા જાય તો તરત મરણ થાય. તેથી (હવે જે ઉચ્ચ્વાસ લીધો જ છે તેને જ્યારે
છોડવો છે ત્યારે) કાયોત્સર્ગ દરમિયાન યતનાથી સાધુ ઉચ્ચ્વાસને છોડે છે, પરંતુ વાયુકાય વિગેરે
જીવોનો ઘાત થાય નહીં તે માટે જોરથી છોડતો નથી. ॥૧૫૧૨॥

હવે કાસિક વિગેરે સૂત્ર—અવયવના અર્થને પ્રગટ કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે — અહીં કાયોત્સર્ગમાં 30

- વયવર્થપ્રચિકટયિષયેદમાહ—‘કાસસ્ત્રુયજંભિ’ ગાહ્યા વ્યાખ્યા—‘ઐહ કાયોત્સર્ગે કાસક્ષુતજૃમ્ભિતાદીનિ
યતનયા ક્રિયન્તે, કિમિતિ ?—’મા હુ સત્થમણિલોડણિલસસ તિવ્વુણ્હો’ત્તિ મા શસ્ત્રં ભવિષ્યતિ
કાસિતાદિસમુદ્ભવોડનિલો—વાયુરનિલસ્ય—બાહ્યાસ્ય વાયોઃ, કિંભૂતઃ ?—તીવ્રોષ્ણઃ, બાહ્યાનિલાપેક્ષયા
અત્યુષ્ણા इत्यर्थः । न च न क्रियन्ते न च निरुध्यन्त एव ‘असमाही य निरोहे’ત્તિ અસમાધિશ્ચ
5 ચશબ્દાત્ મરણમપિ સમ્ભાવ્યતે કાસિતાદિનિરોધે સતિ, ‘મા મસગાઈ’ત્તિ મા મસકાદયશ્ચ
કાસિતાદિસમુદ્ભવપવનશ્લેષ્માભિહતા પરિષ્વન્તિ જૃમ્ભિતે વા વદનપ્રવેશં કરિષ્યન્તિ તતો હસ્તોડગતો
દીયત ઇતિ યતનેયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૩॥ આહ—નિઃશ્વસિતેનેતિ સૂત્રાવયવો ન વ્યાખ્યાયતે ઇતિ
કિમત્ર કારણમ્ ?, ઉચ્યતે, ઉચ્છ્વસિતેન તુલ્યયોગક્ષેમત્વાદિતિ, ઇદાનીમ્ ‘ઉદ્ગારિતેને’ત્યાદિસૂત્રા-
વયવવ્યાચિખ્યાસયાડહ—વાતનિસર્ગઃ—ઉક્તસ્વરૂપ ઉદ્ગારોડપિ, તત્રાયં વિધિઃ—યતના શબ્દસ્ય ક્રિયતે
10 ન નિસૃષ્ટં મુચ્યત ઇતિ, ‘નેવ ય નિરોહો’ત્તિ નૈવ ચ નિરોધઃ ક્રિયતે, અસમાધિભાવાદેવ, ઉદ્ગારે વા
હસ્તોડન્તરે દીયત ઇતિ ‘ભમલીમુચ્છાસુ ય નિવેસો’ મા સહસાપતિતસ્યાત્મવિરાધના ભવિષ્યતીતિ
ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૪॥ સામ્પ્રતં ‘સૂક્ષ્મૈરઙ્ગસઙ્ગારૈ’રિત્યાદિસૂત્રાવયવવ્યાચિખ્યાસયાડહ—વીર્યસયોગતયા

- ઉધરસ, છીંક, બગાસુ વિગેરે યતનાદ્વારા કરાય છે. શા માટે યતના કરવાની ? — ઉધરસ વિગેરેથી
ઉત્પન્ન થયેલ અચિત્તવાયુ બહાર રહેલા સચિત્તવાયુનું શસ્ત્ર ન બને તે માટે યતનાપૂર્વક ઉધરસ વિગેરે
15 કરવાના હોય છે. ઉધરસ વિગેરેથી બહાર નીકળેલો વાયુ કેવા પ્રકારનો હોય છે ? તે કહે છે કે બાહ્ય
વાયુની અપેક્ષાએ અત્યંત ઉષ્ણ હોય છે. (તેથી તે બહાર રહેલ વાયુ માટે શસ્ત્ર બને છે.) અને તે
ઉધરસ વિગેરે ન ખવાય એવું બની શકતું નથી કે તેઓનો નિરોધ પણ કરી શકાય નહીં, કારણ કે
ઉધરસ વિગેરેને અટકાવવામાં અસમાધિ અને ‘ચ’ શબ્દથી મરણનો સંભવ છે. વળી ઉધરસ
વિગેરેને કારણે બહાર નીકળેલા પવન, શ્લેષ્મ વિગેરેથી હણાયેલા મચ્છર વિગેરે જીવો મરે નહીં
20 અથવા બગાસુ ખાવામાં તે મચ્છર વિગેરે મોંમાં પ્રવેશે નહીં તે માટે ઉધરસ, છીંક વિગેરે ખાતી
વખતે મોં આગળ હાથ રાખવો જોઈએ. આ તેની યતના છે. ॥૧૫૧૩॥

શંકા : ‘નિઃશ્વસિતેન’ આ સૂત્રાવયવની તમે વ્યાખ્યા ન કરી તેમાં શું કારણ છે ?

- સમાધાન : ‘ઉચ્છ્વસિતેન’ સાથે આ સૂત્રાવયવનો તુલ્ય યોગક્ષેમ છે (અર્થાત્ નિઃસ્વાસના
અનિરોધ, યતના વિગેરે ઉચ્છ્વાસ પ્રમાણે જ જાણવાના છે.) હવે ‘ઉદ્ગારિતેન’ વિગેરે સૂત્રાવયવને
25 કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે — વાતનિસર્ગ અને ઉદ્ગાર બંનેનું સ્વરૂપ પૂર્વે કહી દીધું છે. તેમાં વિધિ
આ પ્રમાણે જાણવી — જ્યારે વાદ્ધૂટ કે ઓડકાર આવે ત્યારે શબ્દની યતના કરવી જોઈએ અર્થાત્
જોરથી અવાજ થાય એ રીતે વાદ્ધૂટાદિ કરવા જોઈએ નહીં. તથા અસમાધિ થવાના કારણે જ વાદ્ધૂટાદિને
અટકાવવા પણ નહીં. અથવા ઓડકાર આવે ત્યારે મોં ઉપર હાથ મૂકવો. ચક્કર કે મૂર્ચ્છા આવવાની
હોય તો તરત બેસી જવું કે જેથી અથાનક પડી જવાથી આત્મવિરાધના થાય નહીં. ॥૧૫૧૪॥

- 30 હવે સૂક્ષ્મૈરઙ્ગસઙ્ગારૈઃ વિગેરે સૂત્રના અવયવોને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે — યોગસહિતના
વીર્યને કારણે જ શરીરમાં સૂક્ષ્મ—બાદર હલનચલન અવશ્ય થયા જ કરે છે. અહીં વીર્યાન્તરાયકર્મના

કારણેન સંચારાઃ સૂક્ષ્મબાદરા દેહે અવશ્યંભાવિનો, વીર્યં વીર્યાન્તરાયક્ષયોપશમક્ષયજં ચત્વાત્મ-
પરિણામો ભળ્યતે યોગાસ્તુ—મનોવાક્કાયાસ્તત્ર વીર્યસયોગતયૈવાતિચારાઃ સૂક્ષ્મબાદરા ભવન્તિ ન
કેવલાત્ વીર્યાદિતિ દેહ એવ ચ સતિ ભવતિ નાદેહસ્ય, તત્ર 'બાહિં રોમંચાદિ' બહી રોમચ્છાદય
આદિશબ્દાદુત્કમ્પગ્રહઃ 'અન્તો રેલાનિલાદીયા' અન્તઃ—મધ્યે સૂક્ષ્માઃ શ્લેષ્માનિલાદયો વિચરન્તીતિ
ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૫॥ અધુના 'સૂક્ષ્મૈર્દૃષ્ટિસંચારૈ' રિતિ સૂત્રાવયવં વ્યાખ્યાનયતિ—અવલોકનમવલોક- 5
સ્તસ્મિન્નવલોકે ચલં અવલોકચલં દર્શનલાલસમિત્યર્થઃ, કિં ?—ચક્ષુઃ—નયનં, યતશ્ચૈવમતો
મનોવદ્—અન્તઃકરણમિવ તત્ચક્ષુર્દુષ્કરં સ્થિરં કર્તુ, ન શક્યત इत्यર્થઃ, યતો રૂપૈસ્તદાક્ષિપ્યતે
સ્વભાવતો વા—સ્વભાવેન વા નૈસર્ગિકેણ સ્વયં ચલતિ, આત્મનૈવ ચલતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૬॥
યસ્માદેવં તસ્માત્ ન કરોતિ નિમેષયત્વં કાયોત્સર્ગકારી, કિમિતિ ?—'તત્થુવઓગે ણ ઙ્ઘાણ
ઙ્ઘાણજ્ઞ'તિ તત્ર—નિમેષયત્વે ય ઉપયોગસ્તેન સત્તા મા ન ધ્યાનં ધ્યાયેત્ અભિપ્રેતમિતિ, 'એગનિસં 10
તુ પવન્નો ઙ્ઘાણઇ સાહુ અણિમિસંચ્છોઽવિ' એકરાત્રિકીં તુ પ્રતિમાં પ્રતિપન્નો મહાસત્ત્વો ધ્યાયતિ
સમર્થઃ અનિમેષાક્ષોઽપિ—અનિમેષે અક્ષિણી યસ્ય સઃ અનિમેષાક્ષઃ નિશ્ચલનયન इति ગાથાર્થઃ
॥૧૫૧૭॥ અધુના એવમાદિભિરાકારૈરિત્યાદિસૂત્રાવયવવ્યાચિખ્યાસુરાહ—'અગણિ'તિ યદા જ્યોતિઃ

શયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ આત્મપરિણામ વીર્ય કહેવાય છે. યોગ તરીકે મન—વચન અને કાયા
જાણવા. યોગસહિતના વીર્યથી જ સૂક્ષ્મ—બાહર અતિચારો થાય છે પરંતુ એકલા વીર્યથી નહીં. અને 15
દેહ હોય તો જ અતિચાર થાય છે પરંતુ દેહવિનાનાને અતિચાર સંભવતા નથી. તેમાં બાહ્ય હલનચલન
તરીકે રૂંવાટા ઊભા થવા, આદિશબ્દથી કંપન થવું. અને શરીરની અંદર સૂક્ષ્મ એવા શ્લેષ્મ, વાયુ
વિગેરે હલનચલન કરે છે. ॥૧૫૧૫॥

હવે 'સૂક્ષ્મૈર્દૃષ્ટિસંચારૈઃ' સૂત્રાવયવનું વ્યાખ્યાન કરે છે — જોવું તે અવલોક. તેને વિશે ચંચળ તે
અવલોકચંચળ અર્થાત્ તે—વસ્તુ જોવાની લાલસાવાળી, આવી કોણ છે ? તે કહે છે — ચક્ષુ એટલે 20
કે આંખો, જે કારણથી આંખો આવી લાલસાવાળી છે તે કારણથી તે આંખોને સ્થિર કરવી તે મનની
જેમ દુષ્કર છે, અર્થાત્ સ્થિર રાખવી શક્ય નથી, કારણ કે કાંતો તે આંખો રૂપવડે ખેંચાય છે અથવા
સ્વભાવથી સ્વયં પોતે જ પોતાની મેળે હલ્યા કરે છે. ॥૧૫૧૬॥

કાયોત્સર્ગને કરનારો સાધુ નિમેષના = પલકારાના યત્નને = ન થવારૂપ યત્નને કરતો નથી.
(અર્થાત્ આંખના પલકારા ન થાય તેની કાળજી સાધુ કરતો નથી.) શા માટે નથી કરતો ? — જો 25
સાધુ નિમેષના યત્નમાં ઉપયોગ રાખવા જાય તો ઈચ્છિત ધ્યાન કરી શકે નહીં. જ્યારે જે સાધુએ
એક—રાત્રિકી પ્રતિમાને સ્વીકારેલી છે તે મહાસત્ત્વશાળી સમર્થ હોવાથી અનિમેષ આંખોવાળો એટલે
કે આંખોને સ્થિર રાખીને ધ્યાન કરે છે. ॥૧૫૧૭॥

હવે એવમાદિભિરાકારૈઃ વિગેરે સૂત્રાવયવનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે
— (અન્યથા સૂત્રમાં ઉચ્છ્વાસ વિગેરે જે અપવાદો કહ્યા તે અને 'એવમાદિર્હિ' શબ્દના આદિશબ્દથી 30
બીજા ચાર અપવાદો પણ લેવાના છે તે કયા ? તે કહે છે —) જો અગ્નિ સ્પર્શતો હોય એટલે કે

સ્પૃશતિ તદા પ્રાવરણાય કલ્પગ્રહણં કુર્વતોઽપિ ન કાયોત્સર્ગભઙ્ગઃ, આહ—નમસ્કારમેવાભિધાય કિમિતિ તદ્ગ્રહણં ન કરોતિ ? યેન તદ્ભઙ્ગો ન ભવતિ, ઉચ્યતે, નાત્ર નમસ્કારપારણમેવાવિશિષ્ટં કાયોત્સર્ગમાનં ક્રિયતે, કિં તુ યો યત્પરિમાણો યત્ર કાયોત્સર્ગ ઉક્તસ્તત ઋદ્ધ્વં પરિસમાસેઽપિ તસ્મિન્નમસ્કારમપઠતો ભઙ્ગ इत्यर्थः, અપરિસમાસેઽપિ ચ પઠતો ભઙ્ગ એવ, સ ચાત્ર ન ભવતીતિ, 5 एवं सर्वत्र भावनीयं, 'उच्छिदिज्ज व'ति मार्जारीमूषकादिभिर्वा पुरतो यायात्, તત્રાપ્યગ્રતઃ સરતો ન કાયોત્સર્ગભઙ્ગઃ, 'बोहियखोभाइ'ति बोधिकाः—स्तेनकास्तेभ्यः क्षोभः—संभ्रमः, आदिशब्दा- द्राजादिक्षोभः परिगृह्यते, તત્રાસ્થાનેઽપ્યુચ્ચારયતોઽનુચ્ચારયતો વા ન કાયોત્સર્ગભઙ્ગો 'दीहडक्को वे'ति सर्पदष्टे चात्मनि परे वा साधौ सहसा—अकाण्ड एवोच्चारयतस्तथैव, આક્રિયન્ત इत्याकारास्तैराकारैरभग्नः स्यात् कयोत्सर्ग एवमादिभिरिति गाथार्थः ॥૧૫૧૮॥

10 અધુનૌઘતઃ કાયોત્સર્ગવિધિપ્રતિપાદનાયાહ —

ઉજ્જઈ આવતી હોય ત્યારે ઓઢવા માટે કાંબળીનું ગ્રહણ કરતો હોવા છતાં તેને કાયોત્સર્ગનો ભંગ થતો નથી.

શંકા : 'નમો અરિહંતાણં' બોલીને એટલે કે કાયોત્સર્ગને પારીને કાંબળીનું ગ્રહણ કેમ કરતો નથી ? કે જેથી કાયોત્સર્ગનો ભંગ થાય નહીં.

- 15 સમાધાન : સામાન્યથી 'નમો અરિહંતાણં' બોલવા સુધીનો જ કાયોત્સર્ગ નક્કી કરેલો નથી, પરંતુ જે કાયોત્સર્ગમાં જેટલા પ્રમાણનો કાયોત્સર્ગ કરવાનું કહ્યું છે તે પૂર્ણ થયા પછી 'નમો અરિહંતાણં' નહીં બોલનારને કાયોત્સર્ગનો ભંગ થાય છે. એ જ પ્રમાણે તેટલો કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ થયા પહેલા 'નમો અરિહંતાણં' બોલનારને ભંગ જ થાય છે. જ્યારે અહીં પ્રસ્તુતમાં તે પરિમાણવાળો કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ થયો નથી. એટલે તેઓ કાયોત્સર્ગ ન પારવા (છતાં કાયોત્સર્ગભંગ થતો નથી.) આ પ્રમાણે બધા 20 આગારોમાં સમજી લેવું.

'उच्छिदिज्ज वा' અથવા બિલાડી, ઉંદર વિગેરે પંચેન્દ્રિયજીવો આડા ઉતરવાની સંભાવના હોય તે સમયે સાધુ સ્થાપનાચાર્ય પાસે થોડો નજીક આવે તો પણ આગળ સરકતા સાધુને કાયોત્સર્ગનો ભંગ થતો નથી. ચોર વિગેરેથી, આદિશબ્દથી રાજા વિગેરેનો ક્ષોભ લેવો. તેથી ચોર, રાજા વિગેરેનો ભય ઉત્પન્ન થયો હોય તે સમયે કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ થયા વિના પણ 'નમો અરિહંતાણં' બોલીને કાયોત્સર્ગ 25 પારે કે બોલ્યા વિના પારે તો પણ કાયોત્સર્ગભંગનો દોષ લાગતો નથી. એ જ પ્રમાણે પોતાને કે બીજા સાધુને સાપ ડંખ મારે ત્યારે કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ થયા પહેલાં જ 'નમો અરિહંતાણં' બોલીને પારનારને કાયોત્સર્ગભંગનો દોષ લાગતો નથી. (આ પ્રમાણે 'एवमादिभिः' શબ્દમાં રહેલ આદિશબ્દથી બીજા ચાર અપવાદો બતાવ્યા. હવે 'आगारेहि' — આગારશબ્દનો અર્થ કરે છે —) જે ગ્રહણ કરાય તે આગાર એટલે કે કાયોત્સર્ગ માટેના અપવાદ સ્થાનો. આવા બધા પ્રકારના અપવાદોવડે કાયોત્સર્ગ

- 30 અભગ્ન થાય, અર્થાત્ આ અપવાદો હોવા છતાં પણ કાયોત્સર્ગનો ભંગ થાય નહીં. ॥૧૫૧૮॥

અવતરણિકા : હવે સામાન્યથી કાયોત્સર્ગની વિધિનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કેહે છે ⇨

તે પુણ સસૂરિએ ચિય પાસવણુચ્ચારકાલભૂમીઓ ।
 પેહિત્તા અત્થમિએ ઠંતુસ્સગ્ગં સએ ઠાણે ॥૧૫૧૧॥
 જડ પુણ નિવ્વાઘાએ આવાસં તો કરિંતિ સવ્વેવિ ।
 સઙ્ઘાઇકહણવાઘાયયાએ પચ્છા ગુરુ ઠંતિ ॥૧૫૨૦॥
 સેસા ડ જહાસત્તિ આપુછિત્તાણ ઠંતિ સઙ્ઘાણે ।
 સુત્તત્થસરણહેડં આયરિએ ઠિયંમિ દેવસિયં ॥૧૫૨૧॥
 જો હુજ્જ ડ અસમત્થો બાલો વુઢ્ઠો ગિલાણ પરિતંતો ।
 સો વિકહાઇવિરહિઓ ઝાઇજ્જા જા ગુરુ ઠંતિ ॥૧૫૨૨॥
 જા દેવસિઅં દુગુણં ચિંતઇ ગુરુ અહિંડઓઽચિદ્દં ।
 બહુવાવારા ઇઅરે એગગુણં તાવ ચિંતંતિ ॥૧૫૨૩॥
 પવ્વઇયાણ વ ચિદ્દં નાઠુણ ગુરુ બહું બહુવિહીઅં ।
 કાલેણ તદુચિએણં પારેઇ થેવચિદ્દોઽવિ ॥૧૫૨૪॥
 નમુક્કારચડવીસગકિઙ્કમ્માલોઅણં પઢિક્કમણં ।
 કિઙ્કમ્મદુરાલોઇઅ દુપ્પઢિક્કંતે ય ડસ્સગ્ગો ॥૧૫૨૫॥
 એસ ચરિત્તુસ્સગ્ગો દંસણસુદ્ધીઇ તઇયઓ હોઇ ।
 સુઅનાણસ્સ ચડત્થો સિદ્ધાણ થુઈ અ કિઙ્કમ્મં ॥૧૫૨૬॥

5

10

15

વ્યાખ્યા—તે પુનઃ—કાયોત્સર્ગકર્તારઃ સાધવઃ સસૂર્ય એવ દિવસે પ્રશ્રવણોચ્ચારકાલભૂમીઃ પ્રત્યુપેક્ષન્તે, દ્વાદશ પ્રશ્રવણભૂમયઃ આલયપરિભોગાન્તઃ ષટ્ ષટ્ બહિઃ, એવમુચ્ચારભૂમયોઽપિ દ્વાદશ, પ્રમાણં ધાસાં તિર્યગ્ જઘન્યેન હસ્તમાત્રમધશ્ચત્વાર્યઙ્ગુલાનિ અચેતનં, ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ સ્થળિન્ડલં દ્વાદશ યોજનમાનં, ન ચ તેનાધિકારઃ, તિસ્રસ્તુ કાલભૂમયઃ—કાલમણ્ડલાખ્યાઃ, યાવચ્ચૈનમન્યં ચ શ્રમણયોગં કુર્વન્તિ કાલવેલાયાં તાવત્ પ્રાયસોઽસ્તમુપયાત્યેવ સવિતા તતશ્ચ 'અત્થમિએ ઠંતિ

20

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : કાયોત્સર્ગને કરનારા સાધુઓ સૂર્યાસ્ત પહેલાં જ લઘુનીતિ — વડીનીતિ માટેની ભૂમિઓ જોઈ લે છે. તેમાં બાર ભૂમિઓ માત્ર માટે જોવાની. તે આ પ્રમાણે કે છ ભૂમિઓ ઉપાશ્રયની અંદર અને છ ભૂમિઓ ઉપાશ્રયની બહાર. આ જ પ્રમાણે વડીનીતિ માટેની પણ બાર ભૂમિઓ અંદર—બહાર જોવી. જે ભૂમિ જોવાની છે તેનું પ્રમાણ આટલું હોવું જોઈએ — તિર્થુ જઘન્યથી એક હાથપ્રમાણ અને નીચે ચાર અંગુલપ્રમાણ અચિત્ત હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટથી બાર યોજનપ્રમાણ અચિત્તભૂમિ જાણવી. બારયોજન પ્રમાણ સ્થંડિલભૂમિનું અહીં પ્રયોજન નથી. (અહીં જઘન્યથી જે માન કહ્યું તેટલા પ્રમાણવાળીભૂમિઓ સાધુઓ જુએ છે.) આ ચોવીસ સિવાય બીજી ત્રણ કાલભૂમિઓ એટલે કે કાલમાંડલાની ભૂમિઓ જુવે છે. આટલી ભૂમિઓનું પ્રત્યુપેક્ષણ અને બીજો જે શ્રમણયોગ કરવાનો હોય તે કાલવેલામાં કરે ત્યાં સુધીમાં પ્રાયઃ સૂર્ય અસ્ત પામે છે.

25

30

ઉસસગં સર્વ ઠાણે 'તિ ઉક્તમન્યથા યસ્ય યદૈવ વ્યાપારપરિસમાપ્તિર્ભવતિ સ તદૈવ સામાયિકં કૃત્વા તિષ્ઠતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૧॥ અયં ચ વિધિઃ કેનચિત્ કારણાન્તરેણ ગુરોર્વ્યાધાતે સતિ । 'જડ પુણ નિવ્વાધાઓ' વ્યાખ્યા—યદિ પુનર્નિવ્યાધાત એવ સર્વેષામાવશ્યક—પ્રતિક્રમણં તતઃ કુર્વન્તિ સર્વેઽપિ સહૈવ ગુરુણા 'સદ્વાદિકહણવાધાયયાએ પચ્છ ગુરુ ઠંતિ'તિ નિગદસિદ્ધમિતિ ગાથાર્થઃ

- 5 ॥૧૫૨૦॥ યદા ચ પશ્ચાદ્ ગુરવસ્તિષ્ઠન્તિ તદા—'સેસા ઉ જહાસત્તી' ગાહા વ્યાખ્યા—શેષાસ્તુ સાધવો યથાશક્તિ—શક્ત્યનુરૂપં યો હિ યાવન્તં કાલં સ્થાતું સમર્થઃ 'આપુછિત્તાણ ગુરુ ઠંતિ સદ્વાણે સામાયિકં કાઠુણ, કિંનિમિત્તં ?—'સુત્તથ્થસરણહેઠં' સૂત્રાર્થસ્મરણનિમિત્તં—'આયરિએ ઠિયંમિ દેવસિયં' આયરિએ પુરઓ ઠિએ તસ્સ સામાઙ્યાવસાણે દેવસિયં અઙ્ગારં ચિંતેતિ, અણ્ણે ભણંતિ—જાહે આયરિઓ સામાઙ્યં કઢ્ઢુઙ્ગ તાહે તેવિ તહદ્વિયા ચેવ સામાઙ્યસુત્તમણુપેહેંતિ ગુરુણા સહ પચ્છ
- 10 દેવસિયં'તિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૨૧॥ શેષાસ્તુ યથા શક્તિરિત્યુક્તં, યસ્ય કાયોત્સર્ગેણ સ્થાતું શક્તિરેવ

તેથી સૂર્ય અસ્તા પામ્યા પછી સાધુઓ કાયોત્સર્ગમાં રહે છે. આ સામાન્યથી કહ્યું. બાકી ભૂમિઓનું પ્રત્યુપેક્ષણ વિગેરે કાર્ય જેનું જ્યારે પતે તે સાધુ ત્યારે જ સામાયિક કરીને કાયોત્સર્ગમાં રહે છે. (સૂર્યાસ્ત થયો હોય કે ન થયો હોય કાર્ય પૂર્ણ થતાં કાયોત્સર્ગમાં ઊભા રહે.) ॥૧૫૧૮॥ આ વિધિ જ્યારે કોઈ કારણથી ગુરુને વ્યાધાત હોય ત્યારની સમજવી. (અર્થાત્ ગુરુ ધર્મકથા વિગેરેમાં વ્યસ્ત હોય તો ગુરુ જ્યાં સુધી ન આવે ત્યાં સુધી સામાયિક કરીને કાયોત્સર્ગમાં સાધુઓ ઊભા રહે.) જો બધાને કોઈપણ પ્રકારનો વ્યાધાત ન હોય તો બધા સાધુઓ ગુરુની સાથે જ પ્રતિક્રમણ કરે છે. જો શ્રાવકોને કથા વિગેરે કરવાને કારણે ગુરુને વ્યાધાત હોય તો ગુરુ પાછળથી આવીને કાયોત્સર્ગમાં રહે છે. ॥૧૫૨૦॥

- જો ગુરુ ધર્મકથા વિગેરેમાં વ્યસ્ત હોવાને કારણે પ્રતિક્રમણ માટે મોડા આવવાના હોય તો શેષ
- 20 સાધુઓ પોતાની શક્તિ અનુસારે અર્થાત્ જેટલો કાળ કાયોત્સર્ગમાં રહેવા માટે સમર્થ હોય તેટલા કાળ સુધી ગુરુને પૂછીને પ્રતિક્રમણ માંડલીમાં પોત—પોતાના સ્થાને સામાયિકસૂત્ર બોલીને કાયોત્સર્ગમાં રહે છે. શા માટે ? — સૂત્ર-અર્થનું સ્મરણ કરવા માટે કાયોત્સર્ગમાં રહે છે. ત્યાર પછી જ્યારે ગુરુ માંડલીમાં આવીને સામાયિક સૂત્ર બોલીને કાયોત્સર્ગમાં રહે ત્યારે શેષ સાધુઓ મનમાં દૈવસિક અતિયારોનું ચિંતન કરે છે. અહીં કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે — (તે સાધુઓ સૂત્રાર્થનું સ્મરણ કરતા ત્યાં સુધી કાયોત્સર્ગમાં ઊભા રહે કે જ્યાં સુધી ગુરુ આવે. પછી) જ્યારે આચાર્ય = ગુરુ માંડલીમાં આવીને સામાયિક બોલે ત્યારે કાયોત્સર્ગમાં ઊભેલા સાધુઓ મનમાં સામાયિકસૂત્રનું ધ્યાન કરે છે. ત્યાર પછી ગુરુ અને શેષ સાધુઓ બધા સાથે દૈવસિક અતિયારોનું ચિંતન કરે છે. ॥૧૫૨૧॥

'શેષ સાધુઓ યથાશક્તિ' એ પ્રમાણે પૂર્વની ગા. ૧૫૨૦માં જે કહ્યું. તેમાં જે સાધુની કાયોત્સર્ગમાં

૪. આપૃચ્છ ગુરુન તિષ્ઠન્તિ સ્વસ્થાને સામાયિકં કૃત્વા, કિંનિમિત્તં ?, સૂત્રાર્થસ્મરણહેતોઃ । 'આચાર્યે સ્થિતે દૈવસિકં'—આચાર્યે પુરતઃ સ્થિતે તસ્ય સામાયિકાવસાને દૈવસિકમતિચારં ચિન્તયન્તિ, અન્યે ભણન્તિ—યદાઽઽચાર્યાઃ સામાયિકં કથયન્તિ તદા તેઽપિ તથાસ્થિતા એવ સામાયિકસૂત્રમનુપ્રેક્ષન્તે ગુરુણા સહ પશ્ચાદૈવસિકં ।
- 30

5

15

25

30

વન્દનકમિત્યર્થઃ, ઉક્તં ચ—“આલોચણવાગરણાસંપુચ્છણપૂયણાં સજ્ઞાણં । અવરાહે ય ગુરુણાં વિણઓ મૂલં ચ વંદણગ ॥૧॥” મિત્યાદિ ‘આલોચણં’તિ એવં ચ વંદિતા ઉત્થાય ઉભયકરગહિય-
રઓહરણાદ્ધાવણયકાયા પુવ્વપરિચિતિં દોસે જહારાયણિયાં સંજયભાસાં જહા ગુરુ સુણેઙ્ગ તહા
પવહ્નમાણસંવેગા ભયવિપ્પમુક્કા અપ્પણો વિશુદ્ધિનિમિત્તમાલોચંતિ, ઉક્તં ચ—“વિણાણ વિણયમૂલં
5 ગંતુણાયરિયપાયમૂલંમિ । જાણાવિજ્ઞ સુવિહિઓ જહ અપ્પાણં તહ પરંપિ ॥૧॥ કયપાવોવિ મણુસ્સો
આલોઙ્ગ્ય નિંદિત ગુરુસગાસે । હોઙ્ગ અઙ્ગેગલહુઓ ઓહરિયભરોવ્વ ભારવહો ॥૨॥ તથા—ઉપ્પણાણુપ્પન્ના
માયા અણુમગ્ગઓ નિહંતવ્વા । આલોચણનિંદણગરહણાહિં ણ પુણોત્તિ યા વિતિયં ॥૩॥ તસ્સ ય
પાયચ્છિત્તં જં મગ્ગવિરુ ગુરુ ઉવઙ્ગસંતિ । તં તહ અણુચરિયવ્વં અણવત્થપસંગમ્મીણં ॥૪॥

- “આલોચના કરવી હોય ત્યારે, ગુરુએ કંઈક કહ્યું હોય ત્યાર પછી તે સંબંધી કંઈક પૂછવું હોય, પૂજન
10 વખતે, સ્વાધ્યાય સમયે, અપરાધની ક્ષમા માંગવી હોય ત્યારે ગુરુને વંદન કરવું જોઈએ. આ વંદન
એ વિનયનું મૂળ છે. ॥૧॥” આ પ્રમાણે વંદન કરીને ઊભા થઈ બંને હાથથી રજોહરણ પકડીને અર્ધ
નમેલી કાયાવાળા સાધુઓ પૂર્વે કાપોત્સર્ગમાં ચિંતન કરેલા દોષોની રત્નાધિકના ક્રમ પ્રમાણે યતનાપૂર્ણ
ભાષામાં જે રીતે ગુરુ સાંભળે તે રીતે વર્ધમાનસંવેગભાવવાળા, ભયથી રહિત થઈને પોતાની
ચારિત્રવિશુદ્ધિનિમિત્તે આલોચના કરે છે. કહ્યું છે — વિનયથી = અતિચારના અકરણપરિણામથી
15 વિનયમૂલને = સંવેગને પામીને સુવિહિત સાધુ આચાર્ય પાસે પોતાને = પોતાના દોષોને જણાવે છે.
સાધુ જેમ સ્વયં પોતાના દોષોને જણાવે છે તેમ જે સાધુ આલોચના કરવાનું ભૂલી ગયા હોય તેમને
પણ જણાવે = યાદ અપાવે છે. (પરમપિ = વિસ્મૃતં સમાનધાર્મિકમિતિ પચ્ચવ.—૪૬૦) ॥૧॥ જેમ
ભારને વહન કરનારો ભારને ઉતાર્યા બાદ હળવો થાય છે તે જ પ્રમાણે પાપને કર્યા પછી પણ મનુષ્ય
આ રીતે ગુરુ પાસે પોતાના દોષોનું કથન અને નિંદા કર્યા બાદ અત્યંત હળવો થાય છે. ॥૨॥
20 તથા — આલોચના કરતી વેળાએ ઉત્પન્ન કે અનુત્પન્ન માયાને તરત જ આલોચના, નિંદા,
ગર્હાવડે હણી નાખે જેથી બીજી વાર માયા થાય નહીં. (ઉત્પન્ન માયા એટલે માયા કરી. અને
અનુત્પન્નમાયા એટલે માયા કરવાની ઈચ્છા. આવો અર્થ લાગે છે.) ॥૩॥ માર્ગને જાણનારા ગુરુ તે
અતિચારોનું જે પ્રાયશ્ચિત્ત આપે તે પ્રાયશ્ચિત્તને અનવસ્થાના પ્રસંગથી ડરેલા (= પોતે અને બીજા
સાધુઓ તે દોષોને ફરી સેવે નહીં તે માટે) સાધુએ આચરવું = પૂર્ણ કરવું જોઈએ. (જેથી તે
25 અનવસ્થા—પ્રસંગ થાય નહીં.) ॥૪॥

૬. આલોચનાવ્યાકરણસંપ્રશ્ન-પૂજનાસુ સ્વાધ્યાયે । અપરાધે ચ ગુરુણાં વિનયો મૂલં ચ વન્દનકં । એવં ચ
વન્દિત્વોત્થાયોભયકરગૃહીતરજોહરણા અર્ધાવનતકાયાઃ પૂર્વપરિચિન્તિતાનુ દોષાનુ યથારત્નાધિકં સંયતભાષયા
યથા ગુરુઃ શૃણોતિ તથા પ્રવર્ધમાનસંયોગા ભયવિપ્રમુક્તા આત્મનો વિશુદ્ધિનિમિત્તમાલોચયન્તિ-વિનયેન
વિનયમૂલં ગત્વાઽઽચાર્યપાદમૂલે । જ્ઞાપયેત્ સુવિહિતો યથાઽઽત્માનં તથા પરમપિ ॥ કૃતપાપોઽપિ મનુષ્ય
30 આલોચ્ય નિન્દિત્વા ગુરુસકાશે । ભવત્યતિશયેન લઘુરુદ્ધતભર ઇવ ભારવાહઃ ॥૨॥ ઉત્પન્નાઽનુત્પન્ના માયા
અનુમાર્ગતો નિહંતવ્યા । આલોચનાનિન્દનાર્ગહૃણાધિર્ન પુણરિતિ ચ દ્વિતીયમ્ ॥૩॥ તસ્ય ચ પ્રાયશ્ચિત્તં યન્માર્ગવિદો
ગુરુવ ઉપદિશન્તિ । તત્તથાઽનુચરિતવ્યમનવસ્થાપ્રસન્નમીતેન ॥૪॥

‘પડિક્કમણ’તિ-’આલોઙ્કુણ દોસે ગુરુણા પડિદિણપાયચ્છિતાં ૩ । સામાઙ્યપુલ્લગં સમભાવે ઠાકુણ પડિકમંતિ ॥૧॥ સમ્પમુવત્તા પયંપણેણ પડિક્કમણં કઢ્ઢેતિ અણવત્થપસંગમ્મીયા, અણવત્થાણ પુણ ઉદાહરણં તિલહારગકપ્પદ્વગોત્તિ, ‘કિતિકમ્મ’તિ તઓ પડિક્કમિત્તાં ચામણાનિમિત્તં પડિક્કમણનિવેયણત્થં ચ વંદંતિ, તઓ આચરિયમાદી પડિક્કમણત્થમેવ દંસેમાણા ચામેતિ, ઉક્તં 5
ચ-આચરિવજ્ઞાણ સીસે સાહંમિણ કુલગણે ય । જે મે કેઙ્કિવ કસાયા સવ્વે તિવિહેણ ચામેમિ ॥૧॥ સવ્વસ્સ સમણસંઘસ્સ ભગવઓ અંજલિં કરિય સીસે । સવ્વં ચમાવહિત્તા ચમામિ સવ્વસ્સ

આ પ્રમાણે દોષોની આલોચના કર્યા બાદ ગુરુદ્વારા અપાયેલા-પ્રાયશ્ચિત્તવાળા સાધુઓ સામાયિકસૂત્રના ઉચ્ચારણ પૂર્વક પોતાના આત્માને સમભાવમાં સ્થાપીને પ્રતિક્રમણ કરે છે. ॥૧॥ અર્થાત્ અનવસ્થાપ્રસંગથી ડરેલા સાધુઓ ‘પગામસિજ્જાણ’ સૂત્રના દરેક પદોમાં સમ્યગ્ રીતે ઉપયોગ રાખીને ‘પગામસિજ્જાણ’ સૂત્ર બોલે છે. અનવસ્થામાં તલની ચોરી કરનારા બાળકનું દષ્ટાન્ત જણવું. 10

❀ તિલહારકનું દષ્ટાન્ત ❀

(જેના શરીરે તેલની માલિશ કરેલી હતી એવો એક બાળક રમતો-રમતો તલના ઢગલા ઉપર રમવા લાગ્યો. બાળક હોવાના કારણે કોઈ તેને અટકાવતું નથી. તેલની માલિશને કારણે તેના શરીર ઉપર તલ ચોંટી ગયા. ચોંટેલા તલની સાથે જ તે બાળક ધરે ગયો. માતાએ તેના શરીર ઉપર તલ ચોંટેલા જોયા. તે બધા તલ કાઢ્યા અને લઈ લીધા. હવે તલના લોભને કારણે માતા તે બાળકને 15
વારંવાર તેલની માલિશ કરીને તલના ઢગલા પાસે મોકલે છે. જતાં કાળે માતા તે બાળક પાસે જ તલની ચોરી કરાવે છે. આ રીતે ધીરે ધીરે તલ જેવી નાની-નાની ચોરી કરતા-કરતા તે મોટો ચોર બની ગયો. પરિણામે એકવાર સૈનિકોએ પકડ્યો અને મારી નાંખ્યો. (વ્યવહારસૂત્ર ભા. ૬ ગા. ૪૧૮૮)

આ રીતે પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ ક્ષમાપણાનિમિત્તે અને (મેં પ્રતિક્રમણ કરી લીધું છે એનું) નિવેદન 20
કરવા માટે ગુરુને વંદન કરે છે. ત્યાર પછી (આચાર્યાદિની થયેલી આશાતનાઓથી) પાછા ફરવા માટે જ આગળ બતાવતા આચાર્યાદિકને ખમાવે છે. કહ્યું છે - આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, શિષ્યો, સાધર્મિકો, કુલ (= એક આચાર્યનો પરિવાર) અને ગણને (અનેક આચાર્યોના સમુદાયને) આશ્રયીને મારાવડે જે કષાયો કરાયા છે તે બધાની મન-વનચ-કાયાથી ક્ષમા માંગુ છું. ॥૧॥ મસ્તકે અંજલિને કરીને ભગવાન એવા સર્વ શ્રમણસંઘપાસે સર્વ અપરાધોની ક્ષમા યાચીને હું પણ તેમના અપરાધોને સહું 25
છું (અર્થાત્ તેમના કરેલા અપરાધોની તેમને ક્ષમા આપું છું.) ॥૨॥ ધર્મમાં ભાવથી સ્થાપિત કરેલું છે

૭. આલોચ્ય દોષાન્ ગુરુણા પ્રતિદત્તપ્રાયશ્ચિત્તાસ્તુ । સામાયિકપૂર્વ સમભાવે સ્થિત્વા પ્રતિક્રમ્યન્તિ ॥૧॥ સમ્યગુપયુક્તાઃ પદંપદેન પ્રતિક્રમણસૂત્રં કથયન્ત્યનવસ્થાપ્રસજ્ઞમ્મીતાઃ, અનવસ્થાયાં પુનરુદાહરણં તિલહારકશિશુરિતિ । તતઃ પ્રતિક્રમ્ય ક્ષામણાનિમિત્તં પ્રતિક્રમણનિવેદનાર્થં ચ વન્દન્તે, તત આચાર્યાદીન્ પ્રતિક્રમણાર્થમેવ દર્શયતઃ ક્ષમયન્તિ । આચાર્યોપાધ્યાન્ શિષ્યાન્ સાધર્મિકાન્ કુલગણાંશ્ચ 30
કષાયિતાઃ સર્વાન્ ત્રિવિધેન ક્ષમયામિ ॥૧॥ સર્વશ્રમણસંઘસ્ય ભગવતેઙ્કલિં કૃત્વા શીર્ષે । સર્વં ક્ષમયિત્વા ક્ષમે સર્વસ્ય + ‘પડિક્કંતાયવત્તનિ’ - પૂર્વમુદ્રિતે ।

‘અહયંપિ ॥૨॥ સઘ્વસ્સ જીવરાસિસ્સ ભાવઓ ધમ્મનિહિયનિયચિત્તો । સઘ્વં યમાવહત્તા યમામિ સઘ્વસ્સ અહયંપિ ॥૩॥’ ઇત્યાદિ, ‘દુરાલોઙ્ગ્યદુષ્પડિકંતે ય ઝસ્સગ્ગે’તિ એવં યામિત્તા આચરિયમાદી તતો દુરાલોઙ્ગ્યં વા હોજ્જા દુષ્પડિકંતં વા હોજ્જા અણાભોગાદિણા કારણેણ તતો પુણોવિ કયસામાઙ્ગ્યા ચરિત્તવિસોહણત્થમેવ કાઝસ્સગ્ગં કરેતિત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૨૫॥ ‘એસ ચરિત્તુસ્સગ્ગો’

- 5 ગાહા વ્યાખ્યા—એસ ચરિત્તુસંગોત્તિ ચરિત્તાતિચારવિસુદ્ધિનિમિત્તોત્તિ ભણિયં હોઙ્ગ, અયં ચ પંચાસુસ્સા-સપરિમાણો ॥૧૫૨૬॥ તતો નમોક્કારેણ પારેત્તા વિશુદ્ધચરિત્તા વિશુદ્ધદેસથાણં દંસણવિસુદ્ધિનિમિત્તં નામુક્કિત્તણં કરેતિ, ચરિત્તં વિસોહિયમિયાણિં દંસણં વિસોહિજ્જતિત્તિકદ્ધુ, તં પુણ પામુક્કિત્તણમેવં કરંતિ, ‘લોગસ્સુજ્જોયગરે’ત્યાદિ, અયં ચતુર્વિંશતિસ્તવઃ ચતુર્વિંશતિસ્તવે ન્યક્ષેણ વ્યાખ્યાત ઇતિ નેહ પુનર્યાખ્યાયતે, ચતુર્વિંશતિસ્તવં ચાભિધાય દર્શનવિશુદ્ધિનિમિત્તમેવ કાયોત્સર્ગં ચિકીર્ષવઃ
- 10 પુનરિદં સૂત્રં પઠન્તિ —

સઘ્વલોએ અરિહંતચેઙ્ગયાણં કરેમિ કાઝસ્સગ્ગં વંદણવત્તિયાએ પૂઅણવત્તિયાએ સક્કારવત્તિયાએ સમ્માણવત્તિયાએ બોહિલાભવત્તિયાએ નિરુવસગ્ગવત્તિયાએ સઘ્દાએ મેહાએ ધિઙ્ગાએ ધારણાએ અણુપ્પેહાએ વઙ્ગમાણીએ ઠામિ કાઝસ્સગ્ગં (સૂત્રં) ॥

- પોતાનું ચિત્ત જેણે એવો હું સર્વ જીવરાશિના સર્વ અપરાધોની માફી માંગીને તેમના સર્વ અપરાધોની
- 15 માફી આપું છું. ॥૩॥ આ પ્રમાણે આચાર્ય વિગેરે પાસે ક્ષમા યાચીને અનાભોગ વિગેરેને કારણે જે કોઈ અપરાધની સરખી આલોચના થઈ નથી કે સરખું પ્રતિક્રમણ થયું નથી, તેના કારણે ફરી સામાયિકના ઉચ્ચારપૂર્વક ચારિત્રની વિશુદ્ધિ માટે જ કાયોત્સર્ગને કરે છે. ॥૧૫૨૫॥ આ કાયોત્સર્ગ ચારિત્રસંબંધી અતિચારોની નિમિત્તે હોવાથી ચારિત્રનો કાયોત્સર્ગ છે કે જે પચાસ ઉચ્છવાસ પ્રમાણ (= ચંદેસુ નિમ્મલચરા સુધીના બે લોગસ્સપ્રમાણ) જાણવો. ॥૧૫૨૬॥ ત્યાર પછી નમસ્કારવડે
- 20 કાયોત્સર્ગને પારીને વિશુદ્ધચારિત્રવાળા થયેલા સાધુઓ સમ્યગ્દર્શનની વિશુદ્ધિ માટે વિશુદ્ધમાર્ગના દેશક એવા તીર્થકરોનું નામોત્કીર્તન કરે છે, કારણ કે ચારિત્રની વિશુદ્ધિ થઈ ગઈ હવે દર્શનની વિશુદ્ધિ કરવી છે. તે વળી નામોત્કીર્તન લોગસ્સસૂત્ર દ્વારા કરે છે. આ સૂત્રની ચતુર્વિંશતિસ્તવનામના અધ્યયનમાં વિસ્તારથી વ્યાખ્યા કરેલ હોવાથી અહીં ફરીથી બતાવતા નથી. લોગસ્સ બોલીને દર્શનવિશુદ્ધિનિમિત્તે જ કાયોત્સર્ગને કરવાની ઇચ્છાવાળા સાધુઓ આ સૂત્ર બોલે છે ⇨

- 25 સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

૮. અહમપિ ॥૨॥ સર્વસ્મિન્ જીવરાશૌ ભાવતો ધર્મનિહિતનિજચિત્તઃ । સર્વં ક્ષમયિત્વા ક્ષમે સર્વસ્યાહમપિ ॥૩॥ એવં ક્ષમયિત્વાઽઽચાર્યાદીનું તતો દુરાલોચિતં વા ભવેત્ દુષ્પ્રતિક્રાન્તં વા ભવેત્ અનાભોગાદિનાકારણેણ તતઃ પુનરપિ કૃતસામાયિકાશ્ચારિત્રવિશોધનાર્થમેવ કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ । એષ ચારિત્રોત્સર્ગ ઇતિ ચારિત્રાતિચારવિશુદ્ધિનિમિત્ત ઇતિ ભણિતં ભવતિ, અયં ચ પચ્છાશદુચ્છાસપરિમાણઃ, તતો નમસ્કારેણ પારયિત્વા

30 વિશુદ્ધચારિત્રા વિશુદ્ધદેશકાનાં દર્શનશુદ્ધિનિમિત્તં નામોત્કીર્તનં કુર્વન્તિ, ચારિત્રં વિશોધિતમિદાનીં દર્શનં વિશુદ્ધ્યત્વિતિકૃત્વા, તત્પુનર્નામોત્કીર્તનમેવં કુર્વન્તિ ।

અસ્યા વ્યાંઠ્યા-સર્વલોકેઽર્હચ્ચૈત્યાનાં કરોમિ કાયોત્સર્ગમિતિ, તત્ર લોક્યતે-દૃશ્યતે કેવલજ્ઞાનભાસ્વતેતિ લોકઃ-ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકઃ પરિગૃહ્યતે ઇતિ, ઉક્તં ચ-“ધર્માદીનાં વૃત્તિર્દ્રવ્યાણાં ભવતિ યત્ર તત્ ક્ષેત્રમ્ । તૈર્દ્રવ્યૈઃ સહ લોકસ્તદ્વિપરીતં હ્યલોકાઽખ્યમ્ ॥૧૧॥” સર્વઃ ચતુર્ધ્વધસ્તિર્યગૂર્ધ્વ ભેદભિન્નઃ, સર્વશ્રાસૌ લોકશ્ચ ૨ તસ્મિન્ સર્વલોકે ત્રૈલોક્યે ઇત્યર્થઃ, તથાહિ-અધોલોકે ચમરાદિભવનેષુ તિર્યગ્લોકે દ્વીપાચલજ્યોતિષ્કવિમાનાદિષુ, ઊર્ધ્વલોકે સૌધર્માદિવિમાનાદિષુ 5
સન્ત્યેવાર્હચ્ચૈત્યાનિ, તત્રશોકાદ્યાષ્ટમહાપ્રાતિહાર્યાદિરૂપાં પૂજામર્હન્તીત્યર્હન્તઃ-તીર્થકરાસ્તેષાં ચૈત્યાનિ-પ્રતિમાલક્ષણાનિ અર્હચ્ચૈત્યાનિ, ઇયમત્ર ભાવના-ચિત્તમ્-અન્તઃકરણં તસ્ય ભાવે કર્મણિ વા વર્ણદૃઢાદિલક્ષણે ષ્યજિ કૃતે ચૈત્યં ભવતિ, તત્રાર્હતાં પ્રતિમાઃ પ્રશસ્તસમાધિચિત્તોત્પાદકત્વાદર્હચ્ચૈત્યાનિ ભગ્યન્તે, તેષાં કિં ?-કરોમીત્યુત્તમપુરુષૈકવચનનિર્દેશેનાત્માઽધ્યુપગમં દર્શયતિ, કિમિત્યાહ-કાયઃ-શરીરં તસ્યોત્સર્ગઃ-કૃતાકારસ્ય સ્થાનમૌનધ્યાનક્રિયાવ્યતિરેકેણ ક્રિયાન્તરાધ્યાસમધિકૃત્ય 10
પરિત્યાગ ઇત્યર્થઃ, તં કાયોત્સર્ગં, આહ-કાયસ્યોત્સર્ગં ઇતિ ષષ્ટ્યા સમાસઃ કૃતઃ, અર્હચ્ચૈત્યાનામિતિ

ટીકાર્થ : સર્વલોકમાં (રહેલાં) અરિહંતચૈત્યોના (વંદનાદિ માટે) કાયોત્સર્ગને હું કરું છું. તેમાં, જે કેવલજ્ઞાનરૂપ સૂર્યવડે દેખાય છે તે લોક. અહીં લોકશબ્દથી ચૌદરાજ આત્મક લોક ગ્રહણ કરવો. કહ્યું છે - “ધર્માસ્તિકાય વિગેરે દ્રવ્યો જ્યાં રહેલા છે તે દ્રવ્યોથી યુક્ત એવું તે ક્ષેત્ર લોક કહેવાય છે. તેનાથી વિપરીત ક્ષેત્ર અલોક જાણવું. ॥૧૧॥” સર્વ એટલે કે અધો, તિર્યગ્ અને ઊર્ધ્વ એમ ત્રણે 15
પ્રકાર. સર્વ એવો જે લોક તે સર્વલોક અર્થાત્ ત્રણે લોક, તેમાં, (શંકા : - ત્રણે લોકમાં ચૈત્યો રહેલા છે? સમાધાન : - હા, છે.) તે આ પ્રમાણે - અધોલોકમાં ચમરાદિના ભવનોમાં, તિર્યગ્લોકમાં દ્વીપો, પર્વતો અને જ્યોતિષ્કવિમાન વિગેરેમાં તથા ઊર્ધ્વલોકમાં સૌધર્મ વિગેરે વિમાનાદિમાં અરિહંતચૈત્યો છે જ.

અશોક વિગેરે આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય વિગેરે પૂજાને જે યોગ્ય છે તે અરિહંતો એટલે કે તીર્થકરો 20
તેમના ચૈત્યો એટલે કે પ્રતિમાઓ તે અર્હત્ચૈત્ય. અહીં વર્ણદૃઢ વગેરેરૂપ સૂત્રોને આશ્રયીને ચિત્તશબ્દને કે જેનો અર્થ અંતઃકરણ છે તે શબ્દને ભાવ અથવા કર્મમાં ‘ષ્યજ્’ પ્રત્યય લાગતા ચૈત્ય શબ્દ બન્યો છે. અરિહંતોની પ્રતિમા એ પ્રશસ્તસમાધિયુક્ત ચિત્તને ઉત્પન્ન કરનાર હોવાથી ચૈત્ય કહેવાય છે. તે પ્રતિમાઓના (વંદનાદિ માટે કાયોત્સર્ગને કરું છું એમ અન્વય જોડવો. તેમાં ‘કરોમિ’ શબ્દનો અર્થ જણાવે છે.) ‘કરોમિ’ એ પ્રમાણેના ઉત્તમપુરુષ (= પ્રથમપુરુષ) એક વચનાન્ત નિર્દેશવડે આત્મા 25
સ્વીકારને જણાવે છે. કરોમિ = હું કરું છું. શું કરું છું? તે કહે છે - કાય એટલે શરીર તેનો ઉત્સર્ગ એટલે જેણે કાયોત્સર્ગ માટેના આગારો = અપવાદો કરેલા છે = સ્વીકારેલા છે એવા સાધુનો સ્થાન, મૌન, ધ્યાન અને ઉચ્છ્વાસાદિ ક્રિયા સિવાયની અન્યક્રિયામાં કાયાને રાખવાને આશ્રયીને શરીરનો પરિત્યાગ (અર્થાત્ અન્નતથા ઝસસિર્ણં... માં કહેલાં અપવાદો સિવાય અન્યક્રિયાઓમાં કાયાને હું રાખીશ નહીં એ પ્રમાણે અન્યક્રિયાઓમાં શરીરને રાખવાનો ત્યાગ તે ઉત્સર્ગ.) આવા તે કાયોત્સર્ગને 30
હું કરું છું.

શંકા : ‘કાયાનો ઉત્સર્ગ’ એ પ્રમાણે અહીં ષષ્ઠી તત્પુરુષસમાસ કરેલો છે અને પૂર્વે ‘અર્હત્ચૈત્યોનું’

- પ્રાગુક્તં, તત્ કિમર્હચ્ચૈત્યાનાં કાયોત્સર્ગં કરોતિ ?, નેત્યુચ્યતે, ષષ્ઠીનિર્દિષ્ટં તત્પદં પદદ્વયમતિક્રમ્ય મણ્ડૂકપ્લુત્યા વન્દનપ્રત્યયમિત્યાદિભિઃ સમ્બધ્યતે, તતશ્ચાર્હચ્ચૈત્યાનાં વન્દનપ્રત્યયં કરોમિ કાયોત્સર્ગમિતિ દ્રષ્ટવ્યમ્, તત્ર વન્દનમ્—અભિવાદનં પ્રશસ્તકાયવાહ્મનઃ પ્રવૃત્તિરિત્યર્થઃ, તત્પ્રત્યયં—તત્રિમિત્તં, તત્ફલં મે કથં નામ કાયોત્સર્ગાદેવ સ્વાદિત્યતોઽર્થમિત્યેવં સર્વત્ર ભાવના કાર્યા, તથા
- 5 'પૂયણવત્તિયા'ત્તિ પૂજનપ્રત્યયં—પૂજાનિમિત્તં, તત્ર પૂજનં—ગન્ધમાલ્યાદિભિરભ્યર્ચ્ચનં, તથા 'સત્કારવત્તિયા'ત્તિ સત્કારપ્રત્યયં—સત્કારનિમિત્તં, તત્ર પ્રવરવસ્ત્રાભરણાદિભિરભ્યર્ચ્ચનં સત્કારઃ, આહ—યદિ પૂજનસત્કારપ્રત્યયઃ કાયોત્સર્ગઃ ક્રિયતે તતસ્તાવેવ કસ્માન્ ક્રિયેતે ?, ઉચ્યતે, દ્રવ્યસ્તવત્વાદપ્રધાનત્વાદ્, ઉક્તં ચ—'દૈવ્વત્થઽઽ ભાવત્થઽઽ દૈવ્વત્થઽઽ બહુગણોત્તિ બુદ્ધિ સિયા, અણિઽગમઽઽ વયણમિણં છજ્જીવહિતં જિણા વેતિ । છજ્જીવકાયસંજમો દૈવ્વત્થતો સો વિરુજ્જતી
- 10 કસિણો, તો કસિણસંજમવિદૂ પુપ્ફાદિયં ણ ઇચ્છંતિ । અકસિણ પવત્તયાણં વિરતાવિરતાણ એસ ખલુ જુત્તો, સંસારપતનુકરણો દૈવ્વત્થે કૂવદિદુત્તો । इत्यादि, अतः श्रावकाः पूजनसत्कारावपि

એ પ્રમાણે કહ્યું. તેથી અર્હત્યૈત્યોની કાયાનો ત્યાગ સાધુ કરે છે ?

- સમાધાન :** ષષ્ઠીવડે નિર્દિષ્ટ એવા તે 'અર્હત્યૈત્યાનાં' પદનો કરોમિ અને કાયોત્સર્ગ આ બંને પદોને ઓળંગીને મંડૂકપ્લુતિ ન્યાયે (= જેમ દેડકો કૂદકા મારતો મારતો અમુક—અમુક સ્થાનને
- 15 ઓળંગીને આગળ વધે તેમ આ બે પદોને ઓળંગીને) 'વન્દનપ્રત્યયં' વિગેરે પદો સાથે સંબંધ જોડવાનો છે. તેથી અર્હત્યૈત્યોના વંદનનિમિત્તે હું કાયોત્સર્ગને કરું છું એ પ્રમાણે અર્થ જાણવો. તેમાં વંદન એટલે અભિવાદન અર્થાત્ પ્રશસ્ત મન—વચન—કાયાની પ્રવૃત્તિ. તે માટે એટલે કે આવી પ્રશસ્તપ્રવૃત્તિનું ફળ મને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તો કાયોત્સર્ગથી જ થાય. તેથી પ્રશસ્તપ્રવૃત્તિના ફળને પ્રાપ્ત કરવા કાયોત્સર્ગ કરું છું. આ પ્રમાણે આગળ પણ બધે ફળપ્રાપ્તિ માટે જ સમજી લેવું.
- 20 'પૂજાનિમિત્તે' — પૂજા એટલે સુગંધી દ્રવ્યો, પુષ્પોની માલા વિગેરેવડે અભ્યર્ચન કરવું. (શ્રાવક પ્રતિમાની જે આવા બધા દ્રવ્યોવડે પૂજા કરે છે તે પૂજાનું ફળ પ્રાપ્ત કરવા હું કાયોત્સર્ગ કરું છું. એમ અન્વય જોડવો.) 'સત્કારવત્તિયા' — સત્કાર માટે, તેમાં સત્કાર એટલે ઉત્કૃષ્ટ એવા વસ્ત્ર, આભૂષણો વિગેરેવડે પૂજા કરવી.

- શંકા :** જો પૂજન—સત્કારમાટે સાધુ કાયોત્સર્ગ કરતો હોય તો તે પૂજન—સત્કાર જ સાધુ કેમ
- 25 કરતો નથી ?

- સમાધાન :** પૂજન—સત્કાર એ દ્રવ્યસ્તવ હોવાથી સાધુ માટે અપ્રધાન છે. કહ્યું છે — “દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ, તેમાં દ્રવ્યસ્તવ બહુગુણવાળો છે... વિગેરેનો અર્થ પૂર્વે ભા. ૧૯૩ વિગેરે ગાથાઓ પ્રમાણે જાણવો. આથી (= દ્રવ્યસ્તવ શ્રાવકોને ગુણકારી હોવાથી) શ્રાવકો પૂજન—સત્કારને પણ કરે

૧. દ્રવ્યસ્તવો બહુગુણ ઇતિ બુદ્ધિસ્સ્યાદનિપુણવચનમિદં ષડ્જીવહિતં જિના બુવન્તિ । ષડ્જીવકાયસંયમો
- 30 દ્રવ્યસ્તવે સ વિરુદ્ધયતે । કૃત્ત્વસ્તતો કૃત્ત્વસંયમવિદવઃ પુષ્પાદિકં નેચ્છન્તિ । અકૃત્ત્વપ્રવર્ત્તાનાં વિરતાવિરતાનામેષ ખલુ યુક્તઃ સંસારપ્રતનુકરણાદ્, દ્રવ્યસ્તવે કૂપદૃષ્ટાન્તઃ ।

કુર્વન્ત્યેવ, સાધવસ્તુ પ્રશસ્તાધ્યવસાયનિમિત્તમેવમભિદધતિ, તથા ‘સમ્માણવત્તિયા’ત્તિ સન્માન-
પ્રત્યયં—સન્માનનિમિત્તં, તત્ર સ્તુત્યાદિભિર્ગુણોન્નતિકરણં સન્માનઃ, તથા માનસઃ પ્રીતિવિશેષ इत्यन्ये,
અથ વન્દનપૂજનસત્કારસન્માના એવ કિંનિમિત્તમિત્યત આહ—‘બોધિલાભવત્તિયા’ બોધિલાભપ્રત્યયં—
બોધિલાભનિમિત્તં પ્રેત્ય જિનપ્રણીતધર્મપ્રાપ્તિર્બોધિલાભો ભળ્યતે, અથ બોધિલાભ એવ કિંનિમિત્તમિત્યત
આહ ‘નિરુપસર્ગવત્તિયા’ નિરુપસર્ગપ્રત્યયં—નિરુપસર્ગનિમિત્તં, નિરુપસર્ગો—મોક્ષઃ, અયં ચ 5
કાયોત્સર્ગઃ ક્રિયમાણોઽપિ શ્રદ્ધાદિવિકલસ્ય નાભિલષિતાર્થપ્રસાધનાયાલમિત્યત આહ—‘સદ્ધાએ
મેહાએ ધિર્દાએ ધારણાએ અણુપ્પેહાએ વઢ્ઢમાણીએ ઠામિ કાઠસ્સર્ગ’તિ શ્રદ્ધયા હેતુભૂતયા તિષ્ઠામિ
કાયોત્સર્ગ ન બલાભિયોગાદિના શ્રદ્ધા—નિજોઽભિલાષઃ, એવં મેધયા—પટુત્વેન, ન જડતયા, અન્યે
તુ વ્યાચક્ષતે—મેધયેતિ મર્યાદાવર્તિત્વેન નાસમઙ્ગસતયેતિ, એવં ધૃત્યા—મનઃપ્રણિધાનલક્ષણયા ન
પુના રાગદ્વેષાકુલતયા, ધારણયા—અર્હદ્ગુણાવિસ્મરણરૂપયા ન તત્ચૂન્યતયા, અનુપ્રેક્ષયા—અર્હદ્ગુણા- 10
નામેવ મુહુર્મુહુરવિચ્ચુતિરૂપેણાનુચિન્તનરૂપયા ન તદ્વૈકલ્યેન, વર્દ્ધમાનયેતિ પ્રત્યેકમભિસમ્બધ્યતે,
શ્રદ્ધયા વર્દ્ધમાનયા એવં મેધયેત્યાદિ, એવં તિષ્ઠામિ કાયોત્સર્ગમ્, આહ—ઉક્તમેવ પ્રાક્કરોમિ કાયોત્સર્ગ
સામ્પ્રતં તિષ્ઠામીતિ કિમર્થમિતિ ?, ઉચ્યતે, ‘વર્તમાનસામીપ્યે વર્તમાનવદ્વા (પાઠ ૩-૩-૧૩૧)

જ છે. જ્યારે સાધુઓ પ્રશસ્તાધ્યવસાય માટે જ કાયોત્સર્ગને કરે છે. (અર્થાત્ શ્રાવકો આ પૂજન—
સત્કારદ્વારા જે કર્મનિર્જરા વિગેરેરૂપ ફળ પ્રાપ્ત કરે છે તે ફળ મને પણ પ્રાપ્ત થાઓ એવા પ્રશસ્ત 15
અધ્યવસાય માટે જ કાયોત્સર્ગ કરે છે.) તથા ‘સમ્માણવત્તિયા’ — સન્માન માટે, તેમાં તીર્થકરોની
સ્તુતિ વિગેરે દ્વારા તેમના ગુણોને બોલવા તે સન્માન. કેટલાક આચાર્યો સન્માન એટલે માનસિક
પ્રીતિવિશેષ કહે છે. તે સન્માન માટે કાયોત્સર્ગ કરું છું. આ વંદન, પૂજન, સત્કાર અને સન્માન
આ બધું જ શા માટે કરવાનું છે ? તે કહે છે — બોધિલાભ માટે. પરલોકમાં જિનધર્મની પ્રાપ્તિ તે
બોધિલાભ કહેવાય છે. બોધિલાભ જ શા માટે ? તે કહે છે — નિરુપસર્ગ = મોક્ષ માટે. કરાતો એવો 20
પણ આ કાયોત્સર્ગ શ્રદ્ધા વિગેરેથી રહિત જીવને ઈચ્છિત અર્થને સાધી આપવા માટે સમર્થ બનતો
નથી. માટે કહે છે — (૧) હેતુભૂત એવી શ્રદ્ધાથી હું કાયોત્સર્ગ કરું છું. (અર્થાત્ મારી પોતાની
શ્રદ્ધાથી હું આ કાયોત્સર્ગ કરું છું.) નહીં કે બળજબરી વિગેરેથી. શ્રદ્ધા એટલે પોતાની ઈચ્છા.

(૨) એ જ પ્રમાણે હું જડતાથી નહીં પણ સમજ—વિચારીને કાયોત્સર્ગ કરું છું. કેટલાકો
મેધાવડે અસંજમસ રીતે અર્થાત્ હું મર્યાદામાં રહેલો હોવાથી ગમે—તેમ કાયોત્સર્ગ કરતો નથી’ એમ 25
અર્થ કરે છે. (૩) એ જ પ્રમાણે ધૃતિવડે એટલે કે રાગ-દ્વેષની વ્યાકુળતાથી નહીં પણ મનની
એકાગ્રતાથી કાયોત્સર્ગ કરું છું. (૪) ધારણાવડે એટલે કે અર્હદ્ગુણોની વિસ્મૃતિ કર્યા વિના (અર્થાત્
અર્હદ્ગુણોને મનમાં યાદ કરીને) હું કાયોત્સર્ગ કરું છું નહીં કે ધારણા રાખ્યા વિના. (૫) અનુપ્રેક્ષાવડે
અર્થાત્ અર્હદ્ગુણોને જ વારંવાર યાદ કરવા સાથે હું કાયોત્સર્ગ કરું છું, નહીં કે તે અનુપ્રેક્ષા વિના.
‘વર્ધમાન’ શબ્દ શ્રદ્ધા વિગેરે પાંચે પદો સાથે જોડવો. તેથી વધતી એવી શ્રદ્ધા સાથે, વધતી એવી મેધા 30
સાથે હું કાયોત્સર્ગ કરું છું વિગેરે અર્થ કરવો.

શંકા : સૂત્રની શરૂઆતમાં જ ‘કરેમિ’ શબ્દ આપી જ દીધો છે તો ફરી સૂત્રના અંતમાં ‘તિષ્ઠામિ’

ઇતિકૃત્વા કરોમિ કરિષ્યામીતિ ક્રિયાભિમુખ્યમુક્તમિદાની ત્વાસન્નતરત્વાત્ ક્રિયાકાલનિષ્ણકાલયોઃ
કથચ્છિદભેદાત્ તિષ્ઠામ્યેવ, આહ-કિં સર્વથા ?, નેત્યાહ-'અન્નત્થૂસસિણ્ણમિત્યાદિ પૂર્વવત્
યાવદ્દોસિરામિ'ત્તિ, એયં સુત્તં પઢિત્તા પળવીસૂસાસપરિમાણં કાઠ્ઠસ્સગં કરેતિ, 'દંસણસુદ્ધીય
તતિયઓ હોઇ'ત્તિ તૃતીયત્વં ચાસ્યાતીચારાલોચનવિષયપ્રથમકાયોત્સર્ગાપેક્ષયેતિ, તઓ નમોઢ્ઢારેણ
5 પારેત્તા સુયણાણપરિવુટ્ઠિનિમિત્તં અતિયારવિસોહણત્થં ચ સુયધમ્મસ્સ ભગવઓ પરાણ ભત્તીણ
તપ્પરૂવગનમોઢ્ઢારપુવ્વયં થુટ્ઠિકિત્તણં કરેતિ, તંજહા -

પુવ્વહરવરદીવહે ધાયઇસંડે ય જંબુદ્ધીવે ય । ભરહેરવયવિદેહે ધમ્માઇગરે નમંસામિ
111 ॥ તમતિમિરપડલવિહ્લંસણસ્સ સુરગણનરિંદમહિઅસ્સ । સીમાધરસ્સ વંદે પપ્પોડિય-
મોહજાલસ્સ 112 ॥ જાઈજરામરણસોગપણાસણસ્સ, કલ્લાણપુવ્વહલવિસાલસુહાવહસ્સ ।
10 કો દેવદાનવનરિંદગણચ્ચિઅસ્સ, ધમ્મસ્સ સારમુવલભ્ભ કરે પમાયં ? 113 ॥ સિદ્ધે ભો !
પયઓ ણમો જિણમણ્ નંદી સયા સંજમે, દેવંનાગસુવણ્ણકિણ્ણરગણસ્સભ્ભૂઅભાવચ્ચિણ્ણ ।
લોગો જત્થ પડ્ડિઓ જગમિણં તેલ્લુક્કમચ્ચાસુરં, ધમ્મો વહ્હુઠ સાસઓ વિજયઠ્ઠ ધમ્મુત્તરં
વહ્હુઠ 114 ॥ સુઅસ્સ ભગવઓ કરેમિ કાઠ્ઠસ્સગં વંદણઃ અન્નત્થઃ । (સૂત્રમ્)

શબ્દ શા માટે મૂક્યો ?

- 15 સમાધાન : 'નજ્જકના ભવિષ્ય કે ભૂતકાળમાં વર્તમાનવિભક્તિઓ પણ થાય છે' એ ન્યાયને
આશ્રયીને 'કરોમિ' શબ્દનો 'કરિષ્યામિ' અર્થ કરતા 'હું કાયોત્સર્ગ કરીશ' એ પ્રમાણે પૂર્વ કાયોત્સર્ગની
ક્રિયાને અભિમુખતા કહી. (અર્થાત્ ક્રિયા કરવાની તૈયારી બતાવી.) હવે સૂત્રના અંતે તે ક્રિયા કાળ
અત્યંત નજ્જક હોવાથી ક્રિયાકાળ અને નિષ્ણકાળનો કંથચિદ્ અભેદ છે. અને તેથી હું કાયોત્સર્ગમાં
જ છું. (અહીં આશય એ છે કે 'ઠામિ કાઠ્ઠસ્સગં' શબ્દ બોલ્યા પછી હજુ તો આખું 'અન્નત્થ' સૂત્ર
20 બોલવાનું બાકી છે. તે બોલાશે પછી કાયોત્સર્ગ શરૂ થશે. તેથી 'ઠામિ...' એટલે કે હું કાયોત્સર્ગમાં
છું એમ કેવી રીતે બોલાય ? તેથી ખુલાસો કરે છે કે 'ઠામિ કાઠ્ઠ' સૂત્રની અંત એ નિષ્ણકાળ છે અને
કાયોત્સર્ગક્રિયાનો આરંભ એ ક્રિયાકાળ છે. કાયોત્સર્ગક્રિયા હવે અત્યંત નજ્જકમાં હોવાથી આ ક્રિયાકાળ
અને નિષ્ણકાળનો કંથચિદ્ અભેદ છે અને તેથી હું કાયોત્સર્ગમાં જ છું એવું બોલવામાં કોઈ દોષ
નથી.)

- 25 શંકા : કોઈપણ જાતની છૂટ રાખ્યા વિના કાયોત્સર્ગ કરે છે ?

સમાધાન : ના, ઉચ્છ્વાસ વિગેરે પૂર્વે જે કહ્યા તે બધા અપવાદો (= છૂટો) અહીં જાણી લેવા.
આ 'અન્નત્થ' સૂત્રને બોલીને પચ્ચીસ ઉચ્છ્વાસ પ્રમાણ કાયોત્સર્ગને સાધુઓ કરે છે. (પૂર્વે ગા.
૧૫૨૬માં) કહ્યું કે 'દર્શનવિશુદ્ધિ માટે ત્રીજો કાયોત્સર્ગ છે.' અહીં 'સયણાસણ્ણ' ના કાયોત્સર્ગની
અપેક્ષાએ આ કાયોત્સર્ગ ત્રીજો ગણ્યો છે એમ જાણવું. ત્યાર પછી 'નમો અરિહંતાણં' દ્વારા કાયોત્સર્ગને
30 પારીને શ્રુતજ્ઞાનની પરિવૃદ્ધિ માટે અને અતિયારોની શુદ્ધિ માટે ભગવાન એવા શ્રુતધર્મની ઉત્કૃષ્ટ
ભક્તિવડે તે શ્રુતના પ્રરૂપકોને નમસ્કાર કરવા પૂર્વક સ્તુતિ અને કીર્તન કરે છે. તે આ પ્રમાણે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

અસ્ય વ્યાખ્યા—પુષ્કરાણિ—પદ્માનિ તૈર્વરઃ—પ્રધાનઃ પુષ્કરવરઃ ૨ શ્રાસૌ દ્વીપશ્ચેતિ સમાસઃ, તસ્યાર્ધં માનુષોત્તરપર્વતપૂર્વે તસ્મિન્, તથા ધાતકીનાં ખણ્ડાનિ યસ્મિન્ સ ધાતકીખણ્ડો દ્વીપસ્તસ્મિન્, તથા જમ્બોપલક્ષિતસ્તત્પ્રધાનો વા દ્વીપો જમ્બૂદ્વીપસ્તસ્મિન્, એતેષ્વર્ણતૃતીયેષુ દ્વીપેષુ મહત્તરક્ષેત્રપ્રાધાન્યાઙ્ગીકરણતઃ પશ્ચાનુપૂર્વ્યોપન્યસ્તેષુ યાનિ ભરતૈરાવતવિદેહાનિ પ્રાકૃતશૈલ્યા ત્વેકવચનનિર્દેશઃ દ્વન્દ્વૈકવદ્ભાવાદ્ વા ભરતૈરાવતવિદેહ इत्यपि भवति, તત્ર ધર્માદિકરાત્રમસ્યામિ— 5
‘દુર્ગતિપ્રસૂતાન્ જીવાન્, યસ્માદ્ ધારયતે તતઃ । ધતે ચૈતાન્ શુભસ્થાને, તસ્માદ્ ધર્મ્મં ઇતિ સ્મૃતઃ ॥૧॥’ સ ચ દ્વિભેદઃ—શ્રુતધર્મશ્ચારિત્રધર્મશ્ચ, શ્રુતધર્મેણેહાધિકારઃ, તસ્ય ભરતાદિષ્વાદૌ કરણ-શીલાસ્તીર્થકરા એવાતસ્તેષાં સ્તુતિરુક્તા, સામ્પ્રતં શ્રુતધર્મસ્યોચ્યતે—‘તમતિમિરપટલવિઘ્વંસનસ્ય સુરગણે’ત્યાદિ, તમઃ—અજ્ઞાનં તદેવ તિમિરં તમસ્તિમિરમથવા તમઃ—બદ્ધસ્પૃહનિધતં જ્ઞાનાવરણીયં નિકાચિતં તિમિરં તસ્ય પટલં—વૃન્દં તમસ્તિમિરપટલં તદ્ વિઘ્વંસયતિ વિનાશયતીતિ તમસ્તિ- 10
મિરપટલવિઘ્વંસનઃ તસ્ય, તથા ચાજ્ઞાનનિરાસેનૈવાસ્ય પ્રવૃત્તિઃ, તથા સુરગણનરેન્દ્રમહિતસ્ય, તથા ચાગમમહિમાનં કુર્વન્ત્યેવ સુરાદયઃ, તથા સીમાં—મર્યાદાં ધારયતીતિ સીમાધરઃ, સીમ્નિ વા ધારયતીતિ

ટીકાર્થ : કમંળોથી પ્રધાન એવો જે દ્વીપ તે પુષ્કરવરદ્વીપ. તેનો અડધો વિભાગ એટલે કે માનુષોત્તરપર્વત પૂર્વે રહેલો વિભાગ, તેમાં તથા ધાતકી વૃક્ષના વનો જેમાં છે તે ધાતકીખંડ—તેમાં, તથા જંબુવૃક્ષથી ઉપલક્ષિત અથવા જંબુવૃક્ષોથી પ્રધાન એવો જે દ્વીપ તે જંબુદ્વીપ — તેમાં. મોટા ક્ષેત્રોને 15
પ્રધાન ગણીને ઊંધા કમે આ અદ્વીદ્વીપમાં જે ભરત, ઐરાવત અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રો છે. અહીં મૂળમાં ‘ભરતૈરાવતવિદેહ’ એ પ્રમાણે જે એકવચનમાં નિર્દેશ કર્યો છે તે પ્રાકૃતશૈલી હોવાથી જાણવો અથવા સમાહાર દ્વન્દ્વ સમાસ કરેલો હોવાથી છે.

તે ભરતાદિ ક્ષેત્રોમાં ધર્મની આદિ = શરૂઆત કરનારાઓને હું નમસ્કાર કરું છું. (ધર્મની વ્યાખ્યા કરે છે —) “જે કારણથી દુર્ગતિમાં જતાં જીવાને અટકાવે છે અને શુભધ્યાનોમાં જીવોને સ્થાપે 20
છે તે કારણથી તે ધર્મ કહેવાય છે. ॥૧॥” તે ધર્મ બે પ્રકારનો છે — શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મ. અહીં શ્રુતધર્મનું પ્રયોજન છે. ભરત વિગેરે ક્ષેત્રોમાં તે શ્રુતધર્મને સૌ પ્રથમ કરવાના સ્વભાવવાળા તીર્થકરો જ છે. તેથી (પ્રથમગાથાદ્વારા) તેમની સ્તુતિ કહી.

હવે શ્રુતધર્મની સ્તુતિ કહેવાય છે — તમઃ એટલે અજ્ઞાન. તે અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર તે તમતિમિર. અથવા તમઃ એટલે બંધાયેલ, સ્પશાયેલ, નિષ્પત્ત એવું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ. અને તિમિર એટલે નિકાચિત 25
જ્ઞાનાવરણીય કર્મ. તેઓનો જે સમૂહ તે તમતિમિરપટલ. આ સમૂહને જે નાશ કરે છે તેવા શ્રુતધર્મને (હું વંદન કરું છું એમ ‘વન્દે’ પદ સાથે અન્વય કરવો.) અજ્ઞાનને દૂર કરવાદ્વારા જ શ્રુતધર્મની પ્રવૃત્તિ થતી હોવાથી (= શ્રુતધર્મદ્વારા અજ્ઞાન દૂર થતું જ હોવાથી) શ્રુતધર્મ અજ્ઞાનને નાશ કરનારું કહ્યું છે. તથા દેવો વિગેરે આગમની પૂજા (નમસ્કાર) કરતા હોવાથી જ તે શ્રુતધર્મ સુરસમૂહ અને ચક્રવર્તી વિગેરે રાજાઓવડે પૂજાયેલ (= નમસ્કાર કરાયેલ इति चूणौ) છે. તેને (હું વંદન કરું છું.) 30
તથા સીમા એટલે મર્યાદા, તેને જે ધારણ કરે છે અથવા સીમાને વિશે = મર્યાદામાં (જીવને)

तस्येति, कर्मणि षष्ठी, तं वन्दे, तस्य वा यत् माहात्म्यं तद् वन्दे, अथवा तस्य वन्द इति वन्दनं करोमि, तथाहि—आगमवन्त एव मर्यादां धारयन्ति, किंभूतस्य ?—प्रकर्षेण स्फोटितं मोहजालं—मिथ्यात्वादि येन स तथोच्यते तस्य, तथा चास्मिन् सति त्रिवेकिनो मोहजालं विलयमुपयात्येव, इत्थं श्रुतधर्ममभिवन्द्याधुना तस्यैव गुणोपदर्शनद्वारेण प्रमादागोचरतां प्रतिपादयन्नाह—‘जाईजरा-

- 5 मरणे 'त्यादि, जातिः—उत्पत्तिः जरा—वयोहानिः मरणं—प्राणत्यागः शोकः—मानसो दुःखविशेषः, जातिश्च जरा च मरणं च शोकश्चेति द्वन्द्वः, जातिजरामरणशोकान् प्रणाशयति—अपनयति जातिजरामरणशोकप्रणाशनस्तस्य, तथा च श्रुतधर्मोक्तानुष्ठानाज्जात्यादयः प्रणश्यन्त्येव, अनेन चास्यानर्थप्रतिधातित्वमाह, कल्यम्—आरोग्यं कल्यमणतीति कल्याणं, कल्यं शब्दघटीत्यर्थः, पुष्कलं—सम्पूर्णं न च तदल्पं किं तु विशालं—विस्तीर्णं सुखं—प्रतीतं कल्याणं पुष्कलं विशालं
10 सुखमावहति—प्रापयतीति कल्याणपुष्कलविशालसुखावहस्तस्य, तथा च श्रुतधर्मोक्तानुष्ठाना-
दुक्तलक्षणमपवर्गसुखमवाप्यत एव, अनेन चास्य विशिष्टार्थप्रसाधकत्वमाह, कः प्राणी देवदानव-

ધારી રાખે છે તે સીમાધર. અને શ્રુત એ સીમાધર જ છે કારણ કે આગમવાળા જ જીવો મર્યાદાનું પાલન કરે છે. અહીં તમતિમિર...સ્સ, સુર...સ્સ, સીમાધરસ્સ એ પ્રમાણે જે ષષ્ટીવિભક્તિ છે તે કર્મમાં = દ્વિતીયા અર્થમાં જાણવી. તેથી સીમાધરં વન્દે એ પ્રમાણે અર્થ કરવો અથવા ષષ્ટી વિભક્તિ જ રાખો, અર્થ આ પ્રમાણે કરવો કે તે શ્રુતધર્મના માહાત્મ્યને હું વંદન કરું છું. અથવા 'તસ્ય વન્દે' એટલે તેને હું વંદન કરું છું. કેવા પ્રકારનો તે શ્રુતધર્મ છે ? તે કહે છે — પ્રકર્ષથી તોડી નાખ્યો છે મિથ્યાત્વ વિગેરે મોહનીયનો સમૂહ જેણે તે પપ્ફોડિયમોહજાલ કહેવાય છે. તેને, કારણ કે શ્રુતજ્ઞાનની હાજરીમાં વિવેકી જીવોનો મોહસમૂહ નાશ પામે છે.

- આ પ્રમાણે શ્રુતધર્મની સ્તુતિને કરીને હવે તે શ્રુતધર્મના જ ગુણોને જણાવવાદ્વારા તેમાં અપ્રમત્તતાને
20 કેળવવાનું જણાવતા કહે છે — જાર્જગમરણ.... વિગેરે. જાતિ એટલે જન્મ, જરા એટલે ઘડપણ, મરણ એટલે પ્રાણોનો ત્યાગ, શોક એટલે માનસિક દુઃખવિશેષ. આ બધા પદોનો દ્વન્દ્વ સમાસ કરવો. આ શ્રુતધર્મમાં કહેવાયેલા અનુજ્ઞાનોથી જાતિ વિગેરે નાશ પામતા હોવાથી આ શ્રુતધર્મ જાતિ, જરા, મરણ અને શોકને નાશ કરનારો છે — તેને, આ વિશેષણદ્વારા શ્રુતધર્મ અનર્થોનો પ્રતિઘાત કરનારો છે એમ જણાવ્યું છે. કલ્ય એટલે આરોગ્ય (= મોક્ષ) તે કલ્યને જે બોલાવે તે કલ્યાણ. પુષ્કલ એટલે
25 સંપૂર્ણ. તે પણ અલ્પ નહીં પરંતુ વિશાલ એટલે ઘણા પ્રકારનું (જેમ કે, અનંતજ્ઞાન, સંપૂર્ણ કહેવાય પરંતુ તે અનંતદર્શનાદિ ઘણા પ્રકારોની અપેક્ષાએ અલ્પ છે. તેથી ‘વિપુલ’ વિશેષણ મૂક્યું કે સુખ સંપૂર્ણ તો આપે પણ વિપુલ = ઘણા પ્રકારનું આપે અર્થાત્ અનંતજ્ઞાન એટલું જ નહીં, સાથે અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર, અનંતવીર્ય વિગેરે ઘણા પ્રકારનું સુખ આપે.) સુખનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. સંપૂર્ણ અર્થ — આ શ્રુતધર્મ સંપૂર્ણ અને ઘણા પ્રકારના મોક્ષસુખને પમાડનારો છે. આ વાત સત્ય છે,
30 કારણ કે શ્રુતધર્મમાં કહેવાયેલા અનુજ્ઞાનોથી કહેવાયેલ સ્વરૂપવાળું એવું મોક્ષસુખ પ્રાપ્ત થાય જ છે. આ વિશેષણદ્વારા શ્રુતધર્મ વિશિષ્ટ અર્થનો પ્રસાધક છે એમ કહ્યું. કયો ચેતનવંતો જીવ આવા દેવ—

નરેન્દ્રગણાર્ચિતસ્ય શ્રુતધર્મસ્ય સારં—સામર્થ્યમુપલભ્ય—દૃષ્ટ્વા—વિજ્ઞાય કુર્યાત્ પ્રમાદં સચેતનઃ ?
 ચારિત્રધર્મે પ્રમાદઃ કર્તુ ન યુક્ત ઇતિ હૃદયમ્, આહ—સુરગણનરેન્દ્રમહિતસ્યેત્યુક્તં પુનર્દેવદાનવ-
 નરેન્દ્રગણાર્ચિતસ્યેતિ કિમર્થમિતિ ?, અત્રોચ્યતે તન્નિગમનત્વાદદોષઃ, તસ્યૈવંગુણસ્ય ધર્મસ્ય
 સારમુપલભ્ય કઃ સર્કર્ણઃ પ્રમાદી ભવેચ્ચારિત્રધર્મ ઇતિ, યતશ્ચૈવમતઃ 'સિદ્ધે ભો પ્રયતો નમો
 જિનમયે' ઇત્યાદિ, સિદ્ધે—પ્રતિષ્ઠિતે પ્રખ્યાતે ભો ઇત્યેતદતિશયિનામામન્ત્રણં પશ્યન્તુ ભવન્તઃ પ્રયતોઽહં— 5
 યથાશક્ત્યૈતાવંતં કાલં પ્રકર્ષેણ યતઃ, ઇત્થં પરસાક્ષિકં પ્રયતો ભૂત્વા પુનર્નમસ્કરોતિ—'નમો
 જિનમતે' અર્થાદ્ વિભક્તિપરિણામો નમો જિનમતાય, તથા ચાસ્મિન્ સતિ જિનમતે નન્દિઃ—સમૃદ્ધિઃ
 સદા—સર્વકાલં, ક્વ ?—સંયમે—ચારિત્રે, યથોક્તં—'પદ્મં ણાણં તઓ દયે'ત્યાદિ, કિંભૂતે સંયમે ?—
 દેવનાગસુવર્ણકિત્રરગણૈઃ સદ્ભૂતભાવેનાર્ચિતે, તથા ચ સંયમવન્તઃ અર્ચ્યન્ત એવ દેવાદિભિઃ,
 કિંભૂતે જિનમતે ?—લોક્યતેઽનેનેતિ લોકઃ—જ્ઞાનમેવ સ યત્ર પ્રતિષ્ઠિતઃ, તથા જગદિદં જ્ઞેયતયા, 10

દાનવ—નરેન્દ્રોના સમૂહથી પૂજાયેલ શ્રુતધર્મના સામર્થ્યને જાણીને પ્રમાદ કરશે ? અર્થાત્ (શ્રુતધર્મમાં
 કહેવાયેલ અનુષ્ઠાનરૂપી) ચારિત્રધર્મમાં પ્રમાદ કરવો યોગ્ય નથી.

શંકા : પૂર્વે 'સુરગણનરેન્દ્રમહિતસ્ય' વિશેષણ આપ્યું જ હતું તો પાછળથી 'દેવ—દાનવ
 નરેન્દ્રગણાર્ચિતસ્ય' વિશેષણ શા માટે આપ્યું ?

સમાધાન : પૂર્વે કહેલાનો જ ઉપસંહાર હોવાથી કોઈ દોષ નથી. આવા ગુણવાળા તે 15
 શ્રુતધર્મના સામર્થ્યને જાણ્યા બાદ કયો સર્કર્ણ જીવ ચારિત્રધર્મમાં પ્રમાદી થાય ? (આશય એ છે કે
 — શ્રુતધર્મનું આવું સામર્થ્ય છે એટલે કે શ્રુતધર્મમાં કહેવાયેલા અનુષ્ઠાનોથી મોક્ષ જેવું વિશિષ્ટ ફળ
 પ્રાપ્ત થતું હોય તો તે શ્રુતધર્મને જાણીને = ભણીને ચારિત્રાનુષ્ઠાનોમાં પ્રમાદ કરવો નહીં.) જે કારણથી
 આ પ્રમાણે છે તે કારણથી — (હું જિનમતને નમસ્કાર કરું છું એમ અન્વય જોડવો. જિનમત કેવો
 છે ? તે કહે છે—) સિદ્ધ છે એટલે કે (ફલને લાવી આપનારા તરીકે) પ્રતિષ્ઠિત છે. (અથવા સર્વનયને 20
 પોતાનામાં સમાવેલ હોવાથી અને કષ—છેદ—તાપરૂપ ત્રિકોટીથી પરિશુદ્ધ હોવાથી) પ્રખ્યાત છે. 'ભો'
 શબ્દ અતિશયિઓના આમંત્રણ માટે છે, અર્થાત્ હે વિશિષ્ટજ્ઞાનીઓ ! તમે જુઓ, હું પ્રયત થયો છું
 અર્થાત્ મારી શક્તિ પ્રમાણે આટલા કાળ સુધી પ્રકર્ષથી (જિનમતમાં) યત્નવાળો થયો છું. હે વિશિષ્ટ
 જ્ઞાનીઓ ! વિગેરે આમંત્રણ આપવાદ્વારા આ જીવ પરસાક્ષીએ પ્રયત થઈને હવે ફરીથી નમસ્કાર
 કરે છે — 'નમો જિનમતે' અહીં વિભક્તિનો ફેરફાર કરી 'નમો જિનમતાય' અર્થ જાણવો અર્થાત્ 25
 જિનમતને નમસ્કાર થાઓ. (ટૂંકમાં પંક્તિનો અર્થ — હે જ્ઞાનીઓ ! પ્રખ્યાત એવા જિનમતમાં
 આટલા કાળથી યત્નવાળો હું આ જિનમતને નમસ્કાર કરું છું.)

તથા આ જિનમતની હાજરીમાં સર્વકાળ માટે સંયમમાં સારી વૃદ્ધિ થાય છે. કહ્યું છે — પ્રથમ
 જ્ઞાન અને પછી દયા... વિગેરે. સંયમ કેવા પ્રકારનું છે ? — દેવો—નાગકુમારો—સુવર્ણકુમારો—
 કિત્રરદેવોના સમૂહદ્વારા પરાભાવથી આ સંયમ પૂજાયું છે. આ વાત સત્ય છે સંયમીઓ દેવાદિથી 30
 પૂજાય જ છે. જિનમત કેવા પ્રકારનો છે ? — જેનાવડે જણાય તે લોક એટલે કે જ્ઞાન. અહીં જ્ઞાન
 જ 'લોક'શબ્દથી ગ્રહણ કરવાનું છે. તે જ્ઞાન જેમાં પ્રતિષ્ઠિત છે એવો આ જિનમત છે. વળી જે

- કેચિત્ મનુષ્યલોકમેવ જગત્ મન્યન્તે इत्यत आह—त्रैलोक्यमनुष्यासुरं, આધારાધેયરૂપમિત્યર્થઃ, અયમિત્થંભૂતઃ શ્રુતધર્મો વર્દ્ધતાં—વૃદ્ધિમુપયાતુ શાશ્વતઃ—દ્રવ્યાર્થાદેશાન્નિત્યઃ, તથા ચોક્તં—
 ‘દ્રવ્યાર્થાદેશાત્ इत्येषा द्वादशाङ्गी न कदाचिद् नासीदि’ત્યાદિ, અન્યે પઠન્તિ—ધર્મો વર્દ્ધતાં શાશ્વતં
 इति, અસ્મિન્ પક્ષે ક્રિયાવિશેષણમેતત્, શાશ્વતં વર્દ્ધતાં અપ્રચ્યુત્યેતિ ભાવના, વિજયતઃ—કર્મપરપ્ર-
 5 વાદિવિજયેનેતિ હૃદયં, તથા ધર્મોત્તરં—ચારિત્રધર્મોત્તરં વર્દ્ધતુ, પુનર્વૃદ્ધ્યભિધાનં મોક્ષાર્થિના પ્રત્યહં
 જ્ઞાનવૃદ્ધિઃ કાર્યેતિ પ્રદર્શનાર્થં, તથા ચ તીર્થકરનામકર્મહેતૂન્ પ્રતિપાદયતોક્તં—“અપ્પુવ્વણાણ-
 ગહણે”ત્તિ, ‘સુયસસ ભગવઓ કરેમિ કાઠસસગં વંદણવત્તિયા’ इत्यादि पूर्ववत्, યાવદ્દોસિરામિ ।
 एयं सुत्तं पठित्ता पणुवीसुस्सासमेव काउस्सगं करेति आह च—‘सुयणाणस्स चउत्थो’ત્તિ, તઓ
 नमोक्करेण पारित्ता विसुद्धचरणदंसणसुयाइयारा मंगलनिमित्तं चरणदंसणसुयदेसगाणं सिद्धाणं
 10 थुइं कहुँति, भणियं च—‘सिद्धाण थुइं य’ત્તિ, સા ચેયં સ્તુતિઃ—

- જિનમતમાં જગત જોય તરીકે પ્રતિષ્ઠિત છે. કેટલાક જીવો મનુષ્યલોકને જ જગત તરીકે માને છે તેથી
 (જગતનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જણાવવા આ જગત કેવું છે ?) તે કહે છે — આ જગત ત્રૈલોક્યસ્વરૂપ છે
 એટલે કે આધાર છે અને તેમાં રહેનારા મનુષ્ય, સુર અને અસુરો છે (અહીં મૂળમાં પ્રાકૃત હોવાથી
 ‘સુર’ શબ્દનો લોપ થવાથી મચ્ચાસુરં રૂપ થયું છે.) માટે જગત આધેયરૂપ પણ છે. (મનુષ્ય, સુર
 15 અને અસુર એ આધેય છે. મનુષ્ય વિગેરે જ જગત છે. માટે જગત આધેયરૂપ પણ છે.) માટે જ કહ્યું
 છે કે આ જગત આધર—આધેયરૂપ છે.

- આવા પ્રકારનો શ્રુતધર્મ વૃદ્ધિને પામો. (વળી તે કેવો છે ?) શાશ્વત છે એટલે કે દ્રવ્યાર્થિકનયની
 અપેક્ષાએ નિત્ય છે. કહ્યું છે — “દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ આ દ્વાદશાંગી ક્યારેય નહોતી એવું નથી
 વિગેરે.” કેટલાક એમ કહે છે — ‘શાશ્વત’ શબ્દ ક્રિયાવિશેષણ જાણવો. તેથી અર્થ — હંમેશા વૃદ્ધિને
 20 પામો. તથા વિજયથી એટલે કે કર્મરૂપ પરવાદી ઉપર જિત મેળવવાદ્વારા આ શ્રુતધર્મ વધો. ‘ધર્મોત્તરં’
 અર્થાત્ ચારિત્રધર્મ પ્રધાન બને એ રીતે શ્રુતધર્મ (મારામાં) વધો. અહીં ફરીથી વૃદ્ધિનું કથન કર્યું તે
 મોક્ષાર્થી જીવે રોજે—રોજ જ્ઞાનવૃદ્ધિ કરવી જોઈએ એ વાત જણાવવા કર્યું છે.

- તથા તીર્થકરનામકર્મના કારણોનું (= વીશસ્થાનકોનું) પ્રતિપાદન કરતી વખતે ગ્રંથકારે
 અપૂર્વજ્ઞાનનું પ્રહણ પણ એક કારણ તરીકે કહ્યું છે. ‘ભગવાન શ્રુતજ્ઞાનના વંદનનિમિત્તે કાયોત્સર્ગ
 25 કરું છું — થી લઈ વોસિરામિ’ સુધીનું સૂત્ર પૂર્વની જેમ જાણવું. આ સૂત્રને બોલીને પચ્ચીસ ઉચ્છ્વાસ
 પ્રમાણ કાયોત્સર્ગ સાધુઓ કરે છે. આ જ વાત ગા. ૧૫૨૬માં કહી છે — શ્રુતજ્ઞાનનો ચોથો
 કાયોત્સર્ગ છે. (સયણાસણ્ણ કાયોત્સર્ગની અપેક્ષાએ ચોથો જાણવો.) ત્યાર પછી નમસ્કારવડે
 કાયોત્સર્ગને પારીને ચારિત્ર, દર્શન અને શ્રુતસંબંધી અતિચારોથી વિશુદ્ધ થયેલા સાધુઓ મંગલ માટે
 ચારિત્ર, દર્શન અને શ્રુતના દેશક એવા સિદ્ધોની સ્તુતિને બોલે છે. આ જ વાત ગા. ૧૫૨૬માં કરી
 30 કે — “ત્યાર પછી સિદ્ધોની સ્તુતિ કરે.” અને તે સ્તુતિ આ પ્રમાણે જાણવી ⇨

સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં પારગયાણં પરંપરગયાણં । લોયગ્ગમુવગયાણં નમો સયા સવ્વ-
સિદ્ધાણં ॥૧॥ જો દેવાણવિ દેવો જં દેવા પંજલી નમંસંતિ । તં દેવદેવમહિઅં સિરસા
વંદે મહાવીરં ॥૨॥ ઇક્કોઽવિ નમુક્કારો જિણવરવસહસ્સ વદ્ધમાણસ્સ । સંસારસાગરાઓ
તારેઙ્ગ નરં વ નારિં વા ॥૩॥ ઊજ્જિતસેલસિહરે દિક્કઠા નાણં નિસીહિઆ જસ્સ । તં
ધમ્મચક્કવટ્ઠિ અરિદ્ધુનેમિં નમંસામિ ॥૪॥ ચત્તારિ અદ્ધ દસ દો ય વંદિઆ જિણવરા 5
ચઊઁવીસં । પરમદ્ધુનિદ્ધિઅદ્ધા સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ ॥૫॥ (સૂત્રં)

અસ્ય વ્યાખ્યા—સિતં ધ્યાતમેષામિતિ સિદ્ધા નિર્દગ્ધકર્મેન્ધના इत्यर्थस्तेभ्यः સિદ્ધેભ્યઃ, તે ચ
સામાન્યતો વિદ્યાસિદ્ધા અપિ ભવન્ત્યત આહ—બુદ્ધેભ્યઃ, તન્નાવગતાશેષાવિપરીતતત્ત્વા બુદ્ધા ઉચ્યન્તે,
તત્ર કૈશ્ચિત્ સ્વતન્ત્રતથૈવ તેઽપિ સ્વતીર્થોજ્જ્વાલનાય ઇહાગચ્છન્તિ इत्यभ्युपगम्यन्તે અત આહ—
'પારગતેભ્યઃ' પારં—પર્યન્તં સંસારસ્ય પ્રયોજનત્વાતસ્ય ચ ગતાઃ પારગતાઃ તેભ્યઃ, તેઽપિ ચાનાદિસિદ્ધૈક- 10
જગત્પતીચ્છાવશાત્ કૈશ્ચિત્ તથાઽભ્યુપગમ્યન્તે અત આહ—'પરમ્પરગતેભ્યઃ' પરમ્પરયા એકનાભિ-
વ્યક્તાર્થાદાગમાત્ પ્રવૃત્તોઽન્યોઽન્યેનાભિવ્યક્તાર્થાદન્યોઽન્યેનાપ્યન્ય इत्येवंभूतया ગતાઃ પરંપરગતા-
સ્તેભ્યઃ, આહ—પ્રથમ એવ કેનાભિવ્યક્તાર્થાદાગમાત્ પ્રવૃત્ત ઇતિ ?, ઉચ્યતે, અનાદિત્વાત્ સિદ્ધાનાં

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ટીકાર્થ : સિતં = બંધાયેલું કર્મ જેમનું ધ્યાતં = નાશ પામ્યું છે તે અર્થાત્ બળી ગયું છે કર્મેષણ 15
જેમનું તેવા સિદ્ધો, તેમને (નમસ્કાર થાઓ એમ અન્વય જોડવો.) સામાન્યથી સિદ્ધો તરીકે વિદ્યાસિદ્ધ
વિગેરે પણ સમજી શકાય છે. પરંતુ તેઓને અહીં ગ્રહણ કરવા નથી તેથી કહે છે — બુદ્ધોને, બધા
જ તત્ત્વો સમ્યગ્ રીતે જેમણે જાણેલા છે તે બુદ્ધ કહેવાય છે. (જો કે 'બુદ્ધ' વિશેષણથી વિદ્યાસિદ્ધ
વિગેરેની બાદબાકી થઈ જાય છે પરંતુ) કેટલાક મિથ્યાદર્શનીઓ પોતાની બુદ્ધિકલ્પનાથી જ એવું
માને છે કે તે બુદ્ધો પણ પોતાના તીર્થની ઉન્નતિ માટે મોક્ષમાં ગયા પછી પણ પાછા અહીં જગતમાં 20
આવે છે. તેથી આ બુદ્ધોની બાદબાકી કરવા કહે છે કે — પારગતોને, અર્થાત્ જેઓ સંસારના અને
પોતાના સર્વ પ્રયોજનોના પારને પામેલા છે તેઓને. (મિથ્યાદર્શનીઓએ માનેલા બુદ્ધોને સ્વતીર્થની
ઉન્નતિરૂપ પ્રયોજન પૂર્ણ થયું નથી તેથી આવા બુદ્ધો પારગત કહેવાતા નથી. તેથી 'પારગત'
વિશેષણદ્વારા તેઓની બાદબાકી સમજવી.)

કેટલાક મિથ્યાદર્શનીઓ એવું માને છે કે — “તે પારગતો પણ અનાદિસિદ્ધ એવા એક જગત્પતિની 25
ઈચ્છાથી પાર પામેલા છે.” તેઓની આ માન્યતાને દૂર કરવા કહે છે કે — પરંપરાગતોને, અહીં
પરંપરાવડે એટલે કે એકે પ્રગટ કરેલા અર્થવાળા આગમથી અન્ય પ્રવૃત્ત થયો (અર્થાત્ એકના
ઉપદેશથી બોધ પામીને બીજો સિદ્ધ થયો. એ જ પ્રમાણે) અન્યદ્વારા જણાવેલા અર્થવાળા આગમથી
અન્ય પ્રવૃત્ત થયો. એ જ પ્રમાણે અન્ય દ્વારા અન્ય એમ પરંપરાવડે મોક્ષમાં જીવો ગયા છે. (આ
વિશેષણથી એમ જણાવ્યું કે અનાદિસિદ્ધ એવો જગત્પતિનામનો કોઈ એક આત્મા નથી કે તે એકલાની 30
ઈચ્છાથી જીવો મોક્ષ પામે. પરંતુ અનેક જીવોના ઉપદેશથી અનેકજીવો સિદ્ધ પામ્યા છે.)

શંકા : પ્રથમ જીવ કોના ઉપદેશથી સિદ્ધ થયો ?

- પ્રથમત્વાનુપપત્તિરિતિ, અથવા કથञ्चित્ કર્મક્ષયોપશમાત્ દર્શનં દર્શનાત્ જ્ઞાનં જ્ઞાનાચ્ચારિત્ર-મિત્યેવંભૂતયા પરમ્પરયા ગતાસ્તેભ્યઃ, તેડપિ ચ કૈશ્ચિત્ સર્વલોકાપન્ના એવેષ્યન્ત ઇત્યત આહ-
'લોકાગ્રમુપગતેભ્યઃ' લોકાગ્રમ્-ઈષત્પ્રાગ્ભારાઘ્યં તમુપગતાઃ તેભ્યઃ, આહ-કથં પુનરિહ સકલકર્મ-વિપ્રમુક્તાનાં લોકાગ્રં યાવદ્ગતિર્ભવતિ ?, ભાવે વા સર્વદૈવ કસ્માન્ન ભવતીતિ ?, અત્રોચ્યતે,
5 પૂર્વાવેધવશાદ્ દણ્ડાદિચેક્રભ્રમણવત્ સમયમેવૈકમવિરુદ્ધેતિ, નમઃ સર્વદા-સર્વકાલં 'સર્વસિદ્ધેભ્યઃ' તીર્થસિદ્ધાદિભેદાભિન્નેભ્યઃ, અથવા સર્વ સાધ્યં સિદ્ધં યેષાં તે સર્વસિદ્ધાસ્તેભ્યઃ, ઇત્યં સામાન્યેન સર્વસિદ્ધનમસ્કારં કૃત્વા પુનરાસન્નોપકારિત્વાદ્ વર્તમાનતીર્થાધિપતેઃ શ્રીમન્મહાવીરવર્ધમાનસ્વામિનઃ સ્તુતિં કુર્વન્તિ-'જો દેવાણવિ દેવો જં દેવા પંજલી'ત્યાદિ, યો ભગવાન્ વર્ધમાનોઃ દેવાનામપિ-ભવનવાસ્યાદીનાં દેવઃ, પૂજ્યત્વાત્, તથા ચાહ-યં દેવાઃ પ્રાજ્ઞલયો નમસ્યન્તિ-વિનયરચિતકરપુટાઃ
10 સન્તઃ પ્રણમન્તિ, તં 'દેવદેવમહિયં' દેવદેવાઃ-શક્રાદયઃ તૈઃ મહિતં-પૂજિતં 'શિરસા' ઉત્તમાઢ્ઢેનેત્યાદર-

- સમાધાન :** સિદ્ધો અનાદિ હોવાથી 'પહેલો જીવ' એમ કહેવું જ ઘટતું નથી. (મિથ્યાદર્શનીઓ જે જગત્પતિનામનો અનાદિ સિદ્ધ માને છે તે એક જીવની અપેક્ષાએ હોવાથી મિથ્યા છે. જ્યારે અહીં સિદ્ધો અનાદિ કહ્યા તે પ્રવાહની અપેક્ષાએ છે એમ જાણવું.) અથવા પરંપરા એટલે કોઈક રીતે કર્મના ક્ષયોપશમથી દર્શન પ્રાપ્ત થાય, દર્શનથી જ્ઞાન અને જ્ઞાનથી ચારિત્ર. આવા પ્રકારની પરંપરાથી
15 મોક્ષમાં ગયેલા સિદ્ધોને નમસ્કાર થાઓ. આ સિદ્ધોને પણ કેટલાક લોકો સર્વલોકવ્યાપી જ માને છે તેથી તેમની આ માન્યતાનું ખંડન કરવા કહે છે - લોકાગ્રને પામેલા. લોકાગ્ર એટલે ઈષત્પ્રાગ્ભારનામનું સ્થાન. તેને પામેલા સિદ્ધોને નમસ્કાર થાઓ.

- શંકા :** (જીવની ગતિ કર્મને આધીન છે. તો) સકલ કર્મોથી રહિત થયેલા એવા સિદ્ધોની લોકાગ્ર સુધી ગતિ કેવી રીતે થાય છે ? અને જો કર્મ વિના ગતિ સિદ્ધોની થઈ હોય તો કાયમ માટે
20 હવે કર્મ રહિત હોવાથી કાયમ ગતિ કેમ થતી નથી ?

- સમાધાન :** જેમ દંડથી ઉત્પન્ન થયેલું ભ્રમણ પછીથી દંડ વિના પણ પૂર્ણાભ્યાસના કારણે ચાલ્યા કરે છે અને તે કંઈ લાંબાકાળ સુધી ચાલતું નથી તેમ પૂર્વ અભ્યાસના વશથી સિદ્ધોની પણ કર્મ વિના લોકાગ્ર સુધી ગતિ થાય છે અને તે પણ લાંબાકાળ માટે નહીં એટલે કે એક જ સમય માટે થાય છે તેમાં કોઈ વિરોધ નથી.

- 25 'નમો સયા સર્વસિદ્ધાણં' સર્વદા એટલે કે સર્વકાળ માટે તીર્થસિદ્ધ વિગેરે જુદા જુદા પ્રકારના સર્વસિદ્ધોને નમસ્કાર થાઓ. અથવા સર્વ સાધ્ય જેમને સિદ્ધ થઈ ગયા છે તે સર્વસિદ્ધો, તેમને નમસ્કાર થાઓ. આ પ્રમાણે સામાન્યથી સર્વસિદ્ધોને નમસ્કાર કરીને ફરી આસન્નોપકારી હોવાથી વર્તમાન તીર્થના અધિપતિ શ્રીમન્મહાવીરવર્ધમાનસ્વામિની સ્તુતિને કરે છે - "જો દેવાણવિ...." જે ભગવાન વર્ધમાનસ્વામી દેવોને પણ પૂજ્ય હોવાથી દેવાધિદેવ છે એટલે કે ભવનવાસી વિગેરે
30 દેવોના પણ દેવ છે. આ જ વાતને કહે છે કે - વિનયપૂર્વક જોડેલા હાથોવાળા એવા દેવો જેમને પ્રણામ કરે છે તેવા અને ઈન્દ્રોથી પૂજાયેલા મહાવીરને મસ્તકવડે હું વંદન કરું છું 'મસ્તકવડે' આ શબ્દ આદર જણાવવા કહ્યો છે.

પ્રદર્શનાર્થમાહ, વન્દે, તં કં ?—‘મહાવીરં’ ‘ઈર ગતિપ્રેરણયો રિત્યસ્ય વિપૂર્વસ્ય વિશેષેણ ઈરયતિ—
કર્મ ગમયતિ યાતિ વા શિવમિતિ વીરઃ, મહાંશ્રાસૌ વીરશ્ચ મહાવીરઃ તં, इत्थं स्तुतिं कृत्वा पुनः
फलप्रदर्शनार्थमिदं पठति—‘एकोऽवि नमोकारो जिणवरवसहस्से’ત્યાદિ, एकोऽपि नमस्कारो
जिनवरवृषभस्य वर्द्धमानस्य संसारसागरात्तारयति नरं वा नारीं वा, इयमत्र भावना—सति
सम्यग्दर्शने परया भावनया क्रियमाण एकोऽपि नमस्कारः तथाभूताध्यवसायहेतुर्भवति 5
यथाभूताच्छ्रेणिमवाप्य निस्तरति भवोदधिमित्यतः कारणे कार्योपचारादेतदेवमुच्यते, अन्यथा
चारित्रादिवैफल्यं स्यात् । एतास्तिष्ठः स्तुतयो नियमेनोच्यन्ते, केचिदन्या अपि पठन्ति, न च तत्र
नियमः, ‘कितिकम्पं’ति पुणो संडंसयं पडिलेहिय उवविसंति, मुहपोत्तियं पडिलेहंति ससीसोवरियं
कायं पमज्जिन्ता आयरियस्स वंदणं करेति’ति गाथार्थः ॥१५२६॥

આહ—કિં નિમિત્તમિદં વંદનકમિતિ ?, ઉચ્યતે —

10

ઈર ધાતુ ગતિ. અને પ્રેરણા અર્થમાં છે. ‘વિ’ ઉપસર્ગ પૂર્વકના આ ધાતુ ઉપરથી ‘વીર’ શબ્દ
બન્યો છે, અર્થાત્ વિશેષથી જે કર્મને પ્રેરે છે = દૂર કરે છે તે વીર અથવા જે મોક્ષમાં જાય છે તે વીર.
મહાન એવા વીર તે મહાવીર. તેમને હું વંદન કરું છું. આ પ્રમાણે વીરપ્રભુની સ્તુતિ કરીને ફરી
તેમને કરેલા નમસ્કારનું ફળ દેખાડવા કહે છે — एकोऽवि... જિનવરોમાં વૃષભ સમાન એવા
વર્ધમાનસ્વામિને કરેલો એક પણ નમસ્કાર નર કે નારીને સંસારસાગરથી તારે છે. ભાવાર્થ એ છે 15
કે — સમ્યગ્દર્શનની હાજરીમાં ઉત્કૃષ્ટ એવી ભાવના સાથે કરાતો એક પણ નમસ્કાર તેવા પ્રકારના
અધ્યવસાયનું કારણ બને છે કે જેવા પ્રકારના અધ્યવસાયથી જીવ ક્ષપકશ્રેણિને પામીને સંસારસાગર
તરી જાય છે. તેથી કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરતા ‘નમસ્કાર સંસારસાગર ઉતારે છે’ એમ બોલાય
છે. જો આ રીતે ઉપચાર ન સમજવાનો હોય અને માત્ર નમસ્કારથી જ મોક્ષ મળી જવાનો હોય તો
ચારિત્ર વિગેરે બધું નિષ્ફળ થઈ જાય.

20

આ ત્રણ સ્તુતિઓ (= સિદ્ધાણં—બુદ્ધાણંની આ ત્રણ ગાથાઓ ગણધરકૃત હોવાથી) નિયમથી
બોલાય છે. કેટલાકો છેલ્લી બે ગાથાઓ પણ બોલે છે પરંતુ છેલ્લી બે બોલવી જ એવો નિયમ નથી.
(ઈચ્છા હોય તો બોલે, ન હોય તો ન બોલે. જો કે અત્યારે સામાચારી બોલવાની છે. તેનો અર્થ આ
પ્રમાણે — ગિરનાર પર્વતના શિખર ઉપર જેમના દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન અને નૈષેધિકી = મોક્ષમાં સર્વ
વ્યાપારોનો નિષેધ હોવાથી મોક્ષ એ જ નૈષેધિકી શબ્દથી લેવો. તેથી નૈષેધિકી એટલે કે મોક્ષ થયા છે 25
તે ધર્મચક્રવર્તી એવા અરિષ્ટનેષિને હું નમસ્કાર કરું છું. તથા ચાર, આઠ, દસ અને બે (એ પ્રમાણે)
વંદન કરાયેલા, પરમાર્થથી નિષ્ઠિત અર્થોવાળા અને સિદ્ધ થયેલા એવા ચોવીસે જિનવરો મને સિદ્ધિને
આપો.)

(હવે ગા. ૧૫૨૬માં આપેલ) ‘કૃતિકર્મ’ શબ્દનો અર્થ કરે છે — આ રીતે સિદ્ધાણં—બુદ્ધાણં
બોલીને ફરીથી સાંધાઓનું પ્રમાર્જન કરીને નીચે બેસે છે અને મુહપતિનું પડિલેહણ કરે છે. ત્યાર 30
પછી મસ્તક સહિત નાભિથી ઉપરની કાયાનું પ્રમાર્જન કરીને આચાર્યને વંદન કરે છે. ॥૧૫૨૬॥

શંકા : આ વંદન શા માટે કરવાનું ? સમાધાન ⇨

સુકયં આણત્તિ પિવ લોગે કાઠુણ સુકયકિઙ્કમ્મં ।

વઢ્ઢંતિયા થુઈઓ ગુરુથુઙ્ગહણે કણ તિત્તિ ॥૧૫૨૭॥

- ‘સુકયં આણત્તિ પિવ લોગે કાઠુણ’તિ ‘જહ રણ્ણા મણુસ્સા આણત્તિગાણે પેસિયા પણામં કાઠુણ ગચ્છંતિ, તં ચ સુકતં કાઠુણ પુણો પણામપુલ્લગં નિવેદંતિ, एवं साहुणोऽपि गुरुसमादिद्धा वंदणगपुल्लगं चरित्तादिविसोहिं क्कण पुणो सुकयकित्तिकम्मा संतो गुरुणो निवेदंति— भगवं ! कयं तं पेसणं आयविसोहिकारगंति, वंदणं च क्कण पुणो उक्कुडुया आयरियाभिमुहा विणयरतियंजलिपुडा चिद्धंति, जाव गुरू थुङ्गहणं करंति, ततो पच्छ समत्ताए पढमथुतीए थुङ् कर्हिंति विणज्जति, तओ थुई या वड्ढंतिआओ कर्हेति तिण्णि, आह च—वड्ढंतिआ थुङ्ओ गुरुथुतिगहणे कण तिण्णित्ति गाथार्थः ॥१५२७॥ तओ पाउसियं कत्तव्वं करंति, एवं ताव देवसियं करंति, गतं देवसियं, इदाणि राइयं, तत्थिमा विही, पढमं चिय सामाइयं कङ्कण चरित्तविसुद्धिनिमित्तं

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : જેમ રાજાવડે કોઈ કાર્ય માટે આજ્ઞા અપાયેલા પુરુષો રાજાને પ્રજામ કરીને જાય છે. સારી રીતે તે કાર્યને પતાવીને પાછા આવેલા તે પુરુષો પ્રજામપૂર્વક તે કાર્યની સમાપ્તિનું નિવેદન કરે છે. આ જ પ્રમાણે ગુરુવડે આજ્ઞા અપાયેલા સાધુઓ પણ ચારિત્રાદિની વિશોધિને કરીને ફરીથી સારી રીતે કર્યા છે વંદન જેમણે તેવા સાધુઓ ગુરુને નિવેદન કરે છે કે — હે ભગવન્ ! આત્મવિશુદ્ધિ કારક એવું (કાયોત્સર્ગાદિ) કાર્ય અમે પૂર્ણ કર્યું છે. અને આ પ્રમાણે વંદન કરીને ફરી ઉત્કટુક આસને આચાર્યની સામે વિનયથી રચાયેલી અંજલિવાળા થઈને રહે છે.

- ત્યાર પછી જ્યારે ગુરુ (નમોઽસ્તુ વર્ધમાનાય ની) પ્રથમ ગાથા બોલી રહે પછી બધા સાધુઓ તે સ્તુતિને બોલે છે, ગુરુના બોલી રહ્યા પછી બોલવું એ વિનય હોવાથી સાધુઓ પછી બોલે છે. સાધુઓ ત્યારે અક્ષરો કે સ્વરોવડે વધતી એવી ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે છે. આ જ વાત મૂળગાથામાં જણાવી છે કે — ગુરુવડે સ્તુતિ બોલાયા બાદ સાધુઓ વૃદ્ધિ પામતી ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે છે ॥૧૫૨૭॥ ત્યાર પછી સાધુઓ રાત્રિનું કર્તવ્ય કરે છે. આ પ્રમાણે દૈવસિક પ્રતિક્રમણ સાધુઓ કરે છે. દૈવસિકપ્રતિક્રમણની વિધિ પૂર્ણ થઈ. હવે રાત્રિપ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. તેમાં વિધિ આ પ્રમાણે — પ્રથમ સામાયિકસૂત્રને બોલીને ચારિત્રવિશુદ્ધિ માટે પચ્ચીસ ઉચ્ચવાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરે છે.

૧૦. यथा राजा मनुष्या आज्ञपत्या प्रेषिताः प्रणामं कृत्वा गच्छन्ति, तच्च कृत्वा पुनः प्रणामपूर्वकं निवेदयन्ति, एवं साधवोऽपि गुरुसमादिष्टा वन्दनपूर्वं चारित्रादिविशुद्धिं कृत्वा पुनः सुकृतकृतिकर्माणः सन्तो गुरुभ्यो निवेदयन्ति—भगवन् ! कृतं तं प्रेषणमात्मविशुद्धिकारकमिति, वन्दनं च कृत्वा पुनस्तुतुका आचार्याभिमुखा विनयरचित्तज्जलिपुटास्तिष्ठन्ति यावदुदरवः स्तुतिग्रहणं कुर्वन्ति, ततः पश्चात् समासायां प्रथमस्तुतौ स्तुतीः कथयन्ति विनय इति, ततः स्तुतीर्वर्धमानाः कथयन्ति तिस्रः, वर्धमानाः स्तुतयः गुरुस्तुतिग्रहणे कृते तिस्ररिति । ततः प्रादोषिकं कालं कुर्वन्ति, एवं तावद्दैवसिकं कुर्वन्ति, गतं दैवसिकं, रात्रिकमिदानीं, तत्रायं विधिः—प्रथममेव सामायिकं कथयित्वा चारित्रविशुद्धिनिमित्तं

પૈળુવીસુસ્સાસમેત્તં કાઠસ્સગં કરેતિ, તઓ નમોક્કારેણ પારિત્તા દંસણવિસુદ્ધીનિમિત્તં ચઠવીસત્થયં પઠંતિ, પળુવીસુસ્સાસપરિમાણમેવ કાઠસ્સગં કરેતિ, એત્થવિ નમોક્કારેણ પારેત્તા સુયણાણ- વિસુદ્ધીનિમિત્તં સુયણાણત્થયં કઢ્ઢેતિ, કાઠસ્સગં ચ તસ્સુદ્ધિનિમિત્તં કરેતિ, તત્થ ય પાઓસિય- થુદ્ધમાદીયં અધિકતકાઠસ્સગપજ્જંતમઇયારં ચિંતેઇ, આહ-કિંનિમિત્તં પઢમકાઠસ્સગો એવ રાઢ્યાઇયારં 5
ણ ચિંતેતિ ?, ઉચ્ચન્તે,

નિદ્દામત્તો ન સરઇ અઇઆરં મા ય ઘટ્ટણં ડળ્ળોડળ્ળં ।

કિઢઅકરણદોસા વા ગોસાઈ તિન્નિ ઠસ્સગ્ગા ॥૧૫૨૮॥

નિદ્દામત્તો-નિદ્દાભિભૂઓ ન સરઇ-ન સંભરઇ સુદ્ધ અઇયારં મા ય ઘટ્ટણં ડળ્ળોડળ્ળં અંધયારે વંદંતયાણં, 'કિતિઅકરણદોસા વા' અંધયારે અદંસણાઓ મંદસદ્ધા ન વંદંતિ, એણ કારણેણં 10
ગોસે-પચ્ચૂસે આઇએ તિણ્ણ કાઠસ્સગ્ગા ભવન્તિ, ન પુળ પાઓસિએ જહા એક્કોત્તિ ॥૧૫૨૮॥

(સવારે પ્રતિક્રમણ ઠાવ્યા બાદ નમુત્થુણં બોલ્યા પછીની આ વિધિ જાણવી.) નમસ્કારવડે કાયોત્સર્ગને પારીને દર્શનવિશુદ્ધિનિમિત્તે પ્રગટ લોગસ્સસૂત્ર બોલે. પછી પચ્ચીસ ઉચ્ચવાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરે. અહીં પણ નમસ્કારવડે પારીને શ્રુતજ્ઞાનની વિશુદ્ધિ માટે 'પુલ્લવરદીવઢ્ઢે' સૂત્ર બોલે અને તેની શુદ્ધિ માટે કાયોત્સર્ગને કરે છે. અને તે કાયોત્સર્ગમાં આગલી રાત્રે પ્રતિક્રમણમાં નમોડસ્તુ વર્ધમાનાય વિગેરે જે સ્તુતિ બોલ્યા હતા ત્યાંથી લઈને અત્યારે ચાલી રહેલા ત્રીજા કાયોત્સર્ગ સુધીના અતિચારો વિચારે. 15

શંકા : ચારિત્રશુદ્ધિના પ્રથમકાયોત્સર્ગમાં જ રાત્રિક-અતિચારો કેમ ન વિચારે ?

સમાધાન : ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : (ઊઠીને તરત ચિંતન કરવામાં) નિદ્રાથી અભિભૂત થયેલો સાધુ સારી રીતે અતિચારોનું સ્મરણ કરી શકતો નથી. વળી અંધારામાં વંદન કરતા (= અબ્બુઢ્ઢિઓ ખામતી વેળાએ) સાધુઓને 20
પરસ્પરે અથડામણ ન થાય અથવા અંધકારમાં ન દેખાવાને કારણે મંદશ્રદ્ધાવાળા (= સામાયારીમાં ઢીલાપોયા) સાધુઓ અંધકારનો ફાયદો ઊઠાવીને વંદન કરતા નથી. આવા બધા કારણોને કારણે સવારે પ્રથમ ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરવાના આવે છે. (તેમાં પહેલા બે કાયોત્સર્ગ કરતા સુધીમાં નિદ્રા ઊઠી જવાથી ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં અતિચારોનું સ્મરણ સારી રીતે થઈ શકે.) પણ સાંજના પ્રતિક્રમણની જેમ એક કાયોત્સર્ગ થતો નથી. ॥૧૫૨૮॥ 25

૧૧. પઞ્ચવિંશત્યુચ્છાસમાનં કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ, તતો નમસ્કારેણ પારયિત્વા દર્શનવિશુદ્ધિનિમિત્તં ચતુર્વિંશતિસ્તવં પઠન્તિ પઞ્ચવિંશત્યુચ્છાસપરિમાણમેવ કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ, અત્રાપિ નમસ્કારેણ પારયિત્વા શ્રુતજ્ઞાનવિશુદ્ધિનિમિત્તં શ્રુતજ્ઞાનસ્તવં કર્ષયન્તિ, કાયોત્સર્ગં ચ તચ્છુદ્ધિનિમિત્તં કુર્વન્તિ, તત્ર ચ પ્રાદોષિકસ્તુત્યાદિકં અધિકૃતકાયોત્સર્ગપર્યન્તમતિચારં ચિન્તયન્તિ । આહ-કિંનિમિત્તં પ્રથમકાયોત્સર્ગ એવ રાત્રિકાતિચારં ન ચિન્તયન્તિ ?, - નિદ્દામત્તઃ-નિદ્દાભિભૂતો ન સ્મરતિ સુધ્ધવતિચારં મા ઘટ્ટનમન્યોડ્યં 30
વન્દમાનાનામન્થકારે કૃતિકર્માકરણદોષા વા-અન્થકારેડર્શનાત્ મન્દશ્રદ્ધા ન વન્દન્તે, એતેન કારણેન પ્રત્યૂષે આદૌ ત્રયઃ કાયોત્સર્ગા ભવન્તિ, નં પુનઃ પ્રાદોષિકે યથૈક ઇતિ,

એથ પઢમો ચરિત્તે દંસણસુઢ્ધીએં બીયઓ હોઇ ।
 સુયનાણસ્સ ય તતિઓ નવરં ચિંતંતિ તત્થ ઇમં ॥૧૫૨૧॥
 તઇએ નિસાઇયારં ચિંતઇ ચરમંમિ કિં તવં કાહં ? ।
 છમ્માસા એગદિણાઇહાણિ જા પોરિસિ નમો વા ॥૧૫૩૦॥
 5 અહમવિ મ્હે યામેમી તુભ્હેહિં સમં અહં ચ વંદામિ ।
 આયરિયસંતિયં નિત્થારગા ઉ ગુરુણો અ વયણાઇં ॥૧૫૩૧॥

10 તૈતો ચિંતિઠ્ઠણ અઇયારં નમોક્કારેણ પારેત્તા સિદ્ધાણ થુઇં કાઠ્ઠણ પુવ્વભણિણેણ વિહિણા
 વંદિત્તા આલોએંતિ, તઓ—સામાઇયપુવ્વયં પડિક્કમંતિ, તઓ વંદણપુવ્વયં યામેંતિ, વંદણં કાઠ્ઠણં
 તઓ સામાઇયપુવ્વયં કાઠ્ઠસસગં કરેંતિ, તત્થ ચિંતેંતિ—કમ્મિ નિયોગે નિઠ્ઠા વયં ગુરુહિં ?, તો
 તારિસયં તવં પવજ્જામો જારિસેણ તસ્સ હાણિ ન ભવતિ, તઓ ચિંતેતિ—છમ્માસચ્ચમણં કરેમો ?,

ગાથાર્થ : પ્રથમ કાયોત્સર્ગ ચારિત્ર માટે, બીજો દર્શનશુદ્ધિ માટે છે. ત્રીજો શ્રુતજ્ઞાનની
 વિશુદ્ધિ માટે જાણવો, પરંતુ તેમાં આ પ્રમાણે વિચારે.

ગાથાર્થ : ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં રાત્રિ અતિચાર વિચારે. છેલ્લા (તપચિંતવણીના)
 કાયોત્સર્ગમાં — હું કયો તપ કરી શકીશ ? તેમાં છમહિનાથી લઈને એક દિવસ વિગેરેની
 15 હાનિ કરતા છેલ્લે પોરિસિ અથવા નવકારથી સુધીનું ચિંતન કરે.

ગાથાર્થ : હું પણ તમને ખમાવું છું, તમારી સાથે (મારું પણ પખવાડિયું સારું ગયું
 છે.), ચૈત્યોને હું વંદન કરું છું, આચાર્યસંબંધી, નિસ્તાર પામો — આ બધા ગુરુના (ક્ષમાપણા
 વખતના) વચનો જાણવા.

ટીકાર્થ : આ રીતે કાયોત્સર્ગમાં અતિચારોને વિચાર્યા પછી નમસ્કારવડે કાયોત્સર્ગને પારીને
 20 સિદ્ધોની સ્તુતિને (= સિદ્ધાણં—બુદ્ધાણં સૂત્રને) બોલીને પૂર્વોક્ત (= મુદ્ધપત્તિ વિગેરેના પ્રતિલેખન
 પૂર્વકની) વિધિ પ્રમાણે વંદન કરીને ગુરુને અતિચારોનું કથન કરે. ત્યાર પછી સામાયિકસૂત્રને
 બોલીને પગામસિજ્જાએ સૂત્રદ્વારા પ્રતિક્રમણ કરે છે. ત્યાર પછી વંદનપૂર્વક આચાર્યાદિને ખમાવે
 છે. ત્યાર પછી વંદન કરીને સામાયિકપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરે છે. તેમાં આ પ્રમાણે વિચારે છે — ગુરુએ
 મને કયા યોગમાં જોડ્યો છે ? (એ પ્રમાણે વિચારીને) તેવા પ્રકારનો હું તપ કરું કે જેથી તે તપના
 25 કારણે ગુરુએ સોંપેલ કાર્ય સીદાય નહીં.

તપ માટે તે સાધુ કાયોત્સર્ગમાં વિચારે કે છમ્માસનો તપ કરવા હું સમર્થ છું ? નથી. એક દિવસ

૧૨. તત્તશ્ચિન્તયિત્વાડતિચ્ચારાન્ નમસ્કારેણ પારયિત્વા સિદ્ધાણમિતિ સ્તુતિ કૃત્વા પૂર્વભણિતેન વિધિના
 વન્દિત્વાડ્ડલોચ્ચયન્તિ, તતઃ સામાયિકપૂર્વકં પ્રતિક્રામ્યન્તિ, તતો વન્દનકપૂર્વકં ક્ષમયન્તિ, વન્દનં કૃત્વા
 તતઃ સામાયિકપૂર્વકં કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ, તત્ર ચિન્તયન્તિ—કસ્મિન્નિયોગે નિયુક્તાશ્ચ વયં ગુરુભિઃ ?, તતસ્તાદૃશં
 30 તપઃ પ્રપદ્યામહે યાદૃશેન તસ્ય હાનિર્ન ભવતિ, તત્તશ્ચિન્તયન્તિ—ષણ્માસક્ષણં કુર્મઃ ?,

૧૩ ન સક્કેમો, એગદિવસેણ ઊણં ?, તહવિ ન સક્કેમો, એવં જાવ પંચ માસા, તઓ ચત્તારિ તઓ તિત્તિ તઓ દોત્તિ, તતો એકં તતો અદ્ધમાસં ચત્થં આયંબિલં એગઠાણયં એગાસણં પુરિમહું નિલ્લિગઇયં પોરુસી નમોક્કારસહિયં વત્તિ, ઉત્તં ચ—‘ચરિમે કિં તવં કાહં’તિ, ચરિમે કાઊસસગે ‘છમ્માસા એગૂ (એગદિ) ણાદિહાણી જાવ પોરિસિ નમો વા, એવં જં સમત્થા કાઊં તમસઢભાવા હિઅએ કરેતિ, પચ્છ વંદિત્તા ગુરુસક્કથયં પવજ્જંતિ, સવ્વે ય નમોકારઇત્તગા સમગં ઊદ્દેતિ વોસિરાવેતિ 5 નિસીયંતિ ય, એવં પોરિસિમાદિસુ વિભાસા, તઓ તિણિણ શુદ્ધં જહા પુલ્લં, નવરમપ્પસદ્દગં દેતિ જહા ઓછો એવો છમાસનો તપ કરવા સમર્થ છું ? તે પણ કરવા સમર્થ નથી. આ પ્રમાણે પાંચ માસ સુધી સમજવું. ત્યાર પછી ચાર, ત્રણ, બે, એક એમ એક-એક મહિનો ઘટાડવો. ત્યાર પછી પંદર દિવસનો તપ કરવા સમર્થ છું ? નથી. એ જ રીતે ઉપવાસ, આયંબિલ, એકસ્થાન, એકાસણ, પરિમહ, નીવિ, પોરિસી અથવા નવકારશી સુધી વિચારવું. (વર્તમાનકાલિન સામાચારી આ પ્રમાણે 10 છે — છ માસનો તપ કરવા સમર્થ છું ? નથી. એક દિવસ ન્યૂન છમાસ ? શક્તિ નથી, પરિજ્ઞામ નથી. આ પ્રમાણે એક-એક દિવસ ઓછા કરતા-કરતા છેલ્લે ૨૯ દિવસ ન્યૂન છમાસ તપ કરવા સમર્થ છું ? નથી. આ જ પ્રમાણે હવે પાંચ દિવસ ન્યૂન પાંચ મહિના તપ કરવા સમર્થ છું ? નથી. ૧૦ દિવસ ન્યૂન પાંચ મહિના, ૧૫ દિવસ ન્યૂન પાંચ મહિના, ૨૦ દિવસ ન્યૂન પાંચ મહિના, ૨૫ દિવસ ન્યૂન પાંચ મહિના તપ કરવા સમર્થ છું ? નથી. આ જ પદ્ધતિ પ્રમાણે) ચાર મહિના, ત્રણ 15 મહિના, બે મહિના સુધી જવું ત્યાર પછી ૧ દિવસ ન્યૂન ૧ મહિનાનો તપ કરવા સમર્થ છું ? નથી એમ એક-એક દિવસ ઓછો કરતા કરતા છેલ્લે ૧૩ દિવસ ન્યૂન એક મહિનાનો તપ કરવા સમર્થ છું ? નથી. ત્યાર પછી ચોત્રીસ ભક્ત, બત્રીસ ભક્ત વિગેરેથી લઈ ઉપવાસ, આયંબિલ, એકસ્થાન, એકાસણ, પુરિમહ, નીવિ, પોરિસી અથવા નવકારશી સુધી વિચારવું.) આ જ વાત ગાથામાં કરી છે — “છેલ્લા કાયોત્સર્ગમાં કયો તપ કરું ? તેમાં છમાસથી આરંભી એક દિવસ ન્યૂન વિગેરેરૂપ 20 હાનિ કરતા છેલ્લે પોરિસી અથવા નવકારશી વિચારે.”

તેમાં જે તપ કરવા સમર્થ હોય તે તપને માયા વિનાના સાધુઓ હૃદયમાં કરે અર્થાત્ તે તપ કરવાનું નક્કી કરે. પછી ગુરુને વંદન કરીને ગુરુસાક્ષીએ તે તપનું પચ્ચકખાણ કરે. તેમાં જેટલા સાધુઓ નવકારશીવાળા હોય તેબધા એક સાથે ઉપસ્થિત થાય, વોસિરાવે (= પચ્ચકખાણ લે) અને બેસી જાય. આ જ પ્રમાણે પોરિસી વિગેરેના પચ્ચકખાણવાળા સાધુઓ માટે સમજી લેવું. ત્યાર પછી 25 પૂર્વની જેમ વર્ધમાન ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે પરંતુ (રાત્રિનો અંતિમ સમય હોવાથી) મંદસ્વરે બોલે જેથી

૧૩. ન શક્નુમઃ, એકદિવસેનોનં ?, તથાપિ ન શક્નુમઃ, એવં યાવત્ પચ્છ માસાઃ, તતશ્ચતુરઃ, તતસ્ત્રીન્ તતો દ્વૌ તત એકં તતોડ્ઘર્ધમાસં ચતુર્થશ્ચક્તમાચામામ્લં એકસ્થાનકં એકાસણં પૂર્વાર્ધં નિર્વિકૃતિકં પૌરુષી નમસ્કારસહિતં વેતિ, ચરમે કાયોત્સર્ગે ષષ્ઠમાસાદેકોનાદિહાનિર્યાવત્ પૌરુષી નમસ્કારસહિતં વા, એવં યત્ સમર્થાઃ કર્તું તદશઠભાવા હૃદિ કુર્વન્તિ, પશ્ચાત્ વન્દિત્વા ગુરુસાક્ષિકં પ્રતિપદ્યન્તે, સર્વે ચ નમસ્કારસહિતે 30 પારકાઃ સમકમુત્તિશ્ચન્તિ વ્યુત્પુજન્તિ નિષીદન્તિ ચ, એવં પૌરુષ્યાદિષુ વિભાષા, તતસ્તિસ્ત્રઃ સ્તુતીર્યથા પૂર્વ, નવરમલ્પશબ્દં દદતિ યથા

ઘરકોઇલાદી સત્તા ન ડહેંતિ, તઓ દેવે વંદંતિ, તઓ બહુવેલં સંદિસાવેંતિ, તતો રયહરણં પડિલેહંતિ, તતો ઉર્ધ્ધ સંદિસાવેંતિ પડિલેહંતિ ચ, તઓ વસર્હિં પડિલેહિય કાલં નિવેદેંતિ, અળ્લે ભળંતિ—થુડસમળંતરં કાલં નિવેંતિ, એવં ચ પડિક્રમળકાલં તુલેંતિ જહા પડિક્રમંતાળં થુડઅવસાળે ચેવ પડિલેહળવેલા ભવતિ, ગયં રાઙયં, ઙયાળિં પક્ષિચયં, તત્થિમા વિહી—જાહે દેવસિયં પડિક્રંતા 5 ભવંતિ નિવિઙ્ગપડિક્રમળેળં તાહે ગુરૂ નિવિસંતિ, તઓ સાહૂ વંદિત્તા ભળંતિ—ઙ્છામિ ચ્રમાસમળે પક્ષિચયં ચ્રામળં ત્તિ । એથ પઢમં ચ્રામળસુત્તં, તં પુળ —

ઙ્છામિ ચ્રમાસમળે ! ઉવઙ્ઙિઓમિ અઙ્ઙિભતરપક્ષિચયં ચ્રામેઙ, પન્નરસળહં દિવસાળં પન્નરસળહં રાઙળં જં કિંચિ અપત્તિયં પરપત્તિયં ભત્તે પાળે વિળાએ વેયાવચ્ચે આલાવે સંલાવે ઉચ્ચાસળે સમાસળે અતરંભાસાએ ઉવરિભાસાએ જં કિંચિ મજ્ઙ વિળયપરિહીળં

10 ગરોળી વિગેરે જીવો જાગી ન જાય. (અહીં પ્રતિક્રમણની વિધિ પૂર્ણ થાય છે. ત્યાર પછી પ્રાતઃકાલમાં કર્તવ્ય હોવાથી) ‘નમુત્થુળ’ વિગેરે સૂત્રોદ્ધારા દેવોને વંદન કરે.

ત્યાર પછી બહુવેલની અનુજ્ઞા માંગે. ત્યાર પછી રજોહરણનું પડિલેહણ કરે. તેના પછી ઉપધિના પડિલેહણની અનુજ્ઞા માંગે અને ઉપધિનું પ્રતિલેખન કરે. ત્યાર બાદ વસતિનું પ્રતિલેખન કરીને કાલ (શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ છે તેનું) નિવેદન કરે. કેટલાકો એમ કહે છે કે — સ્તુતિ બોલ્યા બાદ તરત જ કાલનું 15 નિવેદન કરે. આ પ્રમાણે પ્રતિક્રમણકાલની તુલના કરે (એટલે કે એ રીતે પ્રતિક્રમણ કરવાની શરૂઆત કરે કે) પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ સ્તુતિના અંતે પ્રતિલેખનનો સમય થાય. રાત્રિકપ્રતિક્રમણ પૂર્ણ થયું. હવે પાક્ષિકપ્રતિક્રમણ કહેવાય છે. તેમાં આ પ્રમાણેની વિધિ જાણવી — જ્યારે દેવસિયપ્રતિક્રમણ દ્વારા (= પગામસિજ્જાએ સૂત્રદ્વારા) સાધુઓ પ્રતિક્રાન્ત થાય છે ત્યારે ગુરુ પોતાનું પ્રતિક્રમણ પૂર્ણ થવાને કારણે બેસી જાય છે. ત્યાર પછી સાધુઓ વંદન કરીને ગુરુને કહે છે કે — “હે ક્ષમાશ્રમણ ! હું

20 પાક્ષિકક્ષમાપણા કરવા ઇચ્છું છું.” તે માટે અહીં પ્રથમ ક્ષમાપણાસૂત્ર આ પ્રમાણે છે —

સૂત્રાર્થ : હે ક્ષમાશ્રમણ ! હું બમાવવા ઇચ્છું છું, (ઇચ્છું છું એટલું જ નહીં પરંતુ) પખવાડીયાની અંદર થયેલા પાક્ષિક અતિચારોની ક્ષમા માંગવા ઉપસ્થિત થયો છું = ઉઘમી થયો છું. વીતિ ગયેલા પંદર દિવસ અને પંદર રાત્રિમાં જે કંઈપણ અપ્રીતિ થઈ હોય, પ્રકૃષ્ટ અપ્રીતિ થઈ હોય (તેનું મિચ્છા મિ દુક્કં એમ અન્વય જોડવો.) તથા ભોજનને વિશે, પાણીને વિશે, અભ્યુત્થાન વિગેરે વિનય 25 કરતા, વૈયાવચ્ચ દરમિયાન, એકવાર વાતચીત કરવામાં, વારંવાર વાતચીત કરવામાં, આપના કરતા ઊંચા આસને બેસવામાં, સમાન આસને બેસવામાં, અન્યની સાથે આપની વાતચીત ચાલતી

૧૪. ગૃહકોકિલાદ્યાઃ સત્ત્વા નોત્તિષ્ઠન્તિ, તતો દેવાન્ વન્દન્તે, તતો બહુવેલં સંદિશન્તિ, તતો રજોહરણં પ્રતિલિખન્તિ, તત ઉર્ધ્ધ સંદશન્તિ પ્રતિલિખન્તિ ચ તતો વસર્તિ પ્રતિલિચ્ચ કાલં નિવેદયન્તિ, અન્યે ભળન્તિ—સ્તુતિસમનન્તરં કાલં નિવેદયન્તિ, એવં ચ પ્રતિક્રમળકાલં તોલયન્તિ યથા પ્રતિક્રામ્યતાં સ્તુત્યવસાન એવ 30 પ્રતિલેખનાવેલા ભવતિ । ગતં રાત્રિકં । ઙ્દાનીં પાક્ષિકં, તત્રાયં વિધિઃ—ચદા દૈવસિકં પ્રતિક્રાન્તા ભવન્તિ નિર્વિઙ્ગપ્રતિક્રમળેળે તદા ગુરવો નિષીદન્તિ, તતઃ સાધવો વન્દિત્વા ભળન્તિ—ઙ્છામિ ક્ષમાશ્રમળ ! પાક્ષિકાં ક્ષામળામિતિ, અત્ર પ્રથમં ક્ષામળાસૂત્રં,

સુહુમં વા બાયરં વા તુભ્મે જાણહ અહં ન યાણામિ તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં (સૂત્રં)

ઇદં ચ નિગદસિદ્ધમેવ, નવરમન્તરભાષા-આચાર્યસ્ય ભાષમાણસ્યાન્તરે ભાષતે, ઉપરિભાષા તૂત્તરકાલં તદેવ કિલાધિકં ભાષતે, અત્રાચાર્યો યદભિધત્તે તત્ પ્રતિપાદયન્નાહ-‘અહમવિ જ્ઞામેમિ’ ગાહા વ્યાખ્યા-‘અહમવિ જ્ઞામેમિ તુભ્મેત્તિ ભણિયં હોતિ, એવં જહણ્ણેણં તિણિણ ઉક્કોસેણં સવ્વે જ્ઞામિજ્જંતિ, પચ્છા ગુરુ ઉદ્દેઠ્ઠણં જહારાણિણિયાએ ઉદ્દહિઓ ચેવ જ્ઞામેતિ, ઇયરેવિ જહારાણિણિયાએ સવ્વેવિ અવણઝત્તિમંગા ભણંતિ-દેવસિયં પડિક્કંતં પક્કિયં જ્ઞામેમો પણ્ણરસણં દિવસાણમિત્થાદિ, એવં સેસગાવિ જહારાણિણિયાએ જ્ઞામેતિ, પચ્છા વંદિત્તા ભણંતિ-દેવસિયં પડિક્કંતં પક્કિયં પડિક્કમાવેહ, તઓ ગુરુ ગુરુસંદિદ્ધો વા પક્કિયપડિક્કમણં કહ્વતિ, સેસગા જહાસંતિ કાઉસસગાદિ-સંઠિયા ધમ્મજ્ઞાણોવગયા સુણેતિ, કહ્વિએ મુલુત્તરગુણેહિં જં જંહિયં તસ્સ પાયચ્છિત્તનિમિત્તં

હતી ત્યારે વચ્ચે બોલવામાં, આપના કરતાં કંઈક વધુ નિરૂપણ કરવામાં, જે કંઈ પણ વિનયથી રહિત સૂક્ષ્મ કે બાદર મારું વર્તન થયું, જે તમે જાણો છો, હું નથી જાણતો તેનું મિચ્છા મિ દુક્કડં માંગુ છું.

ટીકાર્થ : સૂત્રાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર અંતરભાષા એટલે આચાર્ય બોલતા હોય ત્યારે વચ્ચે બોલવું. ઉપરીભાષા એટલે આચાર્ય જે નિરૂપણ કર્યું છે તે જ નિરૂપણ તેમના પછી અધિક સ્પષ્ટ કરતા બોલવું - આ રીતે શિષ્યના ખામણા થયા બાદ આચાર્ય જે બોલે તેનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે - “હું પણ તમને ખમાવું છું.” આ પ્રમાણે સાધુઓ જઘન્યથી ગુરુ વિગેરે ત્રણ જણાને ખમાવે અને ઉત્કૃષ્ટથી સર્વને ખમાવે છે. પછી ગુરુ ઊભા થઈને રત્નાધિકના ક્રમ પ્રમાણે મોટાઓને ઊભા ઊભા જ ઊભા-ઊભાનું કારણ એ છે કે અન્ય સાધુજનને ખબર પડે કે જેમ હું અહંકાર છોડીને દ્રવ્યથી ઊભો થયો છું તેમ ભાવથી પણ ઊભા થઈને = મધ્યસ્થ બનીને ખમાવવું જોઈએ. इति पाक्षिकचूणौ) ખમાવે છે. (હવે ઉત્કૃષ્ટથી બધાને ખમાવે એમ જે કહ્યું તે કેવી રીતે ? તે જણાવે છે -) ત્યાર પછી ગુરુ કરતાં મોટા જેટલા રત્નાધિકો છે તેઓ પણ પોતાનામાં રત્નાધિકોના ક્રમ પ્રમાણે મસ્તક નમાવીને કહે છે કે - દેવસિય ખમાવ્યું હવે પક્ષિ ખમાવીએ છીએ... વિગેરે. આ પ્રમાણે શેષ બધા પણ (એટલે કે ગુરુ કરતાં નાના બધા સાધુઓ ગુરુ કરતાં મોટાઓને) રત્નાધિકના ક્રમ પ્રમાણે ખમાવે છે.

પછી વંદન કરીને બધા ગુરુને કહે છે - દૈવસિક પ્રતિક્રમણ (પગામસિજ્જાએ સૂત્રદ્વારા) કર્યું. હવે આપશ્રી અમને પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કરાવો. ત્યારે ગુરુ અથવા ગુરુવડે કહેવાયેલ સાધુ પાક્ષિકસૂત્ર બોલે છે. શેષ સાધુઓ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ વિગેરે મુદ્રામાં રહેલા ધર્મધ્યાનને પામેલા પાક્ષિકસૂત્રને સાંભળે છે. પાક્ષિકસૂત્ર બોલ્યા બાદ મૂલ-ઉત્તરગુણોમાં જે અંડિત થયું તેના પ્રાયશ્ચિત્ત

૧૫. તં પુણ:-અહમપિ ક્ષમયામિ યુષ્માન્ इति ભણિતં ભવતિ, એવં જઘન્યેન ત્રય ઉત્કૃષ્ટતઃ સર્વે ક્ષામ્યન્તે, પશ્ચાત્ ગુરુરુત્થાય યથારાત્રિકમૂર્ધ્વસ્થિત એવ ક્ષમયતિ, इतरेऽपि यथारात्रिकं सर्वेऽप्यवनतोत्तमाङ्गा भणन्ति-દૈવસિકં પ્રતિક્રાન્તં પાક્ષિકં ક્ષમયામઃ પચ્છદશસુ દિવસેષુ, એવં શેષા અપિ યથારાત્રિકં ક્ષમયન્તિ, પશ્ચાદ્ વન્દિત્વા ભણન્તિ-દૈવસિકં પ્રતિક્રાન્તં પાક્ષિકં પ્રતિક્રામયત, તતો ગુરુર્ગુરુસંદિદ્ધો વા પાક્ષિકપ્રતિક્રમણં કથયતિ, શેષા યથાશક્તિ કાયોત્સર્ગાદિસંસ્થિતા ધર્મધ્યાનોપગતાઃ શૃણ્વન્તિ, કથિતે મૂલોત્તરગુણેષુ યત્

ખણિડતં તસ્ય પ્રાયશ્ચિત્તનિમિત્તં

તિર્થિણ કસાસસયાણિ કાઠસ્સગં કરેતિ, બારસઠ્ઠજ્જોયકરેતિ ભણિયં હોતિ, પારિઁ ઠ્ઠજ્જોયકરે
થુહં કઠ્ઠંતિ, પચ્છા ઠ્ઠવિઠ્ઠા મુહાંતગં પઠિલેહિત્તા વંદંતિ પચ્છા રાયાણં પૂસમાણવા અતિક્રંતે
મંગલિજ્જે કજ્જે બહુમન્તિ—સત્તુપરક્કમેણ અઠ્ઠંડિયનિયબલસ્સ સોભણો કાલો ગઠો અણ્ણોઠ્ઠવિ
એવં ચેવ ઠ્ઠવઠ્ઠિઓ, એવં પક્કિચ્ચવિણઠ્ઠોવચારં ચ્ચામેતિ ચિત્તિચ્ચામણાસુત્તેણં, તચ્ચેદં —

- 5 ઇચ્છામિ ચ્ચમાસમણો ! પિયં ચ મે જં મે હઠ્ઠાણં તુઠ્ઠાણં અપ્પાયંકાણં અભગ્ગજોગાણં
સુસીલાણં સુવ્વયાણં સાચરિયઠ્ઠવજ્જાયાણં પાણેણં વંસણેણં ચરિત્તેણં તવસા અપ્પાણં
ભાવેમાણાણં બહુસુભેણં મે દિવસો પોસહો પક્કિચ્ચો વતિક્રંતો, અણ્ણો ચ મે કલ્લાણેણં
પજ્જુવઠ્ઠિઓ સિરસા મણસા મત્થણ વંદામિ (સૂત્રમ્)

નિગદસિદ્ધં, આચરિઆ મ્હણંતિ—સાહુર્હિં સમં જમેયં મ્હણિયંતિ, તઠ્ઠો ચેઠ્ઠયવંદાવણં સાધુવંદાવણં

- 10 માટે ત્રણસો ઉચ્છવાસ પ્રમાણ = બાર લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરે છે. કાયોત્સર્ગ પાર્યા બાદ પ્રગટ
લોગસ્સરૂપ સ્તુતિ બોલે છે. પછી નીચે બેસીને મુહપત્તિનું પ્રતિલેખન કરીને વંદન (= વાંદણા) કરે
છે. ત્યાર પછી જેમ મંગલપાઠકો મંગલભૂત કાર્ય પૂર્ણ થયા બાદ રાજાનું બહુમાન કરતા બોલે છે કે
— શત્રુઓનો પરાજય કરવાદ્વારા અખંડિત સ્વબળવાળા એવા આપનો કાળ ઘણો સારો પસાર થયો
છે આ જ પ્રમાણે બીજો કાળ (બીજું પખવાડીયું) પણ ઉપસ્થિત થયો છે.” આ રીતે જેમ મંગલપાઠકો
15 રાજાનો વિનય કરે છે તે જ પ્રમાણે સાધુઓ પણ પાક્ષિક વિનયોપચાર માટે બીજા ક્ષમાપનાસૂત્રદ્વારા
ગુરુને ખમાવે છે. તે સૂત્ર આ પ્રમાણે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : હે ક્ષમાશ્રમણ ! હું (આગળ કહેવાતી વસ્તુને) ઈચ્છું છું, અને મને પ્રિય છે. (તે શું
વસ્તુ છે ? અને શું પ્રિય છે ? તે કહે છે —) કે (સામાન્ય) રોગથી રહિત, આનંદવાળા, મારણાતિક-
રોગોથી રહિત, અભગ્નસંયમયોગોવાળા, સમ્યક્શીલવાળા, અને સમ્યગ્વ્રતીવાળા, તથા
20 અનુયોગાચાર્ય—ઉપાધ્યાયોથી યુક્ત અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રથી પોતાને ભાવિત કરતા એવા
આપનો ઘણી સારી રીતે ધર્મપોષક એવો દિવસ, પક્ષ પસાર થયો છે. અને બીજો પક્ષ શુભથી
યુક્ત એવો શરૂ થયો છે. (આ પ્રમાણે મંગલવચનો બોલીને હવે ગુરુને પ્રમાણ કરતા કહે છે —)
મનથી મસ્તકવડે નમસ્કાર કરું છું.

ટીકાર્થ : (‘સિરસા મણસા મત્થણ વંદામિ’ અહીં ‘મત્થણ વંદામિ’ શબ્દો ‘નમસ્કાર કરું છું’

- 25 એ અર્થમાં આગમમાં રૂઢ થયેલા જાણવા. તેથી સિરસા શબ્દ આપ્યા પછી પણ મત્થણ જે કહ્યું એમાં
કોઈ દોષ નથી. ‘સિરસા મણસા... પંક્તિનો અર્થ — શીર્ષથી = કાયાથી, મનથી નમસ્કાર કરું છું.)
સૂત્રાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. શિષ્યો દ્વારા આ રીતે બોલાયા બાદ આચાર્ય કહે છે — સાધુઓની સાથે જે કંઈ

૧૬. ત્રીણયુચ્છસશતાનિ કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ, દ્વાદશોદ્યોતકરાનિતિ મ્હણિતં ભવતિ, પારિતે ઠ્ઠ્યોતકરે સ્તુતિ
કથયન્તિ, પશ્ચાદુપવિષ્ઠા મુચ્છાનન્તકં પ્રતિલિચ્ચ વન્દન્તે, પશ્ચાત્ રાજાનં પુષ્પમાણવા અતિક્રાન્તે માઙ્ગલિકે

- 30 કાર્યે બહુમન્યન્તે—શત્રુપરાક્રમણેનાચ્છણિડતનિજબલસ્ય શોભનઃ કાલો ગતઃ એવમેવાન્યોઠ્ઠપિ ઉપસ્થિતઃ, એવં
પાક્ષિકવિનયોપચારં ક્ષમયન્તિ દ્વિતીયક્ષામણાસૂત્રેણ, આચાર્યા મ્હણન્તિ—સાધુભિઃ સમં ચદેતત્ મ્હણિતમિતિ,
તતશ્ચૈત્યવન્દનં સાધુવન્દનં

૧૭ ચ નિવેદિતુકામા ભળન્તિ -

‘ઇચ્છામિ રૂપમાસમણો ! પુલ્લિ ચેડયાઈ વંદિતા નમંસિતા તુલ્લમં પાયમૂલે વિહરમાણેણં જે કેડ બહુદેવસિયા સાહુણો દિદ્ધા સમાણા વા વસમાણા વા ગામાણુગામં દુડ્ઝજમાણા વા, રાઙ્ગિણિયા સંપુચ્છંતિ ઓમરાઙ્ગિણિયા વંદંતિ અજ્જા વંદંતિ અજ્જિયાઓ વંદંતિ સાવયા વંદંતિ સાવિયાઓ વંદંતિ અહંપિ નિસ્સલ્લો નિક્કસાઓ તિક્કટ્ટુ સિરસા મળસા મત્થેણ 5 વંદામિ ॥ અહમવિ વંદામિ ચેડયાઈ (સૂત્રમ્)

નિગદસિદ્ધં, નવરં સમાણો—વુઢ્ઢવાસી વસમાણો—ળવવિગળ્પવિહારી, વુઢ્ઢવાસી જંઘાબલપરિહીણો ળવ વિભાગે રેત્તં કારુણ વિહરતિ નવવિગળ્પવિહારી પુણ ઉબબ્બે અદ્ધ માસા માસકળ્પેણ

કહ્યું તે બધું તે જ રીતે થયું છે. (અર્થાત્ હે સાધુઓ ! તમારી સાથે મારું ગયું પખવાડીયું સારું ગયું છે અને નવું પખવાડીયું સારી રીતે શરૂ થયું છે.) ત્યાર પછી શિષ્યો ગુરુને ચૈત્યો અને સાધુઓને 10 વંદન કરાવવા માટે (અન્ય સાધુ-સાધ્વી વિગેરેઓએ પોતાના ગુરુને કરેલી વંદનાનું) નિવેદન કરવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે -

સૂત્રાર્થ : હે ક્ષેમાશ્રમણ ! હું (આપને ચૈત્ય અને સાધુઓને વંદન કરાવવા નિવેદન કરવાને) ઇચ્છું છું. પૂર્વકાલે એટલે કે વિહાર કરતા પહેલાં હું જ્યારે આપની પાસે હતો ત્યારે આપ બધાવતી ચૈત્યોને સ્તુતિઓદ્વારા વંદન કરીને અને પ્રણામદ્વારા નમસ્કાર કરીને 15 (આનાદ્વારા ચૈત્યોના વંદનનું નિવેદન કર્યું.) ત્યાર પછી અન્યત્ર વિહાર કરતા એવા મારાવડે જે કોઈ સામાન્યથી ઘણા દિવસના પર્યાયવાળા સાધુઓ જોવાયા. (તે સાધુઓ કેવા હતા ? —) જંઘાબળનો નાશ થવાથી એક ક્ષેત્રમાં નવ વિભાગ કરીને રહેલા અથવા વિહાર કરતા એટલે કે ઋતુબદ્ધકાળમાં માસકલ્પવડે અને વર્ષાઋતુમાં ચાર મહિના એક સ્થાને રહેવાવડે વિહાર કરતા (અને આથી જ) ગામાણુગામ વિચરતા. આ બધા સાધુઓમાં જે મોટા આચાર્યો 20 હતા (તેઓને મેં વંદન કર્યા અને આપનાવતી વંદન કહ્યા ત્યારે) તેઓએ આપના કુશલાદિના સમાચાર પૂછ્યા છે.

જેઓ આપનાથી નાના હતા તેઓએ આપને વંદના કહી છે, સાધુ—સાધ્વીજીઓએ આપને વંદના કહી છે. શ્રાવક—શ્રાવિકાઓએ આપને વંદના કહી છે. તે સમયે મેં પણ શલ્ય અને કપાય વિનાના થઈને તેઓને મન—વચન—કાયાથી વંદના કર્યા. એ કારણથી (આપશ્રી 25 પણ તેઓને વંદન કરો. એ પ્રમાણે શિષ્યના કહેવાથી ગુરુ કહે છે —) હું પણ તે તે ચૈત્યોને (અને ઉપલક્ષણથી આચાર્યોદિ સાધુઓને) વંદન કરું છું.

ટીકાર્થ : સૂત્રાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. સમાણો એટલે વૃદ્ધત્વાદિને કારણે સ્થિરવાસમાં રહેલા. વસમાણો એટલે નવકલ્પવિહારી. જંઘાબળથી ક્ષીણ થયેલો સ્થિરવાસી સાધુ એક જ ક્ષેત્રમાં રહેવાનું આવે ત્યારે તે ક્ષેત્રને નવ વિભાગમાં (ગામ કે વસતિનો અને ગોચરીના ધરોનો જો શક્ય હોય તો નવ વિભાગ 30

૧૭. ચ નિવેદયિતુકામા ભળન્તિ-નવરં શ્રમણો-વૃદ્ધાવાસઃ વૈશ્રમણો (વસન્)-નવવિકલ્પવિહારઃ, વૃદ્ધાવાસઃ પરિક્ષીણજઙ્ઘાબલો નવ વિભાગાન્ ક્ષેત્રં કૃત્વા વિહરતિ, નવકલ્પવિહારઃ પુનઃ ઋતુબદ્ધેઽષ્ટ માસાન્ માસકલ્પેન + ‘વંદાવેમિ’ - પૂર્વમુદ્રિતે.

વિંહરતિ, એ અટ્ટ વિગપ્પા, વાસાવાસં એગમિ ચેવ ઠાણે કરેતિ, એસ ણવવિગપ્પો, અત્રાચાર્યો
ભણતિ—મથ્થાણ વંદામિ અહંપિ તેસિંતિ, અણ્ણે ભણંતિ—અહમવિ વંદાવેમિસિ ॥

તઓ અપ્પગં ગુરૂણં નિવેદંતિ ચઠ્ઠથ્થામણાસુત્તેણં, તચ્ચેદં —

- ૫ ઇચ્છામિ ચમાસમણો ! ઉવઢિઓમિ તુભ્ભણં સંતિયં અહાકપ્પં વા વત્થં વા પઢિગ્ગહં
વા કંબલં વા પાયપુચ્છણં વા (રચહરણં વા) અક્કરં વા પયં વા ગાહં વા સિલોગં
વા (સિલોગદ્ધં વા) અટ્ટં વા હેઝં વા પસિણં વા વાગરણં વા તુભ્ભેહિં ચિયત્તેણ દિણ્ણં
મણ્ણે અવિણાણે પઢિચ્છિયં તસ્સ મિચ્છા મિ દુક્કડં (સૂત્રમ્)

- કરીને) વિચરે. નવકલ્પવિહારી સાધુ ઋતુબદ્ધકાળમાં આઠ મહિના માસકલ્પવડે વિચરે અને વર્ષાકાળ
એક જ સ્થાને પૂર્ણ કરે છે. આ પ્રમાણે તેના નવવિકલ્પો થાય છે. (શિષ્યોદ્વારા કલ્પા પછી) આચાર્ય
૧૦ કહે છે કે — હું પણ તે ચૈત્યો અને સાધુઓને મસ્તકવડે વંદન કરું છું. ત્યારે ગુરુ કરતાં અન્ય એટલે
કે શિષ્યો ગુરુને કહે છે કે — હું પણ ચૈત્યવંદના કરાવું છું (અર્થાત્ ઐશ્વર્ય નગર વિગેરેમાં આપના
વતી જે મેં ચૈત્યોને વંદન કર્યા તથા જે-જે સંધોએ પણ આપની માટે વંદનાદિ કલ્પા તે ચૈત્યો વિગેરેને
આપ પણ વંદન કરો. કેટલાકો ‘અણ્ણે’ શબ્દનો અર્થ ‘અન્ય આચાર્યો’ કરે છે. સંપૂર્ણ સૂત્રનો ભાવાર્થ
આ પ્રમાણે કે — વિહાર કર્યા બાદ શિષ્યે ગામોગામ જે ચૈત્યોને જે જે ઉચિત વ્યવહાર કર્યા, તે તે
૧૫ ગુરુની સમક્ષ જણાવીને ગુરુને પણ તે તે ચૈત્યોને તથા આચાર્યાદિશ્રીસંધને વંદન કરવા વિનંતિ કરે
છે, તે સાંભળીને પ્રસન્ન ગુરુ પણ ચૈત્યો વિગેરેને વંદનાદિ કરે છે.)

અવતરણિકા : ત્યાર પછી શિષ્ય ચોથા ખામણાસૂત્રદ્વારા પોતાનું ગુરુને નિવેદન કરે છે. તે
સૂત્ર આ પ્રમાણે છે ⇨

- સૂત્રાર્થ : હે ક્ષમાશ્રમણ ! હું (પોતાનું નિવેદન કરવા) ઈચ્છું છું. (ઈચ્છું છું એટલું જ નહીં
૨૦ પરંતુ નિવેદન કરવા) તૈયાર થયો છું. (જે કંઈ પણ મારી પાસે છે તે બધું) તમારા સંબંધી =
તમારું જ છે. (શું છે તે ?—) યથાકલ્પ (= સ્થવિરકલ્પને ઉચિત અને કલ્પનીય) એવું વસ્ત્ર,
પાત્ર, કાંબળી, પાદપુંછણ = દંડાસણ (ટીપ્પણીકારે પાદપુંછણ એટલે રજોહરણ અર્થ કરેલ છે.
તેમની પાસે જે પાઠ હશે એમાં ‘રજોહરણ’ શબ્દ જુદો નહીં હોય. વર્તમાનમાં પાદપુંછણ અને
રજોહરણ બંને શબ્દો જુદા બોલાય છે. એટલે પાદપુંછણ શબ્દનો અર્થ વર્તમાનકાળ પ્રમાણે
૨૫ દંડાસણ કરેલ છે,) (રજોહરણ), અક્કર, પદ, ગાથા (આર્યાઈંદથી ગૂંથાયેલ પદ), શ્લોક
(અનુષ્ટુપ પદ), શ્લોકાર્થ, અર્થ, હેતુ, પ્રશ્ન કે ઉત્તર આ પ્રમાણે જે કંઈ પણ મારી પાસે છે તે
બધું આપનું જ છે. આ પ્રમાણે પોતાનું નિવેદન કરીને આપે જ આ બધું મને આપ્યું છે એ પ્રગટ
કરતા આ બધી વસ્તુ ગ્રહણ કરતી વખતે જે અવિનય થયો છે તેની ક્ષમા માંગતા શિષ્ય કહે છે
કે —) આપશ્રીએ પ્રસન્નતાથી આપ્યું અને મેં અવિનયથી ગ્રહણ કર્યું તેનું મિચ્છા મિ દુક્કડં.

- ૩૦ ૧૮. વિહરતિ, એતેઽટ્ટ વિકલ્પાઃ વર્ષાવાસમેકસ્મિન્ સ્થાને કરોતિ, એષ નવમો વિકલ્પઃ । મસ્તકેન વન્દેઽહમપિ
તેષામિતિ, અન્યે ભણન્તિ-અહમપિ વન્દાપયામીતિ, તત આત્માનં ગુરુભ્યો નિવેદયન્તિ ચતુર્થશામણાસૂત્રેણ,

નિગદસિદ્ધં, આચરિઆ ભળંતિ—‘આચરિયસંતિયં’તિ ય અહંકારપરિવજ્જણત્થં—કિં મમાત્રેતિ ॥

તઓ જં વિણઙ્યા તમણુસંદ્ધિં બહુ મત્તંતિ પંચમસ્થામણાસુત્તેણ, તત્ત્વેદં —

इच्छामि खमासमणो ! कयाइं च मे कितिकम्माइं आचारमंतरे विणयमंतरे सेहिओ
सेहाविओ संगहिओ उवगहिओ सारिओ वारिओ चोइओ पडिचोइओ चियत्ता मे
पडिचोयणा अब्भुट्ठिओऽहं तुब्भण्हं तवतेयसिरीए इमाओ चातुरंतसंसारकंताराओ साहट्टु 5
नित्थरिस्सामित्तिकट्टु सिरसा मणसा मत्थएण वन्दामि (सूत्रं)

નિગદસિદ્ધં, સંગહિઓ—ણાણાદીર્હિં સારિઓ—હિં પવત્તિઓ વારિઓ—અહિયાઓ નિવત્તિઓ
ચોइओ—खलणाए पडिचोइओ—पुणो २ अवत्थं उवट्ठिज्जति, पच्छा आचरिओ भणइ—‘नित्थारग-

टीकार्थ : सूत्रार्थ स्पष्ट ४ છે. શિષ્યના કહ્યા પછી આચાર્ય પોતાને અહંકાર ન થાય તે માટે
કહે છે કે — મારું.અહીં કઈ નથી, જે છે તે બધું આચાર્યનું (= મારા ગુરુમહારાજ વિગેરેનું) છે. 10

अवतरशिक्षा : ત્યાર પછી છેલ્લા પખવાડીયામાં ગુરુએ જે હિતશિક્ષા ગ્રહણ કરાવડાવી તેને
ઉપકારરૂપે પાંચમા ક્ષામણાસૂત્રવડે બહુમાન કરતા શિષ્યો કહે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : હે ક્ષામશ્રમણ ! હું ભવિષ્યસંબંધી વિનયરૂપ કૃતિકર્મ કરવા ઇચ્છું છું. તથા મેં આપનું
વૈયાવચ્ચવિશેષરૂપ કૃતિકર્મ કર્યું. તેમાં જે કઈ પણ આચારાન્તર એટલે કે જ્ઞાનાદિ આચારવિષયક
અથવા જ્ઞાનાદિઆચારોનું પાલન ન કરતા તથા વિનયાન્તર = આસનદાન વિગેરે વિનયવિષયક 15
અથવા વિનય ન કરતાં આપે મને શીખવાડ્યું (અન્વય આ પ્રમાણે — આપના વૈયાવચ્ચરૂપ કૃતિકર્મ
કરવામાં જે કઈ મેં આચાર કે વિનય કર્યો નહીં તે આપે મને શીખવાડ્યું.), ઉપાધ્યાયાદિદ્વારા મને
શીખવાડ્યું, તથા જ્ઞાનાદિ ભણાવવાદ્વારા મને સંગૃહીત કર્યો અને વસ્ત્રાદિ આપવાદ્વારા મારા ઉપર
ઉપકાર કર્યો.

તથા સંયમયોગોરૂપ હિતમાં મને જોડ્યો, અહિતમાં જતા મને અટકાવ્યો, સંયમયોગોમાં 20
સીદાતા મને પ્રેરણા કરી, વારંવાર પ્રેરણા કરી. આપની આ વારંવારની પ્રેરણા મારી માટે આનંદ
કરનારી છે. (ટૂંકમાં આપે જે કઈ પણ મને શીખવાડ્યું વિગેરેથી લઈ વારંવારની પ્રેરણાઓ કરી તે
બધું મને આનંદ આપનારું છે પરંતુ ઉદ્વેગ પમાડનારું નથી.) અને તેથી આપની તે પ્રેરણા પ્રમાણે
વર્તવા હું ઉદ્યમી થયો છું. વળી મારા પોતાના આત્માને કષાયાદિમાંથી બહાર કાઢીને આપના
તપના પ્રભાવરૂપ લક્ષ્મીથી આ ચાઉરંત (ચાર ગતિ એ છે અંત જેનો તેવા) સંસારરૂપ જંગલમાંથી 25
નિસ્તાર પામીશ. અને માટે જ મન—વચન—કાયાથી હું આપને વંદન કરું છું.

टीकार्थ : स्पष्ट ४ છે. તેમાં સંગૃહીત એટલે જ્ઞાનાદિ ભણાવવા વિગેરે દ્વારા તૈયાર કર્યો. સારિઓ
એટલે હિતમાં જોડ્યો. વારિઓ એટલે અહિતમાંથી પાછો વાળ્યો. ચોइओ એટલે સ્ખલના થતાં પ્રેરણા
કરી. પडिचोइओ એટલે વારંવાર પ્રેરણા કરવાદ્વારા સ્વઅવસ્થામાં સ્થાપિત કર્યો. અહીં શિષ્યના

१९. आचार्या भणन्ति—आचार्यसत्कमिति चाहङ्कारपरिवर्जनार्थं, ततो यत् विनायितास्तामनुशास्ति बहु मन्यन्ते 30
पञ्चमक्षामणासूत्रेण, संगृहीतः—ज्ञानादिभिः सारितः—हिते प्रवर्तितः वारितोऽहितात् निवर्तितः चोदितः
स्खलनायां प्रतिचोदितः पुनः पुनरवस्थामुपस्थापितः, पश्चादाचार्या भणन्ति—निस्तारक-

પારગ'તિ નિત્યારગપારગા હોહત્તિ, ગુરુણોત્તિ, ય્યાઈ વચનાઈતિ વક્કસેસમયં ગાથાર્થઃ ॥૧૫૩૧॥
 એવં સેસાણવિ સાહૂણં ચ્ચામણાવંદણં કરેતિ, અહ અતિવિચાલો વાઘાઓ વા તાહે સત્તળહં પંચળહં
 તિળહં વા, પચ્છા દેવસિયં પડિક્કમંતિ, કેઈ ભળંતિ-સામણ્ણેણં, અન્ને ભળંતિ-ચ્ચામણાઈયં, અળ્ણે
 ચરિત્તુસ્સગ્ગાઈયં, સેજ્જાદેવયાએ ય ડસ્સગં કરેતિ, પડિક્કંતાણં ગુરુસુ વંદિએસુ વઢ્ઢમાણીયાઓ
 5 તિળ્ણિણ થુઈઓ આચરિયા ભળંતિ, ઇમેવિ અંજલિમડલિયગ્ગહથ્થા સમત્તાએ સમત્તાએ નમોક્કારેતિ,
 પચ્છા સેસગાવિ ભળંતિ, તદ્દિવસં નવિ સુત્તપોરિસી નવિ અત્થપોરુસી, થુઈઓ ભળંતિ જસ્સ
 જત્તિયાઓ એતિ, એસા પક્કિચ્ચપડિક્કમણવિહી મૂલટીકાનુસારેણ ભળિયા, અળ્ણે પુણ
 આચરણાણુસારેણ ભળંતિ-દેવસિએ પડિક્કંતે ચ્ચામિએ ય તઓ પઢમં ગુરુ ચેવ ડઢિત્તા પક્કિચ્ચયં

બોલ્યા પછી ગુરુ કહે છે — 'આ સંસારરૂપ જંગલમાંથી નિસ્તારને પામનારો તું થા.' (ગા. ૧૫૩૧
 10 માં આપેલા ગુરુણો અ વચનાઈ શબ્દનો અર્થ કરતા કહે છે કે —) આમ ગુરુના આ વચનો છે એ
 પ્રમાણે વાક્યશેષ જાણવો. ॥૧૫૩૧॥

જેમ ગુરુને તેમ શેષ સાધુઓને પણ ખામણાવંદન કરે છે. જો સમય ઘણો થઈ ગયો હોય કે કોઈ
 વ્યાધાત હોય તો સાત, પાંચ અથવા ત્રણને ખામણાવંદન કરે. ત્યાર પછી ફરી દૈવસિકપ્રતિક્રમણ
 કરે. કેટલાકો કહે છે — ખામણાદિ ચાર અલગ નહીં પણ સામાન્યપણે ખામણા કરવા. બીજાઓ કહે
 15 છે — ખામણા વિગેરે.. એટલે કે ખામણાથી માંડીને બાકી બધું કરવું. કેટલાકો કહે છે કે ખામણા
 કરીને પછી ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાનના કાયોત્સર્ગ વિગેરે કરવા.

પ્રતિક્રમણ કરીને ગુરુને વાંદણા આપ્યા બાદ ગુરુ ત્રણ વધતી સ્તુતિ બોલે. તે સમયે શિષ્યો
 અંજલિમુદ્રાએ હાથ જોડીને દરેક સ્તુતિ પૂર્ણ થતાં નમસ્કાર કરે છે. અને ગુરુના ત્રણ સ્તુતિ બોલ્યા
 બાદ શેષ સાધુઓ ત્રણ સ્તુતિ બોલે છે. તે દિવસે સૂત્ર કે અર્થપોરિસી સાધુઓ કરતા નથી. પરંતુ જેને
 20 જેટલી સ્તુતિઓ આવડતી હોય તેટલી સ્તુતિઓ બોલે છે. આ પક્ષિપ્રતિક્રમણની વિધિ મૂલ ટીકાકારના
 અનુસારે કહેવાઈ. કેટલાકો આચરણાનુસારે વિધિ આ પ્રમાણે કહે છે કે — દૈવસિકપ્રતિક્રમણ અને
 ખામણા કર્યા બાદ પ્રથમ ગુરુ ઊભા થઈને રત્નાપિક પ્રમાણે પક્ષિ ખામણા કરે છે. (અહીં બંને
 મતોમાં તફાવત એટલો જાણવો કે મૂલટીકાકાર પ્રમાણે — દૈવસિકપ્રતિક્રમણ અને અબ્બુદ્ધિઓ
 કર્યા બાદ સાધુઓ જઘન્યથી ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટથી સર્વને ખમાવે છે. જ્યારે અહીં આચરણામાં —

25 ૨૦. પારગા ભવતેતિ, ગુરુણામિતિ એતાનિ વચ્ચનાનીતિ વાક્યશેષઃ । એવં શેષાણામપિ સાધૂનાં ક્ષામણાવંદનકં
 કુર્વન્તિ, અથાતિવિકલો વ્યાધાતો વા તદા સમાનાં પચ્છાનાં ત્રયાણાં વા, પશ્ચાદ્દૈવસિકં પ્રતિક્રામ્યન્તિ,
 કેચિત્ ભળન્તિ-સામાન્યેન, અન્યે ભળન્તિ-ક્ષામણાદિકં, અન્યે ચારિત્રોત્સર્ગાદિકં, શય્યાદેવતાયાશ્ચોત્સર્ગં
 કુર્વન્તિ, પ્રતિક્રામ્યત્સુ ગુરુષુ વન્દિતેષુ (ચ) વર્ધમાનાસ્તિસ્વઃ સ્તુતીર્ગુરુવો ભળન્તિ, ઇમેડપિ અંજલિમુકુલિતા-
 ગ્રહસ્તાઃ સમાતૌ સમાતૌ નમસ્કારં કુર્વન્તિ, પશ્ચાચ્છેષા અપિ ભળન્તિ, તદ્દિવસે નૈવ સૂત્રપૌરુષી નૈવાર્થપૌરુષી,
 30 સ્તુતીર્ભળન્તિ યેન યાવત્યોડધીતાઃ, એષ પાક્ષિકપ્રતિક્રમણવિધિર્મૂલટીકાકારેણ ભળિતઃ, અન્યે પુનઃ
 આચરણાનુસારેણ ભળન્તિ-દૈવસિકે પ્રતિક્રાન્તે ક્ષામિતે ચ તતઃ પ્રથમં ગુરુરેવોત્થાય પાક્ષિકં

૩૪ યાતુર્મેતિ જહારાઈણિયા, તઓ ઉવવિસંતિ, એવં સેસગાવિ જહારાઈણિયા યામેત્તા ઉવવિસંતિ, પચ્છા વંદિત્તા ભળંતિ—દેવસિયં પડિક્કંતં પવિસ્રયં પડિક્કમાવેહ, ઇત્યાદિ પૂર્વવત્, ગતં પવિસ્રયં એવં ચાઉમાસિયંપિ, નવરં કાઉસસગ્ગો પંચુસસાસસયાણિ, એવં સંવચ્છરિયંપિ નવરં કાઉસસગ્ગો અદ્ડસહસ્સં ઉસસાસાણં, ચાઉમાસિયસંવચ્છરિએસુ સવ્વેવિ મૂલગુણઉત્તરગુણાણં આલોચણં દાઠં પડિક્કમંતિ, 5
ખેત્તદેવયાએ ઉસસગ્ગં કરેતિ, કેઈ પુણ ચાઉમાસિગે સિજ્જદેવયાએવિ ઉસસગ્ગં કરેતિ, પમાએ ય આવસસાએ કાએ પંચકલ્લાણગં ગિણંતિ, પુવ્વગાહિએ ય અભિગ્ગહે નિવેદેતિ, અભિગ્ગહા જઈ સંમં 10
ગાણુપાલિયા તો કુઙ્ઘકક્રારાઈયસસ ઉસસગ્ગં કરેતિ, પુણોઽવિ અણ્ણે ગિણંતિ, નિરભિગ્ગહાણ ન

દૈવસિકપ્રતિક્રમણ અને અબ્બુટ્ટિઓ કર્યા બાદ પ્રથમ ગુરુ રત્નાધિક પ્રમાણે ખમાવે છે.) ત્યાર પછી ગુરુ બેસી જાય અને શેષ સાધુઓ પણ રત્નાધિકના ક્રમ પ્રમાણે ખમાવીને બેસી જાય છે. પછી બધા સાથે વાંદણા આપીને 'કહે છે — દૈવસિકપ્રતિક્રમણ કર્યું. પક્ષિપ્રતિક્રમણ કરાવો... વિગેરે વિધિ 10
પૂર્વની જેમ જાણી લેવી. પાક્ષિકપ્રતિક્રમણ પૂર્ણ થયું.

ચાતુર્માસિકપ્રતિક્રમણની વિધિ પણ આ પ્રમાણે જ જાણી લેવી. પરંતુ આ પ્રતિક્રમણમાં પાયંસો ઉચ્ચવાસ = ૨૦ લોગસસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરવો. આ જ પ્રમાણે સાંવત્સરિકપ્રતિક્રમણની વિધિ પણ જાણવી. ત્યાં ૧૦૦૮ ઉચ્ચવાસ = ૪૦ લોગસસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ જાણવો. ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં બધા સાધુઓ મૂલ—ઉત્તરગુણોની આલોચના આપીને પ્રતિક્રમણ કરે. 15
ક્ષેત્રદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે. (ટીકાકારના મતે દૈવસિક—પક્ષિપ્રતિક્રમણમાં ક્ષેત્રદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કર્તવ્ય નથી. જ્યારે ચાતુર્માસિકાદિમાં કરવાનું કહ્યું છે.) કેટલાકો ચાતુર્માસિકમાં વસતિસંબંધી દેવતાનો પણ કાયોત્સર્ગ કરે છે.

(ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં) સવારે પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ પંચકલ્યાણકનું પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકાર કરે. પૂર્વ ગ્રહણ કરેલા અભિગ્રહોનું ગુરુને નિવેદન કરે. તેમાં અભિગ્રહોનું જો 20
સમ્યગ્ગૃહીતે પાલન ન કર્યું હોય (= લોચ વિગેરેમાં હાય—હોય, ઓ...રે વિગેરે કર્યા હોય) તો કુઙ્ઘકક્રારાઈય નો કાયોત્સર્ગ કરે છે. અને ફરીથી બીજા અભિગ્રહો ધારણ કરે, કારણ કે સાધુઓને અભિગ્રહ વિના રહેવું યોગ્ય નથી. સંવત્સરિના દિવસે સાંજે પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ પર્યુષણાકલ્પ (=

૨૧. ક્ષમયન્તિ યથારાત્રિકં, તત ઉપવિશન્તિ, એવં શેષા અપિ યથારાત્રિકં ક્ષમયિત્વોપવિશન્તિ, પશ્ચાદ્વન્દિત્વા ભળન્તિ—દૈવસિકં પ્રતિક્રાન્તં પાક્ષિકં પ્રતિક્રામયત, ગતં પાક્ષિકં, એવં ચાતુર્માસિકમપિ, પરં કાયોત્સર્ગે 25
પચ્છોચ્છાસણતાનિ, એવં સાંવત્સરિકમપિ નવરં કાયોત્સર્ગોઽષ્ટસહસ્વમુચ્છાસાનાં । ચાતુર્માસિકસાંવત્સરિકયોઃ સર્વેઽપિ મૂલોત્તરગુણાનામાલોચનાં દત્ત્વા પ્રતિક્રામ્યન્તિ, ક્ષેત્રદેવતાયા ઉત્સર્ગં કુર્વન્તિ, કેચિત્ પુનઃચાતુર્માસિકે શય્યાદેવતાયા અપિ કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ, પ્રભાતે ચાવશ્યકે કૃતે પચ્ચકલ્યાણકં ગૃહ્ણન્તિ, પૂર્વગૃહીતાંશ્ચાભિગ્રહાન્ નિવેદયન્તિ, અભિગ્રહા યદિ પુનઃ સમ્યગ્ નાનુપાલિતાસ્તદા કૂજિતકર્કરાયિતતયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ, પુનરપિ અન્યાન્ ગૃહ્ણન્તિ, નિરભિગ્રહેર્ન 30

વેદુઢ અચ્છિડં, સંવચ્છરિય ય આવસ્સય કય પાઓસિય પજ્જોસવણા કપ્પો કઢ્ઢિજ્જતિ, સો પુણ પુલ્લિ ચ અણાગયં પંચરત્તેણ કહિજ્જઇ ય, ંસા સામાચારિત્તિ, ંનામેવ લેશતઃ ઉપસંહરત્ત્રાહ ભાષ્યકારઃ—

- 5 ચાઝમ્માસિયવરિસે આલોઅણ નિયમસો હુ ઢાયવ્વા ।
 ગહણં અભિગ્ગહાણ ય પુલ્લગહિય નિવેણં ॥૨૩૪॥ (ભા૦)
 ચાઝમ્માસિયવરિસે ઝસ્સગ્ગો ચિત્તદેવયાણ ઝ ।
 પક્કિચ્ચ સિજ્જસુરીય કરિંતિ ચઝમાસિય વેગે ॥૨૩૫॥ (ભા૦)
- 10 ગાથાદ્વયં ગતાર્થં । અધુના નિયતકાયોત્સર્ગપ્રતિપાદનાયાહ —
 દેસિય રાઢય પક્કિચ્ચ ચઝમાસે યા તહેવ વરિસે ય ।
 ંણસુ હંતિ નિયયા ઝસ્સગ્ગા અનિઅયા સેસા ॥૧૫૩૨॥
 સાય સયં ગોસઝ્ઢ્ઢં તિન્નેવ સયા હવંતિ પક્કંમિ ।
 પંચ ય ચાઝમ્માસે અઢ્ઢસહસ્સં ચ વારિસણ ॥૧૫૩૩॥
 ચત્તારિ ઢો ઢુવાલસ વીસં ચત્તા ય હંતિ ઝજ્જોઆ ।
 દેસિય રાઢય પક્કિચ્ચ ચાઝમ્માસે અ વરિસે ય ॥૧૫૩૪॥
- 15 પણવીસમઢ્ઢતેરસ સિલોગ પત્તરિં ચ ઢોઢ્ઢવ્વા ।
 સયમેગં પણવીસં ઢે ઢાવત્તા ય વારિસણ ॥૧૫૩૫॥

કલ્પસૂત્ર) વંચાય છે. (શંકા : જે આ પર્યુષણાકલ્પ વંચાય છે તે શું ંક દિવસમાં જ વંચાય છે ? સમાધાન : — ના,) તે પર્યુષણાકલ્પ પૂર્વના પાંચ દિવસથી વંચાય છે (અર્થાત્ સંવત્સરીં પાંચમો દિવસ આવે તે રીતે વંચાય છે. તે પાંચમા દિવસે સંવત્સરીપ્રતિઃ કર્યા બાદ જે શેષ વાંચન બાકી હોય તે વંચાય છે.) આ પ્રમાણે આ સામાચારી જાણવી. આ સામાચારીને જ લેશથી ઉપસંહાર કરતા ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

- ગાથાર્થ : ચાતુર્માસિક અને સંવત્સરીં નિયમથી આલોચના આપવી. અને પૂર્વગૃહીત અભિગ્રહોનું નિવેદન કરીને નવા અભિગ્રહોનું ગ્રહણ કરવું.
- 25 ગાથાર્થ : ચાતુર્માસિક અને સંવત્સરીપ્રતિક્રમણમાં ક્ષેત્રદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે. પક્કિઅપ્રતિક્રમણમાં અને કેટલાકોના મતે ચાતુર્માસિકપ્રતિક્રમણમાં પણ ઉપાશ્રયસંબંધી દેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે.
- ટીકાર્થ : ંને ગાથાઓનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૨૝૪—૨૝૫॥ હવે નિયતકાયોત્સર્ગનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨
- ગાથાર્થ : દૈવસિક, રાત્રિક, પાક્ષિક, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિક આ પાંચે પ્રતિક્રમણોમાં (કરાતી) કાયોત્સર્ગ નિયત છે. શેષ કાયોત્સર્ગ અનિયત જાણવા.
- 30 ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

૨૨. વર્તતે સ્થાતું, સાંવત્સરિકે ચાવશ્યકે કૃતે પ્રદોષે પર્યુષણાકલ્પઃ કથ્યતે, સ પુનઃ પૂર્વમેવાનાગતે પચ્છરાત્રેણ કથ્યતે ચ, ંણા સામાચારીતિ ।

નિગદસિદ્ધાઃ, નવરં શેષા—ગમનાદિવિષયા इति, સામ્પ્રતં નિયતકાયોત્સર્ગાણામોઘત ઉચ્છ્વાસમાનં પ્રતિપાદયન્નાહ—‘સાય’ત્તિ સાયં—પ્રદોષઃ તત્ર શતમુચ્છ્વાસાનાં ભવતિ, ચતુર્ભિરુદ્યોતકરૈરિતિ, ભાવિત એવાયમર્થઃ પ્રાક્, ‘ગોસદ્ધં’તિ પ્રત્યૂષે પચ્છાશદ્યતસ્તત્રોદ્યોતકરદ્વયં ભવતિ, શેષં પ્રકટાર્થમિતિ ગાથાર્થઃ, ઉચ્છ્વાસમાનં ચોપરિણાદ્ વક્ષ્યામઃ ‘પાયસમા ઉસ્સાસા’ इत्यादिना ॥૧૫૩૩॥ સામ્પ્રતં દૈવસિકાદિષૂદ્યોતકરમાનમભિધિત્સુરાહ—‘ચત્તારિ’ત્તિગાહા ભાવિતાર્થા ॥૧૫૩૪॥ અધુના શ્લોકમાન— 5 મુપદર્શયન્નાહ—‘પળવીસે’તિગાહા નિગદસિદ્ધૈવ, નવરં ચતુર્ભિરુચ્છ્વાસૈઃ શ્લોકઃ પરિગૃહ્યતે ॥૧૫૩૫॥

इत्युक्त्वा નિયતકાયોત્સર્ગવત્કવ્યતા, इदानीमनियतकાયોત્સર્गवत्कव्यतावसरः, તત્રેયં ગાથા —

गमणागमणविहारे सुप्ते वा सुमिणदंसणे राओ ।

નાવાનહસંતારે ઇરિયાવહિયાપડિક્કમણં ॥૧૫૩૬॥

ટીકાર્થ : પ્રથમ ગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર શેષ એટલે ગમન વિગેરે વિષયક કાયોત્સર્ગ 10 જાણવા. (અહીં ‘એતે તાવ વેલાણિયમેણ ધણિતા કાઠસ્સગ્ગા’ इति चूर्णिकारवचनाद् નિયત એટલે ચોક્કસ સમયે કરવા યોગ્ય કાયોત્સર્ગ. અને અનિયત એટલે ગમન વિગેરે જ્યારે થાય ત્યારે કરવા યોગ્ય કાયોત્સર્ગ.) ॥૧૫૩૨॥ હવે નિયતકાયોત્સર્ગોના ઉચ્છ્વાસપ્રમાણને સામાન્યથી પ્રતિપાદન કરતા કહે છે — સાંજના પ્રતિક્રમણમાં એકસો ઉચ્છ્વાસ = ચાર લોગસ્સપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ થાય છે. (સાંજના પ્રતિક્રમણમાં ‘આયરિય ઉક્ખજાણ સીસે...’ સૂત્ર બોલ્યા પછી બે, એક, એક એમ ચારિત્ર, 15 દર્શન, અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ માટે જે ચાર લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ થાય છે તે સમજવો.) સવારના પ્રતિક્રમણમાં પચાસ ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ જાણવો, કારણ કે ત્યાં બે લોગસ્સ જ હોય છે. (આ બે લોગસ્સ એટલે સવારે પ્રતિક્રમણ ઠાવ્યા પછી ચારિત્ર—દર્શન—જ્ઞાનની વિશુદ્ધિ માટે ત્રણ કાયોત્સર્ગ થાય છે. તેમાં પહેલા બે કાયોત્સર્ગ એક—એક લોગસ્સપ્રમાણ જે છે તે બે લોગસ્સ અહીં જાણવા.) પાશ્વિકપ્રતિક્રમણમાં ત્રણસો ઉચ્છ્વાસ, ચાતુર્માસિકમાં પાંચસો અને વાર્ષિકમાં એક હજાર આઠ 20 ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ જાણવો. એક ઉચ્છ્વાસ એટલે કેટલું પ્રમાણ જાણવું ? તે અમે આગળ ‘પાયસમા ઉસ્સાસા’ વિગેરે ગાથાવડે જણાવીશું. ॥૧૫૩૩॥

હવે દૈવસિક વિગેરે પ્રતિક્રમણમાં કેટલા લોગસ્સપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ આવે છે ? તે કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે — ચાર, બે, બાર, વીસ અને ચાલીસ લોગસ્સ ક્રમશઃ દૈવસિક, રાત્રિક, 25 પક્કિ, ચાતુર્માસિક અને સાંવત્સરિકપ્રતિક્રમણમાં જાણવા. ॥૧૫૩૪॥ હવે દરેક પ્રતિક્રમણમાં શ્લોકોનું પ્રમાણ કેટલું હોય ? તે દેખાડતાં કહે છે — પચ્ચીસ, સાડાબાર, પિંચોત્તેર, એકસો પચ્ચીસ અને સંવત્સરીએ બસો બાવન શ્લોકો જાણવા, અહીં ચાર ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ એક શ્લોક જાણવો. ॥૧૫૩૫॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે નિયતકાયોત્સર્ગની વાત કરી. હવે અનિયત કાયોત્સર્ગની વાતનો અવસર છે. તેમાં આ ગાથા જાણવી ⇨

ગાથાર્થ : ગમનમાં, આગમનમાં, વિહારમાં, સૂત્રમાં, રાત્રિએ સ્વપ્નદર્શનમાં, નાવડીમાં, 30 નદીમાં, પુલમાં આ બધાને વિશે ઇરિયાવહી કરવી. (આ દ્વારગાથા છે.)

- 5 - ભત્તે પાળે સયણાસણે ય અરિહંતસમણસિજ્જાસુ ।
 ઉચ્ચારે પાસવળે પળવીસં હંતિ ઝસાસા ॥૨૩૬॥ દ્વારમ્ (ભા૦)
 નિયઆલયાઓ ગમણં અન્નતથ ડ સુત્તપોરિસિનિમિત્તં ।
 હોઝ વિહારો ઇત્થવિ પળવીસં હંતિ ઝસાસા ॥૧॥ (પ્ર૦)
 10 - ડદેસસમુદ્દેસે સત્તાવીસં અણુન્નવણિયાણે ।
 અદ્દેવ ય ઝસાસા પદ્ધવળપડિક્કમળમાઈ ॥૧૫૩૭॥
 જુજ્જઙ્ગ અકાલપઢિયાઈણસુ દુદ્ધુ અ પડિચ્છિયાઈસુ ।
 સમણુન્નસમુદ્દેસે કાઝસમ્માસ કરણં તુ ॥૧૫૩૮॥
 જં પુળ ડહિસમાળા અણ્ઙકંતાવિ કુળહ ઝસમ્મં ।
 15 - એસ અકઓવિ દોસો પરિધિપ્પઙ્ગ કિં મુહા ભંતે !? ॥૧૫૩૯॥
 પાવુઘાઈ કીરઙ્ગ ઝસમ્મો મંગલંતિ ડદેસે ।
 અણુવહિયમંગલાણં મા હુજ્જ કહિંચિ ણે વિઘ્ઘં ॥૧૫૪૦॥
 પાળવહમુસાવાણે અદત્તમેહુળપરિગ્ગહે ચેવ ।
 સયમેગં તુ અણૂણં ઝસાસાણં ભવિજ્જાહિ ॥૧૫૪૧॥
 20 - નાવાણે ઉત્તરિઙ્ગ વહમાઈ તહ નંઙ્ગ ચ એમેવ ।
 સંતારેણ ચલેણ વ ગંતું પળવીસ ઝસાસા ॥૧॥ (પ્ર૦)

- 20 ગૌમણં ભિક્ષાદિનિમિત્તમન્યગ્રામાદૌ, આગમણં તત્તો ચેવ, ઇત્થ ઇરિયાવહિયં પડિક્કમિઝ્ઞણ
 પંચવીસુસાસો કાઝસમ્મો કાયવ્વો ॥૧૫૩૬॥ તથા ચામુમેવાવયવં વિવૃણવન્નાહ ભાષ્યકાર:-
 'ભત્તે પાળે સયણાસણે' ગાહા, ભત્તપાળનિમિત્તમન્નગ્રામાદિગથા જઙ્ગ ન તાવ વેલેતિ તા ઇરિયાવહિયં
 20 પડિક્કમિઝ્ઞણ અચ્છંતિ । આગયાવિ પુણોઙ્ગવિ પડિક્કમંતિ, સયણાસણેત્તિ એવં સયણાસણનિમિત્તંપિ,

ગાથાર્થ : શેષ ગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : પ્રથમ ગાથામાં - ગમન એટલે ભિક્ષા વિગેરે માટે અન્ય ગામ વિગેરેમાં જવું.
 આગમન એટલે અન્ય ગામ વિગેરેથી પાછા આવવું. અંહી ઇરિયાવહી પ્રતિક્રમીને પચ્ચીસ ઉચ્ચવાસ
 પ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરવો. ॥૧૫૩૬॥ આ જ અવયવનું વિવરણ કરતા ભાષ્યકાર કહે છે - ભત્તે
 25 પાળે...' ગાથા, તેમાં ભક્ત-પાન માટે અન્યગામ વિગેરેમાં સાધુઓ ગયા હોય અને હજું ભક્ત-
 પાનનો સમય ન થયો હોય અને ત્યાં રાહ જોઈને રોકાવવાનું હોય તો ઇરિયાવહી કરીને રહે છે.
 એ જ પ્રમાણે ભક્ત-પાન વિગેરે લઈને મૂળસ્થાને આવેલા સાધુઓ ફરી ઇરિયાવહી કરે છે. આ
 જ પ્રમાણે શય્યા = સંધારો અથવા વસતિ, અને આસન = પીઠક વિગેરે માટે ગમનાગમનમાં
 ૨૩. ગમનં ભિક્ષાદિનિમિત્તમન્યગ્રામાદૌ આગમનં તત્ત એવાત્રેર્યાપથિકી પ્રતિક્રમ્ય પચ્ચવિંશત્યુચ્છાસઃ કાયોત્સર્ગઃ
 30 કર્તવ્યઃ, ભક્તપાનનિમિત્તમન્યગ્રામાદિગતા યદિ તાવન્ન વેલેતિ તદેર્યાપથિકી પ્રતિક્રમ્ય તિષ્ઠન્તિ, આગતા
 અપિ પુનરપિ પ્રતિક્રામ્યન્તિ, એવં શયનાસનનિમિત્તમપિ,

સંયણં—સંથારગો વસહી વા, આસણં—પીઢગાદિ, ‘અરહંતસમણસેજ્જાસુ’ત્તિ ચેઢિઘરં ગયા પડિક્કમિઝ્ઞણં અચ્છંતિ, एवं समणसेज्जंमि—સાહુવસતિમિત્યર્થઃ, ‘उच्चारपासवणे’ત્તિ ઉચ્ચારે વોસિરિણ પાસવણે ય જતિવિ હત્થમેત્તં ગયા તોઽવિ આગયા પડિક્કમંતિ, અહ મત્તણ વોસિરિયં હોજ્જ તાહે જો તં પરિઠવેતિ સો પડિક્કમંતિ, સે સઠાણેસુ પુણ જહિ હત્થસયં નિયત્તણસ્સ વા બાહિં તો પડિક્કમંતિ, અહ અંતો ન પડિક્કમંતિ, એતેસુ ય ઠાણેસુ કાઠસ્સગ્ગપરિમાણં પણુવીસં હોતિ ઠસાસત્તિ ગાથાર્થઃ 5
॥૨૩૬॥ ‘विहारे’ત્તિ વિહારદ્વારં વ્યાચિચ્છ્યાસુરાહ—‘निययालयाउ गमणं’ગાહા ડન્યકર્ત્તુકી સોપયોગા ચ નિગદસિદ્ધા ચ । ‘सुत्ते व’ત્તિ સૂત્રદ્વારં વ્યાચિચ્છ્યાસુરાહ—‘उद्देससमुद्देसे’ ગાહા વ્યાચ્છ્યા—સુત્તસ્સ ઉદ્દેસે સમુદ્દેસે ય જો કાઠસ્સગ્ગો કીરહિ તત્થ સત્તાવીસમુસ્સાસા ભવંતિ, અણુણવણયાણં ય, એત્થ જહિ અસઢો સયં ચેવ પારેહિ, અહ સઢો તાહે આયરિયા, ‘अट्टेव ऊसासा पट्टवणपडिक्कमणमाई’

ઈરિયાવહી કરે. એ જ પ્રમાણે ચૈત્યઘરમાં ગયા હોય ત્યારે ઈરિયાવહી કરીને રહે. એ જ પ્રમાણે 10
સાધુની વસતિમાં (= સો હાથ બહાર સ્વવસતિથી જુદી વસતિમાં) ગયા હોય ત્યારે ઈરિયાવહી કરીને રહે. વડીનીતિ કે માત્રુ પરઠવવા માટે જો કે એક હાથ જ દૂર ગયા હોય તો પણ પાછા આવીને ઈરિયાવહી કરે. પરંતુ જો કુંડીમાં માત્રુ કર્યું હોય તો જે તે કુંડીને પરઠવે તે ઈરિયાવહી કરે. જ્યારે શેષસ્થાનોમાં = ભક્ત-પાન વિગેરે માટે જો સો હાથથી બહાર ગયેલા હોય તો, અથવા સો હાથ 15
બહાર જઈને પાછો ફરે તો ઈરિયાવહી કરે, પણ સો હાથની અંદર જ હોય તો ન કરે. આ બધા સ્થાનોમાં ઈરિયાવહીમાં પચ્ચીસ ઉચ્છ્વાસ પ્રમાણ કાયોત્સર્ગ જાણવો. ॥ભા.—૨૩૬॥

હવે વિહારદ્વારની વ્યાખ્યા કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે — ‘નિયયાલયાઊ...’ આ ગાથા અન્યકર્તાની હોવા છતાં ઉપયોગી હોવાથી દેખાડાય છે. વિહાર એટલે પોતાના સ્થાને અસજ્ઞાય વિગેરેને કારણે સૂત્રપોરિસી માટે અન્યત્ર ગમન થાય છે. ત્યાં પણ પચ્ચીસ ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ જાણવો. ॥ પ્રક્ષિપ્તગાથા ॥ સૂત્રદ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે — સૂત્રના 20
ઉદેસ, સમુદેસ અને અનુજ્ઞામાં સત્તાવીસ ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ થાય છે. તેમાં જો શિષ્ય પોતે નિર્માયાવી હોય તો જાતે જ કાયોત્સર્ગ પારે. અને જો માયાવી હોય (એટલે કે પોતે કાયોત્સર્ગ વ્યવસ્થિત કરી શકતો ન હોય અથવા કાયો. કરવામાં ગોટાળા વાળતો હોય તો) આચાર્ય કહે ત્યારે તે પારે.

૨૪. शयनं संस्तारको वसतिर्वा, आसनं पीठादि ‘अर्हच्छ्रमणशय्यास्विति’ चैत्यगृहं गताः प्रतिक्रम्य तिष्ठन्ति, 25
एवं श्रमणशय्यास्विति साधुवसतौ ‘उच्चारप्रश्रवण’इति उच्चारं व्युत्सृज्य प्रश्रवणं च यद्यपि हस्तमात्रं गतास्तदाऽप्यागताः प्रतिक्रम्यन्ति, अथ मात्रके व्युत्सृष्टं भवेत् तदा यस्तं परिष्ठापयेत् स प्रतिक्राम्येत्, शेषस्थानेषु पुनर्यदि हस्तशतनिर्वृत्ताद्बहिस्तदा प्रतिक्रम्यन्ति, अथान्तर्न प्रतिक्रम्यन्ति, एतेषु च स्थानेषु कायोत्सर्गपरिमाणं पञ्चविंशतिरुच्छ्वासा इति । सूत्रस्योद्देशे समुद्देशे च यः कायोत्सर्गः क्रियते तत्र सप्तविंशतिरुच्छ्वासा भवन्ति, अनुज्ञायां च, अत्र यद्यशठः स्वयमेव पारयति, अथ शठस्तदाऽऽचार्या, 30
‘अष्टैवोच्छ्वासान् प्रस्थापनप्रतिक्रमणादौ

- પૈટ્ટવિઓ કજ્જનિમિત્તં જડ્ઝ ખલડ્ઝ અદુસ્સાસં ડસ્સગં કરિય ગચ્છડ્ઝ, બિતિયવારં જતિ તો સોલસ્સુસ્સાસં, તતિયવારં જડ્ઝ તો ન ગચ્છતિ, અણ્ણો પટ્ટવિજ્જતિ, અવસ્સકજ્જે વા દેવે વંદિય પુરઓ સાહૂ ઠવેત્તા અણ્ણેણ સમં ગચ્છતિ, કાલપડિક્કમણેવિ અદુસ્સાસા, આદિસદ્ધાઓ કાલગિણ્ણ પટ્ટવણે ચ ગોચરચરિયાએ સુચરંધપરિયટ્ટણે અદુ ચેવ, કેસિંચિ પરિયટ્ટણે પંચવીસ, તથાહિ—
- 5 'સુચરંધપરિયટ્ટણં મંગલત્થં કાડસ્સગં કાઠ્ઠણ કીરડ્ઝ'તિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૩૭॥ અત્રાહ ચોદકઃ— 'જુજ્જડ્ઝ અકાલપઢિયાડ્ઝ' ગાથા, યુજ્જયતે—સંગચ્છતે ઘટતે અકાલપઠિતાદિષુ કારણેષુ સત્સુ અકાલપઠિતમાદિશબ્દાત્ કાલે ન પઠિતમિત્યાદિ, દુષ્ટુ ચ પ્રતીચ્છિતાદિ—દુષ્ટવિધિના પ્રતીચ્છિતં આદિશબ્દાત્ શ્રુતહીલનાદિગ્રહઃ, 'સમણુણ્ણસમુદ્દેસે'તિ સમનુજ્ઞાસમુદ્દેશયોઃ, સમનુજ્ઞાયાં ચ સમુદ્દેશે ચ કાયોત્સર્ગસ્ય કરણં યુજ્જયત એવેતિ યોગઃ, અતિચારસમ્ભવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૩૮॥ 'જં પુણ'
- 10 ગાહા—યત્ પુનરુદ્દિશ્યમાનાઃ શ્રુતમનતિક્રાન્તા અપિ નિર્વિષયત્વાદપરાધમપ્રાપ્તા અપિ 'કુણ્ણહ ડસ્સગં'તિ

- 'અદ્દેવ ડસાસા...' ગુરુએ શિષ્યને કોઈ કામ માટે જવાનું કહ્યું હોય ત્યારે તે કામ માટે જતી વખતે જો ઠોકર વિગેરે લાગે તો આઠ ઉચ્છ્વાસનો કાયોત્સર્ગ કરીને નીકળે, બીજીવાર સ્ખલના પામે તો સોળ ઉચ્છ્વાસનો કાયોત્સર્ગ કરે. ત્રીજી વાર જો સ્ખલના પામે તો તે કામ માટે પોતે નીકળે નહીં પરંતુ ગુરુ બીજાને મોકલે. જો જવું જ પડે એવું હોય તો અરિહંત દેવોને વંદન કરીને પોતાની આગળ
- 15 બીજા સાધુને રાખીને તે સાધુ સાથે નીકળે. (અર્થાત્ પોતે આગળ ન રહે પરંતુ બીજાને આગળ કરીને તેની સાથે નીકળે.) એ જ પ્રમાણે કાલનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય (જોગમાં કાલગ્રહણ પછી પાટલીના અંતમાં જે 'પાભાઈકાલ પડિક્કમુ ? વિગેરે જે આદેશ માંગવામાં આવે છે) તેમાં, તથા આદિશબ્દથી કાલનું ગ્રહણ કરવામાં, કાલનું પ્રસ્થાપન કરવામાં, ગોચરીમાં (= ગોચરીમાં જે અનેષણ થઈ તેના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે) અને શ્રુતસ્કંધનું પુનરાવર્તન કરવાનું હોય ત્યારે આઠ ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ થાય
- 20 છે. કેટલાકો પુનરાવર્તન માટે પચ્ચીસ ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરવાનું કહે છે. (શંકા : પુનરાવર્તન માટે કાયોત્સર્ગ કરવાનું કહ્યું છે ? — હા કહ્યું છે.) તે આ પ્રમાણે — “શ્રુતસ્કંધનું પુનરાવર્તન મંગલમાટે કાયોત્સર્ગ કરીને કરવું.” ॥૧૫૩૭॥

- શંકા : અકાલે સ્વાધ્યાય કર્યો, આદિશબ્દથી કાલે સ્વાધ્યાય ન કર્યો વિગેરે લેવા, અવિધિથી શ્રુત સ્વીકાર્યું = ભણ્યું, આદિશબ્દથી શ્રુતની હીલના કરી વિગેરે લેવા, તથા અનુજ્ઞા અને સમુદ્દેશ, આ
- 25 બધામાં અતિચારનો સંભવ હોવાથી કાયોત્સર્ગ કરવો એ ઘટે છે. ॥૧૫૩૮॥ પરંતુ જે સાધુઓને હજુ શ્રુતનો ઉદ્દેશો કરાવાઈ રહ્યો છે અર્થાત્ જે સાધુઓએ શ્રુત ભણવાનું હજુ તો શરૂ કરવાનું છે, હજુ

૨૫. પ્રસ્થાપિતઃ કાર્યનિમિત્તં યદિ સ્ખલતિ અષ્ટોચ્છ્વાસમુત્સર્ગં કૃત્વા ગચ્છતિ, દ્વિતીયવારં યદિ તદા ષોડશોચ્છ્વાસં, તૃતીયવારં યદિ તદા ન ગચ્છતિ, અન્યઃ પ્રસ્થાપ્યતે, અવશ્યકાર્યે વા દેવાન્ વન્દિત્વા પુરતઃ સાધૂન્ સ્થાપયિત્વાડ્યેન સમં ગચ્છતિ, કાલપ્રતિક્રમણેડ્યપ્યષ્ટોચ્છ્વાસાઃ, આદિશબ્દાત્ કાલગ્રહણે પ્રસ્થાપને
- 30 ચ, ગોચરચર્યાયાં શ્રુતસ્કન્ધપરાવર્તનેડ્યૈવ, કેષાઞ્ચિત્ પરાવર્તને પચ્ચવિંશતિઃ, શ્રુતસ્કન્ધપરાવર્તનં મહૂલાર્થં કાયોત્સર્ગં કૃત્વા ક્રિયતે ।

કુરુત કાયોત્સર્ગ ઇષઃ અકૃતોઽપિ દોષઃ કાયોત્સર્ગશોધ્યઃ પરિગૃહ્યતે કિં મુધા ભદન્ત !, ન ચેત્ પરિગૃહ્યતે ન કર્તવ્યઃ તત્ત્વદેશકાયોત્સર્ગ ઇતિ ગાથાભિપ્રાયઃ ॥૧૫૩૯॥ અત્રાહાચાર્યઃ—‘પાવુગ્ધાઈ કીરડ’ ગાહા નિગદસિદ્ધા ॥૧૫૪૦॥ ‘સુમિણદંસણે રાઠ’તિ દ્વારં વ્યાખ્યાનયન્નાહ—‘પાણવહમુસાવાઈ’ ગાહા, ‘સુમિણંમિ પાણવહમુસાવાઈ અદત્તમેહુણપરિગ્ગહે ચેવ આસેવિઈ સમાણે સચમેગં તુ અણૂણં 5
ઉસાસાણં ભવિજ્જાહિ, મેહુણે દિટ્ઠિવિપ્પરિયાસિયાઈ સયં ઇત્થીવિપ્પરિયાસયાઈ અદ્ધસયંતિ ઉત્તં ચ—‘દિટ્ઠિવિપ્પરિયાસે સયં મેહુણંમિ થીવિપરિયાસે । અદ્ધસયં વવહારે અણભિસ્સંગસસ સાહુસસ 10
॥૧॥’ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૪૧॥ ‘પાવાણતિસંતાર’તિ દ્વારત્રયં વ્યાચિહ્વ્યાસુરાહ—‘નાવાઈ ઉત્તરિઠં વહગાઈ’ ગાહા, ગાથેયમન્યકર્તૃકી સોપયોગા ચ નિગદસિદ્ધા, ઇદનીમુચ્છાસમાનપ્રતિપાદનાયાહ —

જેઓએ શ્રુત ભણીને પૂર્ણ કર્યું નથી અને તેથી તેઓ નિર્વિષય હોવાથી એટલે કે અપરાધનો વિષય = શ્રુત એ હજુ પામ્યા જ નથી અને માટે જ અપરાધને પણ પામ્યા નથી છતાં કાયોત્સર્ગ કરે છે. 10
તો હે ગુરુ ! આ નહીં કરાયેલો એવો પણ દોષ કાયોત્સર્ગથી શોધ્ય શા માટે માનો છે ? અને જો નથી માનતા તો ઉદ્દેશસંબંધી કાયોત્સર્ગ કરવાની જરૂર નથી. ॥૧૫૩૯॥

સમાધાન : પાપોનો ધાત કરનાર એવો કાયોત્સર્ગ મંગલ હોવાથી ઉદ્દેશમાં કરાય છે, મંગલ નહીં કરનારા સાધુઓને કોઈ રીતે વિગ્ધ ન થાય (તે માટે મંગલ કરવું આવશ્યક છે. અને માટે મંગલરૂપ કાયોત્સર્ગ કર્તવ્ય છે.) ॥૧૫૪૦॥ ‘સ્વપ્રદર્શન રાત્રિએ’ દ્વારનું વ્યાખ્યાન કરતા કહે છે 15
— સ્વપ્રમાં પ્રાણવધ, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહનું આસેવન થયું હોય તો સંપૂર્ણ એવા સો ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ થાય છે. મૈથુનમાં એટલું વિશેષ જાણવું કે — દૃષ્ટિવિપર્યાસ થયો હોય (એટલે સ્ત્રી તરફ રાગદૃષ્ટિથી જોયું હોય) તો સો ઉચ્છ્વાસનો અને સ્ત્રીવિપર્યાસ થયો હોય (એટલે કે સ્ત્રી સાથે અબ્રહ્મનું સેવન થયું હોય) તો એકસો આઠ ઉચ્છ્વાસનો કાયોત્સર્ગ કરાય છે. કહ્યું છે — “વ્યવહારથી અનભિષ્વંગ = સાક્ષાત્ મૈથુનસેવન નહીં કરનારા સાધુને મૈથુનને વિશે 20
દૃષ્ટિવિપર્યાસમાં સો અને સ્ત્રીવિપર્યાસમાં એકસો આઠ ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરવાનો હોય છે. ॥૧॥” ॥૧૫૪૧॥

‘નાવડી, નદી અને પુલ’ એ ત્રણદ્વારની વ્યાખ્યા કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી ‘નાવાઈ... ગાથા કહે છે — આ ગાથા અન્યકર્તાની હોવા છતાં ઉપયોગી છે. નાવડીવડે પાણીનો પ્રવાહ વિગેરે 25
ઉતરીને (જો કે પાણી વિગેરેનો સંઘટ્ટો વિગેરે ન હોય તો પણ) પચ્ચીસ ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરે. એ જ પ્રમાણે નદીને ઉતરીને અથવા ચંચળ એવા સંતારવડે (સંતારવડે એટલે નદીને સામે કિનારે જવા માટે મૂકેલા પથ્થર વિગેરે કે દોરી વિગેરેથી બાંધેલા પુલ વિગેરેવડે) ઉતરીને પચ્ચીસ ઉચ્છ્વાસપ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરવાનો હોય છે. ॥ પ્રક્ષિપ્તગાથા ॥ હવે એક ઉચ્છ્વાસ એટલે કેટલું પ્રમાણ ? તે જણાવવા માટે કહે છે ⇨

૨૬. સ્વપ્ને પ્રાણવધમૃષાવાદાદત્તમૈથુનપરિગ્રહેષ્વાસેવિતેષુ સત્સુ શતમેકમનૂનમુચ્છાસાનાં ભવેત્, મૈથુને 30
દૃષ્ટિવિપર્યાસે શતં સ્ત્રીવિપર્યાસેઽષ્ટશતમિતિ.

પાયસમા ઝસાસા કાલપમાણેણ હુંતિ નાયવ્વા ।

એયં કાલપમાણં ઝસમગેણં તુ નાયવ્વં ॥૧૫૪૨॥

‘પાયસમા ઝસાસા કાલ’ ગાઠા નિગદસિદ્ધા—નવરં પાદઃ—શ્લોકપાદઃ ॥૧૫૪૨॥ વ્યાખ્યાતા ગમનેત્યાદિદ્વારગાથા, અધુનાઽઽદ્યદ્વારગાથાગતમશઠદ્વારં વ્યાખ્યાયતે, ઇહ વિજ્ઞાનવતા શાઠ્યરહિતેનાત્મ-

5 હિતમિતિકૃત્વા સ્વબંલાપેક્ષયા કાર્યોત્સર્ગઃ કાર્યઃ, અન્યથાકરણેઽનેકદોષપ્રસન્નઃ, તથા ચાહ ભાષ્યકારઃ—

જો ખલુ તીસઙ્ગવરિસો સત્તરિવરિસેણ પારણાઙ્ગસમો ।

વિસમે વ કૂડવાહી નિવ્વિન્નાણે હુ સે જહ્વો ॥૨૩૭॥ (ભા૦)

સમભૂમેવિ અઙ્ગભરો ઝજ્જાણે કિમુઅ કૂડવાહિસસ ? ।

10 અઙ્ગભરેણં ભજ્જઙ્ગ તુત્તયઘાણહિ અ મરાલો ॥૨૩૮॥ (ભા૦)

એમેવ બલસમગ્ગો ન કુણઙ્ગ માયાઙ્ગ સમ્મમુસસગ્ગં ।

માયાવડિઅં કમ્મં પાવઙ્ગ ઝસમગ્ગકેસં ચ ॥૧॥ (પ્ર૦)

માયાણ ઝસમગ્ગં સેસં ચ તવં અકુવ્વઓ સહુણો ।

15 કો અન્નો અણુહોહી સકમ્મસેસં અણિજ્જરિયં ? ॥૧૫૪૩॥

નિક્કૂઙ્ગં સવિસેસં વયાણુરૂવં બલાણુરૂવં ચ ।

ખાણુવ્વ ઝદ્ધદેહો કાઝસમગ્ગં તુ ઠાઙ્ગજ્જા ॥૧૫૪૪॥

વ્યાખ્યા—યઃ કશ્ચિત્ સાધુઃ, ખલુશબ્દો વિશેષણાર્થઃ, ત્રિંશદ્વર્ષઃ સન્ ખલુશબ્દાદ્ બલવાનાતઙ્ગરહિતશ્ચ સત્તતિવર્ષેણાન્યેન વૃદ્ધેન સાધુના પારણયા સમઃ—કાયોત્સર્ગપ્રારમ્ભપરિસમાપ્ત્યા તુલ્ય ઇત્યર્થઃ । વિષમ ઇવ—ઝદ્ધંકાદાવિવ કૂટવાહી વિષમવાહી બલીવર્દ ઇવ નિર્વિજ્ઞાન એવાસૌ

20 ગાથાર્થઃ : કાલથી એક પાદસમાન ઉચ્છ્વાસ જાણવો. આ કાલપ્રમાણ ઉત્સર્ગથી જાણવું.

ટીકાર્થઃ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર શ્લોકનો ચોથો ભાગ એટલે એક પાદ. ॥૧૫૪૨॥ આ પ્રમાણે ગમન વિગેરે જે દ્વારગાથા (૧૫૩૬) હતી તેનું વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થયું. હવે જે પ્રથમ દ્વારગાથામાં (૧૪૨૮માં) ‘અસઠ’ દ્વાર છે તેનું વ્યાખ્યાન કરાય છે. અહીં જ્ઞાનીએ માયા રહિત થઈને આત્મહિત સમજીને પોતાના બળની અપેક્ષાએ કાયોત્સર્ગ કરવા યોગ્ય છે. સ્વશક્તિ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ ન

25 કરવામાં અનેક દોષો લાગવાનો પ્રસંગ આવે છે. આ જ વાત ભાષ્યકાર કરે છે ન

ગાથાર્થઃ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થઃ : જે સાધુ ત્રીસવર્ષનો યુવાન છે. ‘ખલુ’ શબ્દ વિશેષ અર્થને જણાવનાર હોવાથી, બળવાન અને રોગરહિત છે. આવો તે સાધુ જો સિત્તેરવર્ષના અન્ય વૃદ્ધ સાધુની સાથે પારવાવડે સમાન છે અર્થાત્ કાયોત્સર્ગ સાથે ચાલુ કર્યો અને સાથે પૂરો કરે છે. (અર્થાત્ પોતાના સામર્થ્ય

30 પ્રમાણેનો કાયોત્સર્ગ કરતો નથી, પરંતુ પોતાની શક્તિ ગોપવે છે.) તે સાધુ પેલા ઊંચા ચડાણ વિગેરે વિષમસ્થાનોમાં સીધો નહીં ચાલનાર (= આડાઈ કરનાર) એવા બળદ જેવો જ્ઞાન વિનાનો જડ

‘જડ્ઘો’ જડઃ; સ્વહિતપરિજ્ઞાનશૂન્યત્વાત્, તથા ચાત્મહિતમેવ સમ્યક્કાયોત્સર્ગકરણં સ્વકર્મક્ષય-
 ફલત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૩૭॥ અધુના દૃષ્ટાન્તમેવ વિવૃણ્વન્નાહ-‘સમભૂમેવિ અઙ્ગભરો’ગાઠા વ્યાખ્યા-
 સમભૂમાવપિ અતિભરઃવિષમવાહિત્વાત્ ‘ઉજ્જાણો કિમુત કૂડવાહિસ્સ’ઉદ્ધર્વ યાનમસ્મિન્નિત્યુદ્યાનમ્-
 ઉદ્ધર્વં તસ્મિન્નુદ્યાને કિમુત ?, સુતરામિત્યર્થઃ, કસ્ય ?-કૂટવાહિનો-બલીવર્દસ્ય, તસ્ય ચ દોષદ્વયં
 કથમિત્યાહ-‘અતિભારેણં ભજ્જતિ તુત્તયઘાઁહિ ય મરાલો’ત્તિ અતિભારેણ ભજ્યતે યતો વિષમવાહિન 5
 એવાતિભારો ભવતિ, તુત્તયઘાતૈશ્ચ વિષમવાહ્યેવ પીડ્યતે, તુત્તગો-પાઙ્ગણો મરાલો-ગલિરિતિ
 ગાથાર્થઃ ॥૨૩૮॥ સામ્પ્રતં દાર્ષ્ટાન્તિકયોજનાં કુર્વન્નાહ-‘એવેવ બલસમગ્ગો’ ગાઠા વ્યાખ્યા-
 ઇયમન્યકર્તૃકી સોપયોગા ચ વ્યાખ્યાયતે, ‘એવેવ’ મરાલબલીવર્દવત્ બલસમગ્ગઃ સન્ યો ન કરોતિ
 માયયા કારણેન સમ્યક્-સામર્થ્યાનુરૂપં કાયોત્સર્ગં સ મૂઢઃ માયાપ્રત્યયં કર્મ પ્રાપ્નોતિ નિયમત
 એવ, તથા કાયોત્સર્ગક્લેશં ચ નિષ્ફલં પ્રાપ્નોતિ, તથાહિ-નિર્માયસ્યાપેક્ષારહિતસ્ય સ્વશક્ત્યનુરૂપં 10
 ચ કુર્વત એવ સર્વમનુષ્ઠાનં સફલં ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ અધુના માયાવતો દોષાનુપદર્શયન્નાહ-
 ‘માયાએ ઉસંગ્ગ’ગાઠા, માયયા કાયોત્સર્ગ શેષં ચ તપઃ-અનશનાદિ અકુર્વતઃ ‘સહિષ્ણોઃ’સમર્થસ્ય
 કશ્ચ તસ્માદન્યોઽનુભવિષ્યતિ ?, કિં-સ્વકર્મશેષમનિર્જરિતં, શેષતા ચાસ્ય સમ્યક્ત્વપ્રાપ્ત્યોત્કૃષ્ટ-

જાણવો, કારણ કે તે પોતાના હિતના જ્ઞાન વિનાનો છે. તે આ પ્રમાણે કે - સમ્યગ્રીતે કાયોત્સર્ગ
 કરવો તે પોતાના કર્મક્ષયરૂપ ફળવાળો હોવાથી આત્મહિતકર છે. (અને આ સાધુ પોતાની શક્તિ 15
 પ્રમાણેનો આત્મહિતકર એવો કાયોત્સર્ગ કરતો ન હોવાથી હિતકર એવા જ્ઞાન વિનાનો છે અને માટે
 જડ છે.) ॥ ભા.-૨૩૭ ॥

હવે દૃષ્ટાન્તનું જ વિવરણ કરતા કહે છે - સીધો નહીં ચાલતો હોવાથી જેને અતિભાર લાગે છે
 તેવો ગળિયો બળદ સમાન ભૂમિભાગમાં પણ જો હેરાન થતો હોય તો ઊંચા ચડાણમાં તેનું શું થાય?
 અર્થાત્ સુતરામ્ હેરાન થાય છે. જેને વિશે વાહન ઊર્ધ્વ થતું હોય તે ઉદ્યાન, એટલે કે ઊંચું ચડાણ. આવા 20
 બળદને બે દોષ થાય છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે - તે ગળિયો બળદ (પોતાનું સામર્થ્ય હોવા છતાં સરખી
 રીતે ચાલતો ન હોવાથી) અતિભારને કારણે શરીરથી તૂટે છે, કારણ કે સીધા નહીં ચાલનારને વધુ ભાર
 લાગે છે. અને સીધો નહીં ચાલનારો જ ચાબૂકોના મારથી વધુ માર ખાય છે. ॥ ભા. ૨૩૮ ॥

હવે દાર્ષ્ટાન્તિકયોજનાને કરતા કહે છે - ‘એવેવ બલસમગ્ગો...’ આ ગાથા અન્યકર્તાની છે, પણ
 ઉપયોગી હોવાથી વ્યાખ્યાન કરાય છે. ગળિયા બળદની જેમ બળયુક્ત એવો જે સાધુ માયાથી 25
 સામર્થ્ય પ્રમાણેનો કાયોત્સર્ગ કરતો નથી તે મૂઢ સાધુ નિયમથી માયાથી ઉત્પન્ન થયેલા કર્મોથી લેપાય
 છે અને નકામા કાયોત્સર્ગના ક્લેશને પામે છે. (અર્થાત્ તે જે કાયોત્સર્ગ કરે છે તે પણ નિષ્ફળ જાય
 છે.) આ પ્રમાણે માયા વિના આલોક-પરલોકની આશંસાથી રહિત થઈને પોતાની શક્તિ પ્રમાણે
 અનુજાનને કરનારાનાં જ બધા અનુજાનો સફળ થાય છે. ॥ પ્રક્ષિપ્તગાથા ॥

હવે માયાવાળાના દોષોને જણાવતા કહે છે - સમર્થ હોવા છતાં માયાથી કાયોત્સર્ગ અને શેષ 30
 અનશન વિગેરે તપને જે કરતો નથી તેના સિવાય વળી બીજો કોણ નહીં નિર્જરા કરાયેલા પોતાના
 કર્મશેષને અનુભવશે. (આશય એ છે કે કાયોત્સર્ગ, તપ વિગેરેથી જે શેષ કર્મો છે તે નિર્જરા થઈ

કર્માપેક્ષયેતિ, ઉક્તં ચ—“સંત્તપ્તહં પગડીણં અર્ધિભતરઓ ડ કોડીકોડીએ । કાઝણ સાગરાણં જડ લહડ ચડણહમણયરં ॥૧૧॥” અન્યે પઠન્તિ—‘એવેય ડ ડસસગં’તિ, ન ચાયમતિશોભનઃ પાઠ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૪૩॥ યતશ્ચૈવમતઃ—‘નિઘ્ઠૂડં સવિસેસં’ગાહા, ‘નિઘ્ઠૂટ’—મિત્યશઠં ‘સવિશેષ’મિતિ સમબલાદન્યસ્માત્ સકાશાત્, ન ચાહમહમિકયા, કિં તુ વયોડનુરૂપં, સ્થાણુરિવોદ્ધર્વદેહો નિષ્પ્રકમ્પઃ
5 સમશત્રુમિત્રઃ કાયોત્સર્ગં તુ તિષ્ઠેત્, તુશબ્દાદન્યચ્ચ ભિક્ષાટનાદ્યેવંભૂતમેવાનુતિષ્ઠેત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૪૪॥

ઇદાનીં વયો બલં ચાધિકૃત્ય કાયોત્સર્ગકરણવિધિમભિધત્તે —

તરુણો બલવં તરુણો અ દુબ્બલો થેરઓ બલસમિદ્ધો ।

થેરો અબલો ચડસુવિ ભંગેસુ જહાબલં ઠાઈ ॥૧૫૪૫॥

- 10 તરુણો બલવાન્ ૧ તરુણશ્ચ દુર્બલઃ ૨ સ્થવિરો બલસમૃદ્ધઃ ૩ સ્થવિરો દુર્બલઃ ૪ ચતુર્ષ્વપિ
મજ્જકેષુ યથાબલં તિષ્ઠતિ બલાનુરૂપમિત્યર્થઃ, ન ત્વભિમાનતઃ, કથમનેનાપિ વૃદ્ધેન તુલ્ય
જાત પરંતુ જે સાધુ કાયોત્સર્ગાદિને સામર્થ્ય હોવા છતાં કરતો નથી તેના તે કર્મો નિર્જરાને પામતા
નથી. તેથી તે અનિર્જરિત એવા શેષ કર્મો તેના સિવાય કોણ ભોગવવાનું છે ? અર્થાત્ એને જ
ભોગવવા પડશે.) (શંકા : અહીં કર્મોને ‘શેષ’ કેમ કહ્યા છે ? સમાધાન :) સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ
15 પહેલા જે ઉત્કૃષ્ટ કર્મો હતા તેની અપેક્ષાએ હવે જે કર્મો બાકી રહ્યા છે તે ઘણા ઓછા હોવાથી ‘શેષ’
કહ્યાં છે. કહ્યું જ છે — “આયુષ્ય સિવાયની સાતે કર્મોની સંખ્યા એક કોડાકોડી સાગરોપમની અંદર
થાય ત્યારે જીવ ચારમાંથી કોઈ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૧॥” કેટલાક આચાર્યો — ‘માયાએ ડસસગં’
ની બદલે ‘એવેય ડ ડસસગં’ પાઠ કહે છે પરંતુ તે બહુ સારો જણાતો નથી. ॥૧૫૪૩॥

- જે કારણથી આ પ્રમાણે છે તે કારણથી — માયા વિના સમાન બળવાળા એવા બીજા સાધુ કરતા
20 સવિશેષ કાયોત્સર્ગ કરે. તે કાયોત્સર્ગ પણ ‘હું આના કરતા વધારે કાયોત્સર્ગ કરું’ એવા પ્રકારની
અહમ્-અહમિકાથી નહીં પરંતુ પોતાની ઊંમરને અનુસારે, ઠુંઠાની જેમ ઊર્ધ્વકાયાવાળો (= ઊભા—
ઊભા), નિષ્પ્રકંપ રીતે શત્રુ-મિત્રને વિશે સમાન દષ્ટિ રાખીને કાયોત્સર્ગને કરે. ‘તુ’ શબ્દથી ભિક્ષા
માટે જવું વિગેરે બધા અનુષ્ઠાનો આ પ્રમાણે ‘માયા વિના’ વિગેરે વિશેષણોથી યુક્ત બનીને કરે.
॥૧૫૪૪॥

- 25 અવતરણિકા : હવે ઊંમર અને બળને આશ્રયીને કાયોત્સર્ગ કરવાની વિધિને કહે છે ⇨
ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : (ઊંમર અને બળને આશ્રયીને અહીં ચતુર્ભંગી જાણવી. તે આ પ્રમાણે — (૧) યુવાન
અને બળવાન હોય, (૨) યુવાન પણ દુર્બળ હોય, (૩) વૃદ્ધ અને બળવાન હોય, (૪) વૃદ્ધ અને
દુર્બળ હોય. આ ચારે ભાંગામાં જેનું જેટલું બળ હોય તે પ્રમાણે કાયોત્સર્ગ કરે પરંતુ અભિમાનથી
30 ન કરે, અર્થાત્ પોતાનું બળ ન હોવા છતાં આ બળવાન વૃદ્ધની સમાન કેવી રીતે થાઉં’ (અર્થાત્ તે
૨૭. સસાનાં પ્રકૃતીનામભ્યન્તરે તુ કોટીકોટ્યાઃ । કૃત્વા સાગરોપમાણાં યદિ લભતે ચતુર્ણામન્યતરત્ (તર્હિ
લભતે) ॥૧॥

ઇત્યબલવતાપિ સ્થાતવ્યમ્, ઉત્તરત્રાસમાધિગ્લાનાદાવધિકરણસમ્ભવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૪૪૫॥ ગતં સપ્રસન્નમશઠદ્વારં, સામ્પ્રતં શઠદ્વારાવસરસ્તત્રેયં ગાથા —

પયલાયડ પડિપુચ્છડ કંટયયવિયારપાસવળધમ્મે ।

નિયડી ગેલત્રં વા કરેડ કૂડં હવડ એયં ॥૧૫૪૬॥

કાયોત્સર્ગકરણવેલાયાં માયયા પ્રચલયતિ—નિદ્રાં ગચ્છતિ, પ્રતિપૃચ્છતિ સૂત્રમર્થં વા, કણ્ટકં 5
અપનયતિ, 'વિયાર'ત્તિ પુરીષપરિત્યાગાય ગચ્છતિ, 'પાસવળે'ત્તિ કાયિકાં વ્યુત્સૃજતિ 'ધમ્મે'ત્તિ
ધર્મં કથયતિ, 'નિકૃત્યા' માયયા ગ્લાનત્વં વા કરોતિ કૂટં ભવત્યેતદ્—અનુષ્ઠાનમિતિ ગાથાર્થઃ
॥૧૫૪૬॥

ગતં શઠદ્વારમ્, અધુના વિધિદ્વારંમાખ્યાયતે, તત્રેયં ગાથા —

પુવ્વં ઠંતિ ય ગુરુણો ગુરુણા ઉસ્સારિયંમિ પારેંતિ ।

ઠાયંતિ સવિસેસં તરુણા ડ અનૂણવિરિયા ડ ॥૧૫૪૭॥

ચરંગુલ મુહપત્તી ડજ્જુએ ડબ્બહત્થે રયહરણં ।

વોસડુચત્તદેહો કાઠ્ઠસગં કરિજ્જાહિ ॥૧૫૪૮॥

'પુવ્વં ઠંતિ ય ગુરુણો' ગાઠ પ્રકટાર્થા ॥૧૫૪૭॥ 'ચરંગુલ'ત્તિ ચત્તારિ અંગુલાણિ પાયાણં 15
અંતરં કરેયવ્વં, 'મુહપોત્તિ ડજ્જુએ'ત્તિ દાહિણહત્થેણ મુહપોત્તિયા ઘેત્તવ્વા, ડબ્બહત્થે રયહરણં
જેટલો કાયોત્સર્ગ કરે છે એટલો મોટો કાયોત્સર્ગ હું પણ કેમ ન કરું ?) આવા પ્રકારના અભિમાનથી
બળ વિનાના સાધુએ મોટા કાયોત્સર્ગ કરવા નહીં, કારણ કે આવા કાયોત્સર્ગ કરવામાં પછીથી
અસમાધિ, માંદગી વિગેરે થવાથી હિંસા થવાનો સંભવ છે. ॥૧૫૪૫॥

અવતરશિકા : પ્રસંગસહિત અશઠદ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે શઠદ્વારનો અવસર છે. તેમાં આ 20
પ્રમાણેની ગાથા જાણવી ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : કાયોત્સર્ગ કરવાના સમયે સાધુ માયાથી સૂઈ જાય અર્થાત્ ઊંધે. અથવા સૂત્ર કે અર્થને 25
પૂછે (પણ કાયોત્સર્ગ ન કરે.) અથવા કાંટો કાઢવા બેસી જાય, અથવા વડીનીતિ માટે જાય, માત્રુ
કરવા જાય, ધર્મકથા કરવા બેસી જાય, અથવા માયાથી બિમાર પડે. (આ પ્રમાણે કરવાથી તેનું તે)
અનુષ્ઠાન ખોટું થાય છે, (અર્થાત્ સ્વકર્મક્ષય કરનારું બનતું નથી.) ॥૧૫૪૬॥

અવતરશિકા : શઠદ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે વિધિદ્વાર કહેવાય છે. તેમાં આ ગાથા છે ⇨

ગાથાર્થ : બંને ગાથાઓના અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : ગુરુ કરતા પહેલાં કાયોત્સર્ગ ચાલુ કરે, ગુરુના પાર્યા પછી કાયોત્સર્ગ સાધુઓ પારે.
જેમનું બળ હીન થયું નથી તેવા બળવાન તરુણો વધારે પણ કાયોત્સર્ગ કરે. ॥૧૫૪૭॥ તેમાં બે 30
પગ વચ્ચેનું અંતર (આગળથી) ચારઆંગળ જેટલું રાખે. જમણા હાથે મુહપત્તિને પકડે. ડાબા હાથે
રજોહરણ રાખે, આ પ્રમાણેની વિધિવડે વ્યુત્સૃષ્ટ અને વ્યક્ત દેહવાળો સાધુ કાયોત્સર્ગ કરે.

કાયવ્વં, એતેણ વિહિણા 'વોસદ્વચત્તદેહો'તિ પૂર્વવત્, કાઠસ્સગ્ગં કરિજ્જાહિત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૪૮॥

ગતં વિધિદ્વારમ્, અધુના દોષદ્વારાવસરઃ, તત્રેદં ગાથાદ્વયં -

ઘોડગ લયાઇ યંભે કુદ્ધે માલે અ સવરિ વહુ નિયલે ।

લંબુત્તર થળ ડ્ઘ્ઘી સંજય યલિ[ણે ય] વાયસકવિટ્ટે ॥૧૫૪૯॥

5

સીસુક્કંપિય મૂડં અંગુલિભમુહા ય વારુણી પેહા ।

નાભીકરચલકુપ્પર ડ્ઘ્ઘારિય પારિયંમિ થુડં ॥૧૫૫૦॥

વ્યાખ્યા-આસોવ્વ વિસમપાયં આડંટાવિત્તુ ઠાઇ ડ્ઘ્ઘારિયં । કંપડ કાઠસ્સગ્ગે લયવ્વ
ખરપવણસંગેણં ॥૧॥ યંભે વા કુદ્ધે વા અવઠંભિય કુણતિ કાઠસ્સગ્ગં તુ । માલે ય ઉત્તમં
અવઠંભિય ઠાઇ ડ્ઘ્ઘારિયં ॥૨॥ સવરી વસણવિરહિયા કરેહિ સાગારિયં જહ ઠવેડ । ઠડકુણ

- 10 ગુજ્ઞદેસં કરેહિ ઇય કુણડ ડ્ઘ્ઘારિયં ॥૩॥ અવણામિઉત્તમંગો કાઠસ્સગ્ગં જહા કુલવહુવ્વ ।
નિયલિયઓવિવ ચલણે વિત્થારિય અહવ મેલવિડં ॥૪॥ કાઠકુણ ચોલપટ્ટં અવિધી
નાભિમંડલસ્સુવરિં । દિઘ્ઘા ય જાણુમિત્તં ચિટ્ઠં લંબુત્તરુડ્ઘારિયં ॥૫॥ ડ્ઘ્ઘારિયં ય થળે ચોલગપટ્ટે
ઠાઇ ડ્ઘ્ઘારિયં । દંસાઇરક્ષણઘ્ઘા અહવા અન્નાણદોસેણં ॥૬॥ મેલિત્તુ પળિહયાઓ ચલણે વિત્થારિકુણ

(બ્યુત્સુદ્ધેહ એટલે પરિષદોને સહન કરવાની તૈયારી સાથે દેહનો ત્યાગ કરનાર, અને ત્યક્તદેહ

- 15 એટલે દેહ પરંતુ મમત્વ છોડનાર.) ॥૧૫૪૮॥

અવતરણિકા : વિધિદ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે દોષદ્વારનો અંવસર છે. તેમાં આ બે ગાથાઓ
જાણવી ⇨

ગાથાર્થ : બંને ગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : (કાયોત્સર્ગસંબંધી દોષો આ પ્રમાણે જાણવા -) (૧) ઘોડકદોષ : ઘોડાની જેમ પગ
20 વાંકો રાખીને કાયોત્સર્ગ કરે. (૨) લતાદોષ : કર્કશપવનના સંગથી જેમ વેલડી કંપે તેમ કાયોત્સર્ગમાં
શરીર કંપે. (૩) સ્તંભદોષ : થાંભલે કે દિવાલ ઉપર ટેકો રાખીને કાયોત્સર્ગ કરે. (૪) માલાદોષ :
ઉપરના ભાગરૂપ માલમાં પોતાના મસ્તકને ટેકીને કાયોત્સર્ગ કરે. (૫) શબરીદોષ : શબરી એટલે
આદિવાસી સ્ત્રી, તે સ્ત્રી વસ્ત્રોથી રહિત હોય ત્યારે પોતાના હાથોવડે ગુમ અંગોને જેમ છુપાવે તે રીતે
પોતાના હાથોવડે ગુમ અંગોને છુપાવીને કાયોત્સર્ગ કરે.

- 25 (૬) વધુદોષ : કુલવધૂની જેમ મસ્તક નમાવીને કાયોત્સર્ગ કરે. (૭) નિગડદોષ : સાંકળથી
જાણે કે પગો બાંધેલા હોય તેમ બંને પગોને પહોળા કરીને કે ભેગા કરીને કાયોત્સર્ગ કરે. (૮)
લંબુત્તરદોષ : ચોલપટ્ટાને અવિધિથી પહેરીને એટલે કે નાભિથી ચાર આંગળ નીચે અને ઘુંટણથી
ચાર આંગળ ઉપર પહેરવાને બદલે નાભિથી ઉપર અને ઘુંટણ સુધી ચોલપટ્ટો પહેરીને કાયોત્સર્ગ
કરે. (૯) સ્તનદોષ : દંશ-મશક વિગેરેથી રક્ષણ મેળવવા માટે કે અજ્ઞાનને લીધે ચોલપટ્ટાથી
30 (અથવા કોઈપણ વસ્ત્રોથી) સ્તનોને (= છાતીના ભાગને) ઢાંકીને કાયોત્સર્ગ કરે. (૧૦) ઊર્ધ્વિકાદોષ :
તે બે પ્રકારે છે - બાહ્ય અને અભ્યંતર. તેમાં પગની એડીઓ ભેગી કરે અને આગળનો ભાગ પહોળો

બાહિરઓ । ઠાઠસ્સગ્ગં एसो बहिरउद्धी मुणोयव्वो ॥७॥ અંગુદ્ધે મેલવિડં વિત્થારિય પળિહયાઓ બાહિં
તુ । ઠાઠસ્સગ્ગં एसो भणिओ अब्भितरुद्धित्ति ॥८॥ કપ્પં વા પટ્ટં વા પાઙ્ગિડં સંજઙ્ગવ્વ ઠાઠસ્સગ્ગં ।
ઠાઠ ય ચ્છલિણં વ જહા રયહરણં અગ્ગઓ કાઠં ॥૯॥ ભામેઙ્ગ તહા દિટ્ઠિં ચલચિત્તો વાયસોવ્વ
ઠાઠસ્સગ્ગો । છપ્પઙ્ગઆણ ભણં કુણંઈ અ પટ્ટં કવિટ્ટં વ ॥૧૦॥ સીસં પકંપમાણો જક્કાઙ્ગુદ્ધવ્વ કુણંઈ
ઠાઠસ્સગ્ગં । મૂયવ્વ હુઅહુઅંતો તહેવ છિજ્જંતમાઈસુ ॥૧૧॥ અંગુલિભમુહાઓવિ ય ચાલંતો તહય કુણંઈ 5
ઠાઠસ્સગ્ગં । આલાવગગણણદ્ધા સંઠવણથં ચ જોગાણં ॥૧૨॥ કાઠસ્સગ્ગંમિ ઠિઓ સુરા જહ વુડવુડેઙ્ગ
અવ્વત્તં । અણુપેહંતો તહ વાનરુવ્વ ચાલેઙ્ગ ઓટ્ટુડે ॥૧૩॥ એ કાઠસ્સગ્ગં કુણમાણેણ વિબુહેણ
દોસા ઠ ॥ સમ્મં પરિહરિયવ્વા જિણપડિકુટ્ઠત્તિકાઠુણં ॥૧૪॥

‘નાભીકરયલકુપ્પર ઠસારે પારિયંમિ થુડંતિ નિર્યુક્તિગાથાશકલં લેશતોડુદ્ધકાયોત્સર્ગા-
વસ્થાનપ્રદર્શનપરં વિધ્યન્તરસંગ્રહપરં ચ, તત્ર ‘નાભિ’ત્તિ નાભીઓ હેઢા ચોલપટ્ટો કાયવ્વો, 10
કરયલેત્તિ સામણેણં હેઢા પ્રલંબકરયલે ‘જાવ કોપ્પરે’ત્તિ સોડવિય કોપ્પરેહિં ધરેયવ્વો, એવંભૂતેન
કરીને કાયોત્સર્ગમાં ઊભો રહે તે બાહ્યોર્ધ્વિકા અને એડીઓ પહોળી અને આગળનો ભાગ ભેગો
કરીને ઊભો રહે તે અભ્યંતરોર્ધ્વિકા જાણવી. (૧૧) સંયતી દોષ : વસ્ત્રને કે ચોલપટ્ટાને સાધ્વીની
જેમ ઓઢીને (એટલે કે બંને ભભાના ભાગો ઢંકાય તે રીતે ઓઢીને) કાયોત્સર્ગ કરે. (૧૨) ખલીનદોષ :
ઘોડાના મોઢામાં રહેલા ચાકડા (લુગાંમ)ની જેમ રજોહરણને આગળ (અર્થાત્ દશીઓ આગળ રહે 15
અને દાંડી પાછળ રહે એ રીતે) પકડીને ઊભો રહે. (૧૩) વાયસદોષ : ચંચળચિત્તવાળો સાધુ
કાયોત્સર્ગમાં કાગડાની જેમ આંખની કીકીઓ ભભાડે. (૧૪) કપિત્થ દોષ : કપિત્થ એટલે કોઠાનું
ફળ. જૂના ભયથી ચોલપટ્ટાને કોઠાની જેમ ડૂચો વાળીને બે પગ વચ્ચે ભરાવીને કાયોત્સર્ગ કરે.

(૧૫) શીર્ષોત્ક્રંપિત દોષ : જાણે કે કોઈ યક્ષ શરીરમાં પેસ્યો હોય તેની જેમ મસ્તકને
ધૂનાવતો કાયોત્સર્ગ કરે. (૧૬) મૂકદોષ : જ્યાં કાયોત્સર્ગ કરવા ઊભો હોય ત્યાં નજીકમાં કોઈ 20
વનસ્પતિ વિગેરે છેદતું હોય ત્યારે તેને છેદતો અટકાવવા મૂંગા વ્યક્તિની જેમ ‘હું હું’ કરતો કાયોત્સર્ગ
કરે. (૧૭) અંગુલિકાભ્રૂદોષ : આલાપકોની ગણતરી કરવા માટે આંગળીઓને ચલાવતા કાયોત્સર્ગ
કરે. તેમ જ સામેવાળાના કોઈ વર્તનથી પોતાને અશાંતિ થતી જોઈને પોતાના મન-વચન-કાયાની
શાંતિ માટે સામેવાળાને તે વર્તનથી અટકાવવા ભવાને આમ-તેમ ફેરવે. (૧૮) વારુણીદોષ :
કાયોત્સર્ગમાં રહીને દારૂડિયાની જેમ અવ્યક્ત અવાજને કરે = અવ્યક્તપણે બડબડ કરે. (૧૯) 25
પ્રેક્ષાદોષ : નમસ્કારાદિનું ચિંતન કરતો તે વાંદરાની જેમ હોઠોને હલાવે. કાયોત્સર્ગ કરનારા એવા
પંડિત જનોએ આ ઓગણીસ દોષો જિનોવડે નિષેધાયેલા હોવાથી સમ્યગ્ રીતે ત્યાગવા જોઈએ.

નાભીકરયલ... વિગેરે ગાથાનો પાછલો ભાગ સંક્ષેપથી કાયોત્સર્ગમાં સારી રીતે રહેવાનું જણાવનાર
અને અન્ય વિધિનો સંગ્રહ કરનાર જાણવો. તેમાં ‘નાભિ’ એટલે ચોલપટ્ટો નાભિથી ચાર આંગળ નીચે
પહેરવો. ‘કરયલ’ અર્થાત્ સામાન્યથી હાથ ધૂંટણ તરફ લટકતા રાખવા. ‘જાવ કોપ્પરે’ એટલે તે 30

૨૮. નાભિતોડધસ્તાત્ ચોલપટ્ટકઃ કર્તવ્યઃ, કરતલેતિ સામાન્યેન અધસ્તાત્ પ્રલમ્બકરતલઃ યાવત્ કૂર્પરાભ્યાં-
સોડપિ ચ કૂર્પરાભ્યાં ધારયિતવ્યઃ,

કાયોત્સર્ગઃ કાર્યઃ, ઈત્સારિય-કાઉત્સર્ગો પારિય નમોક્કારેણ અવસાણે થુઈ વાયવ્યેતિ ગાથાર્થઃ
૥૧૫૪૯-૫૦૥

ગતં પ્રાસન્નિકં, સામ્પ્રતં કસ્યેતિ દ્વારં વ્યાખ્યાયતે, તત્રોક્તદોષરહિતોઽપિ યસ્યાયં કાયોત્સર્ગો
યથોક્તફલો ભવતિ તમુપદર્શયન્નાહ -

- 5 વાસીચંદનકપ્પો જો મરણે જીવિયે ય સમસણ્ણો ।
દેહે ય અપડિબદ્ધો કાઉત્સર્ગો હવઇ તસ્સ ॥૧૫૫૧॥
તિવિહાણુવસગ્ગાણં દિવ્વાણં માણુસાણ તિરિયાણં ।
સમ્મમહિયાસણાએ કાઉત્સર્ગો હવઇ સુદ્ધો ॥૧૫૫૨॥
ફહલોગંમિ સુભદ્ધા રાયા ઉડોદ સિદ્ધિભજ્જા ય ।
10 સોદાસલ્લગ્ગથંભણ સિદ્ધી સગ્ગો ય પરલોએ ॥૧૫૫૩॥

‘વાસીચંદનકપ્પો’ ગાઠા વ્યાખ્યા-‘વાસીચંદનકલ્પઃ-ઉપકાર્યપકારિણોર્મધ્યસ્થઃ, ઉક્તં ચ-
“જો ચંદણેણ બાહું આલિપઇ વાસિણા વ તચ્છેઇ । સંથુણઇ જો વ નિંદઇ મહરિસિણો તત્થ સમભાવા
૥૧૥” અનેન પરં પ્રતિ નાધ્યસ્થ્યમુક્તં ભવતિ, તથા યો મરણે-પ્રાણત્યાગલક્ષણે જીવિતે ચ-
પ્રાણસંધારણલક્ષણે ચશબ્દાદિહલોકાદૌ ચ સમસજ્જઃ તુલ્યબુદ્ધિરિત્યર્થઃ, અનેન ચાત્માનં પ્રતિ
15 માધ્યસ્થ્યમુક્તં ભવતિ, તથા દેહે ચ-શરીરે ચાપ્રતિબદ્ધઃ ચશબ્દાદુપકરણાદૌ ચ, કાયોત્સર્ગો
ચોલપટ્ટો પણ બંને હાથની કોણીવડે પકડી રાખવો. આ રીતે થઈને કાયોત્સર્ગ કરવો. ‘નમો અરિહંતાણં’
કહીને કાયોત્સર્ગ પાર્યા બાદ સ્તુતિ બોલવી. ॥૧૫૪૯-૫૦॥

અવતરણિકા : પ્રાસંગિક વાત પૂર્ણ થઈ. હવે ‘કસ્ય’ દ્વારનું વ્યાખ્યાન કરાય છે. તેમાં
ઉપરોક્ત દોષોથી રહિત એવો પણ કાયોત્સર્ગ જેને યથોક્ત ફળવાળો થાય છે, તે જીવને જણાવતાં
20 કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : વાસીચંદનકલ્પ એટલે કે (વાસી = છરી જેવું શસ્ત્રવિશેષ. તેનાવડે કોઈ શરીરને
કાપવાદ્વારા અપકાર કરનાર હોય કે ગોશીર્ષ વિગેરે ચંદનવડે આલિપન કરવાદ્વારા ઉપકાર કરનાર
હોય) આ ઉપકારી કે અપકારી ઉપર રાગ-દ્વેષ વિનાનો મધ્યસ્થ. કહ્યું છે — ‘જે ચંદનવડે ભુજાઓનું
25 આલિપન કરે કે વાસીવડે છોલે, જે પોતાની પ્રશંસા કરતું હોય કે કોઈ પોતાની નિંદા કરતું હોય,
મહાશ્વરિઓ આવા ઉપકારી કે અપકારી ઉપર સમાનભાવવાળા હોય છે.’ ॥ ઉપ. મા. — ૯૨ ॥
આ વિશેષણથી સાધુનું બીજા પ્રત્યે માધ્યસ્થ કહ્યું.

- તથા જે પ્રાણોના ત્યાગરૂપ મરણને વિશે અને પ્રાણના ધારણરૂપ જીવનને વિશે — ‘ચ’ શબ્દથી
આલોક અને પરલોકને વિશે તુલ્ય બુદ્ધિવાળો છે. આ વિશેષણથી સાધુનું પોતાના પ્રત્યે માધ્યસ્થ કહ્યું.
30 તથા જે શરીરને વિશે અને ‘ચ’ શબ્દથી ઉપકરણ વિગેરેને વિશે અપ્રતિબદ્ધ = મૂર્છા વિનાનો છે.

૨૯. ઉત્સારિતે ચ-કાયોત્સર્ગે પારિતે નમસ્કારેણાવસાને સ્તુતિર્દાતવ્યા । યશ્ચન્દનેન બાહુમાર્લિમ્પતિ વાસ્યા વા
તક્ષયતિ । સંસ્તૌતિ યો વા નિન્દતિ મહર્ષયસ્તત્ર સમભાવાઃ ॥૧૥

યથોક્તફલો ભવતિ તસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૫૧॥ તથા—‘તિવિહાણુવસગ્ગાણં’ ગાહા, ત્રિવિધાનાં—
ત્રિપ્રકારાણાં ઉપસર્ગાણાં દિવ્યાનાં—વ્યન્તરાદિકૃતાનાં માનુષાણાં—પ્લેછાદિકૃતાનાં તૈરશ્નાનાં—
સિંહાદિકૃતાનાં સમ્યક્—મધ્યસ્થભાવેન અતિસહનયા સત્યા કયોત્સર્ગો ભવતિ શુદ્ધઃ—અવિપરીત
ઇત્યર્થઃ । તતશ્ચોપસર્ગસહિષ્ણોઃ કાયોત્સર્ગો ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૫૨॥ દ્વારં । સામ્પ્રતં
ફલદ્વારમભિધીયતે, તચ્ચ ફલમિહલોકપરલોકાપેક્ષયા દ્વિધા ભવતિ, તથા ચાહ ગ્રન્થકારઃ— 5
‘ઇહલોગમિ’ ગાહા વ્યાખ્યા—ઇહલોકે યત્ કાયોત્સર્ગફલં તત્ર સુભદ્રોદાહરણં—કથં ?, વસંતપુરં
નગરં, તત્થ જિયમુત્તરાયા, જિણદત્તો સેટ્ટી સંજયસદ્ધુઓ, તસ્સ સુભદ્રા દારિયા ધુયા, અતીવ-
રૂવસ્સિણી ઓરાલિયસરીરા સાવિગા ય, સો તં અસાહંમિયાણં ન દેઙ્, તચ્ચનિયસદ્ધેણં ચંપાઓ
વાણિજ્જગણેણ દિદ્ધા, તીએ રૂવલોભેણ કવડસદ્ધુઓ જાઓ, ધમ્મં સુણેઙ્, જિણસાહૂ પૂજેઙ્,
અણ્ણયા ભાવો સમુપ્પણ્ણો, આયરિયાણં આલોઙ્, તેહિવિ અણુસાસિઓ, જિણદત્તેનાવિ સે ભાવં 10

આવા સાધુનો કાયોત્સર્ગ યથોક્તફલને = સ્વકર્મના ક્ષયરૂપ ફલને આપનારો છે. ॥૧૫૫૧॥

તથા ત્રણ પ્રકારના ઉપસર્ગોને એટલે વ્યન્તરાદિકૃત દિવ્ય, હલકી જાતિવાળા એવા મનુષ્ય વિગેરે
દ્વારા કરાયેલા માનુષ અને સિંહાદિકૃત તિર્યચસંબંધી ઉપસર્ગોને જે સાધુ મધ્યસ્થભાવવડે સહન કરે
છે તે સાધુનો કાયોત્સર્ગ શુદ્ધ = અવિપરીત થાય છે. તેથી ભાવાર્થ એ છે કે જે ઉપસર્ગોને સહન
કરનાર છે તેનો કાયોત્સર્ગ શાય છે, (અર્થાત્ યથોક્તફલવાળો થાય છે.) ॥૧૫૫૨॥ 15

હવે ફલદ્વાર કહેવાય છે. અને તે ફલ આલોક અને પરલોકની અપેક્ષાએ બે પ્રકારનું છે. આ
જ વાત ગ્રંથકારશ્રી કરે છે — આલોકમાં જે કાયોત્સર્ગનું ફલ છે તેમાં સુભદ્રાનું ઉદાહરણ છે. કેવી
રીતે ? તે કહે છે. —

❀ કાયો. ના આલોકફલ ઉપર સુભદ્રા વિગેરેના દૃષ્ટાન્તો ❀

વસંતપુર નગરમાં જિતશત્રુ રાજા હતો. ત્યાં જિનદત્તનામનો શ્રેષ્ઠ સાધુઓ પ્રત્યે ભક્તિ— 20
બહુમાનવાળો હતો. તેને સુભદ્રાનામની દીકરી હતી. તે અત્યંતરૂપવાન, સુંદર શરીરવાળી અને
શ્રાવિકા હતી. જિનદત્ત પોતાની દીકરીને અસમાનધર્મવાળા (= મિથ્યાત્વી) સાથે પરણાવા માંગતો
નહતો. એકવાર ચંપાનગરીથી (વસંતપુર) વેપાર માટે ગયેલા બૌદ્ધધર્મપ્રિય એવા એક વેપારીએ
સુભદ્રાને જોઈ. તેણીના રૂપના લોભથી તે કપટી શ્રાવક થયો. (અર્થાત્ માયાથી તેણે શ્રાવકપદ્યું
સ્વીકાર્યું.) તે ધર્મ સાંભળે છે. જિનેશ્વરદેવ અને સાધુઓની પૂજા કરે છે. (આમ કરતા—કરતા) તેણે 25
એકવાર વાસ્તવિક જિનધર્મ પ્રત્યે રૂચિ ઉત્પન્ન થઈ.

પોતાની તે માયાની આચાર્ય પાસે આલોચના કરી. આચાર્યે પણ તેને હિતશિક્ષા આપી. જિનદત્ત

૩૦. વસન્તપુરં નગરં, તત્ર જિતશત્રૂ રાજા, જિનદત્તઃ શ્રેષ્ઠી સંયતશ્રાદ્ધઃ; તસ્ય સુભદ્રા બાલિકા દુહિતાઽતીવ
રૂપિણી ઉદારશરીરા શ્રાવિકા ચ, સ તામસાધાર્મિકાય ન દદાતિ, તચ્ચનિકશ્રાદ્ધેન ચમ્પાતો વાણિજ્યગતેન
દૃષ્ટા, તસ્યા રૂપલોભેન કપટશ્રાદ્ધો જાતઃ, ધર્મં શૃણોતિ, જિનસાધૂન્ પૂજયતિ, અન્યદા ભાવઃ સમુત્પન્નઃ, 30
આચાર્યાણાં કથયતિ, તૈરપ્યનુશિષ્ટઃ, જિનદત્તેનાપિ તસ્ય ભાવં

નૌઠુણ ધૂયા દિણ્ણા, વિત્તો વિવાહો, કેચ્ચરકાલસ્સવિ સો તં ગહાય ચંપં ગઓ, નગંદસાસુમાઙ્ગયાઓ તચ્ચણિયસઙ્કિગાઓ તં ઁંચિસંતિ, તઓ જુયગં ઘરં કયં, તત્થાણેગે સમણા સમણીઓ ય પાઠગાનિમિત્તમાગચ્છંતિ, તતો તચ્ચણિગગસઙ્કિયા ભણંતિ—એસા સંજયાણં દહં અણુરત્તત્તિ, ભત્તારો સે ન પત્તિયઙ્ગિ, અણ્ણયા કોઈ વણ્ણરૂવાઙ્ગુણગણપુત્તો, તરુણભિક્ખૂ પાઠગાનિમિત્તં ગઓ, તસ્સ

5 ય વાઠ્ઠુયં અચ્છિમિ કણગં પવિટ્ઠં, સુભદ્દાએ તં જીહાએ લિહિઠ્ઠુણ કઙ્કિતં, તસ્સ નિલાઙ્કે તિલઓ સંકંતો, તેણવિ અણુવત્તેણ ણ જાણિઓ, સો નીસરતિ તાવ તચ્ચણિગસઙ્કિગાહિં અથક્કાગયસ્સ ભત્તારસ્સ સ દંસિઓ, પેચ્છ ઇમં વીસત્થરમિયસંકંતં સભજ્જાએ સંતગં તિલગંતિ, તેણવિ ચિંતિયં—કિમિદમેવંપિ હોજ્જા ?, અહવા બલવંતો વિસયા અણેગભવબ્બત્થગા ય કિન્ન હોઙ્ગિ ?, મંદનેહો જાઓ, સુભદ્દાએ કહવિ મુણિઓ એસ વુત્તંતો, ચિંતિયં ચ ણાએ—પાવચનીઓ એસ ડહાહો કહં

- 10 તેના સુંદર ભાવોને જાણીને પોતાની દીકરી આપી. બંનેનો વિવાહ થયો. કેટલાક કાળ પછી તે વૈપારી સુભદ્રાને લઈને ચંપાનગરીમાં ગયો. ત્યાં સુભદ્રાની નણંદ, સાસુ વિગેરે બૌદ્ધધર્મપ્રિય હોવાથી સુભદ્રાનો તિરસ્કાર કરે છે. તેથી તે બંને જુદા ઘરમાં રહેવા જાય છે. ત્યાં અનેક સાધુ—સાધ્વીઓ પોતાને પ્રાયોગ્ય આહાર—પાણી માટે વહોરવા આવે છે. તેથી બૌદ્ધધર્મપ્રિય એવા સાસુ વિગેરે પોતાના દીકરાને કહે છે—‘આ સુભદ્રા સાધુઓ ઉપર દેહ રાગવાળી છે.’ સુભદ્રાનો પતિ વિશ્વાસ કરતો નથી.
- 15 એકવાર સુભદ્રાના ઘરે વર્ષા, રૂપ વિગેરે ગુણોના સમૂહથી પૂર્ણ એવો યુવાન સાધુ પ્રાયોગ્ય વહોરવા ગયો. ત્યાં તેના આંખમાં પવનથી ડોળું એક રજકણ પેસ્યું. સુભદ્રાએ તે રજકણને પોતાની જાભથી બહાર ખેંચી લીધું. આમ કરવામાં પોતાનું તિલક સાધુના કપાળે લાગી ગયું. ઉપયોગ ન હોવાથી સાધુને પણ કપાળ ઉપર તિલક લાગ્યાની ખબર ન પડી. તે ઘરમાંથી બહાર નીકળે છે. તેટલામાં નંદણ, સાસુ વિગેરેએ અકાળે ઘરે આવેલા પોતાના દીકરાને સાધુ દેખાડ્યો. (અર્થાત્
- 20 સાધુના કપાળ ઉપર લાગેલ પોતાની પત્નીનું તિલક દેખાડ્યું.) અને કહ્યું, — ‘હે પુત્ર ! આ પ્રમાણે સંક્રાન્ત થયેલા તારી પત્નિના તિલકને તું વિશ્વાસપૂર્વક જો.

પતિએ પણ વિચાર્યું કે — “(આટલી ધર્મિષ્ઠ પત્ની હોવા છતાં) શું આવું પણ કરી શકે છે ? અથવા વિષયો બળવાન અને અનેકભવોથી અભ્યસ્ત છે તેથી શું ન થઈ શકે ?” સુભદ્રા ઉપરનો પતિનો સ્નેહ ઓછો થયો. સુભદ્રાએ તેનું કારણ કોઈપણ રીતે જાણી લીધું. તેણીએ વિચાર્યું — “આ

- 25 ૩૧. જ્ઞાત્વા દુહિતા દત્તા, વૃત્તો વિવાહઃ, કિયચ્ચિરેણ કાલેન સોઙ્ગિ તાં ગૃહીત્વા ચમ્પાં ગતઃ, નનંદુશ્ચાદિકા-સ્તચ્ચનિકશ્રાદ્ધ્યસ્તાં નિન્દન્તિ, તતઃ પૃથગ્ગૃહં કૃતં, તત્રાનેકે શ્રમણાઃ શ્રમણ્યશ્ચ પ્રાયોગ્યનિમિત્તમાગચ્છન્તિ, તચ્ચનિકશ્રાદ્ધ્યો ભણન્તિ—એષા સંયતેષુ દૃઢમનુરક્તેતિ ભર્તા તસ્યા ન પ્રયેતીતિ, અન્યદા કોઙ્ગિ વર્ણરૂપાદિગુણગણપૂર્ણસ્તરુણભિક્ષુઃ પ્રાયોગ્યનિમિત્તં ગતઃ, તસ્ય ચ વાઠ્ઠુયં રજોઙ્કિણ પ્રવિટ્ઠં, સુભદ્રયા તજ્જિહ્વયોલ્લિહ્ય વૃષ્ટં, તસ્ય લલાટે તિલકઃ સંક્રાન્તઃ, તેનાપ્પનુપયુક્તેન ન જ્ઞાતઃ, સ નિસ્સરતિ તાવત્તચ્ચનિક-
- 30 શ્રાદ્ધીભિક્ષાકાણ્ડાગતાય ભરેં સ દર્શિતઃ, પચ્ચેદં વિશ્વસ્તરમિતિસંક્રાન્તં સ્વભાર્યાયાઃ સત્ત્વં તિલકમિતિ, તેનાપિ ચિન્તિતં—કિમિદમેવમપિ ભવેત્ ?, અથવા બલવંતો વિષયા અનેકભવાભ્યસ્તકાશ્ચેતિ કિં ન ભવતીતિ, મન્દસ્ત્રેહો જાતઃ, સુભદ્રયા કથમપિ જ્ઞાત એષ વૃત્તાન્તઃ, ચિન્તિતં ચાનયા—પ્રાવચનિક એષ ડહાહઃ કથં

“ફેડિતો ત્તિ, પવચનદેવચમભિસંધારિકુળ રચનીએ કાઠસ્સગ્ગં ઠિયા, અહાસંનિહિયા કાઠ દેવચા
તીએ સીલસમાચારં નાઠુણ આગચા, ભણિયં ચ તીએ—કિં તે પિયં કરેમિત્તિ, તીએ ભણિયં—ઉઢાહં
ફેડેહિ, દેવચાએ ભણિયં—ફેડેમિ, પચ્ચૂમે ઇમાએ નચરીએ દારાણિ થંભેમિ, તઓ આઠલગ્ગેસુ
નાગરેસુ આગાસથા ભણિસ્સામિ—જાએ પરપુરિસો મળેનાવિ ન ચિંતિઓ સા ઇત્થિયા ચાલનીએ
પાણિયં છોદ્દૂણં ગંતૂણં તિણ્ણિ વારે છંટેઠં ડઘાઢાણિ ભવિસ્સંતિ, તઓ તુમં વિણ્ણાસિતે 5
સેસનાગરિગાહિંતો પચ્છા જાએજ્જાસિ, તઓ ડઘાઢેહિસિ, તઓ ફિટ્ઠિહિત્તિ ડઢાહો, પસંસં ચ
પાવિહિસિ, તહેવ કયં પસંસં ચ પત્તા, એયં ઇહલોડયં કાઠસ્સગ્ગફલં, અન્ને ભળંતિ—વાણારસીએ
સુભદ્દાએ કાઠસ્સગ્ગો કઓ, એલગ્ગચ્છુપ્પત્તી ભાણિયવ્વા । ‘રાચા ડદિઓદ’ત્તિ, ડદિતોદયસ્સ રણ્ણો

પ્રવચનસંબંધી હીલના કેવી રીતે દૂર કરાયેલી થાય ? (અર્થાત્ કયા ઉપાયથી તેને દૂર કરું ?)” સુભદ્રા
શાસનદેવતાનો સંકલ્પ કરીને રાત્રિએ કાયોત્સર્ગમાં ઊભી રહી. આજુ—બાજુમાં રહેલ કોઈ દેવી 10
તેણીના શીલપાલનના આચારને જાણીને ત્યાં આવી અને કહ્યું — “બોલ, હું શું તારું પ્રિય કરું ?”
સુભદ્રાએ કહ્યું — “પ્રવચનહીલનાને દૂર કરો.”

દેવીએ કહ્યું — “હું દૂર કરું છું. તેમાં સવારે હું નગરના દ્વારોને બંધ કરી દઈશ. નગરના
દરવાજા બંધ હોવાથી લોકો જયારે આકુલ—વ્યાકુલ થશે, ત્યારે આકાશમાં રહીને હું કહીશ કે — જે
સ્ત્રીએ મનથી પણ પરપુરુષ ઈચ્છ્યો નથી તે સ્ત્રી ચાલણીમાં પાણીને ભરીને દરવાજા પાસે આવીને 15
ત્રણ વાર પાણીના છાંટણા કરશે ત્યારે દરવાજા ખૂલી જશે. આ સાંભળીને તારા સિવાયની નગરની
શેષ સ્ત્રીઓ ખોલી નહીં શકે ત્યારે તું દરવાજો ખોલી આપવાની માંગણી કરજે. જેથી તું દરવાજો
ખોલી શકીશ. અને આ રીતે પ્રવચનહીલના દૂર થતાં તું પ્રશંસાને પામીશ.” તેણીએ એ પ્રમાણે કર્યું
અને પ્રશંસાને પામી. આ આલોકસંબંધી કાયોત્સર્ગનું ફલ કહ્યું. કેટલાકો આ પ્રમાણે કહે છે કે —
વારાણસીનગરીમાં સુભદ્રાએ કાયોત્સર્ગ કર્યો (જેથી દેવે આવીને તરત મરેલા બકરાની આંખો લગાડી.) 20
અહીં એકાક્ષની ઉત્પત્તિ કહેવી. (આ કથાનક ભાગ—૬ પૃ. ૧૬૫ અનિશ્ચિતોપધાનનામના ચોથા
યોગસંગ્રહમાંથી જાણી લેવું.)

(૨) પોતાની રાણીને મેળવવાના લોભથી આવેલા ધર્મરુચિ રાજાથી ઘેરાયેલા ઉદિતોદિતરાજાનો

૩૨. સ્ફેટિતો ભવતીતિ ?, પ્રવચનદેવતામભિસંધાર્ય રજનૌ કાયોત્સર્ગે સ્થિતા, યથાસન્નિહિતા કાચિદેવતા
તસ્યાઃ શીલસમાચારં જ્ઞાત્વાઽઽગતા, ભણિતં ચ તયા—કિં તે પ્રિયં કરોમીતિ, તયા ભણિતં—ઉઢાહં સ્ફેટય, 25
દેવતયા ભણિતં—સ્ફેટયામિ, પ્રત્યૂષેઽસ્યા નગર્યા દ્વારાણિ સ્થગિષ્યામિ, તતોઽઽકુલિતેષુ નાગરેષુ આકાશસ્થા
ભણિષ્યામિ—યયા પરપુરુષો મનસાઽપિ ન ચિન્તિતઃ સા સ્ત્રી ચાલિન્યામુદકં ક્ષિપ્ત્વા ગત્વા ત્રીન્ વારાન્
છળટયતિ ડઢ્ઢાટાનિ ભવિષ્યન્તિ, તતસ્ત્વં વિન્યાસિતે શેષનાગરિકાભિસ્તતો પશ્ચાદ્યાચેઃ, તત ડઢ્ઢાટચિષ્યસિ
તતઃ સ્ફેટિષ્યતીત્યુઢાહઃ પ્રશંસાં ચ પ્રાપ્સ્યસિ, તથૈવ કૃતં, પ્રશંસાં ચ પ્રાપ્તા, એતન્નાવદૈહલૌકિકં કાયોત્સર્ગફલં,
અન્યે ભળન્તિ—વારાણસ્યાં સુભદ્રયા કાયોત્સર્ગઃ કૃતઃ, એકાક્ષોત્પત્તિર્ભણિતવ્યા । રાજા ડદિતોદય ઇતિ, 30
ડદિતોદયસ્ય રાજઃ

૩૩. ભૈજ્જાલોભાગયણિવરોહિયસ્સ ઉવસગ્ગસમણં જાયં, કહાણગં જહા નમોક્કારે । 'સેટ્ઠિભજ્જા ય'ત્તિ ચંપાણ સુદંસણો સેટ્ઠિપુત્તો, સો સાવગો અટ્ઠમિચઉદ્દસીએસુ ચચ્ચરે ઉવાસગપડિમં પડિવજ્જઙ્ગ, સો મહાદેવીએ પત્થિજ્જમાણો ણિચ્છઙ્ગ, અણ્ણયા વોસઠ્ઠકાઓ દેવપડિમત્તિ વત્થે ચેદીએ વેઢિઙ્ગં અંતેઙ્ગં અત્તિણીઓ, દેવીએ નિબ્બંધેવિ કણે નેચ્છઙ્ગ, પઙ્ગુણે કોલાહલો કઠ્ઠો, રણ્ણા વજ્જો આણત્તો,
- 5 નિજ્જમાણે ભજ્જાણે સે મિત્તવતીએ સાવિયાણે સુતં, સવ્વાણજવક્ખસારાધણાણે કાઠસસગે ઠિતા, સુદંસણસસવિ અટ્ઠખંડાણિ કીરંતુત્તિ ચંધે અસી વાહિતો, સવ્વાણજવક્ખેણ પુપ્ફદામં કત્તો, મુક્કો રત્ના પૂઙ્ગતો, તાથે મિત્તવતીએ પારિયં । તથા 'સોદાસ'ત્તિ સોદાસો રાયા, જહા નમોક્કારે, (કાયોત્સર્ગદ્વારા) ઉપસર્ગ શાંત થઈ ગયો. આ કથાનક જે રીતે નમસ્કારનિર્યુક્તિમાં (ભાગ. ૪ પૃ. ૧૭૨માં) આપ્યું છે તે રીતે અહીં જાણી લેવું. (૩) ત્રીજું ઉદાહરણ શ્રેષ્ઠિભાર્યાનું છે — ચંપાનગરીમાં
- 10 સુદર્શનનામે શ્રેષ્ઠિપુત્ર હતો. તે શ્રાવક આઠમ—ચૌદસને દિવસે છ રસ્તા જ્યાં પડતા હોય તેવા ચોકમાં શ્રાવકપ્રતિમાને સ્વીકારે છે. મહારાણીવડે પ્રાર્થના કરાવા છતાં સુદર્શન ઈચ્છતો નથી. એકવાર તે પોતાની કાયાને વોસિરાવીને કાયોત્સર્ગમાં રહ્યો. (તે અવસરનો લાભ ઉઠાવી) દાસી 'દેવપ્રતિમા છે' એમ (માયા કરીને) વસ્ત્રમાં લપેટીને સુદર્શનને અંતઃપુરમાં લઈને આવી.
- દેવીવડે ઘણો આગ્રહ કરાયા છતાં તે ઈચ્છતો નથી. તેથી દ્વેષ પામીને દેવીએ કોલાહલ કર્યો.
- 15 રાજાએ સુદર્શનને મારી નાખવાની આજ્ઞા આપી. વધ્યસ્થાને જ્યારે સુદર્શનને લઈ જતા હતા ત્યારે તેની શ્રાવિકા પત્ની મિત્રવતીએ આ વાત સાંભળી. તે સર્વાનનામના યક્ષની આરાધના માટે કાયોત્સર્ગમાં રહી. સુદર્શનના આઠ ટુકડા થાઓ એમ વિચારી જ્યાં વધ કરનારાવડે તલવાર ખભા ઉપર મારવા ઉંચકાઈ એટલામાં સર્વાનયક્ષે તલવારની પુષ્પમાળા બનાવી દીધી. આ જોઈને રાજાએ તેને છોડી મૂક્યો અને તેની પૂજા કરી. ત્યાર પછી મિત્રવતીએ કાયોત્સર્ગ પાચ્યો.
- 20 (૪) ચોથું સોદાસરાજાનું દષ્ટાન્ત જે રીતે નમસ્કારનિર્યુક્તિમાં (ભાગ-૪ પૃ. ૮૭) છે. તે રીતે ત્યાંથી જાણી લેવું. (જો કે તે દષ્ટાન્તમાં ક્યાંય કાયોત્સર્ગની વાત આવતી નથી છતાં અહીં હવે પછીનું જે ગેંડાનું દષ્ટાન્ત આપવાના છે. તેની જેમ અહીં આ દષ્ટાન્તમાં પણ સંભવિત લાગે છે અર્થાત્ માંસપ્રિય એવો સોદાસ જ્યારે સાધુઓને મારવા જાય છે ત્યારે સાધુઓ કાયોત્સર્ગમાં ઊભા રહ્યા હશે. તેને જોઈને સોદાસરાજા પણ શાંત થઈ ધર્મ પામ્યો. એવું કંઈક હોવું જોઈએ.) (૫) ગેંડાનું
- 25 અટકવું — કોઈ પૂર્વભવમાં શ્રામણ્યની વિરાધનાને કારણે જંગલમાં ગેંડા તરીકે ઉત્પન્ન થયો. તે
૩૩. ભાર્યાલોભાગતરાજરોધિતસ્યોપસર્ગપ્રશમનં જાતં, કથાનકં યથા નમસ્કારે । શ્રેષ્ઠિભાર્યા ચેતિ ચમ્પાયાં સુદર્શનઃ શ્રેષ્ઠિપુત્રઃ, સ શ્રાવકોઽષ્ટમીચતુર્દશ્યોશ્ચત્વરે ડાસકપ્રતિમાં પ્રતિપદ્યતે, સ મહાદેવ્યા પ્રાર્થ્યમાનો નેચ્છતિ, અન્યદા વ્યુત્સૃષ્ટકાયો દેવપ્રતિમેતિ ચેટયા વસ્ત્રૈર્વેષ્ટયિત્વા અન્તઃપુરમાનીતઃ, દેવ્યા નિબંધે કૃતેઽપિ નેચ્છતિ, પ્રદ્વિષ્ટયા કોલાહલઃ કૃતઃ, રાજા વધ્ય આજ્ઞતઃ, નીયમાનો ભાર્યયા તસ્ય મિત્રવત્યા શ્રાવિકયા શ્રુતઃ, સર્વાણયક્ષસ્ય આરાધનાય કાયોત્સર્ગે સ્થિતા, સુદર્શનસ્યાપ્યષ્ટ ખંડા ભવન્તિવતિ સ્કન્ધેઽસિઃ પ્રંહતઃ, સર્વાણયક્ષેણ પુષ્પદામીકૃતાઃ, મુક્તો રાજા પૂજિતઃ, તદા મિત્રવત્યા પારિતઃ । સૌદાસેતિ સૌદાસો રાજા, યથા નમસ્કારે,

‘ઋગ્ગંધર્ભજે’તિ કોઢિ વિરાહિયસામણ્ણો ઋગ્ગો સમુપ્પણ્ણો, વટ્ટાએ મારેતિ, સાહૂ પહાવિયા, તેણ દિટ્ઠા આગઓ, ઇયરેવિ કાઠસ્સગ્ગેણ ઠિયા, ન પહવડ, પચ્છા તં દટ્ટૂણ ઉવસંતો । એતદેહિકં ફલં, ‘સિદ્ધી સગ્ગો ય પરલોએ’સિદ્ધિઃ—મોક્ષઃ સ્વર્ગો—દેવલોકઃ ચશબ્દાત્ ચક્રવર્તિત્વાદિ ચ પરલોકે ફલમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૫૩॥ આહ—સિદ્ધિઃ સકલકર્મક્ષયાદેવાપ્યતે, ‘કૃત્ત્રકર્મક્ષયાન્મોક્ષઃ’ ઇતિ વચનાત્, સ કથં કાયોત્સર્ગફલમિતિ ?, ઉચ્યતે, કર્મક્ષયસ્યૈવ કાયોત્સર્ગફલત્વાત્, પરમ્પરાકારણ- 5 સ્યૈવ વિવક્ષિતત્વાત્, કાયોત્સર્ગફલત્વમેવ કર્મક્ષયસ્ય કથં?, યત આહ ભાષ્યકારઃ —

જહ કરગઓ નિકિંતડ દારું ઇંતો પુણોવિ વચ્ચંતો ।
ઇઅ કંતંતિ સુવિહિયા કાઠસ્સગ્ગેણ કમ્માઇં ॥૨૩૧॥ (ભા૦)

કાઠસ્સગ્ગે જહ સુટ્ટિયસ્સ ભજ્જંતિ અંગમંગાઇં ।

ઇય ધિંદંતિ સુવિહિયા અટ્ટવિહં કમ્મસંઘાયં ॥૧૫૫૪॥

અત્રં ઇમં સરીરં અત્રો જીવુત્તિ એવ કયબુદ્ધી ।

દુક્ખપરિકિલેસકરં છિંદ મમત્તં સરીરાઓ ॥૧૫૫૫॥

જાવડયા કિર દુક્ખા સંસારે જે માએ સમણુભૂયા ।

ઇત્તો દુવ્વિસહતરા નરેસુ અણોવમા દુક્ખા ॥૧૫૫૬॥

તમ્હા ઉ નિમ્મમેણં મુણિણા ઉવલલ્લસુત્તસારેણં ।

કાઠસ્સગ્ગો ડગ્ગો કમ્મચ્ચયદ્ધાય કાયવ્વો ॥૧૫૫૭॥

કાઠસ્સગ્ગનિજ્જુત્તી સમત્તા (ગ્રન્થાગ્ર ૨૫૩૧)

માર્ગમાંથી જે પસાર થાય તેને તે ગેંડો મારી નાંખે છે. એકવાર સાધુઓ તે રસ્તેથી નીકળ્યા. ગેંડાએ સાધુઓને જોયા. તેમને મારવા તે તરફ તે આવ્યો. સાધુઓ પણ કાયોત્સર્ગમાં ઊભા રહી ગયા. તેમના પ્રભાવથી ગેંડો મારવા માટે સમર્થ બનતો નથી. પાછળથી સાધુઓને જોઈને તે ઉપશાંત થયો. 20 આ કાયોત્સર્ગનું ઐહિકફળ જાણવું. પરલોકમાં મોક્ષ, દેવલોક કે ‘ચ’ શબ્દથી ચક્રવર્તી વિગેરે ફળોની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૧૫૫૩॥

અવતરણિકા : શંકા : ‘સંપૂર્ણકર્મોના ક્ષયથી મોક્ષ થાય છે.’ આવું શાસ્ત્રવચન હોવાથી સકલ કર્મોનો ક્ષય થવાથી જો મોક્ષ પ્રાપ્ત થતો હોય તો તે મોક્ષ કાયોત્સર્ગનું ફળ કેવી રીતે કહેવાય ? ⇨

સમાધાન : કર્મનો ક્ષય એ જ કાયોત્સર્ગનું ફળ છે. (અર્થાત્ કાયોત્સર્ગથી કર્મોનો ક્ષય થાય 25 અને કર્મના ક્ષયથી મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય. આ રીતે) પરંપરાએ જ અહીં કાયોત્સર્ગને મોક્ષના કારણ તરીકેની વિવદ્ધા કરેલી જાણવી.

શંકા : કાયોત્સર્ગથી કર્મક્ષયરૂપ ફળ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

સમાધાન : તે માટે ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

૩૪. ઋક્ષસ્તમ્ભનમિતિ, કશ્ચિદ્વિરાદ્ધશ્રામણ્યઃ ઋક્ષઃ સમુત્પન્નઃ, વર્તન્યાં મારયતિ, સાધવઃ પ્રધાવિતાઃ, તેન દૃષ્ટા આગતઃ, ઇતરેષ્ણિ કાયોત્સર્ગેણ સ્થિતાઃ, ન પ્રભવતિ, પશ્ચાત્તદ્વૃષ્ટ્વોપશાન્તઃ ।

- વ્યાખ્યા—યથા 'કરગતો'તિ કરપત્રં નિકૃન્તતિ—છિન્તિ વિદારયતિ દારુ—કાષ્ઠં, કિં કુર્વન્ ?
—આગચ્છન્ પુનશ્ચ વ્રજત્રિત્યર્થઃ, 'ઇય' એવં કૃન્તન્તિ સુવિહિતાઃ—સાધવઃ કાયોત્સર્ગેણ હેતુભૂતેન
કર્માણિ—જ્ઞાનાવરણીયાદીનિ, તથાઽન્યત્રાપ્યુક્તં—“સંવરેણ ભવે ગુત્તો, ગુત્તીએ સંજમુત્તરો । સંજમેણ
તવો હોઝ, તવાઓ હોઝ નિજ્જરા ॥૧॥ નિજ્જરાએઽસુખં કમ્પં, ખિજ્જઈ કમસો સયા । આવસ્સગ-
5 જુત્તસ્સ, કાઁસ્સગે વિસેસઓ ॥૨॥” ઇત્યાદિ, અયં ગાથાર્થઃ ॥૨૩૯॥ અત્રાહ—કિમિદમિત્યમિત્યત
આહ—‘કાઁસ્સગે’ગાહા વ્યાખ્યા—કાયોત્સર્ગે યથા સુસ્થિતસ્ય સતઃ ભજ્યન્તે અઙ્ગોપાઙ્ગાનિ ‘ઇય’
એવં ચિત્તનિરોધેન ‘ભિન્દન્તિ’ વિદારયન્તિ મુનિવરાઃ—સાધવઃ અષ્ટવિધં—અષ્ટપ્રકારં કર્મસંજ્ઞાતં—
જ્ઞાનાવરણીયાદિલક્ષણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૫૪॥ આહ—યદિ કાયોત્સર્ગે સુસ્થિતસ્ય ભજ્યન્તે
અઙ્ગોપાઙ્ગાનિ તતશ્ચ દૃષ્ટપ્રકારત્વાદેવાલમનેનેતિ ?, અત્રોચ્યતે, સૌમ્ય ! મૈવં—‘અન્નં ઇમં’ ગાહા,
10 વ્યાખ્યા—અન્યદિદં શરીરં નિજકર્મોપાત્તમાલયમાત્રમશાશ્વતમ્, અન્યો જીવોઽસ્યાધિષ્ઠાતા શાશ્વતઃ
સ્વકૃતકર્મફલોપભોક્તા ય ઇદં ત્યજત્યેવ, એવં કૃતબુદ્ધિઃ સન્ દુઃખપરિક્લેશકરં છિન્દિ મમત્વં
શરીરાત્, કિં ચ—યદ્યનેનાપ્યસારેણ કશ્ચિદર્થઃ સમ્પાદ્યતે પારલૌકિકસ્તતઃ સુતરાં યત્નઃ કાર્યં ઇતિ

- ટીકાર્થ : આવતું—જતું (અર્થાત્ ઘસાતું) એવું કરવત જેમ લાકડાને છેદે છે તેમ સાધુઓ
કાયોત્સર્ગદ્વારા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોને છેદે છે. તથા અન્યત્ર પણ કહ્યું છે — “ આવશ્યક ક્રિયાઓથી
15 યુક્ત જીવને સંવરથી ગુપ્તિ, ગુપ્તિથી ઉત્તરસંયમ, સંયમથી તપ, તપથી નિર્જરા ॥૧॥ નિર્જરાથી
હંમેશા ક્રમશઃ અશુભકર્મોનો ક્ષય થાય છે. જ્યારે કાયોત્સર્ગથી વિશેષ પ્રકારે કર્મક્ષય થાય છે. ॥૨॥”
વિગેરે. ॥ ભા. — ૨૩૯ ॥

શંકા : કાયોત્સર્ગથી કર્મક્ષય થાય એવું કેમ ?

- સમાધાન : જેમ કાયોત્સર્ગમાં સારી રીતે રહેલાના અંગોપાંગ પીડાય છે તે જ પ્રમાણે સાધુઓ
20 કાયોત્સર્ગમાં ચિત્તનો નિરોધ કરવાદ્વારા જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ પ્રકારનાં કર્મસમૂહને તોડે છે. ॥૧૫૫૪॥

શંકા : જો કાયોત્સર્ગમાં રહેલાના અંગોપાંગ પીડાતા હોય તો તે અપકાર સ્પષ્ટ દેખાતો હોવાથી
આવા કાયોત્સર્ગવડે સર્યુ, અર્થાત્ શા માટે આવો કાયોત્સર્ગ કરવો જોઈએ ?

- સમાધાન : હે સૌમ્ય ! તું કહે છે એ પ્રમાણે નથી. પોતાના કર્મોથી પ્રાપ્ત કરેલું, આત્મને રહેવા
માત્રનું અશાશ્વત સ્થાનરૂપ આ શરીર એ (આત્માથી) જુદું છે. તથા આ શરીરમાં રહેનાર, શાશ્વત,
25 સ્વકૃતકર્મોના ફળને ભોગવનાર એવો જીવ એ (શરીરથી) જુદો છે જે આ શરીરને અવશ્ય છોડે જ
છે, (અર્થાત્ આ શરીરને આજે નહીં તો કાલે અવશ્ય છોડવાનું જ છે) આવા પ્રકારની બુદ્ધિને કરીને
તું દુઃખરૂપ પરિક્લેશને કરનારા એવા શરીર પરના મમત્વને છેદી નાંખ. (આશય એ છે કે — ‘હું
કાયોત્સર્ગ કરીશ તો મારા અંગોપાંગને પીડા થશે’ એવા વિચારથી કાયોત્સર્ગનો ત્યાગ કર નહીં પરંતુ
આ શરીર જીવથી જુદું છે, અશાશ્વત છે વિગેરે વિચારવા દ્વારા શરીર ઉપરના મમત્વભાવને છોડ.)
30 વળી અસાર એવા પણ આ શરીરવડે જો કોઈ પારલૌકિક પ્રયોજન પૂર્ણ થતું હોય તો સુતરાં તે

૩૫. સંવરેણ ભવેદ્દુષ્ઠો ગુપ્ત્યા સંયમોત્તરો ભવેત્ । સંયમેન તપો ભવતિ તપસો ભવતિ નિર્જરા ॥૧॥ નિર્જરયાઽશુખં
કર્મ ક્ષીયતે ક્રમશઃ સદા । આવશ્યકેન યુક્તસ્ય કાયોત્સર્ગે વિશેષતઃ ॥૨॥

ગાથાર્થઃ ॥૧૫૫૫॥ કિં ચૈવં ચ ભાવનીયમ્—'જાવડ્યા' ગાથા વ્યાખ્યા—યાવન્ત્યકૃતજિનપ્રણીતધર્મેણ કિલશબ્દઃ પરોક્ષાસાગમવાદસંસૂચકઃ દુઃખાનિ શારીરમાનસાનિ સંસારે—તિર્યગ્નરનારકામર-ભવાનુભવલક્ષણે યાનિ મયા સમનુભૂતાનિ તતઃ—તેષ્યો દુર્વિષહતરાણ્યગ્રતોઽપ્યકૃતપુણ્યાનાં નરકેષુ—સીમન્તકાદિષુ અનુપમાનિ—ઉપમારહિતાનિ દુઃખાનિ, દુર્વિષહત્વમેતેષાં શેષગતિસમુત્થદુઃખાપેક્ષયેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૫૬॥ યતશ્ચૈવં 'તમ્હા' ગાથા, તસ્માત્ તુ નિર્મમેન—મમત્વરહિતેન મુનિના—સાધુના, 5 કિંભૂતેન ?—ઉપલબ્ધસૂત્રસારેણ—વિજ્ઞાતસૂત્રપરમાર્થેનેત્વર્થઃ, કિં ?—કાયોત્સર્ગઃ—ઉક્તસ્વરૂપઃ ઊગ્રઃ—શુભાધ્યવસાયપ્રબલઃ કર્મક્ષયાર્થં ન તુ સ્વર્ગાદિનિમિત્તં કર્તવ્યં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૫૭॥ ઉક્તોઽનુગમઃ, નયાઃ પૂર્વવત્ ॥ શિષ્યહિતાયાં કાયોત્સર્ગાધ્યયનં સમાપ્તમ્ ।

“કાયોત્સર્ગવિવરણં કૃત્વા યદવાસમિહ મયા પુણ્યમ્ ।

તેન ચલુ સર્વસત્ત્વાઃ પઞ્ચવિધં કાયમુજ્ઞન્તુ ॥૧૧”

10

॥ ઇત્યાચાર્યશ્રીહરિભદ્રકૃતાયાં શિષ્યહિતાવ્યાયામાવશ્યકવૃત્તૌ કાયોત્સર્ગાધ્યયનં સમાપ્તં ॥

❖ અથ પ્રત્યાખ્યાનાધ્યયનં ❖

વ્યાખ્યાતં કાયોત્સર્ગાધ્યયનં, અધુના પ્રત્યાખ્યાનાધ્યયનમારમ્ભ્યતે, અસ્ય ચાયમભિસમ્બન્ધઃ—

પ્રયોજન પૂર્ણ કરવા માટે કાયોત્સર્ગ વિગેરે કરવામાં યત્ન કરવા યોગ્ય છે. ॥૧૫૫૫॥

વળી તારે આ રીતે વિચારવું જોઈએ કે 'જાવડ્યા... ગાથા, અહીં 'કિલ' શબ્દ પરોક્ષ—આપ્ત— 15 આગમવાદનો સંસૂચક છે. (અહીં આશય એવો લાગે છે કે ગ્રંથકારશ્રીને આ આપ્તાગમવાદ = આગમ પરંપરાએ પ્રાપ્ત થયું છે એવું જણાવનાર કિલ શબ્દ છે.) જિનપ્રણીતધર્મનું પાલન ન કરવાને કારણે તિર્યચ, નર, નારક અને દેવના ભવોને અનુભવવારૂપ આ સંસારમાં જેટલા શારીર—માનસ એવા જે દુઃખો મેં ભોગવ્યા છે તેના કરતા પણ વધારે અસહ્ય જેનો જોટો નથી તેવા દુઃખો આપણી સામે રહેલા એવા પણ અકૃતપુણ્યવાળા જીવોને સીમન્તક વિગેરે નરકાવાસોમાં આવશે. (તેથી... 20 એમ આગળની ગાથા સાથે અન્વય જોડવો.) આ દુઃખો નારક સિવાયની શેષ ગતિમાં ઉત્પન્ન થતાં દુઃખોની અપેક્ષાએ અસહ્ય જાણવા. ॥૧૫૫૬॥

આમ ઘણા દુઃખો ભૂતકાળમાં સહન કર્યા છે અને તેના કરતા પણ વધારે અસહ્ય દુઃખો નારકમાં સહન કરવા પડશે જો ધર્મનું પાલન નહીં કરીએ તો, તેથી સૂત્રનું રહસ્ય જેણે જાણેલું છે એવા સાધુએ મમત્વ વિનાના થઈને શુભ અધ્યવસાય પ્રબળ છે જેમાં એવો કાયોત્સર્ગ સ્વર્ગાદિ માટે નહીં પરંતુ 25 કર્મક્ષય માટે કરવો જોઈએ. ॥૧૫૫૭॥

અનુગમ કહ્યો. નયો પૂર્વની જેમ જાણી લેવા. આ પ્રમાણે આવશ્યકસૂત્રની શિષ્યહિતા નામની ટીકાને વિશે કાયોત્સર્ગ અધ્યયન પૂર્ણ થયું. આ કાયોત્સર્ગનું વિવેચન કરીને મેં જે પુણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે તેનાથી સર્વજીવો ઔદારિક વિગેરે પંચવિધ શરીરને છોડનારા બનો. ॥૧॥

❀ પ્રત્યાખ્યાના અધ્યયન ❀

30

કાયોત્સર્ગ અધ્યયન કહ્યું. હવે પ્રત્યાખ્યાનાધ્યયનનો આરંભ કરાય છે. તેનો સંબંધ આ પ્રમાણે

- અનન્તરાધ્યયને સ્વલ્પલવિશેષતોડપરાધવ્રણવિશેષસમ્ભવે નિન્દામાત્રેણાશુદ્ધસ્યૌઘતઃ પ્રાયશ્ચિત્ત-
 બેષજેનાપરાધવ્રણચિકિત્સોક્તા, ઇહ તુ ગુણધારણા પ્રતિપાદ્યતે, ભૂયોડપિ મૂલગુણોત્તરગુણધારણા
 કાર્યેતિ, સા ચ મૂલગુણોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનરૂપેતિ તદત્ર નિરૂપ્યતે, યદ્વા કાયોત્સર્ગાધ્યયને
 કાયોત્સર્ગકરણદ્વારેણ પ્રાગુપાત્તકર્મક્ષયઃ પ્રતિપાદિતઃ, યથોક્તં—‘જહ કરગઓ નિયંતર્કૈત્યાદિ,
 5 ‘કાઝસગે જહ સુદિયસે’ત્યાદિ, ઇહ તુ પ્રત્યાખ્યાનકરણતઃ કર્મક્ષયોપશમક્ષયજં ફલં પ્રતિપાદ્યતે,
 વક્ષ્યતે ચ—‘ઇહલોડયપરલોડય દુવિહ ફલં હોડ પચ્ચઘાણસસ । ઇહલોડ ધમ્મિલાદી દામણગમાડ
 પરલોડ ॥૧॥ પચ્ચઘાણમિણં સેવિઠ્ઠા ભાવેણ જિણવરુદ્ધિં । પત્તા અણંતજીવા સાસયસોઘ્ઠં
 લહું મોઘ્ઠં ॥૨॥’ ઇત્યાદિ, અથવા સામાયિકે ચારિત્રમુપર્ણિતં, ચતુર્વિંશતિસ્તવેત્વર્હતાં ગુણસ્તુતિઃ,
 સા ચ દર્શનજ્ઞાનરૂપા, એવમિદં ત્રિતયમુક્તં, અસ્ય ચ વિતથાસેવનમૈહિકામુષ્મિકાપાવપરિજિહીર્ષુણા
 10 ગુરોર્નિવેદનીયં, તચ્ચ વન્દનપૂર્વકમિત્યતસ્તત્રિરૂપિતં, નિવેદ્ય ચ ભૂયઃ શુભેષ્વેવ સ્થાનેષુ પ્રતીપં
 ક્રમણમાસેવનીયમિતિ તદપિ નિરૂપિતં, તથાડ્યશુદ્ધસ્ય સતોડપરાધવ્રણવિચિકિત્સા આલોચનાદિ
 જાણવો — કાયોત્સર્ગ અધ્યયનમાં સ્ખલનાના કારણે જે અપરાધરૂપ ઘા પડ્યા છે. તે અપરાધોની
 નિંદામાત્રથી અશુદ્ધ (અર્થત્ એકલી નિંદાથી જેનાં અપરાધો ધોવાયા નથી) એવા સાધુને સામાન્યથી
 પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ ઔષધોવડે અપરાધરૂપ ઘાની ચિકિત્સા કહી. (એટલે કે નિંદા અને પ્રાયશ્ચિત્તદ્વારા તે
 15 અપરાધોની શુદ્ધિ કહી.) હવે આ અધ્યયનમાં ગુણધારણા કહેવાય છે એટલે કે (તે અપરાધોને દૂર
 કરીને હવે) ફરીથી પણ મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણોની ધારણા કરવા યોગ્ય છે. અને તે ધારણા મૂલ—
 ઉત્તરગુણોના પ્રત્યાખ્યાનરૂપ છે. (આશય એ છે કે જે ઘા પડ્યા તેને પ્રાયશ્ચિત્તદ્વારા = કાયોત્સર્ગરૂપ
 પ્રાયશ્ચિત્તદ્વારા દૂર કર્યા બાદ મૂલ—ઉત્તરગુણોને ફરી પ્રાપ્ત કરવા છે. અને તેની પ્રાપ્તિ તે મૂલ—
 ઉત્તરગુણસંબંધી પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી થાય છે. તેથી) તે પ્રત્યાખ્યાનનું હવે અહીં નિરૂપણ કરાય છે.
 20 અથવા કાયોત્સર્ગાધ્યયનમાં કાયોત્સર્ગને કરવાદ્વારા પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા કર્મોનો ક્ષય કહ્યો. તે આ
 પ્રમાણે ‘જહ કરગઓ....’ વિગેરે. તથા કાઝસગે જહ... વિગેરે. હવે આ અધ્યયનમાં પ્રત્યાખ્યાન
 કરવાદ્વારા કર્મના ક્ષયોપશમથી અને ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતાં ફળનું પ્રતિપાદન કરાય છે. અને તે માટે
 આગળ કહેશે — “ઐહિલૌકિક અને પારલૌકિક એ બે પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનના ફળ છે. ઇહલોકમાં
 ધમ્મિલ વિગેરે અને પરલોકમાં દામનક વિગેરે દષ્ટાન્ત જાણવા. (૧૬૨૨) જિનેશ્વરોએ બતાવેલા આ
 25 પ્રત્યાખ્યાનનું ભાવથી સેવન કરીને અનંતા જીવો શાશ્વતસુખવાળા એવા મોક્ષને શીઘ્ર પામ્યા છે.
 (૧૬૨૩)” વિગેરે.
 અથવા સામાયિક અધ્યયનમાં ચારિત્રનું વર્ણન કર્યું. ચતુર્વિંશતિસ્તવ અધ્યયનમાં અરિહંતોની
 ગુણસ્તુતિ કરી અને તે સ્તુતિ દર્શન—જ્ઞાનરૂપ છે. આમ જ્ઞાનાદિત્રિકનું વર્ણન કર્યું. આ જ્ઞાનાદિત્રિકનું
 જ્યારે ખોટું આસેવન થાય ત્યારે ઐહિક—પારલૌકિક નુકસાનોને છોડવાની ઇચ્છાવાળા સાધુએ તે
 30 ખોટા આસેવનનું ગુરુને નિવેદન કરવું જોઈએ. અને તે નિવેદન વંદનપૂર્વક કરવાનું હોવાથી ત્યાર
 બાદ વંદન—અધ્યયન કહ્યું. નિવેદન કર્યા બાદ શુભ સ્થાનોમાં ફરી પાછા ફરવું જોઈએ, તેથી વંદન
 બાદ પ્રતિક્રમણ અધ્યયનનું નિરૂપણ કર્યું. પ્રતિક્રમણ કરવા છતાં જેને શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ નથી તેવા

કાયોત્સર્ગપર્યવસાનપ્રાયશ્ચિત્તભેષજાદ્યનન્તરાધ્યયન ઉક્તા, ઇહ તુ તથાપ્યશુદ્ધસ્ય પ્રત્યાખ્યાનતો ભવતીતિ તન્નિરૂપ્યતે, એવમનેનાનેકરૂપેણ સમ્બન્ધેનાયાતસ્ય પ્રત્યાખ્યાનાધ્યયનસ્ય ચત્વાર્યનુયોગ- દ્વારાણિ સપ્રપજ્ઞં વક્તવ્યાનિ, તત્ર નામનિષ્પન્ને નિક્ષેપે પ્રત્યાખ્યાનાધ્યયનમિતિ પ્રત્યાખ્યાનમધ્યયનં ચ, તત્ર પ્રત્યાખ્યાનમધિકૃત્ય દ્વારગાથામાહ નિર્યુક્તિકાર:-

પચ્ચક્ષાણં પચ્ચક્ષાઓ પચ્ચક્ષેયં ચ આણુપુલ્લીએ ।

5

પરિસા કહણવિહી યા ફલં ચ આઈંઈ છબ્બેયા ॥૧૫૫૮॥

અસ્યા વ્યાખ્યા-‘હ્યા પ્રકથને’ ઇત્યસ્ય પ્રત્યાહ્નપૂર્વસ્ય ત્યુહન્તસ્ય પ્રત્યાખ્યાનં ભવતિ, તત્ર પ્રત્યાખ્યાયતે-નિષિધ્યતેઽનેન મનોવાક્રાયક્રિયાજાલેન કિન્ચિદનિષ્ઠમિતિ પ્રત્યાખ્યાનં ક્રિયાક્રિયાવતોઃ કથન્ચિદભેદાત્ પ્રત્યાખ્યાનક્રિયૈવ પ્રત્યાખ્યાનં, પ્રત્યાખ્યાયતેઽસ્મિન્ સતિ વા પ્રત્યાખ્યાનં “કૃત્યત્યુટો બહુલ”મિતિ (પા. ૩-૩-૧૨) વચનાદન્યથાઽપ્યદોષઃ પ્રતિ આખ્યાનં પ્રત્યાખ્યાનમિત્યાદૌ, તથા 10 પ્રત્યાખ્યાતીતિ પ્રત્યાખ્યાતા-ગુરુર્વિનેયશ્ચ, તથા પ્રત્યાખ્યાયત ઇતિ પ્રત્યાખ્યેયં-પ્રત્યાખ્યાનગોચરં વસ્તુ, ચણ્ઠસ્રયાણામપિ તુલ્યકક્ષતોદ્ભાવનાર્થઃ, આનુપૂર્વા-પરિપાટ્યા કથનીયમિતિ વાક્યશેષઃ,

સાધુને તે અપરાધરૂપધાની ચિકિત્સા આલોચના વિગેરેથી લઈને કાયોત્સર્ગસુધીના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ ઔષધવડે પૂર્વના અધ્યયનમાં કરવાનું કહ્યું. હવે અહીં આટલું કરવા છતાં પણ અશુદ્ધ એવા સાધુની અપરાધચિકિત્સા પ્રત્યાખ્યાનથી થાય છે માટે તે પ્રત્યાખ્યાનનું નિરૂપણ કરાય છે. 15

આ રીતે અનેક પ્રકારના સંબંધોથી આવેલા આ પ્રત્યાખ્યાનાધ્યયનમાં ઉપક્રમ વિગેરે ચાર અનુયોગદ્વારો વિસ્તારથી કહેવા. તેમાં નામનિષ્પન્ન નિક્ષેપમાં પ્રત્યાખ્યાન અને અધ્યયન એમ બે શબ્દોના નિક્ષેપ કરવા, કારણ કે આ પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયન છે. તેમાં પ્રથમ પ્રત્યાખ્યાનને આશ્રયીને (તેનું નિરૂપણ કરવા માટે) દ્વારગાથાને નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો. 20

ટીકાર્થ : (૧) ‘હ્યા’ ધાતુ પ્રકર્ષથી કથન કરવાના અર્થમાં છે. ‘પ્રતિ’ અને ‘આ’ ઉપસર્ગ પૂર્વના ‘હ્યા’ ધાતુને અન્ (અનટ્) પ્રત્યય લગાડતા ‘પ્રત્યાખ્યાન’ શબ્દ બને છે. તેમાં પ્રત્યાખ્યાન કરાય છે એટલે કે મન-વચન-કાયાની ક્રિયાના સમૂહવડે કંઈક અનિષ્ટનો જે નિષેધ કરાય છે તે પ્રત્યાખ્યાન. અહીં ક્રિયા અને ક્રિયાવાનનો કથંચિત્ અભેદ હોવાથી પ્રત્યાખ્યાનની ક્રિયા જ પ્રત્યાખ્યાનશબ્દથી લેવી. અથવા ત્યુટ્ પ્રત્યય અનેક અર્થોમાં લાગતો હોવાથી-જેની હાજરીમાં પ્રત્યાખ્યાન કરાય છે = 25 નિષેધ કરાય છે તે પ્રત્યાખ્યાન અથવા પ્રતિ આખ્યાન તે પ્રત્યાખ્યાન વિગેરે જુદા જુદા અર્થો કરવામાં પણ કોઈ દોષ નથી. (અહીં બધે પ્રત્યાખ્યાન શબ્દથી પ્રત્યાખ્યાનની ક્રિયા જ પ્રહણ કરવાની છે.)

(૨) તથા જે પ્રત્યાખ્યાન કરે છે તે પ્રત્યાખ્યાતા જાણવો એટલે કે ગુરુ અને શિષ્ય. (૩) તથા જેનું પ્રત્યાખ્યાન કરાય તે પ્રત્યાખ્યેય એટલે કે જેનું પરચક્રપાણ કરવાનું છે તે વસ્તુ. ‘ચ’ શબ્દ પ્રત્યાખ્યાન વિગેરે ત્રણેની તુલ્યતા જણાવનાર છે (અર્થાત્ પ્રરૂપણને આશ્રયીને ત્રણે તુલ્ય છે અને 30 માટે જ) પ્રત્યાખ્યાન વિગેરે ત્રણેનું ક્રમશઃ નિરૂપણ કરવું એ પ્રમાણે વાક્યશેષ જાણવો. (૪) તથા

તથા પરિષદ્ વક્તવ્યા, કિંમૂતાયાઃ પર્ષદઃ કથનીયમિતિ, તથા કથનવિધિશ્ચ—કથનપ્રકારશ્ચ વક્તવ્યઃ, તથા ફલં ચૈહિકામુષ્મિકભેદં કથનીયં, આદાવેતે ષડ્ ભેદા इति ગાથાસમાસાર્થઃ । વ્યાસાર્થં તુ યથાઽવસરં ભાષ્યકાર એવ વક્ષ્યતિ ॥૧૫૫૮॥

તત્રાદ્યાવયવવ્યાસાર્થપ્રતિપિપાદયિષ્યાહ —

- 5 નામંઠવળાદવિએ અઙ્છ પડિસેહમેવ ભાવે ચ ।
 એ એખલુ છબ્મેયા પચ્ચક્ષણાંમિ નાયવ્વા ॥૨૪૦॥ (ભા૦)
 દવ્વનિમિત્તં દવ્વે દવ્વભૂઓ વ તત્થ રાયસુઆ ।
 અઙ્છપચ્ચક્ષણાં બંભણસમણા અદિચ્છત્તિ ॥૨૪૧॥ (ભા૦)
 અમુગં દિજ્જઝ મજ્ઝં નત્થિ મમં તં તુ હોઙ્ગ પડિસેહો ।
 10 સેસપયાણ ચ ગાહા પચ્ચક્ષણાણસ્સ ભાવંમિ ॥૨૪૨॥ (ભા૦)
 તં દુવિહં સુઅનોસુઅ સુયં દુહા પુવ્વમેવ નોપુવ્વં ।
 પુવ્વસુય નવમપુવ્વં નોપુવ્વસુયં ઇમં ચેવ ॥૨૪૩॥ (ભા૦)
 નોસુઅપચ્ચક્ષણાં મૂલગુણે ચેવ ઉત્તરગુણે ચ ।
 મૂલે સવ્વં દેસં ઇત્તરિયં આવકહિયં ચ ॥૨૪૪॥ (ભા૦)
 15 મૂલગુણાવિ ચ દુવિહા સમણાણં ચેવ સાવયાણં ચ ।
 તે પુણ વિભજ્જમાણા પંચવિહા હંતિ નાયવ્વા ॥૨૪૫॥ (પ્ર૦)
 પાણવહમુસાવાએ અદત્તમેહુણપરિગહે ચેવ ।
 સમણાણં મૂલગુણા તિવિહંતિવિહેણ નાયવ્વા ॥૨૪૬॥ (ભા૦)

- વ્યાખ્યા—નામપ્રત્યાખ્યાનં સ્થાપનાપ્રત્યાખ્યાનં 'દવિએ'તિ દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાનં, 'અદિચ્છ'તિ
 20 દાતુમિચ્છા દિત્સા ન દિત્સા અદિત્સા સૈવ પ્રત્યાખ્યાનમદિત્સાપ્રત્યાખ્યાનં 'પડિસેહે'તિ
 પ્રતિષેધપ્રત્યાખ્યાનં, 'એવં ભાવે'તિ એવં ભાવપ્રત્યાખ્યાનં ચ, 'એ એખલુ છબ્મેયા પચ્ચક્ષણાંમિ
 નાયવ્વ'તિ ગાથાદત્તં નિગદસિદ્ધમયં ગાથાસમુદાયાર્થઃ, અવયવાર્થં તુ યથાવસરં વક્ષ્યામઃ, તત્ર
 કેવા પ્રકારની પર્ષદા આગળ આ બધું કથન કરવું જોઈએ તે પર્ષદા જણાવવી. (પ) કથન કેવી રીતે
 કરવું ? તે કથનનો પ્રકાર જણાવવો. (દ) ઐહિક—આમુષ્મિક પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ જણાવવું. આ
 25 પ્રમાણે શરૂઆતમાં આ છ ભેદો જણાવા. આ ગાથાનો સંક્ષેપાર્થ કહ્યો. વિસ્તારથી અર્થ ભાષ્યકાર જ
 અવસર પ્રમાણે આગળ કહશે. ॥૧૫૫૮॥

અવતરશિક્ષા : તેમાં પ્રથમ 'પ્રત્યાખ્યાન' નામના અવયવનો વિસ્તારથી અર્થ પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

- 30 ટીકાર્થ : નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, અદિત્સા, પ્રતિષેધ, અને ભાવ આ પ્રમાણે પચ્ચક્ષણાણે વિશે
 છ પ્રકારના નિષ્કેષા જણાવા. તેમાં દેવાની ઇચ્છા તે દિત્સા, દિત્સાનો અભાવ તે અદિત્સા. તે રૂપ
 જે પ્રત્યાખ્યાન તે અદિત્સાપ્રત્યાખ્યાન. આ સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો. વિસ્તાર અર્થ અવસર પ્રમાણે આગળ

નામસ્થાપને ગેતાથે ॥૨૪૦॥ અધુના દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાનપ્રતિપાદનાયાહ—‘દલ્લનિમિત્ત’ ગાથાશકલમ્, અસ્ય વ્યાખ્યા—દ્રવ્યનિમિત્તં પ્રત્યાખ્યાનં વસ્ત્રાદિદ્રવ્યાર્થમિત્યર્થઃ, યથા કેષાઙ્ગિત્ સામ્પ્રતક્ષપકાણાં, તથા દ્રવ્યે પ્રત્યાખ્યાનં યથા ભૂમ્યાદૌ વ્યવસ્થિતઃ કરોતિ, તથા દ્રવ્યભૂતઃ—અનુપયુક્તઃ સન્ યઃ કરોતિ તદવ્યભીષ્ટફલરહિતત્વાત્ દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાનમુચ્યતે, તુશબ્દાદ્ દ્રવ્યસ્ય દ્રવ્યાણાં દ્રવ્યેણ દ્રવ્યૈ-
દ્રવ્યેષ્વિતિ, ક્ષુણ્ણશ્ચાયં માર્ગઃ, ‘તત્થ રાયસુય’ત્તિ અપ્ર કથાનકં—^{૧૬}ઐગસ્સ રણ્ણો ધૂયા અણ્ણસ્સ 5
રણ્ણો દિપ્પણા, સો ય મઓ, તાહે સા પિઙ્ગા આણિયા, ધમ્મં પુત્ત ! કરેહિ ત્તિ ભણિયા, સા પાસંડીણં દાપં દેતિ, અણ્ણયા કત્તિઓ ધમ્મમાસોત્તિ મંસં ન રામિત્તિ પચ્ચક્કયાયં, તત્થ પારણા દંડિદાહિ અણેગાણિ સત્તસહસ્સાણિ મંસસ્થાએ ઉવળીયાણિ, તાહે ભત્તં દિજ્જતિ, જો ભુંજતિ ણાણાવિહાણિ મંસાણિ તસ્સ દિજ્જંતિ તત્થ સાહૂ અદૂરેણ વોલેંતા નિમંતિયા, તેહિં ભત્તં ગહિયં, મંસં નેચ્છંતિ, સા કહેશે. તેમાં નામ-સ્થાપના સ્પષ્ટ જ છે. ॥ ભા.—૨૪૦ ॥

હવે દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાનનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે — વસ્ત્ર વિગેરે દ્રવ્યોનો ત્યાગ કરવા માટેનું જે પ્રત્યાખ્યાન તે દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાન. જેમ કે, કેટલાક વાર્તમાનિક (તે કાળની અપેક્ષાએ) તપસ્વીઓના (તે—તે દ્રવ્યોનો ત્યાગ કરવા) કરાતા પ્રત્યાખ્યાન. તથા દ્રવ્ય ઉપર રહીને જે પ્રત્યાખ્યાન કરાય તે દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાન. જેમ કે, ભૂમિ વિગેરે ઉપર ઊભો રહીને પચ્ચકખાણ કરે. તથા જે ઉપયોગ વિના પચ્ચકખાણ કરે છે તેનું તે પચ્ચકખાણ પણ ઈચ્છિત ફળને આપનારું ન હોવાથી દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાન 15
કહેવાય છે. ‘તુ’ શબ્દથી દ્રવ્યનું, દ્રવ્યોનું, દ્રવ્યવડે, દ્રવ્યોવડે, દ્રવ્યોને વિશે એ પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે સમાસ કરવાદ્વારા અર્થો કરવા. આ પૂર્વે અનેક રીતે કહેવાયેલા છે. દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાનને વિશે રાજપુત્રીનું દષ્ટાન્ત જાણવું. તે આ પ્રમાણે —

એક રાજાએ પોતાની દીકરી બીજા રાજા સાથે પરણાવેલી હતી. તે રાજા મૃત્યુ પામ્યો. ત્યારે આ રાજાએ દીકરીને પાછી પોતાને ત્યાં બોલાવી અને કહ્યું — ‘હે પુત્રી ! તું હવે ધર્મને કર.’ તે વ્રતધારીઓને 20
ભિક્ષા વિગેરેનું દાન કરે છે. એકવાર ‘કાર્તિકમાસ એ ધર્મમાસ કહેવાય’ એમ વિચારી ‘હું માંસ ખાઈશ નહીં’ એ પ્રમાણે કાર્તિકમાસ પુરતું માંસનિમિત્તે પચ્ચકખાણ કર્યું. પારણાના દિવસે (‘રાજપુત્રીનું પારણું છે’ એમ વિચારી) ખંડિયા રાજાઓ અનેક પ્રકારના લાખો પશુઓ માંસ માટે લઈને આવ્યા. તે દિવસે જેને જુદા જુદા પ્રકારના માંસ ખાવા હોય તેને માંસ અપાય છે અને જેને માંસ વિનાનું ભોજન ખાવું હોય તેને તે ભોજન અપાય છે. 25

એવામાં નજીકમાંથી સાધુઓ પસાર થતાં હતા ત્યારે સાધુઓને ભિક્ષા માટે નિમંત્રણ કર્યું. તેઓએ ભોજન ગ્રહણ કર્યું પણ માંસ ગ્રહણ કર્યું નહીં. તેથી રાજપુત્રીએ કહ્યું — “શું તમારે હજુ

૩૬. એકસ્ય રાજ્ઞો દુહિતાઽન્યસ્મૈ રાજ્ઞે દત્તા, સ ચ મૃતઃ, તદા સા પિત્રાનીતા, ધર્મ પુત્રિકે ! કુર્વિતિ ભણિતા, સા યાષ્ઠિઙ્ઘ્યો દાનં દદાતિ, અન્યદા કાર્તિકો ધર્મમાસ ઇતિ માંસં ન રાદામીતિ પ્રત્યાખ્યાતં, તત્ર પારણકે દણ્ડિકૈરનેકાઃ શતસહસ્વાઃ (ધણ્ણવો) માંસાર્થમુપનીતાઃ, તદા ભક્તં દીયતે, યો ભુદક્તે નાનાવિધાનિ માંસાનિ 30
તસ્યૈ દદાતિ । તત્ર સાધવોઽદૂરે વ્યતિવ્રજન્તો નિમન્ત્રિતાઃ, તૈર્ભક્તં ગૃહીતં, માંસં નેચ્છન્તિ, સા

યં રાયધૂયા ભળડ-કિં તુજ્ઞં ન તાવ કત્તિયમાસો પૂરડ ? , તે ભળંતિ જાવજ્જીવાઈ કત્તિઝતિ, કિં વા કહ વા, તાહે તે ધમ્મકહં પરિકહેંતિ, મંસદોસે ય પરિકહેંતિ, પચ્છા સંબુદ્ધા પવ્વતિયા, એવં તીસે દવ્વપચ્ચવ્વખાણં; પચ્છા ભાવપચ્ચવ્વખાણં જાતં, અધુના અદિત્સાપ્રત્યાખ્યાનં પ્રતિપાદ્યતે, તત્રેદં ગાથાદ્ધં, 'અઈચ્છાપચ્ચવ્વખાણં બંભળસમણા અદિચ્છ'તિ અદિત્સાપ્રત્યાખ્યાનં હે બ્રાહ્મણ હે

- 5 શ્રમણ અદિત્સેતિ-ન મે દાતુમિચ્છા, ન તુ નાસ્તિ યદ્ ભવતા યાચિતં, તતશ્ચાદિત્સૈવ વસ્તુતઃ પ્રતિષેધાત્મિકેતિ પ્રત્યાખ્યાનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૪૧॥ અધુના પ્રતિષેધપ્રત્યાખ્યાનવ્યાચિખ્યાસયેદં ગાથાશકલમાહ-'અમુગં દિજ્જઝ મજ્ઞં'ગાથા વ્યાખ્યા-અમુકં ઘૃતાદિ વીચતાં મહાં, ઇતરસ્ત્વાહ-નાસ્તિ મે તદિતિ, ન તુ દાતું નેચ્છા, ઈષ ઇત્યંભૂતો ભવતિ પ્રતિષેધઃ, અયમપિ વસ્તુતઃ પ્રત્યાખ્યાનમેવ, પ્રતિષેધ એવ પ્રત્યાખ્યાનં ૨ । ॥૨૪૨॥ ઇદાનીં ભાવપ્રત્યાખ્યાનં પ્રતિપાદ્યતે, તત્રેદં ગાથાદ્ધં
- 10 'સેસપયાણ ય ગાથા પચ્ચવ્વખાણસ્સ ભાવંમિ' શેષપદાનામાગમનોઆગમેત્યાદીનાં સાક્ષાદિહાનુક્ત્તાનાં પ્રત્યાખ્યાનસમ્બન્ધિનાં ગાથા-કાર્યેતિ યોગવાક્યશેષૌ, ઇહ ગાથા પ્રતિષ્ઠેચ્યતે, નિશ્ચિતિરિત્યર્થઃ,

કાર્તિકમાહિનો પુરો થયો નથી ? (જેથી તમે માંસ ગ્રહણ કરતા નથી...)” તેઓએ કહ્યું — “અમારે તો યાવજજીવ કાર્તિક જ છે.” પુત્રીએ પૂછ્યું—“શા માટે ? કેવી રીતે ?” સાધુઓએ ધર્મકથા કરી, અને માંસના દોષો જણાવ્યા. પછીથી રાજપુત્રીએ બોધ પામીને દીક્ષા લીધી. આ પ્રમાણે માત્ર કાર્તિકમાસ

15 માટે જે પચ્ચકખાણ કર્યું તે દ્રવ્યપચ્ચકખાણ જાણવું અને પાછળથી દીક્ષા લીધી તે ભાવપચ્ચકખાણ થયું.

- હવે અદિત્સાપ્રત્યાખ્યાનનું પ્રતિપાદન કરે છે — તેમાં “અઈચ્છાપચ્ચવ્વખાણં...” વિગેરે ગાથાનો પાછલો અડધો ભાગ જાણવો. તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે — “હે બ્રાહ્મણ ! હે શ્રમણ ! તમે જેની યાચના કરો છો તે વસ્તુ નથી એવું નથી પરંતુ મને તે વસ્તુ દેવાની ઈચ્છા નથી.” અહીં ખરેખર તો અદિત્સા જ પ્રતિષેધ આત્મક હોવાથી પ્રત્યાખ્યાન છે. (આશય એ છે કે પ્રત્યાખ્યાન નિષેધરૂપ છે. અહીં અદિત્સા એ નિષેધરૂપ હોવાથી અદિત્સા પોતે જ પ્રત્યાખ્યાનરૂપ બની જાય છે.)
- 20 ॥ભા.-૨૪૧॥

હવે પ્રતિષેધપ્રત્યાખ્યાનની વ્યાખ્યા કરવાની ઈચ્છાથી ગાથાઅવયવને કહે છે — “અમુગં દિજ્જઝ...” વ્યાખ્યા — “ધી વિગેરે અમુક વસ્તુ મને આપો.” ત્યારે સામેવાળો કહે કે — “મારી પાસે તે વસ્તુ નથી.” અહીં દેવાની ઈચ્છા નથી એવું નથી, પરંતુ તે વસ્તુ જ નથી માટે નિષેધ કરેલ છે. આને

25 પ્રતિષેધ કહેવાય છે. આવા પ્રકારનો પ્રતિષેધ પણ ખરેખર તો પ્રત્યાખ્યાન જ છે (કારણ કે પ્રત્યાખ્યાન પ્રતિષેધરૂપ છે.) પ્રતિષેધરૂપ જે પ્રત્યાખ્યાન તે પ્રતિષેધપ્રત્યાખ્યાન. ॥ભા.-૨૪૨ પૂર્વાર્ધી॥

હવે ભાવપ્રત્યાખ્યાનનું પ્રતિપાદન કરાય છે — તેમાં આ પ્રમાણે ગાથાનું અડધિયું જાણવું — ભાવપ્રત્યાખ્યાનમાં સાક્ષાત્ સૂત્રમાં નહીં કહેવાયેલા એવા આગમ-નોઆગમ વિગેરે પ્રત્યાખ્યાનસંબંધી શેષપદોની અહીં ગાથા કરવા યોગ્ય છે. અહીં ગાથા એટલે પ્રતિષ્ઠા અર્થ કરવો એટલે કે નિશ્ચિયતિ

- 30 ૩૭. ચ રાજદુહિતા ભળતિ-કિં યુષ્માકં ન તાવત્ કાર્તિકમાસઃ પૂર્ણઃ ? , તે ભળન્તિ-યાવજ્જીવં કાર્તિકક ઇતિ, કિં વા કથં વા ? , તદા તે ધર્મકથાં કથયન્તિ, માંસદોષાંશ્ચ પરિકથયન્તિ, પશ્ચાત્ સંબુદ્ધા પ્રવ્રજિતા, એવં તસ્યા દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાનં પશ્ચાદ્ ભાવપ્રત્યાખ્યાનં જાતં

‘ગાથુ પ્રતિષ્ઠાલિપ્સયોર્ગ્રન્થે’ ચે’તિ ધાતુવચનાત્, ‘ભાવંમિ’ત્તિ દ્વારપરામર્શઃ, ભાવપ્રત્યાખ્યાન ઇતિ ગાથાર્થઃ । તદેતદ્દર્શયન્નાહ-‘તં’ દુવિહં સુતણોસુય’ગાહા, ‘તદ્’ભાવપ્રત્યાખ્યાનં દ્વિવિધં-દ્વિપ્રકારં ‘સુતનોસુતં’તિ શ્રુતપ્રત્યાખ્યાનં નોશ્રુતપ્રત્યાખ્યાનં ચ ‘સુયં’ દુહા પુલ્લમેવ નોપુલ્લં’ શ્રુતપ્રત્યાખ્યાનં દ્વિધા ભવતિ-પૂર્વશ્રુતપ્રત્યાખ્યાનં નોપૂર્વશ્રુતપ્રત્યાખ્યાનં ચ, ‘પુલ્લસુય નવમપુલ્લં’ પૂર્વશ્રુતપ્રત્યાખ્યાનં નવમં પૂર્વ, પ્રત્યાખ્યાનપૂર્વમિત્યર્થઃ । ‘નોપુલ્લસુયં’ ઇમં ચેવ’ નોપૂર્વશ્રુતપ્રત્યાખ્યાનમિદમેવ- 5
પ્રત્યાખ્યાનાધ્યયનમિત્યેતદ્ધ્યોપલક્ષણમન્યચ્ચાતુરપ્રત્યાખ્યાન-મહાપ્રત્યાખ્યાનાદિ પૂર્વબાહ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૪૩॥ અધુના નોશ્રુતપ્રત્યાખ્યાનપ્રતિપાદનાયાહ-‘નોસુયપચ્ચક્ષણં’ ગાહા ‘ણોસુયપચ્ચક્ષણં’તિ શ્રુતપ્રત્યાખ્યાનં ન ભવતીતિ નોશ્રુતપ્રત્યાખ્યાનં, ‘મૂલગુણે ચેવ ઉત્તરગુણે 10
ય’ મૂલગુણાંશ્ચાધિકૃત્યોત્તરગુણાંશ્ચ, મૂલભૂતા ગુણાઃ ૨ ત એવ પ્રાણાતિપાતાદિનિવૃત્તિરૂપત્વાત્ પ્રત્યાખ્યાનં વર્તતે, ઉત્તરભૂતા ગુણાઃ ૨ ત એવાશુદ્ધિપિણ્ડનિવૃત્તિરૂપત્વાત્ પ્રત્યાખ્યાનં તદ્વિષયં 10
વા અનાગતાદિ વા દશવિધમુત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનં, ‘મૂલે સલ્લં દેસં’તિ મૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનં દ્વિધા- સર્વમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનં દેશમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનં ચ, સર્વમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનં પદ્મ મહાવ્રતાનિ,

= નિશ્ચય કરવો, કારણ કે ગાથુ ધાતુ પ્રતિષ્ઠા, લિપ્સા અને ગુંથન અર્થમાં વપરાય છે એવું ધાતુપાઠનું વચન છે. ‘ભાવંમિ’ શબ્દ ભાવદ્વારને સૂચવનાર જાણવો. (ટૂંકમાં આશય એ છે કે ભાવપ્રત્યાખ્યાનની વિચારણા કરવામાં સૂત્રમાં ન કહ્યું હોવા છતાં આગમભાવપ્રત્યાખ્યાન, નોઆગમભાવપ્રત્યાખ્યાન 15
વિગેરે શેષ પદોની પણ અહીં પ્રતિષ્ઠા = સમાવેશ સ્વયં કરી લેવો.) મૂળમાં ‘ગાહા પચ્ચક્ષણસ્સ’ આ પ્રમાણેનો પાઠ છે. તેમાં ‘ગાહા’ શબ્દનો ‘પચ્ચક્ષણસ્સ’ શબ્દ પછી યોગ = અન્વય કરવો. તથા ‘કાર્યા’ એ પ્રમાણે વાક્યશેષ સમજી લેવો. ॥ ભા.-૨૪૨ ॥

ભાવપ્રત્યાખ્યાનને દેખાડતા કહે છે - તે ભાવપ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારે છે - શ્રુતપ્રત્યાખ્યાન અને નોશ્રુતપ્રત્યાખ્યાન. તેમાં શ્રુતપ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારે છે - પૂર્વશ્રુતપ્રત્યાખ્યાન અને નોપૂર્વશ્રુતપ્રત્યાખ્યાન. 20
પૂર્વશ્રુતપ્રત્યાખ્યાન તરીકે ચૌદપૂર્વોમાનું નવમુ પૂર્વ એટલે કે પ્રત્યાખ્યાનનામનું પૂર્વ જાણવું. નોપૂર્વશ્રુતપ્રત્યાખ્યાન તરીકે આ પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયન જ જાણવું. આ ઉપલક્ષણ હોવાથી બીજા પણ આતુરપ્રત્યાખ્યાન, મહાપ્રત્યાખ્યાન વિગેરે જે જે પૂર્વથી બહારના છે તે બધા અહીં સમજી લેવા. ॥ ભા.-૨૪૩ ॥

હવે નોશ્રુતપ્રત્યાખ્યાનનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે - જે શ્રુતપ્રત્યાખ્યાન નથી તે નોશ્રુતપ્રત્યાખ્યાન, 25
અર્થાત્ મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણ એ નોશ્રુતપ્રત્યાખ્યાન જાણવું. તેમાં મૂળભૂત જે ગુણો તે મૂલગુણો અને તે જ પ્રાણાતિપાત વિગેરેથી નિવૃત્તિરૂપ હોવાથી પ્રત્યાખ્યાનરૂપ છે. ઉત્તરભૂત જે ગુણો તે ઉત્તરગુણો અને તે જ અશુદ્ધિપિણ્ડથી નિવૃત્તિરૂપ હોવાથી પ્રત્યાખ્યાનરૂપ છે. અથવા ઉત્તરગુણવિષયક જે પ્રત્યાખ્યાન તે ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન અથવા અનાગત વિગેરે (આદિ શબ્દથી અતિક્રાન્ત, કોટિસહિત, નિયંત્રિત, અનાગાર, સાગાર, નિરવશેષ, પરિમાણકૃત, સંકેત અને અદ્વા એ પ્રમાણેના) દશ પ્રકારના 30
ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન જાણવા. મૂલપ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારે છે - સર્વમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાન અને દેશમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાન. સર્વમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાન તરીકે પાંચ મહાવ્રતો અને દેશમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાન

દેશમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનં પઞ્ચાણુવ્રતાનિ, इदं चोपलक्षणं वर्तते यत् उत्तरगुणप्रत્યાख्यानमपि द्विधैव—
 सर्वोत्तरगुणप्रत્યાख्यानं देशोत्तरगुणप्रत્યાख्यानं च, तत्र सर्वोत्तरगुणप्रत્યાख्यानं दशविधमनागत-
 मतिक्रान्तमित्याद्युपरिष्ठाद् वक्ष्यामः, देशोत्तरगुणप्रत્યાख्यानं सप्तविधं—त्रीणि गुणव्रतानि चत्वारि
 शिक्षाव्रतानि, एतान्यप्यूर्ध्वं वक्ष्यामः, पुनरुत्तरगुणप्रत્યાख्यानमोद्यतो द्विविधं—‘इत्तरियमावकहियं
 5 च’ तत्रेत्वरं—साधूनां किञ्चिदभिग्रहादि श्रावकाणां तु चत्वारि शिक्षाव्रतानि, यावत्કથિકં તુ
 નિયન્ત્રિતં, યત્ ક્રાન્તારદુર્ભિક્ષાદિષ્વપિ ન ભજ્યતે, શ્રાવકાણાં તુ ત્રીણિ ગુણવ્રતાનીતિ ગાથાર્થઃ
 ॥૨૪૪॥ સામ્પ્રતં સ્વરૂપતઃ સર્વમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનમુપદર્શયન્નાહ—‘પાણિવહમુસાવાણ્’ ગાહા, પ્રાણા—
 ઇન્દ્રિયાદયઃ, તથા ચોક્તમ્—“પઞ્ચેન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધં બલં ચ, ઉચ્છ્વાસનિશ્વાસમથાન્યદાયુઃ । પ્રાણા
 દશૈતે ભગવદ્ધિરુક્તાસ્તેષાં વિયોજીકરણં તુ હિંસા ॥૧॥” તેષાં વધઃ પ્રાણવધો ન જીવવધસ્તસ્મિન્,
 10 મૃષા વદનં મૃષાવાદસ્તસ્મિન્, અસદ્ભિધાન ઇત્યર્થઃ, ‘અદત્તં’તિ ઉપલક્ષણત્વાદવત્તાદાને પરવસ્ત્વાહરણ
 ઇત્યર્થઃ, ‘મેહુણ’તિ મૈથુને અબ્રહ્મસેવને યદુક્તં ભવતિ, ‘પરિગ્રહે ચેવ’તિ પરિગ્રહે ચૈવ, એતેષુ
 વિષયભૂતેષુ શ્રમણાનાં—સાધૂનાં મૂલગુણાઃ ત્રિવિધત્રિવિધેન યોગત્રયકરણત્રયેણ નેતલ્લ્યાઃ—

તરીકે પાંચ અણુવ્રતો જાણવા. આ ઉપલક્ષણ છે કારણ કે ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન પણ બે પ્રકારે છે —
 સર્વઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન અને દેશઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન. તેમાં સર્વઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન અનાગત,
 15 અતિક્રાન્ત વિગેરે દશપ્રકારનું જાણવું કે જે અમે આગળ કહીશું. દેશઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન ત્રણ ગુણવ્રતો
 અને ચાર શિક્ષાવ્રતો એમ સાતપ્રકારનું જાણવું. આ સાત પ્રકારો પણ અમે આગળ કહીશું.
 ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન ફરી સામાન્યથી બે પ્રકારનું છે — ઇત્વર અને યાવત્કથિક. તેમાં ઇત્વર તરીકે
 સાધુઓને કોઈક અભિગ્રહ વિગેરે અને શ્રાવકોને ચાર શિક્ષાવ્રતો જાણવા. યાવત્કથિક તરીકે
 નિયંત્રિતપ્રત્યાખ્યાન (આગળ ગા. ૧૫૭૩માં કહેશે તે) કે જે જંગલ, દુર્ભિક્ષ વિગેરેમાં પણ તોડાય
 20 નહીં. શ્રાવકોને યાવત્કથિક તરીકે ત્રણ ગુણવ્રતો જાણવા. ॥ ભા.—૨૪૪ ॥

(હવે મૂળમાં રહેલ પ્રક્ષિપ્તગાથાનો અર્થ લખાય છે — મૂલગુણો પણ શ્રમણ અને શ્રાવકોને
 આશ્રયીને બે પ્રકારે છે. તે મૂલગુણોનો જો વિભાગ કરીએ તો તે પાંચપ્રકારના જાણવા.) હવે
 સર્વમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ બતાડતા કહે છે — પ્રાણિવધ વિગેરે મૂલગુણોના વિષયો જાણવા.
 તેમાં ઇન્દ્રિય વિગેરે પ્રાણ તરીકે જાણવા. કહ્યું છે — “પાંચ ઇન્દ્રિયો, મન—વચન અને કાયાનું બળ,
 25 ઉચ્છ્વાસ—નિઃશ્વાસ, અને આયુષ્ય આ દશ પ્રાણો ભગવાને કહ્યા છે. આ દશ પ્રાણોનો વિયોગ કરવો
 તે હિંસા છે. ॥૧॥” આ દશ પ્રાણોનો જે વધ તે પ્રાણવધ. આ પ્રાણવધ તરીકે અહીં ઇન્દ્રિય વિગેરે
 દશ પ્રાણોનો વધ જાણવો, પણ જીવવધ નહીં (કારણ કે જીવ = આત્મા, તેનો વધ થતો જ નથી.)
 આ પ્રાણવધને વિશે એટલે કે પ્રાણવધવિષયક (સાધુઓને મૂલગુણ હોય છે. એમ આગળ અન્વય
 કરવો.) ખોટું બોલવું તે મૃષાવાદ, તેને વિશે, મૂળમાં ‘અદત્તં’ એ ઉપલક્ષણ હોવાથી અદત્તનું ગ્રહણ
 30 કરવામાં એટલે કે બીજાની વસ્તુ હરણ કરવામાં, મૈથુન = અબ્રહ્મનું સેવન કરવામાં, અને પરિગ્રહને
 વિશે અર્થાત્ આ પાંચ વિષયોમાં = આ પાંચસંબંધી મૂલગુણો સાધુઓને યોગત્રય—કરણત્રયને આશ્રયીને
 અનુસરવા.

અનુસરણીયાઃ, ઇયમત્ર ભાવના-શ્રમણાઃ પ્રાણાતિપાતાદિરતાન્નિવિધં ત્રિવિધેન તત્થ 'તિવિધ'ન્તિ ન કરેતિ ન કારવેદં કરંતંપિ અણં ણાણુજાણેતિ, 'તિવિહેણ'તિ મણેણં વાયાએ કાણં, એવમન્યત્રાપિ યોજનીયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૪૫॥

ઇત્થં તાવદુપદર્શિતં સર્વમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનં, અધુના દેશમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનાવસરઃ, તચ્ચ શ્રાવકાણાં ભવતીતિકૃત્વા વિનેયાનુગ્રહાય તદ્ધર્મવિધિમેવૌઘતઃ પ્રતિપિપાદયિષુરાહ — 5

સાવયધમ્મસ્સ વિહિં વુચ્છામી ધીરપુરિસપન્નત્તં ।

જં ચરિરુણ સુવિહિયા ગિહિણોવિ સુહાઈં પાવંતિ ॥૧૫૫૧॥

સાભિગ્ગહા ય નિરભિગ્ગહા ય ઓહેણ સાવયા દુવિહા ।

તે પુણ વિભજ્જમાણા અટ્ટવિહા હું તિ નાયઘ્વા ॥૧૫૬૦॥

દુવિહતિવિહેણ પઢમો દુવિહં દુવિહેણ બીયઓ હોઈ ।

દુવિહં એગવિહેણં એગવિહં ચેવ તિવિહેણં ॥૧૫૬૧॥

એગવિહં દુવિહેણં ઇક્કિક્કવિહેણ છટ્ટઓ હોઈ ।

ઉત્તરગુણ સત્તમઓ અવિરયઓ ચેવ અટ્ટમઓ ॥૧૫૬૨॥

પણય ચઝક્કં ચ તિગં દુગં ચ એગં ચ ગિણહઈ વયાઈં ।

અહવાઽવિ ઉત્તરગુણે અહવાઽવિ ન ગિણહઈં કિંચિ ॥૧૫૬૩॥

નિસ્સંકિયનિક્કંચિય નિવ્વિતિગિચ્છા અમૂઢદિટ્ઠી ય ।

વીરવયણંમિ એ એ બત્તીસં સાવયા ભણિયા ॥૧૫૬૪॥

વ્યાખ્યા-તત્રાભ્યુપેતસમ્યક્ત્વઃ પ્રતિપન્નાણુવ્રતોઽપિ પ્રતિદિવસં યતિભ્યઃ સકાશાત્ સાધૂનામગારિણાં ચ સામાચારીં શૃણોતીતિ શ્રાવક ઇતિ, ઉક્તં ચ-“યો હાભ્યુપેતસમ્યક્ત્વો, યતિભ્યઃ પ્રત્યહં કથામ્ । શૃણોતિ ધર્મસમ્બદ્ધામસૌ શ્રાવક ઉચ્યતે ॥૧॥” શ્રાવકાણાં ધર્મઃ ૨ 20

ભાવાર્થ એ છે કે - સાધુઓ ત્રિવિધ-ત્રિવિધવડે પ્રાણાતિપાતથી વિરત છે. તેમાં ત્રિવિધં એટલે પ્રાણાતિપાત કરે નહીં, કરાવે નહીં, કરતા એવા પણ બીજાની અનુમોદના કરે નહીં. ત્રિવિધેન એટલે મન-વચન-કાયાથી. આમ, ત્રિવિધ ત્રિવિધવડે સાધુઓ પ્રાણાતિપાતથી વિરત હોય છે. આ જ પ્રમાણે મૃષાવાદ વિગેરેમાં જોડી દેવું. ॥ ભા. - ૨૪૫ ॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે સર્વમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાન બતાવ્યું. હવે દેશમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનનો અવસર છે. અને તે શ્રાવકોને હોવાથી શિષ્યોના અનુગ્રહ માટે (= શિષ્યોને પણ શ્રાવકધર્મનો બોધ થાય તે માટે) શ્રાવકધર્મની વિધિને સામાન્યથી પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને અણુવ્રતો પણ જેણે સ્વીકારેલ છે એવો જે જીવ રોજે રોજ સાધુઓ પાસેથી સાધુઓની અને ગૃહસ્થોની = શ્રાવકોની સામાચારીને સાંભળે છે તે શ્રાવક કહેવાય છે. કહ્યું છે - ‘સમ્યક્ત્વ સ્વીકારનાર એવો જે જીવ રોજેરોજ સાધુઓ પાસે ધર્મથી સંબદ્ધ એવી કથાને સાંભળે 30

- તસ્ય વિધિસ્તં વક્ષ્યે—અધિધાસ્યે, કિંમૂતં ?—‘ધીરપુરુષપ્રજ્ઞસં’ મહાસત્ત્વમહાબુદ્ધિતીર્થકરગણધર-
પ્રસ્તુતિમિત્યર્થઃ, યં ચરિત્વા સુવિહિતા ગૃહિણોઽપિ સુખાન્યૈહિકાન્યામુષ્મિકાણિ પ્રાપ્નુવન્તીતિ
ગાથાર્થઃ ॥૧૫૫૧॥ તત્ર—‘સાભિગ્રહા ય નિરભિગ્રહા ય’ ગાહા, અભિગ્રહાન્ત્વમિત્યભિગ્રહાઃ—
પ્રતિજ્ઞાવિશેષાઃ સહ અભિગ્રહૈર્વર્તન્ત્વમિતિ સાભિગ્રહાઃ, તે પુનરનેકભેદા ભવન્તિ, તથાહિ—
5 દેશમૂલગુણોત્તરગુણેષુ સર્વેષ્વેકસ્મિન્ વા ભવત્યેવ તેષામભિગ્રહઃ, નિર્ગતા—અપેતા અભિગ્રહા યેભ્યસ્તે
નિરભિગ્રહાઃ, તે ચ કેવલસમ્યગ્દર્શનિનિ એવ, યથા કૃષ્ણસત્યકિશ્રેણિકાદયઃ, इत्थं ઓઘેન—
સામાન્યેન શ્રાવકા દ્વિવિધા ભવન્તિ, તે પુનર્દ્વિવિધા અપિ વિભજ્યમાના અભિગ્રહગ્રહણવિશેષેણ
નિરૂપ્યમાણા અષ્ટવિધા ભવન્તિ જ્ઞાતવ્યા इति ગાથાર્થઃ ॥૧૫૬૦॥ તત્ર યથાઽષ્ટવિધા ભવન્તિ
તથોપદર્શયન્નાહ—‘દુવિહિતિવિહેણ’ ગાહા, इह યોઽસૌ કઞ્ચનાભિગ્રહં ગૃહ્ણતિ સ હોવં—‘દ્વિવિધ’મિતિ
10 કૃતકારિતં ‘ત્રિવિધેન’તિ મનસા વાચા કાયેનેતિ, એતદુક્તં ભવતિ—સ્થૂલપ્રાણાતિપાતં ન કરોત્યાત્મના
ન કારયત્યન્યૈર્મનસા વાચા કાયેનેતિ પ્રથમઃ, અસ્યાનુમતિરપ્રતિષિદ્ધા, અપત્યાદિપરિગ્રહસદ્વાત્,

- તે શ્રાવક કહેવાય છે. ॥૧૫૫॥ શ્રાવકોનો જે ધર્મ તે શ્રાવકધર્મ. તેની વિધિને હું કહીશ. તે વિધિ કેવા
પ્રકારની છે ? — મહાસત્ત્વશાળી અને મહાબુદ્ધિમાન એવા તીર્થકરો—ગણધરોવડે પ્રપૂજા કરાવેલી
આ વિધિ છે કે જેને આચરેને સુવિહિત (= સમ્યગ્ અનુષ્ઠાનવાળા) ગૃહસ્થો પણ આલોક—
15 પરલોકસંબંધી સુખોને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૧૫૫૮॥

- સામાન્યથી શ્રાવકો બે પ્રકારના છે — અભિગ્રહવાળા અને અભિગ્રહ વિનાના. તેમાં જે ગ્રહણ
કરાય છે તે અભિગ્રહો અર્થાત્ પ્રતિજ્ઞા વિશેષો. જે શ્રાવકો અભિગ્રહ સાથે રહે છે તે સાભિગ્રહ
શ્રાવકો જાણવા. તે સાભિગ્રહ શ્રાવકો અનેક પ્રકારના છે. તે આ પ્રમાણે — દેશમૂલગુણ અને
દેશઉત્તરગુણોમાં શ્રાવકોને તે બધા ગુણોમાં કે કોઈ એકમાં અભિગ્રહ હોય જ છે. જેમનામાંથી
20 અભિગ્રહો નીકળી ગયા છે તે નિરભિગ્રહ એટલે કે અભિગ્રહ વિનાના એવા શ્રાવકો. અને આવા
નિરભિગ્રહ શ્રાવકો તરીકે કૃષ્ણ, સત્યકી, શ્રેણિક વિગેરે જેવા (વ્રતવિનાના) માત્ર સમ્યગ્દર્શન
ધરાવનારા જ જાણવા. આ પ્રમાણે સાભિગ્રહ અને નિરભિગ્રહ એમ સામાન્યથી શ્રાવકો બે પ્રકારે
છે. આ બંને પ્રકારના શ્રાવકોનું અભિગ્રહના ગ્રહણવિશેષથી (= એમને ગ્રહણ કરેલા અભિગ્રહોને
આશ્રયીને) નિરૂપણ કરીએ તો તેઓ આઠ પ્રકારના છે. (જો કે નિરભિગ્રહ શ્રાવકો કોઈ અભિગ્રહ
25 ન હોવાથી તેઓના કોઈ ભેદ પડશે નહીં તેથી તેમનો છેલ્લા આઠમા ભેદમાં સમાવેશ કરશે. બાકી
સાભિગ્રહોના અભિગ્રહોને આશ્રયીને સાત ભેદ પડશે. એટલે બંને મળીને તે બંને પ્રકારના શ્રાવકોના
આઠ ભેદ થશે.) ॥૧૫૬૦॥

- તેમાં હવે જે રીતે આઠ પ્રકાર થાય છે તે રીતે બતાવતા કહે છે — જે શ્રાવક કોઈ અભિગ્રહ
ધારણ કરતો હોય તો તે આ પ્રમાણે અભિગ્રહોને ધારણ કરે છે. (૧) કોઈક શ્રાવક દ્વિવિધ—ત્રિવિધ
30 એટલે કે મન—વચન—કાયાથી કૃત—કારિત પચ્ચક્રખાણ કરે છે. એટલે કે હું સ્થૂલપ્રાણાતિપાતને મન—
વચન—કાયાથી જાતે કરીશ નહીં, બીજા પાસે કરાવીશ નહીં, આ પ્રથમ પ્રકાર જાણવો. આ જીવને
અનુમતિ અપ્રતિષિદ્ધ છે એટલે કે આ શ્રાવકે અનુમતિનું પચ્ચક્રખાણ હોતું નથી, કારણ કે આ

તદ્વ્યાપ્તિકરણાચ્ચ તસ્યાનુમતિપ્રસન્નાદ, इतरथा परिग्रहापरिग्रहयोरविशेषेण प्रव्रजिताप्रव्रजित-
योरभेदापत्तेरिति भावना, अत्राह—ननु भगवत्यामागमे त्रिविधं त्रिविधेनेत्यपि प्रत्याख्यानमुक्तमगारिणः,
तच्च श्रुतोक्तत्वादनवद्यमेव, तदिह कस्मात्त्रोक्तं निर्युक्तिकारेणेति ?, अथोच्यते, तस्य विशेष-
विषयत्वात्, तथाहि—किल यः प्रविव्रजिषुरेव प्रतिमां प्रतिपद्यते पुत्रादिसन्ततिपालनाय स एव
त्रिविधं त्रिविधेनेति करोति, तथा विशेष्यं वा किञ्चिद् वस्तु स्वयम्भूरमणमत्स्यादिकं तथा स्थूल- 5
प्राणातिपातादिकं चेत्यादि, न तु सकलसावद्यव्यापारविरमणमधिकृत्येति, ननु च निर्युक्तिकारेण
स्थूलप्राणातिपातादावपि त्रिविधं त्रिविधेनेति नोक्तो विकल्पः, 'वीरवयणमि एण बत्तीसं सावया

શ્રાવકને દીકરા વિગેરેનો પરિગ્રહ છે. અને આ દીકરા વિગેરે દ્વારા કોઈ જીવની હિંસા થઈ તો તેમાં
આ શ્રાવકની અનુમતિ = અનુમોદના રહેલી છે. માટે તેને અનુમતિનું પર્યક્ષખાણ નથી. અને જો
આવું ન માનો એટલે કે પરિગ્રહ હોવા છતાં અનુમતિ લાગતી નથી એવું માનો તો પરિગ્રહ હોય કે 10
પરિગ્રહ ન હોય બંનેમાં કોઈ ફરક ન હોવાથી સાધુ-શ્રાવક વચ્ચે અભેદની આપત્તિ આવે. (માટે પોતે
ભલે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી કે બીજા પાસે કરાવતો નથી છતાં પોતાના દીકરા વિગેરે જે કઈ હિંસા
કરે છે તેમાં તેની અનુમતિ હોવાથી આ પ્રથમ પ્રકારના શ્રાવકને અનુમતિ અપ્રતિષિદ્ધ છે, અર્થાત્
અનુમતિનું પર્યક્ષખાણ આ શ્રાવકને હોતું નથી.)

શંકા : ભગવતીનામના પાંચમાં અંગમાં શ્રાવકને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પ્રત્યાખ્યાન કહ્યું છે. અને 15
તે શ્રુતમાં કહેલું હોવાથી નિર્દોષ જ છે, અર્થાત્ આગમમાં જ કહેલું હોવાથી તમે તેમાં કોઈ દોષ =
આપત્તિ પણ આપી શકતા નથી. તો પછી નિર્યુક્તિકારે પ્રથમ પ્રકારમાં ત્રિવિધ-ત્રિવિધ બતાવવાને
બદલે દ્વિવિધ-ત્રિવિધ શા માટે કહ્યું ?

સમાધાન : આગમમાં શ્રાવકને જે ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પ્રત્યાખ્યાન કહ્યું છે તે ચોક્કસ પ્રકારના
વિષયને આશ્રયીને કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે — પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઈચ્છાવાળો એવો જ જે શ્રાવક પુત્ર 20
વિગેરે સંતાનોનું પાલન કરવા માટે પ્રતિમાને સ્વીકારે છે. (એટલે કે જે શ્રાવક પ્રવ્રજ્યા લેવા ઈચ્છે
છે પરંતુ પોતાના પુત્ર વિગેરે હજુ નાના છે. તેમનું પાલન કરનાર બીજું કોઈ નથી. તેથી જ્યાં સુધી
તે પુત્રાદિ મોટા થઈને સમર્થ બને નહીં ત્યાં સુધી પ્રવ્રજ્યા લઈ શકાય એવી પરિસ્થિતિ નથી. તેવો
શ્રાવક પ્રવ્રજ્યા લઈ શકતો ન હોવાથી અને સંતાનોનું પાલન કરવા સંસારમાં રહેલું પડતું હોવાથી
વિશિષ્ટ આરાધનારૂપે જ્યારે પ્રતિમાને સ્વીકારે ત્યારે) તે જ શ્રાવક ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પર્યક્ષખાણ કરે છે. 25

અથવા સ્વયંભૂરમણસમુદ્રમાં રહેલા મત્સ્ય વિગેરે કોઈ ચોક્કસ વસ્તુને આશ્રયીને ત્રિવિધ-
ત્રિવિધ પર્યક્ષખાણ કરે. તે પણ સ્થૂળપ્રાણાતિપાતાદિને આશ્રયીને નહીં કે સકલસાવદ્યવ્યાપારથી
વિરતિને આશ્રયીને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ કરે. (આમ કોઈક જ શ્રાવક કરે અથવા અમુક વિષયને અને
સ્થૂળપ્રાણાતિપાતાદિને આશ્રયીને કરે માટે ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પ્રત્યાખ્યાન ચોક્કસ વિષયને આશ્રયીને 30
થાય છે.)

શંકા : જો સ્થૂળપ્રાણાતિપાતાદિને આશ્રયીને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પ્રત્યાખ્યાન થતું હોય તો નિર્યુક્તિકારે
સ્થૂળપ્રાણાતિપાતાદિમાં પણ તે વિકલ્પ કેમ ન કહ્યો ? તથા “વીરવચનમાં = આગમમાં આ બત્રીશ

- ભણિયા' ઇતિ વચનાદન્યથા પુનરધિકાઃ સ્યુરિતિ ?, અત્રોચ્યતે, સત્યમેતત્, કિંતુ બાહુલ્યપક્ષમેવાઙ્ગી-
 કૃત્ય નિર્યુક્તિકારેણાભ્યધાયિ, યત્ પુનઃ ક્વચિદવસ્થાવિશેષે કદાચિદેવ સમાચર્યતે ન સુષ્ટ
 સમાચારાનુપાતિ તત્રોક્તં, બાહુલ્યેન તુ દ્વિવિધં ત્રિવિધેનેત્યાદિભિરેવ ષડ્ભિર્વિકલ્પૈઃ સર્વસ્યાગારિણઃ
 સર્વમેવ પ્રત્યાખ્યાનં ભવતીતિ ન કશ્ચિદ્ દોષ इत्यलं પ્રસજ્ઞેન, પ્રકૃતં પ્રસ્તુમઃ, 'દુવિહં દુવિહેણ
 5 બિતિયઓ હોતિ 'તિ 'દ્વિવિધ' મિતિ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતં ન કરોતિ ન કારયતિ 'દ્વિવિધેને'તિ મનસા
 વાચા, યદ્વા મનસા કાચેન, યદ્વા વાચા કાચેન, ઇહ ચ પ્રધાનોપસર્જનભાવવિવક્ષયા ભાવાર્થોઽવસેયઃ,
 તત્ર યદા મનસા વાચા ન કરોતિ ન કારયતિ તદા મનસૈવાભિસન્ધિરહિત એવ વાચાપિ હિંસકમબુવન્નેવ
 કાચેનૈવ દુશ્ચેષ્ટિતાદિના કરોત્યસંજ્ઞિવત્, યદા તુ મનસા કાચેન ચ ન કરોતિ ન કારયતિ યદા
 મનસાભિસન્ધિરહિત એવ કાચેન ચ દુશ્ચેષ્ટિતાદિ પરિહરન્નેવ અનાભોગાદ્વાચૈવ હિંસકં બૂતે, યદા તુ
 10 વાચા કાચેન ચ ન કરોતિ ન કારયતિ તદા મનસૈવાભિસન્ધિમધિકૃત્ય કરોતીતિ, અનુમતિસ્તુ
 ત્રિભિરપિ સર્વત્રૈવાસ્તીતિ ભાવના, એવં શેષવિકલ્પા અપિ ભાવનીયા ઇતિ, 'દુવિહં એગવિહેણં'તિ

શ્રાવકો કહ્યા છે" (૧૫૬૪) આ પ્રમાણેના વચનથી ત્રિવિધ-ત્રિવિધનો અભાવ સિદ્ધ થાય છે. બાકી
 જો ત્રિવિધ-ત્રિવિધ હોત તો ૩૨થી વધારે શ્રાવકો થાત.

- સમાધાન :** તમારી વાત સાચી છે. પરંતુ બહુલતાને આશ્રયીને નિર્યુક્તિકારે દ્વિવિધ-ત્રિવિધ
 15 વિગેરે વિકલ્પો કહ્યા છે પરંતુ જે ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પ્રત્યાખ્યાન વિગેરેનું કોઈક અવસ્થાવિશેષમાં ક્યારેક
 જ આચરણ થાય છે (માટે જ) સામાયારીને સારી રીતે અનુસરનારું નથી (એટલે કે વારંવાર જેનું
 સેવન થતું નથી) તે કહ્યું નથી. મોટા ભાગે દ્વિવિધ-ત્રિવિધ વિગેરે છ જ વિકલ્પોવડે બધા શ્રાવકોના
 બધા જ પ્રત્યાખ્યાન થાય છે. તેથી (ત્રિવિધ-ત્રિવિધનો વિકલ્પ ન કહ્યો હોવા છતાં) કોઈ દોષ નથી.
 પ્રાસંગિક ચર્ચાવડે સર્વું.
 20 (૨) મૂળ વાત ઉપર આવીએ. (પ્રથમ પ્રકાર કહ્યો. હવે) દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે બીજો પ્રકાર
 જાણવો. તેમાં દ્વિવિધ એટલે સ્થૂલપ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં, બીજા પાસે કરાવીશ નહીં. 'દ્વિવિધેન'
 એટલે મન-વચનથી, કે મન-કાયાથી, કે વચન-કાયાથી. અહીં મુખ્ય-ગૌણભાવની વિવક્ષાવડે
 ભાવાર્થ જાણવા યોગ્ય છે. અર્થાત્ જ્યારે મન-વચનથી સ્થૂલપ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં, કરાવીશ
 નહીં એ પ્રમાણેનું પ્રત્યાખ્યાન કરે, ત્યારે મનથી પ્રાણાતિપાતના વિચાર વિના જ, વચનથી પણ
 25 હિંસક વચનોને નહીં જ બોલતો માત્ર દુષ્યેષ્ટિત વિગેરે કાયાવડે જ અસંજ્ઞિની જેમ હિંસાને કરે છે.
 (આમ, મન-વચન ગૌણ અને કાયા જ મુખ્ય બને છે.)

- જ્યારે મન-કાયાથી કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં એવું પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કરે ત્યારે મનથી
 વિચારરહિત અને કાયાથી દુષ્યેષ્ટા વિગેરેનો ત્યાગ કરતો જ અનાભોગથી વચનથી 'મારી નાંખું'
 વિગેરે હિંસકવચન બોલે. જ્યારે વચન-કાયાથી કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં એવું પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ
 30 કરે ત્યારે માત્ર મનથી વિચાર કરવાદ્વારા જ પ્રાણાતિપાતને કરે છે. મન-વચન-કાયા આ ત્રણેથી
 અનુમોદના તો બધા વિકલ્પોમાં છે એટલું જાણવું. આ જ પ્રમાણે આગળ બતાવેલા શેષ વિકલ્પો પણ
 વિચારી લેવા.

દ્વિવિધમેકવિધેન, 'એકવિહં ચેવ તિવિહેણં'તિ એકવિધં ચૈવ ત્રિવિધેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૬૧॥
'એકવિહં દુવિહેણં'તિ એકવિધં દ્વિવિધેન 'એકેકવિહેણ છટ્ટુઓ હોડ' એકવિધમેકવિધેન ષષ્ઠો ભવતિ
ભેદઃ, 'ઉત્તરગુણ સત્તમઓ'તિ પ્રતિપન્નોત્તરગુણઃ સત્તમઃ, 'ઇહ ચ સમ્પૂર્ણાસમ્પૂર્ણોત્તરગુણભેદમનાદૃત્ય
સામાન્યેનૈક એવ ભેદો વિવક્ષિતઃ, 'અવિરયઓ ચેવ અદુમઓ'તિ અવિરતશ્રૈવાષ્ટમ ઇતિ અવિરત- 5
સમ્યગ્દૃષ્ટિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૬૨॥ ઇત્યમેતે અષ્ઠૌ ભેદાઃ પ્રદર્શિતાઃ, એત એવ વિભજ્યમાના દ્વાત્રિંશદ્
ભવન્તિ, કથમિત્યત આહ—'પણગ'તિ પચ્છાણુવ્રતાનિ સમુદિતાન્યેવ ગૃહ્ણતિ કશ્ચિત્, તત્રોક્તલક્ષણાઃ
ષડ્ ભેદા ભવન્તિ, 'ચઠ્ઠકં ચ'તિ તથાઽણુવ્રતચતુષ્ટયં ગૃહ્ણત્યપરસ્તત્રાપિ ષડેવ, 'તિગ'તિ એવમણુ-
વ્રતત્રયં ગૃહ્ણત્યન્યસ્તત્રાપિ ષડેવ, 'દુગં ચ'તિ ઇત્યમણુવ્રતદ્વયં ગૃહ્ણતિ, તત્રાપિ ષડેવ, 'એકં વ'તિ
તથાઽન્ય એકમેવાણુવ્રતં ગૃહ્ણતિ, તત્રાપિ ષડેવ, 'ગિણહડ વયાડં'તિ ઇત્યમનેકથા ગૃહ્ણતિ વ્રતાનિ,
વિચિત્રત્વાત્ શ્રાવકધર્મસ્ય, એવમેતે પચ્ચ ષટ્કાર્ત્ત્રિંશદ્ ભવન્તિ, પ્રતિપન્નોત્તરગુણેન સહૈકર્ત્રિંશત્, 10

(૩) દ્વિવિધ—એકવિધવડે અર્થાત્ મનથી કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં. વચનથી કરીશ નહીં,
કરાવીશ નહીં. કાયાથી કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં. (અહીં પણ ગૌણ—મુખ્યભાવ પૂર્વની જેમ
જાણવો. અનુમતિ બધા જ વિકલ્પોમાં રહેશે.) (૪) એકવિધ—ત્રિવિધવડે અર્થાત્ મન—વચન—
કાયાથી કરીશ નહીં. અથવા મન—વચન—કાયાથી કરાવીશ નહીં. ॥૧૫૬૧॥

(૫) એકવિધ—દ્વિવિધવડે અર્થાત્ મન—વચનથી કરીશ નહીં, મન—કાયાથી કરીશ નહીં, વચન— 15
કાયાથી કરીશ નહીં. આ જ પ્રમાણેના બીજા ત્રણ વિકલ્પો 'કરાવીશ નહીં' રૂપ કારાપણમાં સમજી
લેવા. (૬) એકવિધ—એકવિધવડે છઠ્ઠો ભાંગો જાણવો. અર્થાત્ મનથી કરીશ નહીં, વચનથી કરીશ
નહીં, કાયાથી કરીશ નહીં. આ જ પ્રમાણે અન્ય ત્રણ વિકલ્પો કારાપણમાં સમજવા. (આ છ
વિકલ્પોમાં જ બધા શ્રાવકોના બધા જ પચ્ચક્રમાણોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ છ મૂલભાંગા થયા.
આ બધાના પેટા વિકલ્પોની બધી મળીને સંખ્યા એકવીશ જાણવી. આ છ મૂલભાંગાને આશ્રયીને છ 20
પ્રકારના શ્રાવકો થયા.)

(૭) સાતમો શ્રાવક તે છે કે જેણે ઉત્તરગુણો = ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રતો સ્વીકારેલા છે. અહીં
બધા કે અમુક ઉત્તરગુણોના ભેદોની વિવક્ષા કરવાને બદલે સામાન્યથી એક જ ભેદની વિવક્ષા કરી
છે. (૮) જેણે એક પણ અભિગ્રહ ધારણ કર્યો નથી. એવા (કૃષ્ણ વિગેરે) અવિરતસમ્યગ્દૃષ્ટિનો
આઠમો ભેદ જાણવો. ॥૧૫૬૨॥ 25

આ પ્રમાણે આઠ ભેદો બતાવ્યા. આ આઠ ભેદોમાં જ વધારે વિભાગો પાડતા બત્રીસ થાય છે.
કેવી રીતે ? તે કહે છે — કોઈક શ્રાવક એક સાથે પાંચ અણુવ્રતો ગ્રહણ કરે. તેમાં પૂર્વે કહેલા દ્વિવિધ—
ત્રિવિધ વિગેરે છ મૂલભાંગા થાય છે. કોઈક ચાર અણુવ્રતો ગ્રહણ કરે તેમાં પણ છ થાય. એ જ
પ્રમાણે કોઈ ત્રણ અણુવ્રતો સ્વીકારે તેમાં પણ છ ભેદો પડે. આ જ પ્રમાણે કોઈ બે અણુવ્રતો ગ્રહણ
કરે અથવા કોઈ એક અણુવ્રત ગ્રહણ કરે દરેકમાં છ—છ ભેદ પડે. આ પ્રમાણે અનેક રીતે વ્રતો ગ્રહણ 30
કરે કારણ કે શ્રાવકધર્મ વિચિત્ર છે. (= અનેક પ્રકારનો છે.) આમ, આ પાંચ અણુવ્રતોને આશ્રયીને
દરેકના છ ભેદ પડતા હોવાથી ત્રીસ ભેદો થાય છે.

તથા ચાહ-‘અહવાવિ ઉત્તરગુણે’તિ અથવોત્તરગુણાન્-ગુણવ્રતાદિલક્ષણાન્ ગૃહ્ણતિ, સમુદિતાન્યેવ ગૃહ્ણતિ, કેવલસમ્યગ્દર્શનિના સહ દ્વાત્રિંશદ્ ભવન્તિ, તથા ચાહ-‘અહવાવિ ન ગિણહતી કિંચિ’તિ અથવા ન ગૃહ્ણતિ તાનપ્યુત્તરગુણાનિતિ, કેવલં સમ્યગ્દૃષ્ટિરેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૬૩॥

- 5 મુદાહરણદ્વારેણોપરિષ્ઠાદ્ વક્ષ્યામઃ ‘વીરવચને’ ભગવન્ મહાવીરવર્ધ્ધમાનસ્વામિપ્રવચને ‘એતે’ અનન્તરોક્તા દ્વાત્રિંશદુપાસકાઃ-શ્રાવકા ભણિતાઃ-ઉક્તા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૬૪॥ એતે ચેવ બત્તીસવિંહા કરણતિયજોગતિયકાલતિણં વિસેસેજ્જમાણા સીયાલં સમણોવાસગસયં ભવતિ, કહં ?, પાણાઙ્ગવાયં ન કરેતિ મણેણં, અથવા પાણાતિપાતં ન કરેઙ્ગ વાયાએ, અહવા પાણાતિપાતં ન કરેઙ્ગ કાણં ૩, અથવા પાણાતિવાતં ન કરેતિ મણેણં વાયાએ ચ ૪, અથવા પાણાતિવાયં ન કરેતિ મણેણં
- 10 કાણં ચ ૫, અથવા પાણાતિપાતં ન કરેતિ વાયાએ કાણં ચ ૬, અથવા પાણાતિપાતં ન કરેતિ મણેણં વાયાએ કાણં ચ ૭, એતે સત્ત ભંગા કરણેણં, એવં કારવણેણવિ એ એવ સત્ત ભંગા ૧૪, એવં અણુમોચણેણવિ સત્ત ભંગા ૨૧, અહવા ન કરેઙ્ગ ન કારવેઙ્ગ મણસા ૧ અહવા ન કરેઙ્ગ ન કારવેઙ્ગ વચસા ૨ અહવા ન કરેઙ્ગ ન કારવેઙ્ગ કાણં ૩ અહવા ન કરેઙ્ગ ન કારવેઙ્ગ મણસા

- અથવા કોઈ શ્રાવક ગુણવ્રતાદિરૂપ ઉત્તરગુણોને એક સાથે જ સ્વીકારે. તેથી તે મળીને એકત્રીસ
- 15 અને માત્ર સમ્યગ્દર્શની મળીને બત્રીસ ભેદો થાય છે. કહ્યું છે કે - કોઈ ઉત્તરવ્રતો પણ સ્વીકારે નહીં, તે સમ્યગ્દષ્ટિ જ જાણવો. ॥૧૫૬૩॥

- અહીં મૂલ-ઉત્તરગુણોનો આધાર સમ્યક્ત્વ છે. આ વાતને મૂળમાં કહે છે કે નિઃશંકિત, નિષ્કાંક્ષિત, અમૂઢદષ્ટિ એવા શ્રાવકો હોય છે. (અર્થાત્ શંકા-કાંક્ષા વિગેરે વિનાના શ્રાવકો હોય છે. શંકા-કાંક્ષા વિગેરે સમ્યક્ત્વના અતિયારો છે.) તે શંકાદિનું સ્વરૂપ ઉદાહરણદ્વારા આગળ બતાવીશું. વીરવચનમાં
- 20 એટલે કે ભગવાન મહાવીરવર્ધમાનસ્વામિના પ્રવચનમાં આ પૂર્વે કહેવાયેલા બત્રીસ શ્રાવકો કહેવાયા. ॥૧૫૬૪॥

- આ જ બત્રીસ પ્રકારના શ્રાવકોને કરણત્રિક, યોગત્રિક અને કાલત્રિકને આશ્રયીને વિશેષિત કરીએ તો તેઓના એકસો સુડતાલીસ = ૧૪૭ ભેદો થાય છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે - (૧) મનથી પ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં, અથવા (૨) વચનથી પ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં, અથવા (૩) કાયાથી
- 25 પ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં. અથવા (૪) મન-વચનથી પ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં, અથવા (૫) મન-કાયાથી પ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં, અથવા (૬) વચન-કાયાથી પ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં. અથવા (૭) મન-વચન-કાયાથી પ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં. આ કરણને આશ્રયીને સાત ભાંગા પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે કરાવણને આશ્રયીને આ જ રીતે સાત ભાંગ પ્રાપ્ત થતાં ૧૪ ભાંગા થાય. આ જ પ્રમાણે અનુમોદનાને આશ્રયીને બીજા સાત ભાંગા પ્રાપ્ત થતાં કુલ એકવીસ ભાંગા થયા.

- 30 અથવા (૧) મનથી કરીશ-કરાવીશ નહીં, અથવા (૨) વચનથી કરીશ-કરાવીશ નહીં, અથવા (૩) કાયાથી કરીશ નહીં-કરાવીશ નહીં. અથવા (૪) મન-વચનથી કરીશ નહીં - કરાવીશ નહીં,

વયસા ૪ અહવા ન કરેડ ન કારવેડ મળસા કાયેણં ૫ અહવા ન કરેડ ન કારવેડ વયસા કાયસા ૬ અહવા ન કરેડ ન કારવેડ મળસા વયસા કાયસા ૭, એતે કરણકારાવળેહિં સત્ત ભંગા ૭, એવં કરણાણુમોયળેહિવિ સત્ત ભંગા ૭, એવં કારાવળાણુમોયળેહિવિ સત્ત ભંગા, એવં કરણકારાવળાણુમોયળેહિવિ સત્ત ભંગા ૭, એવેતે સત્ત સત્તભંગાણં એગૂણપળ્ણાસં વિગળ્ણા ભવન્તિ, એત્થ ઇમો એગૂણપત્ત્રાસડમો વિગળ્ણો—પાણાતિવાયં ન કરેડ ન કારવેડ કરેંતંપિ અત્રં ન સમણુજાણડ મળેણં વાયાએ કાણેણંતિ, એસ અંતિમવિગળ્ણો પડિમાપડિવત્તસ્સ સમળોવાસગસ્સ તિવિહંતિવિહેણં ભવતીતિ, એવં તાવ અતીતકાલે પડિક્કમંતસ્સ એગૂણપળ્ણા ભવન્તિ, એવં પડુપળ્ણેવિ કાલે સંવરેંતસ્સ એગૂણપળ્ણા ભવન્તિ, એવં અળાગાએવિ કાલે પચ્ચક્ક્યાયંતસ્સ એગૂણપત્ત્રાસા ભવન્તિ, એવમેતા એગૂણપળ્ણાસા તિણિણ સીયાલં સાવયસયં ભવતિ —

સીયાલં ભંગસયં જસ્સ વિસોહીએં હોતિ ઉવલહ્દં । સો ખલુ પચ્ચક્ક્યાણે કુસલો સેસા અકુસલા ૩ ॥૧॥ એવં પુણ પંચહિં અણુલ્લેહિં ગુણિયં સત્તસયાણિ પંચત્તીસાણિ સાવયાણં ભવન્તિ [સીયાલં ભંગસયં ગિહિપચ્ચક્ક્યાણભેયપરિમાણં । જોગતિયકરણતિયકાલતિણં ગુણેયલ્લં ॥૨॥ સીયાલં ભંગસયં પચ્ચક્ક્યાણંમિ જસ્સ ઉવલહ્દં । સો ખલુ પચ્ચક્ક્યાણે કુસલો સેસા અકુસલા ૫ ॥૩॥ સીયાલં ભંગસયં ગિહિપચ્ચક્ક્યાણભેયપરિમાણં । તં ચ વિહિણા ઇમેણં ભાવેયલ્લં પયત્તેણં

અથવા (૫) મન—કાયાથી કરીશ નહીં — કરાવીશ નહીં, અથવા (૬) વચન—કાયાથી કરીશ નહીં— કરાવીશ નહીં, અથવા (૭) મન—વચન—કાયાથી કરીશ નહીં—કરાવીશ નહીં. આ કરણ—કરાવણને આશ્રયીને સાત ભાંગા થયા. આ ૪ પ્રમાણે કરણ—અનુમોદન, કરાવણ—અનુમોદન અને કરણ—કરાવણ—અનુમોદનવડે દરેકના સાત—સાત ભાંગા ગણતા બધા મળીને ઓગણપચાસ = ૪૮ ભાંગા થાય છે. તેમાં છેલ્લા ઓગણપચાસમાં ભાંગાનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે આવશે — “મન—વચન—કાયાથી પ્રાણાતિપાતને કરીશ નહીં, કરાવીશ નહીં કે કરતા એવા પણ બીજાની અનુમોદના કરીશ નહીં.” આ છેલ્લો વિકલ્પ પ્રતિમા સ્વીકારેલ એવા શ્રાવકને ત્રિવિધ—ત્રિવિધે થાય છે. આ ઓગણપચાસ વિકલ્પો ભૂતકાળનું (નિંદા દ્વારા) પ્રતિક્રમણ કરતાને, વર્તમાનકાળમાં સંવરણ કરતાને અને ભવિષ્યકાળમાં પરચ્ચક્રમાણ કરતાને થાય છે. આમ ત્રણે કાળના ગણતા બધા મળીને એકસો સુડતાલીસ ભાંગા થાય છે, એટલે કે એકસો સુડતાલીસ પ્રકારના શ્રાવકો થાય છે. “જે જીવને પરચ્ચક્રમાણવિષયક (વિશોધિ = પરચ્ચક્રમાણ) એકસો સુડતાલીસ ભાંગાઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે તે ૪ પરચ્ચક્રમાણમાં કુશલ જાણવો. શેષ અકુશલ જાણવા ॥૧॥” આ પ્રમાણે પાંચે અણુવ્રતો સાથે આ ૧૪૭ ભાંગાઓ ગુણતા સાતસો પાંત્રીસ = ૭૩૫ ભેદો શ્રાવકોના થાય છે.

[ગૃહસ્થોના પરચ્ચક્રમાણના એકસો સુડતાલીસ ભેદો થાય છે. (પૂર્વે કહેલા ઓગણપચાસ ભાંગાઓને) યોગત્રિક, કરણત્રિક અને કાલત્રિકવડે ગણતા આટલું પરિમાણ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૨॥ પ્રત્યાખ્યાનને વિશે જેને આ એકસો સુડતાલીસ ભાંગાનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે. તે ૪ પરચ્ચક્રમાણમાં કુશલ જાણવો. શેષ અકુશલ જાણવા. ॥૩॥ ગૃહસ્થ પરચ્ચક્રમાણના આ એકસો સુડતાલીસ ભાંગાની

[] કોષ્ટકમધ્યવર્તી પાઠ: પ્રાપ્તદર્શોષુ ન દૃશ્યતે ।

॥૪॥ તિત્રિ તિયા તિત્રિ દુયા તિત્રિક્કા ય હુતિ જોગેસું । તિદુઙ્કં તિદુઙ્કં તિદુઘં ચેવ કરણાઙ્
 ॥૫॥ પઢમે લબ્ધઇ ઇગો સેસેસુ પઘસુ તિય તિય તિયંતિ । દો નવ તિય દો નવગા તિગુણિય
 સીયાલ ભંગસયં ॥૬॥] અહવા અણુવ્વે ચેવ પઙ્કચ્ચ એક્કગાદિસંજોગદુવારેણ પભૂયતરા ભેદા
 નિદંસિજ્જંતિ, તત્ત્રેયમેકાદિસંયોગપરિમાણપ્રદર્શનપરાઽન્યકર્તૃકી ગાથા ॥

5 પંચળહમણુવયાણં ઇક્કગદુગતિગચઁક્કપણાઈં ।

પંચગદસદસપણઁક્કગો ય સંજોગ નાયવ્વા ॥૧॥

એતીએ વક્ષાણં—પંચળહમણુવ્વયાણં પુલ્લભણિયાણં 'એક્કગદુગતિગચઁક્કપણાઈં'
 ચિંતિજ્જમાણાણં 'પંચગદસદસપણાઈં' એક્કગો ય સંજોગ નાયવ્વા' એક્કેણ ચિંતિજ્જમાણાણં પંચ
 સંજોગા, કહં ?, પંચસુ ઘરણુસુ એગેણ પંચેવ ભવન્તિ, દુગેણ ચિંતિજ્જમાણાણં દસ ચેવ, કહં ?,
 10 પઢમબીયધરેણ એક્કો ૧ પઢમતતિયધરેણ ૨ પઢમચઁક્કધરેણ ૩ પઢમપંચમધરેણ ૪ બિતિયતતિયધરેણ
 ૫ બીયચઁક્કધરેણ ૬ બીયપંચમધરેણ સત્તમો ૭ તતિયચઁક્કધરેણ ૮ તતિયપંચમધરેણ ૯ ચઁક્ક-
 પંચમધરેણ ૧૦ ॥ તિગેણ ચિંતિજ્જમાણાણં દસ ચેવ, કહં ?, પઢમબિયતતિયધરેણ એક્કો ૧
 પઢમબિતિયચઁક્કધરેણ ૨ પઢમબિતિયપંચમધરેણ ૩ પઢમતર્હયચઁક્કધરેણ ૪ પઢમતતિયપંચમધરેણ
 ૫ પઢમચઁક્કપંચમધરેણ ૬ બિતિયતતિયચઁક્કધરેણ ૭ બિતિયતતિયપંચમધરેણ ૮ બિતિયચઁક્ક-

15 સંખ્યાને આગળ બતાવાતી વિધિવડે પ્રયત્નથી વિચારવી. ॥૪॥ (હવે બતાવેલ પાંચમી અને છઠ્ઠી
 ગાથાનો અર્થ ભાગ. ૪ પૃ. ૩૩૬ પ્રમાણે જાણી લેવો) ॥૫-૬॥ અથવા અણુવ્રતોને જ આશ્રયીને
 એક વિગેરેના સંયોગદ્વારા ઘણા બધા ભેદો દેખાડાય છે. તેમાં એક વિગેરેના સંયોગના પરિમાણને
 દેખાડનાર અન્યકર્તાની ગાથા આ પ્રમાણે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20 ટીકાર્થ : પૂર્વે કહેલા પાંચ અણુવ્રતોના એક-બે-ત્રણ-ચાર અને પાંચવડે વિચારતા ક્રમશઃ પાંચ-
 દસ-દસ-પાંચ અને એક સંયોગો જાણવા. તેમાં એક-એકવડે વિચારતા પાંચ સંયોગો થાય છે. કેવી
 રીતે ? તે કહે છે કે પાંચ ઘરોમાં = પાંચ ખાનામાં દરેકમાં એક-એક મૂકતા પાંચ ભાંગા થાય. (અર્થાત્
 કોઈપણ શ્રાવક કોઈ એક જ વ્રત લે. બીજો શ્રાવક કોઈ બીજું વ્રત લે. કોઈ વળી ત્રીજું એક જ વ્રત
 લે. એમ પાંચ સમજવા.) બેવડે વિચારતા દસ સંયોગો થાય. કેવી રીતે ? (૧) પહેલા-બીજા વ્રતને
 25 આશ્રયીને, (૨) પહેલા-ત્રીજા, (૩) પહેલા-ચોથા, (૪) પહેલા-પાંચમા, (૫) બીજા-ત્રીજા, (૬)
 બીજા-ચોથા, (૭) બીજા-પાંચમા, (૮) ત્રીજા-ચોથા (૯) ત્રીજા-પાંચમા, અને (૧૦) ચોથા-પાંચમા
 વ્રતને આશ્રયીને દસમો ભાંગો થાય છે.

ત્રણવડે વિચારતા દસ સંયોગો થાય છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે — (૧) પહેલા-બીજા-ત્રીજાવ્રતને
 આશ્રયીને પહેલો ભાંગો. એ જ પ્રમાણે (૨) પહેલા-બીજા-ચોથા, (૩) પહેલા-બીજા-પાંચમા, (૪)
 30 પહેલા-ત્રીજા-ચોથા, (૫) પહેલા-ત્રીજા-પાંચમા, (૬) પહેલા-ચોથા-પાંચમા, (૭) બીજા-ત્રીજા-ચોથા,
 (૮) બીજા-ત્રીજા-પાંચમા, (૯) બીજા-ચોથા-પાંચમા, અને (૧૦) ત્રીજા-ચોથા-પાંચમા ઘરવડે (એટલે

પંચમધરેણ ૧ તતિયચઠ્થપંચમધરેણ ૧૦ । ચઠ્ઠકોણે ચિંતિજ્જમાણાણં પંચ હવંતિ, કહં ?, પઢમબિતિયતતિયચઠ્થધરેણ એકો ૧ પઢમબિતિયતતિયપંચમધરેણ ૨ પઢમબિતિયચઠ્થપંચમધરેણ ૩ પઢમતતિયચઠ્થપંચમધરેણ ૪ બિતિયતતિયચઠ્થપંચમધરેણ ૫, પંચગેણ ચિંતિજ્જમાણાણ એગો ચેવ ભવતિતિગાથાર્થઃ ॥૧॥ એથ ચ એકગેણ ચ જે પંચ સંજોગા દુગેણ જે દસ इत्यादि, એસિં ચારણિયાપઓગેણ આગચફલગાહાઓ તિણિણ —

5

વચએકગસંજોગાણ હંતિ પંચણહ તીસઈ ભંગા ।

દુગસંજોગાણ દસણહ તિત્તિ સઢ્ઢા સયા હંતિ ॥૧॥

તિગ સંજોગાણ દસણહ ભંગ સયા ઇક્કવીસઈ સઢ્ઢા ।

ચઠ્ઠસંજોગાણ પુણો ચઠ્ઠસઢ્ઠિસયાણિસીયાણિ ॥૨॥

સત્તત્તરિં સયાઈં છસત્તરાઈં પંચસંજોએ ।

10

ઉત્તરગુણ અવિરયમેલિયાણ જાણાહિ સઘ્ઘગ્ગં ॥૩॥

સોલસ ચેવ સહસ્સા અઢ્ઢસયા ચેવ હોતિ અઢ્ઢહિયા ।

એસો ઉવાસગાણં વચગહણવિહી સમાસેણં ॥૪॥ (પ્ર૦)

પ્રા૦	મ૦	અ૦	મૈ૦	પ૦
૨૧૩	૨૧૩	૨૧૩	૨૧૩	૨૧૩
૨૧૨	૨૧૨	૨૧૨	૨૧૨	૨૧૨
૨૧૧	૨૧૧	૨૧૧	૨૧૧	૨૧૧
૧૧૩	૧૧૩	૧૧૩	૧૧૩	૧૧૩
૧૧૨	૧૧૨	૧૧૨	૧૧૨	૧૧૨
૧૧૧	૧૧૧	૧૧૧	૧૧૧	૧૧૧

વ્યાખ્યા—એતાશ્વત્તસ્રોપ્યન્યકૃતાઃ સોપયોગા

ઇત્યુપન્યસ્તાઃ, એતાસિં ભાવણાવિહી ઇમા—તત્ર 15

તાવદિયં સ્થાપના, થૂલગપાણાતિવાતં પચ્ચક્કાઇ

દુવિહં તિવિહેણ ૧ દુવિહં દુવિહેણં ૨ દુવિહં

એકવિહેણં ૩ એગવિહં તિવિહેણં ૪ એગવિહં દુવિહેણ

૫ એગવિહં એગવિહેણ ૬, એવં થૂલગમુસાવાય-

અદત્તાદાણમેહુણપરિગ્ગહેસુ, એકેકે છબેદા, એ 20

સઘ્ઘેવિ મિલિયા તીસં હવંતિ, તત્તશ્ચ ચદુક્તં પ્રાક્

કે ત્રીજા-ચોથા-પાંચમાનું એક ખાનું બનાવવું તેનાવડે) દસમો ભાંગો થાય છે. ચારવડે પાંચ સંયોગો થાય છે કેવી રીતે ? તે કહે છે — (૧) પહેલા-બીજા-ત્રીજા-ચોથા, (૨) પહેલા-બીજા-ત્રીજા-પાંચમા, (૩) પહેલા-બીજા-ચોથા-પાંચમા, (૪) પહેલા-ત્રીજા-ચોથા-પાંચમા, અને (૫) બીજા-ત્રીજા-ચોથા-પાંચમા વ્રતને આશ્રયીને પાંચમો ભાંગો થાય છે. પાંચવડે વિચારતા એક જ ભાંગો થાય છે. ॥ પ્રક્ષિપ્તગાથા ॥ 25

અવતરણિકા : અહીં એકવડે જે પાંચ સંયોગો, બેવડે જે દસ સંયોગો વિગેરે કહ્યું. તે આ બધા ભાંગાઓની ચારણિકા કરતા આવેલા ફળને જણાવનારી ત્રણ ગાથાઓ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : (અહીં પ્રથમ પાંચવ્રતોને આશ્રયીને ૩૦ ભાંગા જણાવે છે. (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણાતિપાતનું પચ્ચક્કાણ દ્વિવિધ—ત્રિવિધવડે કરે. (૨) કોઈ આ જ પચ્ચક્કાણ દ્વિવિધ— 30

- ‘વ્યવેકગસંજોગાણ હોતી પંચનહ તોસઈ ભંગ તિ તદ્ ભાવિતં, ઇયાણિં દુગચારણિયા—થૂલગપાણાઙવાયં
થૂલગમુસાવાયં ચ પચ્ચક્ષાતિ દુવિહં તિવિહેણ ૧ થૂલગપાણાઙવાયં દુવિહં તિવિહેણ, થૂલગમુસાવાયં
પુણ દુવિહં દુવિહેણ ૨, થૂલગપાણાઙવાયં ૨—૩ થૂલગમુસાવાયં પુણ દુવિહં એગવિહેણ ૩ થૂલગ-
પાણાઙવાયં ૨—૩ થૂલગમુસાવાયં પુણ એગવિહં તિવિહેણ ૪ થૂલગપાણાઙવાયં ૨—૩ થૂલગમુસાવાયં
૫ પુણ એગવિહં દુવિહેણ ૫ થૂલગપાણાતિવાયં ૨—૩ થૂલગમુસાવાયં પુણ એગવિહં એગવિહેણ ૬,
૫ એવં થૂલગઅદત્તાદાણમેહુણપરિગ્ગહેસુ એકેકે છબ્ભંગા, સવ્વેવિ મિલિયા ચઠ્ઠીસ, એ એ થૂલગ-
પાણાઙવાયં પઢમધરગમમુંચમાણેણ લઘ્ઢા, એવં તિતિયાદિધરએસુવિ પત્તેયં ચઠ્ઠીસ હવંતિ, એ
સવ્વેવિ મિલિયા ચોચાલં સયં, ચારિઓ થૂલગપાણાઙવાઓ, ઇયાણિં થૂલગમુસાવાયાઙ ચિંતિજ્ઞ-
૧૦ તત્થ થૂલગમુસાવાયં થૂલગઅદત્તાદાણં ચ પચ્ચક્ષાતિ દુવિહં તિવિહેણ ૧ થૂલગમુસાવાયં દુવિહં
તિવિહેણ થૂલગઅદત્તાદાણં પુણ દુવિહં દુવિહેણ ૨ એવં પુવ્વકમેણ છબ્ભંગા નાયઠ્ઠા, એવં
એકવિધ—દ્વિવિધવડે અને (૬) કોઈ વળી એકવિધ—એકવિધવડે કરે. આ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતને આશ્રયીને
છ ભાંગા થયા. આ જ પ્રમાણે સ્થૂલમૃષાવાદ, સ્થૂલઅદત્તાદાણ, સ્થૂલમૈથુન અને સ્થૂલપરિગ્રહમાં પણ
દરેકના છ—છ ભાંગા ગણતા બધા મળીને ત્રીસ ભાંગા થાય છે. આમ જે ગાથામાં કહ્યું કે — “પાંચે
વ્રતોના એકસંયોગના ત્રીસ ભાંગા થાય છે” તે વિચારાઈ ગયું.
- ૧૫ હવે બે વ્રતોની ચારણિકા જણાવે છે — (૧) સ્થૂલપ્રાણાતિપાત અને સ્થૂલમૃષાવાદનું દ્વિવિધ—
ત્રિવિધવડે પચ્ચક્ષાણ કરે. (૨) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધ—ત્રિવિધવડે અને સ્થૂલમૃષાવાદનું વળી
દ્વિવિધ—દ્વિવિધવડે પચ્ચક્ષાણ કરે. (૩) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધ—ત્રિવિધવડે અને સ્થૂલમૃષાવાદનું
દ્વિવિધ—એકવિધવડે પચ્ચક્ષાણ કરે. (૪) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધ—ત્રિવિધવડે અને સ્થૂલમૃષાવાદનું
એકવિધ—ત્રિવિધવડે પચ્ચક્ષાણ કરે. (૫) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધ—ત્રિવિધવડે અને સ્થૂલમૃષાવાદનું
૨૦ એકવિધ—દ્વિવિધવડે કરે. (૬) સ્થૂલપ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધ—ત્રિવિધવડે અને સ્થૂલમૃષાવાદનું એકવિધ—
એકવિધવડે કરે.

આ જ પ્રમાણે સ્થૂલપ્રાણાતિપાતને પૂર્વની જેમ રાખીને સ્થૂલમૃષાવાદની બદલે સ્થૂલઅદત્તાદાણ,
સ્થૂલમૈથુન અને સ્થૂલપરિગ્રહ દરેકના છ—છ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય. બધા મળીને ચોવીસ ભાંગા થયા.
આ ચોવીસ ભાંગા સ્થૂલપ્રાણાતિપાતરૂપ પ્રથમધરને = પ્રથમખાનાને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ
૨૫ જ પ્રમાણે હવે સ્થૂલપ્રાણાતિપાતના દ્વિવિધ-દ્વિવિધ વિ. બીજા, ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા ખાનાને
આશ્રયીને દરેકના ચોવીસ-ચોવીસ ભાંગા થાય છે. આમ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતના દ્વિવિધ-ત્રિવિધ વિગેરે
છ ભાંગાના દરેકના ૨૪—૨૪ ભાંગા ગણતા ૨૪ x ૬ = ૧૪૪ ભાંગા થયા. આ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતની
ચારણિકા થઈ.

હવે સ્થૂલમૃષાવાદ વિગેરેની વિચારણા કરાય છે — (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલમૃષાવાદ અને
૩૦ સ્થૂલઅદત્તાદાણનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે પચ્ચક્ષાણ કરે. (૨) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલમૃષાવાદનું દ્વિવિધ-
ત્રિવિધવડે અને સ્થૂલઅદત્તાદાણનું દ્વિવિધ-દ્વિવિધવડે પચ્ચક્ષાણ કરે. પૂર્વે કહેલી પદ્ધતિથી એ જ

મેહુણપરિગર્હેસુ વિ પત્તેયં પત્તેયં છ ૨, સર્વેવિ મિલિયા અદ્વારસ, એતે મુસાવાયં પઢમધરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા ૧૮, એવં બીયાદિધરેસુવિ પત્તેયં ૨ અદ્વારસ ૨ ભવન્તિ, એ સર્વેવિ મેલિયા અદુત્તરં સયંતિ, ચારિઓ થૂલગમુસાવાઓ, ઇયાણિ થૂલગાદત્તાદાણાદિ ચિંતિજ્જતિ, તત્થ થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં ચ પચ્ચક્ખાતિ દુવિહંતિવિહેણ ૧, થૂલગાદત્તાદાણં ૨-૩ થૂલગમેહુણં પુણ દુવિહં દુવિહેણ ૨ એવં પુલ્લકમેણ છબ્બંગા નાયલ્લા, એવં થૂલગપરિગર્હેણવિ છબ્બંગા, મેલિયા બારસ, 5
એ ય થૂલગઅદત્તાદાણં પઢમધરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, એવં બિતિયાઇસુવિ પત્તેયં દુવાલસ ૨ હવંતિ, સર્વેવિ મેલિયા બાવત્તરિ હવંતિ, ચારિતં થૂલગાદત્તાદાણં, ઇદાણિ થૂલગમેથુણાદિ ચિંતિજ્જતિ, તત્થ થૂલગમેહુણં થૂલગપરિગર્હં ચ પચ્ચક્ખાતિ દુવિધં તિવિધેણ ૧ થૂલગમેથુણં ૨-૩ થૂલગપરિગર્હં પુણ દુવિધં દુવિધેણ ૨ એવં પુલ્લકમેણ છબ્બંગા, એતે થૂલગમેથુણપઢમધરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, 10
એવં બીયાદિસુવિ પત્તેયં ૨ છ ૨ હવંતિ, સર્વેવિ મેલિયા છત્તીસં, એતે ય મૂલાઓ આરબ્ધ સર્વેવિ 10
ચોતાલસયં અદુત્તરસયં બાવત્તરિં છત્તીસં મેલિતા તિણિણ સતાણિ સદ્ઢાણિ હવંતિ, તત્થ ચદુક્તં પ્રાક્ 'દુગસંજોગાણ દસણહ તિણિ સદ્ઢા સતા હોંતિ'ત્તિ તદેતદ્ ભાવિતં, ઇદાણિ તિચારણિયા-

પ્રમાણે છ ભાંગા જાણી લેવા. આ જ પ્રમાણે મૈથુન અને પરિગ્રહને લઈને દરેકના છ-છ ભાંગા પ્રાપ્ત થશે. તેથી બધા મળીને ૧૮ ભાંગા થયા. આ અઢાર ભાંગા દ્વિવિધ-ત્રિવિધનામના મૃષાવાદના પ્રથમવિકલ્પને આશ્રયીને પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે મૃષાવાદના દ્વિવિધ-દ્વિવિધ વિગેરે શેષ વિકલ્પોના 15
પણ દરેકના ૧૮-૧૮ ભાંગા પ્રાપ્ત થતાં બધા મળીને ૧૦૮ ભાંગા થયા. આ પ્રમાણે સ્થૂલમૃષાવાદની ચારણિકા કહી.

હવે સ્થૂલઅદત્તાદાન વિગેરે વિચારાય છે - (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલઅદત્તાદાન અને સ્થૂલમૈથુનનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે પચ્ચક્ખાણ કરે છે. (૨) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલઅદત્તાદાનનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે અને સ્થૂલમૈથુનનું દ્વિવિધ-દ્વિવિધવડે પચ્ચક્ખાણ કરે. આ જ પ્રમાણે પૂર્વની પદ્ધતિથી છ ભાંગા જાણવા. 20
આ જ પ્રમાણે સ્થૂલપરિગ્રહને લઈને પણ છ ભાંગા થતાં બધા મળીને ૧૨ ભાંગા થશે. આ ૧૨ ભાંગા દ્વિવિધ-ત્રિવિધનામના સ્થૂલઅદત્તાદાનના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે દ્વિવિધ-દ્વિવિધ વિગેરે વિકલ્પોને આશ્રયીને દરેકના ૧૨-૧૨ ભાંગા પ્રાપ્ત થતાં બધા મળીને બહોત્તર ભાંગા થશે. આ સ્થૂલઅદત્તાદાનની ચારણિકા કહી.

હવે સ્થૂલમૈથુન વિગેરે વિચારાય છે - તેમાં (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલમૈથુન અને સ્થૂલપરિગ્રહનું 25
દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે પચ્ચક્ખાણ કરે. (૨) અન્ય કોઈ શ્રાવક સ્થૂલમૈથુનનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધ અને સ્થૂલપરિગ્રહનું વળી દ્વિવિધ-દ્વિવિધ પચ્ચક્ખાણ કરે. આ પ્રમાણે પૂર્વ પદ્ધતિથી છ ભાંગા થાય. આ છ ભાંગા સ્થૂલમૈથુનના દ્વિવિધ-ત્રિવિધનામના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે દ્વિવિધ-દ્વિવિધ વિગેરે દરેક વિકલ્પોમાં છ-છ ભાંગા પ્રાપ્ત થતાં બધા મળીને ૩૬ ભાંગા પ્રાપ્ત થયા. 30
હવે પહેલેથી બધા વિકલ્પો ભેગા કરતા એટલે કે ૧૪૪ + ૧૦૮ + ૭૨ + ૩૬ = ૩૬૦ ભાંગા 30
થાય છે. આમ, મૂળમાં જે કહ્યું કે દસ એવા દ્વિકસંયોગના ૩૬૦ ભાંગા થાય છે' એ વાતની વિચારણા કરી લીધી.

- થૂલગપાણાતિવાતં થૂલગમુસાવાયં થૂલગાદત્તાદાણં ચ પચ્ચક્ખાતિ દુવિધં તિવિધેણ ૧ થૂલગ-
પાણાતિવાતં થૂલગમુસાવાદં ચ ૨-૩ થૂલગાદત્તાદાણં પુણ દુવિધં દુવિધેણ ૨ થૂલગપાણાતિવાયં
થૂલગમુસાવાયં ચ ૨-૩ થૂલગાદત્તાદાણં પુણ દુવિહં એગવિહેણં ૩ એવં પુવ્વકમેણ છબ્ભંગા, એવં
મેહુણપરિગ્ગહેસુવિ પત્તેયં ૨ છ ૨, સવ્વેવિ મેલિયા અટ્ટારસ, એતે ય થૂલગમુસાવાદપદમ-
5 ઘરકમમુંચમાણેણ લદ્ધા, એવં બીયાદિસુવિ પત્તેયં ૨ અટ્ટારસ ૨ હવંતિ, સવ્વેવિ મેલિયા અટ્ટુત્તરં
સયં, એવં ચ થૂલગપાણાઙ્ગવાયપદમઘરમમુંચમાણેણ લદ્ધા, એવં બીયાઙ્ગસુવિ પત્તેયં ૨ અટ્ટુત્તરં ૨
સયં હવંતિ, એ એ સવ્વેવિ મિલિયા છ સયાણિ અઙ્ગલાણિ, એવં થૂલગપાણાતિવાઓ તિગસંજોણ
થૂલગમુસાવાણેણ સહ ચારિઓ, એવં અદત્તાદાણેણ સહ ચારિજ્જતિ, તત્થ થૂલગપાણાઙ્ગવાયં
થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં ચ પચ્ચક્ખાઙ્ગ દુવિહં તિવિધેણ ૧ થૂલગપાણાઙ્ગવાયં થૂલગાદત્તાદાણં
10 ચ ૨-૩ થૂલગમેહુણં પુણ દુવિહં દુવિધેણ ૨ એવં પુવ્વકમેણ છબ્ભંગા, એવં થૂલગપરિગ્ગહેણવિ
છ મેલિયા દુવાલસ, એતે ય અદત્તાદાણપદમઘરમમુંચમાણેણ લદ્ધા, એવં બીયાઙ્ગસુવિ પત્તેયં ૨
દુવાલસ ૨, સવ્વેવિ મેલિયા બાવત્તરિ હવંતિ, એતે ય પાણાઙ્ગવાયપદમઘરમમુંચમાણેણ લદ્ધા,
એતે બિત્તિયાઙ્ગસુવિ પત્તેયં બાવત્તરિ ૨, સવ્વેઙ્ગવિ મિલિયા ચત્તારિ સયા બત્તીસા હવંતિ, એવં

- હવે ત્રણ વ્રતોની ચારણિકા જણાવે છે — તેમાં (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણાતિપાતનું
15 સ્થૂલમૃષાવાદનું અને સ્થૂલઅદત્તાદાનનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે પચ્ચક્ખાણ કરે. (૨) કોઈ શ્રાવક
સ્થૂલપ્રાણાતિપાત અને સ્થૂલમૃષાવાદનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે સ્થૂલઅદત્તાદાનનું વળી દ્વિવિધ-દ્વિવિધવડે
પચ્ચક્ખાણ કરે. (૩) કોઈ વળી સ્થૂલપ્રાણાતિપાત અને સ્થૂલમૃષાવાદનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે તથા
સ્થૂલ અદત્તાદાનનું વળી દ્વિવિધ-એકવિધવડે કરે. આમ પૂર્વ પદ્ધતિથી છ-છ ભાંગા થાય. બધા
મળીને ૧૮ ભાંગા થયા. આ ૧૮ ભાંગા સ્થૂલમૃષાવાદના પ્રથમ વિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા.
20 આ જ પ્રમાણે બીજા વિગેરે વિકલ્પોમાં પણ દરેકના ૧૮-૧૮ પ્રાપ્ત થતાં ૧૦૮ થયા. આ ૧૦૮
ભાંગા સ્થૂલપ્રાણાતિપાતના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોમાં
પણ દરેકના ૧૦૮-૧૦૮ થતાં ૬૪૮ ભાંગા થાય છે. આમ, સ્થૂલપ્રાણાતિપાતની ત્રિકના સંયોગમાં
સ્થૂલમૃષાવાદ સાથે ચારણિકા કરી.

- હવે એ જ પ્રમાણે સ્થૂલઅદત્તાદાન સાથે ચારણિકા કરાય છે — તેમાં (૧) કોઈ શ્રાવક
25 સ્થૂલપ્રાણાતિપાત, સ્થૂલઅદત્તાદાન અને સ્થૂલમૈથુનનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે પચ્ચક્ખાણ કરે છે. (૨)
કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણાતિપાત અને સ્થૂલઅદત્તાદાનનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે તથા સ્થૂલમૈથુનનું વળી
દ્વિવિધ-દ્વિવિધવડે પચ્ચક્ખાણ કરે છે. પૂર્વની રીતથી છ ભાંગા જાણવા. આ જ રીતે સ્થૂલપરિગ્રહમાં
પણ છ ભાંગા પ્રાપ્ત થતાં બંને મળીને ૧૨ ભાંગા થયા. આ ૧૨ ભાંગા સ્થૂલઅદત્તાદાનના
પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના મળ્યા. આ જ રીતે શેષ વિકલ્પોમાં દરેકના ૧૨-૧૨ ભાંગા ગણતા
30 બહોત્તેર ભાંગા થયા. આ બહોત્તેરભાંગા સ્થૂલપ્રાણાતિપાતના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના મળ્યા.
આ જ રીતે પ્રાણાતિપાતના શેષ વિકલ્પોમાં દરેકમાં ૭૨-૭૨ મળતા બધા મળીને ૪૩૨ ભાંગા થયા.

થૂલગપાણાઙ્ગાઓ તિગસંજોગેણ થૂલગાદત્તાદાણેણ સહ ચારિઓ, ઇયાણિં થૂલગમેહુણેણ પરિગ્ગહેણ
યં સહ ચારિજ્જડ, તત્થ થૂલગપાણાઙ્ગાયાં થૂલગમેહુણં થૂલગપરિગ્ગહં ચ પચ્ચક્કાઙ્ગા ડુવિહં
તિવિહેણ ૧, થૂલગપાણાતિપાતં થૂલગમેહુણં ચ ૨-૩ થૂલગપરિગ્ગહં પુણ ડુવિહં ડુવિહેણ ૨, એવં
પુવ્વક્કમેણ છબ્બંગા, એ ૩ થૂલગમેહુણપઢમઘરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં ૨ છ
છ, સવ્વેડપિ મેલિયા છત્તીસં, એતે ય થૂલગપાણાતિવાયપઢમઘરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુ 5
પત્તેયં ૨ છત્તીસં, સવ્વેવિ મેલિયા સોલસુત્તરા દો સયા । એવં થૂલગપાણાતિવાઓ તિગસંજોણં
મેહુણેણ સહ ચારિઓ, ચારિઓ ય તિગસંજોણં પાણાતિવાઓ, ઇદાણિં મુસાવાઓ ચિંતિજ્જડ, તત્થ
થૂલગમુસાવાયં થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં ચ પચ્ચક્કાઙ્ગાતિ ડુવિહં તિવિહેણ ૧ થૂલગમુસાવાયં
થૂલગાદત્તાદાણં ચ ૨-૩ થૂલગમેહુણં પુણ ડુવિહં ડુવિહેણ ૨ એવં પુવ્વક્કમેણ છબ્બંગા, એવં
થૂલગપરિગ્ગહેણવિ છ, મેલિયા ડુવાલસ, એતે ય થૂલગાદત્તાદાણપઢમઘરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, 10
બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં ડુવાલસ ૨, સવ્વેડવિ મેલિયા બાવત્તરિ, એતે ય થૂલગમુસાવાયપઢમ-
ઘરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુ પત્તેયં બાવત્તરિ ૨, સવ્વેવિ મેલિયા ચત્તારિ સયા બત્તીસા,
એવં થૂલગમુસાવાઓ તિગસંજોણ થૂલગાદત્તાદાણેણ સહ ચારિઓ, ઇયાણિં થૂલગમેહુણેણ સહ

આમ, ત્રિકના સંયોગમાં સ્થૂલપ્રાણાતિપાતની સ્થૂલઅદત્તાદાન સાથે ચારણિકા કરી.

હવે સ્થૂલપ્રાણાતિપાતની સ્થૂલમૈથુન અને સ્થૂલપરિગ્રહ સાથે ચારણિકા કરે છે. તેમાં (૧) કોઈ 15
શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણાતિપાત, સ્થૂલમૈથુન અને સ્થૂલપરિગ્રહનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે પચ્ચકખાણ કરે. (૨)
કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણાતિપાત અને સ્થૂલમૈથુનનું દ્વિવિધ-ત્રિવિધવડે તથા સ્થૂલપરિગ્રહનું દ્વિવિધ-દ્વિવિધવડે
પચ્ચકખાણ કરે. આ પ્રમાણેની પૂર્વની પદ્ધતિથી છ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય. આ ભાંગા સ્થૂલમૈથુનના
પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોના પણ છ-છ ભાંગા ગણતા ૩૬
ભાંગા થશે. આ ૩૬ ભાંગા સ્થૂલપ્રાણાતિપાતના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ 20
પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોના ૩૬-૩૬ ગણતા ૩૬ x ૬ = ૨૧૬ ભાંગા પ્રાપ્ત થયા. આમ, ત્રિકસંયોગમાં
સ્થૂલપ્રાણાતિપાતની મૈથુન સાથે ચારણિકા કરી. આ સાથે ત્રિકસંયોગમાં સ્થૂલપ્રાણાતિપાતની ચારણિકા
પૂર્ણ થઈ. (અહીં સુધી ૬૪૮ + ૪૩૨ + ૨૧૬ આ ત્રણ સંખ્યા પ્રાપ્ત થઈ છે.)

હવે ત્રિકસંયોગમાં મૃષાવાદની ચારણિકા કરાય છે — તેમાં (૧) સ્થૂલમૃષાવાદ, સ્થૂલ અદત્તાદાન
અને સ્થૂલમૈથુનનું ૨-૩ વડે પચ્ચ. કરે. (૨) સ્થૂલમૃષાવાદ અને સ્થૂલઅદત્તાદાનનું ૨-૩વડે તથા 25
સ્થૂલમૈથુનનું ૨-૨ વડે પચ્ચ. કરે. અહીં પણ પૂર્વપદ્ધતિની જેમ છ ભાંગા થશે. એ જ પ્રમાણે
સ્થૂલપરિગ્રહમાં પણ છ ભાંગા થશે. બંને મળીને ૧૨ ભાંગા થયા. આ ૧૨ ભાંગા સ્થૂલ અદત્તાદાનના
પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. એ જ પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોમાં પણ ૧૨-૧૨ ભાંગા પ્રાપ્ત
થતાં બધા મળીને ૭૨ થશે. આ ૭૨ ભાંગા સ્થૂલમૃષાવાદના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત
થયા. એ જ પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોના ૭૨-૭૨ ગણતા બધા મળીને ૪૩૨ થયા. આમ, ત્રિકસંયોગમાં 30
સ્થૂલમૃષાવાદની સ્થૂલઅદત્તાદાનની સાથે ચારણિકા કરી.

ચારિજ્જઇ, તત્થ થૂલગમુસાવાયં થૂલગમેહુણં થૂલગપરિગ્ગહં ચ પચ્ચક્ક્યાતિ દુવિહં તિવિહેણ ૧
થૂલગમુસાવાયં થૂલગમેહુણં ૨-૩ થૂલગપરિગ્ગહં પુણ દુવિહં દુવિહેણ ૨ એવં પુવ્વક્કમેણ છબ્ભંગા,
એથ થૂલગમેહુણપદમઘરગમમુંચમાણેણ લદ્ધા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં ૨ છ ૨ હવંતિ, સવ્વેઽવિ
મેલિયા છત્તીસં, એતે ચ થૂલગમુસાવાદપદમઘરગમમુંચમાણેણ લદ્ધા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં ૨ છ
૨ હવંતિ સવ્વેવિ મેલિયા દો સયા સોલસુત્તરા, ચારિઓ તિગસંજોણ થૂલગમુસાવાઓ, ઇયાણિ
થૂલગાદત્તાદાણાદિ ચિંતિજ્જઇ, તત્થ થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં થૂલગપરિગ્ગહં ચ પચ્ચક્ક્યાઇ
દુવિહં તિવિહેણ ૧ થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં ચ ૨-૩ થૂલગપરિગ્ગહં પુણ દુવિહં દુવિહેણ ૨,
એવં પુવ્વક્કમેણ છબ્ભંગા, એતે ચ થૂલગમેહુણપદમઘરગમમુંચમાણેણ લદ્ધા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં છ
૨, સવ્વેઽવિ મેલિયા છત્તીસં, એતે ચ થૂલગાદત્તાદાણપદમઘરગમમુંચમાણેણ લદ્ધા, બિતિયાદિસુ
૧૦ પત્તેયં છત્તીસં ૨, સવ્વેઽવિ મેલિયા દો સયા સોલસુત્તરા, એતે ચ મૂલાઓ આરબ્ભ સવ્વેઽવિ
અડયાલા છ સયા બત્તીસા ચઠસયા સોલસુત્તરા દો સયા ચ બત્તીસા ચઠસયા સોલસુત્તરા દો
સયા સોલસુત્તરા દો સયા, એથ સવ્વેઽવિ મેલિયા ઇગવીસસયાઈં સદ્ધાઈં ભંગાણં હવંતિ, તત્થ
ચદુક્તં પ્રાગ્ 'તિગસંજોગાણ દસણ્હ ભંગસયા એકવીસઈં સદ્ધા' તદેતદ્ ભાવિતં, ઇયાણિ ચઠ્ઠચારણિયા,
તત્થ થૂલગપાણાઙ્ગવાયં થૂલગમુસાવાયં થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં ચ પચ્ચક્ક્યાતિ દુવિહં તિવિહેણ

૧૫ હવે સ્થૂલમૃષાવાદની જ સ્થૂલમૈથુનની સાથે ચારણિકા કરાય છે - (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલમૃષાવાદ,
સ્થૂલમૈથુન અને સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૩ વડે પચ્ચ કરે. (૨) કોઈ વળી સ્થૂલમૃષાવાદ અને સ્થૂલમૈથુનનું
૨-૩ વડે તથા સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૨ વડે કરે. આ પ્રમાણે પૂર્વની રીતે છ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય. આ
સ્થૂલમૈથુનના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ રીતે શેષ વિકલ્પોના પણ છ-છ ગણતા
બધા મળીને ૩૬ થશે. આ સ્થૂલમૃષાવાદના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે
૨૦ શેષવિકલ્પોના પણ ૩૬-૩૬ ગણતા બધા મળીને ૨૧૬ થશે. આમ, ત્રિકસંયોગમાં મૃષાવાદની
ચારણિકા કરી.

હવે સ્થૂલઅદત્તાદાન વિગેરે વિચારાય છે - તેમાં (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલઅદત્તાદાન, સ્થૂલમૈથુન
અને સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૩ વડે પચ્ચ કરે. (૨) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલઅદત્તાદાન અને સ્થૂલમૈથુનનું ૨-
૩ વડે તથા સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૨ વડે પચ્ચ કરે. આમ પૂર્વની જેમ છ ભાંગા પ્રાપ્ત થયા. આ છ
૨૫ ભાંગા સ્થૂલમૈથુનના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ રીતે બીજા વિગેરે વિકલ્પોના
છ-છ ભાંગા ગણતા ૩૬ થશે. આ સ્થૂલઅદત્તાદાનના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ
જ પ્રમાણે બીજા વિગેરે વિકલ્પોના ૩૬-૩૬ ગણતા ૨૧૬ ભાંગા થાય છે. હવે પહેલેથી લઈને
બધાની ગણતરી કરતા ૬૪૮ + ૪૩૨ + ૨૧૬ + ૪૩૨ + ૨૧૬ + ૨૧૬ આ બધા મળીને એકવીસસો
સાઠ = ૨૧૬૦ ભાંગા થશે. આમ, મૂળમાં જે કહ્યું કે 'દસ એવા ત્રિકસંયોગના ૨૧૬૦ ભાંગા થાય
૩૦ છે' એ વાતની વિચારણા કરી લીધી.

હવે ચાર સંયોગની ચારણિકા કરે છે - તેમાં (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણાતિપાત, સ્થૂલમૃષાવાદ,
સ્થૂલઅદત્તાદાન અને સ્થૂલમૈથુનનું ૨-૩ વડે પચ્ચ કરે. (૨) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણાતિપાત વિગેરેનું

૧ થૂલગપાણાતિવાયાઙ ૨-૩ થૂલગમેહુણં પુણ દુવિહં દુવિહેણ ૨, એવં પુવ્વક્કમેણ છબ્ભંગા, થૂલગપરિગ્ગહેણવિ છ, એવિ મેલિયા દુવાલસ, એતે ય થૂલગાદત્તાદાણપઢમઘરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં દુવાલસ ૨, સવ્વેવિ મેલિયા બાવત્તરિ, એતે ડ થૂલગમુસાવાયપઢમ- ઘરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાસુવિ પત્તેયં બાવત્તરિ ૨, સવ્વેવિ મેલિયા ચત્તારિ સયા બત્તીસા, એતે ય થૂલગપાણાતિવાયપઢમઘરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં ચત્તારિ ૨ સયા 5 બત્તીસા, સવ્વેવિ મેલિયા દો સહસ્સા પંચ સયા બાણડયા, ઇદાણિ અણ્ણો વિગણ્ણો-થૂલગપાણાઙવાયં થૂલગમુસાવાયં થૂલગમેહુણં થૂલગપરિગ્ગહં ચ પચ્ચક્કવાતિ દુવિહં તિવિહેણ ૧, થૂલગપાણાતિપાતાદિ ૨-૩ થૂલગપરિગ્ગહં પુણ દુવિહં દુવિહેણ ૨, એવં પુવ્વક્કમેણ છબ્ભંગા, એતે ડ થૂલગમેહુણપઢમઘર- ગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુ પત્તેયં ૨ છ છ સવ્વે મેલિયા છત્તીસં, એતે ડ થૂલગમુસાવાયપઢમ- ઘરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં છત્તીસં ૨, સવ્વેવિ મેલિયા દો સયા સોલસુત્તરા, 10 એવં થૂલગપાણાઙવાયપઢમઘરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં ૨ દો ૨ સયા સોલસુત્તરા, સવ્વેવિ મેલિયા દુવાલસ સયા છત્તરડયા, ઇદાણિ અણ્ણો વિગણ્ણો-થૂલગપાણાઙવાયં થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં થૂલગપરિગ્ગહં ચ પચ્ચક્કવાતિ દુવિહં તિવિહેણ ૧, થૂલગપાણાતિવાતં થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં ૨-૩ થૂલગપરિગ્ગહં ચ પુણ દુવિહં દુવિહેણ ૨, એવં પુવ્વક્કમેણ છબ્ભંગા, એતે ય

૨-૩ વડે અને સ્થૂલમૈથુનનું વર્ણી ૨-૨ વડે પચ્ચ. કરે. આ પ્રમાણે પૂર્વના ક્રમે છ ભાંગા થયા. એ 15 જ રીતે સ્થૂલપરિગ્રહનું પણ છ ભાંગા થશે. બંને મળીને ૧૨ ભાંગા થયા. આ ૧૨ ભાંગા સ્થૂલઅદત્તાદાનના પ્રથમવિકલ્પ(૨-૩ રૂપ)ને છોડ્યા વિના મળ્યા. એ જ પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોના ૧૨-૧૨ ગણતા બહોત્તેર થશે. આ બહોત્તેર ભાંગા સ્થૂલમૃષાવાદના પ્રથમવિકલ્પ(૨-૩ રૂપ)ને છોડ્યા વિના મળ્યા. એ જ રીતે દરેક વિકલ્પના ૭૨-૭૨ ગણતા ૭૨ x ૬ = ૪૩૨ થશે. આ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતના પ્રથમવિકલ્પ(૨-૩ રૂપ)ને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. એ જ પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોના 20 ગણતા ૪૩૨ x ૬ = ૨૫૯૨ ભાંગા થશે.

હવે બીજો વિકલ્પ જણાવે છે. (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણાતિપાત, સ્થૂલમૃષાવાદ, સ્થૂલમૈથુન અને સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૩ વડે પચ્ચ. કરે છે. (૨) કોઈ વળી સ્થૂલપ્રાણાતિપાત વિગેરેને ૨-૩ વડે તથા સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૨ વડે પચ્ચ. કરે. આમ પૂર્વની પદ્ધતિ પ્રમાણે છ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય. આ સ્થૂલમૈથુનના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. એ જ પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોના છ-છ ગણતા 25 બધા મળીને ૩૬ થયા. આ સ્થૂલમૃષાવાદના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોના ૩૬-૩૬ ગણતા બધા મળીને ૨૧૬ થશે. આ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે શેષ વિકલ્પોના ૨૧૬-૨૧૬ ગણતા બધા મળીને ૨૧૬ x ૬ = ૧૨૯૬ ભાંગા થશે.

હવે ત્રીજો વિકલ્પ જણાવે છે - તેમાં (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણા., સ્થૂલઅદત્તા. સ્થૂલમૈથુન 30 અને સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૩ વડે પચ્ચ. કરે છે. (૨) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણા., સ્થૂલઅદત્તા., સ્થૂલમૈથુનનું ૨-૩ વડે અને સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૨ વડે પચ્ચ. કરે છે. આ રીતે પૂર્વની જેમ છ ભાંગા થાય છે. આ

થૂલગમેહુણસ્સ પઢમઘરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ છ ૨, મેલિયા છત્તીસં, એતે ય થૂલગાદત્તાદાણપઢમઘરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં છત્તીસં ૨, સવ્વેઽવિ મેલિયા દો સયા સોલસુત્તરા, એતે ય થૂલગપાણાઙ્ગવાયપઢમઘરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં દો દો સયા સોલસુત્તરા, સવ્વેઽવિ મેલિયા દુવાલસ સયા છળ્ણઽયા, ઇદાણિમણ્ણો વિગપ્પો—

- 5 થૂલગમુસાવાયં થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં થૂલગપરિગ્ગહં ચ પચ્ચક્કઠાતિ દુવિહં તિવિહેણં ૧ થૂલગમુસાવાયાદિ ૨-૩ થૂલગપરિગ્ગહં પુણ દુવિહં દુવિહેણ ૨, એવં પુવ્વક્કમેણ છબ્ભંગા, એતે ય થૂલગમેહુણપઢમઘરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં છ ૨, મેલિયા છત્તીસં, એતે ય થૂલગાદત્તાદાણપઢમઘરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ ઘરેસુ પત્તેયં ૨ છત્તીસં ૨, મેલિયા દો સયા સોલસુત્તરા, એતે થૂલગમુસાવાયપઢમઘરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાદિસુવિ પત્તેયં દો દો
- 10 સયા સોલસુત્તરા, સવ્વેવિ મિલિયા દુવાલસ સયા છળ્ણઽયા, એ ય મૂલાઓ આરબ્બ સવ્વેવિ દો સહસ્સા પંચસયા બાણઽયા, દુવાલસસયા છળ્ણઽયા ૩, મિલિયા છસહસ્સા ચત્તારિ સયા અસીયા, તત્થ યદુક્તં પ્રાક્ 'ચઽસંજોગાણ પુણ ચઽસદ્ધિસયાણઽસીયાણિ'ત્તિ, ઇયાણિં પંચગચારણિયા, તત્થ થૂલગપાણાઙ્ગવાયં થૂલગમુસાવાયં થૂલગાદત્તાદાણં થૂલગમેહુણં થૂલગપરિગ્ગહં ચ પચ્ચક્કઠાઙ્ગ દુવિહં તિવિહેણ ૧ થૂલગપાણાતિવાયાદિ ૨-૩ થૂલગપરિગ્ગહં દુવિહં દુવિહેણ ૨ એવં પુવ્વક્કમેણ

- 15 છ ભાંગા સ્થૂલમૈથુનના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. એ જ પ્રમાણે બીજા વિગેરે વિકલ્પોના ૬-૬ ગણતા બધા મળીને ૩૬ થાય. આ સ્થૂલઅદત્તા. ના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. શેષ વિકલ્પોના ૩૬-૩૬ ગણતા ૨૧૬ થશે. આ સ્થૂલપ્રાણા. ના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. બીજા વિગેરે વિકલ્પોના ૨૧૬-૨૧૬ ગણતા બધા મળીને ૧૨૯૬ થશે.

- હવે ચોથો વિકલ્પ જણાવે છે — તેમાં (૧) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલમૃષાવાદ, સ્થૂલઅદત્તા., સ્થૂલમૈથુન
- 20 અને સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૩વડે પચ્ચ. કરે છે. (૨) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલમૃષાવાદ, સ્થૂલઅદત્તા., સ્થૂલમૈથુનનું ૨-૩વડે અને સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૨વડે પચ્ચ. કરે છે. આમ પૂર્વની રીતિવડે છ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય છે. આ સ્થૂલમૈથુનના પ્રથમ વિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. શેષ વિકલ્પોના છ-છ ગણતા ૩૬ થશે. આ સ્થૂલઅદત્તા. ના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. શેષ વિકલ્પોના ૩૬-૩૬ ગણતા ૩૬ x ૬ = ૨૧૬ થશે. આ સ્થૂલમૃષાવાદના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત
- 25 થયા. શેષ વિકલ્પોના ૨૧૬-૨૧૬ ગણતા બધા મળીને ૧૨૯૬ ભાંગાઓ થશે. મૂળથી આરંભીને આ બધાનો એટલે કે ૨૫૯૨ + ૧૨૯૬ + ૧૨૯૬ + ૧૨૯૬ સરવાળો કરતા ૬૪૮૦ ભાંગાઓ થાય છે. તેથી મૂળમાં જે કહ્યું કે 'ચાર સંયોગના ૬૪૮૦ ભાંગાઓ થાય છે' એ વાતની વિચારણા કરી લીધી. || પ્રક્ષિ.—૨ ||

- હવે પાંચની ચારણિકા કરે છે — તેમાં (૧) કોઈ શ્રાવક પ્રાણાતિપાત વિગેરે પાંચે અનુવ્રતોનું
- 30 ૨-૩વડે પચ્ચ. કરે છે. (૨) કોઈ શ્રાવક સ્થૂલપ્રાણાતિપાત વિગેરેનું ૨-૩વડે અને સ્થૂલપરિગ્રહનું ૨-૨વડે પચ્ચ. કરે છે. આ પ્રમાણે પૂર્વકમથી છ ભાંગા સ્થૂલમૈથુનના પ્રથમ વિકલ્પને છોડ્યા વિના

છબ્બંગા, એ થૂલગમેહુણપદમધરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બીયાઇસુવિ પત્તેયં ૨ છ છ, મેલિયા છત્તીસં, એતે ય થૂલગાદત્તાદાણપદમધરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બીયાદિસુવિ પત્તેયં ૨ છત્તીસં ૨, મિલિયા દો સયા સોલસુત્તરા, એ ય થૂલગમુસાવાયપદમધરગમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાઇસુવિ પત્તેયં ૨ દો સયા સોલસુત્તરા ૨, મેલિયા દુવાલસ સયા છન્નડયા, એ ય થૂલગપાણાતિવાયપદમ- 5 ધરમમુંચમાણેણ લઢ્ઢા, બિતિયાઇસુવિ પત્તેયં ૨ દુવાલસ સયા છળ્ળડયા, સવ્વેવિ મેલિયા સત્તસહસ્સા સત્તસયા છાવુત્તરા, તત્તશ્ચ યદુક્તં પ્રાક્ 'સત્તતરીસયાઈં છસત્તરાઈં તુ પંચસંજો' એતદ્ ભાવિતં, 'ઉત્તરગુણાવિરયમેલિયાણ જાણાહિ સવ્વગં'તિ ઉત્તરગુણગાહી એગો ચેવ ભેઓ, અવિરય- સમ્મદિદ્ધી બિતિઓ, એહિં મેલિયાણ સવ્વેસિં પુવ્વભણિયાણ ભેયાણ જાણાહિ સવ્વગં ઇમં જાતં, પરુવણં પડુચ્ચ તં પુણ ઇમં-સોલસ ચેવેત્યાદિ ગાથા ભાવિતાઽથૈવેત્યભિહિતમાનુષઙ્ગિકં, પ્રકૃતં પ્રસ્તુમઃ, તત્ર યસ્માત્ શ્રાવકધર્મસ્ય તાવત્ મૂલં સમ્યક્ત્વં તસ્માદ્ તદ્ગતમેવ વિધિમભિધાતુકામ 10 આહ —

સમણોવાસઓ પુવ્વામેવ મિચ્છતાઓ પડિક્કમઇ, સંમત્તં ઉવસંપજ્જઇ, નો સે કપ્પઇ અજ્જપ્પભિર્ઠં અન્નઉત્થાએ વા અન્નઉત્થિઅદેવયાણિ વા અન્નઉત્થિયપરિગ્ગહિયાણિ વા અરિહંતર્ચંડયાણિ વંદિત્તએ વા નર્મસિત્તએ વા પુવ્વિં અણાલત્તએણં આલવિત્તએ વા સંલવિત્તએ વા તેસિં અસણં વા પ્પાણં વા ખાઇમં વા સાઇમં વા દાડં વા અણુપ્પયાડં વા, 15 નન્નત્થ રાયાભિઓગેણં ગણાભિઓગેણં બલાભિઓગેણં દેવયાભિઓગેણં ગુરુનિગ્ગહેણં પ્રાપ્ત થયા. શેષ વિકલ્પોના છ—છ ભાંગા ગણતા કુલ ૩૬ થશે. આ સ્થૂલ અદત્તાદાનના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. શેષ વિકલ્પોના ૩૬—૩૬ ગણતા ૨૧૬ થયા. આ સ્થૂલમૃષાવાદના પ્રથમવિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. શેષ વિકલ્પોના દરેકના ૨૧૬—૨૧૬ ગણતા ૧૨૮૬ થયા. આ સ્થૂલપ્રાણા. ના પ્રથમ વિકલ્પને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. આ જ રીતે શેષ વિકલ્પોના દરેકના 20 ૧૨૮૬—૧૨૮૬ ગણતા બધા મળીને ૭૭૭૬ ભાંગાઓ થાય છે. તેથી મૂળમાં જે કહ્યું કે 'પાંચના સંયોગમાં સિત્યોત્તરસો છોત્તર ભાંગાઓ થાય છે' એ વાત વિચારી લીધી.

ઉત્તરગુણને ગ્રહણ કરનારનો (એક જ ભેદની વિવક્ષા કરેલી હોવાથી) એક જ ભેદ છે. અને અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિનો બીજો ભેદ. આ બંને ભેદો પૂર્વના સરવાળામાં ઉમેરતા સર્વાગ્ર = બધાનું પરિમાણ આટલું (આગળ બતાવાતું) થાય છે. પ્રરૂપણને આશ્રયીને તે પરિમાણ આટલું છે — 25 ૧૬૮૦૮ (૩૦+૩૬૦+૨૧૬૦+૬૪૮૦+૭૭૭૬+ઉત્તરગુણનો એક+અવિરતસમ્યગ્દષ્ટિનો એક = ૧૬૮૦૮) આ પ્રમાણે શ્રાવકોની વ્રતગ્રહણની વિધિ સંક્ષેપથી કહી ॥ પ્રશિખ ગા.૩-૪ ॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે આનુષંગિક વાત કરી. હવે મૂળ વાત ઉપર આવીએ. જે કારણથી શ્રાવકધર્મનું મૂળ સમ્યક્ત્વ છે તેથી સમ્યક્ત્વસંબંધી જ વિધિને કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

વિત્તીકંતારેણ, [સે ય સંમત્તે પસંથસમત્તમોહણિયકમ્માણુવેયણોવસમચ્ચસમુત્થે પસમસંવેગાહિલિંગે સુહે આયપરિણામે પન્નત્તે,]

- અસ્ય વ્યાખ્યા—શ્રમણાનામુપાસકઃ શ્રમણોપાસકઃ શ્રાવક इत्यर्थः, असौ श्रमणोपासकः 'पूर्वमेव' आदावेव શ્રમણોપાસકો ભવન્ મિથ્યાત્વાત્—તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનરૂપાત્ પ્રતિક્રામતિ—નિવર્તતે, 5 ન તન્નિવૃત્તિમાત્રમત્રાભિપ્રેતં, કિં તર્હિ ?, તન્નિવૃત્તિદ્વારેણ સમ્યક્ત્વં—તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનરૂપં ઉપ—સામીપ્યેન સંપદ્યતે, સમ્યક્ત્વમુપસમ્પન્નસ્ય સતઃ ન 'સે' તસ્ય 'કલ્પતે' યુજ્યતે 'અદ્યપ્રભૃતિ' સમ્યક્ત્વપ્રતિપત્તિકાલાદારભ્ય, કિં ન કલ્પતે ?—અન્યતીર્થિકાન્—ચરકપરિવ્રાજકભિક્ષુભૌતાદીન્ અન્યતીર્થિકદેવતાનિ—રુદ્રવિષ્ણુસુગતાદીનિ અન્યતીર્થિકપરિગૃહીતાનિ વા અર્હતૈત્યાનિ—અર્હત્-પ્રતિમાલક્ષણાનિ યથા ભૌતપરિગૃહીતાનિ વીરભદ્રમહાકાલાદીનિ બોટિકપરિગૃહીતાનિ વા વન્દિતું વા 10 નમસ્કર્તું વા, તત્ર વન્દનં—અભિવાદનં, નમસ્કરણં—પ્રણામપૂર્વકં પ્રશસ્તધ્વનિર્ભિર્ગુણોત્કીર્તનં, કો દોષઃ સ્યાત્ ?, અન્યેષાં તદ્વક્તાનાં મિથ્યાત્વસ્થિરીકરણાદિરિતિ, તથા પૂર્વ—આદૌ અનાલમેન

- ટીકાર્થ : સાધુઓનો જે ઉપાસક તે શ્રમણોપાસક એટલે કે શ્રાવક. આ શ્રમણોપાસક સૌથી પહેલાં એટલે કે શ્રમણોપાસકપણું સ્વીકારતો હોય ત્યારે જ તત્ત્વાર્થની અશ્રદ્ધારૂપ મિથ્યાત્વથી પાછો ફરે છે. અહીં મિથ્યાત્વથી પાછો ફરે એટલું જ ઈષ્ટ નથી. પરંતુ મિથ્યાત્વથી પાછા ફરવા સાથે 15 તત્ત્વાર્થની (= સર્વશોએ ઉપદેશેલા હોવાથી પારમાર્થિક એવા જીવાદિપદાર્થોની) શ્રદ્ધારૂપ સમ્યક્ત્વને નજીકથી સમ્યગ્ રીતે સ્વીકારે છે. સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કર્યા બાદ સમ્યક્ત્વસ્વીકારના સમયથી લઈને તેને કલ્પતું નથી. શું કલ્પતું નથી ? તે કહે છે — ચરક, પરિવ્રાજક; ભિક્ષુ, ભૌત (ભસ્મવાળા) વિગેરે અન્યતીર્થિકોને કે રુદ્ર, વિષ્ણુ, બુદ્ધ વિગેરે અન્યતીર્થિકના દેવોને કે અન્ય તીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેલ અર્હતપ્રતિમારૂપ અર્હત્ ચૈત્યોને — જેમ કે ભૌતલોકોએ ગ્રહણ કરેલ વીર, ભદ્ર, મહાકાલ 20 વિગેરે. (આ બધી અર્હતપ્રતિમા હોવા છતાં તે લોકોએ પોતાના દેવનું નામ આપીને પોતાના કબજામાં આ પ્રતિમાઓ કરી હોવાથી અન્યતીર્થિક પરિગૃહીત કહેવાય છે.)

- અથવા દિગંબરોદ્ધારા પરિગૃહીત પ્રતિમાઓને વંદન કે નમસ્કાર કરવું કલ્પતું નથી. અહીં વંદન એટલે અભિવાદન એટલે કે પ્રણામ. અને નમસ્કરણ એટલે પ્રણામ કરવા સાથે પ્રશસ્ત શબ્દોવડે ગુણોત્કીર્તન કરવું.

- 25 શંકા : આ લોકોને વંદન-નમસ્કાર કરવામાં કયો દોષ લાગે ?

- સમાધાન : આ લોકોને વંદન-નમસ્કાર કરવાથી બીજા જે તેમના ભક્તો હોય તેમના મિથ્યાત્વનું (તેમને પણ નમસ્કાર ઉપાદેય જણાય તે મિથ્યાત્વ. તેનું) સ્થિરીકરણ વિગેરે દોષો લાગે છે. (તથા બીજું શું ન કરવું કલ્પે ? તે કહે છે કે) અન્યતીર્થિકોવડે પ્રથમ ન બોલાવાયેલા તેણે તે અન્યતીર્થિકોની સાથે એક વાર બોલવું કે વારંવાર વાતચીત કરવી તે કલ્પતી નથી. (આશય એ જ છે કે અન્યતીર્થિકો 30 જો સામેથી બોલાવે નહીં તો આ જીવ તેઓને સામેથી બોલાવે નહીં, સામેથી તેઓની સાથે વાતચીત

[] કોષ્ટકમધ્યગતઃ પાઠઃ પ્રાપ્તાદર્શેષુ ન દૃશ્યતે ટીકાયાં ચ તસ્ય વ્યાખ્યાઽપિ નાસ્તિ ।

સતા અન્યતીર્થિકૈસ્તાનેવાલમું વા સંલમું વા, તત્ર સકૃત્ સમ્ભાષણમાલપનં પુનઃપુનશ્ચ સંલપનં, કો દોષઃ સ્યાત્ ?, તે હિ તત્તરારાયોગોલકલ્પાઃ યત્કલ્પાસનાદિક્રિયાયાં નિયુક્તા ભવન્તિ, તત્પ્રત્યયઃ કર્મબન્ધઃ, તથા તેન વા પ્રણયેન તે ગૃહાગમનં કુર્યુઃ, તત્ર ચ શ્રાવકસ્ય સ્વજનઃ પરિજનો વાઽગૃહીતસમયસારસ્તૈઃ સહ સમ્બન્ધં યાયાદિત્યાદિ, પ્રથમાલપ્તેન ત્વસમ્બન્ધમં લોકાપવાદભયાત્ કીદૃશસ્ત્વમિત્યાદિ વાચ્યમિતિ, તથા તેષામન્યતીર્થિકાનાં અશનં-ઘૃતપૂર્ણાદિ પાનં વા-દ્રાક્ષાપાનાદિ 5
 ખાદિમં-ત્રપુષ્પફલાદિ સ્વાદિમં-કક્કોલલવઙ્ગાદિ દાતું વા અનુપ્રદાતું વા ન કલ્પત ઇતિ, તત્ર સકૃદ્ દાનં પુનઃ પુનરનુપ્રદાનમિતિ, કિં સર્વથૈવ ન કલ્પત ઇતિ ?, ન, અન્યથા રાજાભિયોગેનેતિ-
 રાજાભિયોગં મુક્ત્વા 'ગણાભિયોગેન'-ગણાભિયોગં મુક્ત્વા 'બલાભિયોગેન'-બલાભિયોગં મુક્ત્વા
 'દેવતાભિયોગેન'-દેવતાભિયોગં મુક્ત્વા 'ગુરુનિગ્રહેણ'-ગુરુનિગ્રહં મુક્ત્વા 'વૃત્તિકાન્તારેણ' વૃત્તિકાન્તારં
 કરવા જાય નહીં.) અહીં એકવાર વાતચીત કરવી તે આલાપ અને વારંવાર વાતચીત કરવી તે 10
 સંલાપ છે.

શંકા : આ રીતે સામેથી એકવાર કે વારંવાર વાતચીત કરવામાં કયો દોષ થાય છે ?

સમાધાન : જો શ્રાવક અન્યતીર્થિકો સાથે વાતચીત કરે તો તેના કારણે અત્યંત તપાવેલા લોખંડના ગોળાસમાન તેઓ વાત કરવા માટે બેસે વિગેરે કરે તેથી શ્રાવકને તેના કારણે કર્મબંધ થાય. વળી વાતચીત કરવી વિગેરે સ્નેહને કારણે તેઓ વારંવાર ઘરમાં આવતા-જતા થાય. અને તેમાં 15
 શ્રાવકનાં સ્વજનો કે પરિજનો કે જેમણે શાસ્ત્રનું રહસ્ય જાણ્યું નથી તેઓની સાથે આ અન્યતીર્થિકોનો પરિચય થાય (પરિણામે સ્વજન કે પરિજન મિથ્યાત્વને પામે) વિગેરે દોષો થાય છે. હવે જો તે અન્યતીર્થિકો શ્રાવકને સામેથી બોલાવે તો તે શ્રાવક લોકની નિંદાના ભયથી તેઓની સાથે આદર વિના 'કેમ છો તમે ?' વિગેરે વાતો કરે, (અર્થાત્ "આ શ્રાવક કેવો અહંકારી છે, આ લોકો બોલાવે છે તો પણ જવાબ આપતો નથી" વિગેરે આવા પ્રકારની લોકો તરફથી પોતાની = ધર્મની નિંદા ન 20
 થાય તે માટે બોલવું જ પડે તો કેમ છો ? વિગેરે યથોચિત વાતો કરે પણ ખરો, પણ વંદનાદિ ન કરે.)

તથા તે અન્યતીર્થિકોને ઘેબર વિગેરે અશન, દ્રાક્ષનું પાણી વિગેરે પાન, ચીભુંડું વિગેરે ખાદિમ, કક્કોલ (=સુગંધી દ્રવ્યવિશેષ), લવીંગ વિગેરે સ્વાદિમ એકવાર દેવું કે વારંવાર દેવું કલ્પતું નથી. (અહીં જે અશનાદિનો નિષેધ છે તે ધર્મની બુદ્ધિથી આપવાનો નિષેધ જાણવો. પરંતુ કરુણા = 25
 અનુકંપા કે ઔચિત્યની બુદ્ધિથી આપવાનો નિષેધ નથી.)

શંકા : શું શ્રાવકને આ વંદન-નમસ્કાર વિગેરે કરવું સર્વથા = એકાન્તે ન કલ્પે ?

સમાધાન : ના એકાન્તે નિષેધ નથી. જો રાજાભિયોગ = રાજાની આજ્ઞા = બળજબરી હોય એટલે કે રાજા પરાણે કરવાનું કહે એટલે કરવું પડતું હોય તો કરે પણ ખરો. એ જ પ્રમાણે ગણાભિયોગ = લોકસમુદાયની આજ્ઞા = બળજબરી હોય, બળાભિયોગ = રાજા અને ગણ સિવાયના બળવાન વ્યક્તિની આજ્ઞા = બળજબરી હોય, દેવતાભિયોગ = કુલદેવતા વિગેરેની બળજબરી 30
 હોય, ગુરુ = માતા-પિતા વિગેરેનો આગ્રહ હોય કે આજીવિકાનો છેદ થવાનો હોય (એટલે કે જો

मुक्त्वा, एतदुक्तं भवति—राजाभियोगादिना दददपि न धर्ममतिक्रामति ।

इह चोदाहरणानि, 'कंहं रायाभिओगेण देतो णातिचरति धम्मं ? , तत्रोदारहणम्—हत्थिणाओ नयरे जियसत्तू राया, कत्तिओ सेट्ठी नेगमट्ठसहस्सपढमासणिओ सावगवण्णगो, एवं कालो वच्चइ, तत्थ य परिव्वायगो मासंमासेण खमइ, तं सव्वलोगो आढाति, कत्तिओ नाढाति, ताहे 5 से सो गेरुओ पओसमावण्णो छिद्दाणि मग्गति, अण्णया रायाए निमंतिओ पारणाए नेच्छति, बहुसो २ राया निमंतेइ ताहे भणइ—जइ नवरं मम कत्तिओ परिवेसेइ तो नवरं जेमेमि, राया भणइ—एवं करेमि, राया समणूस्सो कत्तियस्स घरं गओ, कत्तिओ भणइ—संदिसह, राया भणति—गेरुयस्स परिवेसेहि, कत्तिओ भणति—न वट्ठइ अम्हं, तुम्ह विसयवासित्ति करेमि,

10 અન્યતીર્થિકોને કે તેમનાથી પરિગૃહીત ચૈત્યોને વંદન—નમસ્કાર ન કરે કે તેઓને અશનાદિ ન આપે તો પોતાની આજીવિકાનો છેદ થવાનો હોય) ત્યારે આવા રાજાભિયોગ વિગેરે કારણોમે કારણો પરતીર્થિકોને વંદન વિગેરે જે નિષેધ કર્યો છે તેનું ભક્તિભાવ વિના આચરણ કરતો હોય તો પણ તે શ્રાવક સમ્યક્ત્વરૂપ ધર્મને અતિચાર લગાડતો નથી. અહીં ઉદાહરણો આ પ્રમાણે જણવા —

(૧) રાજાભિયોગથી પરતીર્થિકોને અશનાદિ આપવા છતાં કેવી રીતે ધર્મને અતિચાર લગાડતો નથી ? તેમાં ઉદાહરણ — હસ્તિનાપુર નગરમાં જિતશત્રુ રાજા હતો. ત્યાં આઠ હજાર વેપારીઓમાં 15 મુખ્ય વેપારી કાર્તિકશ્રેષ્ઠિ હતો. અન્ય ગ્રંથોમાંથી અહીં શ્રાવકનું વર્ણન સમજી લેવું. આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ પસાર થાય છે. તે નગરમાં એક પરિવ્રાજક મહિને—મહિને મુસક્ષપણ કરે છે. નગરના બધા લોકો તેનો આદર—સત્કાર કરે છે. પરંતુ કાર્તિક આદર—સત્કાર કરતો નથી. ત્યારે તે પરિવ્રાજક કાર્તિકશેઠ ઉપર દ્વેષને પામ્યો. તે કાર્તિકશેઠનો પરાભવ કરવાની તક શોધે છે.

20 એકવાર રાજાએ પરિવ્રાજકને પોતાને ત્યાં પારણાનું આમંત્રણ આપ્યું. તે ઈચ્છતો નથી. વારંવાર રાજાએ વિનંતિ કરી એટલે તેણે કહ્યું — “જો મને કાર્તિકશેઠ પીરસે તો હું જમીશ.” રાજાએ કહ્યું — “ભલે હું એવી વ્યવસ્થા કરીશ.” રાજા પોતાના માણસો સાથે કાર્તિકશેઠના ઘરે ગયો. કાર્તિકે કહ્યું — “રાજન્ ! આજ્ઞા આપો, (શા માટે પધારવાનું થયું ?)” રાજાએ વાત કરી કે — “તારે પરિવ્રાજકને પીરસવું.” કાર્તિકે કહ્યું — “જો કે અમારે આવું કરવું કલ્પતું નથી છતાં આ પરિવ્રાજક તમારા દેશમાં રહેનારો છે માટે હું તેને પીરસીશ.”

25 ३८. कथं राजाभियोगेन ददन्नातिचरति धर्म ? हस्तिनापुरे नगरे जितशत्रू राजा, कार्तिकः श्रेष्ठी नैगमाष्टसहस्र-
प्रथमासनिकः श्रावकवर्णकः, एवं कालो व्रजति, तत्र च परिव्राजको मासमासेन क्षपयति, तं सर्वलोक
आद्रियते, कार्तिको नाद्रियते, तदा तस्मै स गैरिकः प्रद्वेषमापन्नच्छिद्राणि मार्गयति, अन्यदा राज्ञा निमन्त्रितः
पारणके नेच्छति, बहुशो २ राजा निमन्त्रयति तदा भणति-यदि परं कार्तिकः मां परिवेषयति तर्हि नवरं
जेमामि, राजा भणति-एवं करोमि, राजा समनुष्यः कार्तिकस्य गृहं गतः, कार्तिको भणति-संदिश, राजा
30 भणति-गैरिकं परिवेषय, कार्तिको भणति-न वत्तंतेऽस्माकं, युष्मद्विषयवासीति करोमि,

“ચિંતેડ-જડ પવ્વડો હોતો ન એવં ભવંતં, પચ્છ ણેણ પરિવેસિયં, સો પરિવેસેજ્જંતો અંગુલિં ચાલેતિ, કિહ તે ? પચ્છ કત્તિઓ તેણ નિવ્વેણ પવ્વડો નેગમદ્દુસહસ્સપરિવારો મુણિસુવ્વયસમીવે, બારસંગાણિ પઢિઓ, બારસ વરિસાણિ પરિયાઓ, સોહમ્મે કપ્પે સક્કો જાઓ, સો પરિવ્વાયઓ તેણાભિઓગેણ આભિયોગિઓ એરાવણો જાઓ, પાસિય સક્કં પલાઓ ગહિંડં સક્કો વિલગ્ગો, દો સીસાણિ કયાણિ, સક્કાવિ દો જાયા, એવં જાવડયાણિ સીસાણિ વિઝવ્વતિ તાવતિયાણિ સક્કો સક્કરૂવાણિ વિઝવ્વતિ, તાહે નાસિમારદ્ધો, સક્કેણાહઓ પચ્છ ઠિઓ, એવં રાયાભિઓગેણ દેતો નાદિક્કમતિ, કેત્તિયા એયારિસયા હોહિંતિ જે પવ્વડસ્સંતિ, તમ્હા ન દાયવ્વો । ગણાભિઓગેણ વરુણો

કાર્તિકશેઠ વિચારે છે કે — “જો મેં દીક્ષા લીધી હોત તો આજે મારી આવી દશા થાત નહીં.” પછીથી શેઠે તે પરિવાજકને પીરસ્યું. પીરસ્તી વેળાએ પરિવાજક નાસિકા ઉપર આંગળી ફેરવતાં શેઠને કહે છે — “કેમ, અંતે તારે ઝૂકવું પડ્યું ને ?” પછીથી કાર્તિકે તે પ્રસંગમાં નિર્વેદ પામીને આઠ હજાર વેપારીઓ સાથે મુનિસુવ્રતસ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી. બાર અંગોનો અભ્યાસ કર્યો. બાર વર્ષ દીક્ષા જીવન પાળીને સૌધર્મ કલ્પમાં ઈન્દ્ર બન્યો. તે પરિવાજક તે અભિયોગને કારણે = કાર્તિકશેઠ પાસે અનિચ્છાએ પણ પીરસાવવાના કારણે આભિયોગિક = જેની ઉપર હુકમ-આજ્ઞા કરાય એવો ઐરાવણ હાથીરૂપ દેવ થયો.

તે હાથી શકને જોઈને જ્યાં ભાગવા જાય છે ત્યાં શક તેને બળજબરીથી પકડીને તેની ઉપર આરુઢ થાય છે. ત્યારે તે હાથી પોતાના બે મસ્તક = બે રૂપ કરે છે. શક પણ બે રૂપ કરે છે. આમ, હાથી પોતાના જેટલા રૂપ વિકુર્વે છે શક તેટલા પોતાના રૂપ વિકુર્વે છે. ત્યારે તે હાથી નાસી છૂટવા ભાગવા લાગ્યો. શકે શસ્ત્રથી એને હણ્યો. જેથી તે ભાગતા અટક્યો. આ પ્રમાણે રાજાના અભિયોગથી અશનાદિ દેતો શ્રાવક ધર્મનું ઊલ્લંઘન કરતો નથી અર્થાત્ ધર્મમાં અતિચાર લગાડતો નથી. કાર્તિકશેઠ જેવા સત્ત્વશાળી કેટલા જીવો હોવાના કે જેઓ દીક્ષા લઈ લે. માટે રાજાભિયોગ સિવાય અશનાદિ આપવા નહીં.

(૨) ગણાભિયોગમાં વરુણનું ઉદાહરણ જાણવું. તે આ પ્રમાણે — ગણાભિયોગથી એટલે કે ચેટકરાજા, મંત્રી વિગેરેએ ભેગા થઈને વરુણનામના સારથીને (કે જે બારવ્રતધારી શ્રાવક હતો તેને) રથમુશલનામના યુદ્ધમાં (કોણિક અને ચેટકરાજાની વચ્ચે થયેલા રથમુશલયુદ્ધમાં) વરુણની ઈચ્છા

૩૧. ચિન્તયતિ-ચદિ પ્રવ્રજિતોઽભવિષ્યં નૈવમભવિષ્યત્, પશ્ચાદનેન પરિવેષિતં, સ પરિવેષ્યમાણોઽહ્નિલિં ચાલયતિ, કથં તવ ? પશ્ચાત્ કાર્ત્તિકસ્તેન નિર્વેદેન પ્રવ્રજિતો નૈગમાદ્દુસહસ્વપરિવારો મુનિસુવ્રતસમીપે, દ્વાદશાઙ્ગાણિ પઠિતઃ, દ્વાદશ વર્ષાણિ પર્યાયઃ, સૌધર્મે કલ્પે શક્નો જાતઃ, સ પરિવાદ્ તેનાભિયોગેનાભિયોગિક એરાવણો જાતઃ, દૃષ્ટ્વા ચ શક્તં પલાયિતઃ ગૃહીત્વા શક્નો વિલગ્નઃ, દ્વે શીર્ષે કૃતે, શક્નો અપિ દ્વૌ જાતૌ, એવં યાવન્તિ શીર્ષાણિ વિકુર્વન્તિ તાવન્તિ શક્તરૂપાણિ વિકુર્વન્તિ શક્તઃ, તદા નંદુમારબ્ધઃ, શક્કેણાહતઃ પશ્ચાત્ સ્થિતઃ એવં રાજાભિયોગેન દદત્ નાતિક્રામતિ, કિયન્ત એતાદૃશો ભવિષ્યન્તિ યે પ્રવ્રજિષ્યન્તિ તસ્માન્ન દાતવ્યઃ । ગણાભિયોગેન વરુણો

જેઠા ગણાભિયોગેન વરુણો રહમુસલે નિરુત્તો, એવં કોડવિ સાવગો ગણાભિયોગેન ભક્તં દવાવિજ્ઞા
 વિતોવિ સો નાઝરહ ધમ્મં, બલાભિયોગોવિ એમેવ, દેવયાભિયોગેન જહા એગો ગિહથો સાવઓ
 જાઓ, તેણ વાણમંતરાણિ ચિરપરિચિયાણિ ઝજ્ઞયાણિ, એગા તત્થ વાણમંતરી પઓસમાવણ્ણા,
 તસ્સ ગાવીરક્કલ્લગો પુત્તો તીએ વાણમંતરીએ ગાવીર્હિં સમં અવહરિઓ, તાહે ઝણ્ણા સાહઙ્ગ તજ્જંતી—
 5 કિં મમં ઝજ્ઞસિ ન વત્તિ ?, સાવગો ભણઙ્ગ, નવરિ મા મમ ધમ્મવિરાહણા ભવતુ, સા ભણઙ્ગ—
 મમં અચ્ચેહિ, સો ભણઙ્ગ—જિણપડિમાણં અવસાણે ઠાહિ, આમં ઠામિ, તેણ ઠવિયા, તાહે દારગો
 ગાવીઓ આણીયાઓ, એરિસા કેત્તિયા હોહિતિ તમ્હા ન દાયલ્લં, એવં દવાવિજ્ઞંતો નાતિચરતિ
 ધમ્મં । ગુરુનિગ્ગહેણં—ભિક્કુઝ્વાસગપુત્તો સાવગં ધૂયં મગ્ગતિ, તાણિ ન દેતિ, સો કવડસઙ્કત્તણેણ

- ન હોવા છતાં જોડ્યો. આ જ પ્રમાણે કોઈ શ્રાવક ગણાભિયોગથી ભક્તાદિને અપાવાતો હોય
 10 (અર્થાત્ પરતીર્થિકાદિને ભક્તાદિ આપવાની ગણ ફરજ પાડતો હોય) ત્યારે ભક્તાદિને આપવા
 છતાં તે શ્રાવક ધર્મમાં અતિયાર લગાડતો નથી. (૩) બળાભિયોગથી પણ આ જ પ્રમાણે જાણી લેવું.
 (૪) દેવતાભિયોગથી આ પ્રમાણે કે — કોઈ એક ગૃહસ્થ શ્રાવક થયો. તેથી લાંબા કાળથી
 પરિચિત એવા વાણવ્યંતરીનો તેણે ત્યાગ કર્યો. (અર્થાત્ જે વાણવ્યંતરીની તે લાંબાકાળથી પૂજા
 વિગેરે કરતો હતો તે હવે તેણે છોડી દીધા.) તેથી તેમાં એક વાણવ્યંતરી ગુસ્સે થઈ. વ્યંતરીએ ગાયોનું
 15 રક્ષણ કરનારા તેના એક પુત્રનું ગાયો સાથે અપહરણ કર્યું. (ત્યારે શ્રાવકે વાણવ્યંતરીને યાદ કરી.)
 તેથી નીચે આવેલી વાણવ્યંતરી શ્રાવકને તિરસ્કાર કરતી બોલી કે — “બોલ, મને છોડીશ કે નહીં
 ?” (અર્થાત્ શા માટે તે મારી પૂજા બંધ કરી. બોલ, હવે કરીશ કે નહીં ?)” શ્રાવકે વિચાર્યું —
 “મારા ધર્મની વિરાધના ન થાઓ.” વ્યંતરીએ કહ્યું — “તું મારી પૂજા કર.” ત્યારે શ્રાવકે કહ્યું —
 “તું જિનપ્રતિમાની બાજુમાં ઊભી રહે.” તેણીએ કહ્યું — “સારું હું ઊભી રહીશ.” શ્રાવકે
 20 વાણવ્યંતરીની પ્રતિમા જિનપ્રતિમાની પાસે સ્થાપિત કરી દીધી. તેથી વાણવ્યંતરીએ પુત્ર અને ગાયો
 પાછી આપી. આવા સત્ત્વશાળી પુરુષો કેટલા હોય ? (અર્થાત્ પોતાનો પુત્ર વાણવ્યંતરી ઉપાડી ગઈ
 છે અને વાણવ્યંતરી પોતાની પૂજા કરવાનું કહે છે ત્યારે શ્રાવક જિનપ્રતિમાની બાજુમાં રહે તો પૂજા
 કરું એવી શરત કરે છે. આવા કેટલા હોવાના ?) તેથી પ્રથમ અશનાદિ આપવું જ નહીં અને છતાં
 દેવતાભિયોગથી આપતો હોય તો પણ ધર્મમાં અતિયાર લગાડતો નથી.
 25 (૫) ગુરુનો નિશ્ચય — ભિક્ષુ = બૌદ્ધની ઉપાસના કરનાર એવા કોઈ ગૃહસ્થનો પુત્ર શ્રાવક

૪૦. યથા ગણાભિયોગેન ન વરુણો રથમુસલે નિરુત્તઃ, એવં કોડપિ શ્રાવકો ગણાભિયોગેન ભક્તં દાપ્યતે
 દદદપિ સ નાતિચરતિ ધર્મં । બલાભિયોગોડપ્યેવમેય । દેવતાભિયોગેન યથૈકો ગૃહસ્થઃ શ્રાવકો જાતઃ, તેન
 વ્યન્તરાશ્ચિરપરિચિતા ઝજ્ઞતાઃ, એકા તત્ર વ્યન્તરી પ્રદેષમાપન્ના, તસ્ય ગોરક્ષકઃ પુત્રસ્તયા વ્યન્તર્યા ગોભિઃ
 સમમપહ્નતઃ, તદાડવતીર્ણા કથયતિ તર્જયન્તી—કિં મામુઝ્ઞસિ ન વેતિ ?, શ્રાવકો ભણતિ—નવરં મા મે
 30 ધર્મવિરાધના ભૂત, સા ભણતિ—મામર્ચય, સ ભણતિ—જિનપ્રતિમાનાં પાર્શ્વે તિષ્ઠ, આં તિષ્ઠામિ, તેજ સ્થાપિતા,
 દારકો ગાવશ્ચ તદાનીતાઃ, ઈદૃશાઃ કિયન્તો ભવિષ્યન્તિ તસ્માન્ન દાતવ્યં, એવં દાપ્યમાનો નાતિચરતિ ધર્મમ્ ।
 ગુરુ નિગ્રહેણ ભિક્ષુપાસકપુત્રઃ શ્રાવકં દુહિતરં યાચતે ન તૌ દત્તઃ, સ કપટશ્રાદ્ધતયાં ★ ‘ચિતેઙ્’ - ચૂર્ણો ।

સાધૂ સેવેતિ, તસ્મ ભાવઓ ઉવગયં, પચ્છ સાહેઈ—એણ કારણેણ પુવ્વં દુક્કોમિ, ઇયાણિ સબ્ભાવો, સાવઓ સાહૂ પુચ્છઈ, તેહિં કહિયં, તાહે દિણ્ણા ધૂયા, સો સાવઓ જુયગં ઘરં કરેઈ, અણ્ણયા તસ્મ માયાપિયરો ભત્તં ભિક્ખુગાણ કરેતિ, તાઈં ભણંતિ—અજ્જ એક્કસિં વચ્ચાહિત્તિ, સો ગઓ, ભિક્ખુએહિં વિજ્જાએ મંતિકુણ ફલં દિણ્ણં, તાહે વાણમંતરીએ અહિંદ્વિઓ ઘરં ગઓ તં સાવયધૂયં ભણઈ—ભિક્ખુગાણં ભત્તં દેમો, સા નેચ્છઈ, દાસાણિ સયણો ય આરબ્ધો સજ્જેઝં, સા 5 વિ અસયરિયાણ ગંતું કહેતિ, તેહિં જોગપડિભેઓ દિણ્ણો, સો સે પાણિણ દિણ્ણો, સા વાણમંતરી નદ્ધા, સાભાવિઓ જાઓ પુચ્છઈ—કહં કહં ચ ત્તિ ?, કહિએ પડિસેહેતિ, અણ્ણો ભણંતિ—તીએ મયણમિંજાએ વમાવિઓ, સો તો સાભાવિઓ જાઓ, ભણઈ—અમ્માપિચ્છલેણ મણામિ વંચિઝત્તિ,

પાસે તેની દીકરીની માંગણી કરે છે. શ્રાવક—શ્રાવિકા દેતા નથી. તેથી તે પુત્ર માયાથી શ્રાવકપણું સ્વીકારીને સાધુઓની સેવા કરે છે. એમ કરતા તે પુત્ર ખરેખર ભાવથી શ્રાવક બની ગયો. પાછળથી 10 તેણે સાધુઓને વાત કરી કે હું આ કારણથી તમારી પાસે આવ્યો હતો પરંતુ હવે ખરેખર શ્રાવકપણું મેં સ્વીકાર્યું છે. શ્રાવકે સાધુઓને પુછ્યું, એટલે સાધુઓએ ભાવથી શ્રાવક બન્યાની વાત કરી. શ્રાવકે પોતાની દીકરી તેની સાથે પરણાવી. તે શ્રાવક પત્નીને લઈને જુદા ઘરમાં રહેવા લાગ્યો. એકવાર તેના માતા—પિતાએ બૌદ્ધો માટે ભોજન તૈયાર કર્યું અને દીકરાને કહ્યું — “તું એકવાર (ભોજનનું આમંત્રણ આપવા) તેમની પાસે જા.” 15

(જવાની ઈચ્છા ન હોવાં છતાં માતા—પિતાના આગ્રહથી = ગુરુના નિઝલથી) તે ત્યાં ગયો. ભિક્ષુઓએ વિદ્યાથી મંત્રિત કરીને તેને ખાવા ફળ આપ્યું. તેણે ખાધું. ત્યારે વાણવ્યંતરીથી અધિષ્ઠિત થયેલો તે ઘરે આવ્યો. આવીને તેણે શ્રાવકદીકરીને = પત્નીને કહ્યું કે — “આપણે ભિક્ષુઓને ભોજન આપીએ.” તે ઈચ્છતી નથી. બીજી બાજુ તેના દાસ અને સ્વજનો ભિક્ષુઓ માટે ભક્ત બનાવવા લાગ્યા. એટલે પત્ની પણ આચાર્ય પાસે જઈને કહેવા લાગી. આચાર્ય સામેવાળાની શક્તિને હણનાર 20 એવું ચૂર્ણ આપ્યું. તેણીએ તે ચૂર્ણ પાણીમાં નાંખીને પતિને આપ્યું. પીતાની સાથે તે વાણવ્યંતરી ભાગી ગઈ. જેથી સ્વસ્થ થયેલો તે પૂછે છે — “શું થયું ? કેવી રીતે થયું ?” ત્યારે પત્નીએ બધી વાત કરી એટલે તેણે ભિક્ષુઓને ભોજન આપવાનો નિષેધ કર્યો.

અહીં કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે — પત્નીએ મિઠળદ્વારા પતિને ઉલ્ટી કરાવી. જેથી તે સ્વસ્થ થયો અને કહ્યું કે — “હું માનું છું કે માતા—પિતાના બહાનાથી (= એમના દ્વારા બૌદ્ધોએ) 25

૪૧. સાધૂન્ સેવતે, તસ્ય ભાવેનોપગતં, પશ્ચાત્ કથયતિ—એતેન કારણેન પૂર્વમાગતોઽસ્મિ ઇદાનીં સદ્ભાવઃ, શ્રાવકઃ સાધૂન્ પૃચ્છતિ, તૈઃ કથિતં, તદા દત્તા દુહિતા, સ શ્રાવકઃ પૃથગ્ગૃહં કરોતિ, અન્યદા તસ્ય માતાપિતરૌ ભક્તં ભિક્ષુકાણાં કુરુતઃ, તૌ ભળતઃ—અદ્વૈકશ વ્રજ ઇતિ, સ ગતઃ, ભિક્ષુકૈર્વિદ્યયા મન્ત્રયિત્વા ફલં દત્તં, તથા વ્યન્તર્યાઽધિષ્ઠિતો ગૃહં ગતઃ તાં શ્રાવકદુહિતરં ભળતિ—ભિક્ષુકેભ્યો ભક્તં દદ્ધઃ, સા નેચ્છતિ, દાસાઃ સ્વજનશ્ચ આરબ્ધઃ સજ્જયિતું, સાપ્યાચાર્યાન્ ગત્વા કથયતિ, તૈઃ યોગપ્રતિભેદો દત્તઃ, સ તસ્મૈ પાનીયેન 30 દત્તઃ, સા વ્યન્તરી નષ્ટા, સ્વાભાવિકો જાતઃ પૃચ્છતિ—કથં ચેતિ ?, કથિતે પ્રતિષેધતિ, અન્યે ભળન્તિ—તથા મદનબીજેન વમિતઃ, સ તતઃ સ્વાભાવિકો જાતો, ભળતિ—માતાપિતૃચ્છલેન મનસિ વચ્ચિત્ત ઇતિ,

તે કિર ફાસુગં સાહૂણં દિણ્ણં, ઇરિસા કેત્તિયા આયરિયા હોહિતિ તમ્હા પરિહરેજ્જા । વિક્કિંકંતારેણં
 દેજ્જા, જહા સોરઢ્ઢગો સઢ્ઢો ઉજ્જેણિં વચ્ચઈ દુક્કાલે તચ્ચણિણઈ સમં, તસ્સ પથ્થયણં ઝીણં,
 ભિક્કુઈઈ ભણ્ણઈ—અમ્હઈઈ વહાહિ પથ્થયણં તો તુજ્જાવિ દિજ્જિહિત્તિ, તેણ પઢિવણ્ણં, અણ્ણયા
 5 તસ્સ પોટ્ઠસરણી જાયા, સો ચીવરેઈ વેદ્ધિઓ તેઈ અણુકંપાએ, સો ભટ્ઠારગાણ નમોક્કારં કરેતો
 પરિવેસેતિ, સઢ્ઢાણ ઓહાવણા, આયરિયાણ આગમણં, કહણં ચ, તેઈ ભણિયં—જાહ અગ્ગહત્થં
 ગિણિહરુણ ભણહ—નમો અરહંતાણં, બુદ્ધ ગુજ્જગા ૨, તેઈ ગંતૂણ ભણિઓ સંબુદ્ધો વંદિત્તા લોગસ્સ
 કહેઈ—જહા નત્થિ એત્થ ધમ્મો, તમ્હા પરિહરેજ્જા ॥

મને ઠગ્યો છે.” જે ભોજન તૈયાર કરાવ્યું હતું, તે કલ્પ્ય ભોજન સાધુઓને વહોરાવ્યું. આવા સમર્થ
 10 આચાર્ય કેટલા હોવાના ? (કે જેઓ આપણને આપત્તિમાંથી બચાવે ?) તેથી પરતીર્થિકોને અશનાદિ
 આપવું નહીં. (દ) વૃત્તિકાંતારને કારણે આપે તે આ પ્રમાણે — સૌરાષ્ટ્રદેશમાં રહેનારો કોઈ શ્રાવક
 દુષ્કાળ પડવાથી બૌદ્ધધર્મીઓ સાથે ઉજ્જયિની તરફ જાય છે. રસ્તામાં તેનું સાથે લાવેલું ભાતુ પુરું
 થઈ જાય છે. તેથી ભિક્ષુકોએ કહ્યું — “જો તું અમારું ભાતુ ઉપાડીને ચાલતો હોય તો તને પણ અમે
 ખાવા આપીશું.” (આ જંગલમાં પોતાની આજીવિકા = જીવન ટકાવવું મુશ્કેલ સમજીને વૃત્તિકાંતારને
 15 કારણે) તેણે હા પાડી. આગળ—આગળ જતાં એક દિવસ તેણે ઝાડા થયા. બૌદ્ધોએ અનુકંપાથી તેને
 પોતાના વસ્ત્રો પહેરાવ્યા.

તે શ્રાવક અરિહંતાદિ પૂજ્યોને નમસ્કાર કરતો મૃત્યુ પામીને વૈમાનિક દેવ થયો. અવધિથી તેણે
 બૌદ્ધશરીર (= પોતાનું શરીર બૌદ્ધવસ્ત્રોથી વીંટળાયેલું) જોયું. (જેથી તેણે એમ લાગ્યું કે બૌદ્ધધર્મના
 પ્રભાવે હું દેવ થયો છું.) તેથી તે દેવ આભૂષણોસહિતના હાથવડે બૌદ્ધોને પીરસવા લાગ્યો.
 20 (અહીં આશય એવો લાગે છે કે તે દેવ બૌદ્ધપ્રતિમામાં પ્રવેશ કરી આભૂષણોથી યુક્ત એવી
 પ્રતિમાના હાથથી બૌદ્ધભિક્ષુઓને પીરસવા લાગ્યો. અથવા આકાશમાં રહેલા આભૂષણોથી યુક્ત
 એવા હાથવડે પીરસવા લાગ્યો. આ ચમત્કાર જોઈને લોકો બૌદ્ધધર્મને મહાન માની તેમના તરફ
 આકર્ષાયા.) બીજા બાજુ શ્રાવકોની અપભ્રાજના થવા લાગી. એવામાં ત્યાં આચાર્ય આવ્યા. શ્રાવકોએ
 આચાર્યને બધી વાત કરી. આચાર્યે કહ્યું — “તમે જાઓ અને તેના આગળ રહેલા હાથને પકડીને કહો
 25 “નમો અરિહંતાણં હે દેવ ! બોધ પામ, બોધ.” શ્રાવકોએ જઈને એ પ્રમાણે કહેતા તે બોધ પામ્યો

૪૨. તત્કલિ પ્રાસુકં સાધુભ્યો દત્તં, ઈંદ્રુણાઃ ક્રિયન્ત આચાર્યા ભવિષ્યન્તિ તસ્માત્ પરિહરેત્ । વૃત્તિકાંતારેણ
 દદ્યાત્, યથા સૌરાષ્ટ્રકઃ શ્રાવક ઉજ્જયિનીં વ્રજતિ દુષ્કાલે તચ્ચનિકૈઃ સમં, તસ્ય પથ્થયદનં ક્ષીણં,
 ભિક્ષુકૈર્ભણ્યતે—અસ્મદીયં વહ પથ્થયદનં તર્હિ તુભ્યમપિ દીયતે ઇતિ, તેન પ્રતિપત્રં, અન્યદા તસ્યાતીસારો જાતઃ,
 સ ચીવરૈર્વેદ્ધિતસ્તૈરનુકમ્પયા, સ ભટ્ઠારકેભ્યો નમસ્કારં કુર્વન્ કાલગતો દેવો વૈમાનિકો જાતઃ, અવધિના
 30 તચ્ચનિકશરીરં પ્રેક્ષતે, તદા સમ્ભૂષણેન હસ્તેન પરિવેષયતિ, શ્રાદ્ધાનામપભ્રાજના, આચાર્યાણામાગમનં, કથનં
 ચ, તૈર્ભમિતં—યાતાગ્રહસ્તં ગૃહીત્વા ભણત—નમોઽર્હદ્વય, બુદ્ધ્યસ્વ ગુહ્યક ! ૨, તૈર્ગત્વા ભણિતઃ સંબુદ્ધો વંદિત્વા
 લોકાય કથયતિ—યથા નાસ્ત્યત્ર ધર્મસ્તસ્માત્પરિહરેત્ ।

અત્રાહ-ફહ પુનઃ કો દોષઃ સ્યાદ્ યેનેત્થં તેષામશનાદિવાનપ્રતિષેધ ઇતિ ?, ઉચ્યતે, તેષાં તદ્ભક્તાનાં ચ મિથ્યાત્વસ્થિરીકરણં, ધર્મબુદ્ધ્યા દદતઃ સમ્યક્ત્વલાઙ્છના, તથા આરમ્ભાદિદોષાશ્ચ, કરુણાગોચરં પુનરાપન્નાનામનુકમ્પયા દદ્યાદપિ, ચદુક્તં-

“સૈવ્વેહિંપિ જિણેહિં દુજ્જયજિયરાગદોસ-મોહેહિં ।

સત્તાણુકંપણદ્વા દાણં ન કઠ્ઠિંચિ પડિસિદ્ધં ॥૧૧॥”

5

તથા ચ ભગવન્તસ્તીર્થકરા અપિ ત્રિભુવનૈકનાથાઃ પ્રવિવ્રજિષવઃ સાંવત્સરિકમનુકમ્પયા પ્રયચ્છન્ત્યેવ દાનમિત્યત્ત્વં વિસ્તરેણ । પ્રકૃતમુચ્યતે -

સંમત્તસ્સ સમણોવાસણ્ણ ઇમે પંચાતિચારા જાણિતવ્વા ણ સમાયરિયવ્વા, તંજહા-
સંકાકંઘા વિતિગિચ્છા પરપાસંડપસંસા પરપાસંડસંથવોત્તિ । મૂલગ્રંથઃ ।

અસ્ય વ્યાખ્યા-‘સમ્યક્ત્વસ્ય’ પ્રાગ્નિરૂપિતસ્વરૂપસ્ય શ્રમણોપાસકેન-શ્રાવકેણ ‘એતે’ 10
વક્ષ્યમાણલક્ષણાઃ અથવાડમી યે પ્રક્રાન્તાઃ પદ્ધેતિ સદ્વ્યાવાચકઃ, અતિચારા મિથ્યાત્વમોહનીય-
અને નમસ્કાર કરીને તે લોકોને કહેવા લાગ્યો કે - “બૌદ્ધધર્મ એ ધર્મ નથી.” (આવા સમર્થ આચાર્યો
કેટલા હોય ?) માટે પરતીર્થિકોને અશનાદિ આપવાનો ત્યાગ કરવો.

શંકા : અહીં તો એવો કયો દોષ લાગે છે કે જેથી આ પ્રમાણે તમે તેઓને અશનાદિના દાનનો
પ્રતિષેધ કરો છો ? 15

સમાધાન : તે પરતીર્થિકો અને તેમના ભક્તોમાં મિથ્યાત્વને સ્થિર કરવાનો દોષ લાગે છે. તથા
આ લોકોને ધર્મની બુદ્ધિથી અશનાદિ આપનારનું સમ્યક્ત્વ મલિન થાય છે અને આરંભ વિગેરે દોષો
થાય છે. હા, એટલું ખરી કે કરુણાનો વિષય બનેલા એવા તેઓને અનુકંપાની બુદ્ધિથી આપવામાં
કોઈ દોષ નથી. કહ્યું છે - “દુર્જય એવા રાગ, દ્વેષ અને મોહને જીતનારા સર્વ જિનેશ્વરોએ જીવોની
અનુકંપા માટે દાનનો ક્યાંય = કોઈ સ્થળે નિષેધ કર્યો નથી. ॥૧૧॥” વળી, ત્રિભુવનના નાથ એવા 20
તીર્થકર ભગવંતો પણ જ્યારે પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઇચ્છાવાળા થાય છે ત્યારે અનુકંપાથી એક વર્ષનું દાન
આપે જ છે. માટે વધુ વિસ્તારથી સર્થું.

મૂળવાત ઉપર આવીએ - (અહીં મૂળમાં અધિક પાઠ છે તેની વ્યાખ્યા - પ્રશસ્ત એટલે કે શુદ્ધ
કરાયેલા મિથ્યાત્વમોહનીયના પુદ્ગલો તે સમ્યક્ત્વમોહનીય કર્મ કહેવાય છે. આ કર્મને વેદવાથી
ઉત્પન્ન થયેલ, આ કર્મના ઉપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ અને આ કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલ અનુક્રમે 25
ક્ષયોપશમિક, ઔપશમિક અને ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ કે જે પ્રશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્ય
એ છે લિંગ = ચિહ્ન જેનું તેવું, શુભ અને આત્માના પરિણામરૂપ અરિહંતોએ કહ્યું છે.)

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : શ્રમણોપાસક એવા શ્રાવકે સમ્યક્ત્વના આગળ કહેવાતા અથવા આ જ પ્રસ્તુત પાંચ
અતિચારો જપરિજ્ઞાથી = જ્ઞાનથી જાણવાના છે પણ આચરવાના નથી. ‘પાંચ’ શબ્દ સંખ્યાવાચક 30

૪૩. સર્વેરપિ જિનૈર્જિતદુર્જયરાગદ્વેષમોહૈઃ । સત્ત્વાનુકમ્પનાર્થં દાનં ન કુત્રાપિ પ્રતિષિદ્ધમ્ ॥૧૧॥

કર્મોદયાદાત્મનોઽશુભાઃ પરિણામ વિશેષા इत्यर्थः, यैः सम्यक्त्वमतिचरति, ज्ञातव्याः जपरिज्ञया, न समाचरितव्याः नासेव्या इति भावार्थः । 'तद्यथे'—त्युदाहरणोपन्याસાર્થः, शङ्का काङ्क्षा विचिकित्सा परपाषण्डप्रशंसा परपाषण्डसंस्तवश्चेति, तत्र शङ्कनं शङ्का, भगवदर्हत्प्रणीतेषु पदार्थेषु धर्मास्तिकायादिष्वत्यन्तगहनेषु मतिदौर्बल्यात् सम्यगनवधार्यमाणेषु संशय इत्यर्थः, किमेवं स्यात् नैवमिति, तथा चोक्तं—संशयकरणं शङ्का, सा पुनर्द्विभेदा—देशशङ्का सर्वशङ्का च, देशशङ्का देशविषया, यथा किमयमात्माऽसङ्ख्येयप्रदेशात्मकः स्यादथ निष्प्रदेशो निरवयवः स्यादिति, सर्वशङ्का पुनः सकलास्तिकायव्रात एव किमेवं स्यात् नैवं स्यादिति । मिथ्यादर्शनं च त्रिविधम्—
 5 अभिगृहीतानभिगृहीतसंशयभेदात्, तत्र संशयो मिथ्यात्वमेव, यदाह—“पथमक्खरं च एकं जो न रोएइ सुत्तनिदिट्ठं । सेसं रोयंतोवि हु मिच्छदिट्ठी मुणेयव्वो ॥१॥” तथा—“सूत्रोक्तस्यैकस्याप्यरोचना-
 10 दक्षरस्य भवति नरः । मिथ्यादृष्टिः सूत्रं हि नः प्रमाणं जिनाज्ञा च ॥१॥ एकस्मिन्नप्यर्थे सन्दिग्धे प्रत्ययोऽर्हति हि नष्टः । मिथ्यात्वदर्शनं तत्स चादिहेतुर्भवगतीनाम् ॥२॥” तस्मात् मुमुक्षुणा व्यपगतशङ्केन सता जिनवचनं सत्यमेव सामान्यतः प्रतिपत्तव्यं, संशयास्पदमपि सत्यमेव,

જાણવો. અતિચાર એટલે મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થતાં આત્માના અશુભ પરિણામો, કે જેના દ્વારા જીવ સમ્યક્ત્વમાં અતિચાર લગાડે છે. તે પાંચ અતિચારો આ પ્રમાણે છે — (૧) શંકા,
 15 (૨) કાંક્ષા, (૩) વિચિકિત્સા, (૪) પરપાખંડોની પ્રશંસા, અને (૫) પરપાખંડોનો સંસ્તવ. તેમાં શંકા એટલે ભગવાન અરિહંતોવડે કહેવાયેલા, અતિગહન અને પોતાની મતિદુર્બળતાના કારણે સારી રીતે નહીં સમજાતા એવા ધર્માસ્તિકાય વિગેરે પદાર્થોને વિશે થયેલો સંશય, અર્થાત્ “શું આ પ્રમાણે હશે, આ પ્રમાણે નહીં હોય ?” કહ્યું જ છે — સંશય કરવો તે શંકા.”

તે શંકા દેશથી અને સર્વથી એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં દેશશંકા અમુક અંશવિષયક જાણવી. જેમ
 20 કે, આ આત્મા શું અસંખ્યેયપ્રદેશાત્મક છે ? કે પ્રદેશ વિનાનો નિરવયવ છે ? સર્વશંકા વળી સકલ અસ્તિકાયના સમૂહને વિશે જાણવી. જેમ કે, શું આ પ્રમાણે હશે, આ પ્રમાણે નહીં હોય ? (અર્થાત્ આ સંપૂર્ણ જગત વાસ્તવિક છે કે બધું મિથ્યા છે વિગેરે.) સંશય એ મિથ્યાત્વ જ છે, કારણ કે મિથ્યાત્વ અભિગૃહીત, અનભિગૃહીત અને સંશય એમ ત્રણ પ્રકારે છે. કહ્યું જ છે — “જે જીવ બીજા બધા ઉપર શ્રદ્ધા કરવા છતાં સૂત્રમાં બતાવેલ એક પદ કે એક અક્ષર ઉપર પણ શ્રદ્ધા ન કરે તો તે
 25 મિથ્યાત્વી જાણવો. ॥૧॥” તથા — “સૂત્રમાં કહેવાયેલા એવા એક પણ અક્ષરની અશ્રદ્ધાથી મનુષ્ય મિથ્યાદૃષ્ટિ જાણવો, કારણ કે અમને સૂત્ર અને જિનાજ્ઞા જ પ્રમાણ છે. ॥૧॥ એક પણ પદાર્થમાં જો શંકા હોય તો અરિહંત પ્રત્યેનો વિશ્વાસ નષ્ટ થાય છે. અરિહંત પ્રત્યેના વિશ્વાસનો નાશ એ મિથ્યાદર્શન છે અને તે ભવગતિઓનું = સંસારનું પ્રથમ કારણ છે. ॥૨॥”

તેથી મુમુક્ષુઓએ શંકા વિનાના થઈને ‘જિનવચન એ સત્ય જ છે’ એમ સામાન્યથી (= કોઈપણ
 30 જાતની વિશેષ વિચારણા કર્યા વિના પહેલું) સ્વીકારી લેવું. (અને પછી યુક્તિ છે કે નહીં ? એની

૪૪. પદમક્ષરં ચૈકં યો ન રોચયતિ સૂત્રનિર્દિષ્ટમ્ । શેષં રોચયન્નપિ મિથ્યાદૃષ્ટિર્જાતવ્યઃ ॥૧॥

સર્વજ્ઞાભિહિતત્વાત્, તદન્યપદાર્થવત્, મતિદૌર્બલ્યાદિદોષાત્ કાત્સર્યેન સકલપદાર્થસ્વભાવા-
વધારણમશક્યં છદ્મસ્થેન, યદાહ—“ન હિ નામાનાભોગશ્છદ્મસ્થસ્યેહ કસ્યચિન્નાસ્તિ । જ્ઞાનાવરણીયં
હિ જ્ઞાનાવરણ પ્રકૃતિ કર્મ ॥૧૧॥” ઇહ ચોદાહરણં—જો સંકં કરેડ સો વિળાસસિ, જહા સો
પેજ્જાપાઓ, પેજ્જાએ માસા જે પરિભજ્જમાણા છૂઢા, અંધગારા લેહસાલાઓ આગયા દો પુત્તા
પિયંતિ, એગો ચિંતેતિ—આઓ મચ્છિયાઓ, તસ્સ સંકાએ વગ્ગુલી વાહી જાઓ, મઓ ય, બિડઓ
ચિંતેડ—ન મમ માયા મચ્છિયાડ દેડ જીઓ, એતે દોસા । કાઢક્ષણં કાઢક્ષા—સુગતાદિપ્રણીતદર્શનેષુ
ગ્રહોઽભિલાષ इत्यर्थः, तथा चोक्तं—‘*કંઠા અન્નત્રવંસગાગાહો*’ સા પુનર્દ્વિભેદ—દેશકાઢક્ષા સર્વકાઢક્ષા
ચ, દેશકાઢક્ષાકદેશવિષયા, એકમેવ સૌગતં દર્શનં કાઢક્ષતિ, ચિત્તજયોઽત્ર પ્રતિપાદિતોઽયમેવ ચ
પ્રધાનો મુક્તિહેતુરિત્યતો ઘટમાનકમિદં ન દૂરાપેતમિતિ, સર્વકાઢક્ષા તુ સર્વદર્શનાન્યવકાઢક્ષતિ,
અહિંસાદિપ્રતિપાદનપ્રારણિ સર્વાણ્યેવ કપિલકળમક્ષાક્ષપાદાદિમતાનીહ લોકે ચ નાત્યન્તક્લેશ- 10

વિચારણા કરવી.) તથા જેમાં સંશય છે તે પણ સત્ય જ છે કારણ કે તેનાથી અન્ય પદાર્થોની જેમ
તે પણ સર્વજ્ઞોએ જ કહ્યું છે. માત્ર એટલું કે પોતાની મતિહીનતા વિગેરેના કારણે સંપૂર્ણ રીતે બધા
જ પદાર્થોના સ્વભાવોનું અવધારણ કરવું એ છદ્મસ્થ માટે શક્ય નથી. કહ્યું છે — “કોઈપણ છદ્મસ્થને
(જ્ઞાનના વિષયમાં) અનાભોગ = પરિપૂર્ણતાનો અભાવ ન હોય એવું નથી. (અર્થાત્ પરિપૂર્ણતાનો
અભાવ = સંપૂર્ણજ્ઞાનનો અભાવ હોવાનો જ છે.) કારણ કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ જ્ઞાનનું આવરણ 15
કરવાના સ્વભાવવાળું છે. ॥૧૧॥”

અહીં ઉદાહરણ આ પ્રમાણે જાણવું — જે શંકા કરે છે તે વિનાશ પામે છે જેમ તે રાબને પીનારી
વ્યક્તિ. માતાએ રાબ બનાવતી વખતે જે અડદ તેમાં નાંખીને પકાવાતા હોય તે નાખ્યા. (અર્થાત્
જે નખાય તે નાખ્યા.) લેખશાળામાંથી બે દીકરાઓ આવીને અંધારામાં તે રાબ પીએ છે. તેમાં એક
દીકરાએ વિચાર્યું કે — “રાબમાં આ કાળું—કાળું દેખાય છે તે માખીઓ છે (ખરેખર અડદ હતાં.) 20
આમ, માખીઓની શંકાથી રાબ પીતા તેને વલ્ગુલી (= રોગવિશેષ) નામનો વ્યાધિ = રોગ થયો અને
મૃત્યુ પામ્યો. જ્યારે બીજો દીકરો વિચારે છે કે — ‘મારી માતા રાબમાં માખીઓ નાખીને આપે
નહીં.’ બીજો છોકરો જીવી ગયો. આમ શંકા કરવામાં મરણ વિગેરે દોષો થાય છે.

કાંક્ષા એટલે બૌદ્ધ વિગેરેએ જણાવેલા દર્શનને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા. કહ્યું છે — “અન્ય—
અન્યદર્શનોની ઈચ્છા તે કાંક્ષા જાણવી.” તે વળી દેશ અને સર્વથી એમ બે પ્રકારે જાણવી. દેશકાંક્ષા 25
એકદેશવિષયક, અર્થાત્ એક જ બૌદ્ધધર્મની ઈચ્છા રાખે. તે આ પ્રમાણે — આ ધર્મમાં ચિત્તનો જય
કહ્યો છે. (કાયકષ્ટ કહ્યો નથી.) અને ચિત્તનો જય જ મુક્તિનું મુખ્ય કારણ છે. તેથી આ જ ધર્મ યોગ્ય
છે પણ અયોગ્ય નથી. (આ દેશકાંક્ષા થઈ.) સર્વકાંક્ષાવાળો જીવ સર્વ દર્શનોની ઈચ્છા રાખે, તે આ
પ્રમાણે — આ લોકમાં કપિલ, કણભક્ષ (કણાદઃશ્રુષિ) અક્ષપાદ વિગેરે બધા જ મતો અહિંસા વિગેરેનું

૪૫. યઃ શઙ્કાં કારોતિ સ વિનશ્યતિ યથા સ પેયાપાયી, પેયાયાં માષા યે પરિભૂજ્યમાનાસ્તે ક્ષિપ્તાઃ, 30
અન્ધકારે લેખશાળાયા આગતૌ દ્વૌ પુત્રૌ પિબતઃ, એકશ્ચિન્તયતિ—એતા મક્ષિકાઃ, તસ્ય શઙ્કયા વલ્ગુલી
વ્યાધિર્જાતો મૃતશ્ચ, દ્વિતીયશ્ચિન્તયતિ—ન મહાં માતા મક્ષિકા દદ્યાત્ જીવિતઃ, એતે દોષાઃ ।

પ્રતિપાદનપરાણ્યતઃ શોભનાચેવેતિ, અથવૈહિકામુષ્મિકફલાનિ કાઙ્ક્ષતિ, પ્રતિષિદ્ધા ચેયમર્હદ્ધિરતઃ પ્રતિષિદ્ધાનુષ્ઠાનાદેવૈનાં કુર્વતઃ સમ્યક્ત્વાતિચારો ભવતિ, તસ્માદેકાન્તિકાત્યંતિકમવ્યાબાધમપવર્ગ વિહાયાન્યત્ર કાઙ્ક્ષા ન કાર્યેતિ, ^{૧૬}ૐત્થોદાહરણં—રાયા કુમારામચ્ચો ય આસેણાવહિયા અઢવિં પવિદ્ધા, છુહાપરદ્ધા વળફલાણિ ખાયંતિ, પઢિનિયત્તાણ રાયા ચિંતેઙ્—લઙ્કુયપૂયલગમાદીણિ સવ્વાણિ

5 **ખામિ, આગયા દોવિ જળા, રણ્ણા સૂયા ભણિયા—જં લોણ પચરઙ્ તં સવ્વં સવ્વે રંધેહત્તિ, ઊવઙ્કવિયં ચ રત્તો, સો રાયા પેચ્છણયદિદ્ધંતં કરેઙ્, કપ્પડિયા બલિણ્હિં ધાડિજ્જંતિ, એવમિદ્ધસ્સ અવગાસો હોહિતિત્તિ કળકુંડગમંડગાદીણિ યદ્ધયાણિ, તેહિં સૂલેણ મઓ, અમચ્ચેણ પુણ વમણવિરેયણાણિ કયાણિ, સો આભાગી ભોગાણ જાઓ, ઇયરો વિણ્ણો । ચિકિત્સા મતિવિભ્રમઃ,**

પ્રતિપાદન કરનારા છે અને અત્યંતકલ્પેશનું (= અત્યંત કષ્ટમય ક્રિયાનું) પ્રતિપાદન કરનારા નથી.

10 તેથી બધા ધર્મો સારા છે. અથવા આલોક અને પરલોકસંબંધી ફળોની ઈચ્છા રાખવી તે કાંક્ષા જાણવી. અને આ કાંક્ષાનો અરિહંતોએ પ્રતિષેધ કર્યો છે. તેથી જે આવી કાંક્ષા કરે છે તે જીવ પ્રતિષિદ્ધ એવાના અનુષ્ઠાનદ્વારા (= પ્રતિષિદ્ધ એવી કાંક્ષાને કરવાદ્વારા) જ આ કાંક્ષાને કરતો સમ્યક્ત્વમાં અતિચાર લગાડે છે. તેથી એકાન્તિક, આત્યન્તિક, અવ્યાબાધ એવા મોક્ષને છોડીને બીજે ક્યાંય કાંક્ષા કરવા જેવી નથી. અહીં ઉદાહરણ આ પ્રમાણે જાણવું —

15 ઘોડાવડે અપહરણ કરાયેલા રાજા અને મંત્રીએ જંગલમાં પ્રવેશ કર્યો. ભૂખ—તરસથી પીડાયેલા તે બંને વનના ફળોને ખાય છે. પાછા ફરતી વખતે રાજા વિચારે છે કે — “હું મહેલમાં પહોંચ્યા બાદ લાડૂ, પૂડલા વિગેરે બધું ખાઈશ.” બંને જણા સ્વસ્થાને પાછા આવ્યા. રાજાએ રસોઈયાઓને કહ્યું — “લોકમાં જે વસ્તુ પ્રચલિત = પ્રસિદ્ધ હોય તે બધી વસ્તુ તમે બધા બનાવો.” રસોઈયાઓએ તે બધી વસ્તુ બનાવીને રાજા પાસે ઉપસ્થિત કરી. ત્યારે રાજા પ્રેક્ષણક (નાટક)ના દૃષ્ટાંતને કરે છે.

20 (અહીં આશય એવો લાગે છે કે — જેમ નાટકમાં જુદા જુદા પાત્રો હોય તેમ, અહીં જુદી-જુદી વાનગીઓ પ્રાપ્ત થઈ છે. અથવા રાજા એમ વિચારે છે કે — કોઈ નાટક જોવા બેઠું હોય, અને તેમાં તેને ઘણો રસ પડ્યો હોય ત્યારે જેમ તે નાટક દરમિયાન વ્યક્તિ કોઈના ખલેલને સહન ન કરી શકે તેમ આજે મારે પેટ ભરીને આ વાનગીઓ ખાવી છે તેથી ભોજન દરમિયાન મને કોઈ ખલેલ ન પહોંચાડે તેવું કંઈક કરું. એમ વિચારીને) ભિક્ષુઓને બળવાનપુરુષોવડે બહાર કાઢે છે કે જેથી આ

25 પ્રમાણે ઈષ્ટ ભોજન કરવાનો અવકાશ (= એકાન્ત) મળે. ત્યાર પછી તે રાજા કણકુંડગ (= ભાતમાંથી બનાવેલ વિશિષ્ટ વાનગી), મંડગ (= વાનગી વિશેષ) વિગેરે ખાય છે. જેથી વાનગીઓને કારણે પેટમાં શૂલ ઉપડવાથી તે રાજા મૃત્યુ પામ્યો. મંત્રીએ (પણ સાથે ભોજન કર્યું, છતાં) વમન—

૪૬. અત્રોદાહરણં—રાજા કુમારામાત્યશ્ચાશ્વેનાપહ્તાવટર્વી પ્રવિષ્ઠૌ, ક્ષુધાપરિગતૌ વનફલાનિ ખાદતઃ, પ્રતિનિવૃત્તયો રાજા ચિન્તયતિ—લઙ્કુકાપૂપાદીનિ સર્વાણિ ખાદામિ, આગતૌ દ્વાવપિ જનૌ, રાજા સૂદા ભણિતાઃ—

30 યજ્ઞોકે પ્રચરતિ તત્ સર્વં સર્વં રાધ્યતેતિ, ઉપસ્થાપિતં ચ રાજે, સ રાજા પ્રેક્ષણકદૃષ્ટાન્તં કરોતિ, કાર્પટિકા બલિભિર્ધાટયન્તે, એવં મિદ્ધસ્યાવકાશો ભવિષ્યતીતિ કળકુંડકમણ્ડકાદીનિ ખાદિતાનિ, તૈઃ શૂલેન મૃતઃ, અમાત્યેન પુનર્વમનવિરેચનાનિ કૃતાનિ, સ ભોગાનામાભાગી જાતઃ, ઇતરો વિનષ્ટઃ ૧

યુક્ત્યાગમોપપન્નેઽપ્યર્થે ફલં પ્રતિ સમ્મોહઃ, કિમસ્ય મહતસ્તપઃ ક્લેશાયાસસ્ય સિકતાકળ-
કવલનાદેરાયત્યાં મમ ફલસમ્પદ્ ભવિષ્યતિ કિં વા નેતિ, ઉભયથેહ ક્રિયાઃ ફલવત્યો નિષ્ફલાશ્ચ
દૃશ્યન્તે કૃષીવલ્લાનાં, ન ચેયં શઙ્કાતો ન ભિદ્યતે ઇત્યાશઙ્કનીયં, શઙ્કા હિ સકલાસકલપદાર્થભાક્ત્વેન
દ્રવ્યગુણવિષયા ઇયં તુ ક્રિયાવિષયૈવ, તત્ત્વતસ્તુ સર્વે એતે પ્રાયો મિથ્યાત્વમોહનીયોદયતો ભવન્તો
જીવપરિણામવિશેષાઃ સમ્યક્ત્વાતિચારા ઉચ્યન્તે, ન સૂક્ષ્મેક્ષિકાઽત્ર કાર્યેતિ, ઇયમપિ ન કાર્યા, 5
યતઃ સર્વજ્ઞોક્તકુશલાનુષ્ઠાનાદ્ ભવત્યેવ ફલપ્રાપ્તિરિતિ, અત્ર ચોદાહરણં—સાવગો નંદીસરવરગમણં
દિવ્યગંધાણં દેવસંઘસેનમિત્તસ્સ પુચ્છણં વિજ્ઞાણં ય દાણં સાહણં મસાણે ચઉપ્પાયં સિક્કગં, હેટ્ઠા
ઇંગાલા ખાદિરો ય સૂતો, અદુસયં વારા પરિજવિત્તા પાઓ સિક્કગસ્સ છિજ્જઇ, એવં બિત્તિઓ તઇઓ

વિરેચન વિગેરે કર્યાં. જેથી તે (બચી ગયો અને) ભોગોને ભોગવનારો થયો. જ્યારે રાજા નાશ
પામ્યો. (જેમ રાજાએ ખાદ્યપદાર્થોની કાંક્ષા=ઇચ્છા કરી એટલે નાશ પામ્યો તેમ મોક્ષ સિવાય અન્યત્ર 10
કાંક્ષા કરવી નહીં.) ચિકિત્સા એટલે મતિનો વિભ્રમ, અર્થાત્ યુક્તિ અને આગમથી પદાર્થ ઘટતો
હોવા છતાં ફળ પ્રત્યે સંમોહ. જેમ કે, શું આ મોટા તપરૂપ પીડાના પરિશ્રમરૂપ રેતીના કણિયા
(સમાન નિઃસ્વાદ) ભક્ષણ વિગેરેથી ભવિષ્યમાં મને ફળસંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે કે નહીં? કારણ કે અહીં
ખેડૂતોની ખેતીરૂપ ક્રિયા ફળવાળી અને નિષ્ફળ બંને રૂપે દેખાય છે. (આ પ્રમાણેના ફળ પ્રત્યેના
મતિસંમોહને વિચિકિત્સા કહેવાય છે.) 15

તથા આ વિચિકિત્સાનો શંકાર્થી કોઈ ભેદ નથી (એટલે શંકા અને વિચિકિત્સા બંને એક જ છે)
એવી શંકા કરવાની જરૂર નથી. કારણ કે શંકા સંપૂર્ણ — અસંપૂર્ણ પદાર્થસંબંધી થવાથી દ્રવ્ય અને
ગુણવિષયક છે. (જેમ કે, દ્રવ્યસંબંધી—આત્મા છે કે નહીં? વિગેરે. ગુણસંબંધી—આત્મા નિત્ય છે
કે અનિત્ય છે? વિગેરે.) જ્યારે વિચિકિત્સા ક્રિયાવિષયક જ છે. (અર્થાત્ હું જે ક્રિયાઓ કરું છું તેનું
ફળ મને મળશે કે નહીં? જો કે આ રીતે બંનેમાં ઘણો તફાવત છે. છતાં) વસ્તુતઃ તો આ શંકા— 20
કાંક્ષા વિગેરે બધા મિથ્યાત્વમોહનીયના ઉદયથી થતાં જીવના પરિણામ—વિશેષો જ સમ્યક્ત્વના
અતિચારરૂપ કહેવાય છે. (અર્થાત્ આ બધા જીવના પરિણામવિશેષ જ છે.) તેથી આ વિષયમાં બહુ
સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ રાખવી નહીં. આ વિચિકિત્સા પણ કરવી નહીં, કારણ કે સર્વજ્ઞવડે કહેવાયેલા કુશલ
અનુષ્ઠાનથી ફલપ્રાપ્તિ થાય જ છે.

અહીં ઉદાહરણ આ પ્રમાણે જાણવું — એક શ્રાવક નંદીશ્વરદ્વીપમાં (યાત્રા માટે) નીકળ્યો. તે 25
સમયે દેવસંઘસેનનામના મિત્રે દિવ્ય ગંધવાળા દ્રવ્યો મેળવવાના ઉપાયની તેને પૃચ્છા કરી. શ્રાવકે
આકાશગામિની વિદ્યા તેને આપી. અને કહ્યું કે — આ વિદ્યા સ્મશાનમાં સિદ્ધ કરવી. તે માટે
ચારપાયાવાળું એક શીકું લેવું. તેને ખદિરવૃક્ષમાંથી બનાવેલી શૂલીથી અદ્ધર લટકાવવું. તેમાં તારે
બેસવું. નીચે બળતા અંગારા રાખવા. પછી ૧૦૮ વાર વિદ્યાનો જાપ કરીને તે શીકાનો એક પાયો

૪૭. શ્રાવકો નંદીશ્વરવરગમનં દિવ્યગન્ધાનાં દેવસંઘસેનમિત્રસ્ય પુચ્છ્ય વિદ્યાયા ચ દાનં સાધનં શ્મશાને 30
ચતુષ્પાદં સિક્કકમધસ્તાદ્ અઙ્ગારાઃ ખાદિરશ્ચ સ્તમ્ભઃ અદૃશ્યતં વારાન્ પરિજય્ય પાદઃ સિક્કકસ્ય છેદ્યતે એવં
દ્વિતીયઃ તૃતીયઃ

- ૫૮૩૫ ચૈવ્યે ય છિણ્ણે આગાસેણં વચ્ચતિ, તેણ વિજ્જા ગહિયા, કિણ્ણહચડ્ડસિરત્તિં સાહેઙ્ગ મસાણે, ચોરો ય નગરારક્ષિણ્ણં, પરિરબ્ભમાણો તત્થેવ અતિયઓ, તાહે વેહેડં સુસાણં ઠિયા પખાણ ધિપ્પિહિતિત્તિ, સો ય ભમંતો તં વિજ્જાસાહયં પેચ્છહ, તેણ પુચ્છિઓ સો ભણતિ-વિજ્જં સાહેમિ, ચોરો ભણતિ-કેણ તે દિણ્ણા ?, સો ભણતિ-સાવગેણ, ચોરેણ ભણિયં-ઇમં દવ્વં ગિણ્ણહિ, વિજ્જં વેહિ, સો
- 5 સહ્ધો વિત્તિગિચ્છતિ-સિજ્જેજ્જા ન વત્તિ, તેણ દિણ્ણા, ચોરો ઘિંતેઙ્ગ-સાવગો કીડિયાણિ પાવં નેચ્છહ, સચ્ચમેયં, સો સાહિઝમારહ્ધો, સિદ્ધા, ઇયરો સહ્ધો ગહિઓ, તેણ આગાસગણેણ લોઓ ભેસિઓ તાહે સો મુક્કો, સહ્ધા દોવિ જાયા, એવં નિવિત્તિગિચ્છેણ હોયવ્વં, અથવા વિદ્વજ્જુગુપ્પા, વિદ્વાંસઃ-સાધવઃ વિદિતસંસારસ્વભાવાઃ પરિત્યક્તસમસ્તસઙ્ગાઃ તેષાં જુગુપ્પા-નિન્દા, તથાહિ-

- છેદવો. એ જ પ્રમાણે ૧૦૮-૧૦૮ વાર જાપ કરીને બીજો, ત્રીજો પાપો પણ છેદવો. પછી ૧૦૮
- 10 વાર જાપ કરીને જ્યારે તું ચોથો પાપો છેદીશ ત્યારે તે શીકું આકાશમાં ઉડવા લાગશે. મિત્રે વિદ્યા પ્રહણ કરી. કૃષ્ણચૌદશની રાત્રિએ સ્મશાનમાં જઈને વિદ્યા સિદ્ધ કરવા લાગે છે. તેવામાં નગરના આરક્ષકોથી ભાગતો ફરતો એક ચોર તે જ સ્મશાનમાં પ્રવેશ્યો. ત્યારે નગરના આરક્ષકો સવારે ચોરને પકડીશું.” એમ વિચારીને તે સ્મશાનને ચારેબાજુથી ઘેરી વળ્યા. તે ચોર સ્મશાનમાં ભમતો-ભમતો તે વિદ્યાસાધકને જુએ છે. ચોરના પૂછવાથી તેણે કહ્યું કે - “હું વિદ્યા સિદ્ધ કરું છું.” ચોરે
- 15 પૂછ્યું - “તને કોણે આપી ?” તેણે કહ્યું - “શ્રાવકે આપી.” ચોરે કહ્યું - “લે, તું આ ધન પ્રહણ કર અને વિદ્યા મને આપ.”

- તે મિત્રને ચિત્તવિભ્રમ થયો કે - શું ખબર આ વિદ્યા સિદ્ધ થશે કે નહીં ? (એનું ફળ મને મળશે કે નહીં ?) તે મિત્રે વિદ્યા ચોરને આપી દીધી. ચોરે વિચાર્યું કે - “શ્રાવક કીડીઓના પણ પાપને ઈચ્છતો નથી. (અર્થાત્ કીડીઓને પણ પીડા થાય એવું પાપ ઈચ્છતો નથી. તો શ્રાવકવડે અપાયેલ
- 20 આ વિદ્યામાં પણ કોઈ શંકા કરવાની જરૂર નથી. ટૂંકમાં આશય એ કે શ્રાવક કદી બીજાને ખોટો ફસાવે નહીં. આ વિદ્યા સત્ય જ છે. તે તેને સિદ્ધ કરવા લાગ્યો. તેને વિદ્યા સિદ્ધ થઈ. જ્યારે બીજો શ્રાદ્ધ સવારે નગરઆરક્ષકોવડે પકડાયો. આકાશમાં રહેલા તે ચોરે લોકોને ડરાવ્યા. જેથી આરક્ષકોએ મિત્રને છોડી મૂક્યો. બંને શ્રદ્ધાવાળા થયા. (અર્થાત્ ચિત્તવિભ્રમ વિનાના થયા.) આ પ્રમાણે નિર્વિચિકિત્સાવાળા થવું જોઈએ. અથવા ચિકિત્સા એટલે વિદ્વાનોની જુગુપ્સા. તેમાં વિદ્વાન એટલે
- 25 સંસારનો સ્વભાવ જાણનારા અને સમસ્તસંગોનો ત્યાગ કરનારા સાધુઓ. તેઓની જુગુપ્સા એટલે
૪૮. ચતુર્થે ચ છિન્ને આકાશેન ગમ્યતે, તેન વિદ્યા ગૃહીતા, કૃષ્ણચતુર્દશીરાત્રૌ સાધયતિ શ્મશાને, ચૌરશ્ચ નગરારક્ષકૈ રુધ્ધમાનસ્ત્રૈવાતિગતસ્તદા વેષ્ટયિત્વા શ્મશાનં (તે) સ્થિતાઃ પ્રભાતે ગૃહીષ્યતે ઇતિ, સ ચ ભ્રામ્યન્ તં વિદ્યાસાધકં પ્રેક્ષતે, તેન પૃષ્ઠો સ ભણતિ-વિદ્યાં સાધયામિ, ચૌરો ભણતિ-કેન તુભ્યં દત્તા ?, સ ભણતિ-શ્રાવકેણ, ચૌરેણ ભણિતં-ઇવં દ્રવ્યં ગૃહાણ વિદ્યાં વેહિ, સ શ્રાદ્ધો વિચિકિત્સતિ સિધ્ધેઽન્ વેતિ,
- 30 તેન દત્તા, ચૌરશ્ચિન્તયતિ-શ્રાવકઃ કીટિકાયા અપિ પાપં નેચ્છતિ, સત્યમેતત્, સ સાધયિતુમારબ્ધઃ, સિદ્ધા, ઇતરઃ શ્રાદ્ધો ગૃહીતઃ, તેનાકાશગતેન લોકો ભાપિતઃ, તદા સ મુક્તઃ, શ્રાદ્ધૌ દ્વાવપિ જાતૌ, એવં નિર્વિચિકિત્સેન ભવિતવ્યં ।

તેઽસ્નાનાત્ પ્રસ્વેદજલક્લિત્રમલત્વાત્ દુર્ગન્ધિવપુષો ભવન્તિ તાન્ નિન્દતિ—કો દોષઃ સ્યાત્ યદિ પ્રાસુકેન વારિણાઽઙ્ગક્ષાલનં કુર્વોરન્ ભવન્તઃ ? , ઇદમપિ ન કાર્યા, દેહસ્યૈવ પરમાર્થતોઽશુચિત્વાત્, ઈત્થં ઉદાહરણં—एको सङ्घो पच्यते वसति, तस्स धूयाविवाहे किहवि साधुणो आगया, सा पिउणा भणिया—पुत्ति ! पडिलाहेहि साहुणो, सा मंडियपसाहिया पडिलाभेति, साहुण जल्लगंद्धो तीए अग्घाओ, सा चितेइ—अहो अणवज्जो भट्टारगेहिं धम्मो देसिओ जइ फासुएण ण्हाएज्जा को दोसो होज्जा ? , सा तस्स वयणास्स अणालोइयपडिक्कंता कालं किच्चा रायगिहे गणिघाए षोढे आयाता, गम्भगता चेव अरइं जणेति, गम्भपाडणेहिं य न पडइ, जाया समाणी उज्झया, सा गंधेण तं वर्णं वासेति, सेणिओ य तेण पएसेण निग्गच्छइ सामिणो वंदगो, सो खंधावारो तीए गंधं न सहइ, रण्णा पुच्छियं—किमेयं, तेहिं कहियं दारियाए गंधो, गंतूण दिट्ठा, भणति—एसेव

નિંદા તે વિદ્વજ્જુગુપ્સા. તે આ પ્રમાણે — સાધુઓ સ્નાન નહીં કરતા હોવાથી પસીનારૂપ પાણીથી ભીના થયેલા મેલવાળા હોવાથી તેમના શરીરમાંથી દુર્ગંધ આવે છે. આવા તે સાધુઓની નિંદા કરે કે — “જો આ સાધુઓ અચિત્ત પાણીથી શરીરનું પ્રક્ષાલન કરે તો શું વાંધો છે ?” આવા પ્રકારની નિંદા પણ કરવી નહીં, કારણ કે દેહ જ પરમાર્થથી અશુચિ છે (અર્થાત્ આ દેહ વાસ્તવિક રીતે અશુચિરૂપ છે તેને ગમે તેટલો ધુવો તો પણ સ્વચ્છ થવાનો નથી.) અહીં ઉદાહરણ આ પ્રમાણે જાણવું —

એક શ્રાવક ગામના સીમાડે રહેતો હતો. તેની દીકરીના વિવાહમાં કોઈક રીતે સાધુઓ આવી ચઢ્યા. પિતાએ દીકરીને કહ્યું — “હે પુત્રી ! તું સાધુઓને વહોરાવ.” તે સુશોભિત થયેલી છતી વહોરાવે છે. તેવામાં સાધુઓના શરીર ઉપર ચોટેલા મેલની દુર્ગંધ તેણીને આવી. તેણીએ વિચાર્યું — “અહો ! અરિહંતાદિ પૂજ્યોએ નિરવધ ધર્મ કહ્યો છે. જો આ લોકો અચિત્ત પાણીથી સ્નાન કરે તો શું વાંધો હોવાનો ?” તે દીકરી તેના આ વચનની આલોચના—પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મૃત્યુ પામીને રાજગૃહનગરમાં વેશ્યાના પેટમાં આવી. ગર્ભમાં રહેલી તે અરતિ ઉત્પન્ન કરે છે. ગર્ભ પાડવાના ઘણા ઉપાયો કરવા છતાં ગર્ભ પડતો નથી. તેનો જન્મ થતાની સાથે માતાએ તેનો વનમાં ત્યાગ કર્યો.

તે બાળિકા પોતાના શરીરના દુર્ગંધથી તે વનને વાસિત કરે છે. શ્રેણિકરાજા ભગવાનને વંદન કરવા માટે તે પ્રદેશ પાસેથી પસાર થાય છે. તે સ્કંધાવાર તેણીના ગંધને સહન કરી શકતો નથી. રાજાએ પૂછ્યું — “આ શું છે ?” (અર્થાત્ આ દુર્ગંધ શેની છે ?) રક્ષકોએ કહ્યું — “આ વનમાં એક બાળિકા છે તેના શરીરમાંથી દુર્ગંધ નીકળે છે. રાજાએ વનમાં જઈને બાળિકાને જોઈ અને કહ્યું કે —

૪૯. અત્રોદાહરણં—एकः श्राद्धः प्रत्यन्ते वसति, तस्य दुहितृविवाहे कथमपि साधवः आगताः, सा पित्रा भणिता—पुत्रिके ! प्रतिलम्भय साधून्, सा मण्डितप्रसाधिता प्रतिलम्भयति, साधूनां जल्लगन्धस्तया—ऽऽघ्रातः, सा चिन्तयति—अहो अनवद्यो भट्टारकैर्धर्मो देशितः यदि प्रासुकेन स्नायात् को दोषो भवेत् ? , सा तस्य वचनस्थानालोचितप्रतिक्रान्ता कालं कृत्वा राजगृहे गणिकाया उदरे आयाता, गर्भगतैवारतिं जनयति, गर्भपातनैरपि च न पतति, जाता सन्युज्झिता, सा गन्धेन तद्वनं वासयति, श्रेणिकश्च तेन प्रदेशेन निर्गच्छति स्वाग्निनो वन्दनाय, स स्कन्धावारस्तस्या गन्धं न सहते, राजा पृष्टं—किमेतदिति ? , कथितं दारिकाया गन्धः, गत्वा दृष्ट्वा, भणति—एषैव

પૈંઠમપુચ્છતિ, સેણિણ ભગવં પુચ્છિઓ, ભગવયા પુવ્વુદ્ધિવુત્તંતે કહિતે ભગઇ રાયા—કહિં એસા પચ્છણુભવિસ્સઇ સુહં વા દુઃખં વા ?, સામી ભગઇ—એણ કાલેણ વેદિયં, સા તવ ચેવ ભજ્જા ભવિસ્સતિ અગ્ગમહિસી, અદ્ધ સંવચ્છરાણિ જાવ તુજ્ઞં રમમાણસ્સ પુટ્ટીએ હંસોલીલં કાહીતિ તં જાણિજ્જાસિ, વંદિત્તા ગઓ, સા ય અવગતગંધા ણ્ણાએ આહીરિએ ગહિયા, સંવદ્ધિયા જોવ્વણત્થા

5 જાયા, કોમુઢવારે માયાએ સમં આગયા, અભઓ સેણિઓ ય પચ્છણ્ણા કોમુઢવારં પેચ્છંતિ, તીએ દારિયાએ અંગ્ગાસેણ અજ્ઞોવવણ્ણો ણામમુદ્ધં દસિયાએ તીએ બંધતિ, અભયસ્સ કહિયં—ણામમુદ્ધા હારિયા, મગ્ગાહિ, તેણ મણુસ્સા દારેહિં ઠવિયા, એકેકં માણુસ્સં પલોએડં નીણિજ્જઇ, સા દારિયા વિદ્ધા ચોરોત્તિ ગહિયા, પરિણીયા ય, અણ્ણયા ય વજ્જકેણ રમંતિ, રાયાણિયા ડ પોત્તેણ વાહેંતિ,

“હું ભગવાન પાસે જઈશ ત્યારે સૌ પ્રથમ આના વિશે પૂછીશ.” ત્યાં પહોંચીને શ્રેણિક ભગવાનને

10 બાળિકા વિશે પૂછે છે ત્યારે ભગવાન પૂર્વભવમાં બનેલ પ્રસંગ કહે છે. ત્યારે રાજા પૂછે છે — આ ક્યાં સુખ કે દુઃખ અનુભવશે ? સ્વામીએ કહ્યું — “અત્યાર સુધીના કાળ દરમિયાન તેણીએ પોતાનું અશુભ કર્મ ભોગવી નાંખ્યું છે હવે પછી તે બાળિકા તારી જ મુખ્ય પટરાણી બનશે. આઠ વર્ષ બાદ જ્યારે તું એની સાથે (સોગઠાબાજી) રમતો હોઈશ (ત્યારે તેમાં તમે બંનેએ શરત કરી હશે કે જે હારે તે બીજાને પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડી ફેરવે. તું હારીશ એટલે) ત્યારે તે તારી પીઠ ઉપર

15 હંસલીલાને (= પીઠ ઉપર બેસીને હંસની જેમ ગતિને) કરશે. તે સ્ત્રીને તું આ બાળિકા જાણજે. શ્રેણિક વંદન કરીને ગયો. આ બાજુ દુર્ગંધ વિનાની થયેલી તે બાળિકાને એક ભરવાંડણ પોતાના ઘરે લઈ ગઈ. મોટી થયેલી તે યૌવન અવસ્થાને પામી. એકવાર કૌમુદીમહોત્સવમાં તે માતા સાથે આવી.

અભય અને શ્રેણિક ગુપ્તવેષમાં કૌમુદીમહોત્સવને જોતા હતા. એવામાં તે સ્ત્રીના અંગસ્પર્શથી આસક્ત થયેલો શ્રેણિક પોતાની નામમુદ્ધા (વીંટી) તેણીના વસ્ત્રોની દશીઓ સાથે બાંધે છે. અને

20 અભયને તેણે કહ્યું — “મારી વીંટી કોઈએ ચોરી લીધી છે તું શોધ.” અભયે પોતાના માણસોને દ્વાર ઉપર ઊભા રાખ્યા. ત્યાંથી નીકળતા દરેક માણસની તપાસ કરીને બહાર જવા દે છે. તેવામાં તે બાળિકાનો નંબર આવ્યો. તેને તપાસી એવામાં વીંટી મળવાથી આ ચોર છે એમ તેને પકડી. અને રૂપવાન સ્ત્રી હોવાથી રાજા તેની સાથે પરણ્યો. એકવાર રાજા પોતાની રાણીઓ સાથે અક્ષોવડે (સોગઠાબાજી) રમે છે. તેમાં શરત હતી કે હારેલો જીતેલાને પીઠ ઉપર બેસાડે. તેમાં રાણીઓ જીતી

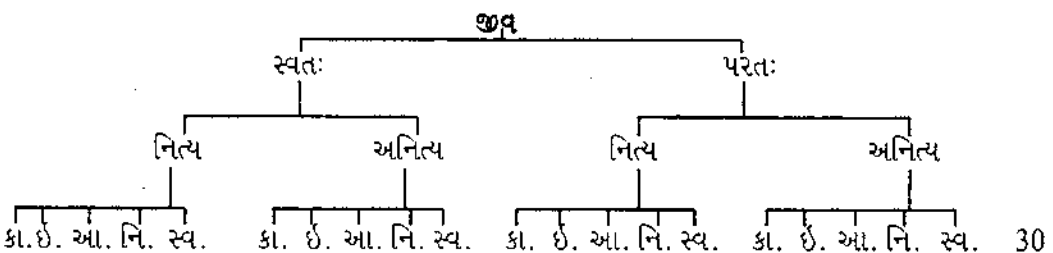
25 ૫૦. પ્રથમપુચ્છતિ, શ્રેણિકેન ભગવાન્ પુષ્પે, ભગવતા પૂર્વોદ્ધિષ્ટે વૃત્તાન્તે કથિતે ભગતિ રાજા-કૈયા પ્રત્યનુભવિષ્યતિ સુખં વા દુઃખં વા ?, સ્વામી ભગતિ—એતેન કાલેન વેદિતં, સા તવૈવ માર્યા ભવિષ્યતિ અગ્ગમહિસી, અદ્ધ સંવત્સરાન્ યાવત્તવ રમમાણસ્ય પુષ્પૌ હંસલીલાં કરિષ્યતિ તાં જાનીયાઃ, વન્દિત્વા ગતઃ, સા ચાપગતગન્થા આભિર્યા ગૃહીતા, સંવૃદ્ધા ચ યૌવનસ્થા જાતા, કૌમુદીવાસરેઽમ્બયા સમમાગતા, અભયઃ શ્રેણિકશ્ચ પ્રચ્છત્રૌ કૌમુદીવાસરં પ્રેક્ષેતે, તસ્યા દારિકાયા અઙ્ગસ્પર્શનાધ્યુપપન્નો નામમુદ્ધાં તસ્યા દશાયાં

30 બદ્ધાતિ, અભયાય કથિતં—નામમુદ્ધા હારિતા, માર્ગય, તેન મનુષ્યા દ્વારિ સ્થાપિતાઃ, એકૈકો મનુષ્યઃ પ્રલોક્ય નિષ્કાશ્યતે, સા દારિકા દૃષ્ટા ચૌર ઇતિ ગૃહીતા પરિણીતા ચ, અન્યદા ચાક્ષે (?) રમન્તે, રાસ્યસ્તં પોતેન વાહયન્તિ, + ‘કુલપુત્રેણ સાહરિયા’ - પૂર્વમુદ્રિતે ।

ઈંધરા પોતં દેતિયા સા વિલગ્ના, રણ્ણા સરિયં, મુક્તા પવ્વઙ્ગા, એયં વિદુગુંજાફલં । પરપાષંડાનાં—
સર્વજ્ઞપ્રણીતપાષણ્ડવ્યતિરિક્તાનાં પ્રશંસા પ્રશંસનં પ્રશંસા સ્તુતિરિત્યર્થઃ । પરપાષણ્ડાનામોઘતસ્ત્રીણિ
શતાનિ ત્રિષષ્ટ્યધિકાનિ ભવન્તિ, યત ઉક્તમ્—“અસીયસયં કિરિયાણં અકિરિયવાઈણ હોઙ્
ચુલસીતી । અણ્ણાણિય સત્તઙ્ગી વેણઙ્ગાણં ચ બત્તીસં ॥૧॥” ગાહા, ઇયમપિ ગાથા વિનેયજનાનુગ્રહાર્થં
ગ્રન્થાન્તરપ્રતિબદ્ધાઽપિ લેશતો વ્યાખ્યાયતે—‘અસિયસયં કિરિયાણં’તિ અશીત્યુત્તરં શતં ક્રિયાવાદિનાં, 5
તત્ર ન કર્ત્તારં વિના ક્રિયા સમ્ભવતિ તામાત્મસમવાયિનીં વદન્તિ યે તચ્છીલાશ્ચ તે ક્રિયાવાદિનઃ,
તે પુનરાત્માદ્યસ્તિત્વપ્રતિપત્તિલક્ષણાઃ અનેનોપાયેનાશીત્યધિકશતસંઙ્ખ્યા વિજ્ઞેયાઃ, જીવાજીવાશ્રવ-
બન્ધસંવરનિર્જરાપુણ્યાપુણ્યમોક્ષાખ્યાન્ નવ પદાર્થાન્ વિરચય્ય પરિપાટ્યા જીવપદાર્થસ્યાધઃ
સ્વપરભેદાવુપન્યસનીયૌ, તયોરધો નિત્યાનિત્ય ભેદૌ, તયોરપ્યધઃ કાલેશ્વરાત્મનિયતિસ્વભાવભેદાઃ
ગઈ છતાં સુકુલમાં ઉત્પન્ન થયેલી હોવાથી બીજી બધી રાણીઓએ રાજાની પીઠ ઉપર માત્ર એક 10
જયસૂચક વસ્ત્ર મૂક્યું. જ્યારે વેશ્યાની દીકરી વસ્ત્ર મૂકવા સાથે પોતે પીઠ ઉપર બેસી ગઈ. એટલે
રાજાને તરત ભગવાનના વચનો યાદ આવ્યા. તેથી તે હસવા લાગ્યો. આ રાણીએ હસવાનું કારણ
પૂછતાં રાજાએ સર્વ કહાની કહી. તેનાથી તે રાણી વૈરાગ્યને પામી. શ્રેણિકે દીક્ષા માટે અનુજ્ઞા આપી.
તેણીએ દીક્ષા લીધી. આ પ્રમાણે નિંદાનું ઇળ જાણવું.

પરપાખંડોની એટલે કે સર્વજ્ઞકથિત વ્રતીઓ સિવાયના વ્રતીઓની પ્રશંસા = સ્તુતિ તે 15
પરપાખંડપ્રશંસા. સામાન્યથી ત્રણસો ત્રેસઠ પરપાખંડો જાણવા. કહ્યું છે — “૧૮૦ ક્રિયાવાદી, ૮૪
અક્રિયાવાદી, ૬૭ અજ્ઞાનિકો; અને ૩૨ વૈનયિકો જાણવા.” અન્યગ્રંથમાં કહેવાયેલી એવી પણ આ
ગાથાની વ્યાખ્યા શિષ્યજન ઉપર ઉપકાર કરવા લેશથી કહેવાય છે —

ક્રિયાવાદી : કર્તા વિના ક્રિયા સંભવતી નથી. માટે ક્રિયા એ આત્મામાં સમવાયસંબંધથી
(નૈયાયિકોએ માનેલા એક સંબંધવિશેષથી) રહેલી છે એમ જેઓ બોલે છે અને ‘અસ્તિ’ એ પ્રમાણેની 20
ક્રિયાને જેઓ બોલવાના સ્વભાવવાળા છે તે ક્રિયાવાદી જાણવા. આ ક્રિયાવાદીઓ આત્મા વિગેરેનું
અસ્તિત્વ સ્વીકારનારા છે. આ (આગળ બતાવાતા) ઉપાયથી ક્રિયાવાદીઓના ૧૮૦ ભેદો જાણવા.
તે આ પ્રમાણે — જીવ, અજીવ, આશ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, પુણ્ય, પાપ, અને મોક્ષ આ નવ
પદાર્થોને ગોઠવીને ક્રમશઃ જીવપદાર્થની નીચે સ્વ = સ્વતઃ અને પર = પરતઃ એમ બે ભેદો સ્થાપવા.
તે દરેકની નીચે નિત્ય અને અનિત્ય એમ બે ભેદો સ્થાપવા. તે દરેકની નીચે કાલ, ઈશ્વર, આત્મા, 25
નિયતિ અને સ્વભાવ એમ પાંચ ભેદો સ્થાપવા. તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે —

(આ પ્રમાણે જીવના ૨૦ ભેદ થયા. ઉપરોક્ત ૮ પદાર્થોના દરેકના ૨૦—૨૦ ભેદ કરતા ૧૮૦

પદ્મ ન્યસનીયા:, પુનશ્ચેત્થં વિકલ્પા: કર્ત્તવ્યા:—અસ્તિ જીવ: સ્વતો નિત્ય: કાલત ઇત્યેકો વિકલ્પ:, વિકલ્પાર્થશ્રાયં—વિદ્યતે ચલ્વયમાત્મા સ્વેન રૂપેણ નિત્યશ્ચ કાલત:, કાલવાદિન:, ઉક્તેનૈવાભિલાપેન દ્વિતીયો વિકલ્પ: ઈશ્વરવાદિન:, તૃતીયો વિકલ્પ આત્મવાદિન: ‘પુરુષ એવંદં સર્વં’મિત્યાદિ, નિયતિવાદિનશ્ચતુર્થો વિકલ્પ:, પદ્મવિકલ્પ: સ્વભાવવાદિન:, એવં સ્વત ઇત્યત્યજતા

5 લઘ્વા: પદ્મ વિકલ્પા:, પરત ઇત્યનેનાપિ પદ્મૈવ લખ્યન્તે, નિત્યત્વાપરિત્યાગેન ચૈતે દશ વિકલ્પા: એવમનિત્યત્વેનાપિ દશૈવ, એકત્ર વિંશતિર્જીવપદાર્થેન લઘ્વા:, અજીવાદિષ્વપ્યષ્ટસ્વેવમેવ પ્રતિપદં વિંશતિર્વિકલ્પાનામતો વિંશતિર્નવગુણા શતમશીત્યુત્તરં ક્રિયાવાદિનામિતિ । ‘અક્રિયાણં ચ ભવતિ

(ભેદ થાય છે.) જીવના ૨૦ ભેદો આ પ્રમાણે કરવા — (૧) જીવ કાલથી (= કાલવાદીઓના મતે) સ્વત: નિત્ય છે. આ પ્રથમ વિકલ્પ થયો. આ વિકલ્પનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો — કાલવાદીઓના 10 મતે આ આત્મા પોતાના સ્વરૂપથી વિદ્યમાન છે અને નિત્ય છે. (૨) આ જ શબ્દોથી બીજો વિકલ્પ જાણવો. માત્ર કાલવાદીઓની બદલે ઈશ્વરવાદીઓ જાણવા. (અર્થાત્ ઈશ્વરવાદીઓના મતે આ આત્મા = ઈશ્વર સ્વરૂપથી વિદ્યમાન છે અને નિત્ય છે.) (૩) આ જ પ્રમાણે ત્રીજો વિકલ્પ આત્મવાદીઓનો ‘આ આખું જગત પુરુષ = આત્મા જ છે... વિગેરે વચનાનુસારે જાણવો. (૪) ચોથો નિયતિવાદીઓનો અને (૫) પાંચમો વિકલ્પ = ભાંગો સ્વભાવવાદીઓનો જાણવો.

15 આ પાંચ ભાંગા ‘સ્વત:’ શબ્દને છોડ્યા વિના પ્રાપ્ત થયા. હવે ‘સ્વત:’ની બદલે ‘પરત:’ શબ્દને લઈને પણ પાંચ વિકલ્પો પ્રાપ્ત થાય છે. (સંપૂર્ણ ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો :— તેમાં પહેલો ભાંગો — કોઈક કાલવાદી એમ માને છે કે આત્મા પોતાના સ્વરૂપથી વિદ્યમાન છે, પરંતુ પર ઉપાધિની અપેક્ષાએ વિદ્યમાન નથી, જેમ કે, દ્રુસ્વત્વ એ દીર્ઘત્વરૂપ પરઉપાધિથી વિદ્યમાન છે, દીર્ઘત્વ દ્રુસ્વત્વની અપેક્ષાએ વિદ્યમાન છે. જેમ આ દીર્ઘત્વ અને દ્રુસ્વત્વ એ એકબીજાની અપેક્ષા રાખીને 20 પોતાની વિદ્યમાનતા ધારણ કરે છે તેમ આત્મા કોઈ બીજી ઉપાધિની અપેક્ષાએ પોતાની વિદ્યમાનતા ધારણ કરતો નથી પરંતુ સ્વત: જ = પોતાના સ્વરૂપથી જ વિદ્યમાન છે. વળી આ આત્મા નિત્ય = શાશ્વત છે પણ ક્ષણિક નથી. આ કેટલાક કાલવાદીઓની માન્યતા છે.

કેટલાક કાલવાદીઓ વળી એમ કહે છે કે — આત્મા સ્વત: નહીં પણ પરત: વિદ્યમાન છે. અર્થાત્ જેમ દ્રુસ્વત્વ અને દીર્ઘત્વ એકબીજાની અપેક્ષાએ વિદ્યમાન છે તેમ આત્માથી જુદા એવા 25 કુંભ, પટ વિગેરે પદાર્થોને જોયા બાદ આ કુંભાદિથી જુદી જ એવી વસ્તુમાં “આ આત્મા છે” એ પ્રમાણેની આત્મબુદ્ધિ પ્રવર્તતી હોવાથી આત્માનું સ્વરૂપ પરથી જ જણાય છે પણ સ્વત: જણાતું નથી. આમ, આ કાલવાદીઓ કહેશે આત્મા પરત: વિદ્યમાન છે અને તે નિત્ય છે. આ છઠ્ઠો ભાંગો જાણવો. આ જ પ્રમાણે શેષ ભાંગાઓ વિચારી લેવા. ઇતિ પ્રવચનસારોદ્ધાર — ૨૦૬મું દ્વાર.) ‘નિત્યત્વ’ને છોડ્યા વિના આ ૧૦ વિકલ્પો પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે ‘અનિત્યત્વ’ને લઈને બીજા દશ ભાંગા 30 જાણવા. બધા મળીને આ ૨૦ વિકલ્પો જીવપદાર્થને આશ્રયીને પ્રાપ્ત થયા. આ જ પ્રમાણે અજીવ વિગેરે આઠ પદાર્થોના દરેકના ૨૦—૨૦ વિકલ્પો થાય છે. તેથી ૨૦ x ૮ = ૧૬૦ વિકલ્પો ક્રિયાવાદીઓના જાણવા.

ચુલસીતિ 'તિ' અક્રિયાવાદિનાં ચ ભવતિ ચતુરશીતિર્ભેદા' इति, न हि कस्यचिदवस्थितस्य पदार्थस्य क्रिया समस्ति, तद्भाव एवावस्थितेरभावादित्येवं वादिनोऽक्रियावादिनः, तथा चाहुरेके—“क्षणिकः सर्वसंस्काराः, अस्थितानां कुतः क्रिया ? । भूतिर्येषां क्रिया सैव, कारकं सैव चोच्यते ॥१॥” इत्यादि, एते चात्मादिनास्तित्वप्रतिपत्तिलक्षणा अमुनोपायेन चतुरशीतिर्द्रष्टव्याः, एतेषां हि पुण्यापुण्य-वर्जितपदार्थसप्तकन्यासस्तथैव जीवस्याधः स्वपरविकल्पभेदद्वयोपन्यासः, असत्त्वादात्मनो 5 नित्यानित्यभेदौ न स्तः, कालादीनां तु पञ्चानां षष्ठी यदृच्छा न्यस्यते, पश्चाद्विकल्पाभिलापः,— नास्ति जीवः स्वतः कालत इत्येको विकल्पः, एवमीश्वरादिभिरपि यदृच्छवसानैः, सर्वे च षड् विकल्पाः, तथा नास्ति जीवः परतः कालत इति षडेव विकल्पाः, एकत्र द्वादश, एवमजीवादिव्ष्वपि षट्सु प्रतिपदं द्वादश विकल्पाः एकत्र, सप्त द्वादशगुणाश्चतुरशीतिर्विकल्पा नास्तिकानामिति । 'अण्णाणिय सत्तट्ठि'ति अज्ञानिकानां सप्तषष्ठिर्भेदा इति, तत्र कुत्सितं ज्ञानमज्ञानं तदेषामस्तीति 10 अज्ञानिकाः, नन्वेवं लघुत्वात् प्रक्रमस्य प्राक् बहुव्रीहिणा भवितव्यं ततश्चाज्ञाना इति स्यात्, नैष

અક્રિયાવાદીઓના ૮૪ ભેદો થાય છે. અક્રિયાવાદીઓ આ પ્રમાણે બોલે છે કે — “(દરેક પદાર્થ ક્ષણમાત્ર જ અવસ્થિત છે. અને ક્ષણમાત્ર જ) અવસ્થિત એવા કોઈપણ પદાર્થને ક્રિયા ઘટતી નથી, (કારણ કે ઉત્પત્તિ પછીની ક્ષણે જ તે પદાર્થોનો નાશ થાય છે.) છતાં જો ક્રિયા માનો તો અવસ્થિતિનો = ક્ષણિકત્વનો અભાવ થાય. અક્રિયાવાદીઓ કહે છે — “બધા જ પદાર્થો ક્ષણિક છે. માટે અસ્થિત 15 = ક્ષણિક એવા તેઓને ક્રિયા ક્યાંથી હોય ? તે પદાર્થોની ભૂતિ = ઉત્પત્તિ એ જ જેમની (= પદાર્થોની) ક્રિયા છે અને એ જ (પદાર્થનો) કર્તા છે. ॥૧॥” વિગેરે. આ અક્રિયાવાદીઓ આત્મા વિગેરે નથી એ પ્રમાણે આત્મા વિગેરેના નાસ્તિત્વને સ્વીકારનાર છે. આ ઉપાયથી તેઓના ૮૪ ભેદો કરવા —

તેઓના મતે પુણ્ય-પાપ વિનાના શેષ જીવાદિ સાત પદાર્થો સ્થાપવા. અને પૂર્વની જેમ જીવની 20 નીચે સ્વ-પર બે વિકલ્પો સ્થાપવા. હવે આત્મા ન હોવાથી નિત્ય-અનિત્ય આ બે ભેદો તેઓને ઘટશે નહીં. અને કાલ વિગેરે પાંચમાં યદૃચ્છા ઉમેરી છ વિકલ્પો સ્થાપવા. હવે વિકલ્પોનું કથન કરવું. તેમાં (૧) કાલથી (ક્રિયાને નહીં માનનારા એવા કાલવાદીઓના મતે) જીવ પોતાના સ્વરૂપથી વિદ્યમાન નથી. આ પ્રથમ વિકલ્પ જાણવો. આ જ પ્રમાણે ઈશ્વર વિગેરેથી લઈ યદૃચ્છા સુધીના મતોને લઈ ભાંગા કરતા છ ભાંગા થાય છે. તથા કાલવાદીઓના મતે ‘જીવ પરતઃ નથી.’ એ પ્રમાણે 25 ઈશ્વરાદિવડે વિચારતા બીજા છ વિકલ્પો થયા. બધા મળીને ૧૨ વિકલ્પો થયા. આ જ પ્રમાણે અજીવ વિગેરે શેષ છ પદોમાં દરેકના ૧૨-૧૨ વિકલ્પો થશે. તેથી ૧૨ x ૭ = ૮૪ વિકલ્પો અક્રિયાવાદીઓના = નાસ્તિકોના જાણવા.

અજ્ઞાનિકોનાં ૬૭ વિકલ્પો = ભેદો થાય છે. તેમાં કુત્સિત = અહિતકર એવું જે જ્ઞાન તે અજ્ઞાન. તે જેમને છે તે અજ્ઞાનિકો. 30

શંકા : પ્રસ્તુત ટીકા રચવાનો પ્રયાસ તમારો લઘુ છે = સંક્ષેપરૂપ છે. (અર્થાત્ સંક્ષેપરૂચિવાળા માટે ટૂંકમાં સમજાઈ જાય એ રીતનો તમારો ટીકા રચવાનો પ્રયાસ છે. તેથી અજ્ઞાનવાળા એવા અર્થ

દોષઃ, જ્ઞાનાન્તરમેવાજ્ઞાનં મિથ્યાદર્શનસહચારિત્વાત્, તતશ્ચ જાતિશબ્દત્વાદ્ ગૌરખરવદરણ્ય-
મિત્યાદિવદજ્ઞાનિકત્વમિતિ, અથવા અજ્ઞાનેન ચરન્તિ તત્પ્રયોજના વા અજ્ઞાનિકાઃ—અસંચિન્ત્યકૃત-
બંધવૈફલ્યાદિપ્રતિપત્તિલક્ષણાઃ, અમુનોપાયેન સસષ્ટિજ્ઞાતિવ્યાઃ, તત્ર જીવાદિનવપદાર્થાન્ પૂર્વવત્

માટે અજ્ઞાનાઃ કરવામાં લાઘવ છે અજ્ઞાનિકાઃ કરવામાં ગૌરવ છે.) તેથી પ્રથમથી જ બહુગ્રીહિ સમાસ
5 તમારે કરવો જોઈએ. (તેની બદલે તમે નજ્ તત્પુરુષસમાસ કર્યો અને પછી મત્વર્થીય ઇન્ પ્રત્યય
લગાડીને ગૌરવ કર્યું છે. એના બદલે સીધો ‘ન વિદ્યતે જ્ઞાનં યેષાં તે અજ્ઞાનાઃ’ એ પ્રમાણે બહુગ્રીહિ
સમાસ કરો.) તેથી અજ્ઞાનાઃ એ પ્રમાણે શબ્દ થશે.

સમાધાન : અહીં કોઈ દોષ નથી, કારણ કે જો બહુગ્રીહિસમાસ કરો તો ‘જ્ઞાનનો અભાવ’
એવો અર્થ પ્રાપ્ત થાય જે અભિપ્રેત નથી. અહીં અજ્ઞાન એટલે અન્યજ્ઞાન લેવું છે કે જે મિથ્યાત્વ સાથે
10 રહેલું હોવાથી અજ્ઞાન છે. (આ અર્થ બહુગ્રીહિથી પ્રાપ્ત થતો નથી. અહીં જ્ઞાનાન્તર કે જે મિથ્યાત્વયુક્ત
હોવાથી અજ્ઞાન છે. તેવા અજ્ઞાનવાળા જેટલા હોય તે સર્વનો અહીં સમાવેશ કરવો છે. તેથી
‘અજ્ઞાન’ શબ્દ જાતિવાચક બને છે.) અને માટે આ જાતિશબ્દ હોવાથી ‘ગૌરખરવદ્ અરણ્ય’ ની જેમ
અહીં મત્વર્થીય પ્રત્યય લગાડીને અજ્ઞાનિક શબ્દ બનેલ છે. (ગૌરખરવદ્ અરણ્યં ગૌર = સફેદ, ખર
= ગધેડો. અહીં પણ જો બહુગ્રીહિ કરો તો ગૌરઃ ખરઃ યસ્મિન્ તદ્ ગૌરખરં એ પ્રમાણે બહુગ્રીહિ થઈ
15 શકત છતાં ગૌરખરઃ જાતિવાચક શબ્દ બનાવીને તેને મત્વર્થીય લગાડીને ‘ગૌરખરવદ્’ શબ્દ બનાવ્યો
છે. વધુ વિસ્તારાર્થીઓએ વ્યાકરણાર્થને પૂછી લેવું.)

અથવા અજ્ઞાનવડે જેઓ ચરે છે તે અથવા અજ્ઞાન એ જ છે પ્રયોજન જેઓનું તે (એટલે કે
અજ્ઞાનને જ કલ્યાણકારી માનનારા જેઓ છે તે) અજ્ઞાનિકો. વિચાર્યા વિના કરાયેલા (કર્મબંધ)ની
નિષ્ફળતા વિગેરેને સ્વીકારનારા. (અહીં આશય એ છે કે—અજ્ઞાનિકો એમ કહે છે કે—જ્ઞાન એ
20 કલ્યાણકારી નથી, કારણ કે જ્ઞાન હોય તો ક્યારેક વિરુદ્ધ પ્રરૂપણા થઈ તો વિવાદ થાય અને તે વિવાદને
કારણે ચિત્તમાં કલુષતા પ્રગટ થાય અને તેને કારણે દીર્ઘ સંસાર થાય. જ્યારે અજ્ઞાન હોય તો અહંકાર
થાય નહીં કે બીજા ઉપર ચિત્તની કલુષતા પણ થાય નહીં અને તેથી કર્મબંધ પણ સંભવે નહીં.

વળી, જે કર્મબંધ વિચારીને કરાય છે તેનો વિપાક પણ ભયંકર હોય છે. અને આથી જ તે
અવશ્ય ભોગવવો પડે છે, કારણ કે તીવ્રાધ્યવસાયથી કર્મબંધ થયો છે. જ્યારે જે કર્મબંધ મન વિનાની
25 માત્ર વચન—કાયાની પ્રવૃત્તિથી થાય છે તેમાં મન ભળેલું ન હોવાથી અવશ્ય ભોગવવો પડતો નથી,
કે તેનો ભયંકર વિપાક પણ હોતો નથી. તે કર્મબંધ તો અત્યંત સૂકાઈ ગયેલા કાદવનો તિંત સાથે
થયેલા સંગની જેમ જાતે જ શુભ અધ્યવસાયરૂપ પવનથી ખરી પડે છે. માટે અજ્ઞાન જ કલ્યાણકારી
છે. જેથી અસંચિન્ત્યકૃત કર્મબંધ = ખબર ન હોવાને કારણે અવિચારપૂર્વકનો કર્મબંધ નિષ્ફળ જાય
છે. इति षड्दर्शनसमुच्चये)

30 આ અજ્ઞાનિકોના ૬૭ વિકલ્પો આગળ બતાવાતા ઉપાયવડે જાણવા, તેમાં જીવાદિ નવ પદાર્થોને
પૂર્વની જેમ સ્થાપીને છેલ્લે નવ સાથે ૧૦મા પદાર્થ તરીકે ઉત્પત્તિની સ્થાપના કરવી. તે કર્યા બાદ

વ્યવસ્થાપ્ય પર્યન્તે ચોત્પત્તિમુપન્યસ્યાધઃ સમ સદાદયઃ ઉપન્યસનીયાઃ, સત્ત્વમસત્ત્વં સદસત્ત્વં અવાચ્યત્વં સદવાચ્યત્વં અસદવાચ્યત્વં સદસદવાચ્યત્વમિતિ ચૈકૈકસ્ય જીવાદેઃ સમ સમ વિકલ્પાઃ, એતે નવ સમકાઃ ત્રિષષ્ટિઃ, ઉત્પત્તેસ્તુ ચત્ત્વાર એવાદ્યા વિકલ્પાઃ, તદ્યથા—સત્ત્વમસત્ત્વં સદસત્ત્વં અવાચ્યત્વં ચેતિ, ત્રિષષ્ટિમધ્યે ક્ષિપ્તાઃ સમષષ્ટિર્ભવન્તિ, કો જાનાતિ જીવઃ સન્નિત્યેકો વિકલ્પઃ,

પ્રથમના નવ પદાર્થોની નીચે સત્ વિગેરે સાત પદાર્થો સ્થાપવા. તે આ પ્રમાણે (૧) સત્ = 5
સ્વરૂપથી વિદ્યમાનતા, (૨) અસત્ = પરરૂપે અવિદ્યમાનતા, (૩) સત્-અસત્ = સ્વરૂપે અને
પરરૂપે ક્રમશઃ વિદ્યમાનતા—અવિદ્યમાનતા, (૪) અવાચ્યત્વ = વસ્તુની વિદ્યમાનતા અને
અવિદ્યમાનતા એકસાથે એક શબ્દથી કહેવી અશક્ય હોવાથી તે અવાચ્ય કહેવાય છે. (૫) સત્-
અવાચ્યત્વ = વસ્તુનો અમુક અંશ સત્ તરીકે અને અમુક અંશ અવાચ્ય તરીકે એકસાથે વિવક્ષા
કરીએ ત્યારે સત્-અવાચ્યત્વભાંગો ઘટે. (૬) આ જ પ્રમાણે અસત્-અવાચ્યત્વ જાણવું. અને (૭) 10
જ્યારે એક અંશ સત્ તરીકે, બીજો અંશ અસત્ તરીકે અને ત્રીજો અંશ અવાચ્યત્વ તરીકે એક સાથે
વિવક્ષા કરીએ ત્યારે સત્-અસત્-અવાચ્યત્વ. જીવ વિગેરે દરેકના સાત-સાત વિકલ્પો કરતા ૮
x ૭ = ૬૩ થાય. અને ઉત્પત્તિના ચાર વિકલ્પો — (૧) સત્, (૨) અસત્, (૩) સત્-અસત્,
અને (૪) અવાચ્યત્વ. (બાકીના ત્રણ વિકલ્પો પદાર્થની ઉત્પત્તિ થયા પછી પદાર્થના જુદા જુદા
અવયવોની અપેક્ષાએ ઘટે. અને પદાર્થના જુદા જુદા અવયવોની કલ્પના ઉત્પત્તિ થયા પછી જ કરી 15
શકાય, પણ ઉત્પત્તિ વખતે ન કરી શકાય માટે ઉત્પત્તિમાં છેલ્લા ત્રણ વિકલ્પો ઘટતા નથી.) ૬૩માં
આ ચાર વિકલ્પો ઉમેરતા ૬૭ થાય છે.

(અહીં ઘટને આશ્રયીને સાત ભાંગાઓની વિચારણા કરાય છે. એક વિવક્ષિત ઘડો માટીનો છે,
અમદાવાદીય છે, લાલ છે. તેથી તેમાં મૃન્મયત્વ, અમદાવાદીયત્વ, અને રક્તત્વનામના ધર્મો 'સ્વ'રૂપ
છે. તે ઘડો સોનાનો નથી, મુંબાપુરી(મુંબઈ)નો નથી કે કાળો નથી. તેથી તેમાં સુવર્ણત્વ, મુંબાપુરીયત્વ 20
અને શ્યામત્વનામના ધર્મો રહેતા ન હોવાથી ઘડા માટે તે ધર્મો 'પર'રૂપ છે. (૧) કોઈ વ્યક્તિ પૂછે
કે—ઘડો માટીનો છે ? ત્યારે આ વિવક્ષિત ઘડો માટીનો હોવાથી તેને જવાબ અપાય છે કે — સ્વરૂપે
= મૃન્મયત્વેન ઘડો છે = ઘટઃ સન્. (૨) કોઈ વ્યક્તિ પૂછે—ઘડો સોનાનો છે ? ત્યારે તે ઘડો સોનાનો
ન હોવાથી તેને જવાબ અપાય છે કે — પરરૂપેન = સ્વર્ણીયત્વેન ઘટ અસત્ = અવિદ્યમાન છે =
ઘટઃ અસન્. 25

(૩) કોઈ વ્યક્તિ પૂછે — ઘડો માટીનો છે ? શ્યામ છે ? ત્યારે તેને ક્રમશઃ જવાબ અપાય છે
કે ઘડો માટીનો છે = સ્વરૂપેન ઘટઃ સન્. અને શ્યામ નથી = પરરૂપેન ઘટઃ અસન્. (૪) કોઈ
વ્યક્તિને શ્યામ માટીના ઘડાની જરૂર છે તેથી તે પૂછે કે માટીનો કાળો ઘડો છે ? આ પ્રશ્નમાં
મૃન્મયત્વ એ 'સ્વ'રૂપ છે અને શ્યામત્વ એ 'પર'રૂપ છે. આ બંનેનો એક સાથે એક જ પ્રશ્નમાં
ઉલ્લેખ છે અને એટલે એક જ શબ્દથી જવાબ આપવાનો આવે ત્યારે તેવો કોઈ શબ્દ છે નહીં કે જે 30
સ્વ-પર બંને રૂપોનો એક સાથે ઉલ્લેખ કરી શકે. તેથી જવાબ આપવો પડે કે ઘટઃ અવાચ્યઃ = ઘટ
અવાચ્ય છે. આશય એ છે કે વિવક્ષિત ઘડો માટીનો હોવાથી 'ઘટઃ અસન્ = ઘટ નથી' એવું બોલાય

જ્ઞાતેન વા કિં ?, એવમસદાદયોઽપિ વાચ્યાઃ, ઉત્પત્તિરપિ કિં સતોઽસતઃ સદસતોઽવાચ્યસ્યેતિ કો જાનાતીતિ ?, એતન્ન કશ્ચિદપીત્યભિપ્રાયઃ । ‘વેણફયાણં ચ બત્તીસ’તિ વૈનયિકાનાં ચ દ્વાત્રિંશદ્ ભેદાઃ, વિનયેન ચરન્તિ વિનયો વા પ્રયોજનમેષામિતિ વૈનયિકાઃ, એતે ચાનવધૃતલિઙ્ગાચારશાસ્ત્રા વિનયપ્રતિપત્તિલક્ષણા, અમુનોપાયેન દ્વાત્રિંશદવગન્તવ્યાઃ—સુરનૃપતિયતિજ્ઞાતિસ્થવિરાધમમાતૃપિતૃણાં

5 પ્રત્યેકં કાયેન વાચાં મનસા દાનેન ચ દેશકાલોપપન્નેન વિનયઃ કાર્યં ઇત્યેતે ચત્વારો ભેદાઃ સુરાદિષ્વષ્ટસુ સ્થાનકેષુ, એકત્ર મિલિતા દ્વાત્રિંશદિતિ, સર્વસંખ્યા પુનરેતેષાં ત્રીણિ શતાનિ ત્રિષષ્ટ્યધિકાનિ, ન ચૈતત્ સ્વમનીષિકાવ્યાખ્યાનં, યસ્માદન્યૈરપ્યુક્તં—“આસ્તિકમતમાત્માદ્યા નિત્યા-નિત્યાત્મકા નવ પદાર્થાઃ । કાલનિયતિસ્વભાવેશ્ચરાત્મકૃતાઃ સ્વપરસંસ્થાઃ ॥૧॥ કાલયદૃચ્છા-નિયતીશ્ચરસ્વભાવાત્મનશ્ચતુરશીતિઃ । નાસ્તિકવાદિગણમતં ન સન્તિ ભાવાઃ સ્વપરસંસ્થાઃ ॥૨॥

- 10 નહીં. એ જ પ્રમાણે ઘડો શ્યામ ન હોવાથી ‘ઘટઃ સન્ = ઘટ છે’ એમ પણ બોલાય નહીં. તેથી અવાચ્ય બોલાય છે. (૫) કોઈ પૂછે — ઘડો અમદાવાદી છે ? ઘડો શ્યામ માટીનો છે ? ત્યારે જવાબ ઘટઃ સન્—અવાચ્યઃ = ઘટ સ્વરૂપે છે, સ્વ-પર ઉભયરૂપે અવાચ્ય છે. (૬) કોઈ પૂછે ઘડો મુંબઈનો છે ? ઘડો શ્યામમાટીનો છે ? ત્યારે ઘટઃ અસન્—અવાચ્યઃ = ઘડો પરરૂપે અવિદ્યમાન છે, સ્વ-પર ઉભયરૂપે અવાચ્ય છે. (૭) કોઈ વ્યક્તિને અમદાવાદી, ચોરસ, શ્યામમાટીના ઘડાનું પ્રયોજન છે.
- 15 તેથી તે પૂછે કે — ઘડો અમદાવાદી છે ? ચોરસ છે ? શ્યામમાટીનો છે ? ત્યારે જવાબ અપાય છે કે — અમદાવાદી ઘડો હોવાથી ઘટઃ સન્, ચોરસ ન હોવાથી ઘટઃ અસન્ અને સ્વ-પર ઉભયરૂપે અવાચ્ય છે. આ પ્રમાણે જીવ વિગેરે નવ પદાર્થોમાં પણ વિચારણા કરી લેવી.)

- તેના વિકલ્પો આ પ્રમાણે જાણવા — (૧) જીવ છે એવું કોણ જાણે છે ? (અર્થાત્ કોઈ પાસે વિશિષ્ટ જ્ઞાન ન હોવાથી જીવે છે એવું કોઈ જાણતું નથી.) અથવા જીવ છે એવું જાણીને શું કામ છે ?
- 20 આ પ્રથમ વિકલ્પ થયો. આ જ પ્રમાણે અસત્ વિગેરે પણ કહેવા. ઉત્પત્તિ પણ સત્ની થાય છે, અસત્ની થાય છે, સત્—અસત્ની થાય છે કે અવાચ્ય એવા પદાર્થની ક્ષાય છે ? તે પણ કોણ જાણે છે ? અર્થાત્ એ પણ કોઈ જાણતું નથી. એ પ્રમાણે અંજ્ઞાનિકોનો અભિપ્રાય જાણવો.

- વૈનયિકોના બત્તીસ ભેદો છે. વિનયવડે જેઓ ચરે છે કે વિનય એ જ છે પ્રયોજન જેઓનું તે (એટલે કે વિનયથી જ સર્વકાર્યની સિદ્ધિ જેઓ માને છે, તે) વૈનયિકો. આ લોકો લિંગ (વેશ),
- 25 આચાર અને શાસ્ત્રને ધારણ કરનારા નથી. (અર્થાત્ વેશ પહેરે નહીં, આચાર પાળે નહીં, શ્રુત ભણે નહીં.) માત્ર વિનયને જ સ્વીકારનારા છે. આગળ કહેવાતા ઉપાયવડે તેઓના બત્તીસ ભેદો જાણવા. દેવ, રાજા, સાધુ, જ્ઞાતિ, વૃદ્ધ, અધમ, માતા અને પિતા આ આઠેના મન, વચન, કાયા અને દેશ—કાલને ઉચિત એવા દાનથી વિનય કરવો. આ આઠેના ચાર પ્રકારે વિનય કરતા ૮ x ૪ = ૩૨ ભેદો થાય છે. આ બધા મળીને ૩૬૩ પાખંડો થાય છે. આ સ્વબુદ્ધિથી વ્યાખ્યાન કરાયું નથી, કારણ કે
- 30 બીજાઓવડે પણ કહેવાયું છે — “આસ્તિકોના મતે કાલ, નિયતિ, સ્વભાવ, ઈશ્વર અને આત્માથી કરાયેલા, સ્વ-પરસ્વરૂપથી રહેલા, નિત્ય-અનિત્યરૂપ આત્મા વિગેરે નવ પદાર્થો છે. ॥૧॥ નાસ્તિકવાદીઓના સમૂહના કાલ, પદ્ધતિ, નિયતિ, ઈશ્વર, સ્વભાવ અને આત્માને આશ્રયીને ૮૪

અજ્ઞાનિકવાદિમતં નવ જીવાદીન્ સદાદિસપ્તવિધાન્ । ભાવોત્પત્તિં સદસદૃઢૈતાવાચ્યાં ચ ક્વો વેત્તિ ?
 ॥૩॥ વૈનયિકમતં વિનયશ્ચેતોવાક્ત્રયદાનતઃ કાર્યઃ । સુરનૃપતિયતિજ્ઞાતિસ્થવિરાથમમાતૃપિતૃષુ
 સદા ॥૪॥”ઇત્યલં પ્રસન્નેન પ્રકૃતં પ્રસ્તુમઃ, એતેષાં પ્રશંસા ન કાર્યા—પુણ્યભાજ એતે સુલભ્યમેભિ-
 જન્મેત્યાદિલક્ષણા, એતેષાં મિથ્યાદૃષ્ટિત્વાદિતિ । અત્ર ચોદાહરણં—પાટલિપુત્રે ચાણક્યો, ચંદ્રગુપ્તેણ
 ભિક્ષુગણાં વિત્તી હરિતા, તે તસ્મ ધર્મં કહેતિ, રાયા તૂસતિ ચાણક્યં પલોતિ, ણ ય પાસંસતિત્તિ 5
 ણ દેતિ, તેહિં ચાણક્યભજ્જા ઓલગિતા, તાં સો કર્ણિ ગાહિતો, તેહિં કથિતે ભણિતં—
 સુભાસિયંતિ, રણ્ણા તં અણ્ણં ચ દિણ્ણં, બિદિયદિવસે ચાણક્યો ભણતિ—કીસ તે દિવ્વં ?, રાયા
 ભણઇ—તુજ્ઞેહિં પસંસિતં, સો ભણઇ—ણ મે પસંસિતં, સઘ્ઘારંભવિત્તા કહં લોગં પત્તિયાત્તિત્તિ !,
 પચ્છા ઠિતો, કેત્તિયા ઇરિસાં તમ્હા ણ કાયઘ્ઘા । પરપાષણઢૈઃ—અનન્તરોક્તસ્વરૂપૈઃ સહઃ સંસ્તવઃ

ભેદો છે. તેઓના મતે સ્વ—પરસ્વરૂપથી રહેલા એવા આત્મા વિગેરે પદાર્થો નથી. ॥૨॥ અજ્ઞાનિકોના 10
 મતે સત્ વિગેરે સાત પ્રકારના જીવાદિ નવ પદાર્થોને અને સત્, અસત્, દ્વૈત = સત્—અસત્, અને
 અવાચ્ય એમ ચાર પ્રકારની ભાવોની ઉત્પત્તિને કોણ જાણે છે ? ॥૩॥ દેવ, રાજા, સાધુ, જ્ઞાતિ, વૃદ્ધ,
 અધમ, માતા અને પિતાને વિશે મન, વચન, કાયા અને દાનથી હંમેશા વિનય કરવો એ વૈનયિકોનો
 મત છે. ॥૪॥ પ્રસંગથી સર્યું.

મૂળવાત ઉપર આવીએ. આ ૩૬૩ પરપાખંડોની પ્રશંસા કરવી નહીં, અર્થાત્ ૨મા લોકો 15
 પુણ્યશાળી છે, આ લોકોએ જન્મ સફળ કર્યો છે વિગેરેરૂપ પ્રશંસા કરવી નહીં, કારણ કે આ લોકો
 મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. અહીં ઉદાહરણ આ પ્રમાણે જાણવું — પાટલિપુત્રમાં ચાણક્ય છે. ચંદ્રગુપ્તે ભિક્ષુઓની
 = બૌદ્ધોની આજીવિકા હરી લીધી. તેથી તેઓ ચંદ્રગુપ્તને ધર્મ સંભળાવે છે. રાજા ખુશ થાય છે અને
 ચાણક્યની સામે જુએ છે. ચાણક્ય તે બૌદ્ધોની પ્રશંસા કરતો નથી તેથી રાજા તેઓને કંઈ દાન પણ
 આપતો નથી. બૌદ્ધભિક્ષુઓ ચાણક્યની પત્નીની સેવા કરવા લાગ્યા. તેથી તેણીએ ચાણક્ય પાસે 20
 પ્રશંસા માટેની પ્રતિજ્ઞા કરાવી. ત્યાર બાદ બૌદ્ધોએ રાજાને ધર્મ કહ્યો. ત્યારે ચાણક્યે તેઓની પ્રશંસા
 કરતા કહ્યું કે — “બહું સુંદર ધર્મ કહ્યો.”

એટલે રાજાએ બૌદ્ધોને આજીવિકા અને તે સિવાય બીજું પણ દાનમાં આપ્યું. બીજા દિવસે
 ચાણક્યે રાજાને કહ્યું — “કેમ તમે તેઓને દાન આપ્યું ?” રાજાએ કહ્યું — “તમે તેઓની પ્રશંસા કરી
 માટે.” ચાણક્યે કહ્યું — “મેં તેઓની પ્રશંસા નહોતી કરી. મેં તો ફક્ત એટલું જ કહ્યું હતું કે સર્વ 25
 આરંભોમાં પ્રવૃત્ત એવા આ લોકો કેવી રીતે લોકને પોતાના વિશ્વાસમાં લે, છે ! (હવે છે ઇત્યર્થઃ)”
 પછીથી રાજા અટક્યો આવા કેટલા હોય. તેથી તેઓની પ્રશંસા કરવી નહીં.

૫૨. પાટલિપુત્રે ચાણક્યઃ, ચંદ્રગુપ્તેન ભિક્ષુકાણાં વૃત્તિર્હતા, તે તસ્મૈ ધર્મં કથયન્તિ, રાજા તુષ્યતિ, ચાણક્યં
 પ્રલોકયતિ, તાન્ ન પ્રશંસતીતિ ન દદાતિ, તૈશ્ચાણક્યભાર્યા સેવિતુમારબ્ધા, તયા સ કર્ણિ ગ્રાહિતઃ, તૈઃ
 કથિતે ભણિતં—સુભાષિતમિતિ, રાજા તદન્યચ્ચ દત્તં, દ્વિતીયદિવસે ચાણક્યો ભણતિ—કથં ત્વયા દત્તં ?, 30
 રાજા ભણતિ—યુષ્માભિઃ પ્રશંસિતં, સ ભણતિ—ન મયા પ્રશંસિતં સર્વારંભપ્રવૃત્તાઃ કથં લોકં પ્રત્યાયયન્તિ !
 પચ્છાત્ સ્થિતઃ, કિયન્ત ઈદૃશાસ્તસ્માન્ન કર્તવ્યા ।

પરપાષ્ઠસંસ્તવઃ, ઇહ સંવાસજનિતઃ પરિચયઃ સંવસનભોજનાલાપાદિલક્ષણઃ પરિગૃહ્યતે, ન સ્તુતિરૂપઃ, તથા ચ લોકે પ્રતીત એવ સંપૂર્વઃ સ્તૌતિઃ પરિચય ઇતિ, 'અસંસ્તુતેષુ પ્રસભં કુલેષ્વિ' - ત્યાદાવિતિ, અયમપિ ન સમાચરણીયઃ, તથા હિ એકત્ર સંવાસે તત્પ્રક્રિયાશ્રવણાત્ તત્ક્રિયાદર્શનાચ્ચ તસ્યાસકૃદભ્યસ્તત્વાદવાત્સહકારિકારણાત્ મિથ્યાત્વોદયતો દૃષ્ટિભેદઃ સંજાયતે અતોઽતિચારહેતુત્વાત્ર

5 સમાચરણીયોઽયમિતિ । અત્ર ચોદાહરણં—^૩સૌરદ્રુસદ્ગો પુલ્લભણિતો । એવં શઙ્કાદિસકલશત્યરહિતઃ સમ્યક્ત્વવાન્ શેષાણુવ્રતાદિપ્રતિપત્તિયોગ્યો ભવતિ, તાનિ ચાણુવ્રતાનિ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતાદિ- નિવૃત્તિરૂપાણિ પ્રાક્ લેશતઃ સૂચિતાન્યેવ 'દુવિધન્તિવિધેણ પદમો' ઇત્યાદિ(ના) અધુના સ્વરૂપતસ્તાન્યેવોપદર્શયન્નાહ —

શૂલગપાણાઙ્વાયં સમણોવાસગો પચ્ચક્ષ્ણાઙ્, સે પાણાઙ્વાએ દુવિહે પત્રત્તે, તંજહા—

10 સંકપ્પઓ અ આરંભઓ અ, તત્થ સમણોવાસઓ સંકપ્પઓ જાવજ્જીવાએ પચ્ચક્ષ્ણાઙ્, નો આરંભઓ, શૂલગપાણાઙ્વાયવેરમણસ્સ સમણોવાસએણં ઇમે પંચ અઙ્ગારા જાણિયવ્વા, તંજહા—બંધે વહે છવિચ્છેએ અઙ્ગારે ભત્તપાણવુચ્છેએ ૧ । (સૂત્રં)

અસ્ય વ્યાખ્યા—સ્થૂલાઃ—દ્વીન્દ્રિયાદયઃ, સ્થૂલત્વં ચૈતેષાં સકલલૌકિકજીવત્વપ્રસિદ્ધેઃ,

પરપાષ્ઠસંસ્તવ : પૂર્વે કહેવાયેલા એવા પરપાષ્ઠો સાથે સંસ્તવ તે પરપાષ્ઠસંસ્તવ એમ

15 સમાસ કરવો. અહીં સંસ્તવ એટલે એમની સાથે રહેવાથી થયેલો પરિચય એટલે કે સાથે રહેવું, સાથે ભોજન કરવું, વાતચીત કરવી વિગેરેરૂપ પરિચય સંસ્તવ તરીકે જાણવો, પણ સંસ્તવ એટલે સ્તુતિ એમ અર્થ કરવો નહીં. (સંસ્તવ એટલે પરિચય એવો અર્થ ક્યાંથી લાવ્યા ? તે કહે છે કે) લોકમાં આ પ્રસિદ્ધ જ છે કે સમ્ ઉપસર્ગપૂર્વકની સ્તુતિ એટલે પરિચય. જેમ કે, “અસંસ્તુત = અપરિચિત એવા કુલોને વિશે ભયંકર...” વિગેરે.

20 આ પરપાષ્ઠસંસ્તવ પણ કરણીય નથી, કારણ કે એક સ્થાને સાથે રહેતા તેમની પ્રક્રિયાઓનું શ્રવણ થવાથી, અને તેમની ક્રિયાઓના દર્શન થવાથી મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય છે કારણ કે તે મિથ્યાત્વનો પૂર્વભવોમાં વારંવાર અભ્યાસ કરેલો (હોવાથી તેના ગાઢ સંસ્કાર આત્મામાં પડેલા) છે અને આ ભવમાં શ્રવણ—દર્શનરૂપ સહકારીકારણ પ્રાપ્ત થયા. તેથી મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય છે અને તેને કારણે દૃષ્ટિભેદ = સમ્યગ્દૃષ્ટિનો નાશ થાય છે. તેથી આ સંસ્તવ પણ અતિચારનું કારણ બનતો હોવાથી

25 આચરવા યોગ્ય નથી. અહીં ઉદાહરણ તરીકે પૂર્વે (વિત્તિકંતારમાં) કહેલ સૌરાષ્ટ્રદેશમાં રહેનારો એવો શ્રાદ્ધ જાણવો. આ પ્રમાણે શંકા વિગેરે સર્વ શલ્યોથી રહિત એવો સમ્યક્ત્વવાન્ જીવ શેષ અણુપ્રતાદિને સ્વીકારવાની યોગ્યતાવાળો થાય છે. આ સ્થૂલપ્રાણાતિપાતાદિથી નિવૃત્તિરૂપ અણુપ્રતો કે જે પૂર્વે દ્વિવિધ—ત્રિવિધેણ પ્રથમ... (૧૫૬૧) વિગેરે ગાથાઓવડે સંક્ષેપથી બતાવ્યા, તે જ અણુપ્રતો હવે સ્વરૂપથી બતાવતા કહે છે ♪

30 સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સ્થૂલ જીવો એટલે કે બેઈન્દ્રિયવિગેરે જીવો. આ બેઈન્દ્રિય વિગેરે સકલ લોકમાં જીવ

एतदपेक्षयैकेन्द्रियाः सूक्ष्मा विगानेन जीवत्वसिद्धेरिति, स्थूला एव स्थूलकास्तेषां प्राणाः—इन्द्रियादयः तेषामतिपातः स्थूलकप्राणातिपातः तं श्रमणोपासकः श्रावक इत्यर्थः प्रत्याख्याति, तस्माद् विरमत इति भावना । स च प्राणातिपातो 'द्विविधः प्रज्ञप्तः' तीर्थकरणधरैर्द्विविधः प्ररूपित इत्यर्थः, 'तद्यथे'त्युदाहरणोपन्यासार्थः, सङ्कल्पजश्चरम्भजश्च, सङ्कल्पाज्जातः सङ्कल्पजः, मनसा सङ्कल्प्य द्वीन्द्रियादिप्राणिनं मांसास्थिचर्मनखबालदन्ताद्यर्थं व्यापादयतो भवति, आरम्भाज्जातः 5 आरम्भजः, तत्रारम्भो—हलदन्तालादिखननसूना प्रकारस्तस्मिन् शङ्खचन्दणकपिपीलिकाधान्य-गृहकारकादिसङ्घट्टनपरितापापद्रावणलक्षण इति, तत्र श्रमणोपासकः सङ्कल्पतो यावज्जीवयापि प्रत्याख्याति, न तु यावज्जीवयैव नियमत इति, 'नारम्भज'मिति, तस्यावश्यतयाऽऽरम्भ-सद्भावादिति, आह—एवं सङ्कल्पतः किमिति सूक्ष्मप्राणातिपातमपि न प्रत्याख्याति ?, उच्यते, एकेन्द्रिया हि प्रायो दुष्परिहाराः सद्यवासिनां सङ्कल्प्यैव सचित्तपृथिव्यादिपरिभोगात्, तैस्त्य पाणातिपाते 10 कज्जमाणे के दोसा ? अकज्जंते के गुणा ?, तस्य दोसे उदाहरणं कौकणगो, तस्स भज्जा मया,

તરીકે પ્રસિદ્ધ હોવાથી સ્થૂલજીવો છે. આની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિયો સૂક્ષ્મ તરીકે જાણવા, કારણ કે વિવાદથી તેમાં જીવત્વની સિદ્ધિ થાય છે. (જ્યારે બેઈન્દ્રિય વિગેરેમાં તર્ક વિના પણ જીવત્વ લોકો માને છે.) સ્થૂલ એ જ સ્થૂલક. તે સ્થૂલકજીવોના ઈન્દ્રિય વિગેરે જે પ્રાણો છે તે પ્રાણોનો જે અતિપાત તે સ્થૂલકપ્રાણાતિપાત. તે સ્થૂલકપ્રાણાતિપાતનું શ્રમણોપાસક = શ્રાવક પ્રત્યાખ્યાન કરે છે એટલે કે 15 તેનાથી અટકે છે.

તે પ્રાણાતિપાત તીર્થકર—ગણધરવડે બે પ્રકારનો પ્રરૂપણા કરાયેલો છે. તે આ પ્રમાણે — સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થયેલ અને આરંભથી ઉત્પન્ન થયેલ. તેમાં મનથી સંકલ્પ કરીને માંસ, હાડકાં, ચામડું, નખ, વાળ, દાંત વિગેરે માટે બેઈન્દ્રિય વિગેરે જીવોને મારનારને સંકલ્પજ પ્રાણાતિપાત હોય છે. તથા હળ, દાતરડું વિગેરેદ્વારા જે ખોદકામ, સૂના = પ્રાણિઓને મારવાનું સ્થાન = કતલખાનું, આવા 20 બધા પ્રકારના સ્થળે શંખ, ચંદનક, કીડીઓ, ખાત્યને વિશે ઘર બનાવનાર જંતુવિશેષ વિગેરે જીવોનો સંઘટ્ટો, પરિતાપ, મરણરૂપ પ્રાણાતિપાત તે આરંભજ કહેવાય છે. શ્રાવક આ બંને પ્રકારમાંથી સંકલ્પજનું યાવજજીવ પણ પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. પરંતુ યાવજજીવ નિયમથી પ્રત્યાખ્યાન કરે એવું નહીં. તથા આરંભજનું પ્રત્યાખ્યાન ન કરે, કારણ કે શ્રાવકને નિયમથી આરંભ સંભવે જ છે.

શંકા : જો આ પ્રમાણે સંકલ્પથી સ્થૂલજીવોનું પ્રત્યાખ્યાન કરી શકતો હોય તો સૂક્ષ્મજીવોના 25 પ્રાણાતિપાતનું પણ સંકલ્પથી પ્રત્યાખ્યાન શા માટે કરતો નથી ?

સમાધાન : ગૃહવાસી એવા શ્રાવકો માટે એકેન્દ્રિયજીવોના પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરવો એ પ્રાયઃ કરીને દુઃશક્ય છે, કારણ કે તેઓ જાણી જોઈને જ સચિત્તપૃથ્વી વિગેરેનો ઉપયોગ કરે છે. પ્રાણાતિપાત કરવામાં કયા દોષો છે ? અને ન કરવામાં કયા ગુણો છે ? તે જણાવતા પ્રથમ દોષોમાં કોંકણગનું ઉદાહરણ જાણવું — એક કોંકણગની પત્ની મૃત્યુ પામી. તે સમયે તેને એક નાનો દીકરો 30

૫૪. તત્ર પ્રાણાતિપાતે ક્રિયમાણે કે દોષાઃ ? અક્રિયમાણે ચ કે ગુણાઃ ?, તત્ર દોષે ઉદાહરણં કોઢ્ઢાગકઃ, તસ્ય માર્યા મૃતા,

પુત્રો ય સે અત્થિ, તસ્સ દારગસ્સ દાઙ્ગમ્ભેણ દારિયં ણ લભતિ, તાથે સો અહલક્ષેણ રમંતો વિશ્યતિ । ગુણે ઉદાહરણં સત્તવદિઓ । બિદિયં ઉજ્જેણીય દારગા, માલવેહિં હરિતા સાવગદારગો, સૂતેણ કીતો, સો તેણ ભણિતો—લાવગે ઝસાસેહિ, તેણ મુક્કા, પુણો ભણિઓ મારેહિત્તિ, સો ણેચ્છતિ, પચ્છા પિટ્ટેત્તુમારદ્ધો, સો પિટ્ટિજ્જંતો કૂજતિ, પચ્છા રણ્ણા સુતો, સદ્ધાવેતૂણ પુચ્છિતો, 5 તાથે સાહતિ, રણ્ણાવિ ભણિઓ ણેચ્છતિ, તાથે હત્થિણા તાસિતો તથાવિ ણેચ્છતિ, પચ્છા રણ્ણા સીસરક્કહો ઠાવિતો, અણ્ણતા થેરા સમોસદ્ધા, તેસિં અંતિયં પવ્વહિતો । તત્તિયં ગુણે ઉદાહરણં— પાટલિપુત્તે નગરે જિયસત્તૂ રાયા, રેમો સે અમચ્છો ચરવ્વિધાણે બુદ્ધીય સંપણ્ણો સમણોવાસગો સાવગગુણસંપણ્ણો, સો પુણ રણ્ણો હિઝત્તિકાઝં અણ્ણોસિં દંડભટ્ઠભોઙ્ગ્યાણં અપ્પિતો, તસ્સ

હતો. કોંકણગને બીજા લગ્ન કરવાની ઈચ્છા થઈ. પરંતુ તે પુત્રના ભયથી કોઈ કોંકણગને પોતાની દીકરી પરણાવતા નહોતા. (પુત્રને કારણે મને બીજી કન્યા મળતી નથી એમ જાણીને) કોંકણગ પુત્રને મારી નાંખવાના લક્ષ્યથી તેની સાથે રમવા લાગે છે. (તેમાં બાણને છોડીને તે બાણ પાછું લાવવા પુત્રને મોકલે છે. અને દૂર ગયેલા પુત્રને બીજું બાણ મારીને) વીધે છે. (અહીં આ રીતે મારવાના અધ્યવસાયથી નરકગમન વિગેરે દોષો જાણવા.) ગુણને વિશે સામપદિકનું (ભા.—૧, પૃ. ૨૭૩માં કહેલ) દેશાન્ત જાણવું.

15 ગુણને વિશે બીજું ઉદાહરણ — ઉજ્જયિનીનગરીમાં બાળકો હતા. માણસોને ઊઠાવી જનારા એવા ચોરોએ બાળકોનું અપહરણ કર્યું. તેમાંના એક શ્રાવકનાં પુત્રને રસોઈયાએ ખરીદ્યો. રસોઈયાએ પુત્રને કહ્યું — “પક્ષીઓને તું મારજે.” તેણે પક્ષીઓને છોડી દીધા. એ મુત્રને ફરી કહ્યું — “માર.” તે પુત્ર પક્ષીઓને મારવા ઈચ્છતો નથી. તેથી રસોઈઓ તેને મારવા લાગ્યો. મારને કારણે તે બાળક જોર—જોરથી બૂમો પાડવા લાગ્યો. તે રાજાએ સાંભળ્યું. રસોઈયાને બોલાવીને પૂછ્યું. રસોઈયાએ 20 વાત કરી. રાજાએ પણ તે બાળકને પક્ષી મારવાનું કહ્યું છતાં તે મારવા તૈયાર થતો નથી. તેથી હાથીદ્વારા ડરાવવા છતાં તે મારવા ઈચ્છતો નથી. તેથી ખુશ થઈને રાજાએ તે બાળકને (ભવિષ્યમાં અંગરક્ષક બનશે એમ વિચારીને) અંગરક્ષક તરીકે સ્થાપિત કર્યો. ત્યાં એકવાર આચાર્યમહારાજ પધાર્યા. તેમની પાસે તેણે દીક્ષા લીધી. ગુણને વિશે ત્રીજું ઉદાહરણ — પાટલિપુત્રનગરમાં જિતશત્રુ રાજા હતો. તે રાજાને ચારવિદ્યાથી યુક્ત, શ્રાવકગુણોથી સંપન્ન, શ્રમણોપાસક એવો ક્ષેમ નામનો

25 ૫૫. પુત્રશ્ચ તસ્ય અસ્તિ, તસ્ય દારકસ્ય દાયાદભયેન દારિકાં ન લભતે, તદા સોડર્દલક્ષ્યેણ રમમાણો વિશ્યતિ । ગુણે ઉદાહરણં સમપદિકઃ દ્વિતીયં, ઉજ્જયિન્યા દારકાઃ માલવકૈર્હતાઃ શ્રાવકદારકઃ સૂત્રેન ક્રીતઃ, સ તેન ભણિતઃ—લાવકાન્ મારય, તેન મુક્તાઃ, પુનર્ભણિતઃ—મારયેતિ, સ નેચ્છતિ, પશ્ચાત્પિટ્ટયિતુમારદ્ધઃ, સ પિટ્ટયમાનઃ કૂજતિ, પશ્ચાદ્ રાજા શ્રુતઃ, શબ્દયિત્વા પૃષ્ઠઃ, તદા કથયતિ, રાજાઽપિ ભણિતો નેચ્છતિ, તદા હસ્તિના ત્રાસિતસ્તથાપિ નેચ્છતિ, પશ્ચાદ્રાજા શીર્ષરક્ષકઃ સ્થાપિતઃ, અન્યદા સ્થવિરાઃ સમવસુતાસ્તેષામન્તિકે 30 પ્રવ્રજિતઃ । તૃતીયમુદાહરણં ગુણે—પાટલિપુત્રે નગરે જિતશત્રુ રાજા, ક્ષેમસ્તસ્ય અમાત્યશ્ચતુર્વિધયા બુદ્ધ્યા સંપન્નઃ શ્રમણોપાસકઃ શ્રાવકગુણસંપન્નઃ, સ પુના રાજે હિત ઇતિકૃત્વાઽન્યેષાં દણ્ડભટ્ઠભોજિકાનામપ્રિયઃ, તસ્ય

વિષ્ણાસર્ગાણિમિત્તં ક્ષેમસંતિર્ણ પુરિસે વાળમાણેર્હિં સક્કારેતિ, રણ્ણો અભિમરણ પડંજંતિ, ગહિતા ય
ભણંતિ હમ્મમાણા-અમ્હે ક્ષેમસંગતા તેણ ચેવ ક્ષેમેણ ણિઉત્તા, ક્ષેમો ગહિતો ભણતિ-અહં સવ્વસત્તાણં
ક્ષેમં કરોમિ કિં પુણ રણ્ણો સરીરસ્સત્તિ ?, તથાવિ વજ્જો આણત્તો, રણ્ણો ય અસોગવણિયાણ
અગાહા પુક્કરિણી સંછળ્ણપત્ત ધિસમ્પુણાલા ઉપ્પલપડમોપસોમિતા, સા ય મગરગાહેર્હિં દુરવગાહા,
ણ ય તાણિ ઉપ્પલાદીણિ કોઢિ ઉચ્ચિણિડં સમત્થો, જો ય વજ્જો રણ્ણા આદિસ્સતિ સો વુચ્ચતિ- 5
એત્તો પુક્કરિણીતો પડમાણિ આણેહિત્તિ, તાથે ક્ષેમો ઉદ્દેકુણ નમોઽત્થુ ણં અરહંતાણં ભણિત્તુ જવિહં
નિરાવરાધી તો મે દેવતા સાણેજ્ઞં દેતુ, સાગારં ભત્તં પચ્ચક્કાધિતું ઓગાહો, દેવતાસાણેજ્ઞેણં
મગરપુટ્ટીઠિતો બહૂણિ ઉપ્પલપડમાણિ ગેણિહત્તુત્તિણ્ણો, રણ્ણા હરિસિતેણ ક્ષામિતો ઉવગૂહો ય,
પહિપક્કરિણિગ્ગહં કાતૂણ ભણિતો-કિં તે વરં દેમિ ?, તેણ ણિરંભમાણેણવિ પચ્ચજ્ઞા ચરિતા

મંત્રી હતો. તે મંત્રી રાજાનું હિત ઈચ્છનારો હોવાથી બીજા ખંડિયા રાજા, યોદ્ધા, ગામના મુખીઓને 10
અપ્રિય હતો. તેથી તેના વિનાશ માટે તેઓએ ક્ષેમમંત્રીના માણસોને દાન-સન્માન કરવાદ્વારા
સત્કારે છે. (અર્થાત્ તેઓને પુષ્કળ ધનાદિ આપીને પોતાના બનાવે છે.) અને રાજાને મારી નાંખવા
મોકલે છે. ખબર પડતા સૈનિકો તેઓને પકડી લે છે અને માર મારતા તેઓ કહે છે કે - “અમે
ક્ષેમમંત્રીના માણસો છીએ અને તે મંત્રીએ જ અમને રાજાને મારવા નિયુક્ત કર્યા છે.”

મંત્રીને પકડતા તેણે કહ્યું “હું સર્વજીવોના હિતને કરું છું તો શું રાજાના શરીરને ન કરું?” 15
છતાં રાજાએ મંત્રીને મારી નાંખવાની આજ્ઞા આપી. રાજાના બગીચામાં પત્રોવાળા એવા કમળોથી
છવાયેલી એક ઊંડી વાવડી હતી પરંતુ તેમાં મગર, ગ્રાહ (જલજંતુવિશેષ) ને કારણે ઉતરવું કપરું
હતું. તે વાવડીમાંથી તે કમળો લેવા કોઈ સમર્થ હતું નહીં. રાજા જેને મારી નાંખવાનો આદેશ આપતો
તેને કહેવામાં આવતું કે - “આ વાવડીમાંથી કમળો લાવ.” (મંત્રીને પણ એ જ પ્રમાણે કહેવામાં
આવ્યું.) ત્યારે ક્ષેમમંત્રી ઊઠીને “નમો અરિહંતાણં” એમ બોલીને - જો હું નિરપરાધી હોઉં તો દેવ 20
મને સાનિધ્ય આપે એમ કહીને સાગારિક ભક્તનું પચ્ચક્કાણ કરીને વાવડીમાં ઉતર્યો.

દેવના સાનિધ્યથી = દેવના પ્રભાવે મગરની પીઠ ઉપર રહીને તેણે ઘણા બધા કમળો ગ્રહણ
કરીને વાવડીથી બહાર આવ્યો. રાજા ખૂબ ખુશ થયો, મંત્રી પાસે ક્ષમા માંગી અને ભેટી પડ્યો. ત્યાર
બાદ શત્રુપક્ષનો નિગ્રહ કરીને રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યું - “બોલ, તને કયું વરદાન આપું?” ઘણું

૫૬. વિનાશનિમિત્તં ક્ષેમસત્ત્વાન્ પુરુષાન્ દાનસન્માનાભ્યાં સત્ત્કારયન્તિ, રાજોઽભિમરકાન્ પ્રયુજ્ઞન્તિ, ગૃહીતાશ્ચ 25
ભણન્તિ હન્યમાનાઃ-વયં ક્ષેમસત્ત્વાઃ તેનૈવ ક્ષેમેણ નિયુક્તાઃ, ક્ષેમો ગૃહીતો ભણતિ-અહં સર્વસત્ત્વાનાં ક્ષેમં
કરોમિ કિં પુના રાજઃ શરીરસ્યેતિ ?, તથાપિ વધ્ય આજ્ઞાતઃ, રાજાશ્ચાશોકવનિકાયામગાધા પુષ્કરિણી
સંછન્નપત્રવિશમ્પુણાલા ઉત્પલપદ્મોપશોમિતા, સા ચ મકરગ્રાહૈર્દુરવગાહા, ન ચ તાન્યુત્પલાદીનિ કોઽપ્યુચ્ચેતું
સમર્થઃ, યશ્ચ વધ્યો રાજાઽઽદિશ્યતે સ ઉચ્યતે-ઇતઃ પુષ્કરિણીતઃ પદ્માન્યાનયેતિ, તદા ક્ષેમ કથાય નમોઽસ્તુ
અર્હદ્વયો ભણિત્વા યદ્યહં નિરપરાધસ્તદા મહાં દેવતા સાન્નિધ્યં દદાતુ, સાકારં ભક્તં પ્રત્યાખ્યાયાવગાહઃ, 30
દેવતાસાન્નિધ્યેન મકરપૃષ્ઠિસ્થિતો બહૂન્યુત્પલપદ્માનિ ગૃહીત્વોત્તીર્ણઃ, રાજા હ્રદ્યેન ક્ષામિતઃ ઉપગૂહશ્ચ, પ્રતિપક્ષનિગ્રહં
કૃત્વા ભણિતઃ-કિં તે વરં દદામિ ?, તેન નિરુધ્યમાનેનાપિ પ્રવ્રજ્યા ચીર્ણા

પૈવ્વઙ્ગતો, એ તે ગુણા પાણાતિપાતવેરમણે । ઇદં ચાતિચારરહિતમનુપાલનીયં, તથા ચાહ—‘થૂલગે’ત્યાદિ, સ્થૂલકપ્રાણાતિપાતવિરમણસ્ય વિરતેરિત્યર્થઃ શ્રમણોપાસકેનામી પઞ્ચાતિચારાઃ ‘સાતઘ્યાઃ’ જ્ઞપરિજ્ઞયા ન સમાચરિતઘ્યાઃ—ન સમાચરણીયાઃ, તદ્વથેત્યુદાહરણોપન્યાસાર્થઃ, તત્ર બન્ધનં બન્ધઃ—સંયમનં રજ્જુદામનકાદિભિઃ, હનનં વધઃ—તાડનં કસાદિભિઃ છવિઃ—શરીરં તસ્ય છેદઃ—પાટનં કરપત્રાદિભિઃ, 5 ભરણં ભારઃ અતીવ ભરણં અતિભારઃ—પ્રભૂતસ્ય પૂગફલાદેઃ સ્કન્ધપૃષ્ઠાદિષ્વારોપણમિત્યર્થઃ, ભક્તં—અશનમોદનાદિ પાનં—પેયમુદકાદિ તસ્ય ચ વ્યવચ્છેદઃ—નિરોધોડદાનમિત્યર્થઃ, એતાન્ સમાચરત્રતિચરતિ પ્રથમાણુવ્રતં, તદ્વત્રાયં તસ્ય વિધિઃ —

બન્ધો દુવિધો—દુપદાણં ચતુષ્પદાણં ચ, અઢાણ અણઢાણ ય, અણઢાણ ન વઢ્ધતિ બંધેતું, અઢાણ દુવિધો—નિરવેક્ષ્વો સાવેક્ષ્વો ય, ણિરવેક્ષ્વો ણેચ્ચલં ધણિતં જં બંધતિ, સાવેક્ષ્વો જં દામગંઠિણા 10 જં વ સક્કેતિ પલીવળગાદિસું મુંચિતું છિંદિતું વા તેણ સંસરપાસણ બંધેતવ્વં, एवं તાવ અટકાવવા છતાં મંત્રીએ દીક્ષાનું શરણ લીધું અને તેણે પ્રવ્રજ્યા લીધી. પ્રાણાતિપાતથી અટકવામાં આ ગુણો થાય છે. આ પ્રથમઅશુવ્રતનું અતિચારરહિત થઈને પાલન કરવાનું હોય છે. આ જ વાત મૂળમાં કહી છે કે — “થૂલગ...” શ્રાવકે સ્થૂલકપ્રાણાતિપાતવિરમણના એટલે કે સ્થૂલપ્રાણાતિપાતની વિરતિના આ પાંચ અતિચારો જ્ઞપરિજ્ઞાવડે = જ્ઞાનથી જાણવા યોગ્ય છે (એટલે કે તે અતિચારોનું 15 સારી રીતે જ્ઞાન મેળવવું) પણ તેઓનું આચરણ કરવું નહીં.

તે પાંચ અતિચારો આ પ્રમાણે છે — (૧) બંધ : દોરી, દોરડાં વિગેરેવડે બાંધવું, (૨) વધ : હણવું, એટલે કે ચાબૂક વિગેરેવડે મારવું. (૩) છવિચ્છેદ : છવિ એટલે શરીર. તેને કરવત વિગેરેવડે છેદવું. (અર્થાત્ અંગ—ઉપાંગનું છેદવું.) (૪) અતિભાર : પશુ વિગેરેની પીઠ વિગેરે ઉપર સોપારી વિગેરે ઘણી બધી વસ્તુનો ભાર મૂકવો. (૫) ભક્ત—પાનચ્છેદ : ભાત વિગેરે એ 20 ભક્ત = ભોજન જાણવું. પાણી વિગેરે પાન જાણવું. આ ભોજન—પાનનું અટકાવવું એટલે કે તે દેવું નહીં. આ બંધાદિને કરતો શ્રાવક પ્રથમઅશુવ્રતમાં અતિચાર લગાડે છે. અહીં (જો બંધ, વધાદિ કરવા જ પડે તો) તેની વિધિ આ પ્રમાણે જાણવી ⇨

(૧) બંધ બે પ્રકારે છે — બે પગવાળા એવા દાસ—દાસી વિગેરેનું બંધન અને ચાર પગવાળા એવા ગાય વિગેરેનું બંધન. તે પણ પ્રયોજનથી અને નિષ્પ્રયોજન એમ બે પ્રકારે છે. શ્રાવકે નિષ્પ્રયોજન 25 કોઈને પણ બાંધવા જોઈએ નહીં. પ્રયોજનથી બે પ્રકારે બંધાય—નિરપેક્ષ અને સાપેક્ષ. તેમાં નિરપેક્ષબંધન એટલે જેમાં તે જીવ બિલકુલ હલન—ચલન ન કરી શકે તેમ ગાઢ રીતે બાંધવો. અને સાપેક્ષ એટલે જેમાં માત્ર સામાન્યથી ગાંઠ બાંધવાદ્વારા બંધાય અથવા આગ વિગેરે લાગતા ભાગવું હોય ત્યારે બાંધેલા જીવને આપણે સહેલાઈથી તેના બંધનો છોડી શકીએ કે છેદી શકીએ એ રીતે બાંધવો. શ્રાવકે બાંધવું જ પડે તો આવા ઢીલાબંધનથી બાંધવું જોઈએ. આ વાત ચતુષ્પદોની કરી.

30 ૫૭. પ્રવ્રજિતઃ, એ તે ગુણાઃ પ્રાણાતિપાતવિરમણે । બન્ધો દ્વિવિધો—દ્વિપદાનાં ચતુષ્પદાનાં ચ, અર્થાયાનર્થાય ચ, અનર્થાય ન વર્તતે બન્ધું, અર્થાય દ્વિવિધઃ—નિરપેક્ષસાપેક્ષશ્ચ, નિરપેક્ષો યત્રિશ્ચલં બધ્નાતિ બાઢં, સાપેક્ષો યદામગ્રન્થિના યચ્ચ શક્નોતિ પ્રદીપનકાદિષુ મોચયિતું છેતું વા તેન સંસરત્યાશકેન બદ્ધવ્યં, एवं તાવત્

“ચતુષ્પદાણં, દુષ્પદાણંપિ દાસો વા દાસી વા ચોરો વા પુત્તો વા ણ પઠંતગાદિ જતિ બજ્જતિ તો સાવેક્કાણિ બંધિતવ્વાણિ રક્ષિતવ્વાણિ ચ જથા અગ્ગિભયાદિસુ ણ વિણસ્સંતિ, તાણિ કિર દુષ્પદચતુષ્પદાણિ સાવગેણ ગેણિહતવ્વાણિ જાણિ અબ્બાણિ ચેવ અચ્છંતિ, વહોવિ તથા ચેવ, વધો ણામ તાલણા, અણઢાણ (તહેવ), ણિરવેક્કો ણિહયં તાલેતિ, સાવેક્કો પુણ પુલ્લમેવ भीतपरिसेण 5
હોતવ્વં, મા હણણં કારિજ્જા, જતિ કરેજ્જ તતો મમ્મં મોત્તૂણં તાથે લતાણ દોરેણ વા એક્કં દો તિણિણ વારે તાલેતિ, છવિચ્છેદો અણઢાણ તથેવ, ણિરવેક્કો હત્થપાદકર્ણણાણાણાં ણિહયત્તાણ છિંદતિ, સાવેક્કો ગંડં વા અરુયં વા છિંદેજ્જ વા ડહેજ્જ વા, અતિભારો ણ આરોવેતવ્વો, પુલ્લં ચેવ જા વાહણાણ જીવિયા સા મોત્તવ્વા, ણ હોજ્જા અણ્ણા જીવિતા તાથે દુષ્પદો જં સયં ઝક્ખિવતિ

દ્વિપદોમાં પણ દાસ, દાસી, ચોર કે પુત્ર કે જે ભણતો વિગેરે ન હોય અને જો બાંધવો પડે તો સાપેક્ષ રીતે બાંધવો જોઈએ. અને તે સમયે તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ કે જેથી આજુબાજુ આગ વિગેરે 10
લાગે ત્યારે બાંધવો જીવ મરી ન જાય. (અર્થાત્ તે સમયે સહેલાઈથી તેને છોડી બંને જણા ભાગી શકે એ રીતે બાંધી તેનું રક્ષણ કરવું.) શ્રાવકે તેવા દ્વિપદ કે ચતુષ્પદ ગ્રહણ કરવા જોઈએ કે જેઓને બાંધવાની જરૂર જ ન પડે.

(૨) વધ પણ તેજ પ્રમાણે (એટલે કે ચતુષ્પદ, દ્વિપદને) જાણવો. વધ એટલે ચાબુક વિગેરેવડે 15
હણવું. નિષ્પ્રયોજન વધ કરાય નહીં. (પ્રયોજનથી બે પ્રકારે નિરપેક્ષ અને સાપેક્ષ) નિરપેક્ષ એટલે કોઈ જીવ સામેવાળાને નિર્દયતાથી મારે. સાપેક્ષવધમાં શ્રાવકે પ્રથમથી પર્ષદામાં પોતાનો ભય ઊભો રાખવો જોઈએ. (અર્થાત્ લોકો તેનાથી ડરતા રહે એમ જ વર્તવવું જોઈએ.) જેથી કોઈને મારવાની જરૂર જ પડે નહીં. છતાં કોઈને મારવા પડે તો મર્મસ્થાનને છોડીને ચાબુકથી કે દોરડાંથી એક, બે કે ત્રણવાર મારે.

(૩) છવિચ્છેદ પણ નિષ્કારણ શ્રાવકે કરવો જોઈએ નહીં. નિરપેક્ષ છવિચ્છેદ તે કે જે હાથ, 20
પગ, કર્ણ, નખ વિગેરેને નિર્દયતાથી કાપે. સાપેક્ષ તે કે જે ગુમડું, કે કોઈ ઘાને છોદે કે બાળે.

(૪) શ્રાવકે અતિભાર પણ કોઈની ઉપર ચઢાવવો જોઈએ નહીં. તેમાં સૌ પ્રથમ તો એવી આજીવિકા ગ્રહણ જ ન કરવી જેમાં પશુ વિગેરે ઉપર ભાર ચઢાવીને જીવન ચલાવવું પડે. જો બીજી કોઈ આજીવિકા મળતી ન હોય તો દ્વિપદ = દાસ-દાસી વિગેરે પોતાની મેળે જેટલો ભાર ચઢાવી

૫૮. ચતુષ્પદાનાં, દ્વિપદાનામપિ દાસો વા દાસી વા ચૌરો વા પુત્રો વા ડપ્પઠદાદિર્યદિ બદ્ધ્યતે તદા સાપેક્ષાણિ 25
બદ્ધવ્યાનિ રક્ષિતવ્યાનિ ચ યથાગ્નિભયાદિષુ ન વિનશ્યન્તિ, તે કિલ દ્વિપદચતુષ્પદાઃ શ્રાવકેણ ગ્રહીતવ્યા યેડબદ્ધા એવ તિષ્ઠન્તિ, વધોઽપિ તથૈવ, વધો નામ તાડનં, અનર્થાય (તથૈવ) નિરપેક્ષો નિર્દયં તાડયતિ, સાપેક્ષઃ પુનઃ પૂર્વમેવ भीतपर्षदा भवितव्यं મા ઘાતં કુર્યાદ્, યદિ કુર્યાત્ તતો મર્મ મુક્ત્વા તદા લતયા દવરકેણ વા એકશો દ્વિત્વિર્વારાન્ તાડયતિ, છવિચ્છેદોઽનર્થાય તથૈવ નિરપેક્ષો હસ્તપાદકર્ણાણાણાં નિર્દયતયા છિન્નન્તિ, સાપેક્ષો ગણ્ડં વા અરુવાં છિન્દ્યાદ્વા દહેદ્વા, અતિભારો નારોપયિતવ્યઃ, પૂર્વમેવ યા વાહનેનાજીવિકા 30
સા મોક્તવ્યા, ન ભવેદન્યા જીવિકા તદા દ્વિપદો યં સ્વયમુત્ક્ષિપતિ

ઉત્તારેતિ વા ભારં એવં વહાવિજ્જતિ, બહુલ્લાણં જથા સાભાવિયાઓવિ ભારાતો ઊગઓ કીરતિ, હલસગડેસુવિ વેલાએ મુયતિ, આસહત્થીસુવિ એસ વિહી, ભક્તપાણવોચ્છેદો ણ કસ્સઇ કાતલ્લો, તિલ્લહુદ્ધો મા મરેજ્જ, તથેવ અણદ્વાએ દોસા પરિહરેજ્જા, સાવેક્કો પુણ રોગણિમિત્તં વા વાયાએ વા ભણેજ્જા—અજ્જ તે ણ દેમિત્તિ, સંતિણિમિત્તં વા ઉવવાસં કારાવેજ્જા, સલ્લકથિવિ જતણા જથા

5 થૂલગપાણાતિવાતસ્સ અતિચારો ણ ભવતિ તથા પયતિતલ્લં, ણિરવેક્કલ્લંબંધાદિસુ ય લોગોવધાતાદિયા દોસા ભાણિયલ્લા । ઉત્તં સાતિચારં પ્રથમાણુવતં, અધુના દ્વિતીયમુચ્ચતે, તત્રેદં સૂત્રં —

થૂલગમુસાવાયં સમણોવાસઓ પચ્ચલ્લકાઢ, સે ય મુસાવાએ પંચવિહે પત્તત્તે, તંજહા—
કન્નાલીએ ગવાલીએ ભોમાલીએ નાસાવહારે કૂડસલ્લિજ્જે । થૂલગમુસાવાયવેરમણસ્સ
સમણોવાસણં ઇમે પંચ, તંજહા—સહસ્સલ્લભલ્લકાણે રહસ્સલ્લભલ્લકાણે સદારમંતભેએ

10 મોસુવએસે કૂડલેહકરણે ૨ ॥

અસ્ય વ્યાખ્યા—મૃષાવાદો હિ દ્વિવિધઃ—સ્થૂલઃ સૂક્ષ્મશ્ચ, તત્ર પરિસ્થૂલવસ્તુવિષયોડતિ-
દુષ્ટવિવક્ષાસમુદ્ભવઃ સ્થૂલો, વિપરીતસ્ત્વિતરઃ, તત્ર સ્થૂલ એવ સ્થૂલકઃ ૨ શ્વાસૌ મૃષાવાદશ્ચેતિ

શકે કે ઉતારી શકે તેટલો જ ભાર તેમની પાસે વહન કરાવવો. બળદો માટે તો તેઓ જેટલો ભાર
સ્વાભાવિક રીતે વહન કરી શકે તેના કરતા પણ કંઈક ઓછો વહન કરાવે. બળદોને હળ, ગાડાં

15 વિગેરેથી પણ યોગ્ય સમયે છૂટા કરી દે. ઘોડા—હાથીઓમાં પણ આ જ વિધિ જાણવી.

(પ) ભોજન—પાણીનો છેદ પણ કોઈનો શ્રાવકે કરવો નહીં, નહીં તો તે જીવ તીવ્ર ભૂખથી
કદાચ મરણ પણ પામે. ભક્ત—પાનનો છેદ પણ કારણ—નિષ્કારણ બે પ્રકારે છે. તેમાં નિષ્કારણ
ભક્ત—પાનચ્છેદ કરવા દ્વારા થતાં દોષોનો ત્યાગ કરે. (અર્થાત્ નિષ્કારણ છેદ કરે નહીં.) સાપેક્ષ
ભક્ત—પાનચ્છેદમાં રોગને દૂર કરવા માટે કે કોઈને સીધો કરવા માટે માત્ર વચનથી એમનેમ બોલે

20 કે — “આજે તને હું ખાવાનું નહીં આપું.” અથવા રોગાદિની શાંતિ = શમન માટે ઉપવાસ કરાવે.
સર્વત્ર જયણા એ જ કે જે રીતે સ્થૂલકપ્રાણાતિપાતનો અતિચાર ન થાય તે રીતે વર્તવું. અને નિરપેક્ષબંધ
વિગેરેમાં લોકનિદા વિગેરે દોષો કહેવા. આ પ્રમાણે અતિચારસહિત પ્રથમ અણુવ્રત કહ્યું.

અવતરશિક્ષા : હવે બીજું અણુવ્રત કહેવાય છે. તેમાં આ સૂત્ર છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

25 ટીકાર્થ : મૃષાવાદ સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં અત્યંત સ્થૂલ વસ્તુસંબંધી
અતિદુષ્ટવિવક્ષાથી ઉત્પન્ન થયેલ મૃષાવાદ સ્થૂલ જાણવો. અને તેનાથી વિપરીત એટલે કે
અતિસૂક્ષ્મવસ્તુસંબંધી મૃષાવાદ સૂક્ષ્મ જાણવો. સ્થૂલ પોતે જ સ્થૂલક. તથા સ્થૂલક એવો મૃષાવાદ તે

૫૧. ઉત્તારયતિ વા ભારં એવં વાહ્યતે, લલિવર્દાનાં યથા સ્વાભાવિકાદપિ ભારાદૂનઃ ક્રિયતે, હલશકટેષ્વપિ
વેલાયાં મુચ્ચતિ, અશ્વહસ્ત્યાદિષ્વપ્યેષ એવ વિધિઃ, ભક્તપાનવ્યવચ્છેદો ન કસ્યાપિ કર્તવ્યઃ તીવ્રક્ષુન્મા પ્રિયેત

30 તથૈવાનર્થાય દોષાન્ પરિહરેત્, સાપેક્ષઃ પુના રોગણિમિત્તં વા વાચા વા ભણેત્—અદ્ય તુભ્યં ન તદામીતિ, શાન્તિનિમિત્તં
વોપવાસં કારયેત્, સર્વત્રાપિ યતના યથા સ્થૂલપ્રાણાતિપાતસ્યાતિચારો ન ભવતિ તથા પ્રયતિતલ્લં, નિરપેક્ષલ્લબ્ધાદિષુ
ચ લોકોપધાતાદયો દોષા ભણિતલ્લાઃ।

સમાસઃ, તં શ્રમણોપાસકઃ પ્રત્યાખ્યાતીતિ પૂર્વવત્, સ ચ મૃષાવાદઃ પञ्चविधः प्रज्ञतः—पञ्चप्रकारः प्ररूपितस्तीर्थकरणधरैः, तद्यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, कन्याविषयमनृतं कन्यानृतं—अभिन्नकन्य-
कामेव भिन्नकन्यकां वक्ति विपर्ययो वा, एवं गवानृतं अल्पक्षीरामेव गां बहुक्षीरां वक्ति विपर्ययो
वा, एवं भूम्यनृतं परसत्कामेवात्मसत्कां वक्ति, व्यवहारे वा नियुक्तोऽनाभवंतव्यवहारस्यैव कस्यचिद्
रागाद्यभिभूतो वक्ति—अस्येयमाभवतीति, न्यस्यते—निक्षिप्यत इति न्यासः—रूप्यकाद्यर्पणं 5
तस्यापहरणं न्यासापहारः, अदत्तादानरूपत्वादस्य कथं मृषावादत्वमिति ?, उच्यते, अपलपतो
मृषावाद इति, कूटसाक्षित्वं उक्तोचमत्सराद्यभिभूतः प्रमाणीकृतः सन् कूटं वक्ति, अविधवाद्यनृतस्या-
त्रैवान्तर्भावो वेदितव्यः । मुंसावादे के दोषा ? अक्कज्जंते वा के गुणा ?, तत्थ दोसा कण्णगं

સ્થૂલકમૃષાવાદ એ પ્રમાણે સમાસ કરવો. આ સ્થૂલમૃષાવાદનું શ્રાવક પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. પ્રત્યાખ્યાન
શબ્દનો અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો અર્થાત્ શ્રાવક સ્થૂલકમૃષાવાદથી અટકે છે. તીર્થકર—ગણધરોએ તે 10
મૃષાવાદ પાંચ પ્રકારનો કહ્યો છે.

તે આ પ્રમાણે — (૧) **કન્યાવિષયક મૃષાવાદ** : અખંડિતશીલવાળી કન્યાને ખંડિતશીલવાળી
કહે અથવા ખંડિતશીલવાળી કન્યાને અખંડિતશીલવાળી કહે. (૨) **ગાયસંબંધી મૃષાવાદ** : અલ્પ
દૂધ આપતી ગાયોને બહુ દૂધ આપે છે એમ કહે અથવા બહુદૂધવાળી ગાયને અલ્પદૂધવાળી કહે. (૩)
ભૂમિસંબંધી મૃષાવાદ : બીજાની ભૂમિને પોતાની કહે અથવા કોઈ કેસમાં પોતાને નિર્ણાયક તરીકે 15
નિયુક્ત કર્યો હોય ત્યારે જેના પક્ષમાં કેસ ન જીતાતો હોય તેવા જ કોઈના પ્રત્યે પોતે રાગાદિથી યુક્ત
હોવાથી બોલે કે — આ ભૂમિ આની માલિકિની છે. (અર્થાત્ તે વ્યક્તિ પ્રત્યેના રાગાદિને કારણે તેની
ભૂમિ ન હોવા છતાં તેની કહે.)

(૪) **ન્યાસાપહાર** : જેનું સ્થાપન કરાય તે ન્યાસ અર્થાત્ રૂપિયાઓનું અર્પણ. તેનું અપહરણ
તે ન્યાસાપહાર. (અર્થાત્ પોતાની પાસે થાપણ રાખેલા ધનાદિની ચોરી કરવી.) **શંકા** : ન્યાસાપહાર 20
એ અદત્તાદાનરૂપ હોવાથી તેનું મૃષાવાદપણું કેવી રીતે ઘટે ? **સમાધાન** : થાપણ મૂકેલા ધનાદિનો
અપલાપ થતો હોવાથી (એટલે કે થાપણ મૂકનાર જ્યારે ધનાદિ પાછા લેવા આવે ત્યારે આ બોલે
કે તમે મને ક્યાં કંઈ આપ્યું છે ? હું તમને ઓળખતો પણ નથી વિગેરે રીતે ધનાદિનું હરણ કરવા
માટે ખોટું બોલતો હોવાથી) આ મૃષાવાદ છે.

(૫) **કૂટસાક્ષિત્વ** : લાંચ, ઈર્ષા વિગેરેથી યુક્ત પુરુષ જ્યારે સાક્ષી તરીકે બનાવવામાં આવે 25
ત્યારે ખોટું બોલે. (અર્થાત્ ખોટી સાક્ષી આપે.) પતિવ્રતા સ્ત્રી વિગેરે સંબંધી મૃષાવાદનો આ પાંચમાં
યથાયોગ્ય સમાવેશ કરી લીધેલો જાણવો. (આમ, પાંચ પ્રકારનો સ્થૂલકમૃષાવાદ કહ્યો.) મૃષાવાદમાં
કયા દોષો લાગે ? અથવા મૃષા ન બોલવામાં કયા ગુણો થાય ? તેમાં દોષો આ પ્રમાણે જાણવા કે
— કન્યાને અકન્યા બોલનારને (એટલે કે અખંડિતશીલવાળી કન્યાને ખંડિતશીલવાળી બોલનારને)
ભોગાંતરાય દોષો થાય છે અથવા સામેવાળી કન્યા દ્વેષ પામતા આત્મહત્યા કરે અથવા બીજા પાસે 30

૬૦. મૃષાવાદે કે દોષા : ? અક્રિયમાણે વા કે ગુણા : ?, તત્ર દોષા : કન્યકાં

- ચેવં અકળ્પણાં ભળંતે ભોગંતરાયદોસા પદુદ્ધા વા આતઘાતં કરેજ્જ કારવેજ્જ વા, एवं सेसेसुवि भाणियव्वा । णासावहारे य पुरोहितोदाहरणम्—सो जथा णमोक्कारे, गुणे उदाहरणं—कोकणगोसावगो मणुस्सेण भणितो—घोडए णासंते आहणाहित्ति, तेण आहतो मतो य करणं णीतो, पुच्छितो—को ते सक्खी ?, घोडगसामिएण भणियं—एतस्स पुत्तो मे सक्खी, तेण दारएण भणितं—
- 5 सच्चमेतन्ति, तुद्धा पूजितो सो, लोगेण य पसंसितो, एवमादिया गुणा मुसावादवेरमणे । इदं चातिचाररहितमनुपालनीयम्, तथा चाह—‘थूलगमुसावादवेरमणस्स’ व्याख्या—स्थूलकमृषावाद-विरमणस्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचाराः ज्ञातव्याः ज्ञपरिज्ञया न समाचरितव्याः, तद्यथेति पूर्ववत्, सहसा—अनालोच्य अभ्याख्यानं सहसाऽभ्याख्यानं अभिशंसनम्—असदध्यारोपणं, तद्यथा—चौरस्त्वं पारदारिको वेत्यादि, रहः—एकान्तस्तत्र भवं रहस्यं तेन तस्मिन् वा अभ्याख्यानं
- 10 रहस्याभ्याख्यानं, एतदुक्तं भवति—एकान्ते मन्त्रयमाणान् वक्ति—एते हीदं चेदं च राजापकारित्वादि

- પોતાને મારી નખાવે. આ જ પ્રમાણે શેષ ભેદોમાં પણ આ જ દોષો કહેવા. ન્યાસાપહારમાં પુરોહિતનું ઉદાહરણ જાણવું. તે ઉદાહરણ નમસ્કારનિર્યુક્તિમાં (ભા. ૪, પૃ. ૧૪૫માં) કહેલાનુસારે જાણી લેવું. ગુણમાં ઉદાહરણ — એક કોંકણગ શ્રાવક હતો. ઘોડાઓના સ્વામીએ તેને કહ્યું કે — “જો ઘોડા ભાગી જાય તો તારે મારીને તેને અટકાવવા.” શ્રાવકે એક ઘોડો ભાગતો હતો એટલે તેને માર્યો પરંતુ
- 15 તેમાં તે ઘોડો મૃત્યુ પામ્યો. એટલે ઘોડાના સ્વામીએ શ્રાવકને પકડીને ન્યાયાલયમાં લઈ ગયો. ન્યાયાધીશે ઘોડાના સ્વામીને પૂછ્યું કે — “શ્રાવકે ઘોડાને માર્યો છે એમાં કોઈ સાક્ષી છે ?” ઘોડાના સ્વામીએ કહ્યું — “આનો દીકરો જ મારે સાક્ષી છે.” ત્યારે પુત્રે મૃષાવાદ બોલવાને બદલે જે સત્ય હકીકત હતી તે કહી. બધા લોકો પુત્રની સત્યવાદીતા ઉપર ખુશ થયા. તેની પૂજા થઈ. લોકોએ પણ તેની પ્રશંસા કરી. આવા બધા પ્રકારના ગુણો મૃષાવાદથી અટકવામાં થાય છે.
- 20 આ બીજું વ્રત અતિયાર વિના પાલવું જોઈએ. તે જ વાત મૂળમાં કહી છે કે ‘થૂલગ...’ આ સૂત્રની વ્યાખ્યા — શ્રાવકે સ્થૂલકમૃષાવાદથી વિરતિના આ પાંચ અતિયારો જાણવા પરંતુ આચરવા નહીં. તે પાંચ અતિયારો આ પ્રમાણે છે—(૧) વિચાર્યા વિના ખોટું આળ ચઢાવવું તે સહસાઅભ્યાખ્યાન. તે આ પ્રમાણે—તું ચોર છે અથવા તું પરસ્ત્રીલંપટ છે, વિગેરે. (૨) રહસ્યઅભ્યાખ્યાન : રહસ્ય એટલે એકાન્ત. તેમાં જે થયેલું હોય તે રહસ્ય. તેનાવડે અથવા તેના
- 25 વિશે જે અભ્યાખ્યાન તે રહસ્યાભ્યાખ્યાન. ભાવાર્થ એ છે કે—એકાન્તમાં મંત્રણા કરતા એવા લોકો માટે બોલે કે—આ લોકો આ આ રાજઅપકારિત્વ વિગેરેની (એટલે કે રાજા વિરુદ્ધ થવાની વિગેરે) વિચારણા કરી રહ્યા છે.

૬૧. ચૈવાકન્યકાં ભળતિ ભોગાન્તરાયદોષાઃ પ્રદ્વિષ્ણ વાઽઽત્મઘાતં કુર્યાત્કારયેદ્વા, एवं शेषेष्वपि भणितव्याः । न्यासापहारे च पुरोहितोदाहरणं—स यथा नमस्कारे, गुणे उदाहरणं—कोङ्कणकश्रावको मनुष्येण भणितः—
- 30 घोटकं नश्यन्तं आजहि इति, तेनाहतो मृतश्च करणं नीतः, पृष्ठः—कस्तव साक्षी ?, घोटकस्वामिकेन भणितं—एतस्य पुत्रो मे साक्षी, तेन दारकेण भणितं—सत्यमेतदिति तुष्टाः (सभ्याः). पूजितः सः, लोकेन च प्रशंसितः, एवमादिका गुणा मृषावादविरमणे ।

મન્ત્રયન્તિ, સ્વદારે મન્ત્રભેદઃ સ્વદારમન્ત્રવેદઃ—સ્વદારમન્ત્રપ્રકાશનં સ્વકલત્રવિશ્રબ્ધવિશિષ્ટાવસ્થા-
મન્ત્રિતાન્યકથનમિત્યર્થઃ, મૃષોપદેશઃ અસદુપદેશ इत्यर्थः, કૂટમ્—અસદ્ભૂતં લિખ્યત इति लेखः
તસ્ય કરણ—ક્રિયા કૂટલેખક્રિયા—કૂટલેખકરણં અન્યમુદ્રાક્ષરબિંધસ્વરૂપલેખકરણમિત્યર્થઃ,
एतानि समाचरन्नतिचरति द्वितीयाणुव्रतमिति, તથાપાયાઃ પ્રદર્શ્યન્તે, 'સંહસઽભવઃ' પાઠાણં ધ્રુવપુરિસો
સુણેજ્જા સો વા ઇતરો વા મારિજ્જેજ્જ વા, ડંડિજ્જેજ્જ વા એવંગુણો એસત્તિ, ભણં અપ્પાણં 5
તં વા વિરાધેજ્જા, એવં રહસસભવઃ પાઠાણેઽવિ, સદારમંત્રભેદે જો અપ્પણો ભજ્જાએ સંદિધ્ જાણિ
રહસે બોલ્લિતાણિ તાણિ અણ્ણોસિ પગાસેતિ પચ્છ સા લજ્જિતા અપ્પાણં પરં વા મારેજ્જા, તત્થ
ઉદાહરણમ્—મથુરાવાણિગો દિસીયન્તાએ ગતો, ભજ્જા સો જાધે ણ એતિ તાધે બારસમે વરિસે
અણ્ણેણ સમં ઘડિતા, સો આગતો, રત્તિં અન્નાયવેસેણ કપ્પડિયત્તણેણ પવિસતિ, તાણં તદ્દિવસં

(૩) સ્વાદારમંત્રભેદ : પોતાની પત્ની વિશે જે મંત્રભેદ તે સ્વદારમંત્રભેદ, અર્થાત્ પોતાની 10
પત્નીએ વિશ્વાસપૂર્વક પોતાની વિશિષ્ટ કોઈ અવસ્થાની જે વાત કરી હોય તે વાત બીજાને કહી દેવી.
(૪) મૃષા—ઉપદેશ : અર્થાત્ ખોટો ઉપદેશ આપવો. (૫) કૂટલેખકરણ : કૂટ એટલે ખોટું, જે
લખાય તે લેખ, અને કરણ એટલે ક્રિયા. તેથી બીજી વ્યક્તિની સહિ, અક્ષર જેવા સ્વરૂપવાળા
અક્ષર, સહિ કરવા તે કૂટલેખકરણ. આ પાંચ અતિચારોને આચરતો જીવ બીજા અશુવ્રતમાં અતિચાર
લગાડે છે. હવે અપાયોને બતાવે છે. કોઈ ખોલપુરુષે = 'રાજપુરુષવિશેષે સહસા—અભ્યાખ્યાનના 15
વચનો સાંભળ્યા. તેમાં જો તે વાત સાચી હોય તો 'તું ચોર છે' એ પ્રમાણેનું અભ્યાખ્યાન જેને આખું
છે તે પુરુષને પકડીને રાજપુરુષ રાજા પાસે લઈ જાય અને ત્યાં રાજાદ્વારા મરાવે કે દંડ અપાવે. અને
જો એ વાત અસત્ય હોય તો અભ્યાખ્યાન આપનાર ઉપર જ 'આ જ આવા પ્રકારનો = ચોર વિગેરે
છે' એમ વિચારી રાજપુરુષ તેને મારે અથવા દંડ કરે. (અથવા) તે અભ્યાખ્યાનના વચનો રાજપુરુષે
સાંભળી લીધા હોય તો તેઓના ભયથી અભ્યાખ્યેયપુરુષ પોતાને મારી નાખે કે પછી અભ્યાખ્યાન 20
આપનારને મારી નાખે. આ જ પ્રમાણેના દોષો રહસ્યાભ્યાખ્યાનમાં પણ જાણી લેવા.

સ્વદારમંત્રભેદમાં જો પુરુષ પોતાની પત્ની સાથે એકાન્તમાં જે વાતચીત થઈ હતી તે બીજાને કહે
ત્યારે તે પત્ની લજ્જા પામેલી પોતાની જાતને કે સામેવાળાને મારી નાખે. તેમાં ઉદાહરણ આ પ્રમાણે
જાણવું — મથુરાનગરીનો વેપારી એકવાર દિગ્વ્યાત્રા (દેશાટન) માટે નીકળ્યો. તે ઘણા સમય પછી
પણ જ્યારે પાછો આવતો નથી ત્યારે તેની પત્નીએ બારમાં વર્ષે બીજા પુરુષ સાથે સંબંધો બાંધ્યા. 25
બીજી બાજુ તે વેપારી દિગ્વ્યાત્રાથી પાછો ફર્યો. પત્નીની પરીક્ષા માટે તે રાત્રિના સમયે અજ્ઞાતવેષ
ધારણ કરીને ભિક્ષાચર તરીકે ઘરમાં પ્રવેશ કરે છે. તે દિવસે તે બંને જણા સાથે જમવાના હતા.

૬૨. સહસાઽભ્યાખ્યાનં રાજપુરુષઃ શૃણુયાત્ સ ચેતરો વા માર્યતે દણ્ડયતે વા એવંગુણઃ એષ ઇતિ, ભયેનાત્માનં
તં વા વિરાધયેત્, એવં રહોઽભ્યાખ્યાનેઽપિ, સ્વદારમન્ત્રભેદે ચ આત્મનો ભાર્યયા સમં યાનિ રહસિ ઉક્તાનિ
તાન્યન્વેષાં પ્રકાશયતિ પશ્ચાત્, સા લજ્જિતાઽત્માનં પરં વા મારયેત્, તત્રોદાહરણં—મથુરાવાણિક્ દિગ્વ્યાત્રાયૈ 30
ગતઃ, ભાર્યા તસ્ય યદા નાયાતિ તદા દ્વાદશે વર્ષેઽન્યેન સમં સ્થિતા, સ આગતઃ, રાત્રૌ અજ્ઞાતવેષેણ કાર્પટિકત્વેન
પ્રવિશતિ, તયોસ્તદ્દિવસે

પૈગંતં, કપ્પડિઓ ચ મગ્ગતિ, તીણ ચ વહિતવ્વગં ચ્ચજ્જગાદિ, તાથે ણિયગપ્પતિં વહાવેતિ, અણ્ણાતચ્ચજ્જાણે તાથે પુણરવિ ગંતું મહતા રિદ્ધીણે આગતો સયણાણ સમં મિલિતો, પરોવદેસેણ વયસ્સાણ સવ્વં કથેતિ, તાણ અપ્પા મારિતો । મોસુવદેસે પરિવ્વાયગો મણુસ્સં ધણતિ—કિં કિલિસ્સસિ ?, અહં તે જદિ રુચ્ચતિ ણિસણ્ણો ચેવ દવ્વં વિદ્ધવાવેમિ જાહિ કિરાડયં ડચ્છિણ્ણં

5 ભિક્ષાયરે ભિક્ષા માંગી. તેણીને ખાજા (ખાદ્ય વિશેષ) વિગેરે અન્ય સ્થાને લઈ જવાના હતા. (ચૂર્ણિના આધારે દૃષ્ટાન્ત સ્પષ્ટ કરાય છે — અર્થાત્ પોતાના ઘરે જે રસોઈ બનાવી હતી તેમાંની ખાજા વિગેરે અમુક સુંદર વસ્તુઓ તે પોતાના પ્રેમી માટે લઈ જવા માંગતી હતી.

તેથી તેણીએ આ ભિક્ષાયરને કહ્યું — “જો તું મારું એક કામ કરીશ તો હું તને સારી ભિક્ષા આપીશ.” ભિક્ષાયરે વાત સ્વીકારી.) એટલે તેની પત્ની ખાજા વિગેરે દ્રવ્યોને એક વસ્ત્રાદિમાં બાંધીને 10 પોતાના ભિક્ષાયર બનેલા પતિના ખભા ઉપર મૂકી પ્રેમીના ઘરે લઈ જાય છે. (ત્યાં પહોંચ્યા પછી પત્ની ભિક્ષાયરને કહે છે કે — “તું મારા ઘરે જા અને હું ન આવું ત્યાં સુધી તું મારા ઘરનું રક્ષણ કરજે.” ભિક્ષાયર ત્યાંથી નીકળવાને બદલે ત્યાં જ છુપાઈને પત્ની તે પ્રેમી સાથે શું કરે છે ? વિગેરે બધું જાણી લઈને) અજ્ઞાતવેષમાં જ ત્યાંથી નીકળી જાય છે.

ત્યાર પછી બીજા દિવસે ફરીથી મોટી ઋદ્ધિ સાથે હવે પોતાના વેપારીના વેષમાં જ તે ઘરે આવે 15 છે અને ઘરે આવેલો તે સ્વજનો સાથે મળે છે. (સ્વજનો, મિત્રો વિગેરે આટલા વર્ષ બાદ પાછા આવેલા વેપારીને ત્યાં શું જોયું ? શું કર્યું ? વિગેરે સમાચારો પૂછે છે. ત્યારે પોતાની પત્નીનો આગલી રાત્રે જોયેલો પ્રસંગ) બીજાના બહાનાથી પોતાના મિત્રોને તે બધી વાત કરે છે. (આ બધી વાત પોતાની પત્ની સાંભળે છે અને તે જાણી જાય છે કે મારી પોલ પતિએ જાણી લીધી છે.) તેણીએ આત્મહત્યા કરી.

20 મૃષોપદેશમાં પરિવ્રાજકનું દૃષ્ટાન્ત જાણવું. (આ દૃષ્ટાન્ત ચૂર્ણિના આધારે સ્પષ્ટ કરાય છે.) એક ચોરે નંદાવર્તના આકારે ખાતર પાડ્યું. બીજા દિવસે લોકો ત્યાં ભેગો થયા. ચોરની આ કળાની પ્રશંસા કરે છે. તે સમયે ચોર પણ ત્યાં જ ઊભો હોય છે. ત્યાં જ ઊભા રહેલા એક પરિવ્રાજકે લોકોને કહ્યું — “તમે શું ભેગા થઈને ચોરની મૂર્ખતાની પ્રશંસા કરો છો ?” ચોર આ વાત સાંભળીને આશ્ચર્ય પામ્યો. તેથી તેણે એકાન્તમાં પરિવ્રાજકને ચોરને મુર્ખ કહેવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે પરિવ્રાજકે કહ્યું

25 — “તું આ રીતે કરીશ તો ક્યારેક પકડાઈ જઈશ અને રાજા તને મારી નાખશે. તું આ રીતે ચોરીના કામથી નકામો દુઃખી કેમ થાય છે ? તેના કરતા જો તને ગમે તો હું તને બેઠા-બેઠા જ ઉપાયથી, દ્રવ્ય=ધન ભેગું કરી આપું. ચોરે પૂછ્યું — “કયો ઉપાય છે ?” ત્યારે પરિવ્રાજકે કહ્યું — “હું અમુક વેપારીના દુકાને જઈને બેસીશ, તું પાછળથી ત્યાં આવજે. જ્યારે તે વેપારી ઘરાકો સાથેની લેવડ-

૬૩. પ્રકૃતં, કાર્પટિકશ્ચ માર્ગયતિ, તસ્યાશ્ચ વહનીયં ચ્ચાદ્યકાદિ, તદા નિજકપ્પતિં વાહયતિ, અજ્ઞાતચર્યયા 30 તદા પુનરપિ ગત્વા મહત્યા ઋદ્ધ્યા આગતઃ સ્વજનૈઃ સમં મિલતિ, પરોપદેશેણ વયસ્સ્યાનાં કથયતિ સર્વં, તથાડડત્મા મારિતઃ । મૃષોપદેશે પરિવ્રાજકો મનુષ્યં ધણતિ—કિં કિલિશ્યસિ ?, અહં તે યદિ રોચતે નિષ્ણણ એવ દ્રવ્યમુપાર્જયામિ, યાહિ વણિજં ડચ્છિણ્ણં

૬૪ મંગ્ગાહિ, પચ્છ કાલુદેસેહિ મંગ્ગેજ્જાસિ, જાથે ય વાડલો જળદાણગહણેણ તાથે ભણિજ્જાસિ, સો તથેવ ભણતિ, જાથે વિસંવદતિ તાથે મમં સંક્કિંહ ઝદિસેજ્જત્તિ, એવં કરણે ઓહારિતો જિતો દવાવિતો ય, કૂડલેહકરણે ભરૂવી અણ્ણે ય ઉદાહરણા । ઉત્તં સાતિચારં દ્વિતીયાણુવ્રતં, અધુના તૃતીયં પ્રતિપાદયન્નાહ -

થૂલગઅદત્તાદાણં સમણોવાસગા પચ્ચક્કાતિ, સે ય અદિન્નાદાણે દુવિહે પન્નત્તે, 5
તંજહા-સચિત્તાદત્તાદાણે અચિત્તાદત્તાદાણે અ । થૂલાદત્તાદાણવેરમણસ્સ સમણોવાસણં
ફમે પંચ અઙ્ગારા જાણિયવ્વા, તંજહા-તેનાહડે તક્કરપઓગે વિરુદ્ધરજ્જાઙ્ગમણે
કૂડતુલકૂડમાણે તપ્પડિરૂવગવવહારે ૩ ॥

અસ્ય વ્યાખ્યા-અદત્તાદાણં દ્વિવિધં-સ્થૂલં સૂક્ષ્મં ચ, તત્ર પરિસ્થૂલવિષયં ચૌર્ધારોપણહેતુત્વેન
* પ્રસિદ્ધમતિદુષ્ટાધ્વવસાયપૂર્વકં સ્થૂલં, વિપરીતમિતરત્, સ્થૂલમેવ સ્થૂલકં સ્થૂલકં ચ તત્ અદત્તાદાણં 10
ચેતિ સમાસઃ, તચ્છમણોપાસકઃ પ્રત્યાખ્યાતીતિ પૂર્વવત્, સેષબ્દઃ માર્ગધદેશીપ્રસિદ્ધો નિપાતસ્ત-

દેવડમાં વ્યાકુલ હોય ત્યારે તારે તેને કહેવું કે - “મેં તમને જે ઊછીના પૈસા આપ્યા હતા તે આપો.”
તે ધરાકીમાં વ્યાકુલ હોવાથી તને કોઈ પ્રત્યુત્તર આપશે નહીં. ત્યાર પછી તારે કાલોદેશવડે ઊછીના
પૈસા માંગવા અર્થાત્ રોજે-રોજ આવીને સામાન્યથી તારે તેને કહેવું કે - ભાઈ ! મારા પૈસા આપો,
ભાઈ ! મારા પૈસા પાછા આપો.” તારી આ માંગણી લોકો પણ સાંભળશે. આ રીતે તારે રોજ જ્યારે 15
તે વેપારી લોકો સાથેના લેવડ-દેવડમાં વ્યાકુલ હોય ત્યારે પૈસાની માંગણી કરવી.

તે ચોર એ જ પ્રમાણે રોજે રોજ માંગણી કરે છે. જ્યારે વેપારી તને એમ કહે છે કે - “મેં તારી
પાસેથી કોઈ પૈસા લીધા નથી.” ત્યારે તારે મને સાક્ષી બનાવવો. તે વેપારીને રાજકુલમાં લઈ જવો
એટલે ત્યાં હું સાક્ષી આપીશ.” ચોરે તે જ પ્રમાણે કરતા તે વેપારી હાર્યો અને પૈસા અપાવડાવ્યા.
કૂટલેખકરણમાં ભૈરવી (?) અને બીજા ઉદાહરણો જાણવા. 20

અવતરણિકા : અતિચાર સહિત બીજું વ્રત કહ્યું. હવે ત્રીજા વ્રતનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ન
સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : અદત્તાદાણ સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ એમ બે પ્રકારે છે. જે અદત્તાદાણ પરિસ્થૂલવસ્તુવિષયક
છે, ચોરીનો આરોપ થાય તેના કારણ તરીકે જે પ્રસિદ્ધ છે (અર્થાત્ જે વસ્તુ ચોરવાથી લોકો ‘આ ચોર
છે’ એવું બોલતા હોય તે વસ્તુવિષયક) અતિદુષ્ટ અધ્વવસાયપૂર્વક થતું અદત્તાદાણ સ્થૂલઅદત્તાદાણ 25
જાણવું. તેનાથી જે વપરીત છે તે સૂક્ષ્મઅદત્તાદાણ જાણવું. સ્થૂલ પોતે જ સ્થૂલક. અને સ્થૂલક એવું
જે અદત્તાદાણ તે સ્થૂલકાદત્તાદાણ એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. શ્રાવક આ સ્થૂલાદત્તાદાણનું પ્રત્યાખ્યાન
કરે છે એમ પૂર્વની જેમ જાણવું. મૂળમાં ‘સે’ શબ્દ માર્ગધદેશની ભાષામાં પ્રસિદ્ધ છે કે જે ‘તત્’
શબ્દના અર્થમાં વપરાય છે.

૬૪. માર્ગય, પશ્ચાત્ કાલોદેશે માર્ગ્યસે, યદા ચ વ્યાકુલો જનદાણગ્રહણેન તદા ભળેઃ, સ તથૈવ ભળતિ, યદા 30
વિસંવદતિ તદા માં સાક્ષિણમુદિશેરિતિ, એવં કરણેઽપિ અપહારિતઃ, જિતો દાપિતશ્ચ, કૂટલેખકરણે ભૈરવી
અન્યે ચોદાહરણાનિ । ★ ‘પ્રતિષિદ્ધ’ - પૂર્વમુદ્રિતે ।

છબ્દાર્થઃ, તત્ત્વાદત્તાદાનં દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસં—તીર્થકરગણધરૈર્દ્વિપ્રકારં પ્રરૂપિતમિત્યર્થઃ, તદ્યથેતિ પૂર્વવત્, સહ ચિત્તેન સચિત્તં—દ્વિપદાદિલક્ષણં વસ્તુ તસ્ય ક્ષેત્રાદૌ સુન્યસ્તદુન્યસ્તવિસ્મૃતસ્ય સ્વામિનાઽદત્તસ્ય ચૌર્યબુદ્ધ્યાઽઽદાનં સચિત્તાદત્તાદાનં, આદાનમિતિ ગ્રહણં, અચિત્તં—વસ્ત્રકનકરત્નાદિ તસ્યાપિ ક્ષેત્રાદૌ સુન્યસ્તદુન્યસ્તવિસ્મૃતસ્ય સ્વામિનાઽદત્તસ્ય ચૌર્યબુદ્ધ્યાઽઽદાનમચિત્તાદત્તાદાનમિતિ, અદત્તાદાને કે

5 દોષાઃ ?, ઐકજ્જંતે વા કે ગુણા ?, એત્થ ઇમં ચેવોદાહરણમ્—જથા એગા ગોટ્ટી, સાવગોઽવિ તાણે ગોટ્ટીએ, એગત્થ ય પગરણં વટ્ઠતિ, જણે ગતે ગોટ્ટીએહિં ઘરં પેલ્લિતં, થેરીએ એકેક્કો મોરપિચ્છેણ પાણેસુ પડંતીએ અંકિતો, પખાએ રણ્ણો ણિવેદિતં, રાયા ભણતિ—કથં તે જાણિયવ્વા ?, થેરી ભણતિ—એતે પાદેસુ અંકિતા, ણગરસમાગમે વિટ્ઠા, દો તિણ્ણિ ચત્તારિ સવ્વા ગોટ્ટી ગહિતા, એગો

તીર્થકર-ગણધરોએ તે અદત્તાદાન બે પ્રકારનું કહ્યું છે. તે આ પ્રમાણે — સચિત્ત અદત્તાદાન અને

- 10 અચિત્ત અદત્તાદાન. તેમાં સચિત્ત એટલે કે ચિત્તવાળી = ચેતનાવાળી દ્વિપદ વિગેરેરૂપ વસ્તુ. ખેતર વિગેરેમાં સારી રીતે મૂકેલી કે ગમે તેમ મૂકેલી કે ભૂલાઈ ગયેલી એવી સચિત્ત વસ્તુ કે જે સ્વામીએ પોતાને આપી નથી એવી અદત્ત સચિત્ત વસ્તુને ચોરીની બુદ્ધિથી ગ્રહણ કરવી તે સચિત્ત અદત્તાદાન કહેવાય છે. અહીં આદાન એટલે ગ્રહણ અર્થ કરવો. એ જ પ્રમાણે ખેતર વિગેરેમાં સારી રીતે મૂકેલી, ગમે તેમ મૂકેલી કે ભૂલાઈ ગયેલી એવી વસ્ત્ર, સુવર્ણ, રત્ન વિગેરે અચિત્ત વસ્તુ કે જે સ્વામીએ પોતાને
- 15 આપી નથી તેવી અદત્ત અચિત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવી તે અચિત્ત અદત્તાદાન કહેવાય છે.

- અદત્તાદાનમાં કયા દોષો છે ? કે અદત્તાદાનના વિરમણમાં કયા ગુણો છે ? અહીં ગુણ—દોષ બંનેમાં આ ઉદાહરણ જાણવું — એક ગોઝિ (= સમાન ઊંમરવાળાઓની ટોળકી) હતી. ગોઝિમાં એક શ્રાવક પણ હતો. એક સ્થાને કોઈ પ્રસંગ ચાલતો હતો. જેથી ઘણા લોકો ત્યાં ભેગા થયા હતા. જ્યારે બધા લોકો ઘરમાંથી નીકળી ગયા. ત્યારે તે ગોઝિના યુવાનોએ ઘરને લૂંટી લીધું. (તે સમયે
- 20 તે શ્રાવક ઘરને લૂંટવા ઈચ્છતો નહોતો.) ઘરમાં એક ડોશી હતી. તેની પાસે એક મોરપિંછ હતું. જ્યારે યુવાનો ઘરમાં આવ્યા ત્યારે ડોશીએ દરેકના પગમાં પડતા ‘મને મારતા નહીં’ એમ બોલતા— બોલતા તે મોરપિંછાથી દરેકના પગમાં અમુક નિશાની કરી.

- બીજા દિવસે સવારે ડોશીએ રાજાને વાત કરી. રાજાએ પૂછ્યું — “તે યુવાનોને કેવી રીતે ઓળખવા ?” ડોશીએ કહ્યું — “મેં તેઓના પગમાં અમુક ચિહ્નો કર્યા છે.” રાજાએ નગરના દરેક
- 25 યુવાનોને બોલાવ્યા. તેમાં ડોશીએ ચિહ્નો ઉપરથી તે યુવાનોને દેખાડ્યા. બે, ત્રણ, ચાર એમ કરતા— કરતા આખી ટોળકીને પકડી લીધી. તેમાં એક શ્રાવકે કહ્યું — “મેં ચોરી કરી નથી. (તે સમયે મારી

૬૫. અક્રિયમાણે વા કે ગુણાઃ ?, અત્રેદમેવોદાહરણં—ચથૈકા ગોષ્ઠી, શ્રાવકોઽપિ તસ્યાં ગોષ્ઠ્યાં, એકત્ર ચ પ્રકરણં વર્તંતે, જને ગતે ગોષ્ઠીકૈર્ગૃહં લુપ્પિટતં, સ્થવિરયૈકૈકો મયૂરપિચ્છેણ પાદેષુ પતન્ત્યાઽઙ્કિતઃ, પ્રખાતે રાજો નિવેદિતં, રાજા ભણતિ—કથં તે જ્ઞાતવ્યાઃ ?, સ્થવિરા ભણતિ—એતે પાદેષ્વઙ્કિતાઃ, નગરસમાગમે દૃષ્ટાઃ,

- 30 દ્વૌ ત્રયઃ સર્વા ગોષ્ઠી ગૃહીતા, એકઃ

સાવગો ભળતિ-ળ હરામિ ણ લંછિતો ચ, તેહિવિ ભળિતં-ળ એસ હરતિ મુક્કો, ઇતરે સાસિતા, અવિયં સાવયેણ ગોઠિં ણ પવિસિતવ્વં, જં કિંચિવિ પયોયણેણ પવિસતિ તા ઓહારગં હિંસાદિ ણ દેતિ, ણ ય તેસિં આયોગઠાણેસુ ઠાતિ । ઇદં ચાતિચારરહિતમનુપાલનીયં, તથા ચાહ 'થૂલગે' ત્યાદિ-સ્થૂલાદત્તાદાનવિરમણસ્ય શ્રમણોપાસકેનામી પઙ્ગાતીચારા જ્ઞાતવ્યાઃ, ન સમાચરિતવ્યાઃ, તદ્યથા-સ્તેનાહતં, સ્તેનાઃ-ચૌરાસ્તૈરાહતં-આનીતં કિંચિત્ કુઙ્કુમાદિ દેશાન્તરાત્ સ્તેનાહતં તત્ સમર્ધમિતિ 5
લોભાદ્ ગૂહતોઽતિચારઃ, તસ્કરાઃ-ચૌરાસ્તેષાં પ્રયોગઃ-હરણક્રિયાયાં પ્રેરણમભ્યનુજ્ઞા તસ્કરપ્રયોગઃ, તાન્ પ્રયુક્તે-હરત યૂયમિતિ, વિરુદ્ધનૃપયોર્યદ્ રાજ્યં વિરુદ્ધરાજ્યં તસ્યાતિક્રમઃ-અતિલઙ્ગનં વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમઃ, ન હિ તાભ્યાં તત્ર તત્રાતિક્રમોઽનુજ્ઞાતઃ, 'કૂટતુલાકૂટમાનં' તુલા પ્રતીતા માનં-કુડવાદિ, કૂટત્વં-ન્યૂનાધિકત્વં, ન્યૂનયા દદતોઽધિકયા ગૂહતોઽતિચારઃ, તેન-અધિકૃતેન

ચોરી કરવાની ઈચ્છા નહોતી એટલે હું ડોશીના ઘરે ગયો પણ નહોતો તેથી) મને ચિદ્ધ પણ થયું નથી.” ટોળકીના યુવાનોએ પણ કહ્યું કે - “એને ચોરી કરી નથી.” રાજાએ તેને છોડી મૂક્યો. જ્યારે બીજા યુવાનોને દંડ થયો. પ્રથમ તો શ્રાવકે આવી ટોળકીમાં પ્રવેશ જ કરવો જોઈએ નહીં. કદાચ કોઈ કારણે પ્રવેશ કરે તો પણ તેઓને ^(૧)તેલવાર, ભાલો વિગેરે હિંસાના સાધનો અને આદિશબ્દથી પોતાના ઘરે ભોજન વિગેરે આપે નહીં. અને જ્યાં તે ચોરોએ ખાતર વિગેરે પાડ્યા હોય તેવા આયોગસ્થાનોમાં = ^(૨)લોભસ્થાનોમાં ઊભો પણ રહે નહીં. 10 15

આ વ્રત અતિયાર વિના પાલવું જોઈએ. આ જ વાત મૂળમાં કહી છે - ‘થૂલગ...’ વિગેરે. શ્રાવકે સ્થૂલકઅદત્તાદાનની વિરતિના આ પાંચ અતિયારો જ્ઞાનથી જાણવા પરંતુ આચારણ કરવા નહીં. તે પાંચ અતિયારો આ પ્રમાણે જાણવા - (૧) સ્તેનાહત : સ્તેન એટલે ચોરો. તેઓવડે દેશાન્તરમાંથી ચોરીને લાવેલ કેસર વિગેરે કોઈ વસ્તુ તે સ્તેનાહત જાણવું. આ ઘણી મોંઘી વસ્તુ ચોરીનો માલ હોવાથી મને સસ્તામાં મળી જશે એવા લોભથી ગ્રહણ કરનાર શ્રાવકને અદત્તાદાનનો અતિયાર લાગે છે. 20

(૨) તસ્કરપ્રયોગ : તસ્કર એટલે ચોરો. તેઓને ચોરી કરવા માટેની પ્રેરણા = અનુજ્ઞા તે તસ્કર પ્રયોગ, અર્થાત્ ‘તમે ચોરી કરો’ એ પ્રમાણેની પ્રેરણા કરવી. (૩) વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમ : પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા બે રાજાઓનું જે રાજ્ય તે વિરુદ્ધરાજ્ય. તેનો અતિક્રમ એટલે કે ઓળંગવું તે વિરુદ્ધરાજ્યાતિક્રમ, અર્થાત્ તે બંને રાજાઓએ પોત-પોતાના રાજ્યની બહાર જવાની અનુજ્ઞા આપી ન હોય. તેથી રાજ્યને ઓળંગીને વિરુદ્ધ એવા રાજાના રાજ્યમાં જે જાય છે તેને અદત્તાદાનનો અતિયાર લાગે છે. (૪) કૂટતુલા-કૂટમાન : તુલા = ત્રાજવું, માન = કુડવ વિગેરે માપિયા. કૂટત્વ = ન્યૂનાધિકત્વ, સામેવાળાને ઓછું આપે, વધારે ગ્રહણ કરે તો આ અતિયાર લાગે છે. 25

૬૬. શ્રાવકો ભળતિ-ન મુષ્ણામિ ન ચ લાઙ્છિતઃ, તૈરપિ ભળિતં-નૈવ મુષ્ણાતિ મુક્તઃ, ઇતરે શાસિતાઃ, અપિ ચ શ્રાવકેણ ગોષ્ટ્યાં ન પ્રવેષ્ટવ્યં, યત્ કેનાપિ પ્રયોજનેન પ્રવિશતિ તદા દ્રવ્યં હિંસ્રાણિ ન દદાતિ ન ચ 30
તેષામાયોગસ્થાનેષુ તિષ્ઠતિ ।

પ્રતિરૂપકં—સદૃશં તત્પ્રતિરૂપકં તસ્ય વિવિધમવહરણં વ્યવહારઃ—પ્રક્ષેપસ્તત્પ્રતિરૂપકવ્યવહારઃ, યદ્યત્ર ઘટતે વ્રીહ્યાદિઘૃતાદિષુ પલ્લઙ્ગીવસાદિ તસ્ય પ્રક્ષેપ ઇતિયાવત્, તત્પ્રતિરૂપકેણ વા વસાદિના વ્યવહરણં તત્પ્રતિરૂપકવ્યવહારઃ, એતાનિ સમાચરન્નતિચરતિ તૃતીયાણુવ્રતમિતિ । દોસા પુણ તેનાહડગહિતં રાયા વિયાણિજ્જા, સામી વા પચ્ચભિજાણેજ્જા તત્તો દંડેજ્જ વા મારેજ્જ વા

૫ ઇત્યાદયઃ, શેષેષ્વપિ વક્તવ્યાઃ । ઉક્તં સાતિચારં તૃતીયાણુવ્રતં, ઇદાનીં ચતુર્થમુપદર્શયન્નાહ —

પરદારગમણં સમણોં પચ્ચક્ષ્ણાતિ સદારસંતોસં વા પડિવજ્જઙ્ગ, સે ય પરદારગમણે દુવિહે પન્નત્તે, તંજહા—ઓરાલિયપરદારગમણે વેઽવ્વિયપરદારગમણે, સદારસંતોસસ્સ સમણોવાંં ઇમે પંચં, તંજહા—ઇત્તરિયપરિગ્ગહિયાગમણે અપરિગ્ગહિયાગમણે અણંગકીડા પરવીવાહકરણે કામભોગતિવ્વાભિલાસે ૪ ॥ (સૂં)

૧૦ વ્યાખ્યા—આત્મવ્યતિરિક્તો યોઽન્યઃ સ પરસ્તસ્ય દારાઃ—કલત્રં પરદારાસ્તેષુ ગમનં પરદારગમનં, ગમનમાસેવનરૂપતયા દ્રષ્ટવ્યં, શ્રમણોપાસકઃ પ્રત્યાખ્યાતીતિ પૂર્વવત્, સ્વકીયા દારાઃ સ્વદારાઃ । સ્વકલત્રમિત્યર્થઃ, તેન તસ્મિન્ વા સંતોષઃ સ્વદારસન્તોષઃ તં વા પ્રતિપદ્યતે, ઇયમત્ર ભાવના—પરદારગમનપ્રત્યાખ્યાતા યાસ્વેવ પરદારશબ્દઃ પ્રવર્તતે, તાભ્ય એવ નિવર્તતે સ્વદારસન્તુષ્ટ-સ્ત્વેકાનેકસ્વદારવ્યતિરિક્તાભ્યઃ સર્વાભ્ય એવેતિ, સેશબ્દઃ પૂર્વવત્, તચ્ચ પરદારગમનં દ્વિવિધં

૧૫ (૫) તત્પ્રતિરૂપકવ્યવહાર : તત્ એટલે કે વિવક્ષિત વસ્તુ, પ્રતિરૂપક = તેના જેવું, અર્થાત્ વિવક્ષિત વસ્તુ જેવી અન્ય વસ્તુ તે તત્પ્રતિરૂપક, તેનો વ્યવહાર—એટલે કે તેનો ઉમેરો કરવો. જે વસ્તુ જે ચોખા વિગેરેમાં કે ઘી વિગેરેમાં નખાતી હોય તે પલંજી, ચરબી વિગેરેનો ઉમેરો કરવો. તે તત્પ્રતિરૂપક—વ્યવહાર જાણવો (અર્થાત્ સારી ગુણવત્તાના ચોખામાં તેના જેવા જ પલંજી વિગેરે અમુક હલકા ચોખાની જાત ઉમેરીને તે ચોખા વેચવા. એ જ પ્રમાણે ઘીમાં ઘી જેવી જ ચરબી વિગેરે

૨૦ નાખીને ઘી વેચવું.) આ બધાનું આચરણ કરતો શ્રાવક ત્રીજા અણુવ્રતમાં અતિચાર લગાડે છે. દોષો આ પ્રમાણે કે — સ્તેનાહૃત ંહણ કરેલું રાજા જાણે કે તે વસ્તુનો સ્વામી ‘આ મારી વસ્તુ છે કે જે ચોરોએ ચોરી હતી’ એમ પોતાની વસ્તુને ઓળખે, તો રાજા કે સ્વામી શ્રાવકને દંડ કરે કે મારે વિગેરે દોષો થાય. આ જ પ્રમાણે શેષ અતિચારોમાં પણ દોષો જાણી લેવા.

અવતરણિકા : અતિચારસહિત ત્રીજું અણુવ્રતં કહ્યું. હવે ચોથા અણુવ્રતને દેખાડતા કહે છે

૨૫ સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પોતાના સિવાયનો જે અન્ય છે તે પર તરીકે જાણવો. તે પરવ્યક્તિની પત્ની તે પરદારા. બીજાની પત્નીઓને વિશે જે ગમન તે પરદારાગમન. અહીં ગમન એટલે આસેવન જાણવું. શ્રાવક પરદારાગમનનું પ્રત્યાખ્યાન કરે છે. અથવા પોતાની પત્નીથી કે પોતાની પત્નીને વિશે જે સંતોષ છે તેને સ્વીકારે છે. ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો — પરદારાગમનનું પ્રત્યાખ્યાન કરનાર શ્રાવક જે સ્ત્રીઓ માટે ‘પરદારા’ શબ્દ વપરાતો હોય તે સ્ત્રીઓથી જ અટકે છે. જ્યારે સ્વદારાસંતોષનું પ્રત્યાખ્યાન લેનાર પોતાની એક—અનેક પત્ની સિવાયની તમામ સ્ત્રીઓથી અટકે છે.

૬૭. દોષાઃ પુનઃ સ્ત્રેતાહ્ને ગૃહીતે રાજાવિજાનીયાત્, સ્વામી વા પ્રત્યભિજાનીયાત્ તંતો દળ્લયેત્ મારયેદ્વા,

પ્રજ્ઞાં, તદ્યથેતિ પૂર્વવત્, ઔદારિકપરદારગમન—સ્ત્ર્યાદિગમન—વૈક્રિયપરદારગમન—દેવાઙ્ગનાગમનં, તેત્ય ચત્યથે અણુવ્યતે સામણ્ણેણ અણિયત્તસ્સ દોસા—માતરમવિ ગચ્છેજ્જા, ઉદાહરણં—ગિરિનગરે તિણ્ણિ વયંસિયાઓ ઉજ્જેતં ગતાઓ, ચોરેહિં ગહિતાઓ, ણેત્તું પારસકૂલે વિક્રીતાતો, તાણ પુત્તા ડહરગા ઘરેસુ ડજ્ઙિયતા, તેવિ મિત્તા જાતા, માતાસિણેહેણ વાણિજ્જેણં ગતા પારસડલં, તાઓ ય ગણિયાઓ સહદેસિયાડત્તિ ભાડિં દેતિ, તેવિ સંપત્તીએ સયાહિં સયાહિ ગયા, ઇગો સાવગો, તાહિં 5 અપ્પણીયાહિ માતીહિં સમં વુચ્છા, સઢ્ઢો ણેચ્છતિ, મહિલા અણિચ્છં ણાતું તુણિહક્કા અચ્છતિ, સઢ્ઢો ભણતિ—કાતો તુભ્મે આણીતા ?, તાએ સિઢ્ઢં, તેણ ભણિતં—અમે એવ તે તુમે પુત્તા, ઇયરેસિં સિઢ્ઢં મોઢ્યા પવ્વડતા, એતે અણિવિત્તાણં દોસા । બિદિયં—ધૂતાએવિ સમં વસેજ્જા, જથા ગુલ્લિણીએ

‘સે’ શબ્દ પૂર્વની જેમ ‘તત્’ શબ્દના અર્થમાં જાણવો. તીર્થંકર—ગણધરોએ તે પરદારાગમન બે પ્રકારનું કહ્યું છે — (૧) ઔદારિક પરદારાગમન=મનુષ્યસ્ત્રી વિગેરેનું ગમન, અને (૨) વૈક્રિયપરદારા- 10 ગમન = દેવાંગનાનું ગમન. તેમાં સામાન્યથી પણ જે ચોથા વ્રતથી અટક્યો નથી તેને દોષો એ થાય કે તે જીવ પોતાની માતાનું પણ સેવન કરી બેસે. ઉદાહરણ — ગિરિનગરમાં રહેનારી ત્રણ સખીઓ ઉજ્જયિનીનગરીમાં ગઈ. ત્યાં ચોરોએ તેઓને પકડી લીધી અને લઈ જઈને પારસકુળમાં વેચી દીધી. ત્રણે સ્ત્રીઓના નાના દીકરાઓ ઘરમાં રહી ગયા. તેઓ પણ પરસ્પર મિત્ર થયા. માતા પ્રત્યેના સ્નેહને કારણે પારસકુળનગરમાં વેપાર માટે ત્રણે મિત્રો આવ્યા. આ બાજુ ત્રણે સ્ત્રીઓ વેશ્યા બની 15 ગઈ હતી. ત્રણે મિત્રો આ આપણા દેશની જ સ્ત્રીઓ છે એમ વિચારી ત્રણે સ્ત્રીઓને ભાડું આપે છે.

ત્રણે મિત્રો ભવિતવ્યતાથી પોત-પોતાની માતા પાસે જ ગયા. તેમાં એક શ્રાવક હતો. ત્રણે મિત્રો પોત-પોતાની માતા સાથે રહ્યા. તેમાં શ્રાવક તે મહિલા સાથે અકૃત્ય કરવા ઇચ્છતો નથી. તેથી મહિલા ‘આ ઇચ્છતો નથી’ એમ જાણીને મૌન રહે છે. શ્રાવકે સ્ત્રીને પૂછ્યું — “તમે ક્યાંથી લવાયા છો ?” તે સ્ત્રીએ પોતાની વાત કરી. શ્રાવક સમજી ગયો. તેણે કહ્યું — “અમે જ તમારા પુત્રો છીએ. 20 બીજા બે મિત્રોને પણ વાત કરી. એટલે તરત જ તેમને પણ માતાઓને મુક્ત કરી. વૈરાગ્ય પામીને ત્રણે માતાઓએ દીક્ષા લીધી. આ મૈથુનવ્રતથી નહીં અટકાયેલાઓના દોષો છે.

બીજું દષ્ટાન્ત — ચોથા વ્રતથી નહીં અટકેલ જીવ પુત્રી સાથે પણ અકાર્ય કરી બેસે. જેમ કે પોતાની પત્ની ગર્ભવતી હતી ત્યારે એક વેપારી દિગ્યાત્રા માટે ગયો. અહીં પત્નીએ બાળિકાને જન્મ

૬૮. તત્ર ચતુર્થેઽણુવ્રતે સામાન્યેનાનિવૃત્તસ્ય દોષા માતરમપિ ગચ્છેત્, ઉદાહરણં—ગિરિનગરે તિસ્ત્રો વયસ્યા: 25 ઉજ્જયન્તં ગતશ્ચૌરૈર્ગૃહીતા:, નીત્વા પારસકૂલે વિક્રીતા:, તાસાં પુત્રા: ક્ષુલ્લકા ગૃહેષુ ડજ્ઙિતા:, તેઽપિ મિત્રાણિ જાતા:, માતૃસ્નેહેન વાણિજ્યેન ગતા: પારસકૂલં, તાશ્ચ ગણિકા: સદેશીયા ઇતિ ભાટીં દદતિ, તેઽપિ ભવિતવ્યતયા સ્વકીયાયા: ૨ (માતુ: પાશ્વે) ગતા:, એક: શ્રાવક:, તાભિશ્ચાત્મીયાભિર્માતૃભિ: સમમુષિતા:, શ્રાદ્ધો નેચ્છતિ, મહેલા અનિચ્છાં જ્ઞાત્વા તૂષ્ણીકા તિષ્ઠતિ, શ્રાદ્ધો ભણતિ કુતો યૂયમાનીતા: ?, તયોક્તં, તેન ભણિતં—વયમેવ તે યુષ્માકં પુત્રા:, ઇતરેષાં શિષ્ટં, મોચિતા: પ્રવ્રજિતા:, એતેઽનિવૃત્તાનાં દોષા: । દ્વિતીયં- 30 દુહિત્રાઽપિ સમં વસેત્, યથા ગર્ભિણ્યાં

ઋજ્જાણ દિસાગમણં, પેસિતં જથા તે ધૂતા જાતા, સોઽવિ તા વવહરતિ જાવ જોવ્વણં પત્તા, અણ્ણગરે દિણ્ણા સો ણ યાણતિ જથા દિણ્ણત્તિ, સો પઙ્કિયંતો તમ્મિ ણગરે મા ભંડં વિણાસ્સિહિત્તિત્તિ વરિસારત્તં ઠિતો, તસ્સ તીણે ધૂતાણે સમં ઘડિતં, તહવિ ણ યાણતિ, વત્તે વાસારત્તે ગતો સણગરં, ધૂતાગમણં, દઢૂણં વિલિયાણિ, તાણે મારિતો અપ્પા, ઇયરોઽવિ પવ્વતિતો । તત્તિયં—ગોઢ્ઢીણે સમં ચેડો

- 5 અચ્છતિ, તસ્સ ચ માતા હિંડતિ, સુણ્ણા સે ણિયગપતિણો સાહતિ પતિ ચ સે ન પત્તિયઙ્ક, સા તસ્સ માતા દેવકુલઠિતેહિં ધુત્તેહિં ગચ્છંતી દિઢ્ઢા, તેહિં પરિભુત્તા, માતાપુત્તાણં પોત્તાણિ પરિયત્તિતાણિ, તીણે ભણ્ણતિ—મહિલાણે કીસ તે ઉવરિલ્લં પોત્તં ગહિતં ?, હા પાવ ! કિં તે કતં ?, સો ણઢ્ઢો

- આખ્યો એટલે તેણીએ સમાચાર મોકલાવ્યા કે તમને બાળિકાનો જન્મ થયો છે. વેપારી પણ ત્યાં સુધી વેપાર કરે છે કે દીકરી યુવાનીને પામી. દીકરીને અન્યનગરમાં પરણાવી દીધી. પિતા જાણતો નથી કે દીકરીના લગ્ન થઈ ગયા છે. પોતાના નગર તરફ પાછા ફરતા તેને વચ્ચે વર્ષાકાળ આવ્યો તેથી માલ—સામાન નાશ ન પામે તે માટે તે દીકરીના નગરમાં જ રોકાઈ ગયો. ત્યાં તેનો તેની દીકરી સાથે મેળાપ થયો. (અકૃત્ય કર્યું) છતાં તે જાણતો નથી કે આ મારી જ દીકરી છે. વર્ષાકાળ પૂર્ણ થતાં તે પોતાના નગરમાં પહોંચ્યો. (પત્નીએ દીકરીના જન્મથી લઈ લગ્ન વિગેરે સુધીની વાતો કરી. પિતા આવી ગયા હોવાથી માતાને દીકરીને બોલાવાની ઈચ્છા થઈ. તેથી દીકરીને બોલાવવામાં આવી.)
- 15 દીકરી પોતાના પિયરે આવી. પિતા અને દીકરી બંને એકબીજાને જોઈને વિલખા પડી ગયા, અર્થાત્ લજ્જા પામ્યા. દીકરીએ આત્મહત્યા કરી અને પિતાએ દીક્ષા લીધી.

- ત્રીજું ઉદાહરણ — એક ગોઝિ હતી. તેમાં એક દાસ હતો. તેની માતા (રાત્રિએ પરપુરુષ પાસે જવા વારંવાર) નીકળે છે. તેની પુત્રવધુ પોતાના પતિને વાત કરે છે, પરંતુ પતિ વિશ્વાસ કરતો નથી. એકવાર દેવકુળમાં રહેલા ધુર્તોએ (ગોઝિના યુવાનોએ) જતી એવી તેની માતાને જોઈ. તેઓએ તેણીની સાથે અકૃત્ય કર્યું. (અર્થાત્ રાત્રિએ જતી એવી માતાને ગોઝિના યુવાનોએ જોઈ, પણ રાત્રિ હોવાને કારણે ઓળખી ન શક્યા. વારાફરતી બધાએ માતા સાથે અકૃત્ય કર્યું.) તેમાં માતા અને પુત્રના વચ્ચે પરસ્પર બદલાઈ ગયા. બીજા દિવસે સવારે ઘરે આવતા પત્નિએ પતિને કહ્યું કે — “તમે ઉપર મહિલાનું વસ્ત્ર શા માટે પહેર્યું છે ? હા પાપી ! તમે આ શું કર્યું ? (અર્થાત્ વસ્ત્ર માતાનું છે એવું પત્નીને ખબર પડતા પતિને પત્ની ધિક્કારે છે.) ત્યાંથી પતિ ભાગી ગયો અને દીક્ષા લીધી.

- 25 ૬૧. માર્યાયાં દિગ્ગમનં, પ્રેષિતં યથા તે દુહિતા જાતા, સોઽપિ તાવત્ વ્યવહરતિ યાવદ્દૌવનં ગ્રામ્તા, અન્યાઽન્યસ્મિન્ નગરે દત્તા સ ન જાનાતિ યથા દત્તેતિ, સ પ્રત્યાગચ્છન્ તસ્મિન્નગરે મા ભાણ્ડં વિનેશદિતિ વર્ષારાત્રં સ્થિતઃ, તસ્ય તયા દુહિત્રા સમં સંયોગો જાતઃ, તથાપિ ન જાનાતિ, વૃત્તે વર્ષારાત્રે ગતઃ સ્વનગરં, દુહિત્રાગમનં, દૃષ્ટ્વા વિલજ્જિતૌ, તયા મારિત આત્મા, ઇતરોઽપિ પ્રવ્રજિતઃ । તૃતીયં—ગોષ્ઠયા સમં ચેદસ્તિષ્ઠતિ, તસ્ય ચ માતા હિણ્ણત્તે, સ્ત્રુષા તસ્યા નિજકપર્તિ કથયતિ, પતિશ્ચ તસ્યા ન પ્રતીયતે, સા તસ્ય માતા દેવકુલસ્થિતૈર્ધૂર્તૈર્ગચ્છંતી
- 30 દુષ્ટા તૈઃ પરિભુત્તા, માતૃપુત્રયોર્વસ્ત્રે પરાવૃત્તે, તયા ભણ્ણતે—મહેલાયાઃ કથં ત્વયોપરિતનં વસ્ત્ર ગૃહીતં ?, હા પાપ ! કિં ત્વયા કૃતં ?, સ નષ્ટઃ

પૃષ્ઠવતો । ચંડલ-જમલાણિ ગણિયાએ ઝજ્જિતાણિ, પત્તેહિં મિત્તેહિં ગહતાણિ વટ્ટંતિ, તેસિં પુવ્વસંઠિતીએ સંજોગો કતો, અણ્ણદા સો દારગો તાએ ગણિયાએ પુવ્વમાતાએ સહ લગ્ગો, સા સે ભગિણી ધમ્મં સોતું પવ્વહતા, ઓહીણાણમુપ્પણ્ણં, ગણિયાઘરં ગતા, તેણ ગણિયાએ પુત્તો જાતો, અજ્જા ગહાય પરિયંદતિ, કહં ?, પુત્તોઽસિ મે ભત્તિજ્જઓઽસિ મે દારગા દેવરોઽસિ મે ભાયાસિ મે, જો તુજ્ઞ પિતા સો મજ્ઞ પિયા પતી ય સસુરો ય ભાતા ય મે, જા તુજ્ઞ માયા સા મે માયા 5

ચોથું દૃષ્ટાન્ત - (એક નગરમાં એક વેશ્યાને ગર્ભ રહ્યો. જેને સંતાન ન હોય તેને ઘણું મૂલ્ય પ્રાપ્ત થાય. તેથી ગર્ભ રહ્યા બાદ 'મને મૂલ્ય મળશે નહીં' એમ વિચારી જ્યારે પુત્ર-પુત્રીરૂપ યુગલનો જન્મ થયો ત્યારે) વેશ્યાએ તે યુગલને છોડી મૂક્યા. (તેમાં નગરના પૂર્વદ્વારમાં બાળિકાને છોડી દીધી અને પશ્ચિમ દરવાજે બાળકને છોડ્યો.) નગરના બે વેપારીઓ જે પરસ્પર મિત્ર હતા. ભવિતવ્યતાના યોગે એક વેપારીએ બાળિકાને જોઈ અને બીજાએ બાળકને જોયો. બંને જણાએ બંને બાળક- 10 બાળિકાને ગ્રહણ કર્યા. પોત-પોતાના ઘરમાં બંને મોટા થાય છે. (બંને જ્યારે નાના હતા ત્યારે બંને વેપારીઓએ નક્કી કરેલું કે મોટા થતાં બંનેને પરસ્પર પરણાવવા.) પૂર્વ કરેલી પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે મોટા થતાં બંનેનો સંયોગ કર્યો, અર્થાત્ લગ્ન કરાવ્યા.

લગ્ન થયા બાદ એકવાર તે પુત્ર = પતિ પોતાની માતા કે જે વેશ્યા છે તેની સાથે અકૃત્ય કરે છે. બીજી બાજુ તેની બહેન = પત્ની ધર્મ સાંભળીને દીક્ષા લે છે. અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. સાધ્વીજી 15 ગોચરીમાં ફરતા-ફરતા વેશ્યાના ઘરે આવી. પુત્રએ = પતિએ વેશ્યા સાથે કરેલા અકૃત્યને કારણે વેશ્યાથી પુત્રનો જન્મ થયો. (સાધ્વીજીએ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકતા જાણ્યું કે આ બાળક પોતાના પતિનો જ છે. તેથી બોધ પમાડવા) બાળકને લઈને તે બોલે છે. શું બોલે છે ? તે કહે છે - (૧) તું મારો પુત્ર છે. (અર્થાત્ સાધ્વીજી બાળકને પોતાનો પુત્ર કહે છે, કારણ કે તેનો પિતા પોતાનો પતિ જ છે.) (૨) તું મારો ભત્રીજો છે (કારણ કે તેનો પિતા (પોતાનો પતિ) પોતાનો ભાઈ પણ છે.) 20 (૨) હે દીકરા ! તું મારો દિયર છે. (કારણ કે આ બાળક વેશ્યાનો પુત્ર હતો. અને વેશ્યા સાધ્વીજીના પતિની માતા હોવાથી વેશ્યાનો આ પુત્ર સાધ્વીજીના પતિનો નાનો ભાઈ હતો.) (૪) તું મારો ભાઈ છે, (કારણ કે તું વેશ્યાનો દીકરો છે અને વેશ્યા એ મારી માતા છે.)

વળી, જે તારો પિતા છે તે મારા પણ (૫) પિતા છે (કારણ કે મારી માતા એવી વેશ્યાની સાથે અકૃત્ય કરનારા હોવાથી વેશ્યાના પતિ છે.) (૬) તારા પિતા મારા પતિ છે (આ સંબંધ સ્પષ્ટ જ 25 છે.) (૭) તારા પિતા મારા સસરા છે, (કારણ કે સાધ્વીજીનો પતિ જે છે તેની માતા વેશ્યા છે. એટલે વેશ્યા એ સાધ્વીજીની સાસુ થઈ અને વેશ્યાનો પતિ એ સાધ્વીજીના સસરા થયા.) (૮) તારા પિતા

૭૦. પ્રવ્રજિત: । ચતુર્થ-ચમલં ગણિકયાઝ્ઞિતં, પ્રાસૈર્મિત્રૈર્ગૃહીતં વર્તતે, તયોઃ પૂર્વસંસ્થિત્યા સંયોગઃ કૃતઃ, અન્યદા સ દારકસ્તયા ગણિકયા પૂર્વમાત્રા સહ લગ્નઃ, સા તસ્ય ભગિની ધર્મ શ્રુત્વા પ્રવ્રજિતા, અવધિજ્ઞાનમુત્પન્નં, ગણિકાગૃહં ગતા, તેન ગણિકાયાં પુત્રો જાતઃ, આર્યા ગૃહીત્વા પરિવન્દતે, કથં ?, 30 પુત્રોઽસિ મે ભ્રાતૃવ્યોઽસિ મે દારક ! દેવોઽસિ મે ભ્રાતાઽસિ મે, યસ્તવ પિતા સ મમ પિતા પતિઃ શ્વસુરો ભ્રાતા ચ મે, યા તવ માતા સા મે માતા

૭૧. ધૌઝજાઝા સવત્તિણી સાસૂ ચ, એવં નાઝુણ દોસે વજ્જેયવ્વં । એતે ઇહલોએ દોસા, પરલોએ પુણ
 ૫ પાપુંસગત્તવિરૂપપિયવિવિપ્પયોગાદિદોસા ભવન્તિ, ણિયત્તસ્સ ઇહલોએ પરલોએ ચ ગુણા, ઇહલોએ
 કચ્છે કુલપુત્તગાણિ સઙ્ઘાણિ, આણંદપૂરે એગો ચ ધિજ્જાતિઓ દરિદ્ધો, સો થૂલેસરે ઉવવાસેણ વરં
 મગ્ગતિ, કો વરો ? ચાઝવ્વેજ્જભત્તસ્સ મોલ્લં દેહિ, જા પુણ્ણં કરેમિ, તેણ વાણમંતરેણ ભણિતં—
 ૧૦ કચ્છે સાવગાણિ કુલપુત્તગાણિ ભજ્જપતિયાણિ, એયાણં ભત્તં કરેહિ, તે મહપ્પલ્લં હોહિતિ, દોણિણ
 વારા ભણિતો ગતો કચ્છં, દિણ્ણં દાણં સાવયાણં ભત્તં દક્ખિણં ચ, ભણતિ—સાહહ કિં તુજ્ઞં
 તવચરણં જેણ તુજ્ઞે દેવસ્સ પુજ્જાણિ ?, તેહિં ભણિતં—અમ્હે બાલભાવે એગંતરગં મેથુણં
 મારા ભાઈ છે, (આ પણ સ્પષ્ટ જ છે.) વળી, તારી જે માતા છે તે (૮) મારી માતા છે, (૧૦)
 મારી ભાભી છે. (કારણ કે વેશ્યા સાથે અકૃત્ય કરવાને કારણે વેશ્યા સાધ્વીજીના પતિની = ભાઈની
 ૧૦ પત્ની કહેવાય અને સાધ્વીજીની ભાભી કહેવાય.) (૧૧) તારી માતા મારી શૌક્ય છે. (૧૨) તારી
 માતા મારી સાસુ છે. (આ રીતે જુદા જુદા સંબંધો બતાવીને પતિને બોધ પમાડે છે. અને પતિ દીક્ષા
 લે છે.) આ પ્રમાણે મૈથુનથી અવિરતને આવા દોષો થાય છે એમ જાણીને મૈથુનની અવિરતિને છોડવી
 જોઈએ (અર્થાત્ ચોથું અણુવ્રત ગ્રહણ કરવું જોઈએ.) આ આલોકસંબંધી દોષો કહ્યા. પરલોકમાં
 નપુંસકપણું, કુરૂપ, પ્રિયનો વિપ્રયોગ વિગેરે દોષો થાય છે.
 ૧૫ મૈથુનથી અટકેલા જીવને આલોક અને પરલોકમાં ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આલોકનું ઉદાહરણ
 — કચ્છદેશમાં પતિ—પત્નિરૂપ કુલપુત્રો (= વંશનું રક્ષણ કરનારા) શ્રાવક બન્યા. આનંદપુરનગરમાં
 એક બ્રાહ્મણ ગરીબ હતો. તે થૂલેશ્વરનામના વાણવ્યંતરદેવની ઉપવાસથી આરાધના કરી તેમની
 પાસે વરદાન માંગે છે. વાણવ્યંતર પ્રસન્ન થઈને કહે છે — “બોલ, તને કયું વરદાન આપું ?” તેણે
 કહ્યું — “હું ચતુર્વેદધારણ કરનારા બ્રાહ્મણને ભોજન કરાવી શકું એટલું મને ધન આપો. જેથી હું પુણ્ય
 ૨૦ બાંધી શકું.” વાણવ્યંતરે કહ્યું — “કચ્છદેશમાં પતિ—પત્નિરૂપ કુલપુત્રો છે જે શ્રાવક છે તેઓને તું
 ભોજન કરાવ જેથી તને મહાન ફળ પ્રાપ્ત થશે.” આ પ્રમાણે બે વાર બોલ્યા બાદ તે બ્રાહ્મણ
 કચ્છદેશમાં જાય છે.
 અને ત્યાં તે બંને શ્રાવકોને ભોજન કરાવે છે અને દક્ષિણા આપે છે. ત્યાર બાદ બ્રાહ્મણ તેઓને
 પૂછે છે કે — “તમે કહો કે તમારું એવું કયું તપ—ચારિત્ર છે ? કે જેથી તમે દેવને પૂજ્ય છો.” તેઓએ
 ૨૫ કહ્યું — “અમે બંને જણાએ બાળપણમાં એકાન્તરે મૈથુનનું પચ્ચકબ્બાણ કર્યું હતું. ત્યાર પછી કેટલાક
 ૭૧. ધ્રાતુજાયા શ્વશ્રુઃ સપત્ની ચ, એવં જ્ઞાત્વા દોષાન્ વર્જયિતવ્યં । એતે ઇહલોકે દોષાઃ પરલોકે
 પુનર્નપુંસકત્વવિરૂપત્વપ્રિયવિપ્રયોગાદયો દોષા ભવન્તિ, નિવૃત્તસ્યેહલોકે પરલોકે ચ ગુણાઃ, ઇહલોકે કચ્છે
 કુલપુત્રૌ શ્રાદ્ધૌ, આનન્દપુરે એકશ્ચ ધિગ્જાતીયો દરિદ્રઃ, સ સ્થૂલેશ્વરં (વ્યન્તરં) ઉપવાસેનારાધ્ય વરં માર્ગયતિ—
 કો વરઃ ? ચાતુર્વૈદ્યભક્તસ્ય મૂલ્યં દેહિ યતઃ પુણ્યં કરોમિ, તેન વ્યન્તરેણ કથિતં—કચ્છે શ્રાવકૌ કુલપુત્રૌ
 ૩૦ માર્યાપતી, એતાભ્યાં ભક્તં દેહિ, તવ મહત્ફલં ભવિષ્યતિ, દ્વિર્ભણિતો ગતઃ કચ્છં, દત્તં દાનં શ્રાવકાભ્યાં ભક્તં
 દક્ષિણાં ચ, ભણતિ—કથયત કિં યુવયોસ્તપશ્ચરણં યેન યુવાં દેવસ્યાપિ પૂજ્યૌ ?, તાભ્યાં ભણિતં—આવાભ્યાં
 બાલ્યે એકાન્તરિતં મૈથુનં

પંચવચ્ચાચં, અંણદા અમ્હાણં કિહવિ સંજોગો જાતો, તં ચ વિવરીયં સમાવડિયં, જદિવસં એગસસ
 બંધચેરપોસથો તદિવસં બિંદયસસ પારણગં, એવં અમ્હે જરં ગતાણિ ચેવ કુમારગાણિ, ધિજ્જાતિતો
 સંબુદ્ધો । એતે ઇહલોએ ગુણા, પરલોએ પધાણપુરિસત્તં દેવત્તે પધાણાતો અચ્છરાઓ મણુયત્તે
 પધાણાઓ માણુસીતો વિઝ્જા પંચલક્ષણા ભોગા પિયસંપયોગા ય આસણ્ણસિદ્ધિગમણં ચેતિ ।
 ઇદં ચાતિચારરહિતમનુપાલનીયં, તથા ચાહ—‘સદારસંતોસસ’ ઇત્યાદિ, સ્વદારસન્તોષસ્ય શ્રમણો- 5
 પાસકેનામી પચ્છાતિચારા જ્ઞાતવ્યાઃ ન સમાચરિતવ્યાસ્તદ્યથા—ઇત્વરપરિગૃહીતાગમનં અપરિગૃહીતાગમનં
 અનંગક્રીડા પરવિવાહકરણં કામભોગતીવ્રાભિલાષઃ, તત્રેત્વરકાલપરિગૃહીતા કાલશબ્દલોપાદિત્વર-
 પરિગૃહીતા, ખાટિપ્રદાનેન કિયન્તમપિ કાલં દિવસમાસાદિકં સ્વવશીકૃતેત્યર્થઃ, તસ્યા ગમનમ્-
 અભિગમો મૈથુનાસેવના ઇત્વરપરિગૃહીતાગમનં, અપરિગૃહીતાયા ગમનં અપરિગૃહીતાગમનં, અપરિગૃહીતા
 નામ વેશ્યા અન્યસત્કાગૃહીતભાટી કુલાઙ્ગના વાડનાથેતિ, અનંગાણિ—કુચકક્ષોરુવદનાદીનિ તેષુ 10
 ક્રીડનમનંક્રીડા, અથવાડનંજો મોહોદયોદ્ભૂતતીવ્રો મૈથુનાધ્યવસાયાચ્ચઃ કામો ભણ્યતે તેન તસ્મિન્
 સમય બાદ અમારા બંનેના લગ્ન થયા. તે વિપરીત થઈ પડ્યું. (અર્થાત્ જે દિવસ બંનેને વ્રત હોય
 તે દિવસે લગ્ન થવાના બદલે એવા દિવસે લગ્ન થયા કે જેથી) જે દિવસે એકને બ્રહ્મચર્યનો પૌષધ
 હોય ત્યારે બીજાને તેનું પારણું હોય. આ રીતે અમે લગ્નથી લઈ ઘરડા થયા ત્યાં સુધી કુમાર જ છીએ
 (અર્થાત્ અમે હજુ સુધી અબ્રહ્મસેવન કર્યું નથી.) આ સાંભળીને બ્રાહ્મણ પ્રતિબોધ પામ્યો. આ 15
 આલોકમાં ગુણો કહ્યા. પરલોકમાં પ્રધાનપુરુષપણું, દેવલોકમાં પ્રધાન (= રૂપાદિગુણોથી પ્રધાન)
 એવી અપ્સરાઓ, મનુષ્યપણામાં પ્રધાન સ્ત્રીઓ, વિપુલ એવા પાંચ ઇન્દ્રિયોના ભોગો, પ્રિયનો
 સંપ્રયોગ અને નજીકમાં મોક્ષપ્રાપ્તિ ગુણો થાય છે.

આ અણુવ્રત અતિચાર વિના પાલવું જોઈએ. આ જ વાત મૂળમાં કહી છે — “સદારસંતોસસ...”
 શ્રાવકે સ્વદારાસંતોષના આ પાંચ અતિચારો જાણવા પણ સમાચરવા નહીં. તે પાંચ અતિચારો આ 20
 પ્રમાણે છે — (૧) ઇત્વરપરિગૃહીતાગમન, (૨) અપરિગૃહીતાગમન, (૩) અનંગક્રીડા, (૪)
 પરવિવાહકરણ, અને (૫) કામભોગતીવ્રાભિલાષ. તેમાં (૧) ઇત્વરકાલપરિગૃહીતાગમન :
 મૂળમાં કાલશબ્દ લોપ થયેલો હોવાથી ઇત્વરપરિગૃહીતા કહ્યું છે. ભાડું આપીને એક દિવસ, બે
 દિવસ, એક મહિનો, બે મહિનો વિગેરે કાલ સુધી ખોતાના વશમાં કરેલી સ્ત્રી ઇત્વરકાલપરિગૃહીતા
 કહેવાય છે. તેવી સ્ત્રીનું સેવન તે ઇત્વરપરિગૃહીતાગમન. 25

(૨) અપરિગૃહીતાગમન : તેમાં અપરિગૃહીતા એટલે બીજાનું ભાડું જેણે ગ્રહણ કર્યું નથી
 એવી વેશ્યા અથવા અનાથ એવી સ્ત્રી. તેની સાથે સેવન. (૩) અનંગક્રીડા : તેમાં અનંગ એટલે
 સ્તન, બગલ, સાથળ, મુખ વિગેરે. તેઓને વિશે જે ક્રીડા કરવી તે અનંગક્રીડા, અથવા મોહનીયકર્મના
 ૭૨. પ્રત્યાખ્યાતં, અન્યદાડવયોઃ કથમપિ સંયોગો જાતઃ, તત્ત્વ વિપરીતમાપતિતં, યદિવસે એકસ્ય
 બ્રહ્મચર્યપોષધઃ તદિવસે દ્વિતીયસ્ય પારણકમેવમાવાં જરં ગતાએવ કુમારૌ, ધિગ્જાતીયઃ સંબુદ્ધઃ । એતે 30
 એહલૌકિકા ગુણાઃ, પરલોકે પ્રધાનપુરુષત્વં દેવત્વે પ્રધાના અપ્સરસો મનુજત્વે પ્રધાના માનુષ્યો વિપુલાશ્ચ
 પચ્છલક્ષણા ભોગાઃ પ્રિયસંપ્રયોગાશ્ચાસન્નસિદ્ધિગમનં ચ ।

- વા ક્રીડા કૃતકૃત્યસ્યાપિ સ્વલિङ્ગેન આહાર્યૈઃ કાષ્ઠફલપુસ્તમૃત્તિકાચર્મ્માદિઘટિતપ્રજનનૈ-
 યોષિદવાચ્યપ્રદેશાસેવનમિત્યર્થઃ, પરવિવાહકરણમિતીહ સ્વાપત્યવ્યતિરિક્તમન્યાપત્યં પરશબ્દે-
 નોચ્યતે તસ્ય કન્યાફલલિપ્સયા સ્નેહસંબન્ધેન વા વિવાહકરણમિતિ, ઐવિ ય-ઉસ્સગ્ગો
 ણિયગાવચ્ચાણવિ વરણસંવરણં ણ કરેતિ કિમંગ પુણ અણ્ણોસિં ?, જો વા જત્તિયાણ આગારં
 5 કરેઙ્, તત્તિયા કપ્પંતિ, સેસા ણ કપ્પંતિ, ણ વટ્ઠતિ મહતી દારિયા દિજ્જઙ્ગો ગોધણે વા સંઙ્ગો
 છુબ્ભઙ્ગત્તિ મ્મણિં. કામ્યન્ત્ત ઇતિ કામાઃ-શબ્દરૂપગન્થા ભુજ્યન્ત્ત ઇતિ ભોગા-રસસ્પર્શાઃ,
 કામભોગેષુ તીવ્રાભિલાષઃ, તીવ્રાભિલાષો નામ અત્યંત તદધ્યવસાયિત્વં, તસ્માચ્ચેદં કરોતિ-
 સમાસરતોઽપિ યોષિન્મુખોપસ્થકર્ણકક્ષાન્તરેષ્વતૃપ્તતયા પ્રક્ષિપ્ય લિङ્ગં મૃત ઇવ આસ્તે નિશ્ચલો
 મહતીં વેલામિતિ, દન્તનરોત્પલપત્રકાદિભિર્વા મદનમુત્તેજયતિ, વાજીકરણાનિ ચોપયુઙ્ક્તે,
 10 યોષિદવાચ્યદેશં વા મૃદ્નાતિ । એતાનીત્વરપરિગૃહીતગમનાદીનિ સમાચરત્રતિચરતિ ચતુર્થાણુવ્રતમિતિ ।
 એથ ય આદિલ્લા દો અતિયારા સદારસંતુદ્ધસ્ય ભવંતિ ણો પરદારવિવજ્જગસ્ય, સેસા પુણ દોણહવિ

ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલ તીવ્રકક્ષાનો જે મૈથુનનો અધ્યવસાય. તે મૈથુનાધ્યવસાયનામનો કામ અનંગ
 તરીકે જાણવો. આવા અધ્યવસાયથી ક્રીડા કરવી અથવા આવા અધ્યવસાયની હાજરીમાં જે ક્રીડા તે
 અનંગક્રીડા. આગળનું ગુરુગમથી જાણવું.

- 15 (૪) પરવિવાહ કરણ : પોતાના પુત્ર સિવાયનો બીજાનો પુત્ર અહીં પર શબ્દથી લેવો. તેને
 કન્યારૂપ ફળ મળી જાય એવી ઈચ્છાથી કે તે પુત્ર પ્રત્યેના સ્નેહથી તે પુત્રનો વિવાહ કરવો. અહીં
 ઉત્સર્ગમાર્ગ આ પ્રમાણે છે કે - શ્રાવક પોતાના પણ પુત્રોનો વિવાહ કરતો નથી, તો બીજાના
 પુત્રાદિની વાત જ ક્યાં રહી ? અથવા પરચક્રપાણ લેતી વખતે જે શ્રાવક જેટલા પુત્રાદિની છૂટ રાખે
 તેઓનો વિવાહ કરવો કલ્પે. તે સિવાયનાનો વિવાહ કરવો કલ્પે નહીં. તથા શ્રાવકને આવું બોલવું
 20 પણ કલ્પતું નથી કે - “મોટી દીકરીને પરણાવી દો અથવા ગાંધોના સમૂહ વચ્ચે સાંઠને મૂકો.”

- (૫) કામ-ભોગતીવ્રાભિલાષ : જે ઈચ્છાય તે કામો અર્થાત્ શબ્દ, રૂપ અને ગંધ, જે
 ભોગવાય તે ભોગો અર્થાત્ રસ અને સ્પર્શ. આ કામ-ભોગોને વિશે જે તીવ્રાભિલાષ. અહીં
 તીવ્રાભિલાષ એટલે તીવ્રકક્ષાનો તે કામ-ભોગો પ્રત્યેનો અધ્યવસાય. આવા અધ્યવસાયથી તે શ્રાવક
 આ પ્રમાણે કરે - આગળનું ગુરુગમથી જાણવું. અથવા દાંત, નખો, (ઉત્પલપત્રો વિગેરેદ્વારા
 25 મદનભાવને ઉત્તેજિત કરે. વાજીકરણનો (= માદકદ્રવ્યવિશેષોનો) ઉપયોગ કરે. અથવા સ્ત્રીના...

આ ઈત્વરપરિગૃહીતાગમન વિગેરેનું આચરણ કરતો શ્રાવક યોધા અણુવ્રતમાં અતિયાર લગાડે
 છે. આ પાંચમાંથી પ્રથમ બે અતિયારો સ્વદારાસંતુષ્ટ શ્રાવક માટે જાણવા, પણ પરદારાનું વર્જન
 કરનારને નહીં. શેષ ત્રણ અતિયારો બંને શ્રાવક માટે જાણવા. દોષો આ પ્રમાણે - ઈત્વરપરિગૃહીતાનું

૭૩. અપિ ચ ઉત્સર્ગે નિજકાપત્યાનામપિ વરણસંવરણં ન કરોતિ કિં પુનરન્યેષાં ?, યો વા યાવતામાકારં
 30 કરોતિ તાવન્તઃ કલ્પન્તે, શેષા ન કલ્પન્તે, ન યુજ્યતે મહતીં દારિકાં દદાતુ ગોધને વા ષણ્ડઃ ક્ષિપત્તિવિતિ
 મ્મણિં. અત્ર ચાદ્યૌ દ્વાવતિચારૌ સ્વદારસંતુષ્ટસ્ય ભવતઃ ન પરદારવિવર્જકસ્ય, શેષાઃ પુનર્દ્વયોરપિ

भवन्ति, दोषा पुण इत्तरियपरिगहितागमणे बिदिण सद्धि वेरं होज्ज मारेज्ज वा तालेज्ज वा इत्यादयः, एवं सेसेसुवि भाणियव्वा । उक्तं सातिचारं चतुर्थाणुव्रतं । अधुना पञ्चमं प्रतिपाद्यते, तत्रेदं सूत्रम् —

अपरिमितपरिग्रहं समणो० इच्छापरिमाणं उवसंपज्जइ, से परिग्रहे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—सचित्तपरिग्रहे अचित्तपरिग्रहे य, इच्छापरिमाणस्स समणोवा० इमे पंच०— 5
खित्तवत्थुपमाणाइक्कमे हिरन्नसुवन्नपमाणाइक्कमे धणधन्नपमाणाइक्कमे दुपयचउप्पय-
पमाणाइक्कमे कुवियपमाणाइक्कमे ५ ॥ (सू०)

‘અપરિમિતપરિગ્રહં સમણોવાસતો પચ્ચક્ખાતિ’ પરિગ્રહણં પરિગ્રહઃ અપરિમિતશ્ચાસૌ પરિગ્રહશ્ચેતિ સમાસોઽપરિમિતો—અપરિમાણઃ તં શ્રમણોપાસકઃ પ્રત્યાખ્યાતિ, સચિત્તાદેઃ અપરિમાણાત્ પરિગ્રહાદ્ વિરમતીતિ ભાવના, ઇચ્છાયાઃ પરિમાણં ૨ તદુપસમ્પદ્યતે, સચિત્તાદિગોચરેચ્છાપરિમાણં કરોતીત્યર્થઃ । 10
સ ચ પરિગ્રહો દ્વિવિધઃ પ્રજ્ઞતઃ, તદ્યથેત્યેતત્ પ્રાગ્વત્, સહ ચિત્તેન સચિત્તં—દ્વિપદચતુષ્પદાદિ તદેવ પરિગ્રહઃ, અચિત્તં—રત્નવસ્ત્રકુપ્યાદિ તદેવ આચિત્તપરિગ્રહઃ । એત્થ ય પંચમઅણુવ્રતે અણિયત્તસ્સ દોસે નિયત્તસ્સ ય ગુણા તત્થોદાહરણં લુબ્ધનંદો—કુસીમૂલિયં લુબ્ધણંદો વિણઢો સાવગો પૂઢતો

સેવન કરવામાં બીજાની સાથે વૈર બંધાય અથવા બીજો આ શ્રાવકને મારી નાખે અથવા માર મારે વિગેરે દોષો જાણવા. આ જ પ્રમાણે શેષ અતિચારોમાં પણ દોષો જાણી લેવા. 15

અવતરશિક્ષા : અતિચારસહિત ચોથું અણુવ્રત કહ્યું. હવે પાંચમું અણુવ્રત પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં સૂત્ર આ પ્રમાણે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : શ્રાવક અપરિમિત એવા પરિગ્રહનું પચ્ચકખાણ કરે છે, અર્થાત્ સચિત્ત વિગેરે અપરિમિત એવાં પરિગ્રહથી શ્રાવક પાછો ફરે છે અને ઈચ્છાના પરિમાણને સ્વીકારે છે. અર્થાત્ 20
સંચિત્ત વિગેરે સંબંધી પોતાની ઈચ્છાનું પરિમાણ કરે છે. તે પરિગ્રહ સચિત્તપરિગ્રહ અને અચિત્તપરિગ્રહ એમ બે પ્રકારે કહેવાયેલો છે. તેમાં દ્વિપદ (= દાસ, દાસી વિગેરે), ચતુષ્પદ (= ગાય વિગેરે) વિગેરે સચિત્ત જાણવા. તે રૂપ જે પરિગ્રહ તે સચિત્તપરિગ્રહ. તથા રત્ન, વસ્ત્ર, કુપ્ય (= સોના, ચાંદિ સિવાયના ધાતુ, માટી વિગેરેથી બનેલા ઘરના ઉપકરણો,) વિગેરે અચિત્ત વસ્તુઓ જાણવી. તે રૂપ જે પરિગ્રહ તે અચિત્તપરિગ્રહ. 25

આ પાંચમા અણુવ્રતથી નહીં અટકેલાને દોષો અને તેનાથી અટકેલાને ગુણો થાય છે. તેમાં લોભીનંદનું દષ્ટાન્ત જાણવું — કોશોને કારણે લોભીયો નંદ નાશ પામ્યો. અને શ્રાવકની પૂજા થઈ.

૭૪. भवन्ति, दोषाः पुनरित्तरपरिगृहीतागमने द्वितीयेन सार्धं वैरं भवेत् मारयेत् ताडयेद्वा, एवं शेषेष्वपि भणितव्याः, अत्र च पञ्चमाणुव्रते अनिवृत्तस्य दोषा निवृत्तस्य च गुणाः, तत्रोदाहरणं लुब्धनन्दः—कुशीमूलिकां लुब्धनन्दो विनष्टः, श्रावकः पूजितो 30

મંડાંગારવતી ઠવિતો, અહવાવિ વાણિગિણી રતનાણિ વિક્રિણતિ છુહાએ મરંતી, સટ્ટેણ મળિતા-
 ૫ ભણિઓ-રચનાણિ અપ્પેહિ પૂરં વા મોહં દેહિ, સો નેચ્છઙ્ગ, તઓ રણ્ણો મૂલં ગતો એરિસે અગ્ધે
 વટ્ટમાણે એતસ્સ મળિરચણસ્સ એતેણ એતિયં દિણ્ણં, સો વિણાસિતો, પઢમં પુણ તાણિ રતનાણિ
 સાવગસ્સ વિક્કેણુયાણિ ઢોઙ્ગયાણિ તેણ પરિગ્ગહપરિમાણાઙ્ગરિત્તાઙ્ગતિકાઙ્ગં ન ગહિયાણિ, સાવગેણ
 પેચ્છિતં, સો ચ પૂઙ્ગતો । ઇદં ચાતિચારરહિતમનુપાલનીયં, તથા ચાહ-‘ઇચ્છાપરિમાણસ્સ
 સમણોવાસણં’ ઇચ્છાપરિમાણસ્ય શ્રમણોપાસકેનામી પચ્છાતિચારા જ્ઞાતવ્યાઃ ન સમાચરિતવ્યાઃ,

૧૦ તદ્યથેતિ પૂર્વવત, ક્ષેત્રવાસ્તુપ્રમાણાતિક્રમઃ તત્ર શસ્યોત્પત્તિભૂમિઃ ક્ષેત્રં, તચ્ચ સેતુકેતુભેદાદ્ દ્વિવિધં,

તેને ભાંડાગારપતિ તરીકે સ્થાપ્યો. (આ સંપૂર્ણ દૃષ્ટાન્ત ભા. ૪, પૃ. ૭૫માંથી જાણી લેવું.) અથવા
 (એક વેપારી ધંધા માટે બહારગામ ગયો. પોતાના ગામમાં દુષ્કાળ પડ્યો. તેથી) વેપારીની પત્ની
 ભૂખને કારણે મરવા પડેલી રત્નોને વેચવા નીકળે છે. પ્રથમ તે શ્રાવક પાસે વેચવા ગઈ. શ્રાવકે કહ્યું—
 “આ રત્નોનાં મૂલ્યને જાણવા માટેનો પરીક્ષક હું નથી.” એટલે તે બીજા વેપારી પાસે ગઈ. તેણીએ
 ૧૫ વેપારીને કહ્યું—“આ રત્નોનું જે યોગ્ય મૂલ્ય હોય તે આપો.” વેપારી તેનું ઘણું અલ્પ મૂલ્ય આપે છે.

આ ગામમાં સુભિક્ષ થતાં તેણીનો પતિ પાછો આવે છે, આવીને પૂછે છે — “રત્નો ક્યાં છે ?”
 પત્નીએ કહ્યું — “મેં વેચી દીધા.” તેણે ફરી પૂછ્યું — “કોને વેચી દીધા ?” તેણીએ કહ્યું — “એક
 સેતિકા (પ્રમાણવિશેષ) પ્રમાણ ઘઉં સામે એક રત્ન એમ અમુક વેપારીને બધા રત્નો વેચી દીધા છે.”
 પતિએ જઈને તે વેપારીને કહ્યું — “તું મારા રત્નો પાછા આપ અથવા તેનું પૂરેપૂરું મૂલ્ય આપ.”
 ૨૦ તે બંનેમાંથી એકે ઇચ્છતો નથી. તેથી પતિ રાજા પાસે ગયો અને કહ્યું — “આ વેપારીએ આવા
 મૂલ્યવાન રત્નોની આટલી જ કિંમત આપી છે.” રાજાએ તે વેપારીને પકડીને નાશ કર્યો. પહેલા તે
 રત્નો શ્રાવક પાસે વેચાવા આવ્યા. પરંતુ પોતાના પરિગ્રહ પરિમાણથી વધારાનું હોવાથી શ્રાવકે તે
 રત્નો લેવા ઇચ્છ્યા નહીં. તેથી રાજાએ તેની પૂજા કરી.

આ અણુવ્રત અતિચારરહિત પાલવું જોઈએ. આ જ વાત મૂળમાં કહી છે — ઇચ્છાપરિમાણસ્સ....
 ૨૫ શ્રાવકે ઇચ્છાપરિમાણના આગળ કહેવાતા પાંચ અતિચારો જાણવા પણ આચરવા નહીં. તે પાંચ
 અતિચારો આ પ્રમાણે — (૧) ક્ષેત્રવાસ્તુપ્રમાણાતિરિક્ત : ક્ષેત્ર એટલે ધાન્યને ઉગાડવાની ભૂમિ

૭૫. માળંગારપતિઃ સ્થાપિતઃ, અથવાઽપિ વણિગ્યાર્યા રત્નાનિ વિક્રીણાતિ ક્ષુધા મિથમાણા, શ્રાદ્ધેન મળિતા-
 ઈયત્પરીક્ષકો નાસ્મિ, અન્યસ્ય પાશ્વે નીતાનિ, તથા મળ્યતે-યદ્યોગ્યં તદ્દેહિ, સ તુચ્છં દદાતિ, સુભિક્ષે તસ્યા
 મર્ત્તાઽગતઃ, પૃચ્છતિ-રત્નાનિ ક્લ, મળતિ-વિક્રીતાનિ મયા, ક્લ દત્તાનિ ?, સા મળતિ-ગોધૂમસેતિકયૈકૈકં
 ૩૦ દન્તમમુક્તસ્યૈ વણિજે, સ વણિક્ તેન મળિતઃ-રત્નાન્યર્પય પૂર્ણં વા મૂલ્યં દેહિ, સ નેચ્છતિ, તતો રાજો મૂલં ગતઃ-
 ઈદુશેઽર્થે વર્તમાને એતસ્ય મળિરત્નસ્યૈતેનેયદ્દત્તં, સ વિનાશિતઃ પ્રથમં પુનસ્તાનિ રત્નાનિ શ્રાવકાય વિક્રેતુઃ કૌંકિતાનિ,
 તેન પરિગ્રહપ્રમાણાતિરિક્તાનીતિકૃત્વા ન ગૃહીતાનિ, શ્રાવકેણ નેષ્ટં, સ ચ પૂજિતઃ,

તત્ર સેતુક્ષેત્રં અરઘઘ્વાદિસેવ્યં, કેતુક્ષેત્રં પુનરાકાશપતિતોદકનિષ્પાદ્યં, વાસ્તુ-અગારં તદપિ ત્રિવિધં
 યાતમુત્સૃતં યાતોત્સૃતં ચ, તત્ર યાતં-ભૂમિગૃહકાદિ ઉત્સૃતં-પ્રાસાદાદિ, યાતોત્સૃતં-ભૂમિગૃહસ્યોપરિ
 પ્રાસાદઃ, એતેષાં ક્ષેત્રવાસ્તુનાં પ્રમાણાતિક્રમઃ, પ્રત્યાખ્યાનકાલગૃહીતપ્રમાણોલ્લઙ્ગનમિત્યર્થઃ । તથા
 હિરણ્યસુવર્ણપ્રમાણાતિક્રમસ્તત્ર હિરણ્ય-રજતમઘટિતં ઘટિતં વા અનેકપ્રકારં દ્રમ્માદિઃ, સુવર્ણ
 પ્રતીતમેવ તદપિ ઘટિતાઘટિતભેદમેતદ્ગ્રહણાચ્ચેન્દ્રનીલમરકતાદ્યુપલગ્રહઃ, અક્ષરગમનિકા પૂર્વવદેવ, 5
 તથા ધનધાન્યપ્રમાણાતિક્રમઃ, તત્ર ધન-ગુડશર્કરાદિ, ગોમહિષ્યજાવિકાકરભતુરગાદ્યન્યે, ધાન્ય-
 વ્રીહિકોદ્રવમુદ્ગમાષતિલગોધૂમયવાદિ, અક્ષરગમનિકા પ્રાગ્વદેવ, તથા દ્વિપદચતુષ્પદપ્રમાણાતિક્રમઃ,
 તત્ર દ્વિપદાનિ-દાસીદાસમયૂરહંસાદીનિ, ચતુષ્પદાદ્-હસ્ત્યશ્વમહિષ્યાદીનિ, અક્ષરગમનિકા પૂર્વવદેવ,
 તથા કુપ્યપ્રમાણાતિક્રમઃ, તત્ર કુપ્ય-આસનશયનભણ્ડકકરોટકલોહાદ્યુપસ્કરજાતમુચ્યતે,
 એતદ્ગ્રહણાચ્ચ વસ્ત્રકમ્બલપરિગ્રહઃ, અક્ષરગમનિકા પૂર્વવદેવ, તાન્ ક્ષેત્રવાસ્તુપ્રમાણાતિક્રમાદીન્ 10
 સમાચરત્રતિચરતિ પંચમાણુવ્રતમિતિ । ઈત્ય ય દોસા જીવઘાતાદિ ભણિતવ્યા । ઉક્તં સાતિચારં

એટલે કે ખેતર, તે ક્ષેત્ર સેતુ-કેતુ ભેદથી બે પ્રકારે છે. તેમાં સેતુક્ષેત્ર એટલે કૂવા ઉપર રહેલ અરઘઘ્વા
 વિગેરેથી જેમાં પાણીનું સિંચન થતું હોય. અને કેતુક્ષેત્ર એટલે જેમાં આકાશમાંથી પડતા વરસાદના
 પાણીથી સિંચન થતું હોય. વાસ્તુ એટલે ઘર. તે પણ ખાત, ઉત્સૃત અને ખાતોત્સૃત એમ ત્રણ પ્રકારે
 જાણવું. તેમાં ખાતઘર એટલે ભોંયરામાં રહેલું ઘર વિગેરે. ઉત્સૃત એટલે મહેલ વિગેરે અને ખાતોત્સૃત 15
 એટલે ભોંયરા સાથેનો મહેલ. આ ક્ષેત્રવાસ્તુના પ્રમાણનો અતિક્રમ એટલે કે પચ્ચકખાન લેતા સમયે
 જેટલું પ્રમાણ નક્કી કર્યું તેટલા પ્રમાણને ઓળંગવું.

(૨) હિરણ્ય-સુવર્ણપ્રમાણાતિક્રમ : તેમાં હિરણ્ય એટલે નહીં ઘડાયેલ કે ઘડાયેલ એવી
 અનેક પ્રકારની ચાંદી જેમ કે દ્રમ્મ (ચલણવિશેષ) વિગેરે. સોનું પ્રસિદ્ધ જ છે. તે પણ ઘડાયેલ કે
 નહીં ઘડાયેલ એમ બે ભેદે જાણવું. આ બેના ગ્રહણથી ચન્દ્રનીલ, મરકત વિગેરે પથ્થરો પણ લઈ 20
 લેવા. હિરણ્યાતિક્રમ... વિગેરે શબ્દની અક્ષરગમનિકા = વ્યાખ્યા પૂર્વની જેમ જાણવી. (૩) તથા
 ધનધાન્યપ્રમાણાતિક્રમ : તેમાં ધન એટલે ગોળ, ખાંડ વિગેરે. કેટલાકો ધન એટલે ગાય, ભેંસ,
 અજાવિકા = નાનો પશુવિશેષ, ઊંટ, ઘોડા વિગેર કહે છે. ધાન્ય એટલે વ્રીહિ, કોદ્રવ (આ બંને
 ચોખાની જાતિઓ છે.) મગ, અડદ, તલ, ઘઉં, જવ વિગેરે. અક્ષરગમનિકા પૂર્વની જેમ જ.

(૪) તથા દ્વિપદચતુષ્પદપ્રમાણાતિક્રમ : તેમાં દ્વિપદ એટલે દાસી, દાસ, મોર, હંસ વિગેરે. 25
 ચતુષ્પદ એટલે હાથી, ઘોડા, ભેંસ વિગેરે. અક્ષરગમનિકા પૂર્વની જેમ જ. (૫) તથા કુપ્યપ્રમાણાતિ-
 ક્રમ : તેમાં કુપ્ય એટલે આસન, શયન, થાળી વિગેરે વાસણો, વાટકો, લોખંડ વિગેરે સામગ્રીસમૂહ.
 અને આના ગ્રહણથી વસ્ત્ર, કાંબળી પણ ગ્રહણ કરવા. અક્ષરગમનિકા પૂર્વની જેમ જ. તે
 ક્ષેત્રવાસ્તુપ્રમાણાતિક્રમ વિગેરેને આચરતો શ્રાવક પાંચમા અણુવ્રતમાં અતિચાર લગાડે છે. અહીં
 જીવઘાત વિગેરે દોષો કહેવા. અતિચારસહિત પાંચમું અણુવ્રત કહ્યું. આ સાથે પાંચ અણુવ્રતો કહ્યા. 30

૭૬. અત્ર ચ દોષા જીવઘાતાદયો ભણિતવ્યા:

પદ્મમાણુવ્રતમ્ इत्युक्तान्यणुव्रतानि । साम्प्रतमेतेषामेवाणુવ્રતાનાં પરિપાલનાય ભાવનાભૂતાનિ ગુણવ્રતાન્યભિધીયન્તે—તાનિ પુનઃસ્ત્રીણિ ભવન્તિ, તદ્યથા—દિગ્વ્રતં ઉપભોગપરિભોગપરિમાણં અનર્થદણ્ડ-પરિવર્જનમિતિ, તત્રાદ્યગુણવ્રતસ્વરૂપાભિધિત્સયાઽઽહ —

- દિસિવણ તિવિહે પત્રત્તે—ઉઢ્ઢુદિસિવણ અહોદિસિવણ તિરિયદિસિવણ, દિસિવયસ્સ
5 સમણોં ઇમે પદ્મં તંજહા—ઉઢ્ઢુદિસિપમાણાઙ્કમે અહોદિસિપમાણાઙ્કમે તિરિયદિસિ-
પમાણાઙ્કમે ધિવત્તવુઢ્ઢી સઙ્કઅંતરદ્ધા ૬ ॥ (સૂત્રં)

- અસ્ય વ્યાખ્યા—દિશો હ્યનેકપ્રકારાઃ શાસ્ત્રે વર્ણિતાઃ, તત્ર સૂર્યોપલક્ષિતા પૂર્વા શેષાશ્ચ
પૂર્વદક્ષિણાદિકાસ્તદનુક્રમેણ દ્રષ્ટવ્યાઃ, તત્ર દિશાં સંબન્ધિ દિક્ષુ વા વ્રતમેતાવત્સુ પૂર્વાદિદિગ્વિભાગેષુ
મયા ગમનાદ્યનુષ્ટેયં ન પરત્વેત્યેવંભૂતં દિગ્વ્રતં, એતચ્ચૌઘતઃ ત્રિવિધં પ્રજ્ઞતં તીર્થકરગણધરૈઃ,
10 તદ્યથેત્યુદાહરણોપન્યાસાર્થઃ, ઊર્ધ્વા દિગ્ ઊર્ધ્વદિગ્ તત્સમ્બન્ધિ તસ્યાં વા વ્રતં ઊર્ધ્વદિગ્વ્રતં,
એતાવતી દિગ્ઊર્ધ્વં પર્વતાદ્યારોહણાદવગાહનીયા ન પરત્વેત્યેવંભૂતં ઇતિ ભાવના, અધો દિગ્
અધોદિક્ તત્સમ્બન્ધિ તસ્યાં વા વ્રતં અધોદિગ્વ્રતં, એતાવતી દિગ્ધ ઇન્દ્રકૂપાદ્યવતરણાદવગાહનીયા
ન પરત્વેત્યેવંભૂતમિતિ હૃદયં, તિર્યક્ દિશસ્તિર્યગ્દિશઃ—પૂર્વાદિકાસ્તાસાં સમ્બન્ધિ તાસુ વા વ્રતં

- અવતરશિકા : હવે આ જ અણુવ્રતોનું પરિપાલન કરવા માટે ભાવનાભૂત એવા (= આત્મા
15 અણુવ્રતથી ભાવિત થાય તે માટે) ગુણવ્રતો કહેવાય છે. તે ગુણવ્રતો ત્રણ છે. તે આ પ્રમાણે —
દિગ્વ્રત, ઉપભોગ—પરિભોગપરિમાણવ્રત, અને અનર્થદંડપરિવર્જનવ્રત. તેમાં પ્રથમગુણવ્રતનું સ્વરૂપ
કહેવાની ઇચ્છાથી કહે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : શાસ્ત્રમાં દિશાઓ અનેકપ્રકારની વર્ણવેલી છે. તેમાં સૂર્ય જે બાજુથી ઉગે છે તે
20 પૂર્વદિશા જાણવી. તે સિવાયની પૂર્વદિશાથી ડાબી બાજુના કમથી અગ્નિ વિગેરે દિશાઓ જાણવી.
તેમાં દિશાઓ સંબંધી વ્રત તે અથવા દિશાઓ વિશે જે વ્રત તે દિગ્વ્રત અર્થાત્ “પૂર્વ વિગેરેના આટલા
જ દિગ્વિભાગોમાં (અર્થાત્ પૂર્વદિશાના આટલા જ વિભાગમાં = આટલા જ કિલોમિટર, એ જ
પ્રમાણે પશ્ચિમ વિગેરેમાં પણ આટલા જ વિભાગમાં) મારે ગમન વિગેરે કરવું પણ વધારે આગળ
ગમન વિગેરે કરવું નહીં.” આવા પ્રકારનું જે વ્રત તે દિગ્વ્રત. તીર્થકર—ગણપરીએ આ વ્રત સામાન્યથી
25 ત્રણ પ્રકારે કહ્યું છે — (૧) ઊર્ધ્વદિગ્—ઊર્ધ્વ એવી જે દિશા તે ઊર્ધ્વદિશા. તેના સંબંધી કે તેને વિશે
જે વ્રત તે ઊર્ધ્વદિગ્વ્રત, અર્થાત્ “પર્વત વિગેરે ઉપર ચઢવા દ્વારા મારે ઊર્ધ્વદિશામાં આટલું જ ઉપર
ચઢવું, વધારે નહીં” આવું જે વ્રત તે ઊર્ધ્વદિગ્વ્રત.

- (૨) અધોદિગ્ — અધોવર્તી જે દિશા તે અધોદિગ્. તેના સંબંધી કે તેના વિશે જે વ્રત તે
અધોદિગ્વ્રત. અર્થાત્ “ઈન્દ્રકૂપ (આ નામનો કૂવો હોયો જોઈએ એવું લાગે છે.) વિગેરેમાં ઉતરવાદ્વારા
30 નીચે તરફ મારે આટલું જ જવું, વધારે નહીં.” આવા પ્રકારનું જે વ્રત તે અધોદિગ્વ્રત જાણવું. (૩)
તિર્યગ્દિશા — તિર્યગ્ એવી જે દિશાઓ તે તિર્યગ્દિશાઓ, અર્થાત્ પૂર્વ વિગેરે દિશાઓ. તેના સંબંધી
૨ દિશાઓને વિશે જે વ્રત તે તિર્યગ્દિશાવ્રત, અર્થાત્ “પૂર્વ દિશા તરફ મારે આટલું દૂર જવું,

તિર્યગ્દિગ્વ્રતં, એતાવતી દિગ્ પૂર્વેણાવગાહનીયા એતાવતી દક્ષિણેનેત્યાદિ, ન પરત્વેત્યેવંભૂતમિતિ
 ભાવાર્થઃ । અસ્મિંશ્ચ સત્યવગૃહીતક્ષેત્રાદ્ બહિઃ સ્થાવરજઙ્ગમપ્રાણિગોચરો દળદઃ પરિત્યક્તો ભવતીતિ
 ગુણઃ । હદમપિ ચાતિચારરહિતમનુપાલનીયમતોઽસ્યૈવાતિચારાનભિધિત્સુરાહ—‘વિસિવયસ્સ સમણો’
 દિગ્વ્રતસ્ય ઉક્તરૂપસ્ય શ્રમણોપાસકેનામી પઞ્ચાતિચારા જ્ઞાતવ્યાઃ ન સમાચરિતવ્યાઃ, તદ્વથા—
 ઋર્ધ્વદિક્પ્રમાણાતિક્રમઃ યાવત્પ્રમાણં પરિગૃહીતં તસ્યાતિલઙ્ગનમિત્યર્થઃ, એવમન્યત્રાપિ ભાવના
 કાર્યા, અધોદિક્પ્રમાણાતિક્રમઃ, તિર્યગ્દિક્પ્રમાણાતિક્રમઃ, ક્ષેત્રસ્ય વૃદ્ધિઃ ક્ષેત્રવૃદ્ધિઃ ઇતિ—એકતો
 યોજનશતપરિમાણમભિગૃહીતમન્યતો દશ યોજનાન્યભિગૃહીતાનિ તસ્યાં દિશિ સમુપત્રે કાર્યે
 યોજનશતમધ્યાદપનીયાન્યાનિ દશ યોજનાનિ તત્રૈવ સ્વબુદ્ધ્યા પ્રક્ષિપતિ, સંવર્દ્યત્યેકત્વમિત્યર્થઃ,
 સ્મૃતેર્બ્રંશઃ—અન્તર્દ્વાનં સ્મૃત્યન્તર્દ્વાનં કિં મયા પરિગૃહીતં કયા મર્યાદયા વ્રતમિત્યેવમનનુસ્મરણમિત્યર્થઃ,
 સ્મૃતિમૂલં નિયમાનુષ્ઠાનં, તદ્બ્રંશે તુ નિયમત્ એવ નિયમબ્રંશ ઇત્યતિચારઃ । એત્થ ય સમાચારી—ઊઠું
 જં પમાણં ગહિતં તસ્સ ઉવરિં પવ્વતસિહરે રુક્ખે વા મક્કડો પક્ખી વા સાવયસ્સ વત્થં આભરણં
 દક્ષિણદિશામાં આટલું જવું વિગેરે, એનાથી વધારે જવું નહીં” એવું જે વ્રત તે તિર્યગ્દિગ્વ્રત. આવા
 પ્રકારના દિશાસંબંધી વ્રતના ગ્રહણથી નક્કી કરેલા ક્ષેત્રથી બહારના ક્ષેત્રમાં જે કંઈ પણ સ્થાવર,
 જંગમજીવો સંબંધી આરંભ—સમારંભ થાય છે તેનો ત્યાગ કરવાનો લાભ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ પણ વ્રત અતિયાર વિના પાલવાનું હોય છે, તેથી આ વ્રતના જ અતિયારોને કહેવાની
 ઈચ્છાથી કહે છે — “વિસિવયસ્સ....” શ્રાવકે કહેવાયેલા સ્વરૂપવાળા એવા દિગ્વ્રતના આ પાંચ
 અતિયારો જાણવા, પણ આચરવા નહીં. તે પાંચ અતિયારો આ પ્રમાણે — (૧) ઊર્ધ્વદિગ્પ્રમાણાતિક્રમઃ
 ઊર્ધ્વદિશાસંબંધી જેટલું પ્રમાણ ગ્રહણ કર્યું છે તેને ઓળંગવું. આ જ પ્રમાણે બીજા અતિયારોમાં પણ
 વિચારણા કરી લેવી. (૨) અધોદિક્પ્રમાણાતિક્રમ. (૩) તિર્યગ્દિક્પ્રમાણાતિક્રમ, (૪) ક્ષેત્રવૃદ્ધિ
 : ક્ષેત્રની વૃદ્ધિ કરવી, અર્થાત્ એક દિશામાં સો યોજનપ્રમાણ ગ્રહણ કરેલું છે અને બીજી દિશામાં
 ૧૦ યોજનપ્રમાણ ગ્રહણ કરેલું છે. હવે આ બીજી દિશામાં ૧૦ યોજનથી બહારના ક્ષેત્રમાં કોઈ કામ
 આવી પડતા પ્રથમ દિશાસંબંધી ૧૦૦ યોજનમાંથી બીજા ૧૦ યોજન લઈને પોતાની બુદ્ધિથી જ બીજી
 દિશાના ૧૦ યોજનમાં ઉમેરે, અર્થાત્ બીજી દિશાના ક્ષેત્રને વધારે તે ક્ષેત્રવૃદ્ધિ જાણવી.

(૫) સ્મૃતિ—અન્તર્દ્વાન : અહીં અન્તર્દ્વાન એટલે ભ્રંશ = ભૂલી જવું. સ્મૃતિનો ભ્રંશ તે
 સ્મૃતિઅન્તર્દ્વાન, અર્થાત્ કયું વ્રત કંઈ મર્યાદાથી ગ્રહણ કર્યું છે ? એ ભૂલી જવું તે સ્મૃતિઅન્તર્દ્વાન.
 ખરેખર તો નિમયનું પાલન સ્મૃતિથી જ થાય છે. (આશય એ જ છે કે ૧૦૦ કિ.મિ. નક્કી કર્યા બાદ
 જો તે ભૂલી જાય તો, ૧૦૦ કિ.મિ.થી બહાર ન જાય તો પણ અતિયાર લાગે.)

અહીં સામાચારી આ પ્રમાણે છે કે — ઊર્ધ્વદિશાસંબંધી જે પ્રમાણ ગ્રહણ કર્યું છે તે પ્રમાણથી
 ઉપર તરફ પર્વતના શિખરને વિશે કે વૃક્ષને વિશે કોઈ વાંદરો કે પક્ષી શ્રાવકનું વસ્ત્ર કે આભૂષણ

૭૭. અત્ર ચ સામાચારી—ઋર્ધ્વ યત્ પ્રમાણં ગૃહીતં તસ્યોપરિ પર્વતશિખરે વૃક્ષે વા મર્કટઃ પક્ષી વા શ્રાવકસ્ય
 વસ્ત્રમાભરણં

- ૧૦ ગેણિહતું પમાણાતિરેકં ડવરિ ભૂમિં વચ્ચેજ્જા, તથા સે ણ કપ્પતિ ગંતું, જાથે તુ પડિતં અણ્ણેણ વા આણિતં તાથે કપ્પતિ, ઇદં પુણ અદ્વાવયહેમકુડસમ્મેયસુપતિદુડ્ડજ્જેતચિત્તકૂડઅંજણગમંદરાદિસુ પવ્વતેસુ ભવેજ્જા, એવં અથેવિ કૂવિયાદિસુ વિભાસા, તિરિયં જં પમાણં ગહિતં તં તિવિથેણવિ કરણેણ ણાતિક્કમિતવ્વં, ચેત્તવુટ્ઠી સાવગેણં ણ કાયવ્વા, કથં ?, સો પુવ્વેણ ભંડં ગહાય ગતો
- ૫ જાવ તં પરિમાણં તતો પરેણ ભંડં અગ્ધતિત્તિકાતું અવરેણ જાણિ જોયણાણિ પુવ્વદિસાએ સંછુમ્ભતિ, એસા ચેત્તવુટ્ઠી સે ણ કપ્પતિ કાતું, સિય ત્તિ વોલીણો હોજ્જા ણિયત્તિયવ્વં, વિસ્સરિતે વા ણ ગંતવ્વં, અણ્ણોવિ ણ વિસજ્જિતવ્વો, અણાણાએ કોવિ ગતો હોજ્જ જં વિસુમરિયચેત્તગતેણ લબ્ધં તં ણ ગેણેજ્જત્તિ । [ગ્રં ૨૧૦૦૦]

ઉક્તં સાતિચારં પ્રથમં ગુણવ્રતં અધુના દ્વિતીયમુચ્યતે, તત્રેદં સૂત્રં —

- ૧૦ ગ્રહણ કરીને પ્રમાણથી ઉપરની ભૂમિમાં લઈ ગયો હોય તો શ્રાવકને તે લેવા જવું કલ્પતું નથી. જ્યારે તે વચ્ચે કે આભૂષણ નીચે પડે કે બીજો કોઈ લઈ આવે તો લેવું કલ્પે છે. આવો પ્રસંગ અષ્ટાપદ, હેમકુટ, સંમેતશિખર, સુપ્રતિષ્ઠ, ઉચ્ચંત, ચિત્રકૂટ, અંજનકગિરિ મેરુવિગેરે પર્વતોને વિશે થવાની શક્યતા છે. આ જ પ્રમાણે અધોદિશામાં પણ નાના કૂવા વિગેરેમાં વિકલ્પો સમજી લેવા.

- તિર્થિદિશામાં જે પ્રમાણ ગ્રહણ કરેલું છે તે પ્રમાણને શ્રાવકે મન—વચન—કાયાથી ઓળંગવું
- ૧૫ નહીં. ક્ષેત્રવૃદ્ધિ શ્રાવકે કરવી નહીં. કેવી રીતે ? શ્રાવક પૂર્વદિશામાં પોતાનું કરિયાણું વેચવા નીકળ્યો. પોતે જેટલું પરિમાણ ગ્રહણ કર્યું હતું ત્યાં સુધી તે પહોંચ્યો. હવે તે ક્ષેત્ર પછીના ક્ષેત્રમાં કરિયાણું વેચાય તો ઘણું મૂલ્ય પ્રાપ્ત થાય એવા વિચારથી પશ્ચિમદિશાસંબધી જે 'યોજનો' છે તેને પૂર્વદિશામાં નાખે. આને ક્ષેત્રવૃદ્ધિ કહેવાય છે. તે શ્રાવકને કરવી કલ્પતી નથી. કદાચ ખબર ન રહી અને પ્રમાણ ઓળંગાઈ ગયું. અને પછી ખબર પડી તો ત્યાંથી જ પાછા ફરવું. અથવા કેટલું પ્રમાણ ગ્રહણ કર્યું
- ૨૦ હતું ? તે જો ભૂલાઈ જ જાય તો શ્રાવકે તે દિશામાં જવું નહીં. એ જ પ્રમાણે બીજાને પણ મોકલવો નહીં. તથા આજ્ઞા વિના કોઈ ત્યાં ગયું હોય અને તેણે જે પ્રાપ્ત કર્યું હોય તે અથવા પોતે ભૂલાયેલા ક્ષેત્રમાં જઈને કઈ પ્રાપ્ત કર્યું હોય તો તે ગ્રહણ કરે નહીં.

અવતરશિક્ષા : અતિચારસહિત પ્રથમ ગુણવ્રત કહ્યું. હવે બીજું કહેવાય છે. તેમાં સૂત્ર આ પ્રમાણે છે ⇨

- ૨૫ ૭૮. વા ગૃહીત્વા પ્રમાણાતિરેકામુપરિભૂમિં વ્રજેત્, તત્ર તસ્ય ન કલ્પતે ગન્તું, યદા તુ પતિતં અન્યેન વા આનીતં તદા કલ્પતે, ઇદં પુનરષ્ટાપદહેમકુણ્ડસંમેતસુપ્રતિષ્ઠોજ્જયન્તચિત્રકૂટાઞ્જનકમન્દરાદિષુ પર્વતેષુ ભવેત્, એવમથોડપિ કૂપિકાદિષુ વિભાષા, તિર્યગ્ યત્ પ્રમાણં ગૃહીતં તત્ ત્રિવિથેનાપિ કરણેન તત્રાતિક્રાન્તવ્વં, ક્ષેત્રવૃદ્ધિઃ શ્રાવકેણ ન કર્તવ્યા, કથં ?, સ પૂર્વસ્યાં ભાણ્ડં ગૃહીત્વા ગતો યાવત્તત્પ્રમાણં તતઃ પરતો ભાણ્ડમર્ધતીતિકૃત્વાડપરસ્યાં યાનિ યોજનાનિ (તાનિ) પૂર્વસ્યાં દિશિ ક્ષિપતિ, એષા ક્ષેત્રવૃદ્ધિસ્તસ્ય ન
- ૩૦ કલ્પતે કર્તું, સ્યાદિત્યતિક્રાન્તો ભવેત્ નિર્વર્તિતવ્વં, વિસ્મૃતે વા ન ગન્તવ્વં, અન્યોડપિ ન વિસર્જનીયઃ, અનાજ્ઞયા કોડપિ યતો ભવેત્ યદ્વિસ્મૃતક્ષેત્રે ચ ગતેન લબ્ધં તત્ર ગૃહીયાત્ ઇતિ ।

ઉપભોગપરિભોગવળ દુવિહે પત્રત્તે તંજહા—ભોઅળઓ કમ્મઓ અ । ભોઅળઓ સંમળોવાં ઇમે પચ્છાં—સચિત્તાહારે સચિત્તપડિબદ્ધાહારે અપ્પઝલિઓસહિભક્ષણયા દુપ્પઝલિઓસહિભક્ષણયા તુચ્છોસહિભં ૭ ॥

ઉપભુજ્યત ઇત્યુપભોગઃ, ઉપશબ્દઃ સકુદર્થે વર્તતે, સકુદ્ભોગ ઉપભોગઃ—અશનપાનાદિ, અથવાઽન્તર્ભોગઃ ઉપભોગઃ—આહારાદિ, ઉપશબ્દોઽન્તર્વચનઃ, પરિભુજ્યત ઇતિ પરિભોગઃ, પરિશબ્દો— 5 ઽધ્યાવૃત્તૌ વર્તતે, પુનઃ પુનર્ભોગઃ વસ્ત્રાદેઃ પરિભોગ ઇતિ, અથવા બહિર્ભોગઃ પરિભોગ વસનાલક્ષારાદેઃ, અત્ર પરિશબ્દો બહિર્વાચક ઇતિ, એતદ્વિષયં વ્રતં—ઉપભોગપરિભોગવ્રતં, એતત્ તીર્થકરમણધરૈર્દ્વિવિધં પ્રજ્ઞસં, તદ્વથેત્યુદાહરણોપન્યાસાર્થઃ, ભોજનતઃ કર્મતઃ, તત્ર ભોજનત ઉત્સર્ગેણ નિરવદ્યાહારભોજિના ભવિત્વ્યં, કર્મતોઽપિ પ્રાયો નિરવદ્યકર્માનુષ્ઠાનયુક્તેત્યક્ષરાર્થઃ । ઇહ ચેયં સામાચારી—‘‘ભોયણતો સાવગો ઉત્સર્ગેણ ફાસુગં આહારં આહારેજ્ઞા, તસ્સાસતિ અફાસુગમવિ સચિત્તવજ્ઞં, તસ્સ અસતી 10 અણંતકાયબહુબીયગાણિ પરિહરિત્વ્યાણિ, ઇમં ચ અણંત ભોયણતો પરિહરતિ—અસણે અણંતકાયં અલ્લગમૂલગાદિ મંસં ચ, પાણે મંસરસમજ્ઞાદિ, રાદિમે ઉદુંબરકાઉંબરવડપિપ્પલપિલંખુમાદિ,

સૂત્રાર્થઃ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : ‘‘ઉપભોગ’’ શબ્દમાં ‘ઉપ’ શબ્દ ‘એકવાર’ અર્થમાં છે. તેથી જે એકવાર ભોગવાય તે ઉપભોગ, અર્થાત્ અશન—પાન વિગેરે. અથવા જે અંદર ભોગવાય તે ઉપભોગ અર્થાત્ આહાર 15 વિગેરે. અહીં ‘ઉપ’ શબ્દ અંદરવાચી જાણવો. ‘પરિ’ શબ્દ ‘વારંવાર’ અર્થમાં હોવાથી વારંવાર જે ભોગવાય તે પરિભોગ, અર્થાત્ વસ્ત્રાદિનો જે વારંવારનો ભોગ તે પરિભોગ. (અહીં ‘પરિભુજ્યતે ઇતિ પરિભોગઃ’ આવી વ્યુત્પત્તિથી વસ્ત્ર વિગેરે પરિભોગ જાણવા.) અથવા ‘પરિ’ શબ્દ બાહ્યવાચી હોવાથી વસ્ત્ર, અલંકાર વિગેરેનો જે બાહ્ય ભોગ તે પરિભોગ. આ બંનેવિષયક જે વ્રત તે ઉપભોગ— 20 પરિભોગવ્રત.

આ વ્રત તીર્થકર—ગણધરોએ બે પ્રકારનું કર્યું છે — ભોજનથી અને કર્મથી. તેમાં ભોજનથી ઉત્સર્ગમાર્ગે શ્રાવકે નિરવદ્ય આહાર વાપરવો જોઈએ. કર્મથી પણ શ્રાવકે નિરવદ્યકર્મ કરવું જોઈએ. અહીં સામાચારી આ પ્રમાણે જાણવી—ભોજનથી શ્રાવક ઉત્સર્ગમાર્ગે પ્રાસુક આહાર (= પોતાની માટે બનાવેલો ન હોય તેવો આહાર)નું ભોજન કરે. તે શક્ય ન હોય તો અપ્રાસુક પણ સચિત્ત વિનાનો આહાર કરે. તે શક્ય ન હોય તો અનંતકાય, બહુભીજવાળા આહારનો ત્યાગ કરે. અને ભોજનમાં 25 બીજું આ પણ છોડે — અશનમાં આદુ, મૂળા વિગેરે અનંતકાય અને માંસ, પાણીમાં લોહી, દારુ વિગેરે. ખાદિમમાં ઉદુંબર = ઉંબરાનું ફળ, કાકોદુંબર (ઉંબરાની જ એક જાતિવિશેષ, તેનું ફળ), વડ, પિપળો, પ્લક્ષ વિગેરે. સ્વાદિમમાં મધ વિગેરેનો ત્યાગ કરે.

૭૧. ભોજનતઃ શ્રાવક ઉત્સર્ગેણ પ્રાસુકમાહારમાહેત્, તસ્મિન્નસતિ અપ્રાસુકમપિ સચિત્તવર્જં, તસ્મિન્નસતિ અનંતકાયબહુબીજકાણિ પરિહર્સંવ્યાણિ, ઇદં ચાન્યત્ ભોજનતઃ પરિહરતિ—અશનેઽનંતકાયં આર્દ્રકમૂલકાદિ 30 માંસં ચ, પાને માંસરસમજ્ઞાદિ, રાદ્યે ઉદુંબરકાકોન્દુકાવટપિપ્પલપ્લક્ષાદિ

- સાદિમં મધુમાદિ, અચિત્તં ચ આહારેયત્વં, જદા કિલ ન હોજ્જ અચિત્તો તો ઉત્સર્ગેણ ભક્તં પચ્ચક્ષ્યાતિતત્ત્વં ન તરતિ તાથે અવવાણ સચિત્તં અણંતકાયબહુબીયગવજ્જં, કમ્મતોઽવિ અકમ્મા ન તરતિ જીવિતું તાથે અચ્ચંતસાવજ્જાણિ પરિહરિજ્જંતિ । इदमपि चातिचाररहित-
 5 तदाश्रित्य श्रमणोपासकेनामी पञ्चातिचारा ज्ञातव्या न समाचरितव्याः, तद्यथा—‘सचित्ताहारः’
 ચિત્તં ચેતના સંજ્ઞાનમુપયોગોપધાનમિતિ પર્યાયાઃ, સચિત્તશ્ચાસૌ આહારશ્ચેતિ સમાસઃ, સચિત્તો વા આહારો यस્ય સચિત્તમાહારયતિ इति वा मूलकन्दलीकन्दकार्द्रकादिसाधारणप्रत्येकतरुशरीराणि
 સચિત્તાનિ સચિત્તં ચ પૃથિવ્યાદ્યાહારયતીતિ ભાવના । तथा सचित्तप्रतिबद्धाहारो यथा वृक्षे
 પ્રતિબદ્ધો ગુન્દાદિ પક્કપલ્લાનિ વા । तथा अपक्वौषधिभक्षणत्वमिदं प्रतीतं, सचित्तसंमिश्राहार इति
 10 वा पाठान्तरं, सचित्तेन संमिश्र आहारः सचित्तसंमिश्राहारः, वल्ल्यादि पुष्पादि वा संमिश्रं, तथा
 दुष्पक्वौषधिभक्षणता दुष्पक्वाः—अस्विन्ना इत्यर्थः तद्भक्षणता, तथा तुच्छौषधिभक्षणता तुच्छा हि

- શ્રાવકે (ઉપરોક્ત સર્વ સાવધ આહારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.) અને તેના સિવાયના નિરવધ અચિત્ત ભોજન-પાણીનો આહાર કરવો જોઈએ. જ્યારે અચિત્તવસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી ન હોય તો ઉત્સર્ગથી શ્રાવકે ભોજનનો જ ત્યાગ કરવો. જો તેમાં સમર્થ ન હોય તો અપવાદે અનંતકાય અને
 15 બહુબીજને છોડી સચિત્ત વાપરે. કર્મથી પણ જો શ્રાવક કોઈપણ ધંધા-પાણી વગર જીવી શકાતું ન હોય ત્યારે અત્યંત સાવધ ધંધાઓનો ત્યાગ કરે. આ ગુણપ્રતે પણ અતિચાર વિના પાલવું જોઈએ. આથી હવે તેના અતિચારોને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે — ભોજનતો.... ભોજનથી જે વ્રત કહ્યું તેને આશ્રયીને શ્રાવકે આ પાંચ અતિચારો જાણવા, પણ આચરવા નહીં.

- તે પાંચ અતિચારો આ પ્રમાણે છે — (૧) સચિત્ત આહાર : ચિત્ત, ચેતના, સંજ્ઞાન, ઉપયોગ,
 20 ઉપધાન આ બધા સમાનાર્થી શબ્દો છે. સચિત્ત એવો જે આહાર તે સચિત્તાહાર એમ સમાસ કરવો. અથવા સચિત્ત આહાર છે જેનો તે અથવા જે સચિત્તને વાપરે છે તે સચિત્તાહાર, અર્થાત્ સચિત્ત એવા મૂળ, કન્દલી (= પ્રત્યેકવનસ્પતિ છે इति आचाराङ्गे) કંદ, આદૂ વિગેરે સાધારણ અને પ્રત્યેકવૃક્ષના શરીરોનો અને સચિત્ત એવા પૃથ્વીકાય વિગેરેનો જે આહાર કરે છે તે સચિત્તાહાર. (૨) સચિત્તપ્રતિબદ્ધાહાર : વૃક્ષ ઉપર લાગેલા ગુંદા વિગેરે અથવા (અચિત્ત થઈ ગયેલા) પાકેલા ફળ
 25 એ સચિત્ત પ્રતિબદ્ધ જાણવા તેનો જે આહાર તે સચિત્તપ્રતિબદ્ધઆહાર.

- (૩) અપક્વૌષધિ : એટલે કે જે અગ્નિવડે રંધાયેલું નથી તે. (ઔષધિ = ધાન્ય) તેનું જે ભક્ષણ તે અપક્વૌષધિભક્ષણ. અથવા ‘સચિત્તસંમિશ્રાહાર’ એ પ્રમાણે પાઠાન્તર જાણવો. સચિત્તથી સંમિશ્ર આહાર તે સચિત્તસંમિશ્રઆહાર, અર્થાત્ ફૂલ, પાંદડા વિ. થી મિશ્ર. (૪) દુષ્પક્વૌષધિ : દુષ્પક્વ એટલે જે બરાબર રંધેલું નથી તે. તેનું ભક્ષણ તે દુષ્પક્વૌષધિભક્ષણ. (૫) તુચ્છૌષધિભક્ષણતા :

- 30 ૮૦. સ્વાદો મધ્વાદિ, અચિત્તં ચાહર્ત્તત્ત્વં, યદા કિલ ન ભવેત્ અચિત્ત ઉત્સર્ગેણ ભક્તં પ્રત્યાખ્યાતત્ત્વં ન શક્નોતિ તદાઽપવાદેન સચિત્તં અનન્તકાયબહુબીજકવર્જ, કર્મતોઽપ્યકર્મા ન શક્નોતિ જીવિતું તદાઽત્યન્તસાવદ્યાનિ પરિહ્રિયન્તે ।

અસારા મુદ્ગફલીપ્રભૃતયઃ, અત્ર હિ મહતી વિરાધના અલ્પા ચ તુષ્ટિઃ, બહ્વિભિરપ્યૈહિકોઽપ્યપાયઃ સમ્ભાવ્યતે । એત્ય સિંગાચાકોદાહરણં—એત્તરક્ષગો સિંગાતો ચાતિ, રાયા ણિગ્ગચ્છતિ, મજ્ઞણ્હે પડિગતો, તથાવિ ચાયતિ, રણ્ણા કોઝણં પોટ્ટું ફાલાવિતં કેત્તિયાઓ ચઙ્ગતાઓ હોજ્જતિ, ણવરિ ફેણો અત્રં કિંચિ ણત્થિ, એવં ભોજન ઇતિ ગતં ।

અધુના કર્મતો યત્ વ્રતમુક્તં તદપ્યતિચારરહિતમનુપાલનીયં ઇત્યતોઽસ્યાતિચારાનભિધિત્સુરાહ— 5

કમ્મઓ ણં સમણોવાં ઇમાઈં પન્નરસ કમ્માદાણાઈં જાં, તંજહા—ઙ્ગાલકમ્મે વણકમ્મે સાડીકમ્મે ભાડીકમ્મે ફોડીકમ્મે, દંતવાણિજ્જે લક્કવાણિજ્જે રસવાણિજ્જે વિસવાણિજ્જે કેસવાણિજ્જે, જંતપીલણકમ્મે નિલ્લંછણકમ્મે દવગ્ગિદાવણયા સરદહતલાયપરિસોસણયા અસરૂપોસણયા યત્તિ ૭ ॥ (સૂત્રં)

અસ્યા વ્યાખ્યા—કર્મતો યદ્ વ્રતમુક્તં ણમિતિ વાક્યાલક્ષ્ણે તદાશ્રિત્ય શ્રમણોપાસકેનામૂનિ— 10
પ્રસ્તુતાનિ પચ્છદશેતિસદ્ધ્યા કર્માદાનાનીત્યલ્પસાવદ્યજીવનોપાયાભાવેઽપિ તેષામુક્તદજ્ઞાના-
વરણીયાદિકર્મહિતુત્વાદાદાનાનિ કર્માદાનાનિ જ્ઞાતવ્યાનિ ન સમાચરિતવ્યાનિ । તદ્યથેત્યાદિ પૂર્વવત્,

તુચ્છ એટલે અસાર. (અર્થાત્ વશું બધું ખાવા છતાં જેનાથી તૃપ્તિ અલ્પ થાય તે.) મગફળી વિગેરે. આવી વસ્તુમાં મોટી વિરાધના અને અલ્પાંશે તૃપ્તિ થાય છે. વળી આવી તુચ્છૌષધિ જો ઘણા બધા પ્રમાણમાં વપરાય તો આલોકમાં જ નુકસાન સંભવે છે. અહીં મગફળીને ખાનારનું ઉદાહરણ જાણવું 15
— મગફળીના ખેતરનું રક્ષણ કરવા એક પુરુષને રાખવામાં આવ્યો. ખેતરનું રક્ષણ કરનારો તે મગફળીને ખાય છે. એકવાર રાજા ત્યાંથી પસાર થયો. મગફળીઓ ખાતા તેને જોયો. બપોરના સમયે તે રાજા પાછો ફર્યો. તે સમયે પણ પેલાને મગફળીઓ ખાતા જુએ છે. તેથી રાજાએ પેલાએ કેટલી મગફળીઓ ખાધી એ જોવાના કૌતુકથી પેલાનું પેટ ફાડી નાંખ્યું. પરંતુ તેમાં ફીણ સિવાય બીજું કશું જ નહોતું. (આમ આવી તુચ્છૌષધિ વધારે ખાવાથી આલોકમાં પણ નુકસાન થવાનો સંભવ છે.) 20
ઓ પ્રમાણે ભોજનને આશ્રયીને અતિયારો કહ્યા.

અવતરશિક્ષા : હવે કર્મથી જે વ્રત કહ્યું તે પણ અતિયારવિના પાલવું જોઈએ. તેથી તેના અતિયારોને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : મૂળમાં 'જં' શબ્દ વાક્યાલંકારમાં = વાક્યની શોભા માટે છે. કર્મથી જે વ્રત કહ્યું 25
તેને આશ્રયીને શ્રાવકે આગળ કહેવાતા પંદર કર્માદાનો જાણવા પણ આચરવા નહીં. આ પંદર કર્મો = ધંધાઓ જીવન જીવવા માટેનો અલ્પ પાપયુક્ત ઉપાય ન હોવા છતાં પણ ઉગ્ર એવા જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોને બાંધવામાં કારણભૂત હોવાથી આદાન તરીકે કહેવાય છે. તે પંદર કર્માદાનો જાણવા યોગ્ય છે પણ આચરવા યોગ્ય નથી. તદ્વથા... વિગેરે સૂત્ર પૂર્વની જેમ જાણવું. તેમાં અંગારકર્મ : લાકડામાંથી

૮૧. અત્ર શિમ્બાચાદક ઉદાહરણં—ક્ષેત્રરક્ષકઃ શિમ્બાઃ ચાદતિ, રાજા નિર્ગચ્છતિ, મધ્યાહ્ને પ્રતિગતઃ, તત્રાપિ 30
ચાદતિ, રાજા કૌતુકેનોદરં પાટિતં કિયત્યઃ ચાદિતા ભવેયુરિતિ, નવરં ફેનઃ, અન્યત્કિમપિ નાસ્તિ ।

અઙ્ગારકર્મ—અઙ્ગારકરણવિક્રયક્રિયા, એવં વનશકટભાટકસ્ફોટના દન્તલાક્ષારસવિષકેશવાણિજ્યં
ચ યંત્રપીડનનિર્લાઙ્ગનદવદાપનસરોદ્રહાદિપરિશોષણાસતીપોષણેષ્વપિ દ્રષ્ટવ્યમિત્યક્ષરાર્થઃ ।
ભાવાર્થસ્ત્વયં—‘ઈંગાલકમ્મ’તિ, ઇંગાલે દ્વિહતું વિક્કિણતિ, તત્થ છળહં કાયાણં વધો તં ન કમ્પતિ,
વળકમ્મ—જો વળં કિણતિ, પચ્છા રુક્ષે છિંદિતું મુલ્લેણ જીવતિ, એવં પળિગાદિ પડિસિદ્ધા
5 હવંતિ, સાડીકમ્મ—સાગડીયત્તણેણ જીવતિ, તત્થ બંધવથાઈં દોસા, ભાડીકમ્મ—સાણ ભંડોવંકલ્લેણ
ભાડાણ વહઈં પરાયગં, ણ કમ્પતિ, અળ્લણેસિં વા સગડં બલદે ય દેતિ, એવમાદી કાતું ણં કમ્પતિ,
ફોડિકમ્મ—ઉદ્ધુત્તણં હલેણ વા ભૂમીફોડણં, દંતવાણિજ્જં—પુલ્લિં ચેવ પુલ્લિંદાણં મુલ્લં દેતિ દંતે
દેજ્જાહત્તિ, પચ્છા પુલ્લિંદા હત્થી ઘાતેતિ, અચિરા સ વાણિયઓ એહિંતિકાતું, એવં ધીવરગાણં

કોલસા બનાવવા અને વેચવા તે અંગારકર્મ. આ જ પ્રમાણે વન, શકટ, ભાટક, સ્ફોટના, દંત,
10 લાક્ષ, રસ, વિષ અને કેશવાણિજ્ય, યંત્રપીડન, નિર્લાંછન, દવદાપન, સરોવર — દ્રહ વિગેરેનું
પોષણ, અને અસતિના પોષણમાં પણ જાણી લેવું.

ભાવાર્થ આ પ્રમાણે — (૧) અંગારકર્મ : લાકડામાંથી કોલસા બનાવીને વેચે; તેમાં થટકાયની
હિંસા હોવાથી શ્રાવકને તે કરવું કલ્પતું નથી. (૨) વનકર્મ : જે જંગલોને ખરીદે અને પછી તેમાંના
વૃક્ષોને છેદીને તેના વેચવાથી પ્રાપ્ત થતાં મૂલ્યદ્વારા પોતાની આજીવિકા ચલાવે. આ જ પ્રમાણે પાંદડાં
15 વિગેરેને છેદીને વેચવાનો પ્રતિષેધ જાણવો. (૩) શકટકર્મ : ગાડાઓ બનાવીને વેચવાદ્વારા આજીવિકા
ચલાવે, આ રીતે ગાડા બનાવીને વેચવામાં ખરીદનારો તેમાં બળદ વિગેરેને બાંધે, તેને મારે વિગેરે
દોષો જાણવા. (૪) ભાટીકર્મ : (ભાટી = ભાડું) પોતાના ગાડારૂપી સાધનદ્વારા ભાડું લઈને બીજાનો
માલ-સામાન લઈ જાય. શ્રાવકને આવું કરવું કલ્પતું નથી. અથવા બીજાને પોતાનું ગાડું અને બળદો
આપે. આવું બધું કરવું શ્રાવકને કલ્પતું નથી.

20 (૫) સ્ફોટીકર્મ : સ્ફોટી = ઉડત્વ અર્થાત્ ફૂવો, તળાવ વિગેરેનું ખોદવું. અથવા હળવડે ખેતર
વિગેરેની ભૂમિને ખોદવું. (૬) દંતવાણિજ્ય : જંગલના આદિવાસીઓને પહેલેથી જ પૈસા આપીને
કહે કે “તમે મને હાથી વિગેરેના દાંતો (ઉપલક્ષણથી ચમરી વિગેરે ગાયના વાળ, એ જ પ્રમાણે કોઈ
પ્રાણીના નખ, કોઈના હાડકાં, કોઈનું ચામડું વિગેરે) આપજો.” પાછળથી તે આદિવાસીઓ “વેપારી
દાંતો લેવા તરત આવશે” એમ વિચારી હાર્યાઓને મારી નાંખે છે. આ જ પ્રમાણે માછીમારોને શંખનું

25 ૮૨. અઙ્ગારકર્મેતિ—અઙ્ગારાન્ દહ્ય વિક્રીણાતિ તત્ર ષણ્ણાં કાયાનાં વધસ્તત્ર કલ્પતે, વનકર્મ યો વનં
ક્રીણાતિ, પશ્યાદ્દુક્ષાન્ છિત્ત્વા મૂલ્યેન જીવતિ, એવં પળ્યાદ્યાઃ પ્રતિષિદ્ધા ભવન્તિ, શાકટિકકર્મ—
શાકટિકલ્લેન જીવતિ, તત્ર બન્ધવથાદિકા દોષાઃ, ભાટીકર્મ—સ્વકીયેન ભાણ્ડોપસ્કરેણ ભાટકેન વહતિ
પરકીયં ન કલ્પતે, અન્યેભ્યો વા શકટં બલીવદોં ચ દદાતિ, એવમાદિ કર્તું ન કલ્પતે, સ્ફોટિકર્મ—ઉદ્ધુત્વં
હલેન વા ભૂમિસ્ફોટનં, દન્તવાણિજ્યં—પૂર્વમેવ પુલ્લિન્દ્રેભ્યો મૂલ્યં દદાતિ, દન્તાન્ દદ્યાતેતિ, પશ્ચાત્ પુલ્લિન્દ્રા
30 હસ્તિનો ઘાતયન્તિ અચિરાત્ સ વણિક્ આયાસ્યતીતિકૃત્વા, એવં ધીવરાણાં

સંઘમુલ્લં દેતિ, એવમાદી ણ કપ્પતિ, પુલ્લાણીતં કિણતિ, લક્ખવાણિજ્જેઽવિ એતે ચેવ દોસા- તથ કિમિયા હોંતિ, રસવાણિજ્જં-કલ્લવાલત્તણં તથ સુરાદિપાણે બહુદોસા મારણાક્રોશવધાદી તમ્હા ણ કપ્પતિ, વિસવાણિજ્જં-વિસવિક્કયો સે ણ કપ્પતિ, તેણ બહૂણ જીવાણ વિરાધના, કેસવાણિજ્જં-દાસીઓ ગઘાય અણ્ણતથ વિક્કિણતિ જંતથ અગ્ધંતિ, એતથવિ અણેગે દોસા પરવસિત્તાદયો, જંતપીલણકમ્મં-તેલ્લિયં જંતં ઉચ્છુજ્જંતં ચક્કાદિ તંપિ ણ કપ્પતિ, ણિલ્લંછણકમ્મં- 5 વદ્ધેઽં ગોણાદિ ણ કપ્પતિ, દવગિદાવણતાકમ્મં-વણદવં દેતિ છેત્તરક્કણણિમિત્તં જઘા ઉત્તરાવહે પચ્છા દદ્ધે તરુણં તણં ડહેતિ, તથ સત્તાણં સત્તસહસ્સાણ વધો, સરદહતલાગપરિસોસણતાકમ્મં-

મૂલ્ય આપે. આ પ્રમાણે કરવું કલ્પતું નથી. (અર્થાત્ આ રીતે જંગલાદિમાં પ્રાણીઓને આદિવાસીઓ દ્વારા મરાવીને તેમના અવયવો ગ્રહણ કરી વેચવા શ્રાવકને કલ્પતા નથી. પરંતુ) જો પોતાના કંઠા વગર જ કોઈએ પહેલેથી જ દાંત વિગેરે વેચવા લાવ્યા હોય તો તે ખરીદવામાં શ્રાવકને કોઈ દોષ નથી. 10

(૭) **લાક્ષાવેપાર :** લાક્ષા = લાખ. (દિરાસરના ભંડારના તાલા ઉપર કોઈક સ્થાને લાખ લગાડવામાં આવે છે.) લાખનો વેપાર કરવામાં પણ જીવહિંસા વિગેરે દોષો થાય છે. લાખના રસમાં કૃમિજીવો હોય છે. તે બધાની હિંસા થતી હોવાથી તેનો વેપાર શ્રાવકને કલ્પે નહીં. (૮) **રસવેપાર :** કલ્પપાલ = દારૂ વેચનાર. (દારૂ વેચવાનો ધંધો તે રસવાણિજ્ય.) તેમાં દારૂ વિગેરે (આદિથી મધ, માખણ, ચરબી વિગેરે) પીવાથી, માંસવું, આકોશ કરવો, વધ થવો વિગેરે ઘણા દોષો હોવાથી 15 શ્રાવકને આવો વેપાર કરવો જોઈએ નહીં. (૯) **વિષવાણિજ્ય :** ઝેર વેચવું કલ્પતું નથી. ઝેરથી ઘણા જીવોની વિરાધના થાય છે. (૧૦) **કેશવાણિજ્ય :** જ્યાં ઘણું મૂલ્ય પ્રાપ્ત થતું હોય તેવા સ્થાને દાસીઓને (ઉપલક્ષણથી દાસ વિગેરે તથા ગાય વિગેરે ચતુષ્પદોને) વેચવા તે કેશવાણિજ્ય. અહીં પણ પરવશ વિગેરે ઘણા દોષો થાય છે.

(૧૧) **યંત્રપીલનકર્મ :** તલને પીલવા માટેનું યંત્ર (= ઘાણી), શેરડીને પીલવાનું ચક્ર વિગેરે 20 યંત્ર (= કોલુ) આ રીતે યંત્રપીલનનો વેપાર પણ શ્રાવકને કરવો કલ્પતો નથી. (૧૨) **નિર્લાંછનકર્મ :** સાંઢ વિગેરેને વર્ધિત કરવા = તેમના અમુક અંગોનો છેદ કરવો શ્રાવકને કલ્પે નહીં. (૧૩) **દવાગ્નિદાપનતાકર્મ :** જેમ ઉત્તરાપથમાં (દેશવિશેષમાં) પોતાના ખેતરનું રક્ષણ કરવા માટે (= નકામા ઘાસ વિગેરે જે ઉગ્યા હોય તેનો નિકાલ કરવા માટે) ખેતરને બાળે. જેથી પછીથી નવું ઘાસ ઊગે (જે ગાયો વિગેરેને ચરવા કામ આવે તેમજ પોતાના ખેતરમાં બીજો સારો પાક થાય.) અગ્નિથી 25

૮૩. શઙ્ખમૂલ્યં દદાતિ, એવમાદિ ન કલ્પતે, પૂર્વાનીતં ક્રીણાતિ, લાક્ષાવાણિજ્યેઽપિ એત એવ દોષાસ્ત્ર ક્રમયો ભવન્તિ, રસવાણિજ્યં-કલ્પપાલત્વં તત્ર સુરાદિપાણે બહવો દોષાઃ મારણાક્રોશવધાદયસ્તસ્માન્ન કલ્પતે, વિષવાણિજ્યં વિષવિક્રયસ્તસ્ય ન કલ્પતે, તેન બહૂનાં જીવાનાં વિરાધના, કેશવાણિજ્યં-દાસીગૃહીત્વાઽન્યત્ર વિક્રીણાતિ યત્રાર્થન્તિ, અત્રાપ્યનેકે દોષાઃ પરવશિત્વાદયઃ, યન્ત્રપીલનકર્મ-તૈલિકં યન્ત્રં ઇક્ષુયન્ત્રં ચક્કાદિ તદપિ ન કલ્પતે, નિર્લાંછનકર્મ-વર્ધયિતું ગવાદીન્ ન કલ્પતે, દવાગ્નિદાપનતાકર્મ વનદવં દદાતિ 30 ક્ષેત્રરક્ષણનિમિત્તં યથોત્તરાપથે, પશ્ચાત્ દગ્ધે તરુણં તૃણમુત્તિષ્ઠતે, તત્ર સત્ત્વાનાં શતસહસ્વાણાં વધઃ, સરોહદતટાકપરિશોષણતાકર્મ-

સંરદહતલાગાદીણ સોસેતિ પચ્છા વાવિજ્જંતિ, एवं ण कण्णति, असदीपोसणताकम्म--असतीओ पोसेति जधा गोह्विसए जोणीपोसगा दासीओ पोसंति तासिं भाडिं गेण्हेंति, प्रदर्शनं चैतद् बहुसावधानां कर्मणां एवंजातीयानां, न पुनः परिगणनमिति भावार्थः ।

उक्तं सातिचारं द्वितीयं गुणव्रतं, साम्प्रतं तृतीयमाह -

- 5 અળત્થદંડે ચંડવ્વિહે, પત્તત્તે, તંજહા—અવજ્ઞાણાયરિં પમાયાયરિં હિંસપ્પયાણે પાવકમ્મોવએસે, અળત્થદંડવેરમણસ્સ સમણોવાં ૦ ઇમે પચ્છં તંજહા—કંદપ્પે કુકુફ્ફ મોહરિં સંજુત્તાહિગરણે ઉવભોગપરિભોગાઢરેગે ૮ ॥ (સૂત્રમ્)

- 10 अस्य व्याख्या—अनर्थदण्डशब्दार्थः—अर्थः—प्रयोजनं, गृहस्थस्य क्षेत्रवास्तुधनशरीरपरिजनादि-विषयं तदर्थं आरम्भो—भूतोपमर्दोऽर्थदण्डः, दण्डो निग्रहो यातना विनाश इति पर्यायाः, अर्थेन—प्रयोजनेन दण्डोऽर्थदण्डः स चैष भूतविषयः उपमर्दनलक्षणो दण्डः क्षेत्रादिप्रयोजनमपेक्षमाणोऽर्थदण्ड उच्यते, तद्विपरीतोऽनर्थदण्डः—प्रयोजननिरपेक्षः, अनर्थः अप्रयोजनमनुपयोगो निष्कारणतेति पर्यायाः, विनैव कारणेन भूतानि दण्डयति सः, तथा कुठारेण प्रहृष्टस्तरुस्कन्धशाखादिषु प्रहरति

- બાળવામાં લાખો જીવોની હિંસા થવાથી શ્રાવકને આવું કરવું કલ્પનું નથી. (૧૪) સરોવર, હ્રદ, તળાવપરિશોષણતાકર્મ : સરોવર, હ્રદ, તળાવ વિગેરેમાંથી પોતાના ખેતરમાં વાવવા માટે પાણીને ખેંચવાદ્વારા સરોવરાદિ શોષે. અથવા સરોવરાદિના પાણીને શોષીને ત્યાં જ વાવણી કરે. આવું કરવું શ્રાવકને કલ્પે નહીં. (૧૫) અસતિપોષણતાકર્મ : અસતિઓ = દુઃશીલ સ્ત્રીઓનું પોષણ કરે. જેમ કે, ગોલ્લનામના દેશવિશેષમાં યોનિપોષકો (= સ્ત્રી વિગેરેનું પોષણ કરનારી વ્યક્તિઓ) દાસીઓનું પોષણ કરે છે અને તેઓનું ભાડું ગ્રહણ કરે છે. આ પંદરપ્રકારો માત્ર દેખાડ્યા છે બાકી આના જેવા બહુસાવધ બીજા પણ કર્મો ઉપલક્ષણથી સમજી લેવા. એની અહીં ગણના કરી નથી.

- 20 અવતરણિકા : અતિચારસહિત બીજું ગુણવ્રત કહ્યું. હવે ત્રીજું કહે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : અનર્થદંડશબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો. તેમાં ગૃહસ્થનું ક્ષેત્ર, વાસ્તુ, ધન, શરીર, પરિજન વિગેરેસંબંધી જે પ્રયોજન તે અર્થ જાણવો અને જીવોનો જે નાશ તે દંડ. અહીં દંડ, નિગ્રહ, યાતના, વિનાશ આ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો છે. કોઈ પ્રયોજનને કારણે થતો જે દંડ તે અર્થદંડ. અને અહીં તે દંડ જીવોના નાશરૂપ જાણવો. ટૂંકમાં ક્ષેત્ર વિગેરેના પ્રયોજનની અપેક્ષા રાખીને કરાતો જીવોનો નાશ તે અર્થદંડ કહેવાય છે. તેનાથી વિપરીત = જે પ્રયોજનથી નિરપેક્ષ છે તે અનર્થદંડ છે. અહીં અનર્થ, અપ્રયોજન, અનુપયોગ, નિષ્કારણતા આ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો જાણવા. ટૂંકમાં કોઈપણ કારણ વિના જેમાં જીવોનો નાશ થાય છે તે અનર્થદંડ કહેવાય છે. હૃદય-પૃષ્ઠ વ્યક્તિ કુહાડીથી સંકલ્પપૂર્વક વૃક્ષના થડ, શાખા વિગેરે ઉપર પ્રહાર કરે અને કાચિંડો, કીડી વિગેરેને મારી

- 30 ૮૪. સરોહદતટાકાદીનું શોષયતિ, પશ્ચાદુપ્યન્તે, एवं न कल्पते, असतीपोषणताकर्म--असती: पोषयति तथा गौडविषये योनिपोषका दास्य: पोषयन्ति तासां भाटिं गृह्णन्ति ।

કૃત્કલાસપિપીલિકાદીન્ વ્યાપાદયતિ કૃતસંકલ્પઃ, ન ચ તદ્વ્યાપાદને કિञ્ચિદતિશયોપકારિ પ્રયોજનં येन विना गार्हस्थ्यं प्रतिपालयितुं न शक्यते, સોડ્યમનર્થદણ્ડઃ ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞમઃ, તદ્વથા—‘અપધ્યાનાચરિત’ ઇતિ અપધ્યાનેનાચરિતઃ અપધ્યાનાચરિતઃ સમાસઃ, અપ્રશસ્તં ધ્યાનં અપધ્યાનં, ઇહ દેવદત્તશ્રાવકકોઙ્કણકસાધુપ્રભૃતયો જ્ઞાપકં, ‘પ્રમાદાચરિતઃ’ પ્રમાદેનાચરિત ઇતિ વિગ્રહઃ, પ્રમાદસ્તુ મદ્યાદિઃ પઞ્ચથા, તથા ચોક્તમ્—“મજ્જં વિસયકસાયા વિકથા ણિદ્ધા ય પંચમી 5
મણિયા” અનર્થદણ્ડત્વં ચાસ્યોક્તશબ્દાર્થદ્વારેણ સ્વબુદ્ધ્યા ભાવનીયં, ‘હિંસાપ્રદાનં’ ઇહ હિંસાહેતુત્વાદા-
યુધાનલવિષાદયો હિંસોચ્યતે, કારણે કાર્યોપચારાત્, તેષાં પ્રદાનમન્યસ્મૈ ક્રોધાભિભૂતાયાનભિભૂતાય
વા ન કલ્પતે, પ્રદાને ત્વનર્થદણ્ડ ઇતિ, ‘પાપકર્મોપદેશઃ’ પાતયતિ નરકાદાવિતિ પાપં તત્પ્રધાનં
કર્મ પાપકર્મ તસ્યોપદેશ ઇતિ સમાસઃ, યથા—કૃધ્યાદિ કુરુત, તથા ચોક્ત—“છિંતાણિ કસથ
ગોણે દમેથ ઇચ્છાદિ સાવગજણસ્સ । ણો કમ્પતિ ઉવદિસિડં જાણિયજિણવચણસારસ્સ ॥૧૧” 10
ઇદમતિચારરહિતમનુપાલનીયમિત્યતોડસ્યૈવાતિચારાભિધિત્સયાડહ—‘અણદ્વંદ્વે’ત્યાદિ, અનર્થદણ્ડ-
વિરમણસ્ય શ્રમણોપાસકેનામી પઞ્ચાતિચારા જ્ઞાતવ્યાઃ ન સમાચરિતવ્યાઃ, તદ્વથા—કન્દર્પઃ—કામઃ

નાંખે. તે જીવોને મારવામાં કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારનો ફાયદો થાય એવું કોઈ પ્રયોજન સરતું નથી કે જેના વિના ગૃહસ્થપણું પાલવું શક્ય ન થાય. આવા પ્રકારની જીવહિંસાને અનર્થદંડ કહેવાય છે.

તીર્થંકર-ગણપરોએ આ અનર્થદંડ ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે — (૧) 15
અપધ્યાનાચરિત : જે અપધ્યાનથી આચરેલો હોય. અપ્રશસ્ત એવું જે ધ્યાન તે અપધ્યાન. અહીં દેવદત્તશ્રાવક, કોંકણક સાધુ વિગેરે દષ્ટાન્ત જાણવા. (દેવદત્તશ્રાવકનું દષ્ટાન્ત ખ્યાલમાં નથી અને કોંકણક સાધુનું દષ્ટાન્ત ભા. ૫ પૃ. ૨૬૮ માં છે.) (૨) પ્રમાદાચરિત : પ્રમાદને કારણે થયેલ. અહીં મદ્ય વિગેરે પાંચ પ્રકારના પ્રમાદ જાણવા. કહ્યું છે — “દારૂ, વિષય, કપાય, વિકથા અને પાંચમો પ્રમાદ નિદ્રા છે. ॥૧૧॥” આ પ્રમાદોનું અનર્થદંડપણું પૂર્વે કહેવાયેલ શબ્દાર્થ પ્રમાણે પોતાની 20 બુદ્ધિથી વિચારી લેવું. (આનું વિશેષવર્ણન યોગશાસ્ત્ર-૩જો પ્રકાશ ગા. ૭૮ વિગેરેમાંથી જાણવું.)

(૩) હિંસાપ્રદાન : અહીં શસ્ત્ર, અગ્નિ, વિષ વિગેરે હિંસાનું કારણ હોવાથી કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરતા શસ્ત્રાદિ જ હિંસા કહેવાય છે. કોપથી યુક્ત કે અયુક્ત એવા બીજાને આ શસ્ત્ર વિગેરે આપવા શ્રાવકને કલ્પતા નથી. આપે તો અનર્થદંડનો દોષ લાગે. (૪) પાપકર્મોપદેશ : જે આત્માને નરકાદિમાં પાડે છે તે પાપ. પાપની મુખ્યતા છે જેમાં તેવું કર્મ તે પાપકર્મ. તેનો જે ઉપદેશ તે 25 પાપકર્મોપદેશ એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. જેમ કે — “તમે ખેતી વિગેરે કરો.” કહ્યું છે — “ખેતરને ખેડ, બળદોનું દમન કર વિગેરે ઉપદેશ જિનવચનના રહસ્યને જાણનાર શ્રાવકને આપવો યોગ્ય નથી. ॥૧૧॥”

આ ગુણવ્રત અતિચાર વિના પાલવું જોઈએ. તેથી તેના જ અતિચારોને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે — ‘અણદ્વંદ્વ....’ વિગેરે. શ્રાવકે અનર્થદંડવિરતિના આ પાંચ અતિચારો જાણવા, પણ આચરવા 30 નહીં. તે આ પ્રમાણે — (૧) કંદર્પ : કંદર્પ એટલે કામવિકાર. તેના કારણભૂત એવો વિશિષ્ટ

૮૫. ક્ષેત્રાણિ કૃષ ગા દમય ઇત્યાદિ શ્રાવકજનસ્ય । ન કલ્પતે ઉપદેષ્ટું જ્ઞાતજિનવચનસારસ્ય ॥૧૧॥

તદ્વેતુર્વિશિષ્ટો વાક્પ્રયોગઃ કન્દર્પ ઉચ્યતે, રાગોદ્રેકાત્ પ્રહાસમિશ્રો મોહોદીપકો નર્મતિ ભાવઃ । ઇહ સામાચારી—સૌવગસ્સ અદ્વૃહાસો ન વદ્વતિ, જતિ ણામ હસિયવ્વં તો ઈસિં ચેવ વિહસિતવ્વંતિ । કૌકુચ્યં—કુત્સિતસંકોચનાદિક્રિયાયુક્તઃ કુચઃ કુકુચઃ તદ્ભાવઃ કૌકુચ્યં—અનેકપ્રકારા મુખનયનોષ્ઠકરચરણભ્રૂવિકારપૂર્વિકા પરિહાસાદિજનિકા ભાણડાદીનામિવ વિડમ્બનક્રિયેત્યર્થઃ ।

5 એથ સામાચારી—તારિસગાણિ ભાસિતું ણ કપ્પતિ જારિસેહિં લોગસ્સ હાસો ઉપ્પજ્જતિ, એવં ગતીએ ઠાળેણ વા ઠાતિતુન્તિ । મૌહર્ચ્ય—ધાષ્ટ્યપ્રાયમસત્યાસમ્બદ્ધપ્રલાપિત્વમુચ્યતે, મુહેણ વા અરિમાણેતિ, જથા કુમારામચ્છેણં સો ચારભડઓ વિસજ્જિતો, રણ્ણા ણિવેદિતં, તાએ જીવિકાએ વત્તિ દિણ્ણા, અણ્ણતા રુદ્ધેણ મારિતો કુમારામચ્છો । સંયુક્તાધિકરણં—અધિક્રિયતે નરકાદિષ્વનેત્યધિકરણં—વાસ્યુદૂલશિલાપુત્રકગોધૂમચન્દ્રકાદિ સંયુક્તં—અર્થક્રિયાકરણયોગ્યં સંયુક્તં ચ તદધિકરણં ચેતિ

10 વાણીપ્રયોગ કંદર્પ કહેવાય છે. પ્રબળ એવા રાગથી મોહને ઉત્પન્ન કરનારી હાસ્યમિશ્રિત ઠક્કા-મશ્કરી એ કંદર્પ જાણવો. અહીં સામાચારી આ પ્રમાણે કે — શ્રાવકને જોર-જોરથી હસવું યોગ્ય નથી. જો કદાચ હસવું પડે તો સ્મિત કરે.

(૨) કૌકુચ્ય : ખરાબ રીતે સંકોચન વિગેરે ક્રિયાથી યુક્ત કુચ (= ક્રિયાવિશેષ) તે કુકુચ તેનો જે ભાવ તે કૌકુચ્ય અર્થાત્ મોં, આંખ, હોઠ, હાથ, પગ, ભ્રમરનું સંકોચન વિગેરે ભાંડ (વિદૂષક)
15 વિગેરેની જેમ એવી રીતે કરે કે જેથી સામેવાળાને હસવું આવે વિગેરે થાય. આમ, શરીરના અવયવોની અનેકપ્રકારની સંકોચન વિગેરે ક્રિયા કૌકુચ્ય કહેવાય છે. અહીં સામાચારી—શ્રાવકે તેવા પ્રકારનું બોલવું ન જોઈએ કે એ રીતે ચાલવું, ઊભા રહેવું, બેસવું વિગેરે ન કરવું જોઈએ કે જેથી લોકોને હસવું આવે.

(૩) મૌખર્ચ્ય : ધૃષ્ટતાપૂર્વકના અસત્ય, અસંબદ્ધ વચનો બોલવા તે મૌખર્ચ્ય કહેવાય છે. અથવા
20 મુખથી = એવા પ્રકારના વચનોથી શત્રુઓ ઊભા કરે. જેમ કે (દૃષ્ટાન્ત ચૂર્ણિ અને ટીપ્પણીના આધારે લખાય છે —) કોઈક રાજાને અન્યગામમાં ઝડપથી જઈ શકે એવા પુરુષની જરૂર પડી. તેથી રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યું કે “શીઘ્રગતિવાળો પુરુષ આપણા રાજ્યમાં કોણ છે ?” મંત્રીએ એક શૂરવીર એવા સૈનિકનું નામ આપ્યું. તે સૈનિક જવા તૈયાર નહોતો છતાં પણ પરાણે તે સૈનિકને રવાના કર્યો. (આ રીતે મંત્રીએ પોતાના મુખથી સૈનિકને શત્રુ બનાવ્યો.) સૈનિક ‘મને મંત્રીએ પરાણે આ કામમાં જોડ્યો
25 છે’ એમ વિચારી મંત્રી ઉપર દ્વેષ પામ્યો. પરિણામે એકવાર તક મળતા સૈનિકે મંત્રીને મારી નાંખ્યો.

(૪) સંયુક્તાધિકરણ : જેનાવડે આત્મા નરકાદિનો અધિકારી બનાવાય છે તે અધિકરણ. તે અધિકરણ તરીકે વાસી (લાકડાં છોડલાનું શસ્ત્ર), ખાંડણી, ઔષધ વિગેરે વાટવાનો પથ્થર, ઘંટી વિગેરે જાણવા. સંયુક્ત એટલે અર્થક્રિયાને = કુહાડી વિગેરેનું જે કાર્ય હોય તે કાર્ય કરવાને યોગ્ય.

૮૬. શ્રાવકસ્યાદ્વૃહાસો ન વર્તતે, યદિ નામ હસિતવ્વં તર્હિં ઈષદેવ વિહસિતવ્વમિતિ । અત્ર સામાચારી—તાદૃશિ

30 ભાષિતું ન કલ્પતે યાદૃશૈર્લોકસ્ય હાસ્યમુત્પદ્યતે, એવં ગત્યા સ્થાનેન વા સ્થાતુમિતિ મુખેન વાડરિમાનયતિ, યથા કુમારામાત્યેન સ ચારભટો વિસૃષ્ટઃ, રાજો નિવેદિતં, તથા જીવિકયા વૃત્તિર્દત્તા, અન્યદા રુદ્ધેન મારિતઃ કુમારામાત્યઃ ।

સમાસ : । '૧૦' સમાચારી—સાવગેણ સંજુતાણિ ચેવ સગડાદીનિ ન ધરેતવ્વાણિ, એવં વાસીપરસુમાદિસુ વિભાસા- । 'ઉપભોગપરિભોગાતિરેક' ઇતિ ઉપભોગપરિભોગશબ્દાર્થો નિરૂપિત એવ તદતિરેક : ।
 ૧૦
 ૧૧
 ૧૨
 ૧૩
 ૧૪
 ૧૫
 ૧૬
 ૧૭
 ૧૮
 ૧૯
 ૨૦
 ૨૧
 ૨૨
 ૨૩
 ૨૪
 ૨૫
 ૨૬
 ૨૭
 ૨૮
 ૨૯
 ૩૦
 ૩૧
 ૩૨
 ૩૩
 ૩૪
 ૩૫
 ૩૬
 ૩૭
 ૩૮
 ૩૯
 ૪૦
 ૪૧
 ૪૨
 ૪૩
 ૪૪
 ૪૫
 ૪૬
 ૪૭
 ૪૮
 ૪૯
 ૫૦
 ૫૧
 ૫૨
 ૫૩
 ૫૪
 ૫૫
 ૫૬
 ૫૭
 ૫૮
 ૫૯
 ૬૦
 ૬૧
 ૬૨
 ૬૩
 ૬૪
 ૬૫
 ૬૬
 ૬૭
 ૬૮
 ૬૯
 ૭૦
 ૭૧
 ૭૨
 ૭૩
 ૭૪
 ૭૫
 ૭૬
 ૭૭
 ૭૮
 ૭૯
 ૮૦
 ૮૧
 ૮૨
 ૮૩
 ૮૪
 ૮૫
 ૮૬
 ૮૭
 ૮૮
 ૮૯
 ૯૦
 ૯૧
 ૯૨
 ૯૩
 ૯૪
 ૯૫
 ૯૬
 ૯૭
 ૯૮
 ૯૯
 ૧૦૦
 ૧૦૧
 ૧૦૨
 ૧૦૩
 ૧૦૪
 ૧૦૫
 ૧૦૬
 ૧૦૭
 ૧૦૮
 ૧૦૯
 ૧૧૦
 ૧૧૧
 ૧૧૨
 ૧૧૩
 ૧૧૪
 ૧૧૫
 ૧૧૬
 ૧૧૭
 ૧૧૮
 ૧૧૯
 ૧૨૦
 ૧૨૧
 ૧૨૨
 ૧૨૩
 ૧૨૪
 ૧૨૫
 ૧૨૬
 ૧૨૭
 ૧૨૮
 ૧૨૯
 ૧૩૦
 ૧૩૧
 ૧૩૨
 ૧૩૩
 ૧૩૪
 ૧૩૫
 ૧૩૬
 ૧૩૭
 ૧૩૮
 ૧૩૯
 ૧૪૦
 ૧૪૧
 ૧૪૨
 ૧૪૩
 ૧૪૪
 ૧૪૫
 ૧૪૬
 ૧૪૭
 ૧૪૮
 ૧૪૯
 ૧૫૦
 ૧૫૧
 ૧૫૨
 ૧૫૩
 ૧૫૪
 ૧૫૫
 ૧૫૬
 ૧૫૭
 ૧૫૮
 ૧૫૯
 ૧૬૦
 ૧૬૧
 ૧૬૨
 ૧૬૩
 ૧૬૪
 ૧૬૫
 ૧૬૬
 ૧૬૭
 ૧૬૮
 ૧૬૯
 ૧૭૦
 ૧૭૧
 ૧૭૨
 ૧૭૩
 ૧૭૪
 ૧૭૫
 ૧૭૬
 ૧૭૭
 ૧૭૮
 ૧૭૯
 ૧૮૦
 ૧૮૧
 ૧૮૨
 ૧૮૩
 ૧૮૪
 ૧૮૫
 ૧૮૬
 ૧૮૭
 ૧૮૮
 ૧૮૯
 ૧૯૦
 ૧૯૧
 ૧૯૨
 ૧૯૩
 ૧૯૪
 ૧૯૫
 ૧૯૬
 ૧૯૭
 ૧૯૮
 ૧૯૯
 ૨૦૦
 ૨૦૧
 ૨૦૨
 ૨૦૩
 ૨૦૪
 ૨૦૫
 ૨૦૬
 ૨૦૭
 ૨૦૮
 ૨૦૯
 ૨૧૦
 ૨૧૧
 ૨૧૨
 ૨૧૩
 ૨૧૪
 ૨૧૫
 ૨૧૬
 ૨૧૭
 ૨૧૮
 ૨૧૯
 ૨૨૦
 ૨૨૧
 ૨૨૨
 ૨૨૩
 ૨૨૪
 ૨૨૫
 ૨૨૬
 ૨૨૭
 ૨૨૮
 ૨૨૯
 ૨૩૦
 ૨૩૧
 ૨૩૨
 ૨૩૩
 ૨૩૪
 ૨૩૫
 ૨૩૬
 ૨૩૭
 ૨૩૮
 ૨૩૯
 ૨૪૦
 ૨૪૧
 ૨૪૨
 ૨૪૩
 ૨૪૪
 ૨૪૫
 ૨૪૬
 ૨૪૭
 ૨૪૮
 ૨૪૯
 ૨૫૦
 ૨૫૧
 ૨૫૨
 ૨૫૩
 ૨૫૪
 ૨૫૫
 ૨૫૬
 ૨૫૭
 ૨૫૮
 ૨૫૯
 ૨૬૦
 ૨૬૧
 ૨૬૨
 ૨૬૩
 ૨૬૪
 ૨૬૫
 ૨૬૬
 ૨૬૭
 ૨૬૮
 ૨૬૯
 ૨૭૦
 ૨૭૧
 ૨૭૨
 ૨૭૩
 ૨૭૪
 ૨૭૫
 ૨૭૬
 ૨૭૭
 ૨૭૮
 ૨૭૯
 ૨૮૦
 ૨૮૧
 ૨૮૨
 ૨૮૩
 ૨૮૪
 ૨૮૫
 ૨૮૬
 ૨૮૭
 ૨૮૮
 ૨૮૯
 ૨૯૦
 ૨૯૧
 ૨૯૨
 ૨૯૩
 ૨૯૪
 ૨૯૫
 ૨૯૬
 ૨૯૭
 ૨૯૮
 ૨૯૯
 ૩૦૦
 ૩૦૧
 ૩૦૨
 ૩૦૩
 ૩૦૪
 ૩૦૫
 ૩૦૬
 ૩૦૭
 ૩૦૮
 ૩૦૯
 ૩૧૦
 ૩૧૧
 ૩૧૨
 ૩૧૩
 ૩૧૪
 ૩૧૫
 ૩૧૬
 ૩૧૭
 ૩૧૮
 ૩૧૯
 ૩૨૦
 ૩૨૧
 ૩૨૨
 ૩૨૩
 ૩૨૪
 ૩૨૫
 ૩૨૬
 ૩૨૭
 ૩૨૮
 ૩૨૯
 ૩૩૦
 ૩૩૧
 ૩૩૨
 ૩૩૩
 ૩૩૪
 ૩૩૫
 ૩૩૬
 ૩૩૭
 ૩૩૮
 ૩૩૯
 ૩૪૦
 ૩૪૧
 ૩૪૨
 ૩૪૩
 ૩૪૪
 ૩૪૫
 ૩૪૬
 ૩૪૭
 ૩૪૮
 ૩૪૯
 ૩૫૦
 ૩૫૧
 ૩૫૨
 ૩૫૩
 ૩૫૪
 ૩૫૫
 ૩૫૬
 ૩૫૭
 ૩૫૮
 ૩૫૯
 ૩૬૦
 ૩૬૧
 ૩૬૨
 ૩૬૩
 ૩૬૪
 ૩૬૫
 ૩૬૬
 ૩૬૭
 ૩૬૮
 ૩૬૯
 ૩૭૦
 ૩૭૧
 ૩૭૨
 ૩૭૩
 ૩૭૪
 ૩૭૫
 ૩૭૬
 ૩૭૭
 ૩૭૮
 ૩૭૯
 ૩૮૦
 ૩૮૧
 ૩૮૨
 ૩૮૩
 ૩૮૪
 ૩૮૫
 ૩૮૬
 ૩૮૭
 ૩૮૮
 ૩૮૯
 ૩૯૦
 ૩૯૧
 ૩૯૨
 ૩૯૩
 ૩૯૪
 ૩૯૫
 ૩૯૬
 ૩૯૭
 ૩૯૮
 ૩૯૯
 ૪૦૦
 ૪૦૧
 ૪૦૨
 ૪૦૩
 ૪૦૪
 ૪૦૫
 ૪૦૬
 ૪૦૭
 ૪૦૮
 ૪૦૯
 ૪૧૦
 ૪૧૧
 ૪૧૨
 ૪૧૩
 ૪૧૪
 ૪૧૫
 ૪૧૬
 ૪૧૭
 ૪૧૮
 ૪૧૯
 ૪૨૦
 ૪૨૧
 ૪૨૨
 ૪૨૩
 ૪૨૪
 ૪૨૫
 ૪૨૬
 ૪૨૭
 ૪૨૮
 ૪૨૯
 ૪૩૦
 ૪૩૧
 ૪૩૨
 ૪૩૩
 ૪૩૪
 ૪૩૫
 ૪૩૬
 ૪૩૭
 ૪૩૮
 ૪૩૯
 ૪૪૦
 ૪૪૧
 ૪૪૨
 ૪૪૩
 ૪૪૪
 ૪૪૫
 ૪૪૬
 ૪૪૭
 ૪૪૮
 ૪૪૯
 ૪૫૦
 ૪૫૧
 ૪૫૨
 ૪૫૩
 ૪૫૪
 ૪૫૫
 ૪૫૬
 ૪૫૭
 ૪૫૮
 ૪૫૯
 ૪૬૦
 ૪૬૧
 ૪૬૨
 ૪૬૩
 ૪૬૪
 ૪૬૫
 ૪૬૬
 ૪૬૭
 ૪૬૮
 ૪૬૯
 ૪૭૦
 ૪૭૧
 ૪૭૨
 ૪૭૩
 ૪૭૪
 ૪૭૫
 ૪૭૬
 ૪૭૭
 ૪૭૮
 ૪૭૯
 ૪૮૦
 ૪૮૧
 ૪૮૨
 ૪૮૩
 ૪૮૪
 ૪૮૫
 ૪૮૬
 ૪૮૭
 ૪૮૮
 ૪૮૯
 ૪૯૦
 ૪૯૧
 ૪૯૨
 ૪૯૩
 ૪૯૪
 ૪૯૫
 ૪૯૬
 ૪૯૭
 ૪૯૮
 ૪૯૯
 ૫૦૦
 ૫૦૧
 ૫૦૨
 ૫૦૩
 ૫૦૪
 ૫૦૫
 ૫૦૬
 ૫૦૭
 ૫૦૮
 ૫૦૯
 ૫૧૦
 ૫૧૧
 ૫૧૨
 ૫૧૩
 ૫૧૪
 ૫૧૫
 ૫૧૬
 ૫૧૭
 ૫૧૮
 ૫૧૯
 ૫૨૦
 ૫૨૧
 ૫૨૨
 ૫૨૩
 ૫૨૪
 ૫૨૫
 ૫૨૬
 ૫૨૭
 ૫૨૮
 ૫૨૯
 ૫૩૦
 ૫૩૧
 ૫૩૨
 ૫૩૩
 ૫૩૪
 ૫૩૫
 ૫૩૬
 ૫૩૭
 ૫૩૮
 ૫૩૯
 ૫૪૦
 ૫૪૧
 ૫૪૨
 ૫૪૩
 ૫૪૪
 ૫૪૫
 ૫૪૬
 ૫૪૭
 ૫૪૮
 ૫૪૯
 ૫૫૦
 ૫૫૧
 ૫૫૨
 ૫૫૩
 ૫૫૪
 ૫૫૫
 ૫૫૬
 ૫૫૭
 ૫૫૮
 ૫૫૯
 ૫૬૦
 ૫૬૧
 ૫૬૨
 ૫૬૩
 ૫૬૪
 ૫૬૫
 ૫૬૬
 ૫૬૭
 ૫૬૮
 ૫૬૯
 ૫૭૦
 ૫૭૧
 ૫૭૨
 ૫૭૩
 ૫૭૪
 ૫૭૫
 ૫૭૬
 ૫૭૭
 ૫૭૮
 ૫૭૯
 ૫૮૦
 ૫૮૧
 ૫૮૨
 ૫૮૩
 ૫૮૪
 ૫૮૫
 ૫૮૬
 ૫૮૭
 ૫૮૮
 ૫૮૯
 ૫૯૦
 ૫૯૧
 ૫૯૨
 ૫૯૩
 ૫૯૪
 ૫૯૫
 ૫૯૬
 ૫૯૭
 ૫૯૮
 ૫૯૯
 ૬૦૦
 ૬૦૧
 ૬૦૨
 ૬૦૩
 ૬૦૪
 ૬૦૫
 ૬૦૬
 ૬૦૭
 ૬૦૮
 ૬૦૯
 ૬૧૦
 ૬૧૧
 ૬૧૨
 ૬૧૩
 ૬૧૪
 ૬૧૫
 ૬૧૬
 ૬૧૭
 ૬૧૮
 ૬૧૯
 ૬૨૦
 ૬૨૧
 ૬૨૨
 ૬૨૩
 ૬૨૪
 ૬૨૫
 ૬૨૬
 ૬૨૭
 ૬૨૮
 ૬૨૯
 ૬૩૦
 ૬૩૧
 ૬૩૨
 ૬૩૩
 ૬૩૪
 ૬૩૫
 ૬૩૬
 ૬૩૭
 ૬૩૮
 ૬૩૯
 ૬૪૦
 ૬૪૧
 ૬૪૨
 ૬૪૩
 ૬૪૪
 ૬૪૫
 ૬૪૬
 ૬૪૭
 ૬૪૮
 ૬૪૯
 ૬૫૦
 ૬૫૧
 ૬૫૨
 ૬૫૩
 ૬૫૪
 ૬૫૫
 ૬૫૬
 ૬૫૭
 ૬૫૮
 ૬૫૯
 ૬૬૦
 ૬૬૧
 ૬૬૨
 ૬૬૩
 ૬૬૪
 ૬૬૫
 ૬૬૬
 ૬૬૭
 ૬૬૮
 ૬૬૯
 ૬૭૦
 ૬૭૧
 ૬૭૨
 ૬૭૩
 ૬૭૪
 ૬૭૫
 ૬૭૬
 ૬૭૭
 ૬૭૮
 ૬૭૯
 ૬૮૦
 ૬૮૧
 ૬૮૨
 ૬૮૩
 ૬૮૪
 ૬૮૫
 ૬૮૬
 ૬૮૭
 ૬૮૮
 ૬૮૯
 ૬૯૦
 ૬૯૧
 ૬૯૨
 ૬૯૩
 ૬૯૪
 ૬૯૫
 ૬૯૬
 ૬૯૭
 ૬૯૮
 ૬૯૯
 ૭૦૦
 ૭૦૧
 ૭૦૨
 ૭૦૩
 ૭૦૪
 ૭૦૫
 ૭૦૬
 ૭૦૭
 ૭૦૮
 ૭૦૯
 ૭૧૦
 ૭૧૧
 ૭૧૨
 ૭૧૩
 ૭૧૪
 ૭૧૫
 ૭૧૬
 ૭૧૭
 ૭૧૮
 ૭૧૯
 ૭૨૦
 ૭૨૧
 ૭૨૨
 ૭૨૩
 ૭૨૪
 ૭૨૫
 ૭૨૬
 ૭૨૭
 ૭૨૮
 ૭૨૯
 ૭૩૦
 ૭૩૧
 ૭૩૨
 ૭૩૩
 ૭૩૪
 ૭૩૫
 ૭૩૬
 ૭૩૭
 ૭૩૮
 ૭૩૯
 ૭૪૦
 ૭૪૧
 ૭૪૨
 ૭૪૩
 ૭૪૪
 ૭૪૫
 ૭૪૬
 ૭૪૭
 ૭૪૮
 ૭૪૯
 ૭૫૦
 ૭૫૧
 ૭૫૨
 ૭૫૩
 ૭૫૪
 ૭૫૫
 ૭૫૬
 ૭૫૭
 ૭૫૮
 ૭૫૯
 ૭૬૦
 ૭૬૧
 ૭૬૨
 ૭૬૩
 ૭૬૪
 ૭૬૫
 ૭૬૬
 ૭૬૭
 ૭૬૮
 ૭૬૯
 ૭૭૦
 ૭૭૧
 ૭૭૨
 ૭૭૩
 ૭૭૪
 ૭૭૫
 ૭૭૬
 ૭૭૭
 ૭૭૮
 ૭૭૯
 ૭૮૦
 ૭૮૧
 ૭૮૨
 ૭૮૩
 ૭૮૪
 ૭૮૫
 ૭૮૬
 ૭૮૭
 ૭૮૮
 ૭૮૯
 ૭૯૦
 ૭૯૧
 ૭૯૨
 ૭૯૩
 ૭૯૪
 ૭૯૫
 ૭૯૬
 ૭૯૭
 ૭૯૮
 ૭૯૯
 ૮૦૦
 ૮૦૧
 ૮૦૨
 ૮૦૩
 ૮૦૪
 ૮૦૫
 ૮૦૬
 ૮૦૭
 ૮૦૮
 ૮૦૯
 ૮૧૦
 ૮૧૧
 ૮૧૨
 ૮૧૩
 ૮૧૪
 ૮૧૫
 ૮૧૬
 ૮૧૭
 ૮૧૮
 ૮૧૯
 ૮૨૦
 ૮૨૧
 ૮૨૨
 ૮૨૩
 ૮૨૪
 ૮૨૫
 ૮૨૬
 ૮૨૭
 ૮૨૮
 ૮૨૯
 ૮૩૦
 ૮૩૧
 ૮૩૨
 ૮૩૩
 ૮૩૪
 ૮૩૫
 ૮૩૬
 ૮૩૭
 ૮૩૮
 ૮૩૯
 ૮૪૦
 ૮૪૧
 ૮૪૨
 ૮૪૩
 ૮૪૪
 ૮૪૫
 ૮૪૬
 ૮૪૭
 ૮૪૮
 ૮૪૯
 ૮૫૦
 ૮૫૧
 ૮૫૨
 ૮૫૩
 ૮૫૪
 ૮૫૫
 ૮૫૬
 ૮૫૭
 ૮૫૮
 ૮૫૯
 ૮૬૦
 ૮૬૧
 ૮૬૨
 ૮૬૩
 ૮૬૪
 ૮૬૫
 ૮૬૬
 ૮૬૭
 ૮૬૮
 ૮૬૯
 ૮૭૦
 ૮૭૧
 ૮૭૨
 ૮૭૩
 ૮૭૪
 ૮૭૫
 ૮૭૬
 ૮૭૭
 ૮૭૮
 ૮૭૯
 ૮૮૦
 ૮૮૧
 ૮૮૨
 ૮૮૩
 ૮૮૪
 ૮૮૫
 ૮૮૬
 ૮૮૭
 ૮૮૮
 ૮૮૯
 ૮૯૦
 ૮૯૧
 ૮૯૨
 ૮૯૩
 ૮૯૪
 ૮૯૫
 ૮૯૬
 ૮૯૭
 ૮૯૮
 ૮૯૯
 ૯૦૦
 ૯૦૧
 ૯૦૨
 ૯૦૩
 ૯૦૪
 ૯૦૫
 ૯૦૬
 ૯૦૭
 ૯૦૮
 ૯૦૯
 ૯૧૦
 ૯૧૧
 ૯૧૨
 ૯૧૩
 ૯૧૪
 ૯૧૫
 ૯૧૬
 ૯૧૭
 ૯૧૮
 ૯૧૯
 ૯૨૦
 ૯૨૧
 ૯૨૨
 ૯૨૩
 ૯૨૪
 ૯૨૫
 ૯૨૬
 ૯૨૭
 ૯૨૮
 ૯૨૯
 ૯૩૦
 ૯૩૧
 ૯૩૨
 ૯૩૩
 ૯૩૪
 ૯૩૫
 ૯૩૬
 ૯૩૭
 ૯૩૮
 ૯૩૯
 ૯૪૦
 ૯૪૧
 ૯૪૨
 ૯૪૩
 ૯૪૪
 ૯૪૫
 ૯૪૬
 ૯૪૭
 ૯૪૮
 ૯૪૯
 ૯૫૦
 ૯૫૧
 ૯૫૨
 ૯૫૩
 ૯૫૪
 ૯૫૫
 ૯૫૬
 ૯૫૭
 ૯૫૮
 ૯૫૯
 ૯૬૦
 ૯૬૧
 ૯૬૨
 ૯૬૩
 ૯૬૪
 ૯૬૫
 ૯૬૬
 ૯૬૭
 ૯૬૮
 ૯૬૯
 ૯૭૦
 ૯૭૧
 ૯૭૨
 ૯૭૩
 ૯૭૪
 ૯૭૫
 ૯૭૬
 ૯૭૭
 ૯૭૮
 ૯૭૯
 ૯૮૦
 ૯૮૧
 ૯૮૨
 ૯૮૩
 ૯૮૪
 ૯૮૫
 ૯૮૬
 ૯૮૭
 ૯૮૮
 ૯૮૯
 ૯૯૦
 ૯૯૧
 ૯૯૨
 ૯૯૩
 ૯૯૪
 ૯૯૫
 ૯૯૬
 ૯૯૭
 ૯૯૮
 ૯૯૯
 ૧૦૦૦

ઉક્ત સાતિચારં તૃતીયગુણવ્રતં, વ્યાખ્યાતાનિ ગુણવ્રતાનિ, અધુના શિક્ષાપદવ્રતાનિ ઉચ્યન્તે, સંયુક્ત એવું અધિકરણ તે સંયુક્તાધિકરણ એમ સમાસ જાણવો. અહીં સામાચારી—શ્રાવકે ગાડા વિગેરે સંયુક્ત (= બળદો જોડીને તૈયાર) રાખવા ન જોઈએ. આ જ પ્રમાણે વાસી, કુહાડો વિગેરે તૈયાર કરીને રાખવા નહીં (જેમ કે, કુહાડો હોય તો તેને હાથો સંયુક્ત કરીને ન રાખે અથવા ધાર બુઢી હોય તો તીક્ષ્ણ કરીને ન રાખે વિગેરે.)

(૫) ઉપભોગ-પરિભોગ-અતિરેક : ઉપભોગ—પરિભોગ શબ્દોનો અર્થ પૂર્વે જણાવી જ દીધો છે. તેનો જે અતિરેક તે ઉપભોગપરિભોગાતિરેક. અહીં સામાચારી — ઉપભોગઅતિરેકપણું આ પ્રમાણે કે જો શ્રાવક તળાવે સ્નાન કરવા જાય ત્યારે સાથે તેલ, આમળા વધુ પ્રમાણમાં મ્રહણ કરે તો ત્યાં તેની લાલચથી ઘણા બધા લોકો સ્નાન કરવા આવે. તથા સ્નાન ન કરવાની ઈચ્છાવાળા બીજા પણ ત્યાં તેલ-આમળાની લાલચથી સ્નાન કરે. તેથી પાણીમાં રહેલા પોરા વિગેરે અને અપ્કાયજીવોની હિંસા થાય છે. આ જ પ્રમાણે પુષ્પ, તંબોલ વિગેરેમાં પણ સમજી લેવું. ઉપભોગની વસ્તુઓ વધારે રાખવી શ્રાવકને કલ્પતી નથી. શંકા : સ્નાનરૂપ ઉપભોગમાં શ્રાવકને કઈ વિધિ જાણવી ? — પ્રથમ શ્રાવકે પોતાના ઘરમાં જ સ્નાન કરવું જોઈએ. જો એ શક્ય ન હોય તો તેલ-આમળાવડે પોતાનું મંસ્તક ઘસીને તે બધું ત્યાં જ ખંખેરીને પછી તળાવ વિગેરેના કિનારે બેસી અંજલિવડે સ્નાન કરે. આ જ પ્રમાણે જે પુષ્પોમાં પુષ્પના કુંથવા જીવો હોય તે પુષ્પો છોડી દે.

અવતરશિક્ષા : અતિચારસહિત ત્રીજું ગુણવ્રત કહ્યું. તે સાથે ગુણવ્રતોનું વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થયું. હવે શિક્ષાપદવ્રતો કહેવાય છે. (શિક્ષા — અભ્યાસ, તે માટેના જે પદો = સ્થાનો તે શિક્ષાપદો. તે રૂપ જે વ્રત તે શિક્ષાપદવ્રત. અણુવ્રતો અને ગુણવ્રતો એકવાર મ્રહણ કરવાના હોય છે, જ્યારે આ શિક્ષાપદવ્રતોનો વારંવાર અભ્યાસ કરવાનો હોય છે. માટે તેઓને શિક્ષાપદ કહેવાય છે.) તે ચાર

૮૭. અત્ર સામાચારી શ્રાવકેણ સંયુક્તાનિ શકટાદીનિ ન ધારણીયાનિ, એવં વાસીપર્શ્વાદિષુ વિભાષા । અત્રાપિ સામાચારી-ઉપભોગાતિરિકં યદિ તૈલામલકાદીનિ બહૂનિ ગૃહ્ણાતિ તતો બહવઃ સ્નાનકારકા વ્રજન્તિ તસ્ય લૌલ્યેન, અન્યેઽસ્ત્રાયકા અપિ સ્નાન્તિ, અત્ર પૂતરકાદ્યપ્કાયવધઃ, એવં પુષ્પતાંબૂલાદિવિભાષા, એવં ન વર્તન્તે, કો વિધિઃ શ્રાવકસ્યોપભોગે સ્નાને ? ગ

તાનિ ચ ચત્વારિ ભવન્તિ, તદ્યથા—સામાયિકં દેશાવકાશિકં પૌષ્ઠોપવાસઃ અતિથિસંવિભાગશ્ચેતિ, તત્રાદ્યશિક્ષાપદ્ધતપ્રતિપાદનાયાહ —

સામાઙ્ગ્યં નામ સાવજ્જજોગપરિવજ્જણં નિરવજ્જજોગપડિસેવણં ચ ।

- 5 સિક્ખા દુવિહા ગાહા ઉવવાયઠિઈ ગઈ કસાયા ય । બંધંતા વેયંતા પડિવજ્જાઙ્ગમે પંચ ॥૧॥ સામાઙ્ગ્યમિં ડ કણ સમણો ઇવ સાવઓ હવઙ્ગ જમ્હા । એણ કારણેણં બહુસો સામાઙ્ગ્યં કુજ્જા ॥૨॥ સવ્વંતિ ભાણિઙ્ગણં વિરઈ ખલુ જસસ સવ્વિયા નત્થિ । સો સવ્વવિરઈવાઈ ચુલ્લઙ્ગ દેસં ચ સવ્વં ચ ॥૩॥ સામાઙ્ગ્યસસ સમણોં ઇમે પચ્છં, તંજહા—મણદુપ્પણિહાણે વડદુપ્પણિહાણે કાયદુપ્પણિહાણે સામાઙ્ગ્યસસ સઙ્ગઅકરણયા સામાઙ્ગ્યસસ અણવટ્ઠિયસસ કરણયા ૧ ॥ (સૂત્રમ્) ॥

- 10 સમો—રાગદ્વેષવિયુક્તો યઃ સર્વભૂતાન્યાત્મવત્ પश्यति, આયો લાભઃ પ્રાપ્તિરિતિ પર્યાયાઃ, સમસ્યાયઃ સમાયઃ, સમો હિ પ્રતિક્ષણમપૂર્વજ્ઞાનદર્શનચરણપર્યાયૈર્નિરુપમસુખહેતુભિરધઃકૃતચિન્તામણિ-કલ્પદ્રુમોપમૈર્યુજ્યતે, સ એવ સમાયઃ પ્રયોજનમસ્ય ક્રિયાનુષ્ઠાનસ્યેતિ સામાયિકં સમાય એવ વા સામાયિકં, નામશબ્દોડલક્ષ્યાર્થઃ, અવદ્યં—ગર્હિતં પાપં, સહાવદ્યેન સાવદ્યઃ યોગો—વ્યાપારઃ કાયિકાદિસ્તસ્ય પરિવર્જનં—પરિત્યાગઃ કાલાવધિનેતિ ગમ્યતે, તત્ર મા ભૂત સાવદ્યયોગપરિવર્જન-
15 માત્રમપાપવ્યાપારાસેવનશૂન્યં સામાયિકમિત્યત આહ—નિરવદ્યયોગપ્રતિસેવનં ચેતિ, અત્ર સાવદ્યયોગ-
છે — (૧) સામાયિક, (૨) દેશાવકાશિક, (૩) પૌષ્ઠોપવાસ, અને (૪) અતિથિસંવિભાગ. તેમાં પ્રથમ શિક્ષાપદ્ધતનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : રાગ—દ્વેષ વિનાનો જે જીવ બીજા બધા જીવોને પોતાની જેમ જુએ છે (અર્થાત્ જેમ
20 પોતાને દુઃખ ગમતુ નથી, સુખ ગમે છે, તેમ બીજા જીવોને પણ દુઃખ ગમતુ નથી સુખ ગમે છે એમ જે જુએ છે,) તે સમ કહેવાય છે. આય, લાભ, પ્રાપ્તિ આ ત્રણે પર્યાયવાચી શબ્દો જાણવા. તેથી સમનો જે આય=પ્રાપ્તિ તે સમાય. (શું સમની પ્રાપ્તિ થાય ? હા, તે આ પ્રમાણે —) નિરૂપમસુખના કારણભૂત અને ચિંતામણિ તથા કલ્પવૃક્ષની ઉપમા પણ જેની સામે ઓછી પડે છે એવા નવા—નવા જ્ઞાન—દર્શન—ચારિત્રના પર્યાયોદ્વારા દરેક ક્ષણે સમની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે સમાય જ જે ક્રિયાનુષ્ઠાનનું
25 પ્રયોજન છે તે ક્રિયાનુષ્ઠાન સામાયિક કહેવાય છે. અથવા સમાય એ જ સામાયિક. મૂળમાં ‘નામ’ શબ્દ શોભા માટે જાણવો.

- અવદ્ય એટલે ગર્હા પામેલું = નિંદા પાપ. અવદ્ય સાથે જે હોય તે સાવદ્ય. યોગ એટલે કાયિક વિગેરે વ્યાપાર. આ સાવદ્ય એવા યોગનો જે અમુક કાળ સુધી ત્યાગ તે સાવદ્યયોગપરિવર્જન. તેમાં સામાયિક એ નિરવદ્ય એવા યોગના આસેવન વિનાનું માત્ર સાવદ્યયોગના ત્યાગરૂપ ન થાઓ તે માટે
30 કહે છે — (સામાયિક સાવદ્યયોગના ત્યાગરૂપ) અને નિરવદ્યયોગના પ્રતિસેવનરૂપ છે. અહીં શ્રાવકે સાવદ્યયોગના ત્યાગની જેમ નિરવદ્યયોગના પ્રતિસેવનમાં પણ રોજે રોજ યત્ન કરવો જોઈએ એવું

પરિવર્જનવન્નિરવદ્યયોગપ્રતિસેવનેડ્યર્હર્નિશં યત્ર: કાર્યં ઇતિ દર્શનાર્થં ચશબ્દ: પરિવર્જનપ્રતિસેવન-
ક્રિયાદ્વયસ્ય તુલ્યકક્ષતોદ્ભાવનાર્થ: । ઈત્ય પુન સામાચારી-સામાઙ્યં સાવણ કથં કાયવ્વંતિ ?,
ઇહ સાવગો દુવિધો-ઇઙ્ગીપત્તો અણિઙ્ગીપત્તો ય, જો સો અણિઙ્ગીપત્તો સો ચેતિયધરે સાધુસમીપે વા
ધરે વા પોસધસાલાણ વા જત્થ વા વિસમતિ અચ્છતિ વા નિવ્વાવારો સવ્વત્થ કરેતિ તત્થ, ચત્તુ
ઠાણેસુ ણિયમા કાયવ્વં-ચેતિયધરે સાધુમૂલે પોષધસાલાણ ધરે આવાસગં કરેતોત્તિ, તત્થ જતિ 5
સાધુસગાસે કરેતિ તત્થ કા વિધી ?, જતિ પરં પરભયં નત્થિ જતિવિ ય કેણઙ સમં વિવાદો
ણત્થિ જતિ કસ્સઙ્ગ ણ ધરેઙ મા તેણ અંછવિયછિયં કજ્જિહિતિ, જતિ ય ધારણં દઢૂણ ન ગેણહતિ
મા ભજ્જિહિતિ, જતિ વાવારં ણ વાવારેતિ, તાથે ધરે ચેવ સામાયિકં કાતૂણં વચ્ચતિ, પંચસમિઓ
તિગુત્તો ઈરિયાઽવજુત્તે જહા સાહૂ ભાસાણ સાવજ્જં પરિહરંતો ઇસણાણ કઢ્ઢં લેઢ્ઢં વા પડિલેહિઙં

દેખાડવા માટે 'ચ' શબ્દ ત્યાગ અને પ્રતિસેવન બંને ક્રિયાની તુલ્યતા પ્રગટ કરવા માટે આપેલો છે. 10
અહીં વળી સામાચારી આ પ્રમાણે છે - શ્રાવકે સામાયિક કેવી રીતે કરવું જોઈએ ? તે કહે છે કે
શ્રાવક બે પ્રકારના છે - ઋદ્ધિમાન અને ઋદ્ધિ વિનાના. તેમાં જે તે ઋદ્ધિ વિનાનો શ્રાવક છે તે
ચૈત્યધરમાં, સાધુ પાસે, ધરમાં, પૌષધશાળામાં કે જ્યાં પોતે વ્યાપાર વિનાનો થયેલો શાંતિથી આરામ
કરતો હોય કે રહેતો હોય ત્યાં બધે સામાયિક કરે, પરંતુ મુખ્યત્વે ચૈત્યધર, સાધુપાસે, પૌષધશાળા
અને ઘર એમ જો આ ચાર સ્થાનોમાં આવશ્યક કરતો હોય ત્યારે નિયમથી કરવું. 15

જો સાધુ પાસે કરતો હોય તો ત્યાં કઈ વિધિ છે ? તે કહે છે - જો કોઈ પરનો = શત્રુ વિગેરેનો
ભય ન હોય, કે કોઈની સાથે વિવાદ નથી કે કોઈનું દેવું માથે નથી, કારણ કે જો ભય, વિવાદ હશે
તો સામેવાળા સાથે બાધા-બાધી ન થઈ જાય, અને જો માથે દેવું હોય તો સાધુ પાસે જતી વખતે
રસ્તામાં ક્યાંય લેણદાર મળે અને તે સામાયિકનો ભંગ ન કરે તે માટે ધરેથી સામાયિક ગ્રહણ ન કરે.
પરંતુ જો આવું કઈ નથી અર્થાત્ ભય, વિવાદ કે દેવું નથી, કે રસ્તામાં જતી વેળાએ કોઈ વ્યાપાર 20
પણ કરવાનો નથી. તો તે શ્રાવક ધરેથી સામાયિક લઈને સાધુપાસે જાય. જતી વેળાએ તે શ્રાવક પાંચ
સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિથી યુક્ત થઈને જાય. તે આ પ્રમાણે - સાધુની જેમ ઈર્યામાં બરાબર ઉપયુક્ત,
ભાષાથી સાવધનો ત્યાગ કરતો, એષણસમિતિમાં કાજ કે માટીના ઢેફા વિગેરેની જરૂર હોય તો તેના

૮૮. ઔર પુન: સામાચારી સામાયિકં શ્રાવકેણ કથં કર્તવ્યમિતિ ?, ઇહ શ્રાવકો દ્વિવિધ:-
ઋદ્ધિપ્રાપ્તોઽનુદ્ધિપ્રાપ્તશ્ચ, ય: સોઽનુદ્ધિપ્રાપ્ત: સ ચૈત્યગૃહે સાધુસમીપે વા ગૃહે વા પૌષધશાલાયાં વા યત્ર વા 25
વિશ્રામ્યતિ તિષ્ઠતિ વા નિર્વ્યાપાર: સર્વત્ર કરોતિ તત્ર, ચતુર્થુ સ્થાનેષુ નિયમાત્ કર્તવ્યં-ચૈત્યગૃહે સાધુમૂલે
પૌષધશાલાયાં ગૃહે વાઽવશ્યકં કુર્વંતિ, તત્ર યદિ સાધુસકાશે કરોતિ તત્ર કો વિધિ: ?-યદિ પરં
પરભયં નાસ્તિ યદિ ચ કેનાપિ સાર્થં વિવાદો નાસ્તિ યદિ કસ્મેચિત્ર ધારયતિ મા તેનાકર્ષવિકર્ષં ભૂદિતિ,
યદિ ચાધમર્ણં દૃષ્ટ્વા ન ગૃહ્ણતિ મા ભઙ્ગશ્યતીતિ, યદિ વ્યાપારં ન કરોતિ, તદા ગૃહ એવ સામાયિકં કૃત્વા
વ્રજતિ, પચ્છસમિતિત્તિગુમ્ ઈર્યાદ્યુપયુક્તો યથા સાધુ: ભાષાયાં સાવદ્યં પરિહરન્ ઇષણાયાં કાષ્ઠં લેષ્ઠં વા 30
પ્રતિલિખ્ય

પ્રમજ્જેતું, એવં આદાણણિક્કલેવણે લેલસિંધાણે ન વિગિંચતિ, વિગિંચંતો વા પડિલેહેતિ ય પમજ્જતિ ય, જત્થ ચિટ્ઠતિ તત્થવિ ગુત્તિણિરોધં કરેતિ । એતાએ વિધીએ ગત્તા તિવિધેણ ણમિત્તુ સાધુણો પચ્છ સામાઙ્ગ્યં કરેતિ—‘કરેમિ ભન્તે ! સામાઙ્ગ્યં સાવજ્જં જોગં પચ્ચલ્લખામિ દુવિધં તિવિધેણં જાવ સાધૂ પજ્જુવાસામિત્તિ કાતૂણં, પચ્છ ઈરિયાવહિયાએ પડિક્કમતિ, પચ્છ આલોએત્તા

- 5 વંદતિ આયરિયાદી જધારાતિણિયા, પુણોવિ ગુરુ વંદિત્તા પડિલેહિત્તા ણિવિદ્ધો પુચ્છતિ પઠતિ વા, એવં ચેતિયાઇએસુવિ, જદા સગિહે પોસધસાલાએ વા તત્થ ણવરિ ગમણં ણત્થિ, જો ઇટ્ઠીપત્તો સો સવ્વિટ્ઠીએ એતિ, તેણ જણસ્સ ઉચ્છાહોવિ આદિતા ય સાધુણો સુપુરિસપરિગ્ગહેણં, જતિ સો કયસામાઙ્ગ્યો એતિ તાથે આસહત્થિમાદિણા જણેણ ય અધિકરણં વટ્ટતિ, તાથે ણ કરેતિ,
- 10 સ્વામી પાસે અનુજ્ઞા લઈ તેનું પ્રતિલેખન, પ્રમાર્જન કરીને ગ્રહણ કરતો, આ જ પ્રમાણે આદાન— નિક્ષેપણમાં પણ પ્રતિલેખન—પ્રમાર્જન કરીને ગ્રહણ—મુંચન કરતો, પારિષાપનિકામાં શ્લેષ્મ—ગળફાનો ત્યાગ કરે નહીં, કરવો પડે તો પ્રતિલેખન—પ્રમાર્જન કરીને પરઠવે, જ્યાં ઊભો રહે ત્યાં પણ મનાદિ ગુપ્તિનો નિરોધ કરે.

આ પ્રમાણેની વિધિથી ઉપાશ્રયમાં જઈને સાધુઓને મન—વચન—કાયાથી નમસ્કાર કરીને પછી સામાયિકને કરે — “હે ભન્તે ! જ્યાં સુધી હું સાધુઓની પર્યુપાસના કરું ત્યાં સુધી દ્વિવિધ—ત્રિવિધે સાવધયોગનું પચ્ચક્ખાણ કરવાદ્વારા સામાયિક કરું છું.” આ પ્રમાણે ‘કરેમિ ભંતે !’ સૂત્ર બોલીને ઈર્યાવહી પ્રતિક્રમે. ત્યાર બાદ (પોતાના આગમનાદિની) આલોચના કરીને આચાર્ય વિગેરેને રત્નાધિક પ્રમાણે વંદન કરે. ત્યાર બાદ ફરી ગુરુને વંદન કરીને બેસવાના સ્થાનનું પડિલેહણ કરીને બેસે. આસન ઉપર બેઠેલો તે શંકાસ્થાનો પૂછે અથવા ભણે. આ જ પ્રમાણે ચૈત્યધર વિગેરેમાં પણ જાણવું. હવે જ્યારે પોતાના ઘરમાં કે પૌષ્ઠશાળામાં સામાયિક કરે ત્યારે બહાર જવાનું હોતું નથી.

- 20 હવે જે રાજા વિગેરે ઋદ્ધિમાન શ્રાવક છે. તે પોતાની સર્વઋદ્ધિ સાથે સાધુ પાસે સામાયિક કરવા આવે. (અર્થાત્ ઋદ્ધિ વિનાના શ્રાવકની જેમ ઘરેથી સામાયિક કરીને નીકળે નહીં.) આવી ઋદ્ધિ સાથે શ્રાવક જતો હોવાથી લોકોને પણ ધર્મમાં ઉત્સાહ વધે તથા આવા સારા લોકો પણ સાધુને પૂજે છે એમ વિચારી લોકો પણ સાધુઓનો આદર—સત્કાર કરે. આવો શ્રાવક જો ઘરેથી જ સામાયિક લઈને જાય તો પોતાની ઋદ્ધિ સાથે નીકળતા હાથી—ઘોડા વિગેરેદ્વારા અને તેના માણસો વિગેરેદ્વારા
- 25 હિંસા થાય તેથી તે ઘરેથી સામાયિક લઈને જાય નહીં. એ જ પ્રમાણે જો ઘરેથી સામાયિક લઈને જવાનું

૮૯. પ્રમુજ્જ્ય એવમાદાનનિક્ષેપે, શ્લેષ્મસિદ્ધાને ન ત્યજતિ, ત્યજન્ વા પ્રતિલિખતિ ચ પ્રમાદિ ચ, યત્ર તિષ્ઠતિ તત્રાપિ ગુપ્તિનિરોધં કરોતિ, એતેન વિધિના ગત્વા ત્રિવિધેન નત્વા સાધૂન્ પશ્ચાત્ સામાયિકં કરોતિ—કરોમિ ભદન્ત ! સામાયિકં સાવહં યોગં પ્રત્યાલ્લખામિ દ્વિવિધં ત્રિવિધેન યાવત્ સાધૂન્ પર્યુપાસે ઇતિકૃત્વા, પશ્ચાત્ ઐર્યાપથિકી પ્રતિક્રામતિ, પશ્ચાત્ આલોચ્ય વન્તે આચાર્યાદીન્ યથારાત્રિકં, પુનરપિ ગુરુ વન્દિત્વા પ્રતિલિખ્ય

30 નિવિષ્ટઃ પુચ્છતિ પઠતિ વા, એવં ચૈત્યાદિષ્વપિ, યદા સ્વગૃહે પૌષ્ઠશાલાયાં વા આવાસકે વા તદા નવરં ગમનં નાસ્તિ, ય ઋદ્ધિપ્રાપ્તઃ સ સર્વધર્મ્યાઽઽયાતિ, તેન જનસ્યોત્સાહઃ અપિ ચ સાધવ આદૃતાઃ સુપુરુષપરિગ્રહેણ, યદિ સ કૃતસામાયિક આયાતિ તદાઽશ્વહસ્ત્યાદિના જનેન ચાધિકરણં વર્તતે તતો ન કરોતિ,

કંચસામાઈણ ય પાદેહિ આગંતવ્વં, તેણં ણ કરેતિ, આગતો સાધુસમીવે કરેતિ, જતિ સો સાવઓ તો ણં કોઈ ઉદ્દેતિ, અહ અહાભદ્ધઓ તા પૂતા કતા હોતુત્તિ ભણ્ણતિ, તાથે પુવ્વરહિતં આસણં કીરતિ, આચરિયા ઉદ્ધિતા ય અચ્છંતિ, તત્થ ઉદ્દેતમણુદ્દેતે દોસા વિભાસિતવ્વા, પચ્છ સો ઇઢ્ઢીપત્તો સામાઈયં કરેઈ અણેણ વિધિણા—કરેમિ ભન્તે ! સામાઈયં સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્ખામિ દુવિધં તિવિધેણ જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિત્તિ, એવં સામાઈયં કાઠં પઢિકંતો વંદિત્તા પુચ્છંતિ, સો ય કિર સામાઈયં કરેતો મંહં અવણેતિ કુંડલાણિ ણામમુદ્દં પુષ્પતંબોલપાવારગમાદી વોસિરતિ, એસા વિધી સામાઈયસ્સ । આહ—સાવધયોગપરિવર્જનાદિરૂપત્વાત્ સામાયિકસ્ય કૃતસામાયિકઃ શ્રાવકો વસ્તુતઃ 5

હોય તો પગેથી ચાલીને જવું પડે. તેથી પંજ ધરેથી સામાયિક કરીને નીકળે નહીં. ઋદ્ધિ સાથે આવીને તે શ્રાવક સાધુપાસે સામાયિક કરે.

આ આવનારો ઋદ્ધિમાન જે શ્રાવક હોય (= ધર્મ પામેલો હોય) તો તેના આવવાથી કોઈ સાધુ ઊઠે નહીં. પરંતુ જે તે શ્રાવક ન હોય પણ યથાભદ્રક હોય (= ધર્મ પામેલો ન હોય, સાધુની સામાચારી જાણતો ન હોય) ત્યારે પૂજા કરાવેલી થાઓ (= મારા પણ માન—સત્કાર થયા એવું તેના મનમાં થાય તે માટે) કઈ વિધિ સાધુઓએ કરવી ? તે કહેવાય છે — તે યથાભદ્રક આવે તે પહેલા જ તેને બેસવા માટે આસન તૈયાર કરે, તેના આવ્યા પહેલા જ આચાર્ય ઊભા થઈ આટા મારે, કારણ કે જે તેના આવતાની સાથે ઊઠે તો આવનાર ગૃહસ્થનો આદર કરવાના કારણે દોષ લાગે અને જે ઊભા ન થાય તો તેને ખોટું લાગે માટે પહેલેથી જ આચાર્ય ઊભા થઈ આટા મારતા રહે. 10 15

ત્યાર પછી તે ઋદ્ધિમાન આ વિધિથી સામાયિક કરે — ‘કરેમિ મંતે.... જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ’ (ઋદ્ધિ વિનાનો શ્રાવક ‘જાવ સાધૂ પજ્જુવાસામિ’ બોલે અને ઋદ્ધિમાન શ્રાવક ‘જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ’ બોલે. આવું કેમ ? એના સમાધાનમાં બહુશ્રુતો એવી યુક્તિ જણાવે છે કે — ઋદ્ધિમાન શ્રાવક ઘણા કાર્યોમાં વ્યસ્ત હોવાથી ઘણો સમય સાધુ પાસે વિતાવી શકે નહીં. તેથી ચોક્કસ સમયની મર્યાદા સાથે તે સામાયિક કરે.) પછી પૂર્વની જેમ ઈરિયાવહીદ્વારા પ્રતિક્રાન્ત થયેલો વંદન કરીને પ્રશ્નાદિ પૂછે. તે ઋદ્ધિમાન સામાયિક કરતી વેળાએ પોતાના મુકુટ, કુંડલો, વીંટી દૂર મૂકે છે અને પુષ્પ, પાન, ઉત્તરીય વસ્ત્ર વિગેરેનો ત્યાગ કરે. આ સામાયિકની વિધિ કહી. 20

શંકા : સામાયિક એ સાવધયોગના ત્યાગરૂપ હોવાથી જે શ્રાવક સામાયિક કરે છે તે ખરેખર તો સાધુ જ કહેવાય. અને તેથી તે ઈત્વરકાળ માટે પણ ત્રિવિધ-ત્રિવિધવડે સર્વસાવધયોગોનું 25

૧૦. કૃતસામાયિકેન ચ પાદાભ્યામાગન્તવ્યં તેન ન કરોતિ, આગતઃ સાધુસમીપે કરોતિ, યદિ સ શ્રાવકસ્તદા ન કોઽપિ અભ્યુત્તિશ્ચિતિ, અથ યથાભદ્રકસ્તદાઽઽદૃતો ભવત્ત્વિતિ ભણ્યતે, તદા પૂર્વરચિતમાસનં ક્રિયતે, આચાર્યાશ્ચોત્થિતાસ્તિશ્ચન્તિ, તત્રોત્તિશ્ચત્યનુત્તિશ્ચિતિ ચ દોષા વિભાષિતવ્યાઃ, પશ્યાત્ સ ઋદ્ધિપ્રાપ્તઃ સામાયિકં કરોત્યનેન વિધિના—કરોમિ ભદન્ત ! સામાયિકં સાવધં યોગં પ્રત્યાખ્યામિ દ્વિવિધં ત્રિવિધેન યાવન્નિયમં પર્યપાસે ઇતિ, એવં સામાયિકં કૃત્વા પ્રતિક્રાન્તો વન્દિત્વા પૃચ્છંતિ, સ કિલ સામાયિકં કુર્વન્ મુકુટં અપનયતિ કુણ્ડલે નામમુદ્રાં પુષ્પતામ્બૂલપ્રાવારકાદિ વ્યુત્પજ્જતિ, એષ વિધિઃ સામાયિકસ્ય । 30

સાધુરેવ, સ કસ્માદ્ इत्वरं सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानमेव न करोति त्रिविधं त्रिविधेनेति ?,
અત્રોચ્યતે, સામાન્યેન સર્વસાવદ્યયોગપ્રત્યાખ્યાનસ્યાગારિણોઽસમ્ભવાદારમ્ભેષ્વનુમતેરવ્યવચ્છિન્નત્વાત્,
કનકાદિષુ ચાઽઽત્મીયાગ્રહાનિવૃત્તેઃ, અન્યથા સામાયિકોત્તરકાલમપિ તદગ્રહણપ્રસજ્ઞાત્, સાધુ-
શ્રાવકયોશ્ચ પ્રપન્નેન ભેદાભિધાનાત્ । તથા ચાહ ગ્રન્થકારઃ —

5 સિવસ્યા દુવિધા ગાહા, ઉવવાતઠિતી ગતી કસાયા ય ।

બંધંતા વેદન્તા પઢિવજ્જાઙ્કમે પંચ ॥૧॥

અસ્યા વ્યાખ્યા—ઙહ શિક્ષાકૃતઃ સાધુશ્રાવકયોર્મહાન્ વિશેષઃ, સા ચ શિક્ષા દ્વિવિધા—
આસેવનાશિક્ષા ગ્રહણશિક્ષા ચ, શિક્ષા—અભ્યાસઃ, તત્રાસેવનાશિક્ષામધિકૃત્ય સમ્પૂર્ણામેવ
ચક્રવાલસામાચારી સદા પાલયતિ સાધુઃ, શ્રાવકસ્તુ ન તત્કાલમપિ સમ્પૂર્ણામપરિજ્ઞાનાદસમ્ભવાચ્ચ,
10 ગ્રહણશિક્ષાં પુનરધિકૃત્ય સાધુઃ સૂત્રતોઽર્થતશ્ચ જઘન્યેનાષ્ટૌ પ્રવચનમાતર ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ બિન્દુસારપર્યન્તં
ગૃહ્ણતીતિ, શ્રાવકસ્તુ સૂત્રતોઽર્થતશ્ચ જઘન્યેન તા એવ પ્રવચનમાતર ઉત્કૃષ્ટતસ્તુ ષડ્જીવનિકાં
યાવદુભયતોઽર્થતસ્તુ પિઙ્ડૈષણાં યાવત્, ન તુ તામપિ સૂત્રતો નિરવશેષામર્થત ઇતિ । સૂત્રપ્રામાણ્યાચ્ચ
પચ્ચકખાણ શા માટે કરતો નથી ?

સમાધાન : સામાન્યથી ગૃહસ્થને સર્વસાવદ્યયોગનું પ્રત્યાખ્યાન સંભવતું નથી કારણ કે સામાયિક
15 લીધા પછી પણ જે પરિવારાદિ માટે આરંભો ચાલે છે તેમાં તેની અનુમોદના મટી જતી નથી. અને
સોનું વિગેરે જે પોતાની મિલકત છે તેમાં તેનો મમત્વભાવ જતો રહ્યો નથી. જો જતો રહ્યો હોત તો
સામાયિક કર્યા પછી પણ તે સોનું વિગેરે ગ્રહણ કરત નહીં પણ કરે છે માટે મમત્વભાવ પણ રહેલો
છે. તથા સાધુ-શ્રાવક વચ્ચે વિસ્તારથી (આગળ) ભેદ જણાવેલો છે. તેથી તે શ્રાવક સાધુ બની જતો
નથી કે જેથી સર્વસાવદ્યનું પચ્ચકખાણ તેને સંભવે. શ્રાવક—સાધુ વચ્ચે ભેદ જણાવવા ગ્રંથકારશ્રી
20 કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સાધુ-શ્રાવક વચ્ચે શિક્ષાકૃત મોટો ભેદ છે. (૧) તે શિક્ષા બે પ્રકારે છે — આસેવનશિક્ષા
અને ગ્રહણશિક્ષા. શિક્ષા એટલે અભ્યાસ. તેમાં આસેવનશિક્ષાને આશ્રયીને સાધુ બધી જ ચક્રવાલ
સામાચારીને કાયમ માટે પાળે છે. જ્યારે શ્રાવક તત્કાળપૂરતી પણ સંપૂર્ણ સામાચારીને પાળતો
25 નથી, કારણ કે તેનું તેને જ્ઞાન નથી અને તેનાથી સંપૂર્ણ સામાચારીનું પાલન કરવું શક્ય પણ નથી.
ગ્રહણશિક્ષાને આશ્રયીને સાધુ સૂત્ર—અર્થથી જઘન્યથી આઠ પ્રવચનમાતાનું જ્ઞાન અને ઉત્કૃષ્ટથી
બિંદુસાર (૧૪મું પૂર્વ) સુધીનું જ્ઞાન ગ્રહણ કરે છે. જ્યારે શ્રાવક સૂત્ર—અર્થથી જઘન્યથી તે જ આઠ
પ્રવચનમાતાનું જ્ઞાન અને ઉત્કૃષ્ટથી સૂત્ર—અર્થરૂપ ઉભયથી દશવૈકા. ના ૪થા ષડ્જીવનિકાય અધ્યયન
સુધી અને અર્થથી પિંડૈષણા સુધીનું જ્ઞાન ગ્રહણ કરે છે. તે પિંડૈષણાને પણ સૂત્રથી નહીં પણ અર્થથી
30 સંપૂર્ણ ગ્રહણ કરે. (આ પ્રમાણે જ્ઞાન—ક્રિયાને આશ્રયીને શ્રાવક—સાધુવચ્ચે ભેદ કહ્યો.)

(૨) ગાથાથી = સૂત્રના પ્રામાણ્યથી સાધુ-શ્રાવક વચ્ચે ભેદ જણાય છે. કહ્યું છે — ‘સામાઙ્ગમિ

વિશેષઃ, તથા ચોક્તમ્—“સામાઙ્ગ્યમિ તુ કતે સમણો ઇવ સાવઓ હવઙ્ગ જમ્હા । એતેણ કારણેણં
 બહુસો સામાઙ્ગ્યં કુજ્જા ॥૧૧॥” ઇતિ, ગાથાસૂત્રં પ્રાગ્ વ્યાખ્યાતમેવ, લેશતસ્તુ વ્યાખ્યાયતે—
 સામાયિકે પ્રાગ્નિરૂપિતશબ્દાર્થે, તુશબ્દોઽવધારણાર્થઃ, સામાયિક એવ કૃતે ન શેષકાલં શ્રમણ
 ઇવ—સાધુરિવ શ્રાવકો ભવતિ યસ્માત્, એતેન કારણેન બહુશઃ—અનેકશઃ સામાયિકં કુર્યાદિત્યત્ર
 શ્રમણ ઇવ ચોક્તં ન તુ શ્રમણ એવેતિ યથા સમુદ્ર ઇવ તડાગઃ ન તુ સમુદ્ર એવેત્યભિપ્રાયઃ । 5
 તથોપપાતો વિશેષકઃ, સાધુઃ સર્વાર્થસિદ્ધિરુત્પદ્યતે શ્રાવકસ્ત્વચ્ચુતે પરમોપપાતેન, જઘન્યેન તુ
 દ્વાવપિ સૌધર્મ એવેતિ, તથા ચોક્તં—“^{૧૧}અવિરાધિતસામણ્ણસસ સાધુણો સાવગસસ ડ જહણ્ણો ।
 સોધમ્મે ડવવાતો ધણિઓ તેલોકદંસીહિં ॥૧૧॥” તથા સ્થિતિર્ભેદિકા, સાધોરુત્કૃષ્ટા ત્રયસ્ત્રિંશત્-
 સાગરોપમાણિ જઘન્યા તુ પલ્યોપમપૃથક્ત્વમિતિ, શ્રાવકસ્ય તૂત્કૃષ્ટા દ્વાવિંશતિઃ સાગરોપમાણિ
 જઘન્યા તુ પલ્યોપમમિતિ । તથા ગતિર્ભેદિકા, વ્યવહારતઃ સાધુઃ પદ્મસ્વપિ ગચ્છતિ, તથા ચ 10
 કુરુતોત્કુરુટૌ નરકં ગતૌ કુણાલાદૃષ્ટાન્તેનેતિ શ્રૂયતે, શ્રાવકસ્તુ ચતસૃષુ ન સિદ્ધિગતાવિતિ,
 અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે—સાધુઃ સુરગતૌ મોક્ષે ચ, શ્રાવકસ્તુ ચતસૃષ્વપિ । તથા કષાયાશ્ચ વિશેષકાઃ,
 સાધુઃ કષાયોદયમાશ્રિત્ય સઙ્ગ્વલનાપેક્ષયા ચતુસ્ત્રિદ્વયેકકષાયોદયવાનકષાયોઽપિ ભવતિ
 તુ કતે...’ આ ગાથાસૂત્રનો અર્થ પૂર્વે કહેવાઈ ગયો જ છે. છતાં અહીં સંક્ષેપથી અર્થ કહેવાય છે —
 ‘તુ’ શબ્દ જકાર અર્થવાળો હોવાથી સામાયિક કરતી વેળાએ જ શ્રાવક સાધુ જેવો છે, નહીં કે 15
 સામાયિક સિવાયના શેષકાળમાં. જે કારણથી સામાયિક કરતી વખતે શ્રાવક સાધુ જેવો બને છે તે
 કારણથી શ્રાવક વારંવાર સામાયિક કરે. આ ગાથામાં શ્રાવકને ‘સાધુ જેવો’ કહ્યો છે ‘સાધુ જ’ કહ્યો
 નથી. જેમ કે, તે તળાવ સમુદ્ર જેવું છે, સમુદ્ર નથી. આમ આ ગાથા ઉપરથી પણ સાધુ—શ્રાવક વચ્ચે
 ભેદ સિદ્ધ થાય છે.

(૩) તથા ઉપપાત પણ ભેદ પાડનાર જાણવો — સાધુ સર્વાર્થસિદ્ધિમાં ઉત્પન્ન થાય, જ્યારે 20
 શ્રાવક અચ્યુતનામંના ૧૨માં દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટથી ઉત્પન્ન થાય. જઘન્યથી બંને સૌધર્મ દેવલોકમાં જ
 ઉત્પન્ન થાય. કહ્યું છે — “ત્રણલોકને જોનારા તીર્થંકરોએ અવિરાધિતસંયમવાળા સાધુ અને શ્રાવકનો
 જઘન્યથી સૌધર્મમાં ઉપપાત કહ્યો છે. ॥૧૧॥” (૪) તથા સ્થિતિ પણ ભેદ પાડનારી જાણવી — સાધુની
 પછીના ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુસ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ અને જઘન્યથી પલ્યોપમપૃથક્ત્વ. શ્રાવકની
 ઉત્કૃષ્ટથી ૨૨ સાગરોપમ અને જઘન્યથી પલ્યોપમ. (૫) તથા ગતિ પણ ભેદ પાડનારી જાણવી — 25
 વ્યવહારથી = બહારથી જે સાધુ છે તે પાંચે ગતિમાં (ચાર+મોક્ષ) જાય છે. કુણાલાનગરીના દૃષ્ટાન્તમાં
 (ભા. ૪, પૃ. ૨૮૪) કુરુટ અને ઉત્કુરુટ બંને સાધુઓ નરકમાં ગયા એમ સંભળાય છે. જ્યારે
 શ્રાવક ચાર ગતિમાં જાય પણ સિદ્ધિગતિમાં જાય નહીં. કેટલાક વળી એમ કહે છે કે — સાધુ દેવગતિ
 અને મોક્ષમાં જાય તથા શ્રાવક ચારે ગતિમાં જાય.

(૬) કષાયો ભેદક જાણવા — છઠ્ઠસ્થવીતરાગ વિગેરે સાધુ કષાયોદયને આશ્રયીને સંજવલનની 30
 અપેક્ષાએ કોપાદિ ચાર અથવા ત્રણ અથવા બે અથવા એક અથવા અકષાય પણ હોય છે. જ્યારે

૧૧. અવિરાદ્ધશ્રામણ્યસ્ય સાધોઃ શ્રાવકસ્યાપિ જઘન્યતઃ । સૌધર્મે ઉપપાતો ધણિતસ્ત્રૈલોક્યદર્શિભિઃ ॥૧૧॥

- છદ્વાસ્થવીતરાગાદિઃ, શ્રાવકસ્તુ દ્વાદશકષાયોદયવાન્ અષ્ટકષાયોદયવાંશ્ચ ભવતિ, યદા દ્વાદશ-
કષાયોદયવાંસ્તદાઽનન્તાનુબન્ધવર્જા ગૃહ્યન્તે, એતે ચાવિરતસ્ય વિજ્ઞેયા ઇતિ, યદા ત્વષ્ટકષાયોદયવાન્
તદાઽનન્તાનુબન્ધિઅપ્રત્યાખ્યાનકષાયવર્જા ઇતિ, એતે ચ વિરતાવિરતસ્ય । તથા બન્ધશ્ચ ભેદકઃ,
સાધુમૂલપ્રકૃત્યપેક્ષયા અષ્ટવિધબન્ધકો વા સપ્તવિધબન્ધકો વા ષડ્વિધબન્ધકો વા એકવિધબન્ધકો
5 વા, ઉક્તં ચ—“સપ્તવિધબંધગા હુંતિ પાણિણો આઠવજ્જગાણં તુ । તહ સુહુમસંપરાગા છવ્વિહબંધા
વિણિદ્ધિદ્ધા ॥૧॥ મોહાઽયવજ્જાણં યગડીણં તે ઽ બંધગા ભણિયા । ઽવસંતહીણમોહા કેવલિણો
એગવિધબંધા ॥૨॥ તે પુણ દુસમયઠિતીયસ્સ બંધગા ણ પુણ સંપરાગસ્સ । સેલેસીપડિવણ્ણા
અબંધગા હોંતિ વિણ્ણેયા ॥૩॥” શ્રાવકસ્તુ અષ્ટવિધબન્ધકો વા સપ્તવિધબન્ધકો વા । તથા
વેદનાકૃતો ભેદઃ, સાધુરચ્છાનાં સમાનાં ચતસૃણાં વા પ્રકૃતીનાં વેદકઃ, શ્રાવકસ્તુ નિયમાદચ્છાનામિતિ ।
10 તથા પ્રતિપત્તિકૃતો વિશેષઃ, સાધુઃ પચ્છ મહાવ્રતાનિ પ્રતિપદ્યતે, શ્રાવકસ્ત્વેકમણુવ્રતં દ્વે ત્રીણિ
ચત્વારિ પચ્છ વા, અથવા સાધુઃ સકૃત્ સામાયિકં પ્રતિપદ્ય સર્વકાલં ધારયતિ, શ્રાવકસ્તુ પુનઃ
૨ પ્રતિપદ્યત ઇતિ । તથાઽતિક્રમો વિશેષકઃ, સાધોરેકવ્રતાતિક્રમે પચ્છવ્રતાતિક્રમઃ, શ્રાવકસ્ય
શ્રાવક ૧૨ અને ૮ કષાયના ઉદયવાળો હોય છે. જ્યારે ૧૨કષાયના ઉદયવાળો હોય ત્યારે
અનંતાનુબંધી સિવાયના કષાયો લેવા. આ અવિરત શ્રાવકને જાણવા. જ્યારે આઠ કષાયના ઉદયવાળો
15 હોય ત્યારે અનંતાનુબંધી અને અપ્રત્યાખ્યાન સિવાયના કષાયવાળો જાણવો. આ આઠ
દેશવિરતશ્રાવકને જાણવા.

- (૭) બંધ એ ભેદક જાણવો — સાધુ મૂલપ્રકૃતિની અપેક્ષાએ આઠપ્રકૃતિને બાંધનારો, સાત
પ્રકૃતિને બાંધનારો, છ પ્રકૃતિને બાંધનારો કે એક પ્રકૃતિને બાંધનારો હોય છે. કહ્યું છે — “જીવો
આયુષિનાના સાત પ્રકારના કર્મોને બાંધનારા હોય છે. તથા સૂક્ષ્મસંપરય (= ૧૦માં ગુણસ્થાનવાળા)
20 જીવો છ પ્રકારના કર્મોને બાંધનારા કહ્યા છે. ॥૧॥ તેઓ મોહનીય અને આયુષ્ય સિવાયના છ કર્મોને
બાંધનારા કહેવાયા છે. ઉપશાંતમોહ, ક્ષીણમોહ અને કેવલિઓ એકવિધ કર્મને બાંધનારા છે. ॥૨॥
તેઓ બે સમયની સ્થિતિવાળા કર્મને બાંધનારા છે પણ સાંપરાયિકકર્મને (= કષાયનિમિત્તક કર્મને)
બાંધનારા હોતા નથી. શૈલેશી અવસ્થાને પામેલા (= ૧૪માં ગુણસ્થાનવાળા) કેવલિઓ અબંધ
જાણવા. ॥૩॥” જ્યારે શ્રાવક આઠ કે સાત કર્મને બાંધનારા હોય છે.

- 25 (૮) વેદનાકૃત ભેદ જાણવો — સાધુ આઠ, સાત કે ચાર પ્રકૃતિના ઉદયને વેદનારો હોય છે
જ્યારે શ્રાવક નિયમથી આઠ પ્રકૃતિના ઉદયને વેદે = ભોગવે છે. (૯) પ્રતિપત્તિકૃત ભેદ જાણવો
— સાધુ પાંચ મહાવ્રતોનો સ્વીકાર કરે છે, જ્યારે શ્રાવક એક, બે, ત્રણ, ચાર અથવા પાંચ અણુવ્રતોને
સ્વીકારનારો હોય છે. અથવા સાધુ એકવાર સામાયિક સ્વીકારીને સર્વકાળ માટે ધારણ કરે છે.
જ્યારે શ્રાવક વારંવાર સામાયિક ગ્રહણ કરે છે. (૧૦) અતિક્રમ ભેદક જાણવો — સાધુને એકવ્રતનો

- 30 ૧૨. સપ્તવિધબન્ધકા ભવન્તિ પ્રાણિન આયુર્વર્જાનાં તુ । તથા સૂક્ષ્મસંપરાયાઃ ષડ્વિધબન્ધા વિનિર્દિષ્ટાઃ ॥૧॥
મોહાયુર્વર્જાનાં પ્રકૃતીનાં તે તુ બન્ધકા ભણિતાઃ । ઉપશાન્તક્ષીણમોહૌ કેવલિન એકવિધબન્ધકાઃ ॥૨॥ તે
પુનર્દ્વિસમયસ્થિતિકસ્ય બન્ધકા ન પુનઃ સાંપરાયિકસ્ય । શૈલેશીપ્રતિપન્ના અબન્ધકા ભવન્તિ વિજ્ઞેયા ॥૩॥

પુનરેકસ્યૈવ, 'પાઠાન્તરં' વા, કિં ચ—ઇતશ્ચ સર્વશબ્દં ન પ્રયુક્તે, મા ભૂદેશવિરતેરપ્યભાવ ઇત્યાહ—
'સર્વંતિ ભાણિકુળં' વિરતીં ખલુ જસ્ય સર્વિયા ણત્થિ । સો સર્વવિરયવાઈં ચુક્કઙ્ગે દેસં ચ સર્વં
ચ તિ ગાહા, સર્વમિત્યભિધાય—સર્વં સાવઘં યોગં પરિત્યજામીત્યભિધાય વિરતિઃ ખલુ યસ્ય 'સર્વા'
નિરવશેષા નાસ્તિ, અનુમતેર્નિત્યપ્રવૃત્તત્વાદિતિ ભાવના, સ એવંભૂતઃ સર્વવિરતિવાદી 'ચુક્કઙ્ગે'તિ
ભ્રૂયતિ દેશવિરતિં સર્વવિરતિં ચ પ્રત્યક્ષમૃષાવાદિત્વાદિત્યભિપ્રાયઃ । પર્યાપ્તં પ્રસજ્ઞેન પ્રકૃતં પ્રસ્તુમઃ । 5
ઇદમપિ ચ શિક્ષાપદવ્રતમતિચારરહિતમનુપાલનીયમિત્યત આહ—'સામાઙ્ગ્યસ્ય સમણો' [ગાહા],
સામાયિકસ્ય શ્રમણોપાસકેનામી પજ્ઞાતિચારા જ્ઞાતવ્યા ન સમાચરિતવ્યાઃ, તદ્વથા—મનોદુષ્પ્રણિધાનં,
પ્રણિધાનં—પ્રયોગઃ દુષ્ટં પ્રણિધાનં દુષ્પ્રણિધાનં મનસો દુષ્પ્રણિધાનં મનોદુષ્પ્રણિધાનં, કૃતસામાયિકસ્ય
ગૃહસત્કેતિકર્ત્તવ્યતાસુકૃતદુષ્કૃતપરિચિન્તનમિતિ, ઉક્તં ચ—'સામાઙ્ગ્યં તુ કાતું ધરચિન્તાં જો તુ
ચિન્તયે સઙ્ગો । અદ્વવસઙ્ગોવગતો નિરત્થયં તસ્ય સામાઙ્ગ્યં ॥૧॥' વાગ્દુષ્પ્રણિધાનં કૃતસામાયિકસ્યા— 10

અતિક્રમ = ઉલ્લંઘન થતાં પાંચે વ્રતોનો અતિક્રમ થાય છે. જ્યારે શ્રાવકને એક જ વ્રતનો અતિક્રમ
થાય છે. અથવા (પૂર્વે શંકાકારે જે શંકા કરી કે શ્રાવક ત્રિવિધ—ત્રિવિધવડે સર્વસાવધયોગોનું પ્રત્યાખ્યાન
કેમ કરી શકતો નથી? તેના સમાધાનમાં ગ્રંથકારે 'સિક્ષા દુવિધા ગાહા...' ગાથા કહી. આ ગાથાના
બદલે આ શંકાના સમાધાન માટે પાઠાન્તર તરીકે બીજી ગાથા પણ મળે છે. તેથી જણાવે છે કે) અહીં
પાઠાન્તર જાણવો. પોતાનામાં દેશવિરતિનો પણ અભાવ ન થાય તે માટે શ્રાવક 'કરેમિ ભંતે !' 15
સૂત્રમાં 'સર્વસાવધયોગ' એ પ્રમાણે સર્વશબ્દનો પ્રયોગ કરતો નથી. આ જ વાત કહે છે — "સર્વંતિ
ભાણિકુળં...." 'સર્વસાવધયોગનો હું ત્યાગ કરું છું' એ પ્રમાણે કહીને જેને સર્વસાવધયોગથી વિરતિ
નથી એટલે કે સર્વસાવધયોગોનો જેણે ત્યાગ કર્યો નથી, કારણ કે તેવા શ્રાવકની અનુમોદના તો
હંમેશા છે જ. તેથી તેવા પ્રકારનો તે સર્વવિરતિવાદી શ્રાવક પ્રત્યક્ષમૃષાવાદી હોવાથી દેશવિરતિ અને
સર્વવિરતિ બંનેથી ભ્રષ્ટ થાય છે. (ટૂંકમાં સર્વવિરતિ લીધી હોવાથી દેશવિરતિ તો છે જ નહીં અને 20
સર્વવિરતિ લીધા બાદ અનુમોદના રહેલી હોવાથી સર્વવિરતિ પણ રહેતી નથી. આમ બંનેથી તે ભ્રષ્ટ
થાય છે.) વધુ પ્રાસંગિક ચર્ચાથી સર્થ.

મૂળ વાત ઉપર આવીએ. શિક્ષાપદવ્રત પણ અતિયાર વિના પાલવાનું હોવાથી કહે છે —
'સામાઙ્ગ્યસ્ય સમણો...' શ્રાવકે સામાયિકના આ પાંચ અતિયારો જાણવા પરંતુ આચરવા નહીં. (૧)
મનોદુષ્પ્રણિધાન : પ્રણિધાન એટલે પ્રયોગ (જેમ કે, મનનું પ્રણિધાન એટલે મનનો પ્રયોગ અર્થાત્ 25
મનનું ચિંતન, એ જ પ્રમાણે વચનપ્રણિધાન = વચનપ્રયોગ અર્થાત્ વચન ઉચ્ચારવું, વિગેરે.) દુષ્ટ
= ખરાબ એવું પ્રણિધાન તે દુષ્પ્રણિધાન, મનનું દુષ્પ્રણિધાન તે મનોદુષ્પ્રણિધાન, અર્થાત્ સામાયિક
કરનારનું (સામાયિકમાં) ઘરસંબંધી પોતાની ફરજોનું, સુકૃતનું (= ફલાણું કામ થયું તે બહું સારું
થયું.), દુષ્કૃતનું (= ફલાણું થયું તે બહુ ખરાબ થયું.) ચિંતન. કહ્યું છે — "સામાયિક કરીને જે શ્રાવક
ઘરની ચિંતા કરે છે. તે આર્તધ્યાનને પામે છે અને તેથી તેનું તે સામાયિક નિરર્થક થાય છે. ॥૧॥" 30

(૨) **વચનદુષ્પ્રણિધાન :** સામાયિક કરનારનો અસભ્ય, નિહુર અને સાવધ એવો વચનપ્રયોગ

૧૩. સામાયિકં તુ વૃત્ત્વા ગૃહચિન્તાં યસ્તુ ચિન્તયેચ્છ્રદ્ધઃ । આર્તવશાન્તમુપગતો નિરર્થકં તસ્ય સામાયિકમ્ ॥૧॥

સમ્યનિષ્ઠસાવદ્યવાક્પ્રયોગ ઇતિ, ઉક્તં ચ—“કંડસામઙ્ગો પુર્વિ બુદ્ધીએ પેહિતૂળ ભાસેજ્ઞા । સઙ્ગ ધિરવજ્જં વચ્ચળં અણ્ણહ સામાઙ્ગ્યં ણ ભવે ॥૨॥” કાયદુષ્પ્રણિધાનં કૃતસામાયિકસ્યા- પ્રત્યુપેક્ષિતાદિભૂતલાદૌ કરચરણાદીનાં દેહાવયવાનામનિભૂતસ્થાપનમિતિ, ઉક્તં ચ—“અણિરિક્ખયા- પમજ્જિય થંડિલ્લે ઠાણમાદિ સેવેન્તો । હિંસાભાવેવિ ણ સો કંડસામઙ્ગો પમાદાઓ ॥૩॥”

- 5 સામાયિકસ્ય સ્મૃત્યકરણં—સામાયિકસ્ય સમ્બન્ધિની યા સ્મરણા સ્મૃતિઃ—ઉપયોગલક્ષણા તસ્યા અકરણમ્—અનાસેવનમિતિ, એતદુક્તં ભવતિ—પ્રબલપ્રમાદવાન્ નૈવ સ્મરત્યસ્યાં વેલાયાં મયા યત્સામાયિકં કર્તવ્યં કૃતં ન કૃતમિતિ વા, સ્મૃતિમૂલં ચ મોક્ષસાધનાનુષ્ઠાનમિતિ, ઉક્તં ચ—“ણ સરઙ્ગ પમાદજુત્તો જો સામઙ્ગ્યં કદા તુ કાતુર્વ્વં । કતમકતં વા તસ્સ હુ કંયંપિ વિફલં તયં ણેયં ॥૧॥” સામાયિકસ્યાનવસ્થિતસ્ય કરણં અનવસ્થિતકરણં, અનવસ્થિતમત્પકાલં વા કરણા-
- 10 નન્તરમેવ ત્યજતિ, યથાકથચ્છિદ્વાઽનવસ્થિતં કરોતીતિ, ઉક્તં ચ—“કાતૂળ તક્ષણં ચિય પારેતિ કરેતિ વા જથિચ્છાણે । અણવદ્વિયં સામઙ્ગ્યં અણાદરાતો ન તં સુદ્ધં ॥૧॥”

તે વચનદુષ્પ્રણિધાન જાણવું. કહ્યું છે — “સામાયિક કરનારો શ્રાવક હંમેશા પ્રથમ બુદ્ધિથી વિચારે અને પછી નિરવધ વચન બોલે, નહીં તો તેનું સામાયિક કહેવાય નહીં. ॥૨॥” (૩) કાયદુષ્પ્રણિધાન : એટલે કે સામાયિક કરનારનું અપ્રત્યુપેક્ષિત અપ્રમાર્જિત એવી ભૂમિ વિગેરે ઉપર હાથ—પગ વિગેરે શરીરના અવયવોનું ગમે—તેમ મૂકવું. કહ્યું છે — “અનિરિક્ષિત, અપ્રમાર્જિત અચિત્તભૂમિને વિશે ઊભા રહેવું વિગેરે કરતો શ્રાવક કદાચ હિંસા ન થાય તો પણ સામાયિકવાળો કહેવાતો નથી, કારણ કે તેનો આ પ્રમાદ છે. ॥૩॥”

- (૪) સામાયિકની સ્મૃતિનું અકરણ : સામાયિકસંબંધી જે સ્મરણ = ઉપયોગ, તે ન કરવું. અર્થાત્ પ્રબલ પ્રમાદવાળો જીવ તે યાદ કરતો નથી કે આ સમયે મારે જે સામાયિક કરવાનું હતું તે કર્યું કે ન કર્યું. (તો શું સ્મરણ એ જરૂરી છે ? હા, કારણ કે) મોક્ષને સાધી આપનાર ક્રિયા સ્મરણપૂર્વકની હોય તો જ મોક્ષને સાધે છે. કહ્યું જ છે — “જે પ્રમાદયુક્ત જીવ “સામાયિક ક્યારે કરવાનું છે ?, કર્યું કે ન કર્યું ?” એ પ્રમાણે સામાયિકને યાદ કરતો નથી, તે જીવનું કરેલું પણ તે સામાયિક નિષ્ફળ જાય છે. ॥૧॥”

- (૫) અનવસ્થિતકરણ : અનવસ્થિત એવા સામાયિકને કરવું. અનવસ્થિત એટલે અલ્પકાળ માટે અર્થાત્ સામાયિક લઈને તરત જ પારી દે અથવા ગમે—તેમ (અવિધિ) કરે. કહ્યું છે — “સામાયિક કરીને તે જ ક્ષણે પારી દે અથવા પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે (= કહેવાયેલી વિધિ વિના પોતાની મતિ પ્રમાણે) કરે તે અનવસ્થિત સામાયિક છે. આવું સામાયિક અનાદર હોવાથી શુદ્ધ થતું નથી. ॥૧॥”

૧૪. કૃતસામાયિકઃ પૂર્વં બુદ્ધ્યા પ્રેક્ષ્ય ભાષેત । સદા નિરવઘં વચનમન્યથા સામાયિકં ન ભવેત્ ॥૧॥ અનિરીક્ષ્યાપ્રમુજ્ય સ્થળિન્ડલાન્ સ્થાનાદિ સેવમાનઃ । હિંસાઽભાવેઽપિ ન સ કૃતસામાયિકઃ પ્રમાદાત્ ॥૧॥ ન સ્મરતિ પ્રમાદયુક્તો યઃ સામાયિકં તુ કદા કર્તવ્યં । કૃતમકૃતં વા તસ્ય હુ કૃતમપિ વિફલં તકંત્ જ્ઞેયં ॥૧॥ કૃત્વા તત્ક્ષણમેવ પારયતિ કરોતિ વા યદૃચ્છ્યા । અનવસ્થિતં સામાયિકમનાદરાત્ ન તત્ શુદ્ધમ્ ॥૧॥

ઉક્ત સાતિચારં પ્રથમં શિક્ષાપદવ્રતમધુના દ્વિતીયં પ્રતિપાદયન્નાહ —

દિસિવ્વયગહિયસ્સ દિસાપરિમાણસ્સ પડ્ડિણં પરિમાણકરણં દેસાવગાસિયં,
દેસાવગાસિયસ્સ સમણોં ઇમે પચ્છં, તંજહા—આણવણપ્પઓગે પેસવણપ્પઓગે
સદ્ધાણુવાણ રૂવાણુવાણ બહિયા પુગ્ગલપક્કલેવે ॥૧૦॥ (સૂત્રં)

અસ્ય વ્યાખ્યા—દિગ્વ્રતં પ્રાગ્ વ્યાખ્યાતમેવ તદ્ગૃહીતસ્ય દિક્પરિમાણસ્ય દીર્ઘકાલસ્ય 5
યાવજ્જીવસંવત્સરચતુર્માસાદિભેદસ્ય યોજનશતાદિરૂપત્વાત્ પ્રત્યહં તાવત્પરિમાણસ્ય ગન્તુમશક્ત્વાત્
પ્રતિદિનં—પ્રતિદિવસમિત્યેતદ્વ્ય પ્રહરમુહૂર્તદ્વિપલક્ષણં પ્રમાણકરણં—દિવસાદિગમનયોગ્યદેશસ્થાપનં
પ્રતિદિનપ્રમાણકરણં દેશાવકાશિકં, દિગ્વ્રતગૃહીતદિક્પરિમાણસ્યૈકદેશઃ—અંશઃ તસ્મિન્નવકાશઃ—
ગમનાદિચેષ્ટાસ્થાનં દેશાવકાશસ્તેન નિર્વૃત્તં દેશાવકાશિકં, એતદ્વાણુવ્રતાદિગૃહીતદીર્ઘતર-
કાલાવધિવિરતેરપિ પ્રતિદિનસંક્ષેપોપલક્ષણમિતિ પૂજ્યા વર્ણયન્તિ, અન્યથા તદ્વિષયસંક્ષેપાભાવાદ્ 10

અવતરશિક્ષા : અતિચારસહિત પ્રથમ શિક્ષાપદવ્રત કહ્યું. હવે બીજા શિક્ષાપદવ્રતનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : દિગ્વ્રત પૂર્વે જણાવી જ દીધું છે. તે દિગ્વ્રતમાં જે દિશાસંબંધી પરિમાણ ગ્રહણ કર્યું છે, તે દીર્ઘકાળનું એટલે કે યાવજજીવ, વાર્ષિક, ચાર મહિના, વિગેરે ભેદોવાળું એવું સો યોજન 15
વિગેરેરૂપ પરિમાણ છે. આટલું પરિમાણ રોજે રોજ જવાનું થાય એ કંઈ શક્ય નથી. (અર્થાત્ એટલા પરિમાણ સુધી રોજે રોજ જવું સંભવતું ન હોય.) તેથી આવા દિગ્વ્રતપરિમાણનું રોજે રોજ, અહીં 'પ્રતિદિવસ' શબ્દ પ્રહર, મુહૂર્ત વિગેરેનું ઉપલક્ષણ છે. તેથી તે દીર્ઘકાલીન એવા દિક્પ્રમાણને રોજે રોજ દિવસ વિગેરેમાં જવા યોગ્ય દેશમાં સ્થાપન કરવું. (અર્થાત્ ધારો કે પૂર્વદિશાસંબંધી ૧૦૦ યોજન મારે જવું એવું કોઈ શ્રાવકે પરિમાણ નક્કી કર્યું. હવે જે દિવસે ૧૦૦ યોજન જવાનું નથી 20
તે દિવસે મારે ૧૦૦ યોજનની બદલે ૧૦ યોજનથી વધારે જવું નહીં અથવા આ એક પ્રહર દરમિયાન મારે ૧૦ યોજનથી વધારે જવું નહીં અથવા એક મુહૂર્ત માટે ૧૦ યોજનથી વધારે જવું નહીં વિગેરે રીતે દીર્ઘકાલીન એવા દિક્પ્રમાણને = ૧૦૦ યોજન વિગેરેને દિવસ વિગેરેમાં જવા યોગ્ય દેશમાં = ૧૦ યોજન વિગેરેમાં સ્થાપન કરવું) તે પ્રતિદિનપ્રમાણકરણ છે. અને આ પ્રતિદિનપ્રમાણનું કરવું તે દેશાવકાશિક કહેવાય છે. 25

દિગ્વ્રતમાં ગ્રહણ કરેલ દિશાપરિમાણનો (૧૦૦ યો. નો) એક દેશમાં એટલે કે એક અંશમાં (૧૦ યો. માં) જે અવકાશ એટલે કે ગમન વિગેરે ચેષ્ટાનું સ્થાન તે દેશાવકાશ. તેનાવડે જે બનેલું છે તે દેશાવકાશિકવ્રત. (અહીં આ વ્રત માત્ર દિગ્વ્રત પુરતું જ નથી એ સ્પષ્ટ કરે છે.) આ વ્રત અણુવ્રત વિગેરેમાં ગ્રહણ કરેલ લાંબા કાળ સુધીની વિરતિના પણ પ્રતિદિન સંક્ષેપનું ઉપલક્ષણ છે એમ પૂજ્યો = ગુરુ વિગેરે વડિલો કહે છે. (અર્થાત્ અણુવ્રતો વિગેરેમાં પણ ગ્રહણ કરેલ કાળમર્યાદાનો 30
સંક્ષેપ કરવો તે દેશાવકાશિક જાણવું.) નહીં તો જો માત્ર દિગ્વ્રતસંબંધી જ આ વ્રત હોય તો અણુવ્રત વિગેરે સંબંધી સંક્ષેપનો અભાવ થઈ જાય. અને જો સંક્ષેપ કરવાનો હોય તો જુદા-જુદા શિક્ષાપદ

ભાવે વા પૃથક્શિક્ષાપદભાવપ્રસંગાદિત્યલં વિસ્તરેણ । '૧૬'થ ય સમ્પદિદુંતં આચરિયા પળવયંતિ, જઘા સમ્પસ પુલ્લં સે બારસજોયણાણિ વિસઓ આસિ, પચ્છા વિજ્ઞાવાદિણ ઓસારેતેણ જોયણે દિદિવિસઓ સે ઠવિતો, એવં સાવઓવિ દિસિવ્વતાગારે બહુયં અવરજ્ઞિયાઝ, પચ્છા દેસાવગાસિણં તંપિ ઓસારેતિ । અથવા વિસદિદુંતો-અગતેણ એકાએ અંગુલીએ ઠવિતં, એવં

5 વિભાસા । ઇદમપિ શિક્ષાવ્રતમતિચારરહિતમનુપાલનીયમિત્યત આહ-‘દેસાં દેશાવકાશિકસ્ય-પ્રાગ્નિરૂપિતશબ્દાર્થસ્ય શ્રમણોપાસકેનામી પચ્છાતિચારા જ્ઞાતવ્યા ન સમાચરિતવ્યાઃ, તદ્વત્થા-‘આનયનપ્રયોગઃ’ ઇહ વિશિષ્ટાવધિકે ભૂદેશાભિગ્રહે પરતઃ સ્વયં ગમનાયોગાદ્યન્યઃ સચિત્તાદિદ્રવ્યાનયને પ્રયુજ્યતે સન્દેશકપ્રદાનાદિના ત્વયેદમાનેયમિત્યાનયનપ્રયોગઃ, બલાત્ વિનિયોજ્યઃ પ્રેષ્યઃ તસ્ય પ્રયોગઃ યથાઽભિગૃહીતપ્રચારદેશવ્યતિક્રમભયાત્ ત્વયાઽવશ્યમેવ ગત્વા મમ ગવાદ્યાનેયમિદં વા તત્ર

10 માનવાપડે (અર્થાત્ જેમ દિગ્વ્રતસંબંધી દેશાવકાશિક જુદું તેમ દરેક અણુવ્રતોસંબંધી દેશાવકાશિક જુદા-જુદા. આમ માનવાથી ૧૨ વ્રતોની બદલે ઘણા વ્રતો માનવા પડે. તેથી આ દેશાવકાશિકને બીજા બધાનું ઉપલક્ષણ માની લેવું.) વધુ વિસ્તારથી સર્યું.

અહીં આચાર્ય દષ્ટિવિષયસર્પનું દષ્ટાન્ત જણાવે છે. તે આ પ્રમાણે કે - પહેલાંના કાળમાં દષ્ટિવિષય સર્પની દષ્ટિનો વિષય ૧૨ યોજન સુધીનો હતો. પછીથી વિદ્યાવાદીએ ઓછું કરતા-કરતા તેની 15 દષ્ટિનો વિષય ૧ યોજનમાં સ્થાપી દીધો. આ જ પ્રમાણે શ્રાવક પણ દિગ્વ્રતની છૂટમાં ઘણો અપરાધ કર્યો (અર્થાત્ ઘણું પ્રમાણ ખુલ્લું રાખ્યું) તે પણ દેશાવકાશિકવ્રત દ્વારા ઓછું કરે છે. અથવા વિષનું દષ્ટાન્ત જણાવું - જેમ વૈદ્યે શરીરમાં વ્યાપેલા વિષને એક આંગળીમાં સ્થાપ્યું, તેમ શ્રાવક પણ.... વિગેરે વર્ણન જણી લેવું.

આ શિક્ષાવ્રત પણ અતિચારરહિત પાલવું જોઈએ માટે કહે છે - શ્રાવકે પૂર્વે કહેવાયેલા 20 શબ્દાર્થવાળા દેશાવકાશિકવ્રતના આ પાંચ અતિચારો જાણવા, પરંતુ આચરવા નહીં. તે અતિચારો આ પ્રમાણે - (૧) આનયનપ્રયોગ : વિશિષ્ટમર્યાદાવાળા એવા ભૂમિભાગનો અભિગ્રહ લીધા બાદ શ્રાવક પોતે તે ભૂમિભાગથી આગળ જઈ શકતો ન હોવાથી પછીના પ્રદેશમાંથી સચિત્ત વિગેરે દ્રવ્યો લાવવા માટે “તારે આ વસ્તુ લઈને આવવી” એ પ્રમાણેનો સંદેશ આપવાદ્વારા બીજાને જે મોકલે છે તે આનયનપ્રયોગ કહેવાય છે.

25 (૨) પ્રેષ્યપ્રયોગ : અમુક કાર્યમાં જે બળાત્કારે જોડાય તે પ્રેષ્ય કહેવાય છે. તેનો પ્રયોગ એટલે કે અભિગ્રહ કરેલા ગમન માટેના દેશને ઓળંગવાના ભયથી (પોતે જઈ શકતો ન હોવાથી) “તારે ફરજિયાત ત્યાં જઈને મારી ગાયો વિગેરે લાવવાનું છે અથવા ત્યાં જઈને તારે આટલું-આટલું કરવાનું છે” આવા પ્રકારનો જે પ્રયોગ તે પ્રેષ્યપ્રયોગ.

૧૫. અત્ર ચ સર્પદૃષ્ટાન્તમાચાર્યાઃ પ્રજ્ઞાપયન્તિ, યથા પૂર્વં તસ્ય સર્પસ્ય દ્વાદશ યોજનાનિ વિષય આસીત, 30 પશ્ચાદ્વિદ્યાવાદિનાઽપસારયતા યોજને તસ્ય દૃષ્ટિવિષયઃ સ્થાપિતઃ, એવં શ્રાવકોઽપિ દિગ્વ્રતાકારે બંહુપરાન્દવાન્ પશ્ચાત્ દેશાવકાશિકેન તદવ્યપસારયતિ । અથવા વિષદૃષ્ટાન્તઃ-અગદેનૈકસ્યામદુલ્લૌ સ્થાપિતં, એવં વિભાષા

કર્તવ્યમિત્યેર્વંભૂતઃ પ્રેષ્યપ્રયોગઃ । તથા શબ્દાનુપાતઃ સ્વગૃહવૃત્તિપ્રાકારકાદિવ્યવચ્છિન્નભૂદેશાભિગ્રહે
 બહિઃ પ્રયોજનોત્પત્તૌ તત્ર સ્વયં ગમનાયોગાત્ વૃત્તિપ્રાકારકપ્રત્યાસન્નવર્તિનો બુદ્ધિપૂર્વકં ક્ષુત્કાસિતા-
 દિશબ્દકરણેન સમવસિતકાન્ બોધયતઃ શબ્દસ્થાનુપતનમ્—ઉચ્ચારણં તાદૃગ્ યેન પરકીયશ્રવણ-
 વિવરમનુપતત્યસાવિતિ, તથા રૂપાનુપાતઃ—અભિગૃહીતદેશાદ્ બહિઃ પ્રયોજનભાવે શબ્દમનુચ્ચારયત
 એવ પરેષાં સમીપાનયનાર્થં સ્વશરીરરૂપદર્શનં રૂપાનુપાતઃ, તથા બહિઃ પુદ્ગલપ્રક્ષેપઃ—અભિગૃહીતદેશાદ્ 5
 બહિઃ પ્રયોજનભાવે પરેષાં પ્રબોધનાય લેષ્ટ્વાદિક્ષેપઃ પુદ્ગલપ્રક્ષેપ ઇતિ ભાવના, દેશાવકાશિક-
 મેતદર્થમભિગૃહ્યતે મા ભૂદ્ બહિર્ગમનાગમનાદિ વ્યાપારજનિતઃ પ્રાણ્યુપમર્દ્વ ઇતિ, સ ચ સ્વયં કૃતોઽન્યેન
 વા કારિત ઇતિ ન કશ્ચિત્ ફલે વિશેષઃ પ્રત્યુત્તર ગુણઃ સ્વયંગમને ઈર્યાપથવિશુદ્ધેઃ પરસ્ય પુનર-
 નિપુણત્વાદશુદ્ધિરિતિ કૃતં પ્રસજ્ઞેન ॥

વ્યાખ્યાતં સાત્તિચારં દ્વિતીયં શિક્ષાપદવ્રતં, અધુનાં તૃતીયમુચ્યતે, તત્રેદં સૂત્રમ્ —

પોસહોવવાસેં ચઽવ્વિહે પત્રત્તે, તંજહા—આહારપોસહે સરીરસક્કારપોસહે બંધચેરપોસહે
 અવ્વાવારપોસહે, પોસહોવવાસસ્સ સમણોં ઇમે પઙ્ગોં, તંજહા—અપ્પડિલેહિય-
 દુપ્પડિલેહિયસિજ્જાસંથારણ અપમજ્જિયદુપ્પમજ્જિયસિજ્જાસંથારણ અપ્પડિલેહિય-

(૩) શબ્દાનુપાત : પોતાના ઘરની વાડ, કિલ્લા વિગેરેથી જુદા એવા ભૂમિભાગનો (એટલે
 કે ઘરની વાડ કે કિલ્લા પછીના ભૂમિભાગમાં મારે જવું નહીં એવા પ્રકારનો) અભિગ્રહ ધારણ કર્યા 15
 બાદ તે વાડ કે કિલ્લા વિગેરેથી બહારના ભૂમિપ્રદેશમાં કોઈ પ્રયોજન ઉત્પન્ન થયું ત્યારે પોતે ત્યાં જઈ
 શક્તો ન હોવાથી બુદ્ધિપૂર્વક છીંક, ઉધરસ વિગેરે શબ્દો કરવા દ્વારા વાડ, કિલ્લાની નજીકમાં રહેલા
 લોકોને બોધ આપતા (= જે પ્રયોજન હોય તે જણાવવા) શબ્દનો ઉચ્ચાર તે રીતે કરવો કે જેથી તે
 લોકોના કાનમાં તે શબ્દ જઈને પડે, તે શબ્દાનુપાત કહેવાય છે.

(૪) રૂપાનુપાત : અભિગૃહીતદેશની બહારના દેશમાં કોઈ કામ આવી પડતા શબ્દને ઉચ્ચાર્યા 20
 વિના જ બીજાને પોતાની પાસે બોલાવવા માટે પોતાના શરીરરૂપી રૂપનું દર્શન કરાવવું તે રૂપાનુપાત
 કહેવાય છે. (૫) બાહ્યપુદ્ગલપ્રક્ષેપ : અભિગૃહીતક્ષેત્રથી બહારના ક્ષેત્રમાં કોઈ કામ આવી પડતા
 બીજાઓને જણાવવા માટે પથ્થર વિગેરે ફેંકવા તે બાહ્યપુદ્ગલપ્રક્ષેપ.

(શંકા : અભિગ્રહ પોતે લીધો છે તો બીજા પાસે કામ કરાવવામાં શું વાંધો છે ?)

સમાધાન : દેશાવકાશિક એની માટે ગ્રહણ કરવાનું છે કે અભિગૃહીતક્ષેત્રથી બહારના ક્ષેત્રમાં 25
 ગમન—આગમન વિગેરે વ્યાપારોથી જીવોની હિંસા ન થાય. અને તે જીવહિંસા પોતે જાતે કરે કે
 બીજા પાસે કરાવે બંનેમાં ફળમાં કોઈ ભેદ પડતો નથી. ઉલટું કદાચ પોતે જાય તો પોતે ઈર્ષ્યાસમિતિનું
 પાલન કરવા પૂર્વક જતો હોવાથી એટલો ફાયદો થાય જ્યારે બીજાને મોકલે તો પોતે એવી કાળજીવાળો
 ન હોવાથી અશુદ્ધિ થાય. પ્રાસંગિકચર્યાવરે સર્યું.

અવતરશિક્ષા : અતિચારસહિત બીજું શિક્ષાપદવ્રત કહ્યું. હવે ત્રીજું કહેવાય છે. તેનું સૂત્ર આ 30
 પ્રમાણે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

દુષ્પડિલેહિયઽચ્ચારપાસવળભૂમીઓ અપ્પમજ્જિયદુષ્પમજ્જિયઽચ્ચારપાસવળભૂમીઓ પોસહોવવાસસ્સ સમ્મં અણણુપાલણયા ॥૧૧॥ (સૂત્રં)

- અસ્ય વ્યાખ્યા—ફહ પોષધશબ્દો રૂઢ્યા પર્વસુ વર્તંતે, પર્વાણિ ષાષ્ટમ્યાદિતિથયઃ, પૂરણાત્ પર્વ, ધર્મોપચયહેતુત્વાદિત્યર્થઃ, પોષધે ઉપવસનં પોષધોપવાસઃ નિયમવિશેષાભિધાનં ચેદં પોષધોપવાસ
- 5 ઇતિ, અયં ચ પોષધોપવાસશ્ચતુર્વિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, તદ્વથા—‘આહારપોષધઃ’ આહારઃ પ્રતીતઃ તદ્વિષય-સ્તન્નિમિત્તઃ પોષધ આહારપોષધઃ, આહારનિવૃત્તિનિમિત્તં ધર્મપૂરણં પર્વેતિ ભાવના, એવં શરીરસત્કાર પોષધઃ બ્રહ્મચર્યપોષધઃ, અત્ર ચરણીયં ચર્ય ‘અવો યદિ ત્યસ્માદધિકારાત્ ‘ગદમદચરયમશ્ચાનુપસર્ગ’ (પાઠ ૩-૧-૧૦૦) ઇતિ યત્, બ્રહ્મ—કુશલાનુષ્ઠાનં, યથોક્તં—‘બ્રહ્મ વેદા બ્રહ્મ તપો, બ્રહ્મ જ્ઞાનં ચ શાશ્વતમ્ ।’ બ્રહ્મ ચ તત્ ચર્યં ચેતિ સમાસઃ શેષં પૂર્વવત્ । તથા અવ્યાપારપોષધઃ ।
- 10 પુણ ભાવત્યો ઇમો—આહારપોસહો દુવિધો—દેસે સવ્વે ય, દેસે અમુગા વિગતી આયંબિલં વા એકસિં વા દો વા, સવ્વે ચતુર્વિધોઽવિ આહારો અહોરત્તં પચ્ચક્ષાતો, સરીરસત્કારપોષધો પ્પહાણુવ્વટ્ટણ-વળણગવિલેવળપુષ્પગંધતંબોલાણં વત્થાભરણાણં ચ પરિચ્ચાગો ય, સોવિ દેસે સવ્વે ય, દેસે

- ટીકાર્થ : અહીં પોષધશબ્દ રૂઢિથી પર્વોને વિશે થાય છે (અર્થાત્ પોષધ એટલે પર્વ.) અને પર્વ તરીકે આઠમ વિગેરે તિથિઓ જાણવી. આઠમ વિગેરે તિથિઓ આત્મામાં ધર્મનું પૂરણ કરતી હોવાથી
- 15 = ધર્મની પુષ્ટિનું કારણ હોવાથી પર્વ કહેવાય છે. પોષધને વિશે = પર્વના દિવસે ઉપવાસ કરવો તે પોષધોપવાસ. અને આ પોષધોપવાસ એ નિયમવિશેષનું નામ (= નિયમવિશેષ) છે. આ પોષધોપવાસ એ ચાર પ્રકારનો કહેવાયો છે — (૧) આહારપોષધ : ‘આહાર’ શબ્દનો અર્થ પ્રસિદ્ધ જ છે. તેના નિમિત્તે = તેના ત્યાગ નિમિત્તે જે પોષધ તે આહારપોષધ, અર્થાત્ આહારના ત્યાગ નિમિત્તે ધર્મને પૂરનારું એવું પર્વ. (ભાવાર્થ પછી જણાવશે.) આ જ પ્રમાણે (૨) શરીરસત્કારપોષધ, (૩) બ્રહ્મચર્યપોષધ અને (૪) અવ્યાપારપોષધ જાણવા. તેમાં જે આચરવા યોગ્ય છે તે ચર્ય. અહીં
- 20 ‘અવો યદ્’ ના અધિકારમાં ‘ગદ.....’ સૂત્રથી ચર્ધાતુને ‘ય’ પ્રત્યય લાગતા ચર્ય શબ્દ બન્યો છે. બ્રહ્મ એટલે કુશલાનુષ્ઠાન. કહ્યું જ છે — “વેદો એ બ્રહ્મ છે, તપ એ બ્રહ્મ છે અને શાશ્વત જ્ઞાન એ બ્રહ્મ છે.” બ્રહ્મ એવું જે ચર્ય તે બ્રહ્મચર્ય એમ સમાસ કરવો. શેષ પૂર્વની જેમ (અર્થાત્ બ્રહ્મચર્ય નિમિત્તે જે પોષધ તે બ્રહ્મચર્યપોષધ વિગેરે વ્યાખ્યા પૂર્વની જેમ જાણવી.)

- 25 અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો. (૧) આહારપોષધ દેશથી અને સર્વથી એમ બે પ્રકારે છે. દેશથી — અમુક વિગઈનો ત્યાગ કરવો કે આયંબિલ કરવું કે એકવાર અથવા બેવાર ભોજન કરવું. સર્વથી — અશન વિગેરે ચારે પ્રકારના આહારનું અહોરાત્ર સુધી પ્રત્યાખ્યાન કરવું. (૨) શરીરસત્કારપોષધ : સ્નાન કરવું, શરીર ઉપરના મેલને દૂર કરવો, ચંદનનું વિલેપન કરવું, મસ્તકમાં પુષ્પો લગાડવા, ગંધ, તંબોલ, વસ્ત્ર અને અલંકારોરૂપ શરીરસત્કારનો ત્યાગ કરવો. આ પોષધ પણ

- 30 ૧૬. અત્ર પુનર્ભાવાર્થ એષઃ—આહારપોષધો દ્વિવિધઃ—દેશતઃ સર્વતઃ, દેશે અમુકા વિકૃતિઃ આચામામ્લં વા એકશો દ્વિર્વા, સર્વતઃશ્ચતુર્વિધોઽવ્યાહારોઽહોરાત્રં પ્રત્યાખ્યાતઃ, શરીરસત્કારપોષધઃ સ્નાનોદ્વર્તનવર્ણક-વિલેપનપુષ્પગન્ધ-તામ્બૂલાનાં વસ્ત્રાભરણાનાં ચ પરિત્યાગઃ, સોઽપિ દેશતઃ સર્વતઃ દેશતો

અમુગં સરીરસત્કારં કરેમિ અમુગં ન કરેમિત્તિ, સર્વે સર્વં ણ કરેમિ બંધચેરપોષધો દેસે સર્વે ય, દેસે દિવા રત્તિ વા એક્કસિં દો વા વારેત્તિ, સર્વે અહોરત્તં બંધચારી ભવતિ, અવ્વાવારે પોસધો દુવિહો દેસે સર્વે ય, દેસે અમુગં વાવારં ણ કરેમિ, સર્વે સયલવાવારે હલસગડધરપરિક્રમાદીઓ ણ કીરતિ, એથ જો દેસપોસધં કરેતિ સામાઙ્યં કરેતિ યા ણ વા, જો સર્વપોસધં કરેતિ સો ણિયમા કયસામાઙ્ગતો, જતિ ણ કરેતિ તો ણિયમા વંચિજ્જતિ, તં કહિં ?, ચેતિયધરે સાધૂમૂલે 5

દેશ અને સર્વથી બે પ્રકારે છે. તેમાં દેશથી — સ્નાનાદિમાંથી અમુક શરીરસત્કાર કરીશ, અમુક નહીં કરું. સર્વથી — સ્નાનાદિ સર્વ સત્કારનો ત્યાગ કરવો.

(૩) બ્રહ્મચર્યપોષધ : તે પણ દેશ—સર્વથી બે પ્રકારે છે. તેમાં દેશથી—દિવસે જ બ્રહ્મચર્યનું પાલન, અથવા રાત્રિએ જ બ્રહ્મચર્યનું પાલન, અથવા એકવારની જ કે બેવારની જ છૂટ રાખીને બ્રહ્મચર્યનું પાલન. સર્વથી — અહોરાત્ર સુધી બ્રહ્મચર્યનું પાલન. (૪) અવ્યાપારપોષધ : તે પણ 10 દેશ—સર્વથી બે પ્રકારે છે. દેશથી અમુક વ્યાપાર નહીં કરું. સર્વથી — હળથી ખેડવું, ગાડું ચલાવવું, ઘરની મરમત કરવી વિગેરે એકપણ વ્યાપાર કરે નહીં. અહીં જે શ્રાવક દેશથી અવ્યાપારપોષધ કરે છે તે સામાયિક કરે અથવા ન પણ કરે. પરંતુ જે શ્રાવક સર્વથી અવ્યાપારપોષધ કરે છે, તેને નિયમથી સામાયિક કરવું જોઈએ. જો ન કરે તો તે શ્રાવક સામાયિકના ફળથી વંચિત રહે છે.

(અહીં આશય એ છે કે — જે શ્રાવક સર્વથી અવ્યાપારપોષધને અન્નત્યજ્ઞાભોગેણ... વિગેરે 15 આગારો સહિત સ્વીકારે છે ત્યારે તેનું તે પોષધપ્રત્યાખ્યાન સ્થૂલ છે અને સામાયિકમાં આવા કોઈ આગારો ન હોવાથી સામાયિક સૂક્ષ્મ છે. તથા અવ્યાપારપોષધમાં સાવધવ્યાપારો નથી જ કરવાના અને સામાયિકમાં પણ સાવધવ્યાપારો નથી જ કરવાના. તેથી સર્વઅવ્યાપારપોષધ કરનારો જો સામાયિક ન કરે તો સામાયિકનું ફળ તેને મળતું નથી. પરંતુ જો શ્રાવક સામાયારીવિશેષથી સર્વઅવ્યાપારપોષધને સામાયિકની જેમ જ ‘દ્વિવિધં ત્રિવિધેન’ થી સ્વીકારે તો સામાયિકનું ફળ આ 20 પોષધમાં જ આવી જવાથી સામાયિક અત્યંત ફળવાળું બનતું નથી. તે વખતે પણ જો ‘મેં પોષધ—સામાયિક બંને વ્રતો લીધા છે’ એવા અભિપ્રાયથી પોષધ સાથે સામાયિક કરે તો તે સામાયિક ફળવાળું બને છે. ટૂંકમાં સર્વથી અવ્યાપારપોષધમાં સાવધયોગ નથી કરવાના અને સામાયિકમાં પણ સાવધયોગો નથી કરવાના. તેથી તે સમયે સામાયિક ન કરે તો તેના ફળથી તે શ્રાવક ચૂકી જાય છે. इति યોગશાસ્ત્રતૃતીયપ્રકાશવૃત્તૌ)

25

તે પોષધવ્રત કરે તો ક્યાં કરે ? તે કહે છે — ચૈત્યધરમાં, સાધુપાસે, ઘરમાં કે પોષધશાળામાં

૧૭. અમુકં શરીરસત્કારં કરોમ્યમુકં ન કરોમિ, સર્વતો સર્વં ન કરોમિ બ્રહ્મચર્યપોષધો દેશતઃ સર્વતશ્ચ, દેશતો દિવાં રાત્રીં વા એકશો દ્વિર્વા, સર્વતોઽહોરાત્રં બ્રહ્મચારી ભવતિ, અવ્યાપારપોષધો દ્વિવિધો દેશતઃ સર્વતશ્ચ, દેશતોઽમુકં વ્યાપારં ન કરોમિ સર્વતઃ સકલવ્યાપારાન્ હલશકટગૃહપરાક્રમાદિકાન્ ન કરોતિ, 30 અત્ર યો દેશપોષધં કરોતિ સામાયિકં કરોતિ વા ન વા, યઃ સર્વપોષધં કરોતિ સ નિયમાત્ કૃતસામાયિકઃ, યદિ ન કરોતિ તદા નિયમાદ્વિચ્ચતે, તત્ ક્વ ?, ચૈત્યગૃહે સાધુમૂલે

- ૧૬ વાં ઘરે વા પોસધસાલાં વા ઝમ્મુક્કમણિસુવર્ણો પઢંતો પોત્થગં વા વાચંતો ધમ્મં ઝાણં ઝાયતિ, જથા એતે સાધુગુણા અહં અસમત્થો મંદભગ્ગો ધારેતું વિભાસા । इदमपि च शिक्षापदव्रत-
મતિચારરહિતમનુપાલનીયમિત્યત આહ—‘પોસધોવવાસસ્સ સમણો’ ‘પોષધોપવાસસ્ય’—નિરૂપિત-
શબ્દાર્થસ્ય શ્રમણોપાસકેનામી પઞ્જાતિચારા જ્ઞાતવ્યા ન સમાચરિતવ્યાઃ, તદ્યથા—અપ્રત્યુપેક્ષિત-
5 દુષ્પ્રત્યુપેક્ષિતસિજ્જાસંસ્તારૌ, इह संस्तीर्यते यः प्रतिपन्नपोषधोपवासेन दर्भकुशकम्बलीवस्त्रादिः स
સંસ્તારઃ શય્યા પ્રતીતા પ્રત્યુપેક્ષણં—ગોચરાપન્નસ્ય શય્યાદેશ્ચક્ષુષા નિરીક્ષણં ન પ્રત્યુપેક્ષણં અપ્રત્યુપેક્ષણં
દુષ્ટમ્—ઉદ્ભ્રાન્તચેતસઃ પ્રત્યુપેક્ષણં દુષ્પ્રત્યુપેક્ષણં તત્તશ્ચાપ્રત્યુપેક્ષિતદુષ્પ્રત્યુપેક્ષિતૌ ચ તૌ શય્યાસંસ્તારૌ
ચેતિ સમાસઃ, શય્યૈવ વા સંસ્તારઃ શય્યાસંસ્તારઃ, इत्येवमन्यत्राक्षरगमनिका कार्येति, उपलक्षणं
ચ શય્યાસંસ્તારાદ્યુપયોગિનઃ પીઠકાદેરપિ । एत्थ पुण सामायारी—कढपोसधो णो अण्डलेहिय
10 सेज्जं दुरुहति, संथारगं वा दुरुहइ, पोसहसालं वा सेवइ, दम्भवत्थे वा सुद्धवत्थे वा भूमौ संथरति.
કાઠ્યભૂમિતો વા આગતો પુનરપિ પડિલેહતિ, અણ્ણથાતિયારો, एवं पीठगादिसुवि विभासा ।

- મણિ—સુવર્ણને બાજુ ઉપર મૂકી, ભણતો અથવા પુસ્તકને વાંચતો ધર્મધ્યાન કરે કે, આ સાધુગુણોને
ધારણ કરવા માટે મંદભાગ્યવાળો હું અસમર્થ છું વિગેરે, વિગેરે... વર્ણન જાણી લેવું. આ શિક્ષાપદવ્રત
પણ અતિયાર વિના પાલવું જોઈએ. માટે કહે છે — શ્રાવકે પોષધોપવાસના આ પાંચ અતિયારો
15 જાણવા — (૧) અપ્રત્યુપેક્ષિત-દુષ્પ્રત્યુપેક્ષિત શય્યા-સંથારો — પોષધોપવાસ લેનાર શ્રાવક જે
દર્ભ, કુશ (આ બંને ઘાસવિશેષ છે.) કાંબળ, વસ્ત્ર વિગેરે સંથારા તરીકે પાથરે છે તે સંથારો (આ
અઢી હાથપ્રમાણ જાણવો.) શય્યા એટલે ઉપાશ્રય અથવા સર્વાંગી (અઢી હાથ કરતાં મોટો) સંથારો.
પ્રત્યુપેક્ષણ એટલે ચક્ષુના વિષયને પામેલા શય્યા વિગેરેનું ચક્ષુવડે નિરીક્ષણ કરવું. પ્રત્યુપેક્ષણ ન
કરવું તે અપ્રત્યુપેક્ષણ. દુષ્ટપ્રત્યુપેક્ષણ એટલે ઉદ્ભ્રાન્તચિત્તવાળા જીવનું જે પ્રત્યુપેક્ષણ. અપ્રત્યુપેક્ષિત
20 — દુષ્પ્રત્યુપેક્ષિત એવા જે શય્યાસંથારા તે અપ્રત્યુપેક્ષિતદુષ્પ્રત્યુપેક્ષિતશય્યાસંથારો એ પ્રમાણે સમાસ
કરવો. અથવા શય્યા એ જ સંથારો તે શય્યાસંથારો. આ જ રીતે પછીના અતિયારોમાં પણ અક્ષરાર્થ
કરી લેવા. આ ઉપલક્ષણ હોવાથી શય્યાસંથારાને ઉપયોગી એવા પીઠક (= આસનવિશેષ) વિગેરે
સમજી લેવા.

- અહીં સામાયારી આ પ્રમાણે જાણવી — પોષધ લેનારો શ્રાવક પ્રત્યુપેક્ષણ કર્યા વિના શય્યાને
25 કે સંથારાને વિશે બેસે નહીં કે પોષધશાળામાં રહે નહીં. દર્ભમાંથી બનેલા વસ્ત્રને કે સુતરમાંથી બનેલા
વસ્ત્રને ભૂમિને વિશે પાથરે. રાત્રિએ માત્રુ માટે ગયેલો પાછો આવીને સંથારાનું પડિલેહણ કરે, જો
ન કરે તો અતિયાર લાગે. આ જ પ્રમાણે પીઠક વિગેરેમાં પણ જાણવું.

૧૮. વા ગૃહે વા પોષધશાલાયાં વા, ઝમ્મુક્કમણિસુવર્ણઃ પઠન્ પુસ્તકં વા વાચયન્ ધર્મધ્યાનં ધ્યાયતિ, યથા
સાધુગુણાનેતાનહં મન્દભાગ્યોઽસમર્થો ધારયિતું વિભાષા । अत्र पुनः सामाचारी—कृतपोषधो नो अप्रतिलिख्य
30 शय्यामारोहति संस्तारकं वारोहति पोषधशालां वा सेवते दर्भवस्त्रं वा शुद्धवस्त्रं वा भूमौ संस्तृणाति,
કાચિકીભૂમિત આગતો વા પુનરપિ પ્રતિલિખતિ, અન્યથાઽતિચારઃ, एवं पीठकादिष्वपि विभाषां ।

તથા અપ્રમાર્જિતદુષ્પ્રમાર્જિતશય્યાસંસ્તારૌ, ઇહ પ્રમાર્જન—શય્યાદેરાસેવનકાલે વસ્ત્રોપાન્તાદિનેતિ, દુષ્ટમ્—અવિધિના પ્રમાર્જનં શેષં ભાવિતમેવ, एवं उच्चारप्रश्रवणभूमावपि, उच्चारप्रश्रवणं निष्ठयूत-स्वेदमलाद्युपलक्षणं, શેષં ભાવિતમેવ । તથા પોષધોપવાસસ્ય સમ્યક્—પ્રવચનોક્તેન વિધિના નિષ્પ્રકમ્પેન ચેતસા અનનુપાલનમ્—અનાસેવનમ્ । એંથ ભાવના—કતપોસઘો અધિરચિત્તો આહારે તાવ સર્વં દેસં વા પત્યેતિ, બિદિયદિવસે પારણગસસ વા અપ્પણો અઢાણ આઢત્તિં કરેઙ્ કરેઙ્ 5 વા—ઙમં ૨ વત્તિ કરેહ ણેયં વહ્ઙ્, સરીરસક્કારે સરીરં ઉવ્વહેતિ, દાહિયાઝ કેસા વા રોમરાઙ્ વા સિંગારાભિપ્પાયેણ સંઠવેતિ, દાહે વા સરીરં સિંચતિ, एवं सव्वाणि सरीर-भूसाकारणाणि परिहरति, બંભચેરે ઇહલોઙ્ પારલોઙ્ વા ભોમે પત્યેતિ સંબાધેતિ વા, અથવા સહપરિસરસરૂવગંધે વા અહિલસતિ, કઙ્ઙા બંભચેરપોસહો પૂરિહિઙ્, ચઙ્ઙા મો બંભચેરેણંતિ, અવ્વાવારે સાવજ્ઞાણિ વાવારેતિ કતમક્રૂતં વા ચિંતેઙ્, एवं पंचतियारसुद्धो अणुपालेतव्वोत्ति । 10

(૨) અપ્રમાર્જિતદુષ્પ્રમાર્જિતશય્યાસંસ્તારો : અહીં શય્યા વિગેરેને વાપરતી વેળાએ વસ્ત્રના છેડા વિગેરેથી પ્રમાર્જન કરવું. અવિધિથી જે પ્રમાર્જવું તે દુષ્પ્રમાર્જન. શેષ સમાસ વિગેરે કહી જ દીધા છે. આ જ પ્રમાણે (૩) અપ્રત્યુપેક્ષિતદુષ્પ્રત્યુપેક્ષિતઉચ્ચારપાસવણભૂમિ અને (૪) અપ્રમાર્જિત—દુષ્પ્રમાર્જિત ઉચ્ચારપાસવણભૂમિમાં પણ જાણી લેવું. ઉચ્ચાર=વિષ્ટા અને પ્રશ્રવણ = માતૃ. આના ઉપલક્ષણથી થૂંક, પરસેવાથી થયેલ મેલ વિગેરે જાણી લેવા. શેષ સમાસ વિગેરે કહી જ દીધા છે. 15

(૫) પોષધોપવાસનું સમ્યગ્ અનાસેવન — પોષધોપવાસનું આગમમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે નિષ્પ્રકંપ એવા ચિત્તવડે અનાસેવન. ભાવાર્થ આ પ્રમાણે કે — પોષધ કર્યા બાદ અસ્થિરચિત્તવાળો આહારની દેશથી કે સર્વથી ઈચ્છા કરે, અથવા બીજા દિવસે પોતાની માટે પારણાનો આરંભ કરે અથવા ‘આ—આ કરજો’ એમ કરાવે. આ બધું શ્રાવકને કરવું કલ્પે નહીં. શરીરસત્કારપોષધમાં શરીર ઉપરનો મેલ ઉતારે. અથવા દાઢી, વાળ, રોમને શુંગારના અભિપ્રાયથી વ્યવસ્થિત કરે. 20 અથવા ઘણી ગરમી હોય ત્યારે શરીરને પાણીથી સિંચે. આ પ્રમાણે શરીરવિભૂષાના જેટલા કારણો છે તે બધાનું સેવન કરે છે. બ્રહ્મચર્યપોષધમાં — ઐહિલૌકિક અથવા પારલૌકિક ભોગોની પ્રાર્થના કરે અથવા મનોમન પીડાયા કરે અથવા શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ કે ગંધને ઈચ્છે અથવા આ બ્રહ્મચર્યપોષધ ક્યારે પૂરો થશે અથવા હા ! બ્રહ્મચર્ય પોષધને કારણે મારાથી સ્ત્રીઓનો ત્યાગ થયો (અર્થાત્ હું રહી ગયો. એમ મનોમન પશ્ચાત્તાપ વિગેરે કરે.) અવ્યાપારપોષધમાં સાવધ વ્યાપારો કરે અથવા આ કર્યું 25 કે ન કર્યું તેની વિચારણા કરે. આ પાંચે અતિયારોથી શુદ્ધ પોષધોપવાસનું પાલન કરવું જોઈએ.

૧૧. અત્ર ભાવના કૃતપોષધોઽસ્થિરચિત્ત આહારે તાવત્ સર્વં દેશં વા પ્રાર્થયતે દ્વિતીયદિવસે વાઽઽત્મનઃ પારણાકસ્યાર્થે આદરં કરોતિ કારયતિ વા—વેદમિદં વેતિ કુરુત, નૈવં વર્તતે, શરીરસત્કારે શરીરં વર્તયતિ દંષ્ટાન્ કેશાન્ વા રોમરાજિં વા શૃંગારાભિપ્રાયેણ સંસ્થાપયતિ, નિદાઘે વા શરીરં સિન્ચતિ, एवं सर्वाणि शरीरभूसाकारणानि परिहरति ब्रह्मचर्ये ऐहलौकिकान् पारलौकिकान् वा भोगान् प्रार्थयते संबाधयति वा, 30 અથવા શબ્દસ્પર્શસરૂપગન્ધાન્વાઽભિલષ્યતિ, કદા બ્રહ્મચર્યપોષધઃ પૂરયિષ્યતિ ત્યાજિતાઃ સ્મો બ્રહ્મચર્યેણેતિ । અવ્યાપારે સાવધાન્ વ્યપારયતિ કૃતમક્રૂતં વા ચિન્તયતિ, एवं पञ्चातिचारशुद्धोऽनुपालनीयः ।

ઉક્તં સાતિચારં તૃતીયશિક્ષાપદવ્રતં, અધુના ચતુર્થમુચ્યતે, તત્રેદં સૂત્રમ્ —

અતિહિસંવિભાગો નામ નાયાગયાણં કપ્પણિજ્જાણં અન્નપાણાઈણં દવ્વાણં
દેસકાલસંદ્ધાસત્કારકમજુઅં પરાણં ભત્તીણં આયાણુગ્ગહબુદ્ધીણં સંજયાણં દાણં, અતિહિ-
સંવિભાગસ્સ સમણોં ઇમે પચ્છં તંજહા—સચ્ચત્તનિક્સેવણયા સચ્ચત્તપિહણયા
5 કાલઙ્કમે પરવવણેસે મચ્છરિયા ય ૧૨ ॥ (સૂત્રં)

અસ્ય વ્યાખ્યા—ઇહ ભોજનાર્થ ભોજનકાલોપસ્થાય્યતિથિરુચ્યતે, તત્રાત્માર્થ નિષ્પાદિતાહારસ્ય
ગૃહિવ્રતિનઃ સાધુરેવ મુખ્યાતિથિસ્તસ્ય સંવિભાગોત્તિથિસંવિભાગઃ, સંવિભાગગ્રહણાત્ પશ્ચાત્કર્માદિ-
દોષપરિહારમાહ, નામશબ્દઃ પૂર્વવત્, ‘ન્યાયાગતાના’મિતિ ન્યાયઃ દ્વિજક્ષત્રિયવિદ્શૂદ્રાણાં સ્વવૃત્ત્યનુષ્ઠાનં
સ્વસ્વવૃત્તિશ્ચ પ્રસિદ્ધૈવ પ્રાયો લોકહેર્યા તેન તાદૃશા ન્યાયેનાગતાનાં—પ્રાપ્તાનામ્, અનેનાન્યાયાગતાનાં
10 પ્રતિષેધમાહ, કલ્પનીયાનામિત્યુદ્ગમાદિદોષપરિવર્જિતાનામનેનાકલ્પનીયાનાં નિષેધમાહ, અન્નપાનાદીનાં
દ્રવ્યાણામ્, આદિગ્રહણાદ્ વસ્ત્રપાત્રૌષ્ઠ્યભેષજાદિપરિગ્રહઃ, અનેનાપિ હિરણ્યાદિવ્યવચ્છેદમાહ, ‘દેશકાલ-
શ્રદ્ધાસત્કારક્રમયુક્તં’ તત્ર નાનાત્રીહિકોદ્રવકદ્દુગોધૂમાદિનિષ્પત્તિભાગ્ દેશઃ સુભિક્ષદુર્ભિક્ષાદિઃ કાલઃ

અવતરશિકા : અતિચારસહિત ત્રીજું શિક્ષાપદવ્રત કહ્યું. હવે ચોથું કહેવાય છે. તેમાં આ સૂત્ર
જાણવું ⇨

15 સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : અહીં ભોજન માટે ભોજનના સમયે ઉપસ્થિત થનારો અતિથિ કહેવાય છે. તેમાં
પોતાની માટે બનાવેલો છે આહાર જેનાવડે એવા શ્રાવક માટે સાધુ જ મુખ્ય અતિથિ છે. તેને જે
સંવિભાગ તે અતિથિસંવિભાગ. (સંવિભાગ એટલે સમ્ = નિર્દોષ, વિભાગ = પશ્ચાત્કર્મ વિગેરે
દોષો ન લાગે તે માટે આહારમાંથી થોડા આહારનું દાન કરવું. માટે જ ખુલાસો કરે છે કે—)
20 ‘સંવિભાગ’ શબ્દના ગ્રહણથી પશ્ચાત્કર્મ વિગેરે દોષોનો ત્યાગ કહ્યો. (અર્થાત્ નિર્દોષ એવા વિભાગનું
= આહારનું જ દાન કરતા હોવાથી પશ્ચાત્કર્મ વિગેરે દોષો લાગતા નથી.) મૂળમાં ‘નામ’ શબ્દનો
અર્થ પૂર્વની જેમ (અલંકાર અર્થમાં) જાણવો. ‘ન્યાયથી આવેલા’ અહીં ન્યાય એટલે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય,
વૈશ્ય અને શૂદ્રોમાં પોત-પોતાની જાતિને ઉચિત જે વ્યવસાય. પોત-પોતાને ઉચિત વ્યવસાય
લોકપરંપરાથી પ્રાયઃ પ્રસિદ્ધ જ છે. આવા પ્રકારના પોત-પોતાની જાતિને ઊચિત વ્યવસાયવડે પ્રાપ્ત
25 થયેલા (એવા આહારાદિ), આનાદ્વારા અન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલાનો નિષેધ જાણવો.

‘કલ્પનીય’ ઉદ્ગમ વિગેરે દોષોથી રહિત. આનાવડે અકલ્પનીયનો નિષેધ જાણવો. આમ,
ન્યાયથી આવેલા, કલ્પનીય એવા અન્ન-પાન વિગેરે દ્રવ્યોનું (જે દાન તે અતિથિસંવિભાગ — એમ
આગળ સાથે અન્વય જાણવો.) ‘અન્નપાનાદીનાં’ અહીં આદિશબ્દથી વસ્ત્ર, પાત્ર, ઔષધ, ભેષજ વિગેરે
લેવા. આનાદ્વારા પણ હિરણ્ય વિગેરેનો નિષેધ કહ્યો. (આવા દ્રવ્યોનું જે દાન આપવાનું છે ? તે દાન
30 કેવું છે ? તે કહે છે —) ‘દેશ, કાળ, શ્રદ્ધા, સત્કાર અને ક્રમથી યુક્ત’ તેમાં જુદા-જુદા પ્રકારના
ત્રીહિ, કોદ્રવ, કંડુ, ઘઉં (આ બધા ધાન્યવિશેષો છે.) વિગેરેનો પાક જ્યાં થતો હોય તેવો દેશ.
સુભિક્ષ, દુર્ભિક્ષ વિગેરે કાળ જાણવો. વિશુદ્ધ એવો ચિત્તપરિણામ એ શ્રદ્ધા જાણવી. ઊભા થવું,

વિશુદ્ધિશ્ચિત્તપરિણામઃ શ્રદ્ધા અભ્યુત્થાનાસનદાનવન્દનાનુવ્રજનાદિઃ સત્કારઃ પાકસ્ય પેયાદિપરિપાટયા પ્રદાનં ક્રમઃ, અભિર્દેશાદિભિર્યુક્તં—સમન્વિતં, અનેનાપિ વિપક્ષવ્યવચ્છેદમાહ, ‘પરયા’ પ્રધાનયા ભક્ત્યેતિ, અનેન ફલપ્રાપ્તૌ ભક્તિકૃતમતિશયમાહ, આત્માનુગ્રહબુદ્ધ્યા ન પુનર્યત્યનુગ્રહબુદ્ધ્યેતિ, તથાહિ—આત્મપરાનુગ્રહપરા એવ યતયઃ, સંયતા મૂલગુણોત્તરગુણસમ્પન્ના સાધવસ્તેભ્યો દાનમિતિ સૂત્રાક્ષરાર્થઃ । એત્થ સામાચારી—સાવગેળ પોસથં પારેતેળ ણિયમા સાધૂળમદાતું ણ પારેયલ્લં, 5
અન્નદા પુણ અનિયમો—દાતું વા પારેતિ પારિતો વા દેહત્તિ, તમ્હા પુલ્લં સાધૂળં દાતું પચ્છા પારેતલ્લં, કથં ?, જાથે દેસકાલો તાથે અપ્પણો સરીરસ્સ વિભૂસં કાડં સાધુપડિસ્સયં ગતું ણિમંતેતિ—
ભિક્ષલં ગેણહત્તિ, સાધૂળ કા પડિવત્તી ?, તાથે અપ્પણો પડલં અપ્પણો મુહણંતયં અપ્પણો ભાણં આસન આપવું, વંદન કરવા, પાછળ મૂકવા જવું વિગેરે સત્કાર જાણવો. તથા રસોઈનું રાબ વિગેરેના કમથી આપવું તે કમ. આ દેશાદિથી યુક્ત (એવું દાન હોવું જોઈએ. અહીં દેશ—કાળથી 10
યુક્ત એટલે જે દેશમાં કે જે કાળમાં જે ઉચિત હોય તેનું દાન આપવું.) આ વિશેષણથી વિપક્ષની = દેશકાળને અનુચિતવસ્તુની બાદબાકી જાણવી.

આ દાન પણ ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિથી આપવું. આ વિશેષણથી ફળની પ્રાપ્તિમાં ભક્તિવડે કરાયેલો અતિશય = પ્રભાવ કહ્યો, (અર્થાત્ જેટલી ભક્તિ વધારે એટલું ફળ વધારે.) વળી તે દાન આત્મા = પોતાની ઉપર ઉપકારની બુદ્ધિથી આપવું, પણ સાધુ ઉપર ઉપકારની બુદ્ધિથી નહીં. (અર્થાત્ 15
વહોરાવનારો શ્રાવક દાન આપતી વખતે વિચારે કે — “સાધુ મહારાજે મારા દ્રવ્યો વહોરીને મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.” શંકા : શું સાધુઓ આ રીતે બીજા ઉપર ઉપકાર કરે ? સમાધાન : હા,) સાધુઓ સ્વ—પર ઉપકારમાં તત્પર જ હોય છે. સંયતો એટલે મૂળગુણ—ઉત્તરગુણથી યુક્ત એવા સાધુઓ. તેઓને દાન.

(સંપૂર્ણ અર્થ — ન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલા, કલ્પનીય, અન્ન—પાન વિગેરે દ્રવ્યોનું સાધુઓને ઉત્કૃષ્ટ 20
એવી ભક્તિથી, આત્માનુગ્રહની બુદ્ધિથી દેશ-કાળ-શ્રદ્ધા-સત્કાર અને કમથી યુક્ત એવું જે દાન તે અતિથિ સંવિભાગ.) આ સૂત્રનો અક્ષરાર્થ કહ્યો. સામાચારી આ પ્રમાણે જાણવી — શ્રાવકે પોષધ પારતી વખતે નિયમા સાધુને દાન આપ્યા વિના પારે નહીં. એ સિવાય એટલે કે પોષધ ન હોય ત્યારે અનિયત જાણવો અર્થાત્ સાધુને વહોરાવીને પચ્ચકખાણ પારે અથવા પચ્ચકખાણ પાર્યા પછી વહોરાવે. તેથી = પોષધમાં નિયમ હોવાથી પ્રથમ સાધુને વહોરાવે પછી પારે. કેવી રીતે પારે ? તે કહે છે — 25

જ્યારે પારવાનો અવસર આવે ત્યારે પોતાના શરીરની વિભૂષાને કરીને સાધુના ઉપાશ્રયમાં જઈને નિમંત્રણ કરે કે — “ભિક્ષા વહોરવા પધારો.” ત્યારે સાધુઓએ શું કરવું ? તે કહે છે કે — એક સાધુ પલ્લાઓનું, બીજો સાધુ મુહપત્તિનું, ત્રીજો સાધુ પાત્રાઓનું પડિલેહણ કરે કે જેથી અંતરાયનો

૧. અન્ન સામાચારી—શ્રાવકેળ પોષથં પારયતા નિયમાત્ સાધુભ્યોઽદત્ત્વા ન પારયિતલ્લં અન્યદા પુનરનિયમઃ દત્ત્વા વા પારયતિ પારયિત્વા વા દદાતીતિ, તસ્માત્ પૂર્વં સાધુભ્યો દત્ત્વા પારયિતલ્લં, કથં ?, યદા 30
દેશકાલસ્તદાઽત્મનઃ શરીરસ્ય વિભૂષાં કૃત્વા સાધુપ્રતિશ્રયં ગત્વા નિમન્ત્રયતે ભિક્ષાં ગૃહ્ણીતેતિ, સાધૂનાં કા પ્રતિપત્તિઃ ? -તદાઽન્યઃ પટલં અન્યો મુલ્લાનન્તકં અન્યો ભાજનં

- પંડિતેહેતિ, મા અંતરાઇયદોસા ઠવિંતગદોસા ય ભવિસ્સંતિ, સો જતિ પઢમાઈ પોરુસીઈ ણિમંતેતિ અથિ ણમોઢ્ઢારસહિતાઇતો તો ગેજ્ઢાતિ, અથવા ણતિથિ ણ ગેજ્ઢાતિ, તં વહિતવ્વયં હોતિ, જતિ ઘણં લગેજ્ઞા તાથે ગેજ્ઢાતિ સંચિવ્વચ્ચાવિજ્ઞાતિ, જો વા ડગ્ઢાડાઈ પોરિસીઈ પારેતિ પારણઇત્તો અણ્ણો વા તસ્સ દિજ્ઞાતિ, પચ્છાં તેણ સાવગેણ સમગં ગમ્મતિ, સંઘાડગો વચ્ચતિ, ંગો ણ વટ્ટતિ પેસિતું,
- 5 સાધૂ પુરઓ સાવગો મગ્ગતો, ઘરં ણેરુણ આસણેણ ડવણિમંતિજ્ઞાતિ, જતિ ણિવિટ્ટુગા તો લટ્ટયં, અથ ણ ણિવેસંતિ તથાવિ વિણયો પડત્તો, તાથે ભત્તં પાણં સયં ચેવ દેતિ, અથવા ભાણં ધરેતિ ભજ્ઞા દેતિ, અથવા ઠિત્તીઓ અચ્છતિ જાવ દિણં, સાધૂવિ સાવસેસં દવ્વં ગેણહિતિ, પચ્છાકમ્મ-પરિહારણદ્વા, દાતૂણ વંદિતું વિસજ્ઞેતિ, વિસજ્ઞેત્તા અણુગચ્છતિ પચ્છાં સયં ધુંજતિ, જં ચ કિર સાધૂણ ણ દિણં તં સાવગેણ ણ ભોત્તવ્વં, જતિ પુણ સાધૂ ણતિથિ તાથે દેસકાલવેલાઈ દિસાલોગો
- 10 દોષ અને રાખી મૂકવાથી લાગતો દોષ લાગે નહીં. જો તે શ્રાવક પ્રથમ પોરિસીમાં નિમંત્રણ કરતો હોય અને તે સમયે જો નવકારશી વાપરનારા કોઈ સાધુઓ હોય તો ભિક્ષા ગ્રહણ કરે. અથવા જો ન હોય તો ગ્રહણ કરે નહીં, કારણ કે સવારે ગ્રહણ કરેલું બપોર સુધી રાખી મૂકવું પડે. જો શ્રાવક ઘણો પાછળ પડે તો ગ્રહણ કરી લે. અને સ્થાપી રાખે. અથવા જે સાધુ પારણ હોવાથી પોરિસીપચ્ચકખાણ પારવાનો હોય તેને અથવા બીજા કોઈ (ગ્લાન વિગેરેને) વાપરવા આપી દે.
- 15 (આ ક્યારે ગ્રહણ કરવું ? ન કરવું ? તે વાત કહી. પાછા મૂળ વાત ઉપર આવીએ કે શ્રાવક જ્યારે નિમંત્રણ કરે ત્યારે સાધુઓ પલ્લા, પાત્રા વિગેરેનું પરિલેહણ કરે છે.)

- પછી તે શ્રાવકની સાથે એક સંઘાટક (= બે સાધુઓ) જાય. એકલા સાધુને મોકલવો કલ્પે નહીં. સાધુઓ આગળ ચાલે, તેની પાછળ શ્રાવક ચાલે. શ્રાવક સાધુઓને ઘરે લઈ જઈને આસન ઉપર બેસવા વિનંતિ કરે. જો સાધુઓ બેસે તો શ્રાવક માટે ઘણું સારું. જો ન બેસે તો પણ શ્રાવકે પોતાનો વિનય કરેલો
- 20 ગણાય છે. ત્યાર પછી શ્રાવક પોતે સાધુઓને ભક્ત-પાન વહોરાવે. અથવા પોતે વાસણ ધારી રાખે અને તેની પત્ની વહોરાવે. અથવા શ્રાવિકા વહોરાવે અને શ્રાવક જ્યાં સુધી વહોરાવે ત્યાં સુધી ત્યાં જ ઊભો રહે. સાધુઓ પણ સાવશેષ દ્રવ્ય વહોરે, કે જેથી પશ્ચાત્કર્મદોષ લાગે નહીં. શ્રાવક સાધુઓને વહોરાવીને વંદન કરી સાધુઓને જવાની રજા આપે. તેમને મૂકવા પાછળ જાય. ત્યાર પછી પોતે જમવા બેસે. શ્રાવકે સાધુઓને જે દ્રવ્ય વહોરાવ્યું નથી તે દ્રવ્ય શ્રાવક પોતે પણ વાપરે નહીં. જો કોઈ સાધુ
- 25 ૨. પ્રતિલિખિતિ માડડન્તરાયિકા દોષા ભૂવન્ સ્થાપનાદોષાશ્ચ, સં યદિ પ્રથમાયાં પૌરુષ્યાં નિમન્ત્રયતે અસ્તિ નમસ્કારસહિતસ્તદા ગૃહ્યતેઽથ ચ નાસ્તિ ન ગૃહ્યતે તદ્દોઢવ્યં ભવેત્, યદિ ઘનં લગેત્ તદા ગૃહ્યતે સંસ્થાપ્યતે, યો વોદ્ધાટપૌરુષ્યાં પારયતિ પારણવાનન્યો વા તસ્મૈ દીયતે, પશ્ચાત્તેન શ્રાવકેણ સમં ગમ્યતે સંઘાટકો વ્રજતિ ંકો ન વર્તતે પ્રેષિતું, સાધુઃ પુરતઃ શ્રાવકઃ પૃષ્ઠતઃ, ગૃહં નીત્વાઽસનેન નિમન્ત્રયતિ, યદિ નિવિશ્ણા લટ્ટં નાથ નિવિશન્તિ તથાપિ વિનયઃ પ્રયુક્તો (ભવતિ), તદા ભક્તં પાનં વા સ્વયમેવ દદાતિ અથવા ભાજનં
- 30 ધારયતિ ભાર્યા દદાતિ, અથવા સ્થિત એવ તિશ્ઠતિ યાવદ્દત્તં, સાધુરપિ સાવશેષં દ્રવ્યં ગૃહ્યાતિ પશ્ચાત્કર્મપરિહરણાર્થાય, દત્ત્વા ચન્દિત્વા વિસર્જયતિ વિસૃજ્યાનુગચ્છતિ, પશ્ચાત્ સ્વયં ભુદક્તે, યચ્ચ કિલ સાધુભ્યો ન દત્તં તચ્છાવકેણ ન ભોક્તવ્યં, યદિ પુનઃ સાધુર્નાસ્તિ તદા દેશકાલવેલાયાં દિગાલોકઃ

કાતવ્યો, વિસુદ્ધભાવેણ ચિંતિયવ્યં—જતિ સાધુળો હોતા તો ણિત્થારિતો હોતોત્તિ વિભાસા । ઇદમપિ
ચ શિક્ષાપદવ્રતમતિચારરહિતમનુપાલનીયમિતિ, અત આહ—અતિથિસંવિભાગસ્ય—પ્રાગ્નિરૂપિત-
શબ્દાર્થસ્ય શ્રમણોપાસકેનામી પચ્છાતિચારા જ્ઞાતવ્યાઃ ન સમાચરિતવ્યાઃ, તદ્વથા—‘સચિત્તનિક્ષેપણ’
સચિત્તેષુ—ત્રીહ્યાદિષુ નિક્ષેપણમત્રાદેરદાનબુદ્ધ્યા માતૃસ્થાનતઃ, એવં ‘સચિત્તપિધાનં’ સચિત્તેન
ફલાદિના પિધાનં—સ્થગનમિતિ સમાસઃ, ભાવના પ્રાગ્વત્, ‘કાલાતિક્રમ’ ઇતિ કાલસ્યાતિક્રમઃ 5
કાલાતિક્રમ ઇતિ ઓચિતો યો ભિક્ષાકાલઃ સાધૂનાં તમતિક્રમ્યાનાગતં વા ભુક્તેઽતિક્રાન્તે વા, તદા
ચ કિં તેન લબ્ધેનાપિ કાલાતિક્રાન્તત્વાત્ તસ્ય, ઉક્તં ચ—

“કાલે દિણ્ણસસ પહેણયસસ અગ્ગો ણ તીરતે કાઠં ।

તસ્સેવ અકાલપણામિયસસ ગેપહંતયા ણત્થિ ॥૧૧॥”

‘પરવ્યપદેશ’ ઇત્યાત્મવ્યતિરિક્તો યોઽન્યઃ સ પરસ્તસ્ય વ્યપદેશ ઇતિ સમાસઃ, સાધોઃ પોષધોપવાસ- 10
પારણકાલે ભિક્ષાયૈ સમુપસ્થિતસ્ય પ્રકટમત્રાદિ પશ્યતઃ શ્રાવકોઽભિધત્તે—પરકીયમિદમિતિ,

ઉપાશ્રયાદિમાં વિદ્યમાન નથી. ત્યારે શ્રાવક પોતાના જમવાના સમયે ચારે બાજુ દિશાઓનું અવલોકન
કરે અને વિશુદ્ધભાવવડે વિચારે કે જો કદાચ કોઈ સાધુ હોત તો મારો નિસ્તાર થયો હોત વિગેરે
વર્ણન જાણવું. આ શિક્ષાપદવ્રત પણ અતિચાર વિના પાલવું જોઈએ. તેથી કહે છે — શ્રાવકે
અતિથિસંવિભાગના આ માંચ અતિચારો જાણવા, પરંતુ આચરવા નહીં. 15

તે પાંચ અતિચારો આ પ્રમાણે — (૧) સચિત્તનિક્ષેપણ : (સચિત્ત ઉપર પડેલી વસ્તુ સાધુઓ
વહોરે નહીં એવો ખ્યાલ હોવાથી) નહીં દેવાની બુદ્ધિથી માયાપૂર્વક અન્ન વિગેરેને સચિત્ત એવા ધાન્ય
વિગેરે ઉપર મૂકી દે. આ જ પ્રમાણે (૨) સચિત્તપિધાન : સચિત્ત એવા ફળાદિવડે અન્નાદિને ઢાંકી
દે. (૩) કાલાતિક્રમ : કાલનો જે અતિક્રમ તે કાલાતિક્રમ અર્થાત્ સાધુઓને ઉચિત જે ભિક્ષાકાળ
છે તેને ઓળંગીને વહેલા કે મોડું જમવા બેસે. આ રીતે વહેલા કે મોડા સાધુઓને નિમંત્રણ કરીને 20
પોતાને ત્યાં બોલાવે. (નહીં દેવાની બુદ્ધિ અને પોતે સાધુઓને વહોરાવવા માંગે છે એવું સાધુઓને
દેખાડવા નિમંત્રણ કરે. પરંતુ આ રીતે નિમંત્રણ કરીને) કદાચ સાધુ ત્યાં આવે તો પણ શું ? નકામું
જ છે, કારણ કે તે સમયે સાધુ ભિક્ષાકાળથી અતિક્રાન્ત છે અર્થાત્ તે સમયે સાધુ માટે ભિક્ષાકાળ વહી
ગયો છે અથવા હજું થયો નથી. કહ્યું જ છે — “યોગ્ય કાલે આપેલ મિષ્ટાન્નનું મૂલ્ય કરવું શક્ય નથી.
પરંતુ તે જ મિષ્ટાન્ન અકાલે આપો તો કોઈ લેનાર પણ મળતું નથી. ॥૧૧॥” 25

(૪) પરવ્યપદેશ : પોતાના સિવાયનો જે બીજો છે તે પર તરીકે જાણવો. તેનો વ્યપદેશ =
કથન તે પરવ્યવદેશ એ પ્રમાણે સમાસ કરવો. પોષધોપવાસના પારણાના સમયે ભિક્ષા માટે ઉપસ્થિત
થયેલા અને સામે જ અન્ન વિગેરેને જોતા સાધુને શ્રાવક કહે — “આ અમારું નથી, બીજાનું છે તેથી
હું આ દ્રવ્ય વહોરાવી શકીશ નહીં.” અથવા કોઈ વસ્તુની સાધુએ યાચના કરી હોય ત્યારે શ્રાવક

૩. કર્તવ્યઃ, વિશુદ્ધભાવેન ચિન્તયિતવ્યં—યદિ સાધવોઽભવિષ્યન્ તદા નિસ્તારિતોઽભવિષ્યદિતિ વિભાષા । 30
કાલે દત્તસ્ય પ્રેહણકસ્યાર્યો ન શક્યતે કર્તુમ્ । તસ્યૈવાકાલદત્તસ્ય ગ્રાહકા ન સન્તિ ॥૧૧॥

નાસ્માકીનમતો ન દદામિ, કિઞ્ચિદ્યાચિતો વાઽભિધત્તે—વિદ્યમાન એવામુકસ્યેદમસ્તિ, તત્ર ગત્વા માર્ગયત યૂયમિતિ, 'માત્સર્ય' ઇતિ યાચિતઃ કુપ્યતિ સદપિ ન દદતિ, 'પરોઽન્તિવૈમનસ્યં ચ માત્સર્ય'મિતિ, એતેન તાવદ્ દ્રમકેણ યાચિતેન દત્તં કિમહં તતોઽપિ ન્યૂન ઇતિ માત્સર્યાદ્ દદાતિ, કષાયકલુષિતેનૈવ ચિત્તેન દદતો માત્સર્યમિતિ, વ્યાખ્યાતં સાતિચારં ચતુર્થં શિક્ષાપદવ્રતં, અધુના

5 **ઇત્યેષ શ્રાવકધર્મઃ** :

આહ—કાનિ પુનરણુવ્રતાદીનામિત્વરાણિ યાવત્કથિકાનીતિ ?, અત્રોચ્યતે —

ઇત્યં પુણ સમણોવાસગધમ્મે પંચાણુવ્વયાઇં તિન્નિ ગુણવ્વયાઇં આવકહિયાઇં, ચત્તારિ સિક્કાવયાઇં ઇત્તરિયાઇં, એયસ્સ પુણો સમણોવાસગધમ્મસ્સ મૂલવત્થું સમ્મત્તં, તંજહા— તં નિસગ્ગેણ વા અભિગમેણ વા પંચઅર્હયારવિસુદ્ધં અણુવ્વયગુણવ્વયાઇં ચ અભિગ્ગહા

10 **અન્નેઽવિ પડિમાદઓ વિસેસકરણજોગા, અપચ્છિમા મારણંતિયા સંલેહણાઙ્ગુસંણારાહણા**
ય, ઇમીએ સમણોવાસણં ઇમે પચ્છં, તંજહા—ઇહલોગાસંસપ્પઓગે પરલોગાસંસપ્પઓગે
જીવિયાસંસપ્પઓગે મરણાસંસપ્પઓગે કામભોગાસંસપ્પઓગે ॥૧૩॥ (સૂત્રં)

અત્ર પુનઃ શ્રમણોપાસકધર્મે પુનઃશબ્દોઽવધારણાર્થઃ, અત્રૈવ ન શાક્યાદિશ્રમણોપાસકધર્મે, સમ્યક્ત્વાભાવેનાણુવ્રતાદ્યભાવાદિતિ, વક્ષ્યતિ ચ—'એત્થ પુણ સમણોવાસગધમ્મે મૂલવત્થું

15 **સમ્મત્ત'મિત્યાદિ, પચ્છાણુવ્રતાનિ પ્રતિપાદિતસ્વરૂપાણિ ત્રીણિ ગુણવ્રતાનિ ઉક્તલક્ષણાન્યેવ**
'યાવત્કથિકાની'તિ સકૃદ્ગૃહીતાનિ યાવજ્જીવમપિ ભાવનીયાનિ, ચત્તારીતિ સદ્ધ્યા
'શિક્ષાપદવ્રતાની'તિ શિક્ષા—અભ્યાસસ્તસ્ય પદાનિ—સ્થાનાનિ તાન્યેવ વ્રતાનિ શિક્ષાપદવ્રતાનિ,
બોલે — “તમને જે વસ્તુ જોઈએ છે તે અમુક શ્રાવકને ત્યાં છે તેથી ત્યાં જઈને તમે માંગો.” (૫)
માત્સર્ય : યાચના કરાયેલો શ્રાવક ગુસ્સે થાય, હોવા છતાં આપે નહીં. અથવા બીજાની ઉન્નતિને

20 **જોઈને જે દીનતા તે માત્સર્ય.** “યાચના કરાયેલા ગરીબે આપ્યું તો હું શું તેનાથી પણ ઉતરતો છું.”
આવા માત્સર્યથી પોતે વહોરાવે. કષાયથી કલુષિત જ એવા ચિત્તથી આપનારને માત્સર્ય જણવું. આ પ્રમાણે ચોથા શિક્ષાપદવ્રતનું અતિચારસહિત વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે આ શ્રાવકધર્મ છે (માટે તેને આશ્રયીને શંકાકાર શંકા કરે છે.)

અવતરશિકા : શંકા : અણુવ્રતો વિગેરેમાં કયું વ્રત અલ્પકાલિન અને કયું વ્રત યાવજજીવ

25 **સુધીનું હોય છે ? તે કહેવાય છે ⇨**

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ટીકાર્થ : 'પુનઃ' શબ્દ જકાર અર્થવાળો હોવાથી શાક્ય વિગેરે શ્રમણોપાસક ધર્મમાં નહીં, પરંતુ આ (જૈન) શ્રમણોપાસકધર્મમાં જ પાંચ અણુવ્રતો અને ત્રણ ગુણવ્રતો યાવત્કથિક હોય છે કારણ કે શાક્ય વિગેરે શ્રમણોપાસકધર્મમાં સમ્યક્ત્વ ન હોવાથી અણુવ્રતો વિગેરે પણ સંભવતા નથી. અને

30 **આગળ કહેશે કે — આ શ્રમણોપાસકધર્મમાં સમ્યક્ત્વ એ મૂળવસ્તુ છે. વિગેરે. આ પાંચ અણુવ્રતો અને ત્રણ ગુણવ્રતો યાવત્કથિક છે એટલે કે એકવાર પ્રહણ કરાયેલા યાવજજીવ સુધી પણ હોય છે.**
શિક્ષા = અભ્યાસ, તેના જે પદો = સ્થાનો. તે રૂપ જે વ્રતો તે શિક્ષાપદવ્રતો. આ ચાર શિક્ષાપદવ્રતો

‘ઇત્વરાણી’તિ તત્ર પ્રતિદિવસાનુષ્ઠેયે સામાયિકદેશાવકાશિકે પુનઃ પુનરુચ્ચાર્યે ઇતિ ભાવના, પોષધોપવાસાતિથિસંવિભાગૌ તુ પ્રતિનિયતદિવસાનુષ્ઠેયૌ ન પ્રતિદિવસાચરણીયાવિતિ । આહ-અસ્ય શ્રમણોપાસકધર્મસ્ય કિં પુનર્મૂલવસ્તિવિતિ ?, અત્રોચ્યતે, સમ્યક્ત્વં, તથા ચાહ ગ્રન્થકાર:-‘એતસ્સ પુણો સમણોવાસગૌ’ અસ્ય પુનઃ શ્રમણોપાસકધર્મસ્ય, પુનઃશબ્દોઽવધારણાર્થઃ અસ્યૈવ, શાક્યાદિ-શ્રમણોપાસકધર્મે સમ્યક્ત્વાભાવાત્ મૂલવસ્તુ સમ્યક્ત્વં, વસન્ત્યસ્મિન્નગ્નુવ્રતાદયો ગુણાસ્તદ્ભાવ- 5
ભાવિત્ત્વેનેતિ વસ્તુ મૂલભૂતં દ્વારભૂતં ચ તદ્ વસ્તુ ચ મૂલવસ્તુ, તથા ચોક્તમ્-“દ્વારં મૂલં પ્રતિષ્ઠાનમાધારો ભાજનં નિધિઃ । દ્વિષટ્કસ્યાસ્ય ધર્મસ્ય, સમ્યક્ત્વં પરિકીર્તિતમ્ ॥૧૧” સમ્યક્ત્વં-પ્રશમાદિલક્ષણં, ઉક્તં ચ-“પ્રશમસંવેગનિર્વેદાનુકમ્પાસ્તિક્યાભિવ્યક્તિલક્ષણં સમ્યક્ત્વ” મિતિ, (તત્ત્વા૦ ભાષ્યે અ૦ ૧ સૂ૦ ૨) કથં પુનરિદં ભવતીત્યત આહ-‘તન્નિસર્ગેણ૦’ તત્-મૂલવસ્તુભૂતં સમ્યક્ત્વં નિસર્ગેણ વાઽધિગમેન વા ભવતીતિ ક્રિયા, તત્ર નિસર્ગઃ-સ્વભાવઃ અધિગમસ્તુ યથાવસ્થિત- 10
પદાર્થપરિચ્છેદ ઇતિ, આહ-મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મક્ષયોપશમાદેરિદં ભવતિ કથમુચ્યતે નિસર્ગેણ વેત્યાદિ ?, ઉચ્યતે, સ એવ ક્ષયોપશમાદિર્નિસર્ગાધિગમજન્મેતિ ન દોષઃ, ઉક્તં ચ-“ઊસરદેસં દઙ્ગિલ્લયં ચ વિઙ્ગાઙ્ગ વણદવો પપ્પ । ઇય મિચ્છસ્સ અણુદયે ઉવસમસમ્મં લભતિ જીવો ॥૧૨”
ઈત્વરકાલિન છે. તેમાં સામાયિક અને દેશાવકાશિક રોજેરોજ કરવા લાયક છે, જ્યારે પોષધોપવાસ અને અતિથિસંવિભાગ રોજેરોજ નહીં પણ અમુક ચોક્કસ દિવસોમાં કરાય છે. 15

શંકા : આ શ્રમણોપાસકધર્મની મૂળવસ્તુ શું છે ?

સમાધાન : સમ્યક્ત્વ એ આ ધર્મની મૂળવસ્તુ છે. આ જ વાત ગ્રંથકારશ્રી કરે છે - શાક્યાદિશ્રમણોપાસકધર્મમાં સમ્યક્ત્વનો અભાવ હોવાથી આ (જૈન) શ્રમણોપાસકધર્મની જ મૂળવસ્તુ સમ્યક્ત્વ છે. (‘મૂળવસ્તુ’ શબ્દનો અર્થ કરતા કહે છે કે) તદ્ભાવમાં (સમ્યક્ત્વની હાજરીમાં જ) ભાવિ (યનારા) હોવાથી જેની (= સમ્યક્ત્વની) હાજરીમાં અણુવ્રત વિગેરે ગુણો આત્મામાં વસે છે 20
તે વસ્તુ. મૂળભૂત એવી વસ્તુ તે મૂળવસ્તુ. આ મૂળવસ્તુ સમ્યક્ત્વ છે. અને કહ્યું છે - “છવ્રત અને છકાયવિરતિરૂપ આ ધર્મનું સમ્યક્ત્વ એ દ્વાર છે, મૂળ છે, સ્થાન છે, આધાર છે, ભાજન છે, નિધિ છે એમ કહેવાયું છે. ॥૧૧”

સમ્યક્ત્વના લક્ષણો પ્રશમ વિગેરે છે. કહ્યું છે - “પ્રશમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્યનું પ્રગટીકરણ એ સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ છે. ॥૧૧” આ સમ્યક્ત્વ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે ? 25
તે કહે છે - તે મૂળવસ્તુભૂત સમ્યક્ત્વ નિસર્ગથી અથવા બોધથી થાય છે. નિસર્ગ એટલે સ્વભાવ. અધિગમ એટલે યથાવસ્થિત પદાર્થનો બોધ.

શંકા : આ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મના ક્ષયોપશમ વિગેરેથી થાય છે તો તમે નિસર્ગ વિગેરેથી થાય છે એમ કેમ કહો છો ?

સમાધાન : તે ક્ષયોપશમ વિગેરે જ નિસર્ગ-અધિગમથી પ્રાપ્ત થતો હોવાથી આવું કહેવામાં 30
કોઈ દોષ નથી. કહ્યું છે - “વનમાં ઉત્પન્ન થયેલો દાવાગ્નિ જેમ બળેલા ઉપરદેશને પામીને બુઝાઈ

૪. ઊસરદેશં દગ્ધં ચ વિઘ્યાયતિ વનદવઃ પ્રાપ્ય । एवं मिथ्यात्वस्यानुदये औपशमिकसम्यक्त्वं लभते जीवः ॥૧૨

‘જીવાદીનામધિગમા મિચ્છતસ્સ તુ खयोवसमभावे । अधिगमसम्पं जीवो पावे विमुद्धपरिणामो ॥૨॥’ તિ, અલં પ્રસન્નેન, ઇહ ભવોદધૌ દુષ્પ્રાપ્તાં સમ્યક્ત્વાદિભાવરત્નાવાપ્તિં વિજ્ઞાયોપલબ્ધ-
જિનપ્રવચનસારેણ શ્રાવકેણ નિતરામપ્રમાદપરેણાતિચારપરિહારવતા ભવિતવ્યમિત્યસ્યાર્થસ્યોક્તસ્યૈવ
વિશેષઘ્ન્યાપનાયાનુક્તશેષસ્ય ચાભિધાનાયેદમાહ ગ્રન્થકારઃ ‘પઞ્ચાતિચારવિસુદ્ધ’ મિત્યાદિ સૂત્રં, ઇદં
5 ચ સમ્યક્ત્વં પ્રાગ્નિરૂપિતશઙ્કાદિપઞ્ચાતિચારવિશુદ્ધમનુપાલનીયમિતિ શેષઃ, તથા અણુવ્રતગુણ-
વ્રતાનિ—પ્રાગ્નિરૂપિતસ્વરૂપાણિ દૃઢમતિચારરહિતાન્યેવાનુપાલનીયાનિ, તથાઽભિગ્રહાઃ—લોચકૃત-
ઘૃતપ્રદાનાદયઃ શુદ્ધા—ભઙ્ગાદ્યતિચારરહિતા એવાનુપાલનીયાઃ, અન્યે ચ પ્રતિમાદયો વિશેષકરણયોગાઃ
સમ્યક્પરિપાલનીયાઃ, તત્ર પ્રતિમાઃ—પૂર્વોક્તાઃ ‘દંસણવચસામાઙ્ગ’ ઇત્યાદિના ગ્રન્થેન, આદિશબ્દાદ-
નિત્યાદિભાવનાપરિગ્રહઃ, તથા અપશ્ચિમા મારણાન્તિકી સંલેખનાજોષણારાધના ચાતિચારરહિતા
10 સમ્યક્ પાલનીયેત્યધ્યાહારઃ, તત્ર પશ્ચિમૈવાપશ્ચિમા મરણં—પ્રાણત્યાગલક્ષણં, ઇહ યદ્યપિ પ્રતિક્ષણ-
માલીચીમરણમસ્તિ તથાઽપિ ન તદ્ ગૃહ્યતે, કિં તર્હિ ?, સર્વાયુષ્કક્ષયલક્ષણમિતિ મરણમેવાન્તો
મરણાન્તઃ તત્ર ભવા મારણાન્તિકી બહ્વ ચ ઇતિ ઠગ્ (પાઠ ૪-૪-૬૪) સંલિખ્યતેઽનયા શરીર-
જાય છે તેમ જીવ મિથ્યાત્વના અનુદયમાં ઉપશમસમ્યક્ત્વ પામે છે. ॥૧॥ મિથ્યાત્વના ક્ષયોપશમની
હાજરીમાં જીવાદિ પદાર્થોના જ્ઞાનથી વિશુદ્ધપરિણામવાળો જીવ અધિગમસમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરે છે.

15 ॥૨॥” પ્રાસંગિક ચર્ચાથી સર્યું.

અહીં સંસારસમુદ્રમાં સમ્યક્ત્વ વિગેરે ભાવરત્નોની પ્રાપ્તિ દુઃખેથી થાય છે એમ જાણીને
જિનવચનનો સાર જેણે જાણેલો છે એવા શ્રાવકે નિતરામ પ્રમાદ વિના અતિચારોનો ત્યાગ કરવો
જોઈએ. આ કહેવાયેલા અર્થના જ વિશેષનું ખ્યાપન કરવા માટે અને નહીં કહેવાયેલા એવા શેષનું
જ કથન કરવા માટે ગ્રંથકારશ્રી કહે છે — આ સમ્યક્ત્વ પૂર્વે કહેવાયેલા શંકા વિગેરે પાંચ અતિચારોથી
20 વિશુદ્ધ રીતે પાલવું જોઈએ. તથા અણુવ્રતો અને ગુણવ્રતો દૃઢપણે અતિચારરહિત પાલવા જોઈએ.
તથા અભિગ્રહો એટલે લોચને આશ્રયીને કરાયેલો અભિગ્રહ (અર્થાત્ વર્ષમાં મારે આટલી વાર લોચ
કરાવવો.) ઘીનું પ્રદાન (અર્થાત્ કોઈ સાધુને ઘી વહોરાવીશ) વિગેરે અભિગ્રહો ભંગ વિગેરે
અતિચારરહિત પાલવા.

અને બીજા પ્રતિમા વિગેરે જે વિશેષથી કરવા લાયક વ્યાપારો પણ સમ્યગ્ રીતે પાલવા. તેમાં
25 પ્રતિમા કે જે પૂર્વે દર્શન, વ્રત, સામાયિક વિગેરે ગ્રંથવડે કહી. આદિશબ્દથી અનિત્ય વિગેરે ભાવનાઓ
લેવી. તથા છેલ્લી મારણાન્તિકી સંલેખનાના આસેવનની આરાધના અતિચારરહિત સમ્યગ્ રીતે
પાલન કરવા યોગ્ય છે. અહીં પશ્ચિમ એ જ અપશ્ચિમ એટલે કે છેલ્લી. મરણ એટલે પ્રાણનો ત્યાગ.
જો કે અહીં દરેક ક્ષણે આવીચીમરણ (= દરેક ક્ષણે આયુષ્યકર્મના પુદ્ગલોને ભોગવવારૂપ
આવીચીમરણ) થાય છે છતાં પણ તે અહીં ગ્રહણ કરવાનું નથી. તો કયું ગ્રહણ કરવાનું છે ? — અહીં
30 સર્વ આયુષ્યકર્મનો ક્ષય થતાં જે પ્રાણત્યાગરૂપ મરણ થાય છે તે અહીં ગ્રહણ કરવાનું છે. મરણ એ
જ અંત તે પ્રાણાન્ત. તેમાં થનારી તે મારણાન્તિકી. શરીર, કષાય વિગેરે જેનાવડે સંલેખાય છે =

૫. જીવાદીનામધિગમો મિથ્યાત્વસ્ય ક્ષયોપશમભાવે । અધિગમસમ્યક્ત્વં જીવઃ પ્રાપ્નોતિ વિશુદ્ધપરિણામઃ ॥૨॥

કષાયાર્દીતિ સંલેખના—તપોવિશેષલક્ષણા તસ્યાઃ જોષણં—સેવનં તસ્યારાધના—અર્ચણકાલસ્ય
 કરણમિત્યર્થઃ, ચશબ્દઃ સમુચ્ચયાર્થઃ । એત્થ સામાયારી—આસેવિતગિહિધમ્મેણ કિલ સાવગેણ
 પચ્છા ણિક્કમિતવ્વં, એવં સાવગધમ્મો ઉજ્જમિતો હોતિ, ણ સક્કતિ તાથે ભત્તપચ્ચક્કણકાલે
 સંધારગસમણેણ હોતવ્વંતિ વિભાસા । આહ ઉક્તમ્—‘અપશ્ચિમા મારણાન્તિકી સંલેખના-
 ણોષણાઽઽરાધના’ઽતિચારરહિતા સમ્યક્ પાલનીયેતિ વાક્યશેષઃ, અથ કે પુનરસ્યા અતિચારા ઇતિ 5
 તાનુપદર્શયન્નાહ—‘ઇમીએ સમણોવાસણં’ અસ્યા—અનન્તરોદિતસંલેખનાસેવનારાધનાયાઃ શ્રમણો-
 પાસકેનામી પચ્છાતિચારા જ્ઞાતવ્યાઃ, તદ્વથા—ઇહલોકાશંસાપ્રયોગઃ, ઇહલોકો—
 મનુષ્યલોકસ્તસ્મિન્નાશંસા—અભિલાષસ્તસ્યાઃ પ્રયોગ ઇતિ સમાસઃ શ્રેષ્ઠી સ્યામમાત્યો વેતિ, એવં
 ‘પરલોકાશંસાપ્રયોગઃ’ પરલોકે—દેવલોકે, એવં જીવિતાશંસાપ્રયોગઃ, જીવિતં—પ્રાણધારણં
 તત્રાભિલાષપ્રયોગઃ—યદિ બહુકાલં જીવેયમિતિ, ઇયં ચ વસ્ત્રમાત્યપુસ્તકવાચનાદિપૂજાદર્શનાત્ 10
 બહુપરિવારદર્શનાચ્ચ, લોકશ્લાઘાશ્રવણાચ્ચૈવં મન્યતે—જીવિતમેવ શ્રેયઃ પ્રત્યાખ્યાતાશનસ્યાપિ,
 પાતળા કરાય છે તે સંલેખના એટલે કે તપવિશેષ. તેનું જે સેવન, તે સંલેખનાસેવન. તેની જે
 આરાધના અર્થાત્ અંત સુધી અખંડપણે પાલન કરવું. ‘ચ’ શબ્દ સમુચ્ચયાર્થમાં જાણવો. અહીં
 સામાયારી આ શ્રમાણે જાણવી — ગૃહસ્થધર્મનું (= અણુવ્રતો વિગેરેનું) પાલન જેણે કર્યું છે તેવા
 શ્રાવકે પછીથી દીક્ષા લેવી જોઈએ. આ રીતે તે દીક્ષા લે તો તેનો શ્રાવકધર્મ સફળ થયેલો ગણાય છે. 15
 જો તે દીક્ષા લેવા સમર્થ ન હોય તો છેલ્લે ભક્તપ્રત્યાખ્યાનવેળાએ સંધારો પાથરી મહાવ્રતોને ઉચ્ચારી
 સાધુ થવું જોઈએ... વિગેરે વર્ણન સમજ લેવું.

શંકા : પૂર્વે તમે કહ્યું કે છેલ્લી મારણાન્તિકી સંલેખનાઆસેવનની આરાધના સમ્યગ્ રીતે
 અતિચારો વિના પાલવી જોઈએ. તો તે અતિચારો કયા છે ? (આ શંકાના સમાધાનરૂપે) તે અતિચારોને
 જણાવતા કહે છે — હમણાં કહેવાયેલી સંલેખનાસેવનારાધનાના આ પાંચ અતિચારો શ્રાવકે જાણવા, 20
 પણ આચારવા નહીં. તે અતિચારો આ પ્રમાણે છે — (૧) ઇહલોકઆશંસાપ્રયોગ : ઇહલોક એટલે
 મનુષ્યલોક. આ મનુષ્યલોકને વિશે જે આશંસા, તેનો પ્રયોગ તે ઇહલોકાશંસાપ્રયોગ, અર્થાત્ આ
 સંલેખનાસેવનની આરાધનાના પ્રભાવે મનુષ્યલોકમાં હું શ્રેષ્ઠિ બનું કે મંત્રી બનું. આ જ પ્રમાણે (૨)
 પરલોકાશંસાપ્રયોગ : પરલોક એટલે દેવલોક. (પરલોકમાં હું આના પ્રભાવે ઋદ્ધિમાન દેવ બનું.)

(૩) જીવિતાશંસાપ્રયોગ : જીવિત એટલે પ્રાણનું ધારણ કરવું. તેને વિશે જે ઇચ્છાનો પ્રયોગ 25
 અર્થાત્ હું લાંબો કાળ જીવું. આવી ઇચ્છા શ્રાવકને (પોતાને ભેટરૂપે મળતાં) વસ્ત્ર, માળા, પુસ્તકવાચના
 (એટલે કે પુસ્તકને આશ્રયીને વાચના આપવામાં પોતે સમર્થ હોય ત્યારે જે બીજાઓ વાચના આપે
 છે તેઓના માન-સન્માન) વિગેરે પૂજાના દર્શનથી, (ભક્ત વિગેરે) બહુપરિવારના દર્શનથી થાય
 છે. અને લોકોની પ્રશંસા સાંભળવાથી તે શ્રાવક આ પ્રમાણે માને છે કે —અશનનું પ્રત્યાખ્યાન
 (=અનશન) કરવા છતાં પણ મને જીવન જ કલ્યાણકારી છે (પરંતુ મરણ નહીં અર્થાત્ મારું જીવન 30

૬. અત્ર સામાચારી—આસેવિતગૃહિધર્મેણ કિલ શ્રાવકેન પશ્ચાન્નિષ્કાન્તવ્યં, એવં શ્રાવકધર્મો ભવત્યુદ્યતઃ, ન
 શક્નોતિ તદા ભક્તપ્રત્યાખ્યાનકાલે સંસ્તારશ્રમણેન ભવિતવ્યં, વિભાષા ।

યત એવંવિધા મદુદેશેનેયં વિભૂતિર્વિદ્યત ઇતિ, 'મરણાશંસાપ્રયોગઃ' ન કશ્ચિત્તં પ્રતિપન્નાનશનં ગવેષયતિ ન સપર્યયાઽઽદ્રિયતે નૈવ કશ્ચિત્ શ્લાઘતે, તતસ્તસ્યૈવંવિધશ્ચિત્તપરિણામો જાયતે—યદિ શીઘ્રં પ્રિયેઽહમપુણ્યકર્મેતિ મરણાશંસા, '[કામ] ભોગાશંસાપ્રયોગઃ' જન્માન્તરે ચક્રવર્તી સ્યામ્ વાસુદેવો મહામણ્ડલિકઃ શુભગઃ રૂપવાનિત્યાદિ । ઉક્તઃ શ્રાવકધર્મઃ, વ્યાખ્યાતં સપ્રભેદં

5 દેશોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનં, અધુના સર્વોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનમુચ્યતે, તત્રેયં ગાથા—'પચ્ચક્ષણં' ગાહા । અથવા દેશોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનં શ્રાવકાણામેવ ભવતીતિ તદધિકાર એવોક્તં, સર્વોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનં તુ લેશત ઉભયધારણમપીત્યતસ્તદભિધિત્સયાઽઽહ —

પચ્ચક્ષણં ઉત્તરગુણેસુ રૂપમણાદયં અણેગવિહં ।
તેણ ચ ઇહયં પગયં તંપિ ચ ઇણમો દસવિહં તુ ॥૧૫૬૫॥

10 અણાગંયમડક્કંતં કોડિયસહિઅં નિઅંટિઅં ચેવ ।
સાગારમણાગારં પરિમાણકડં નિરવસેસં ॥૧૫૬૬॥
સંકેયં ચેવ અદ્ધાણ, પચ્ચક્ષણં તુ દસવિહં ।
સયમેવણુપાલણિયં, દાણુવણ્ણે જહ સમાહી ॥૧૫૬૭॥

વ્યાખ્યા—પ્રત્યાખ્યાનં પ્રાગ્નિરૂપિતશબ્દાર્થ, 'ઉત્તરગુણેષુ' ઉત્તરગુણવિષયં પ્રકરણાત્ સાધૂનાં

15 તાવદિદમિત્તિ—ક્ષપણાદિ, ક્ષપણગ્રહણાચ્ચતુર્થાદિભક્તપરિગ્રહઃ, આદિગ્રહણાદ્વિચિત્રાભિગ્રહપરિગ્રહઃ, 'અનેકવિધ'મિત્યનેકપ્રકારં, પ્રકારશ્ચ વક્ષ્યમાણઃ, 'તેન ચ' અનેકવિધેન, ચશબ્દાદુક્તલક્ષણેન

લંબાય તો સારું.) કારણ કે મારા ઉદ્દેશથી આવા પ્રકારની વિભૂતિ વિદ્યમાન છે.

(૪) મરણાશંસાપ્રયોગ : કોઈ તે અનશન સ્વીકારનારને જોતા નથી, તેની પૂજા કરતા નથી કે કોઈ તેની પ્રશંસા પણ કરતા નથી. તેથી આવું જોઈને આ શ્રાવકને પણ આવો ચિત્તપરિણામ થાય

20 કે — “પુણ્ય વિનાનો હું જલ્દી મરું તો સારું.” આ પ્રમાણેની મરણની ઈચ્છા થાય. (પ) કામભોગાશંસાપ્રયોગ : જન્માંતરે હું ચક્રવર્તી થાઉં અથવા વાસુદેવ, મહામાંડલિકરાજા, સૌભાગ્યવાળો કે રૂપવાળો થાઉં... વિગેરે ઈચ્છા કરવી.

અવતરણિકા : શ્રાવકધર્મ કહ્યો. તે સાથે પેટાભેદસહિત દેશોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનનું વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે સર્વોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. તે માટે આગળ ગાથા જણાવે છે — પચ્ચક્ષણં...

25 અથવા (બીજી રીતે અવતરણિકા જણાવે છે —) દેશોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન શ્રાવકોને જ હોય છે માટે તે શ્રાવકના અધિકારમાં કહ્યું. સર્વોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન તો લેશથી = અમુકાંશે સાધુ—શ્રાવક ઉભયને સાધારણ પણ છે માટે તે કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ટીકાર્થ : સાધુઓને ઉત્તરગુણવિષયક માસક્ષમણ વિગેરે અનેક પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાન હોય છે.

30 અહીં 'ક્ષપણ' શબ્દથી ચતુર્થ વિગેરે ભક્ત (= ઉપવાસ વિગેરે) પણ લઈ લેવા. તથા આદિશબ્દથી વિચિત્ર અભિગ્રહ લેવા. અનેકવિધ એટલે અનેકપ્રકારનું પ્રત્યાખ્યાન. તે પ્રકારો આગળ જણાવશે.

ચ, 'અત્રે'તિ સામાન્યેનોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનનિરૂપણાધિકારે, અથવા ચશબ્દસ્યૈવકારાર્થત્વાત્ તેનૈવ, 'અત્રે'તિ સર્વોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનપ્રક્રમે પ્રકૃતમ્-ઉપયોગોઽધિકાર ઇતિ પર્યાયાસ્તદપિ ચેદં દશવિધં તુ-મૂલાપેક્ષયા દશવિધં દશપ્રકારકમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૬૫॥ અધુના દશવિધમેવોપન્યસ્યન્નાહ- 'અણાગતં૦' ગાથા, અનાગતકરણાદનાગતં, પર્યુષણાદાવાચાર્યાદિવૈયાવૃત્યકરણાન્તરાયસદ્ધાવાદારત્ત એવ તત્તત્પઃકરણમિત્યર્થઃ, એવમતિક્રાન્તકરણાદતિક્રાન્તં, ભાવના પ્રાગ્વત્ । 'કોટિસહિત'મિતિ 5 કોટીભ્યાં સહિતં કોટિસહિતં-મિલિતોભયપ્રત્યાખ્યાનકોટિ, ચતુર્થાદિકરણમિત્યર્થઃ, 'નિયન્ત્રિતં ચૈવ' નિતરાં યન્ત્રિતં નિયન્ત્રિતં પ્રતિજ્ઞાતદિનાદૌ ગ્લાનાદ્યન્તરાયભાવેઽપિ નિયમાત્ કર્તવ્યમિતિહૃદયં, 'સાકારં' આક્રિયન્ત્ ઇત્યાકારાઃ-પ્રત્યાખ્યાનાપવાદહેતવોઽનાભોગાદયઃ સહાકારૈઃ સાકારં, તથાઽવિદ્યમાનાકારમનાકારં, 'પરિમાણકૃત'મિતિ દત્ત્યાદિકૃતપરિમાણમિતિ ભાવના 'નિરવશેષ'મિતિ સમગ્રાશનાદિવિષય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૬૬॥ 'સંકેતં ચૈવ'તિ કેતં-ચિહ્નમદ્વુષ્ટાદિ સહ કેતેન સંકેત 10

અહીં એટલે કે સામાન્યથી ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનના અધિકારમાં તેનાવડે એટલે કે અનેકપ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનોવડે અને 'ચ' શબ્દથી પૂર્વે કહેવાયેલા દેશોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનવડે અધિકાર = પ્રયોજન છે. અથવા 'તેન ચ' અહીં 'ચ' શબ્દ એવકાર અર્થવાળો હોવાથી અહીં એટલે કે સર્વોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન અધિકારમાં તેનાવડે = પ્રત્યાખ્યાનવડે જ પ્રકૃત છે. (અર્થાત્ તેનું = પર્યક્ષખ્યાણનું જ અહીં પ્રયોજન છે.) પ્રકૃત, ઉપયોગ, અધિકાર આ બધા પર્યાયવાચી શબ્દો જાણવા. અને તે અનેકવિધ પ્રત્યાખ્યાન 15 દશપ્રકારનું જાણવું. મૂળભેદોની અપેક્ષાએ આ દશપ્રકારો જ છે. ॥૧૫૬૫॥

હવે તે દશપ્રકારોનો જ ઉપન્યાસ કરતા કહે છે - 'અણાગતં...' ગાથા. (૧) અનાગતપ્રત્યાખ્યાન : અવસર પહેલાં થતું હોવાથી તે અનાગતપ્રત્યાખ્યાન, અર્થાત્ પર્યુષણા વિગેરેમાં અંતરાય થાય તેમ હોવાથી અથવા બીજા વિધ્નોની સંભાવનાથી તે તપ પર્યુષણા પહેલાં જ કરવો. આ જ પ્રમાણે (૨) અતિક્રાન્તપ્રત્યાખ્યાન : પર્યુષણા પછી કરે તો અતિક્રાન્તપ્રત્યાખ્યાન. 20 (૩) કોટિસહિત : બે કોટી સહિતનું જે પ્રત્યાખ્યાન તે કોટિસહિત જાણવું, અર્થાત્ બે પ્રત્યાખ્યાનના છેડા ભેગાં થવા. જેમ કે એક સાથે બે ઉપવાસ કરો ત્યારે પ્રથમ ઉપવાસનો છેલ્લો છેડો અને બીજા ઉપવાસનો શરૂઆતનો છેડો જ્યાં ભેગો થાય તે કોટિસહિત પ્રત્યાખ્યાન.

(૪) નિયંત્રિત : નિતરાં યંત્રિત તે નિયંત્રિત, અર્થાત્ જે દિવસે જે પ્રત્યાખ્યાન કરવાનું નક્કી કર્યું તે દિવસે ગ્લાનિ વિગેરે વિધ્ન આવી પડે છતાં નિયમથી તે પ્રત્યાખ્યાન કરવું. તે 25 નિયંત્રિતપ્રત્યાખ્યાન. (૫) સાગાર : (પર્યક્ષખ્યાણનો ભંગ ન થાય તે માટે) જે ગ્રહણ કરાય છે તે આગાર, અર્થાત્ પ્રત્યાખ્યાનના અપવાદના કારણ એવા અનાભોગ વિગેરે. આગાર સાથેનું જે પ્રત્યાખ્યાન તે સાગારપ્રત્યાખ્યાન. (૬) અનાગાર : આગાર વિનાનું પ્રત્યાખ્યાન તે અનાગાર. (૭) પરિમાણકૃત : (આટલી દત્તી ભોજન લેવું એ પ્રમાણે) દત્તી વિગેરેવડે કરાયેલ પ્રમાણવાળું પ્રત્યાખ્યાન. (૮) નિરવશેષ : સંપૂર્ણ અશન વિગેરે સંબંધી પર્યક્ષખ્યાણ. (અર્થાત્ જે પ્રત્યાખ્યાનમાં 30 અશન વિગેરેનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કરવામાં આવે તે.) ॥૧૫૬૬॥

(૯) સંકેત : કેત એટલે અંગુઠો વિગેરે ચિહ્ન. કેત સહિતનું જે પ્રત્યાખ્યાન તે સંકેતપ્રત્યાખ્યાન.

સચિદ્ધમિત્યર્થઃ, 'અદ્ધા ય તિ કાલાખ્યા, અદ્ધામાશ્રિત્ય પૌરુષ્યાદિકાલમાનમપીત્યર્થઃ, 'પ્રત્યાખ્યાનં તુ દશવિધં' પ્રત્યાખ્યાનશબ્દઃ સર્વત્રાનાગતાદૌ સમ્બધ્યતે, તુ શબ્દસ્યૈવકારાર્થત્વાદ્ વ્યવહિતોપન્યાસાદ્ દશવિધમેવ, ઇહ ચોપાધિભેદાત્ સ્પષ્ટ એવ ભેદ ઇતિ ન પૌનરુક્ત્યમાશङ્કનીયમિતિ । આહ—ઇદં પ્રત્યાખ્યાનં પ્રાણાતિપાતાદિપ્રત્યાખ્યાનવત્ કિં તાવત્ સ્વયમકરણાદિભેદભિન્નમનુપાલનીયં
5 આહોશ્વિદન્યથા ?, અન્યથેત્યાહ—સ્વયમેવાનુપાલનીયં, ન પુનરન્યકારણે અનુમતૌ વા નિષેધ ઇતિ, આહ ચ—'દાણુવદેસે જથ સમાધિ'તિ અન્યાહારદાને યતિપ્રદાનોપદેશે ચ 'યથા સમાધિઃ' યથા સમાધાનમાત્મનોઽપ્યપીડયા પ્રવર્તિતવ્યમિતિ વાક્યશેષઃ, ઉક્તં ચ—'ભાવિતજિનવચ્ચણાણં મમત્તરહિયાણ ણત્થિ હુ વિસેસો । અપ્પાણંમિ પરંમિ ય તો વજ્જે પીડમુમ્મઓવિ ॥૧૧॥' તિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૬૭॥

10 સામ્પ્રતમનન્તરોપન્યસ્તદશવિધપ્રત્યાખ્યાનાદ્યભેદાવયવાર્થાભિધિત્સયાઽઽહ —

(અર્થાત્ કોઈ શ્રાવક પોરિસીપ્રત્યાખ્યાન કરીને ખેતરે ગયો. પોરિસી આવવા છતાં હજુ ભોજન આવ્યું નથી. તે સમયે પર્યક્ષપાણ વગર હું ક્ષણવાર માટે પણ રહું નહીં એવા વિચારથી અંગુઠો વિગેરે ચિહ્નરૂપે કરે અર્થાત્ જ્યાં સુધી અંગુઠો, મુઠ્ઠી વિગેરે નહીં વાળું ત્યાં સુધી હું જમીશ નહીં. આવું જે પ્રત્યાખ્યાન તે સંકેતપ્રત્યાખ્યાન.) (૧૦) અદ્ધાપ્રત્યાખ્યાન : અદ્ધા એટલે કાળ. કાળને
15 આશ્રયીને પોરિસી વિગેરે સમય પણ અદ્ધા જાણવો. આમ પ્રત્યાખ્યાન દશ પ્રકારનું જાણવું. 'તુ' શબ્દ એવકાર અર્થવાળો છે અને તેનો સંબંધ જુદી જગ્યાએ (= દસવિધ પદ્ધતિ) કરવાનો હોવાથી 'દશ પ્રકારનું જ છે' એમ અર્થ કરવો. અને આ બધા પર્યક્ષપાણ ઉપાધિભેદથી જુદા—જુદા હોવા સ્પષ્ટ છે તેથી કોઈ પુનરુક્તિ દોષ નથી.

શંકા : પ્રાણાતિપાત વિગેરેના પ્રત્યાખ્યાનો જેમ કરણ—કરાવણ—વિગેરે ભેદોથી પાલવાનું છે
20 તેમ આ પ્રત્યાખ્યાન પણ કરણ વિગેરે ભેદો સાથે પાલવાનું છે કે જુદી રીતે ?

સમાધાન : જુદી રીતે. તે આ પ્રમાણે કે આ પ્રત્યાખ્યાન પોતાને જ પાલવાનું છે. પરંતુ બીજાના કારાવણમાં કે અનુમોદનમાં નિષેધ નથી. (આશય એ છે કે પ્રાણાતિપાત જેમ પોતે કરવાનો નથી, તેમ બીજા પાસે કરાવવાનો નથી કે કરતાની અનુમોદના કરવાની નથી. તેના જેવો નિયમ અહીં નથી. અર્થાત્ પોતે આહારનો ત્યાગ કરે એટલે બીજાને આહાર ન આપવો એવું નહીં પણ બીજાને
25 આહાર આપી શકે તેમ જ દાન આપનારની અનુમોદના પણ કરી શકે.) આ જ વાત મૂળમાં કહી છે — પોતાને પીડા ન થાય તે રીતે શ્રાવકે બીજાને આહારનું દાન કરવું જોઈએ તેમ જ સાધુઓને આહારના દાનનો ઉપદેશ પણ બીજાને આપવો જોઈએ. કહ્યું જ છે — "જિનવચ્ચનો જેણે આત્મસાત્ કર્યા છે એવા મમત્તરહિત જીવો માટે સ્વ—પરનો કોઈ ભેદ હોતો નથી. તેથી એવા જીવે સ્વ—પરની પીડાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ॥૧૧॥" ॥૧૫૬૭॥

30 અવતરણિકા : હવે હમણાં જ કહેલા દશવિધ પ્રત્યાખ્યાનના પ્રથમભેદના (અનાગત-પ્રત્યાખ્યાનના) વિસ્તારાર્થને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

૭. ભાવિતજિનવચ્ચનાનાં મમત્તરહિતાનાં નાસ્ત્યેવ વિશેષઃ । આત્મનિ પરંમિચ્છ તતો વર્જયેત્ પીડામુમ્મયોરપિ ॥૧૧॥

હોહી પજ્જોસવણા મમ ય તયા અંતરાઇયં હુજ્જા ।

ગુરુવૈયાવચ્ચેણં તવસ્સિગેલત્તયાએ વા ॥૧૫૬૮॥

સો દાઙ તવોકમ્મં પઙ્કિવજ્જે તં અણાગાએ કાલે ।

એયં પચ્ચક્કાણં અણાગયં હોઙ નાયવ્વં ॥૧૫૬૯॥

ભવિષ્યતિ પર્યુષણા મમ ચ તદા અન્તરાયં ભવેત્, કેન હેતુનેત્યત આહ-ગુરુવૈયાવૃત્ત્યેન 5
તપસ્વિગ્લાનતયા વૈત્યુપલક્ષણમિદમિતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૧૫૬૮॥ સ ઇદાની તપઃકર્મ પ્રતિપદ્યતે
તદનાગતકાલે તત્પ્રત્યાખ્યાનમેવમ્ભૂતમનાગતકરણાદનાગતં જ્ઞાતવ્યં ભવતીતિ ગાથાસમાસાર્થઃ
॥૧૫૬૯॥ ઈમો પુણ એત્થ ભાવત્થો-અણાગતં પચ્ચક્કાણં, જથા અણાગતં તવં કરેજ્જા,
પજ્જોસવણાગહણં એત્થ વિકિટ્ટં કીરતિ, સવ્વજહત્તો અટ્ટમં જથા પજ્જોસવણાએ, તથા ચાતુમ્માસિએ
છટ્ટં પક્કિવ્વએ અબ્બત્તટ્ટં અણેસુ ય ણહાયાણુજાણાદિસુ તર્હિ મમં અંતરાઇયં હોજ્જા, ગુરુ-આચરિયા 10
તેસિ કાતવ્વં, તે કિં ણ કરેતિ ?, અસહૂ હોજ્જા, અથવા અણા કાઙ આણત્તિગા હોજ્જા

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પર્યુષણા આવશે ત્યારે મને અંતરાય થશે. શા માટે ? તે કહે છે - ગુરુની વૈયાવચ્ચને
કારણે અથવા તપસ્વીની વૈયાવચ્ચને કારણે કે પોતાના ગ્લાનત્વને કારણે અંતરાય પડે. અહીં
પર્યુષણા અને ગુરુવૈયાવચ્ચ વિગેરેનું ગ્રહણ એ ઉપલક્ષણ જાણવું. ॥૧૫૬૮॥ આવા અંતરાયને 15
કારણે તે સાધુ અત્યારે (પર્યુષણા પહેલાં) તપકર્મ સ્વીકારે છે. આ પ્રત્યાખ્યાન અનાગતકાળે થતું
હોવાથી અનાગતપ્રત્યાખ્યાન જાણવું. ॥૧૫૬૯॥

ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો - પહેલાં જ તપ કરે તે અનાગતપ્રત્યાખ્યાન જાણવું. (અહીં)
ચાતુર્માસિક અને પાક્ષિકની અપેક્ષાએ પર્યુષણામાં અઢમરૂપ મોટો તપ કરાય છે. માટે “હોહી
પજ્જોસવણા” (૧૫૬૮) વિગેરે ગાથામાં પર્યુષણાનું ગ્રહણ કર્યું છે. બાકી તો જેમ પર્યુષણામાં અઢમ 20
છે તેમ ચાતુર્માસિકમાં છઠ્ઠ, અને પાક્ષિકે ઉપવાસ કરાય છે. તથા તીર્થંકરના સ્નાત્રમહોત્સવ અને
રથયાત્રારૂપ અનુયાન વિગેરેમાં યથાશક્તિ તપ કરાય જ છે. પર્યુષણા વિગેરેમાં જે અઢમ કરાય છે
તે વિકૃષ્ટતપમાં સર્વજઘન્ય છે. પર્યુષણા વિગેરેમાં મને અંતરાય પડશે, કારણ કે તે સમયે ગુરુ એટલે
કે આચાર્યની ભક્ત-પાન વિગેરેરૂપ વૈયાવચ્ચ કરવાની રહેશે. (અહીં સામેવાળો પ્રશ્ન કરે છે કે-) તે
સમયે આચાર્ય કેમ ઉપવાસાદિ કરતા નથી ? - સમાધાન : તેઓ અસહૂ હોવાથી તપ કરતા નથી. 25
અથવા (કદાચ આચાર્ય ઉપવાસ કરે પણ ખરા તેથી ભક્ત-પાન લાવવા વિગેરેરૂપ વૈયાવચ્ચ
કરવાની ન રહે છતાં) બીજી કોઈ આજ્ઞા કર્તવ્ય બને. જેમ કે, કોઈ પ્રયોજન આવતા અન્યગામ

૮. અયં પુનરત્ર ભાવાર્થઃ-અનાગતં પ્રત્યાખ્યાનં યથાઽનાગતં તપઃ કુર્યાત્, પર્યુષણાગ્રહણમત્ર વિકૃષ્ટં ક્રિયતે,
સર્વજઘન્યમષ્ટમં યથા પર્યુષણાયાં, તથા ચતુર્માસ્યાં ષષ્ઠં પાક્ષિકેઽભક્તાર્થ, અન્યેષુ વા સ્નાનાનુયાનાદિષુ તદા
મમાન્તરાયિકં ભવિષ્યતિ, ગુરવઃ-આચાર્યાસ્તેષાં કર્તવ્યં, તે કિં ન કુર્વન્તિ ?, અસહિષ્ણવો વા સ્યુઃ, 30
અથવા અન્યા વા કાચિદાજ્ઞપિઃ ભવેત્

કાયવિધ્યા ગામંતરાદિ સેહસ્સ વા આણેયવ્વં સરીરવેયાવડિયા વા, તાથે સો ઉવવાસં કરેતિ ગુરુવેયાવચ્ચં ચ ણ સક્કેતિ, જો અણ્ણો દોણહવિ સમત્થો સો કરેતુ, જો વા અણ્ણો અસમત્થો ઉવવાસસ્સ સો કરેતિ ણત્થિ ણ વા લભેજ્જા ન યાણેજ્જ વા વિધિં તાથે સો ચેવ પુવ્વં ઉવવાસં કાતૂણં પચ્છા તદ્દિવસં ભુંજેજ્જા, તવસ્સી ણામ રૂમઓ તસ્સ કાતવ્વં હોજ્જા, કિં તદા ણ કરેતિ ?, સો તીરં પત્તો પજ્જોસવણા ઉસ્સારિતા, અસહત્તિ વા સયં પારાવિતો, તાથે સયં હિંડેતું સમત્થો જાણિ અભ્ભાસે તત્થ વચ્ચઉ, ણત્થિ ણ વા લહતિ સેસં જથા ગુરૂમિ વિભાસા, ગેલણ્ણં—

વિગેરેમાં ગુરુ મોકલે અથવા શૈક્ષ માટે ભક્ત—પાન વિગેરે લાવવાનું હોય અથવા વ્યાખ્યાન વિગેરેના શ્રમને કારણે ગુરુના શરીરની વૈયાવચ્ચ કરવાની હોય. એ સમયે જો તે શિષ્ય ઉપવાસ કરે અને ગુરુવૈયાવચ્ચ કરવી શક્ય ન બને. (તેથી શું કરવું ? તેની વિધિ કહે છે —) જો કોઈ બીજો સાધુ તપ 10 અને વૈયાવચ્ચ બંને કરવામાં સમર્થ હોય તો તે જ વૈયાવચ્ચ કરે. (જેથી ત્યારે પણ બધાને તપ થઈ શકે.) અથવા જે સાધુ પર્યુષણા વિગેરેમાં ઉપવાસ કરવા સમર્થ નથી તે વૈયાવચ્ચ કરે. અથવા તેવો કોઈ સાધુ નથી અથવા છે છતાં તેને ભક્ત—પાન પ્રાપ્ત ન થતાં હોય કે તે વૈયાવચ્ચની વિધિને જાણતો ન હોય તો પછી આ સાધુ અનાગતતપ કરે અને પછી પર્યુષણા વિગેરે દિવસોમાં વાપરીને વૈયાવચ્ચ વિગેરે કરે. (તપસ્વીસંબંધી વૈયાવચ્ચની વિધિને કહે છે —) તપસ્વી એટલે ક્ષપક (એટલે કે 15 માસખમણ વિગેરે તપ કરનારો.) તેની વૈયાવચ્ચ પર્યુષણામાં કરવાની આવે.

શંકા : જે આવા વિશિષ્ટ તપ કરતો હોય તે પર્યુષણા વિગેરેમાં ઉપવાસ વિગેરે કેમ કરતો નથી ?

સમાધાન : ક્ષપકે જે તપનો આરંભ કર્યો હતો તે તપ (પર્યુષણાના બે—ચાર દિવસ પહેલાં જ) પૂર્ણ થયો હોય (એટલે કે પર્યુષણામાં તે તપને બદલે પારણું કરતો હોય. શંકા : તો પર્યુષણાસંબંધી જે તપ કરવાનો છે તે તો બાકી રહી જશે ને ? સમાધાન : ના,) (પજ્જોસવણા ઉસ્સારિતા =) 20 પર્યુષણાસંબંધી તપ તેને કરેલ માસક્ષપણ વિગેરેમાં સમાઈ જાય છે. અથવા તેણે જે માસક્ષપણ વિગેરે તપ આરંભ્યો હતો તે પર્યુષણામાં પણ ચાલુ રહેવાનો હતો પરંતુ તે સમયે આગળ તપ કરવામાં અસમર્થ જાણીને ગુરુએ જ તેને પારણું કરાવ્યું હોય. (તેથી તેની માટે ભક્ત—પાન લાવવાના હોવાથી કઈ વિધિ કરવી ? તે કહે છે કે —)

ત્યારે તપસ્વી પોતે ગોચરી જવા સમર્થ હોય તો જે નજીકના ઘરો હોય તેમાં ગોચરી માટે જાય.

25 જો નજીકમાં ઘરો નથી અથવા ત્યાં ઘરો છે પણ તપસ્વીને પ્રાયોગ્ય મળતું નથી તો જે રીતે ગુરુસંબંધી વિધિ કરવાની કહી તે રીતે તપસ્વી માટે પણ સમજવું. (અર્થાત્ પહેલાં તપ—વૈયાવચ્ચ બંને કરનાર,

૧. કર્તવ્યા ગ્રામાન્તરાદિ શૈક્ષકસ્ય વાઽનેતવ્યં શરીરવૈયાવૃત્ત્યં વા, તદા સ ઉપવાસં કરોતિ ગુરુવૈયાવૃત્ત્યં ચ ન શક્નોતિ, યોઽન્યો દ્વયોરપિ સમર્થઃ સ કરોતુ, અન્યો વા યોઽસમર્થ ઉપવાસાય સ કરોતિ નાસ્તિ ન વા લભેત ન જાનીયાદ્વા વિધિં તદા સ ચૈવ પૂર્વમુપવાસં કૃત્વા પશ્ચાત્ તદ્ (પર્વ) દિવસે ભુઙ્ગીત, તપસ્વી 30 નામ ક્ષપકસ્તસ્ય કર્તવ્યં ભવેત્, કિં તદા ન કરોતિ ?, સ તીરં પ્રાપ્તઃ પર્યુષણા ઉત્સારિતા, અસહુ ઇતિ વા-સ્વયં પારિતવાનુ, તદા સ્વયં હિંણ્ડતું સમર્થો યાનિ સમીપે તત્ર વ્રજતુ, નાસ્તિ ન વા લભતે શેષં યથા ગુરૌ વિભાષા, ગ્લાનત્વં—

જાણતિ જથા તર્હિ દિવસે અસહૂ હોતિ, વિજ્ઞેણ વા ભણિતં અમુગં દિવસં કીરહિતિ, અથવા સયં
ચેવ સો ગંડરોગાદીર્હિ તેર્હિ દિવસેર્હિ અસહૂ ભવતિત્તિ, સેસવિભાસા જથા ગુરુમ્મિ, કારણા
કુલગણસંઘે આયરિયગચ્છે વા તથેવ વિભાસા, પચ્છ સો અણાગતકાલે કાઠુણં પચ્છ સો
જેમેજ્જા પજ્જોસવણાતિસુ, તસ્સ જા કિર ણિજ્જરા પજ્જોસવણાદીર્હિ તહેવ સા અણાગતે કાલે
ભવતિ ગતમનાગતદ્વારમ્ । અધુનાઽતિક્રાન્તદ્વારાવયવાર્થપ્રતિપાદનાયાહ —

5

પજ્જોસવણાઇ તવં જો ખલુ ન કરેઇ કારણજ્જાણે ।

ગુરુવેયાવચ્ચેણં તવસ્સિગેલન્નયાણે વા ॥૧૫૭૦॥

સો દાઇ તવોકમ્મં પઢિવજ્જઇ તં અઇચ્છિણે કાલે ।

એયં પચ્ચક્કણાણં અઇકંતં હોઇ નાયવ્વં ॥૧૫૭૧॥

પઢ્ઢવણઓ અ દિવસો પચ્ચક્કણાણસ્સ નિઢ્ઢવણઓ અ ।

10

જહિયં સર્મિતિ દુન્નિવિ તં ભન્નઇ કોઢિસહિયં તુ ॥૧૫૭૨॥

માસે ૨ અ તવો અમુગો અમુગદિવસંમિ એવઇઓ ।

હઠ્ઠેણ ગિલાણેણ વ કાયવ્વો જાવ ઝસાસો ॥૧૫૭૩॥

એયં પચ્ચક્કણાણં નિયંટિયં ધીરપુરિસપન્નત્તં ।

જં ગિણ્હંતઽણંગારા અણિસ્સિઅપ્પા અપઢિબદ્ધા ॥૧૫૭૪॥

15

ચઠ્ઠદસપુલ્લી જિણકપ્પિએસુ પઢ્ઢમંમિ ચેવ સંઘયણે ।

એયં વિચ્છિન્નં ખલુ થેરાવિ તયા કરેસી ય ॥૧૫૭૫॥

પછી ઉપવાસ ન જ કરનાર, પછી આ સાધુ તપસ્વી માટે ગોચરી-પાણી પણ લઈ આવે. તે માટે
પર્યુષણામાં તપ ન થઈ શકે તેથી આ સાધુ અનાગત તપ કરે.)

ગ્લાનસંબંધી વિધિ જણાવે છે — પોતે જાણતો હોય કે પર્યુષણા વિગેરે દિવસોમાં ઉપવાસ
વિગેરેની સહનશક્તિ નથી અથવા વૈદ્યે કહ્યું હોય કે અમુક દિવસે તમારે આ ઔષધી લેવાની.
અથવા પોતે ગંડરોગ (= રોગવિશેષ) વિગેરેને કારણે તે દિવસોમાં અસહુ હશે. તો.... ગુરુની જેમ
બધી વિધિ જાણી લેવી. (અર્થાત્ તેને કારણે અનાગતતપ કરે.) અથવા કુલ-ગણ-સંઘ-આચાર્ય કે
ગચ્છસંબંધી કોઈ કાર્ય હોય તો પણ અનાગતકાળે જ તપ કરે અને પર્યુષણા વિગેરે દિવસોમાં
વાપરીને તે-તે કાર્યો પૂર્ણ કરે. આ રીતે કરવાથી પર્યુષણા વિગેરેમાં તપ કરવાથી જે નિર્જરા મળે
તે જ નિર્જરા અનાગતકાળે પણ પ્રાપ્ત થાય છે. અનાગતદ્વાર પૂર્ણ થયું.

20

25

અવતરણિકા : હવે અતિકાન્તદ્વારના વિસ્તારાર્થને પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

૧૦. જાનાતિ યથા તત્ર દિવસેઽસહિષ્ણુર્ભવતિ, વૈદ્યેન વા ભણિતં અમુષ્મિન્ દિવસે કરિષ્યતે, અથવા સ્વયમેવ
સ ગણ્ડરોગાદિભિસ્તેષુ દિવસેષુ અસહિષ્ણુર્ભવીતિ, શેષવિભાષા યથા ગુરૌ, કારણાત્ કુલગણસંઘેષુ આચાર્યે
ગચ્છે વા તથૈવ વિભાષા, પશ્ચાત્ત્સોઽનાગતકાલે કૃત્વા પશ્ચાત્ સ જેમેત્ પર્યુષણાદિષુ, તસ્ય વા કિલ નિર્જરા
પર્યુષણાદિભિસ્તથૈવ સાઽનાગતે કાલે ભવતિ ।

30

- પર્યુષણાયાં તપો યઃ ખલુ ન કરોતિ કારણજાતે સતિ, તદેવ દર્શયતિ ગુરુવૈયાવૃત્ત્યેન તપસ્વિગ્લાનતયા વેતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૧૫૭૦॥ સ ઇદાનીં તપઃકર્મ પ્રતિપદ્યતે તદતિક્રાન્તે કાલે એતત્ પ્રત્યાખ્યાનં—એવંવિધમતિક્રાન્તકરણાદતિક્રાન્તં ભવતિ જ્ઞાતવ્યમિતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૧૫૭૧॥
- ૫ ભાવત્યો પુણ પજ્જોસવણાણ્ણ એવં તેહિં ચેવ કારણેહિં ન કરેહિં, ગુરુતવસ્સિગિલાણકારણેહિં સો અતિક્રાન્તે કરેતિ, તથેવ વિભાસા । વ્યાખ્યાતમતિક્રાન્તદ્વારં, અધુના કોટીસહિતદ્વારં વિવૃણ્ણવત્ત્રાહ—પ્રસ્થાપકશ્ચ—પ્રારંભકશ્ચ દિવસઃ પ્રત્યાખ્યાનસ્ય નિષ્ણાપકશ્ચ—સમામિદિવસશ્ચ યત્ર—પ્રત્યાખ્યાને 'સમિતિ' ત્તિ મિલતઃ દ્વાવપિ પર્યન્તૌ તદ્ ભણ્યતે કોટીસહિતમિતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૧૫૭૨॥
- ૧૦ ભાવત્યો પુણ જત્થ પચ્ચક્ખાણસ્સ કોણો કોણો ય મિલતિ, કથં ? — ગોસે આવસ્સણ્ણ અભત્તદ્ધો ગહિતો અહોરત્તં અચ્છીઠ્ઠણ પચ્છ પુણરવિ અભત્તદ્ધં કરેતિ, બિતિયસ્સ પટ્ટવણા પઢમસ્સ નિટ્ટવણા, એતે દોઽવિ કોણા એગઢ્ઠા મિલિતા, અટ્ટમાદિસુ દુહતો કોડિસહિતં જો ચરિમદિવસે તંસ્સવિ એગા કોડી, એવં આયંબિલનિવ્વીતિયએગાસણ—એગઢ્ઠાણગાણિવિ, અથવા ઇમો અણ્ણો વિહી—અભત્તદ્ધં

- ટીકાર્થ : પર્યુષણામાં ગુરુવૈયાવચ્ચ, તપસ્વીની વૈયાવચ્ચ કે પોતે ગ્લાન પડે. તે રૂપ કારણ આવતા જે સાધુ તપ કરતો નથી ॥૧૫૭૦॥ તે સાધુ પર્યુષણા પૂર્ણ થયા બાદ અત્યારે તપ કરે છે તેનું તે પચ્ચક્ખાણ અતિક્રાન્ત કાળે કરેલું હોવાથી અતિક્રાન્તપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ॥૧૫૭૧॥
- ૧૫ ભાવાર્થ : પર્યુષણામાં તે જ ગુરુવૈયાવચ્ચ વિગેરે કારણોને કારણે તપ કરે નહીં ત્યારે તે પર્યુષણા પૂર્ણ થયા પછી તપ કરે છે. બાકી બધું વર્ણન અનાગત પ્રમાણે જાણવું. અતિક્રાન્તદ્વાર પૂર્ણ થયું.

- હવે કોટીસહિતદ્વારનું વિવરણ કરતા કહે છે — પ્રત્યાખ્યાનનો પ્રારંભક દિવસ અને પ્રત્યાખ્યાનની સમાપ્તિનો દિવસ આ બંને જે પ્રત્યાખ્યાનમાં ભેગા થતાં હોય તે પ્રત્યાખ્યાન કોટીસહિત કહેવાય છે. ॥૧૫૭૨॥ ભાવાર્થ આ પ્રમાણે — જ્યાં પચ્ચક્ખાણના બે કોટી = અંત ભાગો મળે છે. કેવી રીતે ? પ્રથમ દિવસ સવારે પ્રતિક્રમણમાં ઉપવાસનું પચ્ચક્ખાણ લીધું. અહોરાત્ર પસાર કરીને બીજા દિવસે સવારે ફરીથી ઉપવાસનું પચ્ચક્ખાણ લીધું. તેમાં બીજા દિવસનો પ્રારંભ અને પ્રથમ દિવસનો અંતિમ છેડો આ બંને ખૂણા જ્યાં ભેગા થયા તે કોટીસહિત પ્રત્યાખ્યાન જાણવું. અઠ્ઠમ વિગેરેમાં (અઠ્ઠમ હોય ત્યારે) પ્રથમ બે દિવસની સમાપ્તિરૂપ બે કોટીઓ અને છેલ્લા = ત્રીજા દિવસનો પ્રારંભરૂપ એક કોટી (આ બધાનું જ્યાં મિલન થાય તે કોટીસહિત.) આ જ પ્રમાણે આયંબિલ, નીવિ, એકાસણ, એકલકાણું વિગેરેમાં પણ જાણવું. અથવા આ બીજી વિધિ જાણવી — ઉપવાસ કર્યો અને

૧૧. ભાવાર્થઃ પુનઃ પર્યુષણાયાં તપસ્તૈરેવ કારણેન કરોતિ, યો વા ન સમર્થ ઉપવાસાય ગુરુતપસ્વિગ્લાનકારણેઃ સોઽતિક્રાન્તે કરોતિ, તથૈવ વિભાષા । ભાવાર્થઃ પુનર્વત્ર પ્રત્યાખ્યાનસ્ય કોણઃ કોણશ્ચ મિલતઃ, કથં ?, પ્રત્યૂષે આવશ્યકેઽભક્તાર્થો ગૃહીતઃ અહોરાત્રં સ્થિત્વા પશ્ચાત્ પુનરપિ અભક્તાર્થ કરોતિ, દ્વિતીયસ્ય પ્રસ્થાપના પ્રથમસ્ય નિષ્ણાપના, એતૌ દ્વાવપિ કોણૌ એકત્ર મિલિતૌ, અટ્ટમાદિષુ દ્વિધાતઃ કોટીસહિતં યશ્ચરમદિવસઃ
- ૩૦ (સ) તસ્યાપ્યેકા કોટી, એવમાચામાત્મનિર્વિકૃતિકૈકાસનૈક-સ્થાનકાન્યપિ, અથવાઽયમન્યો વિધિઃ-અભક્તાર્થઃ

કેતં આયંબિલેણ પારિતં, પુનરવિ અભત્તદ્વં કરેતિ આયંબિલં ચ, एवं एगासणगादीहिवि संजोगो
 कातव्वो, णिव्वीगादिसु सव्वेसु सरिसेसु विसरिसेसु य । गतं कोटिसहितद्वारं, इदानीं नियन्त्रितद्वारं
 न्यक्षेण निरूपयन्नाह—मासे २ च तपः अमुको अमुकदिवसे एतावत् षष्ठादि ह्येन—नीरुजेन
 ग्लानेन वा—अनीरुजेन कर्तव्यं यावदुच्छ्वासो यावदायुरिति गाथासमासार्थः ॥१५७३॥ एतत्
 प्रत्याख्यानमुक्तस्वरूपं नियन्त्रितं धीरपुरुषप्रज्ञासं—तीर्थकरणधरप्ररूपितं यद् गृह्णन्ति—प्रतिपद्यन्ते 5
 अनगारा—साधवः 'अनिसृतात्मानः' अनिदाना अप्रतिबद्धाः क्षेत्रादिष्विति गाथासमासार्थः ॥१५७४॥
 इदं चाधिकृतप्रत्याख्यानं न सर्वकालमेव क्रियते, किं तर्हि ?, चोद्दસગાહા—ચતુર્દશપૂર્વિજનકલ્પિકેષુ
 પ્રથમ એવ વજ્રઋષભનારાચસંહનને, એતદ વ્યવહિત્તમેવ, આહ—તદા પુનઃ કિં સર્વ એવ સ્થવિરાદયઃ
 કૃતવન્તઃ આહોશ્વિજ્જનકલ્પિકાદય એવેતિ ?, ઉચ્યતે, સર્વ એવ, તથા ચાહ—સ્થવિરા અપિ 'તદા'
 ચતુર્દશપૂર્વાદિકાલે, અપિશબ્દાદન્યે ચ કૃતવન્ત ઇતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૧૫૭૫॥ ભાવત્યો પુણ 10
 નિયંત્રિતં પામ ણિયમિતં, જથા એથ કાયવ્વં, અથવા છિણ્ણં જથા એથ અવસસં કાયવ્વંતિ,
 બીજા દિવસે આયંબિલદ્વારા પારણું કર્યું. ત્રીજા દિવસે પાછો ઉપવાસ, તેના પછી પાછું આયંબિલ.
 આ પ્રમાણે એકાસણ વિગેરે સાથે પણ સંયોગ કરવો. (અર્થાત્ ઉપવાસ—એકાસણ—ઉપવાસ—
 એકાસણ, એ જ પ્રમાણે ઉપવાસ—નીવિ—ઉપવાસ—નીવિ વિગેરે સંયોગો કરવા.) નીવિ વિગેરે
 બધામાં સરખા અને જુદા બંને પ્રકારના સંયોગો કરવા (અર્થાત્ પ્રથમદિવસે નીવિ. એ જ પ્રમાણે 15
 બીજા વિગેરે દિવસોમાં પણ નીવિ. આ સદૃશ સંયોગ થયો. વિસદૃશમાં — નીવિ—એકાસણ—
 નીવિ—એકાસણ વિગેરે.) કોટીસહિતદ્વાર પૂર્ણ થયું.

હવે નિયંત્રિતદ્વારને વિસ્તારથી નિરૂપણ કરતાં કહે છે — નિરોગી હોઉં કે ગ્લાન હોઉં યાવજજીવ
 સુધી દર મહિને મારે છઠ્ઠ વિગેરે આટલો તપ અમુક દિવસે કરવાનો જ. ॥૧૫૭૩॥ આવા પ્રકારનું
 પ્રત્યાખ્યાન નિયંત્રિતપ્રત્યાખ્યાન છે એમ ધીરપુરુષોએ = તીર્થકર—ગણપરોએ કહ્યું છે. આ 20
 નિયંત્રિતપ્રત્યાખ્યાન કે જેને નિદાન (= આશંસા) વિનાના, ક્ષેત્ર વિગેરેમાં અપ્રતિબદ્ધ = રાગ—દ્વેષ
 વિનાના એવા સાધુઓ ગ્રહણ કરે છે. ॥૧૫૭૪॥ આ નિયંત્રિતપ્રત્યાખ્યાન કાયમ માટે થતું નથી.
 તો ક્યારે થાય છે ? — આ પ્રત્યાખ્યાન ચૌદપૂર્વીઓ, જિનકલ્પિકો અને પ્રથમ વજ્રઋષભનારાચ-
 સંધયણવાળા સાધુઓ કરતા હતા. અત્યારે આ પ્રત્યાખ્યાન નાશ પામ્યું છે.

શંકા : તે સમયે પણ શું સ્થવિર વિગેરે બધાઓએ આ પ્રત્યાખ્યાન આચર્યું હતું કે જિનકલ્પિક 25
 વિગેરેઓએ આ આચર્યું હતું ?

સમાધાન : બધાએ આ પ્રત્યાખ્યાન આચર્યું હતું. આ જ વાત ગ્રંથકારશ્રી કરે છે કે — ત્યારે
 એટલે કે ચૌદપૂર્વી વિગેરેના કાળમાં સ્થવિરોએ પણ, અને 'અપિ' શબ્દથી બીજાઓએ આ પ્રત્યાખ્યાન
 આચર્યું હતું. ॥૧૫૭૫॥ ભાવાર્થ : નિયંત્રિત એટલે નિયમ સાથેનું પ્રત્યાખ્યાન. જેમ કે, મારે 30
 ૧૨. કૃત આચામામ્લેન પારયતિ, પુનરપ્યભક્તાર્થં કરોતિ આચામામ્લં ચ, एवं एकासनादिभिरपि संयोगः
 કર્તવ્યઃ, નિર્વિકૃત્યાદિષુ સર્વેષુ સદૃશેષુ વસદૃશેષુ ચ । ભાવાર્થઃ પુનર્નિયન્ત્રિતં નામ નિયમિતં યથાઽન્ત્ર
 કર્તવ્યં, અથવા છિન્નં યથાઽન્ત્રાવશ્યં કર્તવ્યમિતિ,

માસે ૨ અમુગેહિં ૨ દિવસેહિં ચતુર્થાદિ અદ્વમાદિ એવતિઓ છદ્વેણ અદ્વમેણ વા, હદ્વો તાવ કરેતિ
 ચેવ, જદાવિ ગિલાણો હવતિ તદાવિ કરેતિ ચેવ, ણવરિ ડસાસધરો, એતં ચ પચ્ચક્ષણાં
 પદમસંઘતણી અપડિબદ્ધા અણિસ્સિતા ઇહ ય પરત્થ ય, અથવા ણ મમ અસમત્થસ્સ અણ્ણો
 કાહિતિ ત્તિ, એવં સરીરે અપ્પડિબદ્ધા અણિસ્સિતા કુવ્વંતિ, એયં પુણ ચોદસપુલ્લીસુ પદમસંઘતણેણ
 5 જિણકપ્પેણ ય સમં વોચ્છિણ્ણં, જમ્હિ પુણ કાલે આચરિજ્જંતં થેરા તદા કરેતા આસિત્તિ,
 વ્યાખ્યાતં નિયન્ત્રિતદ્વારમ્ ।

સામ્પ્રતં સાકારદ્વારં વ્યાચિચ્છાસુરાહ —

મયહરગાગારેહિં અન્નત્થ વ કારણંમિ જાયંમિ ।

જો ભત્તપરિચ્છાયં કરેડુ સાગારકડમેયં ॥૧૫૭૬॥

- 10 અયં ચ મહાનયં ચ મહાનયં અનયોરતિશયેન મહાન્ મહત્તરઃ, આક્રિયત ઇત્યાકારઃ,
 નિયમથી તપ કરવો. એવા પ્રકારના નિયમ સાથે જે તપ કરે છે તે તપ નિયંત્રિત કહેવાય છે. અથવા
 છિન્ન એટલે કે વિશેષ(1)પ્રકારનું પ્રત્યાખ્યાન પહેલેથી જ ગ્રહણ કરે જેમ કે — દર મહિને અમુક-અમુક
 દિવસે ઉપવાસ વિગેરે કે અક્રમ વિગેરે છઠ્ઠથી કે અક્રમથી અવશ્ય મારે કરવો. નિરોગી હોઉં ત્યારે
 તો કરવાનો જ છે. પરંતુ જો ગ્લાન અવસ્થા આવે તો પણ અવશ્ય કરવાનો જ. આ નિયમ જ્યાં
 15 સુધી ઉચ્ચવાસને ધારણ કરું ત્યાં સુધીનો જાણવો. (આ પ્રમાણે વિશેષપ્રકારનો નિયમ લઈને જે
 પ્રત્યાખ્યાન થાય તે નિયંત્રિતપ્રત્યાખ્યાન જાણવું. (1)પ્રથમ વિકલ્પમાં કોઈ ચોક્કસ સમય નક્કી કર્યા
 વિના સામાન્યથી મારે તપ કરવો એમ માસ-દિવસ-તપ વિગેરે નક્કી કર્યા વિના અભિગ્રહ ધારણ
 કરે. બીજા વિકલ્પમાં ચોક્કસ દિવસ, ચોક્કસ તપ નક્કી કરીને અભિગ્રહ ધારણ કરે. એટલો ફરક
 જાણવો.) આ પ્રત્યાખ્યાન પ્રથમસંઘયણી, અપ્રતિબદ્ધ, આલોક અને પરલોકમાં નિદાન વિનાના
 20 સાધુઓ કરે છે અથવા ‘ભવિષ્યમાં અસમર્થ બનીશ ત્યારે કોઈ બીજો આ સંસારમાં સહાય કરનાર
 નહીં હોય’ (તેથી અત્યારે જ ધર્મ કરી લઉં) એમ વિચારી પોતાના શરીરને વિશેષ અપ્રતિબદ્ધ અને
 નિયાણા વિનાના સાધુઓ કરે છે. આ પ્રત્યાખ્યાન ચૌદપૂર્વીઓ, પ્રથમસંઘયણ અને જિનકલ્પિકોની
 સાથે નાશ પામ્યું. જે કાળે આ પ્રત્યાખ્યાન લેવાતું હતું તે કાળે સ્થવિરો પણ તે પથ્યક્રમાણ કરતા
 હતા. નિયંત્રિતદ્વારનું વ્યાખ્યાન કર્યું.

25 અવતરણિકા : હવે સાગારદ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : આ મહાન છે, અને આ પણ મહાન છે. આ આ બંનેમાં વધારે મહાન છે, એટલે

૧૩. માસે ૨ અમુષ્મિન્ ૨ દિવસે ચતુર્થાદિ અદ્વમાદિ એતાવત્, ષષ્ટેનાષ્ટમેન વા, હૃષ્તાવત્ કરોત્યેવ, યદાર્ષપિ
 ગ્લાનો ભવતિ તદાપિ કરોત્યેવ, પરં ઉચ્છાસધરઃ, એતચ્ચ પ્રત્યાખ્યાનં પ્રથમસંહનનિનોઽપ્રતિબદ્ધા અનિશ્રિતાઃ,

30 અત્ર ચામુત્ર ચ, અથવા ન મમાસમર્થસ્યાન્યઃ કરિષ્યતીત્યેવં શરીરેઽપ્રતિબદ્ધા અનિશ્રિતાઃ કુર્વન્તિ, એતત્
 પુનઃશ્રુતુર્દશપૂર્વિભિઃ પ્રથમસંહનનેન જિનકલ્પેન ચ સમં વ્યવચ્છિન્નં, યસ્મિન્ પુનઃ કાલે આચર્યન્તં સ્થવિરાસ્તદા
 કુર્વન્ત આસન્ ।

પ્રભૂતૈવંવિધાકારસત્તાસ્ત્યાપનાર્થં બહુવચનમતો મહત્તરાકારૈર્હેતુભૂતૈરન્યત્ર વા—અન્યસ્મિંશ્ચાનાભોગાદૌ
કારણજાતે સતિ ભુજિક્રિયાં કરિષ્યેઽહમિત્યેવં યો ભક્તપરિત્યાગં કરોતિ સાગારકૃતમેતદિતિ
ગાથાર્થઃ ॥૧૫૭૬॥ અવ્યવત્થો પુણ સહ આગારેહિં સાગારં, આગારાં ઊર્વાં સુત્તાણુગમે ભણિર્હિતિ,
તત્થ મહત્તરાગારેહિં—મહત્ત્રપયોયણેહિં, તેણ અભત્તદ્વો પચ્ચક્કાતો તાહે આયરિર્હિં ભણ્ણતિ—અમુગં
ગામં ગંતવ્વં, તેણ નિવેઙ્ગયં જથા મમ અજ્જ અબ્ભત્તદ્વો, જતિ તાવ સમત્થો કરેતુ જાતુ ય, ણ 5
તરતિ અણ્ણો ભત્તદ્વિતો અભત્તદ્વિઓ વા જો તરતિ સો વચ્ચતુ, ણત્થિ અણ્ણો તસ્સ વા કજ્જસ્સ
અસમત્થો તાથે તસ્સ ચેવ અભત્તદ્વિયસ્સ ગુરૂ વિસજ્જિતસ્સ ઇરિસસ્સ તં જેમંતસ્સ અણભિલાસસ્સ
અભત્તદ્વિતણિજ્જરા જા સા સે ભવતિ ગુરુણિઓણ, એવં ડસૂરલંભેવિ વિણસ્સતિ અચ્છંતં,
વિભાસા, જતિ થોવં તાથે જે ણમોક્કારિત્તા પોરુસિત્તા વા તેસિં વિસજ્જિજ્જતિ જે વા પારણિત્તા
કે મહત્તર છે. (મહત્તરશબ્દની આ માત્ર વ્યુત્પત્તિ જ છે.) જે પ્રહણ કરાય તે આગાર (= પ્રત્યાખ્યાનના 10
અપવાદના કારણો.) આવા પ્રકારના આગારો ઘણા બધા વિદ્યમાન છે એવું જણાવવા માટે બહુવચન
કરેલ છે. કારણભૂત એવા આ મહત્તર આગારો અને બીજા અનાભોગ વિગેરે કારણો ઉત્પન્ન થાય
તો હું ભોજન કરી પણ લઉં, (બાકી કરીશ નહીં) એ પ્રમાણે જે ભોજનનો ત્યાગ કરે છે તેનું તે
પચ્ચક્કાણ સાગારકૃત પચ્ચક્કાણ કહેવાય છે. ॥૧૫૭૬॥

વિસ્તારાર્થ — આગારો સહિતનું જે પ્રત્યાખ્યાન તે સાગારપ્રત્યાખ્યાન. સૂત્રાનુગમના અવસરે 15
આગારો જણાવવામાં આવશે. તેમાં મહત્તરઆગારોને = મોટા પ્રયોજનોને કારણે, જેમ કે, સાધુએ
ઉપવાસનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું. તેવામાં આચાર્યે કહ્યું — “તારે અમુક ગામમાં જવાનું છે.” સાધુએ
નિવેદન કર્યું કે — “આજે મારે ઉપવાસ છે.” તે સમયે જો તે સાધુ ઉપવાસ સાથે જવા સમર્થ હોય
તો ઉપવાસ કરે અને અન્ય ગામે જાય. હવે જો આ સાધુ સમર્થ નથી તો ગચ્છમાં જે બીજો સાધુ
વાપરનારો હોય કે ઉપવાસી હોય જે સમર્થ હોય તે જાય. બીજો કોઈ સાધુ નથી અથવા છે પણ તે 20
કાર્ય માટે સમર્થ નથી. ત્યારે તે ઉપવાસીને જ ગુરુ મોકલે. આ રીતે ગુરુની આજ્ઞાથી ભોજનની ઈચ્છા
ન હોવા છતાં ભોજન કરીને જનારા તે સાધુને ઉપવાસ જેટલી નિર્જરા પ્રાપ્ત થાય છે.

આ જ પ્રમાણે વહેલી સવારે કોઈ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થયું છે પણ પચ્ચક્કાણ આવે ત્યાં સુધીમાં તે
બગડી જાય એવું હોય તો જો તે થોડું હોય તો જેઓ નવકારશી કે પોરિસીવાળા હોય તેઓને આપે
અથવા કોઈ મોટા તપવિશેષનું પારણ કરનારાને કે અસહુને આપે. છતાં જો કોઈ ન હોય તો 25

૧૪. અવ્યવત્થઃ પુનઃ સહાકારૈઃ સાકારં, આકારા ઉપર સૂત્રાનુગમે ભણિષ્યન્તે, તત્ર મહત્તરાકારૈઃ—
મહત્ત્રયોજનૈઃ, તેનાભક્તાર્થઃ પ્રત્યાખ્યાતઃ તદાઽઽચાર્યૈર્ભગ્યન્તે—અમુકં ગ્રામં ગન્તવ્યં, તેન નિવેદિતં યથા
મમાદ્યાભક્તાર્થઃ, યદિ તાવત્સમર્થઃ કરોતુ યાતુ ચ, ન શક્નોતિ અન્યો ભક્તાર્થોઽભક્તાર્થો વા યઃ શક્નોતિ
સ વ્રજતુ, નાસ્ત્યન્યસ્તસ્ય વા કાર્યસ્ય ડસમર્થઃ તદા તમેવાભક્તાર્થિકં ગુરવો વિસર્જિતસ્ય ઈંદુશસ્ય તં
જેમતોઽનભિલાષ્યાભક્તાર્થનિર્જરા યા સા તસ્ય ભવતિ ગુરુનિયોગેન, એવમુત્સૂરલાભેઽપિ વિનંદ્યતિ તિહ્નં 30
વિભાષા, યદિ સ્તોકં તદા યે નમસ્કારસહિતકાઃ પૌરુષીયા વા તેષાં વિસર્જયેત્તુ યે વા પારણવન્તો

“જે વા અસહુ વિભાસા, એવં ગિલાણકજ્જેસુ અણ્ણતરે વા કારણે કુલગણસંઘકજ્જાદિવિભાસા, એવં જો ભત્તપરિચ્છાગં કરેતિ સાગારકહમેતંતિ । ગતં સાકારદ્વારં, ઇદાનીં નિરાકારદ્વારં વ્યાચિચ્છાસુરાહ —

નિજ્જાયકારણંમી મયહરગા નો કરંતિ આગારં ।

5 કંતારવિત્તિદુભ્ભિચ્છયાઙ્ગ એવં નિરાગારં ॥૧૫૭૭॥

નિશ્ચયેન યાતં—અપગતં કારણં—પ્રયોજનં યસ્મિન્નસૌ નિર્ચીતકારણસ્તસ્મિન્ સાધૌ મહત્તરઃ— પ્રયોજનવિશેષાસ્તત્ફલાભાવાત્ ‘ન કુર્વન્ત્યાકારં’ ન કુર્વન્ત્યાકારકાર્યમિત્યર્થઃ, ક્લ ?—કાન્તારવૃત્તૌ દુર્ભિક્ષતાયાં ચ—દુર્ભિક્ષભાવે ચેતિ ભાવઃ, અત્ર યત્ ક્રિયતે તદેવંભૂતં પ્રત્યાચ્છાનં નિરાકારમિતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૧૫૭૭॥ ભાવત્યો પુણ ણિજ્જાતકારણસ્સ તસ્સ જથા ણત્થિ એત્થ કિંચિવિ

10 વિત્તિ તાહે મહત્તરગાદિ આગારે ણ કરેતિ, અણાભોગસહસકારે કરેજ્જ, કિં નિમિત્તં ?, કહું વા અંગુલિં વા મુઘે છુહેજ્જ અણાભોગેણં સહસા વા, તેણ દો આગારા કજ્જંતિ, તં કહિં હોજ્જા ?, પચ્ચકખાણ પહેલાં પણ તેવા દ્રવ્યને વાપરનારને નિર્જરા પ્રાપ્ત થાય છે. આ જ પ્રમાણે ગ્લાનના કાર્યોમાં કે કુલ, ગણ, સંઘના કાર્યો વિગેરેમાં પણ સમજી લેવું. આ પ્રમાણે = આગારો સહિત જે ભોજનનો ત્યાગ કરે છે તેનું તે પચ્ચકખાણ સાગારકૃત પચ્ચકખાણ જાણવું. સાગારદ્વાર પૂર્ણ થયું.

15 અવતરણિકા : હવે નિરાગારદ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨ ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : નિશ્ચયથી જેમાં કારણ નીકળી ગયું છે તે નિર્ચીતકારણ (અર્થાત્ પચ્ચકખાણના અપવાદો સેવવા પડે એવા કારણો જેની માટે રહ્યાં નથી તેવો) સાધુ થાય ત્યારે મહત્તર એટલે કે પ્રયોજનવિશેષો પોતાના ફળનો અભાવ થવાથી આગારના કાર્યને કરતા નથી. (અર્થાત્ કોઈ પ્રયોજન રહે નહીં ત્યારે તે મહત્તરગારો અપવાદનું કારણ બનતા નથી.) આવું ક્યાં સંભવે ? તે કહે છે — જંગલમાં કે જ્યાં વૃત્તિ = પોતાના પ્રાણો ટકી શકે એવી ભિક્ષા મળતી નથી ત્યાં અને દુર્ભિક્ષકાળમાં. (ટૂંકમાં જ્યાં ભિક્ષા મળે એવી જ નથી તેવા જંગલમાં કે દુર્ભિક્ષકાળમાં પચ્ચકખાણના આગારો આગાર તરીકેનું કાર્ય કરતા નથી. આવા સમયે) જે પ્રત્યાખ્યાન કરાય છે તે નિરાગારપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. ॥૧૫૭૭॥

25 ભાવાર્થ : નીકળી ગયેલા કારણવાળા એવા સાધુને જંગલાદિમાં કોઈ પણ રીતે ભિક્ષા પ્રાપ્ત ન થવાની હોય ત્યારે સાધુ મહત્તરગાદિ આગારોને કરતો નથી. (અર્થાત્ તે જે પચ્ચકખાણ લે છે તેમાં મહત્તરગાદિ આગારો ગ્રહણ કરતો નથી.) અનાભોગ અને સહસાકાર આ બે આગારો ગ્રહણ કરે છે. શા માટે ? તે કહે છે — કદાચ કોઈ લાકડું કે આંગળી મોંમાં અનાભોગથી કે સહસા જતી રહે

૧૫. યે વાઽસહિષ્ણવઃ વિભાષાઃ, એવં ગ્લાનકાર્યેષુ અન્યતરસ્મિન્ વા કાર્યે કુલગણસંઘકાર્યાદિવિભાષા, 30 એવં યો ભક્તપરિત્યાગં કરોતિ સાકારકૃતમેતત્ । ભાવાર્થઃ પુનર્નિર્ચીતકારણસ્ય તસ્ય યથા નાસ્તિ અત્ર કાચિદ્વત્તિઃ તદા મહત્તરાદીનાકારાન્ ન કરોતિ, અનાભોગ સહસાકારૌ કુર્યાત્, કિંનિમિત્તં ?, કાષ્ઠં વાઽઙ્ગુલિં વા મુઘે ક્ષિપેત્ અનાભોગેન સહસા વા, તેન દ્વાવાકારૌ ક્રિયેતે, તત્ ક્લ ભવેત્ ?,

કંતારે જથા સિણપલ્લિમાદીસુ, કંતારેસુ વિત્તી ણ લહતિ, પડિણીણ વા પડિસિદ્ધં હોજ્જા, દુબ્બિમ્મં વા વટ્ટહિંદંતસ્સવિ ણ લબ્ભતિ, અથવા જાણતિ જથા ણ જીવામિત્તિ તાથે ણિરાગારં પચ્ચક્ખાતિ, વ્યાખ્યાતમનાકારદ્વારમ્ ।

સામ્પ્રતં કૃતપરિમાણદ્વારમધિકૃત્યાહ —

દત્તીહિં ડ કવલેહિં વ ઘરેહિં ભિક્ખાહિં અહવ દવ્વેહિં ।

5

જો ભક્તપરિચ્ચાયં કરેડ પરિમાણકડમેયં ॥૧૫૭૮॥

દત્તિભિર્વા કવલૈર્વા ગૃહૈર્ભિક્ષાભિરથવા દ્રવ્યૈઃ—ઓદનાદિભિરાહારાયમિતમાનૈર્યો ભક્તપરિત્યાગં કરોતિ 'પરિમાણકડમેતં'તિ કૃતપરિમાણમેતદિતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૧૫૭૮॥ અવયવત્થો પુણ દત્તીહિં અજ્જ મણ્ણા દત્તી દો વા ૩-૪-૫ દત્તી, કિં વા દત્તીણ પરિમાણં ?, છબ્બગંપિ જતિ એક્કસિં છુબ્ભતિ ણ્ણા દત્તી, ડોવલિયંપિ જતિયાઓ વારાઓ પપ્ફોડેતિ તાવતિયાઓ તાઓ 10 દત્તીઓ, એવં કવલે એક્કેણ ૨ જાવ બત્તીસં દોહિ ઋણિયા કવલેહિં, ઘરેહિં ણ્ણાદિણ્ણં ૨ ૩ ૪, ત્યારે પચ્ચક્ખાણનો ભંગ ન થાય તે માટે આ બે આગારો ગ્રહણ કરે છે. આવું નિરાગાર પ્રત્યાખ્યાન ક્યાં સંભવે ? — જંગલમાં. જેમ કે, ભિલોની પલ્લી વિગેરેવાળા જંગલમાં ભિક્ષા મળે નહીં અથવા સાધુઓના શત્રુએ ભિક્ષા આપવાનો નિષેધ કર્યો હોય, અથવા દુર્ભિક્ષવાળું ક્ષેત્ર હોય કે જ્યાં ગોચરી માટે ઘણું કરવા છતાં ભિક્ષા પ્રાપ્ત થાય નહીં. અથવા પોતે જાણે કે હવે હું જીવીશ નહીં. ત્યારે 15 નિરાગાર પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કરે છે. અનાગારદ્વાર પૂર્ણ થયું.

અવતરણિકા : હવે કૃતપરિમાણદ્વારને આશ્રયીને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : આહાર માટે આટલી દત્તીઓ, આટલા કવલો, આટલા ઘરો, આટલી ભિક્ષાઓ કે ભાત વિ. આટલા દ્રવ્યો સિવાય ભોજનનો પરિત્યાગ જે કરે છે તેનું તે પ્રત્યાખ્યાન કૃતપરિમાણ 20 જાણવું. ॥૧૫૭૮॥ ભાવાર્થ : આજે મારે એક દત્તી અથવા બે દત્તી કે ૩, ૪, કે ૫ દત્તી ગ્રહણ કરવી. (આવા પ્રકારના પ્રમાણથી કરેલું પ્રત્યાખ્યાન કૃતપરિણામ કહેવાય છે.) અથવા દત્તીનું પરિમાણ કેટલું જાણવું ? તે કહે છે — છબ્બક (પાત્રવિશેષ)વડે પણ જો એકવાર વહોરાવે તો તે એક દત્તી કહેવાય. એ જ પ્રમાણે ચમચાથી પણ જેટલીવાર વહોરાવે તેટલી દત્તીઓ થાય છે. આ જ પ્રમાણે કવલોમાં પ્રમાણ આ પ્રમાણે જાણવું કે એક કોણિયા જેટલું વાપરીશ, બે કોણિયા જેટલું 25 વાપરીશ એમ કરતાં—કરતાં છેલ્લે બે ન્યૂન એવા બત્રીસ કવલો જેટલું વાપરીશ. એ જ પ્રમાણે એક ઘર, બે ઘર, ત્રણ, ચાર કે પાંચ વિગેરે ઘરો (માંથી જેટલું મળે તેટલું વાપરીશ.) અથવા ભિક્ષામાં

૧૬. કાન્તારે યથા ણ્ણપલ્લ્યાદિષુ, કાન્તારેષુ વૃત્તિં ન લભતે, પ્રત્યનીકેન વા પ્રતિષિદ્ધં ભવેત્, દુર્ભિક્ષં વા વર્તતે હિંદમાનેનાપિ ન લભ્યતે, અથવા જાનાતિ યથા ન જીવિષ્યામીતિ તદા નિરાકારં પ્રત્યાખ્યાતિ ।

અવયવર્થઃ પુનર્દત્તિભિઃ અથ મયા એકા દત્તિદ્વૈં વા ૩ ૪ ૫ દત્તયઃ, કિં વા દત્તેઃ પરિમાણં ?, છબ્બકમપિ 30 યદિ એકશઃ ક્ષિપતિ એકા દત્તિઃ, દર્શીમપિ યાવતો વારાન્ પ્રસ્ફોટયતિ તાવત્યસ્તા દત્તયઃ, એવં કવલે એકેન યાવત્ દ્વાત્રિંશતા દ્વાખ્યામૂના કવલાભ્યાં, ગૃહૈરેકાદિભિઃ ૨ ૩ ૪,

ભિક્ષ્ણાઓ એગાદિયાઓ ૨ ૩ ૪, દવ્વં અમુગં ઓદણે ખજ્જગવિહી વા આયંબિલં વા અમુગં વા કુસણં એવમાદિવિભાસા, ગતં કૃતપરિણામદ્વારં ।

અધુના નિરવશેષદ્વારાવયવાર્થં અભિધાતુકામ આહ —

સવ્વં અસણં સવ્વં પાણગં સવ્વખજ્જભુજ્જવિહં ।

5

વોસિરહ સવ્વભાવેણ એયં ભણિયં નિરવસેસં ॥૧૫૭૯॥

સર્વમણનં સર્વં ચ પાનકં સર્વખાદ્યભોજ્યવિધિં—ખાદ્યપ્રકારં ભોજ્યપ્રકારં ચ વ્યુત્પૂજતિ—
પરિત્યજતિ સર્વભાવેન—સર્વપ્રકારેણ ભણિતમેતન્નિરવશેષં તીર્થકરગણધરૈરિતિ ગાથાસમાસાર્થઃ
॥૧૫૭૯॥ વિત્થરત્થો પુણ જો અસણસ્સ સત્તરસવિધસ્સ વોસિરતિ પાણગસ્સ અણેગવિધસ્સ
ખંડપાણમાદિયસ્સ ખાદ્યમં અણેગવિધં ફલમાદિ સાદિમં અણેગવિધં મધુમાદિ એતં સવ્વં જાવ

10 વોસિરતિ એતં ણિરવસેસં, ગતં નિરવશેષદ્વારમ્ ।

ઇદાનીં સંકેતદ્વારવિસ્તારાર્થપ્રતિપાદનાયાહ —

અંગુલ્લમુદ્દિગંઠીઘરસેઝ્ઝાસથિવુગજોઢકલ્લે ।

ભણિયં સકેયમેયં ધીરેહિં અણંતનાણીહિં ॥૧૫૮૦॥

અઙ્ગુલ્લ મુદ્દિગેત્યાદિદ્વન્દ્વઃ અઙ્ગુલ્લમુદ્દિગ્નિગૃહસ્વેદોચ્છાસસ્તિબુકજ્યોતિષ્કાસ્તાન્ ચિહ્નં કૃત્વા

15 સંસૃષ્ટ વિગેરેમાંથી એક, બે વિગેરે. દ્રવ્યમાં અમુક દ્રવ્યો જેમ કે, ત્યાત અથવા જુદા—જુદા પ્રકારના
ખાદ્યવિશેષો અથવા આયંબિલ અથવા અમુક ગોરસ આવા પ્રકારના જુદા—જુદા દ્રવ્યોમાંથી અમુક
દ્રવ્યો વાપરીશ. (આવા પ્રકારના અમુક ચોક્કસ પરિમાણને આશ્રયીને કરેલું પ્રત્યાખ્યાન કૃતપરિમાણ
કહેવાય છે.) કૃતપરિમાણદ્વાર પૂર્ણ થયું.

અવતરણિકા : હવે નિરવશેષદ્વારને વિસ્તારથી કહેવાની ઇચ્છાવાળા કહે છે ⇨

20 ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સર્વપ્રકારના અશનો, સર્વપ્રકારના પાણી, સર્વપ્રકારના ખાદ્ય (= ખાદિમ) અને
સર્વપ્રકારના ભોજ્ય (= સ્વાદિમ) જે પ્રત્યાખ્યાનમાં સર્વ પ્રકારે છોડાય છે. તે પ્રત્યાખ્યાનને તીર્થકર—
ગણધરો નિરવશેષ કહે છે. ॥૧૫૭૯॥ વિસ્તારાર્થ : જે સાધુ સત્તરપ્રકારના (શાલિ વિગેરે
ધાન્યમાંથી બનેલા) અશન, ખાંડનું પાણી વિગેરે અનેકપ્રકારના પાણી, ફળ વિગેરે અનેકપ્રકારના

25 ખાદિમ અને મધ વિગેરે અનેકપ્રકારના સ્વાદિમ આ બધાનો ત્યાગ કરે છે તેનું તે પ્રત્યાખ્યાન
નિરવશેષ જાણવું. નિરવશેષદ્વાર પૂર્ણ થયું.

અવતરણિકા : હવે સંકેતદ્વારના વિસ્તારાર્થને પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : અંગુલો, મુઠ્ઠી, ગાંઠ, ઘર, પરસેવો, ઉચ્છ્વાસ, પાણીના પરપોટા, દીપકની જ્યોતિ,

30 ૧૭. ભિક્ષા એકાદિકાઃ ૨, ૩, ૪, દ્રવ્યમમુકમોદનઃ ખાદ્યકવિધિર્વા આચામામ્લં વા અમુકં વા દ્વિદલં
એવમાદિ વિભાષા । વિસ્તારાર્થઃ પુનર્યોજનસ્ય સમ્પદશવિધસ્ય વ્યુત્પૂજતિ પાનકસ્યાનેકવિધસ્ય ખણ્ડપાનમાદેઃ
ખાદિમમનેકવિધં ફલ્લાદિ સ્વાદિમમનેકવિધં મધ્વાદિ એતત્ સર્વં વાવદ્વ્યુત્પૂજતિ એતત્ નિરવશેષં ।

યત્ ક્રિયતે પ્રત્યાખ્યાનં તત્ ભણિતમ્—ઉક્તં સદ્ગતમેતત્, કૈઃ ?—ધીરૈઃ—અનન્તજ્ઞાનિભિરિતિ
શાથાસમાસાર્થઃ ॥૧૫૮૦॥ અવયવત્થો પુનઃ કેતં નામ ચિંધં, સહ કેતેન સદ્ગતં, સચિદ્ગતિત્વર્થઃ,
'સો સાધુ સાવગો વા પુણ્ણેવિ પચ્ચક્કાણે કિંચિ ચિન્ધં અભિગિણ્ણહિતિ, જાવ એવં તાવાહં ણ
જિમેમિતિ, તાણિમાણિ ચિન્ધાનિ, અંગુલ્લમુલ્લિંગંઠિઘરસેતઝ્ઝાસથિબુગદીવગાણિ, તત્થ તાવ સાવગો
પોરુસીં પચ્ચક્કાણ્ણિતો તાહે છેત્તં ગતો, ઘરે વા ઠિતો ણ તાવ જેમેતિ, તાહે ણ કિર વડ્ઢિતિ 5
અપચ્ચક્કાણ્ણસસ અચ્છિત્તું, તદા અંગુલ્લચિંધં કરેતિ, જાવ ણ મુયામિ તાવ ન જેમેમિત્તિ, જાવ વા
મુલ્લિં ણ મુયામિ જાવ વા ગંઠિં ણ મુયામિ, જાવ ઘરં ણ પવિસામિ, જાવ સેઓ ણ ણસ્સતિ જાવ
વા એવતિયા ઉસ્સાસા પાણિયમંચિતાએ વા જાવ એત્તિયા થિબુગા ઉસ્સાભિંદુથિબુગા વા, જાવ એસ
દીવગો જલતિ તાવ અહં ણ ભુંજામિત્તિ, ન કેવલં ભક્તે અણ્ણેસુવિ અભિગ્ગહવિસેસેસુ સંકેતં
ભવતિ, એવં તાવ સાવયસ્સ, સાધુસ્સવિ પુણ્ણે પચ્ચક્કાણે કિં અપચ્ચક્કાણી અચ્છઊ ? તમ્હા 10

આ બધાને ચિહ્ન કરીને જે પ્રત્યાખ્યાન કરાય છે. અનન્તજ્ઞાનીઓ તે પ્રત્યાખ્યાનને સંકેતપ્રત્યાખ્યાન
કહે છે. ॥૧૫૮૦॥ વિસ્તારાર્થ : કેત એટલે ચિહ્ન. ચિહ્ન સાથેનું જે છે તે સંકેત. સાધુ કે શ્રાવક
પ્રત્યાખ્યાન પૂર્ણ થવા છતાં પણ કોઈ ચિહ્નનો અભિગ્રહ કરે છે કે જ્યાં સુધી આ પ્રમાણે છે ત્યાં સુધી
હું જમીશ નહીં. તે ચિહ્નો આ પ્રમાણેના છે — અંગુલો, મુલ્લિ, ગાંઠ, ઘર, પરસેવો, ઉચ્છ્વાસ,
પાણીના ટીપાં, દીપક. 15

કોઈ એક શ્રાવક પોરિસીનું પ્રત્યાખ્યાન કરીને ખેતરે ગયો અથવા ઘરે રહ્યો. પોરિસીના
પચ્ચક્કાણનો સમય થયો છતાં તે જમતો નથી. તે સમયે શ્રાવકને જ્યાં સુધી જમે નહીં ત્યાં સુધી
પચ્ચક્કાણ વિના રહેવું જોઈએ નહીં. તેથી તે શ્રાવક અંગુલાનું ચિહ્ન કરે છે એટલે કે જ્યાં સુધી
અંગુલાને વાળું નહીં ત્યાં સુધી જમીશ નહીં, અથવા જ્યાં સુધી મુલ્લિને વાળું નહીં કે ગાંઠને ખોલું
નહીં, કે ઘરમાં પ્રવેશું નહીં, અથવા જ્યાં સુધી પરસેવો સૂકાય નહીં, અથવા જ્યાં સુધી આટલા 20
ઉચ્છ્વાસ ન થાય અથવા પાણીના આ ભાજનમાં રહેલા પાણીના ટીપાં કે ઝાકળના ટીપાં જ્યાં સુધી
સૂકાય નહીં, અથવા જ્યાં સુધી આ દીપક બળે છે ત્યાં સુધી હું જમીશ નહીં. માત્ર ભોજનમાં જ નહીં
પણ બીજા અભિગ્રહવિશેષોમાં પણ સંકેત થાય છે. આ શ્રાવકનું કહ્યું. સાધુએ પણ પચ્ચક્કાણ પૂર્ણ
થયા બાદ શા માટે પચ્ચક્કાણ વિના રહેવું ? (અર્થાત્ ન રહેવું જોઈએ.) તેથી સાધુએ પણ આ

૧૮. અવયવર્થઃ પુનઃ કેતં નામ ચિહ્નં સ સાધુઃ શ્રાવકો વા પૂર્ણેઽપિ પ્રત્યાખ્યાને કિઞ્ચિદ્ધિહ્નં અભિગૃહ્ણતિ 25
યાવદેવં તાવદહં ન જેમામીતિ, તાનીમાનિ ચિહ્નાનિ અદ્ઢુલ્લઃ મુલ્લિગ્રંથિર્ગૃહં સ્વેદબિન્દુરુચ્છાસાઃ સ્તિબુકો દીપઃ,
તત્ર તાવત્ શ્રાવકઃ પૌરુષીં પ્રત્યાખ્યાનવાન્ તદા ક્ષેત્રં ગતઃ ગૃહં વા સ્થિતઃ ન તાવત્ જેમતિ, તદા કિલ ન
વર્તતેઽપ્રત્યાખ્યાનેન સ્થાતું, તદા અદ્ઢુલ્લચિહ્નં કરોતિ યાવત્ર મુલ્લિમિ તાવત્ર જેમામિ યાવદ્દા મુલ્લિં ન મુલ્લિમિ
યાવદ્દા ગ્રંથિં ન મુલ્લિમિ યાવદ્દા ગૃહં ન પવિશામિ યાવદ્દા સ્વેદો ન નશ્યતિ યાવદ્દા એતાવન્ત ઉચ્છાસાઃ
પાનીયમંચિકાયાં વા યાવદેતાવન્તઃ સ્તિબુકા અવશ્યાયબિન્દવો વા યાવદેષ દીપકો જ્વલતિ તાવદહં ન 30
ભુજ્ઞે, ન કેવલં ભક્તેઽન્યેષ્વપિ અભિગ્રહવિશેષેષુ સંકેતં ભવતિ, એવં તાવત્ શ્રાવકસ્ય, સાધોરપિ પૂર્ણ
પ્રત્યાખ્યાને કિમપ્રત્યાખ્યાની તિષ્ઠતુ ? તસ્માત્

તેર્ણવિ કાતવ્વં સઙ્કેતમિતિ, વ્યાખ્યાતં સઙ્કેતદ્વારમ્ ।

સામ્પ્રતમદ્વાદ્વારપ્રતિપિપાદયિષયાહ —

અદ્ધા પચ્ચક્કાણં જં તં કાલપ્પમાણછેણં ।

પુરિમદ્ધુપેરિસીએ મુહુત્તમાસદ્ધમાસેહિં ॥૧૫૮૧॥

- 5 વ્યાખ્યા—અદ્ધા—કાલે પ્રત્યાખ્યાનં યત્ કાલપ્રમાણચ્છેદેન ભવતિ, પુરિમાર્દ્ધપૌરુષીભ્યાં મુહૂર્તમાસાર્દ્ધમાસૈરિતિ ગાથાસદ્ધક્ષેપાર્થઃ ॥૧૫૮૧॥ અવયવત્થો પુણ અદ્ધા ણામ કાલો કાલો જસ્સ પરિમાણં તં કાલેણાવબદ્ધં કાલપચ્ચક્કાણં, તંજથા—ણમોક્કાર પોરિસિ પુરિમદ્ધુએકાસણા અદ્ધમાસમાસં, ચશબ્દેન દોણિણ દિવસા તિણિણ દિવસા માસા વા જાવ છમ્માસિત્તિ પચ્ચક્કાણં, એતં અદ્ધાપચ્ચક્કાણં । ગતમદ્ધાપ્રત્યાખ્યાનં, ઇદાનીં ઉપસંહરત્ત્રાહ — [ગ્રં ૨૧૫૦૦]

- 10 મળિયં દસવિહમેયં પચ્ચક્કાણં ગુરુવણેસેણં ।
કયપચ્ચક્કાણવિહિં એત્તો વોચ્છં સમાસેણં ॥૧૫૮૨॥
આહ જહ જીવધાએ પચ્ચક્કાએ ન કારણે અન્નં ।
ભંગમયાડસણદાણે ધુવ કારવણંતિ નણુ દોસો ॥૧૫૮૩॥
નો કયપચ્ચક્કાણો, આયરિયાઈણ દિજ્જ અસણાઈ ।
15 ન ય વિરઈપાલણાઓ વેયાવચ્ચં પહાણયરં ॥૧૫૮૪॥
નો તિવિહંતિવિહેણં પચ્ચક્કાણં અન્નદાણકારવણં ।
સુદ્ધસ્સ તઓ મુણિણો ન હોઈ તબ્ભંગહેજ્જિત્તિ ॥૧૫૮૫॥
સયમેવણુપાલણિયં દાણુવણસો ય નેહ પડિસિદ્ધો ।
તા દિજ્જ ઉવડિસિજ્જ વ જહા સમાહીઈ અન્નેસિં ॥૧૫૮૬॥

- 20 પ્રમાણેના સંકેતપ્રત્યાખ્યાન કરવા જોઈએ. સંકેતદ્વાર પૂર્ણ થયું.
અવતરણિકા : હવે અદ્ધાદ્વારનું પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨
ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણવો.

- ટીકાર્થ : અદ્ધા એટલે કાળ. જે પ્રત્યાખ્યાન કાળના પ્રમાણના ભાગથી એટલે કે પુરિમદ્ધ, પોરિસી, મુહૂર્ત, અર્ધમાસ, માસને આશ્રયીને થાય છે તે પ્રત્યાખ્યાન અદ્ધાપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે.
25 ॥૧૫૮૧॥ વિસ્તારાર્થ : અદ્ધા એટલે કાળ. જેનું માન કાળ છે તે કાળથી યુક્ત (હોવાથી) કાળપચ્ચક્કાણ જાણવું. તે પચ્ચક્કાણ આ પ્રમાણેના છે — નવકારશી, પોરિસી, પુરિમદ્ધ, એકાસણ, અર્ધમાસ, માસ, 'ચ' શબ્દથી બે દિવસ, ત્રણ દિવસ, માસ વિગેરેથી લઈ છ માસ. આ બધા અદ્ધાપચ્ચક્કાણ છે. અદ્ધાપ્રત્યાખ્યાનદ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે ⇨
ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણવો.

- 30 ૧૧. તેનાપિ કર્તવ્યં સંકેતમિતિ । અવયવર્થઃ પુનઃ અદ્ધા નામ કાલઃ, કાલો યસ્ય પરિમાણં તત્ કાલેનાવર્બદ્ધં પ્રત્યાખ્યાનં, તદ્વથા-નમસ્કારસહિતં પૌરુષી પૂર્વાર્ધેકાશનાર્ધમાસમાસાનિ ચશબ્દેન દ્વૌ દિવસૌ ત્રયો દિવસા માસૌ વા યાવત્ ષષમાસાઃ ઇતિ પ્રત્યાખ્યાનં, એતદદ્ધાપ્રત્યાખ્યાનં,

કયપચ્ચક્ષ્ણાણોઽવિ ચ આયરિયગિલાણબાલવુઙ્ગાણં ।

દિજ્જાસણાઙ્ગ સંતે લાભે કયવીરિયાયારો ॥૧૫૮૭॥

મળિતં દશવિધમેતત્ પ્રત્યાખ્યાનં ગુરુપદેશેન, કૃતં પ્રત્યાખ્યાનં ચેન સ તથાવિધસ્તસ્ય વિધિસ્તં 'અતઃ' ઋદ્ધ્વં વક્ષ્યે 'સમાસેન' સંક્ષેપેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૮૨॥ પ્રત્યાખ્યાનાધિકાર એવાહ પરઃ, કિમાહ ?—યથા જીવઘાતે—પ્રાણાતિપાતે પ્રત્યાખ્યાતે સત્યસૌ પ્રત્યાખ્યાતા ન 5 કારણત્યન્યમિતિ—ન કારયતિ જીવઘાતં અન્યપ્રાણિનમિતિ, કુતઃ ?—મહાભયાત્—પ્રત્યાખ્યાન—મહાભયાદિત્યર્થ, ભાવાર્થઃ—અશ્યત ઇત્યશનમ્—ઓદનાદિ તસ્ય દાનમ્—અશનદાનં તસ્મિન્નશનદાને, અશનશબ્દઃ પાનાદ્યુપલક્ષણાર્થઃ, તતશ્ચૈતદુક્તં ભવતિ—કૃતપ્રત્યાખ્યાનસ્ય સતઃ અન્યસ્મૈ અશનાદિદાને ધ્રુવં કારણમિતિ—અવશ્યં મુજિક્રિયાકારણં, અશનાદિલાભે સતિ મોક્તુર્મુજિક્રિયાસદ્ભાવાત્, તતઃ કિમિતિ ચેત્, નનુ દોષઃ—પ્રત્યાખ્યાનમહાદોષ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૮૩॥ અતઃ—' નો કયપચ્ચક્ષ્ણાણો 10 આયરિયાઈણ દિજ્જ અસણાઈ' યતશ્ચૈવમતઃ ન કૃતપ્રત્યાખ્યાનઃ પુમાનાચાર્યાદિભ્ય આદિશબ્દા—દુપાધ્યાયતપસ્વિશૈક્ષકગ્લાનવૃદ્ધાદિપરિગ્રહઃ દદ્યાત્, કિમ્ ?—અશનાદિ, સ્યાદેતદ્—દદતો વૈયાવૃત્યલાભ ઇત્યત આહ—ન ચ વિરતિપાલનાદ્ વૈયાવૃત્યં પ્રધાનતરમતઃ સત્યપિ ચ લાભે કિં તેનેતિ ગાથાર્થઃ—॥૧૫૮૪॥ એવં વિનેયજનહિતાય પરાભિપ્રાયમાશંક્ય ગુરુરાહ—ન 'ત્રિવિધં' કરણકારણાનુમતિભેદભિન્નં "ત્રિવિધેન" મનોવાક્કાયયોગત્રયેણ પ્રત્યાખ્યાતા પ્રત્યાચષ્ટે 15

ગાથાર્થઃ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થઃ આ પ્રમાણે ગુરુના ઉપદેશથી દશ પ્રકારનું પ્રત્યાખ્યાન કહ્યું. હવે પછી જેણે પ્રત્યાખ્યાન કર્યું છે તેની વિધિને હું સંક્ષેપથી કહીશ. ॥૧૫૮૨॥ આ પ્રત્યાખ્યાનના અધિકારમાં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે. કયો પ્રશ્ન કરે છે ? તે કહે છે — જેમ જીવઘાતનું પ્રત્યાખ્યાન કરનારો બીજા પાસે જીવઘાત કરાવતો નથી, કારણ કે તેમાં તેને પ્રત્યાખ્યાનના ભંગનો ભય છે. (તેની જેમ જ ઉપવાસનું) 20 પ્રત્યાખ્યાન કરનારો બીજાને અશન વિગેરે લાવીને આપે તો તેમાં સુતરામ્ ભોજન કરાવવાનું તો આવ્યું કારણ કે સામેવાળાને અશન વિગેરેની પ્રાપ્તિ થવાથી તે તો ભોજન કરવાનો જ છે. અને આ રીતે બીજાને ભોજન આપવામાં પ્રત્યાખ્યાનના ભંગનો દોષ નક્કી થવાનો જ છે. જે ખવાય તે અશન એટલે કે ભાત વિગેરે. તેનું દાન તે અશનદાન એમ સમાસ જાણવો. અશનશબ્દના ઉપલક્ષણથી પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ લઈ લેવા. ॥૧૫૮૩॥ 25

આથી પ્રત્યાખ્યાન કરનારો સાધુ આચાર્ય વિગેરેને આદિશબ્દથી ઉપાધ્યાય, તપસ્વી, નૂતન સાધુ, ગ્લાન, વૃદ્ધ વિગેરેને અશન વિગેરે લાવીને આપે નહીં. કદાચ તમને (ઉત્તરપક્ષને) લાગતું હશે કે — અશન વિગેરે આપનારને વૈયાવચ્ચનો લાભ તો મળેને. તેની સામે શિષ્ય કહે છે કે — વિરતિના પાલન કરતા વૈયાવચ્ચ વધુ પ્રધાન નથી. તેથી વૈયાવચ્ચનો લાભ મળતો હોય તો પણ (જો વિરતિનો ભંગ થતો હોય તો) તેવા લાભનું શું કામ છે. ॥૧૫૮૪॥ 30

આ પ્રમાણે શિષ્યસમૂહના હિત માટે પર વ્યક્તિના અભિપ્રાયને જાણાવીને હવે ગુરુ કહે છે — પ્રત્યાખ્યાન કરનારો પ્રસ્તુત એવા અશનાદિનું પ્રત્યાખ્યાન કરણ, કરાવણ, અનુમતિથી મન—વચન—

- પ્રક્રાન્તમશનાદિ અતોઽન્યપુગતોપાલમ્બશ્ચોદકમતં, યતશ્ચૈવમ્ અન્યસ્મૈ દાનમન્યદાનમશનાદેરિતિ ગમ્યતે, તેન હેતુભૂતેન કારણં ભુજિક્રિયાગોચરમન્યદાનકારણં તચ્છુદ્ધસ્ય—આશંસાદિદોષરહિતસ્ય તતઃ—તસ્માત્ મુનેઃ—સાધોઃ ન ભવતિ તદ્ભક્તહેતુઃ—પ્રક્રાન્તપ્રત્યાખ્યાનભક્તહેતુઃ, તથાઽન્યપુગમાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૮૫॥
- 5 કિંચ—સ્વયમેવ—આત્મનૈવાનુપાલનીયં પ્રત્યાખ્યાનમુક્તં નિર્યુક્તિકારેણ, દાનોપદેશૌ ચ નેહ પ્રતિષિદ્ધૌ, તત્રાત્મનાઽઽનીય વિતરણં દાનં દાનશ્રાદ્ધકાદિકુલાખ્યાનં તૂપદેશ ઇતિ, યસ્માદ્ એવં તસ્માદ્ દદ્યાદુપદિશેદ્યા, 'યથાસમાધિના' યથાસામર્થ્યેન 'અન્યેભ્યો' બાલાદિભ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૮૬॥ અમુમેવાર્થ સ્પૃષ્ટયન્નાહ—'કય' ઇત્યાદિ, નિગદસિદ્ધા, ॥૧૫૮૭॥
- 10 એત્થ પુણ સામાચારી—સયં અભુંજંતોવિ સાધૂણં આણેત્તા ભક્તપાણં દેજ્જા, સંતં વીરિયં ણ નિગૂહિતવ્વં અપ્પણો, સંતે વીરિણે અપ્પણો ણાઽઽણાવેયવ્વો, જથા અજ્જો અમુગસ્સ આણેદુ દેહિ, તમ્હા અપ્પણો સંતે વીરિણે આચરિયગિલાણબાલવુદ્ધપાહુણગાદીણ ગચ્છસ્સ વા સંણાયકુલેહિતો વા અસંણાતર્ણિ કાયાએ કરતો નથી. તેથી શિષ્યનો મત = અભિપ્રાય એ નહીં સ્વીકારેલાસંબંધી દોષરૂપ છે. (અર્થાત્ સાધુઓ હું બીજાને ભોજન કરાવીશ નહીં એવું પ્રત્યાખ્યાન જ લીધું નથી કે જેથી પ્રત્યાખ્યાનભંગનો દોષ લાગે. આમ નહીં સ્વીકારેલ વસ્તુનો શિષ્ય દોષ આપે છે.) અન્યને જે અશનાદિનું દાન તે અન્યદાન. બીજાને લાવીને આપવાના કારણે થતું જે ભોજનસંબંધી કારણ તે અન્યદાનકારણ એ પ્રમાણે
- 15 સમાસ જાણવો. (ટૂંકમાં બીજાને ભોજન લાવીને આપવું તે ભોજનસંબંધી કારણ = કારણ છે.) (પ્રત્યાખ્યાન કરનારો સાધુ ત્રિવિધ—ત્રિવિધે ભોજનનો ત્યાગ કરતો નથી) તેથી આશંસા વિગેરે દોષોથી રહિત એવા સાધુનું આ અન્યદાનકારણ (= બીજાને અશનાદિ લાવી આપવાદ્વારા સામેવાળા જે ભોજનક્રિયા કરે તે) સાધુના ઉપવાસ વિગેરે પ્રત્યાખ્યાનના ભંગનું કારણ બનતું નથી, કારણ કે સાધુએ પ્રત્યાખ્યાન કરતી વખતે 'હું ભોજન કરાવીશ પણ નહીં' એવું કઈ સ્વીકારેલું નથી. ॥૧૫૮૫॥
- 20 વળી — પૂર્વે નિર્યુક્તિકારે કહ્યું છે કે પ્રત્યાખ્યાન પોતે જ પાળવાનું છે. દાન અને ઉપદેશમાં અહીં પ્રતિષેધ નથી. તેમાં દાન એટલે પોતે લાવીને આપે. અને ઉપદેશ એટલે ગોચરી જનારને દાનમાં શ્રદ્ધાવાળા વિગેરે ઘરો બતાવવા. આમ દાન અને ઉપદેશમાં પ્રતિષેધ ન હોવાથી પ્રત્યાખ્યાન કરનાર સાધુ પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે બાળ વિગેરેને લાવીને આપે અથવા ઘરો બતાવે. ॥૧૫૮૬॥
- આ જ અર્થને સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે — પ્રત્યાખ્યાન કરનારો એવો પણ સાધુ જો ગોચરી વિગેરે
- 25 પોતાને મળે એવા હોય તો વીર્યાચારનું પાલન કરવાદ્વારા આચાર્ય, ગ્લાન, બાળ, વૃદ્ધોને અશન વિગેરે લાવીને આપે. ॥૧૫૮૭॥ અહીં સામાચારી આ પ્રમાણે જાણવી — પોતાને વાપરવાનું ન હોય તો પણ તે સાધુ અન્ય સાધુઓને ભક્ત—પાન લાવીને આપે. પોતાનું સામર્થ્ય હોય તો છુપાવે નહીં. પોતાનું સામર્થ્ય હોય તો બીજાને મોકલવા માટેનો પ્રયત્ન કરવો નહીં કે “હે આર્ય ! અમુક સાધુને લાવીને તું આપ.” તેથી જો પોતાનું સામર્થ્ય હોય તો આચાર્ય, ગ્લાન, બાળ, વૃદ્ધ, મહેમાન
- 30 ૨૦. અત્ર પુનઃ સામાચારી—સ્વયમ્ભુજાનોઽપિ સાધૂભ્ય આનીય ભક્તપાને દદ્યાત્ સદ્વીર્ય ન નિગૂહિતવ્યં આત્મનઃ, સતિ વીર્યેઽન્યો નાઽઽજ્ઞાપચિતવ્યઃ યથાઽઽર્યઽમુકસ્મૈ આનીય દેહિ, તસ્માત્ આત્મનઃ સતિ ત્વીર્ને આચાર્યગ્લાનબાલવૃદ્ધપ્રાધૂર્ણકાદિભ્યો ગચ્છણ્ય વા સજ્ઞાતીકુલેભ્યો વાઽસજ્ઞાતીયેભ્યો

વા લબ્ધિસંપૂર્ણો આણેતા દેજ્જ વા દવાવેજ્જ વા પરિચિણ્ણુ વા સંખડીણ વા દવાવેજ્જ, દાણેતિ ગતં, ઉવદિસેજ્જ વા સંવિગ્ગઅણ્ણસંભોઙ્ગયાણં જથ્થા એતાણિ દાણકુલાણિ સઙ્ગકુલાણિ વા, અતરંતો સંભોઙ્ગયાણવિ દિસેજ્જ ણ દોસો, અહ પાણગસ્સ સણ્ણાભૂમિં વા ગતેણ સંખડીસુત્તા દિઢ્ઠા વા હોજ્જ તાહે સાધૂણં અમુગત્થ સંખડિત્તિ એવં ઉવદિસેજ્જ । ઉવદેસત્તિ ગતં । જહાસમાહી ણામ દાણે ઉવદેસે અ જહાસમાત્થં, જતિ તરતિ આણેદું દેતિ, અહ ન તરતિ તો દવાવેજ્જ વા ઉવદિસેજ્જ 5 વા, જથ્થા જથ્થા સાધૂણં અપ્પણો વા સમાધી તથા તથા પ્રયત્તિત્ત્વં જહાસમાધિત્તિ વક્કવાણિયં । અમુમેવાર્થમુપદર્શયન્નાહ ભાષ્યકારઃ —

સંવિગ્ગઅણ્ણસંભોઙ્ગયાણ દેસેજ્જ સઙ્ગકુલાઈં ।

અતરંતો વા સંભોઙ્ગયાણ દેજ્જા જહસમાહી ॥૨૪૬॥ (ભા૦)

ગતાર્થા, ણવરમતરંતસ્સ અણ્ણસંભોઙ્ગયસ્સવિ દાતવ્વં ॥૨૪૬॥

10

વિગેરે માટે કે ગચ્છ માટે શ્રાવકોના કુળમાંથી કે ઈતરોના કુળમાંથી લબ્ધિયુક્ત સાધુ લાવીને આપે અથવા અપાવડાવે. અથવા પરિચિતકુળોમાંથી કે સંખડીમાંથી અપાવડાવે. દાનની વાત કરી.

અથવા સંવિગ્ગ એવા અન્યસાંભોગિક સાધુઓને (= સંવિગ્ગ અને જુદી સામાચારીવાળા સાધુઓને કે જેઓની માંડલી જુદી હોવાથી પોતે લાવીને આપી શકે નહીં તેમને) ઉપદેશ આપે કે — આ બધા દાનકુળો કે શ્રાવકકુળો છે. પોતે સમર્થ ન હોય તો સાંભોગિકોને પણ બતાવે એમાં કોઈ દોષ નથી. હવે કદાચ પોતે પાણી વહોરવા કે સંજ્ઞાભૂમિ માટે ગયો હોય અને પોતે સંખડી સાંભળી કે જોઈ હોય તો આવીને સાધુઓને ‘અમુક સ્થાને સંખડી છે’ એમ ઉપદેશ આપે. આ પ્રમાણે ઉપદેશની વાત પૂર્ણ કરી. યથાસમાધિ એટલે દાન અને ઉપદેશમાં પોતાનું સામર્થ્ય. તે આ પ્રમાણે કે — જો પોતે સમર્થ હોય તો અશનાદિ લાવીને આપે. જો સમર્થ ન હોય તો અપાવડાવે કે ઉપદેશ આપે. ટૂંકમાં જે જે રીતે સાધુઓને અને પોતાને સમાધિ રહેતી હોય તે તે રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. 20 ‘યથાસમાધિ’ની વાત પૂર્ણ કરી. આ જ અર્થને દેખાડતા ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સંવિગ્ગ અન્યસાંભોગિકોને શ્રાદ્ધકુળો બતાવે. અથવા પોતે શ્વનાદિને કારણે સમર્થ ન હોય તો સાંભોગિકોને પણ ઘરો બતાવે અથવા પોતાની સમાધિ પ્રમાણે દાન અથવા ઉપદેશ આપે.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર અહીં એટલું જણવું કે અન્યસાંભોગિક સાધુ જો સમર્થ ન હોય તો (કે તેનો લબ્ધિ અભાવે નિર્વાહ ન થતો હોય) તો તેને લાવીને પણ આપવું. ॥ભા. — ૨૪૬॥ 25

૨૧. વા લબ્ધિસંપૂર્ણ આનીય દદ્યાત્ દાપયેદ્ધા, પરિચિતેભ્યો વા સંજ્ઞકા વા દાપયેત્, દાનમિતિ ગતં, ઉપદિશેદ્ધા સંવિગ્ગાન્યસાંભોગિકેભ્યો યથૈતાનિ દાનકુલાણિ શ્રાદ્ધકુલાણિ વા, અશક્તુવન્ સાંભોગિકેભ્યોઽપ્યુપદિશેત્ર દોષઃ, અથ પાનકસ્ય સંજ્ઞાભૂમિં વા ગતેન સંખડીશ્રુતા દૃષ્ટા વા ભવેત્ તદા સાધુભ્યોઽમુકત્ર સંખડીત્યેવમુપદિશેત્, ઉપદેશ ઇતિ ગતં, યથાસમાધિનામ દાને ઉપદેશે ચ યથાસામર્થ્યં, યદિ શક્નોતિ આનીય દદાતિ અથ ન શક્નોતિ તદા દાપયેદ્ધોપદિશેદ્ધા, યથા યથા સાધૂનામાત્મનો વા સમાધિસ્તથા 30 તથા પ્રયત્તિત્ત્વં યથાસમાધીતિ વ્યાખ્યાતં । નવરમશક્તુવતોઽન્ય-સાંભોગિકાયાપિ દાતવ્વં

સામ્પ્રતં પ્રત્યાખ્યાનશુદ્ધિઃ પ્રતિપાદ્યતે, તથા ચાહ ભાષ્યકાર:-

સોહી પચ્ચક્ષણાસ્સ છવ્વિહા સમણસમયકેઊહિં ।

પત્તત્તા તિત્થયરેહિં તમહં વુચ્છં સમાસેણં ॥૨૪૭॥ (ભા૦)

સા પુણ સદ્દહણા જાણણા ય વિણયાણુભાસણા ચેવ ।

5 અણુપાલણા વિસોહી ભાવવિસોહી ભવે છઙ્ગા ॥૨૫૮॥

શોધનં શુદ્ધિઃ, સા પ્રત્યાખ્યાનસ્ય-પ્રાગ્નિરૂપિતશબ્દાર્થસ્ય ષડ્વિધા-ષટ્પ્રકારા શ્રમણ-સમયકેતુભિઃ-સાધુસિદ્ધાન્તચિહ્નભૂતૈઃ પ્રજ્ઞસા-પ્રરૂપિતા, કૈઃ ?-તીર્થકરૈઃ-ઋષભાદિભિઃ, તામહં વક્ષ્યે, કથં ?-સમાસેન-સદ્ધક્ષેપેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૪૭॥ અધુના ષડ્વિધત્વમુપદર્શયન્નાહ-સા પુનઃ શુદ્ધિરેવં ષડ્વિધા, તદ્યથા શ્રદ્ધાનશુદ્ધિઃ જ્ઞાનશુદ્ધિશ્ચ વિનયશુદ્ધિઃ અનુભાષણાશુદ્ધિશ્ચૈવ, 10 તથાઽનુપાલનાવિશુદ્ધિર્ભાવશુદ્ધિર્ભવતિ ષષ્ઠી, પાઠાન્તરં વા 'સોહીસદ્દહણે' ત્યાદિ, તત્ર શુદ્ધિશબ્દો દ્વારોપલક્ષણાર્થઃ, નિર્યુક્તિગાથા ચેયમિતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૨૫૮॥

અવયવાર્થં તુ ભાષ્યકાર એવ વક્ષ્યતિ, તત્રાદ્યદ્વારાવયવાર્થપ્રતિપાદનાયાહ —

પચ્ચક્ષણાં સવ્વત્તુદેસિઅં જં જંહિં જયા કાલે ।

તં જો સદ્દહઙ્ગ નરો તં જાણસુ સદ્દહણસુદ્ધં ॥૨૪૮॥ (ભા૦)

15 પચ્ચક્ષણાં જુણઙ્ગ કપ્પે જં જંમિ હોઙ્ગ કાયવ્વં ।

મૂલગુણે ઉત્તરગુણે તં જાણસુ જાણણાસુદ્ધં ॥૨૪૯॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા-પ્રત્યાખ્યાનં સર્વજ્ઞભાષિતં-તીર્થકરપ્રણીતમિત્યર્થઃ 'ય'દિતિ યત્ સપ્તવિંશત્રિવિધસ્યાન્યતમત્, સપ્તવિંશતિવિધં ચ પચ્ચવિધં સાધુમૂલગુણપ્રત્યાખ્યાનં દશવિધમુત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાનં દ્વાદશવિધં

20 અવતરશિકા : હવે પ્રત્યાખ્યાનની શુદ્ધિ (કેવી રીતે થાય છે ? તેનું) પ્રતિપાદન કરાય છે. આ વાતને ભાષ્યકાર જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ટીકાર્થ : જેનો શબ્દાર્થ પૂર્વે કહેવાયેલો છે એવા પ્રત્યાખ્યાનની શુદ્ધિ સાધુઓના સિદ્ધાન્તોના ચિહ્નભૂત એવા ઋષભાદિ તીર્થકરોએ છ પ્રકારની જણાવી છે. તે છ પ્રકારોને હું સંક્ષેપથી કહીશ. 11ભા. ૨૪૭॥ હવે તે છ પ્રકારોને જ દેખાડતા કહે છે — (૧) શ્રદ્ધાશુદ્ધિ, (૨) જ્ઞાનશુદ્ધિ, (૩) 25 વિનયશુદ્ધિ, (૪) અનુભાષણાશુદ્ધિ, (૫) અનુપાલનાશુદ્ધિ અને (૬) છઙ્ગી ભાવશુદ્ધિ. 'સા પુણ સદ્દહણા' ની બદલે પાઠાન્તરમાં 'સોહીસદ્દહણા' જણાવું. તેમાં શુદ્ધિશબ્દ દ્વાર જણાવનારો જણાવો. અર્થાત્ શુદ્ધિના દ્વારો છ પ્રકારના છે. આ નિર્યુક્તિ ગાથા છે. ॥૨૫૮॥

અવતરશિકા : (ગાથાનો સંક્ષેપાર્થ કહ્યો.) વિસ્તારાર્થ ભાષ્યકાર જ કહેશે. તેમાં પ્રથમ દ્વારનો વિસ્તારથી અર્થ પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

30 ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ટીકાર્થ : પરચક્રખાણ સત્તાવીસ પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે-સાધુના પાંચ પ્રકારના મહાવ્રતરૂપ મૂલગુણપ્રત્યાખ્યાન, દશ પ્રકારના ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન અને બાર પ્રકારના શ્રાવકપ્રત્યાખ્યાન.

શ્રાવકપ્રત્યાખ્યાન 'યત્ર' જિનકલ્પે સ્થવિરકલ્પે ચતુર્યામે પદ્મયામે વા શ્રાવકધર્મે વા 'યદા' સુભિક્ષે દુર્ભિક્ષે વા પૂર્વાહ્ને પરાહ્ને વા કાલ ઇતિ-ચરમકાલે તત્ યઃ શ્રદ્ધત્તે નરઃ તત્ તદભેદોપચારાત્ તસ્યૈવ તથાપરિણતત્વાજ્ઞાનીહિ શ્રદ્ધાનશુદ્ધિમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૪૮॥ દ્વારં-જ્ઞાનશુદ્ધિં પ્રતિપાદ્યતે, તત્ર પચ્ચક્ષણ ગાહો ॥ પ્રત્યાખ્યાનં જ્ઞાનાતિ-અવગચ્છતિ કલ્પે-જિનકલ્પાદૌ યત્ પ્રત્યાખ્યાનં યસ્મિન્ ભવતિ કર્તવ્યં મૂલગુણોત્તરગુણવિષયં તજ્ઞાનીહિ જ્ઞાનશુદ્ધિમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૪૯॥ 5

વિનયશુદ્ધિમુચ્યતે, તત્રેયં ગાથા —

કિંકમ્મસ્સ વિસોહિં પંડંજઈ જો અહીંમડરિત્તં ।

મળવયણકાયગુત્તો તં જાણસુ વિણયઓ સુદ્ધં ॥૨૫૦॥ (ભા૦)

અણુભાસડ ગુરુવયણં અક્ખરપયવંજણેહિં પરિસુદ્ધં ।

પંડલિડડો અભિમુહો તં જાણણુભાસણાસુદ્ધં ॥૨૫૧॥ (ભા૦) 10

કંતારે દુબ્ધિવક્ષે આયંકે વા મહઈ સમુપ્પન્ને ।

જં પાલિયં ન ભગં તં જાણણુપાલણાસુદ્ધં ॥૨૫૨॥ (ભા૦)

રાગેણ વ દોસેણ વ પરિણામેણ વ ન દૂસિયં જં તુ ।

તં ખલુ પચ્ચક્ષણં ભાવવિસુદ્ધં મુણેયવ્વં ॥૨૫૩॥ (ભા૦) 15

एएहिं.छहिं ठाणेहिं पचचक्खाणं न दूसियं जं तु ।

તં સુદ્ધં નાયવ્વં તપ્પડિવક્ષે અસુદ્ધં તુ ॥૨૫૪॥ (ભા૦)

થંભા કોહા અણાભોગા અણાપુચ્છા અસંતંડં ।

પરિણામઓ અસુદ્ધો અવાડ જમ્હા વિડ પમાણં ॥૨૫૫॥ (ભા૦)

પચ્ચક્ષણં સમત્તં

કૃતિકર્મણઃ-વન્દનકસ્યેત્યર્થઃ વિશુદ્ધિ-નિરવદ્યકરણક્રિયાં પ્રયુક્તે યઃ સઃ પ્રત્યાખ્યાનકાલે 20

સર્વજ્ઞભાષિત એવા આ સત્તાવીસ પ્રકારનું જે પ્રત્યાખ્યાન જે જિનકલ્પને, વિશે સ્થવિરકલ્પને વિશે ચતુર્યામિને વિશે, પંચયામને વિશે કે શ્રાવકધર્મને વિશે સુભિક્ષમાં, દુર્ભિક્ષમાં, સવારે, સાંજે કે ચરમકાળે = મરણકાળે (કર્તવ્ય તરીકે છે. એટલે કે જિનકલ્પને આશ્રયીને જે પ્રત્યાખ્યાનો છે, સ્થવિરકલ્પને આશ્રયીને જે પ્રત્યાખ્યાનો છે, ચતુર્યામિને આશ્રયીને જે પ્રત્યાખ્યાનો છે એ જ પ્રમાણે પંચયામ અને શ્રાવકધર્મને આશ્રયીને જે કાળે જે પ્રત્યાખ્યાનો છે) તે પ્રત્યાખ્યાનોની જે મનુષ્ય શ્રદ્ધા કરે છે, તે મનુષ્ય શ્રદ્ધાશુદ્ધ તું જાણ. અહીં તે મનુષ્ય પચ્ચક્ષણમાં પરિણત હોવાથી તે બે વચ્ચે અભેદ ઉપચાર કરતા તેનું તે પ્રત્યાખ્યાન શ્રદ્ધાથી શુદ્ધ જાણવું. ॥ભા. ૨૪૮॥ શ્રદ્ધાદાર પૂર્ણ થયું. હવે જ્ઞાનદ્વારનું પ્રતિપાદન કરાય છે — મૂલ અને ઉત્તરગુણવિષયક જે પ્રત્યાખ્યાન જે જિનકલ્પ વિગેરેમાં કર્તવ્ય તરીકે જે મનુષ્ય જાણે છે, તેનું તે પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાનશુદ્ધ જાણવું. ॥ભા. ૨૪૯॥ 25

અવતરશિકા : હવે વિનયશુદ્ધ પ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે. તેમાં આ ગાથા છે ⇨ 30

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પ્રત્યાખ્યાનના સમયે મન-વચન-કાયાથી ગુપ્ત થયેલો છતો જે મનુષ્ય વંદનની

અન્યૂનાતિરિક્તાં વિશુદ્ધિ મનોવાક્કાયગુમઃ સન્ પ્રત્યાખ્યાતૃપરિણામત્વાત્ પ્રત્યાખ્યાનં જાનીહિ વિનયતો-વિનયેન શુદ્ધમિતિ ગાથાર્થઃ દ્વારં ॥૨૫૦॥ અધુનાઽનુભાષણાશુદ્ધં પ્રતિપાદયન્નાહ-કૃતકૃતિકર્મા પ્રત્યાખ્યાનં કુર્વન્ અનુભાષતે ગુરુવચનં, લઘુતરેણ શબ્દેન ભળતીત્યર્થઃ, કથમનુ-ભાષતે?-અક્ષરપદવ્યજ્ઞનૈઃ પરિશુદ્ધં, અનેનાનુભાષણાયત્તમાહ, પૈવરં ગુરુ ભળતિ-વોસિરતિ,

- 5 ઇમોવિ ભળતિ-વોસિરામિત્તિ, સેસં ગુરુભળિતસરિસં ભાળિતવ્યં । કિંભૂતઃ સન્ ?, કૃતપ્રાજ્ઞલિર-ભિમુક્ષસ્તજ્જાનીહ્યનુભાષણાશુદ્ધમિતિ ગાથાર્થઃ દ્વારં ॥૨૫૧॥ સામ્પ્રતમનુપાલનાશુદ્ધમાહ-કાન્તારે-અરણ્યે દુર્ભિક્ષે-કાલવિભ્રમે આતઙ્કે વા-જ્વરાદૌ મહતિ સમુત્પન્ને સતિ યત્ પાલિતં યત્ર ભગ્નં તજ્જાનીહ્યનુપાલનાશુદ્ધમિતિ । એત્થ ઝગમદોસા સોલસ ઉપ્પાદણાણિ વોસા સોલસ એસણાદોસા દસ એતે સવ્વે વાતાલીસં વોસા ણિચ્ચપડિસિદ્ધા, એતે કંતારદુર્ભિક્ષાદિસુ ણ ભજ્જંતિત્તિ ગાથાર્થઃ
- 10 ॥૨૫૨॥ ઇદાનીં ભાવશુદ્ધમાહ-રાગેણ વા-અભિષ્વઙ્ગલક્ષણેન દ્વેષેણ વા-અપ્રીતિલક્ષણેન, પરિણામેન

અન્યૂનાતિરિક્ત (= સંપૂર્ણ વિધિ પ્રમાણેની) વિશુદ્ધિને = નિરવધ રીતે કરવારૂપ ક્રિયાને કરે છે, (અર્થાત્ સંપૂર્ણ વિધિ પ્રમાણેનું વંદન કરે છે) તેનું તે પ્રત્યાખ્યાન વિનયથી શુદ્ધ છે એમ તું જાણ. અહીં જો કે વિનયથી શુદ્ધ મનુષ્ય છે છતાં પ્રત્યાખ્યાન એ તે મનુષ્યનો જ એક પરિણામ હોવાથી મનુષ્ય અને પચ્ચક્રમાણ વચ્ચે અભેદ કરતા મનુષ્યને વિનયશુદ્ધ કહેવાદ્વારા પ્રત્યાખ્યાન વિનયશુદ્ધ કહેવાયું.

15 ॥ભા. ૨૫૦॥

હવે અનુભાષણાશુદ્ધનું પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે - વંદન કર્યા બાદ પ્રત્યાખ્યાનને ગ્રહણ કરતો શિષ્ય ગુરુના વચનનું પીમા શબ્દોથી અનુભાષણ કરે. (અર્થાત્ ગુરુ જે પચ્ચક્રમાણ આપતા હોય તે પચ્ચક્રમાણને પોતે પણ મંદ અવાજે બોલે.) કેવી રીતે બોલે? - અક્ષર, પદ અને વ્યંજનોથી શુદ્ધ બોલે. આનાદ્વારા અનુભાષણાનો પ્રયત્ન કહ્યો. (અર્થાત્ ગુરુ જે રીતે અક્ષરાદિથી શુદ્ધ પચ્ચક્રમાણનો ઉચ્ચાર કરે છે તે રીતે ગ્રહણ કરનાર શિષ્ય પણ અક્ષરાદિથી શુદ્ધ પચ્ચક્રમાણના ઉચ્ચારનો પ્રયત્ન કરે.) માત્ર તે સમયે ગુરુ 'વોસિરતિ' બોલે અને શિષ્ય 'વોસિરામિ' બોલે. શેષ ગુરુના બોલ્યા પ્રમાણે બોલે. કેવો થયેલો શિષ્ય બોલે? જોડેલી અંજલિવાળો અને ગુરુને અભિમુખ થયેલો શિષ્ય અનુભાષણ કરે. તેનું તે પ્રત્યાખ્યાન અનુભાષણાશુદ્ધ જાણવું. ॥ભા. ૨૫૧॥

- હવે અનુપાલનાશુદ્ધને કહે છે - જંગલમાં, દુર્ભિક્ષમાં કે કોઈ મોટા ઉત્પન્ન થયેલા તાવ વિગેરે રોગમાં પણ જે પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન કર્યું, ભાંગ્યું નહીં તે પ્રત્યાખ્યાન અનુપાલનાશુદ્ધ જાણ. અહીં ૧૬ ઉદ્દગમદોષો, ૧૬ ઉત્પાદના દોષો અને ૧૦ એષણાદોષો એમ બેતાલીસ દોષો કાયમ માટે નિષેધેલા છે. સાધુ જંગલ, દુર્ભિક્ષ વિગેરેમાં આ બેતાલીસ દોષોમાંથી એક પણ દોષ સેવે નહીં તો અનુપાલનાશુદ્ધિ થાય છે. ॥ભા. ૨૫૨॥

હવે ભાવશુદ્ધિને કહે છે - જે પ્રત્યાખ્યાન આસક્તિરૂપ રાગથી, અપ્રીતિરૂપ દ્વેષથી, ઈહલોકાદિની

- 30 ૨૨. પરં ગુરુર્ભળતિ-વ્યુત્સૃજતિ, અયમપિ ભળતિ વ્યુત્સૃજામ ઇતિ, શેષં ગુરુભળિતસદૃશં ભળિતવ્યં । અત્રોદ્ગમદોષાઃ ષોડશ ઉત્પાદનાયા અપિ દોષાઃ ષોડશ એષણાદોષા દશ, એતે સર્વે દ્વિચત્વારિંશત્ દોષા નિત્યં પ્રતિષિદ્ધાઃ, એતે કાન્તારદુર્ભિક્ષાદિષુ ન ભજ્યન્તે ઇતિ ।

ચ-ઇહલોકાદ્યાશંસાલક્ષણેન સ્તમ્ભાદિના વા વક્ષ્યમાણેન ન દૂષિતં-ન કલુષિતં યત્ તુ-યદેવ તત્ ખલ્વિતિ-તદેવ ખલુશબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાત્ પ્રત્યાખ્યાનં ભાવવિશુદ્ધં 'મુણેયવ્વં'તિ વિજ્ઞાતવ્યમિતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૨૫૩॥ અવયવત્થો પુણ-રાગેણ એસ પૂજ્જવિત્તિ અહંપિ એવં કરેમિ તો પુજ્જિહામિ એવં રાગેણ કરેતિ, દોસેણ તહા કરેમિ જહા લોગો મમહુત્તો પડતિ તેણ એતસ્સ ણાહ્વાયંતિ ત્તિ એવં દોસેણ, પરિણામેણ ણો ઇહલોગદુયાએ ણો પરલોગદુયાએ નો 5 કિત્તિજસવણ્ણહેતું વા અણ્ણપાણવંત્થલોભેણ સયણાસણકંબલહેતું વા, જો એવં કરેતિ તં ભાવસુદ્ધં ॥૨૫૩॥ અભિરનન્તરવ્યાવર્ણિતૈઃ ષડ્ભિઃ સ્થાનૈઃ શ્રદ્ધાદિભિઃ પ્રત્યાખ્યાનં ન દૂષિતં-ન કલુષિતં યત્ તુ-યદેવ તત્ શુદ્ધં જ્ઞાતવ્યં । તત્પ્રતિપક્ષે-અશ્રદ્ધાનાદૌ સતિ અશુદ્ધં તુ-અશુદ્ધમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૨૫૪॥ પરિણામેન વા ન દૂષિતમિત્યુક્તં તત્ર પરિણામં પ્રતિપાદયન્નાહ-સ્તમ્ભાત્-માનાત્, ક્રોધાત્-પ્રતીતાત્, અનાભોગાત્-વિસ્મૃતેઃ અનાપૃચ્છાતઃ અસન્તતેઃ પરિણામતઃ અશુદ્ધઃ અપાયો વા 10 નિમિત્તં યસ્માદેવં તસ્માત્ પ્રત્યાખ્યાનચિન્તાયાં વિદ્વાન્ પ્રમાણં નિશ્ચયનયદર્શનેતિ ગાથાસમાસાર્થઃ

આશંસારૂપ પરિણામથી કે આગળ કહેવાતા અહંકાર વિગેરે રૂપ પરિણામથી દૂષિત = કલુષિત નથી તે જ પ્રત્યાખ્યાન ભાવવિશુદ્ધ જાણવું. આ ગાથાનો સંક્ષેપાર્થ કહ્યો. ॥ ભા. ૨૫૩ ॥ વિસ્તારાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો - (૧) રાગથી - 'આ પૂજાય છે માટે હું પણ આ રીતે કરું જેથી હું પણ પૂજાઉં' આવા પ્રકારના રાગથી પ્રત્યાખ્યાન કરે. (૨) દ્વેષથી - 'હું એવું કરું કે જેથી લોકો બધા મારા સન્મુખ 15 આવે. જેથી પેલાનો કોઈ આદર કરે નહીં.' આવા પ્રકારના દ્વેષથી પ્રત્યાખ્યાન કરે. (૩) પરિણામથી - આલોક માટે નહીં, પરલોક માટે નહીં, કીર્તિ-યશ-વર્ણ-માટે નહીં કે અન્ન-પાન-વસ્ત્રના લોભથી નહીં કે શયન-આસન-કંબલના લોભ વિના જે પર્યક્ષખાણ કરે છે. તેનું તે પ્રત્યાખ્યાન ભાવશુદ્ધ જાણવું. ॥ ભા. ૨૫૩ ॥

આ હમણાં વર્ણન કરાયેલા શ્રદ્ધા વિગેરે છ સ્થાનોવડે જે પ્રત્યાખ્યાન દૂષિત = કલુષિત યતું 20 નથી. તે જ પ્રત્યાખ્યાન શુદ્ધ જાણવું. તેના પ્રતિપક્ષમાં એટલે કે શ્રદ્ધા વિગેરે વિના તે અશુદ્ધ જ છે. ॥ ભા. ૨૫૪ ॥ 'પરિણામથી જે દૂષિત થયું નથી' એમ જે કહ્યું હતું તેમાં પરિણામને જણાવતા કહે છે - અહંકારથી, અપ્રિતીરૂપ ક્રોધથી, વિસ્મરણરૂપ અનાભોગથી, અનાપૃચ્છાથી, અસંતતિ = અસંપત્તિથી, પરિણામની અશુદ્ધિ અથવા અપાયથી = નિમિત્તથી જે કારણથી આ પ્રમાણે છે એટલે કે આ બધા પરિણામોથી પ્રત્યાખ્યાન થઈ શકે છે તે કારણથી પ્રત્યાખ્યાનની વિચારણા માટે 25 નિશ્ચયનયમતે વિદ્વાન (આ બધાનો જાણકાર) જ પ્રમાણ તરીકે છે. (નિશ્ચયનયથી આચરનાર જ જાણકાર છે.) ॥ ભા. ૨૫૫ ॥

૨૩. અવયવાર્થઃ પુના રાગેગૈષ પૂજ્યતે इत्यहमपि एवं करोमि ततः पूजयिष्ये एवं रागेण करोति, द्वेषेण तथा करोमि यथा लोको ममायत्तौ पतति तेनैनं नाद्रियते इत्येवं द्वेषेण, परिणामेन नेहलोकार्थाय न परलोकार्थाय न कीर्त्तियशोवर्णहितोर्वा अन्नपानवस्त्रलोभेन शयनासनकंबलहेतोर्वा, य एवं करोति तत् भावशुद्धं । 30 + 'वन्तलेण' - प्रत्य० ।

5

15

20

25

30

તસ્ય શુદ્ધં ભવતીત્યર્થઃ । ‘પચ્ચક્ષણાં સમત્તં’ મૂલદ્વારગાથાયાં પ્રત્યાખ્યાનમિતિ દ્વારં વ્યાખ્યાતં । શેષાણિ તુ પ્રત્યાખ્યાત્રાદીનિ પદ્મ દ્વારાણિ નામનિષ્પત્તિનિક્ષેપાન્તર્ગતાન્યપિ સૂત્રાનુગમોપરિ વ્યાખ્યાસ્યામઃ, કિમિતિ ?, અત્રોચ્યતે, યેન પ્રત્યાખ્યાનં પરમાર્થતઃ સૂત્રાનુગમેન સમાપ્તિ યાસ્યતીતિ । અત્રાન્તરેઽધ્યયન-શબ્દાર્થો નિરૂપણીયઃ, સ ચાન્યત્ર ન્યક્ષેણ નિરૂપિતત્વાત્રેહ પ્રતન્યતે, ગતો નામનિષ્પત્તો નિક્ષેપઃ, સામ્પ્રતં સૂત્રાલાપકનિષ્પત્તસ્ય નિક્ષેપસ્યાવસરઃ, સ ચ સૂત્રે સતિ ભવતિ, સૂત્રં ચાનુગમે, સ ચ 5 દ્વિધા—સૂત્રાનુગમો નિર્યુક્ત્યનુગમશ્ચ, તત્ર નિર્યુક્ત્યનુગમસ્ત્રિવિધઃ, તદ્વથા—નિક્ષેપનિર્યુક્ત્યનુગમ ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્ત્યનુગમઃ સૂત્રસ્પર્શિકનિર્યુક્ત્યનુગમશ્ચેતિ, તત્ર નિક્ષેપનિર્યુક્ત્યનુગમોઽનુગતો વક્ષ્યતે ચ, ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્ત્યનુગમસ્ત્વાભ્યાં દ્વારગાથાભ્યામવગન્તવ્યઃ, તદ્વથા—‘ઝદેસે ણિદેસે ય’ ઇત્યાદિ, ‘કિં કતિવિધં’મિત્યાદિ, સૂત્રસ્પર્શિકનિર્યુક્ત્યનુગમસ્તુ સૂત્રે સતિ ભવતિ, સૂત્રં ચ સૂત્રાનુગમ ઇતિ, સ ચાવસરપ્રાપ્ત એવ, યુગપચ્ચ સૂત્રાદયો વ્રજન્તિ, તથા ચોક્તં—“સુત્તં સુત્તાણુગમો સુત્તાલાવયક્તો 10 ય ણિક્ષેવો । સુત્તપ્પાસિયનિજ્જુત્તિ ણયા ય સમગં તુ વચ્ચંતિ ॥૧॥” અત્રાક્ષેપપરિહારો ન્યક્ષેણ સામાયિકાધ્યયને નિરૂપિતાવેવ નેહ વિતન્યેતે ઇત્યલં વિસ્તરેણ । તત્રેદં સૂત્રં —

પચ્ચક્ષણાણ શુદ્ધ થાય છે. આ પ્રમાણે મૂળદ્વારગાથામાં (ગા. ૧૫૫૮માં) પ્રત્યાખ્યાનદ્વારનું વ્યાખ્યાન કર્યું. શેષ પ્રત્યાખ્યાનૃ વિગેરે પાંચ દ્વારો નામનિષ્પત્તિનિક્ષેપની અંતર્ગત હોવા છતાં પણ સૂત્રાનુગમ પદ્ધી તેનું વ્યાખ્યાન અમે કરીશું. શા માટે ? તે કહેવાય છે — (ભલે અમે પ્રત્યાખ્યાનનું વ્યાખ્યાન 15 કર્યું પરંતુ) પ્રત્યાખ્યાનદ્વારા પરમાર્થથી તો સૂત્રાનુગમથી જ સમાપ્તિને પામશે. તે પહેલાં (પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયન એ પ્રમાણે બે શબ્દોમાં પ્રત્યાખ્યાન કહેવાઈ ગયું હોવાથી હવે) અધ્યયનશબ્દનો અર્થ કહેવાનો છે. અને તે અન્ય સ્થાને વિસ્તારથી જણાવેલો હોવાથી અહીં તેનું વ્યાખ્યાન કરતા નથી. આ પ્રમાણે નામનિષ્પત્તિ નિક્ષેપ પૂર્ણ થયો.

હવે સૂત્રાલાપકનિષ્પત્તિ નિક્ષેપનો અવસર છે. તે સૂત્ર આવ્યા બાદ સંભવે છે અને સૂત્ર અનુગમ 20 હોય ત્યારે સંભવે છે. તે અનુગમ બે પ્રકારે છે — સૂત્રાનુગમ અને નિર્યુક્તિ—અનુગમ. તેમાં નિર્યુક્તિ અનુગમ ત્રણ પ્રકારે છે — નિક્ષેપનિર્યુક્તિઅનુગમ, ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિઅનુગમ અને સૂત્રસ્પર્શિક-નિર્યુક્તિઅનુગમ. તેમાં નિક્ષેપનિર્યુક્તિઅનુગમ (ઓષ અને નામનિષ્પત્તિનામના બે નિક્ષેપનિર્યુક્તિ-અનુગમ) કહી દીધા અને (સૂત્રાલાપકનિષ્પત્તિ નિક્ષેપ) આગળ કહેશે. ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિઅનુગમ આ બે દ્વારગાથા — ઝદેસે ણિદેસે ય (ભાગ ૧, ગા. ૧૪૦) અને કિં કતિવિધં... (ગા. ૧૪૧) દ્વારા 25 જાણવો. સૂત્રસ્પર્શિકનિર્યુક્તિઅનુગમ તો સૂત્ર આવ્યા બાદ થાય છે. અને સૂત્ર સૂત્રાનુગમમાં થાય છે. તે સૂત્રાનુગમનો હવે અવસર પ્રાપ્ત થઈ ગયો જ છે. અને તેની સાથે સૂત્ર વિગેરે પણ એકસાથે ચાલશે. કહ્યું જ છે — “સૂત્ર, સૂત્રાનુગમ, સૂત્રાલાપકકૃત નિક્ષેપ, સૂત્રસ્પર્શિકનિર્યુક્તિ અને નયો આ બધા એક સાથે ચાલે છે = બધાનું એક સાથે નિરૂપણ થાય છે. ॥૧॥” આ સંબંધી પ્રશ્નોત્તરી વિસ્તારથી સામાયિક અધ્યયનમાં જણાવેલી જ છે તેથી અહીં તેનું નિરૂપણ કરતા નથી. વધુ વિસ્તારથી 30 સર્વ. સૂત્ર આ પ્રમાણે છે ⇨

૨૫. સૂત્રં સૂત્રાનુગમઃ સૂત્રાલાપકકૃતશ્ચ નિક્ષેપઃ । સૂત્રસ્પર્શિક-નિર્યુક્તિર્નયાશ્ચ યુગપદેવ વ્રજન્તિ ॥૧॥

સૂરે ઊગાળે નમોઃકારસહિતં પચ્ચક્ષાતિ ચઙ્ગિહંપિ આહારં અસણં પાણં ખાદમં સાદમં, અણ્ણતથ અણાભોગેણં સહસાકારેણં વોસિરતિત્તિ ।

- અસ્ય વ્યાખ્યા—તલ્લક્ષણં ચેદં—‘સંહિતા ચ પદં ચૈવ, પદાર્થઃ પદવિગ્રહઃ । ચાલના પ્રત્યવસ્થાનં, વ્યાખ્યા તન્નસ્ય ષડ્વિધા ॥૧॥’ તત્રાસ્થલિતપદોચ્ચારણં સંહિતા નિર્દિષ્ટૈવ, અધુના પદાનિ—સૂર્યે
- 5 ઉદ્ગતે નમસ્કારસહિતં પ્રત્યાખ્યાતિ, ચતુર્વિધમપિ આહારં અણં પાણં ખાદમં સ્વાદમં, અન્યત્રાનાભોગેન સહસાકારેણ વ્યુત્પજતિ । અધુના પદાર્થ ઉચ્યતે—તત્ર ‘અશ્ ભોજને’ इत्यस्य ल्युङन्तस्य अशयत इत्यणं भवति, तथा ‘पा पाने’ इत्यस्य पीयत इति पानमिति, ‘खाद् भक्षणो’ इत्यस्य च वक्तव्यादिमन्प्रत्ययान्तस्य खाद्यत इति खादमं भवति, एवं ‘स्वद् स्वर्द आस्वादे’ इत्यस्य च स्वाद्यत इति स्वादमं अथवा खाद्यं स्वाद्यं च, ‘अन्यत्रे’ति परिवर्जनार्थो यथा ‘अन्यत्र द्रोणभीष्माभ्यां,
- 10 सर्वे योधाः पराङ्मुखा’ इति, तथा आभोगनमाभोगः—न आभोगोऽनाभोगः अत्यन्तविस्मृतिरित्यर्थः, तेन, अनाभोगं मुक्त्वेत्यर्थः, तथा सहसाकरणं सहसाकारः—अतिप्रवृत्तियोगानिवर्त्तनमित्यर्थः, तेन तं मुक्त्वा—व्युत्पजतीत्यर्थः । एष पदार्थः, पदविग्रहस्तु समासभाक्पदविषय इति क्वचिदेव भवति न सर्वत्र, स च यथासम्भवं प्रदर्शित एव, चालनाप्रत्यवस्थाने तु निर्युक्तिकारः स्वयमेव दर्शयिष्यतीति सूत्रसमुदायार्थः ॥

15 સૂત્રાર્થ : ટીકા પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : વ્યાખ્યાનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે — સંહિતા, પદ, પદાર્થ, પદવિગ્રહ, ચાલના અને પ્રત્યવસ્થાન આ પ્રમાણે સૂત્રની છ પ્રકારે વ્યાખ્યા થાય છે. તેમાં સ્થલના વિના પદોનું ઉચ્ચારવું તે સંહિતા કે જે બતાવી જ દીધી છે. હવે પદો સૂર્યે, ઉદ્ગતે... વિગેરે પદો જાણવા. હવે પદાર્થ કહેવાય છે — ‘ભોજન કરવું’ અર્થમાં વપરાતા અશ્ ધાતુને લ્યુટ્ (= અનટ્) પ્રત્યય લગાડતા — જે ખવાય તે અણન શબ્દ બને છે. તથા ‘પાણી વિગેરે પીવું’ અર્થમાં વપરાતા ‘પા’ ધાતુથી — જે પીવાય તે પાન શબ્દ બને છે. ‘ભક્ષણ કરવું’ અર્થમાં વપરાતા ‘ખાદ્’ ધાતુને ઇમન્ પ્રત્યય લગાડતા જે ખવાય તે ખાદિમ શબ્દ બને છે. આ જ પ્રમાણે ‘સ્વાદ કરવો’ અર્થમાં સ્વદ્ અને સ્વર્દ બે ધાતુ વપરાય છે. તેમાં ‘સ્વદ્’ ધાતુથી—જે સ્વાદ કરાય તે ‘સ્વાદિમ’ શબ્દ બને છે.
- 20 અથવા ખાદ અને સ્વાદ એમ શબ્દો જાણવા. ‘અન્યત્ર’ શબ્દ ‘સિવાય’ અર્થમાં જાણવો. જેમ કે ‘દ્રોણ અને ભીષ્મ સિવાય બધા જ યોદ્ધાઓ પરાઙ્મુખ થયા.’ આભોગ = ઉપયોગ. આભોગ ન હોવો તે અનાભોગ, અર્થાત્ અત્યંતવિસ્મરણ. આ અનાભોગ સિવાય, તથા સહસાકાર એટલે અતિપ્રવૃત્તિયોગથી પાછા ન ફરવું તે (અર્થાત્ જેમાંથી પાછા ફરવું શક્ય ન હોય તેવો અતિપ્રવૃત્તિનો યોગ.) તેના સિવાય, અણનાદિનો હું ત્યાગ કરું છું. આ પદાર્થ કહ્યો. પદવિગ્રહ એ સમાસવાળા પદોનો જ હોવાથી અમુક પદોમાં જ પદવિગ્રહ થાય છે બધા પદોમાં નહીં. અને તે જે જે પદોમાં
- 30 સંભવિત હતો ત્યાં ત્યાં જણાવી જ દીધો છે. ચાલના = પ્રશ્ન અને પ્રત્યવસ્થાન = ઉત્તર આ બંને નિર્ણયકાર જાતે જ બતાવશે. આ સૂત્રનો સંક્ષેપાર્થ કહ્યો.

અધુના સૂત્રસ્પર્શિકનિર્યુક્ત્યેદમેવ નિરૂપયન્નાહ —

અસણં પાણગં ચેવ, ખાઇમં સાઇમં તહા ।

एसो आहारविही, चउव्विहो होइ नायव्वो ॥૧૫૮૯॥

आसुं खुहं समेई, असणं पाणाणुवग्गहे पाणं ।

खे माइ खाइमंति य, साएइ गुणे तओ साई ॥૧૫૯૦॥

5

અશન—મળ્ડકૌદનાદિ, પાનં ચૈવ—દ્રાક્ષાપાનાદિ, ખાદિમં—ફલાદિ તથા સ્વાદિમં—ગુડતામ્બૂલ-
પૂગફલાદિ, એષ આહારવિધિશ્ચતુર્વિધો ભવતિ જ્ઞાતવ્યં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૮૯॥ સામ્પ્રતં
સમયપરિભાષયા શબ્દાર્થનિરૂપણાયાહ—આશુ—શીઘ્રં ક્ષુધાં—બુધુક્ષાં શમયતીત્યશનં, તથા પ્રાણાનામ્—
ઇન્દ્રિયાદિલક્ષણાનાં ઉપગ્રહે—ઉપકારે યદ્ વર્તત્ ઇતિ ગમ્યતે તત્ પાનમિતિ, ચમિતિ—આકાશં તચ્ચ
મુખવિવરમેવ તસ્મિન્ માતીતિ ખાદિમં, સ્વાદયતિ ગુણાન્—રસાદીન્ સંયમગુણાન્ વા યતસ્તતઃ 10
સ્વાદિમં, હેતુત્વેન તદેવ સ્વાદયતીત્યર્થઃ । વિચિત્રનિરૂક્તપાઠાત્, ભ્રમતિ ચ રૌતિ ચ ભ્રમર
ઇત્યાદિપ્રયોગદર્શનાત્, સાધુરેવાયમન્વર્થ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૯૦॥ ઉક્તઃ પદાર્થઃ, પદવિગ્રહસ્તુ
સમાસભાક્ષપદવિષય ઇતિ નોક્તઃ ।

અધુના ચાલનામાહ —

सव्वोऽविअ आहारो असणं सव्वोऽवि वुच्चई पाणं ।

15

सव्वोऽवि खाइमंति य सव्वोऽवि य साइमं होई ॥૧૫૯૧॥

અવતરશિકા : હવે સૂત્રસ્પર્શિકનિર્યુક્તિદ્વારા આ જ અર્થનું નિરૂપણ કરતાં જણાવે છે ⇨
ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : અશન = મંડક (ખાખરા વિગેરે), ભાત વગેરે, પાન = દ્રાક્ષ વિગેરેનું પાણી, ખાદિમ
= ફળ વિગેરે, તથા સ્વાદિમ = ગોળ, પાન, સોપારી વિગેરે. આ પ્રમાણે આહારના પ્રકારો 20
ચારપ્રકારના જાણવા. ॥૧૫૮૯॥ હવે સિદ્ધાન્તની પરિભાષાવડે શબ્દના અર્થનું નિરૂપણ કરવા માટે
કહે છે — જે તરત જ ભૂખને નાશ કરે છે તે અશન. તથા જે ઇન્દ્રિય વિગેરેરૂપ પ્રાણોના ઉપકારમાં
વર્તે છે તે પાન. ખ એટલે આકાશ. અહીં તે આકાશ તરીકે મુખનું પોલાણ જાણવું. તે મોંમાં જે માય
તે ખાદિમ. રસ વિ. ગુણોનો સ્વાદ કરાવે તે સ્વાદિમ. અથવા સંયમગુણોનો જે સ્વાદ કરે = ભક્ષણ
કરે તે સ્વાદિમ. સંયમગુણોના નાશનું કારણ હોવાથી તે સ્વાદિમ સંયમગુણોનું ભક્ષણ કરે છે. 25

જુદા—જુદા પ્રકારના નિરૂક્તપાઠથી, અને જે ભમે તથા અવાજ કરે તે ભ્રમર વિગેરે પ્રયોગ
થતાં દેખાતા હોવાથી અશનાદિ શબ્દોનો જે અન્વર્થ કહ્યો તે યોગ્ય જ છે. ॥૧૫૯૦॥ આ પ્રમાણે
પદાર્થ કહ્યો. પદનો વિગ્રહ એ સમાસવાળા પદોમાં સંભવે છે (અને અશનાદિ બધા સમાસ વિનાના
હોવાથી અહીં) પદવિગ્રહ કહ્યો નથી.

અવતરશિકા : હવે ચાલના = પ્રશ્નને કહે છે ⇨

30

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

યદ્યનન્તરોદિતપદાર્થપેક્ષયા અશનાદીનિ તતઃ સર્વોઽપિ ચાહારશ્ચતુર્વિધોઽપીત્યર્થઃ અશનં, સર્વોઽપિ ચોચ્યતે પાનં સર્વોઽપિ ચ ખાદિમં સર્વં એવં ચ સ્વાદિમં ભવતિ, અન્વર્થાવિશેષાત્, તથાહિ—યથૈવાશનમોદનમણ્કાદિ ક્ષુધં શમયતિ તથૈવ પાનકમપિ દ્રાક્ષાક્ષીરપાનાદિ ખાદિમમપિ ચ ફલાદિ સ્વાદિમમપિ તામ્બૂલપુષ્પફલાદિ, યથા ચ પાનં પ્રાણાનામુપગ્રહે વર્તતે એવમશનાદીન્યપિ,
5 તથા ચત્વાર્યપિ ચે માન્તિ ચત્વાર્યપિ વા સ્વાદયન્તિ આસ્વાદ્યન્તે વેતિ ન કશ્ચિદ્ વિશેષઃ, તસ્માદયુક્તમેવં ભેદ इति ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૧॥

इयं चालना, प्रत्यवस्थानं तु—यद्यपि एतदेवं तथापि तुल्यान्वर्थप्राप्तावपि रूढितो नीतिः, प्रयोजनं च संयमोपकारकमस्ति एवं कल्पनायाः, अन्यथा दोषः, तथा चाह —

जड़ असणमेव सर्व्वं पाणम अविवज्जणंमि सेसाणं ।

10 हवइ य सेसविवेगो तेण विहत्ताणि चउरोऽवि ॥१५१२॥

યદ્યશનમેવ સર્વમાહારજાતં ગૃહ્યતે તતઃ શેષાપરિભોગેઽપિ પાનકાવિવર્જને—ઉદકાપરિત્યાગે શેષાણામાહારભેદાનાં નિવૃત્તિર્ન કૃતા ભવતીતિ વાક્યશેષઃ, તતઃ કા નો હાનિરિતિ ચેત્ ? ભવતિ

ટીકાર્થ : જો હમણાં કહેવાયેલા પદાર્થની અપેક્ષાએ (= સિદ્ધાન્તની પરિભાષા પ્રમાણે) અશનાદિ સમજવાના હોય તો ચારે પ્રકારનો આહાર અશનરૂપ છે, ચારે પ્રકારનો આહાર પાનકરૂપ
15 છે, બધો જ ખાદિમ છે અને બધો જ સ્વાદિમ છે, કારણ કે અન્વર્થમાં કોઈ ભેદ પડતો નથી. તે આ પ્રમાણે — જે રીતે ભાત, ખાખરા વિગેરે અશન ભૂખને સમાવે છે તે જ રીતે દ્રાક્ષાનું પાણી, ખીર વિગેરે પાનક, ફળાદિ ખાદિમ અને પાન, સોપારી વિગેરે સ્વાદિમ પણ ભૂખને સમાવે છે. જેમ પાનક એ પ્રાણોના ઉપકાર માટે થાય છે એ જ પ્રમાણે અશન વિગેરે પણ ઉપકાર માટે થાય છે. તથા અશનાદિ ચારે પણ મોંરૂપ આકાશમાં સમાય જ છે. અથવા અશનાદિ ચારે પણ સ્વાદ આપે છે કે
20 ચખાય છે. આમ ચારેના અન્વર્થમાં કોઈ ભેદ નથી તેથી આ પ્રમાણેના ચાર પ્રકાર પાડવા તે યોગ્ય નથી. ॥૧૫૧૧॥

અવતરશિકા : આ ચાલના કહી. તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે જણાવો — જો કે આ પ્રમાણે ચારેમાં કોઈ ભેદ નથી તો પણ એટલે કે તુલ્ય અન્વર્થની પ્રાપ્તિ થવા છતાં પણ આ રીતના ભેદો એ રુઢિથી (= લોકમાં ખીર વિગેરે પાનક તરીકે રૂઢ થયેલા છે. એ જ પ્રમાણે ખાદિમ વિગેરેમાં સમજવું. આમ
25 રુઢિથી) ન્યાય છે. અને આવી કલ્પનાનું પ્રયોજન માત્ર ‘સંયમ ઉપકાર’ છે, બાકી દોષ લાગે. આ જ વાત આગળ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ટીકાર્થ : જો પાનક વિગેરે બધા જ આહારને અશન તરીકે સમજવાનું હોય તો પાણીનો અત્યાગ અને શેષનો ત્યાગ કરવા છતાં (એટલે કે પાણી સિવાયના શેષ ત્રણ આહારનો ત્યાગ કરવા
30 છતાં) શેષ અશનાદિ ત્રણ આહારની નિવૃત્તિ કરાયેલી નહીં થાય (ટૂંકમાં પાણી વિગેરે ચારેને જો અશન જ માનવું હોય તો અશનાદિ સિવાય માત્ર પાણી વાપરવાની ઈચ્છાથી પચ્ચક્રમાણ કરનાર પાણી સિવાય ત્રણ આહાર વાપરતો નથી છતાં શેષ ત્રણ આહારનો ત્યાગ ગણાશે નહીં.)

ચ શેષવિવેક:—અસ્તિ ચ શેષાહારભેદપરિત્યાગ: , ન્યાયોપપન્નત્વાત્, પ્રેક્ષાપૂર્વિકારિતયા ત્યાગપાલનં ન્યાય: , સ चेह सम्भवति, तेन विभक्तानि चत्वार्यपि अशनादीनि, तदेकभावेऽपि तत्तद्भेदपरित्यागे एतदुपपद्यत एवेति चेत्, सत्यमुपपद्यते दुरवसेयं तु भवति, तस्यैव देशस्त्यक्तस्तस्यैव नेति 'अर्द्धं कुक्कुट्याः पच्यते अर्द्धं प्रसवाय कल्प्यते' इति, अपरिणतानां श्रद्धानं च न जायते, एवं तु सामान्यविशेषभेदनिरूपणायां सुखावसेयं सुखश्रद्धेयं च भवति इति गाथार्थः ॥१५९२॥ तथा 5
चाह —

असणं पाणगं चैव, खाइमं साइमं तहा ।

एवं परुवियंमी, सहिउं जे सुहं होइ ॥१५९३॥

અશનં પાનકં ચૈવ ખાદિમં સ્વાદિમં તથા, એવં પ્રરૂપિતે—સામાન્યવિશેષભાવેનાચ્છ્યાતે, તથાવબોધાત્ શ્રદ્ધાતું સુખં ભવતિ, સુખેન શ્રદ્ધા પ્રવર્તતે, ઉપલક્ષણત્વાદ્ દીયતે પાલ્યતે ચ 10
સુખમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૯૩॥

आह—मनसाऽन्यथा संप्रधारिते प्रत्याख्यानं त्रिविधस्य प्रत्याख्यानं करोमीति वागन्यथा विनिर्गता

શંકા : તેમાં અમારે શું તકલીફ પડી ગઈ ? સમાધાન : શેષ આહારના ભેદોનો ત્યાગ તો થાય જ છે કારણ કે ન્યાયથી ઘટે છે. (એટલે કે પાણી સિવાયના ૩ આહારનો બુદ્ધિપૂર્વક ત્યાગ તો થાય જ છે. અને) બુદ્ધિપૂર્વકનાં ત્યાગનું પાલન એ ન્યાય છે. અને તે અહીં એટલે કે અશનાદિ જુદા- 15
જુદા રાખો તો ઘટી શકે છે. તેથી અશનાદિ જુદા જુદા રાખ્યા છે.

શંકા : અશન વિગેરેનો ભેદ પાડવાના બદલે ચારે એક જ રાખીએ તો પણ તે તે ભેદોનો પરિત્યાગ કરતા ત્યાગનું પાલન ઘટે જ છે.

સમાધાન : સાચી વાત છે ઘટે, પરંતુ તે દુઃખેથી જણાય છે. તે આ પ્રમાણે કે — અશનના જ સ્વાદિમ વિગેરે એક દેશનો ત્યાગ કર્યો અને અશન—પાનકરૂપ એક દેશનો ત્યાગ ન કર્યો હોય ત્યારે 20
'કૂકડીનું અડધું શરીર પકાવાય છે અને અડધું શરીર ઈંડા માટે કલ્પાય છે' એવું માનવું જેમ અશક્ય છે તેમ અંપરિણતજીવો માટે આવો ભેદ પાડવો શક્ય બને નહીં અને તેઓને એની શ્રદ્ધા પણ થાય નહીં. જ્યારે સામાન્ય અને વિશેષભેદોની નિરૂપણા કરતા સુખેથી જાણી શકે અને સુખેથી શ્રદ્ધા થઈ શકે. માટે અશનાદિ ચાર ભેદ યોગ્ય જ છે. ॥૧૫૯૨॥ આ જ વાતને કહે છે ⇨

गाथार्थः टीकार्थं प्रमाणे ज्ञज्ञवो.

25

ટીકાર્થ : અશન, પાનક, સ્વાદિમ અને ખાદિમ આમ, ચાર પ્રકાર પાડીને સામાન્ય અને વિશેષ રીતે (એટલે કે સામાન્ય રીતે ચારે આહારરૂપ છે પણ વિશેષ રીતે કોઈ અશનરૂપ છે, કોઈ પાનકરૂપ છે વિગેરે રીતે) પ્રરૂપણા થાય તો તે પ્રમાણેનો બોધ થવાથી સુખેથી શ્રદ્ધા થાય છે. અને ઉપલક્ષણથી સુખેથી પરચકખાણ દેવાય અને સુખેથી જીવ તેનું પાલન કરી શકે. ॥૧૫૯૩॥

અવતરણિકા : શંકા : શિષ્યે મનમાં ત્રિવિધ આહારના પ્રત્યાખ્યાનની ધારણા કરી અને ગુરુને 30
કહેવાના સમયે “મારે ચાર પ્રકારના આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કરવું છે” એવી વાણી નીકળી. તેથી

ચતુર્વિધસ્યેતિ ગુરુણાઽપિ તથૈવ દત્તમત્ર કઃ પ્રમાણં ?, ઉચ્યતે, શિષ્યસ્ય મનોગતો ભાવ ઇતિ, આહ ચ —

અન્નત્થ નિવડિદિ વંજણંમિ જો ખલુ મણોગઓ ભાવો ।

તં ખલુ પચ્ચક્ખાણં ન પમાણં વંજણચ્છલ્લણા ॥૧૫૯૪॥

- 5 'અન્યત્ર નિપતિતે વ્યક્તને' ત્રિવિધપ્રત્યાખ્યાનચિન્તાયાં ચતુર્વિધ ઇત્યેવમાદૌ નિપતિતે શબ્દે યઃ
ખલુ મનોગતો ભાવઃ પ્રત્યાખ્યાતુઃ ખલુશબ્દો વિશેષણે અધિકતરસંયમયોગકરણાપહત્તચેતસોઽન્યત્ર
નિપતિતે ન તુ તથાવિધપ્રમાદાત્ યો મનોગતો ભાવઃ આદ્યઃ તત્ ખલુ પ્રત્યાખ્યાનં પ્રમાણં,
અનેનાપાન્તરાલગતસૂક્ષ્મવિવક્ષાન્તરપ્રતિષેધમાહ, આદ્યાયા એવ પ્રવર્ત્તકત્વાત્, વ્યવહારદર્શનસ્ય
ચાધિકૃતત્વાદ્, અતો ન પ્રમાણં વ્યક્તનં—તચ્છિષ્યાચાર્યયોર્વચનં, કિમિતિ ?, છલ્લનાઽસૌ વ્યક્તનમાત્રં,
10 તદન્યથાભાવસદ્ભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૯૪॥

इदं च प्रत्याख्यानं प्रधाननिर्जराकारणमिति विधिवदनुपालनीयं, तथा चाह —

ગુરુએ પણ ચારપ્રકારના આહારનું પ્રત્યાખ્યાન આપ્યું તો અહીં કયું પચ્ચકખાણ પ્રમાણભૂત
ગણવું ? સમાધાન : શિષ્યના મનમાં જે ભાવ હતો તે પ્રમાણેનું પચ્ચકખાણ પ્રમાણ ગણવું. આ
જ વાત કહે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણવો.

ટીકાર્થ : ત્રિવિધપ્રત્યાખ્યાનની વિચારણા કર્યા બાદ શિષ્યના મોંમાંથી ચોવિહાર પચ્ચકખાણના
શબ્દો બહાર નીકળે ત્યારે પ્રત્યાખ્યાન લેનારના જે મનોગત ભાવો છે. અહીં 'ખલુ' શબ્દ વિશેષ
અર્થને જણાવે છે તે આ પ્રમાણે કે — તેવા પ્રકારના પ્રમાદને કારણે નહીં પણ અધિકતર એવા
સંયમયોગોને કરવાના ભાવોવાળા (એટલે કે જો હું ચોવિહારપચ્ચ. કરવા જઈશ તો મારા અમુક
20 સંયમયોગો સિદ્ધાશે. તેના બદલે તિવિહારપચ્ચ. કરીશ તો સ્વાધ્યાય, વૈયાવચ્ચ વિગેરે યોગો મારા
સિદ્ધાશે નહિ. આમ અધિકતર સંયમયોગોના પાલનમાં જેનું ચિત્ત પરોવાયેલું છે) એવા શિષ્યના
મોંમાંથી જ્યારે મનના ભાવો કરતા જુદા શબ્દો નીકળ્યા હોય ત્યારે જે મનનો પ્રથમ ભાવ છે તે
પ્રમાણેનું પ્રત્યાખ્યાન જ પ્રમાણ બને છે. આનાદ્વારા વચ્ચે રહેલ સૂક્ષ્મ એવી અન્યવિવક્ષાનો નિષેધ
કહ્યો, (અર્થાત્ ગુરુએ પચ્ચઠ આપવાનું શરૂ કર્યું અને તે હજુ પૂર્ણ થાય તે વચ્ચેના કાળમાં શિષ્યના

- 25 મનમાં ચાલતી સૂક્ષ્મ વિવક્ષાઓ = વિચારણાઓ જેમ કે, હું ચોવિહાર કરું કે તિવિહાર કરું વિગેરે
વિવક્ષાઓનો નિષેધ કહ્યો અર્થાત્ તે વિવક્ષાઓ પ્રમાણભૂત નથી,) કારણ કે પ્રથમ વિવક્ષા જ
પ્રત્યાખ્યાનનું પ્રવર્તન કરાવનારી છે. વળી અહીં વ્યવહારનયનો જ અધિકાર છે. અને વચ્ચેની
સૂક્ષ્મવિવક્ષાઓની અપેક્ષાએ મનોગત પ્રથમભાવ જ વ્યવહારનયનો વિષય બનતો હોવાથી શિષ્ય
અને ગુરુના વચનો પ્રમાણભૂત બનતા નથી. શા માટે ? તે કહે છે કે તે વચનો એ તો છલ્લના છે
30 અર્થાત્ શબ્દમાત્ર જ છે, મનમાં તો તેના કરતા જુદા ભાવો રહેલા છે. ॥૧૫૯૪॥

અવતરણિકા : આ પ્રત્યાખ્યાન પ્રધાનનિર્જરાનું કારણ હોવાથી વિધિપૂર્વક પાલવું જોઈએ. આ
જ વાતને કહે છે ⇨

ફાસિયં પાલિયં ચૈવ, સોહિયં તીરિયં તહા ।

કિઙ્કિઅમારાહિઅં ચૈવ, ઇરિસયંમી પયઇયવ્વં ॥૧૫૯૫॥

સ્પૃષ્ટ—પ્રત્યાખ્યાનગ્રહણકાલે વિધિના પ્રાપ્તિ, પાલિતં ચૈવ—પુનઃ પુનરુપયોગપ્રતિજાગરણેન રક્ષિતં, શોભિતં—ગુર્વાદિપ્રદાનશેષભોજનાસેવનેન, તીરિતં તથા—પૂર્ણેઽપિ કાલાવધૌ કિઙ્કિત્-કાલાવસ્થાનેન, કીર્તિતં—ભોજનવેલાયામમુકં મયા પ્રત્યાખ્યાતં તત્ પૂર્ણમધુના ભોક્ષ્ય ઇત્યુચ્ચારણેન, 5 આરાધિતં ચૈવ—અભિરેવ પ્રકારૈઃ સમ્પૂર્ણેર્નિષ્ઠાં નીતં, યસ્માદેવંભૂતમેવ તદાજ્ઞાપાલનાદપ્રમાદાચ્ચ મહત્કર્મક્ષયકારણં તસ્માદ્ ઈદૃશિ પ્રયતિતત્ત્વમિતિ એવંભૂત એવ પ્રત્યાખ્યાને યત્નઃ કર્તવ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૯૫॥

સામ્પ્રતમનન્તરપારમ્પર્યેણ તત્પ્રત્યાખ્યાનગુણાનાહ —

પચ્ચક્ખાણંમિ કએ આસવદારાઇં હુંતિ પિહિયાઇં ।

10

આસવવુચ્છેણં ય તળહાવુચ્છેણં હોઇ ॥૧૫૯૬॥

તળહાવોચ્છેદેણ ય અઝલોવસમો ભવે મણુસ્સાણં ।

અઝલોવસમેણ પુણો પચ્ચક્ખાણં હવઇ સુદ્ધં ॥૧૫૯૭॥

તત્તો ચરિત્તધમ્મો કમ્મવિવેગો તઓ અપુવ્વં તુ ।

તત્તો કેબલનાણં તઓ અ મુક્કો સયાસુક્કો ॥૧૫૯૮॥

15

પ્રત્યાખ્યાને કૃતે—સમ્યગ્નિવૃત્તૌ કૃતાયાં કિમ્ ?—આશ્રવદ્વારાણિ ભવન્તિ પિહિતાનિ—તદ્વિષયપ્રતિબદ્ધાનિ કર્મબન્ધદ્વારાણિ ભવન્તિ સ્થગિતાનિ, તત્રાપ્રવૃત્તેઃ, ‘આશ્રવવ્યવચ્છેદેન ચ’

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : (૧) સ્પૃષ્ટ — એટલે પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કરતી વેળાએ વિધિપૂર્વક ગ્રહણ કર્યું હોય.

(૨) પાલિતં — ‘મારે આજે આ પચ્ચક્ખાણ છે’ એવો વારંવાર ઉપયોગ રાખવા પૂર્વક પચ્ચક્ખાણનું 20 રક્ષણ કરવું. (૩) શોભિતં — ગુરુવિગેરેને આપ્યા બાદ વધેલા ભોજનને વાપરવાદ્વારા પચ્ચક્ખાણ શોભાવવું. (૪) તીરિતં — પચ્ચક્ખાણનો સમય પૂર્ણ થવા છતાં પણ કેટલોકકાળ પચ્ચક્ખાણમાં રહેવું. (૫) કીર્તિતં — વાપરવાના સમયે ‘મેં અમુક પચ્ચક્ખાણ કર્યું હતું તે પૂર્ણ થયું છે. હવે હું વાપરું છું’ એ પ્રમાણેના ઉચ્ચારદ્વારા કીર્તન કરવું. (૬) આરાધિતં — આ સ્પૃષ્ટ વિગેરે બધા પ્રકારોનું પાલન કરવાદ્વારા પચ્ચક્ખાણ સારી રીતે પૂર્ણ કરવું. જે કારણથી આવા પ્રકારનું જ પચ્ચક્ખાણ 25 મોટાપ્રમાણના કર્મક્ષયનું કારણ બને છે, કારણ કે તેમાં આજ્ઞાપાલન અને અપ્રમાદ છે, તે કારણથી આવા પ્રકારના જ પ્રત્યાખ્યાનમાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ॥૧૫૯૫॥

અવતરણિકા : હવે અનન્તર—પરંપરાએ વિધિપૂર્વકના પ્રત્યાખ્યાનના ગુણોને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પ્રત્યાખ્યાન કરવાથી = સમ્યગ્ રીતે નિવૃત્તિ થવાથી આશ્રવદ્વારો બંધ થાય છે એટલે 30 કે આશ્રવના વિષય બનતા એવા કર્મબંધના દ્વારો અટકાવેલા થાય છે, કારણ કે તેમાં પ્રવૃત્તિ બંધ થઈ ગઈ છે. આશ્રવના વ્યવસ્થેદથી = કર્મબંધના દ્વારોને બંધ કરવાથી = સંવર કરવાથી વિષયતૃષ્ણા

- કર્મબન્ધદ્વારસ્થાગનેન ચ સંવરેણ ચેત્યર્થઃ, કિં ?—તૃડ્વ્યવચ્છેદનં ભવતિ—તદ્વિષયાભિલાષ-
નિવૃત્તિર્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૬॥ ‘તૃડ્વ્યવચ્છેદનં ચ’ તદ્વિષયાભિલાષનિવૃત્ત્યા ચ અતુલઃ—
અનન્યસદૃશઃ ઉપશમો—મધ્યસ્થપરિણામો ભવતિ મનુષ્યાણાં—જાયતે પુરુષાણાં, પુરુષપ્રણીતઃ
પુરુષપ્રધાનશ્ચ ધર્મ ઇતિ ય્યાપનાર્થ મનુષ્યગ્રહણમ્, અન્યથા સ્ત્રીણામપિ ભવત્યેવ, અતુલોપશમેન
5 પુનઃ—અનન્યસદૃશમધ્યસ્થપરિણામેન પુનઃ પ્રત્યાખ્યાનં—ઉક્તલક્ષણં ભવતિ—શુદ્ધં જાયતે નિષ્કલઙ્ક-
મિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૭॥ તતઃ પ્રત્યાખ્યાનાચ્છુદ્ધાચ્ચારિત્રધર્મઃ સ્ફુરતીતિ વાક્યશેષઃ, કર્મવિવેકઃ—
કર્મનિર્જરા તતઃ—ચારિત્રધર્માત્, તતશ્ચેતિ દ્વિરાવર્ત્યતે તતશ્ચ—તસ્માચ્ચ કર્મવિવેકાત્ ‘અપૂર્વ’મિતિ
ક્રમેણાપૂર્વકરણં ભવતિ, તતઃ—અપૂર્વકરણાચ્છેણિક્રમેણ કેવલજ્ઞાનં, તતશ્ચ—કેવલજ્ઞાનાદ્
ભવોપગ્રાહિકર્મક્ષયેણ મોક્ષઃ સદાસૌખ્યઃ—અપવર્ગો નિત્યસુખો ભવતિ, એવમિદં પ્રત્યાખ્યાનં
10 સકલકલ્યાણૈકકારણં અતો યત્નેન કર્તવ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૫૧૮॥

ઇદં ચ પ્રત્યાખ્યાનમિહોપાધિભેદાદ્ દશવિધં ભવતિ આકારસમન્વિતં વા ગૃહાતે પાલ્યતે વા,
અત ઇદમધિધિત્સુરાહ —

નમુદ્કારપોરિસીએ પુરિમદ્દેગાસણેગઠાણે ય ।

આયંબિલ અભત્તદ્દે ચરમે ય અભિગ્ગહે વિગઈ ॥૧૫૧૯॥

- 15 દો છચ્ચ સત્ત અદ્દ સત્તદ્દ ય પંચ છચ્ચ પાણંમિ ।

ચડ પંચ અદ્દ નવ ય પત્તેયં પિંડાં નવણ ॥૧૬૦૦॥

- નાશ પામે છે એટલે કે વિષયો પ્રત્યેની ઈચ્છાની નિવૃત્તિ થાય છે. ॥૧૫૮૬॥ વિષયો પ્રત્યેની
ઈચ્છાની નિવૃત્તિ થવાથી મનુષ્યોને બીજા સાથે તુલના ન થઈ શકે એવો મધ્યસ્થ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય
છે. અહીં ધર્મ એ પુરુષથી સ્થપાયેલો છે અને પુરુષ પ્રધાન છે એવું જણાવવા માટે મનુષ્યનું ગ્રહણ
20 કરેલ છે. બાકી સ્ત્રીઓને પણ પચ્ચક્રખાણ કરવાથી ઉપરોક્ત ફળ પ્રાપ્ત થાય જ છે. અને અનન્યસદૃશ
એવા ઉપશમભાવથી પ્રત્યાખ્યાન શુદ્ધ = નિષ્કલંક બને છે. ॥૧૫૮૭॥

- શુદ્ધ એવા પ્રત્યાખ્યાનથી ચારિત્રધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે ચારિત્રધર્મથી કર્મનો ક્ષય થાય છે.
‘તતશ્ચ’ શબ્દ બે વાર સમજવો. અને તે કર્મક્ષયથી અપૂર્વકરણની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે અપૂર્વકરણથી
શ્રેણિની પ્રાપ્તિ અને તે શ્રેણિદ્વારા કેવલજ્ઞાન, તે કેવલજ્ઞાનથી અઘાતિકર્મનો ક્ષય થવાદ્વારા
25 નિત્યસુખવાળો મોક્ષ થાય છે. આ પ્રમાણે આ પ્રત્યાખ્યાન સર્વકલ્યાણોનું એક કારણ હોવાથી પૂર્ણ
પ્રયત્ન કરવાદ્વારા પ્રત્યાખ્યાન કરવું જોઈએ (એટલે કે પ્રત્યાખ્યાનમાં પૂર્ણ યત્ન કરવો જોઈએ.)
॥૧૫૮૮॥

- અવતરશિક્ષા : આ પ્રત્યાખ્યાન અહીં ઉપાધિભેદથી દશ પ્રકારનું છે. અથવા આગારો સહિત
પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કરાય છે કે તેનું પાલન થાય છે. તેથી તેને કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે
30 છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

દોચ્ચેવ નમુક્કારે આગારા છચ્ચ પોરિસીએ ૩ ।
 સત્તેવ ય પુરિમટ્ટે એગાસણગંમિ અટ્ટેવ ॥૧૬૦૧॥
 સત્તેગટ્ટાણસ્સ ૩ અટ્ટેવાયંબિલંમિ આગારા ।
 પંચેવ અભત્તટ્ટે છપ્પાણે ચરિમ ચત્તારિ ॥૧૬૦૨॥
 પંચ ચત્તરો અભિગ્ગહિ નિવ્વીએ અટ્ટુ નવ ય આગારા ।
 અપ્પાઝરાણ પંચ ૩ હવંતિ સેસેસુ ચત્તારિ ॥૧૬૦૩॥

5

નમસ્કાર ઇત્યુપલક્ષણત્વાત્ નમસ્કારસહિતે પૌરુષ્યાં પુરિમાર્દ્ધે એકાશને એકસ્થાને ચ આચામાપ્તે અભક્તાર્થ ચરમે ચ અભિગ્રહે વિકૃતૌ, કિં ?, યથાસંખ્યમેતે આકારાઃ, દ્વૌ ષટ્ ચ સપ્ત અષ્ટૌ સપ્તાષ્ટૌ પચ્છ ષટ્ પાને ચતુઃ પચ્છ અષ્ટૌ નવ પ્રત્યેકં પિણ્ડકો નવક ઇતિ ગાથાદ્વાયાક્ષરાર્થઃ ॥૧૫૯૯-૧૬૦૦॥ ભાવાર્થમાહ-દ્વાવેવ નમસ્કારે આકારૌ, ઇહ નમસ્કારગ્રહણાન્નમસ્કારસહિતં 10 ગૃહ્યતે, તત્ર દ્વાવેવાકારૌ, આકારૌ હિ નામ પ્રત્યાખ્યાનાપવાદહેતુઃ, ઇહ ચ સૂત્રં 'સૂરે ઝગાણમોક્કારસહિતં પચ્ચક્ષ્વાદ્' ઇત્યાદિ સાકારં વ્યાખ્યાતમેવ, ષટ્ ચેતિ પૌરુષ્યાં તુ, ઇહ ચ પૌરુષી નામ-પ્રત્યાખ્યાનવિશેષસ્તસ્યાં ષટ્ આકારા ભવન્તિ, ઇહ ચેદં સૂત્રમ્ —

પોરુસિં પચ્ચક્ષ્વાતિ, ઝગતે સૂરે ચઙ્ઙિહંપિ આહારં અસણં ૪ અણ્ણત્થઙ્ગાભોગેણં 15 સહસાકારેણં પચ્છત્રકાલેણં દિસામોહેણં સાધુવચણેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં

ગાથાર્થ : દીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

દીકાર્થ : 'નમસ્કાર' શબ્દ ઉપલક્ષણ હોવાથી (૧) નમસ્કારસહિતનું પ્રત્યાખ્યાન સમજવું. (૨) પોરિસી, (૩) પુરિમટ્ટ, (૪) એકાસણ, (૫) એકઠાણું, (૬) આયંબિલ, (૭) ઉપવાસ, (૮) ચરમ, (૯) અભિગ્રહ અને (૧૦) વિગર્હ. આ દશે પ્રત્યાખ્યાનમાં ક્રમશઃ બે, છ, સાત, આઠ, સાત, આઠ, પાંચ, પાંચના પ્રત્યાખ્યાનમાં છ, ચાર, પાંચ, આઠ (અથવા) નવ. આ પ્રમાણે 20 (ક્રમશઃ) પ્રત્યેક = દરેક પ્રત્યાખ્યાનમાં આગારો જાણવા. બધા ભેગા કરીએ તો નવ આગારો થાય છે. (અર્થાત્ કોઈપણ પ્રત્યાખ્યાનમાં નવ આગારોથી વધારે આગારો આવતા નથી. વધારેમાં વધારે નવ આગારો આવે. અથવા પિંડ = કઠિન એવી વિગર્હ હોય તો નવ આગારો જાણવા. ॥૧૫૯૯-૧૬૦૦॥

ભાવાર્થ જણાવે છે — અહીં નમસ્કાર એટલે નમસ્કારસહિત જાણવું. તેમાં બે જ આગારો છે. 25 આગાર એટલે પ્રત્યાખ્યાનના અપવાદનું કારણ. અહીં સૂરે ઝગાણ... વિગેરે આગારો સહિતનું સૂત્ર પૂર્વે કહી દીધું છે. (સૂત્રનો અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો — સૂર્યોદયથી આરંભીને એક મુહૂર્ત સુધી નમસ્કારસહિતનું પચ્ચક્ષ્માણ કરે છે. (કેવી રીતે ?) અશનાદિ ચારે આહારનો અનાભોગ અને સહસાગાર સિવાય ત્યાગ કરે છે.) પોરિસી પ્રત્યાખ્યાનમાં છ આગારો જાણવા. અહીં પોરિસી એટલે એક વિશેષપ્રકારનું પચ્ચક્ષ્માણ જાણવું. તેનું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે ⇨ 30

સૂત્રાર્થ : પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્માણ કરે છે. (કેવી રીતે ?) સૂર્યોદયથી આરંભીને અશનાદિ ચાર પ્રકારના આહારનો અનાભોગ, સહસાગાર, પ્રચ્છન્નકાળ, દિશામોહ,

વોસિરડ । (સૂત્ર)

વ્યાખ્યા-અનાભોગસહસાકારસંગતિઃ પૂર્વવત્, પ્રચ્છન્નકાલાદીનાં ત્વિદં સ્વરૂપં-પૅચ્છણ્ણાતો દિસા ડ રણ રેણુણા પવ્વણં વા અબ્બણં વા અંતરિતે સૂરો ણ દીસતિ, પોરુસી પુણ્ણત્તિકાતું પારિતો, પચ્છા ણાતં તાહે ઠાઇતવ્વં ણ ભગ્ગં, જતિ ભુંજતિ તો ભગ્ગં, एवं सव्वेहिवि, दिसामोहेण 5 कस्सइ पुरिसस्स कम्हिवि खेत्ते दिसामोहो भवति, सो पुरिमं पच्छिमं दिसं जाणति, एवं सो दिसामोहेण-अइरुग्गदं पि सूरं ददुं उस्सूरीभूतंति मण्णति णाते ठाति, साधुवयणेण-साधुणो भणंति-उग्घाडपोरुसी ताव सो पज्जिमितो, पारित्ता मिणति अन्नो वा मिणइ, तेणं से भुञ्जंतस्स कहितं ण पूरतित्ति, ताहे ઠાઇયવ્વં, સમાધી ણામ તેણ ય પોરુસી પચ્ચક્ખાતા, આસુકારિતં ચ દુક્ખં જાતં અણ્ણસ્સ વા, તાહે તસ્સ પસમણ્ણિમિત્તં પારાવિજ્જતિ ઓસહં વા દિજ્જતિ, एत्थंतरा

10 સાધુવચન, અને સર્વસમાધિના કારણરૂપ આગાર સિવાય ત્યાગ કરે છે.

ટીકાર્થ : અનાભોગ અને સહસાગારનું સ્વરૂપ પૂર્વની જેમ જાણવું. પ્રચ્છન્નકાળાદિનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે જાણવું - પ્રચ્છન્નકાળ : રજકણો, રેણુ કે પર્વતને કારણે દિશાઓ ઢંકાઈ ગઈ હોય (અને તેને કારણે સૂર્ય દેખાતો ન હોય) કે વાદળોથી ઢંકાયેલો સૂર્ય દેખાતો ન હોય. ત્યારે પોરિસીનો સમય પૂર્ણ થયો છે એમ જાણી પચ્ચક્ખાણ પારી લીધું અને પાછળથી ખબર પડે ત્યારે જેવી ખબર પડે કે 15 તરત વાપરતા જો અટકી જાય તો ભંગ થતો નથી. જો વાપરવાનું ચાલુ રાખે તો ભંગ થાય. આ જ પ્રમાણે ખબર પડતા બધા સાધુઓએ પણ (એટલે કે પોરિસીપચ્ચક્ખાણસમયે વાપરનારા જેટલા હોય તેટલા બધાએ) વાપરતા અટકી જવું.

દિશામોહ : કોઈક પુરુષને કોઈક ક્ષેત્રમાં દિશામોહ થાય છે, અર્થાત્ તે પૂર્વદિશાને પશ્ચિમદિશા માની બેસે છે. આ પ્રમાણે તે દિશામોહને કારણે હમણાં જ ઉગેલા એવા પણ સૂર્યને જોઈને સૂર્યાસ્ત 20 થવા આવ્યો છે (એમ સમજીને વાપરવા લાગે.) પરંતુ જ્યારે ખબર પડે કે પોરિસી હજુ પૂર્ણ થઈ નથી તો વાપરતા અટકી જાય. સાધુવચન : સાધુઓ કહે - ‘પોરિસી પૂર્ણ થઈ ગઈ છે.’ એટલે વાપરવાની ઈચ્છવાળો તે સાધુ પચ્ચક્ખાણ પારીને છાયાને માપે અથવા બીજો કોઈ સાધુ માપે. તે બીજો સાધુ વાપરતા તે સાધુને કહે કે હજુ પોરિસી પૂર્ણ થઈ નથી. ત્યારે વાપરતા અટકી જવું.

સર્વસમાધિપ્રત્યાગાર : સાધુએ પોરિસીનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું. પોરિસી પચ્ચક્ખાણ આવતા 25 પહેલાં તે સાધુને કે અન્ય સાધુને તરત (મરણ વિગેરે) કરે એવું દુઃખ ઉત્પન્ન થયું. ત્યારે તે દુઃખને

૨૬. પ્રચ્છન્ના દિશો રજસા રેણુના પર્વતેન વા અષ્ટેણ વાડ્ઞતરિતે સૂર્યો ન દૃશ્યતે, પૌરુષી પૂર્ણૈતિકૃત્વા પારિતવાનૃ, પશ્ચાત્ જ્ઞાતં તદા સ્થાતવ્યં, ન ભગ્નં યદિ ભુક્તે તદા ભગ્નં, સર્વૈરપ્યેવં, દિગ્મોહેન કસ્યચિત્ પુરુષસ્ય કસ્મિન્નપિ ક્ષેત્રે દિગ્મોહો ભવતિ, સ પૂર્વાં પશ્ચિમાં દિશં જાનાતિ, एवं स दिग्मोहेन अचिरोद्वतमपि सूर्यं दृष्ट्वा उत्सूर्यीभूतमिति मन्यते ज्ञाते तिष्ठति, साधुवचनेन साधवो भणन्ति-उद्घाटा पौरुषी तावत् स 30 प्रज्जिमितः पारयित्वा मिनोति अन्यो वा मिनोति, तेन तस्मै भुज्जानाय कथितं न पूर्यत इति, तदा स्थातव्यं । समाधिर्नाम तेन च पौरुषी प्रत्याख्याता, आशुकारि च दुःखं जातमन्यस्य वा, तदा तस्य प्रशमनानिमित्तं पार्यते ओषधं वा दीयते, अव्रान्तरे

૨૭ ણાતે તહેવ વિવેગો, સસૈવ ચ પુરિમાર્દ્ધે—પુરિમાર્દ્ધે પ્રથમપ્રહરદ્વયકાલાવધિપ્રત્યાખ્યાનં ગૃહ્યતે તત્ર સસ આકારા ભવન્તિ, ઇહ ચ ઇદં સૂત્રં—‘સૂરે ઊગતે’ ઇત્યાદિ, ઘડાકારા ગતાર્થાઃ, નવરં મહત્તરાકારઃ સસમઃ, અસાવપિ સર્વોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાને સાકારે કૃતાધિકારે અત્રૈવ વ્યાખ્યાત ઇતિ ન પ્રતન્યતે, એકાશને અણાવેવ, એકાશનં નામ સકૃદુપવિષ્ટપુતાચાલનેન ભોજનં, તત્રાણવાકારા ભવન્તિ, ઇહ ચેદં સૂત્રં —

5

‘એકાસણ’મિત્યાદિ ‘અણાત્થઽણાભોગેણં સહસાકારેણં સાગારિયાગારેણં આઠંટણયસારણેણં ગુરુઅભ્મુદ્ગણેણં પારિદ્વાવણિયાગારેણં મહત્તરાગારેણં સવ્વસમાહિ-વત્તિયાગારેણં વોસિરતિ । (સૂત્રં)

અણાભોગસહસાકારા તહેવ, સાગારિયં અદ્ધસમુદ્દિહ્સ આગતં જતિ વોલેતિ પડિચ્છતિ, અહ થિરં તાહે સજ્ઞાયવાધાતોત્તિ ડ્ઢેઢં અણાત્થ ગંતૂણં સમુદ્દિસતિ, હથ્થં પાદં વા સીસં વા આઠંટેજ્જ 10

શાંત પાડવા સાધુને પચ્ચકખાણ પરાવાય કે ઔષધ આપે (તો પણ પચ્ચકખાણનો ભંગ થતો નથી.) કદાચ એવું થાય કે થોડુંક ખાધું અને દુઃખ શાંત થઈ ગયું અથવા જેની માટે પોતે પચ્ચકખાણ પારીને વાપરી રહ્યો છે તે ગ્લાન મૃત્યુ પામ્યો છે તો તરત બાકીનું ભોજન વાપરવાનો ત્યાગ કરવો.

પુરિમદ્ધમાં સાત આગારો જાણવા. પુરિમદ્ધને એટલે કે પ્રથમ બે પ્રહર સુધીનું પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કરે, તેમાં સાત આગારો થાય છે. તેનું સૂત્ર આ પ્રમાણે જાણવું. ‘સૂરે ઊગતે....’ વિગેરે અર્થ અને 15 છ આગારો પૂર્વની જેમ સ્પષ્ટ જ છે. સાતમું મહત્તરાગાર છે. આ આગારનું પણ સર્વોત્તરગુણ-પ્રત્યાખ્યાનમાં સાકારપ્રત્યાખ્યાનનો અધિકાર ચાલતો હતો ત્યારે આ જ અધ્યયનમાં તે અધિકાર દરમિયાન વ્યાખ્યાન કરાઈ ગયેલું હોવાથી અહીં જણાવતા નથી. (તેનો સ્પષ્ટ અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો — પ્રત્યાખ્યાનના પાલનથી પ્રાપ્ત નિર્જરાની અપેક્ષાએ વધુ નિર્જરાની પ્રાપ્તિનું કારણ કે જે બીજાવડે સાધવું શક્ય ન હોય તેવું ગ્લાનાદિપ્રયોજન મહત્તર તરીકે જાણવું. તે રૂપ જે આગાર તે 20 મહત્તરાગાર.) એકાસણમાં આઠ જ આગાર જાણવા. બેસવાના ભાગને હલાવ્યા વિના એકવાર ભોજન કરવું તે એકાશન જાણવું. તેમાં આઠ આગારો છે. તેનું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે ⇨

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : એકાસણનું પ્રત્યાખ્યાન કરે વિગેરે અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો. તેમાં અનાભોગ અને સહસાગારનું સ્વરૂપ તે જ પ્રમાણે જાણવું. સાગારિકાગાર : અર્થુ વાપર્યું અને કોઈ સાગારિક = 25 ગૃહસ્થ આવ્યો ત્યારે જો તે ગૃહસ્થ જતો રહેવાનો હોય તો સાધુ વાપરવાનું બંધ કરી તેના જતા રહેવાની રાહ જુએ. હવે જો તે ગૃહસ્થ ત્યાં જ ઊભો રહેવાનો હોય તો સ્વાધ્યાયનો વ્યાધાત ન થાય તે માટે ત્યાંથી ઊઠીને અન્ય સ્થાને જઈને વાપરે. આર્કુચન—પસારણાગાર : વાપરવા બેઠેલો સાધુ પોતાના હાથ, પગ કે મસ્તકને સંકોચે કે પ્રસારે છતાં એકાશનનો ભંગ થતો નથી.

૨૭. જ્ઞાતે તથૈવ વિવેકઃ । અનાભોગસહસાકારૌ તથૈવ, સાગારિકોઽર્ધસમુદ્દિષ્ટે આગતઃ યદિ વ્યતિક્રામ્યતિ 30 પ્રતીક્ષ્યતે અથ સ્થિરસ્તદા સ્વાધ્યાયવ્યાધાત ઇતિ ડ્ઠ્ઠાયાન્યત્ર ગત્વા સમુદ્દિશ્યતે, હસ્તં પાદં વા શીર્ષં વા આકુચ્યેત્

- ૨૬ વા પસારેજ્જ વા ણ ભજ્જતિ, અબ્બુદ્ધાણારિહો આવરિઓ પાહુણગો વા આગતો અબ્બુદ્ધેતલ્લં તસ્સ, એવં સમુદ્ધિદ્વસ્સ પરિદ્વાવણિયા જતિ હોજ્જ કપ્પતિ, મહત્તરાગારસમાધી તુ તહેવન્તિ ગાથાર્થઃ । ૧૬૦૧ ॥ 'સત્તૈકસ્થાનસ્ય તુ' એકસ્થાનં નામ પ્રત્યાખ્યાનં તત્ર સમાકારા ભવન્તિ, ઇહેદં સૂત્રં— 'એગદ્ધાણ'મિત્યાદિ એગદ્ધાણગં જહા અંગોવંગં ઠવિતં તેણ તહાવદ્ધિતેણેવ સમુદ્ધિસિયલ્લં, આગારા સે
- ૫ સત્તા, આડંટણપસારણા ણત્થિ, સેસં જહા એક્કાસણે । અઠ્ઠેવાચામ્લસ્યાકારા, ઇદં ચ બહુવક્તવ્ય- મિતિકૃત્વા ભેદેન વક્ષ્યામઃ: 'ગોણં' ણામં તિવિધ'મિત્યાદિના ગ્રન્થેન, અસમ્પોહાર્થં તુ ગાથૈવ વ્યાખ્યાયતે, 'પઙ્ગાભક્તાર્થસ્ય તુ' ન ભક્તાર્થોઽભક્તાર્થઃ, ઉપવાસ इत्यर्थः, તસ્ય પંચાકારા ભવન્તિ, ઇહેદં સૂત્રં—'સૂરે ડગ્ગતે'ઇત્યાદિ, તસ્સ પંચ આગારા—અણાભોગં સહસાં પારિં મહત્તરાં સલ્લસમાધિં જતિ તિવિધસ્ય પચ્ચક્કાતિ તો વિક્કિચણિયા કપ્પતિ, જતિ ચતુર્વિધસ્ય
- ૧૦ પચ્ચક્કાતં પાણં ચ ણત્થિ 'તદા ણ કપ્પતિ', જતિ પુણ પાણગંપિ ડ્ધરિયં તાથે સ કપ્પતિ । જતિ

ગુરુઅભ્યુત્થાન : અભ્યુત્થાનને યોગ્ય એવા ગુરુ કે કોઈ મહેમાન આવે ત્યારે વાપરતા સાધુએ ઊભા થવું જોઈએ. (તેથી આ આગારને આશ્રયીને તે ઊભો થાય તો પણ ભંગ થાય નહીં.)

પારિષ્ઠાપનિકાગાર : આ જ પ્રમાણે વાપર્યા પછી જો પારિષ્ઠાપનિકા યોગ્ય દ્રવ્ય હોય તો આ આગારને આશ્રયીને તે સાધુને (અમુક વેળાં પછી બીજી વાર પણ તે પારિષ્ઠાપ્ય દ્રવ્યને) વાપરવું

૧૫ કલ્પે છે. મહત્તરાગાર અને સર્વસમાધિપ્રત્યાયાગારનું સ્વરૂપ પૂર્વની જેમ જાણવું. ॥૧૬૦૧॥

'સત્તૈકસ્થાનસ્ય તુ' — એકસ્થાનનામનું પ્રત્યાખ્યાન કે જેમાં સાત આગારો હોય છે. તેનું સૂત્ર — એગદ્ધાણં પચ્ચક્કાઇ... વિગેરે. એકસ્થાન એટલે વાપરતા બેસતી વખતે જે રીતે અંગોપાંગ રાખ્યા તે રીતે જ હલન—ચલન કર્યા વિના વાપરવું. તેના સાત આગારો છે. આકુંચન—પ્રસારણ આમાં કરવાનું હોતું નથી. શેષ અર્થ એકાશનની જેમ જાણવો. આયંબિલમાં આઠ આગારો છે. આ વિષયમાં

૨૦ ઘણું કહેવાનું હોવાથી ગોણં ણામં વિગેરે ગાથાવડે આગળ જુદું કહીશું. અત્યારે તો ગૂંચવાડો ન થાય તે માટે માત્ર ગાથાની જ વ્યાખ્યા કરાય છે. ઉપવાસમાં પાંચ આગારો જાણવા. ભોજનવડે પ્રયોજન તે ભક્તાર્થ, ભક્તાર્થ ન હોવો તે અભક્તાર્થ એટલે કે ઉપવાસ. સૂત્ર — 'સૂરે ડગ્ગતે...'

તેના પાંચ આગારો — અનાભોગ, સહસાગાર, પારિષ્ઠાપનિકા, મહત્તરાગાર, અને સર્વસમાધિ. જો તિવિહાર ઉપવાસ હોય તો પારિષ્ઠાપનિકા વાપરવી કલ્પે છે. જો ચોવિહાર ઉપવાસ કર્યો હોય

૨૫ તે સમયે જો ગોચરી વધી પણ પાણી વધ્યું નહીં તો ઉપવાસીને વાપરવું કલ્પે નહીં. હવે જો પાણી પણ વધેલું છે તો ઉપવાસીને વાપરવું કલ્પે. (હવે પોરિસી, પુરિમદ્દ, એકાસણ, આયંબિલ વિગેરે

૨૮. વા પ્રસારયેત્ વા ન ભજ્યતે, અભ્યુત્થાનાર્હ આચાર્યઃ પ્રાધૂર્ણકો વાઽગતોઽભ્યુત્થાતલ્લં તસ્ય, એવં સમુદ્ધિદ્ધે પારિષ્ઠાપનિકી યદિ ભવેત્ કલ્પતે, મહત્તરાકારસમાધી તુ તથૈવ । એકસ્થાનકં યથા અઙ્ગોપાઙ્ગં સ્થાપિતં તેન તથાવસ્થિતેનૈવ સમુદ્ધેદ્ધલ્લં, આકારાસ્તસ્મિન્ સમ, આકુચ્છનપ્રસારણં નાસ્તિ, શેષં યથૈકાશનકે

૩૦ । તસ્ય પઙ્ગાકારઃ—અનાભોગં સહસાં પરિં મહત્તરાકારં સર્વસમાધિં, યદિ ત્રિવિધં પ્રત્યાખ્યાતં તદા પારિષ્ઠાપનિકી કલ્પતે, યદિ ચતુર્વિધસ્ય પ્રત્યાખ્યાતં પાનકં ચ નાસ્તિ તદા ન કલ્પતે, યદિ પુનઃ પાનકમપ્યુદ્ધરિતં તદા સ કલ્પતે । યદિ

તિર્વિહસ પચ્ચક્ષાતિ તાથે સે પાણગસસ છ આગારા કીરંતિ—લેવાડેણ વા અલેવાડેણ વા અચ્છેણ વા બહલેણ વા સસિથેણ વા અસિથેણ વા વોસિરતિ, વુત્તથા એતે છપ્પિ, એતેન ષટ્ પાનં ઇત્યેતદપિ વ્યાખ્યાતમેવ, ‘ચરિમે ચત્ત્વાર’ ઇત્યેતચ્ચરિમં દુવિધં—દિવસચરિમં ભવચરિમં ચ, દિવસચરિમસસ ચત્તારિ, અણ્ણત્થણાભોગેણં સહસાકારેણં મહત્તરાકારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં, ભવચરિમં જાવજ્જીવિયં તસ્સવિ એતે ચત્તારિત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૦૨॥ પચ્ચ ચત્ત્વારશ્ચાભિગ્રહે, 5
નિર્વિકૃતૌ અષ્ઠૌ નવ વા આકારાઃ, અપ્રાવરણ ઇતિ—અપ્રાવરણાભિગ્રહે પચ્ચૈવાકારા ભવન્તિ, શેષેષ્વભિગ્રહેષુ ઢણ્ઢકપ્રમાર્જનાદિષુ ચત્ત્વાર ઇતિ ગાથાઽક્ષરાર્થઃ ॥૧૬૦૩॥ ભાવાર્થસ્તુ ‘અભિગ્રહેસુ વાડડત્તણં કોઢ પચ્ચક્ષાતિ, તસ્સ પંચ—અણાભોગં સહસાગારં ચોલપટ્ટાગારં મહત્તરાં સવ્વસમાહિં સેસેસુ ચોલપટ્ટાગારો ણત્થિ, નિવ્વિગતીએ અદ્દુ નવ ય આગારા ઇત્યુક્તં, તત્થ દસ

પ્રત્યાખ્યાનો ઉત્સર્ગથી ચોવિહાર કરવા જોઈએ. પરંતુ) જો તિવિહાર કરે તો પાણીસંબંધી છ આગાર 10
હોય છે — કૃતલેપ, અકૃતલેપ, સ્વચ્છ, બહલ, દાણા સહિત અને દાણા વિનાનું પાણી. આ છ આગારોનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. (આ છ આગારોનો અર્થ : — (૧) કૃતલેપ : ચીકાશવાળા ખજુર વિગેરે દ્રવ્યોના ભાજનના ધોવાણ—વાળું પાણી. (૨) અકૃતલેપ : કાંજી વિગેરે પાણી. (૩) સ્વચ્છ : ચોખ્ખું એવું ત્રણ ઉકાળાવાળું પાણી. (૪) બહલ : તલ, ચોખા વિગેરેના ધોવનનું (ડહોળું) પાણી. (૫) સસિક્થ : કણિયાવાળું પાણી. (૬) અસિક્થ : કણિયા વિનાનું પાણી.) આના દ્વારા મૂળમાં 15
‘પાનકમાં છ આગાર’ જે કહ્યું હતું તેનું વ્યાખ્યાન કરી દીધું. ચરમપ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારના છે — દિવસચરિમ અને ભવચરિમ તેમાં દિવસચરિમના ચાર આગારો — અનાભોગ, સહસાગાર, મહત્તરાગાર અને સર્વસમાધિ. ભવચરિમ યાવજજીવ સુધીનું હોય છે. તેના પણ આ જ ચાર આગારો જાણવા. ॥૧૬૦૨॥

અભિગ્રહમાં પાંચ અને ચાર આગારો તથા નીચેના આઠ અથવા નવ આગારો જાણવા. તેમાં 20
વચ્ચ નં પહેરવાનો અભિગ્રહ હોય ત્યારે પાંચ અને દંડપ્રમાર્જન વિગેરે શેષ અભિગ્રહોમાં ચાર આગાર જાણવા. ॥૧૬૦૩॥ ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો : અભિગ્રહોમાં કોઈ સાધુ વચ્ચનું પ્રત્યાખ્યાન (= મારે એક પણ વચ્ચ પહેરવું નહીં એવો અભિગ્રહ) કરે ત્યારે પાંચ આગારો — અનાભોગ, સહસાગાર, ચોલપટ્ટાગાર, મહત્તરાગાર અને સર્વસમાધિપ્રત્યાયાગાર. (ગુફા વિગેરે તદ્દન એકાન્ત સ્થાનમાં વિશિષ્ટ નિર્જેરા વિગેરે માટે ગીતાર્થ સાધુ ગુરુઆજ્ઞાથી આવો અભિગ્રહ લઈને સાધના કરે. 25
તેમાં ક્યારેક કોઈ અયાનક આવી ચઢે ત્યારે બાજુમાં રાખી મૂકેલ ચોલપટ્ટો તરત જ પહેરી લે. માટે ચોલપટ્ટાગાર રાખેલ છે.) ઉપાશ્રયમાં આવતાં—જતાં સાધુઓના દાંડા પ્રમાર્જન કરીને લેવા—આપવાનો

૨૧. ત્રિવિધસ્ય પ્રત્યાખ્યાતિ તદા તસ્ય પાનકસ્ય ષડાકારાઃ કુર્વન્તિ—લેપકૃતા વા અલેપકૃતા વા અચ્છેન વા બહલેન વા સસિક્થેન વા અસિક્થેન વા વ્યુત્સુજતિ, ઉક્તાર્થઃ એતે ષડપિ, ચરમં દ્વિવિધં—દિવસચરમં ભવચરમં ચ, દિવસચરમે ચત્ત્વારઃ અન્યત્રાનાં સહસાં મહત્તરાં સર્વસમાધિં, ભવચરમં યાવજ્જીવિકં 30
તસ્યાપ્યેતે ચત્ત્વારઃ । અભિગ્રહેષુ પ્રાવૃત્તત્વં કોઽપિ પ્રત્યાખ્યાતિ, તસ્ય પચ્ચ—અનાભોગં સહસાં મહત્તરાં ચોલપટ્ટાં સર્વસમાધિં, શેષેષુ ચોલપટ્ટાકારો નાસ્તિ, નિર્વિકૃતૌ અષ્ઠૌ નવ ચાકારાઃ । તત્ર દશ

વિગતીઓ—ઝીરં દધિ ણવળીયં ઘયં તેલ્લં ગુડો મધું મજ્જં મસં ઓગાહિમગં ચ, તત્થ પંચ ઝીરાણિ ગાવીળં મહિસીળં ઉટ્ટીળં અજાળં એલિયાળં, ઉટ્ટીળં દધિં ણત્થિ, ણવળીતં ઘતંપિ, તે દધિણા વિણા ણત્થિત્તિ, દધિણવળીતઘતાણિ ચત્તારિ, તેલ્લાણિ ચત્તારિ તિલંઅદસિકુસુંભસરિસવાળં, એતાઓ વિગતીઓ, સેસાણિ તેલ્લાણિ અવ્વિગતીતો, લેવાડાણિ પુણ હોન્તિ, દો વિયડા—કટ્ટણિપ્પણં

5 ઉચ્છુમાઈપિટ્ટેણ ચ ફાણિત્તા, દોણિણ ગુડા—દવગુડો પિંડગુડો ચ, મધૂણિ તિણિણ—મચ્છિયં કોન્તિયં ભામરં, પોગલાણિ તિણિણ—જલચરં થલચરં ચહચરં, અથવા ચર્મં મસં સોણિતં, એયાઓ ણવ વિગતીતો, ઓગાહિમગં દસમં, તાવિયાએ અદ્દહિયાએ એગં ઓગાહિમગં ચલચલંતં પચ્ચતિ સફેળં

કોઈ અભિગ્રહ લે. અથવા આવા પ્રકારના બીજા કોઈ અભિગ્રહ લે તો તેમાં ચાર આગાર જાણવા ચોલપટ્ટકાગાર તેમાં હોતો નથી.

10 ‘નીવિમાં આઠ અથવા નવ આગારો’ એમ જે કહ્યું તેમાં વિગઈ દશ પ્રકારની છે — દૂધ, દહીં, માખણ, ઘી, તેલ, ગોળ, મધ, દારૂ, માંસ અને પકવાન (અથવા કડાવિગઈ.) તેમાં દૂધ પાંચ પ્રકારના છે — ગાયનું, ભેંસનું, ઊંટનું, બકરીનું અને ઘેટાનું. દહીં, માખણ, અને ઘી ચાર પ્રકારના છે — ગાયાદિ ચારના, કારણ કે ઊંટડીના દૂધનું દહીં થતું નથી. અને દહીં થતું ન હોય તો માખણ, ઘી પણ થાય નહીં. તેલ ચાર પ્રકારના છે — તલનું, અલસીનું, કુસુંબનું અને સર્ષવનું. આ ચાર તેલ

15 વિગઈ છે. શેષ તેલો વિગઈરૂપ નથી, પરંતુ લેપકૃત તો છે જ. દારુ બે પ્રકારના છે — (કાષ્ઠઔષધિઓની જેમ અમુક વૃક્ષોના મૂળિયામાંથી જે દારુ બને તે) કાષ્ઠનિષ્પન્ન, અને શેરડી, દ્રાક્ષ વિગેરે તથા ઘઉંનો લોટ વિગેરે મિશ્ર કરીને પ્રવાહી બનાવીને તેમાંથી દારુ બનાવે.

ગોળ બે પ્રકારના — ઢીલો ગોળ, અને કઠિન ગોળ. મધ ત્રણ પ્રકારનું છે — મધમાખીનું, કૌન્તિકનું (= જીવવિશેષનું), ભમરાનું. માંસ ત્રણ પ્રકારે — જળચર, સ્થળચર અને ખેચરસંબધી

20 અથવા ચામડું, માંસ અને લોહી. આ નવ વિગઈઓ છે. અને દશમુ અવગાહિમ = કડાવિગઈ છે. (ઘી વિગેરેથી) ભરેલી એવી કઢાઈમાં ચડું—ચડું અવાજ કરતા કોઈ ખાદ્ય વસ્તુને પકાવાય છે. તે જ ફીણવાળા એવા ઘી વિગેરેમાં તે જ રીતે બીજી વાર અને પછી તે જ ઘી વિગેરેમાં ત્રીજીવાર પણ પકાવાય છે. ત્રણ સુધીની ખાદ્યવસ્તુ વિગઈરૂપ ગણાય છે. ત્યાર પછીના શેષ = ચોથી વાર વિગેરેમાં

૩૦. વિકૃતયઃ—ક્ષીરં દધિ નવનીતં ઘૃતં તૈલં ગુડો મધુ મદ્યં માંસં અવગાહિમં ચ, તત્ર પચ્છ ક્ષીરાણિ ગવાં મહિષીણાં અજાનાં એડકાનામુષ્ટીણાં, ઉષ્ટીણાં દધિ નાસ્તિ, નવનીતં ઘૃતમપિ, તે દધ્ના વિના (ન સ્ત ઇતિ)

25 દધિનવનીતઘૃતાણિ ચત્તારિ, તૈલાણિ ચત્તારિ તિલાલસીકુસુમ્ભસર્ષપાણાં, એતા વિકૃતયઃ, શેષાણિ તૈલાણિ અવિકૃતયઃ, લેપકારીણિ પુનર્ધવન્તિ, દ્વે મદ્યો—કાષ્ઠનિષ્પન્નં ઇક્ષ્વાદિપિટ્ટેન ચ ફાણિત્ત્વા, દ્વૌ ગુડૌ—દ્રવગુડઃ પિંડગુડશ્ચ, મધૂનિ ત્રીણિ—માક્ષિકં કૌન્તિકં ભ્રામરં, પુદ્ગલાણિ ત્રીણિ—જલચરજં સ્થલચરજં ચહચરજં ચ, અથવા ચર્મં માંસં શોણિતં, એતા નવ વિકૃતયઃ, અવગાહિમં દશમં, તાપિકાયામદ્રહ્ણે એકમવગાહિમં

30 ચલચલત્ પચ્ચતે સફેળં + ‘ઝીરા’ - પ્રત્યં ૦ ।

વિતિયં તતિયંપિ સેસાણિ અજોગવાહીણં કપ્પંતિ, જતિ ણજ્જતિ અહ એગેણ ચેવ પૂઅણ સચ્ચો ચેવ તાવગો ભરિતો તો વિતિયં ચેવ કપ્પતિ ણિલ્લિગતિયપચ્ચક્કાણાઇતસ્સ, લેવાડં હોતિ, એસા આચરિયપરંપરાગતા સામાચારી ।

અધુના પ્રકૃતમુચ્યતે, ક્કાણૈ ક્ક વા નવાકારા ઇતિ ?, તત્ર —

નવણીઓગાહિમ્ અદ્વદહિપિસિયઘયગુલે ચેવ ।

5

નવ આગારા તેસિ સેસદવાણં ચ અદ્વે ॥૧૬૦૪॥

નવણીતે ઓગાહિમકે 'અદ્વદધિ' નિગાલિત ઇત્યર્થઃ, પિસિતે—માંસે ઘૃતે ગુડે ચૈવ, અદ્વગ્રહણં સર્વત્રાભિસમ્બન્ધનીયં, નવ આકારા અમીષાં વિકૃતિવિશેષાણાં ભવન્તિ શેષાણાં દ્રવાણાં—વિકૃતિવિશેષાણાં અષ્ટાવેવાકારા ભવન્તિ, ઉત્ક્ષિપ્તવિવેકો ન ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૦૪॥ ઇહ ચેદં સૂત્રં —

10

'ણિલ્લિયતિયં પચ્ચક્કાતી'ત્યાદિ અત્રત્થઽણાભોગેણં સહસાકારેણં લેવાલેવેણં ગિહત્થસંસદ્દેણ ઉક્કિલ્લત્તવિવેકેણં પડુચ્ચમલ્લિલ્લેણં પારિદ્ધાવણિયાગારેણં મહત્તરાગારેણં સલ્લસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરતિ । (સૂત્રં)

ઇદં ચ પ્રાયો ગતાર્થમેવ, વિશેષં તુ 'પંચેવ ય ચીરાઈ' ઇત્યાદિના ગ્રન્થેન ભાષ્યકારોપન્યાસક્રમ—

પકાવેલી ખાઘવસ્તુ અજોગવાહીઓને નીવિમાં પણ કલ્પે છે. (ઉક્તં પચ્ચવસ્તુકે — ૩૭૬ — 15
ચતુર્થધાનાદાર્થ્ય ન ભવન્તિ વિકૃતયઃ અયોગવાહિનાં.) જો ખબરં પડે કે એક જ મોટા પુડલાથી આખી કઢાઈ (= ઉપરની સપાટી) ભરાઈ ગઈ છે તો બીજી વારનો ધાન જ નીવિનું પચ્ચક્કાણ કરનારાને ચાલે છે. તે નીવિયાતિ વસ્તુ લેપકૃત જાણવી. આ આચાર્યની પરંપરાથી આવેલી સામાચારી છે.

અવતરશિક્ષા : હવે મૂળ વાત ઉપર આવીએ — નીવિમાં આઠ અથવા નવાગારો કહ્યાં, તેમાં 20
આઠ આગારો ક્યાં સમજવા કે નવ આગારો ક્યાં સમજવા ? તેમાં ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : 'અદ્વ' શબ્દ બધે જોડવાનો છે તેથી અદ્વ = કઠિન એવું માખણ, અવગાહિમ, 25
દહી કે જે વસ્તુના ગાળ્યા બાદ કઠિન હોય તે, કઠિન એવું માંસ, ઘી અને ગોળ આ બધી વિગઈઓ જો કઠિન હોય તો નવ આગારો જાણવા. આ માખણ વિગેરે જો પ્રવાહીરૂપ હોય અને તે સિવાયની દૂધ વિગેરે પ્રવાહી વિગઈ હોય તો આઠ આગારો જાણવા. અહીં 'ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક' આગાર હોતો નથી. ॥૧૬૦૪॥ તેનું સૂત્ર આ પ્રમાણે છે —

સૂત્રાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : આ સૂત્ર પ્રાયઃ કરીને સ્પષ્ટ જ છે. (લેવાલેવેણં વિગેરે આગારોનો અર્થ આગળ આપશે. તથા) જે વિશેષ છે તે પંચેવ ય ચીરાઈ વિગેરે ગ્રંથદ્વારા ભાષ્યકારે જણાવેલા ક્રમની

૩૧. દ્વિતીયં તૃતીયમપિ, શેષાણિ અયોગવાહિનાં કલ્પન્તે, યદિ જ્ઞાયતે અથૈકેનૈવ પૂપકેન સર્વં એવ તાપકો ભૂતસ્તદા દ્વિતીયમેવ કલ્પતે નિર્વિકૃતિકપ્રત્યાખ્યાનિનઃ, લેપકૃત્ ભવતિ, એષાઽઽચાર્યપરંપરાગતા સમાચારી । 30

પ્રામાણ્યાદુત્તર વક્ષ્યામઃ, અધુના તદુપન્યસ્તમેવાચામામ્લમુચ્યતે —

ગોત્રં નામં તિવિહં ઓઅણ કુમ્માસ સત્તુઆ ચેવ ।

ઇક્કિક્કંપિ ય તિવિહં જહન્નયં મજ્ઝિમુક્કોસં ॥૧૬૦૫॥

- આચામામ્લમિતિ ગોણં નામ, આચામઃ—અવશાયનં આમ્લં—ચતુર્થરસં તાભ્યાં નિર્વૃત્તં આચામામ્લં
5 ઇદં ચોપાધિભેદાત્ ત્રિવિધં ભવતિ, ઓદનઃ કુલ્માષાઃ સક્તવશ્ચૈવ, ઓદનમધિકૃત્ય તથા કુલ્માષાન્
સક્તૂંશ્ચેતિ, એકૈકમપિ ચામીષાં ત્રિવિધં ભવતિ—જઘન્યકં મધ્યમં ઉત્કૃષ્ટં ચેતિ । ॥૧૬૦૫॥
કથમિત્યગ્રાહ —

દ્રવ્યે રસે ગુણે વા જહન્નયં મજ્ઝિમં ચ ઉક્કોસં ।

તસ્સેવ ય પાઝગં છલ્લણા પંચેવ ય કુડંગા ॥૧૬૦૬॥

- 10 દ્રવ્યે રસે ગુણે ચૈવ દ્રવ્યમધિકૃત્ય રસમધિકૃત્ય ગુણં ચાધિકૃત્યેત્યર્થઃ, કિં ?—જઘન્યકં
મધ્યમં ચોત્કૃષ્ટં ચેતિ, તસ્યૈવાચામામ્લસ્ય પ્રાયોગ્યં વક્તવ્યં, તથા આચામામ્લં પ્રત્યાખ્યાતમિતિ
દક્ષ્ણા ભુજ્ઞાનસ્યાદોષઃ પ્રાણાતિપાતપ્રત્યાખ્યાને તદનાસેવનવદિતિ છલ્લના વક્તવ્યા, પંચૈવ કુડંગા—
વક્તવ્યેષા ઇતિ ॥૧૬૦૬॥ તદ્યથા —

પ્રમાણતાથી પછી જણાવીશું. હવે પૂર્વે જે સ્થાપી રાખેલું હતું તે જ આયંબિલનું વ્યાખ્યાન કહે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણવો.

ટીકાર્થ : ‘આચામાલ્લ’ આ ગુણનિષ્પન્ન નામ છે. તે આ પ્રમાણે —આચામ એટલે ઓસામણ
અને આમ્લ એટલે ચોથો રસ(= ખાટો રસ) આ બેવડે જે બનેલું હોય તે આચામાલ્લ. (આ
વ્યુત્પત્તિમાત્ર અર્થ જણવો. રૂઢિઅર્થ આ પ્રમાણે કે - વિગઈ અને ચોથો રસ આ બેનો ત્યાગ જેમાં
છે તે આચામાલ્લ.) તે ઉપાધિભેદથી ત્રણ પ્રકારે છે — ભાત, અડદ અને સક્તુ. અર્થાત્ ભાતને,
20 અડદને અને સક્તુને(= ભુંજાવેલા જવાદિના લોટને) આશ્રયીને આયંબિલ ત્રણ પ્રકારે છે. (પૂર્વકાળમાં
આ રીતે થતું હશે. વર્તમાન આચરણ પ્રમાણે અડદને બદલે સઘળા કઠોળ ગ્રહણ કરાય છે.) આ
દરેકના પાછા જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ—ત્રણ ભેદો થાય છે. ॥૧૬૦૫॥ કેવી રીતે ?
તે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણવો.

- 25 ટીકાર્થ : દ્રવ્યને, રસને અને ગુણને આશ્રયીને જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ આયંબિલના
ત્રણ ભેદો પડે છે. તે જ આયંબિલને પ્રાયોગ્ય જે હોય તે કહેવું. તથા મેં આયંબિલનું પચ્ચક્રખાણ કર્યું
છે. (એટલે કે આયંબિલની વસ્તુ વાપરવાની નહીં એવું પચ્ચક્રખાણ કરીને) દહીં સાથે ખાનારને
કોઈ દોષ નથી કારણ કે જેમ પ્રાણાતિપાતનું હું પચ્ચક્રખાણ કરું છું એટલે કે પ્રાણાતિપાતનું સેવન
કરીશ નહીં તેમ આયંબિલના પચ્ચક્રખાણમાં પણ સમજવું. આવું બોલનારની છલ્લના જણાવી. પાંચ
30 વક્રપુરુષો જાણવા. (આ બધાનું વિસ્તારથી વર્ણન આગળ આપે છે.) ॥૧૬૦૬॥ તે પાંચ કુડંગો
= વક્ર પુરુષવિશેષો આ પ્રમાણે જાણવા ⇨

લોએ વેએ સમએ અન્નાણે ખલુ તહેવ ગેલન્ને ।

એ પંચ કુંડંગા નાયવ્વા અંબિલંમિ ભવે ॥૧૬૦૭॥

લોકે વેદે સમયે અજ્ઞાને ખલુ તથૈવ ગ્લાનત્વે લોકમઙ્ગીકૃત્ય કુંડઙ્ગાઃ, એવં વેદાન્ સમયાન્ અજ્ઞાનં ગ્લાનત્વં ચ એતે પચ્ચ કુંડઙ્ગા જ્ઞાતવ્યાઃ, આચામામ્લે ભવન્તિ, આચામામ્લવિષય ઇતિ ગાથાત્રયસમાસાર્થઃ ॥૧૬૦૭॥ વિસ્તારાર્થસ્તુ વૃદ્ધસમ્પ્રદાયસમધિગમ્યઃ, સ ચાચં-^{૩૨}એત્ય આયંબિલં 5
ચ ભવતિ આયંબિલપાઝગં ચ, તત્થોદણે આયમ્બિલં આયંબિલપાઝગં ચ, આયંબિલં સત્તકૂરા, જાણિ વા કૂરવિહાણાણિ, આયંબિલપાઝગં તંદુલકણિયાઝ કુંડતો પીઠું પિઠુગા પિઠ્ઠપોચલિયા ભરોલગા મંડગાદિ, કુમ્પાસા પુવ્વં પાણિણ ઝ કઢ્ઢિજ્જંતિ પચ્છ તા ખલ્લીએ પીસંતિ, તે તિવિધા-સળ્હા મજ્ઝિમા થૂલા, એતે આયંબિલં, પાઝગાણિ પુણ જે તસ્સ તુસમીસા કણિયાઝ

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

10

ટીકાર્થ : લોકને આશ્રયીને, એ જ પ્રમાણે વેદને, સમયને, અજ્ઞાનને અને ગ્લાનત્વને આશ્રયીને પાંચ પ્રકારના વક્ર પુરુષવિશેષો આયંબિલના વિષયમાં જાણવા. ॥૧૬૦૭॥ વિસ્તારથી અર્થ વૃદ્ધસંપ્રદાયથી જાણવો. તે આ પ્રમાણે - આયંબિલ અને આયંબિલને પ્રાયોગ્ય એમ બે વસ્તુ હોય છે. (^{૩૩}આશય એ કે - બાસમતી જેવા સારી જાતિના ચોખા વિગેરે દ્રવ્યોથી આયંબિલ થતું હોવાથી ઉપચારથી તે દ્રવ્યો પણ આયંબિલ કહેવાય છે. આવા દ્રવ્યો ઉત્કૃષ્ટ કક્ષાના હોવાથી સાધુએ ગ્રહણ 15 કરવાના હોતા નથી. આથી જ બીજો વિકલ્પ કહ્યો કે આયંબિલને પ્રાયોગ્ય, અર્થાત્ હીનજાતિવાળા ચોખા વિગેરે, જે ગ્રાહ્ય હોવાથી પ્રાયોગ્ય કહ્યું છે. તે આયંબિલ ભાત વિગેરેને આશ્રયીને ત્રણ પ્રકારનું છે. તેથી પ્રથમ) ભાતને આશ્રયીને આયંબિલ અને આયંબિલપ્રાયોગ્ય જણાવે છે.

તેમાં ભાતને આશ્રયીને લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવા કલમશાલિ વિગેરે સાત પ્રકારના ચોખા આયંબિલ જાણવા અથવા જેટલા ચોખાના પ્રકાર છે તે બધા આયંબિલ જાણવા. આયંબિલપ્રાયોગ્ય તરીકે 20 કણકીચોખા, કુંડક (કણકીચોખાની જ એક જાતિવિશેષ) લોટ, પિહુંક (પોંઆ), બાફેલા લોટમાંથી બનેલી પૂરી, ભરોલ, મંડક વિગેરે જાણવા. (આ બધા ચોખામાંથી બનેલા ખાદ્યવિશેષો જાણવા, વિશેષ અર્થ ખ્યાલમાં નથી. આ બધા આયંબિલમાં ગ્રહણ કરાતા હોવાથી આયંબિલપ્રાયોગ્ય જાણવા.)

હવે અડદને આશ્રયીને જણાવે છે - અડદને પ્રથમ પાણીમાં ઉકાળે અને પછી તેને ઘંટીમાં પીસે. તે ત્રણ પ્રકારે - ઝીણું, મધ્યમ અને જાડું. આ ત્રણે આયંબિલ જાણવા. આયંબિલપ્રાયોગ્ય આ 25 પ્રમાણે - જે તેના ફોતરાથી મિશ્ર એવા કણિયા છે તે અને કોરડું અડદ. આ બધા આયંબિલપ્રાયોગ્ય

૩૨. અન્નાચામામ્લં ભવતિ આચામામ્લપ્રાયોગ્યં ચ, તત્રૌદને આચામામ્લ-માચામામ્લપ્રયોગ્યં ચ, આચામામ્લં સત્તકૂરાઃ, યાનિ વા કૂરવિધાનાનિ, આચામામ્લપ્રયોગ્યં-તંદુલકણિકાઃ, કુંડકઃ, પિઠું, પિહુંકાઃ, પિઠ્ઠપૂપલિકા, ભરોલગાઃ, મંડકાદ્યાઃ, કુલ્માષાઃ પૂર્વ પાનીયેનોક્કથ્યન્તે પશ્ચાત્ તે ચલ્ત્યાં પિથ્યન્તે, તે ત્રિવિધાઃ-શ્લક્ષ્ણા મધ્યાઃ સ્થૂલાઃ, એતે આચામામ્લં, પ્રાયોગ્યાણિ પુનર્યે તસ્ય તુષમિશ્રાઃ કણિકાઃ 30

કંકડુગા ય એવમાદિ, સત્તુયા જવાણં ગોધૂમાણં વીહિયાણં વા, એતે આયંબિલં, પાઝગં પુણં ગોધૂમભુજ્જિયા પિહુગાલાયાજવભુજ્જિયા, જે ય જંતેણ ન તીરંતિ પિસિતું, તસ્સેવ ણિદ્ધારો કણિક્કાદિ વા, એયાણિ આયંબિલપાઝગાણિ, તં તિવિધંપિ આયંબિલં તિવિધં-ઉક્કોસં મજ્ઝિમં જહન્નં, દવ્વતો કલમસાલિકૂરો ઉક્કોસં જં વા જસસ પથ્થં રુચ્ચતિ વા, રાલગો સામાગો વા જહન્નો, 5 સેસા મજ્ઝિમા, જો સો કલમસાલીકૂરો સો રસં પડુચ્ચ તિવિધો ઉક્કોસં ૩, તં ચેવ તિવિધંપિ આયંબિલં ણિજ્જરાગુણં પડુચ્ચ તિવિધં-ઉક્કોસો ણિજ્જરાગુણો મજ્ઝિમો જહણ્ણોત્તિ, કહં ?- કલમસાલિકૂરો દવ્વતો ઉક્કોસં દવ્વં ચતુથરસિણ સમુદ્દિસિતિ, રસઓવિ ઉક્કોસં તસ્સચ્ચાણવિ આયામેણ ઉક્કોસં રસતો, ગુણતો જહણ્ણં થોવાણિજ્જરત્તિ ભણિતં ભવતિ, સો ચેવ કલમોદગો

જાણવા. હવે સક્તુને આશ્રયીને જણાવે છે - તેમાં જવ, ઘઉં અથવા ચોખામાંથી સક્તુ બને છે.

10 આ ત્રણે આયંબિલ જાણવા. આયંબિલપ્રાયોગ્ય - ઘઉંને ભુંજીને બનાવેલી વસ્તુ (ખીચડો, ધૂધરી વિ.) પિહુંક (પોંઆ), લાયા (ચોખાને ભુંજીને બનાવેલ વસ્તુવિશેષ.) જવભુજ્જિકા (= જવની ઘાણી). તથા યંત્રવરે જે પીસી શકાય નહીં તેવા ધાન્યના નિદાર = ? અથવા કણિકા (જાડો કણિયાવાળો લોટ) આ બધું આયંબિલપ્રાયોગ્ય જાણવું.

તે ત્રણે પ્રકારના આયંબિલ ત્રણ પ્રકારે જાણવા - ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય. દ્રવ્યથી 15 કલમશાલિયોખાનો ભાત ઉત્કૃષ્ટ છે અથવા જેના શરીરને જે ચોખા માફક આવતા હોય કે ગમતા હોય તેના માટે તે ઉત્કૃષ્ટ જાણવા. રાલક અને શ્યામાક (આ બંને હીનકક્ષાના ચોખાવિશેષ છે.) જઘન્ય જાણવા. શેષ મધ્યમ જાણવા. જે કલમશાલિયોખા છે તે પણ રસને આશ્રયીને ઉત્કૃષ્ટાદિ ત્રણે પ્રકારે છે. તે ત્રણે પ્રકારના આયંબિલ નિર્જરાગુણને આશ્રયીને ત્રણ પ્રકારે છે - ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરાગુણ, મધ્યમ નિર્જરાગુણ અને જઘન્ય નિર્જરાગુણવાળું આયંબિલ. (આ પ્રમાણે પૂર્વે જે કહ્યું હતું કે દ્રવ્ય, 20 રસ અને ગુણને આશ્રયીને આયંબિલ ત્રણ પ્રકારનું છે. તે સામાન્યથી કહ્યું. હવે તેને જ વિસ્તારથી બતાવે છે.) દ્રવ્ય, રસ અને ગુણને આશ્રયીને કેવી રીતે જઘન્યાદિ ભેદો પડે છે? તે કહે છે -

કલમશાલિભાત ઉત્કૃષ્ટદ્રવ્ય જાણવું. (૧) તેને ખાટારસવાળા દ્રવ્ય સાથે વાપરે. જ્યારે તે ભાતને તેના જ ઓસામણ સાથે વાપરે તો રસથી ઉત્કૃષ્ટ જાણવું. પરંતુ આવું આયંબિલ ગુણથી જઘન્ય એટલે કે અલ્પનિર્જરાવાળું જાણવું. (૨) હવે તે કલમભાત જ્યારે અન્યજાતના ભાતના

25 ૩૩. કંકડુકાશ્ચ એવમાદિ, સક્તવો યવાનાં ગોધૂમાનાં વીહીણાં વા, એતે આચામામ્લં, પ્રાયોગ્યં પુનર્ગોધૂમભૂજ્જિકાપિહુંકલાજવભૂજ્જિકા યે ચ યન્નકેણ ન શક્યન્તે પેઠું, તસ્યૈવ નિર્ધારઃ કણિક્કાદિર્વા, એતાનિ આચામ્લપ્રાયોગ્યાણિ, તત્ત્રિવિધમપ્યાચામામ્લં ત્રિવિધં-ઉત્કૃષ્ટં મધ્યમં જઘન્યં, દ્રવ્યતઃ કલમશાલિકૂર ઉત્કૃષ્ટં યદ્વા યસ્યૈ પથ્થં રોચતે વા, રાલકઃ શ્યામાકો વા જઘન્યઃ, શેષા મધ્યમાઃ, યઃ સ કલમશાલિકૂરઃ સ રસં પ્રતીત્ય ત્રિવિધઃ ઉત્કૃષ્ટઃ ૩, તદેવ ત્રિવિધમપ્યાચામામ્લં નિર્જરાગુણં પ્રતીત્ય ત્રિવિધં-ઉત્કૃષ્ટો નિર્જરાગુણો 30 મધ્યમો જઘન્ય ઇતિ, કથં ?-કલમશાલિકૂરો દ્રવ્યત ઉત્કૃષ્ટં દ્રવ્યં ચતુર્થરસેન ભુજ્યતે, રસતોઽપિ ઉત્કૃષ્ટં તસ્ય સત્કેનાપ્યાચામામ્લેન ઉત્કૃષ્ટં રસતો, ગુણતો જઘન્યં સ્તોકા નિર્જરતિ ભણિતં ભવતિ, સ એવ કલમોદનો

૩૪ જદા અળ્લોહિ આયામેહિ તદા દવ્વતો ઉક્કોસો રસતો મજ્ઝિમો ગુણતોવિ મજ્ઝિમો ચેવ, સો ચેવ જદા ણહોદણ તદા દવ્વતો ઉક્કોસં રસતો જહણં ગુણતો મજ્ઝિમં ચેવ, જેણ દવ્વતો ઉક્કોસં ન રસતો, ઇદાણિં જે મજ્ઝિમા તે ઓદણા તે દવ્વતો મજ્ઝિમા આયંબિલેણ રસતો ઉક્કોસા ગુણતો મજ્ઝિમા, તે ચેવ આયામેહિ દવ્વતો મજ્ઝિમા ગુણતોવિ રસતોવિ મજ્ઝિમા તે ચેવ ણહોદણ દવ્વતો મજ્ઝં રસતો જહણં ગુણતો મજ્ઝં મજ્ઝિમં દવ્વંતિકાઠ્ઠણં, રાલગતણકૂરા દવ્વતો જહણં 5 આયંબિલેણ રસતો ઉક્કોસં ગુણો મજ્ઝં, તે ચેવ આયામેણ દવ્વઓ જહણં રસઓ મજ્ઝં ગુણો મજ્ઝં તે ચેવ ણહોદણ દવ્વઓ જહણં રસઓ જહણં ગુણો ઉક્કોસં બહુણિજ્જરત્તિ ભણિતં હોતિ, અહવા ઉક્કેસે તિણિણ વિભાસા—ઉક્કેસઉક્કેસં ઉક્કોસમજ્ઝિમં ઉક્કોસજહણં, કંઝિયાઆયામણહોદણિં જહણના મજ્ઝિમા ઉક્કોસા ણિજ્જરા, एवं તિસુવિ ભાસિતવ્વં । છલ્લના ણામ એગેનાયંબિલં

ઓસામણ સાથે વાપરો તો દ્રવ્યથી ઉત્કૃષ્ટ, રસથી અને ગુણથી મધ્યમ. (૩) અને તે જ કલમભાત 10 જ્યારે ઉકાળેલા પાણી સાથે વાપરે ત્યારે દ્રવ્યથી ઉત્કૃષ્ટ રસથી જઘન્ય અને ગુણથી મધ્યમ, કારણ કે દ્રવ્યથી ઉત્કૃષ્ટ છે, રસથી નહીં.

હવે જે મધ્યમ જાતિના ભાત છે તે (૧) દ્રવ્યથી મધ્યમ અને જ્યારે કાંજ સાથે વાપરે તો દ્રવ્યથી મધ્યમ, રસથી ઉત્કૃષ્ટ અને ગુણથી મધ્યમ આયંબિલ જાણવું. (૨) તે જ દ્રવ્યને કોઈપણ પ્રકારના ઓસામણ સાથે વાપરે તો દ્રવ્યથી મધ્યમ અને રસથી—ગુણથી પણ મધ્યમ. (૩) તે જ દ્રવ્યને 15 ઉકાળેલા પાણી સાથે વાપરે તો દ્રવ્યથી મધ્યમ, રસથી જઘન્ય, અને મધ્યમ દ્રવ્ય હોવાથી ગુણથી મધ્યમ જાણવું.

જે રાલગ વિગેરે હલકી જાતિના ભાત છે તે (૧) જ્યારે કાંજ સાથે વાપરે ત્યારે દ્રવ્યથી જઘન્ય, રસથી ઉત્કૃષ્ટ અને ગુણથી મધ્યમ. (૨) તે જ ભાતને કોઈપણ પ્રકારના ઓસામણ સાથે વાપરે તો દ્રવ્યથી જઘન્ય, રસથી અને ગુણથી મધ્યમ. (૩) તેને જો ઉકાળેલા પાણી સાથે વાપરે તો દ્રવ્યથી અને 20 રસથી જઘન્ય તથા ગુણથી ઉત્કૃષ્ટ એટલે કે ઘણી નિર્જરાવાળું આયંબિલ જાણવું. અથવા ઉત્કૃષ્ટમાં ત્રણ વિકલ્પો કરવા — ઉત્કૃષ્ટ-ઉત્કૃષ્ટ, ઉત્કૃષ્ટ-મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ-જઘન્ય. તેમાં કાંજ, ઓસામણ અને ઉકાળેલા પાણીદ્વારા ક્રમશઃ જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા થાય છે. આ પ્રમાણે મધ્યમઉત્કૃષ્ટ વિગેરે ત્રણ અને જઘન્યઉત્કૃષ્ટ વિગેરે ત્રણમાં પણ વિચારી લેવું.

૩૪. યદાઽચૈરાચામાપ્લૈસ્તદા દ્રવ્યત ઉત્કૃષ્ટો રસતો મધ્યમો ગુણતોઽપિ મધ્યમ એવ, સ એવ યદોષ્ણોદકેન 25 તદા દ્રવ્યત ઉત્કૃષ્ટં રસતો જઘન્યં ગુણતો મધ્યમમેવ, યેન દ્રવ્યત ઉત્કૃષ્ટં ન રસતઃ । ઇદાનીં યે મધ્યમાસ્તે ઓદનાસ્તે દ્રવ્યતો મધ્યમા આચામાપ્લેન રસત ઉત્કૃષ્ટા ગુણતો મધ્યમાઃ, ત એવાચાપ્લૈર્દ્રવ્યતો મધ્યમા ગુણતોઽપિ રસતોઽપિ મધ્યમા તે ચૈવોષ્ણોદકેન દ્રવ્યતો મધ્યમં રસતો જઘન્યં ગુણતો મધ્યમં મધ્યમં દ્રવ્યમિતિકૃત્વા, રાલગતણકૂરા દ્રવ્યતો જઘન્યં આચામાપ્લેન રસત ઉત્કૃષ્ટં ગુણતો મધ્યં, ત એવાચામાપ્લેન દ્રવ્યતો જઘન્યં રસતો મધ્યં ગુણતો મધ્યં, ત એવોષ્ણોદકેન દ્રવ્યતો જઘન્યં રસતો જઘન્યં ગુણત ઉત્કૃષ્ટં, બહુનિર્જરિતિ ભણિતં 30 ભવતિ, અથવા ઉત્કૃષ્ટે તિસ્રો વિભાષાઃ—ઉત્કૃષ્ટોત્કૃષ્ટં ઉત્કૃષ્ટમધ્યમં ઉત્કૃષ્ટજઘન્યં, કાઙ્ગિકાચા-માપ્લોષ્ણોદકૈર્જઘન્યા મધ્યમોત્કૃષ્ટા નિર્જરા, एवं ત્રિષ્વપિ ભાષિતવ્વં । છલ્લના નામ એકેનાચામાપ્લં

૩૬ સંસ્થાણિ પરિમિલિતાણિ, તત્થ ય આયંબિલસદ્દો ણત્થિ, પઢમો કુડંગો ૧, અથવા વેદેસુ ચડસુ સંગોવંગેસુ ણત્થિ આયંબિલં બિદિઓ કુડંગો ૨, અહવા સમણ ચરગચીરિયભિક્ષુપંડરંગાણં, તત્થવિ ણત્થિ, ણ જાણામિ એસ તુઙ્ગં કતો આગતો ? તદ્દઓ કુડંગો ૩, અણ્ણાણેણ ધણતિ— ણ જાણામિ યમાસમણા ! કેરિસિયં આયંબિલં ભવતિ ?, અહં જાણામિ—કુસણેહિવિ જિમ્મડ્ડત્તિ તેણ ગહિતં, મિચ્છામિદુક્કડં, ણ પુણો ગચ્છામિ, ચડત્થો કુડંગો ૪, ગિલાણ ભવતિ—ણ તરામિ 5 આયંબિલં કાડં સૂલં મે ઉદ્ધતિ, અણ્ણં વા ઉદ્ધસતિ રોગં, તાહે ણ તીરતિ કરેત્તું, એસ પંચમો કુડંગો । તસ્સ અદ્ધ આગારા—

અણ્ણત્થણાભોગેણં સહસ્રાગારેણં લેવાલેવેણં ઉક્કિત્તવિવેગેણં ગિહત્થસંસદ્ધેણં પારિદ્ધવણિયાગારેણં મહત્તરાગારેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરતિ ।

અણાભોગસહસકારા તહેવ, લેવાલેવો જતિ ધાણે પુવ્વં લેવાડગં ગહિતં સમુદ્ધિદ્ધં સંલિહિયં 10

આવ્યો તે ખબર નથી.)” આ પ્રથમ કુડંગ જાણવો. (૨) વેદને આશ્રયીને : અથવા (શરૂઆતની વાર્તા સરખેસરખી જાણવી. આચાર્યવડે પૂછાતા શિષ્યે કહ્યું — ચારે વેદો સાંગોપાંગ જોયા છતાં ક્યાંય આયંબિલશબ્દ નથી. આ બીજો કુડંગ. (૩) અથવા ચરક, ચિરિક (રસ્તામાં પડેલા વસ્ત્રોના ટુકડાને લઈને પહેરનારા ભિક્ષુવિશેષો), બૌદ્ધભિક્ષુ, શિવપંથીઓના શાસ્ત્રોમાં પણ આયંબિલશબ્દ નથી. તેથી હું જાણતો નથી કે તમારે આ શબ્દ ક્યાંથી આવ્યો ? આ ત્રીજો કુડંગ. (૪) કોઈ અજ્ઞાનને 15 કારણે બોલે કે — હે ક્ષમાશ્રમણ ! આયંબિલ કેવા પ્રકારનું છે ? તે હું જાણતો નથી. મને એટલું ખબર છે કે ગોરસ સાથે પણ ખવાય છે એમ સમજીને મેં ખીર લીધી. મિથ્યા મિ દુક્કડં. હું ફરી આવી રીતે લેવા જઈશ નહીં. આ ચોથો કુડંગ જાણવો. (૫) ગ્લાન : “મને પેટમાં શૂલ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી આયંબિલ કરવા હું સમર્થ નથી” એમ કહે. અથવા આયંબિલ ન કરવા પાછળ કોઈ બીજા રોગનું કથન કરે. તેથી આયંબિલ કરવા સમર્થ બનતો નથી એમ કહે. આ પાંચમો કુડંગ જાણવો. 20

આ આયંબિલના આઠ આગારો છે — અનાભોગ વિગેરે. (૧-૨) તેમાં અનાભોગ અને સહસ્રાગારનું સ્વરૂપ પૂર્વની જેમ જાણવું. (૩) લેપાલેપ : જો પાત્રમાં પહેલાં લેપકૃત વસ્તુ શ્રદ્ધ કરી, વાપરી. પછી તે લેપકૃત પાત્રને આંગળીથી બરાબર ઘસી-ઘસીને સાફ કરી નાંખ્યું. હવે તે

૩૬. શાસ્ત્રાણિ પરિમિલિતાણિ, તત્થ ચાવામામ્લશબ્દો નાસ્તિ પ્રથમઃ કુડઙ્ગઃ, અથવા વેદેષુ ચતુર્ણાં સાદ્ધેપાદ્ધેષુ નાસ્ત્યાચામામ્લં દ્વિતીયઃ કુડઙ્ગઃ, અથવા સમયે ચરકચીરિકભિક્ષુપાણ્ડુરઙ્ગાણં, તત્થાપિ નાસ્તિ, ન જાનામિ 25 યુષ્માકં એષ કુત આગતઃ ?, તૃતીયઃ કુડઙ્ગઃ, અજ્ઞાનેન ધણતિ-ન જાનામિ ક્ષમાશ્રમણા ! કીદૃશમાચામામ્લં ભવતિ ?, અહં જાને કુસપૈરપિ જેમ્મતે ઇતિ તેન ગૃહીતં, મિથ્યા મે દુષ્કૃતં, ન પુનર્ગમિધ્યામિ, ચતુર્થઃ કુડઙ્ગો, ગ્લાનો ધણતિ-ન શક્નોમ્યાચામામ્લં કર્તુ શૂલં મે ઉત્તિષ્ઠતે, અન્યં વા રોગં કથયતિ તતો ન શક્યતે કર્તુ, એષ પચ્છમઃ કુડઙ્ગઃ । તસ્યાઘાવાકારાઃ-અન્યત્રાનાભોગસહસકારૌ તથૈવ, લેપાલેપો યદિ ધાજને પૂર્વ લેપકૃત ગૃહીતં સમુદ્ધિદ્ધં સંલિખિતં 30

જતિ તેણ આપેતિ તં ણ ભજ્જતિ, ડક્ખિત્તવિવેગો જતિ આયંબિલે પતતિ વિગતિમાતી ડક્ખિત્તવિત્તા વિગિંચતુ મા ણવરિ ગલતુ અણ્ણં વા આયંબિલસસ અપ્પાઝગ્ગં જતિ ડ્ઘ્ઘરિતું તીરતિ ડ્ઘ્ઘરિતે ણ ડવહમ્મતિ, ગિહથ્થસંસદ્ઢેવિ જતિ ગિહથ્થો ડોવલિદ્ધ ભાયણં વા લેવાડં કુસણાદીહિં તેણ ઈસિત્તિ લેવાડાદીહિં દેતિ ન ભજ્જતિ, જડ રસો આલિખિજ્જતિ બહુઓ તાહે ણ કપ્પતિ,

5 પારિટ્ઠાવણિતમહત્તરાસમાધીઓ તહેવ ।

વ્યાખ્યાતમતિગમ્ભીરબુદ્ધિના ભાષ્યકારેણોપન્યસ્તક્રમમાયામામ્લમ્, અધુના તદુપન્યાસ-પ્રામાણ્યાદેવ નિર્વિકૃતિકાધિકારશેષં વ્યાખ્યાયતે, તત્રેદં ગાથાદ્વયમ્ —

પંચેવ ય સ્વારીઙ્ગં ચત્તારિ દહીણિ સપ્પિ નવણીતા ।

ચત્તારિ ય તિલ્લાઙ્ગં દો વિયડે ફાણિણ દુન્નિ ॥૧૬૦૮॥

10 મહુપુગલાઙ્ગં તિન્નિ ચલચલઓગાહિમં તુ જં પક્કં

एएंसि संसदं वुच्छामि अहाणुपुव्वीए ॥૧૬૦૯॥

જ ભોજનમાં આયંબિલનું લાવે તો આયંબિલનો ભંગ થતો નથી. (૪) ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક : જો આયંબિલન ભોજનમાં કોઈ વિગઈ વિગેરે દ્રવ્ય પડ્યું. તે વિગઈ (જો કઠન હોય જેમ કે, થીજેલું ઘી, અને કઠનને કારણે તેને) ઉપાડીને દૂર કરી શકાતી હોય, ગણતી ન હોય = ટીપાં પડતા ન હોય ત્યારે કે પછી આયંબિલને અપ્રાયોગ્ય કોઈ વસ્તુ ભોજનમાં પડી અને તે દૂર કરી શકાતી હોય ત્યારે તે વિગઈને કે અન્ય અપ્રાયોગ્ય વસ્તુને દૂર કર્યા બાદ તે આયંબિલના દ્રવ્યો વાપરે તો ભંગ થતો નથી.

15 (પ) ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ : ગૃહસ્થના હોયા કે વાસણ ગોરસાદિથી લેપકૃત થયા હોય અને તેવા લેપકૃત હોયાદિથી જો ગૃહસ્થ વહોરાવતો હોય તો પણ ભંગ થતો નથી. જો તે હોયાદિમાંથી ગોરસાદિના ટીપાં વધુ પ્રમાણમાં હોય તો ન ચાલે. (૬-૭-૮) પારિષ્ઠાપનિકા, મહત્તર અને સર્વસમાધિ 20 આગારો પૂર્વ પ્રમાણે જણાવા.

અવત્તરણિકા : આ પ્રમાણે અતિગંભીરબુદ્ધિવાળા એવા ભાષ્યકારે કમર્થી આવેલા એવા આયંબિલનું વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે તે જણાવેલ કમના પ્રામાણ્યથી જ નીવિના અધિકારમાં જે શેષ વક્તવ્ય છે તેની વ્યાખ્યા કરે છે તેમાં આ બે ગાથાઓ જણાવી ન

ગાથાર્થ : પાંચ પ્રકારના દૂધ, ચાર પ્રકારે દહીં, ઘી અને માખણ જણાવા, ચાર પ્રકારના તેલ, 25 બે પ્રકારે દારૂ અને બે પ્રકારે ગોળ.

ગાથાર્થ : મધ અને માંસ ત્રણ પ્રકારે, 'ચડ્-ચડ્' એ પ્રમાણે અવાજ કરતા જે પકાવાય છે તે અવગાહિમ જણવું. આ બધાના સંસૃષ્ટને કમશઃ હું કહીશ.

૩૭. યદિ તેનાનયતિ તં ન ભજ્યતે, તત્ક્ષિપ્તવિવેકો યદ્યાચામામ્લે પતતિ વિકૃત્યાદિક્ષિપ્ય વિવેચયતુ મા પરં ગલત્વન્યદ્વા આચામામ્લસ્યાપ્રાયોગ્યં યદ્યુદ્ધર્તું શક્યતે ડ્ઘ્ઘતે નોપહન્યતે, ગૃહસ્થસંસૃષ્ટેઽપિ યદિ ગૃહસ્થો 30 દર્વી ભાજનં વા લેપકૃતં કુસણાદિભિસ્તેનેષદિતિ લેપકૃદ્ધિર્દદાતિ ન ભજ્યતે, યદિ રસ આલિખ્યતે બહુસ્તદા ન કલ્પતે । પારિષ્ઠાપનિકામહત્તરસમાધયસ્તથૈવ ।

अधुना एतदाकारा व्याख्यायन्ते-^{३८}तत्थ अणाभोगसहसकारा तहेव, लेवालेवो पुण जधा बिले तहेव दट्ठव्वो, गिहत्थसंसट्ठो तु बहुवत्तव्वोत्ति गाहाहिं भण्णति, ताओ पुण इमातो - खीरदहीवियडाणं चत्तारि उ अंगुलाइं संसट्ठं ।

5

गुलपुग्गलनवणीए अद्वामलयं तु संसद्वं ॥१६११॥

10

અવતરણિકા : હવે તેના = વિગઈના આગારોનું વ્યાખ્યાન કરે છે — તેમાં અનાભોગ અને આગાર પૂર્વની જેમ જાણવા. લેખાલેખ આયંબિલમાં કલા પ્રમાણે જાણવો. ગૃહસ્થસંસૃષ્ટમાં ઘણું પ્રાનું હોવાથી ગાથાઓવડે કહેવાય છે. તે ગાથાઓ આ પ્રમાણે જાણવી ⇨

15

20

25

30

પોગલસયસસ અદ્વંગુલેણ સંસદ્ધં હોતિ, પિંડગુલસસ પુગલસસ ણવળીતસસ ચ અદ્દામલગમેત્તં સંસદ્ધં, જદિ બહૂણિ એત્તપ્પમાણાણિ કપ્પંતિ, એગંપિ બહુહં ણ કપ્પદિત્તિ ગાથાદ્વયાર્થઃ ॥૧૬૧૦-૧૬૧૧॥ ઉક્ષિપ્તવિવેકો અહા આયંબિલે જં ઉદ્ધરિતું તીરતિ, સેસેસુ ણત્થિ, પડુચ્ચમક્કિચ્ચં પુણ જતિ અંગુલીએ ગહાય મક્કહેતિ તેલ્લેણ વા ઘટેણ વા તાથે ણિવ્વિગતિયસસ કપ્પતિ, અથ ધારાએ છુભતિ મણાગંપિ ણ કપ્પતિ । ઇદાણિ પારિદ્વાવણિયાગારો, સો પુણ એગાસણેગઠાણાદિસાધારણોત્તિકદ્ધુ વિસેસેણ પરુવિજ્જતિ, તત્તિરૂપણાર્થમાહ — ‘આયંબિલ’ ગાથા યદ્વાડ્ઞાન્તરે પ્રબુદ્ધ ઇવ ચોદકઃ પૃચ્છતિ—અહો તાવ ભગવતા એગાસણાએગદ્વાણગઆયંબિલચરુથછદ્ધુમણિવ્વિગતિએસુ પારિદ્વાવણિયાગારો વણિણતો, ણ પુણ જાણામિ કેરિસગસસ સાધુસસ પારિદ્વાવણિયં દાતવ્વં વા ન દાતવ્વં વા ?, આયરિઓ ભણઇ—‘આયંબિલમણાયંબિલે’ ગાથા —

- ૧૦ મધ અને માંસનો રસ (= ચરબી) અર્થ અંગલુ સુધી હોય તો સંસૃષ્ટ ગણવું. કઠિનગોળ, માંસ અને કઠિન માખણના પીલુડાવૃક્ષના મહોર જેટલા ટુકડાથી મિશ્રિત દ્રવ્ય સંસૃષ્ટ ગણાય. જો આવા પ્રમાણના ઘણા બધા ગોળાદિના કણિયા હોય તો ચાલે, પરંતુ આના કરતા મોટા પ્રમાણનો એકપણ ટુકડો હોય તો નીવિમાં ચાલે નહીં. ॥૧૬૧૦-૧૧॥

- ઉક્ષિપ્તવિવેક જે રીતે આયંબિલમાં કહ્યું તે રીતે જેનો ઉદ્ધાર કરવો શક્ય છે તેવી વિગઈઓ દૂર કરતા શેષ ભોજન કલ્પે. બાકી જેને દૂર ન કરી શકાય તેવી શેષ પ્રવાહી આત્મક વિગઈઓમાં આ આગાર હોતો નથી. પ્રતીત્યપ્રક્ષિત : (પ્રતીત્ય = અપેક્ષાએ અર્થાત્ તદ્દન લુપ્તા દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ પ્રક્ષિત = કંઈક સ્નેહવાળું કરેલું હોય તે પ્રતીત્યપ્રક્ષિત જાણવું. જેમ કે) રોટલી વિગેરે ઉપર આંગળીથી ઘી કે તેલ લઈને ચોપડે (તે પણ એટલું ઓછું હોય કે જેનો સ્વાદ આવતો ન હોય ત્યારે) તેવી રોટલી વિગેરે નીવિવાળાને કલ્પે. પરંતુ જો ધાર કરીને ચોપડે તે અલ્પ હોય તો પણ ચાલે નહીં. હવે પારિષ્ઠાપનિકાગાર જણાવે છે. તે વળી એકાસણ, એકલસ્થાન વિગેરે બધામાં હોવાથી વિશેષથી તેની પ્રરૂપણા કરાય છે. તેનું નિરૂપણ કરવા માટે જ ‘આયંબિલ...’ ગાથા કહે છે. અથવા (બીજી રીતે અવતરણિકા કહે છે —) આગારોનું વર્ણન ચાલી રહ્યું છે તે દરમિયાન જાણે કે ઊંધમાંથી ઉઠ્યો હોય તેમ શિષ્ય વચ્ચે પ્રશ્ન કરે છે કે — અહો ! ભગવાને એકાસણ, એકલસ્થાન, આયંબિલ, ઉપવાસ, છક, અક્રમ, નીવિમાં પારિષ્ઠાપનિકા આગાર કહ્યો છે. પરંતુ હું જાણતો નથી કે કેવા પ્રકારના સાધુને પારિષ્ઠાપનિકા વાપરવા આપવી કે કેવા પ્રકારના સાધુને ન આપવી ? અહીં

૩૧. પુદ્ગલસસ ચાર્ધાદુલેન સંસૃષ્ઠં ભવતિ, પિણ્ડગુડસ્ય પુદ્ગલસ્ય નવનીતસ્ય ચાર્દ્રામલકમાત્રં સંસૃષ્ઠં, યદિ બહુન્યેતત્તમાણાણિ તદા કલ્પન્તે, એકસ્મિન્ બુદ્ધિ ન કલ્પતે । ઉક્ષિપ્તવિવેકો યથાડ્ઞામાપ્તે યદુદ્ધત્તું શક્યતે, શેષેષુ નાસ્તિ । પ્રતીત્યપ્રક્ષિતં પુનર્યદ્યદુલ્લા ગૃહીત્વા પ્રક્ષયતિ તૈલેન વા ઘૃતેન વા તદા નિર્વિકૃતિકસ્ય કલ્પન્તે, અથ ધારયા ક્ષિપતિ મનાગપિ ન કલ્પતે । ઇદાનીં પારિષ્ઠાપનિકાકારઃ, સ પુનરેકાસનૈકસ્થાનાદિસાધારણ ઇતિકૃત્વા વિશેષેણ પ્રરૂપ્યતે । અહો તાવદ્ ભગવતા એકાશનૈકસ્થાનાચાપ્તઃ ચતુર્થષષ્ઠમનિર્વિકૃતિકેપુ પારિષ્ઠાપનિકાકારો વર્ણિતો, ન પુનર્જાનામિ કીદૃશસ્ય સાધોઃ પારિષ્ઠાપનિકં દાતવ્યં વા ન દાતવ્યં વા ?, આચાર્યો ભણતિ—

આયંબિલમળાયંબિલ ચઠ્ઠા બાલવુદ્ધસહુઅસહુ ।

અળહિંડિયહિંડિયે પાહુળયનિમંતળાવલિયા ॥૧૬૧૨॥

વ્યાખ્યા—પારિદ્વાવળિયભુંજળે જોગ્ગા સાધૂ દુવિધા—આયંબિલગા અળાયંબિલગા ય, અળાયંબિલિયા આયંબિલવિરહિયા, એકાસળેકદ્વાળચઠ્ઠથહદ્દુમળિવિગતિયપજ્જવસાળા, દસમ- 5
ભત્તિયાદીળં મંડલીએ ઉવ્વરિયં પારિદ્વાવળિયં ણ કપ્પતિ દાતું, તેસિં પેજ્જં ણહયં વા દિજ્જતિ, અહિંદિયા ય તેસિં દેવતાવિ હોજ્જ, એગો આયંબિલગો એગો ચઠ્ઠથભત્તિતો હોજ્જ કસ્સ દાતવ્વં?, ચઠ્ઠથભત્તિયસ્સ, સો દુવિહો—બાલો વુદ્ધો ય, બાલસ્સ દાતવ્વં, બાલો દુવિહો—સહુ અસહુ ય, અસહુસ્સ દાતવ્વં, અસહુ દુવિહો—હિંડંતો અહિંડંતઓ ય, હિંડયસ્સ દાતવ્વં, હિંડંતઓ દુવિધો— 10
વત્થવ્વગો પાહુળગો ય, પાહુળગસ્સ દાતવ્વં, एवं ચઠ્ઠથભત્તો બાલોઽસહુ હિંડંતો પાહુળગો પારિદ્વાવળિયં

આચાર્ય તેના સમાધાન માટે — “આયંબિલ....” ગાથા કહે છે ⇨

10

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પારિષ્ઠાપનિકાને વાપરનારા યોગ્ય સાધુઓ બે પ્રકારના છે — આયંબિલવાળા અને આયંબિલ વિનાના એવા એકાસણ, એકલસ્થાન, ઉપવાસ, છક્ર, અક્રમ અને નીવિ સુધીના. દશભક્ત = ચાર ઉપવાસ વિગેરેવાળા સાધુઓને માંડલીમાં વધેલી પારિષ્ઠાપનિકા આપવી કલ્પતી નથી. તેમને પેયા (= થોડા ભાત સાથે રંધાયેલું દૂધ પેયા કહેવાય છે. ઉક્તં ચ — ધર્મસંગ્રહવૃત્તૌ — 15
અલ્પતન્દુલસહિતે દુધે રાદ્ધે પેયોચ્યતે, અથવા રાબ) અથવા ઉષ્ણ પ્રવાહી દ્રવ્ય અપાય. અને તે સાધુઓને દેવતાનો વાસ પણ હોઈ શકે છે.

શંકા : એકને આયંબિલ છે, બીજાને ઉપવાસ છે. કોને પારિષ્ઠાપનિકા આપવી ?

સમાધાન : ઉપવાસવાળાને આપવી. તે ઉપવાસી પણ બાળ અને વૃદ્ધ એમ બે પ્રકારના છે. તેથી બાળ એવા ઉપવાસીને પારિષ્ઠાપનિકા આપવી. બાળ પણ સહુ—અસહુ એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં 20
જે અસહુ હોય તેને આપવી. અસહુ પણ ગોચરી જનારો અને નહીં ફરનારો એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં ફરનારાને આપવી. ફરનારો વાસ્તવ્ય (= ત્યાંજ રહેનારો) અને મહેમાન એમ બે પ્રકારે હોય. તેમાં મહેમાનને આપવી. આ પ્રમાણે (૧) જે મહેમાન, ફરનારો, અસહુ, બાળ એવો ઉપવાસી છે

૪૦. પારિષ્ઠાપનિકામોજને યોગ્યાઃ સાધવો દ્વિવિધાઃ—આચામામ્લકા અનાચામામ્લકાશ્ચ, અનાચામામ્લકા— 25
આચામામ્લકાવિરહિતાઃ, એકાસનૈકસ્થાન-ચતુર્થપણ્ણમનિર્વિકૃતિકાવસાનાઃ, દશમપ્રભૃતિભ્યો મળડલ્યામુદ્ધતં પારિષ્ઠાપનિકં ન કલ્પતે દાતું, તેભ્યઃ પેયમુષ્ણં વા દીયતે, અધિષ્ઠિતા ચ તેષાં દેવતાપિ ભવેત્ । એક આચામામ્લક એકશ્ચતુર્થભક્તિકો ભવેત્ કસ્મૈ દાતવ્યં ?, ચતુર્થભક્તાય, સ દ્વિવિધો—બાલો વૃદ્ધશ્ચ, બાલાય દાતવ્યં, બાલો દ્વિવિધઃ—સહિષ્ણુસહિષ્ણુશ્ચ, અસહિષ્ણવે દાતવ્યં, અસહિષ્ણુદ્વિવિધઃ—હિણ્ડમાનોઽહિણ્ડમાનશ્ચ, હિણ્ડમાનાય દાતવ્યં, હિણ્ડમાનો દ્વિવિધઃ—વાસ્તવ્યઃ પ્રાધૂર્ણકશ્ચ, પ્રાધૂર્ણકાય દાતવ્યં, एवं ચતુર્થભક્તો બાલોઽસહો હિણ્ડમાનઃ પ્રાધૂર્ણકઃ પારિષ્ઠાપનીયં 30

૪૧. મુજાવિજ્જતિ ૧, તસ્સ અસતિ બાલો અસહૂ હિંડંતો વત્થવ્વો ૨, તસ્સ અસતિ બાલો અસહૂ અહિંડંતો પાહૂળગો ૩, તસ્સ અસતિ બાલો અસહૂ અહિંડંતો વત્થવ્વો, એવમેતેણ કરણોવાણ ચતુહિવિ પદેહિં સોલસ આવલિયાભંગા વિભાસિતવ્વા, તત્થ પઢમભંગિઅસ્સ દાતવ્વં, એતસ્સ અસતિ બિતિયસ્સ, તસ્સાસતિ તદિયસ્સ, એવં જાવ ચરિમસ્સ દાતવ્વં, પઞ્ચપારિટ્ટાવણિયા એવા સવ્વેસિં દાતવ્વં, એવં
- 5 આયંબિલિયસ્સ છદ્ધમ્મત્તિયસ્સ સોલસભંગા વિભાસા, એવં આયંબિલિયસ્સ અદ્ધમ્મત્તિયસ્સ સોલસ ભંગા, એવં આયંબિલિયસ્સ નિવ્વિતિયસ્સ સોલસ ભંગા, ણવરં આયંબિલિયસ્સ દાતવ્વં, એવં આયંબિલિયસ્સ એકાસણિયસ્સ સોલસ ભંગા, એવં આયંબિલિયસ્સ એગટ્ઠાણિયસ્સ સોલસ ભંગા,
- તેને પારિષાપનિકા વપરાવે. (૨) તે ન હોય તો અસહુ, ફરનારો વાસ્તવ્ય એવો જે બાળ હોય તેને આપવી. (૩) તે ન હોય તો મહેમાન, નહીં ફરનારા, અસહુ એવા બાળને આપવી. (૪) તે ન હોય તો નહીં ફરનાર, વાસ્તવ્ય, અસહુ એવા બાળને આપવી. આ પ્રમાણે આ બતાવેલા ઉપાય
- 10 પ્રમાણે ચારે પદોવડે ૧૬ ભાંગા કહેવા. તે આ પ્રમાણે —

15	(૧) બાળ	અસહુ	અહિંડક	પ્રાધૂર્ણક
	(૨) ✓	✓	અહિંડક	વાસ્તવ્ય
	(૩) ✓	✓	હિંડક	પ્રા.
	(૪) ✓	✓	✓	વા.
	(૫) ✓	સહુ	અહિં.	પ્રા.
	(૬) ✓	✓	✓	વા.
	(૭) ✓	✓	હિંડ.	પ્રા.
20	(૮) ✓	✓	હિંડ.	વા.
આ જ પ્રમાણે વૃદ્ધના ૮ ભાંગા કરવા. કુલ મળીને ૧૬ ભાંગા થશે.				

તેમાં પ્રથમ ભાંગાને પહેલાં આપવી. તે ન હોય તો બીજા ભાંગાવાળાને, તે ન હોય તો ત્રીજા ભાંગાવાળાને, આ પ્રમાણે છેલ્લે છેલ્લા ભાંગાવાળાને પારિષાપનિકા આપવી. અથવા જો પારિષાપનિકા વધુ પ્રમાણમાં હોય તો બધાને અપાય. જેમ અહીં આયંબિલ — ઉપવાસ વચ્ચે જોયું. એ જ પ્રમાણે આયંબિલ — છટ્ઠના ૧૬ ભાંગા કહેવા. આ જ પ્રમાણે આયંબિલ — અઠ્ઠમના ૧૬ ભાંગા, આયંબિલ — નીવિના ૧૬ ભાંગા કહેવા. અહીં આયંબિલ — નીવિમાં પ્રથમ આયંબિલવાળાને આપવાનું સમજવું. આ જ પ્રમાણે આયંબિલ —

એકાસણના ૧૬ ભાંગા, આયંબિલ — એકલસ્થાનના ૧૬ ભાંગા કહેવા. આ પ્રમાણે આયંબિલના

- 25 ૪૧. મોજ્જતે, તસ્મિન્નસતિ બાલોઽસહો હિંડમાનો વાસ્તવ્ય; તસ્મિન્નસતિ બાલોઽસહોઽહિંડમાનઃ પ્રાધૂર્ણકઃ તસ્મિન્નસતિ બાલોઽસહોઽહિંડમાનો વાસ્તવ્ય; એવમેતેન કરણોપાયેન ચતુર્થિઃ પદૈઃ ષોડશાવલિકાભક્તિ વિભાષિતવ્યા; તત્ર પ્રથમભક્તિકાય દાતવ્યં, એતસ્મિન્નસતિ દ્વિતીયસ્મૈ, તસ્મિન્નસતિ તૃતીયસ્મૈ, એવં ચાવચ્ચરમાય દાતવ્યં, પ્રચુરપારિષ્ણપનિકાયાં વા સર્વમ્બો દાતવ્યં, એવમાચામામ્લષ્ટભક્તિકયોઃ ષોડશ ભક્તિઃ વિભાષા, એવમાચામામ્લાષ્ટમભક્તિકયોઃ ષોડશ ભક્તિઃ, એવમાચામામ્લનિર્વિકૃતિકયોઃ ષોડશ ભક્તિઃ;
- 30 નવરમાચામામ્લકાય દાતવ્યં, એવમાચામામ્લૈકાશનયોઃ ષોડશ ભંગા, એવમાચામામ્લૈકસ્થાનકયોઃ ષોડશ ભક્તિઃ;

૪૨ એવમેતે આયંબિલિયઝકચ્ચેવગસંજોગેસુ સચ્ચગ્ગેણ છણ્ણવતિ આયંબિલિયાભંગા ભવન્તિ, આયંબિલઝકચ્ચેવો ગતો, એગો ચઠ્ઠથ્થભત્તિતો એગો છઠ્ઠથ્થભત્તિતો, એથ્થવિ સોલસ, નવરં છઠ્ઠથ્થભત્તિયસ્સ દાતવ્વં, એવં ચઠ્ઠથ્થભત્તિયસ્સ અઠ્ઠમથ્થભત્તિયસ્સ ચ સોલસ ભંગા, એગો એક્કાસણિતો એગો એગદ્ધાણિઓ એગદ્ધાણિયસ્સ દાતવ્વં, એથ્થવિ સોલસ ભંગા એગો એક્કાસણિતો એગો ણિવ્વીતિઓ, એક્કાસણિયસ્સ દાતવ્વં, એથ્થવિ સોલસ, એગો એગદ્ધાણિઓ એગો ણિવ્વીતિઓ એગદ્ધાણિયસ્સ દાતવ્વં, એથ્થવિ 5 સોલસત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૧૨॥

તં પુણ પારિદ્ધાવણિતં જહાવિધીએ ગહિતં વિધિભુત્તસેસં ચ તો તેસિં દિજ્જહ, તત્ર —

વિહિગહિયં વિહિભુત્તં ઉચ્ચરિયં જં ભવે અસણમાઈ ।

તં ગુરુણાડણુત્ત્રાયં કપ્પહ આયંબિલાઈણં ॥૧૬૧૩॥

(વિહિગહિઅં વિહિભુત્તં)તહ ગુરુહિં જં ભવે)અણુત્ત્રાયં ।

10

તાહે વંદણપુવ્વં ભુંજહ સે સંદિસાવેઝં ॥૧૬૧૩॥ (પાઠાન્તરમ્)

વ્યાખ્યા—વિધિગહિતં ણામ અલુબ્ધેણ ઝગમિતં, પચ્છ મંડલીએ કહપતરગસીહચ્છદેણ વા

સંયોગિક ભાંગા બધા મળીને ૮૬ થાય છે. આ આયંબિલની વાત કરી.

એકને ઉપવાસ છે અને બીજાને છઠ્ઠ છે. અહીં પણ ૧૬ ભાંગા જાણવા. પરંતુ છઠ્ઠવાળાને પારિષ્ઠાપનિકા આપવી. આ જ પ્રમાણે ઉપવાસી—અઠ્ઠમવાળાના ૧૬ ભાંગા જાણવા. એકને એકાસણ 15 છે, બીજાને નીવિ છે. એકાસણવાળાને આપવી. (અહીં નીવિ એ એકાસણા વગર માત્ર વિગઈત્યાગ રૂપ પથ્થ. છે અને પારિષ્ઠાપનિકામાં વિગઈ છે એમ સમજવું. અન્યથા એકાસણા કરતાં એકાસણ + નીવિવાળાને પહેલાં અપાય.) અહીં પણ ૧૬ ભાંગા જાણવા. એકને એકલસ્થાન છે, બીજાને નીવિ છે. એકલસ્થાનવાળાને આપવી. અહીં પણ ૧૬ ભાંગા જાણવા. ॥૧૬૧૨॥

અવતરણિકા : તે પારિષ્ઠાપનિકા પણ જો વિધિ પ્રમાણે ગોચરી ગ્રહણ કરેલી હોય અને 20 વિધિપ્રમાણે વાપર્યા બાદ વધી હોય તો જ તેઓને દેવાય છે. તેમાં ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવી.

ટીકાર્થ : વિધિગૃહીત એટલે કોઈપણ જાતના લોભ વિના જે ગોચરી મેળવી હોય. વિધિભુક્ત એટલે લોભ વિના ગોચરી મેળવ્યા પછી માંડલીમાં કટચ્છેદ(= જે વસ્તુ વાપરવાની ચાલુ કરી તે પૂર્ણ થાય નહીં ત્યાં સુધી બીજી વસ્તુ વાપરે નહીં), પ્રતરચ્છેદ(=ઉપરનું પ્રતર=૫૩ વાપરે પછી તેની 25

૪૨. એવમેતે આચામાપ્તોક્ષેપકસંયોગેન સર્વાગ્રેણ ષણ્ણવતિરાચામાપ્તભઙ્ગા ભવન્તિ, આચામાપ્તોક્ષેપો ગતઃ, એકશ્ચતુર્થભક્તિક એકઃ ષષ્ઠભક્તિકઃ, અત્રાપિ ષોડશ, નવરં ષષ્ઠભક્તિકાય દાતવ્વં, એવં ચતુર્થભક્તિકસ્ય અષ્ટમભક્તિકસ્ય ચ ષોડશ ભઙ્ગાઃ, એક એકાશનિક એક એકસ્થાનિકઃ એકસ્થાનિકાય દાતવ્વં, અત્રાપિ ષોડશ ભઙ્ગા એક એકાશનિક એકો નિર્વિકૃતિક એકાશનિકાય દાતવ્વં, અત્રાપિ ષોડશ, એક સ્થાનિક એકો નિર્વિકૃતિકઃ એકસ્થાનિકાય દાતવ્વં, અત્રાપિ ષોડશ ભઙ્ગાઃ । તત્ પુનઃ પારિષ્ઠાપનિકં યથાવિધિ 30 ગૃહીતં વિધિભુક્તશેષં ચ તદા તેભ્યો દીયતે । વિધિગૃહીતં નામાલુબ્ધેનોદ્ગમિતં, પશ્ચાત્ મળ્ડલ્યાં કટપ્રતરકર્સિહચ્છાદિતેન વા

વિધીએ ભુક્ત, એવંવિધં પારિદ્વાવણિયં, જાહે ગુરૂ ભળતિ-અજ્જો ઇમં પારિદ્વાવણિયં ઇચ્છાકારેણ
ભુજ્ઞાહિત્તિ, તાહે સો કપ્પતિ વંદણં દાઝં સંદિસાવેત્તિ ભોક્તું, ॥૧૬૧૩॥ એથ ચઝભંગવિભાસા —
ચઝો ય હુંતિ ભંગા પદમે ભંગંમિ હોઝ આવલિયા ।

ઇત્તો અ તઝયભંગો આવલિયા હોઝ નાયવ્વા ॥૧૬૧૪॥

- 5 વ્યાખ્યા-વિધિગૃહિતં વિધિભુક્તં વિધિગૃહિતં અવિધિભુક્તં અવિધિગૃહિતં વિધિભુક્તં અવિધિગૃહિતં
અવિધિભુક્તં, તથ્ય પદમભંગો, સાધૂ ભિક્ષુ હિંદતિ, તેણ ય અલુદ્ધેણ બાર્હિં સંજોઅણદોસે
વિપ્પજદ્ધેણ ઓહારિતં ભક્તપાણં પચ્છા મંડલીએ પતરગચ્છેદાતિસુવિધીએ સમુદ્દિઠું, એવંવિધં
પુલ્લવણિયાણ આવલિયાણં કપ્પતે સમુદ્દિસિઝં, ઇદાણિં બિતિયભંગો તથેવ વિધિગૃહિતં ભુક્તં પુણ
કાગસિધ્યાલાદિદોસદુદ્ધં, એવં અવિધિએ ભુક્તં, એથ જતિ ઉચ્ચરિતં છડ્ડિજ્જતિ, ણ કપ્પતિ,

- 10 નીચેનું પડ, પછી તેની નીચેનું એ રીતે ઉપરથી-નીચે સુધીનું પુરું કરે.) કે સિંહભક્ષિત (= એક બાજુથી
શરૂ કરી ગોળાકારે ક્રમશઃ પૂર્ણ કરે.) રૂપ વિધિથી વાપરે. આવી પારિષ્ઠાપનિકાને આશ્રયીને જ્યારે ગુરુ
કહે કે-“હે આર્ય ! મારી રજા છે જો તારી ઇચ્છા હોય તો તું આ પારિષ્ઠાપનિકાને વાપર.” ત્યારે તે
શિષ્યને વંદન કરીને રજા મેળવીને વાપરવું કલ્પે છે. ॥૧૬૧૩॥ અહીં ચાર ભાંગા જણવા ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણવો.

- 15 ટીકાર્થ : ચારભાંગા આ પ્રમાણે જણવા. (૧) વિધિગૃહીત, વિધિભુક્ત, (૨) વિધિગૃહીત,
અવિધિભુક્ત, (૩) અવિધિગૃહીત-વિધિભુક્ત. (૪) અવિધિગૃહીત-અવિધિભુક્ત. પ્રથમભાંગો
આ પ્રમાણે — સાધુ ગોચરી જાય. અને ત્યાં લોભ વિના બાહ્યસંયોજનાના દોષોને (જેમ કે, દૂધમાં
સાકર નાખવી વિગેરે.) છોડતા સાધુએ ભક્ત-પાન ગ્રહણ કર્યાં. અને પછી માંડલીમાં પ્રતરચ્છેદ
વિગેરે સુવિધિપૂર્વક ગોચરી વાપરે. (આ વિધિગૃહીત-વિધિભુક્ત કહેવાય છે.) આ રીતે વાપર્યા
20 પછી વધેલી ગોચરી પૂર્વે કહેવાયેલી આવલિકાઓને (= ઉપવાસી વિગેરેના જે ૧૬-૧૬ ભાંગા કર્યા
તેઓને) વાપરવી કલ્પે છે.

હવે બીજો ભાંગો જણાવે છે — પૂર્વની જેમ વિધિપૂર્વક ગોચરી ગ્રહણ કરી પરંતુ કાકભક્ષિત
(= જેમ કાગડો વીણી-વીણીને ખાય તેમ જે સ્વાદ માટે પાત્રામાંથી સારી-સારી વસ્તુઓ જુદી જુદી
કાઢીને વાપરે. અથવા કાગડાની જેમ ઢોળતાં-ઢોળતાં વાપરે અથવા કાગડાની જેમ થોડુંક ખાય અને
25 ચારે બાજુ જોય, ફરી પાછું થોડુંક ખાય અને ચારેબાજુ જોય.) શિયાળભક્ષિત (= થોડું અહીંથી વાપરે
થોડું ત્યાંથી વાપરે. આમ સ્વાદ માટે જુદી-જુદી વસ્તુઓ વાપરે.) વિગેરે અવિધિથી વાપરે. આ રીતે

૪૩. વિધિના ભુક્તં એવંવિધં પારિદ્વાવણિયં, યદા ગુરુર્ભળતિ-આર્ય ! ઇદં પારિદ્વાવણિયં ઇચ્છાકારેણ ભુજ્ઞાવેત્તિ,
તદા સ કલ્પતે વન્દનં દત્ત્વા સંદિશેતિ ભોક્તું, અત્ર ચત્ત્વારો ભક્ત્તાઃ, વિભાષા, વિધિગૃહીતં વિધિભુક્તં
વિધિગૃહીતમવિધિભુક્તં અવિધિગૃહીતં વિધિભુક્તં અવિધિગૃહીતમવિધિભુક્તં, તત્ર પ્રથમો ભક્ત્તઃ સાધુર્ભિક્ષાં
30 હિણ્દતે, તેન ચાલુબ્ધેન બર્હિઃ સંયોજનાદોષવિપ્રહીનેનાવહતં ભક્તપાનં પશ્ચાત્ મળ્લ્યાં પ્રતરકચ્છેદાદિસુવિધિના
સમુદ્દિષ્ટં, એવંવિધં પૂર્વવર્ણિતાનામાવલિકાનાં કલ્પતે સમુદ્દેષ્ટં, ઇદાનીં દ્વિતીયભક્ત્તઃ તથૈવ વિધિગૃહીતં ભુક્તં
પુનઃ કાકશૂગાલાદિદોષદુદ્ધં, એવમવિધિના ભુક્તં, અત્ર ચદુદ્ધરિતમ્ ત્યજ્યતે, ન કલ્પતે,

છંદિમાદીદોસા હવંતિ, ઇરિસં જો દેતિ જો ય ભુંજતિ દોળહવિ વિવેગો કીરતિ, અપુણકારણ વા
 ડવડિતાણં પંચકલ્લાણયં દિજ્જતિ, ઇદાણિં તદ્વયભંગો, તત્થ અવિધિગહિતં-વીસું વીસું ઉક્કોસગાણિ
 જાણિં દવ્વાણિ કચ્છપુડગંપિવ પડિગ્ગહે વિરેણિ, એતં મે ભોત્તવ્વંતિ આગતો, પચ્છ
 મંડલિગરાઇણિણ સમરસં કાતું મંડલીણ વિધીણ સમુદ્દિઠું, એવંવિધે જં ઉવ્વરિતં તં પારિદ્વાવણિયાગારં
 આવલિયાણં વિધિભુત્તંતિકાઠં કપ્પતિ ૩, ચચ્છભંગો આવલિયાણ ણ કપ્પેતિ ભુત્તં, તે ચેવ 5
 પુવ્વભણિતા દોસા, એવમેતં ભાવપચ્ચક્ષ્ણાણં ભણિતમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૧૪॥ વ્યાખ્યાતં
 મૂળગાથોપન્યસ્તં પ્રત્યાખ્યાનમધુના પ્રત્યાખ્યાતોચ્યતે, તથા ચાહ —

પચ્ચક્ષ્ણાણ કયા પચ્ચક્ષ્ણાવિતંતિ સૂઆ ૩ ।

અમયમવિ જાણગેઅર ચઅમંગે ગોણિદિઠુંતો ॥૧૬૧૫॥

વ્યાખ્યા—પ્રત્યાખ્યાતા—ગુરુસ્તેન પ્રત્યાખ્યાત્રા કૃતા પ્રત્યાખ્યાપયિતર્યપિ શિષ્યે સૂચા—ઉલ્લિઙ્ગના, 10

વાપર્યા બાદ જે વધે તે પરઠવવું પણ, ઉપવાસી વિગેરેને કલ્પે નહીં. કારણ કે તેમાં ઉલટી વિગેરે
 દોષો સંભવે. (કારણ એવું લાગે છે કે — આ રીતે વાપર્યા બાદ વધેલી વસ્તુ સાવ તુચ્છ હોય, સારુ—
 સારું બધું પત્તી ગયું હોય. તેથી આવું વાપરવા જતાં ક્યારેક ઉલટી વિગેરે દોષોની સંભાવના રહે.)
 આવી અવિધિથી વાપર્યા પછીની વધેલી ગોચરીને જે આપે છે તે અને જે વાપરે છે તે બંનેને
 ગચ્છમાંથી બહાર કાઢવામાં આવે છે. અથવા અપુનઃકરણ સાથે જો ઉપસ્થિત થાય તો પાંચકલ્યાણકનું 15
 પ્રાયશ્ચિત્ત અપાય છે.

ત્રીજો ભાગો — તેમાં અવિધિગૃહીત એટલે જે સારા-સારા દ્રવ્યો હોય તેને બગલમાં છુપાવવાની
 જેમ પાત્રામાં જુદા-જુદા ગ્રહણ કરે કે આ મારે વાપરવા. આ પ્રમાણે ગોચરી લઈને આવેલો તે સાધુ
 પાછળથી માંડલીમાં રત્નાધિકે આવેલી બધી ગોચરીનો એકરસ કરીને બધાને આપેલી ગોચરીને
 વિધિપૂર્વક વાપર્યું. આ રીતે ભલે અવિધિથી ગ્રહણ કર્યું છતાં વિધિભુક્ત હોવાથી વધેલી ગોચરી 20
 આવલિકાઓને કલ્પે છે. ચોથાભાગમાં વધેલી ગોચરી આવલિકાઓને વાપરવી કલ્પતી નથી,
 કારણ કે તેમાં તે જ પૂર્વે કહેવાયેલા દોષો થાય છે. આ પ્રમાણે ભાવપ્રત્યાખ્યાન કહ્યું. ॥૧૬૧૪॥

અવતરશિક્ષા : આ પ્રમાણે મૂળગાથામાં જણાવેલ ‘પ્રત્યાખ્યાન’ પદની વ્યાખ્યા કરી. હવે
 ‘પ્રત્યાખ્યાતા’ પદ કહેવાય છે. તે જ વાત કરે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો. 25

ટીકાર્થ : મૂળમાં (ગા. ૧૫૫૮માં) પ્રત્યાખ્યાતા એવા ગુરુનો જ નિર્દેશ કર્યો છે. પરંતુ આ

૪૪. છર્દ્યાદયો દોષા ભવન્તિ, ઈદૃશં યો દદાતિ યશ્ચ ભુક્તે દ્વયોરપિ વિવેકઃ ક્રિયતે, અપુનઃકરણતયા
 વોત્થિતયોઃ પચ્ચકલ્યાણકં દીયતે, ઇદાનીં તૃતીયભક્તઃ, તત્રાવિધિગૃહીતં-વિષ્વગ્ વિષ્વગ્ ઉક્કૃષ્ણાણિ યાનિ
 દ્રવ્યાણિ કક્ષાપુટમિવ પતદ્ગ્રહે વિરેચયતિ, એતાનિ મે ભોક્તવ્યાનિ ઇત્યાગતઃ, પશ્ચાત્ માળ્ડલિકરાત્તિકેન
 સમરસં કૃત્વા મળ્ડલ્યાં વિધિના સમુદ્દિઠું, એવંવિધે યદુદ્ધરતિ તત્ પારિદ્વાવણિકાકારમાવલિકાનાં 30
 વિધિભુક્તમિતિકૃત્વા કલ્પતે, ચતુર્થો ભક્તઃ આવલિકાનાં ન કલ્પતે ભોક્તું, ત એવ પૂર્વભણિતા દોષાઃ,
 એવમેતત્ ભાવપ્રત્યાખ્યાનં ભણિતમ્,

ન હિ પ્રત્યાખ્યાનં પ્રાયો ગુરુશિષ્યાવન્તરેણ ભવતિ, અન્યે તુ—‘પચ્ચક્ષ્ણાણેણ કય’તિ પઠન્તિ, તત્ પુનરયુક્તં, પ્રત્યાખ્યાતુર્નિયુક્તિકારેણ સાક્ષાદુપન્યસ્તત્વાત્ સૂચાઽનુપપત્તેઃ, પ્રત્યાખ્યાપયિતુરપિ તદનન્તરઙ્ગત્વાદિતિ, અત્ર ચ જ્ઞાતર્યજ્ઞાતરિ ચ ચતુર્ભેદા ભવન્તિ, તત્ર ચતુર્ભેદે ગોદૃષ્ટાન્ત ઇતિ ગાથાક્ષરાર્થઃ ॥૧૬૧૫॥ ભાવાર્થ તુ સ્વયમેવાહ —

5 મૂલગુણઉત્તરગુણે સઘ્વે દેસે ય તહય સુદ્ધીએ ।

પચ્ચક્ષ્ણાણવિહિન્નૂ પચ્ચક્ષ્ણાયા ગુરૂ હોઈ ॥૧૬૧૬॥

વ્યાખ્યા—મૂલગુણેષૂત્તરગુણેષુ ચ સઘ્વે દેસે ય તિ સર્વમૂલગુણેષુ દેશમૂલગુણેષુ ચ એવં સર્વોત્તરગુણેષુ દેશોત્તરગુણેષુ ચ, તથા ચ શુદ્ધૌ—ષડ્વિધાયાં શ્રદ્ધાનાદિલક્ષણાયાં પ્રત્યાખ્યાનવિધિજ્ઞઃ, અસ્મિન્ વિષયે પ્રત્યાખ્યાનવિધિમાશ્રિત્યેત્યર્થઃ, પ્રત્યાખ્યાતીતિ પ્રત્યાખ્યાતા ગુરુઃ—આચાર્યો ભવતીતિ

10 ગાથાર્થઃ ॥૧૬૧૬॥

કિઙ્કમ્માઈવિહિન્નૂ ઉવઓગપરો અ અસઢભાવો અ ।

સંવિગ્ગથિરપડ્ઝો પચ્ચક્ષ્ણાવિંતઓ ભણિઓ ॥૧૬૧૭॥

વ્યાખ્યા—કૃતિકર્માદિવિધિજ્ઞઃ—વન્દનાકારાદિપ્રકારજ્ઞ ઇત્યર્થઃ, ઉપયોગપરશ્ચ પ્રત્યાખ્યાન એવ

15 શબ્દથી પ્રત્યાખ્યાન કરનારા એવા શિષ્યનો પણ ઉલ્લેખ થયેલો જાણવો. (એટલે કે શિષ્યનું પણ પ્રહણ કરી લેવું.) કારણ કે પ્રત્યાખ્યાન ગુરુ—શિષ્ય વિના થતું નથી. કેટલાક આચાર્ય અહીં આ ગાથા ‘પચ્ચક્ષ્ણાણ કયા’ શબ્દની બદલે ‘પચ્ચક્ષ્ણાણેણ કયા’ શબ્દ કહે છે, (એટલે કે ગા. ૧૫૫૮માં આપેલા પચ્ચક્ષ્ણાણ શબ્દથી પ્રત્યાખ્યાતાનો ઉલ્લેખ સમજી લેવો એમ કહે છે.) પરંતુ તે યોગ્ય નથી કારણ કે ગા. ૧૫૫૮માં નિયુક્તિકારે પોતે પ્રત્યાખ્યાતાનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ કર્યો હોવાથી ‘પચ્ચક્ષ્ણાણવડે સૂચા કરાયેલી જાણવી’ એ પ્રમાણે સૂચા ઘટે જ નહીં. એ જ પ્રમાણે ‘પચ્ચક્ષ્ણાણેણ કયા’ શબ્દથી 20 પ્રત્યાખ્યાન કરનારની સૂચા પણ સંભવતી નથી કારણ કે તે પ્રત્યાખ્યાનની અંતરંગ નથી. અહીં જાણનાર અને અજાણને વિશે ચતુર્ભંગી થાય છે. આ ચાર ભાંગામાં ગાયનું દેશાન્ત જાણવું. આ ગાથાનો અક્ષરાર્થ કહ્યો ॥૧૬૧૫॥ ભાવાર્થ ગ્રંથકારશ્રી પોતે જ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

25 ટીકાર્થ : મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણોને વિશે, અર્થાત્ સર્વથી મૂલગુણ અને દેશથી મૂલગુણને વિશે તથા એ જ પ્રમાણે સર્વથી ઉત્તરગુણ અને દેશથી ઉત્તરગુણને વિશે તથા શ્રદ્ધા વિગેરે છ પ્રકારની શુદ્ધિને વિશે પ્રત્યાખ્યાનની વિધિને જાણનારા ગુરુ હોય છે. જે નિવારે = અટકાવે છે તે પ્રત્યાખ્યાતા એટલે કે ગુરુ. (ભાવાર્થ એ જ છે કે ગુરુ સર્વથી—દેશથી મૂલગુણ અને ઉત્તરગુણસંબંધી પ્રત્યાખ્યાન કેવી રીતે કરવું/કરાવવું, તેની વિધિના અને તે પ્રત્યાખ્યાન કેવી રીતે શુદ્ધ બનશે ? તેની વિધિના જાણકાર હોવા જોઈએ.) ॥૧૬૧૬॥

30 ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : શિષ્ય પોતે વંદન, પ્રત્યાખ્યાનના આગારો વિગેરે વિધિના પ્રકારોને જાણનારો હોવો

ચોપયોગપ્રધાનશ્ચ અશઠભાવશ્ચ-શુદ્ધચિત્તશ્ચ સંવિગ્નો-મોક્ષાર્થી સ્થિરપ્રતિજ્ઞઃ-ન ભાષિતમન્યથા કરોતિ, પ્રત્યાખ્યાપયતીતિ પ્રત્યાખ્યાપયિના-શિષ્યઃ. એવંભૂતો ભણિતઃ તીર્થકરગણધરૈરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૧૭॥

इत्थं पुण चउभंगा जाणगइअरंमि गोणिनाएणं ।

सुद्धासुद्धा पडमं मा उ सेसेरु अ विभासा ॥१६१८॥

5

વ્યાખ્યા-એત્થ પુણ પચ્ચક્કાયાંતસ્સ પચ્ચક્કાવેંતસ્સ ય ચઉભંગો-જાણતો જાણગસ્સ પચ્ચક્કાતિ શુદ્ધં પચ્ચક્કાણં, જમ્હા દોવિ જાણંતિ કિમપિ પચ્ચક્કાણં ણમોક્કાર મહિતં પોરુસિમાદિયં વા, જાણગો અયાણગસ્સ જાણાવેડં પચ્ચક્કાતિ, જહા ણમોક્કારસહિતાદીણં અમુગં તે પચ્ચક્કાતંતિ સુદ્ધં અન્નહા ણ સુદ્ધં, અયાણગો જાણગસ્સ પચ્ચક્કાતિ ણ સુદ્ધં, પમુસંદિદ્ધાદિસુ વિભાસા, અયાણગો અયાણગસ્સ પચ્ચક્કાતિ, અસુદ્ધમેવ, એત્થં દિદ્ધંતો ગાવીતો, જતિ ગાવીણ પમાણં સામિઓવિ જાણતિ, ગોવાલોવિ જાણતિ, દોણંપિ જાણગાણં ભૂતીમોલ્લં સુહં સામીઓ દેતિ 10

જોઈએ. પ્રત્યાખ્યાનને વિશે ઉપયોગની પ્રધાનતાવાળો હોવો જોઈએ. શુદ્ધચિત્તવાળો, મોક્ષાર્થી અને સ્થિરપ્રતિજ્ઞાવાળો એટલે બોલ્યા પછી ફરનારો ન હોવો જોઈએ. જે અટકનાર છે તે પ્રત્યાખ્યાપયિતા = શિષ્ય છે. ટૂંકમાં પચ્ચ. ફરનાર શિષ્ય આવા બધા ગુણોવાળો તીર્થકર-ગણધરોએ કહ્યો છે. 15

गाथार्थ : टीकार्थ प्रमाणे ज्ञाणवो.

ટીકાર્થ : અહીં પ્રત્યાખ્યાન આપનાર અને લેનાર વચ્ચે ચાર ભાંગા થાય છે - (૧) પ્રત્યાખ્યાનની વિધિને જાણનાર ગુરુ વિધિના જાણકાર એવા શિષ્યને પ્રત્યાખ્યાન કરાવે તે શુદ્ધ પ્રત્યાખ્યાન જાણવું. કારણ કે નમસ્કારસહિત, કે પોરિસી વિગેરે જે કોઈ પ્રત્યાખ્યાન હોય તે બંને જાણે છે. (૨) જાણકાર અજાણકારને જાણાવીને એટલે કે નમસ્કારસહિત વિગેરેમાંથી અમુક પ્રત્યાખ્યાન હું તને આપું છું એ પ્રમાણે જાણાવીને જો પ્રત્યાખ્યાન આપે તો શુદ્ધ જાણવું બાકી અશુદ્ધ જાણવું. (૩) અજાણકાર જાણકારને પ્રત્યાખ્યાન આપે તે શુદ્ધ બનતું નથી. પરંતુ જો પ્રભુથી = ગુરુથી સંદિષ્ટ વિગેરેમાં વિકલ્પો જાણવા, અર્થાત્ ગુરુએ કોઈને કહ્યું હોય કે તું પચ્ચક્કાણ આપજે તો એવા અજાણ પાસે પણ પચ્ચક્કાણ લે તો શુદ્ધ. 20

(૪) અજાણકાર અજાણકારને પચ્ચક્કાણ આપે તો અશુદ્ધ જ જાણવું. અહીં ગાયનું દેષાન્ત જાણવું. જો ગાયોની સંખ્યા તેનો સ્વામી પણ જાણતો હોય અને ગોવાણિયો પણ જાણતો હોય તો બંને જાણકાર હોવાથી ગાયોના દેખરેખ માટેની કિંમત સુખેથી સ્વામી આપે છે અને ગોવાણિયો સુખેથી 25

૪૫. અત્ર પુનઃ પ્રત્યાખ્યાતુઃ પ્રત્યાખ્યાપયિતુશ્ચ ચતુર્ભંગી-જ્ઞો જસ્ય સંકાશાત્ પ્રત્યાખ્યાતિ શુદ્ધં પ્રત્યાખ્યાનં, યસ્માદ્ભાવપિ જાનીતઃ કિમપિ પ્રત્યાખ્યાનં નમસ્કારસહિતં પૌરુષ્યાદિકં વા, જ્ઞોઽજ્ઞં જ્ઞાપયિત્વા પ્રત્યાખ્યાપયતિ, યથા નમસ્કારસહિતાદિષ્વમુકં ત્વયા પ્રત્યાખ્યાતમિતિ શુદ્ધમન્યથા ન શુદ્ધં, અજ્ઞો જસ્ય પાશ્વે પ્રત્યાખ્યાતિ ન શુદ્ધં, પ્રમુસંદિષ્ટાદિષુ વિભાષા, અજ્ઞોઽજ્ઞસ્ય પ્રત્યાખ્યાતિ, અશુદ્ધમેવ, અત્ર દુષ્ટાન્તો ગાવઃ, ચદિ ગવાં પ્રમાણં સ્વામ્યપિ જાનાતિ ગોપાલોઽપિ જાનાતિ, દ્વયોરપિ જાનાનયોર્ભૂતિમૂલ્યં સુખં સ્વામી દદાતિ 30

૪૬૬૦ ઇતરો ગેણહતિ, એવં લોહયો ચઽભંગો, એવં જાણગો જાણગેણ પચ્ચક્કાવેતિ સુદ્ધં, જાણગો અજાણગેણ કેણઙ્ઞ કારણેણ પચ્ચક્કાવેન્તો સુદ્ધો ણિક્કારણે ણ સુજ્ઞાતિ, અયાણગો જાણગેણ પચ્ચક્કાવેતિ સુદ્ધો, અયાણગો અયાણગેણ પચ્ચક્કાવેતિ ણ સુદ્ધોત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૧૮॥

મૂલદ્વારગાથાયામુક્તઃ પ્રત્યાખ્યાતા, સામ્પ્રતં પ્રત્યાખ્યાતવ્યમુક્તમધ્યધને દ્વારાશૂન્યાર્થમાહ —

5

દવ્વે ભાવે ય દુહા પચ્ચક્કાઙ્ઞવ્વયં હવઙ્ઞ દુવિહં ।

દવ્વંમિ અ અસણાઈ અન્નાણાઈ ય ભાવંમિ ॥૧૬૧૯॥

વ્યાખ્યા—દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ દ્વિધા પ્રત્યાખ્યાતવ્યં તુ વિજ્ઞેયં, દ્રવ્યપ્રત્યાખ્યાતવ્યં અજ્ઞાનદિ, અજ્ઞાનદિ તુ ભાવે—ભાવપ્રત્યાખ્યાતવ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૧૯॥ મૂલદ્વારગાથાયાં ગતં તૃતીય દ્વારં, ઇદાણિં પરિસા, સા ય પુવ્વં વર્ણિતા સામાઙ્યણિજુત્તીએ સેલઘણકુડગાદી, ઇત્થ પુણ સવિસેસં

10 ભળ્લણતિ—પરિસા દુવિધા, ઉવઙ્ઞિતા અણુવઙ્ઞિતા ય, ઉવઙ્ઞિતાએ કહેતવ્વં, અણુવઙ્ઞિતાએ ણ કહેતવ્વં,

પ્રહણ કરે છે. (આશય એ છે કે જો સ્વામી ગાયોની સંખ્યા જાણતો ન હોય તો ગોવાળિયો સ્વામીને ઠગીને વધારે પૈસા લઈ જાય જેથી સ્વામીને નુકસાન થાય. એ જ પ્રમાણે જો ગોવાળિયો સંખ્યા જાણતો ન હોય તો સ્વામી ગોવાળિયાને ઠગે જેથી ગોવાળિયાને નુકસાન જાય. આ પ્રમાણે લૌકિક ચાર ભાંગા સમજી લેવા.) આ પ્રમાણે જાણકાર એવો શિષ્ય જાણકાર એવા ગુરુ પાસે પચ્ચક્કાણ લે તો શુદ્ધ. જાણકાર એવો શિષ્ય કોઈક કારણે અજાણ પાસે પચ્ચક્કાણ લે તો શુદ્ધ. બાકી નિષ્કારણ લે તો તેનું પચ્ચક્કાણ શુદ્ધ થતું નથી. અજાણકાર એવો શિષ્ય જાણકાર એવા ગુરુ પાસે પચ્ચક્કાણ કરાવે તો શુદ્ધ. (અહીં ગુરુ એને જણાવે એમ સમજી લેવું.) અજાણકાર એવો શિષ્ય અજાણકાર એવા ગુરુ પાસે પચ્ચક્કાણ કરાવે તો અશુદ્ધ. (પૂર્વે ગુરુને આશ્રયીને ચતુર્ભંગી જણાવી. અહીં શિષ્યને આશ્રયીને ચતુર્ભંગી જણાવી.) ॥૧૬૧૮॥

20 અવતરણિકા : મૂલદ્વારગાથા (ગા. ૧૫૫૮) માં કહેલ ‘પ્રત્યાખ્યાતા’ કહ્યો. હવે પ્રત્યાખ્યાન જેનું કરવાનું છે તે અજ્ઞાન વિગેરે વિષયો જો કે પૂર્વે કહી દીધા હોવા છતાં અહીં અધ્યયનમાં દ્વાર શૂન્ય ન રહે તે માટે જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જણાવો.

ટીકાર્થ : દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે પ્રકારે પ્રત્યાખ્યાતવ્ય જાણવું. તેમાં દ્રવ્યથી પ્રત્યાખ્યાતવ્ય

25 અજ્ઞાન વિગેરે અને ભાવથી પ્રત્યાખ્યાતવ્ય અજ્ઞાન વિગેરે જાણવા. ॥૧૬૧૯॥ આ પ્રમાણે મૂલદ્વારગાથાનું ત્રીજું દ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે પર્યદા કહેવાની છે. તે મગશૈલપથ્થર, મેઘ, ઘટ વિગેરે દૃષ્ટાન્તો પૂર્વે (ભા. ૧, પૃ. ૨૮૫માં) સામાયિકનિર્યુક્તિમાં કહી જ ગયા છે. અહીં વળી સવિશેષ કહેવાય છે — બે પ્રકારે પર્યદા છે — ઉપસ્થિત અને અનુપસ્થિત. તેમાં જે ઉપસ્થિત હોય (= શાસ્ત્રના

૪૬. ઇતરો ગૃહ્ણતિ, એવં લૌકિકી ચતુર્ભદ્ધી, એવં જ્ઞો જ્ઞં પ્રત્યાખ્યાપયતિ શુદ્ધં, જ્ઞોજ્ઞેન કેનચિત્કારણેન
30 પ્રત્યાખ્યાપયન્ શુદ્ધઃ નિષ્કારણે ન શુદ્ધયતિ, અજ્ઞો જ્ઞેન પ્રત્યાખ્યાપયતિ શુદ્ધઃ અજ્ઞોજ્ઞેન પ્રત્યાખ્યાપયતિ ન શુદ્ધઃ । ઇદાનીં પર્યત્, સા ચ પૂર્વં વર્ણિતા સામાયિકનિર્યુક્તૌ શૈલઘનકુટાદિકા, અત્ર પુનઃ સવિશેષં ભળ્લણતે—પર્યત્ દ્વિવિધા—ઉપસ્થિતા અનુપસ્થિતા ચ, ઉપસ્થિતાયૈ કથયિતવ્યં અનુપસ્થિતાયૈ ન કથયિતવ્યં,

૪૭ જા સાં ઉવદ્વિતા સાં દુવિધા—સમ્મોવદ્વિતા મિચ્છોવદ્વિતા ય, મિચ્છોવદ્વિતા જહા અજ્જગોવિંદા તારિસાણ ણ વદ્વતિ કહેતું, સમ્મોવદ્વિતા દુવિધા—ભાવિતા અભાવિતા ય, અભાવિતા ણ વદ્વતિ કહેતું, ભાવિતા દુવિધા—વિણીતા અવિણીતા ય, અવિણીતા ણ વદ્વતિ, વિણીતા કહેતવ્વં, વિણીતા દુવિધા—વચ્ચિત્તા અવચ્ચિત્તા ય, વચ્ચિત્તા જા સુણેતિ કમ્મં ચ કિંચિ કરેતિ સિચ્ચતિ વા અણં વા વાવારં કરેતિ, અવચ્ચિત્તા ણ કિંચિ અણં કરેતિ કેવલં સુણતિ, અવચ્ચિત્તા 5 કહેયવ્વં, અવચ્ચિત્તા દુવિધા—ઉવડતા અણુવડતા ય, અણુવડતા જા સુણેતિ અણમણ્ણાણિ ય

અર્થો ભણવાની ઈચ્છાથી જે આવ્યા હોય.) તેને કથન કરવું, પણ અનુપસ્થિતિને ન કરવું. જે ઉપસ્થિત છે તે પણ બે પ્રકારે છે - સમ્યગ્ રીતે ઉપસ્થિત અને ખોટી રીતે ઉપસ્થિત હોય.

તેમાં ખોટી રીતે ઉપસ્થિત હોય જેમ કે આર્ય ગોવિંદ. તો તેઓને શાસ્ત્રના અર્થોનું કથન કરવું કલ્પતું નથી. (ગોવિંદનું દષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે કે - અમુક નગરમાં ગોવિંદ નામે બૌદ્ધભિક્ષુ પોતાની 10 જાતને સર્વોત્કૃષ્ટ વાદી માનતો હતો. મોટા-મોટા વિદ્વાનોને તેણે હરાવ્યા હતા. એવામાં તે નગરમાં બહુશ્રુતધર એવા આચાર્ય પધાર્યા. તેમના અજબકોટીના જ્ઞાનથી આખા નગરમાં ચારે-બાજુ યશ ફેલાયો. ગોવિંદપંડિત આ સહન ન કરી શક્યો. તેથી વાદ કરવા આચાર્ય પાસે ગયો. પરંતુ આચાર્યે ક્ષણવારમાં તેને હરાવ્યો. પરિણામે ગોવિંદને દ્વેષ ઉત્પન્ન થયો. તેથી તેણે વિચાર્યું કે જ્યાં સુધી જૈનસિદ્ધાન્તોનો અભ્યાસ નહીં કરું ત્યાં સુધી આ આચાર્યને જીતવા શક્ય નથી. એમ વિચારી તે દૂર 15 દેશમાં વિચરતા બીજા આચાર્ય પાસે જૈનસિદ્ધાન્તોનો અભ્યાસ કરવા દીક્ષા લઈ ભણવા લાગ્યો. વધુ વિસ્તાર ઉપદેશપદ—૨૫૮માંથી જાણી લેવો. જેમ અહીં ગોવિંદ ભણવા ઉપસ્થિત થયો પણ આચાર્યને હરાવવા માટે જૈન સિદ્ધાન્તો ભણવા માંગતો હતો તેથી ખોટી રીતે ઉપસ્થિત થયો.)

સમ્યગ્ રીતે ઉપસ્થિત પર્ષદા બે પ્રકારે છે - ભાવિત અને અભાવિત. તેમાં જે અભાવિત હોય તેને અર્થો કહેવા કલ્પતા નથી. ભાવિત બે પ્રકારે - વિનીત અને અવિનીત. અવિનીતને ન કહેવું. 20 જે વિનીતપર્ષદા છે તેને અર્થો કહેવા. વિનીત બે પ્રકારે - વ્યાક્ષિપ્ત અને અવ્યાક્ષિપ્ત. તેમાં વ્યાક્ષિપ્ત એટલે જે અર્થો સાંભળે અને સાથે બીજા કામ પણ કરે અથવા સીવવાનું કે અન્ય કોઈ વ્યાપાર કરે. અવ્યાક્ષિપ્ત એટલે કોઈ પણ અન્ય કામ કરે નહીં, માત્ર સાંભળે. તેમાં અવ્યાક્ષિપ્ત પર્ષદાને અર્થો કહેવા. અવ્યાક્ષિપ્ત બે પ્રકારે - ઉપયુક્ત અને અનુપયુક્ત. અનુપયુક્ત એટલે જે સાંભળે બીજું અને

૪૭. યા સોપસ્થિતા સાં દ્વિવિધા—સમ્યગુપસ્થિતા મિચ્છોપસ્થિતા ચ, મિચ્છોપસ્થિતા યથા આર્યગોવિન્દાઃ, 25 તાદૃશ્યે ન યુજ્યતે કથયિતું, સમ્યગુપસ્થિતા દ્વિવિધા—ભાવિતા અભાવિતા ચ, અભાવિતાયૈ ન યુજ્યતે કથયિતું, ભાવિતા દ્વિવિધા—વિનીતા અવિનીતા ચ, અવિનીતાયૈ ન યુજ્યતે કથયિતું, વિનીતાયૈ કથયિતવ્વં, વિનીતા દ્વિવિધા—વ્યાક્ષિપ્તા અવ્યાક્ષિપ્તા ચ, વ્યાક્ષિપ્તા યા શૃણોતિ કર્મં ચ કિંચિત્ કરોતિ સીચ્ચતિ વા અન્યં વા વ્યાપારં કરોતિ, અવ્યાક્ષિપ્તા ન કિંચિદન્યત્ કરોતિ કેવલં શૃણોતિ, અવ્યાક્ષિપ્તાયૈ કથયિતવ્વં, અવ્યાક્ષિપ્તા દ્વિવિધા—ઉપયુક્તા અનુપયુક્તા ચ, અનુપયુક્તા યા શૃણોતિ અન્યદન્યાનિ ચ 30

“ચિંતેતિ, ઉવડતા જા તચ્ચિત્તા તમ્મણા, ઉવડતાએ કહેતલ્લં । તથા ચાહ —

સોડં ઉવડિયાએ વિણીયવલ્લિત્તતદુવડતાએ ।

એવંવિહપરિસાએ પચ્ચલ્લખાણં કહેયલ્લં ॥૧૬૨૦॥ દ્વારમ્

વ્યાખ્યા—ગતાર્થા ॥૧૬૨૦॥ એવમેસા ઉવડિતા સમ્મોવડિતા ભાવિતા વિણીયાડવલ્લિત્તા

- 5 ઉવડુત્તા ય, પદમપરિસા જોગ્ગા કહણાએ, સેસા ડ તેવડિ પરિસાઓ અજોગ્ગાઓ, અજ્જોગાણ ઇમા પદમા—ઉવડિતા સમ્મોવડિતા ભાવિતા વિણીયા અવલ્લિત્તા અણુવડતા, એસા પદમા અજોગ્ગા, એવં તેવડિપિ ભાણિતલ્લા, — ‘ઉવડિયસમ્મોવડિયભાવિતવિણીયા ય હોઈ વલ્લિત્તા । ઉવડિત્તિગા ય

વિચારે બીજું. ઉપયુક્ત એટલે જે તચ્ચિત્ત, તન્મન થઈને સાંભળે. ઉપયુક્તને અર્થો કહેવા. આ જ વાતને કહે છે ⇨

- 10 ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવી.

ટીકાર્થ : જે સાંભળવા માટે ઉપસ્થિત હોય, વિનીત હોય, = વ્યાક્ષિત હોય અને તદુપયુક્ત હોય તેવી પર્ષદામાં પચ્ચલ્લખાણનું વર્ણન કરવું જોઈએ. ॥૧૬૨૦॥ આ પ્રમાણે જે ઉપસ્થિત છે, સમ્યગ્ રીતે ઉપસ્થિત છે, ભાવિત છે, વિનીત છે, અવ્યાક્ષિત અને ઉપયુક્ત છે તેવી પ્રથમ પર્ષદા

	—	૧	૨	૩	૪	૫	૬
15	૧	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	૨	✓	✓	✓	✓	✓	×
	૩	✓	✓	✓	✓	×	✓
	૪	✓	✓	✓	✓	×	×
	૫	✓	✓	✓	×	✓	✓
20	૬	✓	✓	✓	×	✓	×
	૭	✓	✓	✓	×	×	✓
	૮	✓	✓	✓	×	×	×

કથન માટે યોગ્ય જાણવી. શેષ ત્રેસઠ પર્ષદાઓ અયોગ્ય જાણવી. અયોગ્યપર્ષદામાં પ્રથમ પર્ષદા આ પ્રમાણે છે — ઉપસ્થિત, સમ્યગુપસ્થિત, ભાવિત, વિનીત, અવ્યાક્ષિત, અનુપયુક્ત. આ અયોગ્ય પ્રથમ પર્ષદા જાણવી. આ જ પ્રમાણે ત્રેસઠ પર્ષદાઓ પણ કહી દેવી. (તે આ પ્રમાણે જાણવી — ૧ થી ૬ આડી પંક્તિ બતાવ્યા પ્રમાણે સ્થાપવી. તેમાં એક નંબરની પંક્તિમાં ૩૨ વાર ✓ અને ૩૨ વાર × મૂકવા. બે નંબરની પંક્તિમાં ૧૬ વાર ✓, ૧૬ વાર ×, ૧૬ વાર ✓ અને ૧૬ વાર × મૂકવા. ત્રીજા નંબરની પંક્તિમાં ૮ વાર

✓, ૮ વાર × એમ વારાફરતી ૬૪ સુધી મૂકવા. ચોથા નંબરની પંક્તિમાં ૪ વાર — ૪ વાર વખત ✓—

× એમ ૬૪ સુધી. પાંચમા નંબરમાં ૨ વાર ✓ ૨ વાર ×, ૨ વાર ✓ ૨ વાર × એમ ૬૪ સુધી અને

- 25 ૬ નંબરની પંક્તિમાં ✓×✓×એમ એક—એક વાર ૬૪ સુધી મૂકતા ૬૪ ભાંગા તૈયાર થાય છે.) કલું છે

— ઉપસ્થિત, સમ્યગુપસ્થિત, ભાવિત, વિનીત, અવ્યાક્ષિત અને ઉપયુક્ત આ યોગ્ય પર્ષદા છે,

૪૮. ચિન્તયતિ, ઉપયુક્તા યા ચ તચ્ચિત્તા તન્મના, ઉપયુક્તાયૈ કથયિતલ્લં । એવમેસા ઉપસ્થિતા સમ્યગુપસ્થિતા

ભાવિતા વિનીતાડવ્યાક્ષિતા ઉપયુક્તા ચ પ્રથમા પર્ષદ યોગ્યા કથનાયૈ, શેષા અયોગ્યાઃ ત્રિષષ્ટિઃ પર્ષદઃ,

અયોગ્યાનામિયં પ્રથમા—ઉપસ્થિતા સમ્યગુપસ્થિતા ભાવિતા વિનીતા અવ્યાક્ષિતા અનુપયુક્તા, એસા પ્રથમા

- 30 અયોગ્યા, એવં ત્રિષષ્ટિરપિ ભણિતલ્લાઃ, ઉપસ્થિતા સમ્યગુપસ્થિતા ભાવિતા વિનીતા ચ ભવત્યવ્યાક્ષિતા

ઉપયુક્તા ચ

‘જોગાં સેસ અજોગાતો તેવડિ ॥૧॥’ એતં પચ્ચક્ષણં પઢમપરિસાએ કહેજ્જતિ, તવ્વતિરિત્તાએ ૫ કહેતવ્વં, ૫ કેવલં પચ્ચક્ષણં સવ્વમવિ આવસ્સયં સવ્વમવિ સુયણાણંતિ ॥૧૬૨૦॥ મૂલદ્વારગાથાયાં પરિષદિતિ ગતમધુના કથનવિધિરુચ્યતે, તત્રાયં વૃદ્ધવાદઃ—કાએ વિધીએ કહિતવ્વં ?, પઢમં મૂલગુણા કહિજ્જતિ પાણાતિપાતવેરમણાતિ, તતો સાધુધમ્મે કથિતે પચ્છા અસત્તિદુસ્સ સાવગધમ્મો, ઇહરા કહિજ્જતિ સત્તિદ્વોવિ સાવયધમ્મં પઢમં સોતું તત્થેવ ધિત્તી કરેડ, ઉત્તરગુણેસુવિ ૫ છમ્માસિયં આદિં કાઉં જં જસ્સ જોગં પચ્ચક્ષણં તં તસ્સ અસદેણ કહેતવ્વં । અથવાડયં કથનવિધિ: —

આણાગિજ્ઞો અત્થો આણાએ ચેવ સો કહેયવ્વો ।

દિઢંતિડ દિઢંતા કહણવિહિ વિરાહણા ઇઅરા ॥૧૬૨૧॥ દ્વારમ્

વ્યાખ્યા—આજ્ઞા—આગમસ્તદ્ગ્રાહ્યઃ—તદ્વિનિશ્ચયોડર્થઃ, અનાગતાતિક્રાન્તપ્રત્યાખ્યાનાદિ: ૧૦
આજ્ઞયૈવ—આગમેનૈવાસૌ કથયિતવ્યો, ન દૃષ્ટાન્તેન, તથા દાર્ષ્ટાન્તિકઃ—દૃષ્ટાન્તપરિચ્છેદ્યઃ
પ્રાણાતિપાતાદ્યનિવૃત્તાનામેતે દોષા ભવન્તીત્યેવમાદિદૃષ્ટાન્તાત્—દૃષ્ટાન્તેન કથયિતવ્યઃ, કથનેડયંવિધિ:—

શેષ ત્રેસઠ્ પર્ષદા અયોગ્ય જાણવી. ॥૧॥ આ પચ્ચક્ષણ પ્રથમપર્ષદાને ગુરુ કહે છે. તેના સિવાયની ૫ પર્ષદાને ન કહેવું. માત્ર પચ્ચક્ષણ જ નહીં પરંતુ બધું જ આવશ્યકશ્રુત, બધું જ શ્રુતજ્ઞાન પ્રથમ પર્ષદાને કહેવું. (કેવી રીતે ? તે આગળ કહે છે.) મૂલદ્વારગાથામાં રહેલું પર્ષદાદ્વાર પૂર્ણ થયું. ૧૫ ॥૧૬૨૦॥ હવે કથનવિધિ કહેવાય છે. તેમાં વૃદ્ધસંપ્રદાય આ પ્રમાણે છે — કઈ વિધિથી પચ્ચક્ષણ કહેવું જોઈએ ? — પ્રથમ સાધુધર્મના પ્રાણાતિપાતવિરમણ વિગેરે પાંચ મહાવ્રતોરૂપ મૂલગુણો કહેવા. ત્યાર પછી એટલે કે સાધુધર્મ કહ્યા બાદ જો સાંભળનાર સાધુધર્મ માટે અશક્ત હોય તો તેને શ્રાવકધર્મ કહેવો. જો વિધિથી વિપરીત કથન કરો એટલે કે પ્રથમ સાધુધર્મ બતાવ્યા પહેલા સીધો શ્રાવકધર્મ કહો તો શક્તિ હોવા છતાં પણ તે શ્રોતા શ્રાવકધર્મને સાંભળીને તેમાં જ ધૃતિને કરશે. (અર્થાત્ એ જ ધર્મ ૨૦ સ્વીકારી લે.) એ જ પ્રમાણે ઉત્તરગુણોમાં પણ પ્રથમ છમાસી તપ કહેવો એ રીતે શરૂઆત કરી છેલ્લે જેને જે યોગ્ય પચ્ચક્ષણ હોય તેને તે પચ્ચક્ષણ સરળભાવે કહેવું. અથવા કથનવિધિ આ પ્રમાણે જાણવી ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : આજ્ઞા એટલે આગમ. તદ્ગ્રાહ્ય એટલે આગમથી નિશ્ચય કરવા યોગ્ય એવો ૨૫ અનાગતપ્રત્યાખ્યાન, અતિક્રાન્તપ્રત્યાખ્યાન વિગેરે અર્થો. આવા આજ્ઞાગ્રાહ્ય અર્થો આજ્ઞાવડે = આગમાનુસારે જ કથન કરવા યોગ્ય છે, પણ દૃષ્ટાન્તથી નહીં. તથા દાર્ષ્ટાન્તિક એટલે કે દૃષ્ટાન્તદ્વારા

૪૯. યોગ્યા શેષા અયોગ્યાસ્ત્રિષ્ટિ: ॥૧॥ એતત્ પ્રત્યાખ્યાનં પ્રથમાયૈ પર્ષદે: કથ્યતે, તદ્વ્યતિરિક્તાયૈ ન કથયિતવ્યં, ન કેવલં પ્રત્યાખ્યાનં સર્વમપ્યાવશ્યકં સર્વમપિ શ્રુતજ્ઞાનમિતિ । કેન વિધિના કથયિતવ્યં ?, પ્રથમં મૂલગુણા: કથ્યંતે પ્રાણાતિપાતવિરમણાદય: , તત: સાધુધર્મે કથિતે પશ્ચાત્ અશક્તિસ્થાય શ્રાવકધર્મ: , ૩૦ ઇતરથા કથ્યમાને શક્તિસ્થોડપિ શ્રાવકધર્મ પ્રથમં શ્રુત્વા તત્રૈવ ધૃત્તિં કરોતિ, ઉત્તરેતિ ઉત્તરગુણેષ્વપિ ષાળમાસિકમાદૌ કૃત્વા યદ્યસ્ય યોગ્યં પ્રત્યાખ્યાનં તત્તસ્મૈ અજ્ઞાતેન કથયિતવ્યં,

અષઃ કથનપ્રકારઃ પ્રત્યાખ્યાને, યદ્વા સામાન્યેનૈવાજ્ઞાગ્રાહ્યોઽર્થઃ—સૌધર્માદિઃ આજ્ઞયૈવાસૌ કથયિતવ્યો ન દૃષ્ટાન્તેન, તત્ર તસ્ય વસ્તુતોઽસમ્ભવાત્, તથા દાષ્ટાન્તિકઃ—ઉત્પાદાદિમાનાત્મા વસ્તુત્વાદ્ ઘટવદિત્યેવમાદિદૃષ્ટાન્તાત્ કથયિતવ્યઃ, અષઃ કથનવિધિઃ, વિરાધના ઇતરથા—વિપર્યયોઽન્યથા કથનવિધેઃ અપ્રતિપત્તિહેતુત્વાદ્ અધિકતરસમ્મોહાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૨૧॥

5 મૂલદ્વારગાથોપન્યસ્ત ઉક્તઃ કથનવિધિઃ, સામ્પ્રતં ફલમાહ —

પચ્ચક્ષાણસ્સ ફલં ઇહપરલોએ અ હોઙ્ગ દુવિહં તુ ।

ઇહલોઙ્ગ ધમ્મિલાઈ દામન્નગમાઈ પરલોએ ॥૧૬૨૨॥

વ્યાખ્યા—પ્રત્યાખ્યાનસ્ય—ઉત્કલક્ષણસ્ય ફલં—કાર્ય ઇહલોકે પરલોકે ચ ભવતિ દ્વિવિધં—
દ્વિપ્રકારં, તુષબ્દઃ સ્વગતાનેકભેદપ્રદર્શનાર્થઃ, તથા ચાહ—ઇહલોકે ધમ્મિલાદય ઉદાહરણં દામન્નકાદયઃ
10 પરલોકે ઇતિ ગાથાઽક્ષરાર્થઃ ॥૧૬૨૨॥ કથાનકં તુ ધમ્મિલોદાહરણં ધમ્મિલ્લિહિંડિતો ણાયવ્યં,

જાણવા યોગ્ય પદાર્થો જેમ કે, પ્રાણાતિપાત વિગેરેથી અનિવૃત્તોને આવા દોષો થાય છે વિગેરે પદાર્થો દૃષ્ટાન્તથી જ જાણાવવા જોઈએ. આ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાનને વિશે કથનની વિધિ = કથનપ્રકાર જાણવો.

અથવા સામાન્યથી જ (એટલે કે માત્ર પ્રત્યાખ્યાન વિગેરે પદાર્થો જ નહીં પરંતુ સામાન્યથી જગતના બધા જ પદાર્થોમાં) જે આજ્ઞાગ્રાહ્ય એવા સૌધર્મ દેવલોક વિગેરે અર્થો છે તે આજ્ઞાવડે જ
15 કહેવા પણ, દૃષ્ટાન્તવડે નહીં, કારણ કે તે દેવલોકસંબંધી દૃષ્ટાન્તોનો ખરેખર અસંભવ છે. (અર્થાત્ ત્યાંની સુખ—સાહ્યબી વિગેરેનું નિરૂપણ કરી શકાય એવા દૃષ્ટાન્તો અહીં સંભવતા નથી.) તથા દાષ્ટાન્તિક એટલે “આત્મા વસ્તુ હોવાથી ઉત્પાદ વિગેરે પર્યાયોવાળો છે જેમ કે, ઘટ” આવા બધા પદાર્થો દૃષ્ટાન્તોથી કહેવા જોઈએ. આ કથનવિધિ જાણવી. વિપરીત કથન કરો તો વિરાધના થાય છે, કારણ કે વિપરીત કથનવિધિ એ પદાર્થને સ્વીકારવાનું કારણ બનતું ન હોવાથી તે પદાર્થ વિશે
20 શ્રોતાને વધારે સંમોહ ઉત્પન્ન થાય છે. ॥૧૬૨૧॥

અવતરણિકા : મૂલદ્વારગાથામાં કહેલ કથનવિધિ કહી. હવે પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ કહે છે ⇨
ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ આલોકસંબંધી અને પરલોકસંબંધી એમ બે પ્રકારે થાય છે. તુ શબ્દ સ્વગત અનેક ભેદોને જાણાવનાર છે. (અર્થાત્ આલોકમાં પણ અનેક પ્રકારે અને પરલોકમાં પણ
25 અનેક પ્રકારના ફળો પ્રાપ્ત થાય છે.) ॥૧૬૨૨॥ તે જ કહે છે — આલોકમાં ધમ્મિલ વિગેરે અને પરલોકમાં દામન્નક વિગેરે દૃષ્ટાન્તો જાણવા. ધમ્મિલનું ઉદાહરણ ધમ્મિલહિંડિમાંથી જાણી લેવું.

* ધમ્મિલકુમારનું દૃષ્ટાન્ત *

[કુશાર્તનગરમાં સુરેન્દ્રદત્તનામના શ્રેષ્ઠિને સુભદ્રાનામે સ્ત્રી હતી. તેમને ધમ્મિલનામે પુત્રનો જન્મ થયો. બાળકને યુવાવસ્થામાં આવતા યશોમતિનામની કન્યા સાથે પરણાવ્યો. ધમ્મિલ ધર્મમાં
30 રૂચિવાળો હોવાથી પોતાની પત્ની તરફ પણ વૈરાગ્ય વાસિત થાય છે. તેથી ચિંતાતુર થયેલી માતાએ તેણે સંસારકુશળ થવા માટે જુગારીઓને સોંપ્યો. તેમાંથી અનુક્રમે વેશ્યાગામી થયો. ધમ્મિલના કહેવા

આદિસદ્ગતો આમોસધિમાદીયા ઘેષ્પંતિ । દામણગોદાહરણં તુ—રાયપુરે નગરે ઇગો કુલપુત્રો જાતીતો, તસ્સ જિણદાસો મિત્તો, તેણ સો સાધુસગાસં ણીતો, તેણ મચ્છયમંસપચ્ચવચ્ચાણં ગહિતં, દુભિમ્મચ્ચે મચ્છાહારો લોગો જાતો, ઇતરોવિ સાલેહિં મહિલાએ ચ ચિંહિસિજ્જમાણો ગતો, ડિણ્ણો દહં મચ્છે દદ્ધું પુણરાવત્તી જાતા, એવં તિણ્ણિ દિવસે તિણ્ણિ વારં ગહિતા મુક્કા ચ, અણસણં કાતું રાયગિહે નગરે મણિયારસેટ્ઠિપુત્તો દામણગો ણામ જાતો, અટ્ઠવરિસસ્સ કુલં મારીએ ડચ્છિણ્ણં, 5

પ્રમાણે માતા—પિતા ધન મોકલ્યા કરે છે. છેવટે પુત્રવિયોગમાં માતા—પિતા મૃત્યુ પામ્યા. પતિના કહેવા પ્રમાણે ધન મોકલતા યશોમતિ પણ નિર્ધન બની જવાથી પિયર ચાલી ગઈ. ધનપ્રાપ્તિ બંધ થવાને કારણે વેશ્યાની માતાએ ધમ્મિલની દુર્દશા કરીને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. તે ભ્રમતો—ભ્રમતો અગડદત્તમુનિને મળ્યો. તેમણે પોતાના ચરિત્રને સંભળાવવાદ્વારા ઉપદેશ આપ્યો. તે પ્રતિબોધ પામ્યો. પરંતુ સંસારસુખની ઈચ્છા ઊભી હોવાના કારણે ગુરુ પાસે તેનો ઉપાય પૂછ્યો. ગુરુએ પરિણામ 10 સુંદર હોવાથી ઉપાયરૂપે કહ્યું કે — છ માસ સુધી આયંબિલનો ચોવિહાર તપ કરવો, દ્રવ્યથી મુનિવેષ ધારણ કરવો, દોષરહિત ગોચરી વાપરવી, મુનિપણું જાળવવું અને નવકારમંત્રના નવલાખ જાપ સાથે હું આપું તે મંત્રનો જાપ કરવો.” ધમ્મિલે ગુરુના કહેવા પ્રમાણે છ માસ સુધી તપ, જપ કર્યા. પરિણામે દેવની ઋસન્નતાથી તેમજ પૂર્વભવમાં બાંધેલા કર્મોના ક્ષયથી રાજ્ય, સ્ત્રી, પુત્રાદિકના વૈભવરૂપ અનેક સાંસારિક સુખો પ્રાપ્ત થયા. છેલ્લે ધર્મરૂચિનામના ગુરુથી પ્રતિબોધ પામીને 15 પરિવારસહિત દીક્ષા લઈ દેવલોકમાં ગયો. આ પ્રમાણે ધમ્મિલકુમારે પચ્ચકખાણના પ્રભાવે આલોકસંબંધી સુખ મેળવ્યું.] આદિશબ્દથી આમર્ષોષધિ વિગેરે લબ્ધિઓ પચ્ચકખાણના પ્રભાવે પ્રાપ્ત થાય છે.

❀ પરલોકમાં દામનકનું ઉદાહરણ ❀

રાયપુરનગરમાં એક સારી જાતિનો કુલપુત્ર હતો. તેને જિનદાસ નામે મિત્ર હતો. એકવાર 20 જિનદાસ કુલપુત્રને સાધુપાસે લઈ ગયો. ત્યાં તે કુલપુત્રે માછલીનું માંસ ન ખાવાનું પચ્ચકખાણ કર્યું. તે નગરમાં દુષ્કાળ થયો. ચારે બાજુ લોકો (અન્ય આહાર ન મળવાથી) માછલીને મારી—મારીને ખાવા લાગ્યા. તેમાં પત્નીના ભાઈઓ અને પત્નિદ્વારા ઠપકો આપતા કુલપુત્ર પણ માછલી લેવા ગયો. સરોવરમાં ઉતરેલો તે માછલીઓને જોઈને તેનું પોતાનું પચ્ચકખાણ યાદ આવ્યું. (તેથી માછલીઓ પકડી ખરી પણ છોડી દીધી.) આ રીતે સતત ત્રણ દિવસ સુધી ત્રણ—ત્રણ વાર પકડીને છોડી દીધી. 25 છેવટે અનશન કરીને રાજગૃહનગરમાં મણિયારશ્રેણિને ત્યાં પુત્રરૂપે દામનકનામે જન્મ થયો.

જ્યારે તે આઠવર્ષનો થયો ત્યારે તેનું આખું કુટુંબ મારીમાં મૃત્યુ પામ્યું. તે દામનક તે જ નગરમાં

૫૧. આદિશબ્દાત્ આમર્ષોષધ્યાદ્યા ગૃહ્યન્તે, દામનકોદાહરણં તુ રાજપુરે નગરે એકઃ કુલપુત્રો જાત્યઃ, તસ્ય જિનદાસો મિત્રં, તેન સ સાધુસકાશં નીતઃ, તેન મત્સ્યમાંસપ્રત્યાખ્યાનં ગૃહીતં, દુર્ભિક્ષે મત્સ્યાહારો લોકો જાતઃ, ઇતરોઽપિ શ્યાલૈર્મહિલયા ચ નિન્દ્યમાનો ગતઃ, ડત્તીર્ણો હૃદં મત્સ્યાન્ દૃષ્ટ્વા પુનરાવૃત્તિર્જાતા, એવં ત્રીન્ 30 દિવસાન્ ત્રીન્ વારાન્ ગૃહીતા મુક્તાશ્ચ, અનશનં કૃત્વા રાજગૃહે નગરે મણિકારશ્રેણિપુત્રો દામનકો નામ જાતઃ, અષ્ટવર્ષસ્ય માર્યા કુલમુત્સન્નં,

- તેત્યેવ સાગરપોયસત્થવાહસ્સ ગિહે ચિદ્દુઙ્ગ, તત્થ ય ગિહે ભિવ્વહ્મં સાધુણો પઙ્ગુઙ્ગ, સાધુણા સંઘાડહ્મંસસ કહિતં—એતસસ ગિહસસ એસ દારગો અધિપતી ભવિસસતિ, સુતં સત્થવાહેણ, પચ્છા સત્થવાહેણ પચ્છંનં ચંડાલાણ અપ્પિતો, તેહિં દૂરં પોતું અંગુલિં છેતું ભેસિતો ણિવ્વિસઓ કતો, ણાસંતો તસસેવ ગોસંધિણ ગહિતો પુત્તોત્તિ, જોવ્વણત્થો જાતો, અણ્ણતા સાગરપોતો તત્થ ગતો
- 5 તં દદ્દૂણ ઉવાણ પરિયણં પુચ્છતિ—કસસ એસ ?, કથિતં અણાધોત્તિ ઇહાગતો, ઇમો સોત્તિ, ભીઓ તા લેહં દાઠં ઘરં પાવેહિત્તિ વિસજ્જિતો, ગતો, રાયગિહસસ બાહિપરિસરે દેવડલે સુવ્વતિ, સાગરપોતધૂતા વિસા ણામ કણ્ણા તોએ અચ્ચણિયવાવડાએ દિટ્ઠો, પિતુમુદ્દમુદ્ધિતં લેહં દદ્દું વાણિ—એતસસ દારગસસ અસોઙ્ગમવિવ્રતપાદસસ વિસં દાતવ્વં, અણુસસારફુસણં, કણ્ણગદાણં, પુણોવિ મુદ્દેતિ, ણગરં સાગરપોતનામના સાર્થવાહના ઘરમાં રહે છે. તેના ઘરમાં ભિક્ષા માટે સાધુઓ પ્રવેશ્યા. એક સાધુએ
- 10 પોતાના સંઘાટક એવા બીજા સાધુને કહ્યું કે — “આ દામત્તક આ ઘરનો સ્વામી બનશે.” આ વાત સાર્થવાહે સાંભળી. પાછળથી સાર્થવાહે તે બાળકને ગુપ્ત રીતે ચાંડાળોને સોંપ્યો. તેઓએ તેને દૂર લઈ જઈને તેની આંગળી છેદીને ડરાવ્યો અને નગરબહાર કાઢી મૂક્યો. ભાગતા તેને સાર્થવાહના જ ગોવાળિયાએ પોતાના પુત્ર તરીકે ગ્રહણ કર્યો. કમશઃ યુવાન થયો.

- એકવાર તે ગોવાળિયા પાસે ગયેલો સાર્થવાહ યુવાનને જોઈને ઉપાયદ્વારા પરિજનોને પૂછે છે
- 15 કે — “આ યુવાન કોનો છે ?” પરિજને કહ્યું — “અનાથ એવો આ અહીં આવેલો છે.” સાર્થવાહ તેને “આ તે જ છે” એ પ્રમાણે ઓળખી ગયો. તેથી ડરેલા એવા તે સાર્થવાહે પુત્રને મારવા માટેનો લેખ લખી આપીને “રાજગૃહમાં મારા ઘરે જજે” એમ કહીને રાજગૃહ મોકલ્યો. પુત્ર પત્ર લઈને રાજગૃહનગર તરફ ચાલ્યો. રાજગૃહના બહારના પરિસર = વિભાગમાં દેવકુલમાં સૂતો. ત્યાં પૂજા કરવામાં વ્યાપૃત થયેલી એવી સાગરપોતની વિષાનામની દીકરીએ તેને જોયો. પિતાની મુદ્રાથી મુદ્રિત
- 20 લેખને જોઈને તેણીએ તે પત્ર વાંચ્યો કે — “નહીં ધોયેલા, નહીં સાફ કરેલા પગવાળા આ યુવાનને વિષ આપવું. (અર્થાત્ આવતાની સાથે તરત જ વિષ આપવું.)”

- દીકરીએ ‘વિષ’ શબ્દ ઉપરનો અનુસ્વાર કાઢી નાખ્યો અને વિષા નામની કન્યાનું દાન કરવું એ પ્રમાણે ‘કન્યાદાન’ શબ્દ ઉમેરી દઈ ફરી લેખ બંધ કરી દીધો. દામત્તક નગરમાં પ્રવેશ્યો.

૫૨. તત્રૈવ સાગરપોતસાર્થવાહસ્ય ગૃહે તિષ્ઠતિ, તત્ર ચ ગૃહે ભિક્ષાર્થ સાધવઃ પ્રવિષ્ઠઃ, સાધુના સંઘાટકીયાય
- 25 કથિતં—એતસ્ય ગૃહસ્યૈષ દારકોઽધિપતિર્ભાવી, શ્રુતં સાર્થવાહેન, પશ્ચાત્ સાર્થવાહેન પ્રચ્છંનં ચાણ્ડાલેભ્યોઽર્પિતઃ, તૈર્દૂરં નીત્વાઽદ્ગુલિં છિત્ત્વા ભાષિતઃ નિર્વિષયઃ ક્લુતઃ, નશ્યન્ તસ્યૈવ ગોસંધિકેન (ગોષ્ઠાધિપતિના) ગૃહીતઃ પુત્ર ઇતિ, યૌવનસ્યો જાતઃ, અન્યદા સાગરપોતસ્તત્ર ગતઃ તં દૃષ્ટ્વોપાયેન પરિજનં પૃચ્છતિ—કસ્યૈષઃ ?, કથિતમનાથ ઇતિ ઇહાગતઃ, અયં સ ઇતિ ભીતસ્તતો લેખં દત્ત્વા ગૃહં પ્રાપયેતિ વિસૃષ્ણે ગતઃ, રાજગૃહસ્ય બહિઃ પરિસરે દેવકુલે સુતઃ, સાગરપોતદુહિતા વિષાનામ્ની કન્યા, તયાઽર્ચનિકાવ્યાપૃતયા દૃષ્ટઃ, પિતૃમુદ્રામુદ્રિતં
- 30 લેખં દૃષ્ટ્વા વાચયતિ, એતસ્યૈ દારકાય અથૌતામ્નક્ષિતપાદાય વિષં દાતવ્યં, અનુસ્વારસ્ફેટનં કન્યાદાનં, પુનરપિ મુદ્રયતિ, નગરં

પૈવિદ્યો, વિસાડોણ વિવાહિતા, આગતો સાગરપોતો, માતિઘરઅચ્ચણિયવિસજ્જણં, સાગરપોતસ્સ પુત્તમરણં સોતું સાગરપોતો હિતયફુટ્ટોણ મતો, રણ્ણા દામણ્ણગો ઘરસામી કતો, ભોગસમિન્દ્ધી જાતા, અણ્ણયા પુવ્વાવરણ્ણે મંગલિણ્ણિ પુરતો સે ઝગ્ગીયં—‘અણુપુંચ્ચમાવચંતાવિ અણત્થા તસ્સ 5
બહુગુણા હોતિ । સુહદુચ્ચકક્ષપુટતો જસ્સ કતંતો વહઇ પચ્ચં ॥૧॥’ સોતું સતસહસ્સં મંગલિયાણ

દેતિ, એવં તિણ્ણિ વારા તિણ્ણિ સતસહસ્સાણિ, રણ્ણા સુતં, પુચ્છિત્તેણ સવ્વં રણ્ણો સિદ્ધં, તુટ્ટેણ 5
સ્વજનોએ વિષાદીકરીના લગ્ન તેની સાથે કરી દીધા. થોડા સમય બાદ સાર્થવાહ ત્યાં આવ્યો. (આવીને જાણ્યું કે વિષાના લગ્ન પેલા દામનક સાથે થયા છે ત્યારે પોતે ઘણો ગુસ્સે થયો. અને પેલા ચંડાળને બોલાવીને ઠપકો આપ્યો કે તે શા માટે છોડી દીધો ? ચંડાળે ક્ષમા યાચી અને કહ્યું — “શેઠ ! મને ફરી બતાવો હવે હું એને મારીને જ રહીશ.” સાગરપોતે કહ્યું —) “માતૃદેવીની પૂજા માટે આજે 10
હું તેને મંદિરે મોકલીશ, તું તેને ત્યાં મારી નાખજે.”

(ઘરે આવીને સાગરપોતે જમાઈ—પુત્રીને માતૃદેવીની પૂજા કરવા મંદિરે જવા કહ્યું. જેથી સાંજના સમયે બંને જણા તૈયાર થઈને દેવીના મંદિર તરફ ચાલ્યાં. સાગરપોતનો દીકરો સમુદ્રદત્ત સામે મળ્યો. તેણે પૂછ્યું — “આ રાત્રિ થવાના સમયે તમે ક્યાં ચાલ્યાં ? દામનકે દેવીપૂજાની વાત કરી. સમુદ્રદત્તે બંનેને અટકાવતા કહ્યું — “રાત પડવા આવી છે. મારી બેનને લઈ એ જગ્યાએ અત્યારે જવું ઉચિત નથી. તેથી તમે પાછા ફરો. તમારી બદલે હું આ નૈવેદ્યાદિ દેવીને ચઢાવીને પાછો 15
આવું છું.” એમ કહી બંનેને પાછા મોકલી સમુદ્રદત્ત પોતે દેવીના મંદિરે ગયો. જેવો ત્યાં તેણે પ્રવેશ કર્યો કે ચંડાળે તેને મારી નાંખ્યો.)

પોતાના પુત્રનું મરણ થયું જાણીને સાગરપોત હૃદયફાટવાના કારણે મૃત્યુ પામ્યો. રાજાએ દામનકને ઘરનો સ્વામી બનાવ્યો. ભોગસમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ થઈ. એકવાર પરોઢિયે મંગલપાઠકોએ દામનકની આગળ ગીત ગાયું કે — “પાછળ આવી પડેલા એવા પણ અનર્થો તેવાને બહુગુણોવાળા 20
થાય છે, જેનો પક્ષ સુખ—દુઃખની પંક્તિનો સંબંધ કરનાર એવો યમદૂત વહન કરે છે.” (ભાવાર્થ : યમરાજ સુખ—દુઃખ આપનારો છે. આવો યમરાજ જેના પક્ષમાં હોય તેની ઉપર કરેલા અનર્થો પણ ઘણો ફાયદો આપનારા થાય છે.) આ સાંભળીને દામનકે તે મંગલપાઠકોને લાખ રૂપિયા આપ્યા. આ પ્રમાણે ત્રણવાર તે મંગલપાઠકોએ દામનકની સ્તુતિ કરતા ત્રણ લાખ રૂપિયા દામનકે તેઓને આપ્યા.

રાજાએ વાત સાંભળી. આટલું બધું દ્રવ્ય આપવાથી આશ્ચર્ય પામેલા રાજાએ દામનકને કારણ 25
પૂછ્યું. ત્યારે દામનકે બાળપણથી લઈને અત્યાર સુધીનું સંપૂર્ણ જીવનવૃત્તાન્ત કહ્યું. રાજા ખુશ થયો.

૫૩. પ્રવિદ્યઃ, વિષાડોણ વિવાહિતા, આગતઃ સાગરપોતઃ, માતૃગૃહાર્ચનિકાયૈ વિસર્જનં, સાગરપોતસ્ય પુત્રમરણં શ્રુત્વા સાગરપોતઃ હૃદયસ્ફોટનેન મૃતઃ, રાજા દામનકો ગૃહસ્વામી કૃતઃ, ભોગસમૃદ્ધિર્જાતા, અન્યથા ચ પર્વાપરાહ્નિ માઙ્ગલિકૈઃ પુરતસ્તસ્યોદ્ગીર્તનં—અનુપુઙ્ગમાપતન્તોઽપ્યનર્થાસ્તસ્ય બહુગુણા ભવન્તિ । સુખદુઃખકક્ષપુટકો યસ્ય કૃતાન્તો વહતિ પક્ષં ॥૧॥ શ્રુત્વા શતસહસ્વં માઙ્ગલિકાય દદાતિ, એવં ત્રીન્ વારાન્ ત્રીણિ શતસહસ્ત્રાણિ, 30
રાજા શ્રુતં, પૃષ્ઠેન સર્વં શિષ્ટં રાજે, તુષ્ટેન

રેખા સેટી ઠાવિતો, બોધિલાભો, પુણો ધમ્માણુદ્વાણં દેવલોગગમણં, એવમાદિ પરલોએ । અહવા સુદ્ધેણ પચ્ચક્કાણેણ દેવલોગગમણં પુણો બોધિલાભો સુકુલપચ્ચાયાતી સોક્કપરંપરેણ સિદ્ધિગમણં, કેસિંચિ પુણો તેણેવ ભવગ્રહણેણ સિદ્ધિગમણં ભવતીતિ । અત એવ પ્રધાનફલોપદર્શનેનોપસંહરત્રાહ —

પચ્ચક્કાણમિણં સેવિકુણ ભાવેણ જિણવરુદ્ધિં ।

5 પત્તા અણંતજીવા સાસયસુક્કલં લહું મુક્કલં ॥૧૬૨૩॥

વ્યાખ્યા—પ્રત્યાખ્યાનમિદં—અનન્તરોક્તં આસેવ્ય ભાવેન અન્તઃકરણેન જિનવરોદ્ધિ—
તીર્થકરકથિતં, પ્રાપ્તા અનન્તજીવાઃ, શાશ્વતસૌખ્યં શીઘ્રં મોક્ષમ્ ॥૧૬૨૩॥ આહ—ઇદં ફલં ગુણ-
નિરૂપણાયાં ‘પચ્ચક્કાણમિ કતે’ इत्यादिना दर्शितमेव पुनः किमर्थमिति ?, उच्यते, तत्र वस्तुतः
10 प्रत्याख्यानस्वरूपद्वारेणोक्तं, इह तु लोकनीतिरिति न दोषः, यद्वा इत एव द्वारादवतार्य
स्वरूपकथन एव प्रवृत्तिहेतुत्वात् तत्रोक्तं इत्यनपराध एवेत्यलं विस्तरेण । उक्तोऽनुगमः साम्प्रतं

અને તેને નગરના શ્રેષ્ઠિ સ્થાને સ્થાપ્યો. (એકવાર જ્ઞાની ગુરુભગવંતનો સત્સંગ થતાં દામચક્રને
પોતાનો પૂર્વભવ જાણવા મળ્યો. પૂર્વભવમાં કરેલા પચ્ચક્કાણના પ્રભાવને જાણીને તેને ધર્મમાં રૂચિ
ઊભી થઈ.) તે બોધિ પામ્યો. ફરી ધર્મનું આચરણ કર્યું. અંતે મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં ગયો. આવા
બધા પ્રકારનું ફળ પરલોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે. અથવા શુદ્ધ પચ્ચક્કાણના પ્રભાવે દેવલોકમાં ગમન
15 થાય, ફરી બોધિનો લાભ થાય, સુકુળમાં પાછા આવવું, આવા પ્રકારના સુખોની પરંપરાદ્વારા
મોક્ષમાં ગમન થાય છે. કેટલાકોને વળી તે જ ભવમાં મોક્ષગમન થાય છે. અને આથી જ પ્રધાનફળને
દેખાડવા સાથે ઉપસંહાર કરતાં કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : હમણાં જ કહેવાયેલા આ પ્રત્યાખ્યાનને અન્તઃકરણથી સેવીને અનન્તાજીવો તીર્થકરકથિત
20 એવા શાશ્વતસુખવાળા મોક્ષને શીઘ્ર પામ્યા છે. ॥૧૬૨૩॥

શંકા : ફળના નિરૂપણ સમયે પચ્ચક્કાણમિ કતે.... (૧૫૮૬) વિગેરે ગાથાઓ દ્વારા આ ફળ
જણાવ્યું હોવા છતાં ફરી શા માટે અહીં જણાવ્યું ?

સમાધાન : પૂર્વે જે મોક્ષગમનનું ફળ જણાવ્યું તે ખરેખર તો પ્રત્યાખ્યાનના સ્વરૂપદ્વારા જ
બતાવ્યું છે. (અર્થાત્ ત્યાં ફળ બતાવવાનું કોઈ પ્રયોજન નહોતું પરંતુ જ્યારે કોઈ વસ્તુનું નિરૂપણ
25 કરવાનું હોય ત્યારે તે વસ્તુના ફળનો પણ તે વસ્તુના સ્વરૂપનિરૂપણમાં સમાવેશ થતો હોવાથી
પ્રત્યાખ્યાનના સ્વરૂપમાં જ તેના ફળનું નિરૂપણ કરી દીધું.) અહીં લોકનીતિથી કરેલું જાણવું. (અર્થાત્
લોકની નીતિ = નિયમ છે કે અંતે તે વસ્તુના ફળનું વર્ણન કરવું.) અથવા ફળનું વર્ણન એ તે વસ્તુમાં
પ્રવૃત્તિ કરાવનાર હોવાથી આ દ્વારમાંથી લઈને ત્યાં ફળ વર્ણન કરેલું હોવાથી કોઈ દોષ નથી. તેથી
વધુ વિસ્તારથી સર્વું. અનુગમ કહ્યો.

30 ૫૪. રાજા શ્રેષ્ઠે સ્થાપિતઃ, બોધિલાભઃ, પુનર્ધર્માનુષ્ઠાનં દેવલોકગમનં, એવમાદિ પરલોકે । અથવા શુદ્ધેન-
પ્રત્યાખ્યાનેન દેવલોકગમનં પુનર્બોધિલાભઃ સુકુલપ્રત્યાયાતિઃ સૌખ્યપરમ્પરકેણ સિદ્ધિગમનં, કેષાઞ્ચિત્
પુનસ્તેનૈવ ભવગ્રહણેન સિદ્ધિગમનં ભવતીતિ ।

નયાઃ, તે ચ નૈગમસદ્ગ્રહવ્યવહારઋજુસૂત્રશબ્દસમભિરૂઢૈવંભૂતભેદભિન્નાઃ ખલ્વૌઘતઃ સપ્ત ભવન્તિ, સ્વરૂપં ચૈતેષામધસ્તાત્ સામાયિકાધ્યયને ન્યક્ષેણ પ્રદર્શિતમેવેતિ નેહ પ્રતન્યતે, ઇહ પુનઃ સ્થાનાશૂન્યાર્થં એતે જ્ઞાનક્રિયાન્તરભાવદ્વારેણ સમાસતઃ પ્રોચ્યન્તે, જ્ઞાનનયઃ ક્રિયાનયશ્ચ, તત્ર જ્ઞાનનયદર્શનમિદં— જ્ઞાનમેવ પ્રધાનમૈહિકામુષ્મિકફલપ્રાપ્તિકારણં, યુક્તિયુક્તત્વાત્, તથા ચાહ —

નાયંમિ ગિણિહયલ્લે અગિણિહયલ્લંમિ ચેવ અત્થંમિ ।

5

જડયલ્લમેવ ઇડ જો ઉવણ્ણો સો નઓ નામ ॥૧૬૨૪॥

સલ્લેસિંપિ નયાણં બહુવિહવત્તલ્લયં નિસામિત્તા ।

તં સલ્લનયવિસુલ્લં જં ચરણગુણટ્ઠિઓ સાહૂ ॥૧૬૨૫॥

॥ ઇતિ પચ્ચક્કલાણનિજુત્તી સમત્તા ॥

॥ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિવિરચિતં શ્રીમદાવશ્યકસૂત્રં સમ્પૂર્ણમ્ ॥

10

વ્યાખ્યા—જ્ઞાતે-સમ્યક્પરિચ્છિન્ને 'ગેણિહતલ્લે'તિ ગ્રહીતલ્લે ઉપાદેયે 'અગિણિહતલ્લંમિ'તિ અગ્રહીતલ્લે અનુપાદેયે, હેય ઇત્યર્થઃ, ચણ્ણશબ્દઃ ખલૂભયોર્ગ્રહીતવ્યાગ્રહીતલ્લયોર્જ્ઞાતત્વાનુકર્ષણાર્થઃ, ઉપેક્ષણીયસમુચ્ચયાર્થો વા, એવકારસ્ત્વવધારણાર્થઃ, તસ્ય ચૈવં વ્યવહિતઃ પ્રયોગો દ્રષ્ટવ્યઃ, જ્ઞાત એવ ગ્રહીતલ્લે અગ્રહીતલ્લે તથોપેક્ષણીયે ચ જ્ઞાત એવ નાજ્ઞાતે 'અત્થંમિ'તિ અર્થ એહિકામુષ્મિકે, તત્રૈહિકો ગ્રહીતલ્લયઃ, સ્ફુલ્લચન્દનાઙ્ગનાદિઃ અગ્રહીતલ્લયો વિષયશસ્ત્રકણ્ઠકાદિઃ ઉપેક્ષણીયસ્તૃણાદિઃ

15

હવે નયો કહેવાય છે. અને તે નયો નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત એમ ઓઘથી સાત પ્રકારના છે. આ નયોનું સ્વરૂપ પૂર્વે સામાયિક અધ્યયનમાં વિસ્તારથી બતાવી ગયા હોવાથી અહીં તેનો વિસ્તાર કરતા નથી. છતાં અહીં સ્થાન શૂન્ય ન રહે તે માટે આ નયોનો જ્ઞાન અને ક્રિયામાં સમાવેશ કરી તે નયોને સંક્ષેપથી કહે છે. માટે આ સાતનયોનો જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયમાં સમાવેશ કરી તે બે નયોના મતો બતાવે છે. તેમાં પ્રથમ જ્ઞાનનયનો મત 20 જણાવે છે — જ્ઞાન જ યુક્તિયુક્ત હોવાથી ઐહિક—આમુષ્મિકફલની પ્રાપ્તિનું કારણ છે. આ જ વાત કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

❁ જ્ઞાનનય ❁

ટીકાર્થ : જે ગ્રહણયોગ્ય = ઉપાદેય છે અને જે અગ્રહણયોગ્ય = હેય છે તે, 'ચ' શબ્દ 25 ગ્રહણયોગ્ય અને અગ્રહણયોગ્ય બંનેમાં જ્ઞાતપણાને જણાવનારો છે. અથવા ઉપેક્ષણીય અર્થનો સમુચ્ચય કરનારો જાણવો. 'ચ' પછી રહેલ 'એવ' શબ્દ અવધારણ અર્થવાળો જાણવો. અને તેનો સંબંધ અન્ય સ્થાને (= જ્ઞાતે પછી) કરવો. તેથી સંપૂર્ણ અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો — જણાવેલા એવા જ ઉપાદેય, હેય અને ઉપેક્ષણીય ઐહિક—આમુષ્મિક અર્થમાં ઐહિક—આમુષ્મિકફલની પ્રાપ્તિના અર્થો એવા જીવે પ્રયત્ન કરવો જ જોઈએ, અર્થાત્ પ્રવૃત્તિ વિગેરેરૂપ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અહીં ઐહિક 30 ઉપાદેય તરીકે પુષ્પ વિગેરેની માળા, ચંદન, સ્રી, વિગેરે જાણવા. હેય તરીકે વિષ, શસ્ત્ર, કાંટો વિગેરે જાણવા. અને ઉપેક્ષણીય તરીકે તણખલા વિગેરે જાણવા.

- આમુષ્મિકો ગ્રહીતવ્યઃ સમ્યગ્દર્શનાદિગ્રહીતવ્યો મિથ્યાત્વાદિરુપેક્ષણીયો વિપક્ષાભ્યુદયાદિરિતિ, તસ્મિન્નર્થે યતિતવ્યમેવ ઇતિ—એહિકામુષ્મિકફલપ્રાપ્ત્યર્થિના સત્ત્વેન યતિતવ્યમેવ, પ્રવૃત્ત્યાદિલક્ષણઃ પ્રયત્નઃ કાર્ય ઇત્યર્થઃ । ઇત્યં ચૈતદઙ્ગીકર્તવ્યં, સમ્યગ્જ્ઞાને વર્તમાનસ્ય ફલાવિસંવાદદર્શનાત્, તથા ચાન્યૈરપ્યુક્તમ્—“વિજ્ઞાપિતઃ ફલદા પુંસાં, ન ક્રિયા ફલદા મતા । મિથ્યાજ્ઞાનાત્ પ્રવૃત્તસ્ય,
- 5 ફલાસંવાદદર્શનાત્ ॥૧૧॥” તથાઽઽમુષ્મિકફલપ્રાપ્ત્યર્થિનાઽપિ જ્ઞાન એવ યતિતવ્યં, તથાઽઽગમો-
ઽપ્યેવમેવ વ્યવસ્થિતઃ, યત ઁક્તં—“પૈઠમં ણાણં તતો દયા, એવં ચિદ્વતિ સવ્વસંજતે । અણ્ણાણી
કિં કાહિતિ કિં વા ણાહિતિ છેયપાવયં ? ॥૧૨॥” ઇતશ્ચૈતદેવમઙ્ગીકર્તવ્યં—યસ્માત્ તીર્થંકરગણધરૈ-
ગીતાર્થાનાં કેવલાનાં વિહારક્રિયાઽપિ નિષિદ્ધા, તથા ચાગમઃ—“ગીતત્થો ય વિહારો વિદિતો
ગીતત્થમીસિતો ભણિતો । એત્તો તતિયવિહારો ણાણુણ્ણાતો જિણવરેહિ ॥૧૩॥” ન યસ્માદન્ધેનાન્ધઃ
- 10 સમાકૃષ્યમાણઃ સમ્યક્પન્થાનં પ્રતિપદ્યત ઇત્યભિપ્રાયઃ । એવં તાવત્ ક્ષાયોપશમિકં જ્ઞાનમધિકૃત્યોક્તં,
ક્ષાયિકમપ્યઙ્ગીકૃત્ય વિશિષ્ટફલસાધકત્વં તસ્યૈવ વિજ્ઞેયં, યસ્માદર્હતોઽપિ ભવામ્બોધેસ્તટસ્થસ્ય
દૌક્ષાપ્રતિપન્નસ્ય ઉત્કૃષ્ટતપશ્ચરણવતોઽપિ ન તાવદપવર્ગપ્રાપ્તિઃ સંજ્ઞાયતે યાવજ્જીવાદ્યખિલવસ્તુ-

- આમુષ્મિક ઉપાદેય તરીકે સમ્યગ્દર્શન વિગેરે, હેય તરીકે મિથ્યાત્વ વિગેરે અને ઉપેક્ષણીય તરીકે પોતાના શત્રુનો અભ્યુદય વિગેરે જાણવા. આમ અજ્ઞાત નહીં પરંતુ જ્ઞાત એવા જ ઉપાદેય
- 15 વિગેરેમાં યત્ન કરવો જોઈએ. અને આ વાત આ પ્રમાણે જ સ્વીકારવી, કારણ કે સમ્યગ્જ્ઞાનમાં વર્તતાને જ ફલની એકાંતે પ્રાપ્તિ થતી દેખાય છે. તથા બીજાઓ પણ કહ્યું છે — “માણસોને જ્ઞાન જ ફલને આપનાર છે, પણ ક્રિયા ફલને આપનારી મનાઈ નથી, કારણ કે મિથ્યાજ્ઞાનથી પ્રવૃત્ત થયેલાને ફલની અપ્રાપ્તિ થતી દેખાય છે. ॥૧૧॥”

- તથા આમુષ્મિક ફલની પ્રાપ્તિના અર્થો એવાએ પણ જ્ઞાનમાં જ યત્ન કરવો જોઈએ. તથા આગમ
- 20 પણ જ્ઞાનમાં જ યત્ન કરવાનું કહે છે, કારણ કે કહ્યું જ છે — “પ્રથમ જ્ઞાન, પછી ક્રિયા. આ પ્રમાણે સર્વ સાધુઓ રહે, કારણ કે અજ્ઞાની શું કરી શકવાનો છે ? અથવા શું પાપ અને શું પુણ્ય એ અજ્ઞાની કેવી રીતે જાણી શકવાનો છે ? ॥૧૧॥” (દશ. વૈ. - અ. ૪). ‘જ્ઞાન જ મહત્વનું છે —’ એ વાત જ સ્વીકારવા યોગ્ય છે, કારણ કે તીર્થંકર—ગણધરોએ એકલા એવા અગીતાર્થોની વિહારક્રિયાનો પણ નિષેધ કરેલ છે. તે આગમવચન આ રહ્યું — “પ્રથમ ગીતાર્થનો વિહાર, બીજો ગીતાર્થમિશ્રિત વિહાર
- 25 અનુજાત છે. આ બે સિવાય ત્રીજો વિહાર જિનેશ્વરોવડે અનુજાત નથી. ॥૧૧॥” ભાવાર્થ એટલો જ છે કે — એક આંધળો બીજો આંધળાને સમ્યગ્ માર્ગ દેખાડી શકતો નથી. (માટે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં જ યત્ન કરવા યોગ્ય છે.) આ ક્ષાયોપશમિકજ્ઞાનને આશ્રયીને વાત કરી.

- ક્ષાયિકજ્ઞાનને આશ્રયીને પણ જ્ઞાન જ વિશિષ્ટફળને સાધી આપનારું જાણવા યોગ્ય છે, કારણ કે ભવસમુદ્રના કિનારે આવેલા, દીક્ષાને પ્રાપ્ત કરી ચૂકેલા, ઉત્કૃષ્ટ એવા તપ અને ચારિત્રનું પાલન
- 30 કરનારા એવા પણ અરિહંતોને ત્યાં સુધી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી, જ્યાં સુધી જીવ-અજીવાદિ સંપૂર્ણ

૫૫. પ્રથમ જ્ઞાનં તતો દયા એવં તિષ્ઠતિ સર્વસંયતઃ । અજ્ઞાની કિં કરિષ્યતિ કિં વા જ્ઞાસ્યતિ છેકું પાપકં વા ॥૧૨॥ ગીતાર્થશ્ચ વિહારો દ્વિતીયો ગીતાર્થનિશ્ચિતો ભણિતઃ । ઇતસ્તૃતીયવિહારો નાનુજ્ઞાતો જિનવરેઃ ॥૧૩॥

પરિચ્છેદ્યરૂપં કેવલજ્ઞાનં નોત્પન્નમિતિ, તસ્માત્ જ્ઞાનમેવ પ્રધાનમૈહિકામુષ્મિકફલપ્રાપ્તિકારણમિતિ
સ્થિતં 'ઇતિ જો ઉવદેસો સો ણઓ ણામ'તિ ઇતિ—એવં ઉક્તેન ન્યાયેન ચ ઉપદેશઃ જ્ઞાનપ્રાધાન્યવ્યાપનપરઃ
સ નયો નામ જ્ઞાનનય इत्यर्थः । अयं च नामादौ षड्विधप्रत्याख्यानं ज्ञानरूपमेव प्रत्याख्यानमिच्छति,
ज्ञानात्मकत्वादस्य, क्रियारूपं तु तत्कार्यत्वात् तदायतत्त्वान्नेच्छति, गुणभूतं चेच्छतीति गाथार्थः
॥१६२४॥ उक्ते ज्ञाननयोऽधुना क्रियानयावसरः, तद्दर्शनं चेदं—क्रियैव प्रधानं ऐहिकामुष्मिक- 5
फलप्राप्तिकारणं, युक्तियुक्तत्वात्, तथा चायमप्युक्तलक्षणमेव स्वपक्षसिद्धये गाथामाह—'णायम्मि
गेण्हितव्वे' इत्यादि, अस्याः क्रियानयदर्शनानुसारेण व्याख्या—ज्ञाते ग्रहीतव्ये अग्रहीतव्ये चैवमर्थ
ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना यत्तितव्यमेव, न यस्मात् प्रवृत्त्यादिलक्षणप्रयत्नव्यतिरेकेण
ज्ञानवतोऽप्यभिलषितार्थावासिर्दृश्यते, तथा चान्यैरप्युक्तं—“क्रियैव फलदा पुंसां, न ज्ञानं फलदं
मतम् । यतः स्त्रीभक्ष्यभोगज्ञो, न ज्ञानात् सुखितो भवेत् ॥१॥” तथाऽऽमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिनाऽपि 10
क्रियैव कर्तव्या, तथा मुनीन्द्रवचनमप्येवं व्यवस्थितं, यत उक्तम्—“चेड्यैकुलगणसंघे आयरियाणं
च पवयण सुए य । सव्वेसुवि तेण कयं तवसंजममुज्जमंतेणं ॥१॥” इतश्चैतदेवमङ्गीकर्तव्यम्—

વસ્તુને જાણવારૂપ કેવલજ્ઞાન તેમને ઉત્પન્ન થાય નહીં. તેથી જ્ઞાન જ ઐહિક—આમુષ્મિકફલની
પ્રાપ્તિનું પ્રધાન કારણ છે એ વાત સ્થિર થઈ. આ પ્રમાણેનો જે જ્ઞાનની પ્રધાનતા જણાવવામાં તત્પર
એવો ઉપદેશ છે તે જ્ઞાનનય છે. આ જ્ઞાનનય નામાદિ છ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનમાં જ્ઞાનરૂપ (= 15
પ્રત્યાખ્યાનના પરિણામરૂપ) પ્રત્યાખ્યાનને જ ઈચ્છે છે, કારણ કે તે પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાનાત્મક છે. જ્યારે
ક્રિયારૂપ પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાનરૂપ પ્રત્યાખ્યાનનું કાર્ય હોવાથી જ્ઞાનને આધીન છે. માટે આ જ્ઞાનનય
ક્રિયારૂપ પ્રત્યાખ્યાનને મુખ્યરૂપે ઈચ્છતો નથી, ગૌણરૂપે ઈચ્છે પણ છે. ॥૧૬૨૪॥ જ્ઞાનનય કહ્યો.

❀ ક્રિયાનય ❀

હવે ક્રિયાનયનો અવસર છે. તેની માન્યતા આ પ્રમાણે છે — ક્રિયા એ જ 'ઐહિક આમુષ્મિકફલની 20
પ્રાપ્તિનું પ્રધાન કારણ છે કારણ કે તે જ યુક્તિયુક્ત છે. આ નય પણ પોતાના પક્ષની સિદ્ધિ માટે
ઉપરોક્ત ગાથા જ જણાવે છે. 'ણાયમિ ગિણ्हયવ્વે...' ઇત્યાદિ, ક્રિયાનય આ ગાથાની વ્યાખ્યા આ
પ્રમાણે કરે છે — ઉપાદેય, હેય એવા અર્થોમાં ઐહિક—આમુષ્મિકફલની પ્રાપ્તિના અર્થી જીવે યત્ન
જ કરવા યોગ્ય છે. (જ્ઞાનનય 'જ્ઞાતે એવ' એ પ્રમાણે 'જ' કાર જ્ઞાન સાથે જોડે છે. ક્રિયાનય 'જ' કાર
યત્ન શબ્દ સાથે જોડે છે.) કારણ કે ઉપાદેયમાં પ્રવૃત્તિ, હેયથી નિવૃત્તિ વિગેરે રૂપ પ્રયત્ન વિના 25
જ્ઞાનવાળાને પણ ઈચ્છિત અર્થની પ્રાપ્તિ થતી દેખાતી નથી. અન્યોવડે પણ કહેવાયેલું છે — “પુરુષોને
ક્રિયા જ ફળ આપનારી છે, જ્ઞાન ફળ આપનારું છે એવું મનાયું નથી, કારણ કે સ્ત્રીભોગ, ભક્ષ્યભોગને
જાણનારો એકલા જ્ઞાનમાત્રથી સુખી થતો નથી ॥૧॥” તથા આમુષ્મિકફલની પ્રાપ્તિના અર્થીને ક્રિયા
જ કરવા યોગ્ય છે અને જિનેશ્વરોનું વચન પણ ક્રિયાના મહત્વને જ જણાવનારા તરીકે રહેલું છે.

તે આ પ્રમાણે — “ચૈત્ય, કુલ, ગણ, સંઘ, આચાર્ય, પ્રવચન, શ્રુત આ બધાનું કર્તવ્ય તેણે કર્યું 30
છે, જે તપસંયમમાં ઉદયી છે. (અર્થાત્ ચૈત્યાદિની ભક્તિ દ્વારા જે કર્મક્ષય પ્રાપ્ત થાય છે તેટલો

૫૬. ચૈત્યકુલગણસંઘે આચાર્યેષુ ચ પ્રવચને શ્રુતે ચ । સર્વેષ્વપિ તેન કૃતં તપઃસંયમયોરુદ્ધચ્છતા ॥૧॥

યસ્માત્ તીર્થચરણધૈર્યઃ ક્રિયાવિકલાનાં જ્ઞાનમપિ વિફલમેવોક્તં, તથા ચાગમઃ—“સુબહુપિ સુયમહીયં
કિં કાહી ચરણવિપ્પહીણસ્સ ?। અંધસ્સ જહ પલિત્તા દીવસયસહસ્સકોડીવિ ॥૧૧॥” દૃશિક્રિયા-
વિકલત્વાત્ તસ્યેત્યભિપ્રાયઃ । એવં તાવત્ ક્ષાયોપશમિકં ચારિત્રમઙ્ગીકૃત્યોક્તં, ચારિત્રં ક્રિયેત્યનર્થાન્તરં,
ક્ષાયિકમપ્યઙ્ગીકૃત્ય પ્રકૃષ્ટફલસાધકત્વં તસ્યૈવ વિજ્ઞેયં, યસ્માદર્હતોઽપિ ભગવતઃ સમુત્પન્ન-
5 કેવલજ્ઞાનસ્યાપિ ન તાવત્ મુક્ત્યવાસિઃ સઙ્ગાયતે યાવદચ્છિલકર્મેન્ધનાનલભૂતા હ્રસ્વપદ્માક્ષરોદ્ગિરણ-
માત્રકાલાવસ્થાયિની સર્વસંવરરૂપા ચારિત્રક્રિયા નાવાપેતિ, તસ્માત્ ક્રિયૈવ પ્રધાનમૈહિકામુખિક-
ફલપ્રાપ્તિકારણમિતિ ય ઉપદેશઃ—ક્રિયાપ્રાધાન્યખ્યાપનપરઃ સ નયો નામ ક્રિયાનય इत्यर्थः । અયં
ચ નામાદૌ ષડ્વિધે પ્રત્યાખ્યાને ક્રિયારૂપમેવ પ્રત્યાખ્યાનમિચ્છતિ, તદાત્મકત્વાદસ્ય, જ્ઞાનં તુ
તદર્થમુપાદીયમાનત્વાદપ્રધાનત્વાત્રેચ્છતિ ગુણભૂતં ચેચ્છતીતિ ગાથાર્થઃ । ઉક્તઃ ક્રિયાનયઃ ।

10 इत्थं ज्ञानक्रियानयस्वरूपं श्रुत्वाऽविदिततदभिप्रायो विनेयः संशयापन्नः सत्राहं—किमत्र
तत्त्वं ?, पक्षद्वयेऽपि युक्तिसम्भवाद्, आचार्यः पुनराह—‘सर्वेसि’ गहा, अथवा ज्ञानक्रियानयमतं
કર્મક્ષય તપ અને સંયમમાં ઉદ્ધમી જીવ પ્રાપ્ત કરે છે. તપ અને સંયમ ક્રિયારૂપ છે, માટે ક્રિયા જ
મહત્ત્વની છે, જ્ઞાન નહિ.) ॥૧૧॥” આથી જ ક્રિયાનું મહત્ત્વ છે એ વાત સ્વીકારવા યોગ્ય છે, કારણ
કે તીર્થકર—ગણધરોએ ક્રિયાથી રહિત એવા જીવોનું જ્ઞાન નિષ્ફળ બતાવ્યું છે. આ રહ્યું તે વચન —
15 “ધણું બધું ભણાયેલું એવું પણ શ્રુત ચારિત્રથી રહિત જીવને શું કામનું છે ? (અર્થાત્ કોઈ કામનું નથી.
જેમ કે) બળતા એવા લાખો, કરોડો દીપકો આંધળી વ્યક્તિને શા કામના ? કોઈ કામના નથી. ॥૧૧॥”
કારણ કે તે આંધળી વ્યક્તિ જોવારૂપી ક્રિયાથી રહિત છે. આ વાત થઈ ક્ષાયોપશમિકચારિત્રને
આશ્રયીને. (અરે ! તમે તો ક્રિયાનું મહત્ત્વ બતાવવા માંગો છો ચારિત્ર ક્યાંથી વચ્ચે આવ્યું ? હે
આર્ય !) ચારિત્ર અને ક્રિયા એ સમાનાર્થી શબ્દો જ છે.

20 ક્ષાયિકચારિત્રને આશ્રયીને વિચારીએ તો પણ ક્રિયા જ વિશિષ્ટફળને સાધી આપનારી જાણવા
યોગ્ય છે, કારણ કે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી પણ અરિહંત ભગવંતોને ત્યાં સુધી, મોક્ષપ્રાપ્તિ થતી
નથી, જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ કર્મરૂપ ઈષણ માટે અગ્નિસમાન, હ્રસ્વપંચાક્ષરોના ઉચ્ચારણ જેટલો કાળ
રહેનારી એવી સર્વસંવરરૂપ ચારિત્રક્રિયાની પ્રાપ્તિ થાય નહીં. તેથી ક્રિયા જ ઐહિક—આમુખિકફલ
પ્રાપ્તિનું પ્રધાન કારણ છે, એ વાત નક્કી થઈ. આ પ્રમાણેનો જે ઉપદેશ છે અર્થાત્ ક્રિયાની પ્રધાનતા
25 જણાવનાર જે ઉપદેશ છે તે ક્રિયાનય છે અને તે નામાદિ છ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનમાંથી ક્રિયારૂપ
પ્રત્યાખ્યાનને જ ઈચ્છે છે, કારણ કે તે ક્રિયાત્મક છે. જ્યારે જ્ઞાન એ ક્રિયા માટે જ ગ્રહણ કરવાનું
હોવાથી અપ્રધાન છે. તેથી આ નય જ્ઞાનને પ્રધાનરૂપે ઈચ્છતો નથી, ગૌણરૂપે ઈચ્છે પણ છે.
॥૧૬૨૫॥ ક્રિયાનય કહ્યો.

અવતરશિકા : આ પ્રમાણે જ્ઞાનનય અને ક્રિયાનયના સ્વરૂપને જાણીને સંશયને પામેલો અને
30 આ નયોના અભિપ્રાય(ભાવાર્થ)ને નહિ જાણતો શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે — “અહીં વાસ્તવિકતા શું
છે ? અર્થાત્ જ્ઞાન મહાન કે ક્રિયા મહાન, કારણ કે બંને પક્ષમાં યુક્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. આચાર્ય
૫૭. સુબહુપિ શ્રુતમધીતં કિં કરિષ્યતિ ચરણવિપ્રહીણસ્ય । અન્ધસ્ય યથા પ્રવીણા દીપશતસહસ્વકોટ્યપિ ॥૧૧॥

પ્રત્યેકમભિધાયાધુના સ્થિતપક્ષમુપદર્શયન્નાહ—‘સર્વેસિપિ’ગાહા વ્યાખ્યા—‘સર્વેષા’મિતિ મૂલનયાનાં અપિશબ્દાત્ તદ્ભેદાનાં ચ નયાનાં—દ્રવ્યાસ્તિકાદીનાં બહુવિધવક્તવ્યતાં—સામાન્યમેવ વિશેષા એવ ઉભયમેવાનપેક્ષં ઇત્યાદિરૂપાં અથવા નામાદીનાં નયાનાં કઃ કં સાધુમિચ્છતીત્યાદિરૂપાં નિશમ્ય—શ્રુત્વા તત્ સર્વનયવિશુદ્ધં—સર્વનયસમ્મતં ચચ્ચરણગુણસ્થિતઃ સાધુઃ, યસ્માત્ સર્વે નયા એવ ભાવનિક્ષેપમિચ્છન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૧૬૨૫॥

5

॥ શિષ્યહિતાયાં પ્રત્યાખ્યાનવિવરણં સમાપ્તમિતિ ॥

“વ્યાખ્યાયાધ્યયનમિદં યદવાપ્તમિહ શુભં મયા પુણ્યમ્ ।

શુદ્ધં પ્રત્યાખ્યાનં લભતાં ભવ્યો જનસ્તેન ॥૧૧॥”

॥ સમાપ્તા ચેયં શિષ્યહિતાનામાવશ્યકટીકા ॥

કૃતિઃ સિતામ્બરાચાર્યજિનભદ્રનિગદાનુસારિણો વિદ્યાધરકુલતિલકાચાર્યજિનદત્તશિષ્યસ્ય ધર્મતો 10
જાડ્ડીમહત્તરાસૂતોરલ્પમતેરાચાર્યહરિભદ્રસ્ય ।

“યદિહોત્સૂત્રમજ્ઞાનાદ્, વ્યાખ્યાતં તદ્ બહુશ્રુતૈઃ ।

ક્ષન્તવ્યં કસ્ય સમ્મોહઃ, છદ્મસ્થસ્ય ન જાયતે ? ॥૧૧॥”

જવાબમાં સર્વેસિપિ.... ગાથા જણાવે છે. અથવા જ્ઞાન—ક્રિયાનયમાં દરેકનાં મત કહીને હવે સ્થિતપક્ષને બતાવતા કહે છે ⇨ દ્રવ્યાસ્તિક વિગેરે સર્વ મૂળનયોની પણ અને ‘અપિ’ શબ્દથી દ્રવ્યાર્થિકાદિના ભેદોની (વક્તવ્યતાને સાંભળીને..., તે વક્તવ્યતા કેવા પ્રકારની છે ? તે કહે છે —) જગતવર્તી સર્વ વસ્તુઓ સામાન્યરૂપે જ છે અથવા જગતવર્તી સર્વ વસ્તુઓ વિશેષરૂપે જ છે, અથવા ઉભયરૂપ છે પણ એકબીજાથી નિરપેક્ષ છે (એટલે કે કેટલાક નયની અપેક્ષાએ જગતમાં સામાન્ય અને વિશેષ બંને રૂપે વસ્તુઓ છે પણ તે સામાન્યરૂપ વસ્તુ તદ્દન જુદી અને વિશેષરૂપ વસ્તુ તદ્દન જુદી, એકબીજાની અપેક્ષા વિનાની છે.) આવા પ્રકારની ઘણી વક્તવ્યતાઓને અથવા નામ—સ્થાપના વિગેરે નયોમાંથી કયો નય કયા સાધુને ઈચ્છે છે ? વિગેરે (એટલે કે કોને સાધુ માને ? વેષધારી ને કે.... વિગેરે) એવી ઘણા પ્રકારની વક્તવ્યતાને સાંભળીને, જે સાધુ ચરણ = મૂળગુણમાં અને ગુણ=ઉત્તરગુણમાં સ્થિત છે, અર્થાત્ આંતરિકપરિણામો અને બાહ્યઆચારોથી યુક્ત છે તે સાધુ જ સર્વનયોને સમ્મત છે, કારણ કે સર્વનયો ભાવનિક્ષેપને તો ઈચ્છે જ છે. ॥૧૬૨૫॥

શિષ્યહિતાટીકાને વિશે પ્રત્યાખ્યાનનું વિવરણ સમાપ્ત થયું. આ અધ્યયનનું વ્યાખ્યાન કરીને અહીં મારાવડે જે શુભપુણ્ય પ્રાપ્ત કરાયું છે, તેનાવડે ભવ્યજીવો શુદ્ધપ્રત્યાખ્યાનને પ્રાપ્ત કરો ॥૧॥ શિષ્યહિતાનામની આવશ્યકટીકા પૂર્ણ થઈ.

શ્વેતાંબરાચાર્યજિનભદ્રના વચનને અનુસરનારા, વિદ્યાધરકુલમાં તિલક સમાન એવા જિનદત્તસૂરિના શિષ્ય, ધર્મથી યાકિનીમહત્તરાના પુત્ર, અલ્પમતિવાળા એવા આચાર્યહરિભદ્રની આ કૃતિ = ટીકા જાણવી. અજ્ઞાનથી જે અહીં ઉત્સૂત્ર વ્યાખ્યાન કર્યું હોય તેની બહુશ્રુતોએ ક્ષમા આપવી, કારણ કે છદ્મસ્થ એવા કોને સંમોહ ન થાય ? ॥૧॥ આવશ્યકસૂત્રની આ સુબોધ્ય એવી

30

“યદર્જિતં વિરચયતા સુબોધ્યાં, પુણ્યં મયાઽઽવશ્યકશાસ્ત્રટીકામ્ ।

ભવે ભવે તેન મમૈવમેવ, ભૂયાજ્જિનોક્તાનુમતે પ્રયાસઃ ॥૨॥

અન્યચ્ચ સત્યજ્ય સમસ્તસત્ત્વા, માત્સર્યદુઃખં ભવબીજભૂતમ્ ।

સુખાત્મકં મુક્તિપદાવહં ચ, સર્વત્ર માધ્યસ્થમવાપ્નુવન્તુ ॥૩॥”

5 સમાપ્તા ચેયમાવશ્યકટીકા । દ્વાવિંશતિઃ સહસ્ત્રાણિ, પ્રત્યેકાક્ષરગણનયા (સંખ્યયા) ।

અનુષ્ટુપ્છન્દસા માનમસ્યા ઉદ્દેશતઃ કૃતમ્ ॥૧॥ અંકતોઽપિ ગ્રન્થાગ્રં ૨૨૦૦૦

इति निर्युक्तिगाथाक्रमाङ्कद् १४१९ तमादारभ्य १६२५ क्रमाङ्कं यावदावश्यकसूत्रस्य सनिर्युक्ति-
हरिभद्रीयवृत्तेर्गुर्जरानुवादस्याऽयं सप्तमो विभागः समाप्तः, तेन सह तपागच्छगगने सर्वदिक्षु

10 प्रसरद्यशोभिः श्वेताम्बराचार्यैः सिद्धान्तदिवाकरश्रीमद्विजयघोषसूरिप्रभृतिभिर्दत्तयुगप्रधानाचार्य-
समपदानां शासनप्रभावकानां सिद्धान्तमहोदधिः श्रीमद्विजयघोषसूरीश्वरशिष्यवर्याणां मत्पितामहगुरुणां
पंन्यासप्रवराणां श्रीमच्चन्द्रशेखरविजयानां शिष्यरत्नानां ज्ञानप्रेमीणां पूज्यपंन्यासप्रवरश्रीजितरक्षित-
विजयानां शिष्येण स्वल्पमतिनाऽऽर्यरक्षितविजयेन विरचितो राजप्रभावकानाञ्च श्रीमद्विजयरत्न-
सुन्दरसूरीणां शिष्यरत्नेन कुशाग्रबुद्धिमता मुनिश्रीभव्यसुन्दरविजयेन संशोधितः संवत् २०६४
तमवर्षे कार्तिककृष्णपक्षप्रतिपदिने नवसारीनगरे प्रारब्धोऽयं सप्तभागमयो गुर्जरानुवादः संवत्
15 २०६८ तमवर्षे कार्तिककृष्णपक्षप्रतिपदिने पालिताणानगरे समाप्तः । शुभं भवतु ॥

ટીકાને રચતી વેળાએ મેં જે શુભ પુણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે તેના દ્વારા દરેક ભવમાં જિનોક્તશાસ્ત્રમાં મારો
આવા પ્રકારનો જ પ્રયાસ થાઓ ॥૨॥ અને બીજું સંસારના બીજસમાન એવા માત્સર્યના દુઃખને
છોડીને સર્વજીવો સુખાત્મક અને મુક્તિપદને લાવી આપનાર એવા ઉદાસીનભાવને પામો. ॥૩॥

આ પ્રમાણે નિ. ગા. ૧૪૧૯ થી લઈ ૧૬૨૫ સુધીમાં નિર્યુક્તિસહિતની હરિભદ્રીયટીકાના

20 ગુજરાતી અનુવાદનો આ સાતમો ભાગ પૂર્ણ થયો. તેની સાથે તપાગચ્છરૂપી ગગનમાં ચારે દિશાઓમાં
જેમનો યશ પ્રસરી રહ્યો છે એવા સિદ્ધાન્તદિવાકરશ્રીમદ્વિજયઘોષસૂરિ વિગેરે શ્વેતાંબરઆચાર્યોવડે
જેમને ‘યુગપ્રધાનઆચાર્યસમ’ પદવી અપાયેલી છે એવા શાસનપ્રભાવક સિદ્ધાન્તમહોદધિ-
શ્રીમદ્વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજીના શિષ્યવર્ય અને મારા દાદાગુરુદેવશ્રી પૂજ્યપાદ પંન્યાસપ્રવર શ્રીમદ્
ચન્દ્રશેખરવિજયજીના શિષ્યરત્ન, જ્ઞાનપ્રેમી પૂજ્ય પંન્યાસ શ્રીજીતરક્ષિતવિજયજીના સ્વલ્પમતિ-
25 સ્વલ્પબોધવાળા આર્યરક્ષિતવિજયનામના શિષ્યદ્વારા રચાયેલ અને રાજપ્રભાવક પૂજ્યપાદ
શ્રીમદ્વિજયરત્નસુંદરસૂરીશ્વરજીના શિષ્યરત્ન કુશાગ્રબુદ્ધિવાળા એવા પૂજ્ય મુનિશ્રીભવ્યસુંદરવિજય-
દ્વારા સંશોધિત, સંવત્ ૨૦૬૪ વર્ષના કાર્તિકવદી એકમે નવસારીનગરે આરંભેલ એવો આ
સાતભાગનો ગુજરાતી અનુવાદ સંવત્ ૨૦૬૮ વર્ષના કાર્તિકવદી એકમે પાલીતાણાનગરમાં
સમાપ્ત થયો.

परिशिष्टम् - १

श्रीमन्मलधारगच्छीयश्रीमद्धेमचन्द्रसूरिसूत्रितं

हरिभद्रीयावश्यकवृत्तिटीप्पणकम्

ननु त्रयस्त्रिंशदाशातनापर्यन्तान्येव प्रतिक्रमणस्थानानि उतान्यान्यपि सन्तीत्याशङ्क्याह-‘एयं
सुत्तनिबद्ध’मित्यादि (१-४), व्याख्या-एतत्तावत्पूर्वं दिग्मात्रप्रदर्शनाय सूत्रनिबद्धं प्रतिक्रमणस्थान- 5
कदम्बकमुक्तं, न चैतावदेवैतदिति मन्तव्यं अपरस्यापि चतुस्त्रिंशदादेरनन्तपर्यवसानस्य प्रतिक्रमण-
स्थानस्यार्थतोऽत्र सूचितत्वात्, तदपि चासंमोहार्थमोघतः-सामान्येनाहं प्रवक्ष्यामीतिगाथार्थः, यथाप्रतिज्ञा-
तमाह ‘तेत्तीसाए’ गाथा (१-५), त्रयस्त्रिंशदाशातनास्थानेभ्य उपरि चतुस्त्रिंशद्वचना(बुद्धा)तिशेषाः-
चतुस्त्रिंशतीर्थक्रातिशयाः प्रतिक्रमणीयत्वेन वक्तव्याः ते च प्रतीता एव, तथा पञ्चत्रिंशद्वचनातिशया
वक्तव्याः, तेषां च स्वरूपं न विव्रियते विशिष्टसम्प्रदायाभावात्, तथा षट्त्रिंशदुत्तराध्ययनानि वाच्यानीति- 10
गाथार्थः । इदानीं शतस्थानकं यावद्गाथाद्धेनातिदेशमाह-एवं यथा समवाये तथैव सप्तत्रिंशदादिस्थानानि
तावद्वक्तव्यानि यावच्छतस्थानके “सङ्घिसयानक्खत्ते सयतारे पन्नत्ते” इति । साम्प्रतमुत्तराद्धेन
शतस्थानकादुपर्यपि प्रतिक्रमणस्थानानि पश्यन्नतिबहुत्वेन तद्भणने सामर्थ्यमपश्यन्नतिदेशमाह-इति
सङ्ख्येयैरसङ्ख्येयैरनन्तैश्च परमाणुस्कन्धजीवराश्यादिभिः स्थानैः कृत्वा यः संयमस्यासंयमस्य वा
सम्बन्धित्वेन प्रतिषिद्धाद्याचरणरूपोऽतिचारस्तस्य भवति प्रतिक्रमणमित्युत्तरगाथायां संटङ्कः । ‘तेत्तीसेहिं 15
तु ताणि पुणो’त्ति (१-८) तानि पुनः संख्येयासंख्येयानन्तानि प्रतिक्रमणस्थानानि त्रयस्त्रिंशदाशातना-
रूपेष्वन्तर्गतानि सर्वाण्यपि नियमाद् भवन्तीति उत्तरगाथायां सम्बन्धः, पक्षान्तरमाह-‘सव्वो
वऽङ्गियारगणो’इत्यादि (१-९), इदमुक्तं भवति-किञ्चास्माकं मतेन त्रयस्त्रिंशदाशातनापदेष्वपान्तरालि-
कान्तर्भावेन तान्यपि हि आशातनापदान्यपरोऽपि च द्विकसंयोगादिको य एष “पडिक्कमामि दोहि
बन्धणेहिं” इत्यादिपदोपात्तः संख्येयासंख्येयानन्तपदैश्चानन्तरनिर्दिष्टः स सव्वोऽप्येकविधस्यासंयमस्य 20
‘पडिक्कमामि एगविहे असंयमे’ इत्यादिपदोपात्तस्य भवति पर्यवसमूहो-भेदसमूहस्तत्प्रपञ्चः सव्वोऽप्येष
भवतीत्यर्थः, इत्यनन्तरगाथायां मीलनीयं, उत्तरग्रन्थस्य सम्बन्धमाह-एवमतिचारशुद्धिं कृत्वा करोति
नमस्कारमृषभादीनामितिगाथाचतुष्टयार्थः । ‘वक्ष्यमाणद्रव्यवन्दनपरिहाराये’ति (८-६) जावंत केवि
साहू रयहरणगोच्छेत्यत्र वक्ष्यमाणा ये साधवस्तेषां भावशून्यं द्रव्यवन्दनमिदं मा भूदिति विशेष्यते-
मायामृषावर्जित इतिभावार्थः ॥ प्रतिक्रमणाध्ययनं समाप्तमिति ॥ साम्प्रतं कायोत्सर्गनिर्मुक्तिरारभ्यते- 25
सा च प्रायः सर्वैव सुगमा, नवरं निकायकायव्याख्यायां ‘एवं जीवनिकायः सामान्येन निकायकायो
भण्यते’ इत्यादि (२४-२) एतदुक्तं भवति-एकाद्यसंख्येयान्तः पृथ्वीस्कन्धः कायत्वेन विवक्षितस्त-
दधिकोद्धरितसजातीयपृथ्वीकायिकप्रक्षेपे सोऽपि निकाय इत्युच्यते, एवमेकाद्यसंख्येयान्ताकायस्कन्धः
कायः तदधिकोद्धरिताकायिकजीवप्रक्षेपे स एव निकायः, एवं तेजोवायुवनस्पतिष्वपि वाच्यं, एवं च

- यद्यपि सर्वेष्वपि पृथिव्यादिभेदेषु प्रत्येकं निकायता लभ्यते तथापि सामान्येनेह सर्वोऽपि जीवसङ्घातो निकायत्वेन विवक्ष्यते, अन्यथा अनन्तरवक्ष्यमाणव्याख्यान्तरभेदाभावप्रसङ्गात्, ततश्च निकाय एव कायो निकायकाय इति कर्मधारयोऽत्र विधेयो, द्वितीयव्याख्याने तु षड्विधोऽपि पृथ्व्यादिभेदो निकायतया प्रत्येकं विवक्ष्यते, ततश्च निकायानां कायो निकायकाय इति षष्ठीतत्पुरुष इति व्याख्याद्वयस्य भेद इति ।
- 5 'अनेन च धर्माधर्माकाशानामैकैकद्रव्यत्वादस्तिकायत्वानुपपत्तिरद्वासमयस्य चैकत्वादस्तिकायत्वापत्तिरिति एतत्परिहृतमवगन्तव्य'मित्यादि (२४-६), अयमत्र भावार्थः-अत्र यदि कश्चिद् ब्रूयात्-ननु कायशब्दस्य निचयवाचित्वाद्धर्माधर्माकाशानां त्वेकैकद्रव्यरूपत्वादस्तिकायत्वानुपपत्तिरिति पञ्चास्तिकाया इत्युक्तं, अथैकरूपस्याप्यस्तिकायत्वमभ्युपगम्यते तर्ह्यद्वासमयस्याप्येकरूपस्य तत्स्याद्, एवं च सति षडस्तिकायाः प्राप्नुवन्ति, एतद् गाथायां बहुप्रदेशग्रहणेनैवकारार्थेन
- 10 तुशब्देन च परिहृतं, एतदुक्तं भवति-धर्माधर्माकाशानां बहुप्रदेशत्वस्यागमेऽनेकधा प्रतिपादितत्वेन निचयरूपताया अविरोधात्कायशब्दप्रवृत्तिरदुष्टैव, अद्वासमयस्य तु वर्तमानसमयमात्ररूपत्वान्निचयत्वायोगाद् आगमे च क्वचिदपि अनुक्तत्वात् कायशब्दप्रवृत्तिरिति पञ्चैवास्तिकाया न हीना नाप्यधिका इति, गन्धहस्तिना तु कयाचिद्विवक्षया कालस्याप्यस्तिकायता उक्ता, सा त्विह न विवक्षितेति ॥ इह पाक्षिकक्षामणकसूत्राणि वृत्तिकृता न सामस्त्येन व्याख्यातान्यतः संक्षेपतः किञ्चिद्व्याख्यायन्ते-तत्र च
- 15 वाचनावैचित्र्यदर्शनात् प्रत्यक्षरं सूत्रमभिलिख्यते-'इच्छामि खमासमणो ! अब्भुद्धिओमि अब्भितर-पक्खिअं खामेउं, पन्नरसण्हं दिवसाणं पन्नरसण्हं राईणं जंकिचि अपत्तिअं परपत्तिअं भत्ते पाणे विणए वेयावच्चे आलावे संलावे उच्चासणे समासणे अंतरभासाए उवरिभासाए जंकिचि मज्झ विणयपरिहीणं सुहुमं वा बायरं वा तुब्भे जाणह अहं न याणामि तस्स मिच्छ मि दुक्कडं'ति (१०-७), व्याख्या-'इच्छामि'ति अभिलषामि क्षमयितुमिति योगः 'खमासमणो'ति हे
- 20 क्षमाश्रमण !, ओकारान्तत्वं च प्राकृतत्वात्, न केवलमिच्छामि किन्तु 'अब्भुद्धिओमि'ति-अभ्युत्थितोऽस्मि प्रारब्धोऽस्म्यहं, अनेनाभिलषितमात्रव्यपोहेन क्षमणक्रियायाः प्रारम्भमाह, 'अब्भितर-पक्खिअं'ति पक्षाभ्यन्तरसम्भवमतिचारमिति गम्यते, क्षमयितुं-मर्षयितुमिति प्रस्तावना, क्षमणमेवाह-'पन्नरसण्हं' पञ्चदशानां 'दिवसाणं'ति दिनानां 'पन्नरसण्हं' पञ्चदशानां 'राईणं'ति रात्रीणां अभ्यन्तर इति शेषः, 'जंकिचि'ति यत्किञ्चित्सामान्यतो निरवशेषं वा 'अपत्तिअं'ति प्राकृतत्वादप्रीतिकं-
- 25 अप्रीतिकमात्रं 'परपत्तिअं' प्रकृष्टं अप्रीतिकं परप्रत्ययं वा-परहेतुकं उपलक्षणत्वादस्य आत्मप्रत्ययं चेति द्रष्टव्यं, भवद्विषये मम जातं भवतां वा मया जनितमिति वाक्यशेषः, 'तस्स मिच्छ मि दुक्कडं'मिति सम्बन्धः, तथा भक्ते-भोजनविषये पाने-पानविषये विनये-अभ्युत्थानादिरूपे वैयावृत्ये-औषधपथ्य-दानादिनोपष्टम्भकरणरूपे आलापे-सकृज्जल्पे संलापे-मिथः कथायां उच्चासने समासने चेति व्यक्तं अन्तरभाषायां-आराध्यस्य भाषमाणस्य अन्तरालभाषणरूपायां उपरिभाषायां-आराध्यभाषणानन्तरमेव
- 30 तदधिकभाषणरूपायां, इह समुच्चयार्थः चशब्दो लुप्तो द्रष्टव्यः, यत्किञ्चित्समस्तं सामान्यतो वा 'मज्झ'ति मम विनयपरिहीणं-शिक्षा वियुतत्वमनौचित्यमित्यर्थः सञ्जातमितिशेषः, विनयपरिहीणस्यैव सामस्त्यं सामान्यरूपतां वा दर्शयन्नाह-सूक्ष्मं वा बादरं वा, वाशब्दौ द्वयोरपि मिथ्यादुष्कृतविषयतातुल्यतो-

द्वावनार्थो 'तुम्हे जाणह'ति यूयं जानीथ यत्किञ्चिदितिवर्तते "अहं न याणामि"ति अहं पुनर्न जानामि मूढत्वाद् यत् किञ्चिदिति वर्तते एव 'तस्स'ति षष्ठीसप्तम्योरदादस्मिन् अप्रीतिकविषये विनयपरिहीणविषये च 'मिच्छा मि दुक्कडं'ति मिथ्या मे दुष्कृतमिति स्वदुश्चरित्रानुतापसूचकं स्वदोषप्रतिपत्तिसूचकं वा प्रतिक्रमणमिति परिभाषितं वाक्यं प्रयच्छामीति शेषः, अथवा 'तस्स'ति विभक्तिपरिणामात्तदप्रीतिकं विनयपरिहीणं च मिथ्यामोक्षसाधनविपर्ययभूतं वर्तते मे-मम तथा दुष्कृतं-पापमिति स्वदोषप्रतिपत्ति- 5 रूपमपराधक्षमणमिति । अत्राऽऽचार्यो ब्रूते- 'अहमवि खामेमि तुम्हे'ति (९१-४), प्रतीतार्थमेवेदमिति । इह यथा राजानं पुष्पमाणवा-मङ्गलपाठका अतिक्रान्ते माङ्गल्यकार्यं बहु मन्यन्ते यदुत अखण्डितबलस्य ते सुष्ठु कालो गतोऽन्योऽप्येवमेवोपस्थितः । एवं पाक्षिकं विनयोपचारं द्वितीयक्षमणक-सूत्रेण साधवः आचार्यस्य कुर्वन्ति, तच्चेदं- 'इच्छामि खमासमणो ! पिअं च मे जं भे हट्ठाणं तुट्ठाणं अप्पायंकाणं अभग्गजोगाणं सुसीलाणं सुव्वयाणं सायरियउवज्झायाणं नाणेणं 10 दंसणेणं चरित्तेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणाणं बहुसुभेण भे दिवसो पोसहो पक्खो वड्ढं कंतो अन्नो य भे कल्लणेणं पज्जुवड्ढिओ सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि" व्याख्या-तत्र इच्छामि-अभिलषामि वक्ष्यमाणं वस्तु हे क्षमाश्रमण !, कुतोऽपि कारणादप्रियमपि किञ्चिदिष्यत इत्यत आह-प्रियं-अभिमतं, चशब्दः समुच्चये मे-मम, किं तदिच्छामि प्रियं चेत्याह-यद् भे-भवतां हृष्टानां-रोगरहितानां तुष्टानां-तोषवतां अथवेदं हर्षातिरेकप्रतिपादनार्थमेकार्थिकपदद्वयोपादानं अल्पातङ्कानां- 15 अल्पशब्दस्याभाववचनत्वात्सद्योघातिरोगवर्जितानां सामान्येन वा नीरोगाणां स्तोकरोगाणां वा सर्वथा निरुजत्वस्यासंभवात् "अभग्गजोगाणं"ति अभग्नसंयमयोगानां 'सुसीलाणं सुव्वयाणं'ति व्यक्तं, साचार्योपाध्यायानां-अनुयोगाद्याचार्योपाध्यायोपेतानां ज्ञानादिभिरात्मानं भावयतां बहुशुभेन-अत्यर्थश्रेयसा ईषदूनशुभेन वा सर्वस्य शुभस्यासंभवात् 'भे'इति भो भगवन्तः अथवा भे इति-भवतां भावयतामित्येकेनैव विशेषणेन सम्बन्धनीयं, दिवसो-दिनं, किंविशिष्टः ?-पौषधो-धर्मपौषकः तथा 20 पक्षः-अर्द्धमासरूपो व्यतिक्रान्तः-अतिलङ्घितः अन्यश्च पक्ष इति वर्तते भे-भवतां कल्याणेन-शुभेन युक्त इति गम्यते पर्युपस्थितः-प्रक्रान्त इत्येवं मङ्गलवचनमभिधाय गुरुन् प्रणमन्नाह-शिरसा मनसेति व्यक्तं, चशब्दश्चेह समुच्चयार्थो द्रष्टव्यः 'मत्थएण वंदामि'ति नमस्कारवचनमव्युत्पन्नं समयप्रसिद्धं अतः शिरसेत्यभिधायपि यन्मस्तकेनेत्युक्तं तददृष्टमेव, यथैषां बलीवर्दानां एष गोस्वामीति गोस्वामि-शब्दस्य स्वामिपर्यायतया लोके रूढिरिति ॥ अत्राचार्य आह-'तुम्हेहिं समं' (९२-९) ति, युष्माभिः 25 सार्द्धं सर्वमेतत्सम्पन्नमित्यर्थः । अथ चैत्यवन्दापनं साधुवन्दापनं च निवेदयितुकामा भणन्ति-'इच्छामि खमासमणो ! पुव्वि चेइआइं वंदित्ता णमंसित्ता तुम्भण्हं पायमूले विहारमाणेणं जे केई बहुदेवसिया साहुणो दिट्ठा समाणा वा वसमाणा वा गामाणुगामं दूइज्जमाणा वा रायणिया संपुच्छंति ओमरायणिया वंदंति अज्जया वंदंति अज्जियाओ वंदंति सावया वंदंति सावियाओ वंदंति अहंपि निस्सल्लो निक्कसाओ सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि ॥ 'अहमवि वंदावेमि 30 चेइयाइं'ति व्याख्या-इच्छामि-अभिलषामि चैत्यवन्दापनं साधुवन्दापनं च भवतां निवेदयितुमिति वाक्यशेषः 'खमासमणो'ति पूर्ववत् 'पुव्वि'ति विहारकालात्पूर्वं चैत्यानि-जिनप्रतिमाः वन्दित्वा

- स्तुतिभिर्नमस्कृत्य प्रणामतः, क्व वन्दित्वा ? इत्याह—‘तुष्मणहं पायमूले’ युष्मदीयचरणान्तिके, एतदुक्तं भवति—बहिर्विहारं चिकीर्षता युष्मदन्तिक एव तावद्विशिष्टप्रणिधानतः सङ्घसत्कचैत्यवन्दनमकारि, तदनन्तरं किमित्याह—‘विहरमाणेणं’ति विचरता मया ‘जे केइ’ति ये केचन सामान्यतः ‘बहुदेवसिया’ बहुदिवसपर्यायाः साधवो दृष्टाः, किं विशिष्टा इत्याह—‘समाणा व’ति जङ्घाबलपरिक्षयादृढवासित-
 5 यैकक्षेत्रवासिनः ‘वसमाणा व’ति विहारवन्तः ऋतुबद्धे काले मासकल्पेन वर्षाकाले तु चतुर्मासकल्पेनेति, अत एवाह—‘गामाणुगाम’मित्यादि ग्रामः प्रतीतोऽनुग्रामस्तु तदनन्तर इति ग्रामानुग्रामं तद्द्रवन्तो-गच्छन्तः अत्र तेषु मध्य इति वाक्यशेषो द्रष्टव्यः, ‘रायणिय’ति रात्रिकाः-भावब्रह्मव्यवहारिण आचार्या इत्यर्थः, ‘संपुच्छंति’ संप्रश्रयन्ति मया वन्दिताः सन्तो भवतां शरीरादिकुशलवार्तामिति गम्यते, अवमरात्रिकाः-भवतः प्रतीत्य लघुतरपर्याया एव वन्दन्ते-प्रणमन्ति कुशलादि च प्रश्रयन्ति,
 10 ‘अज्जया वंदंति’ति सामान्यसाधवः प्रणमन्ति एवमार्यिकादयोऽपि ३ अहमपि च तान् यथादृष्ट-साधूनिःशल्यादिविशेषणो ‘वन्दामि’ति वन्दितवानित्यर्थो, वर्त्तमानतानिर्देशस्तु तत्कालापेक्षेत्यदोषः, शेषं प्राग्वत् । तथा “अहमवि वंदावेमि चेइयाइ”ति अहमपि तान् यथादृष्टसाधून् वन्दापयामि, चैत्यानि वन्दापितवानित्यर्थः, वर्त्तमानतानिर्देशः प्राग्वद्, अमुत्र नगरादौ युष्मत्कृते मया चैत्यानि वन्दितानि तानि यूयं वन्दध्वमित्येवं ते मया चैत्यानि वन्दापिता इति भावार्थः, एवं शिष्येणोक्ते आचार्यः
 15 प्रत्युत्तरयति-यथा मस्तकेन वन्दे तान् ये मम वार्त्तासंपृच्छनादि कुर्वन्तीतिभावः ॥ अथ वस्त्रादिनिवेदनद्वारेणात्मानं गुरुणां निवेदयति चतुर्थक्षामणकसूत्रेण, तच्चेदं—‘इच्छामि खमासमणो ! उवड्ढिओऽहं तुष्मणहं संतियं अहाकप्पं वा वत्थं वा पडिगहं वा कंबलं वा पायपुच्छं वा अक्खरं वा पयं वा गाहं वा सिलोगं वा सिलोगद्धं वा अट्ठं वा हेडं वा पसिणं वा वागरणं वा तुष्मेहिं चियत्तेण दित्रं मए अविणएण पडिच्छियं तस्स मिच्छ मि दुक्कडं’ति (९४-४),
 20 व्याख्या—इच्छामि क्षमाश्रमण ! वस्त्रादिनिवेदनद्वारेणात्मानं निवेदयितुमितिवाक्यशेषः, न केवलं इच्छाम्येव किन्तु अभ्युत्थितोऽस्म्यात्मनिवेदनायेति शेषः, यत्किमप्यस्मत्परिभोग्यमस्ति तत्सर्वं ‘तुष्मणहं संतियं’ति युष्माकं सत्कं युष्मदीयमित्यर्थः, किंभूतं तद् ? इत्याह—‘अहाकप्पं’ति कल्पानतिक्रान्तं स्थविरकल्पोचितं कल्पनीयं चेत्यर्थः, किं पुनस्तदित्याह—‘वस्त्रं वे’त्यादि प्रतीतमेव, नवरं पतद्ग्रहः-पात्रं पादप्रोज्जनकं-रजोहरणं ‘अट्ठं व’ति अर्थः-सूत्राभिधेयः प्राकृतत्वान्नपुंसकनिर्देशः, प्रश्नः-पण्डिताभिमानो परो
 25 माननिग्रहाय गुरुर्वा संशये सति यत्प्रश्रयते तत्रैव च यदुत्तरं तद्व्याकरणं, वाशब्दाः समुच्चयार्थाः एवं तावद्यत्किमप्यस्मत्परिभोग्यं तत्सर्वं युष्मदीयमित्येवं वस्त्रादिनिवेदनद्वारेणात्मानं गुरुणां निवेद्य साम्प्रतं युष्माभिरेवेदं वस्त्रादि मम दत्तमित्यावेदयंस्तद्ग्रहणसंभविनमविनयं क्षमयन्निदमाह—
 ‘तुष्मेही’त्यादि, युष्माभिर्यत् प्रीत्या दत्तं मया त्वविनयेन प्रतीप्सितं तत्र मिथ्यादुष्कृतमिति प्राग्वद्, एवं चोक्ते सूरिराह—‘आयरिअसंतियं’ति (९५-१), पूर्वाचार्यसत्कमेतद्वस्त्रादिकं किं ममात्रे-
 30 त्यहङ्कारवर्जनार्थं गुरुभक्तिख्यापनार्थं चेत्यमाहेति । साम्प्रतं पक्षाभ्यन्तरे यद्विनयिताः शिक्षां ग्राहितास्तमनुग्रहं बहुमन्यमानाः पञ्चमक्षामणकसूत्रमाहुः, तच्चेदं—‘इच्छामि खमासमणो ! अपुव्वाइं कयाइं च मे किइकम्माइं आचारमंतरे विणयमंतरे सेहिओ सेहाविओ संगहिओ उवगहिओ

सारिओ वारिओ चोइओ पडिचोइओ चियत्ता मे पडिचोअणा उवडिओऽहं तुब्भण्हं
तवतेयसिरिए इमाओ चाउरंतसंसार-कंताराओ साहडु नित्थरिस्सामित्तिकडु सिरसा मणसा
मत्थएण वंदामि'ति व्याख्या-हे क्षमाश्रमण! इच्छामि-अभिलषाम्यहमपूर्वाणि-अनागतकालीनानि
कृतिकर्माणि विनयोपचाररूपाणीतियोगः, कर्तुमिति वाक्यशेषः, तथा कृतानि च मया पूर्वकाले 'मे'ति
मया कृतिकर्माणि वैयावृत्यविशेषरूपाणि भवतामिति गम्यते, तेषु च वैयावृत्यविशेषेषु क्रियमाणेषु 5
यत्किञ्चिद् आचारान्तरे-ज्ञानाद्याचारविशेषे विषयभूते आचारव्यवधाने वा सति, ज्ञानादिक्रियाया अकरणे
सतीति भावः, तथा विनयान्तरे-आसनदानादिविनयविशेषे विषयभूते विनयविच्छेदे वा तदकरणे
इत्यर्थः, 'सेहिओ'ति यदहं शिक्षितः स्वयमेव भवद्भिः शिक्षां ग्राहित इत्यर्थः, सेधितो वा-निष्पादितः
आचारविशेषे विनयविशेषेषु कुशलीकृत इत्यर्थः, तथा 'सेहाविओ'ति शिक्षापितः सेधापितो
वा उपाध्यायादिप्रयोजनतः, तथा 'संगहिओ'ति सङ्गृहीतः शिष्यत्वेनाश्रितः, तथोपगृहीतो- 10
ज्ञानादिभिर्वस्त्रादिभिश्चोपष्टम्भितः, तथा सारितो-हिते प्रवर्तितः कृत्यं वा स्मारितः, तथा वारितः-
अहितान्निवर्तितः, तथा 'चोइओ'ति संयमयोगेषु स्खलितः सन्नयुक्तमेतद्भवादृशां विधातुमित्यादिवचनेन
प्रेरितः 'पडिचोइओ'ति तथैव पुनः पुनः प्रेरितः, एवं चासौ 'चियत्ता मे पडिचोयण'ति प्रीतिविषया
सौमनस्यकरी ममेयं प्रतिप्रेरणा भवद्भिः क्रियमाणेत्यर्थः, उपलक्षणं चैतत् शिक्षादेरिति, एतदुक्तं भवति-
तेषु २ वैयावृत्यादिकृतिकर्मसु क्रियमाणेषु यत् क्वचिदाचारान्तरादौ भवद्भिः शिक्षादिकं दत्तं तत्सर्वं 15
मम परमप्रीतिकारणमेवं न पुनर्वैमनस्यजनकमिति, ततश्च 'अब्भुडिओऽहं'ति उपस्थितोऽस्म्यहं
प्रतिप्रेरणादिविषयार्थसम्पादने कृतोद्यम इत्यर्थः, किञ्च युष्माकं तपस्तेजःश्रिया-भवदीयया
तपःप्रभावसम्पदा हेतुभूतया अस्माच्चतुरन्तसंसारकान्तारात्-चत्वारो नारकतिर्यग्नरामरगतिलक्षणा अन्ता
यस्य संसारस्य स तथा स एव कान्तारं तस्मात् 'साहडु'ति संहृत्य-कषायेन्द्रिययोगादिभिर्विस्तीर्णमात्मानं
संक्षिप्येत्यर्थः 'नित्थरिस्सामि'ति लङ्घयिष्यामि 'इतिकडु'ति इतिकृत्वा-इतिहेतोरितियावत्, 'सिरसा 20
मणसा मत्थएण वंदामि'ति भवत इति वाक्यशेषः, शेषं प्राग्वद्, अत्र गुरुनिर्वचनं-'नित्थारगपारगा
होह'ति (९५-८) निस्तारका भवत संसारसमुद्रात् प्राणिनां प्रतिज्ञाया वेतिगम्यते, पारगास्तु-संसारसमुद्र-
तीरगामिनो भवतेत्याशीर्वचनमिति, अत्र च यदादौ 'अपुव्वाइ'ति सूत्रपदं लिखितं तद्वहुष्वादशेषु न
दृश्यते केवलं पूर्वाचार्यैः कुतश्चिद्व्याख्यातं युक्तिसंगतं चेति मयापि व्याख्यातं, यदिवा 'कयाइं चे'त्यत्र
पक्षान्तरसूचकचशब्दादपि लभ्यत एवेदमित्यदोषः, शेषं सुगमं यावत्कायोत्सर्गनिर्युक्तिः समाप्ता 25
॥ साम्प्रतं प्रत्याख्याननिर्युक्तिरारभ्यते-इह च 'दुविहं तिविहेणं पढमओ'इत्यादिना (१२५-१०)
श्रावकार्हपञ्चाणुव्रतादिब्रतसंहतिभङ्गकदेवकुलिकाः सूचिताः, ताश्चेहैवं-दुविहं तिविहेणेत्यादिना एकैकं
व्रतं प्रति अभिहितषड्भङ्गैर्निष्पद्यते तथा एभिरेव षड्भङ्गैर्मनोवाक्कायकरणकारणद्वारेण चारितैरेकैकव्रतं
प्रति ये एकविंशतिर्भङ्गा भवन्ति तैश्च तथा तिविहं तिविहेणं वा पडिक्कमतीत्यादिना भगवत्यामेकैकव्रतं
प्रति ये नव भङ्गा उक्तास्तैश्च तथैभिरेव नवभिर्भङ्गैर्मनोवाक्कायकरणकारणानुमतिद्वारेण चारितैरेकैकव्रतं 30
प्रति ये एकोनपञ्चाशद्भङ्गा भवन्ति तैश्च ता निष्पद्यन्ते, तथा च वृद्धाः-एगवएछब्भंगा तहेगवीसा नवेव
इगुवण्णा । एगाहियतग्गुणिआ तेण जुया वयसमं भंगा ॥१॥ अस्याश्च विनेयानुग्रहाय लेशतो व्याख्या

- प्रतन्यते-इहैकस्मिन्त्रते स्थूलप्राणातिपातविरमणादिकेऽनन्तरोक्तनीत्या षट् तथैकविंशतिस्तथा नवैकोनपञ्चाशद्भङ्गा भवन्ति, अत्र च द्व्यादिव्रतभङ्गसङ्ख्यापरिज्ञानायोत्तरार्द्धेन करणमाह- 'एगाहिय-तगुणिय'ति त एव षट्कादिराशयोऽवधौ व्यवस्थाप्यन्ते तेनैव षट्केनैकविंशत्या नवकेनैकोन-पञ्चाशद्वाशिना चैकाधिकेनप्रक्षिप्तैकरूपेण सप्तादिराशिनेत्यर्थो गुणिताः-ताडितास्तेन च-षट्कादिना
- 5 युक्ता भङ्गा भवन्ति-सर्व्वभङ्गकसङ्ख्याराशिर्भवतीत्यर्थः, कियतीः पुनर्वाः षट्कादिराशयो गुण्यन्ते इत्याह-'वयसमं'ति यावन्ति व्रतानि विवक्ष्यन्ते तावतीर्वा गुण्यन्ते, स्थूलं च न्यायमाश्रित्यैवमुच्यते यावता एकव्रतभङ्गराशेरवधौ व्यवस्थापितत्वाद्विवक्षितव्रतेभ्य एकेन हीना वारा गुण्यन्ते इत्यक्षरार्थः, भावार्थस्तु पञ्चाणुव्रतान्याश्रित्य तावद्दृश्यते-एकव्रते तावत् षड्भङ्गाः ते च रूपाधिकेन षट्केन सप्तभिरित्यर्थो गुणिता जाता द्विचत्वारिंशत् तत्र षट् क्षिप्यन्ते जाता अष्टचत्वारिंशत् ४८ एषापि सप्तभिर्गुण्यन्ते
- 10 षट् क्षिप्यन्ते जातं ३४२ अत्रापि सप्तभिर्गुणिता षट्सु प्रक्षिप्तेषु जातं २४०० पुनः सप्तभिर्गुणिता षट्प्रक्षेपे जातं १६८०६ एवं षड्भङ्गपक्षभावना, एकविंशतिभङ्गपक्षेऽप्येवमेव, केवलमेकविंशतिरवधौ व्यवस्थाप्य वारं २ द्वाविंशत्या गुण्यन्ते एकविंशतिस्तु प्रक्षिप्यते यावच्चतुर्थवारायामागतं ५१५३६३१, नवभङ्गपक्षेऽप्येवं, नवरमवधौ नव ते च वारं २ दशभिर्गुण्यन्ते नव च प्रक्षिप्यन्ते यावच्चतुर्थवारायामागतं ९९९९९, एकोनपञ्चाशद्भङ्गपक्षे त्ववधावेकोनपञ्चाशद् वारं २ पञ्चाशता गुण्यन्ते एकोनपञ्चाशत्प्रक्षिप्यते
- 15 यावच्चतुर्थवेलायामागतं ३१२४९९९९९, एवं तावत् षड्भङ्गकादिषु चतुर्ष्वपि पदेषु पञ्चाणुव्रतान्या-श्रित्यैषा सर्व्वभङ्गकसङ्ख्या, यदि पुनर्द्वादशानामपि व्रतानां कश्चिद् भङ्गकसंख्यां जिज्ञासेत् तदा तथैव षड्भङ्गराशिश्चतस्रो वाराः पूर्वं गुणितस्तथैव सप्तकगुणितषट्प्रक्षेपद्वारेणापरा अपि सप्तवारा गुणनीया यावदेकादश्यां वेलायामागतं १३८४१२८७२०० एवमेकैकव्रतं प्रति षड्भङ्गपक्षे सर्वा द्वादशव्रत-भङ्गसङ्ख्यैषा, एकविंशतिभङ्गपक्षेऽपि द्वाविंशतिगुणनैकविंशतिप्रक्षेपक्रमेण पूर्व्वदपरा अपि सप्तवारा
- 20 गणना विधेया यावदेकादशवेलायां सर्व्वद्वादशव्रतभङ्गसंख्यायामागतं (१२८५५००२६३१०-४९२१५) (प्रत्यन्तरे-१२८५५०००३६३१०४९२१५) नवभङ्गपक्षेऽपि दशगुणननवप्रक्षेपक्रमेण पूर्व्वदन्त्या अपि सप्तवारा गुणनीयं यावदेकादश्यां वारायां सर्व्वव्रतभङ्गकसंख्यायामागतं ९९९९९९९९९९९९, एकोनपञ्चाशद्भङ्गपक्षे पञ्चाशद्गुणनैकोनपञ्चाशत्प्रक्षेपक्रमेणापरसप्तवारागुणिते सर्व्वव्रतभङ्गसंख्यायामागतं २४४१४०६२४९९९९९९९९९९९९ इति गाथार्थः । नन्वनया गाथया
- 25 विवक्षितव्रतभङ्गकसर्व्वसंख्यैवागच्छति, भेदतस्त्वेकैकद्विकसंयोगादिभङ्गकरचनाक्रमेण या देवकुलिकारचना सा कथमानीयत इति, सत्यं, अत्राप्युक्तं वृद्धैः, तद्यथा-एगाई वयतुल्ला उवरुवर्रि पक्खिवे चरमवज्जा । छच्छक्कगुणिआणं गुणकारा होंति नायव्वा ॥१॥ व्याख्या-एकादयः आदिशब्दाद् द्वित्रिचतुःपञ्चादिपरिग्रहः ते एकादयो यावन्ति व्रतानि विवक्ष्यन्ते तत्तुल्या उपर्युपरि व्यवस्थाप्यन्ते, तत्र किल पञ्चाणुव्रतानि विवक्ष्यन्तेऽतस्तत्तुल्येकादीनां स्थापना
- 30 उपर्युपरि प्रक्षेप्तव्याः, तद्यथा-एकको द्विके प्रक्षिप्तो जातास्त्रयः तेऽपि चतुर्षु क्षिप्ता जाता दश चरमस्तु पञ्चको वर्ज्यते न पुनरप्येककस्त्रिषु क्षिप्यते जाताश्चत्वारस्तेऽपि षट्सु क्षिप्ता जाता
५	एते च वारं वारं चरमं वर्ज्ययित्वा
४	तेऽप्युपरितनत्रिषु प्रक्षिप्ता जाताः षट्-
३	किमपि तत्र क्षिप्यत इत्यर्थः, ततः
२	दश उपरितनस्तु दशको वर्ज्यते,
१	

ततः पुनरप्येकश्चतुर्षु क्षितो जाताः पञ्च उपरितनस्तु दशको वर्ज्यते एवमेते गुणाकारा जाताः, केषामिति चेदित्याह—“छच्छक्कगगुणियाण”ति षण्णां च षड्भिर्गुणितानां चेत्यर्थः, एतदुक्तं भवति— षट्कस्य पञ्चको गुणाकारकस्तस्मिंश्च षट्के षड्भिरेव गुणिते यो राशिस्तस्य दशको गुणकारकस्तस्यापि राशेः षड्गुणितस्य पञ्चको गुणकारस्तस्यापि षड्गुणितस्यैकको गुणकारकः, एतैश्च गुणकारकैर्गुण्यराशौ गुणिते सति यल्लभ्यते तेन सह देवकुलिका स्थापना निदर्शयते—

5

६	५	३०
३६	१०	३६०
२१६	१०	२१६०
१५९६	५	६४८०
७७७६	१	७७७६
१६८०६		

सा च पत्रादौ लिखिता अयं च भावार्थः—पञ्च किलैकक-

संयोगाः ते च प्रत्येकं षट् भङ्गान् लभन्ते अतः षट् पञ्चभिर्गुणिता त्रिंशत् तथा दश द्विकसंयोगाः ते च प्रत्येकं षट्त्रिंशत् २ भङ्गान् लभन्ते अतो दशभिः षट्त्रिंशद् गुणिता लब्धं षष्ट्यधिकानि त्रीणि शतानि भङ्गानां तथा दश त्रिकसंयोगाः पञ्च चतुःसंयोगाः एकस्तु

10

पञ्चकसंयोगः, शेषं पूर्ववदेवेति, अत्र यन्त्रमस्ति, एवं नवैकविंश- त्येकोनपञ्चाशद्भङ्गपक्षेऽप्यनया दिशा देवकुलिकारचनाभङ्गाः समानेतव्याः १६८०६ ॥ केवलं ‘छच्छक्कगगुणियाण’मित्यस्य स्थाने ‘नवनवहियगुणियाण’मित्याद्यालापकभेदो विधेयो, द्वादशापि

च व्रतान्युक्तक्रमेण भावनीयानीति गाथाार्थः । ‘जस्स विसोहीए होइ उवलब्धं’ति (१३१-१०), तत्र

15

विशोधिर्नाम जीवस्य विशुद्धिकारित्वात्प्रत्याख्यानमुच्यते तद्विषय इत्यर्थः, शेषं सुगमम् । ‘खोलपुरिसो

सुणेज्जा सो वा इयरो वा’इत्यादि (१७३-४), खोलो-राजपुरुषविशेषस्तेन तस्मिन्प्रभ्याख्यानावचसि

श्रुते यदि तत्सत्यं तदा अभ्याख्येयपुरुषो राज्ञः सकाशान्मार्यते दण्ड्यते वा अथासत्यं तत् तदा स

एवासदभ्याख्याता तथा कृत्वा निगृह्यते, कस्मात्पुनः सोऽभ्याख्येयो भार्यते दण्ड्यते वेत्याह—‘एवंगुणो

एस’ति (१७३-५), चौरत्वादिगुणोपेतोऽसावितिकृत्वा इत्यावश्यकचूर्णिपाठो, वृत्तिपुस्तकेषु त्वन्यथापि

20

क्वचिद्दृश्यते नचासौ सम्यगवबुध्यत इत्युपेक्षितः, दोषान्तरमाह—‘भएणे’त्यादि, एतदुक्तं भवति—

तस्मिन्प्रभ्याख्यानावचसि राजपुरुषादिना श्रुते सति सोऽभ्याख्येयो भयादात्मानमभ्याख्यातारं वा विराधयेत्

मारयेदिति । मृषोपदेशकथानकं किञ्चित्स्पष्टीक्रियते—कश्चित् परित्राजकः कंचिद्दरिद्रपुरुषं भणति—किमिति

क्लिश्यसि ? त्वामर्थपतिं विधापयामि, कथमित्युपायमाह—अमुकस्य वणिजः सत्कहट्टेऽहमग्रे

गत्वोपवेक्ष्यामि त्वयाऽपि पृष्ठतस्तत्रागतव्यं, व्याकुलश्चासौ वणिग् भणनीयो—ममोच्छिन्नं सहस्रमेकं

25

द्रम्माणां प्रयच्छ, स च व्याकुलतया न तव प्रत्युत्तरं दास्यति, ततश्च द्वितीयदिने पुनर्गत्वा सामान्येन

याचनीयं मम देहि २, स व्याकुलचित्ततया प्रत्युत्तरयिष्यति—प्रतीक्षस्व प्रयच्छमि, प्रतिदिनं चैतत्कर्तव्यं,

ततो बहुजनेनैतस्मिन् श्रुतेऽन्यस्मिन्दिने भणनीयं—प्रयच्छ यत् मया तव स्थपनिकायां द्रम्माणां

सहस्रमेकमर्पितं, यदा न मन्यते तदा राजकुले नेयोऽहं च साक्षित्वेनोद्देष्टव्यो येन दापयामि, तेन तथैव

कृतमिति भावार्थः ॥ ‘ओहारं हिंसाइएसु न देइ’ति (१७७-२) हिंसादिषु कर्तव्येषु तन्निवहार्थं

30

द्रव्यं न ददातीत्यर्थः, ‘हिंसाई न देइ’ति क्वचित्पाठः—तत्र हिंसाणि-खड्गकुन्तादीनि प्रहरणानि

आदिशब्दात्तेषां स्वगृहे भोजनादिकं च न ददातीति । आयोगस्थानानि—तत्कराणां क्षात्रखननादि-

- प्रदेशरूपाणि लाभस्थानानीत्यर्थः, 'दन्तनखोत्पलपत्रिकादिभि'रित्यादि (१८४-९), दन्तैर्नखैश्च योषित्शरीरावयवेषु यान्युत्पलपत्रिकारचनादीनि तैर्मदनमुत्तेजयति, तथा अवाजिनो वाजिरूपतापादनं वाजीकरणं तच्च करोति, वाजिनो हि किल शुक्रधातुप्राचुर्यं भवतीति औषधप्रयोगादिना सोऽप्यात्मनस्तद्रूपतामापादयतीत्येके, अन्ये त्वाहुः-औषधादिप्रयोगाच्चिरेण शुक्रधातोः पातनं
- 5 वाजीकरणमिति । 'मुहेण वा अरिं आणेइ जहा कुमारामच्चेणे'त्यादि (१९८-६), कथानिका संक्षिप्यानवगम्यमानार्थतया चेह लिखिता, चूणौ तु किञ्चित्सविस्तरा सुगमा च दृश्यते, तद्यथा-कस्यचिद्वाजः क्वचिद्देशान्तरे त्वरितगन्त्रा पुरुषेण प्रयोजनमभूदिति कोऽत्र शीघ्र इति सचिवं पप्रच्छ, सोऽपि कञ्चन पुरुषं तथाविधं निवेदितवाँस्तस्य चानिच्छतोऽपि राजा वृत्तिः कृता, हठाच्च तस्मिन्प्रयोजने प्रेषितोऽयं चामात्ये प्रद्वेषमापन्नोऽमात्यं जघानेत्यमात्येनासौ स्वमुखेन शत्रुतां नीत इति,
- 10 वृत्त्यक्षराण्यप्युक्तन्यायेन गमनीयानीति । पौषधाधिकारे 'इक्कसिं वा दो व'ति (२१३-२), 'एकभक्तं द्विभक्तं वा करोतीत्यर्थः । 'दब्भवत्थं वा सुद्धवत्थं व'ति (२१४-१०), दर्भवत्स्नादि शुद्धवत्त्वं वाऽऽस्तरतीत्यर्थः । 'पज्जोसवणागहणं एत्थ विगिटुं कीरइ सव्वजहन्नो अट्टमं'ति (२२७-९) इदमुक्तं भवति-चातुर्मासिकपाक्षिकापेक्षया पर्युषणायामष्टमंलक्षणं गरिष्ठं तपः क्रियत इतिकृत्वा "होही पज्जोसवणा"इत्यादिगाथायां पर्युषणाग्रहणमकारि, अन्यथा हि यथा पर्युषणायामष्टमं तथा चातुर्मासिके
- 15 षष्ठं पाक्षिके चतुर्थं विधीयत एव, तथा तीर्थङ्करस्त्रात्रेऽनुयाने च रथयात्रारूपे यथाशक्त्या तपः क्रियत एवेति, इदं च पर्युषणायामष्टमं क्रियते तद्विकृष्टतपसां मध्ये सव्वजघन्यमितिशेयं, अत एवोक्तं- "विगिटुं करेइ सव्वजहन्नो अट्टमं"ति, गुरवः-आचार्यास्तेषां पर्युषणायां भक्तपानादि वैयावृत्यं विधेयमिति चेतसि निधाय परः प्रेरयति-'ते किन्न करेति'ति (२२७-११), इदमुक्तं भवति-तेऽपि गुरवः पर्युषणायामुपवासं किं न विदधति ?, तद्विधाने च साधोर्गुरुवैयावृत्यासंभव एवेति पराभिप्रायः, अत्रोत्तरमाह-'असहू
- 20 हुज्ज'ति उपवासे कर्तव्येऽसहिष्णवः-असमर्था गुरवो भवेयुरिति न तपः कुर्वन्तीतिभावः, यदि गुरवोऽपि कुर्वन्त्येव तत्रोपवासं तर्हि गुरुवैयावृत्यासंभव इति चेन्न, यतो न भक्ताद्यानयनमेव गुरुवैयावृत्यं, किंत्वन्यदपीतिदर्शयति-'अण्णा काइ आणत्ति पये'त्यादि (२२७-११), तत्र दिने ग्रामान्तरादौ गुरवः प्रेषयेयुः शिक्षकादिनिमित्तं वा भक्तपानाद्यानयनं कारयेयुर्व्याख्यानादिश्रान्तानां वा तेषां शरीरे किञ्चिद्वैयावृत्यं कर्तव्यं स्यादित्यन्यदपि गुरुवैयावृत्यं संभवतीतिस्थितं, अत्र च विधिमाह-'ताहे
- 25 सो'इत्यादि (२२८-१), अयमत्र भावार्थः-स च कश्चिद्विवक्षितसाधुरन्यो वा पर्युषणायामुपवासे वैयावृत्ये च कर्तव्ये यदि समर्थो भवति तदा स एव वैयावृत्यं कार्यते न पुनरनागतं कोऽपि तपःकर्म कार्यते, अथ द्वितीये कर्तव्ये नास्ति कोऽपि क्षमस्तदा य उपवासकरणाक्षमस्तत्र दिने स्वत एव पारयिष्यति, स करोतु वैयावृत्यं अथ सोऽपि नास्ति न वा लभते भक्तपानादिकं वैयावृत्यविधिं न जानाति तदा स एव विवक्षितसाधुरनागतमेव तपःकर्म कार्यत इति, तपस्विवैयावृत्यविधिमाह-'तवस्सी नाम खवओ'इत्यादि
- 30 (२२८-४), तस्य भक्तादिभिर्वैयावृत्यं तत्र दिने कर्तव्यमित्युपजीव्य परः प्राह-सोऽपि क्षपकस्तदा पर्युषणायां किं न तपः करोतीति ?, अत्राचार्य आह-'सो तीरपत्तो'ति (२२८-५), एतदुक्तं भवति-यत्नेन तपः प्रारब्धमासीत् तस्य तपसस्तीरप्राप्तोऽसौ, समर्थितं तत्तपः इत्यर्थः, इत्यसौ पर्युषणायामपि

पारयति, ननु पर्युषणायां यदष्टमलक्षणं तपः क्रियते तदसौ क्षपकस्तर्हि कदा करिष्यतीत्याह—‘पञ्जोसवणा
 ओसारिय’ति (२२८—५), यत्तेन मासक्षपणादिकं तपः कृतं तत्रैव तत् तपोऽन्तर्भाव्यत एवेति भावः,
 यदिवा तीरं न प्राप्तः किन्तु विवक्षिततपस्यपरिसमाप्तेऽप्यसहिष्णुरिति स्वयं गुरुभिस्तत्र दिने पारणकं
 कारित इत्येतदेवाह—‘असहृ सयं पारावितो’ति (२२८—५), तत्र विधिमाह—‘ताहे सय’मित्यादि
 सुगमं । ‘नियंटितं नाम नियमिय’मित्यादि (२३१—११), तत्रैकेन प्रकारेण तावन्नियन्त्रितं तपः प्राह— 5
 ‘जहा एत्थ कायव्वं’ति एतस्मिन्समये मासे दिवसे वा विवक्षिते तपः स्याद्विवक्षितं किञ्चित् नियमेन
 तावत्कर्तव्यमित्येव कश्चिन्नियम्य ततस्तपः करोति, प्रकारान्तरेणाह—‘वोच्छिन्नं अहवा छिन्नं जहा इत्थ
 अवस्सकायव्वं’-मित्यादि, पूर्वमेव छिन्नं-विशेषितं अभिग्रहं गृह्णाति, कथमित्याह—मासे अमुगे अमुगो
 चउत्थाइ तवो अमुगदिवसे इति चूर्णिणपाठः, प्रथमे नियमः सामान्यतो द्वितीये तु मासदिवसतपांसि
 विशिष्य नियमयतीति विशेष इति तात्पर्यार्थः । ‘आयंबिलं च भवति आयंबिलपाउगं चे’त्यादि 10
 (२६३—५), ‘आचाम्लं नामोत्कृष्टं शालिकूरादिद्रव्यं तेन किलाचाम्लं क्रियते अत
 उपचारात्तदप्याचाम्लमुक्तं, इदं चोत्कृष्टत्वात्प्रायो न गृह्यते एवेत्यत आह—“आयंबिलं पाउगं चे”ति,
 एतच्च तन्दुलकणिकादि द्रष्टव्यं, अस्य च निरपवादं ग्राह्यत्वात्प्रायोग्यत्वमुक्तमिति, एतच्चाचाम्लं
 पूर्वमोदनसत्कुक्कुलमाषभेदातिथोक्तं, तत्रोदनमाश्रित्याचाम्लं प्रायोग्यं च दिदर्शयिषुराह—‘तत्थ ओयणे
 आयंबिलं चे’त्यादि (२६३—६), ओदनविषये आचाम्लं भवति, किं तदित्याह—सप्त लोकप्रसिद्धाः 15
 कलमशाल्यादिकूरविशेषाः, यदिवा न सप्तैव, किन्तु यानि कानिचिल्लोके कूरविधानानि-कूरभेदास्ते
 सर्वेऽप्याचाम्लं उच्यते, ओदनमाश्रित्य प्रायोग्यं, किं तदित्याह—तन्दुलकणिकाः प्रतीताः कुण्डकस्तु
 तन्दुलकणिकाविशेष एव कश्चिदिति लक्ष्यते, पिष्टं पिष्टपूपलिकाश्च प्रतीताः “पिहुगं”ति पिहुङ्कः भरोला
 निस्वेदितलोढपिण्डिका-जनप्रतीताः मण्डकास्तु-पर्युषितोत्स्वेदिता गृह्यन्ते इति व्याचक्षते
 गुरवोऽन्येषामुत्कृष्टत्वात्, तत्त्वं तु केवलिनो विदन्तीति । साम्प्रतं कुल्माषानाश्रित्याचाम्लं प्रायोग्यं च 20
 दिदर्शयिषुराह—‘कुम्मासा पुण पुव्व’मित्यादि (२६३—८) सुगमं । सत्तूनाश्रित्याह—‘सत्तुणा
 जवाण’मित्यादि सुबोधं, नवरं गोधूमयवभूज्जिकाधाणिका, शेषं प्रायः सुगमं यावत् प्रत्याख्याननिर्युक्तिः
 समासेति । तत्समाप्तौ श्रीमदभयदेवसूरिचरणाम्बुजचञ्चरीकश्रीहेमचन्द्रसूरिविरचितमावश्यक-
 वृत्तिप्रदेशव्याख्यानकं समाप्तमिति ॥

इति गुरुजनमूलादर्थजातं स्वबुद्ध्या, यदवगतमिहात्मस्मृत्युपादानहेतोः ।

25

तदुपरचितमेतत् यत्र किञ्चित्सदोषं, मयि कृतगुरुतोषैस्तत्र शोध्यं मुनीन्द्रैः ॥१॥

छद्मस्थस्य हि मोहः कस्य न भवतीह कर्मवशगस्य ? ।

सद्बुद्धिविरहितानां विशेषतो मद्विधासुमताम् ॥२॥

ग्रन्थाग्रं ४६०० छ ॥ शुभं भवतु ॥ श्री ॥

॥ मलधारगच्छीयश्रीमदभयदेवसूरिशिष्यश्रीमद्धेमचन्द्रसूरिविर-

30

चितमावश्यकहारिभद्रीवृत्तिटीप्पणकं समाप्तिमगम् ॥

परिशिष्टम्-२

निर्युक्तिभाष्यादिश्लोकनामकारादिक्रमः

★ संकेत सूचि ★

भा. = भाष्यगाथा ध्या. = ध्यानशतक (निर्युक्ति १२७२ पङ्क्ति)
प्र. = प्रक्षिप्तगाथा पा. = पारिष्ठापनिकानिर्युक्ति (ध्यानशतक पङ्क्ति)

❖ निर्युक्तिगाथाओनुं वर्गीकरञ्च ❖

भाग-१	१-१८५
भाग-२	१८६-६४१
भाग-३	६४२-८७८
भाग-४	८८०-१०५५
भाग-५	१०५६-१२७२ (ध्यानशतक)
भाग-६	१२७३-१४१८
भाग-७	१४१९-१६२५

❖ भाष्यगाथाओनुं वर्गीकरञ्च ❖

भाग-१	१ - ३
भाग-२	४ - ११८
भाग-३	१२० - १५१
भाग-४	१५२ - १८०
भाग-५	१८१-२०५
भाग-६	२०६-२३०
भाग-७	२३१-२५५

[अ]

अंगदमुद्विगंठीघर०.....	॥१५८०॥	अकसिणपवत्तगाणं.....	॥भा.१९५॥	अजिअस्स कुमारत्तं	॥२७८॥
अंगुलमावलिथाणं.....	॥३२॥	अक्खरं सण्णी सम्मं.....	॥१९॥	अज्जियलाभे गिद्धा	॥११८३॥
अङ्गमुज्झियकप्पे.....	॥भा.२२२॥	अक्खरं सत्ती संमं	॥८६२॥	अज्झयणीपि य.....	॥भा. १५०॥
अंतरमेगं समयं.....	॥भा. १६६॥	अक्खलिअसंहिआई.....	॥१०१५॥	अज्झवसाणनिमित्ते.....	॥७२४॥
अंतो बहिं च	॥१३५३॥	अक्खे वराडए वा	॥१४३३॥	अज्झाविओ मि	॥पा. १४॥
अंतो बहिं च भिन्नं	॥१३५५॥	अग आगओ तुरंतो	॥५०१॥	अट्टं रुहं च दुवे	॥१४९१॥
अंतोमुहुत्तकालं वित्तं.....	॥१४६५॥	अगणिस्स य उट्ठाणं.....	॥भा.१०॥	अट्टं रुहं च दुवे	॥१४९४॥
अंतोमुहुत्तपरओ	॥ध्या. ४॥	अगणीओ छिदिज्ज	॥१५१८॥	अट्टं रुहं च दुवे	॥१४९७॥
अंतोमुहुत्तमेत्तं	॥ध्या. ३॥	अगियए पव्वयए	॥१२९३॥	अट्टं रुहं धम्मं	॥ध्या. ५॥
अंबरलोहमहीणं	॥ध्या. १७॥	अग्गेणीअमि य जहा	॥१०२२॥	अट्टुतगडा रामा	॥४१४॥
अंबस्स य निंबस्स	॥११९७॥	अचिरोववन्नगाणं	॥१४८४॥	अट्टुणहं पयडीणं.....	॥१०५॥
अउणापणं जुअले	॥११९७॥	अच्चाहारो न सहे	॥१२६७॥	अट्टुमभत्तंतमी पासोस.....	॥१२५५॥
		अच्चिय देहावत्था.....	॥ध्या. ३९॥	अट्टुविहं कम्मरयं	॥१०६८॥
		अजराउ तिन्नि पा०.....	॥भा.२२३॥	अट्टुविहपि य कम्मं	॥१४५८॥

अद्भुविहंपिय कम्मं	॥१२०॥	अद्भुदं अहिवङ्गो	॥५८७॥	अरहंत चक्कवट्टी	॥भा.४९॥
अद्भुवयमि सेले	॥४३४॥	अद्भुभरहमज्झिल्लुति.....	॥१५१॥	अरहंतनमुक्कारो एवं	॥१२५॥
अद्भुवयचंपुज्जितं.....	॥३०७॥	अद्भु पच्चक्खाणं	॥१५८१॥	अरहंतनमुक्कारो जीवं	॥१२३॥
अद्भुवीसा दो वासं.....	॥भा.१३३॥	अद्भुइ अवड्डाणं.....	॥५८॥	अरहंताई निअमा साहु.....	॥१००७॥
अद्भुव गया मोक्खं	॥४०१॥	अद्भुाणे पलिमंथो	॥पा. २४॥	अरहंतुवएसेणं सिद्धा	॥१००९॥
अद्भुत्तरि च वासा.....	॥६५६॥	अद्भुाणे पासाए	॥१२४३॥	अरिहंत सिद्ध.....	॥१७९॥
अद्भुवि सपच्चवायं	॥१०५॥	अनिअयवासं सिद्धत्थं.....	॥४९२॥	अरिहंतनमुक्कारो घत्ताण.....	॥१२४॥
अद्भुवीइ देसिअतं १	॥१०४॥	अन्नं इमं सरीरं	॥१५५५॥	अरिहंतनमुक्कारो सच्च.....	॥१२६॥
अद्भुइज्जा (अद्भुडा).....	॥२८४॥	अन्नत्थ निवडिए	॥१५९४॥	अरिहंतसिद्धपवयणं.....	॥४५१॥
अद्भुडाइज्जेहिं राईदिं.....	॥८७५॥	अन्नयरपमायजुयं	॥१३४२॥	अरिहंति वंदणनमंसं.....	॥१२१॥
अण मिच्छ मीस.....	॥१२१॥	अन्नाविट्ठासरीरे पंता.....	॥पा.३९॥	अरिहो उ नमुक्कारस्स	॥१०८॥
अणथोवं वणथोवं.....	॥१२०॥	अन्नियपुत्तायरिआ.....	॥११८४॥	अलियमुवघायजणयं	॥८८१॥
अणदंसनपुत्तिथी.....	॥११६॥	अपराजिअ १८ विस्सं.....	॥३२९॥	अलोए पडिहया	॥९५९॥
अणभोग कारणेण.....	॥पा.११॥	अपुहुते अणुओगो.....	॥७७३॥	अवणामा दुज्झां.....	॥१२०४॥
अणागयमइक्कतं	॥१५६६॥	अप्पुह्वं दट्ठं	॥११२६॥	अवरज्जुयस्स तत्तो.....	॥पा.६१॥
अणादियं च थद्धं.....	॥१२०८॥	अप्पुह्वं नाणगहणे.....	॥१८१॥	अवरविदेहे गामस्स.....	॥भा. १॥
अणिआणकडा रामा	॥४१५॥	अप्पुह्वं मज्झं बहिं	॥५४९॥	अवरविदेहे दो वणिय.....	॥१५३॥
अणिगहंतो विरियं	॥११७०॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	अवरेण भवण.....	॥भा. ११८॥
अणिमिसिणो सच्च.....	॥भा.१८७॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	अवहासंमोहविवेगवि.....	॥ध्या.९०॥
अणुओगो य नियोगो.....	॥१३१॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	अवियारमत्थवज्जण.....	॥ध्या.८०॥
अणुकंपाकामणिज्जर	॥८४५॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	अव्वाबाहं दुविहं	॥१२२४॥
अणुकंपा वेयड्ढो	॥१२९७॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असंजवं न वदिज्जा	॥११०६॥
अणुगामिओ.....	॥५६॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असज्झाइयनिं.....	॥१४१८॥
अणुभासइ गुरु वं.....	॥भा.२५१॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असज्झाइयनिज्जुत्ती.....	॥१३२२॥
अणुमाणेउदिट्ठं.....	॥१४८॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असज्झाइयनिज्जुत्ती.....	॥१४१७॥
अणुवकयपराणुगं.....	॥ध्या.४९॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असज्झायं तु दुविहं	॥१३२३॥
अपणाणमारुं एरियं.....	॥ध्या.५७॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असणं पाणगं चेव, ...	॥१५८९॥
अपणायाया अलोहे.....	॥१२७६॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असणं पाणगं चेव, ...	॥१५९३॥
अतरंतो उ निसिओ	॥१४९८॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असररीरा जीवघणा	॥१७७॥
अत्थं भासइ.....	॥१२॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असहाए सहायत्तं	॥१००५॥
अत्थकरो अ हिअं.....	॥१०७५॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असिअसिरओ	॥१९२॥
अत्था णं ओगहणंमि.....	॥३॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असिअसिरओ सुनं.....	॥भा.७०॥
अथिरस्स पुव्वगहियस्स.....	॥७०१॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असिआइबहिया.....	॥पा.५६॥
अद्धुमलक्खाइं	॥२९०॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असिवे ओमोयरिए.....	॥पा.१२॥
अद्धुमा सहस्सा	॥२९६॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असिवोमाघयणेसुं.....	॥१३६१॥
अद्धुमा सहस्सा २०.....	॥२७६॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	असुइट्ठाणे पडिया	॥१११२॥
अद्धत्तेरस लक्खा	॥२८०॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥	अस्संजमो य एक्को.....	॥७४०॥
अद्धत्तेरसकोडी उक्कोसा.....	॥३३२॥	अप्पुह्वं मज्झं मरु ओ.....	॥६८०॥		

अस्संजयमणुएहि.....	॥पा.६६॥	आइमकाअस्सग्गे.....	॥१५०४॥	आयरिय उवज्झाए.....	॥११९६॥
अस्सायमाइयाओ.....	॥५७३॥	आइल्लाणं तिण्हं.....	॥भा.१६२॥	आयसमूत्थमसं.....	॥१४०४॥
अस्सावगपडिसेहो.....	॥३६५॥	आउज्जनट्टकुसलावि.....	॥११४५॥	आया खलु सामइयं.....	॥७९०॥
अस्सिणिकि-.....	॥पा.४३॥	आउट्टियाउवराहं.....	॥१४१२॥	आया हु कारओ.....	॥१०३५॥
अह अण्णया कयाई.....	॥३५०॥	आउत्तपुव्वभणियं.....	॥१३७८॥	आयारो नाणाई.....	॥९९५॥
अह ऊणअट्टवा०.....	॥भा.७२॥	आगमउवएसणाणि.....	॥ध्या.६७॥	आयाहिण पुव्वमुहो.....	॥५५६॥
अह खंतिमद्वज्जव.....	॥ध्या.६९॥	आगमसत्थगहणं.....	॥२१॥	आरुग्गबोहिलाभं.....	॥१०९४॥
अह चित्तमुद्धप०.....	॥भा.६९॥	आगमसिद्धो सव्वंग०.....	॥१३५॥	आरोहुं मुणिवणिया.....	॥ध्या.६०॥
अह छउमत्थस्स.....	॥ध्या.८४॥	आगारेऊण परं.....	॥१४५७॥	आरोवणा य भयणा.....	॥१०२॥
अह तं अम्मापि०.....	॥भा.७६॥	आगासस्स पएस.....	॥भा.१९८॥	आलंबणाहीणो पुण.....	॥११७४॥
अह तं पागडरूवं.....	॥३६०॥	आघोसिए बहूहिं.....	॥१३७५॥	आलंबणाइ०.....	॥ध्या.४२॥
अह दव्वदग्गणाणं.....	॥३९॥	आणयपाणयकप्पे.....	॥४९॥	आलंबणाण लोगो.....	॥११८९॥
अह दिवसे.....	॥भा.४८॥	आणागिज्झो अत्थो.....	॥१६२१॥	आलंबणेण केणइ.....	॥११७२॥
अह पुण निव्वा०.....	॥१३६६॥	आणाबलाभिओगो.....	॥६७७॥	आलइअमालमउडो.....	॥भा.९५॥
अह भगवं भवमहणो.....	॥४३३॥	आतुवमाए परदु०.....	॥१०३२॥	आलएणं विहारेणं.....	॥११४९॥
अह भणइ जिणवरिंदो.....	॥३६९॥	आपुच्छण किइ०.....	॥१३७२॥	आलएणं विहारेणं.....	॥११५०॥
अह भणइ जिणवरिंदो.....	॥३७३॥	आपुच्छणा उ.....	॥६९७॥	आलभिआए वासं.....	॥४८८॥
अह भणइ जोगमेसिं.....	॥भा.५१॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥६०७॥	आलभियाए हरि.....	॥५१५॥
अह भणइ नरव०.....	॥भा.४४॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥५९९॥	आलस्स मोहउवणणा.....	॥८४१॥
अह भणइ नरवरिंदो.....	॥३७२॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥६०३॥	आलुक्कइ अपलुक्कइ.....	॥१०५८॥
अह वड्ढइ सो.....	॥१९१॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥६११॥	आलोअचलं.....	॥१५१६॥
अह वड्ढइ सो.....	॥भा.६९॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥६१५॥	आलोअण्णा य १.....	॥भा.१७८॥
अह वयपरियाएहिं.....	॥७१२॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥६१९॥	आलोइए विणी०.....	॥भा.१८०॥
अह सत्तममिं.....	॥भा.५९॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥६२३॥	आलोयण पडिक्क०.....	॥११४१९॥
अह सव्वदव्वपरिणाम.....	॥७७॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥६३१॥	आलोयणा निरव०.....	॥१२७५॥
अहमवि भे खामेमी.....	॥१५३१॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥६३५॥	आलोवणमालुंचन.....	॥१२४४॥
अहयं च दसाराणं.....	॥४३२॥	आभट्ठो य जिणेणं.....	॥६३९॥	आवत्ताइसु जुगवं.....	॥१२२७॥
अहयं तुब्भं एयं.....	॥६७३॥	आभरणरयण०.....	॥भा.६२॥	आवस्सएसु जह जहं.....	॥१२१५॥
अहव निमित्ताईणं.....	॥भा.२९॥	आभिणिबोहिय.....	॥११॥	आवस्सगस्स.....	॥८४॥
अहवा पाणपईणं.....	॥६७६॥	आभिणिबोहियनाणे.....	॥१६॥	आवस्सयमिं जुत्तो.....	॥भा.१२२॥
अहवा संघाओ १.....	॥भा.१७४॥	आभोएउं सक्को.....	॥११९१॥	आवस्सियं च.....	॥भा.१२०॥
अहवा सयं करेत्तं.....	॥६७४॥	आमोसहि विप्पोसहि.....	॥६९॥	आवस्सियं च णितो च.....	॥६९२॥
अहवाउवि विणासेत्तं.....	॥६७२॥	आयंबिलमणायं०.....	॥१६१२॥	आवस्सियं च णितो.....	॥६९१॥
अहियासियाइं अंतो.....	॥१३६४॥	आयंसघरपवेसो भरहे.....	॥४३६॥	आवस्सिया उ.....	॥६९४॥
अहिसरिया पाएहिं.....	॥८७३॥	आयरिए य गि०.....	॥पा.७५॥	आवासगं तु काउं.....	॥१३६९॥
[आ]					
आइगरु दसाराणं.....	॥४२४॥				
आइन्न पिसिय म०.....	॥१४००॥				

आवासियं च बूढं ॥१३६०॥	इच्छ मिच्छ..... ॥६६६॥	उक्कोसो मणुएसुं..... ॥५३॥
आसगीवे १ तारय २... ॥भा.४२॥	इच्छ य अणुजवणा ॥१२११॥	उगकुलभोगो..... ॥भा. ५०॥
आसमपयमि पासो ॥२३१॥	इच्छमि खमासमणो ॥सू. ॥	उगह इक्कं..... ॥४॥
आसवदारा संसारो..... ॥ध्या.१५॥	इच्छमि षडिक्कमिउं ॥सू.॥	उगह ईहाऽवाओ..... ॥२॥
आसवदारावाए तह..... ॥ध्या.८८॥	इच्छमि षडिक्कमिउं ॥सू.॥	उगा १ भोगा २ ॥२०२॥
आसा हत्थी गावो ॥२०१॥	इच्छमि षडिक्कमिउं..... ॥सू.॥	उगाणं भोगाणं ॥२२५॥
आसाढी इंदमहो ॥१३३१॥	इट्ठाणं विसयाईण ॥ध्या. ८॥	उच्चारं कुव्वंतो छायं ॥पा. ८१॥
आसारयावि णेवं..... ॥७१४॥	इत्तरियं पि न कप्पइ..... ॥७२१॥	उच्चारे पासवणे ॥१२५०॥
आसी अ इक्खुभोई... ॥भा. ६॥	इत्तरियाइविभासा..... ॥७११॥	उज्जममाणस्स ॥११६१॥
आसी अ कंदहारा... ॥भा. ५॥	इत्थं पुण अहिगारो... ॥७१॥	उज्जाणं संपत्तो..... ॥भा. १०६॥
आसी अ पाणिघंसी... ॥भा. ८॥	इत्थं पुणं चउभंगो ॥१६१८॥	उज्जाणपुरिमताले ॥३४२॥
आसुं खुहं समेई, ... ॥१५१०॥	इत्थी विज्जाऽभिहिया ॥१३१॥	उज्जेणि अट्टणे ॥१२८०॥
आसुक्कारगिलाणे ॥पा.३१॥	इय करणकारणां..... ॥ध्या. २३॥	उज्जेणिदेविलासुय ॥१३१०॥
आह जह जीवघाए ॥१५८३॥	इय दुल्लहलंभं ॥८३६॥	उज्जेणिवत्तिवद्धणो..... ॥१२८८॥
आहाकम्पे य तहा ॥पा. ७३॥	इय नाणचरणहीणो ॥प्र.०॥	उज्जेणी अंबरिसी..... ॥१३०१॥
आहारमि उ जा सा..... ॥पा. ७२॥	इय लिंगनाणसो..... ॥११४६॥	उज्जेणीए जो जंभगेहि... ॥७६६॥
आहारओ उ जीवो ॥८१५॥	इय सव्वगुणाधारां... ॥ध्या.१०५॥	उज्जेणीए धणवसु ॥१२८२॥
आहारतेयलंभो,..... ॥४६॥	इयरहवि ता न ॥१४५५॥	उट्ठाणामगहणे ॥१२७४॥
आहारे १ सिप्प... ॥१०३॥	इरियावहिया हत्थं..... ॥१३८४॥	उट्ठाणई दोसा उ ॥पा.५९॥
आहारे संघाओ..... ॥भा. १७०॥	इरियासमिई भासे..... ॥पा. २७॥	उट्ठुसासो अपो..... ॥पा. २५॥
[इ]		उत्तरकुरु सोहमे..... (†प्रक्षि.)
इंदपुर इंददत्ते बावो..... ॥१२१२॥	इह लोइ अत्थं..... ॥१०११॥	उत्तरकुरु सोहमे..... ॥१७२॥
इंदियमाउत्ताणं ॥१३८१॥	इहभवभिन्नागारो ॥१६८॥	उत्तरवाचालंतरवणसंडे..... ॥४६७॥
इंदियविसयकसाए ॥११११॥	इहलोए फलमेयं ॥१४१६॥	उत्तरवायाला नागसेण ॥४६८॥
इअ सव्वकालतित्ता ॥१८६॥	इहलोगमि तिदंडी १ ॥१०१२॥	उत्ताणउव्व पासिल्लउव्व... ॥१६७॥
इअ सिद्धाणं सुक्खं ॥१८४॥	इहलोगमि सुभद्दा ॥१५५३॥	उत्ति उवओगकरणे ॥१९८॥
इक्कस्स दोणह व ॥१३८७॥	[ई]	
इक्कारसवि गणहरे... ॥८२॥	ईसत्थं घणुवेओ १५ ॥भा. १७॥	उत्ति उवओगकरणे ॥१९९॥
इक्कारे मक्कारे धिक्कारे... ॥१६७॥	ईसीपब्भाराए सीआए ॥१६०॥	उत्थरमाणो सव्वं ॥१२६१॥
इक्कासीई १० बावत्तरी..... ॥१६७॥	ईसीपब्भाराए सीआए..... ॥१६५॥	उदिआ परीसहा सिं..... ॥२३५॥
इक्किक्क तिन्नि वारे... ॥भा.२२८॥	ईहा अपोह वीमंसा,.... ॥१२॥	उद्देस १ समुद्देसे २ ॥भा.१८३॥
इक्खाग भूमि १..... ॥३८२॥	[उ]	
इक्खागकुले जाओ..... ॥१४९॥	उक्कुट्ठिसीहणायं ॥५५२॥	उद्देसे १ निद्देसे..... ॥१४०॥
इक्खागोसु मरीई ॥४४०॥	उक्कोसयट्ठितीए ॥८१७॥	उप्पज्जति वयति ॥७९३॥
इच्चेवमाइ सव्वं ॥३१२॥	उक्कोसेण दुवालस..... ॥१३४३॥	उप्पण्णमि अणति ॥३४१॥
	उक्कोसेणं चेयं अद्धां..... ॥१००॥	उप्पण्णमि अणति ॥५३९॥

+ 9843 4891

एमेव बलंसमगो	॥ प्र. ॥	ओगाहणाइ सिद्धा०.....	॥ १७४ ॥	कयपंचनमुक्कारो	॥ १०१४ ॥
एमेव य कुथुस्सवि	॥ १२९३ ॥	ओदइए १ ओवस०.....	॥ भा. २०१ ॥	कयपच्चक्खाणोऽवि.....	॥ १५८७ ॥
एमेव य जोगाणं	॥ १४७१ ॥	ओमंपाहारंता अजीर०.....	॥ भा. ७ ॥	कयाकयं १ केण	॥ १०२७ ॥
एमेव य निदेसो.....	॥ १४३१ ॥	ओमे सीसपवासं	॥ ११७९ ॥	करकंडु कलिगेसु.....	॥ भा. २०८ ॥
एमेव य पासवणे	॥ १३६५ ॥	ओरालिअवेउव्विअ०.....	॥ ४१ ॥	करणे १ भए उ.....	॥ १०१६ ॥
एमेव य समणीयं	॥ १४०७ ॥	ओरालियवेउव्वियआ.....	॥ १४३५ ॥	करोमि भंते ! सामाइयं.....	॥ सू. ॥
एयं किइकम्मविहिं	॥ १२३१ ॥	ओरालियवेउव्वियआहारो.....	॥ ११ ॥	कलहकरो डमरकरो	॥ १०७४ ॥
एयं चउव्विहं	॥ ध्या. २४ ॥	ओरालियाइ०.....	॥ भा. १५१ ॥	कल्लं सव्विड्डीए	॥ ३३५ ॥
एयं चैव यमाणं	॥ ५८१ ॥	ओसप्पिणी इमीसे.....	॥ १५० ॥	कसिणं केवलकर्णं	॥ १०७९ ॥
एयं जंहन्नमुक्कोसयं.....	॥ भा. १६४ ॥	ओहावणं पोरिसिं	॥ ११८२ ॥	कस्स न.....	॥ १३७ ॥
एयं पच्चक्खाणं	॥ १५७४ ॥	ओही खित्तपरिमाणे.....	॥ २७ ॥	कह सामाइअलंभो ?	॥ १०२८ ॥
एयं सामायाहिं जुजंता.....	॥ ७२३ ॥	[क]		कहिं पडिहया सिद्धा, ...	॥ १५८ ॥
एवं अभियुव्वंतो.....	॥ भा. ८८ ॥	कम्मविवेगो असरीरयाय.....	॥ ७४७ ॥	काउं हिए दोसे	॥ १५०२ ॥
एवं एए कहिया.....	॥ ७८४ ॥	कयलिसमागम भोयण.....	॥ ४८३ ॥	काउस्सगं मुखं०.....	॥ १४९१ ॥
एवं ककारलंभो	॥ १०२९ ॥	कंतारे दुब्बिक्खे.....	॥ भा. २५२ ॥	काउस्सगमिं ठिओ	॥ प्र. ॥
एवं खु सीलवंतो	॥ ११२१ ॥	कइओणयं कईसिरं०	॥ ११०४ ॥	काउस्सगो जह	॥ १५५४ ॥
एवं चउव्विहं	॥ ध्या. १० ॥	कइहि समएहि लोगो.....	॥ १० ॥	काऊण एगच्छंतं	॥ भा. ३६ ॥
एवं चिय वयजोगं	॥ ध्या. ७६ ॥	कट्टे १ पुत्थे.....	॥ ३५ ॥	काऊण य अभि०.....	॥ भा. ६६ ॥
एवं तवोगुणारओ	॥ ५३८ ॥	कडिपट्टए य छिहली.....	॥ भा. १३ ॥	काऊणमणेगाइं	॥ ८३९ ॥
एवं बद्धमबद्धं.....	॥ १०२३ ॥	कणगा हणंति	॥ ३९० ॥	काए उस्सगमिं य.....	॥ भा. २३१ ॥
एवं य कालगयंमी.....	॥ भा. ३२ ॥	कत्ति कडं मे पावं	॥ ५०८ ॥	काए सरीर देहे	॥ ४४८ ॥
एवं सदेवमणुआ०.....	॥ भा. १०५ ॥	कत्ति कडं मे.....	॥ ६८७ ॥	काएविय अज्झप्यं	॥ ४७२ ॥
एवं सव्वमिंऽवि	॥ भा. १८५ ॥	कत्तिअबहुले पंचमिं	॥ ४२ ॥	काओ कस्सइ नामं.....	॥ ४३२ ॥
एवं सामाचारी.....	॥ ७२२ ॥	कत्तिअसुद्धे तइया	॥ ४५ ॥	कामं उभयाभावो	॥ १३५ ॥
एवं सो रुइअमई	॥ ३५९ ॥	कत्तो मे वण्णेउं.....	॥ ८ ॥	कामं चरणं भावो तं	॥ १४१ ॥
एवंविहा गिरा मे	॥ ४७९ ॥	कत्तो मे वण्णेउं.....	॥ ६ ॥	कामं देहावयवा	॥ ४१० ॥
एवण्हं थोऊणं	॥ ४२९ ॥	कण्डुगरू यस्स उ	॥ भा. ६७ ॥	कामं भविषसुराइसु	॥ ४४० ॥
एवमणुचित्तं तस्स	॥ ३५२ ॥	कणस्स य.....	॥ ८५ ॥	कामं सुओवओगो	॥ ३४० ॥
एस चरितुस्सगो.....	॥ ५२६ ॥	कप्पाकप्पे परिणिट्ठियस्स..	॥ ८८ ॥	कायस्स उ निक्खेवो.....	॥ ४३० ॥
एसा उ विही सब्बा	॥ भा. ६४ ॥	कमभिण्णवयणभिण्णं.....	॥ ८२ ॥	कारणाकज्जवि०.....	॥ १५७ ॥
एसो उ असज्झाओ	॥ ३६२ ॥	कम्मं किसिवाणिज्जाइ३	॥ भा. १२ ॥	कालचउक्कं उक्को०.....	॥ ३९५ ॥
एसो दिसाविभागो	॥ भा. ६५ ॥	कम्मं जमणायरिओ०.....	॥ २८ ॥	कालचउक्के णाण०.....	॥ ३८८ ॥
एसोवि न विक्खि०.....	॥ भा. २८ ॥	कम्ममवज्जं जं	॥ ३८८ ॥	कालजतिच्छविदोसा	॥ ८३ ॥
[ओ]		कम्पे १ सिप्पे अ २	॥ २७ ॥	कालमणंतं च सुए	॥ ८५३ ॥
		कम्पोवरि.....	॥ ४० ॥	कालाए० सुण्णगारे	॥ ४७६ ॥

कालियसुयं च.... ॥भा.१२४॥
 काले चउणह वुद्धी.... ॥३६॥
 काले तिपोरसिऽदु.... ॥१३५२॥
 कालेण असंखेणवि ॥५७५॥
 कालेण कओ ॥७२९॥
 कालेवि नत्थि करणं ॥१०१८॥
 कालो सङ्गा य तथा ॥१३७७॥
 कालोऽवि सोच्चिय.... ॥ध्या. ३८॥
 कावालिए सरक्खे ॥पा.१७॥
 कावोयनीलकाला ॥ध्या. २५॥
 कावोयनीलकाला०... ॥ध्या. १४॥
 कासखुअजभिए मा ॥१५१३॥
 कासवगुत्ता सव्वे ॥३९४॥
 काहु ? उदिद्वे ॥भा. १७७॥
 किं ? जीवो ॥८९२॥
 किं पिच्छसि साहूणं ॥१००३॥
 किं बहुणा ? सव्वं ॥ध्या.६२॥
 किं मणिण अत्थि ॥६०४॥
 किं मणिण जारिसो ॥६१६॥
 किं मणिण पंच ॥६१२॥
 किं मण्णे निव्वरणं ॥६४०॥
 किं मण्णे परलोगो ॥६३६॥
 किं मन्त्रसि सति ॥६२४॥
 किं मन्त्रि अत्थि ॥६००॥
 किं मन्त्रि पुण्णपावं ॥६३२॥
 किं मन्त्रि बंधमोक्खा ॥६२०॥
 किं मन्त्रे नेरइया ॥६२८॥
 किं१३ कइविहं१४.... ॥१४१॥
 किंचिच्च (त्थ) ... ॥भा. ३०॥
 किङ्कम्मं च पसंसा ॥११९३॥
 किङ्कम्मं च पसंसा ॥११९५॥
 किङ्कम्मपि करितो ॥१२०६॥
 किङ्कम्मपि करितो ॥१२१३॥
 किङ्कम्मस्स विसोहिं... ॥भा.२५०॥
 किङ्कम्माइविहिन्नु ॥१६१७॥
 किंतेमि कित्तं०..... ॥१०७७॥

कुणओ व पसत्था० ॥ध्या. १२॥
 कुल्लाग बहुल पायस ॥४७४॥
 कुसमुद्धो एगाए ॥पा.४८॥
 कुसुमाणि पंचव० ॥भा.१००॥
 केई तेणेव भवेण ॥३३४॥
 केवलणाणित्ति अहं ॥७५०॥
 केवलणाणेणत्थे ॥७८॥
 केवलनाणुवत्ता ॥१७८॥
 केवलिणो तिउण ॥५५९॥
 केसाईउवरयणं ॥भा.१६१॥
 केसिचि हुत्तिऽमोहा.... ॥१३३७॥
 को कारओ ?, ... ॥१०३४॥
 कोडीवरिसचिलाए ॥१३११॥
 कोसंबि अजियसेणे ॥१२८७॥
 कोसंबिए सयाणीओ ॥५२०॥
 कोसंबी चंदसूरोयरणं ॥५१७॥
 कोहंमि उ निग्गहिए ॥१०६७॥

[ख]

खंडियविराहियाणं ॥१५०९॥
 खइयंमि वट्टमाणस्स... ॥७३५॥
 खणमवि न खमं ॥११२२॥
 खमणे य असज्झाए.... ॥पा.६०॥
 खरफरु साइसचेय०.... ॥१४५२॥
 खरवाय कलंकलिया ॥५०४॥
 खवगे १० अमच्चपुत्ते ११...॥१५०॥
 खिइवल्लयदीवसागर०.... ॥ध्या.५४॥
 खित्तिचणउसभकु०.... ॥१२८५॥
 खित्तंमि जंमि खित्ते ॥१०७३॥
 खित्तस्स अवट्ठाणं,... ॥५७॥
 खित्तस्स नत्थि करणं ॥१०१७॥
 खीरदहीवियडाणं ॥१६१०॥
 खेत्तदिसाकालगइ०.... ॥८०४॥
 खेत्ते काले जम्मे.... ॥६४२॥
 खेयविणोओ सीस०.... ॥५८८॥

खोमं कुंडलजु०..... ॥भा. ६७॥

[ग]

गइईदिए य.... ॥१४॥
 गंगाओ दोकिरिया ॥७८०॥
 गंतूण जोअणं तु ॥९६४॥
 गंधव्वदिसाविज्जु०..... ॥१३३५॥
 गंधव्वनागदत्तो ॥१२५३॥
 गइ १ सिद्धा २ ॥भा. १९७॥
 गइ सिद्धा भवियाय.... ॥६६२॥
 गइआणुपुव्वी दो.... ॥१२२॥
 गइनेरइयाईया,... ॥६८॥
 गणहर आहार ॥५७०॥
 गणिसद्वमाइमहिओ.... ॥१४१४॥
 गब्भगए जं जणणी.... ॥१०८७॥
 गब्भगए जं जणणी.... ॥१०८३॥
 गमणागमणविहार.... ॥१५३६॥
 गय १ वसह २ सीह ३ ॥भा.४६॥
 गयउर सिज्जंसिक्खु०.... ॥३२२॥
 गयंगाहा ॥भा. ५४॥
 गयगाहा ॥भा. ५६॥
 गयसीसगणं ओमे ॥११८५॥
 गरहावि तहाजाई० ॥१०५०॥
 गहणं तप्पढमतथा सुत्ते... ॥७०२॥
 गहियंमि अइडरत्ते ॥१३९७॥
 गाढालंबणलगं.... ॥१४८५॥
 गामाग बिहेलग ॥४८६॥
 गामायारा विसया ॥२३३॥
 गिण्हइ णामं एगस्स.... ॥पा.५७॥
 गिण्हइ य काइएणं,... ॥७॥
 गिहवासे अट्टारस ॥२८८॥
 गुणाहिए वंदणयं ॥११४८॥
 गुरु परिओसगएणं.... ॥७०९॥
 गुरु मूलेवि वसंता ॥पा. ८३॥
 गोडुंगणस्स मज्जे.... ॥भा.२११॥

गोणाइ कालभूमीइ ॥प्र.॥	चउरासीइ १ बिसत्तरी २.... ॥३०३॥	चुलसीइ च सहस्सा १ ॥२५६॥
गोणी १.... ॥१३६॥	चउरोऽवि तिविहजोगे ॥८२०॥	चुलसीइमण्डइ ॥४४८॥
गोत्तासिउ महुराए ॥४४६॥	चउरोऽवि तिविहवेदे ॥८१८॥	चेइदुमपेढछंदय ॥५५३॥
गोत्रं नामं तिविहं ॥१६०५॥	चउरो य हुंति ॥१६१४॥	चेइयकुलगणसंधे ॥११०१॥
गोभूमि वज्जलाढे ॥४९१॥	चउरो साहस्सीओ ॥३१५॥	चेइयकुलगणसंधे ॥११८०॥
गोमहिसुट्टिपसूणं ॥१०७१॥	चउवीसंति य संखा ॥१०७८॥	चेइयपूया किं ॥११८१॥
गोयममाई सामाइयं तु.... ॥७४५॥	चउवीतइत्थयस्स उ ॥१०५६॥	चेयणमचेयणं वा.... ॥१४६८॥
गोयरमभिगाहजुयं ॥५३१॥	चउसुवि गर्इसु देहो ॥प्र.॥	चेयणमचेयणस्स.... ॥६६१॥
गोवनिमित्तं सक्कस्स ॥४६१॥	चउसुवि गतीसु ॥८१२॥	चेव आउयं.... ॥१६२॥
गोसमुहणंतगाई ॥१५०१॥	चअहि समएहि लोगो, ... ॥११॥	चोअग माणुसऽ०..... ॥भा.२२९॥
[घ]	चक्कपुरं १७ रायपुरं १८ ॥३२५॥	चोएति जइ हु... ॥७११॥
घंसेऊणं तिममाण... ॥भा. १॥	चक्किदुगं हरिपणं ॥४२१॥	चोद्दस वासाणि.... ॥भा.१२५॥
घडपडरहमाईणि उ ॥१००१॥	चक्खुम जसमं च ॥१५८॥	चोद्दस सोलस वासा... ॥७८२॥
घित्तुं च सुहं.... ॥९१॥	चत्तारि अ तीसाइं ७ ॥२६१॥	चोद्दा दोवाससया.... ॥भा.१२९॥
घित्तूण संकलं सो,.... ॥७४॥	चत्तारि अ रयणीओ ॥९७२॥	चोरा मंडव भोज्जं ॥४८१॥
घित्तूण संकलं.... ॥७२॥	चत्तारि गाउयाइं, ... ॥४७॥	चोलो ३१ वणय ३२ ॥२०६॥
घुट्टं च अहोदाणं ॥३२१॥	चत्तारि दो दुवालस ॥१५३४॥	चोल्लग पासग धण्णे ॥८३२॥
घोडग लयाइ ॥४५४९॥	चत्तारि पडिक्कमणे ॥१२०२॥	चोल्लग पासग... ॥८३२॥
[च]	चत्तारि मंगलं अरि० ॥सू.॥	[छ]
चंदजसचंदकंता सुरू व ॥१५९॥	चरमे नाणावरणं.... ॥१२६॥	छंदेणऽणुजाणामि ॥१२२५॥
चंदजसा रायगिहे ॥१३०४॥	चलचवलभूसण० ॥भा. १९॥	छउमत्थकालमित्तो ॥३०२॥
चन्दपभा य सीमा ॥भा. १२॥	चलणाहय १६ आमडे ॥१५१॥	छउमत्थपरीयाणं.... ॥६५३॥
चंदाइच्चगहाणं पहा ॥११०२॥	चाउम्मासियवरिसे ॥भा. २३४॥	छउमत्थप्परिआओ ॥३३९॥
चंदिमसूरु वरागे ॥१३०३॥	चाउम्मासियवरिसे.... ॥भा. २३५॥	छज्जीवकायसंजमु.... ॥भा.१९४॥
चंपा वासावासं ॥५२३॥	चाउलोयगमाईहिं ॥पा. ७०॥	छट्ठिं हिट्ठिममज्झिमग०... ॥५०॥
चंपाए कोसियज्जो ॥१२९४॥	चारणआसीविस.... ॥७०॥	छट्ठेणं भत्तेणं ॥भा. ९६॥
चंपाए मित्तपभे ॥१३०३॥	चात्तिज्जइ बीभेइ ... ॥ध्या.११॥	छत्तीसा सोलसगं.... ॥६५१॥
चइऊण देवलोगा.... ॥१४८॥	चिण्हट्ठा उवगरणं ॥पा.५३॥	छप्पुव्वसयसहस्सा ॥१९६॥
चउदसपुव्वी जिण०.... ॥१५७५॥	चित्तबहुलट्ठमीए ॥३१४॥	छम्माणि गोव ॥५२५॥
चउदस य सहस्साइं २४ ॥२५९॥	चित्तबहुलट्ठमीए जाओ.... ॥१८७॥	छम्मासे अणुबद्धं ॥५१३॥
चउपण्णं १२ पण्णारस १३ ॥२७४॥	चित्तस्स सुद्धतइआ ॥२४९॥	छत्तया व सेसएणं ॥१३४१॥
चउंगुल मुहपत्ती ॥१५४८॥	चित्ताभावेवि सया.... ॥ध्या.८६॥	छव्वाससयाइं.... ॥भा. १४५॥
चउरासीइ ११ बावत्तरी १२ ॥३०४॥	चित्ते बहुलचउत्थी ॥२५२॥	छावट्ठिं १४ चउसट्ठिं ॥२५८॥
चउरासीइ १ बावत्तरी ॥३९५॥	चित्ते सुद्धिक्कारसि ॥२४३॥	छिण्णमि संसयंसी ॥६१३॥
चउरासीइ १ बिस० ॥४०५॥	चुलसीइ १ पंचनउई २ ॥२६६॥	छिण्णमि संसयंसी ॥६०१॥

छिण्णमि संसयमी ॥६०९॥	जइ पुण मच्छंताणं ॥१३७३॥	जह नाम कोइ मिच्छे ॥१८३॥
छिण्णमि संसयमी ॥६१७॥	जइ पुण निव्वाघाए ॥१५२०॥	जह नाम महुं ॥११२०॥
छिण्णमि संसयमी ॥६२१॥	जइ फुसइ तहिं ॥भा.२२४॥	जह रोगासयसमणं..... ॥ध्या.१००॥
छिण्णमि संसयमी ॥६२९॥	जइ य पडिक्कमियव्वं..... ॥६८३॥	जह वा घणसं०..... ॥ध्या.१०२॥
छिण्णमि संसयमी ॥६३३॥	जइ लिंगमप्पमाणं ॥११२५॥	जह वारिमज्झाछूव्व ॥८३७॥
छिण्णमि संसयमी ॥६३७॥	जइ वासुदेवु पढमो ॥४३१॥	जह वेलंबगालिगं ॥११३८॥
छिण्णमि संसयमी ॥६४१॥	जइ हुज्ज तस्स..... ॥६७०॥	जह सव्वकामगुणिअं ॥१८५॥
छिण्णमि संसयमी..... ॥६०५॥	जइवि पडिमाउ जहा..... ॥११३६॥	जह सव्वसरीगरयं ॥ध्या.७१॥
छिन्नमि संसयमी ॥६२५॥	जइवि वयमाइएहिं..... ॥७१३॥	जह सावज्जा ॥११३४॥
छेलावणमुक्किट्ठाइ ... ॥भा. २८॥	जणणी सव्वत्थं ॥१०८२॥	जहा खरो चंदणभार०..... ॥१००॥
[ज]		
जं जं जे जे भावे ॥७९४॥	जत्थ अपुव्वोसरणं ॥५६८॥	जह जलंताइ (त)..... ॥१३१३॥
जं जं जे जे भावे ॥७९५॥	जत्थ अपुव्वोसरणं ॥५४४॥	जहियं तु मासकयं ॥प्र.॥
जं जं निज्जी०..... ॥भा. १५७॥	जत्थ य एगो सिद्धो ॥१७५॥	जा देवसिअं दुगुणं ॥१५२३॥
जं जस्स आउयं..... ॥१६३॥	जत्थ य नत्थि ॥पा.५१॥	जाइस्सरो अ भयवं ॥१९३॥
जं तु पुरक्खडभावं... ॥१४३८॥	जमचेयणत्ति ॥भा.२१८॥	जाईसरो अ भयवं० ॥भा.७१॥
जं तेहिं दायव्वं ॥१०९६॥	जम्मण विणीअ १..... ॥३९७॥	जाए दिसाए गामो ॥पा.५२॥
जं धिरमज्झवसाणं ॥ध्या. २॥	जम्मणे नाम वुड्ढी ॥१८६॥	जाणंतोऽवि य तरिडं..... ॥११४७॥
जं दिसि विक्किट्ठयं ॥पा.६२॥	जम्हा दंसणनाणा ॥११६८॥	जाणगभवविअइरित्तं... ॥भा. १५३॥
जं दुक्कडंति मिच्छ तं..... ॥६८५॥	जम्हा विणायइ कम्मं ॥१२१८॥	जाणप्रवरणपहरणे ॥८४३॥
जं दुक्कडंति मिच्छ..... ॥६८४॥	जसभदे सिरिकंता ॥१२९०॥	जारिसया लोअगुरु ॥भा.३८॥
जं पुण उदिसमाणा ॥१५३९॥	जस्स अणुनाए..... ॥७६७॥	जाव य कुंडग्गो०..... ॥भा. ९१॥
जं पुण सुणिप्पकयं..... ॥ध्या.७९॥	जस्स य इच्छकारो..... ॥६९०॥	जावति अज्जवइरा ॥७६३॥
जं वेलं कालगओ ॥पा.३८॥	जस्स सामाणिओ ॥७९७॥	जावइया किर ॥१५५६॥
जं संठाणं तु इहं ॥१६९॥	जह २ सुज्झइ ॥११५६॥	जावइया तिसमयाहार०..... ॥३०॥
जंकारण णिक्खमणं ॥५९५॥	जह उल्ला साडीआ ॥१५६॥	जावदवधारणमि ॥१०४२॥
जंभिय बहि उजुवा०..... ॥५२६॥	जह करगओ निक्कि०.. ॥भा. २३९॥	जाहेवि य परितंता ॥११७७॥
जंभियगामे नाणस्स ॥५२४॥	जह कायमणनिरोहे ॥१४७७॥	जिणचक्किदसाराणं ॥३६८॥
जइ अत्थिकायभावो... ॥भा. २३२॥	जह चिरसंचियमि०..... ॥ध्या.१०१॥	जिणदेसियाइ ॥ध्या.५२॥
जइ अब्भत्थेज्ज..... ॥६६८॥	जह छेयलद्धनिज्जाम०... ॥९५॥	जिणपवयणउपत्ती..... ॥१२८॥
जइ असणमेव सव्वं ॥१५९२॥	जह जच्चबाहलाणं..... ॥६७८॥	जिणवरमणुण्ण० ॥भा. १०७॥
जइ उवसंतकसाओ... ॥११९॥	जह तमिह सत्थवाहं ॥९०७॥	जिणवयणबाहिरा ॥११६४॥
जइ एगगं चित्तं ॥१४७३॥	जह तिक्खरुईवि ॥प्र०॥	जिणसाहुगुणकित्तण०..... ॥ध्या.६८॥
जइ ते चित्तं ॥१४८९॥	जह दूओ रायाणं ॥१२३०॥	जियकोहमाणमाया ॥१०७६॥
जइ ते लिंग पमाणं ॥११२४॥	जह नाणेणं न विणा..... ॥११५४॥	जीवनिकाया गावो ॥११६॥
		जीवण्यओगकरणं ॥भा.१५८॥

जीवमजीवे पाआ०.....	॥भा.१५६॥	जो य तवो अणु०....	॥५२७॥	णामं १ ठवणा २	॥१०५७॥
जीवमजीवे भावे	॥१०१९॥	जो वच्चंतंमि विही.....	॥१३८३॥	णामं ठवणा दविए	॥१२२२॥
जीवमजीवे रू वम०.....	॥भा.१९६॥	जो समो सव्वभूएसु, ...	॥७९८॥	णामं ठवणा दविए	॥१२३५॥
जीवाणऽणंतभागो	॥१०१॥	जो सव्वकम्मकुसलो	॥१२९॥	णामं ठवणा दविए	॥१२३६॥
जीवे कम्मे तज्जीव	॥५९६॥	जो सव्वसिप्पकुसलो	॥१३०॥	णामं ठवणा दविए	॥१२३७॥
जीवो अणाइनिहणो	॥११११६॥	जो हुज्ज उ अस०.....	॥१३६८॥	णामं ठवणा दविए	॥१२३८॥
जीवो उ पडिक्कमओ.....	॥१२३३॥	जो हुज्ज उ अस०.....	॥१५२२॥	णामं ठवणा दविए	॥१२४०॥
जीवो गुणपडिवन्नो	॥७९२॥	जो होइ निसिद्ध०.....	॥भा.१२१॥	णामं ठवणा दविए....	॥१३२॥
जीवो पमायबहुलो	॥८०२॥	[झ]		णामं ठवणादविए.....	॥१२२०॥
जीवोवलंभ ८ सुय०	॥१२०॥	झाइज्जा निरवज्जं.....	॥ध्या. ४६॥	णामकरो १ ठवण०.....	॥१०७०॥
जुंजणकरणं तिविहं	॥१०२५॥	झाणप्पडिवत्ति०.....	॥ध्या. ४४॥	णावि अ पारिव्वज्जं	॥४२८॥
जुगवप्पि समुप्पन्नं	॥११५५॥	झाणस्स भावणाओ.....	॥ध्या. २८॥	णावि ताव जणो....	॥भा.३१॥
जुज्जइ अकाल०.....	॥१५३८॥	झाणोवरमेऽवि मुणी.....	॥ध्या. ६५॥	णिकखेवो कारणमी....	॥७३७॥
जे जत्थ जया	॥११७५॥	[ठ]		णिज्जुत्ता ते अत्था....	॥८८॥
जे जत्थ जया जइया	॥११९०॥	ठाणं पमज्जिऊणं...	॥७०४॥	णिहाए भावओऽवि	॥८१६॥
जे जत्थ जया जइया.....	॥११९१॥	ठाणासइ बिंदूसु अ	॥१३९३॥	णिहाविगहापरिव०....	॥७०७॥
जे ते देवेहिं कया	॥५५७॥	[ड]		णिप्फेडियाणि	॥८७०॥
जे बंधवेरभट्ठा	॥१११०॥	डक्को जेण मणुसा.....	॥१२६२॥	णियमा मणुयगतीए....	॥७४४॥
जे सुत्तगुणा वुत्ता	॥पा. १६॥	डक्को जेण मणूसो	॥१२५५॥	णिब्बेढणमुव्वट्टे	॥८०६॥
जेट्ठा कित्तिय साई.....	॥६४६॥	डक्को जेण मणूसो	॥१२५७॥	णीई हक्काराई १४....	॥भा. १६॥
जेट्ठा सुदंसण जमा०....	॥भा.१२६॥	डहरगाममए वा.....	॥भा.२२६॥	णीसवमाणो जीवो	॥८२८॥
जेणुद्धरिया विज्जा....	॥७६९॥	[ण]		णोगमसंगहववहार०....	॥७५४॥
जेणुवगहिओ वच्चइ	॥१४३६॥	ण सेणिओ आसि.....	॥११५९॥	णेगेहिं माणेहिं मिणइत्ती....	॥७५५॥
जोइसिय भवण०.....	॥भा.११७॥	णइखेडजणव उल्लुग...	॥भा.१३४॥	णेरइअदेवमणुआ.....	॥भा.२००॥
जो इंदकेउं सम०.....	॥भा.२१३॥	णत्थि णएहिं विहूणं....	॥७६१॥	णेरइयदेवतित्थंकरा य....	॥६६॥
जो कंठाइ धणेण य....	॥७६८॥	णत्थि य सि कोइ	॥८६८॥	णोआहारमी जा सा.....	॥पा.७७॥
जो कोंचगावराहे	॥८६९॥	णयरं च सिब०.....	॥१३१८॥	णोएगिदिएहिं जा सा	॥पा.५॥
जो खलु तीसइव०....	॥भा. २३७॥	णयरं सुदंसणपुरं	॥१२९९॥	णोतसपाणेहिं जा	॥पा. ७१॥
जो गुज्झएहिं बालो....	॥७६५॥	णव धणुसया य....	॥१५६॥	णोमणुएहिं जा सा	॥पा.६९॥
जो चूयरु खं	॥भा.२१५॥	णवमो अ महापउमो....	॥३७५॥	[त]	
जो जहियं सो तत्तो.....	॥पा.५८॥	णवमो अ महापउमो....	॥भा.३९॥	तं केसु कीरई	॥भा. १७६॥
जो जाहे आवन्नो	॥१२४६॥	णाणं ययासणं....	॥१०३॥	तं च कहं	॥४५५॥
जो णवि वट्टइ रागे	॥८०३॥	णाणायट्ठा दिक्खा	॥पा. २२॥	तं च कहं वेइज्जइ ?....	॥१८३॥
जो तिहिं पएहि	॥८७२॥	णाणे जोगुवओगे	॥८०५॥	तं च कहं वेइज्जइ ?....	॥७४३॥
जो निच्चसिद्धजत्तो	॥१३६॥	णत्थो णिच्चब्भासो....	॥ध्या. ३१॥	तं च सि वालग्गाही	॥१२५९॥
जो पुण करणे जुडो	॥पा.३०॥				

तं तह दुल्लहलभं ॥८४०॥	तप्यागारे १..... ॥५५॥	तिण्णोव य कोडिसया ॥२२०॥
तं दूण पवत्तो०..... ॥भा. २२॥	तप्पुब्बिया अरहया ॥५६७॥	तिण्णोव य लक्खाई १ ॥२६०॥
तं दाण्ड जिणिंदो ॥४२३॥	तम्मूलं संसारो ॥४३९॥	तिण्णोव य वाससया ॥२९८॥
तं दिव्वदेवघोसं ॥५९१॥	तम्हा ण बज्झकरणं ॥११४२॥	तिण्णोव य० ॥भा. ८५॥
तं दुविहं सुअनोसुअ ॥भा. २४३॥	तम्हा उ निम्ममेणं ॥१५५७॥	तिण्ह सहस्सपुहुत्तं ॥८५७॥
तं पव्वइयं सोउं ॥६०२॥	तरुणदिवायरनयणो ॥१२५४॥	तिण्ह सहस्समसंखा ॥८५८॥
तं बुद्धिमएण पडेण..... ॥९०॥	तरुणो बलवं ॥१५४५॥	तित्तीस १८ अट्ठवी०..... ॥२६८॥
तं वयणं सोऊणं ॥४२५॥	तवनियमनाणरु क्खं ॥८९॥	तित्थं १६ गणो १७ ... ॥२११॥
तं वयणं सोऊणं..... ॥भा. ७४॥	तवसंजमो अणुमओ..... ॥७८९॥	तित्थं चाउव्वण्णो ॥२६५॥
तं बाए नंदिसेणो ॥४८४॥	तव्वयणं सोऊणं ॥४३०॥	तित्थपणामं काउं ॥५६६॥
तइअमवच्चं भज्जा ॥४६६॥	तसपाणेहिं जा सा सा ॥पा. ६॥	तित्थयरगुणा पडि०..... ॥११३१॥
तइए निसाइयारं ॥१५३०॥	तस्सुत्तरीकरणेणं ॥सू. ॥	तित्थयराणं पढमो ॥३३८॥
तइयकसायाणुदए..... ॥१११०॥	तस्स कसाया ॥१४५९॥	तित्थये भगवते,..... ॥८०॥
तच्चावाई चंपा ॥५२१॥	तस्स य संतरणसहं ॥ध्या. ५८॥	तित्थयो किंकारणं..... ॥७४२॥
तज्जायपरिदुवणा..... ॥भा. २०६॥	तस्स य सकम्मजणियं..... ॥ध्या. ५६॥	तित्थाइसेससंजय ॥५५८॥
तज्जीवतस्सरीरंति ॥६०८॥	तस्स ऽक्कंदणसोयण..... ॥ध्या. १५॥	तित्रि य पागारवरे ॥५४८॥
तण छेयंगुलि कम्मर ॥४६५॥	तस्सेव य सेलेसीग०..... ॥ध्या. ८२॥	तित्रि सया तित्तिसा ॥१९७१॥
तणुओ अतिक्ख०..... ॥१४२१॥	तह तिक्खकोहलोहाउ..... ॥ध्या. २१॥	तित्रि सया तित्तीसा ॥१९६६॥
तण्हावोच्छेदेण य ॥१५९९॥	तह तिहुयणतणुवि०..... ॥ध्या. ७२॥	तिरिस्सु अणुव्वट्टे ॥८२६॥
तत्तो सुमंगलाए ॥५२२॥	तह नाणलद्धनिज्जाम०..... ॥१६॥	तिल्लं तेगिच्छसुओ..... ॥१७४॥
तत्तो चरित्तधम्मो ॥१५९८॥	तह बारस वासाई, ... ॥२४०॥	तिविट्ठू अ १ दिवि० ॥भा. ४०॥
तत्तो य अहक्खायं..... ॥११५॥	तह रेवइत्ति ॥पा. ४४॥	तिविहंमि सरीरंमि,..... ॥८॥
तत्तो य णंगलाए ॥४८०॥	तह विसइंधणहीणो..... ॥ध्या. ७४॥	तिविहाणुवसग्गाणं ॥१५५२॥
तत्तो य पुरिमताले ॥४९०॥	तह मूलसीसरोगाइ०..... ॥ध्या. ७॥	तिविहेणंति न जुत्तं ॥१०४७॥
तत्तो य समंतेणं ॥५५१॥	तह सोज्झाइसमत्था..... ॥ध्या. ९८॥	तिविहो य होइ जड्डो..... ॥पा. २०॥
तत्तो ऽणुप्पेहाओ ॥ध्या. २९॥	तहविय अठाय०..... ॥१४२५॥	तिविहो सरीरज्जड्डो ॥पा. २३॥
तत्थ उ भणिज्ज ॥१४६९॥	तायमि पूइए चक्क ॥३४३॥	तिव्वो रागो अ ॥भा. २०२॥
तत्थ किल सोमिल०..... ॥५४१॥	तालपिसायं १ दो ॥भा. ११३॥	तिसमयहीणं खुड्डं..... ॥भा. १६५॥
तत्थ मरीईनामा ॥४२२॥	तावो वोसो भेओ..... ॥ध्या. ९९॥	तिसु तित्रि तार०..... ॥१३९२॥
तत्थ य तिरयणवि०..... ॥ध्या. ६१॥	तिग १४ दुग १५ ॥२३९॥	तिहि नाणेहि ॥भा. ५८॥
तत्थ य दो आइल्ला ॥१४६६॥	तिगसंजोगाण दसण्ह..... ॥प्र. ॥	तिहि नाणेहि ॥भा. ११०॥
तत्थ य मइवोब्बलेणं..... ॥ध्या. ४७॥	तिणिण अ ७ अट्ठाइ०..... ॥२५७॥	तिहिरिक्खंमि..... ॥भा. ७९॥
तत्थवि सो इच्छं..... ॥६७५॥	तिणिण य गोयमगोत्ता..... ॥६४९॥	तिहुयणविसयं ॥ध्या. ७०॥
तदविरयदेसविरया..... ॥ध्या. १८॥	तिणिण सए दिवसाणं..... ॥५३५॥	तीयमणागयभावं ॥१४३९॥
तद्विवसभोइआई..... ॥१३४७॥	तिण्णोव उत्तराई ॥पा. ४२॥	तीसा बारस दसगं..... ॥६५२॥

तुंगीय सन्निवेशे....	॥६४५॥	शुद्धशुण्णवर्णन०.....	॥१०९२॥	दव्वाभिलावचिधे वेए....	॥७३६॥
तुंबवणसंनिवेशाओ....	॥७६४॥	थूणाइ पूसमित्तो	॥४४१॥	दव्वुज्जोउज्जोओ	॥१०६२॥
तुट्ठाओ देवीओ	॥भा. ६३॥	थूणाए बहिं पूसो	॥४७२॥	दव्वुज्झणा उ जं	॥१४५०॥
तुमए समगं आमति	॥पा. १९॥	थूभसय भाउगाण	॥भा. ४५॥	दव्वे अद्ध अहाउय....	॥६६०॥
ते पव्वइए सोउं	॥६०६॥	थूहं रयणविचित्तं	॥१०८८॥	दव्वे तं चिय दव्वं.....	॥भा. २२०॥
ते पव्वइए सोउं	॥६१०॥	थोवावसेसपोरिसि०.....	॥१३२७॥	दव्वे भावे य दुहा	॥१६११॥
ते पव्वइए सोउं	॥६१४॥	थोवावसेसियाए	॥१३८०॥	दव्वे भावे य दुहा	॥१५११॥
ते पव्वइए सोउं	॥६१८॥	थोवाहारो थोवभ०.....	॥१२६९॥	दव्वे मणवयकाए	॥१०३९॥
ते पव्वइए सोउं	॥६२२॥	[द]		दव्वे रसे गुणे वा	॥१६०६॥
ते पव्वइए सोउं	॥६२६॥	दंड कवाडे मंथंतरे	॥१५५॥	दव्वे सच्चित्ताई ३.....	॥भा. १९०॥
ते पव्वइए सोउं	॥६३०॥	दंडकससत्थरज्जू	॥७२५॥	दव्वेण य भावेण	॥८२५॥
ते पव्वइए सोउं	॥६३४॥	दंतपुरदन्तचक्के	॥१२८१॥	दस दो य किर	॥५३२॥
ते पव्वइए सोउं	॥६३८॥	दंते दिट्ठि विगिचण	॥१३५८॥	दसपुरे नगरुच्छुरे....	॥भा. १४२॥
ते पुण समूरिए	॥१५१९॥	दंसण विणए.....	॥१८०॥	दसहि सहस्सेहि उसभो	॥३११॥
ते य विसेसेण	॥ध्या. ९४॥	दंसण विणए	॥४५२॥	दसारसीहस्स य	॥११६१॥
ते वदिऊण सिरसा....	॥८३॥	दंसणनाणचरित्ते	॥११९२॥	दाणं च माहणाणं १	॥३६६॥
तेआकम्माणं	॥भा. १७२॥	दंसणनाणचरित्ते	॥११९४॥	दाणत्र पंथ....	॥भा. २॥
तेआभासादव्वाण,....	॥३८॥	दंसणनाणचरित्ते तवे.....	॥पा. २१॥	दाहोवसमं तण्हाइ०.....	॥१०६६॥
तेणवि पडिच्छियव्वं	॥१२२६॥	दंसणनाणचरित्तेसु.....	॥१०६९॥	दिट्ठमदिट्ठं च तहा,....	॥१२११॥
तेणियं पडिणियं	॥१२१०॥	दंसणपक्खो सावय	॥११६६॥	दिट्ठे सुएणुभूए	॥८४४॥
तेणेहि पहे गहिओ	॥४८५॥	दट्ठुं कयं विवाहं	॥भा. २४॥	दिव्वो मणूसघो०.....	॥भा. १०८॥
तेयाकम्मसरीरे,....	॥४३॥	दट्ठुं सिणेहकरणं.....	॥१५४॥	काऊण नमोक्कारं.....	॥भा. १०९॥
तेत्तोक्कं असमत्थति	॥५००॥	दट्ठुण कीरमाणं	॥३४७॥	दिसा अवरदक्खिणा.....	॥पा. ३३॥
तेवीसं च सहस्सा	॥२७५॥	दढभूमीए बहिआ	॥४९७॥	दिसिदाह छिन्नमूलो०.....	॥१३३६॥
तेवीसाए नाणं उप्पणं.....	॥२५३॥	दत्तिव्व दाणमुसभं	॥भा. २५॥	दीहं वा हस्सं वा	॥१७०॥
तो उवगारित्तणओ	॥१९१७॥	दत्तीहि उ कवलेहि व	॥१५७७॥	दीहकालरयं जं तु	॥१५३॥
तो जत्थ	॥ध्या. ३७॥	दत्तेण पुच्छिओ जो	॥८७१॥	दुग तिग चउतो	॥१४४७॥
तो देसकालचेट्टानियमो....	॥ध्या. ४१॥	दमदंते मेयज्जे काल	॥८६५॥	दुग्गाइतोसियनिवो.....	॥१३२९॥
तो समणो जइ	॥८६७॥	दविए चउतो भंगा.....	॥भा. १८६॥	दुब्भासिएण इक्केण	॥४३८॥
तोयमिव नालियाए.....	॥ध्या. ७५॥	दव्वमि निणहगाई ३	॥१०४०॥	दुविहं च होइ गहणं	॥पा. ४॥
तोसलिकुसीसरू वं	॥५०९॥	दव्वमि निणहगाई	॥१०४८॥	दुविहं च होइ भावे....	॥७३९॥
[थ]		दव्वगुण १ खित्त०.....	॥भा. २०३॥	दुविहंपि णेममणओ....	॥१४४॥
थंडिलवाघाएणं	॥पा. ४७॥	दव्वथओ भावथओ....	॥भा. १९३॥	दुविहतविहेण पढमो.....	॥१५६१॥
थंभा कोहा अणा.....	॥भा. २५५॥	दव्वनिमित्तं दव्वे	॥भा. २४१॥	दुविहा जायमजाया	॥पा. ७९॥
थिबुयायार जहण्णो,....	॥५४॥	दव्वविउस्सगो खलु	॥१०५१॥	दुविहा परू वणा	॥८९१॥
थिरकयजोगाणं.....	॥ध्या. ३६॥	दव्वाओ असंखिज्जे,....	॥६४॥	दुविहा य चरित्तंमी....	॥७१८॥

दुविहाए वेयणाए ॥८२४॥	[ध]	नवि संखेवो न ॥१००६॥
दुविहो उ होइ ॥१३७०॥	धणसत्थवाह..... ॥१७१॥	नाऊण य सम्भाव ॥११४३॥
दुविहो कायमि वणो ॥१४२०॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४८१॥	नाऊण वेअणिज्जं ॥१५४॥
दुविहो खलु उज्जो..... ॥१०५९॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४८२॥	नाण दंसण विब्भंगे..... ॥२८॥
दुविहो पमाणकालो..... ॥७३०॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४९२॥	नाणं भावुज्जोओ ॥१०६०॥
दुविहोवक्कमकालो..... ॥६६५॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४९५॥	नाणं सविसयनिययं..... ॥११४४॥
दुह दच्चभावधम्मो ॥१०६३॥	धम्मं सुक्कं च दुवे ॥१४९६॥	नाणमि दंसणमि अ ॥१७७१॥
दुह होइ भावधम्मो ॥१०६४॥	धम्मं सुक्कं च दुवे..... ॥१४९३॥	नाणस्स जइवि ॥१०॥
दुहओऽणंतरभवियं..... ॥१४४२॥	धम्मकहाअक्खित्ते ॥३६१॥	नाणावरणिज्जस्स य ॥८२३॥
दुहओऽणंतररहिया ॥१४४१॥	धम्मनियत्तमईया ॥११५८॥	नाभी १ जिअसत्तु २..... ॥३८७॥
दूइज्जंतगा पिउणो..... ॥४६२॥	धम्मस्स कुमारत्तं ॥२९१॥	नाभी विणीअभूमी..... ॥१७०॥
देवगइआणुपुब्बी..... ॥१२५॥	धम्मोदण रूवं ॥५७४॥	नाम ठवणा दविए..... ॥१४५॥
देवाणुअत्ति भत्ती ॥५८३॥	धम्मोवाओ पवयण० ॥२७०॥	नामं १ ठवणा २..... ॥१०३७॥
देवादीयं लोयं ॥भा. २१६॥	धिईं मई य संवेगे, ... ॥१२७७॥	नामं १ ठवणा २..... ॥१०४३॥
देवासुरमणुएसुं ॥१२२॥	धीरो चिलायपुत्तो ॥८७४॥	नामं १ ठवणा..... ॥भा. १५२॥
देविंदचक्कवटिटत्तणाई... ॥ध्या. ९॥	धूली पिवीलिआओ ॥५०२॥	नामं १ ठवणासाहू २ ॥१०००॥
देविंदवदिएहि महाणु०..... ॥७७४॥	धोयमि उ निष्पगले ॥१४०५॥	नामं ठवणासरीरे गई ॥१४३१॥
देवी सुमंगलाए ॥भा. ४॥	[न]	नामं ठवणातित्थं ॥१०६५॥
देवेसु अणुव्वट्टे ॥८२७॥	नंदिअणुओगदारं ॥१०१३॥	नामं ठवणा दविए ॥८०९॥
देवेहिं संपरिवुडो ॥भा. ६५॥	न कसायसमुत्थेहि..... ॥ध्या. १०३॥	नामं ठवणा दविए ॥१२२१॥
देवो चु (ति)ओ ॥५१४॥	न किलम्मइ जो तवसा ॥१५२॥	नामं ठवणा दविए ॥१२३९॥
देसिय राइय ॥१५०३॥	न कुणइ निमेसजत्तं ॥१५१८॥	नामं ठवणा दविए ॥१२४१॥
देसिय राइय पक्खिय..... ॥१५३२॥	न वओ एत्थ पमाणं..... ॥७१५॥	नामं ठवणा दविए ॥१२४२॥
देसियदंसियमग्गो ॥१४७४॥	नउई १० असीइ ११ ॥३७९॥	नामं ठवणा दविए..... ॥७५१॥
देसूणगं च वरिसं ॥१८९॥	नमिणो कुमारवासो ॥२९७॥	नामं ठवणा दविए..... ॥१४२॥
देहमइजडुसुद्धी ॥१४६४॥	नमिविनमीणं जागण ॥३१७॥	नामं ठवणा दविए..... ॥भा. १९१॥
देहविवित्तं पेच्छइ ॥ध्या. ९२॥	नमुक्कारचउवीसग ॥१५२५॥	नामं ठवणा दविए..... ॥भा. १९२॥
दो चेव मत्तगाइ खेले.... ॥७०५॥	नमुक्कारपोरिसीए ॥१५९९॥	नामं ठवणादविए..... ॥२९॥
दो चेव य छडुसए ॥५३३॥	नयरी य चंपनामा ॥१३२०॥	नामं ठवणादविए ॥१९३॥
दो चेव सुवण्णसुं..... ॥१६५॥	नयरी य पंडुमहुरा ॥१३०२॥	नामं ठवणादविए ॥१९६॥
दो छच्च सत्त अट्ट ॥१६००॥	नव किर चाउम्मासे ॥५२८॥	नामं ठवणादविए ॥भा. २४०॥
दोओणयं अहाजायं..... ॥१२०३॥	नवकम्माणायाणं ॥ध्या. ३३॥	नामं ठवणादविए..... ॥१४४९॥
दोच्चेव नमुक्कारे ॥१६०१॥	नवकालवेलसेसे..... ॥भा. २२७॥	नायमि गिणिहअव्वे ॥१०५४॥
दोण्हं वरमहिल०... ॥भा. ६०॥	नवणीओगाहिमए ॥१६०४॥	नायमि गिणिहयव्वे ॥१६२४॥
दोत्रि य दिवइदखेत्ते..... ॥पा. ४१॥	नवि अत्थि माणुसाणं ॥१८०॥	नावाए उत्तरिउं ॥१०॥
दोसोला बत्तीसा..... ॥७३॥		

निंदइ य नियकयाई..... ॥ध्या. १६॥	नेरइयतिरियमणुयादेवा०..... ॥६६४॥	पंचेव य खीराई..... ॥१६०८॥
निअमा मणुय..... ॥४५६॥	नेव्वाणसाहए जोए,..... ॥१००२॥	पंचेव य सिप्पाई घड १..... ॥२०७॥
निक्किचणा य समणा..... ॥३५५॥	नो कयपच्चक्खा०..... ॥१५८४॥	पंचुप्पणंगगाही उज्जु०..... ॥७५७॥
निक्कूडं सविसेसं..... ॥१५४४॥	नो तिबिहतिविहेणं..... ॥१५८५॥	पथं किर देसित्ता..... ॥१४६॥
निक्खंतो हत्थिसीसा..... ॥भा. १५१॥	नोउवगरणे जा सा..... ॥पा. ८०॥	पंसू अच्चित्तरओ..... ॥१३३३॥
निक्खेवे १ गट्ट २..... ॥१४२९॥	नोसुअकरणं दुविहं..... ॥१०२४॥	पंसू य मंसरुहिरे..... ॥१३३२॥
निच्च चिय जुवइ०..... ॥ध्या. ३५॥	नोसुअपच्चक्खाणं..... ॥भा. २४४॥	पइठाणे नागवसू..... ॥१२८६॥
निच्छयओ पुत्रेय-को..... ॥७१६॥	[प]	पउमस्स कुमारत्तं..... ॥२८२॥
निच्छिन्नसव्वदुक्खा..... ॥९८८॥	पंच चओ..... ॥१६०३॥	पउमाभवसुपुज्जा..... ॥३७६॥
निज्जंतं मुत्तूणं..... ॥१३६१॥	पंच य पुत्तसयाई..... ॥३४५॥	पउमुत्तरे १ महाहरि १०..... ॥४००॥
निज्जवण भद्गुप्ते वीसुं..... ॥७७६॥	पंच य महव्वयाई..... ॥१२४९॥	पउरत्राणापढमा..... ॥पा. ३४॥
निज्जामगरयणप्पणं..... ॥९१४॥	पंच सया चुलसीया..... ॥७८३॥	पक्कणकुले वसंतो..... ॥११९३॥
निज्जायकारणमी..... ॥१५७७॥	पंचउरहते वंदति..... ॥४१९॥	पक्खेव डहणमोसहि..... ॥भा. ११॥
निहामत्तो न सरइ..... ॥१५२८॥	पंचणहं किइकम्मं..... ॥११०८॥	पगडीणं अण्णासुवि..... ॥५७२॥
निहोसं सारवत्तं..... ॥८८५॥	पंचणहं पंचसया..... ॥५९७॥	पच्चक्खाएण कया..... ॥१६१५॥
निद्धमगं च गामं..... ॥७२७॥	पंचणहं वण्णाणं जो..... ॥७३१॥	पच्चक्खाणं उत्तर०..... ॥१५६५॥
निमित्ते १ अत्थसत्थे २..... ॥९४४॥	पंचणहमणुवयाणं..... ॥प्र.॥	पच्चक्खाणं जाणइ..... ॥भा. २४९॥
निम्मच्छियं महं..... ॥७२८॥	पंचत्थिकायमइयं..... ॥ध्या. ५३॥	पच्चक्खाणं सव्वनु०..... ॥भा. २४८॥
निम्मलदगारयवण्णा..... ॥९६१॥	पंचमहव्वयजुत्तो..... ॥११९८॥	पच्चक्खाणं सेयं..... ॥भा. १४४॥
नियआलयाओ गमणं..... ॥प्र.॥	पंचमियाए अंसखडि..... ॥पा. ३५॥	पच्चक्खाणं पच्च०..... ॥१५५८॥
नियमा चित्तं झाणं..... ॥१४९०॥	पंचविहं आयारं..... ॥९९४॥	पच्चक्खाणमि कए..... ॥१५९६॥
नियमा जिणेसु उ..... ॥११३७॥	पंचविहअसज्जायस्स..... ॥१३६३॥	पच्चक्खाणमिणं..... ॥१६२३॥
नियमा मणुयगईए..... ॥१८४॥	पंचविहे माणुस्से..... ॥भा. ८०॥	पच्चक्खाणमिणं १०..... ॥२३७॥
निययमहिओ व..... ॥१४३७॥	पंचसय १ अद्धपंचम २..... ॥३९२॥	पच्चक्खाणस्स फलं..... ॥१६२२॥
निवणुस्सिओ..... ॥१४६२॥	पंचसया चुलसीया..... ॥भा. १४१॥	पच्चक्खाणो विउ०..... ॥१२७८॥
निववल्लभबहुपक्खमि..... ॥पा. १८॥	पंचसया चोयाला..... ॥भा. १३५॥	पच्चक्खे दट्ठणं..... ॥८७९॥
निव्वाणं १ चिइगागिई..... ॥४३५॥	पंचहि समणसएहि..... ॥३०९॥	पच्चयणिक्खेवो..... ॥७४९॥
निव्वाणगमणकाले..... ॥ध्या. ८१॥	पंचाणउइ सहस्सा १७..... ॥३०५॥	पज्जवकाओ पुण..... ॥१४४५॥
निव्वाणमंतकिरिआ सा..... ॥३०६॥	पंचाणउइ सहस्सा ६..... ॥३९६॥	पज्जोसवणाइ..... ॥१५७०॥
निसीहया नमुक्कारे..... ॥१३७९॥	पंचासइ आयामा..... ॥भा. ९३॥	पट्टवणओ अ दिवसो..... ॥१५७२॥
निसीहिआ आसज्जं..... ॥प्र.॥	पंचासीइ सहस्सा ६..... ॥४०७॥	पट्टविय वदिए वा..... ॥१३८६॥
निस्सकियनिकंखिय..... ॥१५६४॥	पंचासीइ १ पणत्तरी..... ॥४०६॥	पट्टवियमि सिल्लोगे..... ॥१४०१॥
निह्माइ इव्व भावा०..... ॥८९०॥	पंचिदियाण इव्वे..... ॥१३५१॥	पडिकमणं देसिय..... ॥१२४८॥
नीयावासविहारं..... ॥११७६॥	पंचिदिएहि जा सा सा..... ॥पा. ८॥	पडिकमणं पडिक०..... ॥१२३२॥
नीरुयत्ताए अयलो..... ॥७४८॥	पंचेव १ अद्धपंचम २..... ॥३७८॥	पडिकमणं पडिय०..... ॥१२३४॥

पडिकमणे सज्जाए ॥१२०१॥	पण्णा छायालीसा.... ॥६५०॥	पालंति जहा गावो ॥११५॥
पडिकुडुदिणे ॥भा. १८१॥	पत्ते वसंतमासे आ०..... ॥१३१६॥	पावं छिंदइ जम्हा ॥१५१०॥
पडिक्कमामि गोवरच०... ॥सू.॥	पत्तेयबुद्धकरणे..... ॥११५२॥	पावंति जहा पारं ॥११२३॥
पडिजगिगथमि पढमे ॥१३१८॥	पत्तेयमक्खराइं,.... ॥१७॥	पावंति निव्वुडपुरं ॥१०६॥
पडिणीयसरीरछुहणे ॥पा.६८॥	पयइठिइपएसाणु०..... ॥ध्या.५१॥	पाववहुमुसावाए ॥१५४१॥
पडिमा भद् महाभद् ॥४९६॥	पयलायंत सुसुत्तो..... ॥१४८३॥	पावुग्धाई कीरह ॥१५४०॥
पडिलेहणा दिसा ॥१२७३॥	पयलायइ पडिपु० ॥१५४६॥	पासत्थाई वंदमा०..... ॥११०९॥
पडिसिद्धाणं करणे ॥१२७२॥	परमोहि असंखिज्जा,.... ॥४५॥	पासत्थो ओसन्नो होइ ॥प्र०॥
पढमं जोगे जोगेसु... ॥ध्या.८३॥	परवसणं अहिनंदइ..... ॥ध्या. २७॥	पासस्स कुमारत्तं ॥२९९॥
पढमं दिट्ठिजुद्धं ॥भा. ३२॥	परिआओ पव्वज्जाऽ..... ॥४१२॥	पासो अरिद्वेमे ॥२३२॥
पढममि सव्वजीवा.... ॥७९१॥	परिजाणिऊण जीवे ॥८७८॥	पिट्ठीचंपा वासं ॥४७८॥
पढमबीयाण पढमा.... ॥१६८॥	परिजाणिऊण ठिओ.... ॥प्र.॥	पियधम्मो दहधम्मो ॥१३७६॥
पढमस्स बारसंगं ॥२३६॥	परिणिव्वया गणहरा.... ॥६५८॥	पिसुणासब्भासब्भू०..... ॥ध्या. २०॥
पढमाणुओगसिद्धो ॥२६४॥	परिभासणा उ.... ॥भा. ३॥	पुक्खवरदीवड्डे ॥सू.॥
पढमित्थ इंदभूई ॥५९३॥	परियाय बंधवेरं ॥भा. २०५॥	पुच्छंताण कहेइ ॥४३७॥
पढमित्थ वइरणभो.... ॥१७६॥	परियायपरिसपुरिसे.... ॥११२९॥	पुटुं सुणेइ सद्दं..... ॥५॥
पढमित्थ विमलवाहण.... ॥१५५॥	पलिआसंखिज्जइमे ॥८९८॥	पुट्ठो जहा अबद्धो.... ॥भा. १४३॥
पढमित्तुअस्स उदए ॥१४७५॥	पलिओवमदसभाए.... ॥१६१॥	पुढविं तसपाणास०..... ॥पा. ८२॥
पढमित्तुयाण उदए.... ॥१०८॥	पल्लय १ गिरिस०..... ॥१०७॥	पुढवी आउक्काए ॥पा.३॥
पढमो अकालमच्चू ॥१९४॥	पवयणनीहूयाणं जं.... ॥७८७॥	पुणरवि अ समोसरणे ॥३६७॥
पढमो चउदसपुक्खी.... ॥१७७॥	पव्वइयाण व ॥१५२४॥	पुणरवि भदिअनगरे ॥४८७॥
पढमो धणूणासीई १ ॥४०३॥	पव्वज्ज पुट्टिले ॥४५०॥	पुत्तो धणंजयस्सा ॥४४९॥
पढमो य कुमारत्ते.... ॥१६४॥	पव्वज्जाए जुगं.... ॥भा.१७९॥	पुत्तो पयावइस्सा ॥४४७॥
पणतीसा ६ तीसा ७ ॥३९३॥	पव्वज्जाए पढमं ॥५३६॥	पुव्वावरसंजुत्तं वेरगं०..... ॥पा. १५॥
पणय चउक्कं च ॥१५६३॥	पसंते आसणत्थे य, ... ॥१२००॥	पुरिमंतरजि भूयगुह.... ॥भा.१३६॥
पणया पच्चंतनिव्वा ॥१०९०॥	पाओसि अट्टरत्ते ॥१३९४॥	पुरिमेण पच्छिमेण.... ॥१८२॥
पणवीसं तु सहस्सा ॥२७३॥	पाडलिपुत्त महागिरि ॥१२८४॥	पुरिमेण० ॥४५४॥
पणवीसमद्धतेरस ॥१५३५॥	पाडलिपुत्त हुयासण ॥१३००॥	पुरिसज्जाएऽवि तहा.... ॥६७९॥
पणवीससहस्साई ॥२८६॥	पाणवहुमुसावाए ॥भा.२४५॥	पुक्खं च जं तदुत्तं ॥१४८७॥
पणवीसा (आवस्सगं).... ॥१२०७॥	पाणीपत्तं ३ गिहि०..... ॥४६३॥	पुक्खं ठंति य गुरु णो ॥१५४७॥
पण्णं पुक्खसहस्सा ॥२८५॥	पाभाइयकालमि उ ॥१३९९॥	पुक्खं दव्वालोयण.... ॥पा.३६॥
पण्णरस २१ दस ॥३८०॥	पायच्छित्तपरु वण ॥१३२१॥	पुक्खंते होज्ज जुगं ॥८३३॥
पण्णरस सयसहस्सा ॥२७९॥	पायसमा ऊसासा ॥१५४२॥	पुक्खकयब्भासो ॥ध्या. ३०॥
पण्णरस सयसहस्सा ॥२८९॥	पारंपरप्पसिद्धी ॥११६७॥	पुक्खपडिवज्जगा पुण ॥८०८॥
पण्णरसि माहबहुले ॥२४६॥	पारिट्ठावणियविहिं ॥पा. १॥	पुक्खप्पओगओ चिय.... ॥ध्या.८५॥

पुव्वभवजम्मभामं....	॥१५२॥	बहुरय जमालिपभवा....	॥७७९॥	भरहमि अद्धमासो....	॥३४॥
पुव्वमदिट्टमस्सुअम०.....	॥१३९॥	बहुरय एस अव्वत्त०.....	॥७७८॥	भरहसिल १ पणिअ २.....	॥१४०॥
पुव्वेसयसहस्साइं पंच	॥२८३॥	बहुसालगसालवणे	॥४८९॥	भरहसिल १ मिढ २	॥१४१॥
पुव्वाइंआसु महा०	॥८१०॥	बाढंति भाणिऊ०.....	॥भा.५३॥	भरहस्स रू वकम्मं ८	॥भा. १४॥
पुव्वाणुपुव्वि न कमो	॥१००८॥	बाणउई चउहत्तरि....	॥६५५॥	भरहो पसन्नचंदो	॥११५१॥
पुव्वि उक्खित्ता	॥भा. ९८॥	बारवइ अरहमित्ते	॥१३०९॥	भरु यच्छंमि य	॥१३१७॥
पुव्वि कयाइ....	॥भा. २१॥	बारवई वेयरणी	॥१३०६॥	भरु यच्छे जिणदेवो	॥१३०५॥
पुस्से ९ पुणव्वसू १०	॥३२८॥	बारस चेव य वासा	॥५३७॥	भवणवइवाणम०.....	॥भा. ६४॥
पुहवी य वारुणी....	॥६४८॥	बारस वासे अहिए	॥५३४॥	भवणवइवाणमं०.....	॥भा.११५॥
पोअण १ बारवइ०.....	॥४०८॥	बारस सोलस....	॥६५४॥	भवणवइवाणमंत०.....	॥भा. १०॥
पोराणयगयदप्पो	॥भा.२१२॥	बारसंगो जिणक्खाओ	॥१९७॥	भवणवइवाणमंतरजोइस०	॥३४६॥
पोसस्स पुणिमाए	॥२४८॥	बारसविहे कसाए....	॥११३॥	भवणवई जोइसिया	॥५६०॥
पोसस्स सुद्धछट्ठी	॥२४७॥	बालो अबाल०.....	॥भा.७३॥	भवसिद्धिओ उ	॥८१३॥
प्रणिपत्य जिनवरे....	॥११॥	बावीसं तित्थयरा	॥१२४७॥	भाइयपुणाणियाणं	॥५८५॥
[फ]		बाहिरखित्तंमि	॥१२२३॥	भावसुअसहकरणे	॥१०२६॥
फगुणबहुलिकारंसि	॥२४१॥	बाहिरलंभे भज्जो.....	॥६२॥	भावुगअभावुगाणि.....	॥१११५॥
फगुणबहुले एक्का०.....	॥३४०॥	बाहुबलिकोवकरणं	॥३४९॥	भावे खओवसमिए....	॥१०४॥
फगुणबहुले छट्ठी	॥२४४॥	बिंदु य छीए य	॥१३८१॥	भावे पसत्थमियरं.....	॥१४५१॥
फइडा य असंखिज्जा.....	॥६०॥	बिइयंमि होति	॥५६३॥	भावे सव्वोदइओ०....	॥भा.१८९॥
फइडा य आपुगामी.....	॥६१॥	बिइयकसायाणुदए....	॥१०९॥	भासग परित्त....	॥१५॥
फासियं पालियं.....	॥१५१५॥	बोडियसिबभूईओ....	॥भा. १४८॥	भासा असच्चमोसा	॥१०९५॥
फिडियंमि अइहरत्ते.....	॥१३९६॥	[भ]		भासासमसेढीओ....	॥६॥
फुसइ अणत्ते	॥१७६॥	भगवं अदीणमणसो	॥३१८॥	भिक्खायरियाइ	॥१४२६॥
[ब]		भट्टेण चरित्ताओ	॥११६०॥	भिन्नविसयं निसिद्धं	॥१२२८॥
बंधणसाडुभयाणं....	॥भा. १७१॥	भणइ अ आहिडिज्जा....	॥७७०॥	भिसिणीपत्तेहिअरे	॥२००॥
बंधणगामे नंदोवनंद	॥४७५॥	भणइ अ धारेअव्वा....	॥७७१॥	भीमइहास हत्थी	॥भा. ११२॥
बत्तीसदोसपरिसुद्धं	॥१२१४॥	भणियं दसविहमेयं	॥१५८२॥	भूआपरिणयविगए	॥१०२१॥
बद्धमबद्धं तु सुअं	॥१०२०॥	भत्तं वा पाणं वा	॥११८६॥	भोगांमि चक्किमाई ७	॥१०४४॥
बलदेववासुदेवा	॥४०४॥	भत्तिविहवाणुरूपं	॥५८२॥	भोगफलं बाहुबलं....	॥१७८॥
बलिपविसणसमकालं	॥५८६॥	भत्तीइ जिणवराणं	॥१०९७॥	भोगसमत्थं पाणं	॥भा. ७८॥
बहली अ जोणगा	॥३३७॥	भत्तीइ जिणवराणं	॥१०९८॥	भोगसमत्थं नाडं	॥११५॥
बहलीअडंबइल्लाजोणग....	॥३३६॥	भत्ते पाणे सयणासणे...॥भा. २३६॥		[म]	
बहिआ य णाय०.....	॥भा. १११॥	भद् १ सुभद्दा २	॥४१०॥	मंखलि मंख सुभद्दा	॥४७३॥
बहिधोयरद्धपक्के	॥१३५४॥	भद् च महाभद्	॥५३०॥	मंडियमोरियपुत्ते	॥५९४॥
बहुमज्झदेसभागे	॥१६३॥	भदिलपुर १० सीह०.....	॥३८३॥	मंदिरे अग्गिभूई	॥४४२॥
बहुयाण सदयं	॥भा.२१४॥	भरन्तिथरणसमत्था	॥१४३॥	मगसिरसुद्धिकारसि	॥२५१॥

मगहा गोब्बरगामे....	॥६४३॥	माउयपयति नेयं	॥भा. २३३॥	मूलत्तरगुणरू वस्स	॥प्र.॥
मगहा गोब्बरगामो	॥४९३॥	मागहमाई विजयो	॥३४८॥	मूसाइ महाकायं	॥भा.२२१॥
मगहारायगिहाइसु	॥२३४॥	माणुस्स खेत जाई	॥८३१॥	मेरु गिरितुंगसरिसो	॥१२५६॥
मगसिरसुद्धइक्कारसीइ....	॥२५०॥	माणुस्सयं चउद्धा	॥१३५६॥	मेरु गिरीसमभारे न	॥३५१॥
मग्गे १ अविप्पणा०.....	॥९०३॥	मायरं पियरं वावि	॥११९७॥	मोत्तुं गिलाणकज्जं.....	॥पा. २९॥
मच्छुव्वत्तं मणसा	॥१२०९॥	माया य रु हसोमा....	॥७७५॥	मोत्तूणमेसिभिव्कं सेसाण..	॥७८५॥
मज्जणणिसेज्जअक्खा....	॥७०३॥	मायाए उस्सगं सेसं	॥१५४३॥	मोरी नजलि बिराली...	॥भा.१३८॥
मज्झत्थस्स उ	॥ध्या. ११॥	मारणया जीववहो २१...	॥भा. १९॥	मोरीयसन्निवेसे दो....	॥६४४॥
मडयं मयस्स	॥भा. २६॥	मासं पाओवगया....	॥६५१॥	मोसलि संधि, ...	॥५१०॥
मणपज्जवनाणं.....	॥७६॥	मासे २ अ तवो	॥१५७३॥	मोहपयडीभयं अभि०....	॥१४५६॥
मणपरिणामो अ	॥भा. ८९॥	माहकुंडगामे	॥४५७॥	मोहे १ य झाण २.....	॥भा. ११४॥
मणसहिण उ	॥१४८८॥	माहेसरीउ सेसा पुरिअं....	॥७७२॥	[य]	
मणसा वावारंतो	॥१४८०॥	मिगावई १ उमा	॥४०९॥	यद्यपि मया तथा....	॥२॥
मणिआई दोराइसु	॥भा. १५॥	मिच्छत्तकालियावाय०	॥९१३॥	[र]	
मणिकणगरयणचित्तं	॥५४५॥	मिच्छत्तपडिक्कमणं.....	॥१२५१॥	रज्जाइच्चाओउविअ २	॥२१३॥
मणिकणगरयणचित्ते	॥५४७॥	मिच्छत्तमोहणिज्जा	॥१०९३॥	रत्तुक्कडा उइत्थी	॥१३५७॥
मणिरयणहेमयाविय	॥५५०॥	मिच्छभयघोसण.....	॥१३२५॥	रहवीरपुरं नयरं दीवग....	॥भा. १४६॥
मणुए चउमणययरं	॥५६५॥	मिच्छदिट्ठीयाणं जं....	॥७८८॥	राइणियं वज्जेत्ता....	॥६७१॥
मणुएहिं खलु जा....	॥पा.९॥	मिस्ति मिउमद्वत्ते	॥१५०७॥	राओन्नणीयसीहासणे	॥५८९॥
मयहरगागारेहिं अन्न०.....	॥१५७६॥	मिस्ति मिउमद्वत्ते....	॥६८६॥	रागहोसकसाए (य), ...	॥९१८॥
मयहरपगए बहुप०.....	॥१३४८॥	मिहिला २१ सोरिअ०.....	॥३८४॥	रागहोसकसायास०.....	॥ध्या.५०॥
मरु देवी १ विजय २.....	॥३८५॥	मिहिलाए लच्छिधरे	॥भा.१३२॥	रागेण व दोसेण.....	॥भा. २५३॥
मलए पिसायरू	॥५०८॥	मुक्कधुरासंपागडसेवी०....	॥११२७॥	रागेण व दोसेण	॥१४१३॥
मल्लिस्सवि वाससयं	॥२९५॥	मुणिचंद कुमाराए	॥४७७॥	रागो दोसो मोहो	॥ध्या. १३॥
महरिहसिज्जारूहणमि....	॥१०८५॥	मुणिसुव्वए नमिमि	॥४१८॥	रायकुलेसुउवि जाया	॥२२२॥
महिया उ गम्भमासे.....	॥भा.२१९॥	मुणिसुव्वओ अ	॥३८१॥	रायगिह विस्सन्दी	॥४४४॥
महिया य भिन्नवासे	॥१३२८॥	मुत्तपुरीसनिरोहे जिण्णा०..	॥७२६॥	रायगिह विस्सभूर्ई	॥४४५॥
महुपुगलाईं तिन्नि	॥१६०९॥	मुहपुगलरसयाणं	॥१६११॥	रायगिहमगहसुंदरि	॥१३१५॥
महुरपरिणाम सामं १.....	॥१०३१॥	मूअं हुंकारं वा,....	॥२३॥	रायगिहे गुणसिलए....	॥भा.१२८॥
महुराए जउण राया	॥१२८३॥	मूढनइयं सुयं कालियं....	॥७६२॥	राया आइच्चजसो	॥३६३॥
महुराए जिणदासो	॥४७०॥	मूढो व दिसिज्झ०.....	॥१३८२॥	राया इह तित्थयरो	॥१३२६॥
महुसिन्ध १७ मुदि १८	॥९४२॥	मूयं च डडूरं चैव, ...	॥१२१२॥	राया करेइ डंडं सिट्ठे	॥१९८॥
मा मे एजउ काउत्ति	॥१४७६॥	मूलगुणउत्तरगुणे	॥१६१६॥	राया व रायमच्चो	॥५८४॥
मा मे चलउत्ति	॥१४७८॥	मूलगुणाणं लभं....	॥१११॥	रु षं टंक्क विसमा०.....	॥११३९॥
मा वेअणा उ तो	॥१४२३॥	मूलगुणावि य दुविहा	॥प्र.॥	रु षं पत्तेयबुहा टंक्क	॥११४०॥

रोगहरणं तिगिच्छ १७... ॥भा. १८॥	वणसंडोव्व कुसु०.... ॥भा. १०१॥	विडला विमला ॥१३७॥
रोहा य सत्त वेयण ॥४६४॥	वणणेण वासुदेवा ॥४०२॥	विगालिदिहं जा सा.... ॥पा.७॥
रोहीडगं च नयरं ॥१३११॥	वत्तणा संधणा ॥६९९॥	विच्छुय सप्पे मूसग... ॥भा.१३७॥
रोहेइ वणं छट्टे हिय०..... ॥१४२४॥	वत्थूओ संकमणं ॥७५८॥	विज्जसुअस्स.... ॥१७३॥
[ल]	वत्तरसगंधसंठाण०.... ॥भा. २०४॥	विज्जाचरणनएसुं ॥१०५३॥
लक्खं १२ अट्टसयाणि.... ॥२६२॥	वयएक्कगसंजोगाण ॥प्र.॥	विज्जाण चक्कवट्ठी ॥१३२॥
लग्गुद्धियं बीए ॥१४२२॥	वरकणगतविअगोरा ॥३७७॥	विणओ सासणे..... ॥१२१७॥
लद्धिल्लिअं च बोहिं ॥१०९९॥	वरपडहभेरिझल्ल०.... ॥भा. १०४॥	विणओणएहिं.... ॥१३८॥
लद्धिल्लिअं च बोहिं ॥११००॥	वरवरिआ घोसिज्जइ ॥१२१९॥	विणओवयार ॥१२१६॥
लद्धूण य सम्मत्तं.... ॥१४७॥	वरवरिआ० ॥भा. ८४॥	वित्तासेज्ज हसेज्ज..... ॥पा. ४०॥
लाउअ एरंडफले ॥१५७॥	वसुरद्धिमल्लसयणांमि... ॥१०८९॥	वित्ति उ सुवण्ण० ॥५८०॥
लाढेसु य उवसग्गा ॥४८२॥	ववगयमोहा समणा ॥३५६॥	विमलतणुबुद्धि ॥१०८६॥
लाहा हु ते सुलद्धा ॥४२७॥	ववहारे १२ नीइ १३ ॥२०४॥	विमलमणंतइ धम्मो ॥३७१॥
लिंगं जिणपण्णत्तं..... ॥११३२॥	ववहारोऽविहु बलवं ॥भा.१२३॥	विरयाविरई संवुडम०..... ॥८६३॥
लिंगाई तस्स ॥ध्या. २६॥	वसभे य इंदकेऊ ॥भा.२०९॥	विसमंमि समा०..... ॥ध्या. ४३॥
लिप्पगहत्थी हत्थित्ति..... ॥१४३४॥	वसहि निवेसण..... ॥पा.५४॥	विसमा जइ होज्ज..... ॥पा.४९॥
लेहं लिवीविहाणं ॥भा. १३॥	वसहिनिवेसणसाही..... ॥पा.५५॥	विसयसुहनिअत्ताणं ॥१००४॥
लोईदिअमुंडा संजया ॥३५४॥	वसुभूई धणमित्ते.... ॥६४७॥	विहिगहियं विहिभुत्तं ॥१६१३॥
लोए वेए समए ॥१६०७॥	वाए पराजिओ.... ॥भा. १४०॥	वीरं अरिट्टेर्मी पासं ॥२२१॥
लोगस्सुज्जोअगरा ॥१०६१॥	वाणारसी य कोडे ॥१३०८॥	वीरं सुक्कज्जाण०..... ॥ध्या. १॥
लोगस्सुज्जोयगरे, धम्म०.... ॥सू.॥	वाणारसी य णयरी ॥१३१२॥	वीरवरस्स भगवओ ॥४७१॥
लोभाणु वेअंतो जो.... ॥११७॥	वाणियगामायावण ॥४९५॥	वीरियभावे य तहा.... ॥७५२॥
[व]	वायणपडिसुणणाए.... ॥६८९॥	वीरियसजोगयाए ॥१५१५॥
वदणचिइकिइक्रम्पं..... ॥११०३॥	वायनिसग्गुड्डोए जा०... ॥१५१४॥	वीरो अरिट्टेर्मी ॥२२६॥
वदामि महाभागं.... ॥८१॥	वायाईधाऊणं ॥१४७०॥	वीसमिऊण नियंठो.... ॥१२४॥
वदिज्जमाणा न ॥८६६॥	वायाए नमोक्कारो ॥११२८॥	वीसरसद्दु अते ॥भा.२३०॥
वइसाहसुद्धएक्कारसीए.... ॥७३४॥	वारण सणंकुभारे ॥५१९॥	वीससकरणमणाई... ॥भा. १५४॥
वक्खाणंसमत्तीए.... ॥७१०॥	वालुय पंथे तेणा ॥५०७॥	वीसा दो वाससया ॥भा.१३१॥
वक्खित्तपराहुते अ ॥११९९॥	वाघाए तइओ सिं ॥१३७१॥	वुड्ढी वा हाणी.... ॥५९॥
वच्चंते जो उ कमो.... ॥भा.२०७॥	वासत्ताणावरिया ॥१३३१॥	वेट्टाई सुरभिं ॥५४६॥
वच्चगोणी १ खुज्जा.... ॥१३३॥	वाससहस्सं १ बारस २.... ॥२३८॥	वेउव्विअसंघाओ.... ॥भा. १६७॥
वच्चह हिंडह न ॥५१२॥	वासाण कुमारत्तं ॥२८७॥	वेज्जे मेंठे तह ॥८४६॥
वज्जंतऽवज्जभीरू ॥३५८॥	वासासु य तित्रि..... ॥१३९१॥	वेसमणवयणसंचो०.... ॥भा. ६८॥
वज्जरिसहसंधयणा.... ॥१५७॥	वासीचंदणकणो जो.... ॥१५५१॥	वेसालि भूयणंदो ॥५१८॥
वड्ढते परिणामे ॥८२३॥	वासोदयस्स व जहा ॥५७७॥	

वेसालीए पडिमं ॥४९४॥	संती कुंथू अ अरो ॥४९७॥	सत्तेया दिद्विआ..... ॥७८६॥
वोग्गह दंडियमादी..... ॥१३४५॥	संदिद्वो संदिद्वस्स..... ॥७००॥	सदहण जाणणा खलु..... ॥७५३॥
[स]		
संकाइदोसरहिओ ॥ध्या. ३२॥	संबोहण १ परि० ॥२०९॥	सद्दाइएसु रागं दोसं ॥१४२७॥
संकेयं चेव अद्धाए, ... ॥१५६७॥	संभिण्णं पासंतो..... ॥१२७॥	सद्दाइविसयगिद्धो ॥ध्या. १७॥
संखाईआओ खलु, ... ॥२५॥	संमत्तस्स सुयस्स ॥८११॥	सद्दाइविसयसाहण..... ॥ध्या. २२॥
संखाईएऽवि भवे ॥५९०॥	संमसुआणं लंभो ॥८०७॥	सन्निहियाण वडारो ॥१३८५॥
संखिज्ज मणोदब्बे, ... ॥४२॥	संवच्छरमुक्कोसं ॥१४६०॥	सपडिक्कमणो धम्मो ॥१२४५॥
संखिज्जमि उ काले, ... ॥३५॥	संवच्छरेण धूअं ॥भा. ३४॥	सय्यं च तरु व०..... ॥भा. ७५॥
संखिज्जमसंखिज्जो, ... ॥६७॥	संवच्छरेण भिक्खा ॥३१९॥	सय्यं सयणे जणाणी..... ॥१०९१॥
संखिज्जाऊ चउरो ॥८११॥	संवच्छरेण होही ॥२१६॥	समणं वदिज्ज ॥११०७॥
संखेज्जजोयणा खलु, ... ॥५२॥	संवच्छरेण०..... ॥भा. ८१॥	समणा तिदंडविरया ॥३५३॥
संगमथेरायरिओ ॥११७८॥	संवट्ट मेह आर्यसगा ॥१८८॥	समणो उ वणिब्ब ॥१४०६॥
संगहकाओऽणोगावि ॥१४४४॥	संवरकयनिच्छिदं ॥ध्या. ५९॥	समत्तस्स सुयस्स ॥८४९॥
संगहियपिडियत्थं संग०..... ॥७५६॥	संवरविणिज्जराओ ॥ध्या. ९६॥	समभाविमि ठियप्पा ॥१५०५॥
संगाणं च परिण्णां, ... ॥१२७९॥	संवरियासवदारा ॥१४६७॥	समभूमेवि अडभरो..... ॥भा. २७८॥
संघयण रू व संठाण ॥५७१॥	संविग्गअण्णसंभो०..... ॥भा. २४६॥	समया सम्पत्त ॥१०३३॥
संघयणं संठाणं..... ॥१६०॥	संसरिअ थावरो ॥४४३॥	समयावल्लिअमुहुत्ता..... ॥भा. ११९॥
संघायणपरिसाडो..... ॥भा. १६८॥	संसार पडिक्कमणं ॥१२५२॥	समयावल्लिय मुहुत्ता.... ॥६६३॥
संघायभेअतदु०..... ॥भा. १५५॥	संसारसागराओ उब्बुड्डो..... ॥१७॥	समवाइअसमवाइं..... ॥७३८॥
संघायमेगसमयं ॥भा. १६३॥	संसारअडवीए ॥९०९॥	समवाओ गोद्वीणं..... ॥भा. २०॥
संजमघाउप्पाते ॥१३२४॥	सक्कीसाणा पढमं,..... ॥४८॥	समहिंसा कप्प..... ॥भा. ११९॥
संजमजोए अब्भुट्टियस्स.. ॥६८२॥	सक्को अ तस्सम०..... ॥भा. ७७॥	समिला पम्भट्टा ॥८३४॥
संजमजोए..... ॥६८१॥	सक्को अ देवराया ॥४९८॥	समुदुण १ वाय० ॥८८९॥
संजमजोएसु सथा ॥११७१॥	सक्को वंसदुवणे ॥१९०१॥	समुसरण भत्त उग्गह ॥३६२॥
संजयमणुएहि जा..... ॥भा. १०॥	सग्गहनिब्बुड एव..... ॥१३४४॥	समोसरणे केवइया ॥५४३॥
संजयवेमाणिस्थी..... ॥भा. ११६॥	सचरित्तपच्छथावो ॥१०४९॥	सम्पत्त ८ नाण ९ ॥८९७॥
संजोगसिद्धीइ फलं..... ॥१०२॥	सज्झायझाणतव०..... ॥१५०६॥	सम्पत्तं अचरित्तस्स ॥११६३॥
संज्ञासु दोसु सूरुो ॥१४४३॥	सज्झायमचित्तता ॥१३७४॥	सम्पत्तचरणसहिया ॥८५९॥
संतपयं पडिचत्रे ॥८९६॥	सट्ठि १८ पणापण्ण १९ ... ॥२६३॥	सम्पत्तदेसविरई ॥८५६॥
संतपयपरू वणया १ ॥८९५॥	सत्तण्हं पयडीणं..... ॥१०६॥	सम्पत्तदेसविरया ॥८५१॥
संतपयपरू वणया..... ॥१३॥	सत्तत्तरिं सवाइं ॥प्र.॥	सम्पत्तदेसविरया ॥८५०॥
संता तिथयरगुणा ॥११३३॥	सत्तवहवेहबंधणक०..... ॥ध्या. १९॥	सम्पत्तसुयं सव्वासु ॥८२२॥
संतिस्स कुमारत्तं ॥२९२॥	सत्तसहस्साणंतइजि०..... ॥३१०॥	सम्पत्तसणदिद्वो ॥९१०॥
संती कुंथू अ अरो ॥२२३॥	सत्तसु परिमिय ॥भा. २१७॥	सम्पत्तदिद्वि अमोहो ॥८६१॥
	सत्तेगट्टाणस्स उ ॥१६०२॥	सम्पत्तसुयअगारीणं ॥८५४॥

सयणासणणपाणे... ॥१५००॥	सव्वोऽविय आहारो ॥१५९१॥	सावयधम्मस्स विहिं ॥१५५९॥
सयभिसया भरणीओ..... ॥पा.४५॥	सह मरु देवाइ निग्गओ..... ॥३४४॥	साहारणओसरणे ॥५५४॥
सयमेवणुपालणियं ॥१५८६॥	सहसा कालगयमी ॥पा.३७॥	साहारणमपज्जत्तं..... ॥१२३॥
सयसाहस्सा गंथा ॥८७६॥	सा चंडवायवीचीप० ॥८३५॥	साहारणासवत्ते ॥५७८॥
सललियविल्लहल०..... ॥१२५८॥	सा पुण सदहणा ॥१५८८॥	साहीणसव्वमंतो ॥९३३॥
सवियारमत्थवज्जण०..... ॥ध्या.७८॥	सा वत्थी सिरिभद्दा ॥४७९॥	साहुं तिगिच्छिऊणं..... ॥१७५॥
सव्वं असणं सव्वं ॥१५७९॥	सा हवइ सव्व०..... ॥भा. १८८॥	सिंघाडगतिगचउक्क०..... ॥२१८॥
सव्वं च देसविरतिं ॥५६४॥	साए पुंडरीए ॥१२८९॥	सिंघाडय० ॥भा. ८३॥
सव्वं पाणइवार्यं ॥१२७१॥	सागारमणागारा,..... ॥६५॥	सिउंवरजंथाए ॥१०७२॥
सव्वंति भाणिऊणं ॥८००॥	सागारियाइ कहणं ॥१३४९॥	सिक्खा दुविधा... ॥१॥
सव्वगयं सम्मत्तं ॥८३०॥	सागेयम्मि महाबल ॥१२९८॥	सिज्जंस १ बंधदत्ते २ ॥३२७॥
सव्वगगहोभयाणं..... ॥भा. १६९॥	सादीसपज्जवसिओ..... ॥७३२॥	सिद्धत्ति अ बुद्धत्ति ॥९८७॥
सव्वजीवेहिं सुयं ॥८६०॥	साभाविय तित्ति ॥१३३४॥	सिद्धत्थपुरे तेणेत्ति ॥५११॥
सव्वत्थ अविसमत्तं ॥५७६॥	साभिग्गहा य निरभि०... ॥१५६०॥	सिद्धत्थवर्णं..... ॥भा. १०२॥
सव्वपमायरहिया ॥ध्या.६३॥	सामं १ समं च २ ॥१०३०॥	सिद्धस्स सुहो रासी ॥९८२॥
सव्वबहुअगणिजीवा,..... ॥३१॥	सामाइअमाइअं... ॥भा. ३७॥	सिद्धाण नमुक्कारो ॥९९२॥
सव्वलोए अरिहंत ॥सू.॥	सामाइयं करेमी ॥१०४६॥	सिद्धाण नमुक्कारो एवं० ॥९९१॥
सव्वविहीसु अ कुसला... ॥१०८४॥	सामाइयं च तिविहं ॥७९६॥	सिद्धाण नमुक्कारो धन्ना० ॥९९०॥
सव्वसुरा जइ रूवं ॥५६९॥	सामाइयं च पढमं..... ॥११४॥	सिद्धाण नमुक्कारो..... ॥९८९॥
सव्वाउअपि सोया ॥५७९॥	सामाइयं स मइयं ॥८६४॥	सिद्धाणं बुद्धाणं ॥सू.॥
सव्वाओवि गईओ ॥११६२॥	सामाइयमि उ कए ॥८०१॥	सिद्धिवसहिमुवगया ॥९११॥
सव्वासु बट्टमाणा ॥ध्या. ४०॥	सामाइयनिज्जुत्तिं..... ॥८७॥	सिद्धे नमसिऊणं ॥१२७०॥
सव्वे काउस्सगं करेत्ति... ॥७०६॥	सामाइयमाइयं..... ॥९३॥	सिरिगुत्तेणजवि ॥भा. १३९॥
सव्वे य माहणा.... ॥६५७॥	सामाइयाइया वा..... ॥२७१॥	सीआ साडी दीहं ॥९४५॥
सव्वेऽवि एगदूसेण ॥२२७॥	सामाणिअदेविडिं ॥५०५॥	सीआइ मज्झयारे... ॥भा. ९४॥
सव्वेऽवि एगवण्णा.... ॥३९१॥	साय सयं गोसज्जं ॥१५३३॥	सीआलं भंगसयं ॥१०४५॥
सव्वेऽवि गया ॥३९०॥	सारस्सय १ माइच्चा २..... ॥२१४॥	सीयललुक्खाऽणुचियं... ॥११८७॥
सव्वेऽवि सयंबुद्धा ॥२१२॥	सारस्सयमाइच्चा० ॥भा. ८६॥	सीयले खुइइए ॥११०५॥
सव्वेवि दव्वजोया ॥९३४॥	सारीरपिय दुविहं..... ॥१३५०॥	सीयाणे जं दिट्ठं ॥भा.२२५॥
सव्वेविअ अइयारा... ॥११२॥	सालंबणो पडंतो ॥११७३॥	सीयायवाइएहि ॥ध्या.१०४॥
सव्वेसिपि जिण्णाणं ॥३३३॥	सावगभज्जा १ सत्त०..... ॥१३४॥	सीस १ मुरो २ ॥भा.१६०॥
सव्वेसिपि नयाणं ॥१०५५॥	सावज्जजोगप्परिव० ॥७९९॥	सीसुक्कंपिय सूई ॥१५५०॥
सव्वेसिपि नयाणं ॥१६२५॥	सावज्जजोगविरओ ॥१०५२॥	सीसो पढमपवेसे ॥१२२९॥
सव्वेसुवि संठाणेसु ॥८२१॥	सावज्जजोगविरओ... ॥भा.१४९॥	सीहासणे निस० ॥भा.९७॥
सव्वेहिंपि जिणेहिं ॥३३१॥	सावत्थी उसभपुरं ॥७८१॥	सुअ णोसुअ सुअ ॥१०४१॥

सुअनाणमि अभत्ती ॥१४०९॥	सुविहिय दुविहिय ॥११२३॥	सोऊण अणाउट्ठि ॥८७७॥
सुअनाणमि वि जीवो..... ॥१४॥	सुस्सूसइ पडिपुच्छइ..... ॥२२॥	सोऊण कीरमाणी ॥५९८॥
सुकयं आणर्णि पिव ॥१५२७॥	सुहुमो य होइ..... ॥३७॥	सोरिअ सुरंवरवि अ ॥१२९५॥
सुक्कंबरा य समणा ॥३५७॥	सूरे १७ सुदंसणे १८..... ॥३८९॥	सोरियसमुद्विजए ॥१२९६॥
सुक्कज्झाणसुभाविय०..... ॥ध्या.८७॥	सूरोदय पच्छिमाए ॥५५५॥	सोलस चव सहस्सा ॥प्र.॥
सुक्काए लेसाए दो ॥ध्या.८९॥	सेएण कक्खमाई..... ॥पा. २६॥	सोलस रायसहस्सा..... ॥७१॥
सुगगीवे ९ दढहे १०..... ॥३८८॥	सेज्जं ठाणं च जदा..... ॥६९६॥	सोलस वासाणि..... ॥भा.१२७॥
सुचिरं पि अच्छमाणो..... ॥१११४॥	सेज्जं ठाणं च..... ॥६९५॥	सोहम्मकप्पवासी ॥४९९॥
सुचिरं पि अच्छमाणो..... ॥१११८॥	सेणाहिवई भोइय ॥१३४६॥	सोही पच्चक्खाणस्स... ॥भा.२४७॥
सुचिरं पि वंकुडाई ॥१३१४॥	सेयं सुजायं सुवि०..... ॥भा.२१०॥	[ह]
सुजसा १४ सुक्खया०..... ॥३८६॥	सेयपुरं ९ रिद्धपुरं १० ॥३२४॥	हत्थं मि मुहुत्तन्तो,..... ॥३३॥
सुदुगाइयं सुदु०..... ॥१२९१॥	सेयवि पोलासाढे..... ॥भा.१३०॥	हत्थिणउरं १ अओज्झा २... ॥३२३॥
सुदुतरं नासंती ॥११११॥	सेलघण कुडग..... ॥१३९॥	हत्थी छच्चित्थीओ..... ॥१६६॥
सुदुवि सम्पहिट्ठी ॥११६५॥	सेवामि सेलकाण० ॥१२६६॥	हत्थी हत्थीणिआओ ॥५०३॥
सुत्तत्थतदुभयविऊ..... ॥पा.४६॥	सेसा उ जहासंति ॥१३६७॥	हत्थुत्तरजोएणं कुंड०..... ॥४५९॥
सुत्तत्थबालवुड्ढे य ॥११८८॥	सेसा उ जहासंति ॥१५२१॥	हयं नाणं कियाहीणं, ... ॥१०१॥
सुत्तत्थो खलु पढमो,..... ॥२४॥	सेसा उ दंडनीई..... ॥१६९॥	हरिसह सेयवियाए ॥५१६॥
सुनिउणमणाइणिहणं..... ॥ध्या.४५॥	सेसाणं परिआओ ॥३०१॥	हवइ पयावइ १ बंभो ॥४११॥
सुबहुं पि सुय महीयं..... ॥१८॥	सो उस्सगो दुविहो..... ॥१४५४॥	हेऊदाहरणासंभवे य..... ॥ध्या.४८॥
सुमंगला १ जसवई २ ॥३९८॥	सो एव जिप्पमाणो..... ॥भा. ३३॥	हेरत्रिणं १ करिसए २ ॥१४७॥
सुमइस्स कुमारत्तं ॥२८१॥	सो जिणदेहाईणं..... ॥भा. २७॥	होति कमविसुद्धाओ..... ॥ध्या.६६॥
सुमई थ निच्चभत्तेण ॥२२८॥	सो दाइ तवोकम्मं ॥१५६९॥	होति सुहासवसंवर..... ॥ध्या.१३॥
सुमिण १ मवहार २..... ॥४५८॥	सो दाइ तवोकम्मं ॥१५७१॥	होइ पवित्तिनीवित्ती..... ॥७४६॥
सुय धम्म तित्थ..... ॥१३०॥	सो देवपरिगह्णिओ ॥४६०॥	होइ पसत्थं मोक्खस्स..... ॥७४१॥
सुयपडिवण्णा संपइ, ... ॥८५२॥	सो वाणरजूहवती ॥८४७॥	होइ भयंतो भयअं०..... ॥भा.१८४॥
सुयसम्म सत्तयं ॥८५५॥	सो वानरजूहवई ॥१३०७॥	होही अजिओ संभव ॥३७०॥
सुरगणसुहं समत्तं ॥१८१॥	सो विणएण उवगओ ॥४२६॥	होही ते विणिवाओ ॥२६०॥
सुरहिपुर सिद्धजत्तो ॥४६९॥	सो सोयइ मच्चुजरा०..... ॥८३८॥	होही पज्जोसवणा..... ॥१५६८॥
सुविदियजगस्स०..... ॥ध्या. ३४॥	सोउं उवट्ठियाए ॥१६२०॥	होही सगरो मघवं ॥३७४॥

પરિશિષ્ટ-૩

વિષયાનુક્રમણિકા ભાગ-૧

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
●	મંગલાચરણ	૧		મનોયોગ	૪૬
●	પ્રયોજનાદિનું વર્ણન	૨	૮-૯	ત્રિવિધ શરીરમાં રહેલા	
●	મંગલવાદ	૫		આત્મપ્રદેશોવડે ભાષાનું પ્રહણ	
●	મંગલ શબ્દની વ્યાખ્યા	૧૧		(જીવની સપ્રદેશતાની સિદ્ધિ)	૪૯
●	નામાદિ નિષ્કેષાઓની વ્યાખ્યા		૧૦-૧૧	ભાષાદ્રવ્યોવડે લોકપૂર્તિના	
	તથા નામાદિ મંગલો	૧૨		સમયો	૫૩
	✽ પાંચજ્ઞાનરૂપ નંદી ✽		૧૨	મતિજ્ઞાનના પર્યાયવાચી શબ્દો	૫૭
૧.	પાંચ જ્ઞાનના નામ	૨૧	૧૩-૧૫	સત્પદપ્રરૂપણાદિવડે મતિજ્ઞાનનું	
●	મતિ-શ્રુતજ્ઞાનના શબ્દની			સ્વરૂપવર્ણન	૫૮
	વ્યાખ્યા	૨૧	૧૬-૧૮	મતિ-શ્રુતના ભેદો	૬૮
●	મતિ-શ્રુતની સામ્યતા	૨૩	૧૯-૨૦	શ્રુતજ્ઞાનના ચૌદ ભેદો	૭૧
●	અવધિ શબ્દની વ્યાખ્યા અને		૨૧-૨૨	શ્રુતજ્ઞાનનો લાભ અને બુદ્ધિના	
	મતિ-શ્રુત સાથે સામ્યતા	૨૪		આઠ ગુણો	૭૮
●	કેવલ શબ્દની વ્યાખ્યા અને		૨૩-૨૪	શ્રવણવિધિ અને વ્યાખ્યાનવિધિ	૮૦
	મન:પર્યવજ્ઞાન સાથે સામ્યતા	૨૫	૨૫-૨૮	અવધિજ્ઞાનના ભેદો	૮૧
●	મતિ-શ્રુતનો પરસ્પર ભેદ,		૨૯	અવધિના નિષ્કેષા	૮૬
	પાંચ જ્ઞાનના ક્રમનું પ્રયોજન	૨૬	૩૦	જઘન્યાવધિ ક્ષેત્ર	૮૭
●	મતિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ (શ્રુત-		૩૧	ઉત્કૃષ્ટાવધિક્ષેત્ર	૯૦
	અનિશ્ચિત મતિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ)	૨૭	૩૨-૩૫	મધ્યમાવધિક્ષેત્ર	૯૨
૨.	શ્રુતનિશ્ચિતમતિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ	૨૮	૩૬	દ્રવ્યાદિમાં જેની વૃદ્ધિમાં જેની	
૩.	અવગ્રહાદિનું સ્વરૂપ	૨૯		વૃદ્ધિ થાય તે	૯૬
૪.	અવગ્રહાદિનું કાલપ્રમાણ	૩૩	૩૭	કાલ કરતાં ક્ષેત્રની સૂક્ષ્મતા	૯૭
૫.	શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિની પ્રાપ્તાપ્રાપ્ત		૩૮	જઘન્યાવધિમાં દેખાતા દ્રવ્યો	૯૮
	વિષયતા	૩૫	૩૯-૪૦	વર્ગણાઓનું સ્વરૂપ	૯૯
●	ઈન્દ્રિયોનું વિષયપ્રમાણ	૩૮	૪૧	ગુરુલઘુ અને અગુરુલઘુ દ્રવ્યો	૧૦૬
●	ચક્ષુ અને મન અપ્રાપ્યકારી	૩૯	૪૨-૪૩	અવધિમાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને	
૬.	મિશ્રવાસિત દ્રવ્યોનું શ્રવણ	૪૩	૪૪-૪૫	કાળનો પરસ્પર સંબંધ	૧૦૭
૭.	કાયિક/વાચિકયોગવડે શબ્દ			પરમાવધિના દ્રવ્ય,	
	દ્રવ્યોનું ક્રમશઃ પ્રહણ/મુંચન	૪૫	૪૬-૪૭	ક્ષેત્ર અને કાળ	૧૧૦
●	કાયયોગ એ જ વાગ્યોગ અને			તિર્યચ-નારકના અવધિનું	
				જઘન્યેતર પ્રમાણ	૧૧૪

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૪૮-૫૧	વૈમાનિક દેવોના અવધિનું ઊર્ધ્વ-અધો-તિર્યગ્ ક્ષેત્રપ્રમાણ	૧૧૭		આવશ્યકતા નિર્લેપા, અગીતાર્થ અસંવિગ્નનું દૃષ્ટાન્ત, આવશ્યકતા એકાર્થિક નામો, શ્રુત અને સ્કંધના	
૫૨	વૈમાનિક સિવાયના દેવોનું સામાન્યથી અવધિક્ષેત્ર પ્રમાણ	૧૧૮		નિર્લેપા, છ અધ્યયનના છ	
૫૩	જઘન્યોત્કૃષ્ટ અને પ્રતિપાતી- અપ્રતિપાતી અવધિજ્ઞાન	૧૨૦		વિષયો, ઉપક્રમાદિ ચાર અનુયોગ દ્વારોનું સ્વરૂપ, ઉપક્રમના ભેદો,	
૫૪-૫૫	સ્તિબુક વિગેરે અવધિના આકારો	૧૨૧		બ્રાહ્મણિ વિગેરેના દૃષ્ટાન્તો, ગુરુની આરાધનાનું મહત્વ, શાસ્ત્રીયોપ-	
૫૬	દેવ-નારકોને અનુગામી, શેષોને ત્રણ પ્રકારે અવધિજ્ઞાન	૧૨૩		ક્રમના ભેદો, અનાનુપૂર્વના ભાંગાઓની પ્રાપ્તિનો ઉપાય,	
૫૭-૫૮	ક્ષેત્રાદિને આશ્રયી જઘન્યેતર અવધિનું અવસ્થાન	૧૨૪	૮૦-૮૨	ઉપોદ્ધાતનિર્ધુક્તિનો અવસર ઉપોદ્ધાતનિર્ધુક્તિનું મંગલ	૧૪૮
૫૯	દ્રવ્યાદિને આશ્રયી વૃદ્ધિ-હાનિ	૧૨૬		(તીર્થનું સ્વરૂપ)	૧૭૩
૬૦-૬૩	તીવ્ર-મંદ તથા પ્રતિપાતોત્પાદ દ્વાર	૧૨૮	૮૩-૮૬	આવશ્યકાદિશ્રુતજ્ઞાન નિર્ધુક્તિની પ્રતિજ્ઞા	૧૮૦
૬૪	અવધિજ્ઞાનમાં જઘન્યાદિથી કેટલા પયયો દેખાય ?	૧૩૧	૮૭	સામાયિકનિર્ધુક્તિની પ્રતિજ્ઞા (દ્રવ્યપરંપરાનું દૃષ્ટાન્ત)	૧૮૩
૬૫-૬૬	જ્ઞાન, દર્શન, વિભંગ અને દેશદ્વાર	૧૩૨	૮૮	નિર્ધુક્તિશબ્દનો અર્થ	૧૮૫
૬૭	બાહ્ય-અબાહ્યાવધિનું ક્ષેત્ર પ્રમાણ	૧૩૫	૮૯	તીર્થકર-ગણધરોની શ્રીલાદિ સંપત્તિ	૧૮૬
૬૮-૭૦	ગત્યાદિદ્વારોનો અતિદેશ અને ઋદ્ધિઓનું વર્ણન	૧૩૭	૯૦-૯૨	સૂત્રરચના, તેનું પ્રયોજન	૯૯
૭૧-૭૫	વાસુદેવાદિનું શારીરિક બલ	૧૪૧	૯૩	શ્રુતજ્ઞાનની શરૂઆત / અંત, તેનો સાર નિર્વાણ	૨૦૨
૭૬	મનઃપર્યવજ્ઞાનનું સ્વરૂપ	૧૪૩	૯૪-૯૭	પવન વિનાના વહાણની જેમ તપ-સંયમ વિનાની વ્યક્તિને	૨૦૪
૭૭	કેવલજ્ઞાનનું સ્વરૂપ	૧૪૫		શ્રુતમાત્રથી મોક્ષાભાવ	
૭૮	પ્રજ્ઞાપનીય પદાર્થોની દેશના અને તે દેશના વચનયોગ છે.	૧૪૬	૯૮-૧૦૧	આંધળાને કરોડો દીપકોની જેમ ચારિત્રરહિત જીવનું ઘણું	૨૦૭
૭૯	સ્વ-પર પ્રકાશક હોવાથી શ્રુતજ્ઞાનનો અધિકાર	૧૪૮		શ્રુત પણ નિરર્થક	૨૧૦
	❁ પીઠિકા વિવરણ સમાપ્ત ❁		૧૦૨	આંધળા અને પાંગળાનું દૃષ્ટાન્ત	૨૧૨
	❁ ઉપક્રમાદિનું સ્વરૂપ ❁		૧૦૩	જ્ઞાનાદિ ત્રિકના સમાયોગમાં મોક્ષ	૨૧૪
	● શ્રુતજ્ઞાનનો અનુયોગ, શાસ્ત્રની શરૂઆતમાં નંદી અધ્યયનના અર્થનું કથન અનાવશ્યક, આવશ્યક શબ્દનો અર્થ, આવશ્યક		૧૦૪	કષાયોના ક્ષયમાં જ કેવલજ્ઞાન	૨૧૬
			૧૦૫	આઠ કર્મની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળાને સામાયિકમાત્રનો અલાભ	

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧૦૬	ન્યૂન કોટાકોટી સાગરોપમ થતાં અન્યતર સામયિકનો લાભ	૨૧૮	૧૪૦-૪૧	* ઉપોદ્ધાતનિર્ધુક્તિ *	
૧૦૭	સમ્યક્ત્વસામાયિકની પ્રાપ્તિમાં પલ્યાદિદષ્ટાન્તો	૨૨૧	૧૪૨-૪૩	ઉદ્દેશાદિ દ્વારો	૩૦૪
•	દેશવિરતી વિગેરેનો પ્રાપ્તિકાળ	૨૨૬	૧૪૪	ઉદ્દેશ-નિર્દેશના નિક્ષેપા	૩૧૦
૧૦૮-૧૧	અનંતાનુબંધી વિગેરે કષાયોનું ફળ	૨૨૭	૧૪૫	નયોની અપેક્ષાએ નિર્દેશનો વિચાર	૩૧૩
૧૧૨-૧૩	સંજવલનના ઉદયમાં અતિચાર, શેષમાં છેદ,		૧૪૬	નિર્ગમના નિક્ષેપા	૩૧૭
	તથા બાર કષાયોના કષ્યાદિથી ચારિત્ર	૨૩૧	૧૪૬	* વીરજિનાદિની વક્તવ્યતા *	
૧૧૪-૧૫	પાંચ પ્રકારના ચારિત્રનું સ્વરૂપ	૨૩૩	૧૪૭-૪૮	નયસારના ભવમાં	૩૨૦
૧૧૬-૧૭	ઉપશમશ્રેણીનું સ્વરૂપ	૨૪૧	૧૫૦-૫૧	સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ	૩૨૨
૧૧૮-૨૦	કષાયોની દુષ્ટતા	૨૪૫	૧૫૨	દેવભવ અને મરીચિનો જન્મ	૩૨૨
૧૨૧-૨૬	ક્ષેપશ્રેણીનું સ્વરૂપ	૨૪૭	૧૫૩-૫૪	કુલકરોનો કાળ અને ક્ષેત્ર	૩૨૩
૧૨૭	કેવલીની સર્વદર્શિતા	૨૫૩	૧૫૫-૬૮	કુલકરસંબંધી દ્વારગાથા	૩૨૪
૧૨૮	જિનપ્રવચનોત્પત્તિ, પ્રવચનના એકાર્થિક નામો,			પ્રથમકુલકરનો પૂર્વભવાદિ	૩૨૪
	દ્વારવિધિ વગેરે દ્વારો	૨૫૪	૧૬૮	કુલકરોના નામ, પ્રમાણ, સંઘવણ, સંસ્થાન, વર્ણ,	
૧૨૯-૩૧	પ્રવચનાદિના એકાર્થિક નામો	૨૫૬	૧૭૦	સ્ત્રીઓના નામાદિ, આયુષ્ય, કુલકરભાગ, ગતિ, સ્ત્રીઓ અને	
૧૩૨	અનુયોગના નિક્ષેપા	૨૬૦		હસ્તિઓની ગતિ, નીતિ	૩૨૭
૧૩૩	અનુયોગ/અનનુયોગના દષ્ટાન્તો	૨૬૫	૧૭૧-૭૨	માણવકનિષિમાંથી ભરતને	
૧૩૪	ભાવવિષયક અનુયોગાદિના દષ્ટાન્તો	૨૭૨	૧૭૩-૭૪	દંડનીતિની પ્રાપ્તિ	૩૩૫
૧૩૫	ભાષકાદિનું સ્વરૂપ	૨૮૨	૧૭૫-૭૮	ઋષભવક્તવ્યતા પ્રતિપાદક દ્વારગાથા	૩૩૬
૧૩૬	વ્યાખ્યાનવિધિમાં ગાયાદિના દષ્ટાન્તો	૨૮૪	૧૭૯-૮૧	ઋષભદેવના પૂર્વભવો	૩૩૭
૧૩૭	શિષ્યના દોષ-ગુણો	૨૮૭	૧૮૨	વૈદ્યપુત્રવરે સાધુની ચિકિત્સા	૩૪૨
૧૩૮	ગુરુની આરાધનાથી શ્વતની પ્રાપ્તિ	૨૮૪	૧૮૩	ઋષભદેવના પૂર્વભવો અને તીર્થકરત્વની નિકાયના	૩૪૩
૧૩૯	શિષ્યની પરીક્ષામાં મગશૈલાદિના દષ્ટાન્તો	૨૮૫	૧૮૪	વીશસ્થાનકોનું સ્વરૂપ	૩૪૭
			૧૮૫	કયા તીર્થકરે કેટલા સ્થાનકોની આરાધના કરી ?	૩૪૮
			•	જિનનામકર્મનું વેદન, તેનો બંધ-કાળ	૩૪૮
				જિનનામનો બંધ માત્ર	
				મનુષ્યગતિમાં	૩૫૦
				ઋષભદેવનો જન્મ	૩૫૨
				મ. હેમચન્દ્રસૂરિકૃત ટિપ્પણી પરિશિષ્ટ-૧	૩૫૩

❖ વિષયાનુક્રમણિકા ભાગ-૨ ❖

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧૮૬	ઋષભદેવના જન્મ, નામાદિ દ્વારો	૧	૨૨૬-૨૭	કયા વયમાં અને કેટલી ઉપધિ સાથે દીક્ષા લીધી.	૪૨
૧૮૭-૮૮	ઋષભદેવનો જન્મ અને તેનો દિક્કુમારીઓવડે જન્મમહોત્સવ	૧	૨૨૮-૩૨	દીક્ષાસંબંધી તપ, સ્થાન તથા નિર્વાણકાળ	૪૩
•	ઈન્દ્રોવડે જન્માભિષેક	૮	૨૩૩-૩૭	વિષયાસેવનાદિ દ્વારો	૪૪
૧૮૯-૯૦	વંશની સ્થાપના	૧૦	૨૩૮-૪૦	છન્નસ્થકાળ અને તપકર્મ દ્વારો	૪૬
૧૯૧-૯૨	નંદા-સુમંગલા સહિત પ્રભુની વૃદ્ધિ	૧૩	૨૪૧-૫૪	કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્તિનો કાળ અને ક્ષેત્ર	૪૬
૧૯૩-૯૪	જાતિસ્મરણ, અકાલમૃત્યુ, કન્યાગ્રહણ	૧૪	૨૫૫	કેવલજ્ઞાન સમયે તપ	૪૮
૧૯૫-૯૬	પ્રભુઋષભનો વિવાહ, અપત્યદ્વાર	૧૫	૨૫૬-૩૦૫	પરિવાર, તીર્થ, ગણ, ગણધર, દીક્ષાદિપર્યાય	૪૮
૧૯૭-૯૮	નીતિનું અતિક્રમ, રાજાની સ્થાપના	૧૬	૩૦૬-૧૨	નિર્વાણતપ, સ્થાન, પરિવાર	૫૭
૧૯૯-૨૦૦	રાજમાભિષેક, વિનીતાનગરીની સ્થાપના	૧૭	૩૧૩-૧૪	ઋષભદેવનું ઉત્થાન અને દીક્ષા	૫૮
૨૦૧-૦૨	અશ્વાદિ તથા ઉશ્વાદિનો સંગ્રહ	૧૮	૩૧૫-૧૬	ચારહજારનું સ્વયં દીક્ષાગ્રહણ અને પ્રભુની વિહાર.	૫૮
૨૦૩-૦૬	આહારાદિ લોકવ્યવહારો	૨૦	૩૧૭	નમિ-વિનમિને વિધાની પ્રાપ્તિ અને વિદ્યાધરોની ઉત્પત્તિ	૬૨
ભા. ૫-૯	યુગલિકોનો આહાર અને તેની પદ્ધતિ	૨૪	૩૧૮-૧૯	એકવર્ષ સુધી ઋષભદેવને ભિક્ષાની અપ્રાપ્તિ	૬૩
ભા. ૧૦	અગ્નિની ઉત્પત્તિ	૨૮	૩૨૦	દીક્ષા પછીના પ્રથમ પારણે શું હતું?	૬૪
૨૦૭	શિલ્પદ્વાર	૩૦	૩૨૧	પારણે શું થયું?	૬૪
૨૦૮-૧૧	જિનસંબોધનાદિ દ્વારો	૩૩	૩૨૨	પ્રભુઆદિનાથના પારણાનું વર્ણન	૬૫
૨૧૨	સ્વયંબુદ્ધ જિનેશ્વરો, સાંવત્સરિક મહાદાન	૩૬	૩૨૩-૩૦	સર્વ તીર્થંકરોના પારણાનું સ્થળ અને પારણા કરાવનારનું નામ	૬૯
૨૧૩	કેટલાઓએ તીર્થંકરો સાથે દીક્ષા લીધી? વિ.ની પ્રતિજ્ઞા	૩૬	૩૩૧-૩૨	પ્રથમ પારણે ધનની વૃદ્ધિનું પ્રમાણ	૭૦
૨૧૪-૧૫	લોકાન્તિકદેવોના નામ અને સંબોધન	૩૭	૩૩૩-૩૪	ભિક્ષાદાતાની ગતિ	૭૦
૨૧૬-૨૦	સાંવત્સરિકદાનસંબંધી વર્ણન	૩૮	૩૩૫-૪૧	ધર્મચક્ર, અનાર્થવિહાર, કેવલજ્ઞાન, મહાપ્રતોની દેશના, જ્ઞાનની પૂજા	૭૨
૨૨૧-૨૩	તીર્થંકરોમાં કેટલા રાજા હતા વિગેરે	૪૦	૩૪૨-૪૩	કેવલજ્ઞાન અને ચકરત્નની ઉત્પત્તિના સમાચાર, પિતાની પૂજા	૭૩
૨૨૪-૨૫	કેટલાઓએ તીર્થંકરો સાથે દીક્ષા લીધી?	૪૧	૩૪૪-૪૭	પુત્ર-પૌત્ર અને મરીચિની દીક્ષા	૭૬

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૩૪૮	પટ્ટખંડનો વિજય, સુંદરીની દીક્ષા	૮૨	૪૩૭-૩૮	મરીચિનું દુર્વચન, સંસાર- વર્ધન, કપિલશિષ્ય	૧૨૮
૩૪૯	બાહુબલિની દીક્ષા	૮૫	૪૪૦-૫૭	પ્રભુવીરના મરીચિ પછીના ભવો	૧૩૨
૩૫૦-૫૮	મરીચિવડે કુલિંગનું ચિંતન	૮૮	૪૫૮	વીરપ્રભુસંબંધી દ્વારગાથા (ચૌદ મહાસ્વપ્નો)	૧૪૭
૩૫૯-૬૧	મરીચિવડે પરિવ્રાજકવેષનો સ્વીકાર, યતિધર્મનો ઉપદેશ અને શિષ્યોનું અર્પણ	૯૨	૪૫૯-૬૦	પ્રભુવીરનો ગૃહવાસ અને દીક્ષા (શિબિકાનું પ્રમાણ, તેનું સ્વરૂપ, શિબિકામાં વીરપ્રભુનું આરોહણ, અસુરાદિદેવોના ઇન્દ્રોવડે શિબિકાનું વહન, અસુરાદિનું સ્વરૂપ, જ્ઞાતખંડવનમાં પ્રવેશ, કેશનું લુંચન, શકેન્દ્રવડે પ્રભુના કેશો ક્ષીરસમુદ્રમાં લઈ જવા, ચારિત્રનો સ્વીકાર, પ્રભુનો વિહાર)	૧૬૧
૩૬૨	સાધર્મિકભક્તિનો આરંભ	૯૬	૪૬૧-૬૪	ગોવાળિયાનો ઉપસર્ગ, પ્રથમ પારણું, પાંચ અભિગ્રહો, શૂલપાણિ યક્ષનો પૂર્વભવ, શૂલપાણિકૃત ઉપસર્ગો, રાત્રિના અંતે દસ મહાસ્વપ્નો, ઉત્પલવડે ફળકથન, અચ્છંદક ઉપર ઇન્દ્રનો કોપ, અચ્છંદકની આંગળીનો છેદ, ચોરી વિગેરેનું પ્રગટીકરણ, કાંટાઓમાં વચ્ચનું લાગવું.	૧૭૬
૩૬૩-૬૪	ભરત પછીના આઠ રાજાઓ અને તેમનું આધિપત્ય	૯૭	૪૬૫-૬૬	ચંડકૌશિકસર્પને પ્રતિબોધ નાગસેનવડે પારણું	૧૮૧
૩૬૫	નવમા જિનાન્તરે સાધુવિચ્છેદ	૯૮	૪૬૭	કુંબલ-શંબલની ઉત્પત્તિ વિગેરે	૧૮૭
૩૬૬	બ્રાહ્મણોને દાન વિગેરે દ્વારા	૯૮	૪૬૮	ગોશાળાની પ્રાપ્તિ, વિજય- આનંદ અને સુનંદવડે કમશઃ ત્રણ માસકપણના પારણા	૧૮૮
૩૬૭	અન્યજિન વિગેરે સંબંધી ભરતની પૃચ્છા	૯૯	૪૬૯-૭૧	ગોશાળાવડે નિયતિનું ગ્રહણ બ્રાહ્મણગામમાં વિહાર, ચંપા- નગરીમાં ચાતુર્માસ, કાલાકાદિ- સંનિવેશમાં વિહાર, અનાયદિશમાં ગમન, ભદ્રિકાનગરીમાં પાંચમું	૨૦૫
૩૬૮	જિન, ચક્રી, વાસુદેવોના વર્ણાદિદ્વારો	૧૦૦	૪૭૨-૭૩		
૩૬૯	શેષ ત્રેવીસ તિર્થકરોના નામો	૧૦૧			
૩૭૨-૭૫	ચક્રીપૃચ્છા અને ચક્રીના નામો	૧૦૧			
૩૭૬-૮૦	તિર્થકરોના વર્ણ, શરીરપ્રમાણ, ગોત્ર, જન્મભૂમિ, માતા- પિતાના નામો, ગતિ	૧૦૪			
૩૮૧-૪૦૧	ચક્રવર્તીઓના વર્ણ, શરીરપ્રમાણ, ગોત્ર, આયુષ્ય, જન્મભૂમિ, માતા-પિતાના નામો, ગતિ	૧૦૭			
૪૦૨-૧૫	વાસુદેવાદિના વર્ણ, શરીરપ્રમાણ, ગોત્ર, આયુષ્ય, જન્મભૂમિ, માતા-પિતાના નામો, ગતિ	૧૦૮			
●	જિનશ્વરોના આંતરા	૧૧૩			
૪૧૬-૧૮	ચક્રવર્તીઓનો કાળ	૧૧૫			
૪૧૯-૨૦	વાસુદેવોનો કાળ	૧૧૮			
૪૨૧	ચક્રી અને વાસુદેવોના આંતરા	૧૧૯			
૪૨૨-૩૨	મરીચિના જીવનપ્રસંગો	૧૨૦			
૪૩૩-૩૪	પ્રભુઆદિનાથનું નિર્વાણ	૧૨૪			
૪૩૫	નિર્વાણગમનની વિધિ	૧૨૫			
૪૩૬	ભરતરાજાને કેવલજ્ઞાન અને દીક્ષા	૧૨૭			

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૪૮૮-૫૨૬	ચાતુર્માસ, નંદિષેષાચાર્ય, વિજયા-પ્રગલ્ભાપરિગ્રાજિકાવડે પ્રભુનું મુંચન, ત્યાર પછી જુદા જુદા ગામોમાં વિહાર	૨૦૭	૫૭૪	ભગવાનનું ઉત્કૃષ્ટ રૂપ શા માટે ?	૨૯૮
	સૌધર્મસભામાં ઈન્દ્રવડે પ્રભુની પ્રશંસા, સંગમદેવને ઈર્ષ્યા, સંગમ- દેવવડે ઉપસર્ગો, સંગમનું દેવ- લોકમાંથી નિષ્કાશન, વૈશાલી- માં અગિયારમું ચોમાસું, અભિગ્રહ, ચંદનબાળાવડે પારણું, સ્વાદિ- દત્તનો પ્રશ્ન, પશ્ચામણી ગામમાં ગોવાળિયાનો અંતિમ ઉપસર્ગ, કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ	૨૪૩	૫૭૫-૭૬	સર્વસંશયોનું એકસાથે નિરાકરણ	૨૯૯
૫૨૭-૩૮	મહાવીરપ્રભુએ કરેલા તપ અને પારણાની સંખ્યા	૨૭૩	૫૭૭-૭૮	સ્વ-સ્વભાષામાં વાણીનું પરિણામન	૩૦૦
૫૩૯-૪૨	મહાસેનવનમાં ગમન, બીજું સમ- વસરણ, સોમિલાર્ય બ્રાહ્મણનો યજ્ઞ, જ્ઞાનની પૂજા	૨૭૭	૫૮૦-૮૨	ચક્રવર્તી વિગેરેવડે વૃત્તિ-પ્રીતિદાન	૩૦૨
૫૪૩	સમવસરણસંબંધી દ્વારગાથા	૨૭૮	૫૮૩	દાનના ફાયદા	૩૦૪
૫૪૪	બધે જ સમવસરણ થાય એવું નહિ	૨૮૦	૫૮૪-૮૭	બલિનું સ્વરૂપ વિગેરે	૩૦૪
૫૪૫-૫૪	કયો દેવ સમવસરણના કયા ભાગને રચે ?	૨૮૧	૫૮૮-૮૯	બીજી પૌરુષિમાં ગણધરની દેશનાષ્ટ અને તેના ગુણો	૩૦૭
૫૫૫	ક્યારે અને કયા દ્વારથી પ્રભુનો સમવસરણમાં પ્રવેશ	૨૮૫	૫૯૦	ગણધરની દેશના શક્તિ	૩૦૮
૫૫૬-૫૭	શેષ ત્રણ દિશામાં પ્રભુનું પ્રતિબિંબ	૨૮૫	૫૯૧-૯૨	* ગણધરવાદ *	
૫૫૮-૬૧	બારપર્ષદાનું સ્વરૂપ	૨૮૬	૫૯૩-૯૬	પણમાં અગિયાર બ્રાહ્મણોનું આગમન	૩૦૯
૫૬૨	પરસ્પરના વૈરાદિભાવોનો નાશ	૨૮૭	૫૯૭	ગણધરોના નામ અને સંશય	૩૧૦
૫૬૩	શેષ બે ગઢમાં તિર્યચાદિ	૨૮૧	૫૯૮-૬૦૧	ગણધરોના પરિવારની સંખ્યા	૩૧૨
૫૬૪-૬૫	અન્યતર સામયિકની પ્રાપ્તિ	૨૮૧	૬૦૨-૦૫	પ્રથમ ગણધરવાદ	
૫૬૬	યોજનવ્યાપી દેશના	૨૮૩	(જીવની સિદ્ધિ)		૩૧૩
૫૬૭	તીર્થપ્રજ્ઞામ શા માટે ?	૨૮૩	૬૦૬-૦૮	બીજો ગણધરવાદ	
૫૬૮	સમવસરણમાં નહિ આવનાર સાધુને પ્રાયશ્ચિત્ત	૨૮૪	(કર્મની સિદ્ધિ)		૩૨૩
૫૬૯-૭૦	તીર્થકરોદિનું રૂપ	૨૮૫	૬૧૦-૧૩	ત્રીજો ગણધરવાદ (શરીરથી જીવ જુદો છે.)	૩૩૦
૫૭૧-૭૩	તીર્થકરના સંઘયજ્ઞાદિ	૨૮૬	૬૧૪-૧૭	ચોથો ગણધરવાદ (પૃથ્વી વિ. પંચભૂતની સિદ્ધિ)	૩૩૩
			૬૧૮-૨૧	પાંચમો ગણધરવાદ	
			(અસદ્દશતાની સિદ્ધિ)		૩૪૨
			૬૨૨-૨૫	છઠ્ઠો ગણધરવાદ (બંધ-મોક્ષની સિદ્ધિ)	૩૪૫
			૬૨૬-૨૮	સાતમો ગણધરવાદ (દિવેની સિદ્ધિ)	૩૫૦
			૬૩૦-૩૩	આઠમો ગણધરવાદ (નારકની સિદ્ધિ)	૩૫૪
			૬૩૪-૩૭	નવમો ગણધરવાદ (પુણ્ય- પાપની સિદ્ધિ)	૩૫૮
			૬૩૮-૪૧	દસમો ગણધરવાદ (પરલોકની સિદ્ધિ)	૩૬૫
				અગિયારમો ગણધરવાદ (મોક્ષની સિદ્ધિ)	૩૬૭
			•	મ. હેમચન્દ્રસૂરિકૃત ટિપ્પણી પરિશિષ્ટ - ૧	૩૭૧

❖ વિષયાનુક્રમણિકા ભાગ-૩ ❖

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
	* ગણધર વક્તવ્યતા *			લઘુ એવા પણ અનુભાષકને	
૬૪૨	ગણધરવક્તવ્યતા દ્વારગાથા	૧		વંદનમાં અનાશાતના, વંદન-	
૬૪૩-૫૯	ગણધરોસંબંધી જન્મભૂમિ, જન્મનક્ષત્ર, માતા-પિતા, ગોત્ર, ગૃહસ્થ-છાત્રસ્થ-કેવલિપ્પયયિ, સર્વાધુષ્ટ, જ્ઞાન, નિર્વાણ, તપ, લબ્ધિ, સંઘપણ અને સંસ્થાન	૨	૭૧૮-૨૦	ચારિત્રોપસંપદાની વિધિ	૪૪
૬૬૦	દ્રવ્યાદિકાલના ભેદોની દ્વારગાથા	૭	૭૨૧	ગૃહસ્થોપસંપદા	૫૦
૬૬૧	દ્રવ્યકાલનું સ્વરૂપ	૮	૭૨૨-૨૩	સામાચારીનો ઉપસંહાર અને	૫૫
૬૬૨	સચિત્ત-અચિત્તદ્રવ્યોની ચતુર્વિધ			તેનું ફલ	૫૫
	સ્થિતિ	૯	૭૨૪	આયુષ્ય તૂટવાનાં સાત કારણો	
૬૬૩-૬૫	અદ્વાદિકાલનું સ્વરૂપ	૧૦	૭૨૫-૨૬	અને તેના દૃષ્ટાંતો	૫૬
	* દસવિધ સામાચારી *		•	નિમિત્તોનાં અનેક પ્રકારો	૫૯
૬૬૬-૬૭	દસપ્રકારની સામાચારીના નામો	૧૩	૭૨૭-૩૩	કૃતનાશાદિ દોષોનો પરિહાર	
૬૬૮-૭૭	ઈચ્છાકારસામાચારી	૧૪	૭૩૪-૩૫	દેશકાલાદિનું સ્વરૂપ	૬૪
૬૭૮-૭૯	અવિવેકી શિષ્યને વિશે બલાભિ-			સામાયિકની ઉત્પત્તિનાં ક્ષેત્ર-	
	યોગ જણાવવા અર્થનું દૃષ્ટાંત	૨૧	૭૩૬-૪૧	કાલ-ભાવ	૬૮
૬૮૦	અભ્યર્થનામાં બ્રાહ્મણ અને			પુરુષદ્વાર, કારણદ્વાર, કારણનાં	
	વાનરનું તથા ગુરુ સ્વયં વૈયાવચ્ચ		૭૪૨-૪૮	જુદા જુદા ભેદો,	૭૧
	કરે તેમાં બે વૈપારીઓનું દૃષ્ટાંત	૨૩		તીર્થંકરો શા માટે સામાયિક	
૬૮૧	કેવા પ્રકાર સાધુને લબ્ધિના		૭૪૯-૫૦	કહે છે ? અને ગણધરો શા	
	અભાવમાં ગોચરીની પ્રાપ્તિ ન		૭૫૧-૫૨	માટે સામાયિક સાંભળે છે ?	૭૮
	થવા છતાં નિર્જરાનો લાભ	૨૭	૭૫૩	પ્રત્યયદ્વારનું સ્વરૂપ	૮૨
૬૮૨-૮૫	મિથ્યાકાર સામાચારી	૨૭	૭૫૪-૬૧	લક્ષણદ્વારનું સ્વરૂપ	૮૪
૬૮૬-૮૭	'મિચ્છા મિ દુક્કહ' પદનો અર્થ	૩૦	૭૬૨	સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકના લક્ષણો	૮૮
૬૮૮-૮૯	તથાકાર સામાચારી	૩૧	૭૬૩	નયોના પ્રકાર અને તેઓનું સ્વરૂપ	૮૯
૬૯૦	ઈચ્છાકારાદિ સામાચારીઓનું ફલ	૩૨	•	નયોના સમવતારની વિચારણા	૧૦૦
૬૯૧-૯૪	આવસ્સહિ સામાચારી	૩૩	•	વજ્રસ્વામી સુધી અનુયોગ અપૃથક્	૧૦૧
૬૯૫-૯૬	નિસીહિ સામાચારી	૩૬	•	વજ્રસ્વામીનો પૂર્વભવ	૧૦૨
૬૯૭	આપૃચ્છાદિ ચાર સામાચારીઓ	૪૦		ગૌતમસ્વામીનું અષ્ટાપદ-	
૬૯૮-૭૦૨	સાધુ-ઉપસંપદાના પ્રકારો	૪૧	૭૬૫-૬૬	પર્વત તરફ ગમન	૧૦૫
૭૦૩-૧૬	સૂત્ર અને અર્થના પ્રહણની વિધિ, શ્રવણવિધિ, વય અને પયધિથી		૭૬૭	વજ્રસ્વામીની દેવોવડે પરીક્ષા	૧૧૪
			૭૬૮-૬૯	આચાર્યપદવીનિમિત્તે દેવોવડે	
				પૂજા	૧૨૦
				વજ્રસ્વામીને નમસ્કાર	૧૨૩

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૭૭૦-૭૧	વિદ્યાની શક્તિ અને તેનું અદાન	૧૨૪	૭૮૬	સામાયિકના પ્રકારો	
૭૭૨-૭૩	પુખ્તોનું આનયન, અનુયોગોનું			('કતિવિધ' દ્વાર)	૨૧૮
	અપૃથક્ત્વ	૧૨૭	૭૮૭-૮૮	સામાયિક કોને હોય ?	
૭૭૪-૭૬	આર્યરક્તસૂરિવડે અનુયોગોનું			('કસ્ય' દ્વાર)	૨૨૧
	પૃથક્ત્વ, આર્યરક્તસૂરિજનું		૮૦૦	ગૃહસ્થને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ	
	ચરિત્ર	૧૨૮		પચ્ચક્રમાણનો નિષેધ	૨૨૩
૭૭૭	છેદસૂત્રો એ ચરણકરણાનુયોગ		૮૦૧-૮૦૨	ગૃહસ્થે વારંવાર સામાયિક	
•	છે ઈન્દ્રવડે આર્યરક્તસૂરિજને			કરવું જોઈએ	૨૨૪
	વંદન	૧૬૧	૮૦૩	મધ્યસ્થનું લક્ષણ	૨૨૫
	* નિહવવક્તવ્યતા *		૮૦૪-૨૮	ક્ષેત્રાદિમાં ક્યાં ક્યું સામાયિક	
૭૭૮-૮૩	નિહવો, તેમની ઉત્પત્તિ,			હોય તેનું નિરૂપણ ('ક્વ' દ્વાર)	૨૨૫
	દેશ અને કાલ	૧૬૬	•	ક્ષેત્રાદિમાં સામાયિકના પૂર્વ-	
•	પ્રથમ નિહવ (જમાલિ)	૧૭૦		પ્રતિપત્ત અને પ્રતિપદમાનકોને	
•	બીજો નિહવ (તિષ્ઠગુપ્ત)	૧૭૩		જણાવતું કોષ્ટક	૨૫૮
•	ત્રીજો નિહવ (આષાઢાચાર્યના		૮૩૦	ક્યા દ્રવ્યો કે ક્યા પર્યાયોને વિશે	
	શિષ્યો)	૧૭૭		સામાયિક હોય ? ('કેષુ' દ્વાર)	૨૬૨
•	ચોથો નિહવ (અથમિત્ર)	૧૮૦	૮૩૧	મનુષ્યાદિસ્થાનોની દુર્લભતા	
•	પાંચમો નિહવ (ગંગ-આચાર્ય)	૧૮૩		('કથં' દ્વાર)	૨૬૪
•	છક્ષે નિહવ (રોહગુપ્ત)	૧૮૫	૮૩૨-૩૫	મનુષ્યભવની દુર્લભતાના દશ	
•	સાતમો નિહવ (ગોષ્ઠામાહિલ)	૧૮૩		દેશાન્તો	૨૬૪
•	દિગંબરમતની ઉત્પત્તિ વિગેરે	૨૦૧	૮૩૬-૪૦	ધર્મકરણનો ઉપદેશ	૨૭૬
૭૮૪-૮૭	નિહવવક્તવ્યતાનું નિગમન,		૮૪૧-૪૨	આલસાદિ ધર્મશ્રવણના વિધો	૨૭૮
	દરેકને દોષો, નિહવોનો મત		૮૪૩	યોદ્ધાનું દેશાન્ત	૨૭૮
	એ સંસારનું કારણ, નિહવો		૮૪૪	દેશાદિ સામાયિકપ્રાપ્તિના કારણો	૨૮૦
	સાધુ નથી.	૨૦૫	૮૪૫-૪૬	અનુકંપાદિ સામાયિકપ્રાપ્તિના	
૭૮૮	દિગંબરો માટેના અશનાદિ			કારણો	૨૮૦
	સાધુઓને ખપે	૨૦૮	૮૪૭	સાધુની અનુકંપાથી વાનર દેવ	
૭૮૯	ક્યા નયને સમ્યક્ત્વાદિ ક્યું			બન્યો	૨૮૪
	સામાયિક મોક્ષમાર્ગ તરીકે		૮૪૮	અભ્યુત્થાનાદિ સામાયિક	
	ઈષ્ટ છે ?	૨૦૯		પ્રાપ્તિના કારણો	૩૧૪
૭૯૦	આત્મા સામાયિક છે	૨૧૧	૮૪૯	સમ્યક્ત્વાદિનો સ્થિતિકાલ	
૭૯૧	મહાપ્રતોના વિષયો	૨૧૩		('કિયન્ચિરં' દ્વાર)	૩૧૫
૭૯૨-૯૫	દ્રવ્યાર્થિકનયમતે આત્મા સામા-		૮૫૦-૫૨	સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત કરનારાદિ-	
	યિક છે અને પર્યાયાર્થિકનયે			ની સંખ્યા ('કતિ' દ્વાર)	૩૧૬
	ગુણો સામાયિક છે તેની ચર્ચા.	૨૧૪	૮૫૩-૬૦	સમ્યક્ત્વાદિનો અંતરકાલ,	

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૮૬૧-૬૪	નિરંતરકાલ, વિરહકાલ, ભવો, આકર્ષો, સ્પર્શના, નિરુક્તિદ્વાર (સમ્યક્ત્વાદિના પર્યાયવાચી નામો)	૩૧૮ ૩૨૩	૮૭૬-૭૮	લાખ શ્લોકોનો સંક્ષેપ, ધર્મરુચિમુનિની અનાકુટિ, પરિજ્ઞાને વિશે ઈલાપુત્રનું દંષ્ટાન્ત, પ્રત્યાખ્યાનમાં તેતલિ- પુત્રનું દંષ્ટાન્ત	૩૪૫
૮૬૫	ચારિત્રના પર્યાયવાચી નામો ઉપર દમદંતાદિ દંષ્ટાન્તોના નામો	૩૨૬	•	॥ ઉપોદ્ધાતનિર્ચુક્તિ સમાપ્ત ॥ મ. હેમચન્દ્રસૂરિકૃત ટિપ્પણી પરિશિષ્ટ - ૧	૩૫૨
૮૬૬-૬૮	મુનિપણાનું સ્વરૂપ અને શ્રમણ-શબ્દની વ્યાખ્યા	૩૨૮	•	ઉદ્ધૃત દંષ્ટાન્તો પરિશિષ્ટ - ૨	૩૭૦
૮૬૯-૭૦	મેતાર્યમુનિની સ્તવના	૩૩૮	•	નિર્ચુક્તિગાથાઓને અકારાદિ- ક્રમ પરિશિષ્ટ-૩	૩૭૮
૮૭૧	કાલિકાચાર્યની સ્તવના	૩૪૧			
૮૭૨-૭૫	ચિલાતીપુત્રની સ્તવના	૩૪૪			

❖ વિષયાનુક્રમણિકા ભાગ-૪ ❖

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૮૮૦	સૂત્રનું લક્ષણ	૧	•	નયોને આશ્રયીને કોષાદિનો રાગ-દ્વેષમાં સમાવેશ	૫૩
૮૮૧-૮૬	સૂત્રના દોષો અને ગુણો સૂત્રાનુગમાદિનું પ્રયોજન ❖ નમસ્કારનિર્ચુક્તિ ❖	૨ ૮	• • •	બાવીસ પરિષદોની ભાવના ઉપસર્ગોના પ્રકાર	૮૧ ૮૫
૮૮૭	નમસ્કારની વક્તવ્યતાસંબંધી દ્વારગાથા	૧૧	૮૧૮-૨૨ ૮૨૩-૨૬	અર્હત શબ્દનો નિરુક્તિ-અર્થ અરિહંતનમસ્કારનું ફલ	૧૦૦ ૧૦૨
૮૮૮-૮૯	ઉત્પત્તિદ્વાર અને નમસ્કારની ઉત્પત્તિના કારણો	૧૨	૮૨૭ ૮૨૮-૨૯	કર્મ વિગેરે સિદ્ધોના નિષેધા કર્મસિદ્ધ અને તેનું દંષ્ટાન્ત	૧૦૬ ૧૦૭
૮૯૦	નમસ્કારના નિષેધાદિ દ્વારો	૧૫	૮૩૦	શિલ્પસિદ્ધ અને તેનું દંષ્ટાન્ત	૧૦૮
૮૯૧-૯૦૨	નમસ્કાર શું છે ? કોનો છે ? કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? ક્યાં હોય ? કેટલા કાળ સુધી હોય ? કેટલા પ્રકારનો હોય ? એ રૂપે છ પ્રકારની પ્રરૂપણા, બીજી રીતે નવ અને પાંચ પ્રકારે પ્રરૂપણાદ્વાર	૧૮	૯૩૧-૩૨ ૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬-૩૭ ૯૩૮-૩૯	વિદ્યાસિદ્ધ - ખપુટાચાર્ય મંત્રસિદ્ધ યોગસિદ્ધ - સમિતાચાર્ય આગમ-અર્થસિદ્ધ યાત્રા-અભિપ્રાય(બુદ્ધિ) સિદ્ધ ઔત્પત્તિકી વિગેરે બુદ્ધિના ચાર પ્રકારો, ઔત્પત્તિકીબુદ્ધિનું સ્વરૂપ	૧૧૪ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૨૦ ૧૨૩ ૧૨૫
૯૦૩	અરિહંતાદિને નમસ્કાર કરવાના માગદિશકાદિ કારણો	૩૩	૯૪૦-૪૨	ઔત્પત્તિકીબુદ્ધિના દંષ્ટાન્તો	૧૨૬
૯૦૪-૧૮	અરિહંતના ગુણો	૩૫	૯૪૩-૪૫	વૈનયિકીબુદ્ધિનું સ્વરૂપ અને	

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
	દંષ્ટાન્તો	૧૫૦	૧૦૧૨	નમસ્કારના ઈંછ-પરલોક	
૯૪૬-૪૭	કર્મિકીબુદ્ધિનું સ્વરૂપ અને દંષ્ટાન્તો	૧૬૩		દંષ્ટાન્તો	૨૪૩
૯૪૮	પારિણામિકીબુદ્ધિનું લક્ષણ	૧૬૬		❁ સામાયિકસૂત્ર ❁	
૯૪૯-૫૧	પારિણામિકીબુદ્ધિના દંષ્ટાન્તો	૧૬૮	૧૦૧૩-૧૪	સૂત્રમંગલ અને સંબંધ	૨૪૯
૯૫૨	તપઃસિદ્ધ	૧૯૫	•	કરેમિ ભંતે !.... સૂત્રનો અર્થ	૨૫૧
૯૫૩	કર્મક્ષયસિદ્ધનું સ્વરૂપ	૧૯૭	૧૦૧૫-૧૬	સૂત્રસ્પર્શિકનિર્ધુક્તિ અને	
૯૫૪	સમુદ્ઘાતમાં સંપૂર્ણ કર્મક્ષય	૨૦૧		કરણાદિ પદો	૨૫૬
૯૫૫	સમુદ્ઘાતનું સ્વરૂપ	૨૦૨			
૯૫૬	સમુદ્ઘાતમાં વિશિષ્ટકર્મક્ષય		ભા. ૧૫૧-૬૧	નામકરણાદિનું સ્વરૂપ,	
	માટેની યુક્તિ	૨૦૭		ઔદારિક શરીરાદિનું	
૯૫૭	તુંબડા વિગેરેની જેમ સિદ્ધોની			ઉત્તરકરણ	૨૫૬
	સ્વાભાવિક ઊર્ધ્વગતિ	૨૦૮	ભા. ૧૬૨-૭૩	ઔદારિકાદિશરીરને આશ્રયી	
૯૫૮-૭૭	સિદ્ધોનું સ્થાન, સિદ્ધશિલાનું			સંઘાતાદિનું કાલમાન	૨૬૩
	સ્થાન, સ્વરૂપ અને પ્રમાણ,		ભા. ૧૭૪	જીવપ્રયોગનિષ્પત્ત	
	સિદ્ધોની અવગાહનાનું સ્થાન,			ચતુર્વિધકરણ	૨૭૪
	સિદ્ધોનો આકાર, સિદ્ધોની		૧૦૧૭-૧૮	સેત્રાદિકરણોનું સ્વરૂપ	૨૭૬
	અવગાહનાનું પ્રમાણ, જ્યાં		•	બવ, બાલવાદિ કરણોને	
	એક સિદ્ધ ત્યાં અનંતા સિદ્ધો,			જાણવાનો ઉપાય	૨૭૮
	સિદ્ધોનું સ્વરૂપ	૨૧૦	૧૦૨૦-૨૩	બદ્ધ-અબદ્ધશ્રુત, પાંચસો	
૯૭૮-૯૨	કેવલજ્ઞાન-દર્શનની સંપૂર્ણ			આદેશો પૈકી અમુક આદેશો	૨૮૧
	વિષયતા, કેવલિને એક સાથે		૧૦૨૪-૨૬	નોશ્રુતકરણાદિ	૨૮૬
	બે ઉપયોગનો નિષેધ, સિદ્ધોના		૧૦૨૭	સામાયિકને આશ્રયી	
	સુખનું સ્વરૂપ, સિદ્ધના પર્વાયવાચી			કૃતાકૃતાદિ દ્વારો	૨૮૮
	શબ્દો, સિદ્ધનમસ્કારનું ફલ	૨૨૦	૧૦૨૮-૨૯	કરેમિ ભંતે ! સૂત્રના કકારનો	
૯૯૩	આચાર્યના નિષ્કેપા	૨૨૮		લાભ કેવી રીતે થાય ?	૩૦૫
૯૯૪-૯૫	લોકોત્તર ભાવાચાર્યનું સ્વરૂપ	૨૩૦	૧૦૩૦-૩૧	સામાયિકદ્વાર	૩૧૦
૯૯૬-૯૯	ઉપાધ્યાયનિષ્કેપાઓ,		૧૦૩૨	ભાવસામાદિનું સ્વરૂપ	૩૧૧
	ઉપાધ્યાયશબ્દનો અર્થ,	૨૩૨	૧૦૩૩	સામાયિકના પર્વાયવાચી	
૧૦૦૦	સાધુનિષ્કેપાઓ	૨૩૪		શબ્દો	૩૧૨
૧૦૦૧-૦૫	દ્રવ્ય-ભાવસાધુનું સ્વરૂપ		૧૦૩૪-૩૬	સામાયિકના કર્તાદિ	૩૧૩
	અને નમસ્કાર	૨૩૪	૧૦૩૭	સર્વશબ્દનું નિરૂપણ	૩૨૦
૧૦૦૬-૦૭	પંચવિધનમસ્કાર માટે		૧૦૩૮-૪૧	સાવધાદિશબ્દોનું નિરૂપણ	૩૨૪
	શંકા-સમાધાન	૨૩૬	૧૦૪૨	‘જાવજીવાણ’ શબ્દનું નિરૂપણ	૩૨૮
૧૦૦૮-૧૧	અરિહંતાદિનો ક્રમ,		૧૦૪૩-૪૪	દશ પ્રકારના જીવન	૩૨૮
	પ્રયોજન, ફલ	૨૪૦	૧૦૪૫	‘ત્રિવિધ - ત્રિવિધેન’ શબ્દનું	

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
•	નિરૂપણ ગૃહસ્થપચ્ચક્રપાણના	૩૩૫	૧૦૪૯-૫૦	નિદા-ગર્હા શબ્દોનું	
•	ભાંગાઓ	૩૩૫	૧૦૫૧	નિરૂપણ 'વોસિરામિ' = વ્યુત્સર્ગનું	૩૫૦
•	શ્રાવકને પણ ત્રિવિધ- ત્રિવિધે પચ્ચક્રપાણ	૩૩૬	•	નિરૂપણ	૩૫૩
૧૦૪૬	કરેમિ ભંતે ! સૂત્રમાં ત્રણે	૩૪૨	૧૦૫૨	પ્રસન્નચંદ્રરાજર્ષિનું દેશાન્ત	૩૫૩
•	કાલનું પ્રહણ	૩૪૨	૧૦૫૩-૫૪	સામાયિકના કર્તાનું સ્વરૂપ	૩૫૬
•	'તસ્સ ભંતે ! પઢિવ્વમાસિ'	૩૪૩	૧૦૫૫	જ્ઞાન અને કીયાનય	૩૫૭
૧૦૪૭	પદનો અર્થ	૩૪૩	•	સ્થિતપક્ષ = પ્રમાણનય	૩૬૨
•	'ત્રિવિધેન' શબ્દ વધારાનો	૩૪૪	•	મ. હેમચન્દ્રસૂરિકૃત	
૧૦૪૮	નથી.	૩૪૪	•	ટીપ્પણી પરિશિષ્ટ-૧	૩૬૪
•	દ્રવ્ય અને ભાવથી મિથ્યા- દુષ્કૃત અને તેના ઉદાહરણો	૩૪૬	•	ઉદ્ઘૃતકથા પરિશિષ્ટ-૨	૩૯૯
			•	ભાગ-૧, ૨, ૩ની દેશાન્તાનુ- ક્રમશિક્ષા પરિશિષ્ટ-૩	૪૦૫

❖ વિષયાનુક્રમશિક્ષા ભાગ-૫ ❖

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
•	❖ ચતુર્વિંશતિસ્તવાધ્યયન ❖		સૂ. ૨-૪	ઉસધમજિઅં ચ વંદે... વિગેરે	
•	સામાયિક અને ચતુર્વિંશતિસ્તવ			સૂત્રો	૩૮
૧૦૫૬, ભા.	વચ્ચે સંબંધ	૧	૧૦૮૦-૮૧	ઋષભ વિગેરે તીર્થંકરોના	
૧૮૧-૧૮૪	'ચતુર્વિંશતિસ્તવ' ના નિર્દેશ	૩	૮૧	નામોનું કારણ	૩૯
ભા. ૧૮૫	શ્રાવકોને દ્રવ્યસ્તવ ઉપાદેય	૮	સૂ. ૫-૬	અર્થે મય અભિયુથા ... વિગેરે	
સૂ. ૧	'લોગસ્સુજ્જોયગે....'	૧૦	૧૦૮૩	સૂત્રો	૫૧
૧૦૫૭	'લોક' શબ્દના નિર્દેશ	૧૨	૧૦૮૪-	સિદ્ધો ઉત્તમ શા માટે ?	૫૪
ભા. ૧૮૬-	દ્રવ્યલોક વિગેરેનું નિરૂપણ	૧૩	૧૧૦૧	આરોગ્ય-બોધિલાભ વિગેરેની	
૨૦૪		૨૦	સૂ. ૭	માંગણી નિયાણું નથી	૫૫
૧૦૫૮	લોકના પચાસવાચી શબ્દો	૨૧	૧૧૦૩-૦૪	ચંદેસુ નિમ્મલયરા... સૂત્ર	૬૨
૧૦૫૯-૬૨	'ઉદ્યોત' શબ્દનું નિરૂપણ	૨૪		○ વંદનઅધ્યયન ○	
૧૦૬૩-૬૪	'ધર્મ' શબ્દનું નિરૂપણ	૨૫		વંદનના ઐકાર્થિક નામો, વંદન	
૧૦૬૫-૬૯	'તીર્થ' શબ્દનું નિરૂપણ	૨૭	૧૧૦૫	કોને કરવા ? વિગેરે દ્વારો	૬૫
૧૦૭૦-૭૫	'કર' શબ્દનું નિરૂપણ	૩૦		કૃતિકર્મને વિશે શીતલાચાર્ય	
૧૦૭૬-૭૯	'જિન' વિગેરે શબ્દનું નિરૂપણ			વિગેરેનું દેશાન્ત	૬૮

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧૧૦૬	અવંદનીય કોણ ?	૭૭		સંસાર માટે થાય છે	૧૩૯
૧૧૦૭	વંદનીય કોણ ?	૭૮	૧૧૭૫-૭૯	શિથિલાચારીઓ નિત્યવાસને	
૧૧૦૮	પાર્શ્વસ્થ વિગેરે અવંદનીય	૮૦		નિર્દોષ કહે છે તેની ચર્ચા	૧૪૦
•	પાર્શ્વસ્થાદિનું સ્વરૂપ	૮૨	૧૧૮૦-૮૧	શિથિલાચારીઓનું	
૧૧૦૯-૧૨	પાર્શ્વસ્થાદિને વંદનમાં દોષો	૮૭		ચૈત્યભક્તિ વિગેરેનું આલંબન	૧૪૫
૧૧૧૩-૨૩	પાર્શ્વસ્થાદિના સંસર્ગમાત્રથી દોષો	૯૧	૧૧૮૨	દર્શનાદિમાં પાર્શ્વસ્થ અવંદનીય	૧૫૩
૧૧૨૪	વંદનમાં લિંગ-વેષ પ્રમાણ નથી	૧૦૦	૧૧૮૩	પાર્શ્વસ્થાદિને વંદનમાં દોષો	૧૫૪
૧૧૨૫-૨૯	સાધુવેષ જોઈને વંદન કરવા કે નહીં ? શું કરવું ? તેનું નિરૂપણ	૧૦૧	૧૧૮૬	સુસાધુ વંદનીય અને તેના વંદનમાં ગુણો	૧૫૪
૧૧૩૦	કારણે પાર્શ્વસ્થાદિને વંદન નહીં કરનારની પ્રવચનમાં અભક્તિ	૧૦૬	૧૧૮૭	આચાર્યાદિ વંદનીય અને તેમની વ્યાખ્યા	૧૫૬
૧૧૩૧-૩૨	પૂર્વપક્ષ:-વેષને વંદન કર્તવ્ય છે	૧૦૭	૧૧૮૮	'કેન' દ્વાર-માતા-પિતાદિને વંદન ન કરવા	૧૫૮
૧૧૩૩-૪૦	ઉત્તરપક્ષ:-માત્ર વેષ વંદનીય નથી	૧૦૮	૧૧૮૯-	વંદન કરનાર સાધુ કેવો હોય ?	૧૫૯
૧૧૪૧-૪૩	જ્ઞાનનય:-જ્ઞાની વંદનીય છે	૧૧૬	૧૨૦૦	'કદા' દ્વાર-વંદન કયારે કરવા ?	૧૬૦
૧૧૪૪-૪૭	ઉત્તરપક્ષ:-જ્ઞાનમાત્રથી ફલની પ્રાપ્તિ નથી	૧૧૮	૧૨૦૧-૦૨	'કતિકૃત્વા' વંદન કેટલી વાર કરવા ?	૧૬૧
૧૧૪૮-૫૩	ગુણાધિકત્વ કે ગુણહીનત્વ કેવી રીતે જાણવું ? તેની ચર્ચા	૧૨૦	૧૨૦૩-૦૫	'કત્યવનત' વિગેરે દ્વારો-કેટલા અવનત ? વાંદણાના પચ્ચીસ આવશ્યકો	૧૬૪
૧૧૫૪-૫૭	દર્શનનય:-સમ્યગ્દર્શની જ વંદનીય છે	૧૨૪	૧૨૦૬-૦૭	પચ્ચીસ આવશ્યકોનું મહત્વ	૧૬૭
૧૧૫૮-૬૬	શિથિલાચારીઓના ખોટા આલંબનો અને આચાર્યદ્વારા તેઓનું ખંડન	૧૨૯	૧૨૦૮-૧૫	વંદનમાં ટાળવાના બત્રીસ દોષો વિગેરે	૧૬૮
૧૧૬૭-૭૦	જ્ઞાનાદિ ત્રિકની આવશ્યકતા	૧૩૪	૧૨૧૬-૧૮	વંદનથી અહંકારાદિનો નાશ	૧૭૩
૧૧૭૧-૭૩	બાહ્યક્રિયામાં આજસી પાસે શુદ્ધ ચારિત્ર નથી	૧૩૭	•	વાંદણા સૂત્રનો અર્થ	૧૭૬
૧૧૭૪	નિષ્કારણ અપવાદનું સેવન		૧૨૧૯-	વંદનમાં છ સ્થાનો, ઈચ્છા	
			૧૨૨૪	વિગેરેના અર્થો	૧૮૩
			૧૨૨૫-૨૬	વંદનસંબંધી ગુરુની વિધિ	૧૮૭
			૧૨૨૭-૩૦	વંદનસંબંધી પ્રશ્નોત્તરી	૧૮૮

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧૨૩૧	વંદનનું ફળ	૧૮૮	૩-૪	ધ્યાનના કાળ અને સ્વામી	૨૮૭
•	※ પ્રતિક્રમણ-અધ્યયન ※		૫-૧૮	ધ્યાન અને આર્તધ્યાનના	
૧૨૩૨	પ્રતિક્રમણ શબ્દની વ્યાખ્યા	૧૮૧		ભેદો, તેના સ્વામી, ફળ,	૨૮૦
૧૨૩૩	ત્રણે કાળનું પ્રતિક્રમણ	૧૮૨		લેશ્યા અને ચિહ્નો	
૧૨૩૪-૪૨	પ્રતિક્રમણ કરનારનું સ્વરૂપ	૧૮૩	૧૮-૨૭	સૌંદર્યધ્યાનના ભેદો, તેના	
	પ્રતિક્રમણના પર્થાયવાચી			સ્વામી, તેનું ફળ, લેશ્યા અને	
	શબ્દો અને તેના નિક્ષેપા	૧૮૪		ચિહ્નો	૩૦૪
૧૨૪૩	પ્રતિક્રમણ વિગેરેના દૃષ્ટાન્તો	૨૦૧	૨૮-૨૯	ધર્મધ્યાનનું સ્વરૂપ જણાવતી	
૧૨૪૪	સાધુએ રોજ શુદ્ધિ કરવી જોઈએ	૨૨૩		દ્વારગાથા	૩૧૨
૧૨૪૫-૪૬	મધ્યમ તીર્થકરોના સાધુઓને		૩૦-૩૪	ધર્મધ્યાનની ભાવનાઓનું	
	કારણ આવે ત્યારે પ્રતિક્રમણ	૨૨૫		સ્વરૂપ	૩૧૩
૧૨૪૭	કોના તીર્થમાં કયું સંયમ ?	૨૨૬	૩૫-૪૪	ધર્મધ્યાન માટેના દેશ, કાળ,	
૧૨૪૮	પ્રતિક્રમણના ભેદો	૨૨૮		આસન, આલંબન, કમ	૩૧૮
૧૨૪૯-૫૦	યાવત્કથિક અને ઇત્વર-		૪૫-૪૬	ધ્યાનનો વિષય, પ્રભુની	
	પ્રતિક્રમણના ભેદો	૨૨૮		આજ્ઞાનું સ્વરૂપ	૩૨૭
૧૨૫૧-૫૨	પ્રતિક્રાન્તવ્યના પ્રકારો	૨૩૧	૪૭-૪૮	પ્રભુની આજ્ઞા ન સમજાય તેના	
૧૨૫૩-૬૪	પ્રતિક્રાન્તવ્ય કોષાદિ ચારનું			કારણો. છતાં તહત્તિ કરવી	૩૩૪
૧૨૬૪	સ્વરૂપ	૨૩૪	૫૦-૬૨	ધર્મધ્યાનના અપાયવિષય	
૧૨૬૫-	કોષાદિના નિગ્રહ માટે			વિગેરે બીજા વિષયો	૩૩૭
૧૨૭૧	સંયમનો સ્વીકાર	૨૩૮	૬૩-૬૪	ધર્મ-શુક્લધ્યાનને કરનારા	૩૫૬
	※ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર ※		૬૫-૬૮	ધર્મધ્યાનીની અનુપ્રેક્ષા, લેશ્યા,	
	(‘પગમાસિજ્જા’...નું વિવેચન)			ચિહ્નો, ફળ	૩૫૮
•	ચત્તારિમંગલાદિ ત્રણ ગાથા	૨૪૫	૬૯	શુક્લધ્યાન માટેનું આલંબન	૩૬૧
•	‘ઈચ્છામિ પઠિક્કમિત્તં’ સૂત્રનો		૭૦-૭૫	છપ્પસ્યવીતરાગ મનને	
	અર્થ	૨૪૮		પરમાશુમાં સ્થાપે પછી જિન	
૧૨૭૨	પ્રતિક્રમણ ક્યારે કરવું ?	૨૫૪		બંને	૩૬૨
•	ઈરિયાવહિ સૂત્રનો અર્થ	૨૫૫	૭૬	યોગનિરોધનું સ્વરૂપ	૩૬૬
•	‘પગમાસિજ્જા’ નો અર્થ	૨૫૮	૭૭-૮૨	શુક્લધ્યાનનો વિષય, તેના	
	※ ધ્યાનશતક ※			ભેદો	૩૭૦
૨	ધ્યાનનું લક્ષણ	૨૮૬	૮૩	કયા યોગમાં શુક્લધ્યાનનો	

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૮૪-૮૬	કયો ભેદ ? કેવલીને મન ન હોવા છતાં ધ્યાન કેવી રીતે ?	૩૭૩	૧૦૫	લેશ્યા, ચિહ્નો, ફળ, ઉપસંહાર	૩૭૬
૮૭-	શુક્લધ્યાનીની અનુપ્રેક્ષા,	૩૭૩	•	મલધારી હેમચન્દ્રસૂરિકૃત ટિપ્પણી પરિશિષ્ટ - ૧	૩૮૫

❖ વિષયાનુક્રમણિકા ભાગ-૬ ❖

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
•	(‘પગામસિજ્જાણ’ સૂત્ર)		•	૧૧ શ્રાવકપ્રતિમા	૧૦૧
•	ક્રિયાધિકાર	૧	•	૧૨ ભિક્ષુપ્રતિમા	૧૦૩
•	ઈર્ષ્યા વિગેરે સમિતિઓનું સ્વરૂપ	૧૩	•	૧૩ ક્રિયાસ્થાનો	૧૦૬
•	ઈર્ષ્યા વિગેરે સમિતિઓના દૃષ્ટાન્તો	૧૫	•	૧૪ ગુણસ્થાનકોનું સ્વરૂપ	૧૧૦
•	✽ પારિસ્થાપનિકાનિર્ધુક્તિ ✽		•	૧૫ પરમાધાર્મિકોનું વર્ણન	૧૧૨
૩-૪	એકેન્દ્રિયજીવોની પારિં વિધિ	૨૩	•	૧૭ પ્રકારના સંયમ	૧૧૫
૫-૬	નોએકેન્દ્રિયપારિં વિધિ	૩૩	•	૨૦ અસમાધિ સ્થાનો	૧૨૧
૭	વિકલેન્દ્રિયપારિં વિધિ	૩૪	•	૨૧ શબલસ્થાનો	૧૨૬
૮-૩૨	પંચેન્દ્રિયપારિં વિધિ	૪૨	•	૨૨ પરિષદો	૧૩૦
૧૨૭૩-૭૪	કાલધર્મ પામેલા સાધુની પારિં વિધિ	૫૨	•	મહાવ્રતોની ૨૫ ભાવનાઓ	૧૩૫
૩૩-૬૫	દિશા વિગેરે દ્વારોનું નિરૂપણ	૫૩	•	૩૦ મોહનીયસ્થાનો	૧૪૪
૬૬-૬૮	અસંયતમનુષ્યપારિં વિધિ	૮૦	•	બત્રીસ યોગસંગ્રહના નામો	૧૫૨
૬૯-૭૦	તિર્થંચપારિં વિધિ	૮૪	•	૧૨૮૦-	
૭૧-૭૮	આહાર અને ઉપકરણપારિં વિધિ	૮૬	•	૧૩૨૧	
૮૦	વડીનીતિ વિગેરેની પારિં વિધિ	૮૩	•	યોગસંગ્રહના દૃષ્ટાન્તો	૧૫૪
•	લેશ્યા વિશે જાંબૂખાદક અને ગામધાતકનું દૃષ્ટાન્ત	૮૬	•	કોણિક અને ચેટકરાજનું પુદ્ગલ	૨૦૮
			•	તેત્રીસ આશાતનાઓ	૩૧૭
			•	અરિહંતાણં આસાચણાણ...	
			•	સૂત્રનો અર્થ	૩૨૪
			•	જં વાઙ્મં વચ્ચામેલિયં...	
			•	સૂત્રનો અર્થ	૩૩૫
			•	✽ અસ્વાધ્યાયનિર્ધુક્તિ ✽	
			•	અસ્વાધ્યાયના પ્રકારો	૩૩૬

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧૩૨૪	પરસમુત્થ અસ્વાધ્યાયના પ્રકારો	૩૩૭	૧૪૦૪	આત્મસમુત્થ અસ્વાધ્યાય	૪૦૩
૧૩૨૫-૨૭	અસ્વાધ્યાયમાં સ્વાધ્યાયનું ફળ	૩૩૮	૧૪૦૫-૦૭	ધા લાગ્યો હોય ત્યારની વિધિ	
૧૩૨૮-૩૧	સંયમવાતક અસ્વાધ્યાય	૩૪૦		તથા ઋતુકાળસંબંધી વિધિ	૪૦૪
૧૩૩૨-૩૪	ઉત્પાદ અસ્વાધ્યાય	૩૪૫	૧૪૦૮-૦૯	અસ્વાધ્યાયમાં સ્વાધ્યાયના	
૧૩૩૫-૪૪	સાદિવ્ય અસ્વાધ્યાય	૩૪૭		દોષો	૪૦૫
૧૩૪૫-૪૯	વ્યુદ્ગ્રાહ અસ્વાધ્યાય	૩૫૫	૧૪૧૦-૧૧	અસ્વાધ્યાયસંબંધી ગુરુ-શિષ્યની	
૧૩૫૦-૬૧	શારીરિક અસ્વાધ્યાય	૩૫૮		ચર્ચા	૪૦૬
૧૩૬૨-૬૪	સ્વાધ્યાયસંબંધી સામાચારી,		૧૪૧૨-૧૬	શ્રુત આશાતનાનું ફળ	૪૦૭
	૨૭ ભૂમિનું નિરિક્ષણ	૩૭૧	૧૪૧૭-૧૮	અસ્વા૦ નિર્યુક્તિનું સમાપન	૪૧૦
૧૩૬૫	સૂર્યાસ્ત બાદ પ્રતિક્રમણ	૩૭૩	•	પરિશિષ્ટ-૧	
૧૩૬૬-૬૮	પ્રતિક્રમણની વિધિ	૩૭૩		(મલધારીહેમચન્દ્રસૂરિકૃત	
૧૩૬૯-				ટીપ્પણક)	૪૧૧
૧૪૦૩	કાલગ્રહણની વિધિ	૩૭૬			

ન ચોરચોર્યં ન ચ રાજહાર્યં ન ભ્રાતૃભાજ્યં ન ચ ભારકારિ ।

વ્યયે કૃતે વર્ધતે એવ નિત્યં વિદ્યાધનં સર્વધનપ્રધાનમ્ ॥

વિદ્યારૂપી ધન કેવું અનુપમ !! ચોર ચોરી ન શકે, સરકાર આંચકી ન શકે, ભાઈઓ ભાગ ન પડાવી શકે, જોખમ-ચિંતા કશી રહે જ નહીં, જેમ વાપરીએ તેમ વધે. સર્વધનોમાં વિદ્યાધન મુખ્ય છે.

તમો ધુનીતે કુરુતે પ્રકાશં, શમં વિધત્તે વિનિહન્તિ કોપમ્ ।

તનોતિ ધર્મં વિધુનોતિ પાપં જ્ઞાનં ન કિં કિં કુરુતે નરાણામ્ ? ॥

જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ અંધકારને હણે છે, આત્મામાં પ્રકાશ પાથરે છે, સમતાને કરે છે, કોપને હણે છે, ધર્મને વિસ્તારે છે અને પાપનો નાશ કરે છે. મનુષ્યોને સમ્યગ્જ્ઞાન શું શું કરવું નથી ?

પરિશિષ્ટ-૪

દેષાન્તાનુક્રમણિકા ભાગ-૧

દેષાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	દેષાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧. વર્ગજ્ઞાઓનું સ્વરૂપ સમજવા કુચિકર્ણ ધનપતિનું દેષાન્ત	૧૦૦	★ભાવવિષયક અનુયોગ / અનનુયોગના દેષાન્તો ★	
૨. નો-આગમથી લોકોત્તર દ્રવ્યાવશ્યક ઉપર અગીતાર્થ - અસંવિગ્નનું દેષાન્ત	૧૫૨	૧૫. શ્રાવક પત્ની	૨૭૨
૩. અપ્રશસ્તભાવોપક્રમ ઉપર બ્રાહ્મણી વિગેરેના દેષાન્તો	૧૬૨	૧૬. સાપ્તપદિક	૨૭૩
૪. પ્રશસ્તભાવોપક્રમ ઉપર વિનયી શિષ્યનું દેષાન્ત	૧૬૫	૧૭. કોંકણક	૨૭૫
૫. દ્રવ્યપરંપરા ઉપર ચિત્રકારપુત્રનું દેષાન્ત	૧૮૫	૧૮. નોળિયો	૨૭૬
૬. સ્ત્રીલંપટ સુવર્ણકારનું દેષાન્ત	૧૮૧	૧૯. કમલામેલા	૨૭૭
૭. અંધ અને પંગુનું દેષાન્ત	૨૧૧	૨૦. શાંભનું સાહસ	૨૮૦
૮. સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિદર્શક પલ્યાદિના દેષાન્તો	૨૨૧	૨૧. શ્રેણિકનો કોપ	૨૮૧
૯. કાચબાના શોકનું દેષાન્ત	૨૦૬	★ વ્યાખ્યાનવિધિ ઉપર દેષાન્તો ★	
★ અનુયોગ/અનનુયોગના દેષાન્તો ★		૨૨. રોગિષ્ઠ ગાય	૨૮૬
૧૦. ગાય અને વાછરડું	૨૬૫	૨૩. ચંદનકંથા	૨૮૭
૧૧. કુબ્જા દાસી	૨૬૬	૨૪. શ્રેષ્ઠિ પુત્રીઓ	૨૯૦
૧૨. સ્વાધ્યાય	૨૬૭	૨૫. મ્લેચ્છો	૨૯૨
૧૩. બહેરું કુંડુંબ	૨૬૮	૨૬. શિષ્યપરીક્ષા માટેના મગસૌલાદિના દેષાન્તો	૨૯૫
૧૩. ગામડીયો	૨૬૯	૨૭. ભરવાડજનું દેષાન્ત	૩૦૩
		૨૮. નયસારનો ભવ	૩૨૦
		૨૯. પ્રથમ કુલકરનો પૂર્વભવ	૩૨૫
		૩૦. ધનસાર્થવાહનો ભવ	૩૩૮
		૩૧. (પ્રજાપતિનાનો) વૈદ્યપુત્ર તરીકેનો પૂર્વભવ	૩૪૦

દેષાન્તાનુક્રમશિકા ભાગ-૨

	દેષાન્ત	પૃષ્ઠક્રમાંક
૧.	શ્રેયાંસવડે ઋષભદેવનું પારણું	૬૫
૨.	ભરતવડે ષટ્પંડવિજય	૭૭
૩.	ભરત અને બાહુબલિનું યુદ્ધ	૮૩
૪.	ભરતને કેવલજ્ઞાન	૧૨૮
૫.	વિશ્વભૂતીનો ભવ	૧૩૪
૬.	ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવનો ભવ	૧૩૯
૭.	બાળવીરને ડરાવવા દેવનું આગમન	૧૫૭
૮.	પ્રભુવીરવડે અડધા દેવદૂષ્યનું બ્રાહ્મણને દાન	૧૭૨
૯.	શૂલપાણિયક્ષનો પૂર્વભવ	૧૭૮
૧૦.	ચંડકૌશિકનો પૂર્વભવ	૧૮૪
૧૧.	કંબલ-શંબલદેવની ઉત્પત્તિ	૧૯૯
૧૨.	વૈશ્યાયનઋષિની કથા	૨૩૪
૧૩.	ચંદનબાળાની કથા	૨૫૯

દેશાન્તાનુક્રમણિકા ભાગ-૩

દેશાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	દેશાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧. વિનય અને અવિનય ઉપર અશ્વનું દેશાન્ત	૨૧	૧૮. મનુષ્યભવની દુર્લભતાના દશદેશાન્તો	૨૬૫
૨. વૈયાવચ્ચાદિ માટે આમંત્રણની રાહ જોવામાં બ્રાહ્મણ અને વાનરની કથા	૨૪	૧૯. આનંદશ્રાવક	૩૭૨
૩. ગુરુ સ્વયં વૈયાવચ્ચ કરે તેમાં બે વેપારીઓનું દેશાન્ત	૨૫	૨૦. કામદેવશ્રાવક	૩૭૩
૪. ★આયુષ્ય તૂટવાના કારણો ★		૨૧. વલ્કલચીરિ	૩૭૪
● રાગથી (રૂપવાન યુવાન)	૫૭	૨૨. ★ સામાયિકપ્રાપ્તિના દેશાન્તો ★	
● સ્નેહથી (વેપારી અને તેની પત્ની)	૫૭	● અનુકંપાને વિશે વૈતરણીવૈદ્યની કથા	૨૮૨
● ભયથી (સોમિલ બ્રાહ્મણ)	૫૮	● અકામનિર્જરામાં મહાવતની કથા	૨૮૫
૫. નૈગમનયની માન્યતાને જાણવા વસવાટાદિના દેશાન્તો	૯૧	● બાળતપમાં ઈન્દ્રનાગની કથા	૨૮૨
૬. વજ્રસ્વામી ચરિત્ર	૧૦૨	● સુપાત્રદાનમાં કૃતપુણ્યની કથા	૨૮૫
૭. પુંડરિક-કંડરિકની કથા	૩૭૦	● વિનયારાધનામાં પુષ્પશાલની કથા	૩૦૧
૮. દશપુરનગરની ઉત્પત્તિ (કુમારનંદિ)	૧૨૯	● વિભંગજ્ઞાનમાં શિવરાજર્ષિની કથા	૩૦૨
૯. આર્યરક્ષિતસૂરિ ચરિત્ર	૧૨૯	● સંયોગ-વિયોગમાં બે વેપારીઓની કથા	૩૦૩
૧૦. જમાલિ (બહુતરમત)	૧૭૦	● દુઃખમાં બે ભાઈઓની કથા	૩૦૭
૧૧. તિષ્ઠગુપ્ત (જીવપ્રદેશમત)	૧૭૪	● ઉત્સવમાં ભરવારની કથા	૩૦૮
૧૨. આષાઢચાર્યના શિષ્યો (અવ્યક્તમત)	૧૭૭	● ઋદ્ધિમાં દશાર્ણભદ્રની કથા	૩૧૦
૧૩. અશ્વમિત્ર (સમુચ્છેદમત)	૧૮૧	● અસત્કારમાં ઈલાપુત્રની કથા	૩૧૧
૧૪. આચાર્ય ગંગ (દ્વિક્રિયમત)	૧૮૪	૨૩. દમદંતમુનિ	૩૨૭
૧૫. રોહગુપ્ત (ત્રૈરાશિકમત)	૧૮૬	૨૪. મેતાર્યમુનિ	૩૩૦
૧૬. ગોષ્ઠામાહિલ (અબદ્ધિકમત)	૧૯૩	૨૫. કાલકાચાર્ય	૩૩૮
૧૭. શિવભૂતિ (દિગંબરમત)	૨૦૧	૨૬. ચિલાતીપુત્ર	૩૪૧
		૨૭. આત્રેયાદિ	૩૪૫
		૨૮. ધર્મરુચિ અણગાર	૩૪૬
		૨૯. ઈલાપુત્ર	૩૪૮
		૩૦. તેતલિપુત્ર	૩૪૮

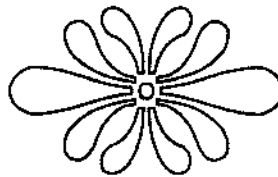
દેષાન્તાનુક્રમણિકા ભાગ-૪

ક્રમાંક	દેષાન્ત	પૃષ્ઠક્રમાંક	ક્રમાંક	દેષાન્ત	પૃષ્ઠક્રમાંક
૧.	દ્રવ્યનમસ્કારનું દેષાન્ત	૧૬	૨૦.	મંત્રસિદ્ધનું દેષાન્ત	૧૧૮
૨.	અરિહંતાના માર્ગદર્શકત્વગુણ ઉપર અટવીનું દેષાન્ત	૩૬	૨૧.	યોગસિદ્ધ - સમિતાચાર્ય	૧૧૯
૩.	રાગુને વિશે અહંમિત્ર	૪૭	૨૨.	અર્થસિદ્ધ - મમ્મણશેઠ	૧૨૧
૪.	દ્વેષ ઉપર નંદનાવિક	૫૦	૨૩.	યાત્રાસિદ્ધ - તુંડિક	૧૨૩
૫.	ક્રોધ ઉપર જમદગ્નિ	૫૬	૨૪.	ઔત્પત્તિકીબુદ્ધિના દેષાન્તો	૧૨૭
૬.	માન ઉપર સુભૂમયકવર્તી	૬૧	૨૫.	વૈનયિકીબુદ્ધિના દેષાન્તો	૧૫૨
૭.	માયા ઉપર પંડાર્યા	૬૨	૨૬.	કાર્મિકીબુદ્ધિના દેષાન્તો	૧૬૪
૮.	માયા ઉપર સર્વાંગસુંદરી	૬૩	૨૭.	પારિજ્ઞામિકીબુદ્ધિના દેષાન્તો	૧૬૮
૯.	માયા ઉપર પોપટ	૬૮	૨૮.	તપઃસિદ્ધ-દૃઢપ્રહારી	૧૮૫
૧૦.	લોભ ઉપર નંદશ્રેષ્ઠિ	૭૫	★ નમસ્કારના ઉદાહરણો ★		
૧૧.	શ્રોત્રેન્દ્રિય-પુષ્પશાલ	૭૭			● આલોકમાં-ત્રિદંડી ૨૪૩
૧૨.	ચક્ષુ-ઈન્દ્રિય-શ્રેષ્ઠિપુત્ર	૭૮			● આલોકમાં - દેવનું સાનિધ્ય ૨૪૪
૧૩.	દુર્લભ અર્થોની પ્રાપ્તિ- જિનદત્તસાર્થવાહ	૮૧			● આલોકમાં - બીજોરાનું વન ૨૪૫
૧૪.	ધ્રાણેન્દ્રિય-કુમાર	૮૬			● પરલોકમાં - ચંડપિંગલ ૨૪૭
૧૫.	રસનેન્દ્રિય-સોદાસરાજા	૮૭	૩૦.	કુરુટ - ઉત્કુરુટ બે ભાઈઓ	૨૮૪
૧૬.	સ્પર્શેન્દ્રિય-સુકુમાલિકા	૮૮	૩૧.	પ્રત્યાખ્યાન ઉપર - રાજપુત્રીનું દેષાન્ત	૩૨૭
૧૭.	કર્મસિદ્ધ-સહાગિરિક	૧૦૮	૩૨.	'મિચ્છા મિ દુક્કડં' - કુંભાર	૩૪૬
૧૮.	શિલ્પસિદ્ધ - કોકાશ	૧૧૦	૩૩.	'મિચ્છા મિ દુક્કડં' - મૃગાવતીજી	૩૪૭
૧૯.	વિદ્યાસિદ્ધ - ખપુટાચાર્ય	૧૧૪	૩૪.	કાપોત્સર્ગ - પ્રસન્નચંદ્રરાજર્ષી	૩૫૩

દેષાન્તાનુક્રમણિકા ભાગ-૫

ક્રમ	દેષાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ક્રમ	દેષાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧.	શીતલાચાર્ય	૬૮	૧૩.	નિવૃત્તિ ઉપર પ્રથમ કન્યાનું દેષાન્ત	૨૦૮
૨.	શુલ્લકમુનિ	૭૦	૧૪.	નિવૃત્તિ ઉપર બીજું દેષાન્ત	૨૧૦
૩.	કૃષ્ણવાસુદેવ	૭૨	૧૫.	નિંદા ઉપર ચિત્રકારપુત્રીનું દેષાન્ત	૨૧૨
૪.	સેવક	૭૬	૧૬.	ગર્હા ઉપર પતિમારિકાનું દેષાન્ત	૨૨૧
૫.	પાલક	૭૭	૧૭.	કથાયના પ્રતિક્રમણમાં નાગદત્તનું દેષાન્ત	૨૩૩
૬.	કુશીલસંસર્ગના ત્યાગમાં બ્રાહ્મણનું દેષાન્ત	૮૨	૧૮.	મનદંડ ઉપર કોંકણગસાધુનું દેષાન્ત	૨૬૮
૭.	સંગમ આચાર્યનું દેષાન્ત	૧૪૨	૧૯.	કાયદંડ ઉપર ચંડરૂદ્રાચાર્યનું દેષાન્ત	૨૬૯
૮.	ઉદાયન ઋષિ	૧૪૯	૨૦.	ત્રણગુપ્તિ ઉપર દેષાન્તો	૨૭૦
૯.	પ્રતિક્રમણ ઉપર માર્ગનું દેષાન્ત	૨૦૨	૨૧.	ત્રણ ગારવ ઉપર મંગુઆચાર્યનું દેષાન્ત	૨૭૫
૧૦.	પ્રતિચરણા ઉપર પ્રાસાદનું દેષાન્ત	૨૦૩			
૧૧.	પરિહરણા ઉપર દૂધની કાવડનું દેષાન્ત	૨૦૫			
૧૨.	વારણા ઉપર વિષભોજન- તળાવનું દેષાન્ત	૨૦૭			

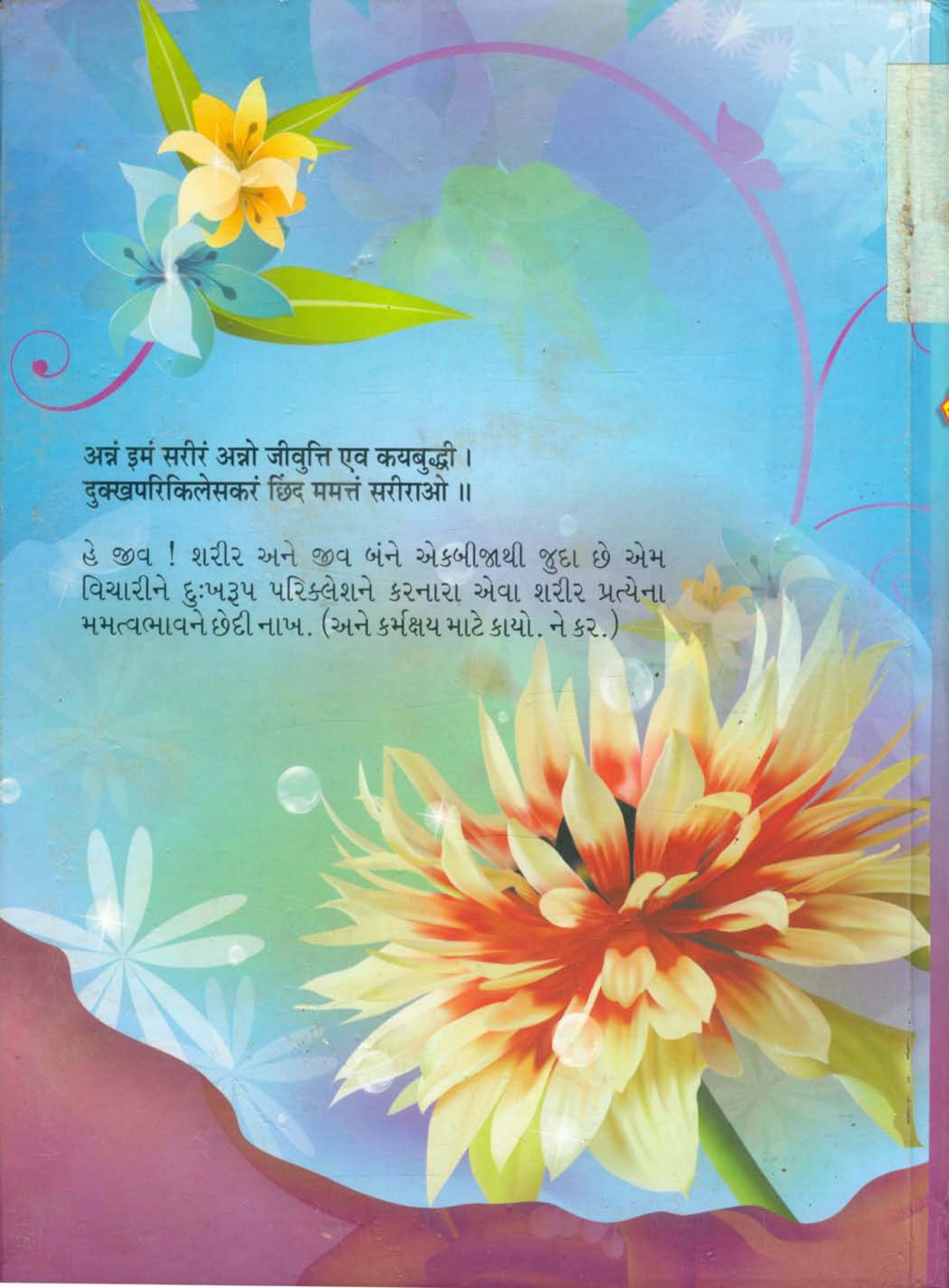

દેશાન્તાનુક્રમણિકા ભાગ-૬

ક્રમ	દેશાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ક્રમ	દેશાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧.	ઈર્ધા વિગેરે સમિતિઓ ઉપર દેશાન્તો	૧૫	◆	ચેલ્લશા અને સુલસાની કથા	૧૮૬
૨.	નંદિચેણામુનિની કથા	૧૫	◆	કોણિકની કથા	૧૮૧
૩.	લેશ્યા વિશે જાંબૂખાદક અને ગામધાતકનું દેશાન્ત	૮૬	◆	દર્દુરાંકદેવનો પૂર્વભવ વિ.	૧૮૫
૪.	આલોચના ઉપર અફ્ઝનમલ્લ	૧૫૫	◆	સેયનકહાથીનો પૂર્વભવ વિગેરે	૨૦૩
૫.	નિરપલાપ-ધનમિત્ર વિ.	૧૫૮	◆	ફૂલવાલકમુનિની કથા	૨૧૧
૬.	દ્રવ્યઆપત્તિ-ધર્મધોષમુનિ	૧૬૧	◆	સત્યકીની કથા	૨૧૩
૭.	ભાવ આપત્તિ-દંડસાધુ	૧૬૨	◆	અર્ણિકાપુત્રની કથા	૨૧૮
૮.	અનિશ્ચિતોપધાન- આર્યમહાગિરિ	૧૬૪	◆	વિનયરત્નસાધુની કથા	૨૨૫
◆	એડકાક્ષનગરની ઉત્પત્તિ	૧૬૫	◆	કલ્પકમંત્રીની કથા	૨૨૮
◆	ગજાશ્રપદ પર્વતની ઉત્પત્તિ	૧૬૭	◆	શકટાલમંત્રીની કથા	૨૩૪
◆	અવંતીસુકુમાલની કથા	૧૬૮	◆	સ્થૂલભદ્રજીની કથા	૨૩૮
૯.	શિક્ષા-સ્થૂલભદ્રજી	૧૭૦	૧૦.	નિષ્પ્રતિકર્મતા-નાગદત્ત	૨૪૭
◆	શ્રેણિકની કથા	૧૭૦	૧૧.	અજ્ઞાતતપ-ધર્મયશમુનિ	૨૪૮
◆	અભયકુમારનું જીવન- ચરિત્ર	૧૭૩	૧૨.	અલોભ-શુલ્લકકુમાર	૨૫૪
			૧૩.	તિતિક્ષા-નિર્વૃત્તિકન્યા	૨૫૮
			૧૪.	સરળતા-અંગર્થિ	૨૬૩
			૧૫.	દેશસુચિ-ધનંજયશ્રેષ્ઠિ	૨૬૫
			◆	સર્વસુચિ-નારદજી	૨૬૭

ક્રમ	દેષાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ક્રમ	દેષાન્ત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧૬.	સમ્યગ્દૃષ્ટિ-પ્રભાકર	૨૬૯	૨૭.	ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાન-	
૧૭.	સમાધિ-સુવ્રતમુનિ	૨૭૧		ધર્મદોષ વિગેરે	૨૯૪
૧૮.	આચારોપગ-જયલનબ્રાહ્મણ	૨૭૨	૨૮.	વ્યુત્સર્ગ-કરકંડુ વિગેરે	૨૯૫
૧૯.	વિનય-નિબલકુમ્ભ	૨૭૩	૨૯.	અપ્રમાદ-મગધસુંદરી	૩૦૭
૨૦.	ધૃતિમતિ-મતિ-સુમતિ	૨૭૫	૩૦.	લવાલવ -વિજયશિષ્ય	૩૦૮
૨૧.	સંવેગ-સુજાત વિગેરે	૨૭૭	૩૧.	ધ્યાન-પુષ્પભૂતિઆચાર્ય	૩૦૯
◆	વારત્રકઋષિની કથા	૨૮૧	૩૨.	મારણાન્તિક વેદના-	
૨૨.	દ્રવ્યપ્રણિધિ (માયા) -			ધર્મરુચિ અણગારે	૩૧૨
	ગુગ્ગુલભગવાન	૨૮૪	૩૩.	સંગત્યાગ-જિનદેવશ્રાવક	૩૧૩
◆	ભાવપ્રણિધિ-બે ભાઈઓ	૨૮૬	૩૪.	પ્રાયશ્ચિત્તકરણ-	
૨૩.	સંવર-નંદશ્રી	૨૮૮		ધનગુપ્તઆચાર્ય	૩૧૪
૨૪.	આત્મદોષત્યાગ-જિનદેવ	૨૮૯	૩૫.	મરણકાળે આરાધના-	
૨૫.	સર્વકામવિરક્તતા-			મરુદેવીમાતા	૩૧૫
	દેવિલાસુત રાજા	૨૯૦	૩૬.	અસંજ્ઞાયમાં સ્વપ્નધ્યાયનો	
૨૬.	મૂલગુણપ્રત્યાખ્યાન-			દોષ-જિતશત્રુરાજા	૩૩૮
	ચિલાતરાજા	૨૯૨			

અન્નં ઇમં સરીરં અન્નો જીવુત્તિ એવ કયબુદ્ધી ।
દુઃખપરિકલેસકરં છિદ મમત્તં સરીરાઓ ॥

હે જીવ ! શરીર અને જીવ બંને એકબીજાથી જુદા છે એમ
વિચારીને દુઃખરૂપ પરિકલેશને કરનારા એવા શરીર પ્રત્યેના
મમત્વભાવને છોટી નાખ. (અને કર્મક્ષય માટે કાયો. ને કર.)